

a (ı.) ünl. A!, ha! “İbîñdök tınançatsañ, haydağ polar, a?” M. Kokov (Evinde dinlenip dursan nasıl olur ha?) **a, nime sin çohtazıñ?** a, ne dedin?

a (u.) bağ. Fakat: “A mağaa kapusta kirek.” N.Tinikov (Fakat bana lâhana gerek.)

aaca (<uluğ ice) Nine.

aahta- 1.Bağırarak, çağırarak: “Konsar aahtap ilğapçathan tuñmazın çasharça.” S. Karaçakov (Konsar, bağırarak ağlayan kardeşini sakinleştiriyor.) **Haydi aahtazañ, idök yañulanar** -Atasözü (Nasıl bağırırsan öyle yankılanır.) **aba çili aahtapça** ayı gibi bağırıyor. 2. Köpek havlamak, çenilemek: “Çohur aday, tura honp, çabal aahtap, pazoh çügürp odır.” N.Domojakov (Ala köpek, bazen durup, kötü şekilde havlayıp yeniden koşmaya başlıyor.)

aahtaas s. Yaygaracı, bağırıkcan.

aahtas Bağırma, çağırma, yaygara.

aahtas- Bağırışmak, karşılıklı bağırarak: “E-e, ol palıhtapçathan palalar, hoora tudıp alıp, aahtasçalar, iskîrgeñ Agur.” A. Çerpakov (Heey!, o balık avlayan çocuklar, alabalık yakalamışlar bağırıyorlar, diye haber vermiş Agur.)

aahtat- Bağırarak, bağırmasına yol açmak.

aal (<ağıl) 1.Köy. **Ala saashan aaldañ sıh polbinça, izirîk ir ibîn pîlinminçe.** Atasözü (Ala saksagan köyden çıkamaz, esrik er evin bilmez.) 2. Köyle ilgili, köysel, köye ait. **aal sovedî** köy ihtiyar heyeti. **aal sovedî çulus sıhhan** köy ihtiyar heyeti toplanmış. 3.Yurt, oba.

aalay arah s. Pembemsi, rengi pembeye yakın olan. **aalay arah kögenek kizibisken his pala** pembemsi elbise giymiş kız çocuğu.

aalay s. Pembe: “Aalay çibek hur ağamnañ surıp alam.” V. Maynaşev (Pembe ipek kemer dedemden irica edeyim.)

aalcı (ı.) tıp. Enfeksiyon hastalıklarının genel adı. **aalcı ağırıgdan üreen kızı** enfeksiyon hastalığından ölen kişi. **uluğ aalcı** çiçek hastalığı. **kıçık aalcı** kızamık. **sohur aalcı** çiçek hastalığı. **çil aalcı** su çiçeği. **izik aalcı** sıtma. **çorih aalcı** salgın hastalık.

aalcı (u.) Misafir, konuk: “Çir nime idibizip aalcızın sıylaan.” İ. Kotyuşev (Yemek yapıp misafirini ağırlamış.) **aalcı pol-** misafir olmak: “Amdı ol Payusanıñ çurtında stol kistinde uluğ aalcı polıp odırğan.” A. Çerpakov (Şimdi o Payusan'ın evinde, masa başında saygın misafir olup oturdu.) **aalcı sıyla-** misafir ağırlamak: “Payusa kilin ökis tee polza, kileg dee çoğıl, aalcı sıylap odırça.” A. Çerpakov (Payusa gelin kocasız da olsa, telesa kapılmadan misafir ağırlayıp duruyor.)

aalcıbay s. Misafirperver, konuksever: “Aydo aalcıbay kızı polcañ poltır.” V.Kobyakov (Aydo misafirperver bir kişiymiş.)

aalcıla- Misafir, konuk etmek. **Miske'ni ibge aalcılaam** Miske'yi eve misafir ettim.

aalcılığ s. Misafirli, misafiri olan, konuğu olan. **olar aalcılığ polğannar** onların misafiri varmış.

aalcıtura Otel.

aaldağı s.Köylü, köye ait: “Aaldağılar, am niik tınıp, pîr orınğa çulishannar.” İ. Topoyev (Köylüler derin nefes alıp, bir yere toplanmışlar.) **aaldağı ügretçi** köy öğretmeni.

aal-honcıh tekr.Komşu, konu komşu.

aal-kün tekr.Hemşehri, aynı memlekettten olan kimse. **kızıl grodta aal-künim par** kızıl şehrinde hemşehrim var.

aalla- Konuk, misafir olmak: “Mağaa aallap kil çörîñer, - teen.” İ.Kotyuşev (Bana misafir olunuz, demiş.)

aallağ Misafirlik, misafir olma durumu.

aallas Misafirlik, misafirlige gitme.

aallas- Birbirine misafir olmak.

aallat- Misafir, konuk etmek: “Aalcını pazoh aal ibîre ortı haraa irtire aallattılar.” G. Topanov (Misafiri yine köyün yanında gece yarısına kadar misafir ettiler.)

aallıg s. Köyü olan. **köp aallıg rayon** çok köyü olan ilçe.

aan Ölü hayvan ruhu. **aday aanı** köpek ruhu.

aancıl Melek.

aanı- Kazanmak, edinmek, sahip olmak.

aanıg Kazanma, edinme.

aanıs- (birlikte) Kazanmak, elde etmek.

aanıt- Kazandırmak, edindirmek, elde ettirmek.

aar (ı.) 1.s.Ağır, çetin, güç: “Kızı ilğaanın körege paza ısterge aar.” A. Çerpakov (İnsanın ağlamasını görmek ve duymak güç.) 2. s. Ağır, tartıda çok çeken, hafif karşıtı: “Tirlig toraat aal arazındağı hatıg çolca aar hañaanı söörtene toğdırat pariğan.” N.Tyukpiyekov (Terli doru at köyün içindeki sert yoldan ağır at arabasını sürükleyerek takırdatmış.) 3.zf. Ağır **Köpke haraspa, ködirerge aar polar** -Atasözü (Çoğa yapışma, götürmeye ağır olur.). 4.s.Ağır, değeri çok olan, gösterişli: “Közeneklerde oyih hoostıg aar torğı örkiler.” V. Şulbayeva (Pencerelerde işlemeli, resimli ağır ipek perdeler.) 4. zf.Ağır, yavaş: “Anañ, odırğan çirineñ aar pazıstıg azahtarına tura honp.” V. Tatarova (Sonra oturduğu yerden yavaş basan ayakları üzerine kalkıp.) **aar çurtas** zor hayat. **aar kün** zor gün.

aar tın- zor nefes almak.

aar (u.) zf. Oraya, öteye: “Sırayın aar aylandıırça.” V. Şulbayeva (Yüzünü öteye dönüyor.)

aar (uu.) Arı: “Karin, aarlar tutça, mööt satpaza, pilbes kaydi çurtır.” N.Tyukpiyekov (İyi ki arıları besliyorum, bal satmasam bilmiyorum nasıl geçinirim.)

aar çidazı Arı iğnesi.

aar çör- Gebe kalmak.

aar maşına Ağır vasıta.

aar uyası Arı kovanı.

aarçı Ayran çökeltisi.

aarçılıg İçinde ayran çökeltisi bulunan yemek. **aarçılıg ügre** içinde ayran çökeltisi obulunan çorba.

aar-çük tekr.Külfet, ağır yük.

aarda zf. 1.Çok, fazla. **aarda mayıh-** çok yorulmak. 2. Büsbütün, iyiden iyiye, tamamen: “Aarda sıdabin pariza, ineyin çidinip, hada çide salcañnar, anañ hızı-kızozı aparğanca, çay tooza munda çurtacañnar.” A. Çerpakov (Bütünüyle dayanamaz olunca, karısını yanına alıp kaybolurlardı, sonra kızı damadı götürene kadar, yaz boyunca burada yaşarlardı.)

aarhı s. Uzak, uzaktaki, öte, ötedeki: “Suum-saamğa aarhı komnatadañ apsak sıh kilgen.” N.Domojakov (Gürültü patırtıya uzak odadan ihtiyar çıkıp gelmiş.) **aarhı sarın** Uzaktaki yer, memleket. **aarhı peerkı** oradaki buradaki.

aarın- Utanmak, sıkılmak, arlanmak.

aarıncah s. Utangaç, sıkılğan.krş.**aarsıncah**.

aarındır- Utandırmak.

aarınıs Utanma, arlanma, sıkılma.

aarınmas s. Utanmaz, arlanmaz, sıkılmaz.krş.

aarsınmas.

aarla- 1.Ağırlamak, saygı göstermek: “*Aalcını aarlap, postarınzar hıgırarlar.*” A. Çerpakov (Misafiri ağırlayıp, evlerine çağırırlar.) **uluğlarını aarla-** büyüklere saygı göstermek. 2. Biri adına kutlama yapmak. 3. İkranda bulunmak.

aarlağcı s. Misafirperver, konuksever.

aarlan- Sıkıntı duymak, rahatsızlık hissetmek.

aarlandır- Sıkıntı vermek.

aarlanıs Rahatsız olma, rahatsız oluş.

aarlas- Ağırlamak, birbirine ağırlamak, birbirine saygı göstermek..

aarlas İtibar, nüfuz: “*Partiya püün aarlasta nimes, ülgüzün çidır salğan.*” V. Şulbayeva (Parti bugün itibarlı değil, hâkimiyetini yitiriverdi.)

aarlastıg s. Saygın: “*Kızee at pırerı - andağ uğaa aarlastıg nime.*” G. Kazaçınova (İnsana ad vermek öyle çok saygın bir şey.)

aarlat- 1.Ağırlatmak, ikram ettirmek. 2.Hürmet ettirmek, saygı göstertmek.

aarlıg (ı.) s.1.Pahalı. **aarlıg knigalar** pahalı kitaplar. 2. Kıymetli, değerli: “*Altınnañ aarlıg silig çüidimziñ.*” M. Kilçiçekov (Altından değerli, temiz gencimsin.) “*Vanya, harındastañ daa arlıgıñ.*” V. Şulbayeva (Vanya, kardeşten de değerlisin.) 3. Saygın, hatırlı, itibarlı. **aarlıg aalcı** saygın konuk. 4.Sevgili. **aarlıg nancım** sevgili dostum.

aarlıg (ıı.) s. Arılı, arısı olan, arı bulunan. **aarlıg ağas** arılı ağaç.

aar-peer tekr. Oraya buraya, dağınık olarak. **aar aylanza ay oshas, peer aylanza kün oshas** oraya dönse ay gibi, beriye dönse gün gibi. **aar-peer oylas-** oraya buraya koşuşmak.

aarsı- 1.Ağırsamak, yük saymak, yüksünmek. 2. Yorgunluk duymak, kendini yorgun hissetmek.

aarsın- 1.Sıkılmak, utanmak. 2. Ağırınmak, yüksünmek, ağır olduğunu düşünmek: “*Aar daa polzam, adam çurtına / Aarsınmin çitir, anı surınçam.*” M. Kilçiçekov (Ağır da olsam ata yurduma / Yüksünmeden ulaştır, bunu istiyorum.)

aarsıncah s.Utangaç, sıkılğan. krş.**aarıncah**

aarsınmas s.Utanmaz, arlanmaz, sıkılmaz. krş.**aarınmas.**

aartın zf. Uzaktan, öteden.

aar-tödür tekr.Oraya, oraya buraya, bir aşağı bir yukarı: “*İzikteñ közenekser aar-tödür pastır çörgeñ abıs.*” A. Kuzugaşev (Kapıdan pencereye doğru gidip gelen papaz.)

aas (ahsı) 1.Ağız, başın ön kısmı: “*Adınıñ ahsın tut kilip, adın ökteñnede çağdap alıp, izen dee pırbın, tarıncah ünneñ orıstap tapsaan.*” N.Domojakov (Atının ağızını tutup, hırçınlaştırarak yaklaştırıp, selâm da vermeden, sınırlı bir sesle Rusça konuşmuş.) 2.Ağız, dudakların çevrelediği bölüm: “*Ağas çırçenı tınastapçathan aassar tut pırgen.*” N.Domojakov (Ağaç kaseyi nefes alan ağza doğru tutmuş.) 3. Ağız, kapların veya içi boş şeylerin açık yanı: “*Ahsı çoh gorşoktarda*

suğ daa tudılbazın habınmaan.” N.Domojakov (Ağız olmayan kaplarda su tutulamayacağını düşünememiş.)

4. Ağız, akarsuyun, derenin ağızı. **Ah Üüs ahsında çurtaan** Ak Üüs ağızında yaşamış.

aashın- Pişman olmak, pişmanlık duymak.

aasta- 1.Dedikodu etmek, biri hakkında konuşmak. 2.Demek, söylemek, konuşmak.

aastal- Kötü söylemek, küfretmek: “*Polizii çoh Aydo oolahtıñ açığ tabızı aastalıp, añ sinnanıbıshan Yakınnañ azın polbin oylapça.*” V. Kobyakov (Yapacak bir şeyi olmayan Aydocuğun acı sesi kötü söyleyip, vahşileşen Yakın’dan uzaklaşamayarak koşuyor.)

aastan- 1.Ağızını bozmak, küfretmek: “*Een-aastanma. Amoh min oollar hıgır kilem.*” V.Şulbayeva (Yalnız zannedip küfretme, şimdi gençleri çağıracağım.) 2. Kendisi hakkında konuşmak. **aastançam** Yemin ederim!.

aat Angut, ördekgillerden bir kuş. **aat irepçi oshas mağlar** angut çifti gibi sevgililer. **aat nımırhazı** angut yumurtası.

aatis Uzun peynir kurutma ızgarası. **ib üstüne salcañ aatis** ev üstüne konan peynir kurutma ızgarası.

aatta- Angut kuşu avlamak: “*Pıstıñ çonnuñ irke huzı aattarı, palam, aattırğa pır dee çarabas.*” V. Tatarova (Bizim halkın sevimli kuşu angutları yavrum hiç avlamamak gerek.)

ab Av.

aba- (tef derisini) Isıtmak.

aba (ı.) 1.Ayı. **Aba inekke harındaş nimes** - Atasözü (Ayı ineğe kardeş değil.) **Abadañ horıhsañ, tayğaa daa par polbassıñ** -Atasözü (Ayıdan korkarsan, ormana da gidemezsin.) **aba palazı** ayı yavrusu. **aba idı** ayı eti. **aba inı** ayı ini.

aba (ıı.) Baba: “*Abam çaadañ aylanıp odır.*” F.Burnakov (Babam savaştan dönüyor.)

aba çistegi Ağaç çileği, ahududu. krş.**abağadı.**

aba gadı Ağaç çileği, ahududu. krş. **aba çistegi**

abañ hitap sözü. (Çocuk dilinde) baba(cıgım): “*Tıgı çalaas tağlar ozarında haydağ çir polar, abañ? - tıp his tigir tözindegi çalaas tağlarzar közütken.*” N.Tyukpiyekov (Şu dağlar karşısında neresi var babacığım?, diye kız göğün ufkundaki çıplak dağları göstermiş.)

abaa Ağabey, kendinden büyük erkek: “*İmiñer izibiziner, Payapan abaa.*” V. Şulbayeva (İlâcınızı içiniz, Payapan ağabey.)

abaañ (abaay) hitap sözü.Ağabey, kendinden büyük erkekler için hitap sözü. **abaañ ibdeñ kilgen** ağabey evden gelmiş.

abağır- Bağırarak, yüksek sesle haykırmak: “*Yakın, idiniñ ağırğanına sıdanmin, harahtarın alas-sulas körıp, abağırça.*” N.Domojakov (Yakın, etinin ağrımına dayanamayıp, gözlerini sağa sola yöneltip bağırıyor.)

abahay 1.Eş, karı. 2. Güzel çirkin karşıtı: “*Kem prayzınañ abahay? Matilda.*” V.Şulbayeva (Kim herkesten güzel? Matilda.) **aydañ arıg abahay, küñdeñ silig abahay** aydan aydınlık güzel, güneşten parlak güzel. 3.Kraliçe.

abahayla- Süslemek, güzelleştirmek.

abahaylan- Süslenmek, güzelleşmek.

abajur Abajur.
abala- Ayı avlamak.
abalas- (birlikte) Ayı avlamak.
abalat- Ayı avlatmak.
abalıĝ s. Ayılı. **abalıĝ ğir** ayılı yer.
abanarĝi Kötü, kusurlu kıt. **abanarĝi saĝıstıĝ** dar görüşlü.

abanat Borç.
abanattıĝ s. Borçlu
abbreviyatura gr. Kısaltma.
abdır Sertleştirilmiş post. krş. **aldır**.
abdıra 1. Sandık: **Altın abdıramını ğıl pazında pır hati aŝam.**-Bil. Guguk kuşu. (Altın sandıĝımı yılda bir defa aĝarım.) 2. Kutu.

ab hazets Abaza, Abazistanlı.
abıdıı- Sallanmak: “*Sarıĝ tonniĝ ğılĝı hadarĝızı at üstünde, uluĝ pizikteĝi ğili, abıdııla tıs halĝan.*” V. Kokov (Sarı elbiseli yıldı ğobanı at üstünde, büyük beşikteki gibi, sallanıvermiş.)

abıdıı- (birlikte) Sallamak.
abıdıı Sallayarak avutma.
abiĝ Bodur sedir.
abiĝa 1. Abla. 2. Kendinden büyük kadına hitap sözü. krş. **abıla**
abil (ı.) Büyük kürek.
abil (ıı.) Bataklık içinde ormanlık tepe.
abil ayı Mayıs.

abıla- Grup hâlinde saldırmak, sürekle avı yapmak: “*Ğalĝıs aŝırını abılaan püürlerini ğitiĝ, sooh tisteri.*” N. Nerbişev (Yalnız aygırın etrafını çeviren kurtların keskin, soĝuk dişleri.)

abıla Teyze, abla, söyleyenin kendisinden büyük kadına hitap şekli: “*Ğarabas, Pıĝon abıya, moyını pos torĝayahtı ğarabas.*” N. Domojakov (Yaramaz, Pıĝon abla, boynu boş toygara yaramaz.) krş. **abiĝa**

abılaĝ Saldırı, sürü olarak saldırma.
abılan- Grup hâlinde saldırıp avlanmak.
abııas- Grup hâlinde saldırmak, (birlikte) saldırmak.

abııat- Grup hâlinde saldırtmak, hücum ettirmek.
abır Zengin akrabaların yaptığı ödünĝ mal yardımı. **at abırı** atı ödünĝ olarak vermek.

abırıla- Ödünĝ istemek. **ınek abırılarp parĝa** ödünĝ inek istiyor.

abırthı Yulaf unu veya tahılla yapılan iĝecek türü,: “*Talĝanı ayrınañ alay ba abırthınañ haarıp, izıp alzañ, haydaĝ daa aar toĝısta tabırah suhsabassıñ, astabassıñ.*” N. Tyukpiyev (Kavrulup dövülmüş buĝdayı ayrılarla veya abırthıyla karıştırıp yersen, ne kadar da zor iş olsa ğabuk acıkmazsın.) **orıs abırthızı** kvas.

abıs Papaz: “*Ol uroktı minıñ alında abıs pırĝenneñ peer üs ay irtıp pardı.*” A. Kuzugaşev (Dersi bundan önce papaz verdiĝiden beri üç ay geçti.)

abıshacah İhtiyar, yaşı ilerlemiş.
abıt- Avutmak, dinlendirmek: “*İziĝ künde sarnah abıtĝa noza.*” N. Domojakov (Sıcak günde rüzĝâr serinliĝi dinlendiriyor ne de olsa.)

abıthıs Beşik.
abıttırt- Mayışmak, uyuşmak, uyuklamak: “*Sarnah tanĝa paza kün ğılıına abıttırt salĝan ğılĝı hadarĝızı.*”

N. Domojakov (Serin tandan ve gün ışığından mayışan yıldı ğobanı.)

abıy hitap sözü. Aĝabey, amca.

abıya 1. Amcazade 2. Akriba erkeklerin birbirlerine hitap sözü.

abızın Elti: “*Abızınah, kilebe. Agurnıñ hılıĝın am na körĝezıñ me.*” A. Ğerpakov (Elticiĝim aldırma, Aĝur’un huyunu yeni mi görüyorsun.)

abissinets Habeş, Habeşistanlı.

abonement Abonman.

abonent Abone. **abonementteñ tuzalanĝathan kızı**
abonent polcañ abonelikten faydalanan kişi abonedir.
abonirovat pol- abone olmak. **teatrda loja abonirovat pol-** tiyatrodada loca abonesi olmak.

abordaj Borda, rampa.

abort Çocuk düşürme, düşürtme. **ara tastaanı orıstap abort polĝa** çocuk düşürmenin Rusĝası abort’tur.

abra Telega, atlı araba; at arabası.

abrikos 1. Kayısı (meyvesi) 2. **abrikos aĝazı** kayısı aĝacı.

abrikos varenyezı Kayısı reçeli.

absolyutizm Mutlakiyet, saltĝılık.

absolyutnay s. Mutlak, salt.

abstraktno zf. Soyut, mücerret: “*Sin, iĝeñ, abstraktno ğoohtanma.*” V. Şulbayeva (Sen, anne, soyut konuşma.)

abstraktsiya Soyutlama: “*A-a, söĝĝi ğoh söster ol, iĝeñ, abstraktsiya.*” V. Şulbayeva (A, iĝi boş sözler bunlar anne, soyutlama.)

abzats Satır başı, paragraf.

aca 1. Aĝabey: “*Hıĝır, aca, pu pısmoñı.*” V. Şulbayeva (Oku, aĝabey bu mektubu.) 2. Amca: “*Haydañ körĝezer, Sibos acamnañ Toray acam sinap ğide salarlar.*” A. Ğerpakov (Ne biliyorsunuz, Sibos amcamla Toray amcam belki gerĝekten gelirler.)

acañ hitap sözü. Amcacıĝım, aĝabeyciĝim: “*Todıl acañ, tohta, - aĝırın tapsaan Tireek.*” A. Ğerpakov (Todıl amca dur, yavaşĝa seslenmiş Tireek.)

aĝı- (ı.) 1. Acımak, ekşimek. **süt aĝıdı** süt ekşidi, bozuldu. 2. Sızlamak, acımak. **ĝüreem aĝıpĝa** yüreĝim sızlıyor.

aĝı Amca çocuĝu.

aĝı harııdas Amcazade.

aĝı piĝe Amca kızı.

aĝıbaan s. Mayasız, tatsız.

aĝıĝ as Alkollü iĝecek: “*As-tamah ğazap, aĝıĝ as turĝızıp, uluĝ sıy salĝan.*” A. Ğerpakov (Yemek yapıp, iĝki hazırlayıp büyük aĝırlama yapmış.)

aĝıĝ muksun Acı soĝan.

aĝıĝ s. 1. Acı, şiddetli: “*Mındaĝ aĝıĝ soohtıĝ, amır haraalarda ğas hulunniĝ ğılĝılar hıralar ornında honadır.*” N. Nerbişev (Böyle şiddetli soĝuklu, sakın günlerde genç kulunlu yıldırlar tarlalarda geceler.) 2. Acı, keder: “*Andaĝ aĝıĝını paza sıdap polbin.*” V. Maynaşev (Böyle acıya bir daha dayanamayıp.) **Aĝıına tus salba, ayrınaına süt urba** -Atasözü. (Acısına tuz ekme, ayrınaına süt dökme.) **Aĝıĝ nımee kırbeende, tadılıĝ nıme tanııbassıñ** - Atasözü (Acıya düşmeden, tatlıyı tanıımazsın.) **aĝıĝ hıshı** acı ğıĝlık.

aĝıĝ suĝ İĝki, alkollü iĝecek, votka: “*Pıske izırtĝe aĝıĝ suĝı.*” V. Mayneşev (Bize iĝiriyor iĝkiyi.)

açığ tıl Acı söz: “*Payağı çazıda toğashan açığ tıl çii?*” N.Domojakov (Deminki ovada karşılaştığı acı söz ne?)

açıglan- 1.Sinirlenmek, öfkelenmek: “*Açın paynıñ hıyıtın / Açıglanıp ol harğaan.*” P. Ştıgaşev (Aç gözlü zenginim cimriliğini/ Sinirlenip o kargamış.) 2. Acılaşmak.3. Üzülme, kederlenmek.

açıglıg s. Acılı, üzüntülü.

açih (ı.) s.1.Açık, kapalı olmayan yer: “*Annañ pasha ol arada uluğ açih hazaa.*” V.Kobyakov (Ondan başka orada büyük açık ahır.) 2. Açık, kapalı olmayan: “*Açih tünin at pazınañ sol hurına azıra tastabışan.*” V.Kobyakov (Açık dizginini atın başından atarak sol yanına geçirmiş.)

Çahsınıñ çoli açih, çabalınıñ çoli çabılıh -Atasözü. (Güzelin yolu açık, kötünün yolu kapalı.) 3. Açık, engelsiz: “*Kün harağı kırçetken açihtarda hushacahtar öñ ne pazı tabısanañ sarnasçathannar.*” S.Çarkov (Gün ışığı giren açıklerde kuşlar farklı seslerle ötüyorlar.) krş. **azıh.**

açih (ıı.) Av, avlanma. **añcılar açihha parğan** avcılar ava gitmiş.

açih-çarıh tekr.s. 1.Açık, aydınlık: “*İbnin istı allıg, açih-çarıh.*” V.Kobyakov (Evin içi geniş açık aydınlık.) 2. Parlak, güzel: “*İcezi, açih-çarıh sıraylıg ipçi, hızcıaan pozına çaba tartıp, nımzah sastıg pazıcaanañ sıybaan.*” N.Domojakov (Annesi parlak yüzlü kadın, kızını kendine çekip, yumuşak saçlı başından sıvazlıyor.) 3. Açık, apaçık, belirgin: “*Anañ, homzınıstıg sağıstarın hiya tastap, açih-çarıh çooğın hosça.*” V. Tatarova (Sonra, kötü fikirlerini bir tarafa bırakıp, açık sözüne devam ediyor.) 4. Şen şakrak, neşeli: “*Olarğa paba-ıcelernin kömes tee açih-çarıh külinisteri uluğ sıyih oshas poladır.*” N.Tinikov (Onlara anne babalarının biraz neşeyle gülmeleri büyük ödül gibi gelmiş.)

açıl- Açılmak: “*Torkanıñ harahtarı uluğ açılıbışannar.*” V.Kobyakov (Torka'nın gözleri irice açılıvermişler.) krş. **azıl-**

açılıs Açılma.

açım- (ı.) Acımak, merhamet etmek: “*Huday-abacah andada sağaa açınar.*” V.Şulbayeva (Tanrı o zaman sana merhamet eder.)

açım- (ıı.) Aç gözlülük etmek.

açım s. 1.Aç gözlü: “*Çe köp polğan açım añnar çalğıs ashırğa.*” N.Nerbişev (Fakat fazla gelmiş aç gözlü yırtıcılar yalnız aygıra.) 2.Yırtıcı, vahşi **açım hustar** yırtıcı kuşlar: “*Kürgenniñ hirında açım hustarnıñ tük-tağı çayıltır.*” N.Domojakov (Kurganın üzerinde yırtıcı kuşların tüyleri yayılmış.)

açınaacı s. Merhametli, acıyan. krş. **açıncah**

açıncah s. Merhametli. krş. **açınaacı**

açımıs- (birbirine) Acımak, acısını paylaşmak.

açımıs Merhamet, acıyış.

açımıstıg s. Acınacak, zavallı. **açımıstıg köringen** zavallı görünmüş.

açınmas s. Acımasız, merhametsiz.

açırğan- 1.Sinirlenmek, öfkelenmek: “*Anañ, açırğan parıp, tartubışam.*” V. Şulbayeva (Sonra, sinirlenip çekiverdim.) 2.Üzülme, acımak.

açırğancılıh s. 1.Kızgın, öfkeli. 2.Üzücü.

açırğandır- 1.Sinirlendirmek, öfkelenmek: “*Tapsaan Hohanah ağa, Kabristi açırğandırıp.*”

İ.Kostyakov (Seslenmiş Hohanah ona, Kabris'i sinirlendirip.) 2. Üzmek, canını sıkamak.

açırğanıs- (birbirine) Üzülme, kederlenmek.

2.(birbirine, birlikte) Sinirlenmek, kızmak.

açırğanıs 1.Üzülme, kederlenme, üzüntü.

2.Sinirlenme, öfkelenme, kızgınlık. krş. **açırğas**

açırğas Üzüntü, keder, acı: “*Çe olarnıñ köglerinde / İstıl parça açırğas taa.*” N.Tinikov (Fakat onların şarkılarında / Duyuluyor keder de.) krş. **açırğanıs**

açırğastıg s. Üzüntü verici, acınacak vaziyette: “*Sıgararçıhpın. Açırğastıg, andağ zakon çoğıl.*” V.Şulbayeva (Çıkarırdım. Üzüntü verici ki öyle bir kanun yok.)

açırha- Aç gözlülük etmek, tamahkârlık etmek.

açıs- (birlikte) Açmak.

açıs- 1.Acı duyak, acılamak: “*Anı la isterineñ, Aydonıñ çüregi, nime hazalğan çili, açıza tüsken.*” V. Kobyakov (Onu duyar duymaz, Aydo'nun yüreği bir şey saplanmış gibi acıyıverdi.) 2. Ekşitmek, tadımı acı hâle getirmek. 3.(birlikte) Acılamak, üzülme.

açıs Acıtma, ekşitme.

açıt- (ı.) 1.Acıtmak: “*Nımirtah, nımirtah / Çüreeçemni açıtıpa.*” V. Şulbayeva (Kuş kirazı, kuş kirazı / Yüreciğimi acıtma.) 2. Mayalamak, ekşitmek, acılaştırmak. 3.Acılaştırmak.

açıtıh Maya.

ada- 1.Adını söylemek, adıyla hitap etmek: “*Ol pozın idi irkelep adaan kizni am na kördi.*” V. Kobyakov (O, kendi adını böyle sevgiyle söyleyen birine yeni rastladı.) 2. Ad vermek, ad koymak: “*Minin adam adaan adım par.*” V. Şulbayeva (Benim babamın koyduğu adım var.)

ada 1.Baba: “*Min dee adamnañ tanızıp alarğa. Min Timke oolğın polçam.*” V.Şulbayeva (Ben de babamla tanışayım. Ben Timke oğlun oluyorum.) 2.Ata. **Ada çirine ay-tıs pirbes; uluğın uludar, kiçignı kisteder** - Atasözü. (Ata yerine huzur vermez, büyüğü uludur, küçüğü kişenetir.)

ada çir-suu Ana yurt, memleket: “*Ada çir-suubis çobağda, arğıstar, — teen ol amır, hoyıg ünneñ.*” F. Burnakov (Ana yurdumuz acı içinde arkadaşlar, demiş o sert bir sesle.)

adağ 1.Adlandırma. 2.Telaffuz etme.

ada-ıce tekr.Ebeveyn.

adal- Adlandırılmak: “*Töreen tilde pray adalçalar / Nince le par añnar, hustar.*” M. Kilçiçekov (Ana dilde hep adlandırılmakta / Ne kadar varsa avlar, kuşlar.)

adalğı Küçük balta, nacak.

adalğı padej gr. İsmi yalın hâli.

adalis Adaş: “*Anı iki põle, ağaaoh adalis çarılıh ünniğ uluğ nimes suğ ahça.*” F. Burnakov (Onu ikiye bölerek, onunla adaş güzel sesli küçük dere akıyor.) krş.

adas (ı.)

adan (ı.) 1.Erkek deve. 2.mec. (şaman) Tefi.

adan (ıı.) Savunma, müdafaa etme.

adan- Adlanmak.

adancıl Savunucu, müdafi.

adañmınañ hitap sözü.Saygın, saygıdeğer.

adanna- Taklit etmek.

adas (ı.) Adaş.krş. **adalis.**

adas (ıı.) Ata, cet.

adas (ııı.) Adlandırma, isim verme.

adas- 1.Adaş olmak. 2.Birbirine ad takmak.
adat- İsim verdirmek, ad koydurmak.
adattır- Telaffuz ettirmek.
aday kögenegİ Bebeğin ilk giysisi.
aday Köpek. Çabal kızı çağadañ habadır, çabal
aday soonañ habadır -Atasözü. (Kötü kişi yakadan tutar, kötü köpek arkadan kapar.)
aday taban 1.Enik 2.Köpoğlu.
aday tülgu *tekr.* Bir çocuk oyunu.
adayam *hitap sözü.* Yavrucuğum, sevgilim.
aday-hus *tekr.* Evcil hayvanlar, mal(lar): “*Mal daa, aday-hus taa tabis sıgarbaan.*” V.Kobyakov (Mal da kuş köpek de ses çıkarmamış.)
adaylıg s. Köpekli. **adaylıg kızı** köpekli kişi.
adıgeyetsler Adıgeyler.
adıg Ayran karıştırma sopası. krş. **adılğa**
adılğa Ayran karıştırma sopası krş. **adıg**
adım Hakas millî elbisesinin eteğindeki süs.
adımna- Giysiye şerit dikmek.
adıña Dağarcık, torba.
adır ün. A dur!, Dur hele!: “*Harassam, naukanı işker çörgizem, andağ toğis la polzin adır.*” G.Topanov (Çalışırsam, bilimi doğuya getiririm, öyle iş de olsun hele dur!)
adırğa Dokuma tezgahında uzun ipleri ayıran araç.
adjetster Acarlar. Acar halkından olanlar.
administrativnay s. İdarî, yönetimsel.
administrativnay oñdaynañ çarğanı idarî bölgelere ayırmak.
administrator İdareci, yönetici.
administratsiya Müdüriyet, yönetim.
administrirovat pol- Yönetmek.
admiral Amiral. **admiral kibİ** amiral elbisesi.
adres Adres. **poçta adrezİ** posta adresi.
adresant Gönderici.
adresat Alacak olan, alıcı.
adresovat pol- Birinin adına göndermek.
adrestİg Adresli. **adrestİg pis'mo** adresli mektup.
advokat Avukat.
adyutant Yaver.
aerodrom Hava meydanı, hava alanı.
aeroklub Havacılık kulübü, havacılık derneği.
aeroklub Havacılık kulübü.
aeroplan Uçak.
aeroport Hava limanı, hava alanı.
aerosor Motorlu kızak.
aerostat Hava balonu.
affekt Şiddetli sinir bunalımı.
afgannar Afgan, Afganistanlı.
afişa Afiş.
aforizm Aforizm, özlü söz.
afrikanskay s. Afrika'yla ilgili, Afrikalı.
agent 1.Acente. 2.Ajan.
agentsvo Acente, ajans.
agentura İstihbarat servisi.
aglyutinativnay gr. Bitişmeli (dil), iltisaklı.
aglyutinatsiya gr. Bitişme, bitişim.
agitator Ajitator, propagandacı.
agitatsionnay Ajitasyon, propagandacılık.
agitatsiya Ajitasyon, propaganda.
agitirovat pol- Propaganda yapmak.
agitkampaniya Propaganda kampanyası.

agitkollektiv Propaganda grubu.
agitmassov Propaganda kampanyası.
agitpunkt Propaganda merkezi.
agrarnay s. Toprakla ilgili. **agrarnay surİg** toprak meselesi.
agregat Makineler takımı, ünitesi.
agressivnay s. Saldırgan, mütecaviz.
agressiya Tecavüz, saldırganlık.
agressor Saldırgan, mütecaviz.
agrobiyologİçeskay s. Agrobiyolojik, tarım biyolojisiyle ilgili.
agrobiyologiya Agrobiyoloji, tarım biyolojisi.
agronom Tarım uzmanı: “*Sİrernİñ pastİİnar, sovhozha agronom polarğa hıgırıp, minİ çoo hathırttı.*” G.Topanov (Sizin müdür, beni sovhozda tarım uzmanı olmaya çağırarak çok güldürdü.)
agronomiçeskay Tarım tekniğiyle ilgili.
agronomiçeskay institüt Tarım enstitüsü.
agronomiya Tarım bilgisi.
agrotehnika Tarım tekniği.
ağa 1.Dede, babanın babası: “*Hoortay ağa irtök turadır.*” N.Domojakov (Hoortay dede erken kalkar.)
2.Baba tarafından büyük erkekler.
ağaa (I.) Ağabey.
ağaa (II.) Ona: “*Am pu künnenİ sığara ağaa/Amır çurtas kirek polar tİp.*” M kilçiçekov (Şimdi bugünden sonra ona / Rahat hayat gerekir deyip.)
ağaa hoza Üstelik, ayrıca: “*Ağaa hoza, Hoortay haçan daa kızı nimezİne teñmeen.*” N.Domojakov (Ayrıca, Hoortay hiçbir zaman insanların eşyasına dokunmamış.)
ağahta- Ağnamak, toprakta yuvarlanmak.
ağahtan- Ağnamak, hayvan yere yatıp yuvarlanmak.
ağamdıh s. Beyazımsı.krş. **ağamsıh, ağılbay.**
ağamsıh s. Beyazımsı. **ağamsıh sarıg** açık sarı, krem renginde. krş. **ağamdıh, ağılbay.**
ağañ Dede(cİğim.) (Genellikle babanın babası için kullanılan nitap sözü.): “*Mağaa, ağañ, nimahtarıñ kirek çoğıl. Olarıñ kİçİg palalarğa ıç çörİñer.*” V.Tatarova (Bana, dedeciğim, masalların gereği yok. Onları küçük çocuklara anlatınız.)
ağar- 1.Ağarmak, beyazlaşmak **harlıg hışı keldİ,**
çazılar ağar pardı karlı kış geldi ovalar ağardı.
2.Aydınlanmak. **tİgİr ağarıbıstı** gök ağardı. 3.Ağarmak, kırışmak **pazı ağar-** saçları ağarmak. 4. Rengi atmak, ağarmak **sırayı ağar-** Yüzü ağarmak, solmak. 5.Rengi solmak, atmak. **pladım küñge ağar pardı** elbisem güneşten ağardı.
ağar çaa *tekr.* Kanlı savaş.
ağar suğ Akarsu: “*Hum çazı halza İstİnde / Humın çuup ağar suğ polğay.*” M.Kokov (Kum yazı kalsa içinde / Kumunu yıkayan akarsu varmış.)
ağart- Ağartmak, beyazlatmak: “*Anıñ sırayı ot çarığında, tos çİli, ağarta tartıp parğan körİN turadır.*” V.Kobyakov (Onun yüzü ateş ışığında, kütük gibi, ağarmış görünüyordu.)
ağartıs Ağartma, ağartış.
ağas 1.Ağaç. **Ağastı pİr hati saap añdara kis polbassıñ** -Atasözü (Ağacı bir defa vurmakla kesip yıkamazsın.) **sırğay ağas** kuru ağaç. **ağas odırtarı** ağaç

dikme.2.Ağaçla ilgili, ağaç. **ağas promışlennozi** ağaç sanayii. **ağas tahta** ağaç köprü.

ağasta- Ağaç kesmek.

ağas-tas tekr.Ev bark.

ağastıg s.Ağaçlı: “*İrten sıhhan kün harağı, iirgı tusta çabırılabas, kider turğan aram ağastıg tağniñ pazına kölenibısken.*” V.Kobyakov (Sabah doğan güneş akşam vakti arkada duran seyrek ağaçlı dağın başına yaslanmış.) **ağastıg uçastoğ** ağaçlı meydan.

ağa-uucalar tekr.Dede nineler: “*Ağa-uucalar çüs çıl minüñ alında püdirgen irgı soğın-mağın turalarda.*” V.Şulbayeva (Dede nineler bundan yüz yıl önce yapılan eski püskü evlerde.)

ağazah Fidan, ağaççık.

ağbah Dağınık (saç): “*Çirdeñ kök odıcahtar köringlep odırçalar paza, ağbah sastıg kiziniñ sastarı çili.*” V.Kobyakov (Yerden yeşil otlar görünüyorlar yine, dağınık saçlı kişinin saçları gibi.)

ağbah ot Deve elması.

ağbañna- (saç) Karışmak, karmakarışık olmak.

ağbara- (saç) Karmakarışık olmak, dağılmak. krş. **ağbay-**

ağbarat- (saç) Karıştırmak, dağıtmak.

ağbay- (saç) Karmakarışık olmak, dağılmak: “*Ağbah sastıg kiziniñ sastarı çili, çılañottar ağbayızıp odırçalar.*” V.Kobyakov (Karışık saçlı kişinin saçları gibi, otlar birbirine karışmış duruyorlar.) krş. **ağbara-**

ağıl- Alıp gelmek, getirmek: “*Ağıl pirbeze, ‘me-e-e’ tıp tapsapçam.*” N.Tinikov (Getirmezse: “mee-e” diye sesleniyorum.)

ağıl (ı.) Akıl: “*Alğım çirmüñ üstü / Uğaa alğım poladır./Ağıllıg kiziniñ ağılı / Annañoh allıg poladır.* S.Kadışev (Geniş yeryüzünün üstü / Çok geniştir / Akıllı kişinin aklı / Ondan daha geniştir.) **Arağa ardatça, ağıl sağıstı saybapça** -Atasözü. (İçki yorar, akıllı fikri dağıtır.)

alını-soo tekr. Önü ardı: “*Min kişçem kiçig, tireen pılbin, alını-soon körinmin.*” V.Şulbayeva (Ben geçiyorum geçidi derinliğini bilmeden, önünü arkasını görmeden.)

ağıl (u.) 1.(ok) Ucu. 2. İğne. 3.(balıkta) Solungaç

ağıl sağıs tekr.Akıl fikir.

ağılah Tenha, sakin: “*Ağılah çathan Hakasiyanı / Aasha daa albacañ ah han.*” M.Arşanov (Tenha duran Hakasya’yı / Ağzına da almamış Ak Han.)

ağılahha zf. Yalnız, yalnız olarak.

ağılan- Toprakta yuvarlanmak. krş. **ağahtan-**

ağılbaş Beyazımsı: “*Hayzı iblerdeñ ağılbaş kök ıstar sıhhlapçathannar.*” N.Domojakov (Bazı evlerden beyazımsı mavi dumanlar çıkıyor.) krş. **ağamdih, ağamsih.**

ağıldır- Getirtmek: “*Yakın çılınıñ hoyın ırte çashıda hadarçılarına peer ağıldıradır.*” V.Kobyakov (Yakın, her yıl koyunlarını baharın erkek vaktinde çobanlarına buraya getirtiyor.)

ağılla- Ağla balık tutmak.

ağın 1.Akım. **çılığ ağın** sıcak akım. 2. Akma, akış. **ağın suğ** a) akarsu. b) akımı fazla olan su. **Alıg kiziniñ albinañ, ağın suğni salbinañ** -Atasözü (Aptal kişi konuşmayla anlaşılır, akarsu salla geçilir.) 3. Akın, göç, kuşların sürü hâlinde göçü: “*Küsküde ağın pariza /*

Pazoh oyun turğıs parça.” N.Tinikov (Güzün göç ederken / Yine oyun oynuyor.)

ağınna- Kuşlar göç etmek.

ağınniğ 1. Akışı yüksek su, akımlı.2. Akın, göçmen kuşların göçü.

ağır- 1.Ağrımak: “*Pazım minüñ ağırbinça, iceñ.*” V.Şulbayeva (Benim başım ağrıyorum, anne.) **Pas ağırza, paltırğa niik** -Atasözü (Baş ağrısa baldıra hafif.) 2.Hasta olmak: “*Feofan ağırça. Tözekteñ dee turbinça.*” V.Şulbayeva (Feofan hastalandı, dөşekten bile kalkamıyor.) krş. **ağrı-**

ağıraaçı s. Hastalıklı, zayıf, mariz.

ağırığ 1.Hasta: “*Payapan pırolıg, çe ol am ağırığ, körceñ kizizi çoğil.*” V.Şulbayeva (Payapan suçlu, fakat o şimdi hasta, bakacak kimsesi yok.) 2. Ağrı, sızı. **tıs ağırıi** diş ağrısı. 3. Hastalık. **harah ağırıgları** göz hastalıkları.

ağırığlıg s. Hasta, hastalıklı: “*Hotı huzurii ağırıglıg ulğaat parğan kizini türçe dee soona saldırbin kizibizeri kirek polça.*” İ.Kotyuşev (Apandisit hastalıklı kişiyi hiç zaman kaybetmeden ameliyat etmek gerek.)

ağırıs Ağır, yavaş, sakin.

ağırın zf. Yavaş, ağır: “*Sança ağırın daa çoohanza, anı prayzı is salğan.*” İ.Topoyev (Sança, yavaş da konuşsa onu hepsi duymuşlar.) krş. **ağrın**

ağırın-köölce tekr. Yavaş yavaş; şöyle böyle: “*Ağırın-köölce çıl çörçem.*” V.Şulbayeva (Şöyle böyle yaşıyorum.)

ağırısı- Kendini iyi hissetmemek.

ağırısım s. Ağrılı, acı veren: “*Çüreeniñ haydağ-da ağırısım ünnerin is taap odırğan.*” N.Nerbişev (Yüreğinin her türlü ağrılı seslerini dinleyip durmuş.)

ağırısın- Rahatsızlık duymak.

ağırısınıs Rahatsızlanma, kendini iyi hissetmeme.

ağırısınıstıg s. Ağrıtan, acı veren, sızlatan: “*Yağor ol küliniste kinetin uğaa sürdestig, çürek ağırısınıstıg sustalıstar kör taphan.*” N.Nerbişev (Yağor o gülümsemede aniden çok korkunç, yürek ağrıtan pırlıtlar görmüş.)

ağırıt- Ağrıtmak: “*Mındağ sisteg nime haydi ağırıtpas sa.*” İ.Kotyuşev (Böyle şişlik nasıl ağrıtmayacaksa.) **pahıgı ağırıt-** yarayıdeşmek.

ağıs- Akıtmak: “*Oolnun, ahsına üs-tört samnah suğ ağışhan.*” N.Domojakov (Oğlanın ağzına üç dört kaşık su akıtmış.)

ağısba Balık ağı.

ağıstır- Akıttırmak.

ağıt- Şarkı söylemek.

ağıya hus Tepeli doğan.

ağızıg Akıtma, akıtış.

ağlah s.1. Az sayıda. **ağlah çon** sayısı az halk. 2. Ücra, tenha, ıssız. **ağlah çir** ıssız yer. 3. zf. Yalnız, tek başına. **alında ol ağlahha çurtaan** önce o yalnız yaşamış.

ağlan- Ağnamak, toprakta yuvarlanmak.

ağnih Samur yakalama tuzağı.

ağrı- Ağrımak. krş. **ağır-**

ağrın arah Yavaşça, ağırca.

ağrın zf. Yavaş, sakin. **Ağrın parzan, irah polarzın** -Atasözü. (Yavaş gidersen, uzağa varırsın.) krş. **ağrın**

ağrincah zf. Yavaşça, sessizce.

ağzır s. Seyrek

ah (ı.) s. 1.Ak, beyaz. **ah plat** beyaz elbise. **ah çahayah oshas köbikterneñ çazağlıg polğan** ak, çiçek gibi köpüklerle süslenmiş imiş. **ah hamahtıg** sakar, alında akı olan hayvan. **ah sastiğ** ak saçlı, kır saçlı. **ah azahtıg hızıl toraat** ak ayaklı kızıl doru at. 2.Güzel, alımlı: “*Ah tayğazınıñ añnarınañ / Arıglarınıñ hustarınañ.*” M.Arşanov (Güzel taygasının avlarıyla / Ormanlarının kuşlarıyla.) 3.Ak, kır. **ah sastiğ** kır saçlı. 4.Kır, boz. **ah at** kır at. 5.Masum, suçsuz. **anıñ ahın haydañ körim** onun masum olduğunu nereden bi

ah (u.) Hedef, nişan tahtası.

ah- 1.Akmak. **İki çahsı pırıkse, arazınnañ suğ ahpas, iki çabal pırıkse, arazınnañ han ağar** - Atasözü (İki güzel bir olsa, arasından su akmaz, iki kötü bir olsa, arasından kan akar.) **han palıgdañ ahça** kan yaradan akıyor. 2.Suda sürüklenerek gitmek: “*Ağın suğlarını indire / Ahça tayğaniñ ağazı.*” M.Arşanov (Coşkun sular aşığı / Akıyor ormanın ağacı.)

ah aba Ak ayı, kutup ayısı.

ah ahsır Bir ördek türü.

ah arah s. Beyazımsı.

ah çayaan Budizm

ah halas Beyaz ekmek.

ah it Beyaz et.

ah kiik Geyik. **ah kiik palazı** geyik yavrusu. **ah kiik müüsteri** geyik boynuzları.

ah kiik odı bot. Kutup likeni.

ah köten zool. Bir tür kuş.

ah küreñ Bej (rengi.)

ah oy Ak kula.

ah palıh Bir tür somon.

ah parçih Sığırçık.

ah pırçih Ak nohut.

ah sağıstıg İyi kalpli, iyi niyetli, iyi düşünceli: “*Pray ah sağıstıglar siniñ sariñda.*” V. Şulbayeva (Bütün iyi düşünceliler senin yanında.)

ah sarıg Baba tarafından akraba kişi.

ah saydan Ivır zıvır, ev eşyası.

ah sır Allık.

ah tas (<ah tas) Su mermeri, kaymak taşı.

ah tirek Akkavak: “*Ol odırthan ah tirekter/ Turadañ pözik ös parğannar.*” M. Kilçiçekov (Onun diktiği akkavaklar/ Evden yüksek büyümüşler.)

ah tülgü Ak tilki.

ahça Para: “*Yakın mağaa, anıñ malın hadarğan üçün, ahçanı süreelig pırıbıstı.*” V.Kobyakov (Yakın bana, onun malını otlattığım için parayı sürekli verdi.) **Hızıl tülgü ahçaa turcañ, his kızı halıña turcañ** Kızıl tilki para için durur, kız kişi kalın için durur. **çaçın ahça** kağıt para. **ahçazı çoh** parasız, parası olmayan. **ahça çoh** parasız. **külüs ahça** gümüş para.

ahçalıg Paralı, parası olan.

ahçalıg s.1.Zengin, parası olan. 2.Yanında para bulunan. **ahçalıgziñ ma?** paran var mı?.

ahhay Halk, topluluk.

ahıña- 1.Soluk soluğa kalmak, hızlı solumak. 2. (köpek) Dili dışarda soluklanmak.

ahıñnas- Soluk soluğa kalmak: “*Sah ol tusta injenerneñ Sanpir apsak ahıñnaspınañ çitkenner.*” S.Çarkov (Tam o sırada mühendisle Sanpir soluk soluğa ulaşmışlar.)

ahıñnastiğ s. Yorgun, bitkin: “*Pazoh çağınahtın çitken iriñniñ ahıñnastiğ üni.*” N.Domojakov (Yine yakından gelen kocasının yorgun sesi.)

ahpiyah Oyuncak, kukla.

ahsa- Aksamak: “*Ol, sol azağın eeldire pazıp, ağassar ahsap çör sıhhan.*” V.Kobyakov (O, sol ayağını eğerek basıp, ormana doğru aksayarak gitmiş.)

ahsah s.Aksak, topal: “*Köp hoyniñ soonañ pastanaalbin, pır toyman hara ahsah hoyıcah.*” V. Kobyakov (Çok koyunun arkasından yürüyemeyen, boynuzsuz kara topal koyuncuk.) **Aal arazında ahsah putuh çörçedir** - Bilmece, ayak sesi (Köy içinde aksak horoz yürüyor.)

ahsah-püksek tekr.Topal kambur, sakat: “*İbdeñ sıhpacañ ahsah-püksekter, kirı-hurular çitterniñ soonca çolca subalızbıshannar.*” M.Kokov (Evden çıkmayan topaal kamburlar; yaşlılar, ihtiyaçlar gençlerin ardınca yola dizilmişler.)

ahsan- 1.Söylemek, anlatmak. 2.Dua etmek, yalvarmak.

ahsanıs 1.Söyleme, söyleyiş. 2.Dua etme, yalvarma.

ahsañna- Aksamak: “*Külye iney, ‘huday-huday’ la tirge mañzırı, nandıra ahsañni halğan.*” N. Nerbişev (Külye nine: “Tanrım, Tanrım” diyerek acele edip, dönüp aksayarak gitmiş.)

ahsañnada zf. Aksayarak, topallayarak: “*Hıshırıp ala izikser ahsañnada haalap sıhhan.*” A. Çerpakov (Bağırarak kapıya doğru aksayarak çıkmış.)

ahsat- Aksatarak yürütmek, topallatmak.

ahsı bk. aas

ahsımay s.Arsız, hayasız.

Ahsır Aygır. krş. **ashır**

ahta (ı.) Köpeği iğdiş etme.

ahta (u.) Geyiğin postundaki beyaz leke. **kiiktüñ ahtazınañ pörık itken** geyiğin postunun beyaz yerinden bört yapmaktır.

ahta- Aklamak, suçsuzluğunu ortaya çıkarmak. **pirolıg polzam miñ ahtabazçhtar** suçlu olsaydım beni aklamazlardı.

ahtağ Aklama, suçsuzluğu ortaya çıkma.

ahtal- Aklanmak, suçsuzluğu ortaya çıkmak.

ah тала- (köpeği) İğdiş etmek. **irgek adaynı ahtala-** erkek köpeği iğdiş etmek.

ah tan- Aklanmak, suçsuz bulunmak: “*Tiñ ahtanma, püürçek! Çazı añın tut polbazañ, aal malın kites sıhçañıñ!*” N.Tinikov (Kendi kendini aklama kurtcağız! Yazıdaki vahşi hayvanları tutamazsan evcil hayvanları gözetliyorsun!)

ah tanaaçı s. Aklanmış, aklanan.

ah tanıs Aklanış, aklanma.

ah tar Aklar, Kral yanlıları: “*Olar ahtar (kazaktar) polğannar.*” V. Kobyakov (Onlar Aklar ‘Kazaklar’ imiş.)

ah tas- 1.Yalvarmak. 2.Tövbe etmek. **suğnı kizerge ahtashan polğan** suyu geçmeye tövbe etmiş.

ah tat- Suçsuzluğunu ortaya çıkartmak, aklamak.

ah tıg s.Gözbebeği üzerinde beyaz lekesi olan.

ah-tik tekr.1.Şaşkın, şaşırması: “*Pabalarımıñ multıh haba tartıp alğanın körbin halıp, ah-tik pol parıp odırğannar.*” N.Domojakov (Babalarının tüfeki kapıp aldığını görmeyerek şaşırıp kalmışlar.) **ah-tik pol-**

şaşırarak, şaşkınlıktan donakalmak. **ah-tik tur-** şakin vaziyette durmak. **horıhhannañ ah-tik turça** korkudan şaşkın görünüyor.

akademiçeskay s. Akademik, akademiyle ilgili. **akademiçeskay ças** Akademik saat.

akademik Akademi üyesi.

akademiya Akademi: “*Mında toğınar üçün Moskvada akademiyanı tooshan tıpçe polbas pa za.*” G.Topanov (Burada çalışmak için mi Moskova’da akademi bitirdin demezler mi ya.)

akatsiya Akasya.

akkaya ün! Ha!, ya!

akkompanement müz. Eşlik, refekat, vomal.

akkompanirovat pol- Vokalistlik, eşlik etmek.

akkompanivator Vokalist, eşlik eden.

akkord müz. Akort.

akkordeon müz. Akordeon.

akkreditiv ekon. Akretitiv.

akkumulyator tek. Akü, akümülatör.

akkumulyatornay tek. Aküyle ilgili.

akrobat Akrobat, cambaz.

akrobatiçeskay s. Akrobatik, cambazla ilgili.

aksioma Aksiyom.

akt Eylem, hareket. **prolağ akt** iddiname.

aktiv İleri gelenler. **partiynay aktiv** Partinin önde gelenleri.

aktivist Faal üye.

aktivnay s. Faal, aktif.

aktivnost’ Faaliyet, aktiflik.

aktovay zal Toplantı salonu.

aktrisa Aktris: “*Mağaa öñnerge kirek, aktrisanın nooza.*” V. Şulbayeva (Ben renklenmeliyim, aktrisim ne de olsa.)

aktsent Aksan.

aktsioner Hissedar, ortak.

aktıg’ Perdelik. **üs aktıg’ pyesa** üç perdelik oyun.

aktual’nay s. Aktüel, güncel.

aktyor Aktör.

aktyorskay s. Aktörle ilgili.

akula Köpek balığı.

akustika Akustik.

akuşerka Ebe, doğum ebesi.

akuşyor Doğum hekimi.

akvamarin Yeşil-mavi renkte değerli taş, akvamarin.

akvarel’ Sulu boya.

akvarel’nay s. Sulu boya(lı.) **akvarel’nay sırlar** Sulu boyalar.

akvarium Akvaryum.

al (ı.) Ön: “*Sooñ çabıh polzın, alınıñ azıh polzın.*” V. Şulbayeva (Ardın kapalı olsun önün açık.)

al (ıı.) Hile, kandırma.

al (ııı.) Genişlik.

al- 1. Almak. **Çazağ kızınıñ ülüzin attıg’ kızı albas** -Atasözü (Yayanın payını atlı almaz.) 1. Almak, kendine ulaştırılmak, iletilmek: “*Kicee pıçık alğam.*” V. Şulbayeva (Dün mektup aldım.) 2. Almak, satın almak: “*Alcıbay, - ahça surıp alarbin, pırerler, andada pray nimeniñ sadıp alarbin.*” S. Çarkov (Alcıbay, para isteyip alırım, verirler, o zaman her şeyi satın alırım. 3. mat. Çıkarmak. 4. Almak, ile evlenmek: “*Oolguñ hat alça - beloruskanı.*” V. Şulbayeva (Oğlun kadın alıyor,

Belorus’u.) 5. Bir şeyi kendisi için yapmak anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: “*Kil peer, çey oortap alarziñ.*” V. Şulbayeva (Buraya gel çay içersin. **miniñ çazım al** benim kadar yaşa. **pala al-** çocuğa dadılık etmek. **sağışha al-** aklında tutmak, unutmamak.

al pozım tekr. Kendim.

al’bom Albüm.

al’fa Alfa.

al’manah 1. Almanak, takvim. 2. Belli periyotla çıkan dergi, kitap. **Ah Tashıl almanağı** Ah Tashıl almanağı.

al’pinist Dağcı.

al’pinizm Alpinizm, dağcılık.

al’t müz. Alto.

ala (ı.) s. Ala: “*Am daa körinçe ala harahta / İñe südi oshas as-tamahtarı / Am daa tadıpça hatıg’ naağımda.*” M. Kilçiçekov (Hâlâ da görünüyor ala gözde / Anne sütü gibi yiyecekleri / Hâlâ da tat veriyor sert damağımda.) **ala inek** ala inek. **ala at** ala at. **hara-ala** kara ala. **ala pula** ala, alacalı.

ala (ıı.) Koruyucu melek. **kızı alazı çörçe, kizee körinminçe** insanın koruyucu meleği bulunuyor, kişiye görünmüyor.

ala çayaan Yaratıcı, Tanrı.

ala huça Gençlerin oynadığı bir oyun.

ala mañıs Yeni doğmuş bebek.

ala paris Kaplan.

ala puğa Tatlı su levreği. **Ala puğa palıhtañ mün sıhpınça, alıg’ kızınıñ ahsınañ hıyğa sös sıhpınça** - Atasözü. (Tatlı su levreğinden çorba olmaz, alık kişinin ağzından güzel söz çıkmaz.)

ala saashan Ala saksagan: “*Arthan-urthan nime sağaa daa haladır, aaldañ sıhpas ala saashan!*” N. Tinikov (Artık martık şeyler düşünüyor, köyden çıkmayan ala saksagan.) **Aal arazındağı ala saashannarı ispe** -Atasözü. (Köy içindeki ala saksaganları dinleme.)

alaağıs- İlişki kurmak; iş yapmak.

alaaah- Çıldırarak, delirmek: “*Alay Hoortay alaağıbıstı ba?*” N. Domojakov (Yoksa Hoortay delirdi mi?.) **alaaah parğan kızı** a) düşüncesiz, akılsız. b) akil hastası. krş. **alaa-**

alaahtır- Aldatmak, kandırmak: “*Partiya miniñ alaahtır salğan.*” V. Şulbayeva (Parti beni aldattı.)

alaahtırıs Aldatma, yalan: “*Çurtas - alaahtırıs. Öriñis - alaahtırıs.*” N. Nerbişev (Hayat yalan. Mutluluk yalan.)

alaahtırt- Aklını yitirtmek, deli etmek: “*Kem irennerge alaahtırtça? -Matilda.*” V. Şulbayeva (Kim erkeklere aklını yitirtiyor?-Matilda.)

alaaamdır Aptal, yaramaz, haylaz: “*Pastıguñ ol sininiñ ol, alaaamdır.*” V. Şulbayeva (Yöneticinin senin o, aptal.)

alaaas s. Aptal.

alaaasım s. Düşüncesiz, kaygısız, hafif düşünceli.

alaaazan s. Delişmen, zıdır.

alabarıs Aslan. **alabarıs palazı** aslan yavrusu.

alaaçıh Alaçık, keçe çadır.

alaa- Akıldan yoksun kalmak, alıklaşmak: “*Ölglep parğan palalarıñını sağıp alaaçazın, sağızıñ daa hısha polıbishanıñını pilbinçezüñ.*” A. Çerpakov (Ölen çocuklarını düşünüp aklını yitiriyorsun, aklın da kısaldığını bilmiyorsun.) **alaa parğan kızı** aklını

kaybetmiş kişi. **Külükpın tıp küçürkebe, küstügbın tıp alahpa** -Atasözü. (Kudretliyim diye güvenme, güçlüyüm diye aptallaşma.) krş. **alaah-**

alahay (ı.) s.1.Dalgın, dikkatsiz, özensiz. 2.Budala, ahmak.krş. **alaray**

alahay (ıı.) Genç kızların beligindeki süs.

alahçı Tarlada işlenmeyen yer.

alahtır- Kandırmak, yanıltmak: “*Haraçhaylar alahtırbaan,- sağınça Fedor Pavloviç.*” N.Domojakov (Kırlangıçlar yanıltmadı, diye düşünüyor Fedor Pavloviç.)

alañ as- Aklını yitirmek.: “*Ol, alan azıbışan çili, sağızına nime dee kirbinibışken.*” İ.Kotyuşev (O, aklını yitirmiş gibi, aklına hiçbir şey girmemiş.)

alañlı Karları erimiş yer, açıklık.

alapay Dışı kurşunla kaplanmış aşık kemiği. **alapay kızı** *mec.* hoppa, zıdır. **alapay çooñ** *mec.* şen şakrak konuşma.

alaray s.1.Dağınık, dikkatsiz. 2. Budala, aptal.krş.

alahay (ı.)

aları *mat.* Çıkarma.

alarta kör- Ayı gibi bakmak, gözlerini çıkararak bakmak.

alartpah 1.Kötü güç, şeytan. **kızını alartpah haap parğan** kişiyi şeytan kapmış. 2. (kötü gücün engeli.) **ham tuzazına aalartah polar** kamın yardımına engel olmak.

alas (ı.) Ağaçkakan.

alas (ıı.) s.Budala, aptal, sersem.

alas (ııı.) Evi, hastayı kötü ruhlara karşı tütsüleme.

alasıñ Hafif, hoppa, düşüncesiz.

alas-sulas *tekr.* Şaşkın, şaşırması: “*Yakın, idniñ ağırğanına sıdanmin, harahtarın alas-sulas körüp, abağırça.*” V. Kobyakov (Yakın, etinin ağrımına dayanamayarak, gözleriyle şaşkın şaşkın bakıp, bağırıyor.)

alasta- Hastayı, evi kötülüklerden korumak için tütsülenmek.

alastan- Kötü ruhlara karşı kendini tütsülemek: “*Pıste çulışhan tuğan-honihtar/İrben otañ alastanıp alıp.*” V. Maynaşev (Bize toplanan hısım akrabalar/ Kekik otuyla tütsülenip.)

alas-ulas *tekr.* 1.Darmadağınık, düzensiz. 2.Şaşkın.

ala-tarta *tekr.* Hızla, çabucak, hemen: “*Çornapnañ Marğa külinizibök tura parğannar, ala-tarta ticeñ dee nime taap polbinbışannar.*” İ.Kotyuşev (Çornap’la Marğa gülüşerek kalkmışlar, aceleyle diyecek bir şey de bulamamışlar.)

alay (ı.) Aralık. **alay ayı** aralık ayı.

alay (ıı.) *bağ.* 1.Yoksa: “*Alay ol hacannañ andağ ba?*” A. Çerpakov (Yoksa o uzun zamandır öyle mi?). 2.Veya, ya da: “*Kirek ol piske alay kirek çoğıl.*” V. Şulbayeva (Gerek o bize veya gereksiz.)

alay alay *tekr.* Ya... ya: “*Surığñı köñi turğışcam alay ol, alay pıs.*” V.Şulbayeva (Soruyu doğru soruyorum Ya o ya biz.)

alayba *bağ.* Veya, ya da: “*Alay ba, kiçiglerniñ pıreezi ilğabıssa, tir ‘Pıstiñ arada kizek nañmur çaabısta tañ?’*” G.Kazaçinova (Veya, küçüklerin birisi ağlasa: “Bizim orada biraz yağmur yağmış olmalı” der.)

albah (ı.) Güç.

albah (ıı.) Uzak görüş.

albahı s. Aptal.

alban (ı.) 1. Haraç. 2. Vergi.

alban (ıı.) Kırmızı çayır çiçeği.

albanets Arnavut.

albatı Tebaa, halk.

albatı-çon *tekr.* Tebaa, halk.

albü Hile. **Alığ kızını albımañ, ağıñ suğñı salbımañ.** –Atasözü (Alığ kişinin hileyle, akarsuyun salla üstesinden gelinir.)

albüğa 1.Samur, hayvan adı. 2. Samur, samur derisi: “*İrtken hıshızın çalaas hıstaam, çalğıs albüğa la pörüimneñ porastanğam.*” V.Tatarova (Geçen kış başım açık kışı geçirdim, biricik samur borkümle kirlendim.)

albüğala- Samur avlamak.

albü- 1.Gelişigüzel, özensiz yapmak. 2.Telaşa kapılmak, acele etmek: “*Albıhanına tamarı tulğalça oshas.*” A. Çerpakov (Acele etmesinden damarı tıkanıyor gibi.)

albın Avcının koruyucu meleği.

albürhay Göğüs kafesi kemiği.

albü-silbü *tekr.* 1.Çapraz. 2.Sihir, büyü, hokus pokus.

albot Bölge sorumlusu, vali.

alcaah- Sersemlemek, afallamak.

alcaas 1.Yanlı, hata: “*Çiit tusta alcaas taa pol parça.*” V.Şulbayeva (Gençlikte yanlış da yapıyor.) 2.Yanılgı, yanlışlık: “*Ol alcaas polğan, uluğ alcaas.*” V. Şulbayeva (O yanılgı olmuş, büyük yanılgı.)

alcaasta- Yanılmak, hata yapmak, yanlışlık yapmak.

alcaastan- Yanılmak: “*Sin sağınçağıñ, Matilda kızı homayı? Alcaastançağıñ.*” V. Şulbayeva (Sen Matilde’nin kötü biri olduğunu düşünüyorsun, yanılıyorsun.)

alcaastığ s.Hatalı.

alcah s.Yavaş, hantal, ağır.

alcas- (çiçek) Açılmak: “*Çahayahtar alcasçadır / Çarış künge öriñip.*” P. Ştıgaşev (Çiçekler açılıyor / Parlak güneşe sevinip.)

alcah s. Badi badi yürüyen: “*Çazağ izikteñ uzun hızıl kögenektig alcah ipçi kilgen.*” N.Domojakov (Nakışlı kapıdan uzun kızıl elbiseli badi yürüyüşlü kadın gelmiş.)

alcañna- Salına salına gitmek.

alçay- Bacakları biçimsizce açılmak, eğri durmak.

alçı Aşık kemiğinin çukur tarafı. **alçı tüs-** aşık kemiğinin çukur yanı düşmek.

alda- 1.Aldatmak, kandırmak. 2. Kandırmak, avutmak, teselli etmek: “*Sıda, palam, arsa, türçe idip, suğ uçurir, — aldapça pabazı, hızıcahtıñ pazın sıybaşça.*” N.Domojakov (Dayan, yavrum, belki birazdan suyla karşılaşırız, avutuyor babası kızcağızın başını sıvazlayarak.)

aldağ Teselli, kandırma, avutma.

aldağla- Kandırmak, teselli etmek: “*Kem kemni-de aldağlaan, soldatha alıbinçathan kızını kızı tir be ze tıp.*” F. Burnakov (Bazıları birbirlerini teselli etmiş, askere alınmayan kişiye adam denmez diye.)

aldağlığ s.Çabuk kanan, ikna olan.

aldan- Yalvarmak, af dilemek, özür dilemek: “*Paza pıdi pır dee uzubaspın, sohpa minı, pır dee uzubaspın, malımnı tooza çım! - aldança Aydo.*” V. Kobyakov (Bir

daha hiç uyumam, vurma bana, hiç uyumam, malımın hepsini toplayayım! –yalvarıyor Aydo.)

aldandır- 1.Kandırmak: “*Sirer mini ür aldandırarğa sağıncazar ba?*” V. Kobyakov (Siz beni uzun süre kandıracağınızı mı zannediyorsunuz?.) 2.Yalvartmak.

aldanıs 1. Avunma, kanma. 2.Yalvarma, yakarma, yalvarış.

aldanıştığ Yakarıcı, yalvarışlı: “*Aldanıştığ ünneñ tapsaan Arina Petrovna.*” N.Domojakov (Yalvarışlı sesle seslenmiş Arina Petrovna.)

aldır Sertleştirilmiş hayvan postu. krş.**abdır**
aldır- 1.Aldırmak: “*Aldırışhan adı, hañaazi çi?*” N.Domojakov (Aldırdığı atı, arabası ne?) 2. *mat.* Çıkartmak. 3. Yenilmek, mağlup olmak. **Küs sağışha aldırıtça** -Atasözü (Güç akla yenilir.)

aldıra *zf.* (bir yere) Doğru, -e doğru: “*Ağban suğzar aldıra tarthan çolça parir.*” M. Çebodayev (Abakan Irmağına doğru giden yoldan varıyor.) **soonañ aldıra** arkasından, ardından.

aldırığ 1.Çağırma, davet. 2.İstek, talep.
aldırıt- 1.Aldırtmak: “*Anañ oğırğa aldırıtışhan ool.*” N.Nerbişev (Sonra hırsıza aldırılmış oğlan.) 2.Çağırtmak: “*Pabazın şkolaa aldırıthan / Ügretçi, köölce, ağırinca.*” M. Bainov (Babasını okula çağırılmış/ Öğretmen, yavaşça, sakince.)

alebastr Kaymak taşı, su mermeri.

alfavit Alfabe.

alfavitnay *s.* Alfabetik.

algebra *mat.* Cebir.

alğa- 1.Şükranlarını sunmak, teşekkür etmek. 2.Hayır duada bulunmak: “*Huday haziin pirip Abiske / Alğaanı Masanıñ çitken.*” M.Bainov (Tanrı sağlığını verip Abis'e / Hayır duası Masa'nın yerine ulaşmış.) 3.Başarı dilemek.

alğas- (birbirine) Memnuniyetini iletmek, teşekkür etmek, başarı dilemek

alğas 1.Hayır dua, alkış. **alğas pir-** şükranlarını sunmak. **alğas çittir-** şükranlarını sunmak.

alğay Tencere. **çis algay** bakır tencere.

alğı- Genişlemek, yayılmak, büyümek. **toğıstı srok alnında toldırar üçün marığlas alğıpça** İşi zamanından önce bitirmek için yarış büyüyor.

alğım *s.*Geniş: “*Tura istığ, arığ, alğım.*” N.Tyukpiyev (Ev güzel, temiz, geniş.) **alğım çirniñ üstü** geniş yeryüzü. **alğım strana** geniş ülke.

alğırtın *zf.* Uzaktan. **ham alğırtın hamnapça** kam uzaktan kamlıyor.

alğıs Teşekkür: “*Uluğ alğıs sirerge, harındastar! Mağaa kirtindñer.*” S. Çarkov (Çok teşekkürler size, kardeşler! Bana inandınız.) **Uluğdañ alğıs al, kiçigdeñ sös sur.** -Atasözü (Büyükten dua al, küçükten söz sor.) **alğıs çitir-** teşekkür etmek: “*Olğannar ağaa alğıstarın çitir turğannar.*” N.Tinikov (Çocuklar ona teşekkür ediyorlar.)

alğışıl (Budistlerde) İbadeti yönlendiren.

alğıs-sipsi *tekr.* Kısaç, maşa.

alğısta- 1.Alkışlamak, teşekkür etmek, memnuniyetini bildirmek, dua etmek: “*Alğıstapçam, -teen Alcıbay, his sıyığın alıp.*” S. Çarkov (Teşekkür ederim, demiş Alcıbay, kızın hediyesini alarak.) 2. Kutlamak: “*Topiyah, olğannarı çit kilgen Naa çılñañ*

alğıstap, harlan salğan süümeğineñ olarğa sıyıhtar ülepçe.” N. Tinikov (Topiyah çocukların yeni yılını kutlayıp, ağız büzgülü dağarcığından onlara hediyeler veriyor.)

alğıstas 1. Müteşekkir olma, şükran duyma: “*Naytanñ tübi çoh harahtarında, altın ot çili, alğıstas çarıpçathan.*” V. Tatarova (Nayta'nın derin gözlerinde, altın ateş gibi şükran duygusu parıldamış.) 2.Teşekkür, şükranlarını iletme: “*İñ aarlığ alğıstas sösterin Puşkinge olar ağılçalar.*” V.Mayneşev (En kıymetli şükran sözlerini Puşkin'e onlar getiriyorlar.)

alğıstığ *s.*Müteşekkir.

alğıt- Genişletmek, büyütme: “*Pu orınnı, arığlabızıp, alğıdıbızarğa kirek.*” S.Çarkov (Burayı temizleip genişletmek gerek.) **küreziñni alğıt-** mücadeleli büyütme.

alğ *s.*1.Aptal, budala: “*Ek, haydağ alığbın!*” S.Karaçakov (Hey! Ne aptalım!) **Ala puğa palıhtañ mün sıhpınça, alğ kıziniñ ahsınañ hıyğa sös sıhpınça** -Atasözü (Tatlı su levreğinden çorba olmaz, alık kişinin ağzından güzel söz çıkmaz.) **alğ-arah** budalaca, aptalca. 2. Kuduz. **alğ aday** kuduz köpek.

alğlan- Alıklaşmak, aptallaşmak.

alğ-tohğ *tekr.* Akılsızlık.

alıh Kapris, naz, cilve.

alıhtan- Nazlanmak, kapris yapmak.

alıhtanaaçı Kaprisli, hırçın, nazlı.

alıhtançih Kaprisli, nazlı, hırslı.

alıhtandır- Kapris yaptırmak, nazlandırmak.

alıhtığ *s.*Nazlı, cilveli. **alıhtığ hus** Cilveli kız.

alım 1.Alacak. **Haram kızıdeği alımnı, harağay pürü tüsse alarziñ** -Atasözü (Cimri kişideki alacağı, iğne yaprak düşünce alırsın.) 2.Borç. **alımğa kır-** borca girmek, borçlanmak.

alımnı- Borçlanmak.

alımnığ *s.*Borçlu. **Çabal kızı alımnığ halbacañ, çahsı itkenniñ ibin örteceñ** -Atasözü. (Kötü kişi borçlu kalmaz, iyilik edenin evini yakar.)

alımnığ *s.*Alımsı, rengi ala çalan.

alın *s.* Ön: “*Sidenni tur salğan piiler, alın azahtarınañ toñ çirni har purlada toorıp.*” N. Nerbişev (Çit çevirir gibi duran kısraklar, ön ayaklarıyla don yeri karı savurarak kütürtüyle kazıp.) **Attıñ ibegin çol parçatsañ pilerziñ, kıziniñ çahsızın çol parar alnında pilerziñ** -Atasözü (Atın çeviğini yol gidersen bilirsin, insanın iyisini yola çıkmadan anlarsın.) **Suğ kizer alnında mañziraba** - Atasözü (Suyu geçecekken acele etme.) **alın tıster** ön dişler. **alın ayak** ön ayak.

alın- 1.Akıldan yoksunlaşmak, aptallık etmek. 2.(hayvan) Kudurmak. 3.Almak, alınmak: “*Udur pozıthan ört, tizeñ, küs alınıp, küülep...*” İ.Topoyev (Karşidan tutuşturulan yangın, güçlenip, güreyerek...) “*İrepçiler kıziniñ istin kisçeen pastağızın na körüp, anıñ üçün çaltanıp, oolahtarınıñ kistırçetkenin postarına alıncathannar.*” İ.Kotyuşev (Aile insan karnının kesildiğini ilk kez gördüklerinden, ondan çekinip, çocuklarının kesilmesini kendilerine alınmışlar.) 4. **tın alın-** Nefes almak: “*Hacan tın alınıp polbin / Ulam tireñ patçabıs pıs.*” V.Mayneşev (Her ne zaman nefes alamayıp / Daha da derine batıyoruz.)

alınca *zf.* 1.Ayrı, münferit: “*Sah andoh aaldağular alınca alınca kizekterge çarığlay sıhhannar.*”

N.Nerbişev (Tam o sırada köydekiler münferit gruplara ayrılmışlar.) 2. Ayrı, ayrı olarak. **pos alınca** kendi hâlinde: “Hayzıları daa pos alınca sağışha tüşçetken çili pildırçe.” S.Çarkov (Bazıları da kendi hâlinde düşünmeye başlamış gibi görünüyor.)

alında s. Eskiden, önce. **alındağı kün** önceki gün. **alındağı çıl** önceki yıl: “Alında polğan polza, nime polarçih?” İ.Kotyuşev (Eskiden olsaydı, ne olurdu?).

alındır- Delirtmek, çıldırtmak. **harah alındır-** aptal yerine koymak, göz boyamak. **sağıs alındır-** aklını başına getirmek: “Sağıs alındır anı, sinin çooğıñni ister ol.” V.Şulbayeva (Aklını başına getir onun, senin sözünü dinler o.)

alınğan s.Kuduz. **alınğan aday** kuduz köpek.

alınıs Kuduz.

alınna- Koyulaşmak, yoğunlaşmak, kesifleşmek. **tuban halinnap turğan** duman yoğunlaşmış

alıp 1.Yiğit, alp: “Anañ çaacı pu alıptı izer oyiınzar altandırıbışan.” F.Burnakov (Sonra savaşçı bu yiğidi eyerinin çukurluğuna bindirmiş.) 2. Güçlü. **alıp traktor** güçlü traktör.

alıptan- Yiğitleşmek.

alıptığ s.Alplık, kahramanlık, bahadırılık. **alıptığ nımah** kahramanlık destanı.

alıs- (ı.) Değişmek: “Çurtaañ hadoh. Min alıs parğam, Paynuş, min am pasha Varyabın.” V.Şulbayeva (Birlikte yaşayalım. Ben değiştim, Paynuş, ben şimdi başka Varyayım!).

alıs- (ıı.) 1.(birlikte) Almak 2. Evlenmek, karşılıklı birbirini almak.

alıs 1.Alma, alış. 2. Ele geçirme. **gorottı alğanı** şehri ele geçirme. 3.Üretim, istihlal.

alıshah s.Değişken, değişebilir.

alıs-parıs tekr. Evlenme.

alıs-perıs tekr. Alış veriş.

alıstır- Değiştirmek: “Hiliiñni la pasha ide / Alıstır-ıdi polarğa.” N.Tinikov (Karakterini sadece / Değiştir öyle olmaya.)

alıstırığ Değiştirme.

alızaaçı s.Kararsız, değişken.

alıziğ Değişme, değişim: “Ügrenerge huminçalar, toğınarğa hunminçalar, alızığlar iderge hunminçalar.” V. Şulbayeva (Öğrenmekten hoşlanmıyorlar, çalışmaktan hoşlanmıyorlar, değişimler olmasından hoşlanmıyorlar.)

alıziğliğ s.Değişken.

aliment Nafaka: “Ol palaların öskırbeen, ya? Öskırbeen. Aliment tölebeen, ya? Tölebeen. Haydağ paba ol?” V. Şulbayeva (O çocuklarını büyütmedi, değil mi? Büyütmedi. Nafaka ödemedi, değil mi? Ödemedi. Nasıl baba o?.)

alizarin kim. Alizarin.

alkogol' Alkol. **alkogol' izerge** alkol içmek.

allah Allah.

allegoriçeskay s.Alegorik.

allegoriya Alegori.

alleya Park yolu.

allıg s. Geniş, bol: “Küren attıñ azahtarınıñ arazi allıg azılıbışan” N.Domojakov (Yağız atın ayaklarının arası geniş açılmış.)

alligator Timsah.

alliteratsiya Aliterasyon.

almah Güç, kuvvet. **almah saa çitpinçe** gücü kuvveti yetmiyor.

almahay Borç.

almaz Elmas. **hışha almaz sadıp pirgen** kıza elmas satın almış.

alını 1.Önü. **alınına kır-** önüne geçmek. 2. Önce. **çıl planın srok alında tolğırğabıs** yıllık plânı zamanından önce yaptık.

alını-kisti tekr.Önü arkası, tersi düzü: “Tonının alını-kisti pildıs çoh pola izel parğan.” V.Kobyakov (Paltonun tersi düzü belirsiz olacak şekilde yıpranmış.)

alında zf. Önce, önceden. **ol kirek tört çıl minin alında polğan** o iş bundan dört yıl önce olmuş.

alınzar zf. İleri, önüne: “Aydo hañaanıñ pırde alınzar, pırde, soonzar sığıp la mañnanminça.” V.Kobyakov (Aydo, arabanın bir önüne bir arkasına çıkıp acele etmiyor.)

alınzarhı s. Önündeki, karşısındaki: “Sumkalar stol alınzarhı skameyka üstüne salıl parğan.” İ.Kotyuşev (Çantalar masa karşısındaki sıra üstüne atılmış.)

alınzartın zf. Önden, ileriden.

alt Alt, aşağı. **Pis'moniñ altında data turğan** mektubun alt kısmında tarih vardı.

alta- Üzerinden geçmek, aşmak, atlamak: “Ağlona tuñmacaaniñ çurtına çidip, siden dee altaalahha, uluğ konyuh polçathan.” N.Nerbişev (Ağlona kardeşinin evine gelmiş, çiti atlanabilir, büyük ahır imiş.) **irkın alta-** eşik atlamak.

altam Adım.

altan- Ata binmek. **Timір adıma altandım.** – Bilmeye, traktör. (Demir atıma atladım.) **Altanıp münner attıg pol, azıran çörer tamahtıg pol** -Atasözü. (Binip gidecek atlı ol, yiyip gidecek azıklı ol.)

altandır- Ata bindirmek: “Zoykanı küreñ atha altandır salğan.” N.Domojakov (Zoyka'yı konur ata bindirmiş.)

altay Altay, Altay boyundan olan. **altay arğızım par** altay arkadaşım var.

altı (ı.) Alt. **Çathan tastıñ altına suğ daa ahpacañ** -Atasözü (Yatan taşın altından su da akmaz.) **suğ altında çörçen kime** denizaltı .

altı (ıı.) Altı. 6. **altı puluñnıg tadar ib tutkannar** altı köşeli Hakas çadırı (evi) kurmuşlar.

altı çüs Altı yüz. **altı çüs salkovay alğan** altı yüz Ruble almış.

altın Altın: “Olarğa pis kirekpıs, hacan altın nımırhaçhtar tuupçabıs.” V.Şulbayeva (Onlara biz altın yumurta yumurtladığımız zaman gerekliyiz.) **Huu pastıñ harağına hum tolbas hacan daa, açın payınıñ harağına altın tolbas hacan daa** - Atasözü (Kır başının gözüne kum dolmaz hiçbir zaman, aç gözülü zenginin gözüne altın dolmaz hiçbir zaman.)

altıncı Altıncı. 6. **icemniñ altıncı palazıbın** annemin altıncı çocuğuyum.

altındağı s.Alt: “Altındağı irniñ ızırınnap, harahtarın ağınañ körçe.” V.Tatarovna (Alt dudaklarını ısırıp, gözlerinin akıyla bakıyor.)

altınna- 1.Altın çıkarmak. 2.Altınla kaplamak. 3. Altınları ayırmak.

altınnal- Altın gibi görünmek: “Anañ altınnalıp, pızıg puğday hulların közıtken.” N.Domojakov (Sonra

altın gibi parlayan olgunlaşmış buğday saplarını göstermiş.)

altınnıĝ s.1.Altın gibi: “*Ay pray mir üstün pozınıñ altınnıĝ çariinañ çaradıbışan.*” S.Çarkov (Ay bütün yeryüzünü kendi altın ışığıyla aydınlatmış.) 2. Altınlı, içinde altın bulunan. **altınnıĝ hum** altınlı kum. 3. Altınlı, altın sahibi.

altınzar zf. Aşağı, aşağıya: “*Kün tigir tamınıñ altınzar tüs pararğa timnen salğan.*” N.Domojakov (Güneş göğün tepesinden aşağıya düşmek için hazırlanmış.)

altınzarlı s.Kuzeydeki.

altınzarlıh Kuzey: “*Altınzarında uluĝ nimes köliçek.*” V.Kobyakov (Kuzey tarafında büyük olmayan göl.)

altolañ Altısı birlikte, altışar. **altolañ parıbışan** altısı birlikte gitmiş.

alton Altmış: “*Maĝaa Mikola alton iki tolğan, sin pit sala kiçig.*” N. Tyukpiyekov (Ben altmış iki yaşımı doldurdum, sen biraz küçüksün.)

alyuminievay Aüminyumla ilgili.

alyuminiy Alüminyum.

am daa zf. 1.Henüz: “*Kördek se, pozı am daa çiiit, a çooĝı haydaĝ amallıĝ.*” V. Şulbayeva (Baksana, kendisi henüz genç, fakat konuşması akıllıca.) 2. Hâlâ: “*Kireence çurtap salĝaziñ, çurtastı am daa pılbinceziñ.*” V. Şulbayeva (İhtiyarlayıncaya kadar yaşadın, hâlâ hayatı bilmiyorsun.)

am na zf. Hemen şimdi, şu anda: “*Min am na pray nimeni sizikke haapçam.*” V. Tatarova (Ben her şeyi şu anda anlıyorum.)

am zf. Şimdi: “*Payapan pırolıĝ, çe ol am aĝırıĝ, körceñ kızızi çooĝıl.*” V. Şulbayeva (Payapan suçlu, fakat şimdi o hasta, bakacak kimsesi yok.) **am na** hemen şimdi. **amize** şimdi ise. **amĝa teere** şimdiye kadar. **amĝı** şimdiki. **amdıĝı** şimdiki. **amĝaa çitkence** şimdiye kadar.

amal Tabiat, yaratılış, karakter: “*Çornap İliskecekti amalı haapçathan kızıe le sanapçathan.*” İ. Kotyuşev (Çornap İliskeceği karakteri oluşmuş kişi olarak görmüş.)

amalla- (ı.) 1.Çevik bir hareketle yakalamak. **amallap tuttı** çevik bir hareketle yakaladı.2. Yolunu, çaresini bulmak. **amallap al-** yolunu bularak almak.

amalla- (u.) Teselli etmek, yatıştırmak: “*Amallaan icezi, pabalarınıñ çoohtan polbaanın sizin salıp.*” V. Kobyakov (Teselli etmiş annesi, babalarının konuşmadığını sezerek.)

amallıĝ s.1.Maharetli, becerikli, uz.2.Zeki, hazır cevap. 3.Nazik. **kördek se, pozı am daa çiiit, a çooĝı haydaĝ amallıĝ** baksana, kendisi henüz genç, fakat ne hazır cevap.

amarikanskay Amerikayla ilgili.

amarla- 1.Teselli etmek, avutmak. 2.İnandırmak, kandırmak.

ambitsiya Onur, özsaygı.

ambrazura Mazgal.

ambulatoriya Dispanser.

ambulatornay s. Dispanserle ilgili. **ambulatornay inneg** dispanser tedavisi.

amdi zf. Şimdi: “*Anıñ amdi in sidik tus polğan.*” İ. Kotyuşev (Şimdi onun en zor zamanı.)

amdıĝı zf. Şimdiki: “*Amdıĝılar, tizeñ, suĝ la çili işçeler.*” V. Tatarova (Şimdikiler ise su gibi içiyorlar.)

amerikanets Amerikalı. **amerikanets arĝızım par** Amerikalı arkadaşım var.

amerikanka Amerikalı kadın.

ametist Ametist.

amfibiya Anfibi.

amĝa teere zf. Şimdiye kadar: “*Amĝa teere paylap polbaanda, am paylacaam haltır ba.*” V. Şulbayeva (Şimdiye kadar zengin olmadıktan sonra, şimdi zengin olacağım mı kalmış.)

amĝaa çitire zf. Şimdiye kadar: “*Payusa, tizen, çiiitök ir çoh çat halıp, amĝaa çitire ökiş çurtadı.*” A. Çerpakov (Payusa ise, gençliğinde kocasız kaldıp şimdiye kadar dul yaşadı.)

amĝaa çitkence zf. Şimdiye kadar: “*Ol, amĝaa çitkence, Aydonañ hada mal hadarğan.*” V. Kobyakov (O, şimdiye kadar, Aydo ile birlikte mal gütmüş.)

amĝı s. Şimdiki: “*Amĝı ulustan nime le polza saĝı.*” V. Şulbayeva (Şimdiki insanlardan her şey beklenir.)

amĝı tus gr. Şimdiki zaman.

amır s. 1.Rahat: “*Soonda, ür dee polbin, pabam amır çadıbışan.*” V. Kobyakov (Sonunda, çok geçmeden babam rahat uyudu.) 2.Huzurlu, sakin: “*Mundaĝ açıĝ soohtıĝ, amır haraalarda ças hulunniĝ çilĝılar hıralar ornında honadır.*” N. Nerbişev (Böyle acı soğuklu, huzurlu gecelerde, genç tayı olan yılklar ekin yerlerinde geceler.) 3.Sakin, rahat: “*Anañ amır ünneñ sölepçe.*” V. Tatarova (Sonra sakin bir sesle konuşuyor.)

amıra- Sağlığına kavuşmak: “*Aĝırriñ sala amırarça ba?*” V. Şulbayeva (Hastalığın biraz iyileşiyor mu?)

amırabas s. Huzursuz, rahatsız.

amırat- Sakinleştirmek: “*Pozı pozın amıratçathan çili, kürezip, hol salaaların tuşlada tudıp odırça.*” V. Tatarova (Kendi kendini rahatlatır gibi, mücadele edip el parmaklarını çıtlatıp duruyor.)

amır-hazıh zf. Sağlık: “*Amır-hazıh çörñner.*” V. Şulbayeva (Sağlıkla yaşayınız.) **amır-hazıh çurta-** sağlıklı şekilde yaşamak.

amır-hazıhnañ tekr. zf. Sağlıcakla: “*Çe, Klanya, amır-hazıhnañ, min de, çurtımzar aylanım.*” V. Şulbayeva (Haydi, Klanya, sağlıcakla, ben de evime döneyim.)

amırsah s. Sakin.

amize Şimdiye kadar: “*Sin, Karbay, nime polıp amize tözekte nayrapçaziñ, toĝızıña parbin!*” V. Kobyakov (Sen, Karbay niçin şimdiye kadar dösekte dönüyorsun, işine gitmeyerek?)

ammiak Amonyak.

amnistiya Af, bağış. **amnistiya irtür-** bağışlamak, affetmek.

amoh zf. Hemen, hemencecik, şimdi, şu anda: “*Sıda, hızıcaam, amoh suĝa çiderbis.*” V.Kobyakov (Dayan kızım, şimdi suya ulaşıyoruz.)

amorfnay kim. Şekilsiz, amorf.

amortizator Amortisör.

amortizatsiya Amortisman.

amper fiz. Amper.

ampermetr fiz. Ampermetre.

ampir Ampir üslubu.

amplituda Genlik, amplitüt.

amplua (tiyatroda) Rol.
ampula Ampul.
amputatsiya *tip.* Ameliyatla kesip alma.
amunitsiya *ask.* Askerî teçhizat.
amyoba *zool.* Amip.
amza- Tatmak, tadına bakmak: “*Nime hunzañ, anı çı, amza.*” N. Tyukpiyev (Neyi seviyorsan onu ye, tadına bak.)
amzağ Tadış, tada bakış.
amzam Yudum, tadım.
amzor Tadım, yudum: “*Pır amzor daa, iceñ, pır dee amzor.*” V. Kobayakov (Bir ydum da, anne bir yudum.)
añ 1.Hayvan: “*Aymah-pasha añ omazın kis salğan olğannar sıbıcah ibire köglep çörgenner.*” N.Tinikov (Çeşitli hayvan kılığına bürünmüş çocuklar fidanın etrafında şarkılar söylüyorlar.) 2. Yabanî hayvan, vahşî hayvan: “*Çazı añın tut polbazañ, aal malın kites sıhçazıñ!*” N. Tinikov (Ova hayvanını yakalayamazsan, evcil hayvanları gözetliyorsun.) **añ palazı** av hayvanı yavrusu.
ana (ı.) Anne.
ana (u.) *zm.* İşte: “*Ana ol arazınzartın çapçañ atha müngen çalañ körine tüstı.*” F.Burnakov (İşte o sırada hızlı çıplak ata binmiş kişi görüldü.)
anañ *zf.* Daha sonra, sonra: “*Anañ çurtınzar köñ kire pastırğan.*” A. Çerpakov (Daha sonra doğru evine girmiş.) **Purnada sağınıp al, anañ çoohta** -Atasözü. (Önce düşün sonra konuş.) **anañ-arah** sonra, daha sonra.
anah 1.İğne yaprak: “*Anahtarınañ, pürlerineñ suğ tamçılathlabızarğa mañnanıbisçathannar.*” İ. Kotyuşev (İğne yapraklarından, yapraklarından su damlaları dökülmüş.) 2.Kökner.
anah İğne yaprak. **hara hazınnıñ anağı** çam yaprağı.
anahtıg *s.* İğne yapraklı. **anahtıg ağastar** iğne yapraklı.
analitiçeskey *s.* Analitik.
analiz Analiz. **analiz it-** analiz etmek.
analog Analog: “*Körgezer be andağ analoğ? A-a?*” V. Şulbayeva (Gördünüz mü böyle analog? Haa?.)
ananas Ananas.
añar- Fark etmek, farkına varmak: “*Çohır nime pılaşçathan nimezine hustarnı tañ önetin çağdathan, tañ añarbin halğan.*” N.Domojakov (Alaca şey ele geçirdiği şeye kuşları bazen aniden yaklaştırıp, bazen farkına varıyor.)
anarhist Anarşist.
anarhiya Anarşi.
anarhizm Anarşizm.
anartın Oradan.
anatomirovat pol- Teşrih etmek, açıklamak.
anatomiya Anatomi.
añay- Kaçırarak, dikkat etmemek.
anca 1.*zf.* O kadar, onca: “*Anca daa çıl irt parğan polza.*” V. Şulbayeva (O kadar yıl geçmiş olsa da.) 2.Kat, misli. **iki anca ashınah** iki kat daha az.
ancağa *zf.* O zamana kadar.
anca-mınca *tekr. zf.* Biraz, birazcık. **anca-mınca hın partır** birazcık sevmiş.

añcı Avcı: “*Añcı çılı, añaan añañın izin kitepçetken oshas.*” V. Tatarova (Avcı gibi, avladığı avının izini gözetler gibi.) **añcı multıgı** avcı tüfeği
anda *zf.* 1.O zaman. 2.Orada. **anda törıp öskem** orada doğup büyüdüm.
andağ *s.* 1.Öyle: “*Andağ küstıg kızını Aydo am na kördı.*” V.Kobayakov (Öyle güçlü kişiyi Aydo ilk kez gördü.) 2.*zf.* Öyle, o şekilde. **andağ daa polza** Öyle de olsa, öyle olsa da: “*Çe andağ daa polza, çalañ oolnıñ sösteri hulahtarında am daa ile tapsasçathannar.*” N.Domojakov (Fakat öyle de olsa atlı oğlanın sözleri kulaklarında hala çınlıyor.)
andağı *s.* Oradaki: “*Andağı tvorog oshas çir çı?*” N.Domojakov (Oradaki süzme yoğurt gibi yer ne?.)
andağ-mındağ *tekr. zf.* Şöyle böyle: “*Hakas aallarında olañay çon andağ-mındağ sağıs tutpinça.*” N.Domojakov (Hakas köylerindeki sıradan halk şöyle böyle fikirlerde değil.)
andağoh *s.* Böyle, bunun gibi. **andağoh hara pastar** Bunun gibi kara başlılar.
añdar- Devirmek, yere yıkmak: “*Tidırler, püürler uluğ mal añararda idi tıgırdeñ surınıs itçeler.*” N. Nerbişev (Kurtlar büyük hayvanı yıkarken gökten sorarlarmış derler.) **hazır çil ağastar añarğan** şiddetli rüzgâr ağaçları devirmiş.
andar *zf.* Oraya, ona: “*Anıñ, pır dee horıhpın, çalğızaan andar parğamı, anı pozın pozınıñ harağında geroy idıp turğıshan.*” A.Kuzugaşev (Onun, hiç korkmadan, tek başına oraya gitmesi, onu kendi gözünde kahraman etmiş.)
añdara *zf.* Sırt üstü, arka üstü.
andarhı *s.* Oradaki.
añdarıl- 1.Yıkılmak, devrilmek: “*Añdarıl parıp, sıbıcah, har üstünce kömes çıl parıp, işkit ağazına ilin pardı.*” M. Çebodayev (Yıkılıp, fidancık, kar üzerinde biraz sürüklenerek çalıya takıldı.) 2. Yere yatmak, devrilmek: “*Noğa añarılıbıstıñ. Tur, horıhpa!*” V. Kobayakov (Niçin yattın. Kalk, korkma!). 3.Bitkin düşmek.
andar-peer *zf.* Ora bura, oraya buraya.
andartın *zf.* Oradan: “*Andartın haydar-da çıs sabıl kilgen.*” A. Çerpakov (Oradan bir koku yayılmış.)
añdı- Gözlerini dikmek: “*Aydo, ağassar aylanıp, añdıp turça.*” V. Kobayakov (Aydo, ağaca dönüp, gözlerini dikerek bakıyor.)
añdı Dikkatle bakış, gözlerini dikerek bakma.
añdı- Karşılıklı birbirine gözlerini dikmek, bakışmak. **iki püür tıgır añdışalar.** –Bilmece, kızığın eğri uçları. ((İki kurt göğe bakışıyor.)
anekdot Anekdot.
anekdotıg *s.* Fıkralı.
anemiya *tip.* Anemi.
angar Hangar.
angina *tip.* Anjin.
angliçanın İngiliz.
angliçanka İngiliz kadın.
angliskay İngiliz, İngiliz’le ilgili.
añ-hus Hayvanlar: “*Ancada oñ-pazı añ-hustarğa hubulıp alğan olğannar.*” N.Tinikov (O zaman farklı hayvan kılığına bürünmüş çocuklar.)
anı- Kazanmak, elde etmek.

anı *zm.* Onu: “*Aal İstinde anı körbeen, anı pılbeen uluğ daa, kışığ dee kızı çoh polğan.*” V.Kobyakov (Köyün içinde onu görmeyen, onu tanımayan büyük küçük kimse kalmamış.)

anığ 1.Kazanç. 2.Mal, mülk, servet.3.Miras. 4.Ürün.

anııl Kuru sedir ağacı.

anımcöh (anımcöh) Hoşça kal: “*Am, paza toğashanca, anımcöh.*” S.Çarkov (Haydi yeniden karşılaşana kadar, hoşça kal.)

anımcöhtas- (anımcöhtas-) Vedalaşmak: “*Alcibaynañ anımcöhtazıp parıbışan.*” G.Topanov (Alcibay’la vedalaşıp gitmiş.)

anıñ *zm.* Onun: “*Çe Paska, tizeñ, anıñ sunğan holına pır dee haybin, hıya pastırışan.*” V. Tatarova (Fakat Paska, onun uzattığı eline dikkat etmeden dönüp gitmiş.) **anıñ arazında** o sırada: “*Süt izip alıp, anıñ arazında çağın kilgen hooshanıñ purnınañ sirtizibışken.*” V. Tatarova (Süt içip, o sırada yanına gelen domuzun burnuna vurmuş.)

anınañ Onunla.

anıñzar *zm.* Ona doğru: “*Alış polğanı için, anıñzar körbin dee, pıstıñ geroyıbis ograda iziğınzer oylabışan.*” A.Kuzugaşev (Aptal olduğu için, ona da bakmayarak, bizim kahramanımız bahçe kapısına doğru koşmuş.)

anilin *kim.* Anilin.

anilinovay *s.* Anilinle ilgili. **anilinovay sır** anilin boya.

anis Anason.

anker Maşa, kıskaç, ikili maşa.

ankernay *s.* İkili maşalı.

anketa Anket. **anketa toldır sal-** anket doldurmak.

anketnay *s.* Anketli, anketle ilgili.

añmaa Dikkatsiz, dalgın.

añmaara- Karmakarışık görünmek, dağınık olmak.

añmah 1.Mıymıntı, bön, alık. 2.Dikkatsiz, dağınık

añmar Ambar: “*Noğa minñ añarğa odırtçañ!*” N.Domojakov (Niçin beni ambara oturttu!.)

añmarah Küçük ambar.

añmarcı Ambarcı.

añmay- Şaşırarak, hayrete düşmek: “*Külñistire körgeñ harahtarı añmay salğan kızılerniñ pırsineñ pırsiniñ sırayınzar oylas turlar.*” G. Topanov (Gülümsemeye bakan gözleri şaşırarak insanların birinden diğerinin yüzüne bakıyor.)

añmayğan Şaşkın, sünepe, uyuşuk.

aña- Avlamak: “*Añcı çili, añaan añañ izin kitepçetken oshas.*” V. Tatarova (Avcı gibi, avladığı avın izini bekler gibi.)

annañar Bu yüzden, bu sebepten. **ol am daa ağırığ noza, annañar çatça** o hâlâ hasta olmalı ki, bu yüzden yattıyor.

annacañ aday Zağar.

añağ Avlayış, avlama.

annañ 1.Ondan. **annañ kışığ** ondan küçük. 2.Oradan.

añnas Avlama, avlayış.

anneksiya İlhak.

anneksiyala- İlhak etmek.

añniğ *s.* Avı bol olan yer.

annih Avcılık gereçleri.

annotatsiya Özet.

annotirovat pol- Özetlemek.

anod *fiz.* Anot.

anonimnay *s.* Anonim.

anons Anons.

ansabl’ Topluluk, grup.

antagonistiçeskay *s.* Uyuşmaz.

antagonizm Uyuşmazlık.

antarktiçeskay Antarktika’yla ilgili.

antenna Anten.

antiçnay *s.*Antik. **antiçnay pamyatnik** antik heykel.

antifaşist Antifaşist.

antikvarnay *s.*Antika. **antikvarnay magazin** antika mağazası .

antilopa *zool.* Antilop.

antologiya *ed.*Antoloji.

antonim *gr.* Zıt anlamlı, antonim.

antonovka Antonovka, bir elma türü.

antrakt Antrakt, perde arası.

antrasit Antrasit.

antreprenyor *tiy.*Özel tiyatro işletmecisi.

antropologiya Antropoloji.

añzaa Ahmak, budala.

añzi- Aç gözlülükle bakmak.

anıza *zm.* O, şu: “*Üs çastığ Kerim ağazınañ çoohtasça. Anıza homay işçe.*” S.Karaçakov (Üç yaşındaki Kerim, dedesiyle konuşuyor, o ağır işitiyor.)

añzih *s.* Vahşî gibi.

añzin- Kudurmak, canavar kesilmek.

ap (ı.) “Tıp” oyunu, susma oyunu. **ap tizeök,** **tapsabasha kirek** “tıp” deyince susmak gerek.

ap (u.) 1.Büyü, sihir. 2.Hipnoz.

ap (m.) Sıfatlarda pekiştirme yapar.

ap-ağrin Çok yavaş.

ap-amır Sakin, huzurlu: “*Tigırde aram arah puluttar, pır çirge çulızıp, kün sığızınzar subalışçalar. Çılığ, ap-amır.*” S.Çarkov (Gökte seyrek bulutlar, bir yere toplanıp doğuya doğru gidiyorlar.Sıcak sakın.)

apar- Götürmek: “*Sin, Torka, haydar parırzıñ? Miniñ dee hada apar za, pıree çirge aallap.*” V. Kobyakov (Sen, Torka nereye gidiyorsun? Beni de birlikte götürsen bir yere misafir olarak.)

aparatçik Cihaz, araç: “*A min nimee çarabaan funksionerbın, çon hurt körçetken aparatçikpin.*” V. Şulbayeva (Fakat ben bir işe yaramayan görevliyim, halkın nefret ettiği bir aracım.)

apardır- Götürmek.

ap-arığ Tertemiz: “*Arina Petrovna tañnaan kiçee pu ool ap-arığ orıs tılñeñ çoohtanğan, am, tizeñ, pozınıñ tılñeñ çoohtasça.*” N.Domojakov (Arina Petrovna şaşırarak Dün bu oğlan tertemiz Rusçayla konuşmuştu, şimdi ise kendi diliyle konuşuyor.)

aparis- (birlikte) Götürmek.

apat Hile, oyun, fesat.

apatan- 1.Hile, oyun yapmak. 2.Cilvelenmek. **his apatança** kız cilveleniyor.

apatiçnay *s.* Gevşek, uyuşuk.

apatit Apatit.

apatitovay *s.* Apatitle ilgili.

apatiya Duyumsuzluk, umursamazlık, gevşeklik: “*Miniñ pray nimee apatiya. Mağaa pır dee nime kirek*

çoğul." V.Şulbayeva (Ben hiçbir şeyi umursamıyorum. Bana hiçbir şey gerek değil.)

ap-ayas Apayaz, çok ayaz: "Tigir ap-ayas turça." S.Çarkov (Gök apayaz duruyor.)

apçah Koca, yaşlı koca: "Apçağımni çi, çup salğanda, mini irge söleennerök." V. Şulbayeva (Kocamı gömdükten sonra beni kocaya vermek istediler.)

apçı- (ı.) (köpek) Çenilemek.

apçı- (ıı.) (yiyecek) Gevşemek, yumuşamak.

apçaan yablah yumuşamış patetes.

apel'sin Portakal. **apel'sin varenyezi** portakal reçeli.

apellyatsionnay İstinafla ilgili.

apellyatsiya İstinaf.

apıyah Oyuncak bebek.

aplodirovat pol- Alkışlamak.

aplodisment Alkış.

aplomb Kendine güven.

apogey Bir cismin yörüngesinin yeryüzüne en uzak noktası.

apolitiçnay s.Apolitik, politikaya ilgisi olmayan.

apologet Savunucu.

apopleksiçeskay s.Apopleksi, beyin inmesiyle ilgili.

apopleksiya Beyin inmesi.

aport Bir tür elma.

apostrof gr. Apostrof, kesme işareti.

appağas Bembeyaz, apak: "Zoyka, appağas sastiğ, on çastığ hızıçah." N.Domojakov (Zoyka, bembeyaz saçlı, on yaşında kızcağız.)

apparat Makine, cihaz. **fotografiçeskay aparat** fotoğraf makinesi.

apparatura Teçhizat, cihazlar.

appenditsit tıp. Apendisit.

appetit İştah.

applikatsiya Aplikasyon.

aprel' Nisan.

apsah 1.İhtiyar: "Sanpir apshanañ hada naa pol tözep çöre halğannar." S. Çarkov (Sanpir ihtiyarla birlikte yeni salon döşemişler.) 2. Koca: "İzikke hıstırılıp körze apsağı traktor üstünde." M. Kokov (Kapıya sıkışıp baktığımda kocası traktör üstünde.) krş.**apçah, abıshacah**

apsah-iney tekr. İhtiyarlar, karı koca: "Aallarda sañay la apshah-ineyler. Noğa sırer, hazıh çıitter, andar parbinçazar?" V. Şulbayeva (Köylerde tek tük yaşlılar var. Niçin siz, sağlıklı gençler, oraya gitmiyorsunuz?.)

apsahtığ s. Kocalı, kocası olan. **Arağanı amir iziñer, apsahtığ ipçideñ pırıkpeñer** -Atasözü. (İçkiyi sakın içiniz, evli kadınla birlikte olmayınız.)

apsart Kısa boylu.

apsıl Grip.

apsır- Aksırmak, hapşırmak: "Kinetin purnında hulçıhtanbıshan, pladın daa suurarğa mañnanmin, apsirıbıshan." A. Kuzugaşev (Aniden burnu gıcıklanmış, mendilini çıkarmaya fırsat bulamadan aksırmış.)

apsırt- Aksırtmak, hapşırtmak.

apta- 1.Büyüyle kendine bağlamak, sihir yapmak: "Çahayağas polıbizam / Silig, silig mondularğa / Sini aptap alarğa." V. Şulbayeva (Çiçekceğiz olayım /

Güzel güzel sallanıp / Seni büyülemeye.) 2.Hipnoz etmek. **çılan örtekti aptap, tartıp alğan** yılan ördeği hipnoz edip çekip almış.

aptağ Büyü, sihir.

aptağcı Cadı, büyücü, sihirbaz.

aptas Büyüleme, büyüleme, sihir yapma.

apteçka Ecz dolabı, kutusu.

apteka Eczane.

aptığ s. 1.Çekici, alımlı. 2.Sihirli, büyülü.

aptıh hara zool. Yalı çapkını.

ar 1.Güçlü, kuvvetli. **ar püür** güçlü kurt. 2.Pek, gayet. **ar çalgıs** yapayalnız.

ar- (ı.) Kütüğü oymak.

ar- (ıı.) Zayıflamak. **astan harnı toşçıh, arğan pazı simircik** acıkan karnı doydudu, zayıflayan başı semirdi.

ara 1.Ara, iç. **iki suğ arazi** iki su arası. 2.Dolay, civar. **pu arada ol çoğul** burada o yok. **Ağas arazında hazanağım haynapça-** -Bilmece, Karınca yuvası. (Ağaç arasında kazancığım kaynıyor.) **İki çahsı pırıkse, arazınnañ suğ ahpas, iki çabal pırıkse, arazınnañ han ağar** -Atasözü (İki güzel bir olsa, arasından su akmaz, iki kötü bir olsa, arasından kan akar.): "Çahsı çıstığ ot arazına kırıbışken." V. Kobyakov (Güzel kokulu ot arasına girivermiş.) **çon arazında** halk içinde. **ara tasta-** düşük yapmak.**kızı arazına kır-** birinin işine karışmak. **ara hon-** gecelemek. **iki ara** ikiz.

arab Arap.

aracan Sert içki.

araçı Arabulucu, aracı.

araçıla- Kurtarmak, müdafaa etmek, himaye etmek, savunmak: "Açın añniñ ahsına kırerdeñ köp araçılıdır." V. Kobyakov (Vahşi hayvan ağzına girmekten çok kurtarmış.)

araçılağcı Müdafii, savunan, kurtarıcı: "Ok, aarlığ arğızım, araçılağcım." V.Kobyakov (Oo, kıymetli arkadaşım, kurtarıcım.)

araçılan- Kendini savunmak: "Araçılanıñar! - hıshırıbıshan Sorkay." S.Çarkov (Kendinizi savunun, bağırılmış sorkay.)

araçılanıs Savunma, müdafaa.

araçılās Müdafaa, savunma: "Muñarlap çıl hada kilgen araçılanıs kibiri." N. Nerbişev (Binlerce yılla birlikte gelen müdafaa geleneği.)

araçon Bir tür sert içecek. krş. **aracan**

arada Orada: "Annañ pasha ol arada uluğ açıh hazaa." V. Kobyakov (Ondan başka orada büyük açık ahır.)

arağa İçki, alkollü içecek. **arağa ur-** İçki koymak: "Butilkadañ arağa urıp alıp, stakanın çirge ooda tastabışça." V. Şulbayeva (Şişeden içki koyup, bardağı fırlatarak dağıtıyor.)

arağala- İçki içmek.

arağalığ s.İçkili

arah 1.Sıfatlara gelerek –rak anlamını verir. **sarığ arah** sarımsı, sarırak. 2.Zarf-fiil eki almış fiillerden sonra gelerek –arak anlamı verir: "At üstüneñ tanıs nimes kızı külinip arah suulana tüsken." V.Kobyakov (At üstünden tanımadığı kişi gülümseyerek konuşmaya başlamış.)

arala- 1.Arasından gitmek, yürümek. 2.Katmak, karıştırmak. **çayğa süt arala-** çaya süt katmak.

aralas 1.Karışma, katışma. 2. Dağınıklık, düzensizlik.

aralas- 1.Girmek, girişmek. **marıġlasha aralas-** yarışa girmek, katılmak. 2. Karışmak, katışmak: “*Pıreezı ört üzürege aralashan.*” İ.Topoyev (Biri yangın söndürmeye katılmış.)

aralaspas s.Kayıtsız, umursuz.

aralastır- 1.Karıştırmak, içine sokmak. 2.Arasından geçirmek.

aralazıġ Karışma, müdahale.

aralıġ s. Karışık, karma.

aralı zf. Arasından, içinden: “*Kök puluttarnı aralı /Küüleک çil çili, uçuhham.*” S. Kadışev (Gök bulutlar arasından/ Külek yeli gibi uçuyor.) 2.karışık olarak.

aram zf. Seyrek, aralıklı, yer yer: “*Kider turġan aram aġastıġ taġnıñ pazına kölenibısken.*” V. Kobyakov (Batıda duran seyrek ağaçlı daġın başına yaslanmış.) **aram, çe ççeñ çoohta.** –Atasözü. (Az ama öz konuş.) **aram saġıstıġ** akılsız, aklı kıt, budala.

aramna- Seyrekleşmek, azalmak.

aramzar 1.Eksik, kusurlu. 2.Prematüre, erken doğan. **aramzar pala** pramatüre bebek.

aran Ahır, aġıl. **mal aranı** mal ahır.

aran-çula tekr. Mitolojik kanatlı at, destanlarda yiġitlerin bindiġi at.

aran-paraan tekr.Pılı pırtı, kap kakak.

aray Yavaş, ağır, sakin.

arazında İçinde: “*Olar türçenıñ ne arazında tıñ çahsı tanızp alġannar.*” V. Kobyakov (Onlar kısa süre içinde çok iyi tanışmışlar.)

arba (ı.) Arpa.

arba (ıı.) Telega, atlı araba.

arba- 1.Büyücülük yapmak, büyülemek.2.Şaman tefini ısıtmak. 3.Lânet okumak, beddua etmek. 3.Aforoz etmek.

arbaġ 1.Büyü, sihir. 2.Lânet, beddua. 3.Aforoz

arban (ı.) İri, büyük. **arban kızı** İri insan. krş.

arbin

arban (ıı.) Saadet, mutluluk.krş. **arbıs**

arban- 1.Büyücülük yapmak 2.(kendisine) Büyü yapılmak, okunmak.

arbannıġ Mesut, mutlu. **arbannıġ kızı** mutlu kişi.

arbat- 1.Büyü yaptırmak. 2.Aforoz edilmek.

abısha arbathan kızı, ür çurtabinça papaz taarfından aforoz edilmiş kişi çok yaşamaz.

arbin s.İri, büyük: “*İren Karamaşev Ağbaynıñ oolġı Çornap tıp arbin kızı polġan.*” İ.Kotyuşev (Yaşlı Karamşev Ağbay’ın oġlu Çornap adında iri kişi varmış.) krş.**arbin**

arbıs Saadet, mutluluk.krş.**arban (ıı.)**

arbıstıġ s. Şanslı, talihli.

arbit Tılsım.

arbitta- Sihir yapmak, büyü yapmak, büyülemek.

arbitr Hakem.

arbitraj Hakem heyeti, jüri.

arbuz Karpuz.

arcan Şifalı su.

arçı (ı.) Düġünde gelinin ailesinin verdiġi yiyecekler.

arçı (ıı.) (havada) Çiy.

arçılıġ s. Çiyli, çiyi olan. **arçılıġ çıl polza, çahsı çıl polar** çiyli yıl olursa, iyi yıl olur.

arçımah Heybe, torba. **atha arçımah art-** ata heybe asmak.

arçımahtıġ s.Heybeli, heybesi olan: “*Nimezıneñ-de ol taġ uluġ arçımahtıġ kızı suġ oortırġa çat salġanġa tööy.*” (Her şeyiyle o daġ, büyük heybeli kişinin yatıp su içmesindeki şekline benziyor.)

arçın Ardıç. **taġ arçını** daġ ardıcı. **arçın ottañ alastanġan** ardıç yapraġıyla kötülüklerden korunmak için tütsülenmek.

arçol Baş örtüsü.

arda- (ı.) Suda boġulmak. **palam suġa ardadı** çocuġum suda boġuldu.

arda- (ıı.) 2. Bozulmak, çürümek: “*Ardap parar, min çip polbinçam.*” V.Şulbayeva (Bozulur, ben yiyemiyorum.) 2.mec. Bozulmak, yoldan çıkmak: “*Çon ardap parır, saġıs-köñnilerı arıġlı pasha pol parır.*” V. Şulbayeva (Halk bozuluyor, akıl fikirleri tamamıyla deġiştiriyor.) 3.Zedelenmek, sakatlanmak.

ardaġ 1.Bozuk, kusurlu. 2.Bozulma, çürüme.

ardat- 1.Bozmak, çürütmek. 2.mec. Bozmak, yoldan çıkarmak: “*Sin anda pır-iki le küñge prayzın ardat kilerziñ.*” V.Şulbayeva (Sen orada sadece bir iki günde herkesi yoldan çıkarırsın.) 3.Zedelemek.

ardı- Kabuġunu soymak, temizlemek. **yablah ardi-** patates soymak. **nımrthanıñ kibegin ardi-** yumurtanın kabuġunu soymak.

ardıl- Kabuġu soyulmak, temizlenmek.

ardıs- (birlikte) Kabuġunu soymak, temizlemek.

ardıs Kabuġu soyulma, temizlenme, temizleniş.

ardıt- Kabuġunu soydurmak, temizletmek, arıtmak.

arena Arena.

arenda Kira. **turanı arendaa al-** evi kiralamak.

arendala- Kiralamak.

arendnay s. Kirayla ilgili.

arest Tevkif, tutuklama.

arestovat pol- Tutuklamak, tevkif etmek: “*Olar Yakını, anda arestovat polıp, aġılıp odırġan poltırlar.*” V.Kobyakov (Onlar Yakın’ı orada tutuklayıp getirmişler.)

argo gr. Argo.

arġa (ı.) 1.Arka, sırt. **arġañardañ tudıp alim** sırtınızdan tutayım. **arġamda** sırtımda. 2.Sıradaġ. **taġ arġazı** sıradaġlar. 3.Sırtla ilgili.

arġa (ıı.) Güç, yetenek, kaabiliyet.

arġa (ııı.) Pek çok, bütün, tüm. **arġa mal** bütün hayvanlar.

arġa miizi Omurilik.

arġa- Nakış işlemek.

arġa paa Paldım. **arġa paa mökeytpinçe** paldımı eğilmesini engelliyor.

arġaas s. Tembel, üşengeç: “*Ol ibde arġaas iren arġazın turbahtan odırça polar.*” N.Nerbişev (O evde tembel erkek sırtını kaşıyıp oturuyor olmalı.) krş. **arġas**

arġaastan- Tembellik etmek, üşenmek.

arġal Bütün, hep. **arġal çon** Halk, topluluk, kalabalık. **arġal mal** bütün hayvanlar.

arġala- (otları) Bastırmak, kümelemek.

arġalıġ s.1.Ormanlı, yüksek zirveli: “*Küdet arġalıġ sızar sıh kilgen.*” F.Burnakov (Küdet ormanlı zirveye doğru çıkmış.) 2. İki dikişli, çizgili: “*İki arġalıġ çol, pırde töñe sıġıp, pırde oyumġa tüzıp...*” N.Domojakov

(İki çizgili yol, bazen tümseğe çıkıp, bazen çukura düşüp...)

arğamcı Kement, kendir, halat, ip: “Çobat suğ hara çohir hul arğamcı tartıl parğan çili körin turğan.” N.Domojakov (Çobat ırmağı kara ala kıl urğan çekilmiş gibi görünüyordu.) **niske arğamcı** ince sicim, ip. **hul arğamcı** kıl ip. **At ügrederde, arğamcıñ pik polzın, çonğa çoohtirda, çooğıñ sın polzın** -Atasözü (At eğitirken, ipin sağlam olsun, halka konuşurken, sözün doğru olsun.

arğamcıla- İple, kemetle bağlamak: “Külük Kim suğnu, arğamcılap..” M.Kilçiçekov (Yiğit Kem ırmağını, bağlayıp.)

arğamcılas Kementle, iple bağlama.

arğamcılat- Kementle, kendirle, iple bağlatmak.

arğa-möriy tekr. Güç yarışı, mücadele.

arğan s. Sahte, gerçek olmayan.

arğan sari (kumaşın) Ters yüzü.

arğan sös Yalan.

arğartın zf. Uzaktan, uzakta.

arğas- Birbirine arka çıkmak, yardımlaşmak.

arğas s.1. Nazlı, cilveli 2. Tembel, üşengeç. krş.

arğaas

arğa-süme tekr. Usûl, hüner, beceri.

arğı Kanal, ark.

arğı- Kız istemek, dünür gitmek.

arğıcañ kızı Dünürücü.

arğıl 1. Mamut. **arğıl müüzi** mamut boynuzu. 2. Masallarda cadının sağımlı hayvanı. **huu hat arğıl çohta, süt çoh halça** cadı sağmal hayvanı olmayınca sütsüz kalır. 3. Yabanî koç.

arğımah Güçlü ve hızlı at.

arğımah ülükün Noel bayramı.

arğımahta- Noeli kutlamak.

arğın tas Sarp, yalçın kaya.

arğıs (ı.) 1. Arkadaş: “Sinneñ dee artıh arğıs tappadım.” M.Kilçiçekov (Senden iyi arkadaş bulamadım.) **Añnap-hustap sığarda, İzetig arğıs taap al** - Atasözü. (Ava çıkarken, güvenilir arkadaş bul.) 2. Ortak. **arğısha al-** ortak olarak almak. 3. Yardımcı.

arğıs (u.) Söz kesme, nişan.

arğıs (uu.) Utanç, utanma.

arğıssıra- Arkadaşın yokluğu çekmek.

arğıstan- 1. Arkadaş olmak. 2. Birlikte gitmek.

arğıstas- Arkadaş olmak.

arğıstas Arkadaşlaşma, dost olma.

arğı-tirgi tekr. Eyer takımı.

arha- Çapraz dikmek.

arhah 1. Atkı. 2. (kumaş) Kenarı.

arhaıçeskay s. Arkaik, eski.

arhaizm Arkaizm, eskilik.

arhay- Yükselmek.

arheologıçeskay s. Arkeolojik.

arheologiya Arkeoloji.

arhı 1. İskele, sehpa.. 2. (tavanda) Kiriş. krş. **arthı**

arhit 1. Köprü ayağı. 2. İskele, sehpa 3. Kiriş. krş.

arthı, arhı.

arhipelag Takımadada.

arhitektor Mimar.

arhitektornay s. Mimarlık, mimarî.

arhiv Arşiv.

arı- Temizlenmek.

arıda zf. Tertemiz oluncaya kadar.

arığ (ı.) 1. Orman, ormanlık alan, nehir kıyısında ormanlık: “Ariğda toğas parza, çistek-miskelerin, tasti, ay-hut çoh tisçeñner.” N. Tyukpiyekov (Ormanda karşılaşınca yemiş mantarlarını atarak kaçıp kayboluyorlar.) **Aalğa kırzeñ, tamah çi; arığa kırzeñ, hat çi** - Atasözü (Köye girersen yemek ye, ormana girersen yemiş ye.) 2. (ırmakta) Adacık.

arığ (u.) 1. Temiz: “Poziñar arığ kip kizibizñer.” İ. Kotyşev (Kendiniz temiz elbise giyiniz.) 2. Saf, arı, açık: “Ariğ orıs tilneñ çoohtanğan Fedor Pavloviç.” N. Domojakov (Temiz Rusçayla konuşmuş Fedor Pavloviç.) **Ayıthan sös arığ polzın, athan uh palıglıg polzın** - Atasözü (Söylenen söz açık olsun, atılan mermi (ok) yaralı olsun.) 2. Parlak, aydınlık, güzel. **tañ athan arığ kün sıhhan** tan atmış parlak güneş çıkmış. 3. Duru, berrak, temiz: “Ariğ suğlarını kırletçetken.” M. Kilçiçekov (Berrak suları kırletmiş.) **arığ çüzinnig** güzel yüzlü. 4. Temizlik: “Min ñek hazaazınıñ arığın am daa tooza ardaalahpın, parıp, toos kilim.” V. Kobyakov (Ben inek ahırının temizliğini henüz bitirmedim. gidip temizliği bitireyim.) **arığ kii** temiz hava.

arığla- 1. Temizlemek: “Pu orını, arığlabızıp, alğıdıbizarğa kirek.” S. Çarkov (Bu yeri, temizleyip, genişletmek gerek.) 2. Ayıklamak, sapından ayırmak: “Hıshızın, mañ polza, molotaynañ saap, tañga arığlacañnar.” N. Tyukpiyekov (Kışın vakit olursa patozla çekip, erkenden ayıklıyorlar.)

arığlan- Temizlenmek.

arığlas Temizleme, temizleyiş.

arığlas- Temizlemesine yardım etmek.

arığlat- Temizletmek.

arığlı zf. Büsbütün, tamamıyla: “Köñnileri arığlı pasha pol parır.” V. Şulbayeva (Gönülleri büsbütün başka oluyor.)

arıh (ı.) 1. Gübre, fişki: “Hoortay apсах, saray üstüneñ huruğ arıhtar teerip, tonınıñ sol ideene salıp, tüs parğan.” N. Domojakov (Hoortay ihtiyar, kümes üstünden kuru gübreler derleyip, elbisesinin sol eteğine koyup, inivermiş.) 2. Cüruf.

arıh (u.) s. Zayıf, cılız. **arıh it** yağsız et.

arıh-torih tekr. Fakirlik, yoksulluk.

arın- Utanmak, sıkılmak, arlanmak: “Annañ daa arınarçıhsıñ / Sinap par polza uyadıñ.” N. Tinikov (Ondan da utanırdın / Gerçekten var olsa utancın.)

arıncah s. Sıkılğan, utangaç.

arınistiğ s. Ayıp, yüz kızartıcı, utanç verici.

aris (ı.) Utanç, ar

aris 1. Çavdar: “Ah çazaa çayılğan arıs, puğday ol polça.” İ. Kostyakov (Ak ovaya yayılan çavdar, buğday odur.) 2. Çavdar, çavdardan. **aris ipek** çavdar ekmeği.

aristiğ s. Ayıp, utanç verici: “Varya, sin ügrediglig kiziziñ, aristiğ nimes pe sağaa pidi çoohtanarğa?” V. Şulbayeva (Varya sen öğrenimli kişisin, ayıp değil mi sana böyle konuşmak.)

arıt- Arıtmak, temizlemek, silmek.

arıttır- Temizletmek, arıttırmak, sildirmek.

arifmetika Aritmetik.

arinca zf. Çok, pek, büsbütün: “Çar üstü arınca irah nimes.” A. Kuzugaşev (Yar üstü çok uzak değil.)

aristokrat Aristokrat.

aristokratiya Aristokrasi.
ariya müz. Arya.
arka Köprü kemeri.
arkut Sehpa.
arlama Açık, bariz.
arlan- 1. Aralanmak, açılmak. 2. Güneş doğmak, parlamak. **arlanıp kün sıhhan** aralanıp güneş doğmuş.
arlandır- 1. Aralattmak. 2. Parlatmak.
armatura Donanım.
armiya 1.Ordu. 2. Asker: “*Armiyağa parar alında, Payan ösken sınınañ çabızah arah, hara harahtıg hızıcah polcañ.*” S. Çarkov (Askere gitmeden önce, Payan yaratılışından kısaca, kara gözlü kızcağıs idi.)
arna- 1.Adamak., ithaf etmek. 2.Saymak, saygı göstermek.
aron Ayrı, başka, diğer.
arsa Belki: “*Eeziñe pulğa huzuriiñ matap / Andada, arsa, körer çahsı.*” N. Tinikov (Sahibine salla kuyruğunu özenle / O zaman, belki, bakar güzel.) 2.Mı, acaba?
arsah Pürüzlü, pürtüklü, düzgün olmayan.
arsah sın (dağda) Geçit, boğaz.
arsan- Göz değmek, nazar değmek.
arsanis Nazar, göz değmesi.
arsay- Dimdik durmak, ucu sivrice yukarı çıkmak.
arsenal Cephanelik, silâhhane.
arsı Kötü ruh. **arsını ham çara saapça** kötü ruhu kam çıkarıyor.
arsıg Maile, aklan.
arsıl Yabanî. **arsıl aba** yabanî ayı.
arsılañ Arslan.
arsılıg s.Kötü ruhlu, içine şeytan girmiş. **arsılıg kizde pala polbas** içine kötü ruh girmiş kişinin çocuğu olmaz.
arsıllan- Yabanileşmek.
arşın Arşın.
art (ı.) Arka.
art- (ı.) Artmak, fazla gelmek.
art- (ıı.) 1. Asmak: “*Anañ ol, multıgın iñniñe artıp, tödir pastırarğa timnenibisken.*” V. Tatarova (Sonra o, tüfeğini omzuna asıp, geri gitmeye hazırlanmış.) 2. Yükleme. **Müner atha hum artpa, izer suğa han urba** - Atasözü. (Binek atına kum yükleme, içme suyuna kan dökme.) 3. Üstünden atmak, suçu birine yüklemek. **ol pray toğıstı ağaa artıbışan** bütün işi ona yüklemiş (yıkılmış.)
art (ıı.) Geçit, aşıt. **uluğ art** büyük geçit.
artas Şelale, çağlayan.
artel Artel, anonim şirket.
artezianskay s.Artezyen. **artezianskay kolotsa** artezyen kuyusu.
arthan-urthan Artık: “*Arthan-urthan nime sağaa daa haladır.*” N.Tinikov (Artıklar sana da kalıyor.)
arthı 1.Kiriş. 2.İskle, sehpa.
artıg Suda sıg yer.
artıh 1. Fazla. **min artıh pirdim** ben fazla verdim.
artıh kör- imrenmek, gıpta etmek. 2. Güzel, iyi, yeğ: “*Ah hazıñ pütken artıh çirimni / Altı çıl çörıp, çir undubadım.*” M.Kilçiçekov (Akağaç yetişen güzel yurdumu / Altı yıldan beri hiç unutmadım.) **Çahsı harındas polğani, pay polğanınañ artıh** - Atasözü.

(İyi kardeşin olması zengin olmaktan yeğdir.) 3.Pek, çok, **artıh küstıg** pek güçlü.
artıh çıl Artık yıl.
artıh kün Artık gün, şubatın 29. günü.
artıh-puzuh Artık, fazla.
artıhsın- Çok görmek.
artıhta- Bir şeyden fazla olmak, üstün gelmek, üstün tutmak.
artıhtas- Birbirinden üstün tutmak.
artıhtas Üstün tutulma.
artıhtat- Birbirinden üstün tutulmak.
artil- Asılmak, yüklenmek: “*Panaa artılıp. Pana, sin mağaa kömezek tee hünminçaziñ ma?*” V. Şulbayeva (Pana'ya asılıp. Pana sen beni azıcık da sevmiyor musun?.)
artin- Yüklenmek: “*Kök sıbıcahtı artınıp / Köp çonniğ aalzar min kildim.*” N. Tinikov (Yeşil fideciği yüklenip/ Kalabalık köye ben geldim.)
artıncah 1.mec.Dert, tasa. 2. Yük, bagaj: “*Sol sarınzar saba tartçathan artıncahañ azırılıp.*” N.Domojakov (Sol yanında sallanan yükünden ayrılıp.)
artındır- Yükletmek.
artis- 1.Bırakmak, koymak, artırmak: “*Pozının adın artızıp töllerge.*” A. Kızıçakov (Kendi adını bırakarak nesillere.) 2.Yüklemek. 3.(birlikte) Asmak.
artıstır- 1.Bıraktırmak. 2. Yer ayırtmak.
artızılğan Ayırtılmış. **artızılğan orın** ayırtılmış yer.
artıkulyatsiya gr.Boğumlanma.
artillerist ask. Topçu.
artilleriya ask. Topçuluk.
artist Sanatçı, artist: “*Sinnañ çoohtaza, artist kizee artistteñök çurtırğa kirek.*” V. Şulbayeva (Gerçeği konuşmak gerekirse sanatçı sanatçıyla yaşamalı.)
artistiçeskay s. Sanatkârlıkla ilgili.
artistka Aktris, bayan sanatçı: “*Sin, Keres, çahsı artistkaziñ.*” V. Şulbayeva (Sen, Keres güzel aktrissin.)
artpah 1.Sundurma. 2.Giysi askısı. 3.Üzerine ekin konan çapraz sırtıklar.
art-soonda tekr.Arkada, geride.
as- (ı.) 1.Açmak. 2.mec. Açmak: “*Mağaa çahsı kızı uruncañ polza, pray çüreemni as pırecikpın.*” V. Tatarova (İyi bir insanla karşılaşsam, bütün yüreğimi açardım.) **harağın as-** gözünü açmak. **közenek as-** pencereyi açmak. **pis'mo as-** mektup açmak. **tañ as-** tan açmak, atmak.3.(düğme) Çözmek. **kögenegın as-** gömleğinin düğmesini çözmek.
as (ı.) zf. Az. **Köp pılıp, as çoohtap çör** -Atasözü. (Çok bilip, az konuş.)
as (ıı.) 1.Aş, yemek. **as tustıg** sofrası geniş, eli açık. 2.Buğday. **as kiskeñi** buğday biçmek. **as öskireri** buğday yetiştirmek. 3.Tahıl, hububat. **as taarı-** ekin ekmek.
as- (ııı.) 1.Kaybolmak. **as parğan** kaybolmuş.
as- (ıııı.) 1.Batmak. **kün ashanda, harashi polğanda.** güneş battığında, karanlık olduğunda. 2.Aşmak: “*Athan uğım tağ as-pardı. Çiltıs çügürgeñ.*” -Bilmece, yıldız kayması. (Attığım ok dağı aştı.) 3.Geçmek. **çıl as pardı** yıl geçti. **ol altonnañ as-parğan** o, altmışını geçti: **Hanat sabınminça, hustañ asça.** - Bilmece, uçak.(Kanat çırpıyor, kuşu geçiyor.) 4.Galip gelmek. **habışhanda min asham** kapışınca (güreşince)

ben kazandım. 5.(su) Taşmak. **suğ hazannı as pardı** su kazandan taşı.

as (iii.) s. Aç: “*As hatıg aar çıllarda /Çalaas oolah tılen çöreen.*” M. Bainov (Aç susuz ağır yıllarda./ Çalaas oğul arayıp durmuş.)

as (iv.) zool. As, gelincik.

asbest Asbest.

asfal't Asfalt.

asfal'tirovannay s.Asfaltlı. **asfal'tirovannay çol** asfalt yol.

asharah s.Aç göz.

ashay Alay, istihza.

ashayla- Alaya almak: “*(Pozın ashaylap) tınarğa niik, çurtırğa örniştig.*” V. Şulbayeva (“Kendiyle alay ederek” nefes almak hafif, yaşamak mutluluk verici.)

ashaylıg s.Alaylı, müstehzi.

ashı Askı.

ashıl s.Sık, geçilmez (orman.)

ashıldım 1.Ekşi (içki.) 2.Az ekşimiş (yiyecek.)

ashın- (i.) Kendini kötü hissetmek, kötülüğü hissetmek.

ashın- (ii.) Yemin etmek.

ashın Yalnız, tek.

ashınacah s. Azıcık.

ashınah 1.s. Az, azıcık 2. zf. Az: “*Aydonıñ çörbeen çiri dee ashınah halıbışan.*” V. Kobyakov (Aydo'nun gitmediği yer de çok az kalmış.) 3.Kısır, yoksul.

ashın-pushun tekr.Serseri, avare.

ashın-tiskın tekr.Kaçkın, mülteci.

ashır 1.Ayır: “*Ashırlar haydağ kirekte haydağ ün piredirgennerin çilgılar pilçeler.*” N.Domojakov (Aygırların nasıl bir olayda nasıl bir ses verdiğini yilkılar bilirler.) 2.Erkek (hayvan) **ashır hozan** erkek tavşan.

ashır tañah Horoz.

ashır tibe Buğra, erkek deve

ashırlıg s. Aygırlı. **ashırlıg çilgi** aygırlı yilkı.

aspah (i.) Kucak.

aspah (ii.) 1.Çıkırık. 2.Yay, zemberek.

aspah (iii.) Aşıt, geçit: “*Ah öleñ ottıg ah çazıda, aspah hırlıg tağlarda Aydonıñ çörbeen çiri dee ashınah halıbışan.*” V.Kobyakov (Ak otlu ak yazıda, aşıtılı dağlarda, Aydo'nun gitmediği yeri de az kalmış.)

aspahta- (i.) Kucaklamak.

aspahta- (ii.) Geçitten geçmek.

aspahtas- Kucaklaşmak. **alnınañ aspahtazıp anımcohtasça** önüyle kucaklaşıp vedalaşıyor.

aspahtıg s.Geçitli, aşıtılı. **aspahtıg tağ** geçitli dağ.

aspan 1.Yarı iğdiş edilmiş hayvan. 2.Hadım. 3. İktidarsız

aspirant Asistan.

aspirantura Asistanlık eğitimi.

assambleya Asemble, kurul.

assıra- Canı yemek istemek.

assırah s.Çabuk acıkan.

assignovat pol- Ödenek ayırmak, tahsis etmek..

assimilyatsiya gr. Benzeşme, asimilasyon.

assimilyatsiya Asimilasyon.

assistent Asistan, yardımcı.

as-suğ tekr.Gıda, yiyecek.

asta- Acıkmak: “*Pabam çat halğan çaada / İtem astañ astap üreen.*” M. Bainov (Babam ölüvermiş

savaşta / Belki yemeksizlikten acıkıp ölmüş.) **Hada astap, hada suhsap çör, çe argızını tastaba** -Atasözü. (Birlikte acık, birlikte susa, fakat arkadaşımı atma.)

astağ Açlık, acıkma.

as-tamah tekr.Yemek, yiyecek. **as-tamah sal-** yemek koymak: “*As-tamah çazap, açıg as turğızıp, uluğ sıy salğan.*” A. Çerpakov (Yemek hazırlayıp, içki yapıp ağırlamış.)

astan- Hastalıktan sakınmak.

astat- Acıktırmak.

astı Kama verilen ücret.

astiğ s.1.Buğdaylı, buğdaydan.2.Ekmekli, ekmeği olan.

astiğ-suğlıg tekr.Konuk sever, misafirperver.

astıh- Yolunu kaybetmek: “*Hacanoh kilepçem / Haydağ çirde astıhçazıñ?/Alay minneñ çazınçazıñ?*” V. Şulbayeva (Ne zamandır arıyorum/ Nerelerde kayoldun/ Yoksa benden saklanıyor musun?)

ay (ii.) Ay!, ah!: “*Ay-a-ay, haamalar! — hoylarınzar körıp. hıyğanah tabısnañ hıshırıbışça.* V.Kobyakov (Ay, ay alçaklar! – koyunlarına doğru bakıp ince sesle bağıyor.)

astrologiya Astroloji.

astronomičeskay s.Astronomik, gök bilimiyle ilgili.

astronomiya Astronomi, gök bilimi.

at- 1.Ateş etmek. **Ayıthan sös arıg polzın, athan uh palıgıg polzın** - Atasözü. (Söylenen söz temiz olsun, atılan kurşun yaralı olsun.) **multıhnañ at-** silâhla ateş etmek.2.(tan) Atmak. **tañ at-** tan atmak. 3. Ateş ederek vurmak: “*Olarıñ atarğa çarabas noo?*” V. Tatarova (Onları vurmak yasak ha?.)

at (i.) Ad. **Pay kızıñın izi halar, hıyga kızıñın adı halar** -Atasözü. (Zengin işi kalır, iyi insanın adı kalır.) **Hurup taa parza, kölniñ odı halar; öl tee halza, hıyganıñ adı halar** - Atasözü. (Kurusu da gölün otu kalır, ölse de iyinin adı kalır.) **at pır-** ad vermek. **kniganıñ adı** kitabın adı. **adı-solazı** adı sanı, lâkabı.

at (ii.) At. **Çahsı attı çörizineñ pılceler, çahsı kızıñı toğızınañ körceler** - Atasözü. (Güzel at yürüyüşünden bilinir, iyi insan doğuşundan görülür.) **torıg at** doru at. 2.Atla ilgili. **at hılı** at kılı. **at idı** at eti. **adı çoh** atsız. **at tirii** at koşumu.

at çılı At yılı, on iki hayvanlı takvimin sekizinci yılı.

ataanna- Kiskanmak, imrenmek.

ataist Ate, ateist.

ataka Atak, taarruz, hücum.

atakala- Atak yapmak, taarruz etmek, hücum etmek.

atan Buğra, erkek deve. krş.**atan (i.)**

atanah Eski mezarlık.

atarha- Gıpta etmek, imrenmek, kiskanmak.

atarhaas Haset etme.

atarhah Gıpta eden, imrenen.

athın Atış, ateş etme.krş.**atıg**

athıs Balık avlamak için kullanılan dar uçlu ok.

atıg Atış, ateş etme.krş.**athın.**

atıgı 1.Atıcı, nişancı. 2. Avcı.

atıgıs- Atılmak, hoplayıp zıplamak.

atih- Atılmak, fırlamak, zıplamak: “*Ol pularzar, hus la çili, atıgıp odırğan.*” N.Domojakov (O, bunlara doğru, kuş gibi fırlamış.)

atıhtır- 1.Atlatmak, zıplatmak. 2.*mec.* Atmak, yalan söylemek.

atıl- Atılmak, ateş edilmek: “*Pırde, atılğan soğan çili, aınarnı soona halğıza, hıyıtı tüşçe.*” N. Nerbişev (Bazen atılan mermi gibi, onları arkada bırakarak hırıldıyor.)

atılcah Kendi kendine ateş eden.

atım Atım, atış, mesafe ölçüsü. **uh atımı** ok atma mesafesi.

atın- Kendini vurmak.

atır- Vurulmak, vurulup öldürülmek: “*Aydo andağ horğıstıg çoohtı, uhnañ atırğan teenñ, alnında uluğlardañ na işçeñ.*” V.Kobyakov (Aydo öyle korkunç şeyi, mermiyle vurulmayı, daha önce sadece büyüklerden duymuştu.)

atıs Atış, ateş etme: “*Olar çazıdağı atıstı iskenner.*” N.Domojakov (Onlar yazıdaki ateş etmeyi duymuşlar.)

atıs marıglazı atış yarışması.

atıs- Birbirine ateş etmek: “*Ahtarbınañ atıshabıs, — tidır Çabus.*” V. Kobyakov (Beyazlarla birbirimize ateş ettik, -diyor Çabus.)

atıstır- (ateş) Ettirmek.

atıy- Kızmak, öfkelenmek: “*Pu çağınğı çir alliin huyğalar atıyta hoorıldırışhañ.*” N.Domojakov (Bu yakındaki yerin genişliğini tabanların kızgınlığı dolduruyor.)

atızah Kemikle oynanan bir oyun.

atıb Dört köşeli ağaçla kaplı, kafesli bir tür yapı.

atlas (ı.) coğ.Atlas.

atlas (u.) 1.Atlas (kumaş). 2. Atlas, atlas kumaştan. **atlas kip kiskan** atlas elbise giymiş.

atlet Atlet.

atletçeskiy s.Atlet, atletik.

atmosfera Atmosfer.

atom Atom, bir bomba türü.

atomnay s. Atom, atomsal, atomla ilgili. **atomnay bomba** atom bombası. **atomnay enerjiya** atom enerjisi. **atom vegi** atom çağı: “*Atom veginde min sırlezıp ala tasharlabassım.*” V. Şulbayeva (Atom çağında titreyerek taşraya gidemem.)

atpah 1.Solungaç.2.Ok ucu. 3.Çengel ucu.

atrarha- İmrenmek.

attāse Atāse.**voennay attāse** askerî atāse.

attestat Diploma, bitirme belgesi.

attestatsiya Rütbe, şahadetname verme.

attıg (ı.) s.Atlı: “*Çorğa pora attıg Yakın türçe polarınañ Aydomñ tuzına çide tüşken.*” V. Kobyakov (Yorga bora atlı Yakın, çok geçmeden Aydo'nun yanına yetiştı.) **Çazağ kızınıñ ülüzin attıg kızı albas** - Atasözü. (Yaya kişinin ülüşünü atlı kişi almaz.)

attıg (u.) s.Adlı: “*Haydi iki attıg pol parğam, amoh pılıp alarzar.*” G. Kazaçınova (Nasıl iki adlı olduğumu şimdi biliyorsunuz.) **Kızı polza attıg polar, kiik polza tükttig polar** –Atasözü (Kişi adlı olur, geyik tüylü olur.)

attır- Ateş ettirmek.

atraktsion (sirkte) Numara

auditoriya Konferans salonu, anfi.

aut Aut, hariç.

avangard Öncü, lider.

avangardnay s.Öncü, öncülükle ilgili.

avanpost ask. İleri karakol. **avanpostta tur-** ileri karakolda görev yapmak.

avans Avans. **avans al-** avans almak. **avans pir-** avans vermek.

avansovay s. Avansla ilgili. **avansovay otçyot** avans hesabı.

avantyura Macera, sergüzeşt, serüven.

avantyurist Maceracı.

avantyuristiçeskay s. Maceracıyla ilgili.

avantyurnay s. Macerayla ilgili.

avaretster Avarlar.

avariya Kaza, trafik kazası. **avariya pol-** kaza olmak.

avariynay s.Kaza ile ilgili. **avariynay komanda** ilk yardım ekibi.

avgust Ağustos. **sigizinci ay avgust polça** sekizinci ay ağustostur.

aviatsionnay s. Uçakla, havacılıkla ilgili.

aviatsiya s.Havacılık.

aviyabaza Hava üssü, uçak üssü.

aviyanosets Uçak gemisi.

aviyapoçta Uçak postası.

aviyazavod Uçak fabrikası.

avstraliets Avusturalyalı.

avstraliyka Avusturalyalı kadın.

avstraliyskay Avusturalya'yala ilgili.

avstriets Avusturyalı.

avto çügüris Otomobil yarışı.

avtobaza 1.Garaj. 2. Nakliyat şirketi.

avtobiografiçeskay Otobiyografiyle ilgili.

avtobiografiya Otobiyografi, özgeçmiş.

avtobus Otobüs: “*Çe avtobus stantsiyazar irtıp partır paža tañda la irten polar.*” G. Topanov (Fakat otobüs istasyona doğru geçip gitti, yeni bir otobüs ancak yarın sabah olacak.)

avtogennay Kaynak. **avtogennay pızırıg** kaynak işi.

avtograf 1.El yazısı. 2. İmza.

avtomaşına Araba, otomobil: “*Annañoh sığara iki avtomaşınazı, köp san kölğlig attarı Şirazar gosudarstvaa pirçeñ as tölirge tartıpçalar.*” M. Kokov (Ondan sonra iki araba, çok atlı arabayla Şira'ya hükümete verecek hububat taşıyorlar.)

avtomat Otomat, otomatik.

avtomatçik Otomatik tabancalı er.

avtomatiçeskay s.Otomatik olarak, otomatik.

avtomatiçeskay multıh otomatik silâh.

avtomatizatsiya Otomatikleştirme.

avtomobil' Otomobil. **azıh avtomobil'** açık otomobil. **avtomobil'nañ par-** otomobille gitmek.

avtonomiya Özerklik, muhtariyet.

avtonomnay s.Otonom, özerk, muhtar.

avtonomnay respublika otonom cumhuriyet.

avtonomnay oblast' otonom bölge.

avtoportret Kendi portresi.

avtor Yazar. **kiniganıñ avtoru** kitabın yazarı.

avtoremontnay s. Otomobil tamiriyle ilgili.

avtoritet Otorite. **avtoritedi par** otoritesi var.

avtoritetnay s. İtibarlı, saygın, etkili, yetkili.

avtoritettig s. Otoriteli.

avtorizovannay Kendi eserinin tercümesini tasvip etmek.

avtorlġ Yazarı belli.

avtoruçka Dolma kalem.

avtotranspdr̄t 1.Karayolu taşıtları. 2.Karayolu taşımacılığı.

avtozavod Otomobil fabrikası.

ay- (ı.) (göz) Kamaşmak.

ay (ı.) Çok, pek. **ay-tüben** pek çok. **ay-tıs** pek yavaş. **ay-sım** sakin, yavaş.

ay- (ıı.) (gücü) Kaybolmak.

ay (ııı.) 1.Gökteki ay. **ay oshas** ay gibi. 2. Ay, yılın on ikide biri. **ay pazı** ay başı. **ay say** her ay. **çil ayı** ocak. **azıġ ayı** şubat. **uluġ körık ayı** mart. **kıçıġ körık ayı** nisan. **ıra tartcañ ay** mayıs. **pıs ayı** haziran. **tos ayı** temmuz. **ot ayı** ağustos. **hıra kisceñ ay** veya **orġah ayı** eylül. **çarıs ayı** ekim. **kıçıġ hırlas ayı** kasım. **uluġ hırlas ayı** aralık. **ayı çitpeen pala** ayını doldurmamış bebek, erken doğmuş bebek. **ay say** her ay.

ay çarii Ay ışığı.

ay tolızı Dolunay.

aya (ı.) 1.Aya: “*Ol, adı suġa çitkelektök, halıhtap parıp, iki ayazınañ suġ tübine tayan salġan.*” N.Domojakov (O, atı suya ulaşmadan, adımlarla gidip, iki ayasıyla suyun derinliğine yaslanmış.) 2.(hayvanda) Taban.

aya (ıı.) Yay.

aya- Acımak, merhamet etmek: “*Ol amdı saġınça, içem-pabamniñ hoynında polġanda olar mini ayacañnar.*” V. Kobyakov (O şimdi düşünüyor, annemin babamın koynunundayken onlar bana acıyorlardı.)

ayaacı s.Merhametli.

ayabas s.Merhametsiz, acımasız.

ayabin zf.Acımadan, hoyratça: “*Annañar ol, küzın ayabin, toġınçathan toġızında uluġ çidıġlerge çidip alarġa hınça.*” S. Çarkov (Bu yüzden o, gücüne acımadan, çalıştığı işinde büyük başarılar elde etmek istiyor.)

ayaġ Merhamet, acıma. **ayaġ çoh** merhametsiz, acımasız.

ayaġastıġ s. Kaseli, kaseyle: “*Tashartın çit ipçi kızi, hollarında çarımđıh ipek paza timır ayaġastıġ süt tudınp, kır kilgen.*” V. Kobyakov (Dışarıdan genç kadın, ellerinde yarım ekmek ve demir kaseyle süt tutarak girivermiş.)

ayaġlıġ s.Acınacak durumda olan.

ayah Kase, kadeh, fincan, tas. **timır ayah** demir kase. **sın ayah** porselen kase. **süleyke ayah** cam kase.

ayah-hamıs tekr.Kap kacak: “*Ayah-hamıstı turġızıp, çiceñ nime timnep çör.*” G. Topanov (Kap kacağı koyup, yiyecek hazırlıyor.) **İġirine it polġanda, pügürine mün tolġanda, arġanı simirip, astaanı toshanda, ayah-hamızın ide pirdi** Eğrisini et dolunca, buklümüne yemek dolunca, zayıfı semirip, aç olanı doyduğunda kap kacağını topladı. (halk sözü.)

ayah-samnah tekr.Kap kacak.

ayala- Ayasıyla vurmak.

ayan 1.Sözsüz şarkı. 2.Nakarat

ayan- Acımak, korumak. **ayan-parġan kızi** pinti, açgözlü kişi.

ayañ Bahis **ayañ tut-** Bahse girmek: “*Çe, Gavril Vasilyeviç, ayañ tut! — aylanġan andar Hohanañ aġa.*” İ. Kostyakov (Haydi, Gavril Vasilyeviç, bahis tut! – dönmüş ona Hohanañ aġa.)

ayanmas s.Gözü pek, yılmaz, özverili.

ayartım Astım ruhu, iyesi.

ayas- (ı.) (hava) Ayazlamak.

ayas- (ıı.) (Birbirine) Acımak.

ayas 1.Ayaz. **ayas kün** ayaz gün. **ayas tigir puluttap pardı** ayaz gökyüzü bulutlandı: “*Hazır ayas sooh polġlabıstı/ Hara pulut hoyıpça.*” A.Topanov. (Sert ayaz soġuk oldu / Kara bulut yoğunlaşıyor.) 2.Gökyüzü. **kök ayas** mavi gök.

ayasta- (hava) Açılmak: “*Tashar tigir ayastabızıp / Tazılama sooh hırlapça.*” A. Topanov (Dışarda gök ayazladı / Sert soġuk kaplanıyor.)

ayastan- Gökyüzü açılmak, ayazlanmak.

ayastıġ (ı.) s.Hava ayaz, açık gün.

ayastıġ (ıı.) s.1.Tatlı, kıymetli: “*Maġaa tınım ayastıġ, — teen Sorkay.*” S. Çarkov (Bana canım tatlı, demiş Sorkay.) 2.Zavallı, acınacak: “*Anıñ ayastıġ, aldanıstıġ tabızı pırde istilip, pırde istilbin parıbis turadır.*” V. Kobyakov (Onun acınacak yalvarışlı sesi bazen duyulup bazen duyulmuyor.)

aybalġı Yavaş, ağır. **min kirip parıp, aybalġı pol pardım** ben yaşlanıp, aġırlaştım.

aybın- Gereğinden fazla kalmak, alıkonulmak, geç kalmak: “*Anıñ ol «aal irah nimes, aybınmañar, oray polıbıstı», - teen oñdayı polġan.*” N.Domojakov (Onun “o köy uzakta değil, gereğinden fazla kalmayın, geç oldu” diye tavsiyesi olmuş.)

aybınıs Gecikme, geç kalma.

aybınıstıġ s.Uzun süren.

aybıs Ok ucu.

aybuñ Balık ağı.

aydas s.1.Güçlü, kuvvetli, dayanıklı. **aydas motorlıġ traktor** güçlü motorlu traktör. 2.Saġlıklı, sıhhatli **aydas pol-** saġlığına kavuşmak: “*Am oolaañar aydas polar.*” İ. Kotyuşev (Şimdi oğlunuz saġlığına kavuşacak.)

aydı- Konuşmak.

aydı- Konuşma, söyleşme.

ayġah (hayvanda) Tırnak.

ayġahtıġ s.Tırnaklı: “*Azıġlıġ añ, ayġahtıġ hus pıske / Açınnanıp, köp hati çarbanġan.*” İ. Kapçıġaşev (Azılı av, ayaklı kuş bize / Aç gözlülük edip, çok kez bize yapışmış.)

ayġas- Oynamak, meşgul olmak, uğraşmak: “*Horiġpa, pu yapon nimecekneñ min ür ayġaspaspın.*” V. Tatarova (Korkma, bu Japon oyuncuġıyla uzun süre uğreşmek.)

ayġashah s. Meşgul, bir şeyle uğraşan.

ayġastır- Uġraştırmak, meşgul etmek: “*Paza pırsın küresneñ ayġastırçam.*” V. Şulbayeva (Diġerini güreşle uğraştırıyorum.)

ayġat Şaman ruhu.

ayġazaacı s. Bir şeyle uğraşan, meşgul olan.

ayġı 1.s.Kaygan. **ayġı pus** kaygan buz. 2.Hokey pisti.

ayġır- Baġırmak.

ay-hut tekr.Gürültü, patırtı: “*Tastıhti arıġda toġas parza, çistek-miskelerin, huzuhtarın tasti, ay-hut çoh*

tisçeñner.” N. Tyukpiyekov (Dışardaki ormanda karşılaşsa, yemişlerini, mantarlarını, çam fıstıklarını atarak sessizce kaçmışlar.)

ayığ Ayılma.

ayıh- Gök açılmak.

ayıl- Ayılmak, kendine gelmek. **talğan kızı ayılça** bayılan kişi ayılıyor.

ayıldır- Ayılmak, kendine getirmek.

ayıstığ s.Kamaştırıcı, göz alıcı: “*Naa künniñ harah ayıstığ sustarına tozin aralazıp toshalal tur ba tañ.*” F. Burnakov (Yeni günün göz alıcı ışıklarına toz girip kabarıyor mu ne.)

ayıt- Söylemek, demek. **Ayithan sös arığ polzin, athan uh palıǵı polzin** - Atasözü (Söylenen söz temiz olsun, atılan ok (kurşun) yaralı olsun.) 2. Şarkı söylemek.

ayla- Dönmek: “*Abanahnañ Kola ortı çoldañ kontorazaroh ayli tarttılar.*” F. Burnakov (Abanah’la Kola orta yoldan büroya doğru döndüler.)

aylaah- Merak sarmak.

aylah Bir koyun hastalığı.

aylahtan- Dönmek, dönüp durmak: “*PİR oñdaynañ çadıp polbin, aylahtanıp la çat turadır.*” V. Kobayakov (Bir düzende duramayıp, dönüp yatıyor.)

aylahtandır- Döndürmek.

aylahtanı- (birlikte) Dönmek, çevrilmek.

aylan- Dönmek, çevrilmek. **terben tazı aylança** değirmen taşı dönüyor. **çoldañ aylan-** yoldan dönmek.

aylan kil- dönmek, geri gelmek. **amır çurtas mağaa hatap aylan kilgen** rahat hayat bana yeniden geldi. **Athan uh aylanmacañ, alıp kızı çaltanmacañ** - Atasözü (Atılan ok (kurşun) geri dönmez, alp kişi yaltaklanmaz.)

aylancañ izik Turnike.

aylancih 1.Girdap, burğaç, su çevirisi: “*Annañar udaa aylancihha orta pol parçam:*” V. Şulbayeva (Bu yüzden devamlı girdaba doğru gidiyorum.) 2. Sarmal, helezoni, döner. **aylancih pashıs** Burma merdiven. 3. Dönemeç: “*Haydağ-da çurtas aylancihtarında pozınıñ ülüzi.*” N. Nerbişev (Her türlü hayat dönemeçlerinde insanın ülüşü.)

aylandır- 1. Döndürmek, çevirmek, geri getirmek. **çurtasha hatap aylandır salarğa** yeniden hayata döndürmek. **hayiın aylandır-** dikkatini çekmek. 2. Ters yüz etmek.

aylandıra *zf.* 1. Dönerek. **aylandıra çathan çalbah çir üstü** dönüp duran yer yüzü. 2. Çevre, etraf: “*Künni aylandıra küğürt çolınıñ öñnerineñ pütken teglek turça.*” A. Kuzugaşev (Güneş çevresinde gökkuşağı renklerinden oluşan yuvarlak duruyor.)

aylanıs Dönüş, dönme, dönemeç. **çir aylanızı** yeryüzünün dönüşü. **pas aylanızı** baş dönmesi. **aylanısta minde tıs** dönünce bende kal.

aylanıs- Dönüşmek, birbirine dönmek: “*İköleñ amdı, udur-tödır aylanızıp, çirge nannana çadıp aldılar.*” V. Kobayakov (İkisi şimdi karşılıklı birbirine dönüp, yere yan üstü yattılar.)

aylanıstığ s.Dönüşlü, dönüşü olan. **aylanıstığ glagollar** *gr.* dönüşlü fiiller.

aylas Dolambaç, viraj.

aylığ (ı.) Gebe kadın.

aylığ (u.) 1.Aylı, ayı olan. **aylığ haraa** aylı gece.2. Aylık. **çiti aylığ** yedi aylık.

aylıh- Acımak: “*Çider. Tınım aylıhça.*” V. Şulbayeva (Yeter. Canım acıyor.)

ayli-künni *tekr.* Aylardır.

aymah 1.Bölük, boy. 2. Çeşitli. **aymah öñneñ** çeşitli renkten: “*Kolhoz çonı küstençedır / Köp aymah as taarırğa.*” P. Ştıgaşev (Kolhoz halkı güçleniyor / Çeşitli ekin ekmeye.) 3.Bölge. 4.Memleket, yurt. **Mool aymağı** Moğol yurdu.

aymah-pasha *tekr.* Türlü, çeşitli. **şkolanıñ aymah-pasha toǵızına çahıs hayıp turarğa çöp pirip, hıyǵı salça** okulun çok çeşitli işlerinin yapılması için yardım edip, bağırıyor.

aymas- Karışmak, karmakarışık olmak: “*Çon am aymashan, olǵannar daa postarı alınca çörgleenner.*” F. Burnakov (Halk şimdi karmakarışık oluyor, çocuklar da kendileri tek tek yürüyorlar.)

aymaktır- Karıştırmak.

aymın- Alıkonulmak.

aymit- Hızlandırmak, çabuklaştırmak. **krş. ayıt-**

ayna Şeytan: “*Minñ kızıñ! Kördek, munaan aynanı!*” M. Kokov (Benim adamım! Bak, bunak şeytana!) **hara ayna** şeytan, iblis. **çabal ayna** şeytan, iblis. **aynam tutça** çıldırıyorum, kendimi kaybediyorum!.

ayna-çik *tekr.* Şeytan, kötü ruh: “*Pistñ irgi-purungılarını, palaa ayna-çik sunmazın tıp, ağaa pıree homay arah, at taap alarğa küstenceñner.*” G. Kazaçinova (Bizim atalarımız çocuğa kötü ruhlar yaklaşmasın diye, ona kötü anlamlı ad bulmaya çalışıyorlarmış.)

aynalan- Sövmek, kızmak.

aynı- Artmak, hızlanmak.

aynıh- 1. Çıkmaza girmek. 2. Utanmak, sıkılmak.

aynıh- Şüphelenmek, şaşımak.

aynıs Hız, tempo.

aynıstığ s.Acil, ivedi. **aynıstığ toǵıs** acil iş.

aynit- Hızlandırmak, çabuklaştırmak. **toǵıs aynıt-** işi hızlandırmak: “*Harashı haraağa kırıp, çoldañ noo as halbim tıp, ol çörizın aynıda pırege hınadır.*” V. Kobayakov (Karanlık gecede, yoldan kaybolmayayım diye yürüyüşünü hızlandırmak istiyor.) **krş. aymit-**

ay-ool Hey! Oğul! Ay oğul!: “*E-ezen, ay-ool! — at üstüneñ tanıs nimes kızı külinip arah suulana tüsken.*” V. Kobayakov (Merhaba, ey oğul!, at üstünden tanımadığı kişi gülümseyerek sesleniyor.)

ay-poraan Nizamsız, düzensiz. **stol üstünde ay-poraan** masa üstü karmakarışık.

ayra (ı.) Aşık oynanan kemik.

ayra (u.) Sadak.

ayran Ayran: “*Talǵannı ayrannañ haarıp, izip alzañ, haydağ daa aar toǵısta tabırah suhsabassıñ, astabassıñ.*” N. Tyukpiyekov (Kavrulmuş buğday ununu ayranla karıştırıp içersen, her türlü ağır işte, çabucak susayıp acıkmazsın.)

ayran azı Bir tür alkollü içecek: “*Amzabızıp Muza ayran azın / Sarnabin polbadım, arǵıstar!*” M. Bainov (Tadarak Muza ayran içkisini / Türkü söylemeden edemedim dostlar!.)

ayran-hımıs *tekr.* Alkollü içecek.

ayran-suhsun *tekr.* Ayran, içecek.

ay-sım *tekr.*Sessiz, sakin.
ay-sooñda Hemen sonra, ardından.
ayt- Konuşmak.
aytı Konuşma, konuşuş.
aytı- Konuşmak.
ay-tıs *tekr.*Huzur, rahat. **ay-tıs pir-** rahat, huzur vermek.

ayva Ayva.

aza Şeytan.

azah (u.) Giysi. **maymah-azah** ayakkabı. **ödik-azah** ayakkabı. **kip-azah** giysi, elbise.

azah 1.Ayak. **alın azah** ön ayak. **kizİN azah** arka ayak. **hırh azah** kırkayak. 2. Ayak, araçta ayak. **stol azağı** masa ayağı. **çalğıs azah çol** patika: “*Çornapnañ İlikecek çardañ inçetken çalğıs azah çolğa çit kilgenner:* “ İ. Kotyuşev (Çornap’la İlikecek yardan inen patika yola inmişler.) **azahha kİR-** (bebek) yürümeye başlamak. 3.Alt: “*Aal azağınzar, alay annañ pözik arah tağlar hırınzar haydağ-da öñg tabıstar istile tüstı.*” A. Çerpakov (Köyün alt tarafına doğru, veya yüksek dağlara doğru keskin bir ses işitiliyor.) 4. Son. **çılını azağı** yılın sonu.

azah-hollar *tekr.*El ve ayaklar. **azah-holları tal-** el ve ayakları uyuşmak.

azahta- Bir alete ayak yapmak.

azahtan- Yürümeye başlamak, ayağa kalkmak: “*Pabañ püün azahtanarğa poldı.*” V. Şulbayeva (Baban bugün ayağa kalktı.)

azahtandır- Ayağa kaldırmak.

azahtas- İki kişi bacaklarını birleştirerek uyumak.

azahtıg s.1.Ayaklı: “*Ol hıshacah sarıg tonniğ, igİR azahtıg.*” V. Kobyakov (O kısa sarı elbiseli, eğri ayaklı.) 2. Hızlı. **azahtıg at** hızlı koşan at.

azan- Korkmak, çekinmek.

azancih s. Boş inançlı.

azanıs Boş inanç, batıl inanç.

azanıstıg s. Boş, boşuna, beyhude: “*Ol arınca tayma sağıstar / Çoohtanarğa daa azanıstıg.*” M. Kılççekov (O çok yalan düşünceler / Konuşmak da boşuna.)

azay Canlı doğurduktan sonra yavrunun üzerindeki mukoza.

azaylıg s. Sümüklü, mukozalı.

azbuka Alfabe kitabı.

azerbaydjanets Azeri, Azerbaycanlı.

azerbaydjanka Azerbaycanlı kadın.

azerbaydjanskay Azerbayvan’la ilgili

aziğ (i.) Aşıt, geçit.

aziğ (u.) Azı (dişi.)

aziğ (m.) Ayı.

aziğ ay Şubat.

azih (i.) Açık: “*Nince le par nime iziğ / İpçİ pİške tööle azih.*” M. Kokov (Ne kadar varsa kapılar / Biz kadınlara devamlı açık.)

azih (u.) Azık, yiyecek.

azih- Akmak.

azihtıg s.Azıklı.

azihtıra *zf.* Akıtarak.

azih-tülüg *tekr.*Artık. **annañ sağaa azih-tülük** **çaçırıpça** ondan sana artık kalıyor.

azıl-(i.) 1.Açılmak. **izİK azıldı** kapı açıldı. 2.Hava açılmak.

azıl-(u.) Açılmak, geçilmek.

azımah İstilâ, yağma.

azımahçı İstilacı, barbar.

azımahta- 1.İstilâ etmek. 2.Yağma etmek, talan etmek.

azımahtan- Kendisi için ele geçirmek.

azın- (i.) 1.Ayrılmak, uzaklaşmak: “*Yakınnañ azın polbin oylapça.*” V. Kobyakov (Yakın’dan uzaklaşamayarak koşuyor.) 2. Açılmak: “*Apsah, ahsın sala azın salıp, ipçizer hızıl köbiğlig harahtarın suğlandıra körgen.*” A. Çerpakov (İhtiyar, ağzını biraz açıp, kadına kızıl köpüklü gözleri sulanarak bakıyor.” 3.Kendine yol açmak, öne geçmek.

azın- (u.) 1.Yatağından taşmak. 2.Yükselmek, artmak.

azın- (m.) Asılmak, asmak.

azınada *zf.* Önceden, vaktinden önce: “*Kiçigdeñ sığara aar toğıs Torkanñ çiiit tuzın azınadoh hızır salğan.*” V. Kobyakov (Küçüklükten beri ağır iş Torka’nın gençliğini vaktinden önce kısaltmış.)

azındır- Taşımak, kabartmak.

azındıra *zf.* Önceden. **azındıra ahsıñ** **azınma** önce ağzını açma.

azır- 1.Aşırmak, üstünden geçirmek. 2. Yutmak, aşımak. 3.Ayırmak, bölmek.

azır 1.Suda ayırım. 2. Çatallı, zirveli. **toğıs azır sın** dokuz çatallı dağ. 3. Dirgen, yaba.

azıra 1.*zf.* Üzerinden: “*Vaskanñ inñin azıra körçedip.*” A. Kuzugaşev (Vaska’nın omzunun üstünden bakarak.) **tağ azıra** dağ üstünden. 2. *zf.* Fazla, -dan fazla **plan azıra** planlanandan fazla: “*Miniñ çabağahulunnañ hada pİR muñ azıra polar.*” V. Kobyakov (Benim tay kulunla birlikte binden fazladır.) 3. *zf.* Ağzına kadar, tepeleme, taşana kadar. **stakannı azıra urıbzarğa** bardağı ağzına kadar doldurmak.

azıra-(azra-) Yemlemek, beslemek, büyütmek: “*Amdı Kamat ahsah, Yakınnañ azırabınızırınañ horıgıp, Aydonı daa ırte ushurıbışça.*” V. Kobyakov (Şimdi Kamat ihtiyar, Yakın’ın beslemeyeceğinden korkup, Aydo’yu da erken kaldırıyor.)

azırağ Besleme, yemek verme, yem verme.

azırahtal- Nehir kollara ayrılmak.

azırahtıg Kollu, ayrımlı ırmak.

azıral 1.*is.* Yemek “*Torka, çabızah stolahha azıral timneen.*” V. Kobyakov (Torka, alçak masaya yemek hazırlamış.) **irtengİ azıral** kahvaltı. **iürdeğİ azıral** akşam yemeği. **künörteğİ azıral** öğle yemeği: 2. Yem.

azıran- Beslenmek, yemek yemek: “*Azıranıp, tozınıp odırçathan polça.*” V. Kobyakov (Yemek yiyip, doyup oturuyor oluyor.)

azırandı Besleme, büyütülmeye muhtaç.

azıras- 1.(birlikte) Beslemek, yetiştirmek.

azırat- Besletmek, yemek verdirmek.

azıray- Dallanıp budaklanmak, ayrışmak: “*Çar altındağı tıttar paza hazıñnar azırayızıbışçathannar.*” İ. Kotyuşev (Yar altındaki melez ağaçları ve kayınlar dallanıp budaklanıyorlar.)

azırh 1.Suda ayırım, ayırık, nehir kolu: “*Ağaa kİrgleen azırıhtarı/ Alton sanğa çit parça.*” A. Topanov (Ona karışan ayrımları / Altmış sayısına ulaşıyor. 2. Mal sürüsü.

azırıhta- Ayırmak, kollara ayırmak.
azırıhtan- Ayırılmak, kollara ayrılmak.
azırıhtıg Kolları çok olan akar su.
azırıl- Ayrılmak: “*Yakınnıñ ižeñedeği azağınıñ maymağı azağınanñ suurınıp azırıl halbaan polza.*” V. Koyakov (Yakın’ın üzengideki ayağının çizmesi ayağından sıyrılıp çıkmamış olsaydı.)
azırılbas s. Ayrılmaz. **azırılbas nancılar** ayrılmaz arkadaşlar.
azırlan- Dallanıp budaklanmak, ayrılmak, (nehir) kollara ayrılmak.
azırlıg Ayrımlı, çatallı, budaklı, dallı. **köp azırlıg** ağas çok dallı ağaç.
azırt-(ı.) Aşırtmak, yutturmak.
azırt-(ıı.) Ayırtmak.
azıt Aşıt, geçit.
azıy Geçen yıldan kalan (tahıl.)
aziyatskay s. Asyalı.
azot Azot.
azös Aç karın. **azöske** aç karnına.
çalaas azah Yalın ayak.
çorıh ağırıg Grip.
hırıh azah Kırkayak.
kip-azah Elbise.
naa ay Yeni ay.
sarıg ağırıg Sarılık.
suğlacañ ağırıg Sıtma.
ter-ahsah Yelve, flürya.
tisker azah Köstebek.
tödır azah Köstebek.

ba mı? : “*Toğın polar ba ol anda?*” V. Şulbayeva (Çalışabilir mi o orada?)

babbit 1. Bebit madeni. 2. Bu madenden yapılan. **babbiten itken polşipnikter** babitten yapılan rulmanlar.

babka Aşık kemiği: “*Puluñnañ izepterine babkalar tıhtap aların undubaanoh.*” A. Kuzugaşev. (Köşeden ceplerine aşık kemikleri sokuşturmayı unutmamış.)

bad’ya Küçük kova.
bagaj Bagaj. **bagajha pir-** eşyaları bagaja vermek. **bagaj salcañ vagon** bagaj vagonu.

bagajnik Bagaj yeri.
bagor Karmuk, zıpkın.
bahça Bahçe, bostan.
bak (ı.) Baş kasarası.
bak (ıı.) Depo, hazne, teneke.
bakaleya Bakkaliye. **bakaleya magazinı** bakkal dükkânı.

baken Tombaz.
baklajan Patlıcan.
baklan zool. Karabatak.
bakteriolog Bakteriyolog.
bakteriologičeskay s. Bakteriyolojik.
bakteriologičeskay tirig bakteriyolojik silâh.
bakteriologiya Bakteriyoloji.
bakteriya Bakteri, mikrop.
bal Balo.

bal’nay Balo, baloya ait. **bal’nay kögenek** balo elbisesi, gece elbisesi.

balalayka Balalayka, bir tür müzik enstrümanı: “*Uluğ hızıcağı pır turazında balalayka oynap odırçathan.*” N. Tyukpiyev (Büyük kızı bir odada balalayka çalıyor.)

balans Denge, bilanço. **sadıg balanrı** satış bilançosu.

balansovay s. Bilânço, bilânçoyla ilgili. **balansovay otçyot** bilânço hesabı.

balerina Balerin.
balet Bale.

baletmeyster Baletmayster, bale rejisörü.
baletnay s. Baleyle ilgili.

balık Güneşte kurutulmuş balık sırtı.
balka Kiriş. **timır balka** demir kiriş.

balkon Balkon. **turanıñ balkonı** evin balkonı,
balkonğa bilet al- bileti balkon için almak.

balkonnıg s. Balkonlu. **balkonnıg tura** balkonlu ev.
ball 1. Derece. 2. Puan, not.

ballada müz. Balat.
ballast Yük, ağırlık.

ballıg s. 1. Dereceli. **toğıs ballıg çil** dokuz dereceli rüzgâr. **ballıg sistema** dereceli sistem. 2. Notlu, puanlı.

ballon Balon.
ballotirovat pol- 1. Oy vermek. 2. Oya sunmak.

ballotirovatsiya pol- 1. Oy verilmek. 2. Oya sunulmak.

ballotirovka 1. Oy verme 2. Oya sunma.
bambuk Bambu, Hint kamışı.

banan Muz.
banda Çete, şebeke.

bandaj Bandaj.
banderol’ Bandrol.

bandura Bir tür Ukranya çalgısı.
bank 1. Banka. **gosudarstvennay bank** devlet bankası. 2. Bankayla ilgili. **banktıñ akkreditivi** banka akreditifi.

banka Kavanoz. **vareniye bankazı** reçel kavanozu.
bankacah Küçük kavanoz: “*Suğlıg bankacah ağılça.*” V. Şulbayeva. (İçinde su olan küçük kavanoz getiriyor.)

banket Ziyafet, şölen.
bankir Banker.

banknot Banknot, kağıt para.
bankrot Müflis, batkın, iflas etmiş.

bankrotstvo Batma, iflas.
bant Bant, fiyonk.

bar Bar: “*Tasharlacañnañ toh polbassıñ. Kafe, restoran, bar.*” V. Şulbayeva. (Dışarı çıkmakla doyamazsın. Kafe, restoran, bar.)

bar’yer Bariyer, engel.
baraban 1. Davul. **baraban sap-** davul çalmak:

“*Baraban sabıstarına kilistire hoybañnap sıhça.*” V. Tatarovna (Davul vuruşlarına uygun kıvırmaya başlıyor.) 2. Davulla ilgili.

barabannay perebonka anat. Kulak zarı
barabanşçik Davulcu.

barak Baraka: “*Tayğadağı baraktardañ sıgar-sıhpazınañoh, Olça sarınğa kırgeñ.*” N. Nerbişev (Ormandaki barakalardan çıkar çıkmaz Olça şarkı söylemeye başlıyor.)

baranka Direksiyon simidi.
barbaris Sarı çalı, kadıntuzluğu, amberbaris.

barda Bira imalında kullanılan arpa posası.
barel’ef Barelyef.

barhat 1. Kadife. 2. Kadifeden **barhat kögenek** kadife elbise.

barinya Barones, bey hanımı.
barış Kâr, kazanç.

barışnya Küçük hanım.
barin Baron, ağa.

bariton müz. Bariton.
barja Duba.

barka Barka, büyük sandal.
barometr Barometre.
barrikada Barikat.
barrikadala- Barikat kurmak.
barşçına Angarya.
bas müz. Bas, basso.
basketbol *sp.* Basketbol. **basketbol komandazı** basketbol takımı.
basketbolist *sp.* Basketbolcu.
basketbolistka *sp.* Bayan basketbolcu.
basmaç Basmacı
basnya *ed.* Masal, halk hikâyesi.
basseyn Havuz: “*Teatr, basseyn, tasharlacañ.*”
V.Şulbayeva (Tiyatro, yüzme havuzu taşraya çıkarılmalı.)
bastovat Grev. **bastovat pol-** grev yapmak.
başkir 1.Başkurt. 2.Başkurtlarla ilgili. **başkurt**
tıl Başkurt Türkçesi.
başkirka Başkurt kadın.
başmak Potin.
başnya Kule. **başnya çası** kule saati.
batal'on *ask.* Tabur.
batareyka Pil, batarya.
batereya Batarya.
batist 1.Patiska. 2.Patiskadan **batist kögenek** patiska elbise.
baton Somun (ekmek.)
batrak Irgat.
batsilla Basil, mikrop.
bayan müz. Armonika.
bayanist müz. Armonikacı.
bayka 1.Pazen. 2.Pazenden. **bayka kögenek** pazen elbise.
baza Baz, temel, üs. **aviatsionnay baza** hava üssü.
bazar Pazar, mal satılan yer. **püün bazar polcañ**
kün bu gün pazarın kurulduğu gün: “*Tabırah timnenıbıs, min sinı bazarğa çitire apar salam.*”
V.Şulbayeva (Çabuk hazırlan, ben seni pazara kadar götürüyüm.)
bazis Temel, esas, baz.**ekonomiçeskay bazis** ekonomik temel.
be mi?: “*Nince aallar irt parırlar, ikı be, üs pe, tanıs tağlar körin pastabıstı.*” A.Çerpakov (Nice köyleri geçtiler, iki mi, üç mü dağlar görünmeye başladı.)
beda Belâ, felâket.
begemot *zool.* Su aygırı.
belila Allık.
belletrist *ed.* Hikâyeci.
belogvardeets Beyaz Ordu mensubu.
belorus Beyaz Rus.
beloruska Beyaz Rus kadın.
benzin Benzin.
berdenka Bir tüfek türü.
beret Bere.
besprizornay *s.* Öksüz, bakımsız (çocuk).
beşmet Astarlı bir yelek türü.
beton 1.Beton. 2.Betondan: “*Pu ah tasta çiton azıra kızıñın adı-solazı betonğa kire pazılğan.*” A.Çerpakov (Bu ak taşta yetmişden fazla kişinin adı soyadı betona kazılıp yazılmış.)
betonna- Betonlamak.
betonniğ *s.* Betonlu.
bezbojnik Allahsız, dinsiz, ateist.
bezmen El kantarı.
bezobank Benzin deposu.
bibliograf Bibliyografyacı.
bibliografiya Bibliyografya, kaynaklar.
biblioteka Kütüphane.

biblotekar' Kütüphaneci.
bidon Bidon.
bilet Bilet. **teatr bileti** tiyatro bileti.
bilet çoh Biletsiz, **bilet çoh passajır** biletsiz yolcu.
billion Milyar.
bilyard Bilârdo.
binokl' Dürbün.
bint Sargı.
biografiçeskay *s.* Biyografik.
biografiya Biyografi.
biolog Biyolog.
biologiçeskay *s.* Biyolojik.
biologiya Biyoloji.
birja Borsa.
biskvit Bisküvi.
bivuak *ask.* Açık ordugâh.
bizon *zool.* Bizon.
blagodarnost' Minnet, şükran, memnuniyet.
blank Matbu evrak.
blindaj *ask.* Blindaj, muhafaza siperi.
blok 1.Blok, karton. 2.Blok, koalisyon, grup.
blokada Abluka muhasara **talay blokada** deniz ablukası, muhasarası.
bloknot Bloknot.
bluzka Bluz.
boçka Fıçı.
boets Asker, er.
boevoy Askerî.
bokal Kadeh.
boks Boks.
boksyor Boksör.
bol'nitsa Hastahane: “*Bolnitsazar çatır salğannar.*”
A.Çerpakov (Hastahaneye yatırmışlar.) **harah imneceñ**
bol'nitsa göz hastanesi.
bol'şevik Bolşevik.
bol'şevizm Bolşevizm.
bolgarin Bulgar.
bolgarka Bulgar kadın.
bomba Bomba. **atomnay bomba** atom bombası.
bombala- Bombalamak.
bombalas Bombalama.
bombardirovka Bombardıman.
bombardirovşçik Bombardıman uçağı.
borona Tırmık.
boronala- Tırmıklamak.
borşç Borş (çorbası.)
bota Bot.
botaniçeskay Botanikle ilgili. **botaniçeskay sad** botanik bahçesi.
botanika Botanik.
botinka Potin **olğan botinkazı** çocuk potini: “*Çoon, hara nap-naa botinkaları çirce sözirdire.*”
A.Çerpakov (Büyük, kara yepyeni potinlerini yerde sürükleyerek.)
botsman Lostromo.
boykot Boykot.
boykotta- Boykot etmek.
boyok Silâhta horoz. **multıh boyoğı** tüfek horozu.
brak (ı.) Iskarta, bozuk mal. **brakka sıhhan at** emekliye, ıskartaya ayrılmış at.
brak (ıı.) Nikah.
brakta- Iskartaya çıkarmak.
braktiğ *s.* Kusurlu, özürlü.
brezent Yelken bezi, çadır bezi.
brigada Ekip, grup: “*Ol brigadaniñ brigadirine komsomol komitedi sinı turğizarğa hınça.*” S. Çarkov (O ekibin başına gençler komitesi seni getirmeyi istiyor.)

brigadalıg s. Ekipli, takımlı.

brigadir Ekip başı, şef: “*Min sinı brigadir polarğa itçe tıp iskem.*” S.Çarkov (Ben senin ekip şefi olacağımı duydum.)

brillant Pırlanta.

brillantovay s. Pırlantalı, pırlantayla ilgili.

britanskay s. Britanyalı.

britva 1. Ustura. 2. Usturayla ilgili, britva pıçağı

ustura bıçağı.

brom kim. Brom.

bromistay s. Bromlu

bron' Rezervasyon.

bron'nıg s. Ayrılmış, tutulmuş, rezerv edilmiş

bronniğ orın ayrılmış, tutulmuş yer.

broneboynay s. Zırh delen.

bronenosets s. Zırhlı, zırhlanmış.

bronevik s. Zırhlı.

bronhi anat. Bronşlar.

bronhial'nay anat.s. Bronşlarla ilgili.

bronirovat pol- Ayırmak, tahsis etmek.

bronya 1. Zırh. 2. Zırhlı.

bronyala- Zırhlamak, zırhla kaplamak.

bronyalıg s. Zırhlı **bronyalıg avtomobil** zırhlı otomobil.

broşka Broş.

broşyura Broşür.

bryuka Pantolon.

bryukva Tarla şalgamı.

buddizm Budizm.

budka Kulübe.

bufer Tampon.

bufet Büfe.

bufetçik Büfeci.

buhgalter Muhasip.

buhgalteriya Muhasebe.

buket Buket. **porçolar bukedı** çiçek buketi.

buket Buket.

bukinist Sahaf.

bukinistiçeskay s. Sahafla ilgili. **bukinistiçeskay magazin** sahaf dükkânı

buksir Yedek. **buksirga al-** yedeğe almak, yedeğe alarak çekmek.

buksirila- Yedeğe almak, yedekte çekmek.

buksirliğ s. Yedekli. **buksirliğ parahod** römorkör.

buksovat pol- Patinaj yapmak.

bukva 1. Harf. **Hakas alfavidında otıs toğıs**

bukva Hakas alfabesinde otuz dokuz harf var: 2. *mec.* Kısa yazı: “*İtse, min anı üs bukvaı ızıbızarcıhpın.*” V.Şulbayeva (Ben olsam, ona üç harf yazıp gönderirdim.)

bukvar' Alfabe. **bukvar' tuzı** (okula başlayınca) alfabe dönemi.

bul'var Bulvar: “*Tverskoy bulvarda hızıl iirde / Çıltıh-çaltıh ottar tamılça.*” V. Maynaşev (Tversoky Bulvarında kızıl akşamda/ Parıl parıl ateşler yakılıyor.)

bulka Francala, çörek.

buloçnay Ekmek fırını veya dükkânı.

bumazeya teks. 1. Pazen. 2. s. Pazenden. **bumazeya itken kögenek** pazen gömlek.

burevestnik Albatros (kuşu.)

burjuaziya Burjuvazi.

burjuaznay s. Burjuvayla ilgili.

burjuy Burjuva.

burlak Halatla gemi çeken işçi.

burovoy s. Sondajla ilgili.

burul'şçik Sondajcı.

buryat Buryat.

butaforiya Aksesuar.

buterbrod Sandviç.

butılka Şişe: “*Stol üstünde hurug butılkalır, stakannar, halas oondahtarı.*” V.Şulbayeva (Masa üstünde boş şişeler, bardaklar, ekmek kırıntıları.)

butılkalıg s. Şişeli: “*Anań butılkalıg holın pazınań azıra ködiribiskende.*” V. Tatarova (Sonra şişeli elini başından yukarı kaldırdığında.)

buyvol zool. Manda, camız.

byaz Amerikan bezi.

bylleten Bülten.

byudjet Bütçe.

byuro Büro.

byurokrat Bürokrat.

byurokratiçeskay s. Bürokratik.

byurokratiya Bürokrasi.

byurokratizm Bürokratik, bürokrasi.

byust Büst.

ap-çip tekr. Büyü, sihir.

çaa (ı.) 1. Savaş, harp: “*Çaalardańar uzun hıshı iirlerde tıń hınıstıg çoohtacań.*” A. Kuzugaşev (Savaşlar hakkında uzun kış gecelerinde güzel anılar anlatırdı.)

Çaağa parçatsań, mahtanma, çadań nançatsań mahtan- Atasözü (Savaşa gidersen övünme, savaştan dönersen övün.) 2. Savaşla ilgili. **çaa soondağı çillar** savaş sonundaki yıllar. **han tögıstıg çaa** kanlı savaş. **çaa tamışçıları** savaş kışkırtıcıları. 3. Asker, ordu.

çaa (ıı.) Yay. krş. **çaacah**

çaa tas Üzerinde taş yığınları olan eski mezar.

çaacah Yay: “*Kay ibınzer purunğı çaacahıtıń uğımıń tattap parğan timır ustıgın al kilgen.*” G. Kazaçınova (Kay evine eski yay okunun paslanmış demir ucunu getirmiş.)

çaacı Savaşçı, asker: “*Arıg suğda körınçe çaacı ool / Kün altında porçolançathan / Kök çazıda, tağlarda çörçe ol.*” İ. Kotyuşev (Temiz suda görünüyor oğlan / Güneş altında çiçeklenen / Gök yazıda, dağlarda, geziyor.)

çaal- 1. Savaşmak. 2. Savaşa gitmek. 3. Kavga etmek 4. Küfretmek.

çaalas Savaş, muharebe. **kiidegı çaalas** hava savaşı. **araçılanıstıg çaalastar** savunma savaşları.

çaalas- Savaşmak: “*Olar, çoh-çoos paza çalcılarıńıń honiiniń için kürezıp, çaalasçalar.*” V. Kobyakov (Onlar fakir ve kölelerin hayatını güzelleştirmek için mücadele edip savaşıyorlar.) **çaalasçathan çir** savaş meydanı.

çaalat- Savaştırmak, mücadele ettirmek: “*Nimee le çaaladıp çüreende/ Kınes ipçizi pütün ileen.*” M. Bainov (Yüreğindeki şeyleri savaştırıp/ Kinez karısı bugün hastalanmış.)

çaalazıg Savaş, muharebe. **kiidegı çaalazıg** hava savaşı.

çaan Can.

çaan(ı) çoh 1. Hızlı, yiğit, atik. 2. Kavgacı. **çaanıma çitti** Bıktım, canıma yetti.

çaanıgı s. Canlı.

çaar Yağır, atın sırtında oluşmuş yara.

çaar- Atın sırtında yara oluşmak.

çaa (ı.) Yağış: “*Çaa çaabıstı tań.*” (Yağış yağdı herhâlde.)

çaa (ıı.) Yer, yeryüzü.

çaba Deri, post. krş. **çama (ıı.)**

çaba hulah Baykuş.

çabaacah Perçem, saç kesilince önde bırakılan saç.

çabağa İki yaşında tay: “*Pıree hulun ma, çabağa ba ańa-nimee kırıp, alay çidıp pe noo parza, annań çahsı la kün körceen çoğıl.*” V. Kobyakov (Herhangi bir kulun mu, tay mı bir yerlere girse veya kaybolda, ondan sonra iyi gün göremezsin.)

çabal 1.zf.Kötülük: “Çabal itken kizee çahsınañ nandırcañ.” V. Şulbayeva (Kötülük edene iyilikle karşılık vermeli.) 2.s. Eski püskü, virane: “Hoortaynñ çabal çurtıçaana suncañ.” N.Domojakov (Hoortay’ın virane evnine sığınmış.) 3.s. Kötü, işe yaramaz: “Aydo, nimzah ottıg çiricek tallap taap, çabal tonıcağın tözenip.” V. Kobyakov (Aydo, yumuşak otlu yer seçip, işe yaramaz elbisesini döşeyip.) 4.zf. Kötü. **iki çabal pırıkıp çurtaza, tabıstıg polcañ; hosti honcihtarğa çurt çoh polcañ-** Atasözü (İki kötü birlikte yaşasa patırtılı olur, yakın komşulara yaşamak haram olur.) **Çabal kızı çağanañ habadır, çabal aday soonañ habadır-** Atasözü (Kötü insan yakadan tutar, kötü köpek arkadan tutar.) **çabal ağırığ** bulaşıcı hastalık: “Haydi polbinçam, çabal ağırığdañ ağırçam.” V. Şulbayeva (Nasıl olmam, bulaşıcı hastalığa yakalanmışım.) **çabal ayna** alçak, rezil. **çabal ospa** çiçek hastalığı. **çabal ospanañ ağırbas pol parğabın** çiçek hastalığından iyileşmişim. **çabal-çubal** kötü.

çaballa- Kötülemek, yemek.

çaballan- 1.Kızmak, küplere binmek, zıvanadan çıkmak, kudurmak. “Ol pılçe noza hazır pastih ipçi çaballanğan tustarda kızı horğıstıg poladır.” N. Nerbişev (O biliyor ne de olsa sert başlı kadın kızdığında insan ondan korkar.) 2.Küfretmek, sövmek,

çaballandır- Kızdırmak, ifrit etmek, kudurtmak, azdırmak.

çaballanıstıg Kindar, öfkeli, kızgın.

çaballas- 1.(birbirini) Kötülemek, yemek: “Aarlas, uluğlas çoğul. Hirt körışçeler, çaballasçalar, kızı kizee ayabinça.” V. Şulbayeva. 2.(birbiriyile) Kötü olmak, darılmak. **Çahsınañ çaballaspa, çabalnañ nancilaspa-** Atasözü. (İyiyle kötüleşme, kötüyle dostlaşma.)

çaballas Kötüleme, yerme, yeriş.

çaban Çoban: “Öök piltirinde. Pabam çaban polça.” V. Şulbayeva (Öök Piltiri’nde babam çobandır.) **sablıg çaban** meşhur, işini bilen çoban.

çabas s. Sakin, yavaş, mutedil, durgun.: “Çabas töreen Aponnıñ Çalğıs tını la halğan.” P. Ştıgaşev (Sakins yaratılışlı Apon’un Sadece canı kalmış.) **Çabas pastı hılıs kispes-** Atasözü (Yumuşak başı kılıç kesmez.) **çabas kızı** sakin insan. **çabas suğ** durgun su.

çabassıra- Sakinleşmek, ılımlılaşmak.

çabastır- Sakinleştirmek.

çabazah s.Sakin, uysal, yavaş.

çabı s.Azgin, kızgın.

çabıdah s.Eyersiz, çıplak: “Tappin halcılıpıs, çabıdah atha münip, haçıbıstır.” V. Kobyakov (Bulamadık, çıplak ata binip kaçmış.)

çabıdahha zf. Eyersiz olarak: “Çabıdahha müne tarta la, çardıh attarın köligde tasti, özen istınzer çapçañ çidibisken.” V. Kobyakov (Eyersiz olarak çekip binerek, atlarının bir kısmını koşumlu olarak bırakıp, çukurluğa doğru gitmiş.)

çabıg Kapama, örtme.

çabıh- (çocuğu kötü ruh) Bulaşmak, musallat olmak.

çabıh 1.Kapaklı, örtülü. 2. Çatı, saçak. 3. Kapalı: “Ağbanzar mağaa çol çabıh.” V. Şulbayeva (Abakan yolu bana kapalı.) **Çahsınıñ çolı açıh, çabalnıñ çolı çabıh** -Atasözü (Güzelin yolu açık, kötünün yolu kapalı.)

çabil-1.Kaplamak: “Kustuktıñ aınmarlarınıñ kistindegi stenee çabilğan hızıl han.” V. Kobyakov (Kustuk’un ambarlarının arkasındaki duvarı kaplayan kızıl kan.) 2.Kapanmak, örtülmek.

çabilğay zool. Aladoğan.

çabın- Kaplanmak, kapanmak, örtünmek: “Hıra salcañ çiri, çashıda kök torğınañ çabınıp, küsküde

holarba as pirgeni altın nimes pe?” M. Kokov (Ekin ekilen yeri, baharda gök ipekle kapanıp güzün bakır renginde buğday vermesi altın değil mi?) **Çathan çirñ çağlıg polzın, çabınğanıñ torğı polzın-** Atasözü (Yattığın yer yumuşak olsun, örtündüğün ipek olsun.)

çabıncah 1.Örtü. 2. Kaplama, kaplanacak şey. krş.

çabındı, çabıthı.

çabındı 1.Örtü. 2.Kaplama, çatı, sundurma. krş. **çabıncah, çabıthı.**

çabır- 1.Bastırmak, sıkıştırmak: “Olarnı haydi daa polza, sağam ödeletpin, çabıra pazarğa kirek.” V. Kobyakov (Onları ne olursa olsun, büyütmeden, bastırmak gerek.) 2.mec. Aşağılamak, tahkir etmek.

çabırıl- Kapanmak, kaplanmak: “İrtin sıhhan kün harağı, iirgi tusta çabırılbas, kider turğan aram ağastıg tağnıñ pazına kölenibisken.” V. Kobyakov (Sabah doğan gün ışığı, akşam vakti kapanarak arkada duran seyrek ağaçlı dağın başına yaslanmış.)

çabirt- 1.Aşağılatmak, tahkir ettirmek. 2. Bastırtmak, sıkıştırtmak.

çabis 1.s.Alçak, engin, yüksek karşıtı: “Pray tirekter paza çabis hurlıg tura ülükünneñ çaltıraannar.” A. Çerpakov (Bütün kavaklar ve alçak çatılı ev bayramda parıldıyor.) **Çabis taa polza, adım par,**

homay daa polza ipçim par- Atasözü (Kısa da olsa atım var, kötü de olsa karım var.) 2.zf. Aşağı: “Pözikteñ tıñ çabis tüzerge hınınçam.” V. Şulbayeva (Yüksekten aşağı düşmekten hoşlanmıyorum.)

çabışat Bir yemiş bitkisi.

çabıthı 1.Kaplama, kapak. 2.Samanlık. krş.**çabındı. çabıncah.**

çabızah s.Kısa, alçak: “Ol, nimelerin çabızah stol üstüne salıp, Torkaa sölepçe.” V. Kobyakov (O, eşyalarını alçak masanın üstüne bırakıp, Torka’ya söylüyor.)

çablah Patates. **çablah ügrezi** patates çorbası.

çaca Ablâ: “İnci çacañnı al kıldı.” İ. Kotyuşev (Doktor ablanı getirdi.) 2.Hala: “Mını sağaa, Klanya çaca.” V. Şulbayeva (Bu da sana Klanya hala.)

çacalıg s.1.Ablası olan. 2.Halası olan.

çacañ 1.Abla(cığım). 2.Hala(cığım): “Poskon çacañ, minı amdı Yuriy tıp adadah.” G. Topanov (Poskon hala, beni artık Yuriy diye çağır.)

çaç Saç krş. **Sas.**

çaça- Sözü yarıda kalmak.

çaçah Püskül, saçak: “Paskirniñ pilin iki harçi hurçan salğan çibek hurıniñ çaçahtar Klaşanıñ kögeneene çaba çayıldıra çathannar.” İ. Kostyakov (Paskir’in belini iki kez dolanan ipek kemerin püskülleri Klaşa’nın elbisesine yayılıp kaplamışlar.)

çaçahta- Püsküllemek, saçaklamak.

çaçahtıg s. Saçaklı, püsküllü.

çaçat- Sözüünü yarım bıraktırmak.

çaçı- Saldırmak: “Vaska tarımbızabas, ös alıp, Kolkaniñ habırğazına çaçıbışan, annañar Kolkani munzuruhnıñ çörgizibisken, anızı nandıra sappaan.” V. Kuzugaşev (Vaska darılarak,öç alıp, Kolka’nın kaburgasına saldırmış, o ise Kolka’yı yumrukla kovalamış, fakat cevap vermemiş.)

çaçıg Saçma, serpmek.

çaçıl- Dağılmak, saçılmak, yayılmak: “Apçaynıñ harahtarı, pol ortızında nime-de körıp taphan çili, andar la çaçıl parğannar.” G. Topanov (İhtiyarın gözleri, salonun ortasında bir şey bulmuş gibi, oraya doğru yönelmiş.)

çaçın Kağıt: “İbire huruğ ot çaçın na çili habilça.” İ. Topoyev (Etraftaki kuru otlar kağıt gibi tutuşuyor.) **çaçın kırınğa pas** kağıdın üzerine yaz. **çacın ahça** kağıt para: “Pırdeñ, çacın ahçanı altınğa ornazıp alarğa

ooy nimes.” N. Tyukpiyev (Bir de, kağıt parayı altına çevirmesi kolay değil.)

çaçıra- (ı.) 1.Sıçramak: “*Çalañ at tıği çaçıraan küreñ attañ.*” N.Domojakov (Eyersiz at öteye sıçramış konur attan.) 2. Fırlayıp yerinden çıkmak: “*Pörii, kil, suura çaçırırğa çör.*” F. Burnakov (Börkü sıyrılıp yerinden çıkıyor.) 3. Tan yeri ağarmak: “*Çarii tañnuñ, çaçıra,/ Közenekteñ külinçeñ.*” M. Ugdijekov (Işığı tanın parlayıp Pencereden gülümsemiş.) 4. Güneş doğmak: “*Küdet arğalığ sızar sıh kilgen, naa çaçırıpçathan künge udur tur salğan.*” F. Burnakov (Küdet ormanlı zirveye çıkıp gelmiş, yeni doğan güneşe karşı durmuş.) 5. Dağılıp etrafa saçılmak: “*Kögenekteriniñ marhaları huciraspinañ hiya çaçırağlap tur.*” A. Kuzugaşev (Gömleklerinin düğmeleri gıcırtyla etrafa saçılıyor.) 6.Aniden olmak: “*Hacannañ halin uyğuda polğan Targı çul çazızı ushuna çaçıraan.*” M. Kokov (Ne zamandır derin uykuda olan Targı Çul ovası aniden uyanmış.) 7.Fırlamak: “*Aydo kinetin ushuna çaçırıp parğan.*” V. Kobyakov (Aydo aniden uyanıp fırlamış.)

çaçıra- (ıı.) (yağ) Donmak.

çaçıraas Atın kuyruğundan yapılan ilmikli tuzak.

çaçırada zf. Patırtıyla, gürültüyle: “*Ha-ha-ha, - çaçırada hathırça külik saashan.*” İ. Topoyev (Ha-ha-ha, patırtıyla gülüyor yiğit saksagan.)

çaçıradin- Fıskırmak, püskürmek.

çaçırarah Bir hayvan hastalığı.

çaçıraña Öfkeli, hiddetli, kızgın.

çaçıraña- Patırdamak: “*Hara hus kider çaçırañni tüsken.*” N.Domojakov (Kara kuş arkaya patırtıyla inmiş.)

çaçıras- 1.Birlikte sıçramak, fırlamak: “*Kazaktarñiñ attarı simister, çiltıraşçalar, pır orında turbin, çaçıras turlar.*” N. Tyukpiyev (Kazakların atları semiz, parılđaşıyorlar, bir yerde duramayarak sıçraşıyorlar.) 2. Çıtırdamak, çatırdamak: “*Hızara pes iziglepçe / Hınığ çılığ çayıdıp / Hibin sığara çaçırasça.*” A. Topanov (Kızarıp soba ısınıyor / Güzel ısısını yayıp. / Kıvılcım çıkararak çıtırdıyor.)

çaçıras Damlacık. **su çaçırastarı** su damlacıkları.

çaçırat- (ı.) 1.Fırlatıp atmak: “*Çohır aday, anaa udur oylap, pudındağı hara hustı tıği çaçırada atihhan.*” N.Domojakov (Ala köpek, ona doğru koşup, ayağına yapışan kara kuşu fırlatıp atmış.) 2. Uçurmak, salıvermek. 3.Sıçratmak.

çaçırat- (ıı.) (yağ) Dondurmak.

çaçırathı Yayın tetik takımı.

çaçok Rütbesi düşük papaz.

çadan 1.Boşuna uğraş. 2.Sunak, kurban kesilen yer.

çadap zf. Zarzor, güçlülkle: “*Ol, Aylah tağniñ üstüne çadap sıh kilgen.*” M. Kobyakov (O, Aylah dağının üstüne güçlülkle çıkıp gelmiş.)

çadap-çudap zf. Yavaş yavaş, ağır ağır, güçlülkle.

çada-tura tekr. zf. Yata kalka.

çadığ 1.Yatı, yatış. **Iğros izer at hulağına tıs pirbes, ikı çabal pırık parza, il çonğa çadığ pirbes.**- Atasözü (Gıcırdayan eyer at kulağına rahat vermez, iki kötü bir olsa, halka yatı vermez.) 2. Yatma yeri. 3. Uykucu **Habar hatığ, hattar çadığ**-Atasözü (Haber kötü, karılar uykucu.) **çadığa kır-parğan** ağır hastalığa yakalanmış.

çadığan (ı.) Yatık, bir tür enstrüman. krş. **çadıh, çathan.**

çadığan (ıı.) Kışlık çavdar.

çadığay s.1.Yatay, meyilli. 2.Yumuşak. **çadığay hışı** yumuşak kış.

çadıh Yatık, kanuna benzer bir müzik enstrümanı.

krş.**çadığan, çathan**

çadin 1.Yatma: “*Çadınga la tartınçathan.*” N.Domojakov (Yatmaya çekilmiş.) 2.Şilte. 3.Rahatlık, sükünets. 4.Hayat tarzı. 5.Ölüm.

çağ Hayvansal yağ. **Çabalnıñ ahsına çağ çarabas.** -Atasözü(Kötünün ağzına yağ yaramaz.) **çağ çoh** yağsız. **çağ çoh it** yağsız et.

çağ- Yağmak: “*Nañmır çaar alında imcini ibine hıır kilgeru parğan.*” İ. Kotyuşev (Yağmur yağmadan önce doktoru evine çağırmaya gitmiş.)

çağa 1.Kıyı, kenar: “*İb çağazında haraçaylar, çoohtanıza tüsken çili, tapsashlaannar.*” N.Domojakov (Evin kenarında kırlangıçlar, konuşur gibi, seslenmişler.) 2.Kemer, kuşak: “*Tabırağınca pozınıñ stan çağazıdağı haas hurıcağın sisken.*” V. Kobyakov (Çabucak kendi elbise belindeki kayış kuşağı çözmüş.) 3.Yaka **Çabal kızı çağadañ habadır, çabal aday soonañ habadır.**-Atasözü (Kötü kişi yakadan tutar, kötü köpek arkadan kapar.) **hızıl çağa** polis, emniyet görevlisi: “*Hızıl çağanañ matap horih parğazıñ, ya?*” V. Şulbayeva (Kızıl yakadan (polisten) iyice korktun, ya?.) 4.Eyerin ağaç kısmı.

çağal Şaman tefi.

çağala- 1. Yakadan tutmak. 2. Kemer bağlamak. 3. Elbiseye kenar, yaka dikmek.

çağalığ s.Kenarı, kıyısı, yakası olan.

çağban (ı.) s.İyi, güzel. **Çağban sağıstığ kizee çaballarnıñ arazında çurtırğa sidik polcañ** -Atasözü. (İyi kalpli kişiye kötülerin arasında yaşamak güç gelir.)

çağban (ıı.) s.1.Yağsız. **çağban ügre** yağsız çorba. 2. Kuru, katıksız: “*Azırancañ daa nimezi hara ipekneñ çağban çay paza pıreede açaan süt.*” V. Kobyakov (Yiyeceğı şey de kara ekmekle kuru çay ve bazen ekşimiş süt.)

çağban (ııı.) Oruç. **çağban tut-** oruç tutmak.

çağbanna- Oruç tutmak.

çağda- 1.Yaklaşmak, mesafe olarak az kalmak: “*Çağdap kilgen payağı ool Arina Petrovnazar.*” N.Domojakov (Yaklaşıp gelmiş deminki oğlan Arina Petrovna'ya doğru.) 2.aklaşmak, zaman olarak az kalmak: “*Harnıñ çaarı çağdapça. Hatığ soohha sıdabaannañ Harool öksis haltırpça.*” A. Topanov (Karın yağması yaklaşıyor Sert soğğa dayanamayan Harool öksüz titiyor.”.

ciis Yiyecek, yemek: “*Stolda çiiştiñ aymağı salıtır.*” N.Tyukpiyev (Masaya yemeğın her türlüşü konmuş.)

çağdas Yaklaşma.

çağdas- Yaklaşmak: “*Çağdashlap odırzalaroh, tükpeyçetken nimeniñ hırınañ, çoon pızo sininçe polar, çohır nime, seğırip, hustarzar atıhça.*” N.Domojakov (aklaştıklarında, tümseklenen şeyin üzerinden, büyüklüğü buzağı kadar olan, ala bir şey, seğırip kuşlara saldırıyor.)

çağdat- Yaklaştırmak: “*Çohır nime hustarnı tañ önetin çağdathan.*” N.Domojakov (Ala şey kuşları farkında olmadan aniden yaklaştırmış.)

çağım Yağ parçası, yağ topu.

çağın 1.Yakın, uzak karşıtı. **iñ çağınğı poçta** en yakın postahane: “*Apsah çahsaa körze, pozına çağın, his palaçah çatça.*” N.Domojakov (İhtiyar iyice baktığında, kendine yakın kız çocuğı yatıyor.) **çağın it-** yaklaştırmak. **çağın kir-** yaklaşmak. **çap-çağın** yapyakın, çok yakın. 2. Yakın, kadar. **çüske çağın** yüze yakın. 3. Yakın, akraba **Adamniñ çağını ba? icemniñ ikizi be?**-Halk sözü (Babamın yakını mı, annemin ikizi mi?) **çağın tuğan** yakın akraba.

çağınah Yakın.

çağınğı s.Yakındaki. **çağınğı aal** yakındaki köy.

çağınna- 1.Yakınlaşmak, yaklaşmak, mesafe olarak yaklaşmak. **kime suğ hazına çağınadı** gemi su kıyısına yakınlaştı: “*Ol arazında ‘Altın çalañ’ aalzar çağınabışan polğan.*” F. Burnakov (O sırada: “Altın Çalan” köye yakınlaşmış imiş.) 2. Yaklaşmak, zaman olarak yaklaşmak. **naa ügredig çılı çağınnapça** yeni öğretim yılı yaklaşıyor.

çağınnas Yakınlık, samimiyet.

çağınnas- Yakınlaşmak: “*Kögeris turğan tanıs tağlar pildirtipin çağınnas turlar.*” N. Tyukpiyev (Göverip duran tanıdık dağlar belli etmeden yakınlaşıyorlar.)

çağınnat- Yakınlaştırmak, yaklaştırmak.

çağınnattır- Yakınlaştırmak.

çağınzıra- Yakın olduğunu düşünmek, yakın saymak.

çağırğa Kuş adı.

çağıs (ı.) Yalnız.

çağıs (ıı.) Tef derisi.

çağla- (ı.) Yağlamak, iç yağı sürmek.

çağla- (ıı.) Yakınlaşmak, yaklaşmak: “*Küskü haraazı uzarabışan / Küülen nañmır çağlabıstı.*” A. Topanov (Güz gecesi uzadı / Gürültülü yağmur yaklaştı.)

çağlaas Tüfek yağı.

çağlan- Yağlanmak, hayvan semirmek.

çağlıg s.1.Yağlı. **çağlıg it** yağlı et. 2.Yağlı, yağ bulaşmış. **İbektün irni çağlıg, erinçektün pazı hağdannıg-** Atasözü. (İvenin dudağı yağlı, erinenin başı kepekli.) **çağlıg moyın** kalın ense, yağlı boyun.

çağlıh (ı.) s.Yağlı (yemek.)

çağlıh (ıı.) Demir uçlu ok.

çağlıhta- (ruhlara) Yağlı yemek sunmak.

çah- Sürmek, yapıştırmak.

çah (tüfekte) Sürgü. **çağı çoh miltuh** sürgüsüz tüfek.

çahayah Çiçek: “*Közeneklerde kök çahayah hoostıg közeñeler tartılır.*” A. Çerpako (Pencerelerde mavi çiçek resimli perdeler çekilmiş.) **suğ çoh çahayahtar salıhça** susuzluktan çiçekler soluyor.

çahayahtan- Çiçeklenmek: “*İtse, min çahayağı çoh çahayahtançathan çahayahpın.*” V. Şulbayeva (Veya, ben çiçeği olmadan çiçeklenen çiçeğim.)

çahı (ı.) Kürk, deri gocuk.

çahı (ıı.) Direk.

çahı- 1.Uyarmak, ikaz etmek: “*Anımcohtaşçathanda, hışa udaa aallap tur tıp çahıbışan.*” N. Tyukpiyev (Vedalaşırken, her zaman misafir ol diye uyarmış.) 2. Emretmek, buyurmak: “*Anañ Satır apsañ çahıpça.*” V.Tatarova (Sonra Satır ihtiyar emrediyor.)

çahıg 1.Uyarı, ikaz, emir: “*Andağ minñ çahıg polğan – öliğ çaacılarını ködirge.*” V. Şulbayeva (Bana emir vermişlerdi, ölü savaşçıları götürmeye.) 2.Öğüt, nasihat.

çahıgı Uyarıcı, ikaz eden.

çahım Bir tür kemik oyunu.

çahırım Sesin ulaşabildiği uzaklık.

çahıt-Sordurmak: “*Oolğı çittı be tıp kıziden çahıtçalar.*” A.Çerpakov (Oğlu geldi mi diye kişiye sorduruyorlar.)

çahpah (ı.) Geniş kap.

çahpah (ıı.) 1.Ahır. 2.Sundurma.

çahsa- İyice düşünmek, hesaplamak.

çahsaadin zf. İyice, güzelce: “*Pu surıgñı pöger alında çahsaadin üzürüp alarğa kirek.*” V.Şulbayeva (Bu sorunu çözmeden önce iyice tartışmak gerek.)

çahsı 1.zf. Güzel, iyi: “*İrten çut çılda ot pray çirlerde çahsı sıhhan.*” N.Tyukpiyev (Geçen kıtlık yılında ot her yerde iyi yetişti.) 2.s. Güzel.**Çahsı attı**

çörizineñ pılceler, çahsı kızını toğızınan körçeler- Atasözü (Güzel at yürüyüşünden bilinir, güzel insan işinden görülür.) **Çahsı at hulunda körinçe, çahsı kızı kiçigde pıldırçe.** –Atasözü (İyi at kulunken belli olur, iyi kişi küçükken belli olur.) **tün çahsı** çok güzel, **uğaa çahsı** çok güzel, **çahsı kör-** iyi bakmak, iyi düşünmek, **çahsı pol-** hasta iyileşmek. **çahsı irtenneñ!** iyi sabahlar!

çahsıla- 1.İyileştirmek. 2. Övmek.

çahsılan- 1.Güzelleşmek. 2.İyileşmek.

çahsılas- 1.İyileşmek. 2.(birlikte) Övmek.

çahsılas 1.İyileştirme, güzelleştirme.2.Övüş.

çahsılat- İyileştirmek, güzelleştirmek.

çahsısın- Güzel olduğunu düşünmek, güzel olduğunu kabullenmek.

çahta- Yapıştırmak, bulaştırmak.

çahtal- Yapışmak, bulaşmak.

çal (ı.) s.Boz, kır (at.)

çal (ıv.) Yıldırım, şimşek. krş. **çalın.**

çal (ıı.) Gümrük vergisi. **çal çoh** gümrüksüz.

çal (ııı.) 1.Kiralama, kira ile tutma. 2.Aylık, maaş.

çal (ıv) Atın cıdağının (iki omuz arasının) yağı.

çal (ıvı.) Sıradağ.

çala- Hayvanları otlığa salmak.

çalañ (ı.) Eyersiz, çıplak. **atla çalañ çöerge** ata eyersiz binmek 2. Çıplak: “*Ana ol arazınzartın çapçañ atha müngen çalañ körine tüstı.*” F. Burnakov (Ona tam o sırada hızlı ata binen çıplak kişi görünmüş.)

çalaas Horoz ibiği. **pituktün hızıl çalaazı par** horozun kızıl ibiği var.

çalaalığ s.İbikli: “*Min hızıl çalaalığ pitukpın.*” N.Tinikov (Ben kızıl ibikli horozum.)

çalaas 1.s.Çıplak, yalın. **çalaas azah** çıplak ayak, yalın ayak: “*Hayzı hırı çoh, çalaas tigeyleg çurttar hirında hoos halhalığ, pözik ah hırlıg, naa turalar öñnenibisken.*” A. Çerpakov (Bazılarının çatısı yok, çıplak tepeli yurtlar yerinde süslü kapılı, yüksek ak çatılı, yeni evler renklenmiş.) 2.zf.Çıplak. **Kiptıgnı çalaas ider, attıgñı çazağ ider-** Atasözü (Elbiseliyi çıplak eder, atlıyı yaya eder.)

çalaasta- Soymak: “*Minı haçanoh huba çalaastap salğannar.*” V. Şulbayeva (Beni çoktan çırılçıplak soydular.) **Altı hadıl tonmıg apsañ odırça, anı çalaastaan kızıl ilğapça-Bılmece-soğan** (Altı kat elbiseli ihtiyar oturur, onu soyan kişi ağlar.)

çalaastan- Soyunmak, elbiselerini çıkarmak: “*Ol icemñi hiğırğan, pozı çalaastan polbin.*” V. Kobyakov (O annemi çağırdı, kendi soyunamayarak.)

çalaastandır- Soyundurmak: “*Pabam, çalaastandırğan soonda, ot hazına odırğan.*” V.Kobyakov (Babam, soyundurduktan sonra, ateşin başına oturdu.)

çalaastandırğan s.Soyulmuş.

çalaazah s.Çıplak: “*Çornap am daa undubaañ çalaazah, kiçicek sürmezektig, olarnıñ uzına palğalğan ah torğı taspalıg hızıcah çügür çörceñ.*” İ. Kotyuşev (Çornap hâlâ unutmadı Çıplak, küçücük belikli, onların ucuna bağladığı ak ipek kurdeleli kız yaşıyordu.)

çalahay 1.Tatlı, latif, sevimli, neşeli: “*Çoh, min sağaa tarınminçam, — çalahay ünneñ çoohtanğan.*” S. Çarkov (Yok, ben sana darılmıyorum, tatlı sesle konuşmuş.) 2.Yağcı, dalkavuk. **çalahay irtenneñ** günaydın. 3.İyi yürekli.

çalahayla- Tatlı, güler yüzlü olmak.

çalahaylan- Dalkavukluk, yaltaklık etmek: “*Çoo çalahaylanıp, çoohtan sıhhan çoon kızı.*” N.Domojakov (Çok yaltaklanıp, konuşmaya başlamış iri yarı adam.)

çalama Şaman şeridi, süsü. krş. **çalañma**

çalamalığ s.Şaman şeridi olan.

çalañ (ıı.) Sade, basit, yalın.

çalañma Şaman şeridi. krş.çalama.

çalañmas Başlıksız giysi.

çalañmıg s.Eyersiz atlı: “*Hañaalıglar, çalañmıglar, çazağ çon, çol para tohtap.*” F. Burnakov (Arabalılar, eyersiz atlılar, yayalar yolda gidip durarak.)

çalaş Çıplak. krş.çalaas.

çalat Çelik.

çalba- (I.) Çağlamak, akmak.

çalba- (II.) Deri üzerini çizmek.

çalba- (III.) (aşık oyunuda) Yerden birçok aşık almak.

çalbah (I.) s.Geniş: “*Halın tayğada, çalbah çazıda Halh çon honii kün say hoyıpça.*” M. Kılçıçekov (Sık ormanda, geniş yazıda, Halkın hayatı her gün güzelleşiyor.) **Sağıs talaydañ daa çalbah, pılıs tağdañ daa uluğ.**-Atasözü (Fikir denizden de geniş, bilgi dağdan da büyük.) **çalbah çazılar** geniş ovalar. **çalbah sıraylıg** geniş yüzlü.

çalbah (II.) Gözleme.

çalbana- 1.Kuş havada uçmak, süzülme.2. Yassılmak, yassı hâle gelmek.

çalbastan- Açılmak, yayılmak: “*Orğanda kızı çatça, poldağı sveçi tooza köy parir, odi çalbastanğan.*” A. Çerpakov (Yataкта biri yatıyor, salondaki bütün mumlar yanıyor ateşi yayılıyor.)

çalbastandır- Kanatları açmak, genişletmek: “*Törzerki pöliğin in izik közenezin çalbastandıra pulğabızıp.*” A. Çerpakov (Başköşedeki bölüğün kapı penceresini çevirerek genişletip.)

çalbay- 1.Yassılmak, yassı hâle gelmek. 2.Genişlemek, açılmak.

çalbayt- 1.Yaymak, açmak: “*Tigirde çalğıs la hara nime, hanattarın çalbaytıp, ağırın uçuşça. tur.*” V. (Tatarova Gökte biricik kara kuş kanatlarını yayıp yavaşça uçuyor.) 2.Genişletmek.

çalbır s.Yüksek (dağ.)

çalbıra- Alev alev yanmak: “*İdi çoohtaşçathan arazında, paza sizinzeler, hirındağı sıgen çalbirap köy sıhtır.*” İ. Topoyev (Böyle konuştukları sırada, bir bakmışlar ki, yanlarındaki ot çatır çatır yanıyor.)

çalbıraah s. Parıltı, ışıltı.

çalbıran-Parıldamak, alevlenmek: “*Harashı közenektı tobıra çalbıran sıh parçathan.*” İ. Kotyuşev (Karanlık pencere büsbütün parıldıyor.)

çalbırat- Alevlendirmek, yalımlandırmak.

çalbıros s.Merhametli.

çalbos Deri üzerine çekilen çizgi.

çalcı Hizmetkâr, ırgat: “*Torka, Aydocağoh oshas, çalcı kızı.*” V. Kobyakov (Torka, Aydocuk gibi hizmetkâr kişi.)

çalcı-hulcı tekr.Hizmetkâr, hizmetli: “*Çe pu pay la polğan nimeler pısteñ çalcı-hulcılarğa çalahay polcaa çoğıl odır.*” V. Kobyakov (Fakat bu zenginlerden bizim gibi hizmetçilere güzellik olmuyor.)

çalcı- Kaba sözler söylemek, sebepsiz yere çıkışmak: “*Ulamoh «apsaana» çalçıp, polğa odırızıp, azahıtarınañ tepklen sıhhan.*” N. Nerbişev (Kocasına daha çok kızıp yere oturup ayaklarıyla tepinmeye başlamış.)

çalcıh s.1.Kızgın, ateşli. 2.Sebepsiz yere çıkışan.

çalğa Kira. **çalğa pıribızerge** kiraya vermek.

çalğa- Yalamak, lap lap içmek: “*Vaskanıñ purnın çalğabıshan.*” A. Kuzugaşev (Vaska'nın burnunu yalamış.)

çalğaacı s.Dalkavuk, çanak yalayıcı.

çalğan- Yalanmak.

çalgancıh s.Çanak yalayıcı, dalkavuk.

çalğas- Yalaşmak, birbirini yalamak.

çalğat- Yalattmak.

çalğayah Tabak. **çalğayah çalğırındañ** tabak yalamasından.

çalğıs taa Hiç: “*Tigirde çalğıs taa pulut oylabinça.*” N.Domojakov (Gökte hiç bulut kimildanıyor.)

çalğıs s.Yalnız, tek. **Çalğıs kızı çonnañ hortıh, çalğıs ağas çildeñ hortıh.**-Atasözü (Yalnız kişi halktan korkar, yalnız ağaç yelden korkar.)

çalğışan zf.Yalnız, tek başına: “*Çarım könek kırçeñ hola samovarnı çalğışan izibisçeñ kızı.*” N.Domojakov (Yarım kova su alan tunç semaveri yalnız başına içen kişi.)

çalğızaan zf.Tek başına, yalnız: “*Sidik çalğızaan parargha, Kolkaniñ çooğın istip, horğıstıg pıldırıbıskın.*” A. Kuzugaşev (Yalnız gitmesi zor, Kolka'nın sözünü duyunca korku başlamış.)

çal-hul tekr.Kul köle.

çalım haya Yalçın kaya: “*Suğ çoğar ol çalım hayalarnañ toozılça.*” A. Çerpakov (Su yukarı yalçın kayalarla bitiyor.)

çalın 1.Yalım, alev: “*Çe çalın ot arazınañ annañ-munnañ na sıh kil turğan.*” İ. Topoyev (Fakat alev ot arasından oradan buradan çıkıp duruyor.) 2.mec. Yalım, alev: “*Kök çalınnañ köyçeler piilerniñ harahtarı.*” N. Nerbişev (Gök alevle yanıyor kısrakların gözleri.) 3.Şimşek, yıldırım.

çalınna- 1.Alevlenmek. 2. Hararetlenmek, ateşlenmek. 3.Yıldırım düşmek.

çalınnan- 1.Alevlenmek. 2.Hararetlenmek.

çalınniğ s.1. Ateşli, yalımlı. 2.mec. Ateşli, kızgın.

çalla- (II.) 1.Çalışması karşılığında yemek vermek, bakmak: “*Çallaza, sin annañ ton, maymah paza kögenek-stan çoohtazarzıñ.*” V. Kobyakov (Bakacaksa, sen ondan elbise, ayakkabı ve gömlek istersin.) 2.Kiralamak

çallağ Kiralama, ücret karşılığı tutma.

çallağcı İşveren, patron.

çallan- (I.) Hizmetçilik etmek: “*Annañ peer çarım çıl irtip parğan. Aydo Kustukka çallanğan.*” V. Kobyakov (O zamandan beri yarım yıl geçti. Aydo Kustuk'a hizmetçi olarak girdi.)

çallandır- Ücretle tutulmak, ücret karşılığı birini çalıştırmak.

çallanı- (birlikte) Ücret karşılığı çalışmak veya çalıştırılmak.

çallıg s.1. Kiralık. 2. Ücretli, ücretle tutulan.

çalo 1.(horoz ibiği).krş.çalaa 2.Balıkta yüzgeç. 3.Taç.

çaltan- (I.) 1. Yaltaklanmak. **Athan uh aylanmacañ, alıp kızı çaltanmacañ-** Atasözü (Atılan ok (kurşun) geri dönmez, alp kişi yaltaklanmaz.2. Sakınmak, çekinmek, korkmak: “*İrepçiler kızıñiñ istin kisçeen pastağızın na körıp, anıñ üçün çaltanğan.*” İ. Kotyuşev (Aile insanın karnının kesilmesini ilk kez gördüğünden çekiniyor.)

çaltan- (II.) Gözler kamaşmak: “*Fevral küniñiñ çap-çarıh çarıına harahtarı çaltan turğan.*” A. Kuzugaşev (Şubat ayının parlak ışığından gözleri kamaşıyor.)

çaltan- (III.) Sakınmak, çekinmek, korkmak.

çaltancıh s.Çekingen, korkak.

çaltandır- Sakındırmak, korkutmak.

çaltanmas s.Korkusuz, yaltaklanmaz: “*Noo daa sidikte sınçıs, çaltanmas polarğa sös pırçem!*” S. Çarkov (Hiçbir zorluğa katlanan, korkusuz olacağıma söz veriyorum.) **Çaltanmaza, çalım haya daa talacañ-** Atasözü (Korkusuz, yalçın kaya da dayanmaz.)

çaltañmas Taşaltı balığı.

çaltaña- Oraya buraya dönmek: “*Torkanıñ küreñ sırayı mında at üstünde çaltañnap tur.*” V. Kobyakov (Torka'nın yağız yüzü burada at üstünde oraya buraya dönüyor.)

çaltañnat- Oraya buraya çevirmek, döndürmek: “*Harağastarın aar-peer çaltañnada körıp.*” V. Kobyakov (Gözlerini oraya buraya kaçırarak.)

çaltı (ı.) 1.Tembel, uyuşuk, haylaz. 2.Tembellik, haylazlık.

çaltı (ıı.) Deneyim, tecrübe.

çaltıh-çultıh *tekr.*Oraya buraya sallanan. **çalğıs ağaş çaltıh-çultıh polıp turça** yalnız ağaç o yana bu yana sallanıyor.

çaltıhta- O yana bu yana sallanmak: “*Yakın pora adınıñ soonca çoo çaltıhtap oylapça.*” V. Kobyakov (Yakın bora atının arkasından oraya buraya yalpayalayarak koşuyor.)

çaltır s.Parlak, ışıldayan.

çaltıra- Parıldamak: “*İbiniñ istı pray çaltıraçça.*” S.Çarkov (Evinin içi hep parıldıyor.)

çaltırah bk.çaltırahay

çaltırah s.Parıltı, pırıltı, parlak.

çaltırahay 1.Parlak, ışıltılı. 2.Parıltı, ışıltı.

çaltırama 1.Parlak, çok güzel: “*Çaltırama hara sastığ çit ool.*” G. Topanov (Parlak kara saçlı genç oğlan.) 2.*mec.* Parlak, mükemmel **çaltırama çiiñs** parlak bir galibiyet

çaltıran- Parıldamak: “*Çarlıh öñneñ çaltıranıp.*” A.Topanov (Parlak renkle parıldayıp.)

çaltırañhay bk. çaltırahay

çaltıras Parıldama, ışıldayış.

çaltıras- Parılđaşmak, ışıldamak: “*Közenekter pırde oñ, pırde sol sarılarında çaltıras halçalar.*” A. Kuzugaşev (Pencereler bazen sağ, bazen sol yanlarından parılđaşıyorlar.) “*Kün harağı tüben-pasha öñnerneñ çaltıras tur.*” A. Kuzugaşev (Güneş ışığı binlerce farklı renkte parıldıyor.)

çaltırat- (ı.) Parıldatmak: “*Çarabas nöze pozınıñ öriñgenin köziğerge çaltıradarlar.*” A. Kuzugaşev (Yaramaz ne de olsa kendi mutlulđunu göstermesi, parlatırlar.)

çaltırat- (ıı.) Çatlatmak, kızgınlıktan patlatmak: “*Noğa sin peer kilgeziñ? Mini çaltıradarğa? Çaltırat, çaltırat!*” V. Şulbayeva (Niçin buraya geldin? Beni çatlatmaya? Çatlat. Çatlat!).

çaltıros s.Parlak.

çama (ı.) Yabanı sarımsak.

çama (ıı.) Deri, post **çamadañ itken pörık** posttan yapılan börk.

çamala- Yabanı sarımsak toplamak.

çamaras- Yapışmak: “*Tanıca çoh nimee çağın iğıldıra çamaras parğannarında.*” N.Domojakov (Tanınmayan şeye toplanıp yapıştıklarında.)

çamas s.Kısa, alçak, engin.

çamdır s.Boz, kirli beyaz at donu.

çamdı- Yarım lanmak.

çamdıh s.Yarım.

çan (ı.) Yeğen.

çan (ıı.) Yan, taraf.

çancıh (ı.) Sancı.

çancıh (ıı.) Kese, tütün kesesi. krş.**nancıh.**

çandıma Küçük leğen.

çangıs s.Yalnız. krş. **çalğıs.**

çanıçoh s. Tasasız, kaygısız. **Hıyğanıñ hılığı amır, çanıçohtıñ sağı çabal-** Atasözü (Akıllının huyu sakın, tasasızın düşüncesi kötü.)

çañmar Bir tür pantolon.

çañmul s.Ak donlu (at.)

çap- Örtmek, kapatmak, kaplamak: “*Anıñ hirında tut hahpazınañ çaphan añmarah tur.*” V. Kobyakov (Onun yanında melez ağacı kabuğuyla kapatılmış küçük ambar duruyor.) **ızık çap-** kapı örtmek, kapatmak. **çorğannañ çap-** yorganla örtmek.

çap s. Hunhar, vahşi, yırtıcı, canavar: “*İdi, haydi polza çap adaydañ azırılıp alıp, Yakın pora adınıñ soonca çoo çaltıhtap oylapça.*” V. Kobyakov (Böylece, bir şekilde vahşi köpekten kurtulan Yakın, bora atının ardından yalpayalayarak koşmuş.)

çapancı (ı.) 1.Çul, haşa. 2.Hamutun üst kısmı. 3.Pelerin. 4.Elbisenin üst kısmı.

çapancı (ıı.) 1.Ağız kenarı. 2.Solungaç.

çapçañ 1.Çabuk: “*Anda pazoh ür çubanmin, çapçañ kil.*” V. Kobyakov (Orada çok eğlenmeden çabucak gel.) 2.Hızlı, çabucak: “*Çapçañ sığara pastırğan.*” A. Çerpakov (Çabucak yürüyüp çıkmış.)

çap-çarıh Apaydınlık.

çapçı- 1.Hayvan otlanmak için ön ayağıyla karı eşelemek. 2.Oyunda atılan aşığı yakalamak.

çapçıla- Keçe yaparken üzerine süzme suyu serpmek.

çaphıs 1.Kapak. 2.Çerçeve. **közenek çaphıstarı** pencere çerçeveleri. 3.Çatı, dam.

çapıh Bir tür kadın börkü.

çapla- Şapırdamak.

çaplat- Dudakları şapırdatmak.

çappas 1.Vurma. 2.Bir tür küçük kürek.

çapra Giysi yakasında firfir.

çaprah Püskül. **hur pazında çaprah polça** kemer ucunda püskül olur.

çapralığ s.Yakasında firfir bulunan. **çapralığ kögenek** firfirli elbise.

çapsı- (ı.) 1.Şaşmak, hayret etmek: “*İr kızı çapsıp taa parğan.*” N.Domojakov (Er kişi şaşırılmış da.) 2. Sevinmek, hoşnut olmak, memnun olmak.

çapsı- (ıı.) Yapıştırmak, tutturmak.

çapsıcah s.İltifata değer, memnuniyet verici.

çapsıh s.Leziz, güzel: “*Çazu çapsıh çıstança / Çadarğa mañ çoh tıpçe.*” P. Ştıgaşev (Yazı güzel kokuyor / Yatmaya vakit yok diyor.)

çapsıh-çalañ *tekr.* İyi kötü: “*Paza annañ pasha çapsıh-çalañ nime iste çoğıl.*” V. Kobyakov (Ondan başka iyi kötü bir şey de dinlemiyor.)

çapsıhtan- Ağız tadıyla yemek.

çapsın- (ı.) Atılmak, fırlamak.

çapsın- (ıı.) Yapabilmek.

çapsın- (ııı.) Yapışmak, asılmak, tutunmak: “*Olarnı körıp, Aydo ulam na puluna çapsımbıshan tur.*” V. Kobyakov (Onları görüp, Aydo köşeye daha da yapışıyor.)

çapsıncah s.Yapışkan, iyi tutan.

çapsındır- Yapıştırmak, iliştmek.

çapsınıs- (birbirine) Yapışmak: “*Ah tısteri çapsınıs parğan oshastar.*” N.Domojakov (Ak dişleri birbirine yapışmış gibi.)

çapsır- Yapıştırmak: “*Pastağı köölenis pıçıınıñ, Tirlep, konvertin çapsırğan.*” M. Bainov (İlk aşk mektubunun Terleyip, zarfını yapıştırmış.) **kniga istinde list çapsır salarğa** kitap içine yaprak yapıştırmak.

çapsıra *zf.* Yapışık, bitişik, çok yakın, sıkı, sınımsıkı. **stena çapsıra turçam** duvara bitişik duruyorum.

çapsırğas Yapışkan. krş. **çapsıncah**

çapsırha- Hayranlık duymak: “*Surğan Fedor Pavloviç, hañzaa çapsırhap körıp.*” N. Domojakov (Sormuş Fedor Pavloviç, pipoya hayranlıkla bakarak.)

çapsırhos Yapışkan.

çapsis Şaşkınlık, hayret etme: “*İrenniñ könninde çapsis haydağ-da ürügisneñ alıs pastaan.*” N. Domojakov (İhtiyarın gönlünde şaşkınlık ürküntüyle yer değiştirmeye başlamış.): “*Çe multıh tabızı irenniñ çapsis uyğuzın azıbishan.*” N.Domojakov (Fakat silâh sesi ihtiyarı şaşkınlıktan uyandırmış.)

çapsistüğ s.Şaşırtıcı, hayret verici: “*Çapsistüğ, çe oloh tusta oñnap alcaa çoh nime pol turğan anda.*” N. Domojakov (Şaşırtıcı, fakat o sırada anlaşılmayacak bir şey olmuş orada.)

çapsit- Şaşırtmak, hayret ettirmek.

çapta- Çapulculuk etmek, gözü dönmek, kendini kaptırmak.

çaptan- Kızmak, gaddarlaşmak: “*Çohırah ulamoh çaptanıp idirgekten sıhhan.*” V. Kobyakov (Çohırah daha çok gaddarlaşıp sinirlenmiş.)

çaptır- 1.Kapattırmak, örttürmek 2.Sardırmak, sarılmak, bürümek.**Çathan çılannıñ huzuruğın passañ sahtırızbarzıñ, çabal kızınıñ çooğına kırzeñ, çaptır salarziñ.**-Atasözü (Yatan yılanın kuyruğuna basarsan, sokulursun, kötü kişinin sözüne girersen, örtülürsün)

çar- 1.Yarmak, kesmek, kırmak. **odıñ çar-** odun yarmak. 2.Bölmek, ikiye ayırmak.

çar haraçhayı zool. Sağan.

çar Yar, uçurum: “*Çatçañ çirım çar pazı.*” N. Tinikov (Yattığım yer yar başı.) **Çarnıñ tübi tayıs, çarğımñ tübi tireñ.**-Atasözü (Yarın dibi sığ, yargının dibi derin.)

çara zf. Ayır, başka.

çara- Yarmak, uygun olmak **Çabalnıñ ahsına çağ çarabaan.** -Atasözü (Kötünün ağzına yağ yaramamış.) **nimee çarabaan** hiçbir şeye yaramamış.

çaraa 1.Saç ortadan ayrılınca ortadaki çizgi. 2.Saç kıvrımı.

çaraah- (at) Dinlenip güç kazanmak. **at hızıl çaraah parğan** at iyi dinlenip güçlenmiş.

çaraahtır- (atı) Dinlendirmek

çarabas (ı.) 1.Yaramaz, gereksiz: “*Pashaları, nimee çarabastar daa, öşçeler, ködirilçeler.*” V. Şulbayeva (Başkaları, hiçbir işe yaramazlar da büyüyorlar, yükseltiyorlar.) . 2. Yasak **mında tamkı tartarğa çarabas** burada sigara içmek yasak.

çaradığ 1.Karar: “*Min pidi pök salçam, a ol arığlı pasha çaradığ alıbışça.*” V. Şulbayeva (Ben böyle çözüyorum, fakat o tamamen başka karar alıyor.) 2.Tasvir, onama. 3. Rıza, mutabakat, uzlaş. 4.Temin etme. 5. İfa etme. 6.Yaranma, hoş hareket etme.

çaradıl- Müsaade edilmek, izin verilmek: “*Ökpelenışkennerineñ undubishannar şkolada pos tılıneñ çoohtanarğa çaradılbinçathanın.*” A. Kuzugaşev (Öfkelenmelerinden unutmışlar okulda ana diliyle konuşmaya müsaade edilmediğini.)

çaradis Uzlaş, rıza, mutabakat.

çaran- Yaranmak.

çararı mat. Bölme. **halğanniğ çararı** kalanlı bölme.

çaras- 1.Yaramak, uygun gelmek. 2. Uzlaşmak, uyuşmak, barışmak: “*Ayağ çoh sooh hışı hatıınañ Çashınıñ töli çaraspaan.*” M. Bainov (Acımasız kışın soğuşuna Yazın hayvanı uyuşmamış.)

çaras (ı.) Güzel, hoş alımlı: “*Haydañ çaras kip taap alcañ?*” N. Tinikov (Nereden güzel elbise bulmuş?)

çaras (ıı.) Uzlaş, rıza, mutabakat.

çarastır- 1.Uzlaştırmak, barıştırmak. 2. Yaraştırmak, yakıştırmak.

çarat- 1.Müsaade etmek, izin vermek, onamak: “*Çaradıñar kیرerge? İvan, Petroviç.*” V. Şulbayeva (Müsaade edin içeri girmeye? İvan Petroviç.) 2. Tasvip etmek: “*Çarir, turarbm, — çarathan Aydo.*” V.

Şulbayeva (Tamam, dururum, tasvip etmiş Aydo.) 3. Karar vermek: “*Rayonda iñ pastağı kolhozı töstirge çarathannar.*” M. Kokov (Bölgedeki ilk kolhozu kurmaya karar vermişler.)

çaraziğ 1.Uygun, münasip: “*Vanya, olarğa çaraziğ, kiliskek kızı polbaaziñ.*” V. Şulbayeva (Vanya, onlara uygun, faydalı kişi olamamışsın.) 2.Uzlaşma, barışma.

çarba 1.Yarma, dövme, bulgur: “*İcezi töremil as çarbazınañ, hahsap parğan söökter suğıp.*” N. Tyukpiyekov (Annesi günlük buğday yarmasıyla, kurumuş kemikler koyup.) 2.Çocuk, evlât.

çarbalığ Yarmalı, dövme. **çarbalığ ügre** yarma çorbası.

çarban- 1.Sarkmak, asılı kalmak. 2. Yapışıp kalmak: “*iziktiñ naahtarına çarbança.*” G. Kazaçinov (Kapının pervazlarına yapışıyor.) 3.Tirmanarak çıkmak: “*Palam piriñer, - turazar çarbanğan Arina Petrovna.*” N.Domojakov (Yavrumu verin, eve doğru tirmanmış, Arina Petrovna.)

çalaas aar Yaban arısı. krş. **sahçañ aar**

çarbandır- 1.Tirmandırmak.2.Sarkıtmak.

3.İliştirmek, yapıştırmak.

çarbih- Kaçırarak, (uykusu) kaçmak: “*Fedor Pavloviç, multığı sağısha kırıp, sañay uyğudañ çarbih parğan.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç, tüfeği düşünüp gözüne uyku girmemiş.)

çarçih (ı.) Deri ceket.

çarçih (ıı.) Sinir teli.

çarça- (yağ) Donmak, sertleşmek.

çarça Yazlık çadır, mutfak.

çarçaña it Donmuş, katılaşmış et.

çarçih 1.Kırık, parça: “*Ol tirekter, çabızah, çarçih hırlığ turacah Sarap apsahti.*” A. Çerpakov (O kavaklar, alçak, kırık dökük çatılı küçük ev Sarap ihtiyarinki.) 2. Odun. 3.Kibrit.

çarçih- Boğazında kalmak, sözü yarım kalmak.

çarçın bk.sarçın

çardı 1.Tahta, yarma, kalas2.Tahta, tahtadan: “*Pözik çardı izikti azıp, kire halğan.*” N. Tyukpiyekov (Yüksek tahta kapıyı açıp, girivermiş.)

çardıh 1.Yarım, yarı: “*Çardıh attarın köligde tasti, özen istinzer çapçañ çidibisken.*” V. Kobyakov (Atların yarısını koşumlu bırakarak, çukurluğa doğru çabucak kaybolmuş.) 2.Bölüm. **kniganiñ pastağı çardığı** kitabın ilk bölümü.

çardı- 1.Yardırmak. 2.Böldürmek.

çarğah Deri ceket.

çarğı 1.Yargı, hüküm: “*Palaa homay at sağın taap alğan kizee hatığ çarğı tüsçeñ.*” G. Kazaçinova (Çocuğa kötü ad veren kimseye ağır hükümler verilirmiş.) 2.Yargı, mahkeme.

çarğı-çahaan tekr. Yargı, hüküm: “*Ancada hara sıraylığ orıs kazaktarına çarğı-çahaan piriñisken.*” V. Kobyakov (O sırada kara yüzlü Rus Kazaklarına hükmünü vermiş.)

çarğıcı Yargıç: “*Sırerzer, çarğıçılzar, uluğ çığışneñ min aylana.*” V. Mayneşev (Sizlere, yargıçlara büyük şüphleyle ben dönerek.)

çarğıla- Yargılamak: “*Paylarını çarğılırlar, - teen Ananiy apsañ.*” V. Kobyakov (Zenginleri yargılayacaklar, demiş Ananiy ihtiyar.)

çarğılas- Yargılaşmak, yargıya gitmek.

çarğılat- Yargılatmak.

çarğılathan Mahkum.krş.**çarğılattırğan**

çarğılattırğan Mahkum, hükümlü.krş.**çarğılathan**

çarğın (ı.) 1.Elle ekilmiş tarla. 2.Bltalık orman.

çarğın (ıı.) İki yaşında ayı.

çarhan- Bıkmak, usanmak.

çarhanat Yarasa.

çarhandır- Rahatsız etmek, sıkmak, taciz etmek: “*Anaň pıree harğanı tudıp, anı çarhandırça.*” İ. Topoyev (Sonra bir kargayı tutup taciz ediyor.)

çarhandırh Taciz: “*Yakınnıň çarhandırına Çohirah ulamoh çaptanıp idirgekten sıhhan.*” V. Kobyakov (Yakın’ın tacizinden Çohirah daha da hiddetlenip sinirlenmiş.)

çarhanıstıg s.Sıkıcı, biktirici: “*Çarhanıstıg daa polza, paza parcaň çir çoğul.*” M. Kobyakov (Biktirici da olsa, başka gidecek yer yok.)

çarhas Biktirme, usandırma.

çarhastıg s.Biktirici, rahatsızlık verici, usandırıcı: “*Künniň-taınnıň andar uzah çörüstıg toğıs Aydoğa arınca çarhastıg polıbıshan.*” V. Kobyakov (Gece gündüz öyle uzağa gidilmesi gereken iş Aydo’ya biraz usandırıcı olmuş.)

çarı- 1.Aydınlanmak, parlamak, ışık saçmak: “*Küdetke ülükün polıbıshan, sıray-çüzı anıň pu tusta çaraan.*” F. Burnakov (Küdet’e bayram olmuş, yüzü onun bu sırada parlamış.) **kün çarıpça** güneş parlıyor. **ay çarıpça** ay parlıyor . 2.Yeni doğanın gözü açılmak. **küügesterniň haraa naa la çaraan** köpek yavrularının gözleri yeni açılmış.

çarıdıg Aydınlık, ışık, parlak.

çarıdıgılıg s. Işıklı, aydınlık. 2.mec. Aydınlık, parlak: “*Sırer, çıitter, aparıñar çon arazında çarıdıgılıg toğıs.*” V. Şulbayeva (Sizler, gençler halk içinde aydınlık işler yapınız.)

çarıdıl- Aydınlanmak.

çarıg 1.Deri, kösele. 2.Çarık.

çarıh (ı.) 1. Açık, sarıh, vazih: “*Ol kızı pazoh çarıh ünne tapsabıshan.*” V. Kobyakov (O kişi açık bir sesle seslenmiş.): “*Pu ah çarıhtıň üstüne / Hul polarğa törebeebis.*” V. Mayneşev (Bu yeryüzünün üstüne / Kul olmak için doğmadık.) **Sağıziň çarıh polzın, çaziň uzah polzın.-** Atasözü (Düşüncen açık olsun, yaşın uzun olsun.) 2. Parlak, aydınlık: “*Anıň çarıh hulahtarı, hıshı pörıktıň hulahtarı çılı*” V. Kobyakov (Onun parlak kulakları, kış borkünün kulakları gibi.) **Ügreneni çarıh, ügrenmeeni harashi.-** Atasözü (Öğrenmek aydınlık, öğrenmemek karanlık.) **çarıh sağıs** parlak fikir, parlak düşünce. **ah çarıh** dünya, yeryüzü.

çarıh (u.) Yarık, çatlak.

çarıhtıg s.Parlak, ışıklı: “*Pır ötıg nimes çarıhtıg çılıts.*” N. Domojakov (Az ışıklı yıldız.)

çarıl- 1.Kopmak, ayrılmak: “*Payağı sağıstarınaň çir dee çarıl polbin turadır.*” N. Nerbişev (Önceki düşüncelerinden kopamıyor.) 2. Çiçek tomurcukları açılmak: “*SooH hıshı har-poraannarda künniň / Çüreemde porçolar çarılar üçün.*” V. Mayneşev (Soğuk kışın her günü kar boranlarda / Yüreğimde çiçekler açılması için.) 3.Yarılmak **Çabal tilge tas taa çarılgan, çabalnıň ahsına çağ daa çarabaan-** Atasözü (Kötü dile taş da yarılır, kötünün ağzına yağ da yaramaz.) 4.(yavru) Yumurtadan çıkmak.**çüree çarıl-** çok korkmak. 5. Ayrılmak: “*Aydo, anımcohtazıp, ıstınde çarılızarğa daa köölenmin arah tapsaan.*” V. Kobyakov (Aydo, vedalaşıp, içinden ayrılmaktan hoşlanmayarak seslenmiş.) 6.Eşler ayrılmak.

çarılcah s.Yarılgan, çabuk bölünen, ayrılan, kırılan.

çarıldır- Yardırmak.

çarılıs- (birbirinden) Ayrılmak: “*Aydo, anımcohtazıp, ıstınde çarılızarğa daa köölenmin arah tapsaan.*” V. Kobyakov (Aydo,vedalaşıp, içinde ayrılmaktan hoşlanmayarak mırıldanmış.)

çarılıs 1.Ayrılmak, ayrılık: “*Tireň oymah hırında, mañzurabin / Tüגעı sidik çarılıs irtken.*” V.

Mayneşev (Derin çukur yanında, sakince / Son zor ayrılık geçti.) 2.Boşanma. 3.Bölünüş, ayrılma.

çarım 1.Yarım. **çarım ças** yarım yaş. **çarım kün** yarım gün. **çarım çıl** yarım yıl. 2. Yarı. **çarım haraa** gece yarısı. **ayniň ikinci çarımında** ayın ikinci yarısında. 3. Buçuk **pır solkavay çarım** bir buçuk ruble: “*Mına pu magnıtofon pır muň çarımgı turğan.*” V. Tatarova (İşte bu kasetçalar bana bin beş yüze patladı.)

çarımar Yarımşar.

çarımdıh Yarım: “*Hollarında çarımdıh ipek paza timır ayağastıg süt tudınoıp, kır kilgen.*” V. Kobyakov (Ellerinde yarım ekmek ve demir kasede süt tutarak girivermiş.)

çarın Kürek kemiği, omuz: “*Torkanıň hılıs-multii çarınına saap, Aydonı ahsına pır hati ol ohsanğan.*” V. Kobyakov (Korka’nın kılıcı tüfeği omzuna çarpıp, Aydo’yu bir kez öpmüş.)

çarıncı Kürek kemiğiyle fala bakan, falcı.

çarınnıg s.İri yapılı, güçlü, omuzu geniş. **çalbah çarınnıg** geniş omuzlu.

çarıs (ı.) Yarış, yarma, bölme, bölüm.

çarıs- (ı.) Yarışmak: “*Kolhoztıň at çarısçaň çirinde çon çılıs sıhhan.*” İ. Kostyakov (Kolhozun yarışma yerinde halk toplanmaya başlamış.)

çarıs- (u.) (birlikte) Odun kırmak, parçalamak, bölmek.

çarıs (u.) Yarış, müsabaka.: “*İmcı kızı çarısta polarğa kirek.*” İ. Kostyakov (Doktor yarışta olmalı.) **at çarızı** at yarışı.

çarıs ay Ekim.

çarısçıl At yarışını seven.

çarıstır- Yarıştırmak.

çarıt- 1.Aydınlatmak: “*Parçan hırıñni çarıtçam.*” N. Tinikov (Bütün yüzeyini aydınlatıyorum.)

çarıt- Parlatmak, ışık saçtırmak: “*Ügretçi, köölce, ağırınca / Apsahhtıň közın çarıthan.*” M. Bainov (Öğretmen, sakince, yavaşça / İhtiyarım gözünü parlatmış.) 2. Sunmak, ithaf etmek: “*Ağaa stıhtarın çarıtçalar.*” V.Mayneşev (Ona şiirlerini sunuyorlar.)

çarıthı 1.Lâmba, idare 2.İşık..

çarıthos Lamba, idare.

çarır Tamam!, peki!, olur!: “*Çe, çarır. Çahsı hadarar polzañ, min sinı inek hadararğa çallırbin.*” V. Kobyakov (Peki, tamam. İyi otlatırsan, ben seni inek otlatma karşılığında beslerim.)

çarla- Bildirmek, ilân etmek, yaymak, duyurmak: “*Ol iskırıin çarlaan, anañ teen.*” F. Burnakov (O bildirisini ilân etmiş, sonra konuşmuş.)

çarlağ 1.ilân etme, duyurma. 2.İlân, bildiri.

çarlağcı Yayan, bildiren, tellâl.

çarlas- Yayılmak, duyurulmak.

çarlat- Yayırmak, bildirtmek, duyurtmak.

çarlıh 1.Yazgı, kader. 2.Kutsal kanun.

çarna Tarla sınırı.

çarsın- İğrenmek, tiksirmek, nefret etmek.

çarsınıs İğrenme, tiksirme.

çarsınıstıg s. İğrenç, tiksindirici.

çarta Pergel. **çarta tart-** pergelle çizmek.

çartpah (ı.) Bodur, alçak.

çartpah (u.) Ağaç kap.

ças (ı.) 1. Küçük , yeni doğmuş. **ças hulunnıg çılğılar hıralar orında honadır** yeni doğmuş kulunlu yılmıklar sürülmüş tarlalarda geceliyor. 2. Taze. **ças ipek** taze ekmek: “*İcezineñ hada, izikteñ ah tubannanıp, kire salğan sooh kii paza ças süttiñ tadılıg çızı ushurıbıshan.*” A. Kuzugaşev (Annesiyle birlikte kapıdan ak duman şeklinde giren soğuk hava ve taze sütün nefis kokusu uyandırmış.) “*Pır kızın azaanañ ças*

han sıhçathan.” N. Domojakov (Bir kişinin ayağından yaş kan çıkmış.) 3. Yaş, kuru olmayan. **Ças ağaştı huraallahha eg, olğanni tuzında ügret.**-Atasözü (Yaş ağacı kurumadan eğ, çocuğa zamanında eğit.) **ças odıñ** yaş odun 4. Yaş, bir yıl. **çazı uzah pol-** ömrü uzun olmak. **çazı çitken** yetişkin, **çazı çitkelek pala** erginlik çağına ulaşmamış. **ças pala** bebek, küçük çocuk.

ças- (ı.) Sermek, yaymak, dağıtmak, yazmak.

ças- (ıı.) 1.İyileşmek: “*Oolañarnı ças salar üçün, imneg kiree holımdağı pray nimeni iderbis.*” İ. Kotyuşev (Oğlunuzu iyileştirmek için, tedavi için elimden geleni yapacağız.) 2.Onarmak, tamir etmek.

ças (ıı.) 1.Saat, günün yirmi dörtte biri. **tört çasta** saat dörtte: “*Uroktar pastalğanca, am daa pır çasça polar.*” A. Kuzugaşev (Dersler başlayana kadar hâlâ bir saat kadar var.) 2.Saat, zaman gösterge aracı.

ças (ııı.) Yaş, gözyaşı: “*Sol harağmañ hannıg ças sıgılça.*” N. Domojakov (Sol gözünden kanlı yaş sızıyor.)

ças (ıv.) Metal, alaşım. **ças molat hılıs** Çelik alaşımli kılıç.

ças (v) Bahar, ilkbahar.

çashar- (ı.) Teselli etmek, nasihat vermek, yatıştırmak: “*Am daa çasharça hıyğa sösteri.*” M. Kilçiçekov (Hâlâ da teselli ediyor güzel sözleri.)

çashar- (ıı.) Bebeğin gözlerini anne sütüyle yıkamak.

çashi Bahar: “*Andağ kistes çashi künerde poladır.*” N. Nerbişev (Böyle kişneme bahar günlerinde oluyor.) **çashi-küskü** baharda güzün.

çası Saat, zaman gösterge aracı. **karman çasızı** cep saati.

çaska Mutluluk, saadet, bahtiyarlık: “*Pray çir üstü çaskanañ tol parğañ na oshas.*” S. Çarkov (Bütün yer üstü mutlulukla dolmuş gibi.) “*Pray çir üstü çaskanañ tol parğañ na oshas.*” S. Çarkov (Bütün yeryüzü mutlulukla dolmuş gibi.)

çaskalıg Mutlu, mesut, bahtiyar. **çaskalıg honıh** mutlu yaşam. “*Alcıbay pozın iñ çaskalıg kizee sanapça.*” S. Çarkov (Alcıbay kendini en mutlu insan sayıyor.)

çaskalıg s.Uğurlu, mübarek.

çasovoy Nöbetçi.

çasovçik Saatçi.

çaspañ Düz arazi.

çast’ ask. Kita, birlik. **voinskay çast’** askerî birlik.

çasta- Yaslamak, yastık koymak.2. Yatak sermek.

çastağ Yayla.

çastağla- Yaylaya gitmek, yaylamak.

çastaldır- Yaşartmak: “*Kööllig çüregim ködirile tüze / Köös haraamnı çastaldırça.*” S. Kadışev (Sevinçli yüregim kalkıp / Gözümü yaşartıyor.)

çastan- (ı.) Yaslanmak, dayanmak: “*İzer poduşkazin çastanıp, küñ haraana sistenip.*” N.Domojakov (Eyerden yastığına yaslanıp, gün ışığından ısınıp.)

çastan- (ıı.) Yaşlanmak, ıslanmak: “*Harahtarı çastanıp / Harğastı ol pırceñ.*” P. Ştugaşev (Gözleri yaşarıp/ Bedduayı o etmiş.)

çastañmay (ı.) 1.Küçük kilise. 2.Mezar üzerindeki ağaç, kütük. 3.Anıt mezar.

çastañmay (ıı.) Yaramaz, ele avuca sığmaz.

çastañna- (çocuk) Oynayıp zıplamak. **çastañmay pala çastañnapça** yaramaz çocuk hoplayıp zıplıyor.

çastıg s.Yaşında, yaşlı. **çibirgi çastıgda** yirmi yaşında: “*Çe on çastıg Aydonıñ aldanğanına hara sağıstıg Yakın hayarın daa haybin turadır.*” V. Kobyakov (Fakat on yaşındaki Aydo’nun yalvarmalarına kara düşünceli Yakın aldırıyor.)

çastıh- Yanılmak, yoldan çıkmak: “*Min çoldan çastıh parğan subyektpin.*” V. Şulbayeva (Ben yoldan çıkan failim.)

çastıh Yastık: “*İvan Petroviç Payapanı, çastıhtar türep, odırtıpça.*” V. Şulbayeva (İvan Petroviç, Payapan’ı yastıkları doğrultarak oturtuyor.)

çastıtsa gr. Edat.

çastnay Özel, hususi.

çastuur İlk düve.

çat Yad, el, başkası. **Sarnazarğa çat çahsı, çobalıbıssañ, tuğan çahsı-** Atasözü (Eğlenirken yad güzel, kötüleşince akraba güzel.)

çat- 1.Yatmak. **Sım çatçathan çılannıñ huzurıgına paspa-** Atasözü (Sakince yatan yılanın kuyruğuna basma.) Şimdiki zaman eki -yor 2. Uzanmak: “*Hışınıñ ah kibizinde / Çat parıbıstır ister.*” V.Maynaşev (Kışın ak kiliminde / Uzanıyor izler.) 3.Şimdiki zamanı bildiren yardımcı fiil olarak kullanılır: “*İcezi surça: — Noğa kispin çupçazıñ?Ol anda çadar-çadar, ös parar.*” S.Karaçakov (Annesi soruyor:-Niçin giymeden saklıyorsun?-O, orada yatar yatar, büyür.) “*Tört çastıg Aymir añnap çörgeñ pabazınıñ multiinañ oynap körege sağınça, çe ol pılçe: pabazı oynırğa pırbes.*” S.Karaçakov (Dört yaşındaki Aymir babasının avlandığı tüfeğiyle oynamayı düşünüyor, fakat o biliyor ki, babası onamaya vermez.) **kör çadır** bakıyor.

çathan Yatik. (müzik enstrümanı). “*Çahayahtarda öñ-pasha aarlar / Çathan na çili sarnasçalar.*” M.Kilçiçekov (Çiçeklerde rengârenk arılar / Yatik gibi vızıladaşıyorlar.) krş. **çadıgan, çadıh**

çatpah s.Bodur, alçak.

çatpıyah Yuvarlak başlık.

çattır- 1.Yatırmak. 2.mec. Yatırmak, öldürmek: “*Mıltıh polğan polza, pu aynalarını munda çattırğlap salarcıhpın.*” N.Tyukpiyekov (Tüfek olsaydı bu şeytanları burada öldürürdüm.)

çay (ı.) Çay: “*Çayğa, hınzañ, mööt, varenye, sahar salıp al.*” N.Tyukpiyekov (Çaya, istersen; bal, reçel, şeker koyuver.) **çay is-** çay içmek. **it purun çay** kuş burnu çayı: “*Çe Fedor Pavloviç, hakastarnıñ çayın işken kızı, apsahtıñ it purun çayın mahtap salıp odırğan...*” N.Domojakov (Fakat Fedor Pevloviç, Hakasların çayını içen kişi, kuş burnu çayını övüvermiş...)

çay (ıı.) Yaz.

çay (ııı.) Boş yer.

çay- 1.Yaymak, sermek, serpmek. **Pusta puğday unum çaydım.** Bilmece, yıldız. (Buzda buğday unumu yaydım.) 2.Sürmek, yaymak: “*Çıplama hara çayğı haraa / Harahha hara kös çayğan oshas.*” M.Kilçiçekov (Kapkaranlık yaz gecesi / Göze kara kömür sürmüş gibi.) 3.Yıkamak, saçmak, dağıtmak. 4.(dedikodu) Yaymak. **çaya parğan çazı** sonsuz uzanan ova. **suğ çay-** su serpmek.

çaya Kalça.

çaya- Yaratmak: “*Hayran haraçayah albinañ Çayaan sın çirine ıraan.*” M.Bainov (Zavallı kırlangıç sihirle/ Yaratıldığı gerçek yurduna ulaşmış.)

çayaacı Yaratıcı, Tanrı

çayaan 1.Tanrı, yaratıcı: “*Çazıhtıg çirge tüs parzañ, Çayaanıñ polza sıhhayzıñ.*” M.Bainov (Günahlı yere düşersen, Tanrın varsa çıkarsın.) “*Eh, hudayım, öörki çayaanım, siniñ holiñda çörçebis. Is miniñ çurtıma amır-hazıh çurtas, palalarım ırıs pır.*” V.Şulbayeva (Ey, Hudam, yukardaki Tanrım, senin elinde yaşıyoruz. Benim yurduma rahatlık huzur gönder, çocuklarıma mutluluk ver.) 2.Yaratılış, doğa.

çayal- Yarattılmak: “*Minneñ çarıl polbassuñ/ Hada la çöerge pis / Hacanoh çayalğabis.*” N.Tinikov (Benden ayrılamazsın/ Birlikte yaşamaya biz / Uzun zaman önce yaratılmışız.) “*Arsa, minneñ ne artih artistka çayalbaan.*” V.Şulbayeva (Yoksa, Benden iyi artist de yaratılmamış.)

çayalğ s. Kalçalı. **çalbah çayalğ ipçi** geniş kalçalı kadın.

çayan Lâhit, sanduka.

çaybañ Sallantılı, ırgalanan.

çaybancılı Omuz: “*Anda pır hara tonni çaybancılıha çabınğan, hara hurusha pörkitğ, simis sıraylığ kızı turça.*” V.Kobyakov (Orada bir kara paltosu omzuna atan, kuzu derisi böklü, tumbul yüzlü kişi duruyor.)

çaybañna- Sallanmak, ırgalanmak.

çaybañnat- Sallatmak, ırgalatmak: “*Toldıra çirçeni çaybañnatpın aparığan çili, çol kizire çügürize halğannar.*” A.Çerpakov (Dolu kaseyi sallamadan götürür gibi, yolun karşısına doğru koşmuşlar.)

çaybat 1.Taşkın, taşma. 2.Taşkın sonunda kalan su. 3.Kabın dibinde kalan su.

çaycıl s.Çay sever, çay tiryakisi.

çaydaban Bir tür bakır kap.

çaydah (ı.) 1.Tas. 2.Tabak. 3.Leğen.

çaydah (ıı.) Taze süt.

çaydan Çaydanlık.

çaydır- 1.Yaydırmak, serptirmek: “*Köp çirge suğ çaydırıp / Kirek çoh ottı çulñnar.*” P.Ştıgışev (Çok yere su yaydırıp / Gereksiz otları yolunuz.) 2.Dağıttırmak, saçtırmak. 3. (söylenti) Yaydırmak.

çaydırıs- (karşılıklı, birlikte) Yaydırmak, serdirmek, döktürmek.

çaydırıs Yaydırma, serdirme, sulama. **tarığ alındağı suğ çaydırızı** ekimden önceki sulama.

çayğı Yaz. “*Ah sırayı, çayğı iziğlerge, çillerge, toğısta tirlep, küreñ ide pis parçañ.*” N.Tyukpiyekov (Ak yüzü, yaz sıcaklarından, işte terlemesinden yanarak yağızlaşmış.) **Çayğızın hathır çöredirziñ, hışızın sıhtap çöredirziñ.**-Atasözü (Yazın gülersen, kışın ağlarsın.)

çayğı-küskü zf.Yaz güz

çayğızın zf. Yazın: “*Olar çayğızın daa tut odıñ odınadırlar.*” N.Domojakov (Onlar yazın da melez odunu yakıyorlar.)

çayha- Sallamak, ırgalamak, çalkalamak: “*Sestra külinip, pazın çayhap ala, sıh parıbışan.*” S.Çarkov (Hemşire gülüp, başını sallayarak çıkmış.)

çayhal- Sallanmak, çalkalanmak, ırgalanmak: “*Ah porço çili çayhal tur.*” S. Kadişev (Ak çiçek gibi sallanıyor.) **olar küreskende çir çayhalğan, talay suu çazi üstine çayılğan** onlar güreşirken yer sallanmış, deniz suyu yeryüzüne yayılmış.

çayhalcılı s.Sallantılı, gevşek.

çayhalıs- Sallanışmak, birlikte ırgalanmak: “*Kizek ağastar, çayhalıza tüzip, pırsı pırsına kölenizip, çide hal turğannar.*” A.Çerpakov (Tek tük ağaçlar sallanışmaya başlayıp, birbirlerine yaslanarak kaybolmuşlar.)

çayhan- Sallanmak, ırgalanmak, çalkalanmak. “Çodım, abacah, çayhanıp ala, köglep parça pozınıñ oyunın közitçe” N.Tinikov (Ağır, ayıcık, sallanarak şarkı söylüyor, kendi oyununu gösteriyor.)

çayhancılı Gevşek, sallantılı.

çayhañnada Sallanarak, yalpalayarak: “*Pozı, örtek çili, çayhañnada, çügüre-pastıra oylap kilip, apsahtı holtuhtap alıp, izennes sıhhan.*” A.Çerpakov (Kendi, ördek gibi, sallanarak, yürüye koşu gelip, ihtiyarın koltuğundan tutarak merhabalaşmış.)

çayhas- Sallanmak, ırgalanmak.

çayhat- Sallatmak, ırgalatmak.

çayih- (hava) Açılmak.

çayih (ı.) Tufan, taşkın. krş. **çayın**

çayih (ıı.) Açık hava.

çayıl- 1.Yayılmak, dağılmak: “*Küskü payram, çarılı küñ / Çirim üstünde çayılça.*” M.Kilçiçekov (Güz bayramı, parlak güneş / Yurdumun üstüne yayılıyor.) **suğ çayıl parğan** su yayılmış. 2.(duman) Dağılmak. 3. (dedikodu) Yayılmak. 4.Serpilmek, saçılmak, yayılmak. **iñniñe ilig sürmes çayılğan** omuzuna elli belik yayılmış.

çayılcah s.Yayılmış, dağılmış: “Hızıl hoos kögenektig, çayılcah uzun hara sastıg ool paza halbah hızıl istannıg his...” A.Çerpakov (Kırmızı güzel elbiseli, yayılmış uzun kara saçlı oğlan ve geniş kırmızı elbiseli kız...)

çayıldır- Yayılmak, dağılmak. “*Paskirniñ pilin iki harçi hurçan salğan çibek hurıniñ çaçahtarı Klaşanıñ kögeneene çaba çayıldıra çathannar.*” İ.Kostyakov (Paskir'in belini iki kez dolanan ipek kemerin püskülleri, Klaşa'nın elbisesinin üzerini yayılıp kapatıyorlar.)

çayım Yayma, dağıtma.

çayın Yayılma, taşma, su taşkını. **çashı çayını** bahar taşkını. krş.**çayih**

çayın- Hafifçe su serpilmek, suda hafifçe yıkanmak, çalkalanmak.

çayındı (ı.) Metalla kaplama. **altın çayındı** altın kaplama. **kümüs çayındı** gümüş kaplama.

çayındı (ıı.) Suda hafifçe yıkama, durulama.

çayındılığ s. Kaplamalı: “*Sumkadañ ah çayındılığ tinteler sıgarğlap kilip, salğlap, ahsıların ashlabışan.*” İ.Kotyuşev (Çantadan ak kaplamalı tenekeler çıkarıp, bırakarak ağızlarını açmış.)

çayinnat- Çalkalayıp dökmek, sallayarak dökülmesine sebep olmak: “*Oolah könekke suğ sustıp, çayinnadıp ala Timurzar mañziraan.*” İ.Topoyev (Çocuk, kovayla su çekip sallayıp dökerek Timur(a) doğru koşmuş.)

çayıt- Gelin kaynata ve kaynanasının adını söylememek.

çayıt- Yaymak, dağıtmak: “*Hızara pes iziğlepçe / Hınığ çılığ çayıdıp.*” A.Topanov (Kızarak soba ısıtıyor / Güzel sıcak yayıp.)

çayla- Yaylamak, yaylaya çıkmak. **çayğızın tayğada çayladım** yazın ormanda yayladım.

çaylağ Yayla: “*Hohanah ağa, idök, çaylağdañ irtök kilip, ibde tiringen.*” İ.Kostyakov (Hohanah ağa da, yayladan erken gelip, evde hazırlanmış.)

çaylat- Yerleştirmek, düzene koymak.

çaylığ s.Geniş, ferah.

çaylıh Kaftan.

çaylıhtan- Kaftan sahibi olmak.

çaymağas Küçük fincan tabağı.

çaymah 1.Fincan tabağı, kase tabağı. 2. Tabak, kap.

çaymahtığ s.Fincan tabağı olan. **çaymahtığ çirçe** tabağı olan kase.

çaynik Çaydanlık: “*Pozıñ daa azıranıp alğayziñ za, tiğ çaynik haynaan polar.*” V.Kobyakov (Kendin de yemeğini yiyebilisin, şu çaydanlık kaynamış olmalı.)

çayoldırılı Oluk.

çayoñ bot. Devedikeni.

çaytah bk. **çaydah (ı.)**

çayzañ (ı.) Ağa, bey.

çayzañ (ıı.) Alımlı, güzel.

çaza- (ıı.) Yontmak.

çaza- (ııı.) Akort etmek.

çaza- (iv.) Tedavi etmek, iyileştirmek.

çaza- (v.) Yaşamak.

çaza- (i.) Süslemek, güzel göstermek “*Mañnay ibde odırğan / Mañat nimahtar salğan / Matap çazap aparğan / Mahtap, anı çon isken.*” P.Ştıgaşev (Mannay evde oturmuş / Güzel destanlar anlatmış / Çok güzel süslemiş / Övüp, onu halk dinlemiş.) **Çabal kızını kıp çazacañ, çabal attı çağ çazacañ.**- Atasözü (Kötü kişiyi elbise süsler, kötü atı yağ süsler.)

çaza- (vi.) (Yuva) yapmak. **uya çazirga** yuva yapmak: “*Olar suğ hazında, pözik çarda in hazıp, uya çazapçalar.*” N.Domojakov (Onlar su kıyısında, yüksek yarda in kazıp, yuva yapıyorlar.)

çaza zf. Yanından. **athan uğım çaza parbas** attığım ok yanılmaz. **çaza tasta-** karavana atmak, iska geçmek, vuramamak.

çazañ s.Tembel. **çazañ attañ parğanca, hara çazağ çörerbin** tembel atla gideceğime, yaya yürürüm. “*Çobat, ırahı kök tashullardañ sas at çili atıgıp sıgıp, tıs çazıda, çazañ at çili, çadap la çılçathan.*” N.Domojakov (Çobat, uzaktaki gök zirvelerden yabancı at gibi fırlayıp çıkıp, düz yazıda, tembel at gibi güçlkle yürümüş.)

çazaa Yay kılıfı.

çazağ (i.) Emir, فرمان.

çazağ (ii.) Nakışlı, süslü: “*Çazağ izikteñ uzun hızıl kögenektig alçah ipçi, sıh kilip...*” N.Domojakov (Süslü kapıdan uzun kırmızı elbiseli kısa kadın çıkarak gelip...)

çazağ (iii.) Yaya. **çazağ kızınıñ ülüzin attıg kızı albas** yaya kişinin ülüşünü atlı kişi almaz.(atasözü.) “*iki çazağ kızınıñ pır pağnañ palğap alıp, ağılıp odırlar.*” V.Kobyakov (İki yaya kişiyi bir iple bağlayıp, getiriyorlar.)

çazağ-çalaas zf. Yaya çıplak, yalın yapıldak: “*Aydo, pozınıñ harnın na azıranar üçün, çazağ-çalaas söl çazını ibir çöredir, mal hadarıp.*” V.Kobyakov (Aydo, sadece kendi karnını doyurmak için, yaya çıplak yazıyı yabancı dolanıyor, mal otlatarak.)

çazağlıg s.1.Bayındır. 2.Süslü, şık, iyi giyinmiş: “*Köbizin idi tñ çazağlıg kilgleenner ırahı aallarda çurtapçathan çabannar.*” İ.Kostyakov (Çoğu böyle çok şık gelmişler, uzak köylerde yaşayan çobanlar.) **çazağlıg his** süslü kız.

çaza-harbi.

çazal- (i.) Yontulmak, rendelenmek.

çazal- (ii.) 1.Sağlığına kavuşmak, sağlıklı olmak, 2.Düzelmek, güzelleşmek: “*Ağban-pistiñ gorodıbis / Ayğa sustalıp çazalça.*” S.Kadışev (Abakan bizim şehrimiz / Ayda parlayıp güzelleşiyor.)

çazan- 1.Süslenmek. 2. Güzelleşmek, iyileşmek: “*Min sarnazam, çir çazança, Ağın suğ daa köglig ahça.*” N.Tinikov (Ben şarkı söyleyen, yeryüzü güzelleşir/ Akarsu da neşeyle akar.) 3s.Yontulmak, rendelenmek.

çazanaacı Süs meraklısı, şıklık düşkünü.

çazancih Şık, şıklık düşkünü.

çazandır- Süslemek, şık giydirmek.

çazanis- (birbirini, birlikte) Süslenmek, şık giyinmek.

çazanis Süslenme.

çazañnan- At uyuşuklaşmak, tembelleşmek.

çazar- 1.Rengi uçmak, solmak: “*Annañar Pıçon paza daa sarıspinışan, sırayı çazar parıp çoohtanıp, sıh parıbışan.*” N.Domojakov (O yüzden Pıçon yeniden tartışmamış, yüzü solup konuşarak çıkıp gitmiş.) 2.Yeşermek.

çazart- Yeşertmek.

çazas- Süslemek, bezemek.

çazat- (i.) Rendeletmek, yontturmak.

çazat- (ii.) Yapmak, güzelleştirmek **Pır çahsı kızı aal çazıdır, pır çabal aal puthıdır.**- Atasözü (Bir güzel kişi köyü güzelleştirir, bir kötü köyü karıştırır.)

çazı hazı Yaban kazı.

çazı Ova, yazı: “*Çalbah çathan çazılarda sanı çoh mal ottapçadadır.*” V.Tatarova (Geniş uzanan ovalarda sayısız mal otlanıyor.) **çalbah çazı** geniş ova. **een çazı** ıssız ova. **huba çazı** bozkır. **çazı çolı** ova yolu. **çazıda ot pızıñnapça** ovada ateş parlıyor.

çazıcah Küçük ova, düzlük yer.

çazıg (i.) 1. Cansız, zayıf. **çazıg kritika** zayıf tenkit. 2.İradesiz azimsiz. 3.Solgun. **çazıg körıs** solgun görünüş. 4.Yavan, yağı az. **çazıg it** yavan et.4.Fakir, güçsüz: “*İb eeleri çazıg arah çurtapçalar.*” V.Şulbayeva (Ev sahipleri fakirce yaşıyorlar.)

çazıg (ii.) 1.Günah, yazık: “*Pabam püdirgen turada / Pastağı çazıg stih / Pazılğan in purnada/ Parar alında çorih.*” M.Ugdijekov (Babamın yaptığı evde / İlk günah şiir / Yazıldı ilk önce / Gitmeden önce yola.) 2.Hata, yanlış. “*Çayaanım, hudayım, çazıhtan araçıladah!*” M.Kokov (Tanrım, Hudam, yanlıştan koru!”

çazı adayı Kurt, böcü.

çazih bk.çazıg

çazih- Keyif çatmak, rahatına bakmak.

çazih- Zayıf düşmek.

çazıhtıg Günahlı: “*Çazıhtıg çirge tıs parzañ, Çayaanıñ polza sıhhayzıñ.*” M.Bainov (Günahlı yere düşersen / Tanrın varsa çıkarsın.)

çazıl- (i.) 1.Hasta iyileşmek, sağlığa kavuşmak: “*Köp çon çörıp immenceñ / Köbizi pray çazılcañ.*” P.Ştıgaşev (Çok kişi gitmiş tedavi olmuş/ Çoğu bütünüyle iyileşmiş.) 2.Yara kapanmak.

çazıl- (ii.) Yayılmak, açılmak: “*İlya abıs, hara hustıñ hanattarı çazılğandağı çili, kibiniñ idekteri çazılıp, olğannarzar attıhhan, sastañ haap alıp, azır sıhhan.*” A.Kuzugaşev (İlya papaz, kartalın kanatlarının yayılması gibi, elbisesinin etekleri yayılıp, çocuklara doğru fırlamış, saçlarından yakalayıp ayırmış.)

çazıl Yeşil.

çazıldır- İyileştirmek, yarayı kapatmak: “*Pazır hudayğa, çazıldırzın sinı.*” V.Şulbayeva (Dua et Tanrıya iyileştirsin seni.) **çazıldırğan üçün** iyileştirdiği için.

çazılıg s.Yazılı, ovalı: “*Silig çazılıg Hakasiya / Mini çolğa üdesken.*” S.Kadışev (Güzel yazılı Hakasya / Beni yola uğurluyor.)

çazın (i.) Kağıt.

çazın (ii.) Bahar, baharda.

çazın (iii.) Yıldırım.

çazın (iv.) Saklambaç: “*Harahtarı köbıglerineñ hana kistıneñ çazın oynap pahlapçathan pala harahtarına uğaa tööy çaltıraza-pızıñnaza tısçeler.*” A.Çerpakov (Gözleri şişkinliğiyle duvar arkasından saklambaç oynarken bakan çocuk gözlerine çok benzer parıldaşıp duruyorlar.)

çazın- Gizlenmek, saklanmak: “*Hazaa arazına kire oylabızıp, ot altına kırıp, çazınıbışan.*” V.Kobyakov (Ahırın arasına koşup otların altına girip saklanmış.) **çazın kildı** gizli olarak geldi.

çazıncah Saklambaç. **çazıncah oyna-** saklambaç oynamak.

çazındır- Gizlenmesine yol açmak, saklandırmak: “*Kün pray tırıg nimeni iziineñ çazındır salğan oshas.*” N.Domojakov (Güneş, bütün canlıları sıcakıyla saklandırıyor gibi.)

çazınıs Saklanma, gizlenme.

çazınis- 1.(birlikte) Bir sır saklamak, gizlemek. 2.(birlikte) Saklambaç oynamak.

çazınna- (yıldırım, şimşek) Çakmak. **çazın çazınnapça** şimşek çakıyor.

çazır-Saklamak, gizlemek: “Çe, oolğım, sinneñ nime çazırım za, min palıgladıbisham, uhnañ.” V.Kobyakov.” (Tamam, oğlum, senden ne saklayacaksam, ben yaralandım, kurşunla.) 2.İnkâr etmek.

çazırğan Biçilmiş yerde çıkan ot.

çazırha- Şefkat, sevecenlik göstermek.

çazırhas 1.Şefkat, müşfiklik, itimam:: “İce çazırhazı / İrtken hacanoh.” M.Ugdijekov (Anne şefkati / Geçti çoktan.) 2.Şefkatli, sevecen.

çazırhat- Okşamak, sevmek, nazlı büyütme, ihtimam göstermek: “Mında sîrernî tuñ na çazırhatpınçathan oshastar.” V.Şulbayeva (Burada size ihtimam göstermiyorlar gibi.)

çazırhos s.Müşfik, şevketli, sevecen.

çazırığ Saklama, gizleme.

çazırıs- (birlikte) Saklamak, gizlemek.

çazırıs Saklama, gizleme: “Paynuş, min sinneñ çazırıs çoh, konı çoohtazarbın.” V.Şulbayeva (Paynuş ben seninle bir şey saklamadan, doğru konuşacağım.)

çazırt Sır, giz.

çazırt- Gizletmek, saklatmak.

çazıt (ı.) 1. Gizli: “Çarlıh ünniğ hushacahtar / Çazıt çirge kîrglepçe / Çazı honihtîğ hurt-hoostar / Çalbah pürler kilepçe.” A.Topanov (Güzel sesli kuşçağızlar /Gizli yere giriveriyor /Yazıda geceleyen böcekler /Geniş yaprak arıyor.) “Hatığ naah, öörin tireñ harca çalım hayalığ çazıt orınzar aparıp, pozı haya üstünde azah uzına tur salğan.” N.Nerbişev (Sert yanak, sürüsünü derin kardan sarp kayalı gizli yere götürüp, kendi kaya üstünde ayak ucuna basarak durmuş.) **çazıtnañ kîrerge** gizlice sokulmak, girmek. 2.Sır, gizlilik.

çazıt- (ı.) Hastalık çekmek, acı çekmek.

çazıt- (ıı.) Gevşetmek.

çazıt (ıı.) Yaşıt: “Çasha olar çazıt polğannar.” N.Tinikov (Yaşça onlar yaşıt imişler.) **min annañ çazıtpın** ben onunla yaşıtım.

çazıtnañ zf. Gizli olarak.

çazıttığ Gizli, gizlice: “Palaları olarnıñ közine hubulcañ omalarnı itpeenner, a çazıttığ itkenner.” N.Tinikov (Çocukları onlara girdikleri kılıkleri göstermediler, gizli yaptılar.)

çazızın- (birlikte) Saklanmak, gizlenmek: “Çarlıhtarda çazızınibispazın teen çili, pahlağlabışan.” A.Çerpakov (Yarıklarda gizlenenmesinler der gibi, bakıvermiş.)

çazool 1.Vergi memuru. 2.Bölge güvenlik görevlisi.

çazora- Yaşarmak, yaşla dolmak.

çe 1. bağ. Fakat. **çe amğa teere** fakat şimdiye kadar. **Pîr tağ tooza ot, çe ol ottı mal çibinçe.**- Bilmece, insan saç (Dağ gibi ot, fakat o otu mal yemiyor.) 2. ün. Tamam, peki. **çe çoohtap pirim** tamam anlatayım. 3.ün. Haydi!, Tamam!, Yeter!, **çe, çe çider!** Tamam, tamam yeter!

çeç kız. Saç.

çeçevitsa Mercimek.

çeçpe Atın bağlandığı direk: “İb alında aran-çulamnu / Altın çeçpee palğap salım.” V.Maynaşev (Evin önündeki yiğit atımı / Altın direğe bağlayıvereyim.)

çeçük Büyük aşık kemiği.

çedek ün. Haydi!

çek (ı.) Obur: “Mağaa kirek çek nimes añnar.” N.Tinikov (Bana gerek obur olmayan hayvanlar.)

çek (ıı.) Şerit, kumaşa dikilen kenar.

çek (ııı.) Yara.

çekte- (ı.) İltihaplanmak, sızlamak.

çekte- (ıı.) Kumaşa, elbiseye kenar, süs dikmek.

çektiğ İltihaplı. **çektiğ palığ** iltihaplı yara.

çeen Yeğen.

çeerğın zool. Antilop.

çees Namus, şeref.

çehol Örtü, kın, kap.

çehoslovakya Çekoslovakya.

çek (ı.) Çek.

çek (ıı.) s.Kötü, çirkin, pis, iğrenç. **çek kızı** rüşvetçi.

çekannay Ağaç süsleme, oyarak yapılan süsleme.

çekte- 1. Zarar vermek. 2. Nefret etmek.

çelbe- 1.El sallamak, yelpaze sallayarak rüzgâr çıkarmak. 2. Büyü yapmak.

çelbegey Kuş adı.

çelnok 1.Masura.1.Dikiş makinesi mekiği.

çemodan Bavul: “Ornah altınañ, çemodan körinçe.” V.Şulbayeva (Yatğın altında bavul görünüyor.)

çempion Şampiyon.

çempionat Şampiyona.

çer kız. Yer.

çerçenie Çizgi çizme, kroki yapma.

çerdak Çatının altı.

çereşnia 1.Kiraz (meyvesi).2.Kiraz (ağacı).

çerkes Çerkez, Çerkes halkından olan..

çerkey Terlik.

çernil'nitsa Mürekkep hokkası.

çernila Mürekkep.

çerta Sınır çizgisi.

çertyoj Teknik resim, kroki..

çertyojnik Çizici, krokici.

çervonets Onluk, on ruble.

çesnok 1.Sarımsak. 2.s. Sarımsaklı, sarımsakla ilgili.

çest'tiğ s.Namuslu.

çestnay s. Namuslu, dürüst: “Mında çesnay pol çörçe.” V.Şulbayeva (Burada namuslu oluyor.)

çetverg Perşembe. Anı irtirer kün çetvergke molcal partır.” N.Nerbişev (Onu yapacak gün Perşembe olarak uzlaşmış.)

çey Çay: “Çeynikten çey urıp, azıranıp odırlar.” V.Kobyakov (Çaydanlıktan çay koyup yemek yiyorlar.)

çağban çey katıksık çay, sadece çay. krş.çay

çeynik Çaydanlık: “Pliitnaa çeynik turğışça.”

V.Şulbayeva (Ocağa çaydanlık koyuyor.) krş.çaynik

çıcır sağ. Saman.

çıçah Dışkı.

çıda 1.Mızrak. 2. Süngü.

çıdala- Süngülemek.

çığ- 1.Toplamak, biriktirmek. 2.Yığmak. **hışzına çığ-** kışa saklamak. 3. Saklamak. 4.Gömmek, defnetmek. “Purunğı tustağı çaada ödirtken çaacılarını çığan surat poltur.” G.Kazaçinova (Eski zamanlarda savaşta öldürülen savaşçıların gömüldüğü mezarlık varmış.) “Palalarımnu tastabışam, icemni dee körbeem. Toozıl la parğanda, çığarğa par kilgem.” V.Şulbayeva (Çocuklarımı bıraktım, annemi de görmedim. Sadece ölünce gömmeye gidip geldim.)

çığanah sööğ Dirsek kemiği.

çığanah 1.Dirsek, kolun bölümü: “Anı çığanahtañ siberli tudıp alıp, pozınzar aylandırça.” V.Tatarova (Onu dirseğinden özenle tutup, kendine

döndürüyor.) **çığanağınan sazıbıstı** dirseğiyle dürttü. 2.Dirseğ, ileri doğru çıkıntı: “*Çalım hayanın çığanağı suğnu Sarap apsahtıñ çurtınzar oyli ağar ide tulğapça.*” A.Çerpakov (Sarp kayanın dirseği ırmağı Sarap ihtiyarın evine doğru coşkunca akıtacak şekilde sarıyor.) **çığanahtan-** 1.Dirseği üzerine gitmek. 2.Dirseğini dayamak.

çığdır- 1.Toplatmak, yığdırmak. 2.Gömdürmek. 3.Saklatmak.

çığıl- sağ. Düşmek, yıkılmak.

çığır- Sıkmak, sıkıştırmak.

çığırılıh 1.Meyan kökü. 2.mec. Şeker.

çıhçaa bk. **çıhço**.

çıhçan- Kolları sıvamak.

çıhço 1.Şakak: “*Oñ çıhçozında kök çatça, hara sastarı hanğa çaba hathlap parturlar.*” N.Domojakov (Sağ şakağında morluk var, kara saçları kanla kaplanıp katılmış.) 2.Şakakla ilgili. **çıhço söökterı** şakak kemikleri. 3.Kızağın yan kısımları, yanakları.

çıhçola- Şakağına vurmak.

çıhıron Güz soğuğu, serinliği. **tiğır çıhıron polza, soontar pastalıbızır** sonbahar serinliği varsa, soğuklar başlar.

çıhla- Vızlamak, kuş cıvıldaşmak

çıhlat- Vızlatmak.

çıhsın- Kolları sıvamak.

çıl- Toplanmak, birikmek: “*Çazınıñ, tağnıñ harları hayılıp, özen-çileñnerge, oymah-oshılğa çıl turğan tusta.*” V.Kobyakov (Ovanın, dağın karları eriyip, derelere, çukurlara toplandığı zaman.) **çılcañ çır** toplanti yeri.

çılığ Toplantı: “*İceñ, min mañzırıpçam. 3 çasta çılığ.*” V.Şulbayeva (Anne, ben acele ediyorum. Saat üçte toplantı var.)

çılıs- Toplaşmak, (birlikte) toplanmak: “*Kolhoztıñ at çarışcañ çirinde çon çılıs sıhhan.*” I.Kostyakov (Kolhozun at yarışırma yerinde halk toplanmış.)

çılıstığ Topluluk

çılızığ Toplantı.

çın Kurultay, kongre, toplantı.

çıncah Peş, elbise eki.

çındı Stok. **ağas çındızı** tomruk stoğu.

çunniğlar Delagasyon.

çur- 1.Kırıştırmak, buruşturmak: “*Payağı kızı, Aydonıñ ol çobalıstığ çooğın istip pozınıñ idı ağır turğan çılı, sırayın çura tudınıp çatça.*” V.Kobyakov (Deminki kişi, Aydo'nun o acı hikâyesini dinleyip, kendi vücudu ağırır gibi, yüzünü buruşturup yatıyor.) 2.Kumaşı kıvrırmak.

çurbas (ı.) Deri terlik.

çurbas (ıı.) (elbisede) Kırma, pili.

çurbastığ Pilili, kırmalı. **çurbastığ ton** kırmalı palto.

çurıl- 1.Kıvrılmak, bükülmek. 2. Kırışmak, buruşmak: “*Anıñ sırayı ooğas-ooğas çurılığlap, çobalğanı sırayınañ pildistığ pol turadır.*” V.Kobyakov (Onun yüzü küçük küçük kırışıp, acı çektiği yüzünden anlaşılıyor.)

çurın- 1.Kıvrırmak, pililemek. 2.Buruşmak, kırışmak.

çurındı 1.Kırma, kıvrım, pili. 2.Buruşuk, kırışık.

çurındılığ Kırmalı, pilili.

çus Toplantı.

çıl- 1.Hareket etmek, ilerlemek, yürümek. “*Çobat, ırահı kök tashıllardañ sas at çılı atıgıp sıgıp, tüs çazıda, çazañ at çılı, çadap la çılçathan.*” N.Domojakov (Çobat, uzaktaki gök zirvelerden yabanı at gibi fırlayıp çıkıp, düz yazıda, tembel at gibi güçlkle

yürümüş.) 2. Sürünmek, yuvarlanmak. 3. Kaymak: “*Çardañ soorıcahtığ çılarzıñ, anañ pusta kürezerge çarır.*” A.Kuzugaşev (Yardan kızakla kayarsın, sonra buzda güreşirsin.)

çıl 1.Yıl: “*Annañ peer çarım çıl irtip parğan.*” V.Kobyakov (O zamandan beri yarım yıl geçti.) **Hatığ çılda pay simıs, horığlığ çılda ham simıs-** Atasözü (Sert yılda zengin semiz, kurak yılda kam semiz.) 2.Yıllık. **çıl planı** yıllık plân. **çılcañ çılğa** yıldan yıla. **naa çıl sibızı** yeni yıl ağacı. **pu çılda** bu yıl. **çıl say** her yıl.

çılaas bk. **çalaas**

çılaasta- bk. **çalaasta-**

çılan çılı Yılan yılı. (12.hayvanlı takvimin altıncı yılı.)

çılan Yılan. **Sım çatçathan çılannıñ huzurığına paspa-** Atasözü (Sakince yatan yılanın kuyruğuna basma.) **sahcañ çılan** zehirli yılan.

çılañmas Salyangoz kabuğu, deniz kabuğu.

çılañot Süsen: “*Çılañot hol salaazı suğar çır çoh ide tudıs tur saltır.*” N.Domojakov (Süsen bitkisi elin parmaklarını sokacak yer bırakmayacak şekilde kaplanmış.)

çılapçı Tencere, bakır kap.

çılaş kız. bk. **çalaas**

çılayt- Gözlerini kısmak.

çılba Bir balık, lenok.

çılbañna- Kuyruğunu sallamak: “*Çohırah ol tusta, Aydonıñ sırayın çıstap, çalğırğa sunıp, çılbañnap çörçe.*” V.Kobyakov (Çohırah o sırada, Aydo'nun yüzünü koklayıp, yalamaya yeltenip, kuyruğunu sallayıp yürüyor.)

çılıbıh Kürkün kenarına dikilen kenarlık.

çılıbırada zf. Bütünüyle, tamamıyla, bütünüyle temiz olana kadar.

çılıbırañ s. Düz, pürüzsüz.

çılıbis bk. **çılıms**

çıldır- 1.Kaydırmak: “*Anañ pörıgıñ hamahsar çıldırıpızıp, pastırıpıshan.*” V.Kobyakov (Sonra borkünü alnına kaydırıp, yürümüş.) 2.Yerinden oynatmak.

çıldırhas Kapı sürgüsü, kilidi.

çıldırhı bk. **çıldırhas**

çıldırıs- Kaydırmak, yerinden oynatmak.

çılğayah 1.Kayma yeri: “*Toladaydañ na çılğayah çıl parıgıñ oshas.*” M.Çebodayev (Tepeden sadece kızak kayıyor gibi...) 2.Kayan, kaygan. 3.Bir hristiyan dini bayramı, Maslenitsa.

çılğayahtan- Kaymak.

çılğı 1.Yılkı, at sürüsü: “*Sarığ tonniğ çılğı hadarcızı at üstünde, uluğ piziktegi çılı, abıdıla tüs halğan.*” V.Kobyakov (Sarı elbiseli yılkı çobanı at üstünde, büyük beşikteki gibi, sallanarak iniyor.) 2.Yılkı, at.

çılğı çılı At yılı. On iki hayvanlı takvimin yedinci yılı.

çılha Azim, sebat, inisiyatif. **Çılhañ çitse, çirniñ dee öterziñ-** Atasözü (Azmin varsa, yeri de delip geçersin.) **çılhazı çoh** inisiyatifsiz.

çılı- Ilmak, ısınmak.

çılığ Ilık, sıcak. **Çılığa ödiñ çızıbas, çılığlap çör hishi tusta-** Atasözü (Sıcakta çizmen çürümez, ısıtıp giyin kış vaktinde.) **Köygen ottıñ çılı istıg, hıyğa kızıñniñ çooğı hınığ-** Atasözü (Yanan ateşin sıcaklığı güzel, akıllı kişinin konuşması ilginç.) 2.mec. Sıcak, içten “*Anı körerineñ, Aydonıñ istine çılığ çayla tüsken.*” V.Kobyakov (Onu görür görmez, Aydo'nun içine sıcaklık yayılmış.) **pıstı çılığ udurlaannar** bizi sıcak karşıladılar. **çılığ köristıg** sıcak bakışlı. **çılığ sağıs** güzel düşünce.

çılığla- Isıtmak, ılıtmak. **Çılığa ödiin çızıbas,** **çılığlap çör hışı tusta.-**Atasözü (Sıcakta çizmen çürümez, ısıtıp giyin kış vaktinde.)

çılığlat- Isıtmak.

çılımsırh s. Sıcak, sevimli: “*Küreñ sırayınañ çılımsırh külmzires çayıl turğan Çabusti anda la tani kör salğan.*” V.Kobyakov (Yağız yüzünden sıcak gülümseme yayılan Çabus'u ancak o zaman tanımış.)

çılın- Ilımak, ısınmak: “*Çe otha çılınarğa, mina ibim, - holin hosti turğan ibzer sunıp....*” N.Domojakov (Fakat ateşte ısınmak için, işte evim, elini yanda duran eve doğru uzatıp...)

çılındır- Isındırmak.

çılıs- 1.(böcek.vb.) Kaynaşmak. 2.Kaynaşmak: “*Artih puluttar tarabızıp, Tari-tari çılısça.*” A.Topanov (Fazla bulutlar yayılıp, dağılıp kaynaşiyor.)

çılıt- Isıtmak, ılıtmak: “*Hayran adımnıñ idı çılıu/ İki çodamnı çılıdıp kilçe.*” M.Kilççekov (Güzel atının etinin sıcaklığı / İki bacağını ısıtıyor.)

çılıthı 1. Isıtıcı. 2. Isıtma.

çılığ s.Yıllık. **çılığ plan** yıllık plân. **çedi çılığ skola** yedi yıllık okul.

çılıms 1.Kuzu postu. 2.Kel.

çılıth-çaltıh tekr. Parıl parıl, pırl pırl: “*Tverskoy bulvarda hızıl ürde / Çılıth-çaltıh ottar tamılça:* V.Mayneşev (Tverskoy bulvarında kızıl akşamda / Pırl pırl ateşler yakılıyor.)

çılıtnı s.Parlak: “*Tarap parğan çılıtnı hara öskiler çılı, ol arazin çoon hara hustar çaap saltır.*” N.Domojakov (Yayılmış parlak kara keçiler gibi, orayı büyük kartallar kaplamış.) **çılıtnı hara** parlak siyah.

çılıtnı-çaltıtnı tekr. Pırl pırl, ışııl ışııl.

çılıtnına- Parıldamak.

çılıtnınas- Parıldamak.

çılıtr 1.s. Parlak, ışıldayan. 2.Parlak düğme. 3.mec. Para. 4.Folyo.

çılıtra- Parlamak, parıldamak: “*Odicah çılıtrapaçathanın kör salgannar...*” İ.Kotyuşev (Küçük ateşin parıldadığını görüyorlar...)

çılıtrah 1.s.Parlak: “*Ah pöriktig, çılıtrah marhalıg, hılıs suğınğan pır hara sıraylıg orıs...*” V.Kobyakov (Ak börklü, parlak düğmeli, kılıç kuşanan, kara yüzlü Rus...) 2.kız. Cam. 3.kız. Cam şişe.

çılıtrama s.Parıldayan, parlak: “*Kün köstelip sığarınañ, pray çirniñ üstü çılıtrama çarılhnañ çabimbışan.*” S.Çarkov (Güneş közlenip çıkarken, bütün yeryüzü parıldayan ışıkla kaplanmış.) **çılıtrama hara sas** parlak siyah saç.

çılıtrañ s.Parlayan.

çılıtras Parıltı, pırlıltı.

çılıtras- Parlamak, parıldamak: “*Paza ol suğniñ hazında tigde-munda ot çılıtrashlapça.*” V.Kobyakov (Yine o suyun kıyısında, orada burada ateş parıldıyor.)

çılıtrat- Parıldatmak.

çılıtis (ı.) Yıldız: “*Kök tigirniñ çılıtistarı pülerkep çitklebışken.*” V.Kobyakov (Mavi göğün yıldızları sötüp kayboluyor.) **çılıtis çoh** yıldızsız. **çılıtis çoh tıgır** yıldızsız gökyüzü.

çılıtis (ıı.) kız. Kök.

çılıtistig s.Yıldızlı.

çılmalçih Serçe parmağı: “*Pıçahtı tutsa, anıñ çılmalçığı, eelip, mindar, holınañ hıya sorañnapça.*” G.Topanov (Bıçağı tutunca, onun serçe parmağı eğilip, elinin dışına eğiliyor.)

çılma- (ı.) Yumuşamak: “*Uluğ polıp odırza, çüreke çılmapça, hanı tarap odırça.*” N.Nerbişev (Yaşlanınca insanın yüreği yumuşuyor, kanı yayılıyor.)

çılma- (ıı.) 1.Çimdiklemek. 2.Bir çitmik almak.

çılma- s.Yumuşak: “*Anda çörege çılmaç, - tıpçem.*” N.Nerbişev (“Orası yürümek için yumuşak” – diyorum.)

çılma- Yumuşatmak.

çılma- Çimdik.

çılma- 1.Çimdik. 2.Çitmik.

çılma- 1.Çimdiklemek: “*Purnın paza naahtarın çılmalapçathan soohtı pılınminçe.*” A.Kuzugaşev (Burnunu ve yanaklarını çimdikleyen soğuğu hissedemiyor.) 2. Bir çitmik almak. “*Aydo, çırzer körıp, ottarnı çılmalap, çula tarthlap, çoohtapça.*” V.Kobyakov (Aydo, yere bakıp, otları tutup, çekip kopararak konuşuyor.)

çılma- 1.Çimdikletmek. 2.Bir çitmik aldirmek.

çılma- Kıymık: “*Kızınıñ çurtastağı ulüzinde pıree tusta çılmaç daa sin kışecek kirek uğaa uluğ alızıglarnañ hada palğalıza halça.*” N.Nerbişev (Kişinin hayattaki payında bazen kıymık büyüklüğünde bir iş büyük değişikliklerle birlikte bulunuyor.)

çılma- (ı.) 1. Vücut karıncalanmak. 2. Pırlıdamak, ışıldamak.

çılma- Yumuşamak, sakinleşmek, sükunete kavuşmak.

çılma- Yumuşak, sakin. **Çılığ suğda palıh polcañ, çımyğanda hılıh polcañ.** –Atasözü (Ilık suda balık olur, sakin kişiye karakter olur.)

çılma- Sakinleşirmek, yumuşatmak. “*Küreñ at «körçem, sapp», — teen çılı iki hulaan çımyta tudıbışan.*” N.Domojakov (Konur at “görüyorum, vurma” –der gibi iki kulağını indiriyor.)

çılma- Çin. **sın ayah** Çin porseleni.

çılma- Ağaç çivi, takoz.

çılma- Kolluk.

çılma- Deri astarlı çüppe.

çılma- Pek, çok. **çılma harashı** çok karanlık, kapkaranlık.

çılma- Göz kırıştırmak.

çılma- Çalılık.

çılma- Lezzet, zevk almak, keyiflenmek: “*Çe, olğannar, ayna çıñıp çırğap polbadı.*” A.Kuzugaşev (Haydi çocuklar, şeytan yenip keyfini çıkaramadı.)

çılma- Zevk, lezzet. 2.Şenlik, eğlence: “*Püün haraa mında çırğal polar.*” N.Nerbişev (Bu gece burada şenlik olacak.) 3.Pazar, pazar yeri.

çılma- Keyifli, lezzetli, şen neşeli: “*Soshacahtıñ uğaa çırğalıg çurtas poltır.*” N.Tinikov (Domuzcuğun çok keyifli hayatı olmuş.)

çılma- Zevk vermek.

çılma- Işımak, parlamak: “*İki hati spiçkızı çırılpaça...*” A.Çerpakov (İki kez kibriti parlıyor...)

çılma- Kızböceği.

çılma- Yakmak, parlatmak: “*Pabazı, hañzazınañ tamkı çırıldıp ala, tözen kilgen odınañ adın azırıp...*” N.Tyukpiyekov (Babası piposundaki tütünü yakıp, yayılmış otla atını yemleyip...)

çılma- Yırtmak, parçalamak: “*Pozın çırtarğa itçe tıp sağınıp, nandırça:*” S.Karaçakov (Kendini parçalayacak diye düşünüp, cevaplıyor.)

çılma- s.Yırtık: “*Çırth hulağınañ na köre, Mişa ağanıñ pray han pol parğan pörin tanıp salğan.*” A.Kuzugaşev (Sadece yırtık kulağından bakarak, Mişa ağanın bütünüyle kan olmuş borkünü tanımış.)

çılma- Yırtılmak, parçalanmak.

çılma- Sürtürmek, ovdurtmak, yırttırmak, ayakkabıya vurdurmak: “*Fedor Pavloviç mayıh parğan paza ödikke çıtır salğan azahtarın çadap la alıştırçathan.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç yorulan ve ayakkabıya vurulan ayaklarını güçlkle adımıyor.)

çıs- (ı.) 1.Ovmak, ovalamak: “*Sala mañzırı kirlig pladınañ çısça, ulamoh tiñ pıdep.*” A.Kuzugaşev (Aceyleyle kirli bezle ovalıyor, daha çok kirleterek.) 2.Silmek: “*İpçi çon, uların pazın polbin, plat uçuhhtarınañ harah çastarın çısçalar.*” F.Burnakov (Kadınlar ağıtlarını bastıramayarak / baş örtüsü uçlarıyla gözyaşlarını siliyorlar.)

çıs (ı.) Orman, sık orman: “*Çıldıñ çılğa ol añnap, Çıs tayğanı pray pılceñ.*” P.Ştıgaşev (Yıldan yıla avlanarak / Sık ormanı hep bilirmiş.)

çıs- (ıı.) Hile yapmak.

çıs (ıı.) Koku: “*Çoğar köre çıs tartıp / Çazu istinde çortushlabışan.*” A.Topanov (Yukarı bakıp kokluyor / Ova içinde koşuyor.) **çahsı çıs** güzel koku. **homay çıs** kötü koku. **çıs al-** koku almak. **çıs sal-** koku yaymak.

çıshı 1.Çaput, paçavra. 2.Lif, kese.

çıshıs Çaput, paçavra, bez parçası: “*Çacazınañ arığ çıshıs tilep alıp, irniñ, salaaların çıshlap odır.*” G.Topanov (Abilasından temiz bez isteyip, dudaklarını, parmaklarını siliyor.)

çısta- Koklamak: “*Çohırah, tiğder-mundar tiñzilenip oylap, polğan na nimeni çıstağlap çortur çörçe.*” V.Kobyakov (Çohırah. oraya buraya koşuşup, her şeyi koklayarak tırıs gidiyor.)

çıstan- Koku saçmak, koku vermek: “*Çashı tim aylarıña / Çaltırıp ala küñ sıhça / Çazu çapsih çıstança / Çadarğa mañ çoh tiğçe.*” P.Ştıgaşev (Bahar zamanı geliyor / Parlayarak gün çıkıyor / Yazı yaban kokulanıyor ?Yatmaya vakit yok diyor.) **tadılığ çıstanarğa** tatlı koku vermek.

çıstandır- Koklatmak. “*Ağaa uzutçañ nime çıstandırğannar.*” İ.Kotyuşev (Ona bayılıcı bir şey koklatmışlar.)

çıstat- Koklatmak.

çıstığ s.Kokulu: “*Çahsı çıstığ ot arazına kırıbısken.*” V.Kobyakov (Güzel kokulu ot arasına girmiş.) **çıstığ sabın** kokulu sabun. **çahsı çıstığ** güzel kokulu. **tadılığ çıstığ** güzel kokulu.

çıstır- Ovdurmak.

çızara- Hareketlerinde yavaş ve dağınık olmak, düzensiz olmak.

çızı- Çürümek, bozulmak. **Çılığa ödiñ çızıbas, çılığlap çör hışı tusta-** Atasözü (Sıcakta çizmen çürümez, ısıtıp giyin kış vaktinde.)

çızığ 1.Çıt kırıldım, nazlı, nazik. 2.Çürük, sağlam olmayan. **Çızığ pağnañ attı tutpa, tayma söseñ çonğa aylanma-**Atasözü (Çürük iple atı tutma, yalan sözle halka dönme.)

çızıl- Sürünmek, sürtünmek: “*Çırçe çızıl pariğan oñ azaa obaağa habılıp, sol azaan izeñedeñ suura tart halğan.*” N.Domojakov (Yerde sürüklenen sağ ayağı taş yığına sıkışıp sol ayağını üzengiden sıyrıp çıkarmış.)

çızılıs- (birbirine) Sürtünmek, sürtüşmek: “*Habırğadañ habırğaa çaba çızılıza, suğatha inçetkenner.*” N.Nerbişev (Kaburgaları birbirine yapışıp sürtünerek sulağa inmişler.)

çızın- 1.Silinmek: “*Hol pladınañ tirin çızınıp...*” N.Domojakov (Havluyla terini silinip...) 2.Ovmak, ovalamak “*Aydo, harahtarın çızınıp, ibire-sibire körüp odırğanda...*” V.Kobyakov (Aydo gözlerini ovalayıp etrafa bakıp duruken...) 3.Sivazlamak: “*Çabus, üstüñdegi sağalın çızimbızıp, söleen.*” V.Kobyakov (Çabus, bıyığını sivazlayıp söylemiş.)

çızıñ Yavaş, ağır. krş. **çızığ**

çızınahta- Sürünmek, sürtünerek gitmek: “*Tördeñ izikke türçedeñ / Çol it pastaam çızınahti.*”

M.Ugdijekov (Başköşeden kapıya çabucak / Yol eylemeye başladım sürürnerek.)

çızıncah 1.Mendil: “*Palığların seekteñ çazıra çızıncahnañ çaap salıp...*” N.Domojakov (Yaralarını sinekten korumak için mendille kapatıp...) **çızıncah-pladı** cep mendili. 2.Havlu.

çızıs- (birlikte) Sürünmek, sürtünmek.

çızıt- Çürütmek.

çızıtıha Bitkilerin çürümesiyle oluşmuş toprak.

çi 1.De, dahi **min pararbin sin çi pararziñ ma?** Ben gideceğim sen de gidecek misin? 2. ki: “*Çoh, min tamkaa daa ügrenmeem çi.*” V.Kobyakov (Hayır, ben sigarayı da öğrenmedim ki.)

çi Sık. **çi tik-** sık dikmek.

çi- Yemek: “*Ol haraağızın pabam, nime dee çibin, uluğ östegde honğan.*” V.Kobyakov (O geceyi babam hiçbir şey yemeden iniltiyle geçirdi.) **Aalğa kırzeñ, tamah çi; arığa kırzeñ, hat çi-** Atasözü (Köye girersen, yemek ye, ormana girersen, yemiş ye.)

çibe Demir uçlu ok.

çibek 1.İpek: “*Ah çazınıñ sıhhan odı çibek sashan oshas poladır.*” V.Kobyakov (Ak yazının çıkan otu ipek sermiş gibi oluyor.) 2.İpekten. **çibek hur** ipek kemer.

çibekte- Nakış işlemek.

çibelget s.Yalancı, iki yüzlü.

çiben 1.Çirkin, yakışıksız. **çibenni kip çazapça** çirkin giyim güzelleştirir. 2.Acemi, beceriksiz.

çibig Yumuşak.

çibire- Yumuşamak

çibirgi Yirmi: “*Payusa çibirgi dee çasha çitkeleкке ir çoh halğan, çurtun tastabaan.*” A.Çerpakov (Payusa yirmi yaşına ulaşmadan kocasız kalmış ffakat evini terk etmemiş.)

çibit- Yumuşatmak.

çiceñ nime Yiyecek: “*Poskon ayah-hamıstı turğızıp, çiceñ nime timnep çör.*” G.Topanov (Poskon, kap kacağı koyup, yiyecek hazırlıyor.)

çiceñ tamah Yiyecek, gıda: “*Pozınıñ naa kögenegi dee paza ön-pazı çiceñ tamah taa çoğıl.*” V.Kobyakov (Kendisinin yeni elbisesi de, belli başlı yiyeceği de yok.)

çicig kız. Geçit.

çicik Şiş, şişlik.

çicir Saman, ekin kalıntısı: “*Huradağı çicirni örtel, körbin salğannar.*” İ.Topoyev (Tarladaki samanın yandığını görmemişler.)

çiçek Çiçek.

çiceñ 1.s. Keskin **çiceñ atıgı** keskin nişancı. 2.zf. İsaabetli, doğru. **çiceñ çoohtandı** isabetli konuştu.

çiçime Cumartesi.

çiçire- Titremek.

çiçiret- Titretmek.

çide 1.(bıçak vb.) Keskin taraf, ağız. 2.Sap **paltınıñ çidezi** balta sapı.

çidek Yedek.

çidekçi Yedekçi.

çidekte- 1.Yedeklemek, yedeğine almak, dizgininden tutarak götürmek: “*Tört attı hañaağa kölip, soona-sona çidektep palğağlap salıp, pır kızı sidenge çağdap kilir.*” V.Kobyakov (Dört atı arabaya koşup, birbiri ardına yedekleyerek bir kişi bahçe çitine doğru geliyor.) 2.Tutup götürmek: “*Torka Aydonı, holdañ haap, çidektepçe atsar.*” V.Kobyakov (Torka, Aydo’yu kolundan tutup, ata doğru götürüyor.)

çidekten- Yedek olarak almak.

çidektiğ Yedekli.

çider Yeter, yeteri kadar.

çidig 1.Başarı, yeterlik: “*Annañar ol, küzîn ayabin, toğınçathan toğızında uluğ çidiglerge çidip alarğa hınça.*” S.Çarkov (Bu yüzden o, gücünü esirgemedi, çalıştığı işinde, büyük başarılarla ulaşmayı istiyor.) **hacan daa ölbes çidig** hiçbir zaman yitmeyecek kahramanlık.

çidig Yitik, kayıp. **çidig çoh** kayıpsız.

çidigen Yedigir, Büyük Ayı.

çidikpin zf. Acele ederek, sabırsızlanarak: “*Ol kîrösteen pabazı pirgen sıyhtı ıceziñe, ööreleriñe, mahtanıp, köziderge çidikpin parça.*” N.Tyukpiyekov (O vaftiz babasının verdiği hediye; annesine, arkadaşlarına övünerek göstermek için sabırsızlanıyor.)

çidiktig s.Kayıbı olan, kayıplı. **Çidiktig kızınıñ çüs çazıh, alğan kızınıñ pîr çazıh.**- Atasözü (Kaybedende yüz hata, alanda bir hata.)

çidil- Öksürmek: “*Tustaan ügürsüniñ hıdırada taynap alıp, çidilibisken, anıñ na soonda irkelestig tabısnañ Vaskaa nandırgan.*” A.Kuzugaşev (Tuzlu salatalığı kütürdeterek çiğneyip, öksürmüş, ondan sonra yumuşak bir sesle Vaska'ya cevap vermiş.)

çidil Öksürük. krş.**çidir**

çidin- (ı.) 1. Yedeklenmek, yedeğine almak. 2.Çocuğun itinmesine yardımcı olmak.

çidin- (ıı.) Başarmak, emeline ulaşmak.

çidincek s.Yedek at, yedekçi.

çidindir- Yedeğine aldırarak, yanında göndertmek.

çidinis İtelenerek gitme.

çidinis- Birbirini iteklemek, itişmek: “*Sarığ tay uluğ ala habis çügüriste çilğalarzar çidizip odırğan.*” N.Domojakov (Sarı tay büyük kapışma kaçışmada yıklara doğru itişip gitmiş.)

çidinmes s.Anormal, aptal.

çidir- Ulaştırmak, kavuşturmak, yetiştirmek.

çidir Öksürük. Krş.**çidil**

çidir- Yitirmek, kaybetmek: “*Pireezi mal çidir salza, püür çeen polar tip çiglençe.*” N.Tinikov (Biri mal yitirse, kurt yemiş olmalı diye şüpheleniyor.)

çidirig Yitik, kayıp.

çidis- 1.Kavuşmak, ulaşmak: “*Ol, at üstünde külümzirep, irni çidispin odırça.*” V.Kobyakov (O, at üstünde gülümseyip, dudakları kavuşmuyor.) 2.Varmak ulaşmak: “*Aalğa hustar çidışçeler / Aymah çirdeñ aylamp / Aarlıg ünner istilçeler / Arıg, suğni tırgizip.*” P.Ştıgaşev (Köye kuşlar ulaşıyor / Çeşitli yerlerden dönüp / Güzel sesler duyuluyor / Temiz suyu diriltip.)

çidis Başarı, yeterlik.

çidispes s.Eksik, kusur.

çidistig s.Yeterli.

çig Şüphe.

çigen Atmosfer, hava.

çigen Eksitilmiş süt.

çigene Ata.

çigir bk. **çigiren.**

çigiren s.Boz, al at donu.

çiglen- Şüphelenmek: “*Pîr dee çabal ağırığa çiglenmeenner.*” İ.Kotyuşev (Hiç kötü hastalık olacağından şüphelenmemişler.)

çiglenis Şüphelenme, şüphe: “*Apsahta çiglenis pastalıbızarmañ sizınerge kirek polğan.*” N.Domojakov (İhtiyarda şüphe başlayınca düşünme ihtiyacı doğmuş.) **çiglenis sağıs** şüphe verici düşünce.

çiglenistig s.Şüpheli, müphem: “*Oloh tusta çiglenistig sağıs çobaldırıp pastaan Arina Petrovnanı.*” N.Domojakov (Tam o sırada şüpheli fikir Arina Petrovna'ya acı vermeye başlıyor.)

çiglig s.Şüpheli, kuşku verici, endişe verici: “*Haraa sıgarğa aymah kizee çiglig. Amir nimes küñner sağam.*”

N.Domojakov (Gece olunca oba insanlarına endişe verici. Huzurlu olmayan günler şimdi.)

çigre-İrinlenmek, cerahat bağlamak.

çigren bk. **çigiren**

çiincil s.Obur, pisboğaz.

çiit Genç, yiğit: “*Kiçigdeñ sığara aar toğıs Torkanıñ çiit tuzın azınadoh hızır salğan.*”

V.Kobyakov (Küçüklüğünden beri ağır iş, Torka'nın gençliğini kısaltmış.) **Attıñ çorığı kiçigdeñ, kızınıñ çahsız çititeñ.**- Atasözü (Atın yürüyüşü küçüklüğünden, kişinin güzelliği gençliğinden.) **Naa çir pik, çe çititer annañoñ pik.** -Atasözü (Ham toprak sert, fakat gençler ondan da sert.) **çiit tus** gençlik, gençlik çağı:

çik 1.Dikiş yeri. 2.Yarık, aralık, çatlak: “*Hanca kızı ködirgem çikterdeñ, oymahtardañ, duvallardañ.*” V.Şulbayeva (Nice insan taşıdım yarıklardan, çukurlardan, siperlerden.)

çik (ı.) 1.Alçak, rezil: “*-Yo-o.*” *yo-o-o, çiktiñ adayı.*” V.Kobyakov (Yoo, yoo.. alçak köpek.) 2.Şeytan, iblis.

çik (ıı.) Kusur, özür.

çikceñnees Kırıtma, nazlanma.

çikceñne- Kırıtma, cilvelenmek.

çikceñnös Cilveli.

çike 1.Doğru, düz, dik: “*Pîr uğaa çoon hus, ol nimeniñ üstüne odırıbızıp, hanattarın nince çider sölinizineñ çaza tudıp, çike odırıbızıp, ibire haybağınıp, tükpeyçetken nimeni tumzuğınan hağıbışan.*”

N.Domojakov (Bir çok büyük kuş, o şeyin üzerine oturup, kanatlarını olabildiğince açıp, dik oturup, etrafa bakınıp, tümseklenen şeye gagasıyla vurmuş.) 2.Boşuna, boşu boşuna, boş boş: “*Taap halıñar olarnı. Çike odr halçazar.*” V.Şulbayeva **çip-çike** dosdoğru, dümdüz.

çikim Dik, sarp: “*Tağniñ pu hiri çikim, sıh polcaa çoğıl.*” M.Çebodayev (Dağın bu yamacı sarp, çıkılamaz.) “*İdök ol, çikim çarnı hastı in parıbışan çalğıs azah çolniñ üstü-altındağı poğır-pağır hayatastarğa urungli, salğahtala ahhlabışathan.*” İ.Kotyuşev (Böylece o, dik yar kıyısından inen patika yolun altı üstündeki eğri büğrü taşlara vurarak dalgalanıp akıyor.) İ.Kotyuşev **çikim haya** sarp kaya.

çikpek Sıcak meltem.

çikpe- Aş ermek, canı bir şey yemek istemek.

çiksi- İkraht etmek, tiksinsenmek: “*Kurt oshas, hara nimeni kör salıp, çiksi sıbrabışan Marğa.*” İ.Kotyuşev (Böcek gibi kara şeyi görüp, tiksintiyle mırıldanmış Marğa.)

çiksın- Tiksinsenmek, iğrenmek.

çiksıncek s.İğrenen, tiksinen.

çiksınistig Tiksindirici.

çiksit- Tiksindirmek, iğrendirmek

çikte- Sevmemek, tenkit etmek.

çiktel- Dikişi sökülme.

çil- Yemek yenmek.

çil (ı.) Yel, rüzgâr: “*Kün harağı çabırılıbışan / Kün say çiller tüşklebistı / Küskü haraazı uzarabışan.*” A.Topanov (Güneş ışığı kapandı / Her gün rüzgâr esiyor /Güz gecesi uzadı.) **sooh çil** soğuk rüzgâr. **hazır çil** fırtına, bora. **çilge saptır-** rüzgârdan kavrulmak. **Çalğıs kızı çonnañ hortıh, çalğıs ağas çildeñ hortıh.**- Atasözü (Yalnız kişi halktan korkar, yalnız ağaç yelden korkar.) **çil çoh** rüzgârsız.

çil (ıı.) Yabanî.

çil (uçan) At.

çil aas Gaipten gelen ses.

çil ayı Ocak ayı.

çilbe- bk. **çelbe**.

çilbeg Yelpaze.

çilbekte- Yalpalamak, sallamak.

çilbekten- Yalpalanmak, sallanmak.

çilbektes- (birlikte) Yalpalanmak, sallanmak.

çilbektes Yalpalama, sallanma.

çilbektet- Sallatmak, yalpa vurdurmak.

çilben- Sallanarak gitmek, yalpalamak: “Çolda Ah oy attıñ çilnıneñ çili / Ah oy isnañ parovoz çilbençe.” S.Kadışev (Yolda Ak kula atın yelesinden gibi / Ak gri dumanla lokomotif yalpalanıyor.)

çilbeñne- Sallanmak, yalpalanmak.

çilbeñnes- Yalpalanmak, ırgalanmak: “On kizek çilği, on kizek hoos is çili, çilbeñneze tüsken, köp öñniğ çuruhtarnañ sırap tükken çorğan çili idilize halğannar.” N.Domojakov (On kadar yılki, on kadar resim parçası gibi dalgalanmış, çok renkli resimlerle işlenmiş yorgan gibi itinmeye başlamışlar.)

çilbes Versta (1.06’km’lik uzunluk ölçüsü)

çilbeste- Sallamak.

çilbesten- (birlikte) Sallanmak, ırgalanmak

çilbiğen Ejderha.

çilbır Alaycı, şakacı.

çilbıre- 1.Kımıldamak, kıpırdaşmak. 2.Sürünmek.

çilbıres- Sürünmek, kımıldanmak: “Hırığda turğan ibniñ hazaazınıñ puliina parıp, pır stolbaa çölenip, Aydo çilbırezip turça.” V.Kobyakov (Kenarda duran evin ahırının köşesine gelip bir direğe yaslanıp, Aydo kımıldayıp duruyor.)

çilbırkey Karın boşluğunda sinirlerin birleştiği nokta.

çile İp, kendir.

çilegeKök: “Soshalar kırıp çilegelerin haspas ide, sidenni dee tihtap salarcıh.” A.Çerpakov (Domuzlar girip köklerini kazılmayacak edip, otları da bastırırdı.)

çilegen- (bitki) Kökleşmek.

çileñer Küçük koy: “Tuyuh pön oshas tuhur pastıg çileñner köp artıs paradır Çobat suğ.” N.Domojakov (Kör bağırsak gibi kör uçlu küçük koylar bırakıyor Çobat ırmağı.)

çileñmes Salıncak.

çili e. 1.Gibi. “Anıñ çarılı hulahtarı, hıshı pöriktin hulahtarı çili, halbastanğlapça.” V.Kobyakov (Onun parlak kulakları, kışım borkün kulakları gibi sallanıyor.) **Ölen çili örınme, örtek çili uçuppa-** Atasözü (Balık yavrusu gibi sevinme, ördek gibi uçma. 2. Sanki, yani, adeta.

çilicek Meltem, esin.

çilin (ı.) Yele: “Çolda Ah oy attıñ çilnıneñ çili, Ah oy isnañ parovoz çilbençe.” S.Kadışev (Yolda Ak kula atın yelesinden gibi / Ak gri dumanla lokomotif sallanıyor.)

çilin (u.) Yelin, inekte dolgun meme.

çilin 1.Kemikte ilik. 2.İlik kemiği.

çilinne- Meme sütle dolmak, şişmek. krş. **çille-**

çilinnig Yeleli.

çille- Hayvanın memesi şişmek. krş.**çilinne-**

çillen- Rüzgâr çıkmak.

çillendir- Rüzgâr çıkarmak.

çillig Rüzgârlı. **püün çillig kün** bugün hava rüzgârlı.

çilne- bk.**çilinne-**

çiltek Karışık. **çiltek sas** karışık saç.

çimci Kızartılmış arpa. **çimci hoor-** arpa kavurmak.

çimcük İnci. **çimcük marha** inci düğme.

çimdik 1.Yaşlı, ihtiyar. 2.Emekli.

çime (ı.) Tembih, öğüt

çime (u.) Yakaya dikilen kenar.

çimele- Tembihlemek, öğüt vermek.

çimır-çamır Yağmur ruhu.

çimires- Titremek, tüyleri diken diken olmak: “Kiden kögeneginin altınca içigey çimireze halça.” N.Domojakov (Keten gömleğinin altında dondurucu soğuk titretiyor.) “Anıñ idı-söögı örınıstıg çimireze tüsken.” N.Domojakov (Onun eti kemiği mutlulukla karıncalanıyor.)

çimis Yemiş.

çimki- Hadım etmek, enemek, iğdiş etmek.

çimkis Hadım, iğdiş etme.

çimkit- Hadım, iğdiş ettirmek.

çiñ- Yenmek, galip gelmek, mağlup etmek: “Çe, olğannar, ayna çinip çırğap polbadı, huday pisti araçıladı.” A.Kuzugaşev (Fakat çocuklar şeytan galip gelip kutlamasını yapamadı, Tanrı bize yardım etti.) **Sın nime haçan daa çinendir.-**Atasözü (Gerçek olan daima galiptir.)

çincil Obur.

çindir- Yendirmek.

çindirbes Yenilmez.

çindirt- Yendirtmek.

çine bk.**çına.**

çiñis Yeniş, galibiyet, zafer: “Ol çiñis — sın çiñis polğan.” V.Kobyakov (O, galibiyet, gerçek zafer olmuş.) **çiñis al-** zafer kazanmak. **çiñis payramı** zafer bayramı.

çiñisçi Galip, zafer kazanan: “Pis çiñisçilerbis! Torka örınıstıg tabısnañ çoohtap kilçe.” V.Kobyakov (Biz galipleriz, Torka mutlu bir sesele konuşarak geliyor.)

çiñlen- bk. **çiglen-**

çinlenis bk. **çiglenis**

çinme Onur, haysiyet.

çinmelig Onurlu, haysiyetli.

çinovnik Memur.

çip 1.İp. “İñede halğan çip uçıgın daa surağ-sap çoh albaan.” N.Domojakov (İğnede kalan ip ucunu dahi haber vermeden almamış.) **çipti iñe saptap salarğa** ipi iğneye saplamak. 2.Avda kullanılan ağ.

çipçi 1.Kadın terzi. 2.mec.Kız. **ohcı ba, çipçi be töreen** avcı mı, terzi mi doğmuş. (Oğlan mı, kız mı doğmuş.)

çip-çikim

çipsir- Örmek.

çir Hiç: “Sınap tigırde huday polza daa / Ağaa çir dee pazırbasın min.” V.Mayneşev (Gerçekten gökyüzünde Tanrı olsa da / Ona hiç de tapınmam ben...) Ah hazıñ pütken artıh çirimni, Altı çıl çörıp, çir undubadım. M.Kilçiçekov (Ak kayın yetişen güzel yurdumu / Altı yıl ayrı kalıp hiç unutmadım.)

çir 1.Yer, yeryüzü: “Çirdeñ kök odıcahtar köringlep odırçalar.” V.Kobyakov (Yerden yeşil otlar görünüyorlar.) 2. Yer, mekan: “İköleñ amdı, udur-tödır aylanızıp, çirge nannana çadıp aldılar.” V.Kobyakov (İkisi birlikte şimdi, birbirine dönüp, yere yan üstü yattılar.) **nime salcañ çir** eşya koyacak yer. **odırcañ çir** oturma yeri. **kırceñ çir** giriş, girilecek yer. **çirniñ üsti** yer üstü. **ada çir-suu** ata yurt. **çir tamaa** yerde yetişen yiyecek. **çirge tıs-** yere konmak. **Ada çirine ay-tıs pirbes; uluğni uludar, kiçigni kisteder.** –Atasözü (Ata yerine huzur vermez, büyüğü uludur, küçüğü kişnetir.)

çir- Yirmek, kırmak, yarmak.

çirçe Fincan. **Hıs kızınıñ isti- hızıl çirçe.-** Atasözü (Kız kişinin midesi, kızıl fincan.) “Am daa çirçece suğ butilkada par.” N.Tinikov (Hâlâ bir fincan kadar su şişede var.) **ağas çirçe** ağaç fincan.

çirik- Yavrusunu yadırgamak.

çirik Yirik, yirilmiş, yırtık.

çirkeen Kendini beğenmiş, rüküş.
çirkeennen- Kendini beğenmek, böbürlenmek.
çirken Tikindirici, çirkin: "Uzun sıra huzuruhtuğ Çirken ala kiptiğbın, Arthan-urthan daa çizem, Toshanca hahlap alçam." N.Tinikov (

çirken- İğrenmek, tiksilmek, nefret etmek.
çirkencek İğrenen, tiksinen.
çirkendir- İğrendirmek, tiksindirmek.

çirkese Tikinti, ürperti: "Huu hir ozarındağı ashırlıg pasha cılgularğa ürügis, huyis çirkezı ırahtınoh çitken." N.Domojakov (Boz tepenin öte yanındaki aygırlı başka yıklarına ürküş, kaçış ürpertisi uzaktan ulaşmış.)

çirkestig Çirkefli, tiksinc: "İrnim çirkestig üstig polar." V.Şulbayeva (Dudağım çirkefli yağlı olur.)

çirle- Şırl şırl akmak: "Hanı arıg harda çirli tüskende, ol pazoh, ças hulunicahtıñ irke ünün is salıp, halğancızın tura honarğa übengen." N.Nerbişev (Kanı temiz kara şırl şırl akınca, o yeniden, sevgili kulunun sesini duyup, son kez kalkmak için gayret etmiş.)

çirliğ Yeri olan: "Hara çirliğ çazızında Hastayıp öşçe kolhoz tamaa." M.Arşanov (Kara yerli ovasında / Yetişip büyüyor kolhoz yiyeceği.)

çirlik (ı.) Paspas.
çirlik (ıı.) Dökülmüş tohumdan çıkan bitki.
çirse- Yurduzu özmek. **çirliğ kızı çirsepçe,** **suğlıg kızı suhsapça** yurdu olan yurduzu, suyu olan suyunu özler.

çirsı- Küflenmek, bozulmak
çir-suğ tekr. Ana yurt, memleket: "Harğalğan çabal urcılarnı / Unadıp, hanın töge çat salğan / Ana ol hınıstıg çir-suğrı / Ölim, huldañ araçılap halğan." İ.Kotyuşev (Lânetlenmiş kötü düşmanları / Yok edip kanını dökmüş/ Ona sevgili yurduzu / Ölümden, kölelikten kurtarmış.)

çir-suğcı Hemşehri.
çis 1.Bakır: "Tamkınu çis pastıg hañzazına tıhtap çada parğan." V.Kobyakov (Tütünü bakır başlı piposuna sıkıştırarak uzanmış.) 2.Bakır, bakırdan **çis pastıg** bakır başlık. **çis ahça** bakır para. **çis çaynik** bakır çaydanlık.

çis- Dizmek: "Tayağınan tura alındağı tal sırbınan çis salğan tunnu saphan." A.Çerpakov (Asasıyla kalkıp önündeki söğüt çubuğu dizilerek yapılmış çite vurmuş.) **sur çis-** boncuk dizmek.

çiskin- Tiksinmek.
çiskincek Tiksinme, iğrenme: "Payusa, çiskincegi dee tutsa, anı holtihtap aldı." A.Çerpakov (Puyusa, tiksinsen de onu koltuğundan tuttu.)

çiskinıs Tiksinme, iğrenme.
çiskinistig s.Tiksindirici.
çiskıs Dizi, sıra.
çislitel'nay gr. Sayı sıfatı.
çislo Sayı.

çiste Enişte: "Habazıp odırıñar, İlek çistem. İcemniñ habascañ oñdayı ashınah." G.Topanov (Yardımlaşıp yaşayın, İlek enişte. Annemin yardımlaşacak durumu yok.)

çistek Yemiş: "Tastıhti arıgda toğas parza, çistek-miskelerin, huzuhtarın tasti, ay-hut çoh tisçeñner." N.Tyukpiyev (Uzaktaki ormanda karşılaşsa, yemiş mantarlarını, fıstıklarını bırakıp, sessizce kaçarlardı.) **hastah çistek** ham yemiş.

çistekte- Yemiş toplamak.
çistektig s.Yemişli: "Çistektig-pirogtar, sütteñ, ogorod tamağınan." N.Tyukpiyev (Yemişli börekler, süt, bahçe sebzeleri.)

çistır- Dizdirmek.

çistok Divan: "İbnñ eezı, hara sağallıg, kize taarğan sastıg kızı çistok üstünde odırıp, çis pastıg hañzazın tartıp, purladıp odırça." V.Kobyakov (Evin sahibi kara sakallı, kesilip kısaltılmış saçlı, divan üzerinde oturup, bakır uçlu piposunu çekip, tütürüyor.)

çit- (ı.) 1.Kavuşmak, ulaşmak, yetişmek, varmak: "Piske dee pıree hacan ülüs çitkeyök se." V.Kobyakov (Bize de bir gün bir pay gelir herhalde.) **çazağ parzañ çit polbassıñ** yaya gidersen kavuşamazsın. **Pir oğrıñ çit polbin parım, çistem dee tut polbinçam.**-Bilmece, gölge (Bir hırsıza yetişemiyorum, yetişsem da yakalayamıyorum.)

2.Basmak, ulaşmak. **segiz ças çidip odır** sekiz yaşına bastı. **hışı çit kilir** kış geliyor. 3.Yetmek, yeterli olmak, kafi gelmek. **İdeñ kizee çappa, pozıña daa çitpes.**-Atasözü (Eteğini başkasına örtme, kendine de yetmez.) 4. Yetmek, ulaşmak. **harah çitpes talay** göz ulaşmaz deniz. **amğaa çitkence** şimdiye kadar: "Ol, amğaa çitkence, Aydonan hada mal hadarıp, hara hoıların açın añniñ ahsına kیرهdeñ köp araçılıdır." V.Kobyakov (O, şimdiye kadar, Aydo ile mal otlatıp kara koyunları vahşî hayvanların ağzına girmekten çok kurtarmış.)

çit- (ıı.) Yitmek, kaybolmak: "Pıree hulun ma, çabağa ba aña-nimee kırıp, alay çidip pe noo parza, annan çahsı la kün körceñ çoğıl." V.Kobyakov (Kulundan taydan biri bir yere girecek veya kaybolacak olsa, ondan sonra güzel gün göremezsin.) **çit par-** kaybolmak.

çitatel' Okuyucu, okuyan.
çiti- Keskinleştirmek, bilemek. **Çitbesti çiti** **polbas, tıspastı tızıp polbas.**-Atasözü (Kesmez keskinleştirilemez, söz dinlemeze söz dinlettirilemez.)

çiti Yedi, 7: "Çiti hulasa çirde tal ağastıñ altında haydağ-da hara nime körinçe." A.Kuzugaşev (Yedi kulaç kadar uzaklıkta söğüt ağacının altında kara bir şey görünüyor.)

çiti çiltıs Yedigir, Büyük Ayı.
çitiğ 1.Keskin, iyi kesen. **Azañ pik pas, haraañ çitiğ kör.** -Atasözü (Ayağını berk bas, gözün keskin görsün.) "Türçe polarınan Çohırah, çitiğ tısterin ırsayıtıpızıp, pora attıñ tumzuğına segiribisken." V.Kobyakov (Çok geçmeden Çohırah keskin dişlerini sırtıp, bora atın burnuna saldırmış.) **çitiğ pıçah** keskin bıçak, 2. Keskin, iyi gören göz: "Çe abahay tegilek ah sırayınan paza çitiğ hoor haraharınan hakas polçathamı ikincilecee çoh pildistiğ." İ.Kotyuşev (Fakat güzel yuvarlak ak yüzünden ve keskin kahverengi gözlerinden Hakas olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılıyor.) **çitiğ harah** keskin göz. **harah-hulahtarı çitiğ** gözü kulağı keskin. **çitiğ ün** keskin ses.

çitiğ pulun Keskin köşe, viraj: "İrah taa parbin, tigir köginde çitiğ pulun ide süilip, hustar nandıroh, payağı nimezer tartıp, çirge tısklepçeler." N.Domojakov (Uzağa gitmeden, göğün maviliğinde keskin köşe çizip süzülerek kuşlar deminki şeye doğru yeniden yere düşüyorlar.)

çitiğen Yedigir, Büyük Ayı.
çitiler Yedişer.
çitinci Yedinci.
çitir- Yetiştirmek, ulaştırmak, kavuşturmak. **algıstarın çitir-** teşekkürlerini sunmak.

çitiire 1.Kadar: "Çağdı piriş körze, sinaboh pırsı püdin, pırsı çarımına çitiire talaan ottıg siden tur." V.Kobyakov (Yaklaşıp baktığında, gerçekten biri tam, diğeri yarısına kadar dağıtılmış oflu çit duruyor.) **on çisloğa çitiire** ona kadar. **toğıs çasha çitiire** dokuz yaşına kadar. 2.Yeterince. **çitiire pıspaan it** yeterince pişmemiş et. **çitiire idılbeen toğıs** yeterince yapılmamış iş.

çitiris- Birlikte ulaştırmak, kavuştırmak, yetiştirmek.

çitiris Ulaştırma, kavuştırma.

çitit- Keskinleştirmek. **Çitübesti çitit polbas,**
tıspası tızıp polbas.- Atasözü (Kesmez keskinleştirilemez, söz dinlemeze söz dinlettirilemez.)

çitke Ense.

çitken Yeterli, kafi. **ügrenerge çitken ças** öğrenim için yeterli yaş.

çitker Şeytan

çitkice zf. Yeterince, kafi derecede.

çitkil Yeterince, yeterli, yeteri kadar, kafi derecede: “*Çurtapçathanıbıstı pozıñ daa körçezñ: klub par, kögñig, pray nime çitkil.*” S.Çarkov (Hayatımızı sen de görüyorsun: klüp var, neşeli her şey yeterli.)

çiton Yetmiş: “*Pray mirdegı istencilerneñ hada / Sinñ çiton çazuñnu.*” M.Arşanov (Bütün dünyadaki işçilerle birlikte / Senin yetmiş ovanı.)

çitöleñ Yedisi birlikte.

çitpes Noksan, eksik, yetmez: “*Pozıñ çitpes hırı pozıñaoh körñner.*” S.Çarkov (Kendi eksik yanlarımızı kendiniz görünüz.)

çize e. 1.De, dahi, ise, ki. **sin çize kilerzñ me?** Sen de gelir misin? “*Anañ soonda, pabamññ idi ilepçetkenñ körñpolar çize, sıgıbışan, çuyuh-çayih polip.*” V.Kobyakov (Ondan sonra, babamın vücudunun zayıfladığını görmüş olmalı ki, çıkıvermiş, sessizleşip.) 2.Herhalde, galiba: “*pu anda añ nime kördi polar çize’ tıp sağın turça.*” V.Kobyakov (Bu orada av hayvanı gibi bir şey görmüş olmalı herhalde’ diye düşünüyor.)

çizil- Dizilmek.

çizim Dizi, sıra.

çizis Dizilme.

çizis- Karşılıklı boncuk dizmek.

çlen Üye, aza, öge. **predlojeniyeniñ çleni gr.** cümlelerin ögeleri.

çlenskay s. Üyelik. **çlenskay vzos** üyelik aidatı.

çoba Kertik.

çobağ 1.Acı, ıstırap, üzüntü, keder: “*Amdı mağaa, çalğıs pozıma, kem polizar za tıp, uluğ çobağnañ çobalıp, harağımıñ çazın kirlig niineñ çızıp turça.*” V.Kobyakov (Şimdi bana, yalnız başıma, kim yardım edecek, büyük acıyla inleyip, gözünün yaşını kirli yeniyle siliyor.) 2.Endişe, tasa.

çobağlığ 1.Acı veren, acılı, ıstıraplı: “*Aydonıñ pozımıñ sağızına kİRgen aar çurtas, çobağlığ küñner anıñ olğan çüregiñ puzuhtırçalar.*” V.Kobyakov (Aydo’nun kendi aklına gelen ağır hayat, acılı günlerin onun çocuk yüreğini kaygılandırıyor.) **çobağlığınñ alnında çoon töge** mustaribin önünde kalın kütük. 2. Acı çeken, mustarip

çobal Acı, ıstırap, kaygı.

çobal- 1.Acı çekmek. **Sarnazarğa çat çahsı, çobalibissañ, tuğan çahsı.-** Atasözü (Eğlenirken yad güzel, acı çekerken.) 2.Acı çekmek, ezilmek, üzülmek **Pay pazınadır, çoh çobaladır.-** Atasözü (Zengin zulmeder, fakir acı çeker.) 3.Tasalanmak, endişelenmek: “*Püün çılğılarımıñ tappinibissam, haydi la küzedip honğay ni ze, tıp çobalıp çoohtança pudurğı kızı.*” V.Kobyakov (Bugün yılkıları bulamazsam, nasıl bekleyip geceyi geçireceğim, diye kaygılanarak konuşuyor yanındaki kişi.)

çobaldır- Acı çektirmek, ıstırap verdirmek: “*Oloh tusta çigleniştiğ sağıs çobaldırıp pastaan Arina Petrovnanı.*” N.Domojakov (Tam o sırada şüpheli düşünce Arina Petrovna’ya acı çektirmeye başlamış.)

çobalis- Acı çekmek, ıstırap çekmek: “*Çis köğistiğ tağlarım Çobalis halçathan oshas.*” S.Kadışev (Bakır göğüslü dağlarım / Acı çekip kalıyor gibi.)

çobalıstığ s. Kötü, çaresiz, zavallı: “*Pozı, haya üstünde pik tur salıp, çobalıstığ soğın körısneñ ibirkinñ kör pariğan.*” N.Nerbişev (Kendi, kaya üzerinde sağlam durup, çaresiz kötü bakışla etrafı gözetliyor.)

çoballığ s. Acılı, üzüntülü, kederli.

çobat- Eziyet etmek, yormak, kötüleştirmek: “*Çazıda çörze, sağısnañ sanalıp, çobal çörçe nimeniñ için ol iki kızıñ çobat salğannarına.*” V.Kobyakov (Yazıda gitse, düşüncelere dalıp, üzüyor niçin o kişiye eziyet ettiklerine.)

çobattır- Acı çektirilmek, eziyet ettirilmek: “*Aydonıñ sağızında am daa ol pağda-suğda kilgen çobattırğan iki kızı.*” V.Kobyakov (Aydo’nun aklında hâlâ o bağılı vaziyette gelen eziyet çektirilen iki kişi.)

çoçaña s. Korkak, ürkek.

çoçay- Çömelmek: “*Olğan-uzah siden üstüne, ib hırında çoçayışlabışan.*” M.Kokov (Çocuk otun üstüne ev yanında çömelmişler.)

çoça kız. Domuz. krş. **sosha.**

çoçı- Korkmak, çekinmek, ürkmek: “*Aydo, çoçıp parıp, kinetiñ nandıra aylana çaçırıp, körñbısken.*” V.Kobyakov (Aydo, ürkün aniden sıçrayıp arkaya dönüp bakmış.)

çoçılı Göden.

çoçım Büyük kadeh.

çoçın- Ürkmek, çekinmek, korkmak: “*Sança tudışçathan tabannarğa çağın daa pazarğa çoçınğan.*” İ.Topoyev (Sança tutuşan yiğitlere yaklaşmaktan korkmuş.)

çoçına s. Delişmen, zıpır, kaçık.

çoçıs Korkma, ürkmek.

çoçıs- (birlikte) Korkmak, ürkmek.

çoçıstığ s. Korkunç, ürkünç, ürkünçücü: “*Olarnıñ çoçıstığ nimeleri halbin sürñzıp odır, çağdaplaça.*” N.Domojakov (Onların ürktüğü şey geride kalmayarak onları takip edip yaklaşıyor.)

çoçıt- Korkutmak, ürkünçmek: “*Fedor Pavloviçti çoçıdıp, oloh tusta ağaa sağıs habındırğan ol amur.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç’i korkutup tam o sırada aklına bir fikir getirmiş o sakinlik.)

çoda (ı.) Bacak: “*Hayran adımıññ idi çilii / İki çodamni çılıdıp kilçe.*” M.Kilçiçekov (Güzel atının etinin sıcağı / İki bacağımlı ısıtıyor.)

çoda (ıı.) Kirtil, çöten.

çodım 1.Solgun, soluk. 2. Çürük, sağlam olmayan.

çoduñ bk. çodım

çoğar (ı.) zf. Yukarı: “*Tüdünneri çoğar puluttarğa siri atihhlap turadır.*” V.Kobyakov (Tütünleri yukarı bulutlara doğru yükseliyor.) **suğ çoğar çüzerge** su yukarı yüzmek.

çoğar (ıı.) Batı.

çoğarlı s. Yukarı, yukarıdaki: “*Mına çoğarlı aalzarım iki hañağa tıhtaldıra odırğan çon kilçe, çarımı çağa parçathan oollar.*” F.Burnakov (İşte yukarıdaki köyden iki araba dolusu insanlar geliyor, yarısı savaşa giden gençler.)

çoğdır İki omuz arası, cıdağı.

çoğıl (<yok ol) Yoktur. **Tabırğı çortpaan tağ çoğıl, tarihpın ösken er çoğıl.** -Atasözü (Geyik koşmayan dağ yoktur, darlığa düşmeden büyüyen er yoktur.) “*Çohırahtañ pasha pır dee arğızı çoğıl.*” V.Kobyakov (Çohırahtan başka bir de arkadaşı yoktur.) **ibde çoğıl** evde yok. **pır dee nime çoğıl** hiçbir şey yok. **polcaa çoğıl** daha fazla mümkün değıl.

çoh 1.Yok, -sız **sanı çoh** sayısız. **saa çoh** güçsüz, gücü yok. **irtçee çoh** geçitsiz. **huri-pazı çoh** uçsuz

bucaksız. **çoh it-** yok etmek, imha etmek: “*Pozimñ çüreginde Yakını sağam daa çoh idibizer çili polça.*” V.Kobyakov (Kendi yüreginde, Yakın’ı hemen yok edecek gibi hissediyor.) **ayağ çoh** amansız, acımasız. **irik çoh** istemeyerek, iştahsızca. **izi çoh a).**Rahatsız, huzursuz. b).Rahatsızlık verici. **izi çoh maymah** rahatsızlık veren ayakkabı. 2.Fakir. **çohñ çoli hatıg-** Atasözü (Fakirin yolu sert.)

çoha kaç. Düşün ateşi.

çoh-çoos tekr. Fakir, fakir fukara: “*Pis çoh-çoostarnı paylardañ pozıdar üçün küresçebis.*” V.Kobyakov (Biz fakirleri zenginlerden kurtarmak için mücadele ediyoruz.)

çohır añ Pars.

çohır s.Alaca, ala: “*Çoon pızo sininçe polar, çohır nime, seğirip, hustarzar atıhça.*” N.Domojakov (İri buzağı büyüklüğünde, ala şey, seğirip kuşlara doğru atılıyor.)

çohırah Alaca

çohırahtıg s.Alacalı.

çohırlan- Renkler karışmak, alacalanmak.

çohsal Acı, ıstırap.

çohsın- Hasretini çekmek, özlemek: “*Çohsınarbıs am sinı, Keres.*” V.Şulbayeva (Şimdi seni özleyeceğiz Keres)

çohsıra- Fakirleşmek.

çohıta- (ı.) Suyun akışına karşı gitmek, akıntıya karşı gitmek.

çohıta- (ıı.) (mal) Saymak.

çohıtağ Çöten, kirtil.

çohıtan- Bulunmamak, yokluğunu çekmek: “*Sınap pıreezi hazıh çohıtanıbıssa, İliskecek olarnıñ imneg turazınzar kil turarğa söleen.*” İ.Kotyuşev (Gerçekten birisi sağlığını yitirise, İlikecek onların muayene yerine gelmelerini söylemiş.)

çol 1.Yol. **Aylanıstıg daa polza, çol çahsı, aylıg daa polza, hıs çahsı.** -Atasözü (Dönüşlü de olsa yol güzel, bir aylık da olsa kız güzel.) “*Amdı pu uluğ çol minı pıree aalğa uçuradar la uçuradar.*” V.Kobyakov (Şimdi bu büyük yol beni bir köye mutlaka ulaştırır.) **çalğıs azah çol** patika, **azır çol** kavşaklı yol. 2.Yol **çol püdirii** yol yapımı, **kügürt çol** ebemkuşağı, gökkuşağı, **Hro çoli** Samanyolu.

çolabit Selâm. **çolabit ağıl-** selâm getir-: “*Minneñ paza pray ollardañ sağaa çolabit ağıldım.*” S.Çarkov (Benden ve bütün gençlerden sana selâm getirdim.) **çolabit çohıta-** selâm yollamak.

çolban Gezgin.

çolbanna- Diyar diyar dolaşmak.

çolbıñ Evsiz.

çolcanah zool. Gelincik.

çolcı Yol çalışanları.

çolıcah Küçük yol, patika: “*Çalğıs azah çolıcah toozilcaa-parcaa çoh pıree de oñ sarına igirli subalıp parça.*” V.Kobyakov (Patika yol bitmez tükenmez, bazen sağ yanına eğrilip uzanıyor.)

çolıh- Yapışmak. **irgiden irikpe, naağa çolıhpa** eskiden usanma, yeniye yapışma.

çolla- 1.Yollamak. 2.Yol göstermek, yolcu etmek.

çollan- Yola koyulmak, yola çıkmak: “*Çarıh öñneñ çalturan turıp / Çazı çirzer çollandıñ.*” A.Topanov (Parlak renkle parıldayıp / Ovaya doğru yola çıktın.)

çollıg s.1.Yolu olan (yer): “*Çir ibire çollıgbin / Çortıp la çöredirbın.*” N.Tinikov (Yeryüzünde yolum var / Sadece koşup gezerim.) 2.Çizgili: “*İs tovarnañ, tikken çollıg hara stanınıñ sol pudı maymah türeyine çitkençe ibestel halğan.*”

V.Kobyakov (İşlemeli deriden dikilen çizgili siyah elbisesinin sol bacağı çizme konçuna kadar yırtılmış.) **çollıg tetrad** çizgili defter.

çoma bk.çoba

çon 1.Halk. **At ügrederde, arğamcıñ pik polzın, çonğa çoohtırda, çooğın sın polzın.** -Atasözü (At eğitirken, ipin sağlam olsun, halka konuşurken, sözün doğru olsun.) “*Partızan ol haydağ çondır? -surça Aydo.*” V.Kobyakov (Partızan dedikleri nasıl bir halk? -soruyor Aydo.) 2.Halk, halka ait. **pray çonıñ ülükünü** bütün halkın bayramı.

çoñ koyb.kaç. 1.Sitem, serzeniş.2.Suçlama. 3.Kuruntu.

çoncaa belt. Dulavrat otu.

çoñna- Sitem etmek, kınamak.

çoñnan- Yalandan yapmak.

çoñniğ s. Halklı, halkı olan: “*İrikpes töreen çiribis / İlig aymah illig çonniğ.*” N.Tinikov (Bikmayız ana yurdumuzdan / Elli çeşit dilli, halklıyız.)

çoo zf. Çok, pek: “*Am anıñ köksı çoo hurupça, suğluhtı nince dee hocırat, suğ sıhpınça.*” N.Domojakov (Şimdi onun göğsü çok kuruyor, gemi ne kadar da çığnese, su çıkmıyor.) **çoo soh-** dövmek, vurmak “*Min sırernı çoo soğıp, sığara sürerbın!*” V.Kobyakov (Ben sizi dövüp, çıkarıp atarım!)

çooça Dügünde verilen hediye.

çooçah Akağaç kabağundan kap.

çooğ 1.Konuşma, söz. **İzer pazi iki polcañ, irniñ çooğı sın polcañ.** -Atasözü (Eyer başı iki olur, erin sözü gerçek olur.) 2.Söz. **çooğ çardıhtarı** gr. söz bölükleri. **kip-çooğ a).**Efsane b).Rivayet.

çooha Ateş yakmak için toprakta kazılan çukur.

çooğ-çaah tekr.Konuşma, sohbet: “*Min, sinı çalğızan polar tıp, tınancañ künde çooğ-çaahha kilçetkem.*” S.Çarkov (Ben, sen yalnız olursun diye, sohbet etmeye gelmiştim.)

çooğçı Konuşkan, geveze: “*Sarap apsağ pozınan çoohtazarğa haras körgernege, is polbin, çooğçı kizni ireelirin pılıp...*” A.Çerpakov (Sarap ihtiyar kendisiyle konuşmak isteyenleri duyamayarak, konuşanı alaya aldıklarını bilip...)

çoohta- Konuşmak. **Sıbrap çoohtaan çooğhop çooğ, hatıg çoohtaan çooğ- sın çooğ.** -Atasözü (Fısıltıyla söylenen konuşma, yalan konuşma, sert söylenen konuşma, doğru konuşma.)

çoohtağ Konuşma.

çoohtal- Konuşulmak.

çoohtan- Konuşmak: “*Püün çılğalarımı tappınbıssam, haydi la küzedip honğay ni ze, tıp çobalıp çoohtança pudurğı kızı.*” V.Kobyakov (Bugün yılmaları bulamazsam, nasıl bekleyip geceyi geçireceğim, diye acı çekerek konuşuyor yanındaki kişi.) **tohtağ çoh çoohtanarğa** durmadan konuşmak, gevezelik etmek.

çoohtançılıh s. Konuşkan.

çoohtandır- Konuşturmak: “*Çoh, çoh, çitire çoohtandırarğa pirbeen Payan, ispespın, sağaa imcı ür çoohtanarğa çaratpaan.*” S.Çarkov (Hayır, hayır yeterince konuşurmamış Payan, dinlemem, doktor senin çok konuşmana müsaade etmedi.)

çoohtanı- (birlikte) Konuşmak:

çoohtanı Konuşma.

çoohtanminçathan s.Dilsiz.

çoohtas- Konuşmak: “*Çe çazıda çörgende, anınañ çoohtasçañ kızı çoğıl.*” V.Kobyakov (Fakat ovada giderken, onunla konuşacak kimse yok.) **Ahsı tili çoğıl, çoohtasça.** -Bilmece, kitap (Ağzı dil yok konuşuyor.)

çoohtat- Konuşturmak.

çoohtaziğ Konuşma: “*Inağ çoohtaziğ ür parğan. Apsahtñ sağalı la hıymırap salıp odırğan.*” N.Domojakov (Güzel konuşma uzun sürmüş. İhtiyarın sadece sakalı kımıldayarak oturmuş.)

çoon s.1.Kalın. **Çobağlıñnıñ alında çoon töge.** – Atasözü (Mustaribin önünde kalın kütük.) 2.Büyük, iri: “*Çohırah anañ na pazoh çoon putha haphlap parğan.*” V.Kobyakov (Çohırah, sonra yeniden iri butlardan kapmaya başlamış.) 3.Şişman, kilolu. 4.Kaba, kalın **çoon ün** kalın ses, bas. **çoon mal** büyük baş hayvan. **çoon at** iri at.

çoonna- Kalınlaşmak irileşmek,
çoonnat- Kalınlaştırmak, irileştirmek.
çoorğan bk.çorğan
çoort Yoğurt. **uzaan sütti çoort ticeñner** uyuyan süte yoğurt derler.

çoos Yoksul, fakir.
çoraa 1.Mahsus, bilerek, kasten: “*Vaska daa örıngenök, çe hacan ibge kilgende, çoraa pır dee nime pılbeeçik polıp, ol çapsıh habarnı pabazınañ ıceziçe çoohtaan.*” A.Kuzugaşev (Vaska da sevinmiş, fakat eve geldiğinde, kasten bir şey bilmez gibi davranıp, o güzel haberi babasıyla annesine anlatmış.) 2.Şakadan, şaka olsun diye.

çoraam koy. Sevgili kardeşim!
çoraha zool. Dağ faresi.
çorbañna- Rahvan gitmek.
çorğa Yorga: “*Yakınnıñ çorğa pora adı mında taytañnap kilir.*” V.Kobyakov (Yakın’ın yorga bora atı işte yalpalayarak geliyor.) **çorğa pora at** Yorga giden bora at.

çorğacı Yorga.
çorğala- Yorgalamak.
çorğalat- Rahvan sürmek, yorgalatmak.
çorğan Yorgan: “*Köp öñniğ çuruhtarnañ sıırıp tikken çorğan çili idilize halğannar.*” N.Domojakov (Çok renkli bezlerle teyel dikilen yorgan gibi itişmeye başlamışlar.)

çorih (salgın) Hastalık.
çorih 1.Yürüyüş. **Attñ çorığı kışığıdeñ, kızınıñ çahsız çiiñteñ.** -Atasözü (Atın yürüyüşü küçüklüğünden, kişinin güzelliği gençliğinden.) 2.Yolculuk.

çorihçil Yürüyüşü iyi olan, tırıs giden : “*Ol oymah-soñniğ, tastiğ çollar / Çorihçil attı süñniktirgen.*” M.Kilççekov (O çukurlu taşlı yollar / Tırıs giden atı sürçtürüyor.)

çorihçil Yürüyüşlü, yürüyüşü iyi olan.
çort- 1.Tırıs gitmek. 2.Koşmak. **Tabırğı çortpaan tağ çoğıl, tarıhpın ösken er çoğıl.**Atasözü (Geyik koşmayan dağ yoktur, darlığa düşmeden büyüyen er yoktur.)

çortım Suda geçit, sığ yer: “*Ol arada çağın kışığı çortım daa, parom daa çoh polğan, ibire pararğa, tizeñ, uğaa ür pol parar.*” İ.Kotyuşev (Oraya yakın küçük geçit de, feribot da yok idi, etrafi dolansan çok zaman geçecek.)

çortır- 1.Tırıs sürmek. 2.Koşturmak: “*Polğan na nimeni çıstağlap çortır çörçe.*” V.Kobyakov (Her şeyi koklayıp tırıs gidiyor.)

çortıs- Tırıs gitmek: “*Çoğar köre çıs tartıp / Çazı istinde çortıshlabıshan.*” A.Topanov (Yukarı bakıp koku alıp / Yazı içinde tırıs koşmuş.)

çoy 1.Yalan: “*Çoy, çoy nime. Sala daa sını çoğıl.*” N.Domojakov (Yalan, yalan şey. Azıcık da doğruluğu yok.) 2.Yalancı. **Çoyınıñ harağında söp çoğıl, kışığıdeñ kışır çoğıl.**-Atasözü (Yalancının gözünde çöp yoktur, kirpiğinde kir yoktur.)

çoyırha- Yağcılık etmek, yaltaklanmak: “İki sıraylığ nimessiñ: çoyırhap pılbinçeziñ, köytikten pılbinçeziñ.” V.Şulbayeva (İki yüzlü değilsin, yaltaklanmayı bilmiyorsun, kurnazlığı bilmiyorsun.)

çoyırhah 1.Yaltak. 2.Yaltaklanma.
çoyırhos 1. Yapmacık(tan.) “*Amoh ittıerbıster ağaa, -çoyırhos ünnengen çoon kızı.*” N.Domojakov (Hemen şimdiki yaptırırız, yapmacık sesle seslenmiş iri kişi.) 2.Yaltak, yaltaklanan

çoylan- Yalan söylemek: “*Ol haydi polğandır za?*” *Sin çoylançaziñ.*” A.Kuzugaşev (O nasıl oldu ise? Sen yalan söylüyorsun.)

çooğ çardıhtarı gr. Kelime grupları.
çoylancih Yalancı.
çoylandır- Yalan söyletmek.
çoylanıs Yalan, dalavere.
çoza Aşı boyası.

çozah 1.Kanun, töre. 2.Gelenek. 3.İnanç.
çöbe bk.çöme
çöcek Kısa masal.
çöge İhlamur.

çöget Katran: “*Çöget ças ot aralı çıstan turğan.*” N.Tyukpiyekov (Katran yaş ot arasında kokuyor.)

çögig Sıcaklık.
çöle- Dayamak.
çöleg Dayak, dayanak. **Tağa sıhsañ, tayağıñ polam; suğa kirzeñ, çöleeñ polam.**-Atasözü (Dağa çıksan, asan olayım, suya girsen, dayağın olayım.)

çölen- Dayanmak: “*A sırer, İvan Petroviç, pıske. çiiñterge, çölenmeezer. Ol sıreriniñ uluğ alcaaziñar.*” V.Şulbayeva (Fakat siz, İvan Petroviç, bize, gençlere dayanmıyorsunuz. Bu sizin büyük hatanız.)

çölengi Dayanışma, yardımlaşma: “*Ol olarnıñ hirında uluğ çölengi körçe.*” S.Çarkov (O, onların arasında büyük dayanışma görüyor.)

çöles Dayanma.
çöme 1.Uzağa atılabilen ok. 2.Ok ucu.

çön- Akılsızlık etmek, aklını kaybetmek: “*Hollarınañ közidislepçeler — hacanoh çön parğan ahsah.*” A.Çerpakov (Elleriyle işaret ediyorlar, ne zamandır aklını kaybetmiş ihtiyar.)

çöndir- Aklını yitirtmek, delirtmek: “*A sırer, kommunistter, çonñı haydi çöndirgezer? İvan Petroviç.*” V.Şulbayeva (Fakat siz, komünistler, halkı nasıl delirttiniz.)

çöne Kuzu, oğlak bağlanan ip.
çöp 1.Rıza, mutabakat. 2.İkna, inandırma. **çöp pır-rıza** göstermek, mutabık kalmak. **çöpke kışır-** razı olmak, ikna olmak: “*Çöpke kışıressiñ, ya? A pıs sağaa izen kilgebıs.*” V.Şulbayeva (İkna olmazsın ha? Fakat biz sana güvenerek geldik.) **pır çöpneñ** mutabık olarak. 3.Öğüt, nasihat: “*Pray ol çöpti Aydo, istip, köğiske alınıp alğan.*” V.Kobyakov (Bütün bu öğütleri Aydo dinleyip, aklında tutmuş.) 4.Tam, uygun.

çöpçe 1.Gereği kadar, yeteri kadar. 2.Fiyatı normal, uygun.

çöpser- Müsaade etmek, izin vermek, razı olmak.

çöpsin- (1.) Hayret etmek, şaşmak: “*Hara tal, pozına çöpsiniñ, Pırsinde Tıtha çoohtapça.*” N.Tinikov (Kara söğüt bir gün kendine şaşırp, melez ağacına konuşuyor.)

çöpsin- (2.) Memnun olmak, hoşnut kalmak: “*Pıstiñ çiiñter siniñ toğızıña tñ na çöpsinminçeler.*” V.Şulbayeva (Bizim gençler senin işinden pek de memnun değiller.)

çöpsindir- (1.) Şaşırtmak, hayrete düşürmek.

çöpsindir- (II.) Memnun ettirmek, hoşnut bırakılmak.

çöpsinîs (I.) Hayret etme, şaşma.

çöpsinîs (II.) Memnun olma, hoşnut olma.

çöpsinîstîg (I.) s. Memnuniyet verici: “*Mında halğanıñ, Alcıbay mağaa çöpsinîstîg.*” S.Çarkov (Burada kalman Alcıbay benim için memnuniyet verici.)

çöpsinîstîg (II.) Şaşırtıcı, hayrete şayan.

çöpte- 1.Öğütlemek, nasihat etmek. 2.İnandırmak, ikna etmek.

çöpteg Siyasî birlik, parti.

çöptes İkna etme, inandırma.

çöptes- (birbirine) Öğüt vermek, uzlaşmak: “*Çöptespeziñ minneñ ülespeezin pozıñnıñ sağıstariñnañ.*” V.Şulbayeva (Anlaşmadım benimle, kendi düşüncelerini paylaşmadım.)

çöptet- Öğüt verdirmek, ikna ettirmek.

çöptig 1.s.Razı, mutabık. 2.zf.Düzenli, dirlik içinde. “*Min sağınğam, sîrer pîr çirde pîr çöptig toğınğlapçazar.*” V.Şulbayeva (Ben sizin bir yerde düzen içinde çalıştığınızı düşünüyordum.) 3.zf. Razı olarak, mutabık olarak. **Çöptig çurtazañ, uzun çurt polar, çöbî çoh çurtazañ, hışha çurt polar.** –Atasözü (Dirlik düzenlik içinde yaşarsan, uzun yaşarsın, dirlik düzenin yoksa kısa yaşarsın.)

çör- 1.Gitmek: “*Vanya, noğa teatrğa çörbinçeziñ?*” V.Şulbayeva (Vanya niçin tiyatroya gitmiyorsun.) **Hızlı kiik körinze, atıp alarğa çörçem; his pala urunza, hudalırğa çörçem.** –Atasözü (Kızıl geyik görünse, vurup almaya giderim, kız bala dövünse, düğün yapmaya giderim.) 2.Yürümek, koşmak. **pîreezineñ tis çör-** birinden kaçmak. **soonañ çör-** ardından gitmek. **çir künnî ibire çörçe** dünya güneş etrafında döner (gider.) 3.Yaşamak. **Hara paziñ hazarğanca, hasha tiziñ sarğalgaca çör** kara başın kırıştıncaya kadar, ak dişin sararınca kadar yaşa. 4.Şimdiki zaman yardımcı fiili olarak aralıklarla yapılmayı ifade eder.

çörbe- Teyellemek, kenarından dikmek.

çörböş koy. Sürünme, emekleme.

çörböste- Emeklemek, sürünmek.

çördir- bk.çörgis-.

çöre Bütün. **kün çöre** bütün gün.

çöres Müzmin. **çöres ağırığ** müzmin hastalık.

çörgek Küçük çocuk tulumu, gocuğu.

çörgemîs (I.) bot. Yaban keteni.

çörgemîs (II.) Ağaç makara. **çörgemîske or-** makaraya sarmak.

çörgis- Yürütmek, göndermek: “*Mındar çörgisklebizerge kirek, -Yakın çarım tabısnañ çoohtapça.*” V.Kobyakov (Buraya göndermek gerek, Yakın yarım sesle konuşuyor.)

çörî Kalın giyside eteğin iç kısmı.

çörig bk.çörîs

çörigci Yolcu.

çörîm Hareket. **mir için küresçiler çörîmî** barış için mücadeleci hareketi.

çörîndî Otlak. **çılğularnıñ çörîndîzi** yilkıların otlağı.

çörîs Yürüyüş, gidiş: “*Çalğıs adına müñip / Çiit ulustı al çörceñ / Çorih ıristıg polıp / Çörîs tikke polbacañ.*” P.Ştıgaşev (Yalnız atına binip / Gençleri alıp götürmüş / Yolculuk mutlulukla geçip / Yürüyüş boşa geçmemiş.) **Çahsı attı çörîzineñ pilceler, çahsı kiziñi toğızınañ körçeler.** –Atasözü (Güzel at yürüyüşünden bilindir, güzel insan doğuşundan görülür.)

çörîsçi Yürümekten hoşlanan.

çörîstîg 1.s. Yürüyüşlü: “*Künnîñ-taıñnıñ andar uzak çörîstîg toğıs Aydoğa arınca çarhastıg*

polıbışan.” V.Kobyakov (Gece gündüz böyle uzun yürüyüşlü iş Aydo’ya çok bezdirici olmuş.) 2.Yürüyüşlü, hızlı. **çörîstîg at** hızlı at.

çörîzin Koyun postu. **tüktîg çörîzin** yünlü post. **çörîzin ton** kürk palto.

çöskîn s.Serseri, sefil: “*Çöskîn pababıs tabıl pardı!*” V.Şulbayeva (Serseri babamız bulundu.)

çrezvıçaynay s. Olağanüstü.

çuban- Ağır davranmak, boş şeylerle uğraşmak: “*Anda pazoh ür çubanın, çapçañ kil.*” V.Kobyakov (Orada boş işlerle uğraşmadan çabucak gel.)

çuça- Saçları dağıtmak.

çuçal- Saçlar dağılmak.

çuçan- Saçlar dağılmak.

çuçana İşleme, nakış.

çuçuğ Şıra.

çuçuñ Ağaç suyu, özsu.

çuçunça İpekli kumaş.

çuda- 1.Zayıflamak: “*Çudap parğan sırayın çura tudına piriñ, anañ tapsaan.*” V.Kobyakov (Zayıflayan yüzünü kırıştırıp sonra konuşmuş.) 2. Sefalet içinde olmak. 3.Hava bozmak.

çudan- Özensiz, kılıksız olmak.

çudat- Zayıflatmak.

çuğ- 1.Yıkamak, temizlemek: “*Mañnay al çörçen paylar / Mañat altın çuğcañnar / Madır çirîn irtçeñner / Mañnayğa körbeceñner.*” P.Ştıgaşev (Mannay’ı götüren zenginler / İyi altın yıkamışlar /Madır yerini geçmişler /Mannay’a bakmamışlar.) 2. Banyo yaptırmak: “*Çornapnañ Marğa oolahtarın çirde çuğannarınca, İliskecek lampanı közenek irkinine turğızıbışan.*” İ.Kotyuşev (Çornap’la Marğa oğullarına yerde banyo yaptırana kadar, İliskecek lambayı pencere pencere çerçevesine bırakmış.)

çuğun Dökme demir.

çuğa s.1.İnce: “*Çuğa tonanğan his ötik parğan.*” N.Tyukpiyekov (İnce giyinen kız ıslanmış.) **çuğa hıdat torğızı** ince Çin ipeği. **çuğa çacın** ince kağıt. **çuğa kip** ince giysi. 2.Nazik.

çuğaan Sevimlilik, güler yüzlülük.

çuğaannıg s. Güler yüzlü, sevimli.

çuğacah zf.İncecik: “*Nañmırnıñ çoon tamcıhhtarı, ağas pürlerin tuçırathlap, çuğacah tonanğan hıstı içgeylendir sıhhan.*” N.Tyukpiyekov (Yağmurun iri damlaları,ağaç yapraklarını hisırdatıp, incecik giyinen kızın içini titretmiş.)

çuğalan- 1. İncelmek. 2.Yumuşamak, yufkalaşmak: “*Çoh, kiziñiñ çüree, uluğlanıbıssa, çuğalança odır.*” N.Nerbişev (Hayır, kişinin yüreği, büyüdükçe, yumuşuyor.)

çuğba Araştırma, inceleme.

çuğdır- 1.Yıkıtmak, temizletmek. 2.Yıkandırmak, banyo yaptırmak.

çuğuncah s.1.Yapışkan. **Çuğuncahtañ çuğuncah nimedir.** –Bilmece, dil (Yapışkandan yapışkan nedir?). 2.Bulaşıcı (hastalık): “*Min çuğuncah çabal ağırığa haptırt salğam? Tayka.*” V.Şulbayeva (Ben bulaşıcı kötü bir hastalığa yakalandım.) **çuğuncah ağırığ** bulaşıcı hastalık.

çuh- 1.Yapışmak: “*Tazın müüzine har çuhpas / Tarıncah ipçee ir çuhpas.*” M.Bainov (Kelin başına kar yapışmaz / Sinirli kadına er yapışmaz.) 2. Hastalık bulaşmak. 2. Uyuşmak, uygun gelmek, kaynaşmak: “*Pıstıñ irgi-purunğularıbis, palaa ayna-çik sunmazın tıp, ağaa pıree homay arah, çuhpas arah at taap alarğa küstenceñner.*” G.Kazaçınova (Bizim atalarımız, bebeğe kötü ruh ilişmesin diye, ona bir kötü, uygun olmayan ad bulmak için çaba harcamışlar.)

çuh Katran, reçine.

çuħçañ s.1.Yapışkan. 2.Bulaşıcı. **çuħçañ ağırığ** bulaşıcı hastalık.

çuħças Pipo temizleme çubuğu.

çuħçı- 1.Ovalamak. **İrte turđan hushacah nimiske tüzedir, ırte turbaan hushacah harağın çuħçıp odıradır.-** Atasözü (Erken kalkan kuşçuk yemişe düşer, erken kalkmayan kuşçuk gözünü ovalar.) 2.Oymak.

çuħçıla- Deşmek, oymak.

çuħçilat- Oydurmak, deştirmek.

çuhta- Katranlamak, ziftlemek.

çuhtığ s. Katranlı, ziftli: “*Çuhtığ tut ağas hara kök isnañ ıstaladır, köyçetse.*” N.Domojakov (Katranlı melez ağacı kara gök dumanla dumanlanıyor yanınca.)

çuhtır- 1.Yapıştırmak. 2.(hastalık) Bulaştırmak.

çu hul (ı.) Kötü.

çu hul (u.) Engel, mania.

çu hul as Gâile.

çu hul dan- Kendini kötü hissetmek, sıkılmak.

çu hul un- Geri çekilmek, gerilemek: “*Apsah, ızenmeen çili, tödir çuhurunıp, siziktığ körğlepçetken oshas pıldırğen.*” N.Domojakov (İhtiyar, güvenmemiş gibi, geri çekilip, düşünceli gibi davranmış.)

çu l- Yolmak, çekip köküyle koparmak: “*Aydo, çirzer körıp, ottarnı çımcılap, çula tarthlap, çoohtapça.*” V.Kobyakov (Aydo, yere bakıp, otları tutamlayıp, çekip yolarak konuşuyor.)

çu l Çay, dere: “*Şkola hirında ahçathan Ashıs çulniñ puzında Kolka, Panok, Soroka paza pasha daa pular oshas olğannarnañ haydi huğanni oynap alarziñ.*” A.Kuzuğışev (Okul yanında akan Askiz deresinin buzunda Kolka, Panok, Soroka ve başka da bunlar gibi çocuklarla ne seviyorsan oynayabilirsin.)

çu la Can, ruh.

çu lat Çay, derecik: “*Çazın tashıl çulattarı / Çaltırañ suuna küs hoşçalar.*” A.Topanov (Baharın zirve derecikleri / Çaltıran suyuna güç katıyorlar.)

çu lay Bingıldak.

çu lba Bütünöyle kızartılmış koç gövdesi.

çu lbas Perçem.

çu lbasta- Saçından tutup çekmek.

çu ldır- Yoldurmak.

çu lğ as koy. Hırsız.

çu lğ asta- koy. Hırsızlık yapmak.

çu lğ astas- koy. (birlikte) Hırsızlamak.

çu lğ us sağ. Hırsız.

çu lğ usta- sağ. Hırsızlamak.

çu lğ ustas- sağ. (birlikte) Hırsızlamak.

çu lhum sıs Belt. Apse.

çu lil- Yolunmak: “*İrniñ holi hatığ polçañ / İğir tuluñ çulılcañ / İbdeñ aar-peer pozıtpacañ / İki harah kögerceñ.*” M.Kokov (Erin eli sert imiş / Kıvrık belik yolunmuş / Evden dışarı çıkarmamış / İki göz morarmış.)

çu lis Yolma.

çu lma Perçem.

çu lmal a- Parçalamak, kesmek.

çu luğ (ı.) kaç. Haziran.

çu luğ (u.) şor. Tefsiz şaman töreni.

çu luğ la- Tefsiz şaman töreni yapmak.

çu luh (ı.) Özsü.

çu luh (u.) Çorap.

çu luh (u.) Kösele şerit. **maymah çuluğı** çizme köselesi.

çu luspah Saç çekiştirme.

çu n- 1.Yıkanmak. 2.Temizlenmek.

çu nah Yün kiri. **ho y çuñ ağın çuupçalar** koyunun kirini yıkıyorlar.

çu nahtığ Kirli. **çu nahtığ tük** kirli yün.

çu ñ hur Derin. **çu ñ hur ayah** derin kâse.

çu ra- Yoğurmak, karmak.

çu ran- Bir şeye sıvanmak, bulanmak.

çu rat- Yoğurtmak, kardırmak.

çu rçu Kayın, kayın birader.

çu rt 1.Ev, konut, mesken: “*Olar miniñ çurtumda honğannar.*” N.Domojakov (Onlar benim evimde gecelediler.)

çu rt-ib ev bark: “*Çalçı kızı tođıncañ / Çurt-ibine tartıncañ / Çabas töreen Aponniñ / Çalğıs tını la halğan.*” P.Ştığışev (Köle kişi çalışmış / Evine barkına çekilmiş / Sakin doğan Apon'un / Sadece bir canı kalmış.)

çu rtı çoh evsiz barksız. 2.Hayat, yaşam.

Çöptığ çurtazañ, uzun çurt polar, çöbı çoh çurtazañ, hısha çurt polar.- Atasözü (Dirlik düzenlik içinde yaşarsan, uzun yaşarsın, dirlik düzenin yoksa kısa yaşarsın.)

3. Yurt, memleket: “*Pazığlığ çurt polğan tusta / Pravobıs çoh polğan.*” M.Kokov (Baskıcı yurt var iken / Hakkımız yok idi.)

4.Yuva: “*Huruğ çazı kök torğınañ çabınça / Hıstar daa peer çurt salarğa kilçeler.*” İ.Kapçığışev (Kuru yazı gök ipekle kaplanıyor / Kuşlar da buraya yuva yapmaya geliyor.)

çu rta- Yaşamak, hayat sürmek: “*Apon matap toğınça, Arıđdañ ağas tartıpça İpçizi, ibde çurtap, İrni tilem körbecen.*” P.Ştığışev (Apon güzel çalışıyor / Ormandan ağaç çekiyor / Karısı evde yaşayıp / Erini hiç görmüyor.)

İki çabal pırıkıp çurtaza, tabıstığ polcañ, hosti honçıtarğa çurt çoh polcañ. Atasözü (İki kötü birlikte yaşasa patırtılı olur, yakın komşulara yaşamak haram olur.)

çu rta p çörçet- yaşayıp durmak. **amır-hazıh çurtas** sağlıklı, huzurlu hayat. **haydı çurtap parızar?** nasılsınız? **tikke çurta-** boşuna yaşamak.

çu rtağ Mesken, yurt.**çu rtağ surii** mesken sorunu.

çu rtağcı Sakin, oturan. **aal çurtağcı** köylü. **gorod çurtagcı** şehirli.

çu rtal- Yaşanmak: “*Haydı ol adınañ çurtal parıbizar?*” G.Kazaçınova (Nasıl o adla yaşanacak?)

çu rtas Hayat, yaşam: “*Çırğalığ çurtas sin püdirçezniñ.*” M.Kilççekov (Mutlu hayat sen kuruyorsun.)

ibdeği çurtas ev hayatı. **çurtastı alıtır-** hayatı değiştirmek.

çu rtıc ah Küçük mesken: “*Ol çazınıñ ortızında kizek çurtıc ah haralıp odr.*” V.Kobyakov (O ovanın ortasında küçük ev kararıyor.)

çu rtiđ s.1.Mesken sahibi 2.Yurdu olan, yurtlu, memleketli: “*Köglığ çurtığ çoniñ tooza / Köglep, honiin tudınça / Köytik urcı holın sunza / Kürezerge timde polça.*” M.Kokov (Keyifli yurtlu halkın hepsi / Şarkı söyleyip hayatını güçlendiriyor / Kurnaz düşman el uzatsa / Mücadeleye hazır oluyor.)

çu ruh Paçavra, çaput, pıl pırtı: “*Çoğar tastaan çuruh çili, halbañnap uçığıbışçalar.*” V.Kobyakov (Yukarı atılan paçavra gibi, palazlanıp uçuşuyorlar.)

çu ruh-çarıh pılı pırtı, paçavra: “*Yakınıñ soonañ sürızıp, haphan çirdeñ haap, çuruh-çarığın tooladıp odrça.*” V.Kobyakov (Yakın'ın arkasından takip edip, kaptığı yerden kapıp, paçavralarını parçalıyor.)

çu t 1.Kötü hava, yağmurlu hava: “*İrten çut çıl da ot pray çirlerde çahıs sıhhan.*” N.Tyukpiyekov (Geçen yağmurlu yılda ot her yerde iyi yetiştı.)

çu t kün yağmurlu gün. 2.Zayıf, bitkin. 3.Pasaklı, şapşal, kılıksız.

çu tpa Balık yemi.

çu ttiğ Yağmurlu. **çu ttiğ küskü** yağmurlu güz.

çu ul- (ı.) Sarhoş olmak.

çu ul- (u.) Yıkanmak, temizlenmek: “*Suğlığ-suğlığ nañmırlar Solbırabınañ ağıbıshan, Suuğıp, çuulıp puyğannar Suğlan parğan turıbıshan.*” A.Topanov

(Sulu sulu yağmurlar / Şırıldayarak akmışlar / Islanıp, yıkanıp ak çamlar / Sulanıp durmuşlar.)

çuulğan .Sarhoş.

çuun- Yıkanmak, temizlenmek: “*Ol andağ: hırıspas, çuunmaazıñ tıp tartıspas.*” G.Kazaçinova (O öyle, kızmaz, niçin yıkanmadın diye tartışmaz.)

çuundur- Yıkamak, temizletmek.

çuural- 1.Yoğrulmak, karışmak 2. *mec.* Dile düşürülmek: “*Am tilge le çuuralçalar.*” V.Şulbayeva (Şimdi dile de düşürürler.)

çuural Yumuşak yün.

çuurallıg s.Yumuşak. **çuurallıg tüg** yumuşak yün.

çuuran- Yoğrulmak.

çuurana “Karavana, boşa gitti” anlamında seslenme sözü.

çuurañhay (ı.) Körebe (oyunu).

çuurañhay (ıı.) Çok yumuşak yün.

çuurañhay (ııı.) Bir tür hakas yemeği.

çuurat- Yoğurtmak.

çüçüges s.Tatlı, şekerli.

çüçün (akağaç) Suyu. **hazın çüçügi** akağaç suyu.

çüg (ı.) (kuş) Tüyü.

çüg (ıı.) (göbek bağı) İyileşme.

çügde Cıdağı.

çügdelig s. Cıdağılı.

çügen Dizgin, gem. **kümüs çügen** gümüş gem.

çügenek Gem: “*Haas çügenek nimes.*” V.Maynaşev (Kayış gem değil.)

çügenne- Gem vurmak, dizginlemek.

çügenñig Dizginli, gemli.

çüges bk.çükës

çügeste- Sirtına almak, yüklenmek.bk.çükeste-

çügle- (ı.) (göbek bağı) İyileşmek. **kın çüglebeende, ipçi kizee nimeni iderge çarabas** göbek bağı iyileşmeden, kadın hiçbir iş yapmamalı.

çügle- (ıı.) Oku yelekleme, tüy takmak.

çüglig Yelekli (ok.)

çügün Ağaç suyu, özsu.

çügür- Koşmak: “*Amdı üs at çügürer.*” İ.Kostyakov (Şimdi üç at koşacak.) **Azağı çoh çügürçedir, hanadı çoh uçuhçadır.**-Bilmece, bulut (Ayağı yok koşuyor, kanadı yok uçuyor.) **çügürceñ aday** tazı. **çügürceñ** at yarış atı. **at çügürceñ çir** at koşturma (yarış) yeri: “*Çazıçahtı ibire at çügürceñ çir hurçal partır.*” İ.Kostyakov (Küçük ovanın etrafını at yarışırma yeri çevreliyor.)

çügürbe Hafif giysi.

çügürcek kız. Tekerlek.

çügürceñ s. Yüğrük. **çügürceñ at** yüğrük at.

çügürük 1.Koşu. 2.Koşucu, hızlı: “*Ek, mındağ çügürük atha kem amğı tusta münmes.*” V.Maynaşev (Eh, böyle hızlı ata kim şimdiki zamanda binmez.) 3.*mec.* Keskin, atik, çevik: “*İpçizi Kara, hoor çügürük harahtıg, örtekti oshas hazırlıcah ırnın ustayta tudıp...*” A.Çerpakov (Karısı, Kara kahverengi keskin gözlü, ördeğinki gibi kıvrık dudaklarını bükük tutup...)

çügüris Koşu: “*Sidik anı sarnırğa sarınnarda / Salğah oshas tabırah çügürizi.*” M.Bainov (Zor onu türkülerde söylemek / Dalga gibi hızla koşuşu.)

çügüris- Koşuşmak.

çügürt- Koşturmak, sürmek: “*Olarnıñ pırsın sablıg sedok Paskır Sartıkov çügürter.*” İ.Kostyakov (Onların birini meşhur jokey Paskır Sartıkov sürececek.)

çügürtpe (ı.) Balık ağı halatı.

çügürtpe (ıı.) Küçük fiç.

çük (ı.) Yük, bagaj: “*Orğan altında, pes üstünde, çük-haptar körglenner, çe pır dee nime tappaannar.*”

A.Çerpakov (Yatak altında, soba üstünde, yükler kaplar görmüşler, fakat canlı bir şey bulamamışlar.)

çük (ıı.) Tüy: “*İpçi kızı, çayıl parğan çükterdeñ çük alıp, oolnuñ purnına çağın tuthan.*” N.Domojakov (Kadın, yayılan tüylerden tüy alıp, oğlanın burnuna yakın tutmuş.) krş.çüg

çükës 1.Sırt çantası: “*Apsah uçazındağı çükëzineñ ...*” A.Çerpakov (İhtiyar sırtındaki çantasıyla...) 2.Avcı torbası.

çükeste- Sirtına almak.

çükte- Yükleme.

çükten- 1.Yüklenmek, sirtına almak 2.*mec.*Yüklenmek: “*Poç, ol daa sösti çüktenip alarbis pa.*” V.Şulbayeva (Hey, o sözü yüklenip alacak mıyız?)

çüktencik 1.Yük. 2. Sırt çantası.

çüktendır- Yükleme.

çüktes Oyunda yenilene verilen sırtta taşıma cezası.

çüktes- (birlikte) Yükleme.

çüktig s.Yüklü.

çül (ı.) Huy, karakter.

çül (ıı.) 1.Mafsal, oynar eklem.1.Demir yolunda kasis: “*Toğizon çüllig poyezdim.*” S.Kadışev (Doksan kasisli demir yolum.)

çülcük Erkek paltosunun sırtındaki çukurluk.

çülen- Bir şeyi taklit etmek, bir kılığa girmek: “*Apsahha töp-töy ide çülen salğan uzun har oshas sağallıg Topıyah.*” N.Tinikov (İhtiyara çok benzer şekilde taklit edilen uzun kar gibi sakallı Topıyah.)

çülendir- Taklit ettirmek: “*Yağor Porsih apsahtı daa çülendirip altırch.*” N.Nerbişev (Yağor, Porsih ihtiyarı da taklit ettirmiş.)

çülerkis 1.Hayal, görüntü. 2.Önsezi.3.Hayalet.

çüley Bıngıldak.

çülüñne- Ekleminden ayırmak.

çülle- sag. Yükleme.

çülme İfrite, suratsız kadın.

çültek s. Çekingen, yüreksiz.

çülüg Şamana verilen ücret.

çülük (ı.) bk. çülüğ

çülük (ıı.) Sanrı, birsam.

çülüm Dilin altındaki kıvrım.

çülün 1.Kültür. **çülünü pasha çon** kültürü farklı halk. 2.Ruh hâli.

çülüñ 1.Omurilik. 2.*mec.* İnce, zayıf.

çümcük Dedikoducu, fitneci.

çüme Ok ucu.

çüñmen Ok ucu.

çürçe Azıcık, biraz.krş.türçe

çürek Yürek, kalp. “*Aydomñ çüregi sabıl pastaan.*”

V.Kobyakov (Aydo'nun yüreği çarpmaya başlamış.) **çürek ağırıi** kalp hastalığı. **Oy attı oylatpaam tıbe, ool çüregın haynatpaam tıbe.**-Atasözü (Kula atı koşturmayayım deme, oğul yüreğini kaynatmayayım deme.) **Hozanahtıñ münı hoyıg, çabal kızıñıñ çüree hannıg.**- Atasözü (Küçük tavşanın çorbası koyu, kötü kişinin yüreği kanlı.)

çüreksi- 1.Heyecanlanmak, cesarete gelmek. 2. Çekinmek, korkmak: “*Uluğ turanın iziğın çadap üdünip azıp, çüreksi-çüreksi kır parğan.*” V.Kobyakov (Büyük evin kapısını güçlkle açıp, çekine çekine girmiş.) 3.Telâşlanmak.

çürektig s.Yürekli, cesur, korkusuz. **arığ**

çürektig temiz kalpli.**alğım çürektig** sakin, rahat.

çüs (ı.) Yüz, 100 sayısı. **Çidiktig kızıñıñ çüs çazıh, alğan kızıñıñ pır çazıh.**- Atasözü (Kaybedende yüz hata, alanda bir hata.) “*Siziktig polza, çüske dee çitire sanırğa ügrenip alar.*” N.Tyukpiyekov (Zeki ise, yüze kadar da saymasını öğrenir.) **suğda çüs, suğdañ**

sihsa pır.-Bilmece, at kuyruğu (Suda yüz, sudan çıkınca bir.) **çüs çıl** yüzyıl, asır. **çüs hati** yüz kez.

çüs (n.) Yüz, surat, çehre: “*Pıreezi tıpçe, çüzün tadar adın frañtsuz.*” V.Şulbayeva (Birileri diyor, yüzün Hakas adın Fransız.) **çüs çoh** yüzüz.

çüs- Suda yüzmek: “*Tas kömirliĝ Hara tas gorod, Talayca çüsçe sinin küziñ.*” M.Kilççekov (Taş kömürlü Kara taş şehri / Denize yüzüyor senin gücün.) **suĝ kiçire çüs-** suyu karşıdan karşıya yüzmek.

çüsken Su sıçanı.
çüskın Aylak, serseri. **çüskın mal** sahipsiz mal.

çüspe kız. Olta mantarı.
çüstig Yüzlü, yüzü olan: “*Hacan hañaa terpekteri kürgen habırĝazında sıĝristarın tohtadıbishannarında, anda kızı horĝıstıĝ çüstig pala çathan.*” N.Domojakov (Arabanın tekerlekleri kurgan yamacında tekerlek gıcırtilarını durdurduğunda, orda insanın korkacağı yüzlü çocuk yatmış.) **iki çüstig** iki yüzlü: “*Sin iki çüstigziñ, Antip.*” V.Şulbayeva (Sen iki yüzlüsün, Antip)

çüstir- Suda yüzdürmek.
çüstük Yüksük: “*Apçaynıñ sol holındaĝı irĝideĝı altın çüstük çıltırap hal tur.*” G.Topanov (İhtiyarın elindeki eski altın yüksük parıldayıp duruyor.)

çüze s.Aralıksız, fasılasız. **çüze nanmır** sağanak yağmur.

çüzeg Şişek, iki yaşında koyun.
çüzer Yüzer, yüz yüz: “*Pray la pır polıbizarlar, pray la tuĝannar, çüzer çıl hada çurtapçalar.*” N.Domojakov (Hep beraber olurlar, btün akrabalar, yüzer yıl birlikte yaşarlar.)

çüzim bk.**çüzüm**
çüzin bk. **çüzün**
çüzis- (birlikte) Yüzmek.
çüzis Yüzüş, suda yüzmek: “*Çolım minin - çüzis pu talayca / Çobaĝlarını, örçi tobıra / İziñerge holım suĝlanĝanca / Harazıp salĝahtı azarĝa.*” M.Bainov (Yolum benim, yüzüş bu denizce / Acıları bir uçtan diĝerine geçerek / İzinizde elim ıslanana kadar / Gayret dalĝaları geçmeye.)

çüzis- Yüzüşmek, suda birlikte yüzmek.
çüzüg Balta kılıfı.
çüzüm Yüzüş, yüzmek.
çüzün 1.Yüz, surat. 2.Kılık, dış görünüş. 3.Huy, karakter. 4.Ruh hâli.

çyotnay Çift sayı.
daa Dahi, da. **Çabis taa polza, adım par, homay daa polza ipçim par.** -Atasözü (Kısa da olsa atım var, kötü de olsa karım var.)

damba Bent, set.
darvinizm Darvencilik.
data Tarih. **pis'moniñ altında data turĝan** mektubun alt kısmında tarih vardı.

datçanın Danimarkalı.
datçanka Danimarkalı kadın.
datskay s. Danimarkayla ilgili.
davlenie Basınç.
debet Gider.
debyut *tiy.* Sahnede ilk oyun, ilk adım.
dee De, dahi: “*Min, iceme dee toĝaspin, nay ür pol pardım.*” V.Kobyakov (Ben annemle karşılaşmalı da çok uzun zaman oldu.) **pır dee** hiç: “*Çohırahtañ pasha pır dee arĝızı çoĝıl.*” V.Kobyakov (Çohırah'tan başka hiç arkadaşı yok.)

deepriçastie *zf.* Ulaç, zarf fiil.
defis Küçük çizgi.
dejurnay Nöbetçi.
dekabr' Aralık (ay).
dekada On gün.

dekan Dekan.
deklaratsiya Deklârasyon, beyanat, demeç.

dekoratsiya Dekorasyon.

dekret Kararname.
dekrettig s. Kararnameyle ilgili.

del'fin Yunus balığı.

delegat Delege.

delegatsiya Delegasyon, heyet.

demarkatsionnay s.Hudutsal, sınırsal.

demilitarizatsiya *ask.* Askersizleştirme.

demobilizovannay s. Tezkereci, terhis olan.

demobilizovat' pol- Terhis olmak.

demokrat s. Demokrat.

demokratiçeskay s. Demokratik.

demokratiya Demokrasi.

demokratizirovat' pol- Demokratikleşmek.

demokratizm Demokrasi.

demonstratsiya Gösteri, yürüyüş.

denaturat Bozuk ispiroto.

denşçik Emir eri.

depo Depo.

depriçastnay *gr.* Zarf fiille ilgili.

deputat Milletvekili, mebus.

derevenskay s. Köylü, köyle ilgili.

derevnya Köy: “*Çoh, aĝañ, parçathan derevnyada miniñ tanıstarım par.*” N.Domojakov (Yok ağabey benim gittiğim köyde tanışlarım var.)

dermatin Dermatın, suni meşin.

desant *ask.* Çıkarma birlikleri.

desantnik *ask.* Karaya çıkarılmış asker.

desyatnik Ekip başı, grup başı.

detdom Yetimhane.

detsimetr Desimetre.

deyatel' Faaliyet adamı, faal.

dezertir Kaçak, asker kaçağı.

dezertirovat' pol- Asker kaçağı olmak.

dezinfektsiya Dezenfekte.

dezinfektsiyala- Dezenfekte etmek.

dınya Kavun.

diagnoz Teşhis.

diagonal' Diyagonal.

diagramma Diyagram.

dialekt Lehçe.

dialektiçeskay s. Diyalektik.

dialektika Diyalektik: “*Siniñ nımahtarında dialektika zakomı uĝaa silig körinçe.*” V.Tatarova (Senin masallarında diyalektik özellikleri çok açık görölüyor.)

dialekttiĝ s. Lehçeli.

diametr Kutur, çap.

diapozitiv Diyapozitif.

dieta Diyet.

dietiçeskay s. Diyetle ilgili.

difteriya *tıp.* Difteri.

diktant İmlâ, dikte.

diktatura Diktatörlük.

diktor Spiker.

diktovka Dikte etme.

dinamit Dinamit.

dinamittiĝ s. Dinamitli.

dinamomaşına Dinamo.

diplom Diploma.

diplomat Diplomat.

diplomatiçeskay s. Diplomatik.

diplomnay s. Diplomayla ilgili.

direktiva Direktif.

direktivaliĝ s. Direktifli.

direktor Direktör, müdür: “*Pol irinñin ornına direktor.*” V.Şulbayeva (Kocanın yerine müdür ol.)

direktsiya Direktörlük, müdürlük.

dirijabl' Dirijabl, balon.
dirijyor Orkestra şefi.
diskriminatsiya Diskriminasyon, fark gözetme, farklı muamele.
diskussionmay s. Tartışmalı.
diskussiya Münakaşa, tartışma.
dispanser *tp.* Dispanser.
dispetçer Tanzim memuru.
disput İlimi münakaşa.
dissertatsiya Tez.
dissimilyatsiya *gr.* Aykırılışma, disimilasyon.
distantsiya Mesafe.
distsiplina Disiplin: “*Kirek azıraldañ na nimes, distsiplinanı kodirerge kirek.*” V.Şulbayeva (Mesele yiyecek değil, disiplin sağlamak gerek.)
divan Divan, kanep: “*Turazında divanda Sabis çatçathan.*” N.Domojakov (Evinde divanda Sabis yatmış.)
diversant Kundakçı.
diversiya Kundakçılık.
diversiyalıg s. Kundakçılıkla ilgili.
divizion *ask.* Tabur, grup.
diviziya *ask.* Tümen.
djigit Binici.
dneval'nay s.*ask.* Nöbetçi.
dobrovolets s. Gönüllü.
dogovor Antlaşma, muahede.
dohod Gelir, kazanç.
dohodtığ s. Gelirli, kazançlı.
dok Tersane havuzu.
doker Liman işçisi.
doklad Rapor, bildiri: “*Min dokladha timnençem.*” V.Şulbayeva (Ben bildiriye hazırlıyorum.)
dokladçik Raportör.
doktor Doktor: “*Doktor kirek, sağamoh doktor.*” N.Domojakov (Doktor gerek, hemen doktor.)
dokument Belge.
dokumental'nay Belgesel.
dolg Vazife, görev.
dollar Dolar.
doloto Boylam.
domennay Eritme, dökme.
domino Domino.
domna Yüksek fırın, maden fırını.
doska Tahta, levha.
dotsent Doçent.
doverennay s. Vekil, yetkili.
doverennost Vekâletname.
doyarka İnek sağıcı kadın: “*Doyarka, çiiit hat peer közi pır çıl daa polbadı.*” A.Çerpakov (İnek sağıcı kadın, genç kadın buraya göçeli bir yıl da olmadı.)
dozor *ask.* Devriye.
dozornay s. *ask.* Devriyeyele ilgili.
drama *ed.* Dram.
dramatiçeskay s. Dramatik.
dramaturg Dram sanatı.
dramkrujok Tiyatro derneği.
drap Çuha.
dratva Ziftli iplik.
drob' Saçma (av için).
drujina Müfreze.
dub Meşe.
duel' Düello.
duet *müz.* Düet.
duga Kavis, eğmeç.
duhi Parfüm, esans.
duhovoy Nefesli.
duş Duş.

duşman Düşman: “*A min kemni araçlaam? Duşmannarnı, ol hanğa tospas hushunnarnı.*” V.Şulbayeva (Peki ben kimi kurtardım? Düşmanları, o kana doymaz kuzgunları.)

dvigatel' Motor.

dvorets Saray.

dvoryanın Asilzade.

dyujina Düzine.

harah ağı Göz akı.

kirek-çarah 1. İş güç. 2. Kamın kamlaması.

küreñ aba Boz ayı.

naa çıl Yeni yıl.

naa çılnañ! Yeni yılınız kutlu olsun!

nımırha ağı Yumurta akı.

oh çılan Ok yılı.

pağırcañ aday Av köpeği.

sağcañ aar Yaban arısı. krş. **çalaas aar**

tağ adayı Kurt, börü.

tüktig aar Eşek arısı.

xara çığay Kırlangıç. krş. **haraçhay**

E

e ün! E! **e, pu sin nooñ!** e, bu sensin ha!

ebe Babanın veya dedenin kardeşinin hanımı.

ebekey Hamileye yardımcı olduğuna inanılan ruh.

ebice bk. **ebe**

ebirge kız. Kaymak kabı.

ebonit Ebonit.

ecek Taban: “*Sapog ödikteriniñ ecekerinde dee nime-de çarıp parçathan.*” F.Burnakov (Çizme tabanlarının topuklarında bir şey parıldıyor.)

ecektig Tabanlı.

ecigey Bir tür peynir.

edeñ ün! Hoppaa!

edere- 1. Cesareti kırılmak. 2. Dağınık olmak.

ederees Özensiz, pasaklı.

edereg Cesaretini kaybetme.

edeş anat. Boğaz.

ee (I.) 1. Sahip. “*Soldat kızı sapogtığ polarğa kirek polğan, -çoohtan saldı hula attıñ eezı.*” F.Burnakov (Asker kişi çizmeli olmalıymış, diye konuştu kula atın sahibi.) **Çargıcı piske ülüs nimes pispis üstüñ eezı.** – Atasözü (Yargıç bize kader yazmaz, kaderimizi yazan biziz.) **eezi çoh** sahipsiz. 2. İye, sahip olduğu düşünülen ruh, tanrı. **tağ eezı** dağ iyesi. **suğ eezı** su iyesi. **ot eezı** ateş iyesi.

ee (II.) Ya-ya.

eek Çene.

eek sağalı Çene sakalı, keçi sakalı. “*Eek sağalın hiymurathlap, hazi körıp, çe am daa tabıstıg homıs hılı östeenine tööy ünneñ tapsap salğan.*” A.Çerpakov (Çene sakalını kımıldatıp, dik bakıp, kopuz teli gibi sesle konuşmuş.)

eekpey Çocuk önlüğü.

eekpeylig Önlüklü. **eekpeylig pala** önlüklü çocuk.

eektig Çeneli, çenesi olan: “*Pu sizik sıraylıg, iki eektig, terpek hazan tündergen oshas pastıg tadar.*” N.Domojakov (Bu şiş suratlı, iki çeneli, yuvarlak kazan döndürülmüş gibi başlı Hakas.)

eel- Eğilmek: “*Anıñ nıske söögıcee muzıkaa kılüstire niik eelçe.*” V.Tatarova (Onun ince vücudu müziğe uygun şekilde hafifçe eğiliyor.)

eelcek Kolay eğilir, elastik: “*Eelcek çiiit horba çili, iptig pügılçe.*” V.Tatarova (Elâstikî genç dal gibi düzgünce bükülüyor.)

eeldir- Eğmek.

eeldire zf. Eğerek, bükerek: “*Ol, sol azağın eeldire pazıp, ağassar ahsap çör sıhhan.*” V.Kobyakov (O, sol ayağımı bükerek basıp, ağaca doğru aksayarak yürümüş.)

eelen- (ev) İyesi gelmek, cin gelmek.

eelendir- Sahiplendirmek: “*Een çazını ötüre parça / Eelendirçe anı tabısnañ.*” M.Arşanov (Sahipsiz ovayı geçerek gidiyor / Sahiplendiriyor onu sesle.)

eelig Sahipli, iyeli. “*Anı uluğlar, eelig tağ tıp, pıstı horğıtçañnar.*” M.Çebodayev (Onu büyükler, iyeli dağ diyenek bizi korkuturlar.) **İb eelig, pas miilig.**-Atasözü (Ev sahipli, baş beyinli.)

eemek (başta) Bingıldak.

een (ı.) Boş, ıssız, kimsesiz: “*Anı apsahtuñ çalğıs hızı Nona önetin, çurt eenge tööy körinmezın tıp artushan.*” A.Çerpakov (Onu ihtiyarın biricik kızı Nona bilerek, ev ıssız metruk görünmesin diye bırakmış.) **een tura** metruk ev: “*Torayduñ abazı, andar nimee, ol een turazar.*” A.Çerpakov (Toray’ın babası, oraya niçin ‘gidiyorsun’ o ıssız eve.) **een çazı** ıssız ova.

een (ıı.) Omuz. **een-moyın alıs-** boynuna sarılmak.

een (ııı.) Hediye

een (ıv.) 1.Banko, oyunda el sahibi olmak.2.Löve.

een-hool İssız : “*Anañ sah mındağoh een-hool çazıca çalğızaan çöre halğan Topın çistezi.*” N.Nerbişev (Sonra tam böyle ıssız yazıya doğru tek başına yürüyüp gitmiş Topın eniştesi.)

eere- Katıla katıla gülmek: “*Kii çitpinçetken çili, tuñ alıp polbinça, anañ tudığ çoh turaa toldıra eerep sıhça.*” V.Şulbayeva (Hava yetmiyormuş gibi, nefes alamıyor, sonra kendini tutamayarak evi dolduracak şekilde katıla katıla gülüyor.)

eerine Geçirerek: “*Eerine dee suhtabıssam, Eezim pu la çiiis çitürçe.*” N.Tinikov (Geçirerek ses çıkarsam / Sahibim hemen yem getirir.)

eermek Süzme yoğurt.

effekt 1.Etki, sonuç. 2.Efekt.

effektig s.Efektif, etkili.

efir kim. Eter.

eg- Eğmek: “*Haydağ daa anı hazır çiller/ Ee-püğe pazıp polbacañnar.*” N.Tinikov (Ne kadar kuvvetli de olsa sert rüzgârlar / Eğip büküp yıkamamışlar.) **Ças ağastı huraalahha eg, olğannı tuzında ügret.**-Atasözü (Yaş ağacı kurumadan eğ, çocuğa zamanında eğit.) **emek eg-** tel eğmek.

egen s. Eğilmiş: “*Anıñ azahtarı attıñ ikı mıhtızına ipti, önetin egen nime çili, hoyralğlap partır.*” V.Kobyakov (Onun bacakları, atın iki yanına uygun bilerek eğilmiş şey gibi bükülmüş.)

egil- bk.eel-

egoist Egoist, bencil.

egoizm Egoizm, bencillik.

eh ünl. Eh! Ey! “*Eh, hodayım, öörki çayaanım, sinññ holıñda çörçebis.*” V.Şulbayeva (Ey Tanrım, yukardaki yaratıcım senin elinde yaşıyoruz.)

ejengeş kız. Üşengeç.

ek (ı.) Çene. **ek söögı** çene kemiği.krş. **eek**

ek (ıı.) ünl. Ah!, hay! **ek, haydi körbedim!** ah, nasıl görmedim!

ekay ünl. Hay!, Vay!

ekipaj Ekip, mürettebat. **samolyot ekipaji** uçak mürettebatı.

eklektizm Eklektizm.

ekleş Kız. “ı” ve “ıı” seslerini “g” gibi söyleme.

ekologiya Ekoloji.

ekonomičeskay s. Ekonomik.

ekonomika Ekonomi. “*Ekonomika surığları mağaa çağın arah.*” V.Şulbayeva (Ekonomi sorunları bana daha yakın.)

ekonomist Ekonomist.

ekonomiya Tutumluluk, tasarruf.

ekran Ekran.

eksel- sag. Titremek.

ekskursionnay Geziyle ilgili.

ekskursiya Gezi.

ekspeditor Mal sevkedem.

ekspeditsiya Araştırma gezisi.

eksperiment Tecrübe, deneme.

eksperimental’nay Deneysel.

ekspert Ekspert, uzman.

ekspertiza Ekspertiz, kontrol.

ekspluatator Sömürücü.

ekspluatirovat pol- Sömürmek.

eksponat Numune.

eksponirovat’ pol- Sergilemek, teşhir etmek.

eksport İhraç.

eksportnay s. İhracatla ilgili.

ekspozitsiya 1.müz. Giriş.2.Ekspozisyon, sergileme.

ekspress Ekspres.

ekspropriorovat’ pol- İstimlâk etmek.

ekstern Dışardan, ekstern.

ekte- (ı.) Destek koymak.

ekte- (ıı.) Çenesine vurmak.

ekvator coğ. Ekvator.

ekvatorial’nay Ekvatorial.

ekvivalent Mukabil, eşdeğer.

ekzamen Sınav.vıpuskoj **ekzamen** bitirme sınavı.

ekzamen pir- sınavla girmek.

ekzamenatsionnay Sınavla ilgili.

ekzamenatsionnay komissiya sınav komisyonu.

ekzamenovat’ pol- Sınav yapmak.

ekzaminator Sınav yapan.

ekzamplyar Nüsha.

ekzema tıp. Ekzema.

ekzotika Egzotik.

elektriçeskay s. Elektrikli, elektrik: “*İbinññ istı pray çaltrapça, radiozı par, elektriçeskay lampoçka köyçe.*” S.Çarkov (Evin içi bütünüyle parlıyor, radyosu var, elektrik lâmbası yanıyor.)

elektriçestvo Elektrik

elektrik Elektrikçi. **injiner-elektrik** elektrik mühendisi.

elektroenergiya Elektrik enerjisi.

elektromontyor Elektrikçi.

elektromotor Elektrik motoru.

elektron Elektron.

elektroset’ Elektrik iletme sistemi.

elektrostantsiya Elektrik santrali.

elektrotehnika Elektroteknik.

element Element, eleman.

elementarnay İptidai, ilkel.

elem-salam Aleyküm selâm.

elevator Silo.

elik (ı.) zool. Yabanî keçi.

elik (ıı.) sağ. Alay, istihza.

elikte- sağ. Alaya almak, biriyle eğlenmek.

elikteeci sağ. Alaycı, müstehzi.

eliktet- Alaya aldirmek.

ellem Tahta.

ellik Eldiven.

em- Emmek.

emal’ Mine, emaye.

emal’lıg s. Mineli, emayeli.

emalirovannay s. Mineli, emaye.

emblema Amblem.

emcek Meme.

emcekte- Emzirmek.

emdeş şor. Keten torba.

emdir- Emzirmek.

emek 1.Tel. **timir emek** demir tel.2.Bilezik, halka.
emektig s. Telli.
emigrant Göçmen.
emigratsiya Muhaceret, göçme, iltica etme.
emigrirovat pol- Göçmek; iltica etmek.
emik anat. Bingıldak.
emis- Emzirmek: “*Palaların, emizip, azırap çör.*”
V.Kobyakov (Yavrularını emzirip,, besliyor.)
emistir- Emzirmek.
emotsiya Duygu, his.
empiriokrititsizm fel. Ampiriokritisizm.
en (ı.)bk.een
en (ıı.) Bayan elbisesinde şerit, nakış.
ene Anne. **ine.**
energetika Enerji bilimi.
energiya Enerji. **atom energiyazi** atom enerjisi.
entsiklopediya Ansiklopedi.
entuziazm Şevk, heyecan.
epidemiya tıp. Epidemiy, salgın. **tif epidemiyazi**
tifo salgını.
epigraf Epigraf, yazıt bilimi.
epigramma Epigram.
epilog Epilog.
epitet ed. Epitet.
epoha Devir, çağ.
epos ed. Destan.
er Erkek. **Tabırğı çortpaan tağ çoğıl, tarihpın**
ösken er çoğıl. Atasözü (Geyik koşmayan dağ yoktur,
darlığa düşmeden büyüyen er yoktur.) krş. **ir**
era Devir, çağ.
ere- Gülmekten katılmak: “*Nime çaspas hıstar*
urokta, Hniina erep, talcihhan.” M.Bainov (Hiç
yanılmaz kızlar derste / İlginçliğine gülüp kendilerini
kaybediyor.)
eres- Gülmekten katılasmak.
eres Gülmekten katılış.
eret- Gülmekten katılaştırmak.
ergis-Şakalaşmak, oynaşmak.
erin- Üşenmek, erinmek: “*Kirek andağ polğanda,*
eriniş odırar ba za pır ças irtkence.” A.Kuzugaşev (İş
böyle olunca, üşenip oturacak mı bir yıl geçene kadar.)
erincek s. Erinen, üşenen, yavaş. **Erincek kızı**
odurıp uzupça, çadıp toğınça.-Atasözü (Erinen kişi
oturup uyur, yatıp çalışır.) **İbektin irni çağlıg,**
erincektin pazi hağdanniğ.-Atasözü (İvenin dudağı
yağlı, erinenin başı kepekli.) “*Çe Çobat sağamğı izig*
çayğı kinnerde amir, erincek ahçatça.” N.Domjakov
(Fakat Çobat ‘ırmağı’ bu sıcak yaz günlerinde sakın,
yavaş akıyor.)
eriniştig s. Erinen, üşenen: “*Çe Vaska şkolaa*
çağdabışhanda, çügürgege mayıgıbizıp, anañ arınca
eriniştig pastırışa kır parğan.” A.Kuzugaşev (Fakat
Vaska okula yaklaşıncı, yürümekten mayışıp, sonra
yürüyüşünü üşenerek yavaşlatmış.)
eris- Birlikte üşenmek, erinmek: “*İrgidegiler,*
erizerge polıp, idök horğutçañ polırlar.” G.Kazaçinova
(Eskiler üşendiklerinden, böyle korkuturlarımız.)
ermek Süzme yoğurt.
eruditsiya s. Geniş, engin bilgi.
eskadra ask. Filo.
eskadron ask. Bölük.
eskalator Yürüyen merdiven.
eskimos Eskimo.
eskimoska Eskimo kadın.
estafeta Bayrak yarışı.
estefatalıg s.Bayrak yarışıyla ilgili.
estetiçeskay s. Estetik, estetikle ilgili.
estetika Estetik.
estonets Estonyalı.

estonka Estonyalı kadın.
estonskay s. Estonla ilgili.
estrada Sahne. **estradaa sıh-** sahneye çıkmak.
eşelon ask Rütbe, kademe.
etaj Kat. **ikinci etaj** ikinci kat.
etajerka Etajer: “*Tattap parğan timir ornahtar,*
etajerka, şkağ.” V.Şulbayeva (Paslanmış demir yataklar,
etajer, raf.)
etajtıg s. Katlı. **köp etajtıg** çok katlı.
etika Etik.
etiket Etiket.
etimologiya gr. Etimoloji.
etnograf Etnograf.
etnografiya Etnografya.
evakuatsiya Tahliye etme, boşaltma.
even Even.
evenk Evenk.
evenkiskiy s. Evenkle ilgili.
evenskiy s. Evenle ilgili.
evfemizm Hüsnütadır.
evkalipt Okaliptüs.
evolyutsionizm Tekâmül, evrim.
evolyutsionnay s. Tekâmülle ilgili.
evolyutsiya Tekâmül, evrim.
evolyutsiyalan- Tekâmül etmek, gelişmek. **tehnika**
tabırah evolyutsiyalança teknoloji hızlı gelişiyor.
ey Hey!
F
fa müz. Fa.
fabrika Fabrika: “*Kolhoz, sovhoz, fabrikalarını*
Küresçebis tudarğa.” M.Kokov (Kolnoz, sovhoz,
fabrikaları / Mücadele ediyoruz sağlamlaştırmaya.)
fabrikant Fabrikatör.
fabrikat Mamul (eşya).
fabula ed. Konu, süje.
fakel Meşale.
fakel’şçik Kundakçı.
fakt Olgu, vakıa.
faktor Faktör, etken.
fakul’tet Fakülte: “*A haydağ fakultette*
ügrengazer? Matilda.” V.Şulbayeva (Peki hangi
fakültede okuyorsunuz? Matilda.)
fal’sifikator Sahtekâr.
familiya 1.Soyadı: “*Anzı kızı familiyaları. İn*
üstünde pazıl parğan.” A.Çerpakov (Şu insanların
soyadları. En üste yazılmış.) 2.Soy.
fanatik Fanatik.
fanatizm Fanatizm.
fanera Kaplama, kontrplâk.
fanfara müz. Uzun boru.
fantaziya Fantezi.
fara Far. **avtomobil’ faraları** otomobil farları.
farfor 1.Porselen. 2.Porselen(den). **farfor idis-**
hamıs porselen kap kakac.
farmakolog Farmakolog.
farmakologiya Farmakoloji.
farmatsevt Eczacı.
fars tiy.Fars, yalnız güldürme oyunu..
fartuk Önlük.
fasol’ bot. Fasulye.
fason Model, kesim.
faşist Faşist: “*Nemets faşistteri çiribiske ileede kır*
kilibistiler.” F.Burnakov Alman faşistleri yurdumuza
çok girdiler.)
faşizm Faşizm.
faza Safha, evre.
fazan Sülün.
federatsiya Federasyon.
fel’dşer Sağlık memuru.

fel'eton Fıkra, köşe yazısı.
feodalizm Feodalizm.
ferma Çiftlik: “*Uluğ nimes aalnuñ kızileri çazıdağı toğısta paza aalnuñ oortah fermazında polğlaannar.*” İ.Topoyev (Küçük köyün insanları ovadaki işte ve köyün yanındaki çiftliğinde olmuşlar.)
fermer Çiftlik sahibi, çiftçi.
festival' Festival.
fevral' Şubat: “*Fevral küniñniñ çap-çarıh çariina harahtarı çaltan turğan.*” A.Kuzugaşev (Şubat gününün apaydınlık ışığına gözleri kamaşıyor.)
fil'm Film.
fil'tr Filtre.
filial Şube.
filolog Filolog.
filologiya Filoloji.
filosof Filozof: “*Köni, haydi tıpçeler filosoftar, konkretno surıǵ turǵızarbis.*” V.Şulbayeva (Doğru, nasıl söylerler filozoflar, somut soru sorarız.)
filosofiya Felsefe: “*Novosibirsk universitediñniñ filosofiya fakultediñniñ studenti polğam.*” V.Şulbayeva (Novosibirsk Üniversitesinin Felsefe Fakültesinin öğrencisi idim.)
final Final.
finansovay s. Malî.
finiş Finitiş, bitiş.
finişte- Sona ulaşmak.
finskay Fin.
fitil' Fitol.
fizik Fizikçi.
fizikaFizik.
fizilogiya Fizyoloji.
fiziolog Fizyolog.
fizkul'tura Beden eğitimi.
flag Bayrak: “*Tura puluñnarında flagtar hızılǵlap parğan.*” V.Kobyakov (Bina köşelerinde bayraklar kızarıyor.)
flakon Kapaklı şişe.
flanel' Fanila.
flang Cenah, kanat.
fleytaFlüt.
flot Filo: “*Kirek polza, pıstıñ vozduşnay flot / Irçaa toǵır horıhpın turar.*” M.Arşanov (Gerekirse, bizim doğu filomuz / Düşmana korkusuzca karşı koyar.)
flyaga Matara.
fokusHokuspokus, şaşırtıcı oyun.
fol'klar Folklor.
fonar' Fener: “*Alcıbay, elektriçeskay fonarnañ pozınıñ çolin çarıdıp ala, zaboynuñ tübınzer ide pastır sıhhan, çe irah par polbaan.*” S.Çarkov (Alcıbay, elektrik feneriyle kendi yolunu aydınlatarak, maden ocağının ucuna doğru yürümüş, fakat çok uzağa gidememiş.)
fond Fon: “*Ahçazın haydağ-da fondtarğa sürıbısçe.*” V.Şulbayeva (Parasını birtakım fonlara yatırıyor.)
fonetika gr.Fonetik.
forma Forma, şekil, biçim.
formalǵ s. 1.Formalı, belirli bir tip elbisesi olan: “*Öön postarı, prayzı soldat formalıǵlar.*” A.Çerpakov (Belli başlılarının hepsi askerî elbiseli.) 2.Şekilli.
formalist Şekilci.
formalizm Şekilcilik.
formatsiya Gelişme safhası.
formirovat' pol- Şekillendirmek, biçimlendirmek.
formula Formül.
formulirovat pol- Formüle etmek.
fortap'yano Piyano.
fortoçka Vazistas, pencere gözü..

fosfor kim. Fosfor.
fotoapparat Fotoğraf makinesi.
fotograf Fotoğrafçı.
fotografirovat' pol- Fotoğraf çekmek
fotografiya Fotoğraf, resim.
fotokartoçka Fotoğraf.
foye Fuaye.
fraktsiya Grup, hizip, fraksiyon.
frantsuz Fransız: “*Pıreezi tıpçe, çüzın tadar adın frantsuz.*” V.Şulbayeva (Birisi diyor, yüzün Hakas adını Fransız.)
frantsuzka Fransız bayan: “*A min olarğa min suras frantsuzkabin.*” V.Şulbayeva (Fakat ben onlar için evlilik dışı Fransızım.)
fraza Cümle.
frazeologiya Deyim, tabir.
frezernay Freze.
frezerovçik Frezeci.
front Cephe.
frontovik Cephe bulunan asker.
frukt Meyve.
fruktıǵ Meyveli.
fufayka Kazak: “*Pozı, fufaykazın suırıp, köyçetken ottı üzüre saap sıhhan.*” İ.Topoyev (Kendi kazağını çıkarıp, yanın ateşi vurup üflüyor.)
fugasnay Lâgım.
fundament Temel, esas.
funktsioner Fonksiyonel: “*A min nimee çarabaan funktsionerbın.*” V.Şulbayeva (Fakat ben bir işe yaramayan fonksiyonelim.)
funktsiya Fonksiyon, vazife, görev.
funt Libre.
furajka Kasket: “*Anañ çaacı pu alıptı izer oyınzar altandırbıshan, pazına pozınıñoh furajkazın kızırtıbısken.*” F.Burnakov (Sonra savaşçı bu kahramanı eyer çukurluğuna bindirilmiş, başına kendi kasketini giydirilmiş.)
furgon Üstü kapalı araba: “*Boçkanı furgonğa, hap çili, haap, ir taarlacañ.*” M.Bainov (Fiçiyi arabaya torba gibi kapıp yüklemiş.)
futbol Futbol. **futbol myaçı halhaa kire toǵlahtan parğan** futbol topu kaleye yuvarlana yuvarlana girdi. **futbol oyna-** futbol oynamak.
futbolist Futbolcu.
G
ga Hektar.
gabardin 1.Gabardin(kumaş).2.Gabardin(den)
gabardin pal'to gabardin palto.
gabarit Ölçü, ebat.
gagara zool. Pupla.
gal'vaniçeskay s.Galvanizimle ilgili.
gal'vanizatsiya Galvaniz yapma.
gal'vanometr fiz. Galvanometre.
gal'vanoplastika tek.Galvanoplâsti.
galantereya Tuhafiye. **galantereya**
magazini tuhafiye mağazası.
galereya Galeri. **kartina galereyazı** resim galerisi.
galife Külot.
gallyutsinatsiya Halüsinasyon.
galoşa Galoş.
galstuk Kravat: “*Kögeneginiñ appağas moydırıǵına palğaan hara torǵı galstugin, iki salaazınañ tööle tibiretçe.*” G.Topanov (Gömleğinin bembeyaz yakasına bağlanan kara ipek kravatını, iki parmağıyla devamlı oynatıyor.)
galstuktıǵ s. Kravatlı: “*Am kırles hırınzar hızıl galstuktıǵlar çağdabıstı.*” F.Burnakov (Şimdi merdivene doğru kızıl kravatlılar geliyor.)

galun Şerit, sırma.
gamak Hamak.
gamaş Tozluk.
gamma müz. Gam.
gangrena *tip.* Kangren.
gangster Gangster.
gaplologiya *gr.* Hece düşmesi.
garaj Garaj: "A munda altın çeçpe çoğıl / Anıñ ornına garaj turça." V.Maynaşev (Fakat burada altın direk yok / Onun yerine garaj var.)
garantiya Garanti. **garantiya pir-** garanti vermek.
garantiyalıg *s.* Garantili.
garderob Gardırop, elbise dolabı.
garem Harem.
garmon' Armonika.
garmonika Armonika.
garmonist Armonikacı.
garmoniya *müz.* Ahenk, uyum.
garnir Garnitür.
garnitur Takım.
garnitura Garnitür.
garnizon *ask.* Garnizon.
garpun Zıpkın.
gastrol' Turne.
gastrolirovat' *pol-* Turneye çekmek.
gastrolyor Turneye çıkan sanatçı.
gastronom 1.Yemek sever, yemek uzmanı.
2.Yemekle ilgili. **gastronom magazinı** yiyecek mağazası.
gastronomiya Boğaz düşkünlüğü.
gaubitsa *ask.* Obüs.
gaupuvahta *ask.* Askeri hapishane.
gavan' Liman.
gaz (ı.) Gaz.
gaz (ıı.) Tül.
gazeta 1.Gazete: "Uzun odırçıhta İvan Petroviç gazeta hıgırıp odırça." V.Şulbayeva (Uzun oturakta İvan Petroviç gazete okuyup oturuyor.) **künniñ say gazeta hıgır-** her gün gazete okumak. 2.Gazeteyle ilgili.
gazeta toğınçızı gazete çalışanı. **gazeta çacını** gazete kağıdı.
gazetçik Gazeteci.
gazifikatsiya Gaz hâline getirme.
gazifitsirovat' *pol-* Gaz hâline gelmek.
gazogenarator Gazojen, gaz jeneratörü.
gazolin *kim.* Gazolin.
gazomyot *ask.* Gaz makinesi, gaz atan mkine.
gazon Çimen. **gazonça çöerge çarabınça** çimlerde yürümek yasak.
gazta- Gazlamak.
gaztıg *s.* Gazlı.
gegemon Hegemon.
gegemoniya *s.* Hegemonya.
gektar Hektar.
gektograf Hektograf.
geliy *kim.* Helyum.
gemoglobin Hemoglobin.
general General.
general'nay *s.* Başlıca, genel.
generalitet Generaller.
generator Jeneratör.
genetika *biy.* Genetik.
geniy Deha.
geniyal'nay 1.Dâhi. 2.Dâhice.
genştab Genel kurmay.
geodeziya Jeodezi, meseha bilgisi.
geofizika Jeofizik.
geograf Coğrafyacı.

geografiçeskay s. Coğrafi. **geografiçeskay karta** coğrafi harita.
geografiya Coğrafya.
geolog Jeolog: "Paska, Naytaa, geolog ipçilerge paza mağaa - çibirgi çastañ hay-hay artıh, çe pis am daa çitpis, anızı sin." V.Tatarova (Paska'ya, Nayta'ya jeolog kadınlara ve bana, yirmi yaş epey uzak, fakat biz hâlâ genciz, bu gerçek.)
geologiçeskay s. Jeolojik.
geologiya Jeoloji.
geometriçeskay s. Geometrik.
geometriya Geometri, hendese.
georgin *bot.* Dalya, yıldız çiçeği.
geran' *bot.* İtr çiçeği.
gerb Arma.
gerbariy *bot.* Kurutulmuş bitki koleksiyonu.
gerbtig *s.* Armalı.
german Alman: "German çirınzer çir köerge parça odr." V.Şulbayeva (Almanya'ya yer görmeye gidiyor.)
germanskay s. Alman, Alman'la ilgili.
germetiçeskay s. Hermetik.
geroçeskay s. Kahramanlık.
geroika Kahramanlık tarihi.
geroinya Kahraman kadın.
geroizm Kahramanlık. **istenis geroizmı** emek kahramanlığı.
geroy Kahraman: "Pistiñ geroyıbis ograda izğınzer oylabışan." A.Kuzugaşev (Bizim kahramanımız bahçe kapısına doğru koşmuş.)
giatsint *bot.* Sümbül çiçeği.
gibrid *biy.* Melez.
gibridizatsiya *biy.* Melezleştirme.
gidrant Yangın musluğu.
gidrat *kim.* Hidrat.
gidravliçeskay s. Hidrolik. **gidravliçeskay press** hidrolik pres.
gidravlik Hidrolik.
gidrid *kim.* Hidrit
gidroaviatsiya Su havacılığı; deniz uçakları.
gidrobiologiya Hidrobiyoloji.
gidroelektrostanitsya Hidroelektrik santrali.
gidrogenerator Su jeneratörü.
gidrogeolog Hidrojeolog.
gidroliz *kim.* Hidroliz, idroliz.
gidrolog Hidrolog.
gidrologiya Hidroloji.
gidroplan Deniz uçağı.
gidropul't Şırınga, pompa.
gidrostanitsiya Hidroelektrik santrali.
gidrotehnik Hidrotekniker.
gidrotehnika Hidroteknik.
giena *zool.* Sırtlan.
gigant Dev, devasa
gigiena Hijyen, temizlik.
gigroskop Nemölçer.
gigroskopiçeskay s. Hidroskopik.
gil'za (Fişek) kovanı.
gimn Millî marş.
gimnast Jimnast.
gimnastiçeskay s. Jimnastikle ilgili.
gimnastika Jimnastik.
gimnastyorka Gömlek, asker gömleği.
gimnazist Liseli; kolej öğrencisi.
gimnaziya Lise.
ginekolog Jinekolog.
ginekologiya Jinekoloji.
giperbola Mübalağa.
giperbolalıg *s.* Mübalağalı.

gipertoniya *tip.* Hipertansiyon.
gipnotizyor Hipnozcu.
gipnoz Hipnoz.
gipnozta- Hipnoz etmek.
gipotenuza *mat.* Hipotenüs.
gipoteza Hipotez.
gips 1.Alçı. 2.s. Alçı(dan).
girlyanda Çelenk.
girya Kantar, terazi taşı.
gıtara *müz.*Gitar: “*Altı hılığ gitarım Alton ünneñ köglezın.*” V.Maynaşev (Altı telli gitarım / Altmış sesle çalın.)
gıtarıst Gitarcı.
glagol *gr.* 1.Fiil.2.Fiille ilgili.
glasnay *gr. s.* Ünlü, sesli. **glasnay tapsağ** ünlü ses.
glısser Glisör.
glıst *zool.* Kurtçuk, solucan.
glıtserın Gliserin.
globus *coğ.* Yer küresi.
glyukoza Glikoz.
gollandets s. Hollandalı.
golovastık *zool.* İribaş.
golubok *zool.* Güvercin. **sas golubok** yabancı güvercin. **mir golubogı** barış güvercini. **golubok uyazı** güvercin yuvası.
gonçar Çömlekçi.
gonorar Üret.
gorçıtısa Hardal.
gorelka Havagazı brülörü.
gorizont Ufuk.
gorkom Şehir komitesi.
gorn Piyade borusu.
gorod Şehir.
goroh Nohut.
gorsovet Şehir meclisi.
goryuçay Yakıt.
gosbank Devlet bankası.
gosbyudjet Devlet bütçesi.
goskredit Devlet kredisi.
gospital’ Hastahane.
gospodskay Derebeyi.
gospoja Bayan, hanım efendi.
gostınıtısa Otel.
gosudartsvo Hükümet.
gosudartvennay s. Devletsel.
gotoval’nya Pergel takımı.
govor *gr.* Ağız, şive.
graç Ekin kargası.
gradus 1.Derece, aç. 2.Derece, sıcaklık seviyesi.
gradusnik Termometre, sıcak ölçer: “*Holtiıcaa altına kızı idınıñ iziin sineceñ gradusnikti suğıbıshan, anañ istıp tuthlap körgen.*” İ.Kotyuşev (Koltuğu altına insan vücudunun sıcaklığını ölçen dereceyi sokmuş, sonra çekip bakmış.)
grafa 1.Sütun. **ikinci grafada** ikinci sütunda.
2.Paragraf.
grafık Grafik.
grafıka *gr.* Grafi, şekil yazısı.
grafın Sürahi.
grafıt Grafıt.
grajdanın Yurttaş, vatandaş.
grajdanskay s. Yurttaşlık.
grajdanstvo Vatandaşlık, yurttaşlık.
gramm Gram.
grammatıçeskay s. Gramerle ilgili.
grammatıka Gramer.
grammofon Gramofon.

gramota 1.Diploma, vesika, belge. 2.Okur yazarlık “*Pu kıstı gramotaa ügretse, ol kızı polar.*” N.Tyukpiyev (Bu kıza okur yazarlık öğretilirse, o adam olur.)
granat (ı.) 1.Nar (meyvesi). 2.Nar (ağacı).
granat (ıı.) Granat, grena.
granata Bomba: “*Granıtısa tñ holda / Kırek tırığ tımında / Kılgen urcaa ölerge / Granata, uh orında!*” M.Kokov (Sınır sağlam ellerde / Gerekli silâh hazırda / Gelen düşmanı öldürmeye / Bomba, mermi yerinde!)
granıt Granit
granıtısa Sınır, hudut: “*Granıtısa tñ holda, Kırek tırığ tımında, Kılgen urcaa ölerge Granata, uh orında!*” M.Kokov ((Sınır sağlam ellerde / Gerekli silâh hazırda / Gelen düşmanı öldürmeye / Bomba, mermi yerinde!)
granka Tashih provası.
gravyor Hakkak, oymacı.
gravyornay s. Oymacılıkla ilgili.
gravyura Hakkak işleri, gravyür.
grebyonka Dişli kol.
greçeskay s. Yunana ait.
greçıha Arnavut darısı.
greh Günah, yazık.
grehtıg s. Günahlı.
grek Rum, Yunanlı.
grelka Su tandırı.
grıfel’ Arduaz parçası.
grim Makyaj.
gripp Grip.
grippoznay s. Grip(li).
griptıg s. Gripli, grip olmuş.
grossmeyster Grosmayster.
gruppa Grup.
gruppirovka Gruplaşma.
gruşa Armut.
gruz Yük.
gruzçık Yük işçisi.
gruzovık Yük arabası.
guba *coğ.* Körfez, koy.
gubernator Vali.
gubernıya Vilâyet.
gubka *zool.* Sünger.
gudok Düdük.
gumanıst Humanist.
gumanıarnay Sosyal.
gumanızm Humanizm.
gutalın Kundura boyası.
gvardeets Muhafız subayı.
gvardeyskay s. Muhafız, muhafızla ilgili.
gvardiya Hassa.
gvozdika 1.Karanfil. 2.Kuru karanfil.
H
haacı bk.hacı
haah Kabuk.
haah- (ı.) Diş kamaşmak **hastah çıstek çıp, tızım tabrah haah pardı** olgunlaşmamış yemiş yiyince dişim kamaşıverdi.
haah- (ıı.) (hasta) Kötüleşmek.
haahta- Kuş ötmek, karga gaklamak: “*Pos tılın pılınçetken kızı harğaa tööy: haahtapça, haahtapça, a pılıp al, nıme haahtapça.*” V.Şulbayeva (Kendi dilini bilmeyen insan kargaya benzer: Gaklar, gaklar, bil bakalım niçin gaklar.)
haahtas- Kuşlar ötüşmek. **goluboktar**
haastasçalar güvercinler ötüşüyorlar.
haahtat- Kuşu öttürmek.
haahtır- (ı.) Dişi kamaştırmak.

haaktır- (II.) (hastayı) Kötüleştirmek, ağırlaştırmak.
haal Çubuk. **niskecek haal** ince çubuk. **hazn haal** akağaç çubuğu.

haala- 1.Yürümek, adımlamak: “*Hoy hadarip haalap tur odırzın, ya?*” V.Kobyakov (Koyun otlatıp adımlayıp duruyorsun ha?) 2. Geçmek, aşmak, atlamak. **irkin azıra haala-** eşiği geçmek, atlamak. 3.Gelişmek, ilerlemek, inkişaf etmek. **çon demokratiya çolunca tabrah haalapça** halk demokrasi yolunca çabucak ilerliyor.

haalağ 1.Adım. **pır dee haalağ itpe** bir adım bile atma! **pastağı haalağlar** çocuğun ilk adımları. **polğan na haalağ say** adım başı, her adımda. **uluğ haalağların** büyük adımlarla. **haalağ hos-** adım atmak. **haalağ it-** adım atmak, adımlamak. 2.Adım, uzunluk ölçüsü **çalbağı çibirgi haalağ** genişliği yirmi adım.

haalas- 1.Adımlaşmak. 2.Geçişmek, birlikte aşmak.

haalas Adımlama, adımlayış.

haalat- 1.Adımlatmak: “*Çazım uluğın hızırıp / Çapçañ ide azaam haalattın.*” S.Kadışev (Geniş ovamı kısaltıp / Çevikleştirerek adımlattın.) 2. Geçirmek, aşrmak.

haalha Bahçe kapısı, bahçe duvarı kapısı: “*Köliğlig attarnı sığarıp, ograda haalhazı çaapçathan Klaşa, oylap kilip, tapsaan.*” İ.Kostyakov (Koşumlu atları çıkarıp bahçe kapısını kapatmış Klaşa, koşup gelerek konuşmuş.)

haalhalıg Kapılı, kapısı olan: “*Kök haalhaliğ turacahtı kör salıp, közenek hırınzar pas kilgen.*” S.Çarkov (Mavi kapılı evi görüp, pencere yanına yürümüş.)

haama 1.Leş. 2. Alçak, rezil: “*Ay-a-ay, haamalar! - hoylarınzar körüp, hıyğanah tabısnañ hıshurıbisça.*” V.Kobyakov (Ay, ay, alçaklar! – koyunlarına bakıp ukalaca bir sesle bağıyor.)

haan Mart, halk takviminde üçüncü ay.

haancih Yiğit. **çitig haancih** afacan.

haap (<hap-ip) Kapıp: “*Timur anı çalaas holnañ moyınan haap alğan.*” İ.Topoyev (Timur onu çıplak eliyle boynundan kapmış.) “*Sança, könekter haap, çügürgen.*” İ.Topoyev (Sança kovalar kapıp koşmuş.)

haar- 1. Kızartmak **yablah haar-** patates kızartmak. 2. Kavurmak: “*Talğannı ayrınanan alay ba abırthınan haarıp, izip alzan, haydağ daa aar toğista tabırah suhsabassın, astabassın.*” N.Tyukpiyev (Unu, ayranla veya abırthıyla kavurmuş, içsen, iş ne kadar zor olursa olsun, acıkıp susamazsın.) **huzuh haar-** fındık, fındık kavurmak. 3. Yakmak **izig timirge holm haarıbıstım** sıcak demirde elimi yaktım. 4. Soğuktan kavrulmak, dağlanmak. **sooh timir haarça** soğuk demir dağlıyor.

haardır- 1.Kavurtmak. 2.Kızartmak. 3. Soğuktan dağlanmak, kavrulmak.

haarğan Lânetli, melun: “*Su-uyt, haarğan!. Su-uyt, çik pashan!—hıshurıp, ol, iki holın tarbaytıp, tohti tüzüp, talğı çili aylahtanısça.*” V.Kobyakov (Oşt melun! Oşt alçak şeytan, o iki elini açıp, durup karmaç gibi dönüyor.)

haargıs (I.) Uzun, kalın kap.

haargıs (II.) Yassı.

haargıs (III.) Beddua, kargış.

haargısçıl Bedduacı.

haarıl- 1.Kavurulmak. 2. Kızarmak. 3.Soğuktan dağlanmak, kavurulmak. 4.Yakılmak.

haarım Yulaf unuyla ayranın karıştırılmasından elde edilen içecek.

haari sap- Vurmak.

haari tart- Aniden çevirmek, sertçe döndürmek.

haarta zf.Bütünüyle, tamamen: “*Polğan ayaan haarta oortazın, Mağaa pır tamcılı haldırbin.*” M.Bainov (Olan merhametini bütünüyle yudumladın / Bana bir damla bırakmadan.)

haartpah Müstehçen söz.

haas (I.) Kaçın veya Kaç (Hakasların bir boyu) **haastarnın arazında hırgıs söök par** Kaçınların arasında Kırgız boyu var .

haas (II.) 1. Kayış, kemer: “*Toraattın hollaanın haazın hatap palğap turıp ol çoohtap turça.*” V.Kobyakov (Doru atın kolanının kayışını yeniden bağlayıp konuşuyor.) **Çazıda çağlıg haas.** –Bilmece, yılan (Ovada yağlı kemer.) 2. Kayış(tan), **haas hur** kayış kemer. **haas piçik** kayış kamçı. **haas hamcı** kayış kamçı. **haas çügen(ek)** kayış dizgin.

haaş bk. **Haas (I.)**

haat- 1.Somurtmak, surat asmak. 2.İstenilen kız reddetmek.

haay sağ. Ekşi.

haba sağ. Kav.

habağ Balık ağı.

habah İçki: “*Purunğı ulus habahtı hırcunañ üleceñner, amdığular, tizeñ, suğ la çili işçeler.*” V.Tatarova (Eski insanlar içkiyi yüksükle bölüşürlermiş, şimdikiiler ise su gibi içiyorlar.)

haban Erkek domuz.

habar 1.Haber, bilgi. **tüğenci habarlar** son haberler. **ibdeñ çahısı habar aldım** evden iyi haber aldım, **habar hatıg, hattar çadıg.** Atasözü (Haber kötü, karılar uykucu.) “*Pu habar, pray çayılp / Parçan çoğça istilgen.*” P.Ştıgaşev (Bu haber hep yayılıp / Bütün halka duyulmuş.) 2. İhbar, haber verme: “*Mında pıstın dee tuyuh habarda timnen çörgeñ kızıler par ba haydağ.*” V.Kobyakov (Burada bizim aldığımız ihbarda hazırlanan kişiler mi varmış ne.) 3.Söylenti, şayia, rivayet, **habar çoh** habersiz.

habarla- Haber vermek, bilgilendirmek: “*Anın için min sırerge, kilzınner tıp, habarlaabın çı.*” V.Kobyakov (Bu yüzden ben size gelsinler diye haber gönderdim.) **andağı habarlarını habarla** oradaki haberleri bildir.

habarlan- Haber almak, bilgi almak.

habarlas- Haberleşmek, bilgilenmek.

habas- Kubaşmak, yardımlaşmak: “*Amdı sin mağaa ot taarlirğa habazar noon, ya, ay-ool? - külmızırep çoohtança kilgen kızı.*” V.Kobyakov (Şimdi sen bana ot yüklemeye yardım edersin, ha? - gülümseyerek konuşuyor gelen kişi.)

habasçı Yardımcı: “*Çohırah Aydonın sın habasçızı polğan.*” V.Kobyakov (Çonırah. Aydo'nun gerçek yardımcısı olmuş.)

habat Ölçülü, dengeli. **habadı çh aastıg** ağız ölçüsüz.

habazıg Kubaşma, yardımlaşma, aktif olarak katılma: “*Pıstın sarınan habazıg çoh polar.*” V.Şulbayeva (Bizim tarafımızdan yardımlaşma olmayacak.)

habıgış Kamaşma.

habih Kabuk: “*Habih la oshassın. - Pazım aylança.*” V.Şulbayeva (Kabuk gibisin. - Başım dönüyor.) krş.hastırh.

habıl- 1.Bürünmek, kaplanmak: “*Çirnin üstü toop pastabışan / Çullar haraa habılça.*” A.Topanov (Yerin üstü donmaya başlamış / Dereler geceye bürünüyor.) 2. Tutuşmak.**sızır otha habılıbıstır.** saman ateş almış.

habılıs 1.Kapılma, tutulma, yakalanış. 2. Tutuşma, ateş alma.

habın- 1. Kapma, tutunma, yapışma: “Aydo, kinetın habına tartıp, tıs pastana tura honıp, hoyunnañ çarımni kiskan ipek tübi sığar kilgen.” V.Kobyakov (Aydo, aniden tutunup, dizlerinin üzerine kalkıp, koynundan yarısı kesilmiş ekmeğin parçası çıkarmış.) 2.mec. Anlamak, farkına varmak: “Ol, harah azıp, sağıs taa çahısı habınarğa mañnanmaanda, pazoh tazilas istülgen.” N.Domojakov (O göz açıp tam da ne olduğunu anlamadan yeniden patlama işitilmiş.) **soonda habınzañ, oray polar** sonunda anlarsan geç olur.

habıncah El bagajı. **tudıncah-habıncah** Eşya, kapacak.

habıncıh kız. Kapı kolu.

habındır- Aklına getirtmek, anlaşılmasını sağlamak: “Oloh tusta ağaa sağıs habındırğan ol amır, haydağ-da pashaçıl açılçarıh ün.” N.Domojakov (Tam o sırada onun anlamasını sağlamış o sükunet, farklı apaçık ses.)

habınıs Akla gelme, hatırlama.

habınıstıg Akla yatkın, uygun: “Ol pır dee habınıstıg sağıs kirin polbin odırğan.” N.Domojakov (O hiç uygun çözüm bulamayarak oturmuş.)

habırah Yolculuk telâş.

habırahtan- (yolculuğa) Hazırlanmak.

habıra tart- Kabarmak **fanera sıh çırde habıra tartıp parğan** kaplama nemli yerde kabarmış.

habıraña-(midesi) Ekşimək.

habırğa 1.Kaburga. 2.Böğür, yan: “Yakın, at üstünde ilin polbin, at habırğazınar nandıgıp parğan.” V.Kobyakov (Yakın at üstünde tutunamayıp atın kaburgasına doğru dönmüş.) 3. Yamaç: “Tigey habırğazında tarap parğan çılğalarzar üküs salğan.” N.Domojakov (Tepe yamacına dağılan yıklara doğru koşmuş.) 4.Uç, sınır. 5.mec. Çocuk. **iki habırğam sındır saldım** iki çocuğumu gömdüm.

habırğala- Böğürüne, yanına vurmak. 2. Dağ yamacına gitmek, yürümek.

habırğalas- 1.(birlikte) Böğürlerine vurmak. 2.(birlikte) Dağ yamacına yürümek.

habırğalıg s.Kaburgalı, güçlü kuvvetli. **habırğalıg at** güçlü, kuvvetli at.

habırğalı zf. 1. Kaburgadan, böğürden, yandan **holın habırğalı tut salıp stolça saphan** kolunu yanlara açarak masaya vurmuş. 2. Yamaçtan **tağ habırğalı tükem** dağın yamacından indim.

habırh s.Kambur.

habırıl- (yılan) Kıvrılmak, bükülmek.

habıs 1. Kapaşma, tutuşma, mücadele: “Sarıg tay uluğ ala habıs çügüriste çılğalarzar çidizip odırğan.” N.Domojakov (Sarı tay büyük kaçışma kaçışmada yıklara doğru koşup yetişmiş.). 2. mec. Kapaş, tutma, yakalama: “Sağısıras çoh nanğa çathanda, uygu daa tadılıg, anıñ habızı daa halın.” N.Domojakov (Kaygısız yana yattığında, uyku da tatlı, onun uykuya dalışı da derin.) 3.Mücadele. 4.Kavga etme, dövüşme.

habıs-(ı.) 1.Kapaşmak: “Çohır aday, ahsah taa polza, pos salınmaan: habıza tüsken.” N.Domojakov (Ala köpek, aksak da olsa, serbest bırakmamış: Kapaşvermiş.) 2. Tutuşmak. 3. Mücadele etmek. 4.Savaşmak.

habıs-(ıı.) sag.(ateş) Tutuşmak.

habıstır- 1.Kapaştırmak. 2.Tutuşturmak. 3.Mücadele ettirmek.

habızıg 1.Kapaşma, tutuşma, 2.Birleşme, ilişme, yapışma. 3. Mücadele etme. 4.Dövüşme, savaşma.

hablıh Küçük deri torba, dağarcık.

habo Kav: “Habonıñ tadılıg ızı tunçuhha saphan.” N.Domojakov (Kavın tatlı isi burna gelmiş.) krş.**haba**

haboldırh Küçük deri torba.

haborta zf. 1.Tam orta, orta yer **haborta çardım** tam ortadan kestim. 2. On ikiden, tam isabet. 3. Tam. 4. Tam zamanında. 5.Karşısında.

hacağay İnatçı, direngen. **hacağay his** inatçı kız. **hacağay çilgi altandırarğa pırbınçe** inatçı at üzerine bindirmiyor.

hacan zf. Ne zaman. **hacan kilerziñ?** ne zaman geleceksin? **hacan-da** her zaman, hiçbir zaman, **ol kirek hacan-da polğan** o olay çok eskiden olmuş. **hacan daa** a) Her zaman. b) Hiçbir zaman **Huu pastıñ harağına hum tolbas hacan daa, açın paynıñ harağına altın tolbas hacan daa.** –Atasözü (Kır başının gözüne kum dolmaz hiçbir zaman, aç gözlü zengin gözüne altın dolmaz hiçbir zaman.) **anıñ zavettarın pıs hacan daa undubaspis** onun öğütlerini hiçbir zaman unutmayacağız. **hacan pıree** bir gün. **hacannañ peer** uzun zamandır, çok eskiden beri. **hacannañ hacanğa** asırdan asıra, yüzyıldan yüzyıla. **hacanğı** çok önceki. **hacanğı purunnañ** çok eskiden, evvel zamandan.

hacı- Bıçak eğilmek.

hacı 1.Şerit **hacızı kilinneñ itken** şeridi kadifeden yapılmış. 2.Pantolon kemeri.

hacıla- Kenarına şerit dikmek, **tonnı hızlı torğınan hacılaan** elbiseyi kızıl ipek şeritle süslemiş.

haç- Kaçmak: “Tappin halcihpis, alçah atha münip, haçibistir.” V.Kobyakov (Bulamadık, kısa ata binip kaçmış.) **his haçadır, ool nanadır** kız kaçır, oğul döner. krş.**has-**

haça- Hırslanmak, kin beslemek.

haçağ 1.Hırslanma, kin besleme. 2.İnatçılık etmek.

haçan- Darılmak, küsmek.

haçı 1.Sekreter, başkan: “Annañ hada komsomol komitediniñ haçızı Çaptikov polğan.” S.Çarkov (Onunla birlikte Komünist Gençler Birliği Komitesinin başkanı Çaptikov varmış.) 2.Sekreter, yazar, yazman: “Mına haçı his pazoh haydağ-da pıçık ağıldı.” S.Karaçakov (İşte sekreter kız yine bir yazı getirdi.)

haçır- Kaçırarak, sürmek, kovalamak. **maldı haçır-** malı sürmek.

hada zf. Birlikte, beraber: “Hara pazıbis hazarğanca, hada polarcihpis, ah tizibis sarğalğanca, hada çölenerçikpıs.” V.Tatarova (Kara başımız ağarana kadar birlikte olurduk, ak dişimiz sararınca kadar birbirimize destek oluruz.) **hada ügrengebis.** birlikte öğrenim gördük **hada çurta-** birlikte yaşamak. **hada tören harındas** kan kardeşi. **Hada astap, hada suhsap çör, çe arğızıñnı tastaba.** –Atasözü (Birlikte acık, birlikte susa, fakat arkadaşını bırakma.)

hadağ 1.Karakol 2. Nöbet: “Sol holında Kığıç hıyığ tağlar hadağda çili turlar.” F.Burnakov (Sol yanında Küçük Hıyığ dağları nöbette gibi duruyorlar.) 3.Bekçi, nöbetçi.

hadağcı Nöbetçi, bekçi. **ib hadağcı** evde oturmayı seven.

hadar (ı.) Yağ tabakası.

hadar (ıı.) Satır, çizgi.

hadar (ııı.) kız. Talihsizlik.

hadar- 1. Gütme, otlatmak **mal hadar-** mal otlatmak: “Aydonan hada mal hadarıp, hara hoylarını açın anıñ ahsına kırıderdeñ köp araçılıdır.” V.Kobyakov (Aydo ile birlikte mal otlatıp, kara koyunları vahşi hayvanların ağzına düşmekten kurtarıyor.) **pür hoynı hadarbacan** kurt koyuna bekçilik etmez 2.Beklemek: “Timur, könektiñ çarımınca urıbizıp, in hırında hadar sıhhan.” İ.Topoyev (Timur, kovanın yarısına kadar döküp, inin yanında beklemeye başlamış.)

hadarçı 1. Çoban, bekçi: “*Yakın çılınñ hoyın irtə cashıda hadarçılarına peer ağıldıradır.*” V.Kobyakov (Yakın, her yıl koyununu ilk yazda çobanlarına buraya getiriyor.) 2.Çobana ait **hadarçınıñ ırı** çobanın türküsü. **kolhozıñ mal hadarçızı** kolhozun çobanı. **ağas hadarçızı** ormancı. **aday-sın hadarçı** zağar.

hadarığ Bekleme, gütmek, otlatma: “*Halih malnıñ hadariin / Has üstüneñ haraçalar.*” A.Topanov (Çok malın otlanması / Tepe güünden gözetliyorlar.)

hadarıl- Beklenmek, güdülmek, otlatılmak.

hadaris Bekleme, gütmek, otlatma.

hadaris- Birlikte beklemek, gütmek: “*Am ol pazoh pabazına hoy hadaris turar.*” İ.Kotyuşev (Şimdi o yeniden babasıyla koyun otlatır.)

hadart- Otlatmak, gütmek. **inek hadart-** inek otlatmak.

hadıglas Ceza.

hadıl 1.Katmanlı, kuşatmalı: “*Hırh hadıl çaada daa Kirek nandıriğ pırerbıs.*” M.Kokov (Kırk katlı savaşta da / Gerekli cevabı veririz.) 2.Katlı: “*İki hadıl tas paza pır hadıl ağas turalar.*” İ.Kotyuşev (İki katlı taş ve bir katlı ağaç evler.) 3.Tabaka: “*Am daa harashi hadılınanñ sörön saapçathan.*” S.Çarkov (Hâlâ da karanlık tabakasından serinlik vuruyor.)

hadıl- (ı.) Bir şeyi bahane etmek, yersiz çıkışmak, gönlünü kırmak, ağız kavgası etmek, sataşmak: “*Hadılba ağaa! Matilda Horiħpa, hadılbasım.*” V.Şulbayeva (Sataşma ona. Matilda: Korkma sataşmam.) **kirek çoh nimee hadılarğa** gereksiz şeyi bahane etmek.

hadıl- (ıı.) Kıvrılmak.

hadılcah Müşkülpesent.

hadıldır- Gereksiz yere arasını açmak.

hadılıs Sebepsiz çekişme, çıkışma.

hadılıs- Sebepsiz çekişmek, birbirine çıkışmak.

hadıllığ Katlı, tabakalı. **iki hadıllığ** iki katlı, tabakalı.

hadın (ı.) Kadın, bayan. krş. **hadıt**

hadın (ıı.) Dinlendirilen (tarla).

hadıt 1.Kadın. 2.Yaşlı kadın.

hağas kız. 1.Kağıt. 2.Mektup. 3.Belge.

hağba 1.Koruyucu melek. 2.Ruh. 3.Koruyucu, bekçi.

hağbalığ s. Koruyucu meleği olan.

hağdan Kepek.

hağdannığ Kepekli **ibektıñ ırnı çağlığ, erinçektıñ pazı hağdannığ.** –Atasözü (İvenin dudağı yağlı, erinenin başı kepekli.) **hağdannığ pas** kepekli baş.

hağdır 1.Zayıf keçi veya koyun derisi. 2.Bu deriden kürk. **hağdır tonniğ** kötü deri elbiseli.

hağıl- (ı.) 1. Vurulmak. 2. Tanecikler dökülmek.

hağıl- (ıı.) Boşalmak, ıssızlaşmak, tenhalaşmak.

hağılğan Leş.

hağır- Öksürüp tükürmek, balgam tükürmek: “*Sini, taynap-taynap alıp, hağırıp tüküribizerim kilçe.*” V.Şulbayeva (Seni çiğneyip çiğneyip öksürüp tükürresim geliyor.)

hağırh Balgam.

hağirt Yerleşme yeri. **uluğ hağirt** büyük kasaba. **hağirttağı pala** köy çocuğu.

hağla- 1.Baltayla yontmak. 2.*kaç.* Doğramak, yarmak.

hah- 1.Vurmak, çarpmak: “*Tükpeçetken nimeniñ tumzuğınanñ hağıbışan.*” N.Domojakov (Tümseklenen şeye gagasıyla vuruyor.) 2.(müzik aleti) Çalmak. **homıs hah-** kopuz çalmak.

hah (ı.) 1.Ağaçlı alanda açıklık. 2.Ağaçta çukurluk, oyuk.

hah (ıı.) Suda balık olan yer.

hah (ııı.) Çöp, atık madde.

haha 1.Gaga. 2.(silâhta) Horoz. 3.(çadırdı duman deliğini çevreleyen) Çember.

haha-1.Şaşmak, hayret etmek, şaşırmak: “*Çe ibire kıziler turğlabışanın sizin salıp, hahap parğannar.*” A.Çerpakov (Fakat etrafta insanların durduğunu sezip şaşırmışlar.) 2.Korkmak, ürkemek.

hahacah 1.(silâhta) Horoz. 2.Bir çocuk oyunu.

hahacahtığ Horozlu (silâh). **hahacahtığ multıh** horozlu tüfek.

hahala- 1.Gagalamak, gagasıyla yerden yiyecek toplamak.

hahas 1.Şaşma, şaşırs, hayret etme. 2.Korkma, ürkme, korkuş, ürküş.

hahastığ 1.Şaşırtıcı, şaşılacak, hayret verici: “*Mında haydağ-da hahastığ oyun parçathan odr.*” N.Domojakov (Burada şaşırtıcı bir oyun oynanıyor.) **nimedir mında hahastığ?** bunda şaşılanacak olan ne? **hahastığ kızı** şaşılanacak kişi. 2. Korkunç, ürkütücü.

hahat- 1. Şaşırtmak. 2. Korkutmak, ürkütme.

hahir- Öksürüp balgam tükürmek.

hahirım 1.Ekşitilmiş ayran. 2.Sert içecek, içki.

hahla- (ı.) Galalamak, gagasıyla yem toplamak: “*Arthan-urthan daa çizem, Toshanca hahlap alçam.*” N.Tinikov (Artık martık da yesem / Doyuncaya kadar galalıyorum.)

hahla- (ıı.) Islık çalmak. **Çistem çir altında hahlapça.** –Bilmece, dağ faresi (Eniştem yer altında islik çalar.)

hahpah 1.Kapak. 2. *sag.* Göz kapağı.

hahpahtığ Kapaklı: “*Sol holında hahpahtığ irgi tüüs paza ödik kipteceñ ip tudın saltır.*” A.Çerpakov (Sol elinde kapaklı eski kap ve çizme dikecek ip tutuyor.)

hahpan Kapan, tuzak: “*Sırer prayziñar ağaa hahpannar turğışazar.*” V.Şulbayeva (Sizin hepiniz ona tuzaklar kuruyorsunuz.) **tülgü hahpanğa haap pardı** tilki kapana girdi, **hahpan turğıs-** kapan kurmak, tuzak kurmak, **hahpanğa haap pardım** tuzağa düştüm .

hahpas Ağaç kabuğu: “*Turacah paza aniñ hirında tut hahpazınanñ çaphan añmarah tur.*” V.Kobyakov (Küçük ev ve onun yanında melez kabuğuyla kapatılmış küçük ambar duruyor.) **hahpas soy-** kabuk soymak. **ibniñ üstin hahpasnañ çaphannar** evin üzerini kabukla kaplamışlar. krş. **hahpın**

hahpastal- Kabuklanmak, kuruyup kabuk bağlamak: “*Zoyka, tıpladis arazında la suğa çidip, suğa hahpastal parğan ırniñlerineñ hazal parğan.*” N.Domojakov (Zoyka, çabucak suya ulaşır, susuzluktan kuruyan dudaklarını suya daldırmış.)

hahpay kız.Yonga.

hahpın Kapan, tuzak krş. **hahpas.**

hahpor- Delirmek, aklını yitirmek. **palam hahporça** çocuğum deliriyor.

hahsa- (ı.) 1.Gevezelik etmek. 2.Ağlamak, sızlamak.

hahsa- (ıı.) Kurumak: “*İcezi töremil as çarbazınanñ, hahsap parğan söökter suğıp, piçirölüg üğüre haynatçan, pıreede it toğırabışañ.*” N.Tyukpiyekov (Annesi devamlı buğday yarmasıyla, kurumuş kemikler koyup peynirli çorba kaynatıyor, bazen de et doğruyor.) **ağas könek hahsap parğan** ağaç kova kuruyup çatlamış.

hahsağ Taşlık (yer).

hahsah sag. Kismet, talih.

hahsah- Kurutmak.

hahsahtır- Kurutmak. **tüürin hahsahtır-** defini kurutmak.

hahsat- Kurutmak.

hahta- 1.Silkmek, sarsmak, sallamak: “Çaya hahtabışan, pladicahnañ ah sastıǵ pazın, anañ moynın sıybap parıp...” A.Çerpakov (Açıp silkelemek, mendille ak başlı saçını, sonra boynunu sıvazlayıp...)

hahtaa 1.Arı kovanı. 2. Sığırcık yuvası.

hahtal- Silkmek, sarsılmak.

hahtan- Silkinmek: “Harool çapsınǵlap parǵan ottarı hahtana, pözik çardı iziktı azıp, kire halǵan.” N.Tyukpiyev (Harool, yapışan otları silkinerek büyük ahşap kapıyı açıp, girivermiş.)

hahtat- Silkeletmek, sarstırmak.

hahtıh Sacayağı.

hahtıh- Kaybetmek, başarılı olamamak.

hahtır- 1.Vurdurmak. 2.(müzik enstrümanı) Çaldırmak.

hakas Hakas: “Harahtarınañ hakas polçathanı ikñcilecee çoh pildistıǵ.” İ.Kotyuşev (Gözlerinden Hakas olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılıyor.) **hakas tili** Hakas dili : “Çürekeri ködirilgennerineñ hakas tiline kirizibışkenner.” A.Kuzugaşev (Yükleri kabardığından Hakas diliyle konuşmaya başlamışlar.) **hakas çomı** Hakas halkı.

hakasskay s.Hakas, Hakas’la ilgili.

hakasta- Hakasça konuşmak.

hakastap zf. Hakasça.

hal (ı.) 1.İntizamsız, tertipsiz, düzensiz **hal kızı** intizamsız kişi. 2.Tecrübesiz, acemi. 3.Görgüsüz, görmemiş.

hal (ıı.) sag. 1.Güçlü, sağlam: “Aydonıñ idi tillenip çoohtaan çoǵı Çabustıñ hal çüregın haynat salǵan.” V.Kobyakov (Aydo’nun böyle dile gelip anlattığı şeyler, Çabus’un güçlüğü yüreğini kaynatmış.) 2. Güçlü, zor: “Halıh çomı timnen sıhça / Hal hıshını sahsınıp.” A.Topanov (Halkı insanları hazırlanıyor / Zor kışı bekleyip.)

hal (ııı.) Tatsız, yavan. **hal ügre** tatsız çorba.

hal- 1.Kalmak: “Hayzı kıziler at azaǵında, hanaa teerpeginde hal turlar.” M.Kokov (Bazı kişiler at altında, atlı arabanın tekerleği altında kalıyor.) **Hurup taa parza, kölniñ odı halar; öl tee halza, hıyǵanıñ adı halar.**-Atasözü (Kursa da gölün otu kalır, ölse de iyinin adı kalır.) 2.Kalmak, artmak: “Hazanahta haynathan suǵ halǵan polar.” İ.Kotyuşev (Kazanda saynatılmış su kalmış olmalı.) 3. Tamamlanmak, sona ermek anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: “Hañaa uluǵ çorıhta aal arazınar kire halǵan, paza horıh parǵan Zoykanıñ nışkecek sudi ipçiziniñ açıǵ tabızınañ hada hañaa hoǵdıraannañ puthalıstıra aralaşçathanı istil halǵan.” N.Domojakov (Atlı araba büyük hızla köy arasına girivermiş, Zoyka’nın incecik ağzı karısının acı sesi ve araba gürültüsüyle karıştığı işitilmiş.) **min çat-haldım** ben uyuyakaldım.

halaǵay Isırǵan otu.

halah (ı.) Ün karıştırma sopası krş. **halǵah.**

halah (ıı.) ünl. A, oh.

halahta- Ümitsizlik içinde baǵırmak, oflamak, pohlamak.

halahtan- Ah çekmek, ahlanmak, vahlanmak: “Huday abacah, — halahtanıp ala, Payusa, hacanoh üreen, çe tabılbin ür pol parǵan kızıniñ söǵın körıp alarǵa kirçetkenge tööy sürdep ala, apsahtıñ soonañ izikser kیرهge mökeygen.” A.Çerpakov (Aman Tanrım, Ah vah içinde, Payusa, çoktan ölmüş, fakat uzun zaman bulunamayan insanın cesedini görmeye girer gibi çekinerek, ihtiyarın ardınca kapıdan girmek için eğilmiş.)

halahtanı- (birlikte) Baǵırışmak, ah çekmek: “Nime polbinça çir üstünde, huday abacah ipçiler halahtanıshannar.” A.Çerpakov (Ne olmuyor yer üstünde, aman Tanrım, kadınlar baǵırıyorlar.)

halama Serbest, açık. **annañar halama çol polar** ondan sonrası açık yol var.

halan 1.Angarya. 2.Zorbalık. 3. Vergi. 4.Sömürü.

halap Taşkın, su baskını.

halas Ekmek: “Stol üstünde hurug butulkalar, stakannar, halas oondahtarı.” V.Şulbayeva (Masa üstünde boş şişeler, bardaklar, ekmek kırıntıları.) **halas çiriñ kilçetse, pes üstünde odırba** ekmek yemek canın istediye, ocak (soba) üstüne oturma **halas iderge** ekmek pişirmek.

halat 1.Entari, sabahlık. 2.Önlük: “Anañ İliskecek pır sumkadañ ah haladın sıǵarabas, kızıp alǵan, oolahtıñ tözee hazında odırıbışan.” İ.Kotyuşev (Sonra İliskecek bir çantadan ak önlüğünü çıkararak giymiş, çocuğun yanına oturmuş.)

halathı (ı.) Olta mantarı.

halathı (ıı.) Kızak ipi.

halathılıǵ İpi olan kızak: “Halathılıǵ soorǵa kölgen pora atıǵ.” M.Çebodayev (İpli kızıǵa koşulan bora atlı.)

halattıǵ Sabahlıklı, sabahlık giymiş: “Öör hastarıñ uzun halattıǵ çoon püǵür ineyek sımıhnañ huydır pariǵanı körin parça.” N.Tyukpiyev (Sürü kazları uzun sabahlıklı, iri yarı kamburlaşmış nine ıslıkla ürkütüp kovalıyor.)

halayba bk.halayma

halayma 1.Sürü. 2.Çok (mal). **halayma mallıǵ, ibi toldıra istıǵ** sayısız mallı, ev dolusu servetli.

halba Yabanî sarımsaǵa benzer bitki.

halba- (yaǵını, kaymaǵını) Almak. **süt üstün halbapça** sütün kaymaǵını alıyor.**ügre üzün halbapça** çorbanın yaǵını alıyor.

halbaǵas zool. Bir ördek türü.

halbah (ı.) 1.Geniş: “Anıñ nışkecek moynicaǵı, halbah pörıktıǵ pazın türep sıdabin, hoyralarǵa hınçathan çili körinçe.” V.Kobyakov (Onun incecik boynu, geniş börklü başını götüremeyip, eğilecek gibi duruyor.) **halbah ton** geniş elbise. **halbah hanattıǵ** geniş kanatlı. 2.Sarkık. **halbah hulah** büyük kulak (köpek için.)

halbah (ıı.) Abajur, lâmba kapağı.

halbah (ııı.) Yaǵda kızartılmış ekmek.

halbala- Yabanî sarımsak toplamak. **tayǵazar halbalap parıbışannar** ormana yabanî sarımsak toplamaya gitmişler.

halbalas- (birlikte) Yabanî sarımsak toplamak.

halbalat- Yabanî sarımsak toplatmak.

halbalıǵ Yabanî sarımsağı bol olan yer.

halbañna- 1.Elbise bol gelmek. 2. Yalpalayarak gitmek: “Çoǵar tastaan çuruh çili, halbañnap uçuǵıbışçalar.” V.Kobyakov (Yukarı atılan kumaş gibi yalpalanıp uçuşuyorlar.)

halbastan- Havada dolaşmak, dalgalanmak. **harıcahtar kiide halbastanǵannar** karlar havada uçuşuyor. “Flagtar tıǵde-mında halbastanıp köringlep turadır.” V.Kobyakov (Bayraklar orada burada dalgalanıp görünüyorlar.)

halbay- Elbise geniş gelmek, bol gelmek. 2.Sallanmak, yalpalanmak. “Ogorodında çiit tiregester halbayıstır.” A.Çerpakov (Bahçesinde genç kavaklar sallanıyor.)

halbır 1.Özensiz, düzensiz, itinasız 2.Beceriksiz, hantal, ağır kanlı. 3.İhtiyatsız, gafil.

halbırah Köreşede kayan kızak.

halbıras- Sallanmak, titremek.

halca 1.Öfkeli, sinirli, asabi. 2.Kaba.

halcar bk. **halca**

halcar- 1.Öfkelenmek, sinirlenmek. 2. Kabalaşmak.

halcımah bk.halca.
halçay- Eğilmek, bükülmek.
halçap bot. Sümbülgillerden çok yıllık bir bitki.
haldih Kocanın küçük kardeşi, koca ölünce onun karısıyla evlenmesi gereken küçük kardeş.
haldır- Bırakmak: “*Polğan ayaan haarta oortaaziñ, Mağaa pır tamcih haldırbin.*” M.Bainov (Bütün acımanı tamamen çiğnedin / Bana bir damla bırakmadan.) **zapiska haldır-** tezkere bırakmak, krş.halğıs-.
haldırbah Sinirli, asabî.
halğah Un karıştırma sopası krş.halah.
halğancı 1.Kalan, artan, üzeri. **halğancızın sat-** kalanını satmak. **ahçazınıñ halğancızın holına pirgen** parasının üzerini eline vermiş. 2. Kalıntı, kırıntı. **halğancızı tadılığ** kırıntısı tatlı. **irgidegi çurtastın halğancızı** eski hayattan kalanlar. 3.mat. Kalan.
halğanı mat.Kalan. krş.halğancı.
halğannıg mat. Kalanlı. **halğannıg çararı** mat. kalanlı bölme.
halğıs- 1.Bırakmak: “*İce-pabazı köp nimes altın halğıs partur.*” N.Tyukpiyekov (Ailesi biraz altın bırakmış.) **toğıstı tañdağa halğıs-** işi yarına bırakmak. **irtip parğan avtomobil’ benzin cızın halğıs parıbışan** geçip giden otomobil, benzin kokusunu bırakmış. **ibde palaalarım halğıs-salgam** evde çocuklarımı bıraktım. **homay ügrençetken ügrencini ikinci çılına halğıs salgannar** kötü öğrenen öğrenciyi sınıfta bırakmışlar. **sağısta halğıs-** akılda bırakmak. **ıs halğıs-** iz bırakmak. krş.haldır-.
halha 1.Pencere kanadı. 2.Avlu kapısı. 3.İzbe kapı.
halhah Kale. **futbol myaçı halhaa kire toğlahtan parğan** futbol topu kaleye yuvarlana yuvarlana girdi.
halhalıg Kapılı, avlu, bahçe kapısı olan: “*Çalaas tigeyleg çurttar hirında hoos halhalıg, pözik ah hırlıg, naa turalar öñnenibışken.*” A.Çerpakov (Çıplak çatılı evler yanında, nakışlı kapılı, büyük ak çatılı, yeni evler renklenmiş.)
halharama Geniş elbise.
halih çon (ı.) tekr. Halk: “*Halih çon, mınu istip / Hada-pırge homzıncañ / Harahtarı çastanıp / Harğastı ol pırceñ.*” P.Ştıgaşev (Halk millet beni duyup / Birlikte sızlandı / Gözleri yaşarıp / Bedduayı o etti.)
halih (u.) Kalın, başlık.krş.halıñ, halım.
halih (u.) 1.Dörtal. 2.Geniş adım: “*Toraat, ol çathan iköleñniñ hirında irgi ottı ottap, halih parğan çörçe.*” V.Kobyakov (Doru at, yatan o iki kişinin yanındaki eski otları otlayıp, geniş adımlarla yürüyor.)
halihhta- 1.Dörtнала gitmek: “*Teñen çırde teep, teñmeen çırde azıra halihhtap odıradır çügürceñ sarıg tay.*” N.Domojakov (Değdiği yerde değip, değmediği yerde üzerinden dörtнала koşuyor sarı tay.) 2. Geniş adımlarla gitmek.
halihhtas 1.Dörtнала gitme. 2. Geniş adımlarla gitme.
halihhtat- 1.Dörtнала sürmek. 2. Geniş adımlarla götürmek.
halımKalın, başlık. krş. **halıñ, halih**
halıñ Kalın (evlilikte). **Hızıl tülğü ahçaa turcañ, hıs kızı halıña turcañ.** –Atasözü (Kızıl tilki para için durur, kız kişi kalın için durur.) krş. **halih (u.), halım.**
halın 1.Sık (orman.) 2.Kalın (kağıt.) 3. Kalın (kitap.) 4. Yoğun (kar.) 5. mec. Derin. **halın uyğu** derin uyku. **halın tús** derin rüya. **halın nitkelig** inatlı, direngen. **halın çistekke urıdım** çok yemişe rastladım. **halın öörlig** çok sürülü, sayısı çok sürü. **halın küi** derin gökyüzü. **halın ağas** sık orman. **halın tayga** sık orman.

halın toğıs zor iş. **halın har** kalın kar. **halın pulut** koyu, kalın bulut.
halınna- Kalınlaşmak, yoğunlaşmak: “*Hara pulut halınnabışan, Harnıñ çararı çağdapça.*” A.Topanov (Kara bulut kalınlaşmış / Kar yağışı yaklaşıyor.)
halınnat- Kalınlaşmak, koyulaşmak, kesifleşmek, yoğunlaşmak.
halıp Kalıp.
halıptıg Kalıplı.
halif 1.Halife. 2.Halifelik
halsarıg bot.Kovıl, buğdaygillerden bir tür bitki: “*Tülgü huzuriına tööy halsarıg pastarın daa haphlap halarcih küreñ at.*” N.Domojakov (Tilki kuyruğuna benzer halsarıg başların da kapıp durudu yağız at.)
halsarıgılg Halsarıg bitkisi olan (yer.)
haltar (ı.) Doru.
haltar (u.) 1.Maden işçisi. **haltarlar çir altında toğınçalar** maden işçileri yer altında çalışıyorlar. 2.Kürek mahkûmu.
kiltik-haltih tekr. Yorgun argın. **kiltih-haltın túsken** yorgun düşmüş.
haltıra- Titremek: “*Haltırazam soohta hatıg, Turam polcañ çılıg ton.*” M.Ugdıjekov (Titresem sert soğukta / Evim olur sıcak elbise.)
haltırah 1.Titrete, titreten. 2.Titrete, titreteyiş.
haltırama s. Sert, şiddetli. **haltırama sooh** sert soğuk.
haltıras- Titreşmek: “*Çağın arah pastır parıp, haltırazıbışan.*” A.Kuzugaşev.” (Daha yakına yürüyüp, titreşmiş.)
haltırat- Titretmek: “*Hatap, hatap haynapça, Hannıg çürekti haltıradıp.*” A.Topanov (Tekrar, tekrar kaynıyor / Kanlı yüreği titreteyip.)
halva Helva.
ham Kam, şaman: “*Ol tusta pıstıñ imciñis hamnar polcih hayza.*” İ.Kotyuşev (O zaman bizim doktorumuz kam imiş ne de olsa.) **Kızı tizeñ ulupça, añ tizen ırlapça.** –Bilmece, kam (Kişi desen uluyor, hayvan desen şarkı söylüyor.)
hama bk.haama.
hamah Alın: “*Pözik hamaanıñ altında aptapçathan oshas uluğ harahtarı kızızer sınıhti çılıg körçeler.*” N.Tyukpiyekov (Yüksek alınının altında büyüler gibi iri gözleri insana denermiş gibi sıcak bakıyor.) **Hamaan tırleze, harnıñ toh polar; holiñ hıymıraza, kibiñ püdün polar.**–Atasözü (Alnın terlese, karnın tok olur, kolun kımıldasa, elbisen bütün olur.) **hamah söögi** alın kemiği. **izer hamağı** eyer kaşı.
hamahtıg Alınlı.
haman İktidar, yönetim.
hamcı Kamçı: “*Hıshacah hayıs hamcızanañ arğa pastıra hıcladıbışça.*” N.Tyukpiyekov (Kısa kayış kamçısıyla arkasına şaklatıyor.) **hamcızn oñar tisker pulğap, adın çörgısken** kamçısını sağa sola sallayıp atını koşturmuş, **atha münmeende hamcıñ sappa** ata binmeden kamçı vurma .
hamcıla- Kamçılanmak: “*Ol adın hamcılabışan.*” N.Tyukpiyekov (O, atını kamçılanmış.) **Harağızın uzupça künörkızın hamcılapça.** Bilmece, kayak (Gece uyur, gündüz kamçılar.)
hamcılan- Kamçılanmak.
hamcılat- Kamçılanmak.
hamcıliğ Kamçılı: “*İzik azıla túsken, çoon tadar Arına Petrovnaa sıgarğa közitken hamcıliğ holınañ.*” N.Domojakov (Kapı açılıvermiş, iri yarı Hakas Arına Petrovna’ya çıkmasını göstermiş kamçılı eliyle.)
hamdar- El koymak, almak.
hamdıh (ı.)Kamlama, kamlayış.
hamdıh (u.) bk.hamnah

hamği Çin ipek kumaşı.
hamih 1.Pek çok. 2.Çok. 3.Bütün, cümle, hep.
hamırha- Şaman hareketlerini taklit etmek.
hamıs (ı.) Kamış: “*Pu hamıstarda, çazınp, köölce odırınar.*” V.Tatarova (Bu kamışlarda saklanıp, sessizce oturun.)

hamıs (ıı.) Keççe: “*Pozınıñ purnın hamıstağı sooh suğnañ çayıp alabas, kİRge hara-pora pol parğan holısnañ çızmabas, anañ ıcezi turğıs salğan süttiğ ayahtı körİp, stol kistİne kİRçe.*” A.Kuzugaşev (Burnunu keçpedeki soğuk suyla yıkayıp, kirden kararmış keten beziyle silinip, sonra annesinin bıraktığı süt dolu kâseyi görüp, masa yanına yaklaşıyor.) **hazan-hamıs** kap kakak. **ayah-hamıs** kap kakak. **ıdıis-hamıs** kap kakak, mutfak eşyaları; ev gereçleri.

hamıstığ (ı.) s. Kamışlı. **hamıstığ köl** kamışlı göl.

hamıstığ (ıı.) s. Keççeli.
hamna- Kamlamak, şamanlık etmek: “*Tüürİn tüklet kİlİp hamnacañıh pa? Amdı pasha tus.*” İ.Kotyuşev (Tefini gümbürdetip kamlayacak mı? Şimdi başka devir.)

hamnah Bir tür balık.
hamnat- Şamana tedavi olmak: “*Köp ham hamnathan Hoortay, çe pİRdeezİne turıs-tuza polbaan.*” N.Domojakov (Çok kamlara tedavi olmuş, fakat hiçbiri fayda etmemiş.) **Hamğa hamnadıp, harashı çİRge tıs parça, payğa pazındırzaa, parça küzi tik parça.** – Atasözü (Şamana tedavi olan, karanlık yere düşer, zengine ezilenin bütün gücü yok olur.)

hamnos (hamno) kız. Su samuru. **hamnos pörİk** su samuru derisinden börk.

hamorha- bk. **hamırha-**
hamzol. Kadın yeleşti.
han (ı.) Han: “*Haydağ polğan Hakasiya / Han tuzında, pİldİstİğ.*” M.Arşanov (Nasıl imiş Hakasya / Han zamanında biliniyor.) **Hannıñ holi hatığ, kızı çİri küstİğ.** – Atasözü (Hanın eli sert, kişi yurdu güçlü.) **han tigİR** gök, sema, gökyüzü.

han-hus Kartal.
han-hıs Han kız, kız han.

han (ıı.) Kan: “*Hayda pİstİñ hambıs köp töğİlgen?*” İ.Kapçığaşev (Nerede bizim kanımız çok döküldü.) **İki çahıs pİRİkse, arazınnañ suğ ahpas, İki çabal pİRİkse, arazınnañ han ağar.** – Atasözü (İki güzel bir olsa, arasından su akmaz, iki kötü bir olsa, arasından kan akar.) **han tohtat-** kanamayı durdurmak. **han al-** kan almak. **han tök-** kan dökmek. **han İs-** kan içmek. **han ardat-** kanı bozmak. **çİit han oynapça** yiğit kanı kaynıyor. 2.Kanla ilgili, kana ait **han-hızıl** kan kırmızısı. **ah han** yaşsız inek sucuğu. **hara han** toplar damardaki kirli kan. **han töğİstİğ çaa** kanlı savaş.

hañ (ı.) Kalay krş. **ah horğamcıl.**
hañ (ıı.) Cıvıltı, cıvıldaşma.

han- Kanmak, bir ihtiyacı gidermek: “*Anı Kamat apsañ uyğuzı hanğanca daa uzudarcıh.*” V.Kobyakov (Onu Kamat ihtiyar uykusu kanana kadar uyuturdu.)

hana Duvar, bahçe duvarı, çit: “*Hacan hañaa terpekterİ köglİğ sarınnarın haraçah oshas tudıs hanalığ sidennİñ çardı İzİğİnİñ hırında tohtadıbİshannarında...*” N.Domojakov (Atlı araba tekerlekleri neşeli gıcırtilarını kutu gibi bitişik duvarlı otun ağaç kapısının yanında durdurduklarında...)

hañaa Atlı araba, at arabası: “*Hayzi kızıler at azağında, hañaa teerpegİNde hal turlar.*” M.Kokov (Bazı kişiler at ayağında, bazıları araba tekerleğinde kalıyor.)

hañaalığ s. Atlı arabalı, at arabalı: “*Oollar çabıdahha, hıstar, kirİler hañaalığ udur çügürtkenner.*”

M.Kokov (Gençler çıplak ata, kızlar yaşlılar atlı arabayla karşı koşturmuşlar.) **hañaalığ at** atlı araba, **hañaalığ kİlgebİs** atlı arabayla geldik.

hañahay 1.Boyuduruk. 2.Kavis.
hañalca- Şaka yapmak: “*Kadus as palğaan arğızınañ marğıs çörİp hañalcaan.*” M.Kokov (Kadus demet bağlayan arkadaşıyla yarışıp şakalaşmış.)

hañalcas Şaka. **hañalcas kızı** şakacı.
hañalcas bk.**hañalcos**

hanalığ s. Duvarlı, bahçe duvarı olan, çiti olan.
hanalığ tura bahçe duvarı olan ev.

hanar kız. Yüzgeç. **palıhtıñ hanarı** balığın yüzgeci.

hanat 1.Kanat: “*PİR uğaa çoon hus, ol nİmenİñ üstİne odırİbızıp, hanattarın nİnce çİder sölİnİzİneñ çaza tudıp...*” N.Domojakov (Çok büyük bir kuş, o şeyin üstüne oturup kanatlarını olabildiğince gerip yayarak...) **hus hanattarınañ sabınça** kuş kanatlarıyla çırpınıyor. **samolyottıñ hanadı** uçak kanadı. **hanattarın kizerge** kanatlarını kesmek. **hanat çoh** kanatsız. **azır hanat** çift kanat. 2. Kanat, taraf, yan. **turanañ oñ hanadı** evin sağ tarafı. 3. Köşe. **pu İbde sigİs hanat** bu çadır sekiz köşe. 4. Kanat, yüzgeç. **palıh hanattarı** balık yüzgeçleri.

altın hanat Kızböceği.
hırna hanat Yarasa krş. **çarhanat.**
hanatha (ı.) Olta mantarı krş. **halathı.**
hanatha (ıı.) Kızağı çekme.
hanattan- 1.Kanatlanmak. 2.Tüyleri çıkmak. 2.Yaramazlık etmek.

hanattandır- 1.Kanatlandırmak. 2.Tüyleri çıkmak.

hanattığ s. 1.Kanatlı: “*Hara talayzar sağızım / Hanattığ hus çİli, uçuh tur.*” S.Kadışev (Kara Deniz’ce düşüncem / Kanatlı kuş gibi uçuyor.) “*Hatığ hanattığ samolet, Tiksi çİrnİ İbİrçedİR.*” M.Arşanov (Sert kanatlı uçak / Bütün yeri çevreliyor.) **hanattığ at mit.** kanatlı at. 2.Köşeli. **altı hanattığ İb** altı köşeli çadır.

hañay Kızak.
hañay- 1.Donakalmak, şaşkına dönmek. 2. Tek başına kalmak. **tağ üstİnde tıt hañayıp tur** dağ üzerinde akağaç tek başına duruyor.

hañayah (ı.) anat. Etene, eş.
hañayah (ıı.) koy. Balık avlama tokmağı.
hañayahta- koy. Tokmakla vurarak balık avlamak.
hañayahtığ s. Eteneli, eşli. **pİzo hañayahtığ törİpçe** buzağı eteneli doğuyor.

hanca zf. Kaç, ne kadar: “*Hanca par sağızım ol salıp, Polıçı polarğa surınğan.*” N.Tinikov (Ne kadar fikri varsa düşünüp / Yardım etmek istemiş.) **hanca çastığzıñ** kaç yaşındasın?

hancağıla- (eyere) Bağlamak.
hancağılat-(eyere) Bağlatmak.
hancı Kan içici, kan emen, hunhar, canı.

handala zool. Tahtakurusu: “*Pray nİmenİ postarına la harbançalar. Tospas harçİhtar, handalalar!*” V.Şulbayeva (Her şeyi sadece kendilerine alıyorlar. Doymaz keneler, tahtakuruları.)

hañday Kuru sedir ağacı..
handıh bot. Kandık. İlegillerden, kökü yenen bir bitki: “*Gorod İstİnde flagtar / Handıh çİli, öñnençe.*” M.Kilçİçekov (Şehir içinde bayraklar / Kandık gibi renkleniyor.)

handıhta- Kandık kökü toplamak.
handır Bögür, yan, kasık: “*Sah oloh tusta çohır aday, uh la çİli atıh kİlİp, çalañ attıñ handırınañ habıshan.*” N.Domojakov (Tam o sırada ala köpek, ok gibi atılıp, eyersiz atın böğründen kapmış.) **İnek handırı** inek kasığı:

handır- 1.Susuzluğunu kandırmak, gidermek. 2. Tatmin etmek, ifa etmek, yerine getirmek.

handıra zr. 1.Bütün, tam: “*Siniñ hiriñda min dee handıra kızı polibizam.*” V.Şulbayeva (Senin yanında ben de tam adam olurum.) 2.Yeterince, iyi: “*Handıra çöget ağılğam.*” N.Tyukpiyev (Yeterince katran getirdim.) 3. Derin surette, derin, derince: “*Haydi perestroyka parça, çir-suğcılar?Pana: Handıra!*” V.Şulbayeva (Nasıl perestroyka gidiyor, hemşehriler? Pana: Derin!) **handıra kızı** tuhaf kişi, garip kişi. **handıra handıra** kana kana: “*Handıra handıra çurtas / Hara pastar am körçe.*” V.Maynaşev (Kana kana hayatı / Kara başlılar (Hakaslar) şimdi görüyor.)

handırğa 1.(küpe) Halkası, zinciri. 2.(saç örgüsü) Kurdelesi, süs örgü.

hañğay- Başu yukarı tutmak.

hañğayt- Başını dik tutturmak. **hara adımı** **hañğayta tartıp palğadım** kara atımı başu dik olarak bağladım.

hañğayta zf. Yana yıkık, yana yatık olarak **pörigün** **hanğayta kış-salğan** borkünü yana yatık giymiş.

hañıla- Köpek çenilemek: “*Anzın hañılaannañ ile tanıp salğan iren.*” N.Domojakov (Onu çenilemesinden tanıması er kişi.)

hañırıl-(ı.) (köpek) Kudurmak: “*Ayna tañ hañırılıbıstı ba!*” M.Kokov (Şeytan belki kudurdu mu!)

hañırıl-(ıı.) 1.Kandırılmak. 2.Şaşkına dönmek, 3.Ürkmek. 4. Bakakalmak.

hañırıldır- Şaşırtmak,şaşıkına çevirmek.

hañırsın (kötü) Hava. **hañırsın kün** havanın bozuk olduğu gün.

hañırt- Kandırmak: “*Çonnu sin hañırthlap turziñ ma?*” M.Kokov (Halkı sen kadırıyor musun?) **mini hañırtpa, sımnañ çoohta** beni kandırma, doğruyu söyle.

hañıs 1.Aptal, ahmak, budala. 2.Aptallık, ahmaklık, budalalık.

hañıla- Çenilemek. **aday hañlapça** köpek çeniliyor.

hañlat- Çeniletmek.

hañma bk.hamğı

hanmar Bahşış, hediye.

hanna- Kanamak. **harah çazı hannapça** gözyaşı kanyor.

hannat- Kanatmak.

hanniğ Kanlı: “*Hanniğ çürekneñ öriñip, Hir pazımnañ pöriim suurdım.*” S.Kadısev (Kanlı yürekle sevinip / Kır başımdan borkümü çıkardım.) **Hozanahtıñ münı hoyığ, çabal kızınıñ çüree hannığ.** –Atasözü (Küçük tavşanın çorbası koyu, kötü kişinin yüreği kanlı.)

hantay- Kibirilenmek, gururlanmak.

hañza Pipo: “*Kustuk, hoos hanzazın salaazına histir salıp, sığara pastır kilgen.*” V.Kobyakov (Kustuk, nakışlı piposunu parmaklarının kıştırıp, çıkmak için yürümüş.) **hañzanañ tamkı tart-** pipo ile sigara içmek. **hañza-hapçih** pipo ve tütün kesesi.

hañzar 1.Zayıf, kemikli. **hañzar sööktig kızı** zayıf, kemikli insan. 2.Cadı.

hañzi- Kötü kokmak. **hañzip parğan it** bozulmuş et.

hap (ı.) Kap, torba, çuval: “*A, pızo teerizi, — tip, horğıstiğ hushırışhan pözik ool, anañ butikalığ holın pazınañ azıra ködiribiskende, hap çili, hara çirge napli halğan.*” V.Tatarova (Aa, buzağı derisi, -diye, korkunç bir nara atan uzun geñç, sonra şişe olan elini yukarı kaldırdığında, çuval gibi, kara yere pat diye düşmüş.) **palanıñ töreen habı** eş, etene, meşine. **hol habı** eldiven. **paltı habı** balta kilifi.

hap (ıı.) Yüz ruble.

hap- 1.Kapmak, tutmak, yakalamak: “*Çohırah anañ na pazoh çoon putha haphlap parğan.*” V.Kobyakov (Ala köpek yeniden kalın budundan kapıvermiş.) **Çabal kızı çağadañ habadır, çabal aday soonañ habadır.** – Atasözü (Kötü kişi yakadan tutar, kötü köpek arkadan kapar.) **attı tinnineñ haap aldı** atı yularından yakaladı. **çalın nimes, hapsañ holıñ örtürziñ.** –Bilmece, ısırğan otu. (Ateş değıl tutsan elini yakarsın.) (bil.ısırğan otu). 2.Ağızıyla tutmak, kapmak. **aday azaanañ haptı** köpek ayağından kaptı. 3. Değmek, dokunmak, sürtünmek. **min tashar sıhsam, soohha haptırıp ağırbaspın** ben dışarı çıksam, soğuk alıp hastalanmam.

hapçaahay Deri kaban.

hapçağay sag.1. s.İvedi, acil. 2.zf. Acele, çabuk.

hapçal Boğaz, geçit.

hapçallığ Boğazlı, geçitli. **hapçallığ hara haya** geçitli kara kaya.

hapçat Şaman borkü.

hapçı- Şişip irinlenmek.

hapçih Kap, kese: “*Tsellofan hapçihhta yablokolar pirçe.*” V.Şulbayeva (Kese kağıdında elmalar veriyor.) **tamkılığ hapçih** tütün kesesi.

hapçığas Küçük kese, para kesesi: “*İcezi ürir alında ağaa hızıl torğıdan humarthılap hapçığas tik pirtir, «pay pol, oolğım, pu süümegeške toldıra altınıñ polzın».*” N.Tyukpiyev (Annesi ölmeden önce ona kızıl ipekten hatıra olarak küçük kese dikip vermiş, “zengin ol, oğlum bu kese dolusu altının olsun”)

hapçıra Birlikte, beraber krş.**hada.**

hapçıt- Şişirmek, irinleştirmek.

haphah kız. Kapan krş.**haphan.**

haphan Kapan krş.**haphah.**

hap-hara Kapkara.

haphı(s) (ı.) 1.Yavuz, ısırtıcı (köpek): “*Olarnıñ turaları hirında haphı aday çatçathandağı çili.*” V.Kobyakov (Onların evlerinin yanında yavuz köpek yatıyor gibi.) 2.Kapıp kacıcı, hırsız: “*Sin, tizeñ, uğaa haphıssıñ. Hanca nımrham haap pariziñ, Pozıñ daa sanabaan polarziñ?*” N.Tinikov (Sen ise, çok hırsızsın. Kaç tane yumurtamı kapıp kaçırıyorsun. Kendin de sayısını bilmiyorsun?)

haphıs (ıı.) Maşa.

haplaa Heyecanlı, taşkın.

haplan- Kızmak, öfkelenmek. **çoohtap pır,** **noğa haplançazıñ** söyle, niçin sinirleniyorsun?

haplandır- Kızdırmak, sinirlendirmek.

hap-orta Çok doğru, tam, düzgün: “*Hap-orta söster, Pacañ. Piske anızı çitpinçe.*” V.Şulbayeva (Çok doğru sözler, Pacan, bize bu kadarı yetmiyor.)

hapsa- Hastalanmak. **inek hapsabıstır** inek hastalanmış.

hapsağ Epidem, salgın.

hapsan- Hastalanmak, rahatsızlanmak.

hapsas- (birlikte) Hastalanmak.

hapsat- Hasta etmek.

hapsır- Elbisenin açıklığını kapatmak.

hapsırdır- Elbisenin açığını kapatılmak.

hapsırın- Elbisenin önünü kapatmak.

hapsort Tam ortası krş.**haborta.**

hapta- Kabı silme doldurmak.

haptağ Kaba doldurma, koyma.

haptal- Kaba dolmak, silme dolmak.

haptas- Birlikte doldurmak.

haptat- Doldurtmak, kaba koydurmak.

haptır- Kaptırmak, tutturmak, yakalanmak: “*Pis Pananañ arağa sat körgebis, mindoh hızıl çağalarğa haptırıp alğabıs.*” V.Şulbayeva (Biz Pana’yla içki satıyorduk, burada polislere yakalandık.)

haptıra Sarhoş: “*Ariğdañ multıhtıǵ iki ileede haptıra kazak, çalañ sıh kilip, olarǵa hıshır sıhannar.*” N.Tyukpiyekov (Ormandan tüfekli iki çok sarhoş Rus, çıplak ata binip gelerek, onlara bağırılmışlar.)

haptırǵas (ı.) Toplu iğne, çengelli iğne, broş.

haptırǵas (u.) Çakırkeyif, kafası dumanlı, keyifli.

haptırıl- Kaptırılmak, tutturulmak.

haptırt- Kaptırtmak, tutturmak, yakalanmak:

“*Min çuǵıncah çabal aǵırıǵa haptırt salǵam? Tayka.*” V.Şulbayeva (Ben bulaşıcı kötü bir hastalığa yakalandım, Tayka.)

har Kar: “*Çazınıñ, taǵnıñ harları hayılıp, özen-çileñnerge, oymah-oshulǵa çul turǵan tusta.*” V.Kobyakov (Ovanın, daǵın karları eriyip, derelere, çukurlara dolduǵu zaman.) 2. Karla ilgili, kara ait. **harnıñ aǵı** kar beyazı. **har suu** kar suyu. **har çapça** kar yağıyor. **öl har** sulu kar. **un har** ufak, düğürçük kar. **arçı har** kıraǵı. **kömek har** kar yığıntısı. **harnañ hatan-** karla kaplanmak, örtülmek. **ala har** karları erimiş yer. **har-suǵ** atmosfer çöküntüsü.

hara s. Kara: “*İbnıñ eezı, hara saǵallıǵ, kize taarǵan sastıǵ kızı çistok üstünde odırıp, çis pastıǵ hañzazın tartıp, purladıp odırça.*” V.Kobyakov (Evin sahibi, kara sakallı, kesip kısaltılmış saçlı kişi divan üstünde oturup, bakır uçlu piposunu çekip, tütürüyor.) **Hara pazıñ hazarǵanca, hasha tiziñ sarǵalǵaca çör.-** Halk sözü (Kara başın kırılınca kadar, ak dişin sararınca kadar yaşa.) **hara harah a)** kara göz. **b)** kara gözlü. **hara at** kara at. **hara torıǵ at** kara doru at. **hap-hara** kapkara. **tas-hara** kapkara. **tas-hara sastıǵ** kapkara saçlı. **hara kiçigdeñ sıǵara** çok küçükten beri. **hara toǵısçı** vasıfsız işçi. **hara pas a)** fakir fukara **b)** Hakas. **hara çalǵıs** tamamıyla yalnız, tek başına, bütünüyle yalnız. **hara saǵıstıǵ** hain, kötü düşünceli. **hara ipek** kara ekmek. **hara pulut** kara bulut, yağmur bulutu. **hara küreñ** yağız. **hara kök ıs** koyu duman. **çiltıñ hara** parlak kara. **hara metallurǵıya** demir-çelik sanayii.

hara- 1. Bakmak, seyretmek, gözetlemek: “*Halh malnıñ hadariin / Has üstüneñ haraççalar.*” A.Topanov Sürü malın otlanmasını / Tepe üstünden gözetliyorlar.) 2. Bakmak, ihtimam göstermek.

haraa 1.Gece: “*Pis icemneñ haraa tooza uzubaabis.*” V.Kobyakov (Biz annemle gece boyunca uyumadık.) **orti haraa** gece yarısı. 2.zf.Geceleyin **pu haraaǵızın** bu gece. **tün haraa** gece karanlığı. **haraa-künörte** gece gündüz. **ay toluzında haraa çarış** dolunayda gece aydınlık. **amır haraanañ** iyi geceler!

haraa-künörte Gece gündüz: “*İcem abıthan numzah pizıksıñ / Haraa-künörte saǵıstañ sıhpas.*” M.Kilççekov (Annemin salladığı yumuşak beşiksin / Gece gündüz akıldan çıkmaz.)

haraaçı Çember, halka, çadırın en üstündeki yuvarlak halka.

haraaǵı Geceki, gece. **haraaǵı hadarçı** gece bekçisi.

haraaǵızın zf. Geceleyin.

haraçah 1. Çekmece: “*Hañaa terpekterı köǵlǵ sarınnarın haraçah oshas tudıs hanalǵ sidenniñ çardı iziǵinıñ hirında tohtadıbishannarında.*” N.Domojakov (Araba tekerlekleri neşeli şarkılarını çekmece gibi birbirine geçirilmiş çitin ağaç kapısı yanında durdurmuş.) **stolnıñ haraçahtarı** masanın çekmeceleri. 2.Kutu **poçta haraçaǵı** posta kutusu.

haraçhay zool. Kırlangıç: “*Hacan iki huba harahçay at alınça sulaspınañ irtkende Fedor Pavloviçtiñ çüree ‘suǵ-suǵ, suǵ-suǵ’ teen çili tükklep sıhhan.*” N.Domojakov (İki gri kırlangıç atın önüne

doğru özıltıyla uçunca Fedor Pavloviç’in yüreği ‘su-su, su-su’ der gibi gümlenmeye başlamış.) **haraçhaylar köǵlǵ pıdırasçalar** kırlangıçlar güzel ötüşüyorlar. **çar haraçhayı** saǵan.

haraçı (ı.) Karın yer yer erimesiyle oluşan kara parçacıkları, suda donmamış bölüm.

haraçı (u.) kız. Göz bebeği.

haraçı (m.) 1.Okuryazar olmayan, cahil. 2.mec. Hakas. 3.Halkın içinden, halktan kimse.

harağan Çalılık.

haraǵat bot. Siyah Frenküzümü: “*O, haydi çıstança haraǵat / Hara suǵlar üstünde çashızın! / Saǵızıma kırçe pazoh hatap / Irah halǵan çalaas azah tuzım.*” V.Maynaşev (O, nasıl kokuyor siyah Frenküzümü / Kara sular üstünde baharda / Aklıma geliyor yeniden, tekrar / Uzaklarda kalan çıplak ayaklı zamanım.)

haraǵay pürı İğne yaprak **Haram kızıdeǵı alımnı, haraǵay pürı tüsse alarziñ.-** Atasözü (Cimri kişideki alacağı, iğne yaprak düşünce alırsın.)

haraǵay 1.Çam. **Çayǵıda daa, hıshıda daa pır kiptǵ.-** Bilmece, çam (Yazın da kışın da aynı elbiseli.) 2.Çam, çamdan. **haraǵay odiñ** çam odunu. **haraǵay mahayaǵı** çam kozalaǵı. **haraǵay çuǵı** çam sakızı.

harah 1.Göz: “*Aydo, sit tayaǵına köksineñ çölenip, çalañ kızıdeñ haraǵın albin kör tur.*” V.Kobyakov (Aydo, melez deǵeneğini göǵsüne dayayıp, atlı kişiden gözünü almadan bakıyor.) **Çoyınıñ haraǵında söp çoǵıl, kırbiǵında kır çoǵıl.-** Atasözü (Yalancının gözünde çöp yoktur, kırbiǵında kır yoktur.)

2. Gözenek. **yablah harahtarı** patates gözenekleri. 3. Delik, filede göz. 4. Oyun kaǵıdında maça. 5. Gözle ilgili, göze ait. **harah aǵırǵları** göz hastalıkları. **kün haraa** güneş ışığı: “*Çashı künnıñ haraǵı, çılıǵ tunızın çayıp, külimzirep turça.*” V.Kobyakov (Baharın gün ışığı, sıcak nefesini yayıp, gülümsüyor.) **hara harah** kara göz. **harah çazı** gözyaşı. **harah çoh** gözszüz, kör. **haraǵı çitpes** kör; iyi görmeyen. **haraǵı çoh pol-parǵan** gözleri görmez olmuş. **ah tastaan harah** gözüne ak düşmüş. **haraana sal tartıp parǵan** gözüne ak düşmüş. **kizimniǵ harah** çakmak çakmak göz. **harah aǵı** gözakı. **harah tasta-** göz atmak. **harah hahpaǵı** göz kapaǵı. **çitiǵ harah** keskin göz. **ötiǵ harah** keskin göz. **harah ayıstıǵ** göz alıcı. **haraǵı mayın** zayıf görme. **harahha çahsı** göze güzel. **uyǵulǵ harah** uyukulu göz. **harah pulii** göz ucu: “*Torka, anıñ soonañ aldıra harah pulinañ körıbizip...*” V.Kobyakov (Torka, onun arkasından göz ucuyla bakıp...) **harah çıs-** göz ovalamak. **harah hıs-** göz kısmak **harah sıh-** göz kırpmak. **harahtarın çazır-** gözlerini kaçırmak. **haraa çazar-** gözleri yaşarmak. **harahtarın as-** gözlerini açmak. **harnı toozıp, haraa tospaan** karnı doyup gözü doymamış. **ol anı pu harahnañ kör polbinça** o onu bu gözle göremiyor, **paza harah köriskence, anımçohtar!**, yeniden görüşünceye kadar, hoşça kalın! **haraañ közitpe!** seni görmeyeyim! **harahha körınme!** göze görünme! **harahnañ harahha** gözden göze. **izirik harahnañ** sarhoş gözle. **harah taa albas oshas** gözle görülmez gibi. **harahtarın çap-salǵan** gözlerini yummuş (ölmüş). **harah hulah çoh** gözle kaş arasında, hızlı. **haraǵı köyibisken** gözleri parıldamış. **haraam ashannañ sıǵara** doğduğumdan beri, gözümü açtığımдан beri. **haraǵı hızarıbishan** gözü kızarmış, burnu büyümüş.

hara hoos Kurt, kurtçuk.

harahsın- Bakınmak: “*Tabıǵatha tudınıp alıp, töbin harahsın körçebis.*” (Çayırmelikesine tutunup aşağıya bakıyoruz.) **harahsın körzem, binokl’niñ**

haraa irahhi nimeni çağınnaçça baktığımda dürbün merceği uzağı yakınlaştırıyor.

harahta- 1. Kıyısını, kenarını dikmek. 2. Küpeye, yüzüğe taş koymak.

harahtığ s. Gözlü: “*Kök harahtığ abahay hıstar / Kün irtürbin hayrallaççalar.*” M.Kilçiçekov (Mavi gözlü güzel kızlar / Gün geçirmeden koruyorlar.) **sloda harahtığ** parlak gözlü. **sarsih harahtığ** tek gözlü. **Samnahça sıraylıg, sloda harahtığ.** –Bilmece, kedi (Yüzü kaşık gibi, gözü ateş gibi.) **uluğ harahtığ kızı** iri gözlü insan.

hara hurt zool. Mayıs böceği: “*Ay-ay, haamalar, hara hurttar! -olğan tabızınan hıshır salıp, pastır parça.*” V.Kobyakov (Ay ay, namussuzlar, mayıs böcekleri! –çocuk sesiyle bağırıp, yürüyor.) **Hara, harğa nimes, müüstig puğa nimes.** –Bilmece, mayıs böceği (Kara, karga değil, boynuzlu boğa değil.)

hara hus zool. Kartal: “*Hara hustıñ hanattarı çazılığandağı çili, kibiniñ idekeri çazılıp...*” A.Kuzugaşev (Kartalın kanatlarının açılması gibi, elbisesinin etekleri açılıp...) **hara hus palazı** kartal yavrusu.

hara huzuruh zool. Kakım, as.
harakteristika Niteleme, vasıflandırma.
harakterizovat' pol- Nitelemek, vasıflandırmak.

harakternay s. Karakteristik, tipik.

haral- 1. Kararmak, kara gibi görünmek: “*Ol çazınıñ ortızında kizek çurtıcah haralıp odır.*” V.Kobyakov (O yazının ortasında birkaç ev kararır duruyor.) **çıs haralça, tiğir kögerçe** orman kararıyor, gök göveriyor. **sırayı çayğı kün teezine uğaa tñ haral partır** yüzü yaz güneşinden çok kararmış. 2. Kararmak, parlaklığı kaybolmak. **kümüs pola-pola haral parça** gümüş dura dura kararıyor. 3.Rengi kara olmak. **kös haral parğan** köz kararmış (kömürleşmiş.)

haralcı 1. Karları erimiş yer: “*Topin çisteziñinñ anımçohdashandağı sösteri köñninde harashı haralçılar tolğalı kilgenner.*” N.Nerbişev (Topin eniştesinin veda ederkenki sözleri gönlünde karları erimiş kara parçaları gibi dolaşmışlar.) 2. Göl veya nehirden donmamış bölge.

haraldı (ı.) 1.Gölge. 2.Gölgelik. 3.Sundurma.

haraldı (u.) Korkuluk. **mal hazaazında añ kırbezın tıp haraldı itçeler** mal ahırında vahşi hayvan girmesin diye korkuluk yaparlar.

haralı- Kararmak, kararışmak: “*Çolda kizek tizekter toğashlap pastaannar, sahcan ottar, sarıptar çili, haralı halıp çathannar.*” N.Domojakov (Yolda tek tük tezekler görülmeye başlamış, ısırgan otları çalılık gibi kararır duruyorlar.)

haralt- 1.Karartmak. 2.mec.Karalamak:, kara çalmak “*Olar pılçeler: andağ nimes, sinı haralt salğannar.*” V.Şulbayeva (Onlar biliyorlar: Öyle değil, seni karalamışlar.)

haralta zf. Karararak, kapkara: “*Oñ azaa -çalaas, pray la haralta han pas partır.*” N.Domojakov (Sağ ayağı, çıplak, büsbütün karararak kan durmuş.)

haralthis 1.Siyah boya. 2.Müreккеp.

haram Cimri: “*Haram payını ködirip / Han çonğa polispacañ.*” P.Ştıgaşev (Cimri zengini yükseltip / Han halka yardım etmemiş.) **Haram kızıdeğı alımnı, harağay pürü tüsse alarziñ.** –Atasözü (Cimri kişideki alacağı, iğne yaprak düşünce alırsın.)

haramah Kalabalık.

haramdih bk. **haramzih.**

haramdih- (ı.) Aç gözlülük etmek.

haramdih- (u.) Can çekişmek.

haramna- Cimrilik etmek. **ahça haramna-** parada cimrilik etmek.

haramnan-Cimrilenmek, cimrileşmek.

haramnat- Cimrileştirmek.

haramzih Karamsı.

haran (ı.) Belli etmeden, farkına varılmadan .

haran (u.) Ölü ruhu. **üreen kızıñın haranıñ haranıñ hamğa sürdirceñ** ölen kimsenin ruhu kama kovdurulur.

sarığ haran tıp. Sarılık.

haran- sag. Cimrilik etmek: “*Parçan hırıñni çarıçam / Çariima min haranminçam.*” N.Tinikov (Bütün yüzeyini aydınlatıyorum / Işığımın cimrilik etmiyorum.)

haran ağırığ tıp. Tifo: “*Apsah amdı mañat tanaan, alında çüttök haran ağırığdañ üreen, Ohçın harındazıñın oolğınuñ, Sibostıñ, ipçiçeği turça.*” A.Çerpakov (İhtiyar şimdi iyi tanımış, karşısında gençliğinde tifodan ölen, Ohçın kardeşinin oğlunun, Sibos'un, karısı duruyor.)

haranğa zf. Belli etmeden, sessizce: “*E-ek, sağam tapsabas polğaziñ, nigeciñ, -haranğa açırğanğan Todıl.*” A.Çerpakov (Eeh, şimdi ses çıkarmıyorsun, yengeciğim, -belli etmeden sinirlenmiş Todıl.)

harandı Düğün çadırı.

hara paar zool. Hamster.

hara parçih Sığırcık: “*Ağınnañ kilgen hara parçih tar / Anda tapsaspin irtipçeler.*” M.Kilçiçekov (Göçten gelen kara sığırcıklar / Orada ötüşmeden geçiyorlar.)

hara-purunğı Çok eskiden, çok eski: “*Hara talay, sağaa izen / Hara-purunğı nimaamnañ / Harlap sıhtıñ ma tañ sin.*” S.Kadışev (Kara Deniz, sana merhaba / Çok eski masalımdan / Gürleyip çıktın mı yoksa sen.)

haras- (ı.) 1.Çablamak, gayret etmek: “*Ol pozınıñ toğızın nince dee harazıp toldırçatsa, Kustuk pırer polğan kip-azahtı am daa pırbinçe.*” V.Kobyakov (O, kendi işini ne kadar gayretle yerine getirirse de, Kustuk verecek olduğu giyim kuşama hâlâ vermiyor.) **Köpke harassa, kömes tee çoh polar.** –Atasözü (Çoğu istersen azı da bulamazsın.) 2.Göz koymak, istemek. **Köpke haraspa, ködirerge aar polar.** –Atasözü (Çoğu isteme, götürmeye ağır olur.) 3.Özenmek, imrenmek.

haras- (u.) Bakışmak: “*Sarap apsañ pozınan çoohtazarğa haras körgennerge...*” A.Çerpakov (Sarap ihtiyar, kendisiyle konuşmak için bakışanlara...)

hara sabanzool. Çalı horozu.

hara seek Kara sinek: “*Aalınıñ daa arazında çon hara seek çili haynızıbışan.*” V.Kobyakov (Köyün içinde halk kara sinek gibi kaynaşıyor.)

harashı 1.Karanlık: “*Aydo, künniñ-taıñın irahhi irtenneñ harashı çitkençe, pu la öör hoynuñ soonan çöröp, üzünçi çılı parir.*” V.Kobyakov (Aydo, sabahın çok erkeniniden karanlık çökene kadar sadece bu bir sürü koyunun ardında giderek üçüncü yılını dolduruyor.) 2.mec.Cahil: “*Andada pıstıñ harashı hakastarıñ arazında pır dee imci çoh polğan.*” İ.Kotyuşev (O zaman bizim cahil Hakasların arasında hiç doktor yok imiş.) **harashı polibışan** karanlık olmuş. **harashı haraa** karanlık gece. **harashıdañ horih-** karanlıktan korkmak. **harashı tüs-** karanlık çökmek.

harashılan- Kararmak, karanlık olmak.

hara siğen bot. Pelin, ak pelin.

hara sirceñ 1.Zenci. 2.mec.Çok esmer insan.

hara suğ Pınar, kaynak.

harat Kara at.

hara tal Kara söğüt: “*Tağ tözine çidip, attı tarbahay hara talğa palğap salğabis.*” M.Çebodayev (Dağ yamacına ulaşıp, atı yayılmış kara söğüde bağladık.)

hara tas Taş kömürü.

haratorat Kara doru at.
harazığ Özen, itina, gayret.
harba- 1.Tutmak, yaklamak, eliyle kapıp almak: “*Ol çirde çatçathan oolnu moydırriinañ harbap alğan.*” V.Tatarova (O, yerde yatan çocuğu yakasından yakalamış.) 2.Elle yoklamak, aramak: “*Hara çirniñ harbabissa, holına pır dee nime uruna çoğul.*” V.Kobyakov (Kara yeri eliyle yokluyor, eline hiçbir şey gelmiyor.)

harbah (ı.) Aceleyle, hızla.
harbah (ıı.) Avuç: “*Harbahnañ daa çil söp-sabın Miniñ sırayıma çahsın.*” V.Maynaşev (Avuçla da yel çer çöpün / Benim yüzüme sürsün)

harbahta- Avuçlamak, avucuyla almak.
harbala- Elle tutmak, yoklamak: “*ızık tudazin harbalap azıbishan, tördeği turadañ polzartın püles çarih tüşe.*” A.Çerpakov (Kapı kolunu kavrayıp açmış, köşedeki odadan salona doğru mat ışık düşüyor.)

harbalan- Elle kendini yoklamak, aranmak.
harbalat- Elle yoklatmak, yankesicilik yaptırmak.
harban (ı.) Cep.
harban (ıı.) Kıyma. **harban tart-** et kıymak.

harban- 1.Elle yakalamak, kapmak, çekip almak: “*Pray nimeni postarına la harbançalar.*” V.Şulbayeva (Her şeyi sadece kendilerine kapıyorlar.) 2.Rüşvet almak: “*İki sıraylıg nimessiñ: çoyırhap pılbinçeziñ, köytikten pılbinçeziñ, harban pılbinçeziñ.*” V.Şulbayeva (İki yüzlü değilsin, yaltaklanma bilmiyorsun, kurnazlık bilmiyorsun, rüşvet bilmiyorsun.)

harbas 1.Mücadele, çarpışma, kapişma: “*Kiziler ölümge udur körceñner, anıñ siltaanda haydağ daa harbasta çin salcañnar.*” S.Çarkov (İnsanlar ölüme karşı koyarlar, bu yüzden her türlü kapişmada galip gelirler.) 2.Güreşme, yarışma.

harbas- Kapişmak, mücadele etmek “*Hakas oolğı anda harbashan.*” M.Kilçiçekov (Hakas oğlu orada savaşmış.) krş. **habis-**

harbasta- Elle yoklamak, aramak. “*İceñ, suğ, -his pala tapsaan, ah holiçahtar kiini harbastaannar.*” N.Domojakov (Anneciğim, su, -kız çocuğu seslenmiş, ak elleri havayı yoklamış.) krş. **harbala-**

harbastır- Elle yoklatmak, aratmak.
harbat- (elle) Yoklatmak, tutturmak.
harbazığ Kapişma: “*Harbazığ hazır polar, sizingen ol.*” N.Nerbişev (Kapişma sert olacak, sezmiş o.)

harbazıs Kapişma.
harbi 1.Tırpan 2.Büyük orak.

harçan- Bağdaş kurup oturmak. **ol ot hırında**

harçanıp odırça o ateşin başında bağdaş kurup oturuyor.

harçana anat. Büyük baş hayvanda omurga.

harçı (ı.) 1.Haç. 2.Çapraz.

harçı (ıı.) Dügün giysisinde etek.

harçih Kene: “*Alındağı çiltırah timürge, harçih çili, pik çarban parıp odırarı kirek polça teen çili, Sarap apсах matap tudınğan.*” A.Çerpakov (Önündeki parlak demire, kene gibi, berk yapışıp oturmak gerek der gibi Sarap ihtiyar iyice tutunmuş.) 2.Kan emici: “*Hacan daa Hakasiyada sin / Harçih körbes polarziñ.*” M.Kokov (Hiçbir zaman Hakasya’da / Kan emici görmeyeceksin.)

çarçih- 1.(hastalık) İlerlemek. 2.Nazlanmak, kapris yapmak.

harçi 1.Kat, kez: “*Paskirniñ pilin iki harçi hurçan salğan çibek huriniñ çaçartarı...*” İ.Kostyakov (Paskir’in belini iki kat kuşatan ipek kemerin püsküllerin...) 2.Bağdaş kurarak. **harçi odır-** bağdaş kurarak oturmak.

harçi tart- sıkıca bağlamak. **harçi irt-** isabet etmemek, karavana. 3.Geri, tersine **harçi kör** ardına bak! **harçi segiribisti** arkaya zıpladı.

harçi-pırçı tekr. Çaprazlamasına, haçvari, haç şeklinde. **attu harçi-pırçı tuzaptır** atı çapraz bukağılamış.

harğa Karga: “*Soonda, kürgen ibire, hara hıstar, tiğilgenner, kiikçinler, harğalar açırğasnañ hıshırıs halğannar.*” N.Domojakov (Arkasında, kurganın çevresinde, kara kartallar, çaylaklar, kartallar, kargalar öfkeyle bağırişyorlar.)

harğa ayı kız. Mart.

ala harğa Ala karga.

hara harğa Kara karga.

kök harğa Boz karga.

harğa- Kargımak, lânet etmek, beddua etmek: “*Açığlanıp ol harğaan / Halih çon, minı istip / Hada-pırge homzıncañ / Harahtarı çastanıp / Harğastı ol pırceñ.*” P.Ştıgaşev (Öfkelenip o kargımış / Halk millet bunu duyup / Gözleri yaşarıp / Kargışı o etmiş.) **min anı harğabışham** ben onu kargıdım.

harğal- Lânetlenmek: “*Harğalğan çabal urcılarnı / Unadıp, hanın töge çat salğan / Ana ol hınıstıg çir-suğnu / Ölüm, huldañ araçılap halğan.*” İ.Kotyuşev (Lânetlenmiş kötü düşmanları / Yok edip kanımı dökmüş / Ona sevgili yurdunu / Ölümünden, kölelikten kurtarmış.)

harğan- Beddua etmek: “*Ağaa, harğanıp, sös pırçeler.*” M.Kilçiçekov (Ona beddua edip söz veriyorlar.)

harğana Salkım söğütlük.

harğas Kargış, kargıma, beddua: “*İneyi irgi oñdaynañ harğazına tüsken.*” M.Kokov (Karisı eski alışkanlıkla kargış etmeye başlamış.)

harğas- (birbirini) Lânetlemek, (birbirine) beddua etmek, kargışmak.

harğat- Lânetletmek, beddua ettirmek.

harğattır- Lânetlettirmek, beddua ettirtmek.

harğın Buz.

harğına- Buzlanmak, buz tutmak.

harğınniğ s. Buz tutmuş, buz kütlesi olan.

ham harğıt Kaynatanın eğreti adı.

harha Göden, rektum krş.hartha.

harhay- Ayakta durmak, dikilmek.

harıcah Karcık, kar taneciği.

harıg (ı.) Engel, mani: “*Pırsi pırsine harıg polıp, körgen nimelerin çoohtapçalar.*” A.Kuzugaşev (Birbirlerine mani olup gördüklerini konuşuyorlar.) **ol mağa harıg** o bana engel. **harıg pol-** engel olmak. **sağıstar harıg pol-** akıllar karışmak. **alay harıg pol-pardım ma?** engel oluyor muyum?

harıg (ıı.) Vakit, zaman: “*Pır dee kızı körbeen harıgda tamkı tartıp alarğa...*” A.Kuzugaşev. (Bir de kimsenin görmediği zaman sigara içmeye...)

harıg-tırıg tekr. 1.Hastalık. 2.Cenaze evi veya alayı.

harıh Burun kökü: “*İki harıgı la horlaza tüsken Fedor Pavloviçtiñ.*” N.Domojakov (İki burun kökü de horlamaya başlamış Fedor Pavloviç’in.) **harıh tart-** horuldamak. **harıh tartıp uzupça** horlayarak uyuyor.

harihta- (ı.) Burunsalık, ağızlık takmak.

harihta- (ıı.) Horlamak.

harıl- (ı.) Ayağı sürçmek.

harıl- (ıı.) Ses kısılmak: “*Payusanıñ ünü harılıp sıhhan.*” A.Çerpakov (Payusa’nın sesi kısık çıkmış.)

harıl- (ııı.) sag. Kederlenmek, üzölmek: “*Anañ, nimee-de harılıp añdarıl parğam.*” V.Şulbayeva (Sonra her şeye üzölüp yıkıldım.)

harın (ı.) 1.Karın: “*Mayıh parğan Aydo oolahtiñ harını daa astaanı küzök polğan, çe nımzah ot tözek, tadılığ uyğu Aydonı tabırah çaba pashan.*” V.Kobyakov (Yorulan Aydo’nun karını da çok acıkmış, fakat yumuşak ottan döşek, tatlı uyku Aydo’yu çabucak sarmış.)

Hamañ tirleze, harnıñ toh polar; holiñ hiymıraza, kibıñ püdün polar. –Atasözü (Alnın terlese, karnın tok olur, kolun kimildasa, elbisen bütün olur.) **harnı tospas** karnı doymaz. **harnı pedey-** karnı şişmek. **tuyuh harın** kör bağırsak. **uluğ harın** periton, sıfak. **çohır harın** borkenek. **ıstı harın** işkembe. **harnım toh** karnım tok. **Haraa künörte toğınça harnı daa astabınça.** –Bilmece, saat. (Gece gündüz çalışıyor, karnı da acıkıyor.) 2.Tulum, kırba.

harın (u.) ünl. İşte! ya! iyi ki! **harın daa kildim!**, geldim ya işte: “*Harın daa söleenim çahsı tıp örniñ odır.*” V.Kobyakov (İyi ki söylemişim diye mutlu oluyor.)

harındaş 1.Kardeş: “*Sarap apsahtıñ hada töreen oçı harındazınıñ kilni Payusa sidenge tayan turıbıshan.*” A.Çerpakov (Sarap ihtiyarın ortanca kardeşinin gelini Payusa çite yaslanmış.) 2.Akraba. 3. Kardeş, kardeş kadar yakın kimse veya topluluk: “*Uluğ alğıs sireрге, harındaştar! Mağaa kirtindıner!*” S.Çarkov (Çok teşekkürler size kardeşlerim! Bana güvenciniz!) **hada sıhhan harındaş** öz kardeş. **açı harındaş** üvey kardeş, ailesi farklı kardeş. **ööy harındaş** kanunen kardeş. **Çahsı harındaş polğani, pay polğanınañ artıh.** –Atasözü (İyi kardeşin olması zengin olmaktan yeğdir.) **uluğ harındaş** ağabey. **kıçığ harındaş** küçük kardeş. **harındaş çon** kardeş topluluk.

harındaştas- Kardeş olmak.

harındaş-tuñma tekr. Kardeş: “*Hada sıhhan harındaş-tuñma çoğıloh.*” V.Şulbayeva (Öz kardeşim de yok.)

harınıñ 1.Büyük karınlı. 2.Gebe, hamile.

harıs- 1.Karşı gelmek: “*Ay harısçaan na harıshan / Mahtanarın ol tohtatpaan.*” N.Tinikov (Ay karşı gelmiş de karşı gelmiş / Övünmekten vazgeçmemiş.) 2.Kaba konuşmak, itaatsizlik etmek. 3.Karışmak. **Segirbeske segirbe, harıspasha harıspa.** –Atasözü (Segirtmeyeceğine segirtme, karışmayacağına karışma.)

harıs 1.Kaşmir 2.Kaşmir kumaşından: “*Çornaptıñ ipçizi, hara harıs plat tartın salğan tükpek naahtıg paza hıralıbıshan tuluñniğ Marğa tıp attıg ipçi.*” İ.Kotyuşev (Çornap’ın karısı, kara kaşmir elbise giymiş tombul yanaklı ve kırılmış belikli Marğa adında kadın idi.)

harıs Karış: “*Pozıbıstın kemge dee / Pirbespıs harıs taa.*” M.Kokov (Bizimkini kimseye de / Vermeyeceğiz karış da.)

harıshah 1.Sebatlı, direngen, ısrarlı. 2.Kaba, hoyrat, nezaketsiz.

harısta- Karışlamak.

harıstıg zool. Sivri sıçan, orman sorexsi.

harıb Hapishane, cezaevi: “*A sin çoohtaazıñ ma harıbde odırğanın?*” V.Şulbayeva (Peki sen söyledin mi cezaevinde yattığını?) **Çabal aday pağda odırça, çabal kızı harıbde odırça.** –Atasözü (Kötü köpek bağlı oturur, kötü kişi hapishanede oturur.)

harla- Böğürmek: “*Pazoh çabal, abanı oshas harlama tabıs istilgen.*” V.Kobyakov (Yine kötü, ayıninki gibi böğürme sesi iştiliyor.) **aba çili harlapça** ayı gibi böğürtüyor.

harlağas zool. Kırlangıç. **çar harlağazı** sağan krş.haraçhay

harlah sag. s.Kısık. **harlah tabıs** kısık ses.

harlan- Kara bulaşmak karlanmak: “*Naa çılnañ alğıstap, harlan salğan süümeğineñ olarğa sıyıhtar ülepçe.*” N.Tinikov (Yeni yılı kutlayıp, karlanmış torbasından onlara hediyeler veriyor.)

harlıg s.Karlı: “*Talaylar kızıre irah siilip / Harlıg poraannı toburça.*” M.Arşanov (Denizler aşarak uzaklarda süzülüp / Karlı boranın arasından geçiyor.)

harlıg hışı karlı kış. **harlıg çil** boran: “*Harlıg çil kiler türçedeñ / Naa har çirni çabar / Çe ol ister çüreemde / Sarın polıp halar.*” V.Maynaşev (Boran gelir aniden / Yeni kar yeri kaplar / Fakat o izler yüreğimde / Türkü olup kalır.)

harlıh (ı.) Süslü kemer, kayış.

harlıh (u.) Mitolojik kuş.

harlıh- Boğazına bir şey takılmak, boğulmak: “*İki hatı spıçkızı çirli tüstı, anañ, nımee-de harlıhhan çili, köksereglep, nandıra sıhhan.*” A.Çerpakov (İki kez kibriti parıldamış, sonra bir şeyden boğulur gibi, öksürerek geri çıkmış.)

harlıhtur- Boğazına bir şey tıkamak.

harlıñaş Kırlangıç krş.haraçhay.

harlos s. Kısık sesli.

harmah Olta: “*Közenek alında irgi stol, anda haydağ-da harmah hilları.*” A.Çerpakov (Pencere önünde eski masa, onun üzerinde olta ipleri.) **harmah sabı** olta sırığı. **harmah tasta-** olta atmak. **harmahha haptur-** oltaya yakalanmak, zokayı yutmak.

harmahta- Oltayla balık avlamak: “*Suğ hazında odırıp alıp, harmahapçam, a harmagıma noğa-da sañay çaltañmıstar la kırçe.*” V.Şulbayeva (Su kıyısında oturup, oltayla balık avlıyorum, fakat oltama niçin sadece izmarit balıkları geliyor.)

harmahas- Oltayla birlikte balık avlamak.

harmahat- Oltayla balık avlatmak, tutturmak.

harnañ itken kızı Kardan adam.

haro 1.Cevap. 2.Hediye. 3.(borç) Faizi.

harol (silâhta) Arpacık. **multıhtıñ harolı** tüfeğin arpacığı. **harolğa al-** nişan almak.

haroñ Kalitesiz, kalitesi düşük (deri.)

haroy (hara oy) Gri, boz.

harsah Samur pençesi.

harsahtıg s.Samur pençesinden. **harsahtıg añ** samur.

harta Göden, rektum. **harta tart-** atın gödenini etle doldurmak.

hartay- Ayakta durmak, öne doğru fırlamak, dikilmek: “*Tashıl çili hartay turğan pistıñ çurt.*” M.Arşanov (Zirve gibi öne fırlayan bizim yurt.)

hartha (ı.) sag. Ala doğan.

hartha (ı.) Göden, rektum krş.harta.

hartıga Ala doğan krş.hartha.

hartıgas tıp.Dolama, etyaran.

hartıl- Gürültü edilmek, ses verilmek..

has (ı.) 1.Kıyı: “*Suğ hazında odırıp alıp, harmahapçam.*” V.Şulbayeva (Su kıyısında oturup balık avlıyorum.) **talay hazında** deniz kıyısında. **talay hazındağı reyon** deniz kıyısındaki ilçe. 2.Sırt, tepe:

“*Halıh malnıñ hadariin Has üstüneñ harapçalar.*” A.Topanov (Çok malın otlanmasını / Tepe üstünden seyrediyorlar.) **has üstünde aal** sırtın üzerinde köy.

3.Kenar: “*Pabam, çalaastandırğan soonda, ot hazına odırğan.*” V.Kobyakov (Babam, soyundurulduktan sonra, ateşin kenarına oturmuş.) **ağas hazı** orman kenarı.

tağya hazı orman kıyısı. 4.Yar: “*Hayzın attar tağa sığara, has altına kire apar turlar.*” M.Kokov (Bazısını atlar dağa doğru, yar altına doğru götürüyorlar.)

has (u.) Kaz. **irgek has** erkek kaz: “*İrgek hastar, öörlerin izertine, Çobatsar toozılbas çooğ-çaahnañ iyğañnasçathannar.*” N.Domojakov (Erek kazlar, arkadaşlarını takip ederek, Çobat’a doğru bitmez tükenmez ötüşle paytak paytak gidiyorlar.) **has palazı** kaz yavrusu. **Hastıñ palazı hasha irke, kızınıñ palazı kizee.** –Atasözü (Kazın yavrusu kaza sevgili, kişinin yavrusu kişiye.)

has (iii.) Yağmurlu, havanın kötü olduğu (gün) **has-poraan:** yağmur boran. “*Halın harnañ hatanıp / Has-poraanı haynabışan.*” A.Topanov (Kalın karla kaplanıp / Yağmur boran kaynamış.)

has (iv.) 1.Eyer kaşı 2.İnsan kaşı krş.**kömiske.**

has- (i.) 1.Kazmak: “*Hakas çiri, payzın malğa / Halın ağas, aň-husha / Hara çirdeñ hasçañ paza / Kümüs, altın, timirge.*” M.Kokov (Hakas yurdu zenginsin maldan / Sık ormandan avdan kuştan / Kara topraktan kazılan / Gümüş, altın, demirden.) 2.Sökmek. **yablah has-** patates sökmek. **hazıp alçathan** yeraltı zenginliği.

has- (ii.) Kaçmak. **çahsıdañ haspa, çabalını itpe** güzelden kaçma, kötüyü etme. **adım hazıbıstı** atım kaçıverdi.

has- (iii.) (findık, ceviz vb.) Kırmak. **huzuh has-** fıstık kırmak.

hasha (i.) (eskiden) Askerî bir unvan.

hasha (ii.) 1.Ak. **Hara paziñ hazarğanca, hasha tiziñ sarğalğaca çör.** –Atasözü (Kara başın kırılıncaya kadar, ak dişin sararıncaya kadar yaşa.) 2.Kır. **hara hasha** kara kır. 3.Hayvanın alnındaki aklık, akıtma.

has-hacan Her zaman: “*Annañar has-hacanğa daa / Pos tilineñ çir uyatpañar.*” M.Kilçiçekov (Bu yüzden hiçbir zaman / Ana dilinden hiç utanmayın.)

has-hacan-da Her zaman, daima, eskiden beri: “*Has-hacan pıstıñ çonda, -tibisken ol, -pala homay at sağı taap alğan kizee hatıg çarğı tüşçeñ.*” G.Kazaçinova (Her zaman, bizim halkta, demiş o, çocuğa kötü ad veren kişiye büyük ceza verilmiş.)

hashah (i.) Tos vuran (hayvan).

hashah (ii.) 1.Eğik, bükük. 2.Geriye doğru eğik, yatık. 3.Kambur. **atıñ pili hashah** atın beli kambur.

hashah (iii.) 1.Kismet, talih. 2.Yaşam gücü.

hashay- 1.Gövdeyi arkaya eğmek. 2.*mec.* kendini beğenmek, burnu havada olmak.

hashayt- Gövdeyi geriye doğru eğdirmek.

hashı 1.Eşkiya: “*Hashılar, pır çilgi hadarçızın çoo soğıp, adın pılap partırlar, tıpçeler, pır tımih, pır amır çoğıl.*” N.Domojakov (Eşkiyalar, bir yıllık çobanının çok dövüp, atını elinden almışlar diyorlar, bir sükunet, bir rahatlık yok.) **hashılar** eşkiya çetesi. 2.Kaçak, firari. 3.Muhacir, mülteci, sığınmacı.

hashır- Kaçırarak: “*Sini hashır parıbzarbin min / Çe sınap sini mağaa pırbezeler.*” V.Maynaşev (Seni kaçırap giderim / Fakat gerçekten seni bana vermezlerse.)

hashıs Külünk, küskü. **timir hashıs** demir külünk.

haspa (i.) Kötü. **haspa çil** şiddetli rüzgâr: “*Haspa çillerge çara tolğathan, Köp tuyğah tarğa hazi pastırğan...*” M.Kilçiçekov (Kötü rüzgârlara yarıp döndürülen / Çok toynaklara basılıp kazılmış.)

haspa (ii.) Huysuz, oynak, kötü. **haspa at** huysuz at.

haspa (iii.) Kehanet, ileriye gören. **haspa tıs** çıkan, gerçekleşen düş.

haspalan- Huysuzluk etmek.

haspan Kuş kursağı: “*Tamağı haydağ-da tadılığ haspanğa tolğan.*” A.Çerpakov (Kursağı her türlü tatlı yiyeceklerle dolmuş.)

hasta Kenar, kıyı: “*Arsa, pu çol hastadağı ottarnı taynaza, sala suhsun amırcıh.*” N.Domojakov (Belki bu yol kenarındaki otları çiğnese, susuzluğu biraz geçirdi.)

hasta- (i.) Kıyıya gitmek: “*Hoyıg puluttarnı aralap, Çoğar kii hirtızın hastapça, Tiğir pöziin ol, sinep, Pilip alarğa harasça.*” M.Arşanov (Kara bulutlar arasından / Yukardaki gök kabuğuna gididiyor / Göğün yüksekliğini ölçüp / Bilmek istiyor.)

hasta- (ii.) (Kabuğu) soymak: “*Ot tuzında çut künnir polıbıssa, tos hastap, çöget haynat sıhça.*” N.Tyukpiyekov (Ot biçme zamanı yokluk günleri olursa kabuk soyup, kaynatıp katranını çıkarıyor.)

hastada *z.f.* 1.Kıyısında, kenarında. 2.Boyunca, yanında.

hastah Ham, olgunlaşmamış. **hastah çistek çip tiziñ hahtır saldım** olgunlaşmamış yemiş yiyerek dişimi kamaştırdım.

hastah-çistek *tekr.* Ham, olgunlaşmamış: “*Sin hastah çisteksın. Sini, taynap-taynap alıp, hağırip tükürübizerim kilçe.*” V.Şulbayeva (Sen hamsın. Seni çiğneyip çiğneyip, balgam gibi tüküresim geliyor.)

hastal- Kabuğu soyulmak. **pu ağastıñ hahpazı hastal parğan** bu ağacın kabuğu soyulmuş.

hastas- (i.) (birlikte) Kıyıya gitmek.

hastas- (ii.) (birlikte) Kabuğunu soymak.

hastat- (i.) Kıyıya göndermek.

hastat- (ii.) Kabuğu soydurmak.

hastay Yabanî sarımsak.

hastay- 1.(bitki) Büyüme, yetişme: “*Hara çirlig çazızında / Hastayıp öşçe kolhoz tamaa.*” M.Arşanov (Kara topraklı yazısında / Büyüyüp yetişiyor kolhoz ekini.) 2.Uzanmak: “*Çe pu hırı-pazı çoh ide hastay parğan çazıda suğ daa toğaspınıstı.*” N.Domojakov (Fakat bu ucu bucağı yok gibi uzanan yazıda suya da rastlamıyor.)

hastı 1.Kayınpeder. 2.Büyük kayın: “*Pok, hastım apсах, haydi mayıh parğaziñ.*” A.Çerpakov (Vah, zavallı kayınpederim, nasıl yorulmuşsun.)

hastır- (i.) Kazdırmak, söktürmek.

hastır- (ii.) 1.Kaçırmak. 2.Kovmak, defetmek.

hastır- (iii.) Kabuğunu soydurmak, (findık, fıstık) kırdırmak.

hastırh 1.Kabuk: “*Uyazın körıbısseler, aymah hustar nımırhalarınıñ hastırhıtarı idi le çayılda.*” İ.Topoyev (Yuvasına baktıklarında, sadece çeşitli kuş yumurtalarının kabukları öylece yayılıyor.) 2.Kabuk soyuntu. 3.Pul, balık pulu.

hastırhta- 1.Kabuğunu soymak. 2.Balığın pullarını ayıklamak.

haspa şor. (masallardaki) Toynaklı halk.

hat (i.) 1.Eş, karı: “*Mıncağa çitiire haydağ ir hat çoh sıdacañ.*” A.Çerpakov (Bu zamana kadar hangi ir eşsiz dayanabilmiş.) **Palğastıñ çirde çörbe, palalığ hat alba; tlohğ çirde çörbe, tuluñıg hat alba.** –Atasözü (Çamurlu yerde yürüme, çocuklu kadın alma, balıklı yerde yürüme, dul kadın alma.) 2.Kadın: “*Mındağı hat, doyarka, çit hat peer közi pır çil daa polbadı.*” A.Çerpakov (Buradaki kadın, süt sağıcısı, genç kadın buraya göç edeli bir yıl olmadı.)

hat (ii.) Kat. **üs hati halın** üç kat kalın.

hat (iii.) Yemiş. **Aalğa kırzeñ, tamah çi; arıga kırzeñ, hat çi.** –Atasözü (Köye girersen, yemek ye ormana girersen, yemiş ye.)

hat (iv.) Mektup.

hat- (i.) Kurumak, sertleşmek: “*Am ağırii pabazı kiler pazına pazoh tudıbışan, alındağızınañ tñ polğan, istı, tizeñ, hatıpçathandağ.*” İ.Kotyuşev (Şimdi ağrısı, babası gelmeden önce yeniden başlamış, öncekinden daha fazla olmuş, içi ise, kurumuş gibi.) **Arğas polzañ, ahsıñ hatar.** –Atasözü (Tembel olsan, ağzın kurur.) **palğas hatap partır** çamur kurumuş. **tuuh soohha hatıp partır** kösele soğuktan sertleşmiş. **hulağı hat par-** kulağı ağırlaşmak, işitmesi azalmak.

hat- (ii.) Bükme, kıvrım, eğirmek. **uçuh hat-** ip eğirmek.

hat- (iii.) Katmak, katıştırmak. **çayğa süt hat-** çaya süt katmak.

hata- 1. Artırmak. 2.mat. Çarpmak. 3. Üst üste yığmak, üstüne geçirmek.

hatağ 1.Artma. 2.mat.Çarpma. **hatii** a) tekrar. b) iki kat, iki misli.

hatağla- mat. Çarpmak.

hatağlıg 1.Katmerli. 2.Tekrarlı, yinelemeli. **köp hatağlıg forma** gr. tekrar grubu.

hatan Fizikî olarak güçlü kimse.

hatan- 1.Kaplanmak: “*Halın harnañ hatanıp / Has-poraanı haynabışhan.*” A.Topanov (Kalın karla kaplanıp / Sert boranı kaynaşmış.)

hatancih Elbise üstüne giyilen elbise, kepenek: “*İdi sağışha tüzöp odırğanda, apсах aday teerizi hatancih ças pirgen.*” N.Domojakov (Böyle düşünürken, ihtiyar köpek postundan kepenek sermiş.)

hatandır- Elbisenin üstüne başka bir şey giydirmek.

hatap 1.Yine, gene, yeniden, tekrar: “*Toraattñ hollaanıñ haazın hatap palğap turıp ol çoohtap turça.*” V.Kobyakov (Doru atın kolanının kayışını yeniden bağlayıp konuşuyor.) **hatap sana-** yeniden saymak. **hatap kör-** yeniden bakmak. **hatap pas-** yeniden yazmak. **hataboh** yeniden, bir daha. **hatap irteri** tekrar. **hatap-hatap** tekrar tekrar. **hatap çoohta-** yeniden konuşmak. 2.Kere, kez, defa. **pır hatap** bir kez, **iki hatap saptı** iki kere vurdu. **Çiti hatap sinep al, pır hatap kis.**-Atasözü (Yedi kere ölç, bir kere biç.) **üs hatap suğ istı, üs hatap ot çip aldı** üç kere su içti, üç kere ot yedi.

hatar 1.Yokluk, yetmezlik. **ahça hatar polğan** para yetmemiş. 2.Sert, şiddetli, ağır. **pu çılda hatar polıbıstı** bu yıl zor oldu.

hatas- (birlikte) Çarpmak, katlamak.

hatat- Çarpırmak, katlatmak.

hatayğa anat. Kırkbayır.

hathı Kahkaha: “*Hanğa, hamğa, abıstarğa Hathı nimaanda istılçe.*” M.Bainov (Hana, kama, papaza /Gülme masalında işitiliyor.) **hathım kilçe** kahkaha atacağım geliyor. **köglig hathı** neşeli kahkaha.

hathı-külki tekr. Gülme, gülüş: “*Olğannarnıñ paba-ıceleri hathı-külkide oyını körıp odırğanı ügretçilerge uğaa köglig pıldırçededir.*” N.Tinikov (Çocukların anne babalarının gülüşmeyle oyunu seyretmeleri öğretmenlere çok keyifli geliyor.)

hathır- Kahkaha atmak, gülmek: “*Ha-ha-ha,— sırayın kızı körçee çoh ide tudıp, hathır sıhhan Pıçon.*” N.Domojakov (Ha, ha, ha – yüzünü başkalarının görmeyeceği şekilde tutup, gülmüş Pıçon.) **Çaygızın hathır çöredirziñ, hışızın sıhtap çöredirziñ.**-Atasözü (Yazın gülersen, kışın ağlarsın.)

hathıraçı s.Kahkahacı, çok gülen.

hathıraña- 1.Durmadan gülmek, çok gülmek. 2.Alaya almak.

hathırıs Gülüş, gülme: “*A min irte le turçam, iki ülüstig polçam! (Köglig hathırıs)*” N.Tinikov (Ben çok erken kalkarım, iki ülüşlü olurum! (neşeli gülüşme))

hathırıs- Gülüşmek: “*Kolka anı sür çitkep: ‘Vaska, ilğaba, hathırızarlar’, -pozınıñ irinneri titires tur.*” A.Kuzugaşev (Kolka onu takip edip yetişmiş: Vaska ağlama, gülüşürler, -kendi dudakları titiyor.)

hathirt- Kahkaha attırmak, güldürmek: “*Sirerniñ pastiiñar, sovhozha agronom polarğa huğırıp, mini çoo hathirttı.*” G.Topanov (Sizin müdürünüz, sovhozda tarım uzmanı olmam için çağırıp, beni çok güldürdü.)

hatıg 1.Sert, hırçın, öfkeli: “*Aydo, ot üstüneñ tüs kilip, ol kızınıñ hatıg tabısnan köksebizerin sağıp turça.*” V.Kobyakov (Aydo, ot üstünden inip, o kişinin sert sesle azarlamasını düşünüyor.) **Sıbrap çoohtaan çoo-** **hop çoo-** **hatıg çoohtaan çoo-** **sın çoo-**-Atasözü

(Fısıltıyla söylenen konuşma, yalan konuşma, sert söylenen söz, doğru konuşma.) 2. Sert, ağır, dayanılması zor: “*Harlar, pıstar hayılçalar, Hatıg hışı toozilça.*” P.Şugaşev (Karlar, buzlar eriyor / Sert kış bitiyor.) 3.mec.Sert, bağışlaması zor: “*Çüregi, hatıg daa polza, nimzi tüsken, andağ daa polza, traktorğa hinminça, ayna adına sanapça.*” M.Kokov (Yüreği sert de olsa, yumuşayarak görmüyor.) 4.Sert, güçlü, kuvvetli: “*Vaska hatıg pastırısnañ çul ozarına sıhhan.*” A.Kuzugaşev (Vaska, sert adımlarla derenin karşı yamacına çıkmış.) 5.Sert, yumuşak karşıtı: “*Paza pır sağıs arazında Sabis on azaa izer hamağına teñen oshas çili pilingen, anañ pazına haydağ-da hatıg nime teñenin isken, harahtarında çarih ottar sağılıshan -Sabis paza nime pilingen.*” N.Domojakov (Az bir müddet sonra Sabis’in sağ ayağı eyer kaşına değer gibi olmuş, sonra başına sert bir şeyin değdiğini duymuş, gözlerinde kıvılcımlar saçılmış, Sabis başka bir şey hatırlamıyor.) 6.Sert, ciddi. **hatıg çir** sert yer. **hatıg tügtik at** sert tüylü at. **hatıg hurğah** sert damak. **hatıg glasnaylar** gr. sert ünlüler. **körizi hatıg** sert bakışlı. **hatıg çahıg** kati emir. **hatıg sroktar** zor zamanlar. **hatıg kızı** sert adam, kati adam. **hatıg soohtar** sert soğuklar. **hatıg kürezig** sert mücadele. **hatıg toğıs** zor iş. **hatıg çobal** felâket, musibet, belâ. **hatıg çıl** zor yıl, kıtlık, yokluk yılı. **hatıg arağa** sert içki. **arağa hatii** içkinin alkol derecesi. **hatıg prujına** sert yay. **hatıg çorihitiğ at** sallayan, silkeleyen at. **hatıg pas-parğan** nasır bağlamış. **hatıg tanıg** gr. sertleştirme işareti. **hatıg kügürt** sert gök gürlemesi. **ol attıñ hatıg la söögı haltır** o atın sadece iskeleti kalmış. **çoohtıñ çoli hatıg** sözün yolu düz(dilin kemiği yok). **Habar hatıg, hattar çadıg.**-Atasözü (Haber kötü, karılar uykucu.)

hatıg-hutuğ tekr. 1.Sert, Katıksız, yağsız: “*Aydo, sala-sula hatıg-hutuğ nimeneñ azıranabas, malnañ çazaa sıhhan.*” V.Kobyakov Aydo, azıcık, yavan şeylerle yemek yiyerek mallarla yazıya çıkmış.) 2.Sert, katı.

hatıgla- Sertleşmek, katılaşmak.

hatıgılan- Sertleşmek, kızmak, ciddileşmek: “*Çe, türçe polıp, hatıgılanıbışhan: -Hashılarzar sırer, hashılar! -Sın, ah sın hashılar!*” N.Domojakov (Fakat, biraz sonra sertleşmiş: Eşkiyasınız siz, eşkiyalar, gerçek, çıplak gerçek eşkiyalar.)

hatıgılas Ceza.

hatıgımay Yulaf unu ve yağın karıştırılmasıyla yapılan yiyecek.

hathı Yağmurluk.

hathır- Kurutup sertleştirmek, katılaştırmak.

hathırğancih s.Sert, katı, şiddetli.

hathi Defa, kere, kez: “*Üzinci hati çoohtapçathanda, İlya abıs kİR kilgen.*” A.Kuzugaşev (Üçüncü kez konuşurken, İlya papaz girivermiş.) **Ağastı pır hati saap añdara kis polbassıñ.**-Atasözü (Ağacı bir defa vurmakla kesip yıkamazsın.) **nince-nince hati** çok kez.

hati-hati zf. Tekrar tekrar.

hatırımat. Çarpma, çarpım. **çibirgee çitire hatırı** yirmiye kadar çarpmak. **hatırınıñ tablitsazı** çarpım tablosu.

hatla- (tavuk) Gıdaklamak: “*A sin çoohtaaziñ ma haribde odırğanın? -Pana Matildaa -Hatlaba. -Çoohtaam, alarlar.*” V.Şulbayeva (Peki sen söyledin mi cezaevinde yattığımı? -Pana Matilde’ya -Gıdaklama. -Söyledim, alacaklar.)

hatlat- Böğürtmek. **Hazıra malnı hatlatpaam tıbe, his palam hıshırtpaam tıbe.**-Atasözü (Düve malı böğürtmeyeyim deme, kız çocuğu bağirtmayayım deme.) **hatpah** (balıkta) Solungaç.

hatpar (giyside) Kıvrım, firfir.
hatparlıg Kıvrımlı, firfırlı (giysi).**hatparlıg kögenek** firfırlı elbise. **hatparlıg harın** kırkbayır.
hatpas 1.Giyside firfir, kurdele. 2.Oda. **tura üstündegi hatpas** evin içindeki oda. 3.Kırkbayır.
hatpastıg Kıvrımlı, firfırlı (elbise). **üs hatpastıg kögenek** üç firfırlı elbise. krş.**hatparlıg**
hay (ı.) Destan, gırtlaktan söylenen şarkı, destan: “*Mına hayı, ödelep / İbge toldıra çayıldı.*” M.Bainov (İşte hayı, yükselip / Ev dolusu yayıldı.)
hay (ıı.) zm. Hangi, ne. **hay pıreeede** bazen. **hay pıreebıs** bazımız. **hayda** nerede. **hayğa çitire** nereye kadar. **haydañ** nereden. **haydar** nereye. **hay pol-mümkün** olmak **hay polğanca tabırah** mümkün olduğunca hızlı.
hay- Dikkate almak, aldırış etmek, aldırılmak: “*Aydonıñ aldanğanına hara sağıstıg Yakın hayarın daa haybin turadır.*” V.Kobyakov (Aydo'nun yalvarmasına kara düşünceli Yakın aldırış etmiyor.)

haya (ı.) Kaya: “*İdi has pariğanda, potoloktañ uluğ kizek haya oyulıp, aniñ üstünzer küpli halğan -pray ibirki nime harashı polıp tur halğan.*” S.Çarkov (Böyle kazınca, tavandan büyük kaya parçası oyulup, onun üzerine gümbürtüyle düşmüş, -etraftaki her şey karanlıkta kalmış.) **Çaltanmaza, çalım haya daa talacañ.**-Atasözü (Korkusuza, yalçın kaya da dayanmaz.) **hayada odırıp sağınçam** kayada oturup düşünüyorum. **çalım haya, çikim haya** yalçın kaya, sarp kaya. **hahpahtıg haya** sarkık kaya.

haya (ıı.) ünI. Haydi!
hayah Yağ: “*Köp san malları hayah, süt, tük pırgenneri çi?*” M.Kokov (Çok sayıdaki malların yağ, süt, yün vermeleri ne?) **Haa suğmı haynadıp, hayağın al polbassıñ; hazinezin, hıs idip, irge pir polbassıñ.** – Atasözü (Kara suyu kaynatıp, yağını alamazsın, kaynanasını, kız edip, ere veremezsin.) **toraptıg hayah** tereyağı. **hayıldırğan hayah, sarıg hayah** eritilmiş yağ. **çağban hayah** bitkisel yağ. **toğım hayah** parça yağ, yağ parçası.

hayahta- Yağlamak.
hayahtıg s.Yağlı.
hayala- 1.Kayaya tırmanmak 2. Kayanın yanına gitmek.

hayalıg s. Kayalı: “*Künge örinip, aymah köp ün Hayalıg hurda yañılan turar.*” M.Kilçiçekov (Güneşe sevinip, çeşitli sesler / Kayalık dağda yankılanıyor.) **hayalıg çir** kayalık, kayalık yer.
haybağın- Etrafına bakınmak: “*Hanattarın nince çider sölinizineñ çaza tudıp, çike odırıpızıp, ibire haybağınıp, tükpeçetken nimeniñ tumzuğmañ hağbışhan.*” N.Domojakov (Kanatlarını olabildiğince açıp, dik oturup, etrafına bakınıp, tümseklenen şeye gagasıyla vurmuş.)

haybañna- Etrafına bakınmak: “*Noo nimee haybañnap turziñ? Min sinı çi, sinı uzudar üçün azırap, tonandırçam ma?*” V.Kobyakov (Niçin etrafına bakınıp duruyorsun? Ben seni, seni uyutmak için mi besleyip giydiriyorum?)

hayca zf.1.Kaç, ne kadar. 2.Nasıl.
haycı 1.Kahramanlık hikâyesi anlatan kimse: “*Almah sağıstıg haycı la Ayıdar sağaa turıstıg.*” S.Kadışev (Sadece geniş düşünceli haycı / Söyler sana hakkıyla.) 2. Gırtlaktan şarkı söyleyen kimse.

hayda zf. Nerede: “*Hayda polza, pıree pasha kızıde toğınıp alay ba mal hadarıp çurtır.*” V.Kobyakov (Nerede olsa, bir başka kişide çalışıp veya mal otlatıp yaşar.) **hayda daa** a) her yerde, her tarafta b) hiçbir yerde. **hayda-da** bir yerde, herhangi bir yerde.

haydağ s. 1.Nasıl? “*Ashırlar haydağ kirekte haydağ ün pıredırğennerin çılğular pılçeler.*” N.Domojakov (Aygırların nasıl bir durumda, nasıl ses çıkaracaklarını yıldırlar bilirler.) 2.Ne : “*Harap körinir çir-suubıssar, Haydağ hayhastıg pay çir! - tirzer.*” M.Kilçiçekov (Bakınız bizim yurdumuza / Ne şaşırtıcı zengin, yurt, -drsiniz.) **haydağ homay nime!** bu ne zeralet! bu ne kötülük! **haydağ-da** herhangi bir: “*Çirde tal ağastıñ altında haydağ-da hara nime körinçe.*” A.Kuzugaşev (Yerde söğüt ağacının altında herhangi bir kara nesne görünüyor.) **haydağ daa** a)herhangi bir. b) hiçbir. **haydağ çirde** nerede, nasıl bir yerde. **haydağı** neredeki. **hayda-hayda** uzakta. **hayda hayda poldım** uzaklardaydım.

haydañ zf. Nereden: “*Haydañ alğazar, ağañ, mındağ hoos hañzanı?*” N.Domojakov (Nereden aldınız, dedeciğim, böyle nakışlı pipoyu?) **haydañ kilgen ol** nereden gelmiş? **haydañzar** neredensiniz.

haydar zf. Nereye? “*Sin, Torka, haydar parırziñ? Miniñ dee hada apar za, pıree çirge aallap.*” V.Kobyakov (Sen Torka, nereye gidiyorsun? Beni de birlikte götürsene, bir yere misafir olarak.) **haydar-da** her yere, hiç bir yere. **haydarhı** hangi, hangi taraftaki. **haydarhı sarında çurtapçazar** hangi tarafta yaşıyorsunuz. **haydartıñ** nereden. **sırer haydartıñ kildıñer** siz nereden geldiniz?

haydartın zf. Nereden.
haydi Nasıl? “*Haydi olar mındağ açh çazıda pu çalañmı pıdi çağdaanca añarbaannar.*” N.Domojakov (Nasıl onlar bu kadar açık yazıda bu çıplak ata bineni böyle yaklaşına kadar fark etmediler.) **Malmı haydi azırazañ, sütti idök alarziñ.** –Atasözü (Malı nasıl beslersen, sütü öyle alırsın.) **haydi polza** nasılsa, bir şekilde: “*İdi, haydi polza çap adaydañ azırılıp alıp, Yakın pora adınıñ soonca çoo çaltıhtap oylapça.*” V.Kobyakov (Böylece, bir şekilde, kızgın köpekten kendini kurtarıp, Yakın bora atının ardınca yalpalayarak koşuyor.)

haydol Buzagsız süt veren inek.

hayğa Nereye?

hayğah (ı.) Koruma, esirgeme.

hayğah (ıı.) Kıvrık, eğri.

hayha- Hayret etmek, şaşırmak: “*Çornap, İliskecektiñ holları haydi siber hıymırapçathanın körıp, hayhaan.*” İ.Kotyuşev (Çornap, İliskecek'in ellerinin ustalıkla hareket ettiğini görüp, şaşırmış.)

hayhal Şaşıllacak şey, hayret. **haydağ haydal** ne şaşıllacak şey.

hayhas Hayret etme, şaşma, şaşıрма.

hayhas- Şaşırmak, hayret etmek: “*Pazoh hayhas sıhçalar irenner.*” “ N.Nerbişev (Yine şaşıyorlar erkekler.)

hayhastıg Hayret verici, şaşırtıcı: “*Ol, hılçañnabızıp, uğaa hayhastıg nime kör salğan.*” N.Domojakov (O, etrafına bakınıp, çok şaşırtıcı bir şey görmüş.)

hayhat- Hayret ettirmek, şaşırtmak.

hayı- 1.Keserek kısaltmak. 2.Teyellemek.

hayıg Dikkat **hayıg aylandır-** dikkat etmek.

hayıg çoh dikkatsiz. **hayıg tasta-** dikkat etmek: “*Hıgırıçcaa passajir poyezdiniñ vagonunun közenegineñ, hinza, harah pulıinan daa Tarğı çul çazızınzar hayıg tastırğa kilisken polar.*” M.Kokov (Okuyucuya yolcu treninin vagonunun penceresinden, isterse, göz ucuyla da Tarğı Çul yazısına dikkât etmek uygun olacak.) **hayıg it-** dikkat etmek: “*Çe ağaa pırdeezı hayıg itpeen.*” N.Domojakov (Fakat ona hiçbirini dikkat etmemiş.)

hayıh Yayık. **hayıh üs-** yayık vurmak.

hayıh- Bir şeyi bahane etmek, yersiz çıkışmak.

hayıl- 1.Erimek, sıvılaşmak: “*Harlar, pustar hayılçalar, Hatğ hışı toozulça.*” P.Ştıgışev (Karlar, buzlar eriyor / Sert kış bitiyor.) 2.Erimek, tükenmek, yok olmak: “*Hatap toğastım sağaa, Haycınıñ çüree hayılçadır.*” S.Kadışev (Yeniden rastladım sana / Kaycının yüreği eriyor.) **hayah hayılğan** yağ erimiş. **tashar sooh turça, izepte ahça hayılça** dışarısı soğuk, cepte para eriyor.

hayıldır- Eritmek: “*Körimniğ, sımdah his köp oollarınıñ çürekerin hayıldırcañ.*” N.Tyukpiyekov (Alımlı, uysal kız, çok gencin yüreğini eritmiş.)

hayılıs Erime.

hayım Oyunda berabere kalma.

hayın- 1.Ev işleriyle uğraşmak, evi derleyip toplamak: “*İrten ırte tonancañ / İbde toğınıp hayıncañ / Çığ İpekneñ çay izip / Çazızar otha ol parcañ.*” P.Ştıgışev (Sabah erken giyinmiş / Evde çalışıp uğraşmış / Kuru ekmekle çay içip / Yazıya o ota gitmiş.) **Pir ineyek turada hayınıp-hayınıp puluñda çadıbisça.** – Bilmeye, süpürge (Bir ninesik evde uğraşıp uğraşıp köşede yatıyor.) 2.Kaynaşmak: “*Hara seek tobın çili hayınça.*” N.Domojakov (Kara sinek, böcek gibi kaynaşıyor.) **harlığ poraan hayın turdı** karlı boran kaynıyordu.

hayıncah 1.Hep uğraşan, uğraşma: “*Noni, pabazınıñ söögine hayıncah pray çahsı parçathanda, kömes tınanıp alarğa tirekter arazınzar kilgen.*” A.Çerpakov (Noni, babasının cenazesıyla uğraşma işi iyi gittiğinden, birazcık dinlenmek için kavaklar arasına gelmiş.) 2.Uğraşan, hamarat.

hayındı Dikkat, özen.

hayındılığ s. Dikkatli, özenli.

hayındır- Ev işleri yaptırmak.

hayındırt- Ev işleri yaptırtmak.

hayınıs 1.Ev galesi, ev işleri 2.Kaynaşma: “*Aalda uluğ hayınıs.*” N.Nerbişev (Köyde büyük kaynaşma.)

hayınıs- 1.Birlikte ev işleriyle uğraşmak: “*İrteeçi ipçiler İneklerin sağılap hayınışçathannar.*” N.Domojakov (Erkenci kadınlar ineklerini sağıp uğraşıyorlar.) 2.Bir şeyle meşgul olmak: “*Pazoh çadıp, pazoh la tudılızı çoh sağıstarnañ hayınıs sıhhan.*” N.Domojakov (Yeniden yatıp, yeniden ele gelmez düşüncelere dalmış.)

hayır 1.Misk. 2.Misk bezesi.

hayırlığ Miskli.

hayır- Bilemek, keskinleştirmek. **pıçah hayır-** bıçak keskinleştirmek. **saphı hayır-** orak bilemek.

hayırdır- Biletmek, keskinleştirmek.

hayırğas Bileği taşı. **pıçaam hayırarğa hayırğas tappadım** bıçağımı bilemeye bileği taşı bulamadım.

hayırğastığ Bileği taşı olan.

hayırıs Bileme, keskinleştirme.

hayırıs- Birlikte bilemek, keskinleştirmek.

hayıs Kayış: “*Hışacah hayıs hamcızınañ arğa pastıra hıcladıbisça.*” N.Tyukpiyekov (Kısacık kayış kamçısıyla arkasından şaklatmış.) krş. **haas**

hayıştır- kız.Karıştırmak, ortalığı birbirine katmak.

hayla- Gırtlaktan şarkı söylemek, enstrümanla destan söylemek: “*Alton aymah çon alnında «Altın Arıñı» haylap pırgem.*” S.Kadışev (Altmış çeşit halk önünde ‘Altın Arığ’ı söyleyeyim.)

haylah zool. Martı. **ah haylah** ak martı. **ah haylah ün hozıp, ah tıgırzer ködirilçe** ak martının ötüşü ak göğe yayılıyor.

sıdamah-haylah tekr. Çalışkan, gayretli.

haylahta- (suda, havada) Kaydırmak, yüzdürmek: “*Han tıgırde haylahtırğa / Haraçayah polıbizam /*

Köglig, köglig sarnırğa / Köñniñ siniñ çazırğa.” V.Şulbayeva (Han gökte uçurmaya / Kırlangıç olayım / Neşeli neşeli söylemeye / Gönünü senin iyileştirmeye.)

haylahtan- (suda, havada) Kaymak, yüzmek.

haylahtandır- (suda, havada) Kaydırmak, yüzdürmek.

haylat- Gırtlaktan şarkı söyletmek.

haylo Külünk, küskü krş. **kaylo.**

haylola- Külükle vurmak.

haymah kız. Kaymak (sütten, yoğurttan.)

hayna- 1.Kaynamak: “*İzikiñ sol sarında tasnañ*

salğan soolda uluğ çis çaynik pulazıp haynap turça.” V.Kobyakov (Kapının sol yanında taşla yapılan sobada büyük bakır çaydanlık buharlaşıp kaynıyor.) **suğ haynapça** su kaynıyor. **ot çoh haynapça** ateşsiz kaynıyor (bil.haber). 2.Pişmek. 3. Yanmak, kaynamak. **çüreem haynapça** yüreğim yanıyor. 4. Kaynamak, birbirine girmek, çok olmak: “*Halın harnañ hatanıp / Has-poraanı haynabışan.*” A.Topanov (Kalın karla kaplanıp / Sert boranı kaynaşmış.) **toğıs haynapça** iş kaynıyor. 5.Kaynamak: “*Aynıñ soonañ ay irtipçe / Abıs çurtı haynapça / Apon matap toğınça / Arığdañ ağas tartıpça.*” P.Ştıgışev (Ayın sonundan ay gider / Abıs’ın evi kaynıyor / Apon çok çalışıyor / Ormandan ağaç çekiyor.) 6. Yaramazlık etmek, kaynaşmak.

haynaan Kaynamış. **haynaan suğ** kaynamış su.

haynama Kaynamış,

haynas 1.Kaynama, kaynaşma. 2. Kaynaşma.

haynas- 1.Kaynaşmak: “*Tıgırge uçuhhlap haynashlapçalar.*” A.Çerpakov (Gökte uçuşup kaynaşıyorlar.) 2.(ses) Kaynaşmak. 3. Kaynaşmak, yaramazlık etmek.

haynat- 1.Kaynatmak: “*Hazanahta haynathan suğ halğan polar, -timir pes üstündeği hazanahtı pestiñ ortızına tartıp çoohtanğan Marka.*” İ.Kotyuşev (Küçük kazanda kaynatılmış su kalmış olmalı, - demir soba üstündeki kazanı sobanın ortasına çekip konuşmuş Marka.) **Oy attı oylatpaam tıbe, ool çüregın haynatpaam tıbe.** –Atasözü (Kula atı koşturmayayım deme, oğul yüreğini kaynatmayayım deme.) **Haa suğni haynadıp, hayağın al polbassıñ; hazinezın, his idip, irge pir polbassıñ.** –Atasözü (Kara suyu kaynatıp, yağını alamazsın, kaynanasını, kız edip, ere veremezsin.) 2.Kaynatmak, pişirmek. **ürge haynat-** çorba pişirmek. 3. (kireç) Söndürmek.

haynathan Kaynamış, kaynatılmış.

haypıree zm. Bir kısım, biraz. **haypıreeñer mında halzın** bir kısmınız burada kalsın.

haypırsı zm. Bazısı, bir kısmı. **mında prayzı nimes, haypırsı le** burada hepsi değil, sadece bir kısmı (var.)

hayra- Bükme, eğmek: “*Pacah iney apsağınzar hayra hızağınanañ pastır kilgen.*” M.Kokov (Pacah nine kocasına doğru eğilip bükülerek gelmiş.)

hayrahan 1.Hükümdar 2.Tanrı, Kayrakan: “*Nime çitpinçe olarğa? Postarı kütçetken hayrahannar.*” V.Şulbayeva (Ne yetmiyor onlara? Kendileri yaratıcı Tanrılar.)

hayral 1.İlgi, özen. **kızıdeñer hayral** insana özen. 2.Yardım. 3.Kurtarma, kurtuluş.

hayralla- 1.Korumak, saklamak, esirgemek: “*Kök harahtığ abahay hıstar / Kün irtürbin hayrallaçalar.*” M.Kilççekov (Mavi gözlü güzel kızlar / Gün geçirmeden koruyorlar.) **haziin hayralla-** sağlığını korumak. **anı harah odı çili hayralla-** onu gözünün içi gibi korumak. **naa öşçetken ağastı hayrallırğa kirek** yeni yetişen ağaç korunmalı. **kniga hayralla-** kitap korumak. 2.Tasarruf etmek, tutumlu olmak.

hayrallan- Sakınmak, korunmak, esirgenmek, kendini korumak. **soohha aldırarınañ hayrallan-** soğuğa karşı korunmak.

hayrallas 1.Koruma, saklama, esirgeme, ihtimam: “A min tınağ çoh hadarçı polçam, çahsı hayrallas mağaa çoğıl.” N.Tinikov (Fakat ben dinlenmeden bekçilik ediyorum, güzel ihtimam bana yok.) **ağas hayrallazı ağacı koruma.** 2.Tasarrufluluk, tutumluluk. 3.Tasa, kaygı, tasalanma, kaygılanma.

hayran 1.Sevgili, kıymetli, güzel: “Noo, küreñ at, noo, hayranah! -küñürede tapsap salıp odırğan ir kızı.” N.Domojakov (Hayır, yağız at, hayır güzelim! – homurdanıp seslenmiş er kişi.) 2. Zavallı, biçare: “Hayran çüregim, köölce sistazıp, Pırge sabılça minneñ hada.” M.Kilçiçekov (Zavallı yüreğim, yavaşça sızlayıp / Birlikte dövünüyor benimle.) **hayran palam** sevgili çocuğum. **hayran kızı** zavallı, biçare. **hayran oolah** zavallı çocuk.

hayrastan- 1.Elbisenin eteğini toplamak, kıvrıkmak. 2.Bükülmek, eğilmek.

hayt- (soru fiili) Ne yapmak, ne etmek: “Sağınçam: hayt pardım min? Astıh la parğan kızıe tööybın.” N.Nerbişev (Düşünüyorum: Ne ettim ben? Yolunu kaybetmiş kişiye benziyorum.)

hayza e. Ne de olsa: “Ol tusta pıstıñ imcibıs hamnar polcılı hayza.” İ.Kotyuşev (O zaman bizim doktorumuz kamlar imiş ne de olsa.) **anı prayzı pılceñ hayza!** onu hepsi bilir ne de olsa.

hayzı s. 1.Hangi: “Hayzıñın haların / Haraa-tünge hadarçalar.” A.Topanov (Hangisinin kaldığını / Geceleyin gözetliyorlar.) 2.Bazı: “Hayzı iblerdeñ ağılbay kök ıstar sıhılapçathannar, çe iki le ibdeğ hara kök ıst purlapçathan.” N.Domojakov (Bazı evlerden açık renkli dumanlar çıkıyor, sadece iki evden koyu duman yükseliyor.) 3.Kimi. **hayzı-da** hepsi, hepsi de: “Ür dee polbaanda olğannarıñ hayzı-da teen -Pırınçebıs.” İ.Kostyakov (Çok geçmeden çocukların hepsi de demiş: Veriyoruz.) **hayzı gorodta** hangi şehirde. **hayzında** hangisinde. **hayzızı** hangisi. **hayzı daa** hiçbiri. **hayzı la** herkes. **hayzına** hangisine.

haza- 1.Tutuşturmak, iliştmek: “Pörükterine ah-noğan sübürekte hazap salğan.” A.Kuzuğaşev (Börklerine ak yeşil bez parçaları iliştilmiş.) **broşka haza-** broş tutuşturmak. 2. Saplamak, batırmak, sokmak. **İneni tıketken nimee hazap salarğa** iğneyi dikilen şeye batırmak. **piçah haza-** bıçak sokmak. 3. Dikmek. **marha haza-** düğme dikmek. **irge pararı ooy polcañ, irgek hazırı sidik polcañ** kocaya varmak güç olur, (eldivene) baş parmak dikmek zor olur. 4. Nallamak. 5.Bağlamak. **hara kör-** gözünü dikerek bakmak. 6.Nakışlamak, süslemek: “Sarap apsah sovhoz fermazınıñ uzançıları it pirgen ibire hara plisteñ hazabışhan homdıda çathan.” A.Çerpakov (Sarap ihtiyar, sovhoz çiftliğinin ustalarının yaptığı, etrafı siyah nakışlarla süslenmiş tabutta yatmış.)

hazaa Ahır, çiftlik, hara: “Saraaşırnı, pray aalñıñ poğdarhazın, ol hazna hazaazınañ alğan polğan.” N.Nerbişev (Sarı aygırı, bütün köyün gururunu, o devlet harasından almış imiş.) **İnek hazaazı** inek ahır. **at hazaazı** at ahır. **hazaa-hahpah** ahır ve ev.

hazaala- Bağlamak, etrafını çevirmek. “İbire çoon ilcırbeneñ hazaalap salğan.” A.Çerpakov (Etrafı kalın zincirle çevrelenmiş.) krş. **hazağla-**

hazaalan- Etrafı çevrilmek.

hazağ Bağ, ip. **at hazağda** at bağlı.

hazağla- Bağlamak, iğneyle tutturmak, iliştmek: “Küsküde nıñnerine hızıl sübürekte hazağlap salğan haydağ-da soldattar kilgenner.” A.Kuzuğaşev (Güzün,

yenlerine kızıl bez parçaları bağlayan birtakım askerler gelmiş.)

hazağlığ s. 1.Nallı, nallanmış. 2.İşlemeli, nakışlı, kaplı: “Hala hazağlığ ırgı ağas İnarcahtın üstünde ol pır hırına hıyın arah odırışhan kilir.” V.Kobyakov (Tunç kaplamalı, eski ağaç eyerin üstünde o, bir yanına yatık oturmuş geliyor.)

hazah 1.Rus.2.Ruslarla ilgili. **hazah tili** Rusça.

hazahçıl s. Rusçayı iyi bilen.

hazah hurtı Pire.

hazah odı Lâhana.

hazah-huzah tekr. mec. Kızgın, sinirli.

hazah purut 1.Kazak, Kazakistanlı.

hazahsıros s. Rusa benzer, Rus gibi.

hazal- 1.Tutuşturmak, ilişmek. 2.Batmak, saplanmak: “Sah andoh köksı hazala tısken, harah çazı sığa salğan.” İ.Topoyev (Tam o sırada göğsü saplanmış, gözyaşı çıkıvermiş.) 3.Dikilmek. 4.Nallanmak. 5.Musallat olmak, bulaşmak, ilişmek. **sin mağa hazalba** bana musallat olma. **kime humğa hazal pardı** gemi karaya oturdu. **hazalçapça** gözünü dikerek bakıyor.

hazalcah 1.Sivri, dikenli. **hazalcah emek** dikenli tel. **hazalcah ot** dikenli ot. 2. İğne yapraklı bitki.

hazalcahtığ Dikenli, sivri.

hazalcıh Sivri, keskin: “Hazalcıh hazır harahtardañ / Haraa-künörte hadarğan.” M.Bainov (Keskin, sert gözlerden / Gece gündüz korumuş.)

hazaldır- 1.Batırmak, saplamak. 2.Musallat etmek, bulaştırmak.

hazalı- Birlikte batmak, saplanmak: “Hacan haraa tooza çalğıs aşırnı abılaan püürlerñiñ çitig, sooh tısteri anıñ idı-söögine parçan sarınañ hazalıza tüzıp, hanı arığ harda çirli tıskende, ol pazoh, ças hulumıcahtıñ irke ünün is salıp, halğancızın tura honarğa übengen.” N.Nerbişev (Gece boyunca yalnız aygırı avlayan kurtların keskin, soğuk dişleri, onun etine kemiğine her yandan saplanıp kanı temiz karda yayıldığında, o yine, genç tayın tatlı sesini duyup, son kez kalkmak için gayret etti.)

hazan Kazan: “Kemniñ peziñeñ, hazan sıbapçathan hattarnı oshas ağılbay ıst pığırıp turça -anzı ças hazıñ.” N.Nerbişev (Kimin sobasından kazan sıvayan kadınlarıñ gibi ak duman çıkıyorsa, onunki yaş akağaç.) **uluğ hazan** büyük kazan. **küler hazan** büyük kazan. **hazan tük-** kazanı ocağa koymak.

hazan- İşaret koymak, işaretlemek. **znaçok hazan-** rozet takmak.

hazanaht Küçük kazan, tencere: “Timir pes üstündeğ hazanahtı pestiñ ortızına tartıp çoohtanğan Marka.” İ.Kotyuşev (Demir soba üstündeki kazancığı sobanın ortasına çekip konuşmuş Marka.)

hazandır- Kendini belli ettirmek, taktırmak.

hazar- 1.Ağarmak kirlaşmak: “Hara pazıbıs hazarğanca, hada polarçıhpıs.” V.Tatarova (Kara başımız ağarana kadar, birlikte olurduk.) 2.Ağarmak, hava aydınlanmak: “Haraazı irtıp, tañ atsa, Hazarızıp usçalar.” A.Topanov (Karanlık geçip, tan atsa / Ağarışıp sönüyorlar.) **tañ hazaribıstır** tan ağarmış. 3.Uzakta bir nokta hâlinde görünmek. **suğda nime hazarça** suda bir şey ağarıyor. 4.Rengi solmak, rengi atmak, beyazlaşmak.

hazarıs- Ağarışmak: “Harashı haraa tur parza / Harah oynadıp köyçeler / Haraazı irtıp, tañ atsa / Hazarızıp usçalar.” A.Topanov (Karanlık gece olunca / Göz oynatıp yanarlar / Karanlık geçip, tan atsa / Ağarışıp sönler.)

hazart- 1.Ağartmak, beyazlatmak. **isseñ hulaañda, körzeñ haraañda, tıs hazartpacañ**

duyduğun kulağında, gördüğün gözünde, diş ağartma. 2. Badanalamak.

hazarta *zf.* Ağartarak, beyazlaştırarak: “*Apsah harahtarın hazarta körglep, nime-de çoohtanarğa itken, çe tili aylanmaan, ünü dee sıhpaan.*” A.Çerpakov (İhtiyar gözlerini ağartarak bakıp, bir şey söyler gibi yapmış. fakat dili dönmemiş, sesi de çıkmamış.)

hazarthı 1.Kireç. 2.Beyaz kilden sıva.

hazartıs Ağartma.

hazat- 1.Tutuşturmak, ilişirtmek. 2.Saplatmak, batırtmak. 3.Bağlatmak. 4.Nallatmak. **at hazat-** at nallatmak.

hazı (ı.) Karın yağı.

hazı (ıı.) Kıyı, kenar.

hazığ Kazma, kazı.

hazıh (ı.) Aşık, aşık kemiği: “*Aydo, on çastıg oolah, ah öleñ ottıg ah çazıca, çaya tastaan hazıh çili, işkerki tağzar tari sıh parğan uluğ öörlig hoynıñ soonañ pastır parça.*” V.Kobyakov (Aydo, on yaşında oğlan, ak otlu ak yazıda, atıp dağıtılmış aşık kemikleri gibi, doğudaki dağa doğru yayılmış çok sayıdaki koyunun ardınca gidiyor.)

hazıh (ıı.) 1.s.Sağlıklı: “*Hazıhta kirek polğan. Ağırışhandanda kirek çoğıl.*” V.Şulbayeva (Sağlıklı iken gerekli, hasta olunca gereksiz.) 2.Sağlık: “*Sınap pıreezı hazıh çoohtanubıssa, İliskecek olarnıñ imneg turazınzar kil turarğa söleen.*” İ.Kotyuşev (Gerçekten biri sağlığını yitirirse, İliskecek onların hastahanesine gelmesini söylemiş.) **hazıh pol!** Sağlıklı ol! **hazıh çörçet** sağlıklı yaşa. **hazıh çoh** sağlıksız, hasta, hastalıklı. **hazıñ** **haydağ?** sağlığın nasıl? **Gospoday hazıh pırzın sağaa!** Tanrı sana sağlık versin!

hazıh (ııı.) Kaşık.

hara hazıñ Kızılağaç.

hazıl-Kazılmak, sökülme. **yablah hazıl-parğan** patatesler söküldü. **kanava hazıldı** hendek kazıldı.

hazılığ s.Yağlı, karın yağı olan.

hazıñ Akağaç: “*Hazıñnar, ostar, sulazıp ala, toydağı hıstar çili, çayhalıs turlar.*” N.Tyukpiyekov (Akağaçlar, titrek kavaklar düğündeki kızlar gibi sallanıyorlar.) **hazıñ ağas** akağaç (ağacı.)

hazın Kayın, kayın birader.. **hazın ağa** büyük kayın (eşin ağabeyi.)

hazın- Kazınmak, eşinmek.

hazına Devlet.

hazınah Kayın ağabey, büyük kayın.

hazıñnıg Akağaçlı: “*Ol kün Aydo, malın sığarıp, hazıñnıg tağrı olıgı ırlanıp pariğanda, Çohırah hazıñ ağastar arazına kire oylabıshan.*” V.Kobyakov (O gün Aydo, malını çıkarıp, akağaçlı dağın yamacından türkü söyleyerek giderken, Çohırah akağaçlar arasına koşup girmiş.) **hazıñnıg arğa** akağaçlı orman.

hazır 1.Savaşçı, kavgacı, kızgın. **hazır aday** kızgın köpek. **hazır puğa** kızgın boğa. 2.Şiddetli, coşkun: “*Harbazıg hazır polar, sizñgen ol.*” N.Nerbişev (Karışma şiddetli olacak, sezmiş o.) **hazır çil** şiddetli rüzgâr. **hazır talay** coşkun deniz. 3. Azgın. **hazır suğ** azgın su. 4.Sert: “*Timur Aponis Pavloviçtiñ hazır surıglarına pır dee nandırbaan.* İ.Topoyev (Timur, Aponis Pavloviç’in sert sorularını hiç cevap vermemiş.) **hazır çay** sert çay. **hazır tamkı** sert sigara. 5. Hızlı. **suğ hazır ahça** su hızlı akıyor.

hazır- Bükme, katlamak, kolları sıvamak, kitabın sayfasını çevirmek.

hazıra (ı.) *zool.* Düve. **Hazıra malnı hatlatpaam tibe, hıs palamı hıshırtpaam tibe.** –Atasözü (Düve malı böğürtmeyeyim deme, kız çocuğu bağırtmayayım deme.)

hazıra (ıı.) *zf.* Ardına kadar, sonuna kadar: “*Kineñ soonañ aylana tüzıp, tonıñnı ideen hazıra tartıbıshan*

ol.” N.Nerbişev (Aniden arkasından dönüverip, elbisesinin eteğini sonuna kadar çekmiş.) **ızık hazıra azıh** kapı ardına kadar açık: “*Tözekteñ tura homıp, irten irtök ızıktı hazıra azıbıshañ.*” G.Kazaçinova (Döşekten kalkıp, sabah erkenden, kapıyı sonuna kadar açmış.) **hazıra tart-** arkaya doğru açmak.

hazırdır- 1.Büktürmek, kıvırtmak, kolları sıvatmak. 2. Yapağı, sayfayı çevirtmek.

hazırıl- 1.Bükülme, kıvrılmak: “*Çaya hahtabıshan, pladıcahnañ ah sasıg pazın, anañ moynın sıybaş parıp, köbıglerı hazırıl parğanğa tööy harağın siberli çizıbıshan.*” A.Çerpakov (Yayıp açtığı mendille, ak saçlı başını, sonra boynunu sıvazlayıp, şişlikleri kıvrılmış gibi gözlerini itinayla silmiş.) 2.Sayfa çevrilmek.

hazırılcah Kıvrımlı, kenarlı: “*İpçizi Kara, hoor çügürık harahtıg, örtekti oshas hazırılcah ırnıñ ustayta tudıp, sulı tüzıp, niñneñ tarthlap sıhhan.*” A.Çerpakov (Karısu Kara, konur keskin gözlü, ördeğinki gibi kıvrık dudaklarını bükerek mırıldanıp, yeninden çekiştirmiş.)

hazırlan- 1.Kabarmak, köpürmek, coşmak, şiddetlenmek, hırçınlaşmak: “*Kök çalıñnañ köyçeler harnı çara saap turçathan pıilernıñ sañay sağısha hazırılan parğan harahtarı.*” N.Nerbişev (Gök alevle yanıyor karı yarararak giden kısırakların bütün düşüncelere hırçınlaşan gözleri.) 2.Sinirlenmek, öfkelenmek: “*Palalar sohpañ, Agur! -hazırlanğan ol.*” A.Çerpakov (-Çocukları dövmesen, Agur! -sinirlenmiş o.) **tashar poraan hazırılanca** dışarıda boran coşuyor.

hazırlandır- Kabartmak, köpürtmek, coşturmak, şiddetlendirmek, kızdırmak.

hazıs- (ı.) (birlikte) Kazmak.

hazıs- (ıı.) Kaçışmak.

hazıs- (ııı.) (birlikte) Ceviz, fındık kırmak.

hazine (<hazın ine) Kaynana: “*Hazineziniñ irgi kögeneen, çabal kiis ödikterin kızıp alıp, anañ ol iney pol sıhhan.*” N.Nerbişev (Kaynanasının eski elbiselerini, kötü keçe çizmelerini giyip, böylece o nine olmuş.) **Haa suğnı haynadıp, hayağın al polbassıñ; hazinezin, hıs idip, irge pır polbassıñ.** –Atasözü (Kara suyu kaynatıp, yağın alamazsın, kaynanasını, kız edip, ere veremezsin.) **hazna** Devlet: “*Hazna maşınazı daa sağaa ayağ polğan.*” V.Şulbayeva (Devlet arabası sana üzüntü verdi.)

hazo Bir at hastalığı.

hazolan- (at) Aksamak.

hib 1.Basma örtü. 2.Astar. 3. (elbise) Kaplaması.

hibah (ı.) İki yaşında karaca.

hibah (ıı.) (bitki) Kabuğu.

hibdah s. Somurkan, asık suratlı. **hibdah hılıhtıg** sinirli, öfkeli.

hibdahtan- (hava) Bozulmak.

hibıh s. Güçsüz, mecalsiz.

hibın 1.Kıvılcım: “*Hibın sığara çaçırarşa.*” A.Topaov (Kıvılcım çıkararak çitirdiyor.) 2. mec. Kıvılcım: “*Hulahha kire ürkülep, Harahta hibın tamıstı.*” M.Bainov (Kulağa girip ürkütüp / Gözde kıvılcım çıkardı.) 3.Kül.

hibıñnan- Toz hâline gelmek, ufak parçalara ayrılmak: “*Sooñ kiide hibıñnançathan harnıñ tozını turça.*” A.Kuzugaşev (Soğuk havada düğürüklenen karın tozu duruyor.)

hibıran Sarı su.

hibirt (ı.) Sütlü çay.

hibirt (ıı.) *bot.* Atkuyruğu.**hibirtnañ stol çısañ** atkuyruğu süpürgesiyle masayı temizlemiş.

hibla- 1.Astarlamak, elbiseye astar dikmek. 2. Pençe koymak krş.**hibta-**

hiblat- 1.Astar diktirmek. 2.Pençe yaptırmak.

hıblıĝ s. Astarlı, kaplamalı.
hıca (ı.) 1.İhtiras, tutku, arzu, heves. 2.Aç gözlülük, doymazlık. krş. **hıcaĝ**

hıca (u.) Barsak kurdu.

hıcaĝ İhtiras, tutku, arzu, heves.krş.**hıca (ı.)**

hıcalan- 1.İmrenmek, gıpta etmek. heveslenmek, arzu duymak, istemek: “*Tigirde çalĝıs la hara nime, hanattarin çalbaytıp, ağırın uçıĝısta hıcalanar nime harap tur.*” V.Tatarova (Gökyüzünde biricik kara kuş, kanatlarını yayıp, yavaşça uçarak istediĝi bir şey arıyor.) 2.Aç gözlülük etmek, doymazlık etmek:

hıcalıĝ 1.Aç gözlü: “*Arsa, annañar daa hıcalıĝ açırĝasha idi moyındaĝı halın tükter, ularĝa itçetkendeĝi çili, aar-peer çılıza tüsçetkenner.*” N.Nerbişev (Veya, bu yüzden de üzüntüden böyle boynundaki kalın tüyler, ulurken yaptığı gibi, oraya buraya yalpalıyor.) **Hıĝañ par polza, hıcalıĝ polba.** – Atasözü (Aklın varsa, aç gözlü olma.) 2.Hevesli, arzulu. 3.İmrenen, gıpta eden. 4.Cimri, pinti.

hıcan- Tehdit etmek, korkutmak. **maĝa hıcanma!** beni tehdit etme!

hıcanıs Tehdit: “*Pıstıñ sarinañ habazıĝ çoh polar. -Minzi hıcanıs? Pacañ: -Sizindiriĝ.*” V.Şulbayeva (Bizden sana yardım olmayacak. –Bu tehdit. Pacan: -Uyarı.)

hıcı Hınç, öfke.

hıcılı 1.Arzulu, hevesli. 2.Aç göz, tamahkâr.

hıcır- Kışkırtmak, teşvik etmek.

hıcıra- Cıvıldamak, çıtırdamak: “*İster be, uzun hulahtar, mındaĝ tılaastı? — hıcırpçadır saashan.*” İ.Topoyev (Duydunuz mu uzun kulaklılar böyle haberi? –cıvıldıyor saksañan.)

hıcırada zf. Kütürdeterek, çatırdatarak: “*Tustaan üĝürsüni hıcırada taynap alıp, çidilbısken.*” (Tuzlanmış salatalıĝı kütürdeterek çiĝneyip, öksürmüş.)

hıcıras- Çatırdamak: “*Kögenekteriniñ marhaları hıcıraspinañ hiya çaçıraĝlap tur.*” A.Kuzugaşev (Gömleklerinin düĝmeleri çatırdatarak etrafa yayılmış.)

hıcırat- Çatırdatmak, çıtırdatmak: “*At çol hazındaĝı uzun sıgennerniñ pazın hıcırat çörĝen.*” N.Domojakov (At yol kıyısındaki uzun otların başlarını çıtırdatıyor.)

hıcılat- Şaklatmak: “*Hıshacah hayıs hamcızınañ arĝa pastıra hıcıladıbısça.*” N.Tyukpiyev (Kısacık kayış kamçısıyla arkasına şaklatıyor.)

hıçam s. Dar. **hıçam ton** dar giysi.

hıçı- Kaşınmak: “*Azaharıñ hıçıpçatsa, çaçaĝ çüĝür.*” N.Tyukpiyev (Ayakların kaşınırsa yaya yürü.)

hıçın-Kaşınmak **aday hıçınça** köpek kaşınıyor.

hıçıña 1.Kaşıntı. 2.Uyuz.

hıçıt- Kaşıtmak.

hıçıthah 1.Kaşıntı. 2.Uyuz.

hıdat Çin. **hıdat çay** Çin çayı. **hıdat çoni köp** Çin nüfusu çok.

hıdır 1.Benekli. 2.Çilli. **hıdır pol parĝan kızı** yüzleri pürtüklenmiş kişi. 3.(çiçek) Bozugu.

hıdırı- Gıcırdamak, çatırdamak.

hıdırıĝ Gıcırdama, çıtırdama.

hıdırah Çatırdayan, gıcırdayan.

hıdıras Merkez dışında.

hıdırat- Gıcırdatmak, çatırdatmak. **tısterin hıdıratça** dişlerini gıcırdatıyor.

hıdırĝah 1.Çentik, kertik. 2.Çentikli, pürüzlü.

hıdırĝahtıĝ s. Çentikli kertikli. **hıdırĝahtıĝ aĝaş** kertikli tokmak.

hıdırı- Gıcırdamak, şingırdamak.

hıdırırah Çatırtı, gıcırtı, şingırtı.

hıdırıt İri öĝütölmüş. **ças tamahtañ talĝan itse, talĝanı hıdırıt polar.** taze tahıldan un öĝütölürse, unu iri olur.

hıdırıthah bk. **hıdırĝah**

hıdırıthay (ı.) 1.Sıvı. 2.Tatsız, lezzetsiz. **hıdırıthay üĝre** tatsız çorba.

hıdırıthay (u.) Katı, sert. **hıdırıthay teer** sert deri.

hıdırıtpah bk.**hıdırĝah**

hıĝır- 1. Çaĝırmak, seslenmek: “*Hon hadarçızı pudurıp nañmur çaar alında la imcniñ ibine hıĝır kilerge parĝan.*” İ.Kotyuşev (Koyun çobanı acı çekip, yağmur yağmadan önce doktoru eve çaĝırmaya gitmiş.) 2.Davet etmek: “*Toyĝa hıĝırarziñ ma?Matilda.*” V.Şulbayeva (Düĝüne davet edecek misin? Matilde.) **holın saap minı hıĝırça** eliyle beni çaĝırıyor. **polızıĝa hıĝırarĝa** imdada, yardıma çaĝırmak. **aalap hıĝır-** yüksek sesle çaĝırmak. 3. Okumak: “*Pana, pısmonu alıp, tiñ hıĝırça.*” V.Şulbayeva (Pana, mektubu alıp, yüksek sesle okuyor.) **knıĝa hıĝır-** kitap okumak. **ĝazeta hıĝır-** gazete okumak. **pos istinde hıĝırarĝa** kendi içinden okumak.

hıĝırıcı Okuyucu, okur, karı.

hıĝırıĝ 1.Çaĝrı, davet. 2.Okuma.

hıĝırıĝıcı Okuyucu, karı: “*Hıĝırıĝcaa passajir poyezdiniñ vagonının közenegineñ, hınza, harah puliinan daa Tarĝı çul çazızınzar hayıĝ tastirga kilısken polar.*” M.Kokov (Okuyucuya yolcu treninin vagonunun penceresinden, isterse, göz ucuyla da Targı Çul yazısına dikkât etmek uygun olur.)

hıĝırıl- 1.Çaĝrılmak, davet edilmek. 2.Okunmak.

hıĝırıs 1.Çaĝrı, davet. 2.Okuma.

hıĝırıs- 1.(birbirini) Çaĝırmak, davet etmek. 2.(birbirine) Okumak.

hıĝırıt- 1.Çaĝırtmak, davet ettirmek: “*Paynustı hıĝırıtham- kilbedi.*” V.Şulbayeva (Payusa’yı çaĝırttım, gelmedi.) 2.Okutmak.

hıĝırıtıĝ Çaĝrı, seslenme, çaĝırış, davet.

hu Doruk, zirve. **toĝıstıñ huzu** işin en kızgın vakti.

huhta- İncitmek, küçük görmek.

huhtat- İncitmek, küçük görmek: “*Anañ min pashaların, naa kilgennerni, soylatham, ürdirgem, huhtatham.*” V.Şulbayeva (Sonra ben başkalarını, yeni gelenleri, süründürdüm, havlattım, küçümsedim.)

hula- (ı.) Uçmak, yükselmek: “*Hıshı iir pastalıbıshan / Hulap tuban çayılcı.*” A.Topanov (Kış akşamı başlamış / Yükselip duman yayılıyor.)

hula- (u.) Hırlamak: “*Hulap, soolap hırlapça Hıshı sooĝı hılıhtanıp, Hatap, hatap haynapça, Hannıĝ çürekti haltıradıp.*” A.Topanov (Hırlayıp, uğuldayıp tepeye gidiyor / Kış soĝuĝu öfkelenip / Tekrar tekrar kaynıyor / Kanlı yüreĝi ürkütüp.) **köksüm hırlapça** göĝsüm hırlıyor.

hulada zf. Hırıltyla: “*Çe çüregi sıdaspaan oshas. Turıbıshan. Hulada tınĝan.*” A.Çerpakov (Fakat, yüreĝi dayanmamış gibi. Durmuş. Hırıltyla nefes almış.)

hulah s. Hırıltylı: “*Hosti odırĝan çit arah palalıĝ ipçi ister dee ide hulah tabısnañ chohtanıbıshan.*” A.Çerpakov (Yanında oturan gencimsi, çocuklu kadın işitecek şekilde hırıltylı sesle konuşmuş.)

hulañkız. Nefes darlıĝı.

hulañhay Düzgün. **hulañhay çip** düz ip.

huzın Kaybolma, yitme: “*Ur nimesten, olarnıñ hoybañnaani - huzında.*” V.Tatarova (Çok geçmeden, onların kıvrılmaları kayboluyor.)

hıl 1.Kıl: “*Hushacahtañ daa kıçicek hus pır le çirde çarbastança, hılĝa haap parĝan oshas.*” N.Domojakov (Küçük kuştan da küçük bir kuş yerde patırıyor, kıla ‘kıldan tuzaĝa’ yakalanmış gibi.) **at hılınnañ idilgen matrats** at kılından yapılan matras. **hıl**

arğamcı kıl ip, kendir. 2.Tüy, yün. 3.Tel. **balalayka** **hilları** balalayka telleri. 4.Yünden. **hıl plat** yün elbise. 5.Örümcek ağı: “*Hacan sarıpça pıstı İs-pay ırımcıgınıñ hılı.*” V.Maynaşev (Ne zaman sarıyor bizi / Zengin örümceğinin ağı.)

hıl- Kılmak, yapmak.

hılağay s. Seyrek.: “*Toraat, suğluh köleçkezi sığdırazıp, hılağay huzurii çayılğan.*” V.Kobyakov (Doru at, suluk zinciri şingirdayıp, seyrek kuyruğu yayılmış.)

hılam Lâhza, an. **pır hılamda hubulıbıshan** bir anda kılık değiştirmiş.

hılañna- Sallanmak, kıyıldamak.

hılañnat- Sallamak, kıyıldatmak.

hılat sag. Dokurcun, loda.

hılbañna- 1.Kaçınmak, sakınmak. 2.Nazlanmak, kırıtmak.

hılbañnan- 1.Kaçınmak, sakınmak. 2.Nazlanmak, kırıtmak.

hılbañnas- Birlikte kaçınmak, sakınmak.

hılbañnat- Sakındırmak, kaçındırmak.

hılbiñ 1.İnce tüy tabakası. 2.Seyrek saç. **hılbiñ sastığ tas kızı** seyrek saçlı kel kişi.

hılbiñtiğ s. İnce tüy tabakası olan. **pala hılbiñtiğ törıpçe** bebek ince tüy tabakasıyla kaplı olarak doğuyor. 2.Seyrek saçlı.

hılbirhay İnce deri.

hılbiş sag. s. İnce, zayıf, etsiz.

hılcağ Kulp, tutamak, sap.

hılçı bk.hılçı

hılçañna- Arkasına bakmak, etrafına bakmak: “*Ol, hılçañnabızıp, uğaa hayhastığ nime kör salğan.*” N.Domojakov (O, arkasına dönüp, çok şaşırtıcı bir şey görüvermiş.)

hılçañnan- Arkasına bakınmak, etrafına bakınmak.

hılçañnas Etrafına bakınma, ardına bakma.

hılçañnas- Birlikte etrafına bakınmak: “*Kustuknañ Yakin, pağdağı kızılerni köre le, udur-tödür hılçañnazıp, külünize tüskenner.*” V.Kobyakov (Kustuk’la Yakin, bağlı kişileri görür görmez etraflarına bakışıp gülüşmüşler.)

hılçañnat- Ardına, etrafına baktırmak.

hılçı Kulp, tutamak, sap.

hılçıh Gıdıklanma, gıdıklama. **hılçıhtañ horıhpas** gıdıklanmaktan korkmaz.

hılçıhçı Gıdıkların, gıdıklanan.

hılçıhta- Gıdıklamak, gıcıklamak: “*Hacan ayna hılçıhtap / Piske ızirtçe açığ suğni / Ağaa alaahırtıp / Palğastığ oymahha tüssebiş.*” V.Maynaşev (Ne zaman şeytan gıdıklayıp / Bize içiriyor içkiyi / Ona kandırılıp /Çamurlu çukura düşersek.)

hılçıhtan- Gıdıklanmak, gıcıklanmak: “*Kinetin purında hılçıhtanıbıshan, pladın daa suurarğa mañnanmin, apsırıpıbıshan.*” A.Kuzugaşev.” (Aniden burnu gıcıklanmış, mendilini çıkarmaya da fırsat bulamadan hapsirmiş.)

hılçıhtandır- Gıdıkladırmak, gıcıklandırmak.

hılçıhtas- (birbirini) Gıdıklamak.

hılçıhtat- Gıdıkladmak.

hıldırünl. Alçak, adı, bayağı.

hılğa (ı.) sag. Kulp, tutamak. **könek hılğazı** kova kulpu.

hılğa (u.) (başakta) Kılçık, bıyık.

hılğanah (ı.) Kıl ilmek.

hılğanah (u.) Sivri, keskin

hılcah İnce kıl.

hılıh Kılık, huy, karakter, seciye: “*Köp saybağ hılıhtarın tüzetken çohır adaynıñ pu hamcı.*” N.Domojakov (Çok zararlı huylarını düzeltti ala köpeğin

bu kamçı.) **Hıyğanıñ hılığı amır, çanıçohtıñ sağızı çabal.**-Atasözü (Akıllının huyu sakın, tasasızın düşüncesi kötü.) **irtire hılıh** sert karakter. **hılığı çahsı** iyi huylu, iyi karakterli. **hılığı hatığ** sert karakterli, sert mizaçlı. **hılığı çoh** karakersiz .

hılıhtan- 1.Sinirlenmek, hiddetlenmek, öfkelenmek. 2. İnat etmek, direnmek. 3.Cilvelenmek, naz etmek.

hılıhtığ 1.Karakterli: “*Çe pılçeler ni pıreede kıziler dee andağoh añ pol parçathanın, kirek polza, añnañoh çabal hılıhtığların.*” N.Nerbişev (Fakat biliyorlar ki bazen insanlar da öyle vahşileşir, gerekirse, ondan da kötü karakterlidirler.) **hatığ hılıhtığ** sert karakterli. 2.Huylu. **hatığ hılıhtığ at** hırçın huylu at.

hılın- Kılınmak, yapılmak: “*Anıñ hılınğanı payağıdañ pasha arah pıldırçe.*” V.Tatarova (Onun yapılışı öncekinden biraz farklı gibi.)

hılınıs Davranış: “*Kızılerniñ hılınıstarı mini horğuça.*” V.Şulbayeva (İnsanların davranışları beni korkutuyor.)

hılıs Kılıç: “*Hılıs suğınğan pır hara sıraylığ orıs pağdağı kızılerniñ alında, hamcızın tudınıp, azağın taza pazıp, turıp alğan.*” V.Kobyakov (Kılıç kuşanan bir kara yüzlü Rus bağlı kişilerin önünde kamçısını tutup, ayağını taşa basıp durmuş.) **Çabas pastı hılıs kispes.** – Atasözü (Yumuşak başı kılıç kesmez.) **alıp hılızı** kahraman kılıcı.

hılıstığ s. Kılıçlı.

hılığ 1.Kıllı. 2.Tüylü, yünlü. 3.Telli: “*Altı hılığ gitaram Altın ünneñ köglezin.*” V.Maynaşev (Altı telli gitarım / Altmış sesle söylesin.) **Altı hılığ çathannı haylabasta sappacañ, altanıp mungen attı hamcı sappasta münmeceñ.**-Atasözü (Telli yatık (kanun) şarkı söylenmeden çalınmaz, üzerine binilen at kamçı vurmadan sürülmez.)

hılo Kılağı.

hılolığ s.Kılağılı,

hımhis- Göz kırpmak.

hım İmızganma. **hım it-** imızganmak.

hımalğı bk.hımılantı

hımıl Onmaz hastalık.

hımılantı Çalışkanlık.

hımıs Kıımız.

hımısha Karınca. **Ağas arazında hazanağım haynapça(hımısha uyazı).** –Bilmece, karınca yuvası (Ağaç içinde tencerem kaynar.)

hın Kın, kılıf. **hılıs hını** kılıç kını.

hın- 1.Sevmek, gönlünü kaptırmak, âşık olmak: “*Hıncañ kööneñ ol köglepçe / Hazır tütün sıhçathan zavodta.*” İ.Kotyuşev (Sevdiği türküyü o söylüyor / Sert duman çıkıyor fabrikadan.) **Köp hınzañ, çahsını körbessin.** –Atasözü (Çok seversen, güzeli göremezsin.) 2.İstemek, arzulamak: “*Çe, oolğım, min minnañ amdı parıbizarğa hınçam, sin, mında mağaa uçuraam tibes, pır dee kızıe çoohtaba, kör.*” V.Kobyakov (Peki, oğlum, ben buradan şimdi gitmek istiyorum, burada benimle karşılaştığını hiç kimseye söyleme, emi.) **Polbinçam tıp çoohtaba, hınminçam tıp çoohta.**-Atasözü (Yapamıyorum diye konuşma, istemiyorum diye konuş.)

hına zool.Kurtçuk, solucan.

hınaçı Şıpsavdi, çabuk âşık olan.

hınal- sag. 1.Yaklaşmak, yakınlaşmak.

2.Musallat olmak, yapışmak.

hıncih- İncinmek, (eklem) yaralanmak.

hıncır belt. (söğütten örülmüş) Sepet.

hınçathan Seven, sevgili.

hındır- 1.İstetmek. 2.Sevdirmek.

hınğan Seven. **hınğanım** Sevdiğim, sevgilim.

hınğanca zf. Bol bol, yeterince, doya doya.
hınğanca körüp aldım yeterince bakarak aldım.

hınığ 1.İlginç. **Köygen ottıñ çilii istig, hıyğa kızıñıñ çoogı hınığ.** –Atasözü (Yanan ateşin sıcaklığı güzel, akıllı kişinin konuşması ilginç.) 2. Neşeli, keyif verici: “*Aydodañ ol kızı idi, nime-noo surağlap, çoohtasçathanda, ağaa nay la hınığ pol turadır.*” V.Kobyakov Aydo’dan o kişi böyle, her şeyi sorup konuşunca, ona pek keyif verici oluyor.) **hınığ oyun** neşeli oyun.

hınığaaçı s. İlginç, keyifli.

hınıh- Alışmak. **Hınıhhan püür malğa sabılar, hınıhhan kızı köpke harazar.** –Atasözü (Alışan kurt mala niyetlenir, alışan kişi çoğu arzular.)

hınıhı- Alışmaya başlamak, hoşlanmaya başlamak: “*Çe maytığışhan azahtar sös isterge sah idi hınıhısubin kilçeler.*” V.Kobyakov (Fakat yorulan ayaklar söz dinlemekten pek de hoşlanmıyor gibi geliyorlar.)

hınıhtır- Ehlileştirmek, kendine alıştırmak, kendine bağlamak.

hınıs 1.Alışma. **hınızı çoh** Alışmamış, sevmeyen: “*Aydo anıñ sırayında çabal, sooh hınızı çoh tudınıs kör salğan.*” V.Kobyakov (Aydo onun yüzünde kötü, soğuk sevimsiz bir tavır görmüş.) 2.Sevgi, aşk: “*Min uluğ hınıstañar sağıngam. Kiler silig, çahsı ool, mini aparıbızar.*” V.Şulbayeva (Ben büyük aşkı düşünüyorum. Gelecek temiz, yakışıklı genç, beni götürecektir.)

hınıs-(birbirini) Sevmek, sevişmek: “*Tıpçeler, sîrer İvan Petroviçneñ hınıshazar.*” V.Şulbayeva (Diyorlar ki siz İvan Petroviç’le birbirinizi seviyormuşsunuz.)

hınıstığ s. Sevgili, sevilen: “*Ana ol hınıstığ çir-suğni Ölim, huldañ araçılup halğan.*” İ.Kotyuşev (İşte o sevgili yurdu / Ölümünden, kölelikten kurtarmış.)

hınıstır- Seviştirmek, alıştırmak: “*Huday, arsa, hınıstırar pıstı homay nimeđeñ.*” V.Şulbayeva (Tanrı, belki, alıştırdır bizi kötü şeylere.)

hınıyğah belt. bot.Dulavrat otu.

hınıla- Mırıldanmak.

hınığ s. Kınlı. **hınığ pıçah** kınlı bıçak.

hınız- 1.Cıvıldaşmak. 2.Çenilemek: “*Kürgen kistıneñ çoon çohur aday, hınızıp, ürüp, oylap kilgen.*” N.Domojakov (Kurgan üstünden iri ala köpek, çenileyip, havlayıp koşarak geliyor.)

hınızığla- Çıgılık koparmak: “*Çohırah, anı istip, hınızığlap, aalzar körüp, Aydonıñ alına toğır oylağlapça.*” V.Kobyakov (Çohırah onu duyup, çıgılık koparıp, köye doğru bakıp, Aydo’nun karşısına doğru koşuyor.)

hınızıs Çenileme: “*Hınızışa, hıshacah ulusha tööy istil parğan ol sürdestig ün.*” N.Nerbişev (Çenilemeye, kısacık ulumaya benzer işitilmiş o korkunç ses.) **aday hınızısı** köpek çenilemesi.

hınızıs- Cıvıldaşmak, birlikte çenilemek: “*Hır üstünde hınızışalar / Hızıl itke hıcalanıp.*” A.Topanov (Tepe üstünde çenileşip / Kızıl ete heveslenip.)

hınızit- Çeniletmek, cıvılatmak.

hıp (ı.) 1.Astar. **altındağı hıbı** alttaki astar. 2.Kat, tabaka, katman. 3.Kılıf, mahfaza **multıh hıvı** tüfek kılıfı. **üstündeğı hıbı** üst giyim.

hıp (u.) Tutku, ihtiras

hıpçah Sinir, öfke: “*Palam, çüreksibe, pazoh hıpçağıñ tut kiler.*” V.Şulbayeva (Yavrum, heyecanlanma, yine sinirin tutar.)

hıpçı Sinir, öfke.

hıpçı- Sinirlenmek, öfkelenmek: “*Anı uyattırğannar, tıshannar. Çe Agurnı tıssa, ulam na hıpçıcañ kızı.*” A.Çerpakov (Onu utandırmışlar, engellemişler. Fakat Agur engellenince çok sinirli kişi.)

hıpçih s.Sinirli, öfkeli, hiddetli.

hıpçah Çıtkırdıdım.

hıpçıhtan-Şiddetlenmek, hiddetlenmek, sinirlenmek, öfkelenmek: “*Yağornıñ adı, Pasik Vladimiroviçtiñ tirgizindeğı püürniñ çızını hıpçıhtanıp, toğır-toğır çacırada tartıl kilip odıradır.*” N.Nerbişev (Yagor’un atı, Pasik Vladimiroviç’in terkisindeki kurdun kokusundan hiddetlenip, yan yan sıçrayarak çekilip duruyor.)

hıpçılığ s. Sinirli, öfkeli.

hıpla- 1.Makasla kesmek, doğramak **çazın hıpla-** kağıt kesmek. 2. Kırkmak. **hoy hıpla-** koyun kırkmak krş.hıptıla-.

hıplas- 1.(birlikte) Makasla kesmek, doğramak. 2.(birlikte) Kırkmak.

hıplat- 1.(makasla) Kestirmek, doğratmak. 2.Kırkırtmak.

hıpsıh Yetersiz, eksik. **sağızı hıpsıh** anlayışı kıt.

hıpta- Astarlamak, pençe koymak.

hıptı Makas: “*ÜR nımeşte le Kay ibınzer purunğı çaacıhtıñ uğınıñ tattap parğan timür ustıuğın al kilgen paşa ırgıdeğı hıptını, andağlarıñı amdı itpinçeler.*” G.Kazaçınova (Çok yakın zamanda Kay evine eski okun paslanmış demir temrenini getirmiş ve makası, öylelerini şimdi yapmıyorlar.) **kıçecek hıptı** küçük makas.

hıptığ s. Astarlı, kılıflı: “*Tördeğı pöliktiñ sol sarında çalbah orğan. Üstünde kiden hıptığ tözek.*” A.Çerpakov (Başköşedeki bölümün sol yanında geniş yatak. Üstünde keten kılıflı döşek.)

hıptıla- 1.Makasla kesmek, doğramak. 2.Kırkmak krş.hıpla-.

hır (ı.) Kır. **hır pastığ** kır saçlı. **hır at** kır at. **Hırh hadıl tonniğ hır ineyek.** –Bilmece, lâhana (Kırk kat elbiseli kır ninecik.)

hır (u.) 1. Çatı: “*Hayzı hırı çoh, çalaas tigeylig çurttar.*” A.Çerpakov (Bazısı çatısız, çıplak tepeli evler.) 2. Üst: 3. Yan, kenar: “*Aal hırındağı pözikte iki kızı körine tüskenner.*” İ.Kotyuşev (Köyün yanındaki tepede iki kişi görünüyormuş.) 4.Dağ, dağ zirvesi: “*Hır salğahnañ hırlan turıp, Hızat çirni ağıttıñ.*” A.Topanov (Dağ gibi dalgayla kaplanan / Dar yeri genişlettin.) **tağ hırı** dağ sırtı. **hırı-pazı çoh** uçsuz bucaksız.

hır- 1.Kırmak. 2. Saç, sakal kesmek, kazımak. 3.Kırmak, öldürmek: “*Torka Aydoğa pray sinnı çoohtapça: —Ah kazaktarnı tooza hırdıbis.*” V.Kobyakov (Torka, Aydo’ya bütün gerçeği söylüyor: - Ak Rusları ‘Kral yanlılarını’ bütünüyle kırdık.) **hırğan pas** tıraşlı baş.

hıra Sürülmüş tarla, ekilmiş tarla: “*Hıra sıhtırğa çayılcathan Arığ suğda körinçe çaacı ool, Kün altında porçolançathan Kök çazıda, tağlarda çörçe ol.*” İ.Kotyuşev (Tarla sulamaya yayılan / Temiz suda görünüyor savaşıcı oğlan / Güneş altında çiçeklenen / Gök yazıda, dağlarda yaşıyor o.) **hıra kisceñ ay** ekin biçme ayı, eylül. **hıra tart-** ekin çekmek??? “*Hıra purtah ot çoh polbinça.*” V.Şulbayeva (Tarla yabancı otsuz olmaz.)

hıral- Kırlaşmak, ağarmak: “*Çornaptıñ ipçizi, hara haris plat tartın salğan tükpek naahtığ paşa hıralıbıshan tuluñniğ Marğa tıp attığ ipçi, tördeğı tözek alında turçathan.*” İ.Kotyuşev (Çornap’ın eşi, kara kaşmir elbise giymiş, yuvarlak yanaklı ve kırılmış belikli Marga adındaki kadın, başköşedeki döşek önünde duruyor.)

hıralığ Tarlalı, ekilmiş topraklı: “*İbire kizek hıralığ, kürgenniğ çazılar ırah çaya tastal parıbıstır.*” N.Tyukpiyekov (Çevre bazen ekilmiş, kurganlı yazılar uzaklara uzanıyor.)

hırba sag. Yapıştırıcı.

hırbala- sag. Yapıştırmak.
hırban Bir et yemeği.
hırbih Kar, kırağı taneciği: “*Hironiñ hırbih tarında kün harağı tüben-pasha öñnerneñ çaltıras tur.*” A.Kuzugaşev (Kırağının taneciklerinde güneş ışığı milyonlarca renklerle parıldıyor.)
hırcacañnas 1.Kazıma bıçağı. 2.Tütünün içine konan yonga.
hırcın (ı.) Sögüt çubuğu, dalı.
hırcın (u.) Kırçıl. **hırcın sağal** kırçıl sakal.
hırçana Dizde yara, bere.
hırçın İnce çubuk, küçük çalı: “*Sığır, çil, hızıl hırcınarda / Pıste dee küs kömes par.*” V.Maynaşev (İslik çal, rüzgâr, kızıl fundalıklarda / Bizde de güç az da olsa var.)
hırdır- 1.Kırdırmak. 2.Saç, sakal kestirmek.
hırğadah Zengin.
hırğayah zool. Aala doğan.
hırğın (ı.) Güç, kudret, zenginlik.
hırğın (u.) Kırım, katliam. **hırğın çaa** kanlı savaş.
hırğıs (ı.) Kırgız.
hırğıs (u.) sağ.Kazağı, kazımakta kullanılan araç..
hırıcah Tepecik: “*Hırıcah üstüne sıgıp körze, hırniñ ozari hırında çazı çırde suğ çaltırap körinçe.*” V.Kobyakov (Tepecik üstüne çıkıp baktığında, tepenin öte yanında yazıda su parıldıyor.)
hırığ 1.Kenar: “*Hırığda turğan ibniñ hazaazınıñ puliına parıp, pır stolbaa çölenip, Aydo çilbirezip turça.*” V.Kobyakov (Kenarda duran evin ahırının köşesine varıp, bir sütuna yaslanıp, Aydo sürünüp duruyor.) 2.Kıyı. 3.Sınır.
hırıh Kırk: “*Hırıh hadıl çaada daa Kirek nandırığ pırebis!*” M.Kokov (Kırk katlı savaşta da / Gerekli cevabı veririz.)
hırıh- 1.Kırmak, kesmek. 2. Tıraş etmek: “*Küreñ sırayında hırıh salğan hara sağalı pazoh tobirip odırğan.*” İ.Kotyuşev (Yağız yüzünde tıraş edilmiş kara sakalı yeniden uç vermiş.)
hırıhtır- Kestirmek, kırkırmak.
hırıl- 1.Kırılmak. 2.mec.Kırılmak, ölmek: “*Afganistanda, ança çon hırıl parğan, çurtasha naa la kırçetken oollar.*” V.Şulbayeva (Afganistan’da o kadar insan kırıldı, hayata yeni atılan gençler.) 2.Saç, sakal kesilmek.
hırılğış kız. Kırk dal, fırtınadan kopmuş dal.
hırılıs Katliam, kırım.
hırım Kenar, kıyı.
hırımcıh Özsu, ağaç suyu. **hadın ağastıñ**
hırımcığı akağç özsu.
hırımdıh Kırıntı, kırpıntı deri.
hırın-Tıraş olmak.
hırındı Kırıntı, kazıntı, kırpıntı.
hırı-pazı tekr. Ucu bucağı. **hırı-pazı çoh een çazı** uçsuz bucaksız ıssız ova.
hırıs bk.hırızıs
hırıs- Kavga etmek, sövüşmek, küfürleşmek, dil kavgası yapmak, bozuşmak: “*Min sinzer, Paynuş, hırızarğa kilbeem.*” V.Şulbayeva (Ben sana, Paynuş, kavga etmeye gelmedim.) **Hıyğalarnañ hırısapa, ahğlarnañ çoohtaspa.** –Atasözü (İyilerle bozuşma, aptallarla konuşma.)
hırışah s.Kavgacı.
hırıştır- Dövuştürmek, küfürleştirmek, sövüştürmek: “*Üzigi çoh ol hırıştırıp / Uluğ la tın sal çörceñ.*” P.Ştıgaşev (Uzun süre küfrettirmiş / Derin nefes alıyor.)
hırıy Şerit.

hırızın- Küfretmek: “*Ol, çabal hırızına, çalañ kızını sür sıhhan.*” N.Tyukpiyev (O, kötü söyleyerek, çıplak atlı kişiyi kovalamış.)
hırızınıs Kavga, savaş.
hırızınıstıg s. Küfür, hakaret.
hırızıs Küfürleşme.
hırında Yanında, yanbaşıda.
hırıla- (ı.) Çatı yapmak, üzerini kaplamak. **tura hırıla-** evin çatısını yapmak.
hırıla- (u.) Dağa, kıra gitmek.
hırıla- (u.) Hırlamak: “*Hırlap, soolap hırlapça Hıshı sooğı hılıhtanıp.*” A.Topanov (Hırıldayıp, uğuldayıp hırılıyor / Kış soğuğu öfkelenip.)
hırlam Evlek. **ügürsü hırlamı** salatalık evleği.
hırılañ Tümsek, tepecik.
kıçığ hırlas ay Kasım (ayı).
uluğ hırlas ay Aralık (ayı).
hırılıg 1.Çatılı: “*Pray tirekter paza çabıs hırılıg tura ülükünneñ çaltıraannar.*” A.Çerpakov (Bütün kavaklar ve alçak çatılı ev bayramda parıldıyorlar.)
pözık hırılıg yüksek çatılı. **çabıs hırılıg** alçak çatılı.
2.Tepeli, zirveli, dağlı: “*Ah öleñ ottıg ah çazıda, aspah hırılıg tağlarda Aydoniñ çörbeen çiri dee ashınah halıbıshan.*” V.Kobyakov (Ak otlu ak yazıda, geçitli zirveli dağlarda Aydo’nun gitmediği yer de az kaldı.)
3.Kenarlı, köşeli: “*Tört hırılıg ide çazap / Tañmalı turğısçañnar.*” P.Ştıgaşev (Dört köşeli ederek yontup / Damgalayıp bırakıyorlar.)
hırılıhbot. Karamuk.
hırmaçı Kış için hazırlanan et.
hırmaçılıg Etli. **hırmaçılıg ügre** etli çorba.
hırna Deri: “*Hañaalığ attarın iki çalañ sür parıbıshanın ispineñ, apсах, holların hırna stannıg puttırına sabını, odrıbıshan.*” N.Domojakov (Koşumlu atlarını iki çıplak atlının götürdüğünü duyunca ihtiyar, ellerini deri elbiseli butlarına sürerek oturmuş.)
hırnanañ tıkken meley deriden dikilmiş eldiven. **hırna tonniğ** deri elbiseli.
hırna hanat zool. Yarasa.
hıro Kırağı: “*Hironiñ hırbih tarında kün harağı tüben-pasha öñnerneñ çaltıras tur.*” A.Kuzugaşev (Kırağının taneciklerinde güneş ışığı milyonlarca renklerle parıldıyor.) **hıro tıs-** kırağı düşmek: “*Ah hıro tıspeen pazım / Noozına pidi ağarça? Kümüs hıro tıspeen pazım / Noğa la pidi hırılça?*” S.Kadışev (Ak kırağı düşmeyen başım / Niçin böyle ağarıyor?! Gümüş kırağı düşmeyen başım / Niçin böyle kırılıyor?)
hırola- Kırağılanmak: “*Prayları har polğlap parğannar, çılğıları tıñ tirleglep parğan, habırğalarındağı paza sırtlarındağı uzun tüker toop parğan paza hırolap parğan.*” A.Kuzugaşev (Hepsi kar olmuşlar, atları çok terleyip böğürlerindeki ve sırtlarındaki uzun tüyler donmuş ve kırağılanmış.)
hırolan- Kırağılanmak.
hır-pas tekr. Uç bucak. **hırı-pazı çoh** uçsuz bucaksız, sonsuz. **hırı-pazı çoh çol** uçsuz bucaksız yol.
hırısa- Hıçkırmak.
hırılada zf. Hıçkırarak: “*Hızıçah, çadap la azırğan çili, hırılada azırğan.*” N.Domojakov (Kızcağız güçlükle boğazından geçer gibi, hıçkırarak yutmuş.)
hırt Kin, nefret: “*Mına pu, pu adaylar kirekti pastapçathan. Mına pular, -tırge hırt tudıp, oylap çörçe.*” V.Kobyakov (İşte bu, bu köpekler işi başlatmış. İşte bunlar, derken nefretle koşuyor.) **hırt kör-** nefret etmek: “*Çon hırt körçetken apparatçıkipin.*” V.Şulbayeva (Halkın nefret ettiği bir araç.)
hırtañna- Sıkıştırmak, ezmek, tahkir etmek, darılmak: “*Erincek, açın paylarğa / Hırtañnapçathan*

tillençe.” M.Bainov (Üşengeç, açgözlü zenginlere / Dargınlık dilleniyor.) krş.hıyıtta-

hırthula- Gıdaklamak.

hırtı Kap, kabuk.bkz.hastırırh. “*Hoyıĝ puluttarnı aralap, Çoĝar kii hırtızın hastapça.*” M.Arşanov (Koyu bulutları aralayıp / Yukardaki göğün kabuğunu soyuyor.)

hırtıs Kin, nefret.

hırtıstan- Hiddetlenmek, kızmak.

hırtı kör- Şaşı bakmak, yan gözle bakmak.

hırtla- Hırt sesi çıkarmak, guluk guluk ses çıkarmak. “*Apsah çırçeni sala hıyın tuthan, süt köölce kire tartılğan, tamağında hırtlap turğan.*” N.Domojakov (İhtiyar fincanı biraz eğik tutmuş, süt yavaşça içeri girmiş, boğazında guluk guluk ses çıkarmış.)

hıs (ı.) Kış. **Küskü kün hıs tooza azırapça.** – Atasözü (Güz günü kış boyunca besler.) krş. **hıshı**

hıs (ıı.) Kız: “*Hıs ol tustağıdañ nay daa tñ hubulbindır.*” İ.Kotyuşev (Kız o zamandan beri pek de değişmemiş.) **Aylanıstıĝ daa polza, çol çahsı, aylıĝ daa polza, hıs çahsı.** –Atasözü (Dönüslü de olsa yol güzel, bir aylık da olsa kız güzel.) **hıs tut-** kız kaçırmak **Hıs tuthanca, kös tut.**–Atasözü (Kız tutacağına (kaçıracağına) köz tut.)

hıs- (ı.) Asmak, bir yere tutuşturmak, iliştiirmek: “*Anı Çornap haap alğan, izik hirındaĝı pozıĝa hızubıshan.*” İ.Kotyuşev (Onu Çornap kapıp alarak, kapı üstündeki çiviye asmış.)

hıs- (ıı.) Sıkamak, sıkıştırmak, zorlamak: “*Zoyka suĝ çoĝın pilgen, paza ol siziktıĝ on çastıĝ hızcıah polğan, çe andaĝ daa polza, paza sıdaca çohta, pabızın hıshan.*” N.Domojakov (Zoyka, su olmadığını biliyor ve o anlayışlı on yaşında kız, fakat öyle olsa da, başka dayanacak gücü olmayınca babasını sıkıştırıyor.)

hısha Kısa: “*Çayĝı haraalalar hısha poladır / Hazarıp kilip, tañ çarıpça.*” M.Kilçiçekov (Yaz geceleri kısa oluyor / Ağarıp gelerek tan aydınlanıyor.) **Saĝızın pik tut, tilin hısha tut.** –Atasözü (Aklını sağlam tut, sözünü kısa tut.) **hıshacah** kısaca. **hıshıda kün hısha** kışın gün kısa. **sını hısha** boyu kısa. **hısha biyografiya** kısa biyografi. **hısha glasnaylar gr.** kısa ünlüler, **hısha çoohtaza** kısaca. **hısha ba, ür be** kısa mı, uzun mu? **saĝızın hısha** anlayışın kıt 2.Kısr, yoksul.

hıshacah s. Kısacık: “*Pırsiniñ tuup ödiĝi uzun türeylig polğan, pırsini -hıshacah türeylig ipçiler sapoĝı.*” İ.Kotyuşev (Birinin deri çizmesi uzun konçlu imiş, diğerininki kısacık konçlu kadın çizmesi.) **hıshacah sastıĝ** kısacık saçlı.

hıshacahtı zf. Kısaca, özet olarak. **doklad hıshacahtı pirilçe** rapor kısaca verildi.

hıshah İnce buz tabakası.

hıshahta- Buza vurarak balık avlamak.

hıshar- Sitem etmek, serzenişte bulunmak.

hıshara- Kısalmak.

hısharat- Kısaltmak. **kögenek hısharat-** elbise kısaltmak.

hıshas Kısaç, kerpeten krş. **hıshıs.**

hıshı (ı.) Bağırış.

hıshı (ıı.) 1.Kış: “*Pırsinde hıshıda, uluĝ soohta, miniñ pabamı Yakın toĝısha sürıbısken.*” V.Kobyakov (Kışın bir gün çok soğukta Yakın babamı işe göndermiş.) **sooh hıshı** soğuk kış. **hatıĝ hıshı** sert kış. **hıshı çit-kildi** kış geldi. **hıshı irtip pardı** kış geçti. 2.Kışlık, kışa ait: “*Hıshı haraa pastalıbıshan.*” A.Topanov (Kış gecesi başladı.) **hıshı kip** kış elbisesi. **hıshı sport** kış sporu **Çılıĝa ödiin çızıbas, çılıĝlap çör hıshı tusta.** –Atasözü (Sıcakta çizmen çürümez, ısıtıp giyin kış vaktinde.) **Çayĝızın hathır çöredirziñ, hıshızın sıhtap çöredirziñ.** –Atasözü (Yazın gülersen, kışın ağlarsın.) krş. **hıs**

hıshılıh zool. Flamingo.

hıshır- Bağırarak: “*Horıh parıp, Anna hıshırubıshan.*” N.Tyukpiyev (Korkup, Anna bağırması.) **olğannar hıshırçalar** çocuklar bağırıyorlar.

hıshıraçı Çıĝırtkan, bağırılan krş. **hıshırañ.**

hıshırañ Çıĝırtkan, bağırılan krş. **hıshıraçı.**

hıshırıĝ Bağırma, çağırma.

hıshırım Haykırış, haykırma, nida. **hıshırım tañıĝ** gr. ünlem işareti.

hıshırımniĝ s. Nidalı, haykırmalı

hıshırımniĝ predlojeniye gr. ünlem cümlesi.

hıshırıs- Bağırışmak, çağırışmak: “*Harĝalar açırĝasnañ hıshırıs halğannar.*” N.Domojakov (Kargalar öfkeyle bağırışmışlar.)

hıshırızım Ses mesafesi.

hıshırt- Bağırarak **Hızıra malnı hatlatpaam tıbe, hıs palanı hıshırtpaam tıbe.** –Atasözü (Düve malı böğürtmeyeyim deme, kız çocuĝu bağırtpamayayım deme.)

hıshısKısacaç, kerpeten krş. **hıshas.**

hıshıpah Dirsek, çıkıntı, koltuk: “*Pu suĝ hastada söölindire çatçathan aal özen pıltırindeĝi hıshıpahtañ pastalıp alıp, suĝ çolınca tolğalıp, indire ileede çalbah çayılıbısha.*” A.Çerpakov (Bu su kıyısında uzanan köy, yataĝın kavşağındaki çıkıntıdan başlayıp, su yolundan kıvranıp aşıĝı doğru yayılıyor.)

hısta- (ı.) Kışı geçirmek, kışlamak: “*İrtken hıshızın çalaas hıstaam, çalĝıs albiĝa la pöriimneñ porastanğam.*” V.Tatarova (Geçen kışı başım açık geçirdim, sadece bir samur bökümle kirlendim.)

hısta- (ıı.) Kız aramaya çıkmak, kız tavlamaya gitmek, çapkinlik yapmak: “*Haydar? Hıstap pararziñ ma? Timke hathırça.*” V.Şulbayeva (Nereye? Kız tavlamaya mı gidiyorsun? Timke gülüyor.)

hıstaday Arı yemi.

hıstaĝ Kışlak. **hıstahha hal-** kışlakta oturmak.

hıstaĝcı Kışlakçı.

hıstat- Kışlatmak, kışı geçirtmek.

hıstıl-Sıkılmak, sıkışmak.

hıstın- (ı.) Asılmak.

hıstın- (ıı.) Sıkılmak, kısılmak, sıkışmak.

hıstır- (ı.) İpe çamaşır astırmak. **paltozın hıstır-** paltosunu astırmak.

hıstır- (ıı.) Sıkıştırmak, kısırmak: “*Kustuk, hoos hanzazın salaazına hıstır salıp, sıĝara pastır kilgen.*” V.Kobyakov (Kustuk, nakışlı piposunu parmaklarına kısırmış, çıkıp geliyor.) **holıthha hıstır-** koltuĝa kısırmak.

hıstırĝas Kısaç. **kös tutçañ hıstırĝas** köz tutacak kısaç.

hıstırıl- Dayanmak, yaslanmak, sıkışmak: “*İzikke hıstırılıp körze apsaĝı traktor üstünde.*” M.Kokov (Kapıya dayanıp baktığında kocası traktör üstünde.)

hıstırıla zf. Sıkıştırarak, kısırmak.

hıy- Kıymak, kesmek, doğramak. **çitıĝ pıçahnañ holım hıyıbıstım** keskin bıçakla elimi kestim. **hol hıy-** aşı yapmak.

hıya zf. Yana, yan tarafa: “*Çalĝıs azah çoldañ hıya sıh parbas üçün, olar üstündeĝi haya-tastarĝa hollarıp teert par kilçetkenner, nañmır öllepçetken hollarına haya-tastardañ indire suĝ urılçathan.*” İ.Kotyuşev (Patika yoldan yana çıkmamak için, onlar üstteki taşlara elleriyle tutunarak geliyorlar, yağmurun ıslattığı ellerine taşlardan akan sular dökülüyor.) **hıya kör-** yana bakmak.

hıyah sıvı. hıyah ügre. sıvı çorba.

hıyal Belâ, afet, felâket: “*Çabal harnınıñoh sıltanda ee-külin mındaĝ hıyalĝa kir salğan.*” N.Domojakov (Kötü karnının yüzünden yiĝit sahibini böyle bir belâya düşürdü.) **Obal çohta, nancını pıl polbassıñ; hıyal çohta, honcıtı pıl polbassıñ.**–Atasözü

(Kötülük yokken, dostunu bilemezsin, belâ yokken, komşunu bilemezsin.) **hiyalğa kîr par-** belâya uğramak. **annañ hiyal!** başımın belâsı!. 2.Üzüntü, keder. **kîzî hiyalına külbe** başkasının kederine gülme.

hiyalla- 1.Belâya düşmek, felâkete uğramak. 2.Acı, üzüntü vermek.

hiyallıg s. Belâlı: “*Azıñ çoh halğan hayran mallar / Hana kimirgen hiyallıg tustı? / Noğa pılbeceñ, min pray pılçem / Çazıg ünneñ çüream nandırğan.*” M.Kilçiçekov (Azıksız kalan güzel mallar / Duvar kemirdiği belâlı zamanı / Niçin bilmeyeyim, hep biliyorum / Cılız sesle yüreğim cevaplıyor.)

hiyan Soğuk kuzey rüzgârı: “*Hıshı haraa pastalibışan / Hazır hiyan artıpça / Hara pulut halinnabışan / Harnıñ çaarı çağdapça.*” A.Topanov (Kış gecesi başlamış / Sert rüzgâr artıyor / Kara bulut yoğunlaşmış / Karın yağması yaklaşıyor.)

hiyanniğ çil Soğuk kuzey rüzgâr(1.)

hiybas Oyun tablası.

hiydır- Kıydırmak, kestirmek.

hiyğa 1.Akil. **Hiyğañ par polza, hıcalıg polba.** –Atasözü (Akıl varsa, aç gözlü olma.) 2.Akıllı, zeki: “*Siniñ hiyğa arğızıñ am daa hada noo, -tîp, çoohtapça.*” V.Kobyakov (Senin akıllı arkadaşın hâlâ birlikte ha, -diye konuşuyor.) **Köygen ottıñ çilii istig, hiyğa kızıñıñ çooğı hınıg.** –Atasözü (Yanan ateşin sıcaklığı güzel, akıllı kişinin konuşması ilginç.) **Pay kızıñıñ izi halar, hiyğa kızıñıñ adı halar.** –Atasözü (Zengin malı kalır, akıllı insanın adı kalır.)

hiyğalan- 1.Ukalalık yapmak, akıl hocalığı yapmak. 2.Akıllanmak.

hiyğanah (ı.) Deri işleme tahtası.

hiyğanah (ıı.) zool. Osoka, çok yıllık bir bitki.

hiyğas 1.Eğri, meyilli. 2.Yampiri, verev olarak, diyagonal olarak.

hiyğasıra- Kendini dev aynasında görmek.

hiyğasta- Yandan, eğri yapmak: “*Çoldañ haydi hıyras sıhhan, çolğa idök pariğan sarınzar ide hiyğasti kirgen.*” N.Domojakov (Yoldan nasıl dışarı çıktıysa, öyle gittiği yoldan tekrar yola girmiş.)

hiyğastıg s. Eğri, yanlamasına.

hiyği Sesleniş, bağırma, seslenme, çağırma: “*Kineñ tura tüzıp, pıske hiyği salğan: -Nimee apsahtıneyley çili odırğlap turzar?*” V.Tatarova (Aniden kalkiverip, bize bağırıyor: -Niçin yaşlılar gibi oturuyorsunuz?)

hiyğıla- Çağırma, seslenmek, bağırma. **polızıga hiyğıla-** yardıma çağırma.

hiyğılas Sesleniş, bağırış, çağırış.

hiyğılas- Çağırışmak, bağırışmak. **olğannar ağas arazında hiyğılashannar** çocuklar orman içinden bağırıştılar.

hiyğılat- Çağirtmak, bağirtmak.

hiyğıs (ı.) 1.Gönye. 2.Keski. 3.Çengel.

hiyğıs (ıı.) Kepçe.

hiyğıs (ııı.) Peş

hiyğısta- Giysiye peş yapmak.

hiyığ Dağ yamacı: “*Sol holında Kıçıg hiyığ tağlar hadağda çili turlar.*” F.Burnakov (Sol yanında Kıçık yamaçlı dağlar bekçi gibi duruyor.)

hiyih Darılma, gücenme.

hiyihçi kız. Kıran, gücendiren, darılta, hakaret eden.

hiyihhta- 1.Sıkıştırmak, ezmek: “*Ol amdı sağınça, içem-pabamniñ hoynında polğanda olar mini ayacañnar, pır dee kizee hiyihtırğa pırbeceñner.*” V.Kobyakov (O şimdi düşünüyor, annem babamın koynunda iken, onlar beni korudular, hiç kimseye ezdirmeye vermemişler.) 2.

Tahkir etmek, gücendirmek. **hızihhan kızıñı hiyihhtaba** sıkışan kişiyi tahkir etme.

hiyihhtas 1.Gücenme, darılma. 2.Tahkir: “*Olçanıñ kiceegi dee çoriği hiyihhtastañ pasha nimee urunmaan.*” N.Nerbişev (Olça, çünkü yolculuğunda tahkirden başka bir şeyle karşılaşmadı.)

hiyihhtas- (birbirini) Gücendirmek, tahkir etmek.

hiyihhtat- Gücendirmek, hakaret ettirmek.

hiyihhtattır- Gücendirtmek, hor gördürölmek, tahkir ettirilmek: “*Tayğada anıñ idi hiyihhtattır kilgenñ Hızapiya Sofonovna daa pılbinçetken.*” N.Nerbişev (Ormanda onun öyle tahkir ettirildiğini Hızapiya Sofonova da bilmiyormuş.)

hiyıl- Kıyılmak, kesilmek, doğranmak: “*Pabam mini pılınneñ arğamcınañ palğabıstı, holğa pozınıñ çitig, minıñ alnında mağaa hiyıl pararziñ tıp körege dee tutırbacañ paltızın pirdi.*” M.Çebodayev (Babam beni belimden ipe bağladı, elime bundan önce doğranırsın diye bakmak için bile göstermediği kendisinin keskin baltasını verdi.)

hiyın zf. 1.Yan üstü, yanlamasına: “*Apsah çırçeni sala hiyın tuthan, süt köölce kire tartılğan, tamağında hırtlap turğan.*” N.Domojakov (İhtiyar fincanı biraz eğik tutmuş, süt yavaşça içeri girmiş, boğazında guluk guluk ses çıkarmış.) **hiyın çat-** yan üstü yatmak. **hiyın tüs-** yana yatmak. **hiyın çayın** yan yana. 2.Yumuşak meyilli.

hiyındı Çadır kirışı.

hiyınna- Yan üstü yatmak.

hiyinnat- Yana yatırmak.

hiyır Eğri, bükük, meyilli. **hiyır harahtıg hozan** şaşı gözlü tavşan. **hiyır nañmır** meyilli yağmur. **hiyır purunniğ** eğri burunlu.

hiyıs Kıyış, kıyım, kıyma.

hiyıs- (birlikte) Kıymak, doğramak, kesmek.

hiyıstır- Yan yatırmak, eğmek, bükmek.

hiyıstıra zf. Yampiri, diyagonal olarak.

hiyıstır- kız. Tahrif etmek, çirkinleştirmek, bozmak.

hiyıt- Kaçmak.

hiylağ (silâhta) horoz, tetik. **hiylağ pozit-** tetği çekmek. **hiylağ tart-** tetği çekmek.

hiylağlıg s. Horozu, tetikli.

hiyma 1.Göden, rektum. 2.Kıyma.

hiymat Kıymet, değer. **hiymat kip** değerli elbise.

hiymih Kimildama, kıpırdama.

hiymihta- Kimildamak, hareket etmek.

hiymihtazan hır azarziñ kimıldarsan dağ aşarsın.

hiymıra- Kimildamak, hareket etmek: “*Çornap, İlsikecektiñ holları haydi siber hiymırapçathannın körıp, hayhaan.*” İ.Kotyuşev (Çornap, İlsikecek’in ellerinin nasıl ustalikle hareket ettiğini görüp şaşırılmış.) **Azaañ hiymıraza, ashıñ çağlıg polar.** –Atasözü (Ayağın kimildasa ağzın yağlı olur.) **orniñnañ hiymıraba** yerinden kimildama.

hiymırabas Hantal.

hiymıradıs Kimıldayış, kıpırdama: “*Sah andoh iki nıskecek irınner, çırçe hırın haap, nime işceñ hiymıradıs it sıhannar.*” N.Domojakov (Tam o sırada iki ince dudak, fincan kenarını kapıp, bir şey içecek şekilde kimıldanmış.)

hiymıran- Kimıldanmak, oynamak, hareket etmek: “*Apsah, hiymıranarğa it parırıp, kilnünzer hazi kör turıbışan, anañ een turazar harahsın salğan.*” A.Çerpakov (İhtiyar, kimıldanır gibi yapıp, gelinine doğru yan bakmış, sonra ıssız eve doğru göz atmış.)

hiymıranıs Kimıldanma, hareket etme, oynama.

hiymıras- (birlikte) Kimildamak, hareket etmek, kıpırdaşmak.

hıymırat- Kimıldatmak, hareket ettirmek, oynatmak: “*Çohırah, Aydozar çılbañnap, hulahtarın na hıymırat salğan.*” V.Kobyakov (Çohırah, Aydo’ya kuyruk sallayıp, kulaklarını oynatmış.)

hıyrah 1.Kılıç. 2.Koltuk değneği 3.(bıçak vb.) Ağız, keskin taraf.

hıyral- 1. Eğrilmek. 2. Yan bakmak.

hıyras- Yana çıkmak, yolun dışına çıkmak: “*Çoldañ haydi hıyras sıhhan, çolğa idök pariğan sarınzar ide hıyğasti kîrgen.*” N.Domojakov (Yoldan nasıl dışarı çıktıysa, öyle gittiği yoldan tekrar yola girmiş.)

hıyrat- Eğriltmek, yamultmak. **ahsın hıyratça** ağzını yamultuyor.

hıyt Nara, çağırış, bağırma. **hıyt hıshır-** nara atmak.

hıyüh Cimri, hasis: “*Açın paynıñ hıyüğın Açığılanıp ol harğaan.*” P.Ştıgışev (Açgözlü zenginin cimrisini / Öfkelenip o kargımış.)

hıyühhta- Cimrilik etmek.

hıyühhtan- Cimrileşmek.

hıyühhtat- Cimrileştirmek.

hıyühlah Çubuk, sopa. **hıyühlah sımıhnañ olğannarnı** horğıdarğa Çubuk sopayla oğlanları korkutmak.

hıza (ı.) Yaklaşık, aşağı yukarı, hemen hemen.

hıza (ıı.) zool. Kartalgillerden yırtıcı kuş.

hızaan 1.Nasihat, öğüt. **hızaan pırçe** nasihat veriyor.

hızaanna- Öğüt, nasihat vermek.

hızamdıh s. Kırmızımsı, kızılımsı: “*Hızamdıh tıller sıhhlabıshan, petuhtar, pırsı pırsıneñ artıh kukurikuktırğa teen çılı, aal arazın yañılandır sıhhanar.*” (Kırmızı diller çıkmışlar, horozlar biri diğerinden fazla ‘üürürü’ der gibi, köyün içini yankılandırılmışlar.) N.Domojakov krş.hızamzıh. krş. **hızamzıh**

hızamzıh s. Kırmızımsı, kızılımsı: “*Hızamzıh ırğı taarlığ kışecek hara sıraylığ iren, izep ala, silğibışçe.*” N.Tyukpiyekov (Eski kırmızımsı eski pelerinli, küçük kara yüzlü erkek esneyerek, silkmiş.) **kün kîrızinde tığır** **hızamsıh polğan** güneşin battığı noktada gökyüzü kırmızımsı olmuş krş.hızamdıh. krş. **hızamdıh**

hızar- Kızarmak: “*Anañ, ırnılerı hızara pırıp, tısterı hoçıraza tıskenner.*” N.Domojakov (Sonra dudakları kızarıverip, dişleri çatırdamış.) **çistekter** **hızarçalar** yemişler kızarıyor. **holları soohha** **hızarparğan** elleri soğuktan kızarmış. **sırayı** **hızar-** yüzü kızarmak. **harnı toozıp, harağı** **hızarğan** karnı doyup, gözü kızarmış.

hızarıs Kızarma.

hızarıs- (birlikte) Kızarmak.

hızart- Kızartmak.

hızarta zf. Kızartacak şekilde. **hızarta ızıt-** kor hâline getirmek, kızartacak (tavlayacak) kadar ısıtmak.

hızat 1.Dağ boğazı. 2.Dar geçit. 3.Sıkıntı, darlık, sıkışıklık 4. Dar: “*Hır salğahnañ hırlan turıp, Hızat çırnı alğıtıñ.*” A.Topanov (Dağ gibi dalgayla kaplanan / Dar yeri genişlettin.) krş.hızım.

hızıcah Kız, kız çocuğu, kızcağız: “*Kışecek sürmezektıg, olarnıñ uzına palğalğan ah torğı taspalıg hıızıcah çügür çörceñ. Ana ol İliskecek polğan.*” İ.Kotyuşev (Küçük belikli, onların ucuna bağlanan ak ipek şeritli kız vardı. İşte o İliskecek idi.)

hızığ 1.Sıkma, sıkıştırma. 2.mec.Baskı, zulüm.

hızığış Fakirleşme, yoksulluk, sıkıntı.

hızığlığ s.Baskıcı, zulmeden: “*Hızığlığ çurt çoh idilip / Hıya pazıg tastağın.*” M.Kokov (Baskıcı ülke yok edilip / Yan bakma atılmış.)

hızılı- 1.Sıkışmak, zaruret içinde olmak. **Mal ölse, aday simis; kızı ağırza, ham simis; çon hızıhsa, pay simis.** –Atasözü (Mal ölse, köpek semiz; insan hastalansa, şaman semiz; halk sıkışsa, zengin semiz.) 2. Fakirleşmek, yoksul düşmek. 3.Sıkışmak.

hızıl 1.Kızıl. **hızıl örtek** kızıl ördek. **Hıs kızıñın ızıtı** **hızıl çırçe.** –Atasözü (Kız kişinin midesi, kızıl fincan.) **hızıl sağığ** kızıl saçlı. **hızıl inek** kızıl inek. **hızıl külbüs** kızıl dağ keçisi 2. Kırmızı. **sırayı** **hızıl pol parğan** yüzü kızarmış. **hıp-hızıl** kıpkırmızı. **hızıl arah** kırmızımsı. **hızıl naahtıg** kırmızı yanaklı. **hızıl partızan** kızıl partizan. **hızıl suğ şerbet.** **hızıl puğday** kırmızı buğday. **hızıl tobırah** kırmızı toprak. **hızıl sıray** kırmızı yüz. **hızıl çalaa** kırmızı ibik. **hızıl see** kanlı.

hızıl- (ı.) 1.Kısılmak, sıkılmak. 2. Darlığa düşmek. sıkışmak: “*Çalcı Apon hızılğan / Çalğıs turacaan sathan.*” P.Ştıgışev Kul Apon sıkışmış / Biricik evini satmış.)

hızıl- (ıı.) (elbise) Asılmak.

hızılğat Kızıl Frenküzümü: “*Sah andoh hızılğat sabı sorolı ahsında polğan, oth tazınañ hızıl hıbınnar çaçıraza tıskenner, habonıñ tadılığ ızı tunçuhha saphan.*” N.Domojakov (Tam o sırada kızıl Frenküzümü çubuğu ağzında imiş, çakmaktaşıdan kızıl kıvılcımlar sıçraşmışlar, kavın tatlı kokusu burna girmiş.)

hızılıs 1.Sıkılma, sıkışma. 2.Darlığa düşme.

hızılılar Kızılar, Bolşevikler.

hızıloo Çok ekşi. **ayran hızıloo pol parğan** ayran çok ekşimiş.

hızım 1.Dağ boğazı. 2.Dar geçit. 3.Sıkıntı, darlık krş. **hızat.**

hızın- 1.Sıkılmak, sıkışmak: “*Pacah iney apsağınzar hayra hızınğanınañ pastır kilgen.*” M.Kokov (Pacah nine kocasına doğru eğilip sıkılarak yürüyüp gelmiş.) 2.Darlığa düşmek.

hızır- Kısaltmak, azaltmak: “*Kışıgdeñ sığara aar toğıs Torkanıñ çıit tuzın hızır salğan.*” V.Kobyakov (Küçüklüğünden beri ağır iş Torka’nın gençliğini kısaltmış.) 2. Çıkarmak (mat.)

hızır Kısır (mal), **hızır inek** kısır inek. **Aar pararda** **hızır, peer kilerde poos.** –Bilmece, boş ve dolu kova (Oraya giderken kısır, buraya gelirken gebe.)

hızırահ Kısarak: “*Çıit hulunnar, hızırահtar, am daa tığalah taylar paza sağığ piiler, habırğadañ habırğaa çaba çızılıza, suğatha inçetkenner.*” N.Nerbişev (Genç kulunlar, kısaraklar, henüz güçlenmemiş taylar ve güçlü kısaraklar kaburgaları birbirine sürtünerek sulanmaya iniyorlar.)

hızırarı mat. Çıkarma.

hızırıl- Kısılmak, azalmak, kısalmak: “*İñ pastağızın, pır urok hızırılıp parça.*” A.Kuzugaşev (Öncelikle bir ders azalıyor.)

hımıçeskays. Kimyevi, kimyasal.

himik Kimyacı.

himiya Kimya.

hirurg Operatör, cerrah.

hirurgıçeskay s.Cerrahî, operatörlük.

hirurgıya Cerrahi, operatörlük.

hlopçatobumajnay s. Pamuklu.

hlopok Pamuk.

hlor Klor.

hlorofill Klorofil.

hloroform Kloroform.

hmel Şerbetçiotu.

hoñırocah Küçük çingırak.

hobanak Kelebek.

hobat Şamanın ruhlara seslenişi.

hobay- Dimdik durmak, dikilip durmak.

hobayt- Yukarı kaldırmak, dikmek: “*Ol, ushun parıp, pazın hobaytıp körçe.*” V.Kobyakov (O, uyanıp başını kaldırarak bakıyor.)

hobı Petek, arı peteği.

hobıh Bilek hastalığı.

hobıhtan- Bilek hastalanmak. **tñ toğınğan kızı**

hobıhtança çok çalışan kişinin bileği rahatsız oluyor.

hobil Oyma, desen.

hobilığ s. Oymalı, desenli. **hobilığ idis** oymalı kap.

hobilığ s. Petekli. **hobilığ pal** petekli bal.

hobır- 1.Başka yere götürmek, göçürmek:

“*Pazoh adıcahsar tızırat parır, anı pasha çırzer hobır salarğa kirek.*” F.Burnakov (Yeniden ata doğru koşarak gidiyor, onu başka yere bağlamalı.) 2.Kopya etmek.

hobırah (ı.) Düdük.

hobırah (ıı.) 1.İyi huylu, yumuşak (insan) 2.Öğrenci.

hobırah ças Tehlikeli yaş, her on yılın dokuzuncu yılı.

hoca (ı.) Mumya.**hoca çili odırça** mumya gibi oturuyor. 2.Maske.

hoca (ıı.) Ağaçtan yapılmış erkeklik organı.

hoca han Maskeli balo.

hocayın 1.Sahip, seçkin zengin. 2.Ağa. 3.Tüccar.

hoçırat- Çatırdamak: “*Anañ çohır aday, pudındağı hus azaan tısterineñ haap, pozınıñ idı-teerizın hada hodıra tartıp, hoçırada taynap sıhhan.*” N.Domojakov (Sonra ala köpek, budundaki kuş ayağını dişleriyle kapıp, kendi eti derisiyle birlikte çekip, çatırtıyla çiğnemeye başlamış.)

hodır Uyuz.

hodır- 1.Kırmak: “*Horım tastı hodır turıp / Hoolap-soolap ağıstıñ.*” A.Topanov (Yüksek taşı kırıverdin / Coşup çağlayıp akıttın.) 2. Yıkma. 3. Dağıtmak: “*Purunğı kürgennernı dee çüs çıl paza köp çüs çıllar irtken -pırdeezı olarnı hodırbaan. Am hasçalar-hasçalar.*” G.Kazaçınova (Eski kurganları da yüz yıl ve yüzyıllar geçmiş, hiç kimse onları dağıtmamış. Şimdi kazıyorlar, kazıyorlar.) 4.Çekip çıkarmak. 5. Kazmak, eşmek.

hodırıl- 1.Kırılmak. 2.Yıkılmak. 3.Dağılmak. 4.Kazılmak, eşilmek.

hodırıs 1.Kırma. 2.Yıkma. 3.Çekip çıkarma. 4.Dağıtma. 5.Kazdırma, eşirme.

hodırıs- 1.Kırışmak. 2.Birlikte yıkmak. 3. Birlikte dağıtmak. 4.Birlikte kazmak, eşmek.

hodırıla- Uyuz olmak.

hodırılan- Uyuz olmak.

hodırlığ s.Uyuz, uyuz hastalığı olan.

hodırt- 1.Kırdırmak. 2.Yıktırmak. 3.Çekip çıkarttırmak. 4.Dağıttırmak. 5.Kazdırmak, eşirmek.

hoğ- Takip etmek, peşine takılmak: “*Talayzar ahhan çap-çarıh suğ / Sin anı hacan daa çahsı pıl / Salğağın tıñnap, halbin hoş.*” M.Kilçiçekov (Denize akan parlayan su / Sen onu her zaman iyi bil / Dalğanı dinleyip durma, takip et.)

hoğay zool. Küçük turna balığı.

hoğda Peşindeneden, peşinden giden.

hoğda- Takip eden, ardından giden.

hoğday- Düş kurmak, hayal etmek: “*Nay la harnıbıs tossa / Nöös harah hızarbas / Naa maşınacah alza / Noğa kızı hoşdaybas?*” V.Maynaşev (Birazcık karnımız doysa / Niçin göz kızarmaz / Yeni araba alsın / Niçin kişi hayal etmez.)

hoğdala- Peşinden gitmek.

hoğdıh Şaman tefindeki ziller.

hoğdır- Peşine takmak, peşinden götürmek: “*Toyman hara hoyıcaam İki palazın hoşdıra çör.*” V.Kobyakov (Boynuzsuz kara koyunum / İki kuzusunu

peşine takmış gidiyor.) **adayın hoşdırıp alğan** köpeğini peşine takmış.

hoğdıra- Takırdamak, tıngırdamak: “*Sança, könegineñ hoşdırıp ala, hıra hırınça ahçathan koopsar çügürgen.*” İ.Topoyev (Sança, kovasıyla takırdayarak, tarla yanından akan kanala koşmuş.)

hoğdıras Gürleme, patırtı.

hoğdıras- (birlikte) Gümbürdetmek, patırdamak.

hoğdırat- Gürletmek, gümbürdetmek, patırdamak.

hoğdıros 1.Çocuk çingırağı. 2.Şaman tefindeki ziller.

hoğdıro Küçük çan, çingırak.

hara hoşın Sonbaharda ırmakta sığlaşma.

hoğıncı Yanında giden, eşlik eden.

hoğır Tabut.

hoğzah s. Seyrek, aralıklı.

hoğzar- Kargaşa yaratmak, çocuk ortalığı dağıtmak.

hoh (ı.) Sıcak kül, kıvılcım.

hoh (ıı.) sağ. Arpa kabuğu.

hoh-(ıı.) Su eksilmek, azalmak, çekilmek.

hoh-(ıı.) Çürüyüp dağılmak, kömürleşmek.

hohay (ı.) sağ.s. Pembemsi.

hohay (ıı.) Feryat, çığlık.

hohır Erincek, üşengeç, tembel. **toğışa hohır kızı** işe tembel kişi.

hohır- Horultu çıkarmak, aksırmak: “*Pora attıñ tanaları tardayıp, hohırızıp, anañ çalbaşınca toğır tastaan.*” V.Kobyakov (Bora atın burun delikleri genişleyip, horuldayıp, sonra uzun adımlarla ileri atılmış.)

hohol bot. Tedavide kullanılan bir bitki.

hohpa- Boş memeyi emmek.

hohpah Boş, oyuk.

hohta- Kabuğu soymak.

hohtal- Saçılmak, dağılmak.

hohtalı- Yayılmak, uzanmak: “*Hayda-da urah tağ pastarı / Tigırdeñ çara hohtalışçalar.*” M.Kilçiçekov (Çok uzaklarda dağ başları / Gökten ayrılıp yayılıyorlar.)

hohtı Çukur, oyuk, çukur.

hohtığ s. Sıcak ocak, sıcak kül. **honğan çirıñ**

hohtığ polzın gecelediğin yerin sıcak olsun.

hokkey Hokey.

hol 1.El. **Çabalnıñ holına pırgence, çahsınıñ**

çolına sal. –Atasözü (Kötünün eline vereceğine, iyinin yoluna bırak.) 2.Hayvanın budu. **hoy idiniñ alın holın**

kize saphan koyun etinin ön budunu kesivermiş. 3.Elle ilgili, ele ait. 4.Dere, nehir kolu. 5.Kol: “*Mın anıñ azahtarın paza holların sibep körgem, anıñ pray idı pus la oshas polğan.*” V.Kobyakov (Ben onun ayaklarına ve kollarına dikkatlice baktım, onun bütün vücudu buz gibi olmuş.) 6.El, yönetim, baskı, etki: “*İcezine pararcıh - anızı Yakınnıñ holında.*” V.Kobyakov (Annesine giderdi, o da Yakın'ın elinde.) 7.Yan, taraf: “*Aalnıñ oñ holında*

Çoon hıyığ, sol holında Kıçıg hıyığ tağlar hadağda çili turlar.” F.Burnakov (Köyün sağ yanında Çoon hıyıg, sol yanında Kıçıg hıyıg dağlar bekçi gibi duruyor.) 8.

Dere yatağı, vadi. **oñ hol** yardımcı: “*Ol haydağ daa toğısta ice-pabazınıñ oñ holı.*” N.Tyukpiyekov (O, her türlü işte anne babasının sağ kolu.) **holğa al-**

ele geçirmek, idaresini eline almak, yola getirmek: “*Sin anı holğa alıp alarcıhıñ, hızım.*” V.Şulbayeva (Sen onu yola getirsin kızım.) **holğa kır-** yola gelmek, ele geçmek. **holı uzun** her işe burnunu sokan, her işte parmağı olan. **hol sun-** el uzatmak, elini vermek. **hol tut-** tokalaşmak. **holğa harığ pol- oñ hol** sağ el. **sol hol** sol el. **hol çürek** pazı kemiği. **hol uyazı** bilek. **hol pır-** el vermek. **hol tut-** el tutmak. **holnı çoğar ködir-** ellerini havaya kaldırmak. **hol sap-** işaret etmek, eliyle işaret etmek. **holnı çaza tuthan** elini açmak **holı çoh** kolsuz,

elsiz. **holların ködir** eller yukarı!. **ahçanı holğa pirgenner** parayı ele vermişler. **holımda çüs salkovay halğan** elimde yüz ruble kaldı. **holdaın holğa pir-** elden ele vermek. **köp holda pol-** elden ele dolaşmak (eşya). **holım tüsçe** kolum kopuyor. **ağaa holım çitpinçe** ona gücüm yetmiyor. **niik hol** hafif el. **aar hol** ağır el. **miniın holımda polğan** benim elime geçti. **holda al çör-** elde götürmek. **holdaın sıh-pardı** elden çıkmak. **hol sal-** imza atmak, imza vermek, imzalamak,

hol teerbeni El değirmeni.

hol sunduğı Bavul.

hola Tunç, bronz, sarı bakır: “*Haydağ köp anıñ payı / Hola, çis, barit, pashazı daa.*” M.Arşanov (Ne de çok onun zenginliği / Tunç, bakır, barit başka da.) **hola vegi** bronz çağı. **hola izeñe** tunç üzengi. **hola samovar tunç** semaver.

holaas Dağ yamacı.

holağ Kolan. krş.**hollağ.**

holalığ s.Bronzdan, sarı bakırdan.

holamzıh Koltuk altı kokusu, teke veya koçun et kokusu.

holamzıhtığ Ter kokulu, teke veya koçun etinin kokusu.

holanah zool. Kolonok, sansargillerden bir hayvan.

holarba 1.Billur, saydam. 2.Seçkin: “*Annañ ol çilniñ nice-nince pud altın oshas holarba as alça.*” M.Kokov (Ondan o her yıl nice nice kilo altın gibi seçkin tahıl alıyor.)

holay sag. Cep.

holda Kılıbık.

holğa (ı.) anat. 1.Aort, ana atardamar. 2.Bronş.

holğa (u.) Hediye.

holis Keten: “*İrgülip, çirtılıp, kİRge çaba hathan holis kögenegi le anıñ iñninde.*” V.Kobyakov (Sadece eskiyip, yırtılıp kire bulanmış keten gömleği onun omzunda.) bezi krş.holst.

hollah Kolan: “*Toraattıñ hollaanıñ haazın hatap palğap turıp ol çoohtap turça.*” V.Kobyakov (Doru atın kolanının kayışını yeniden bağlarken konuşuyor.) krş.**holağ**

hollas- Elleriyle tutuşmak, kapışmak.

hollıgs. 1.Elli, eli olan: “*Çalaas hollıg çaptanıbishan adaydañ, ağaa hoza, mındağ çoonnañ asçaa çoğıl.*” N.Domojakov (Çıplak elle gözü dönmüş köpekten, aynı şekilde bu kadar büyüğünden kurtuluş yok.) 2.Kollu. **hısha hollıg kızı** fakir.

holnah zool.Kolonok, kürklü küçük hayvan.

holopha kız. Çörek, börek.

hol pladı Mendil: “*Hol pladınañ tirin çızınıp, «Ağañ, haldı ba çayıñar» la tıp tapsapçathan.*” N.Domojakov (Mendiliyle terini silinip: -Ağabey kaldı mı çayınız? diye seslenmiş.)

holostoy Manevra.

holst Keten bezi. **çuğa host** ince keten bezi. **holst hazart-** keten bezi ağartmak krş.**holıs.**

holtaına- Sallanmak, ırgalanmak.

holtaınas- Sallanmak: “*Azhtarında uluğ, ultii çoh ipçi kiziniñ maymahtarı holtaınas çörçe.*” V.Kobyakov (Ayaklarında büyük, tabansız kadın çizmeleri sallanıyor.)

holtıh (vücutta.) Koltuk: “*İr kızı, tıstenekti tüzıp, holtıh altına holın suhça.*” N.Domojakov (Er kişi, dizleri üzerine çöküp, koltuğunun altına elini sokuyor.)

holtıhta- 1.Koltuğunun altına almak 2.Koltuğundan tutmak: “*Fedor Pavloviç palazın huçahtaan, ipçizin holtıhtaan, olar apsahtıñ soonça ibzer kİRgenner.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç, çocuğunu kucaklamış, eşinin koltuğundan tutmuş, onlar ihtiyarın

ardından eve girmişler.) **holtıhtap apardı** koltuğuna alıp götürdü.

holtıhtan- Koltuğunun altına almak.

holtıhtas Koltuğuna alma, koltuğunun altına alma.

holtıhtas- 1.(birlikte) Koltuğunun altına almak, koltuklarından tutmak: “*Holtıhtazıp, apsahtı orğanzar aparıp çatır salğannar.*” A.Çerpakov (Koltuklarından tutup ihtiyar yatağın yanına götürüp yatırmışlar.) 2.Koltuk koltuğa girmek, kol kola girmek.

holtıhtat- Koltuğuna vermek.

holtırbas 1.Zıbın. 2.Yelek.

holtırıh Koltuk altı dikme (elbiseye.)

holtırım bk.holtırıh

hom 1.Keder, elem, üzüntü, can sıkıntısı: “*İrtkenni nimee ayırbın / Mağaa haldı pİR le çol / Tügenci sarınım ırlırbın / TÜRçe polza, uluğ hom çoh.*” V.Maynaşev (Geçene niçin üzüleyim / Bana kaldı sadece bir yol /Son türkümü söylerim / Az da olsa, büyük elem yok.) 2.Kızma, kızgınlık, infial. **özem de hom çoğıl** ölse de gam yemem.

homaltah Çorapsız, çıplak ayak krş.**hoñaltah**

homay Kötü: “*Pİstİñ multıhtar homay polbacañ.*” V.Kobyakov (Bizim tüfekle kötü olmaz.)

Çabıs taa polza, adım par, homay daa polza ipçim par. -Atasözü (Kısa da olsa atım var, kötü de olsa karım var.) **homay kızı** kötü kişi. **homay toğıs** kötü iş. **homayniñ homayı** kötünün kötüsü. **homay ırlapça** kötü şarkı söylüyor. **homayı çoh** zararsız, ziyansız.. **kirek homay** iş kötü. **homay nimes** kötü değil, fena değil. **homay tılaas** kötü haber.

homayla- 1.Çirkinleştirmek, kötü hâle getirmek, kötüleştirmek. 2.Kötülemek, kötü olduğunu düşünmek.

homaylan- Kötülenmek.

homaylat- Çirkinleştirmek, kötüleştirmek.

homdan- Kederlenmek, hüzünlenmek, acı duymak.

homdanıs Kederlenme, üzüme, acı duyma.

homdat Masallardaki bir tür kertenkele.

homdı 1.Tabut. 2.Mezar: “*Husnañ añ na çurtacañ / Humniğ çazı İstİnde / Huurta tartıp, hacannañ / Homdı çatça tastıhta.*” M.Kokov (Kuşla kuurdun yaşadığı / Kumlu yazı içinde / Ağarmış çok zamandır / Mezar yatıyor uzakta.)

homıs Kopuz: “*Homıs hılı östeenİne tööy ünneñ tapsap salğan.*” A.Çerpakov (Kopuz teline benzer sesle sesleniyor.)

homıt Ruh. **adayniñ homıdı** köpeğın ruhu.

homut Hamut. **Atha homuttı soonaın suhpacañ.** -Atasözü (Ata hamut arkadan takılmaz.)

homutta- Homut takmak.

homzın- 1.Acı duymak, üzüntü çekmek, kederlenmek: “*Halıh çon, mınu İstİp / Hada-pİRge homzıncañ.*” P.Ştıgasev (Halk millet bunu duyup / Birlikte üzölmüşler.) 2. Sızlanmak, dert yanmak: “*Hırıh çazımmı altı pazıp / Töreen tİlime homzınmadım.*” M.Kılçıçekov (Kırk yaşımı geçtim / Ana dilimden sızlanmadım.)

homzındır- Gücendirmek: “*Çahıscaam, mında sinı pİR dee kızı homzındırbaan.*” V.Şulbayeva (Güzelim burada seni kimse gücendirmede.)

homzınıs 1.Acıma, kederlenme, hüzünlenme: “*Söstiñ uçına alıbas adı çoh homzınıs paarım sıstı haphan.*” V.Tatarova (Sözle ifade edilemeyen bu kederlenme bağrımı sızlattı.) 2. Esef, teessüf, şikâyet, sızlanma. 3. Acılı, kederli, hüzünlü.

homzınıs- (birlikte) Sızlanmak, dertlenmek.

homzınıstığ s. Kederli, üzgün: “*İstİlip odırğan anıñ homzınıstığ ünı.*” N.Nerbişev (Duyulmuş onun kederli sesi.)

hoñ it Fileto; kemiksiz et.

hon- 1.Gecelemek, geceyi geçirmek: “*Ol harağızın pabam, nime dee çibin, uluğ östegde honğan.*” V.Kobyakov (O gece babam, bir şey yemeden, iniltiyle geceyi geçirdi.) **tört honıp parar** dört gece geçirecek. **Arağa ardatça, ağıl sağıstı saybapça.** –Atasözü (İçki yorar, akli fikri dağıtır.) 2.Konmak **Honmaspın teen ağasha hus taa honadır, işpispın teen suğni üzerge dee kilizedir.** –Atasözü (Konmam dediği ağaca kuş da konar, içmem dediği suyu içmeye de gelir.) 3. Güneş inmek **kün honça** güneş iniyor. 4.**tüze hon-** attan inmek. 5.Durmak, duraklamak. 6.(kuş) Konmak. **kire sığara hon-** sokuluvermek, dalıvermek. 7.Yardımcı fiil olarak bitmek, sona ermek anlamını verir: “*Payağı açih tñin at pazınañ sol hurina azıra tastabızıp, tüze hondı.*” V.Kobyakov (Deminki açık dizginini atın başından sol yanına atıp, iniverdi.) **tura hon-** ayağa kalkmak.

hoña kız. Şaman elbisesinde demir takı.

honaçı (ı.) Misafir, konuk.

honaçı (ıı.) Korkuluk.

honaçı (ııı.) (gözde) Beyaz leke. **harağına honaçı hon parğan** gözüne beyaz leke düşmüş.

honah şor. Kelebek krş. **örbekey**

hoñaltah s. Çorapsız, çıplak ayak: “*Hoñaltah maymahtarın türeyineñ kindir pağnan poostanğlap salğan.*” V.Kobyakov (Çıplak ayaklarına giydiği çizmenin kendiri ipiyle konçundan sıkarak bağlamış.) krş **homaltah.**

hoñaltahha zf. Çıplak ayakla, ayakları çıplak olarak.

honaltıh bk.hoñaltah

incı-honcı Çeyiz.

honcıh 1.Komşu: “*Pacah iney, ürbeñnebineñ, ürükken harahtarınañ honciğınzar körgeñ.*” M.Kokov (Pacah iney, irkilip, ürkek gözlerle komşusuna bakmış.)

Obal çohta, nancını pıl polbassıñ; hıyal çohta, honcihtı pıl polbassıñ. –Atasözü (Kötülük yokken, dostunu bilemezsin, belâ yokken, komşunu bilemezsin.) **honcihtarınañ tanıs-** komşularla tanışmak. 2. Komşuluk.

hondır- 1.Geceyi geçirtmek. 2.Durdurmak, duraklatmak.

hondırılıh (giyside) Etek, alt kısım.

honğanım Eşim: “*Sidik tusstarda polis pırer, aar tustarda ködir pırer. Köp pala taap pirgen honğanım.*” V.Tatarova (Zor zamanlarda yardım ederdi, ağır zamanlarda yüceltirdi. Çok çocuk doğurdu eşim.)

honih 1.Geceleme, geceyi geçirme. **çazıda püür honih pirbes, aalda pay tıs pirbes** ovada kurt gece geçirtmez, köyde zengin huzur vermez. 2.Hayat, yaşam: “*Olar, çoh-çoos paza çalçılarnıñ honiiniñ üçün kürezıp, çaalasçalar.*” V.Kobyakov (Onlar, fakirlerin ve hizmetçilerin hayatı için mücadele edip savaşıyorlar.) 3.Ekonomi **aal-honih** ev ekonomisi.

honihitğ s. Hayatı olan, yaşamlı: “*Aar honihitğ pu palanı / Aarlap körerı çoh polça.*” A.Topanov (Zor hayatlı bu yavruyu / Ağırılıp bakmanı yok oluyor.)

honnah 1.Boş 2. Geniş: “*Apçay, sin peer irtıp al, honnah arah polar.*” G.Topanov (Apçay, sen buraya geç, daha geniş olur.)

hoñnahha zf. Tek başına, şahitsiz.

hoñra- Çınlamak, tınlamak.

hoñrat- Çınlattmak, tınlattmak.

hoñro Zil, çingırak.

hooçah Kızamık. “*Hayzı hooçahtañ, hayzı uluğ aalçıdañ, hayzı tudannañ, hayzı öös tarthıstañ üregleen.*” N.Domjakov (Kimi kızamıktan, kimi

çiçekten kimi sıtmadan kimi boğmacadan ölmüş.) **uluğ hooçah** tıp. suçıçığı.

hooç (ı.) Çekirdek kabuğu.

hooç (ıı.) anat. Mesane, sidik torbası.

hooç (ııı.) Arı yuvası. **çalaas aarnıñ hooğı** yaban arısı yuvası.

hooç (ıv.) 1.Kel, dazlak. **hooç pas** kel baş.2.(ince) Deri. **hooç pörık** ince deriden börk.

hooç (v.) “Hooç” sesi çıkarma.

hoochan Donmuş, kalıplaşmış kül. **hoochannı ootpin iptep sığarağa kirek** kalıplaşmış külü dağıtmadan çıkarmak gerek.

hooçır- “Hooç” sesi çıkarmak.

hoohta- Gaklamak: “*Hushun hoohtabaan Hoybal çazızın / Hızıl puğdaynañ surlapçabıs.*” M.Kilçiçekov (Kuzgunun gaklamadığı Koybal yazısını / Kızıl buğdayla boyuyuyoruz.)

hool 1.Boş. 2.Boşluk. 3.Çukur, oyuk: “*Hoolnı alğıdıbishanda, körze le, kızı söökterı toldra.*” G.Kazaçınova (Oyuğu genişlettiğinde, baksa ki, insan kemikleri dolu.) **ağasta hool** ağaçta oyuk. **hool-haal** bomboş **ibi çurtı hool-haal pol-pardı** evi yurdu bomboş kaldı.

hoola- 1.Yapraklar hışıdamak **ağas pazı hoolapça** ağaç başı hışırdıyor. 2. Çağlamak: “*Hoolap-soolap ağıstıñ.*” A.Topanov (Çağlayıp uğuldayıp akıttın.)

hoolğayah Oyuk, çukur.

hoop zf. Peşinden, peşinden: “*Min haydar, sin andar, Miniñ le hoop çörçeziñ!*” N.Tinikov (Ben nereye, sen oraya, Beni takip edip yürüyorsun.) **palam hoopça, halbinça** çocuğum peşimden geliyor, kalmıyor.

hoor (ı.) 1.Açık doru, konur. **Hoor tayım hoyıh talnıñ arazına kır-parcılıh.** Bilmece, tavşan. (Doru tayım sık orman içine girmiş.) **ah hoor** ak doru. 2.Kahverengi: “*Anıñ küreñ, sineen arah sırayı paza çılığ körıstıg hoor harahtarı Yakın oshastarnına pır dee tööyı çoğıl.*” V.Kobyakov (Onun yağız, ölçülmüş gibi yüzü ve sıcak bakışlı kahverengi gözleri Yakın gibilerinkine hiç de benzemiyor.)

hoor (ıı.) 1.Küçük kova. 2.Kadeh. **hoor sara** ağaç kadeh.

hoor (ııı.) Hakas, Hakasların eski adı.

hoor sarığ Küçük oğlan.

hoor- Kavurmak. **huzuh hoor-** fındık, fıstık kavurmak.

hoora zool. Alabalık.

hoordır- (fındık, fıstık...) Kavurtmak.

hoorğıs (fındık, fıstık...) Demir kavurma kabı.

hoorta 1.Gırtlak, boğaz. 2.Yiyecek, gıda.

hoos (ı.) 1.Resim. **sırlığ hoos** boyalı resim. **ağastıñ hoozi** ağacın resmi. **karandaş hoozi** kara kalem resim. 2.Süsleme. 3.Nakış. **hoos iñnezı** nakış iğnesi. 4. Güzel: “*Hoos tabıstıg torğayahtar / Çılığ çırdeñ kilıbizıp, örınızıp, ırlasçalar.*” V.Kobyakov (Güzel sesli toygırlar / Sıcak ülkeden gelip, mutlulukla ötüşüyorlar.) **hoos kögenek** güzel elbise. **hoos kızı** a) Şık; şık giyinen. b) Yakışıklı; güzel.

hoos (ıı.) Böcek. **hara hoos** kara böcek.

hoos (ııı.) Kesmik, başak kalıntısı.

hoosha zool. Kedi: “*Süt izıp alıp, anıñ arazında çağın kilgen hooshanıñ purnınañ sirtebisken.*” A.Kuzugaşev (Süt içip, o sırada yanına gelen kedinin burnuna fiske atmış.) **irgek hoosha** erkek kedi. **hoosha palazı** kedi yavrusu.

hoosta- 1.Resim yapmak: “*Alıptar tudıshanın / Artıh hoostap aparğan.*” P.Ştıgaşev (Alpların tutuşmasını / Güzel resmetmiş.) **karandaşnañ hoostadı** karakalemle resmetti. **Azağı çoğıl, holı çoğıl hoostap salça.**-Bilmece, soğuktan camda resim oluşmak (Ayağı

yok eli yok resim yapıyor.) 2. Nakış yapmak. **meley hoosta-** eldivene nakış yapmak. 3.Süslemek: “Çay üzerin tooshanda, apсах, tuup nançhtañ hoostaan hañzazın sığar kilip, Fedor Pavloviçke tarturça.” N.Domojakov (Çay içmesini bitirdikten sonra ihtiyar, deri keseden nakışlı piposunu çıkarıp, Fedor Pavloviç’e içirtiyor.)

hoostağ Süsleme.

hoostal- 1.Resmedilmek. 2.Nakış yapılmak. 3.Süslenmek.

hoostas- 1.(birlikte) Resim yapmak. 2.(birlikte) Nakış yapmak. 3.(birlikte) Süslemek.

hoostat- 1.Resim yaptırmak, resmettirmek: “Pray pu nimeleer toozaları, hıshı hiroğa, nimahtağı çili, silig hoostat salğan turlar.” A.Kuzugaşev (Bütün bunların hepsi, kışın kırağısında masaldaki gibi güzel resmedilmişler.) 2.Nakışlatmak. 3.Süsletmek.

hoostıg s. 1.Nakışlı. 2.Süslü.

hoostıra e. 1.Boyunca. **suğ hoostıra pararğa** su boyunca gitmek. 2.Arasına. 3.İle birlikte: “Çathan köö hoostıra Tahpağın sarnapça.” N.Tinikov (Yatık sesiyle birlikte / Türküsünü söylüyor.)

hoot Kuru ot.

hop Dedikodu, fitne: “Pır ala saashan, hoptar la suğıp, arıgdağı añ-hustarğa istig çurtas pirbinçetken.” İ.Topoyev (Bir ala saksagan, dedikodu üretilip, ormandaki hayvanlara rahat hayat vermiyormuş.) **Sıgırzañ, çil polar, sibirazañ, hop polar.**-Atasözü (Islık çalsan yel olur, mırıldansan, dedikodu olur.) **hop çaydır-** dedikodu yaymak. 2.Şikâyet, sızlanma. 3.Kandırma, aldatma.

hopçı 1.İftiracı, müfteri: “Andağda min hopçı polam.” V.Şulbayeva (Öyleyse ben iftiracı oluyorum.) 2.Dedikoducu, kovcu. 3.Kandıran, aldatan.

hopta- 1.Şikâyet etmek. **Homay nime pozı pozın hoptapça.**-Atasözü (Kötü şey kendi kendini ele verir.) 2.İhbâr etmek: “Hızıl çağalarğa hoptabıssam, paza harındazıñ daa polis polbas.” V.Şulbayeva (Polislere ihbar edersem senin kardeşin de yardım edemez.) 3.Dedikodu yapmak.

hoptal- Şikâyet edilmek: “Ol, pozınıñ pabazına hoptağın çili, ol kizee çoohtağlapça.” V.Kobyakov (O, kendi babasına şikâyet eder gibi, o kişiye konuşuyor.)

hoptan- 1.Şikâyet edilmek. 2.İhbâr etmek. 3.Dedikodu yapmak.

hoptanıš Şikâyet

hoptas- 1.(birlikte) Sızlanmak, şikâyet etmek: “Pırdeezı minı ayabinça, prayzı minı le hoptasça.” N.Tinikov (Kimse bana acımıyor, herkes sadece benden şikâyet ediyor.) 2.(birlikte) İhbâr etmek, gammazlamak. 3.(birlikte) Dedikodu yapmak.

hoptat- 1.Şikâyet ettirmek. 2.Dedikodu yaptırmak. 3.Fitnecilik ettirmek, gammazlatmak.

hor (ı.) Müsrif, tutumsuz. **hor tudıstıg kızı** müsrif kişi.

hor (ıı.) Nakış.

hora- 1.Küçültmek, kısılmak. 2.Azalmak, hafiflemek. 3.Harcamak.

horacın Sert içki. **aracın horacın as itken** çok sert içki hazırlamış.

horadıg Zarar, ziyan. **horadıg çoh** zararsız, ziyansız.

horadıš Sarfıyat, masraf, harcama.

horahay Millet, ulus, halk.

horam (ı.) Kayıp, yitim. **mal horam çoh hıstapça** mal(lar) kayıpsız kişi geçiriyor

horam (ıı.) zf. Sonra. **horam oray polar** sonra geç olacak. **pozıbıstıñ kireneñer horam çoohtazarbıš** kendi işimizi sonra konuşuruz.

horam (ııı.) bk.hor (ı.)

horat- 1.Küçültmek, azaltmak 2.Harcatmak, boş harcatmak: “Pu adaylarğa iki uh horadıbızınar!” V.Kobyakov (Bu köpeklere iki kurşun harcayın!)

horat- 1.Küçültmek, azaltmak. 2.Harcatmak, boş yere harcamak: “Çoh ahçañnı nimee çahayahha horatçañnı.” V.Şulbayeva Olmayan parayı niçin çiçeklere harcıyorsunuz.) **par-çoğıl çacım horat-saldım** bütün kağıtlarımı harcatmış.

horba Fide, fidan: “Eelcek çit horba çili, iptig pügılçe.” V.Tatarova (Kolay eğilen taze fidan fibi, düzenlice bükülüyor.)

horbağas Fidan, fidecik: “Naa turalar önneñibısken horbağastar çili turğannar.” A.Çerpakov (Yeni evler renklenen fidanlar gibi duruyorlar.)

horbalan- 1.Filizlenmek. 2.Dallanıp budaklanmak.

horbı Filiz, fide.

hordıñ 1.Eritilmiş malt. 2.Maya. **testee hordıñ sal-** hamur mayalamak.

horğıdıs Korkutuş, ürküntü: “Halın kiige çon «adı» / Horğıdızı çoh soobıšça.” M.Arşanov (Derin gökte halk ‘atı’ / Korkusuzca dövüyor.)

horğacın bk. **horğamcıl.**

horğamcı bk. **horğamcıl**

horğamcıl 1.Kurşun. 2.Kurşundan. **horğamcıl uh** mermi. **hara horğamcıl** kurşun. **ah horğamcıl** 1.Kalay. 2.Kalaylı.

horğan Okun ucuna sürülen zehir. **hoor çılan** zehirli yılan.

horğıs Korku: “Pala-parhazı horğıs pilbes, / Hazır daa çiller ötre saap polbas.” N.Tinikov (Çocuk korku bilmez / Sert rüzgârlar içine geçmez.)

horğıs çoh 1.Güvenli, emin, tehlikesiz, emniyetli. 2.Korkusuz.

horğıs Arpa kavrulmuş demir tabak.

horğıstıg s. Korkunç, kötü, ağır: “Aydo andağ horğıstıg çoohtı, uhnañ atırğan teenın, alında uluğlardañ na işçeñ.” V.Kobyakov (Aydo böyle korkunç hikâyeyi, kurşunla vurulmuş denmesini, daha önce sadece büyüklerden duymuştu.)

horğıt- Korkutmak: “Pala-parhamı, ipçilernı süreelıg horğıdıp, tiskındırçe.” G.Topanov (Çocuk korku, kadınları sürekli korkutup, kaçırıyor.) **Tabısnañ tağnı talap polbassıñ, çonnı çaanañ horğıt polbassıñ.**-Atasözü (Sesle dağı yıkamazsın, halkı savaşla korkutamazsın.)

horhla- Domuz böğürmek, bağırmak.

horıg (ı.) Defin, gömme.

horıg (ıı.) Zor, güç.

horıgaçı Korkak.

horıgıdıg Korkutma.

horıgıs Korkma, korkuş. **horıgıs çoh** korkusuz.

horıgıstıg s. Korkunç, korkutucu.

horıgılg s. Kurak

horıh- Korkmak: “Yakınıñ azırabınbızarınañ horıgıp, Aydonı daa ırte ushurıbıšça.” V.Kobyakov (Yakın’ın beslemeyeceğinden korkup, Aydo’yu da erken uyandırıyor.) **Abadañ horıhsañ, tayğaa daa par polbassıñ.** -Atasözü (Ayıdan korkarsan, ormana da gidemezsin.) **Horth kızı hozannañ daa horıhcañ.** Atasözü (Korkak kişi tavşandan da korkar.)

horıhpas s. Korkmaz, korkusuz.

horıhtır- Korkutmak.

horıl- Koşmak, dört dönmek, kaynaşmak: “Uluğ aalınıñ pazına çağdap kilip kör kilize, aalınıñ amırı saybalıp, pazoh haydağ-da çon horılıšça.” V.Kobyakov (Büyük köyün ucuna yakınlaşıp baktığımda, köyün sakinliği kaybolup, yine her türlü insan kaynaşiyor.)

horılıš Kargaşa, karışıklık, koşuşma.

horlıs- Koşuşmak, ürküp kaçmak: “*Amır ottap çoreen sas çilğilar, kineñin orbañnaza tüzip, türçe ornılarında horlıza tüzip, Oğlah tağlarzar ürügize halğannar.*” N.Domojakov (Sakince otlanan yabancı yülkılar, aniden birbirine girip, biraz yerlerinde koşuşup, Oğlah dağlarına doğru ürkümüşler.)

horım (ı.) Malikhâne: “*Sın pastıhtar postarı horımnarda çurtapçalar.*” V.Şulbayeva (Doğru yöneticilerin kendileri malikhânelerde yaşıyorlar.)

horım (u.) 1.Yüksek kaya: “*Horım tastı hodır turıp / Hoolap-soolap ağıstıñ.*” A.Topanov (Yüksek taşı kırverdin / Coşup çağlayıp akıttın.) 2.Taşlık alan.

horımnığ s. 1.Kayalık, kaya biçiminde. 2.Taşlık, kayalık alan.

horla- 1.Su gürleyerek akmak: “*Suğnuñ horlap ahçathanı, kügürt tapsapçathanı la istilçetken.*” İ.Kotyuşev (Suyun gürleyip akması gök gürültüsü gibi işitiliyor.) **suğ horlap ahça** su köpürerek akıyor. 2. Horlamak.

horlah Oluk.

horlas bk. **horlah**

horlas- Horlaşmak: “*İki harığı la horlaza tüsken Fedor Pavloviçtiñ.*” N.Domojakov (İki burun kökü horlamaya başlamış Fedor Pavloviç’in.)

horlih Yay kılıfı.

hormaçı Şakacı: “*Aydonıñ, sağımp, tüülip çörceñ çobağların Torka la tööle tüben-pasha çapsıh çoohtar, hormaçı çoohtar çoohtağlap örendiredir.*” V.Kobyakov (Aydo’yu düşünüp çözemediği acılarından sadece Torka devamlı çok keyifli konuşmalar, fıkralar anlatarak sevindirip uzaklaştırıyor.)

hormaçıl s. Şakacı.

hormaçılan- Şaka etmek, şakaya almak.

hormaçılanarğa hımadır şakayı seviyor.

horna Geç kabaran ekmek.

horovod Halka olup dansetmek, oynamak.

horov’ya Kutu, sandık.

horsah Dişsiz, dişi eksilmiş. **horsah ineyek** dişsiz ninecik.

horthla- Vıcık vıcık ses çıkarma. **azah altında palğas horthlapça** ayak altında çamur vıcıkıyor .

hortı sağ.zool. Lota balığı.

horth s.Korkak: “*Pistiñ saribissar hortıh aylana tüzibizip, tabıraanca hızırıbisça.*” V.Tatarova (bize doğru korkarak dönüp çabucak indiriyor.) **Horth kızı hozannañ daa horıhcañ.** Atasözü (Korkak kişi tavşandan da korkar.) **horth nimes** korkusuz.

hos (ı.) 1.Eş, benzer, çift. 2.Birleşik, müşterek **hos tın** iki ucu kapalı yular: “*Pos sal salğan tuyuh hos tinnı haap, holğa daa sari tartarğa mañnanmaan, kineñin izer oynañ azırıl parğanın na sizingen.*” N.Domojakov (Serbest bırakıymış kapalı yuları kapıp, eline sarmak için acele etmemiş, aniden eyer çukurluğundan ayrıldığını sezmiş.) **hos at** koşulmuş at, birbirine bağlanmış at: “*Kustuktıñ sideni istinde pır hos at köligde paza nince-de çalañ attar turğlapçalar.*” V.Kobyakov (Kustuk’un avlusu içinde bir çift at koşumlu, diğer pek çok at çıplak duruyor.) **hos tura** bitişik ev. **hos miltıh** çifte: “*İki hos multiim holımda çatça.*” M.Kilççekov (Çiftem elimde duruyor.)

hos (u.) Süreli, geçici.

hos- (ı.) Koşmak, eklemek, ilâve etmek, karıştırmak: “*Çaziñ tashıl çulattarı / Çaltırañ suuñna küs hosçalar.*” A.Topanov (Baharda zirve dereleri / Çaltıran ırmağına güç katıyorlar.) **hoy hos-** Koçu koyuna katmak.

hos- (u.) Kovmak, serbest bırakmak, ayırmak.

hoshanah 1.İneğin kalın bağırsağı 2.Hakaret sözü olarak kullanılır: “*Abanahnañ Kola kör le tur halğannar, hoshanah la tirge mañnana.*” F.Burnakov (Abanah’la

Kola sadece bakıp durmuşlar, hoshanah demek için acele ederek.)

hoshar (ı.) Kutup Yıldızı.

hoshar (u.) Nisan (hayvan takviminin dördüncü ayı.) **hoy hırıhcañ hoshar** koyun kırkılan nisan ayı.

hoshar (u.) Teke.

hoshın Eyerin kuyruk altlığı. **izerin ur tur, üs hadil hoshın suh tur.** eyerini vuruyor, üç katlı eyer altlığını takıyor.

hospah (ı.) kız. Kepçe.

hospah (u.) Çiftleşme. **adaylar hospahha çörçeler** köpekler çiftleşiyorlar.

hosta- 1. Eklemek, ilâve etmek. 2. Atı arabaya koşmak: “*Hayzı kıziler, uluğ ülükündeği çili, hostaan attığ, tarantas hañaa kölglep alıp kilgleenner.*” İ.Kostyakov (Bazı kişiler bayram günündeki gibi koşumlu atlı, üstü kapalı arabaları ata koşup getirmişler.) 3. Kovalamak, sürmek **aday hosta-** köpek kovmak. 4. Çiftleştirmek.

hosta 1.Ok. 2.Demirden ok arkası.

hostağ (kötü ruhlarla) Temas.

hostal- 1.Eklenmek ilâve edilmek. 2.Koşulmak, yan yana gitmek. 3.Kovulmak, sürülmek. 4.Hayvan çiftleşmek.

hostan- 1. Eklenmek, katılmak. 2. Birleşmek. 3. Hayvan çiftleşmek.

hostañızı- (kötü ruhlarla) Bağlantılı olmak.

hostañızın- (kötü ruhlarla) Bağlantı kurmak.

hostas- 1.Birbirine eklemek. 2.Yan yana gitmek.

hostat- 1.Eklemek, katmak. 2.Birleştirmek. 3.Hayvan çiftleştirmek.

hostır- 1.Katıştırmak, katmak. 2.Eklemek, ilâve etmek. 3.Hayvanı birbirine koşturmak.

hostı zf. Yakın, bitişik, yanında, yan yana: “*Azağıñ haydi polğandır? — surğan Aydo, anıñ hostı odırçadabas.*” V.Kobyakov (Ayağın nasıl oldu? – sormuş aydo onunla yan yana oturarak.) **iki çabal pırikip çurtaza, tabıstığ polcañ; hostı honchıtarğa çurt çoh polcañ.** –Atasözü (İki kötü birlikte yaşasa patırtılı olur, yakın komşulara yaşamak haram olur.) **hostı kölgen at** koşulmuş at. **hostı çurtapçathan** yan yana yaşayan, komşu.

hosto 1.Ok. 2.Demirden ok arkası krş. **hosta.**

hotha 1.Düşük yapma. 2.Düşük.

hothala- Düşük yapmak.

hotı Körbağırsak.

hotı huzurii Apandisit: “*Hotı huzurii ağırlığ ulğaat parğan kızini türçe dee soona saldırbin kızibizeri kirek polça.*” İ.Kotyuşev (Apandisiti patlayan kişiyi hiç geçiktirmeden ameliyat etmek gerekir.)

hoy Koyun: “*Yakın çilniñ hoyın ırte çashıda hadarçılarına peer ağıldıradır.*” V.Kobyakov (Yakın, her yıl koyunlarını ilkbaharda çobanlarına buraya getirtir.) **Püür hoyı hadarbacan.**–Atasözü (Kurt koyunu gütmek.) **hoy teerizi** koyun postu. **hoy südi** koyun sütü. **hoy çılı** hayvan takviminin sekizincisi olan koyun yılı. **hoy porçozi** kardelen.

hoybañna- Kuyruk sallamak, kıvrılarak gitmek: “*Baraban sabıstarına kilistire hoybañnap sıhça.*” V.Tatarova (Davul sesine uygun olarak oynamaya başlıyor.)

hoybañnaacı Kuyruk sallayan; kıvrılan.

hoybañnas Kıvrılma, kuyruk sallama.

hoybañnat- Kıvrılarak gitmek, sallamak, kuyruk sallamak. **aday huzurii hoybañnadıbışan** köpek kuyruğunu salladı.

hoyğala- Ütmek, ateşte yakmak.

hoğalan- Ütülme, ateşte yanmak.

hoğalat- Üttürmek, ateşte yaktırmak.

hoıy Koyu.

hoıy- 1.Koyulaşmak, katılaşmak. **testem hoıy partır** hamurum koyulaşmış. 2.Kesifleşmek, yoğunlaşmak: “*Hazır ayas sooh polğlabıstı / Hara pulut hoıyça.*” A.Topanov (Sert ayaz soğuklaştı / Kara bulut, koyulaştırıyor.) **harashı hoıy-** karanlık yoğunlaşmak.

hoıyğ 1.Koyu, katı. **Hozanahtıñ münı hoıyğ, çabal kızıñıñ çüree hanıñğ.** –Atasözü (Küçük tavşanın çorbası koyu, kötü kişinin yüreği kanlı.) 2.Sık, yoğun, kesif: “*Hoıyğ puluttarı aralap.*” M.Arşanov (Koyu bulutların arasından...) **hoıyğ ağas** sık orman. **hoıyğ sas** sık saç. **hoıyğ as** sık ekin. 2.Koyu bir hâlde, katı şekilde. 3.Sert, katı, şiddetli. **hoıyğ harashı** koyu karanlık.

hoıyn 1.İnsanda koyun: “*Hoıynıñ çarımni kisken ipek tübi sıgar kilgen.*” V.Kobyakov (Koynundan yarısı kesilmiş ekmek dibi çıkarmış.) **holın hoıynınzar suh-** elini koynuna sokmak. 2.*mec.* Şefkatli, koruyucu: “*Çalbah tıgırnıñ hoıynında / Çayıñ parğan çıltıstar.*” A.Topanov (Geniş göğün koynunda / Yayılan yıldızlar.) *Halıñ tayğanıñ nımzah hoıynında Har sım çatça sooh hıshuda.*” M.Kilççekov (Sık ormanın yumuşak koynunda / Kar sessizce yatıyor soğuk kışta.)

hoıyt- 1.Katılaştırmak, koyulaştırmak. **ipek hoıyt-** ekmek hamurunu katılaştırmak. 2. Sıklaştırmak, yoğunlaştırmak, kesifletmek.

hoıythı bk.**hoıytpah**

hoıytpah Koyu, katı (yemek).

hoıylağı *sag.* Ölen inanla birlikte gömülen at.

hoıylığ Koyun sahibi, koyunu olan.

hoıymah Ekşi süttten hazırlanmış çorbalık.

hoıyral- Eğilmek, bükülmek, kıvrılmak: “*Halbah pörıktıg pazın türep sıdabın, hoıyralarğa hınçathan çılı körınçe.*” V.Kobyakov (Geniş börklü başını götüremeyip, bükülmeye meyilli görünüyor.)

hoıyralt- Eğmek, bükmek.

hoıyrıh 1.Kıvrım, zikzak. 2.*s.* Kıvrımlı, zikzaklı. 3.Eğri, çarpık.

hoza *zf.* Birlikte, beraber: “*Olarzaroh hoza oylasçalar payaağı üs oolah: Küdet, Abanah, Kola.*” F.Burnakov (Onlara doğru birlikte koşuyorlar deminki üç oğlan :Küdet, Abanah, Kola.) **ağaa hoza** onunla birlikte, bunula birlikte: “*Ağaa hoza, pala öliğ nimes -uzupça.*” N.Domojakov (Bunula beraber, çocuk ölmemiş, uyuyor.)

hozah (ı.) 1.Katma. 2.*mat.* Toplama. 3.Prim

hozah (ıı.) İki buzağıyı birbirine bağlama.

hozahtıg Eklemeli, ilâveli.

hozam Aşık oyununda çift sayı gelme.

hozan *zool.* Tavşan: “*Çide tüzedır ol hozannarzar. -İster be, uzun hulahtar, mundağ tılaastı?*” İ.Topoyev (Tavşanların yanına gidiyor. -Duydunuz mu uzun kulaklar, böyle haberi?) **Hortıh kızı hozannañ daa horıhcañ.**-Atasözü (Korkak kişi tavşandan da korkar.) **ah hozan** ak tavşan. **tızı hozan** dişi tavşan. **hozan palazı** tavşan yavrusu. **hozan idı** tavşan eti. **hozan çılı** hayvan takviminin dördüncü yılı, tavşan yılı. **hozan teerizi** tavşan derisi. **hortıh hozan** *mec.* korkak tavşan, korkak.

hozanah Küçük tavşan: “*Saashan, hushun, öskicek, hozanah olardañ daa pasha añ-hustar.*” N.Tinikov (Saksağan, kuzgun, keçicik, tavşancık onlardan da başka hayvanlar.)

hozanna- Tavşan avlamak: “*Hıshızın hozannay çörem, hozan idı-neñ sinı azırım.*” V.Şulbayeva (Kışın tavşan avına giderim, tavşan etiyle seni beslerim.)

hozarı 1.Artma, büyüme. 2.*mat.* Toplama.

hozay- Baş aşağı devrilme.

hozaystvo Çiftlik.

hoziğ 1.Katma, birleştirme. 2.*mat.* Toplama.

hozıl- Katılmak: “*Min, minnañ tizip sığabas, hızıl partizannarı pis kün pazınañ taap, hozılğam.*” V.Kobyakov (Ben buradan kaçıp çıkarak, kızıl Partizanları beş gün sonra bulup katıldım.) **Çahsını sağınzañ, çahsaa hozıların, çabalı sağınzañ, çabalğa hozıların.** –Atasözü (İyi düşünürsen, iyiye katılırsın, kötü düşünürsen, kötüye katılırsın.) 2.Katılmak, karışmak: “*Kirilip ahhan kiçig suğları, Kimge hozılıp, çir tobrçalar.*” M.Kilççekov (Gerilip akan küçük dereler, Kem’e katışıp yerleri bir uçtan bir uca geçiyorlar.) 3.Toplanmak.

hozılaçı Katılan, toplanan.

hozım 1.Katkı. **pu kniga naukaa uluğ hozım** bu kitap bilime büyük katkı. 2.*gr.*Ek. **söster töstikneñ paza hozımnarnañ pütçeler** kelimeler köklerden ve eklerden oluşurlar.

hozin- Gücenmek. **Vıstavkaa par polbazañ, hozınma, harazıp toğınzañ pararziñ.**- Atasözü (Sergiye gidemezsen, gücenme, iyi çalışırsan gidersin.)

hozındı (ı.) 1.Boşanmış (kadın). **hozındı hat albacañ** boşanmış kadın almamalı.2.Terk edilmiş.

hozındı (ıı.) Takma saç örgüsü. **hozındı hoşça** saçına örgü takıyor. 2.(kitapta) Ek. **kindenıñ hozındıları** kitabın ekleri.

hozon Tabur, hassa. **hozon hamanı** tabur karargahı.

hozıncı Muhafız subayı.

hozorbelt. Uzun etek, giysinin uzun eteği.

hozrasçyot Tahsisat almadan çalışma.

hozyaystvo Ekonomi.

hra Kırağı krş.**hro.**

hrestomatiya Okuma kitabı.

hri 1.Uç, sınır. **hri pazı çoh** uçsuz bucaksız. **hri pazı çoh çazı** uçsuz bucaksız ova. **hri pazı çoh talay** uçsuz bucaksız deniz. 2.Taraf, yan. **pu hrınañ** bu yandan. **pray hrınañ** her yandan. **pır hri timir, pır hri tuup, pır hri tas.** –Bilmece, çakmaktaşı ve demiri (Bir yanı demir, bir yanı deri, bir yanı taş.) 3.Yanında, yakınında. **sinıñ hriında** senin yanında. **min şkola hrınça kilgem** okul yakınından geldim.

hrında Yakınında. **çar hrında** yar yakınında.

hro Kırağı, kırç. **hro çolı** Samanyolu, Samanugrusu, Hacılar yolu.

hrola- Kırağı düşmek.

hrolan- Kırağılanmak, kırçlanmak.

hrom (ı.) Krom.

hrom (ıı.) Bir deri türü.

hronıçeskay s. Müzmin, süreğen.

hronik Kronik.

hronika Vakayiname.

hronologıçeskay s. Kronolojik, tarih sırasıyla.

hronologiya Kronoloji, zamandizin.

hrustal Kristal

huba (ı.) Kürk zıh krş.**huma.**

huba (ıı.) Servi kozalağı kabuğu.

huba (ııı.) 1.Solgun sarı, kuba, sararmış, solmuş: “*Tıgey tözince huba çazını ötıre Çobat suğ çat partır.*” N.Domojakov (Tepe dibinde sarı ovayı geçerek Çobat ırmağı akıyor.) 2. Boz: “*Hacan iki huba harahçay at alınça sulaspınañ irtkende Fedor Pavloviçtiñ çüree «suğ-suğ, suğ-suğ» teen çili tükklep sıhhan.*” N.Domojakov (İki boz kırlangıç atın önünden patırtıyla uçunca Fedor Pavloviç’in yüreği ‘su-su, su-su’ der gibi atmaya başlamış.)

hubağın belt. Kelebek krş. **örbekey, hubanah.**

hubahay 1.Soluk sararmış. 2.Ağarmış, aklaşmış krş.**hubañhay**

hubahısı- Hastalanmak, sakatlanmak.

hubalıh Mineral. **hubalıh sırı** mineral boya.

hubanah sag. Kelebek krş. **örbekey. hubağan.**
hubaňhay 1.Soluk, sararmış (beniz). 2. Beyaz, beyazımsı krş.**hubahay.**

hubar- 1.Rengi solmak, sararmak. 2.Ağarmak. beyazlaşmak: “*Tañ alnı hubar pastaan tustarda Saraashur, püürlerni öörineñ ileede tastih taydır paribızıp, tügencizin oñar halğan ah çazınıñ siliin.*” N.Nerbışev (Tan başı ağarmaya başladığında Sarı aygır, kurtları sürüsünden çok uzaklara sürükleyerek, son kez ak yazının güzelliğini fark etmiş.)

hubart- 1.Sarartmak, soldurmak. 2.Ağartmak.

hubay 1.Kötü ruh. 2.Ruh, can **ot İceziniñ hubayı** ateş iyelinin ruhu.

hubul- Değişmek: “*Traktor kilerineñ, kirek saňay hubul parğan.*” M.kokov (Traktörün gelmesiyle ner iş değişmiş.) 2. Değişmek, başka dona bürünmek: “*Amdı hustar pasha ide Hubulcañ tus polça odır.*” N.Tinikov (Şimdi kuşlar başka dona / Don değiştirme zamanıdır.) **hubulıp çoohtadı** yalan söyledi, yalan attı.

hubulcah Maske.

hubuldır- 1.Dönüştürmek, değiştirmek: “*Hır Ağbannı suğluhtap alıp, Huruğ Uybatı hubuldırçabis.*” M.Kilççekov (Kır Ağban'ı sulayıp / Kuru Uybat'ı değiştiriyoruz.) 2.gr. Çekimlemek.

hubulğan Gulyabani.

hubulğas 1.Değişme kabiliyeti, başka dona bürünme yeteneği. 2.Kurnaz.

hubulğastıg s. Başka dona bürünme kabiliyeti olan.

hubulğat 1.Dönüşme, çevrilme, başka kimliğe bürünme. 2.Kurnazlık.

hubulis 1.Dönme, çevrilme, başka dona bürünme: “*Tınnıg nimelerniñ hubulızı hıyğa kiziniñ törütken*»” V.Tatarova (Canlıların değişmesi iyi insanı yaratmış.) 2.gr. Çekim. **glagolmıñ hubulızı** fiil çekimi.

hubulis- (birlikte) Dönüşmek, değişmek, çevirmek.

huca 1.Ambar. 2.Sundurma, çardak.2.Depo, kiler.

hucağas Kuş veya hayvan şeklinde yapılmış kurabiye türü.

hucah Kucak: “*Hıshı soohtarda tütires çörzem / Am daa çılıtça ice hucağı.*” M.Kilççekov (Kış soğuklarında titresem / Hâlâ da ısıtıyor anne kucağı.) **pır hucah odın** bir kucak odun, .

hucahta- Kucaklamak, sarmak: “*Paskirni paza pır oolmi moyınlarınan hucahtap alıp, çoohtan sıhhan.*” S.Çarkov (Paskir'i ve başka bir oğlanı boyunlarından kucaklayıp, konuşmuş.) **holında pala hucahtap çör** elinde çocuk kucaklamış gidiyor.

hucahtan- Kucağına alınmak.

hucahtas Kucaklama, sarma.

hucahtas- Kucaklaşmak, birbirine sarılmak: “*Udur-tödör hucahtaza tudınıs salğan.*” A.Çerpakov (Karşılıklı kucaklaşarak tutuşmuş.)

hucahtat- Kucaklatmak.

hucur Tuzla.

hucurlıg s. Tuzla yeri, tuz(lu). **hucurlıg höl** tuzlu göl.

huç- Serpmek, dökmek.krş. **hus-**

huça Koç. **Pis kistinde tügdür huça.** –Bilmece, süpürge (Soba ardında tüylü koç.)

huçacah Kuzu.

huçu Yeğen, kardeş çocuğu. **açı-huçular** baba tarafından akrabalar

huda 1.Dünür. 2. Dünür gitme: “*İce-pabaňzar hudaa par kilercikpıs.*” V.Şulbayeva (Anne babana dünür giderdik.)

hudağay 1.Kayınvalide, kaynana. 2.Dünürücü.

hudala- Dünür gitmek, kız istemek: “*Hınzañ pozıñ hudala, hınzañ, min de, hudaa par kilem.*” S.Çarkov (İstersen kendin iste, istersen ben de istemeye giderim.) **Hızıl kiik körinze, atıp alarğa çörçem; hıs pala urunza, hudalırğa çörçem.** –Atasözü (Kızıl geyik görünse, vurup almaya giderim, kız bala dövünse, dünür yapmaya giderim.)

hudalas Kız isteme, dünür gitme.

hudalas- (birlikte) Dünür gitmek, kız istemek.

hudalat- Dünür göndermek, kız istemek.

huday Allah, Tanrı, Hûda: “*Çayaanım, hudayım, çazıhtan araçıladah!*” M.Kokov (Yaratıcım, Tanrım günahtan kurtar!) **huday la piler anı** onu Allah bilir! **huday ipçi** tanrıça, ilâhe. **hudayğa kirtün-** Tanrıya inanmak. **hudayğa pazırım-** Tanrıya tapınmak. **huday al-** Tanrı almak, ölmek. **obal-huday** aman tanrım!

huday-çayan Tanrı, Allah.

hudojestvennay s. Sanatsal.

hudojestvo Sanat.

hudojnik 1.Ressam. 2.Sanatçı.

hul 1.Kul, köle: “*Kızı adın çidırbeñer / Çoh idiñer saňay hulnı! / Pu ah çarıhtıñ üstüne / Hul polarğa törebeebıs.*” V.Mayneşev (İnsan adını yitirmeyin /Yok ediniz bütün köleliği / Bu aydınlık dünyaya / Köle olmaya doğmadık.) 2.Kulluk, kölelik: “*Harğalğan çabal ırcılarını / Unadıp, hanın töge çat salğan / Ana ol hınıstıg çir-suğrı / Ölüm, huldañ araçılöp halğan.*” İ.Kotyuşev (Karganmış kötü düşmanı / Yok edip kanını dökmüş / İşte o güzel yurdu / Ölümden, kölelikten kurtarmış.)

hula Kula. **ah hula** ak kula. **ala hula** ala kula.

hulah 1.Kulak, işitme organı: “*Anıñ çarıh hulahtarı, hıshı pörıktıñ hulahtarı çılı, halbastanğlapça.*” V.Kobyakov (Onun parlak kulakları, kış borkünün kulakları gibi sallanıyor.) **İğiros izer at hulağına tıs pirbes, iki çabal pırık parza, il çoğça çadıg pirbes.** –Atasözü (Gıcırdayan eyer at kulağına rahat vermez, iki kötü bir olsa, halka yatı vermez.) 2.Kulak, borkün kulakları **pörıktıñ hulahtarı** borkün kulakları. 3.Kulak, kulp, tutamak **hazannıñ hulağı** kazanın kulpu. 4.Delik **ıñneniñ hulağı** iğne deliği. **hulaam tun parğan** kulağım tıkanı. **uzun hulah** uzun kulak. **hulah tunıstıg** sağır edici, kulak patlatıcı. **halbah hulah** sarkık kulak. **hulahtarın pisteldir-** kulaklarını dikmek. **hulaana tapsa-** kulağına seslenmek. **hulaa hatıh** ağır işiten. **pır hulahha kirdi, pırsıneñ sıhtı.** – Atasözü (Bir kulağından girdi diğerinden çıktı.) **çir hulah** ayı. **çaba hulah** baykuş. **pağa hulağı** kulağın çukuru.

hulahta- Kulağını çekmek.

hulahtas- (birbirinin) Kulağını çekmek.

hulahtıg s. Kulaklı: “*Sarıg tay, pıs hulahtıg, nınmah sağırlıg, tört çastıg mal.*” N.Domojakov (Sarı tay; sivri kulaklı, yuvarlak sağırlı, dört yaşında hayvan.) **Püür uhancıl, çir hulahtıg polcañ.** –Atasözü (Kurt duyarlı, yer kulaklı olur.) **hulahtıg pörık** kulaklı bork. **hatıg hulahtıg** sağır.

hulan Kulan, yabanî at.

hulas Kulaç: “*Çiti hulasça çirde tal ağastıñ altında haydağ-da hara nime körinçe.*” A.Kuzugaşev (Yedi kulaç kadar yerde söğüt ağacının altında kara bir nesne görünüyor.)

hulasta- Kulaçlamak.

hulastan- 1.Kulaçlanmak. 2.Hızlı adımlarla gitmek: “*Pıçon, izebineñ üs azır hamçı sığara tart kilip, hulastan pariğanda, apsañ anıñ holına çapsınıbıshan.*” N.Domojakov (Pıçon cebinen üç çatalı kaçı çıkarıp, hızla giderken, ihtiyar onun eline yapışmış.)

hulat Kula at.

hulban 1. Dazlak. 2.Yalnız. **homay irge parğanca**
hulban da pozım çörgeybin kötü kocaya varacağıma
yalnız başıma yaşarım. 3.(kesik) Kulak. **hurban**
hulahtıg hulun kesik kulaklı kulun.

hulbuhçu Yalancı, düzenbaz. **hulbuhçu hulğu ton**
a) kötü elbise b) fakir, yoksul.

hulcu ırgat, işçi, hizmetçi. **çalıcı-hulcu** hizmetçiler,
ırgatlar.

hulçuh İhmalkâr.

hulğı bk.hulğu

hulğa Filiz.

hulğaattan- Uydurmak.

hulğalan- Ekin uç vermek, yeşillenmek,
filizlenmek. **as hulğalambışan** ekin uç vermiş.

hulğu s. 1.Eski, yırtık (giysi) 2.mec.Fakir

hulğuçı Yırtık giysili

hulğur bk. hıldır.

hulhu Kulak kiri. krş.hunuha.

hulun Kulun: “*Pıree hulun aña-nimee kırıp,
alay çidip pe noo parza, annañ çahsı la kün körceen
çoğıl.*” V.Kobyakov (Bir kulun bir yere girse veya
kaybolsa, ondan sonra güzel gün göremezsin.)

hulunna- Kulunlamak.

hulunniğ s. Kulunlu: “*Ol pılgen: mundağ açığ
soohtıg, amir haraalarda ças hulunniğ çılğılar huralar
ornunda honadır.*” N.Nerbişev (O biliyor, böyle acı
soğuklu, sakın gecelerde genç kulunlu yilkılar tarlalarda
geceler.)

hum Kum: “*Hum çazı halza istinde, Humın
çuup ağar suğ polğay.*” M.Bainov (Kum yazı kalsa
içinde / Kumunu yıkayıp akan su olur.) **Huu pastıñ**
harağına hum tolbas hacan daa, açın payınıñ harağına
altın tolbas hacan daa.- Atasözü (Kır başının gözüne
kum dolmaz hiçbir zaman, aç gözlü zenginin gözüne
altın dolmaz hiçbir zaman.) **altınniğ hum** altınlı kum.

humaKürk zih krş.huba.

humala- Zihla çevirmek, zih dikmek.

humalat- Zih diktirmek.

humartha bk.humarthı

humarthala- Vasiyet etmek, hatıra bırakmak:
“*İcezi ürir alnında ağaa hızıl torğıdan humarthılap
hapçığas tük pirtir, pay pol, oolğım, pu süümegeške
toldıra altınıñ polzın.*” N.Tyukpiyev (Annesi ölmeden
önce ona kızıl ipekten hatıra olarak küçük kese dikip
vermiş, “zengin ol, oğlum bu kese dolusu altın olsun”)

humarthı 1.Vasiyet: “*Adam-ıcem humarthıların Tıs
kize pazıp tıñaanıbtı?*” M.Kilçiçekov (Annem babam
vasiyetlerini / Diz üstü oturup dinlemişti.) 2.Vasiyet.

humarthıla- Hatıra bırakmak, vasiyet etmek: “*İcezi
ürir alnında ağaa hızıl torğıdan humarthılap hapçığas tük
pirtir.*” N:tyukpiyev (Annesi ölmeden önce ona kızıl
ipekten hatıra olarak küçük kese dikmiş.)

humdus bk.hundus.

humna- Kumlamak, kuma bulamak.

humnah Kozalak.

humniğ Kumlu: “*Husnañ añ na çurtacañ /
Humniğ çazı istinde.*” M.Kokov (Sadece kuşla kurdun
yaşadığı / Kumlu yazı içinde.)

humulçah Leğen kemiği. **pala tabarda ipçiniñ**
humulçağı azılça çocuk doğururken kadının leğen
kemiği açılır.

iney-hunay Yaşlılar.

hundurğah kız. Dulavrat otu.

hundus zool. Kunduz. **sarığ hundus** dişi kunduz.
hara hundus erkek kunduz.

hunu Kutup porsuğu: “*Hunu, tısterin közide, tıpçe:
Sinineñ arınca halbastar.*” N.Tinikov (Porsuk dişlerini
göstererek diyor: “Seninkinden aşağı kalmazlar.”)

hunuha sag. Kulak kiri. krş.hulhu.

hupsu-(kuzu annesine) Alışmak.

hupsut- (kuzuyu annesine) Alıştırmak.

hur (ı.) 1.Kemer: “*Aalay çibek hur ağamnañ
surıp alam.*” V.Maynaşev (Veya ipek kemer dedemden
isteyip alayım.) 2.Bez parçası. 3.Çıkıntı, aşıt, geçit. **tıgır
huru** gök kuşağı, ebem kuşağı. **haya hurı** kaya çıkıntısı,
kemer. **haas hur** kayış kemer. **çibek hur** ipek kemer.

hur (ıı.) Hayvanı kira salma.

hur (ııı.) belt. Küme, deste.

hur (ıv.) Kundak.

hura Dökümhane, demir döküm fırını.

hura- Parçaları birleştirmek, ek yaparak
uzatmak.

hurağan Kuzu: “*Pır toyman hara ahsah hoyıcah,
iki hurağanın hoşdıra, hur üstüne naa la sıgıp, ottap
çör.*” V.Kobyakov (Bir boynuzsuz kara aksak
koyuncuk, iki kuzusunu peşine takmış, tepe üstüne yeni
çıkışmış otluyor.) **hurağan teerzi** kuzu derisi. **ah
hurağan teerzin aptıraa sal-saldım.** –Bilmece, dişler
(Ak kuzu derisini sandığa koydum.)

hurah 1.Yaşıtlı, akran. 2.Sınıf.

huralday (ı.) zool. Yırtıcı bir kuş.

huralday (ıı.) Kurultay. **türk çonnarnıñ huraldayı**
Türk Halkları Kurultayı.

irem-huram Dönek. **irem-huram kızı** dönek kişi.

huramı On iki parmak bağırsağının kalın
bağırsağa bağlandığı yer.

hurandı Parça, kırıntı: “*İpçiler tonnarın,
çibekneñ, hurandıların hoostap, uğaa silig tük saladır.*”
N.Tyukpiyev (Kadınların elbiselerini; ipekle,
kırpıntılarla süsleyip çok güzel dikiyor.) **hurandı
teerlerindeñ ton tıgerge** kırpıntı derilerden elbise
dikmek.

huray ün. Kötü bir olay karşısında söylenen ünlem
sözü.

hurayah Nine, ihtiyar kadın.

hurbu Kurum krş. **hurun.**

hurça- 1.(kemer) Bağlamak, kuşanmak. **hur**

hurça- kemer bağlamak. 2.Çemberlemek

hurça Yüksük.

hurçağ (ı.) 1.Kuşatma, kemer takma. 2.Çember:
“*Tura honıp pır orında hurçağ ibirgen çili tolğalça.*”
V.Şulbayeva (Kalkıp, yerinde çember çevirir gibi
dönüyor.) 3.Kaplama.

hurçağ (ıı.) Bin kişiden oluşan tabur.

hurçağlıg s. 1.Kemerli, kuşanmış 2.Çevrilmiş,
çember olmuş: “*Çirçeler çili, tündirilçeler / Timir
hurçağlıg tört tuyğah.*” M.Kilçiçekov (Fincanlar gibi
döndürülüyor / Demirle çevrilmiş dört toynak.)
3.Kaplanmış. **kümüsneñ hurçağlıg** gümüş kaplamalı.

hurçal- Çevrenmek, çevrelemek: “*Çazıçahıtı ibire
at çügürceñ çir hurçal partur.*” İ.Kostyakov (Küçük
ovanın etrafını at koşturacak yer çevreliyor.)

hurçan- 1. Kuşanmak: “*Hurçan salğan çibek
hurınıñ çaçahtarı Klaşanıñ kögeneene çaba çayıldıra
çathannar.*” İ.Kostyakov (Kuşandığı ipek kemerin
püskülleri Klaşa'nın gömleğini kaplayarak yatmışlar.) 2.
mec. Kuşanmak: “*Kögılbey Kimni sari hurçanğan /
Töreen çiribis Hakasıyabıs.*” M.Kilçiçekov (Mavi
Kem'i sarıp kuşanmış / Ana yurdumuz, Hakasyamız.)

hurçaña Bel.

hurçat- Kuşatmak, kemer bağlatmak.

hurçu (ı.) Yüksük, dikiş yüksüğü: “*Purunğı ulus
habahtı hurcunañ üleceñner, amdığular, tizeñ, suğ la çili
ışçeler.*” V.Tatarova (Eski insanlar içkiyi yüksükle
sunarlarmış, şimdikiler ise su gibi içiyorlar.)

hurçu (ıı.) İşkembe.

hurğagla- Tahmin etmek.

hurğah anat. Damak. **hatıg hurğah** sert damak.
nımzah hurğah yumuşak damak.
hurğan Kuşun kanat kemiği.
hurği Kuş tüyü kepeği, donrası.
hurğicah bk.hurği.
hurğun Kanat tüyü.
hurula- sag. Belemek, kuşakla bağlamak, kundaklamak.

hurlağ 1.Kundak. 2.Kundaklama. krş. **hur (iv.)**
hurlandır- Dolandırmak, sarmak, belinden bağlamak: “*Yakın huruğ çirni hurlandırızdır.*” V.Kobyakov (Yakın kuru yeri dolandırıyor.)

hurlıg s. Kemerli, kuşaklı.
hurluh 1.Kılıf, mahfaza. 2.Ok kılıfı, sadak, kuburluk.

hurmah Gevrek.**yablah hurmağı** patetes gevreği.

hursah Mide, kursak: “*Anda-mında urun parçathan ooh-teek tiriğ nimeler hursah tübine dee çit hala çoğillar.*” N.Nerbişev (Orada burada rastlayan ufak tefek canlılar kursak dibine de ulaşmıyorlar.)

hurt zool. Kurtçuk, böcek: “*Hurt oshas, hara nimeni kör salıp, çixsi sıbirabışan Marğa.*” İ.Kotyuşev (Kurtçuk gibi, kara nesneyi görüp, iğrenerek mırıldanmış Marğa.) **hara hurt** mayıs böceği. **sidiñ hurt** karınca.

hurt-hoos Haşerat, böcek(ler): “*Çazı honihtıg hurt-hoostar / Çalbah pürler kilepçe.*” A.Topanov (Yazıda geceleyn böcekler / Geniş yapraklar arıyor.)

çil hurt Kene.
hurticah Kurtçuk.
hurtta- Kurtlanmak.
hurttat- Kurtlandırmak.
hurttıg s.Kurtlu: “*Alay ba izig ortı çayğıda / Hurttıg suğni oortaambıstı?*” M.Kilçiçekov (Yoksa sıcak orta yazda /Kurtlu suyu yudumladı.) **hurttıg yabloka** kurtlu elma.

hurtuyah 1.İhtiyar kadın. 2.Eş, karı. **hurtuyah tas** kutsal taş heykel.

huru- Kurumak: “*Vaskaa izig polibışan, tamağında hurupça, purnın paza naahtarın çimcilapçathan soohıtı pılınminçe.*” A.Kuzugaşev (Vaska'ya sıcak oluyor, boğazı kuruyor, burnunu ve yanaklarını okşayan soğuğu hissetmiyor.) **Ças ağastı huraalahha eg, olğanni tuzında ügret.** Atasözü (Yaş ağacı kurumadan eğ, çocuğa zamanında eğit.) **çuulğan kip tashar hurupça** yıkanan elbise dışarıda kuruyor. **ağas hurup partır** ağaç kurumuş. 2.Zayıflamak. 3.Nesli tükenmek.

huruda zf. Katı, katı olarak **nımırha huruda pıs parğan** yumurta katı pişmiş.

hurudıg Kurutma.

huruğ 1.Kuru: “*Yakın huruğ çirni hurlandırızdır.*” V.Kobyakov (Yakın kuru yeri dolandırıyor.) **Erincek kıziniñ irni huruğ, erinmes kıziniñ irni çağlıg.** Atasözü (Erinenin dudağı kuru, erinmezsin dudağı yağlı.) 2.Boş: “*Poziniñ klazına çügür pardı, pır dee kızı çoğıl, huruğ.*” A.Kuzugaşev (Kendi sınıfına koştu, hiç kimse yok, boş.) **huruğ ot** kuru ot. 2.Sade, katıksız. **huruğ çay** sade çay. 3.Boş. **huruğ hal-** boş kalmak. **huruğ söök** çok zayıf. **huruğ til** boşboğaz.

huruğ çil Kıtık, yokluk yılı
huruğ harın Aç, acıkmış.
huruğla- Kurutmak, kurulamak.
huruğlan- Kurulanmak, kurutulmak.
huruğlas Kurulama, kurutulma.
huruğlas- (birlikte) Kurulamak, kurutmak.
huruğlat- Kurulatmak, kurutmak.
hurun Kurum.

hurusha Kuzu postu: “*Anda pır hara tonni çaybancihha çabınğan, hara hurusha pöriktig, simis sıraylıg kızı turça.*” V.Kobyakov (Orada bir kara paltoyu üzerine geçirmiş, kara kuzu postu börklü, semiz yüzlü kişi duruyor.)

hurut- Kurutmak.
hurutKurutulmuş peynir, kurut: “*İcezi, çüregim miniñ hurut çili huruda tart parğan.*” V.Şulbayeva (Anneciğim, yüregim benim kurut gibi kuruyup çeilmiş.)

huruttır- Kurutturmak.

hus (I.) Kuş: “*Aalğa hustar çidışçeler / Aymah çirdeñ aylanıp...*” P.Ştıgaşev (Köye kuşlar geliyorlar / Çeşitli yerlerden dönüp...) **Honmaspın teen ağasha hus taa honadır, ispespın teen suğni izerge dee kilizedir.-** Atasözü (Konmam dediği ağaca kuş da konar, içmem dediği suyu içmeye de gelir.) **ibdeği hustar** evcil kuşlar. **irlacañ hustar** ötücü kuşlar. **ağın hustar** göçmen kuşlar. **añ-hus** yırtıcı kuş. **hus palazı** kuş yavrusu. **hus hazaazi** kuş kümesi. **hus huzurii** şirpençe. **hara hus** kartal.

hus (II.) Ormanın sık yeri, kuz. **husta attar ottapça** ormanın sık yerinde atlar otluyor.

hus- (I.) 1.Dökmek, serpmek. 2.Kusmak.

hushacah Kuşçuk, küçük kuş: “*Çarlıh ünnig hushacahtar Çazıt çirge kİRgİlepçe...*” A.Topanov (Parlak sesli kuşçağızlar / Gizli yere giriyorlar.) **İrte turğan hushacah nimiske tüzedir, ırte turbaan hushacah harağın çuħıçıp odıradır.-** Atasözü (Erken kalkan kuşçuk yemişe rastlar, erken kalkmayan kuşçuk gözünü ovalar.) **hushacah çisteği** kuş kirazı.

hushacahta- Küçük kuş avlamak.
hushu Kusmak. **hushum kilçe** kusacağı geliyor.

hushun 1.Kuzgun: “*Hushun hoohtabaan Hoybal çazızın / Hızıl puğdaynañ sırlapçabıs.*” M.Kilçiçekov (Kuzgunun gaklamadığı Koybal yazısını / Kızıl buğdayla boyuyuyoruz.) **hushun haahtapça** kuzgun gaklıyor. 2.mec. Kuzgun, hunhar, yırtıcı, vahşi: “*A min kemni araçılaam? Duşmannarnı, ol hanğa tospas hushunnarnı.*” V.Şulbayeva (Peki ben kimi kurtardım? Düşmanları, o kana doymaz kuzgunları.)

husta- Kuş avlamak.
hustır- Kusturmak.

hut Kut, ruh: “*Çonda çoohtıdırlar, kızı toozil parza, anıñ hudi, husha hubulıp, uçugıbışca.*” V.Tatarova (Halk içinde konuşular, insan ölünce onun ruhu, kuşa dönüşüp uçuyor.) **hudi çarıl-** çok kurkmak: “*Hudi çarıl parğan — sala mañzırı küsküzin al pirem tıp nandırğan.*” V.Tatarova (Çok korkmuş, çarçabuk güzün alıp veririm diye cevaplamış.) **hudi sıh-** çok korkmak: “*Huttarıñ sıhtı ba? Matap horıh pardar, ya?*” V.Şulbayeva (Ruhunuz çıktı mı? Çok korktunuz ha?)

hutah Erkeklik organı.

huthar- Kurtarmak.

hutorKüçük çiftlik.

hutuh Kuyu.

hutul- Kurtulmak: “*Aydo ol tusta, soonzar hılçañnap, açıg teestig piçikteñ hutularğa, tağniñ oliınca oylapça.*” V.Kobyakov (Aydo o sırada, arkasına bakınıp, acı veren kamçıdan kurtulmak için, dağın yamacına doğru koşuyor.)

huu (I.) Kuğu: “*Ağınğa çörgeñ ah huu hus çili / Alton çulattı aylandır kildim.*” M.Kilçiçekov (Göçe giden ak kuğu kuşu gibi / Altmış dereyi dolanıp geldim.) **huu tügi** kuğu tüyü.

huu (II.) Gri, kır: “*Huu hır ozarındağı ashırlıg pasha çılğılarğa ürügis, huysı çirkezi ırahtınoh çitken.*” N.Domojakov (Boz tepenin öte yayındaki aygırlı başka yılıklara ürküş, huylanma sesi uzaktan ulaşmış.) **huu pas** ihtiyar, kır saçlı. **Huu pastıñ harağına hum tolbas**

hacan daa, açın paynıñ harağına altın tolbas hacan daa.-Atasözü (Kır başlının gözüne kum dolmaz hiçbir zaman, aç gözlü zenginin gözüne altın dolmaz hiçbir zaman.)

huu hat Cadı.

huu (m.) Pek, çok.

huul- Ağaç kurumak.

huulğan Kuru, kurumuş.

huun Başak kalıntısı, kesmik.

huur-Rengi atmak, rengi solmak. **pladım huur parğan** elbisemin rengi soldu.

huurta Beyazımsı: “*Ah çazınıñ sıhhan odı çibek sashan oshas poladır, çe amdı, irte çashıda, anıñ odı, hıshı soohtı tobirğanda, huurta tartıp sarğal parğan.*” V.Kobyakov (Ak yazının çıkan otu ipek sermiş gibi olur, fakat şimdi, ilbaharda, onun otu, kış soğuşunu yardığında, beyaza dönüp sararmış.) **huurta tart-**beyazlaşmak, aklaşmak: “*Sırayıñ pray huu tart partır, iceñ.*” V.Şulbayeva (Yüzün bütünüyle ağarmış, anneciğim.)

huus 1.Deri. **huus huyah** deri zırh. **huus istan** deri pantolon. 2.Parşömen.

huy Mağara. **tağ huyı** dağ mağarası.

huy- At ürkmek, kaçmak.

huyah Zırh, zırhlı elbise.

huyahta- Zırhla kaplamak.

huyahtal- Zırhlanmak, zırh kaplanmak.

huyahtan- Zırhlanmak, zırhla kaplanmak, zırh giyinmek.

huyahtıg s. Zırhlı, zırhla kaplı.

huyañ Ürkek (at.)

huybir- 1.Rüzgârdan kasırğa oluşmak.2.Acele etmek.

huyğa (ı.) Baş derisi.

huyğa (ıı.) sag. Dondurulmuş paça.

huyğa (ııı.) Mercan

huyıs Huyulanma, ürkmek.

huyu Mağara.

huyuh Yanık kokusu.

huyuhta- 1.Yanık kokmak.2.Tüylerini yakmak.

huyulıg s. Mağaralı. **huyulıg haya** mağaralı kaya.

huyun Kasırğa: “*Haya-tağlarını ötipçe, Huyunnañ tabırah oylapça.*” M.Arşanov (Kayaları dağları deliyor / Kkasırğadan hızlı gidiyor.) **harlıg huyunna** karlı kasırğalar. **huyun çili parğan** kasırğa gibi gitmiş.

huyunna- Kasırğa çıkarmak.

huzıcah Kuş, küçük kuş, kuşçağız: “*Zoya sah andoh silig huzıcahtı kör taphan.*” N.Domojakov (Zoya tam o sırada güzel kuşçağızı görüvermiş.)

huzuh 1.Fıstık, çam fıstığı: “*Tastıhtı arıgda toğas parza, çistek-miskelerin, huzuhtarın tasti, ay-hut çoh tisçeñner.*” N.Tyukpiyekov (Uzak ormanda karşılaşsalar, yemişlerini, mantarlarını, çam fıstıklarını atarak, sessiz sedasız kaçıyorlar.) 2.Ceviz. **huzuh hazarğa-** fıstık, ceviz kırmak. **hoorğan huzuh** kavrulmuş fıstık, fındık. **huzuh ağazı** çam fıstığı ağacı. **gretskay huzuh** ceviz. **huzuh has-** çam fıstığı kırmak: “*Ulitsaca hıshacah kögenektig huzıcahtar, pözık sınııg hızıl sıraylıg ipçiler, irenner, hay pıreeleri huzuh hazıp ala, aar-peer irtışçetkenner.*” N.Tyukpiyekov (Sokakta kısa elbiseli kızlar, uzun boylu kırmızı yüzlü kadınlar, erkekler, her biri çam fıstığı kırarak, oraya buraya geçip gidiyorlar.)

huzuhta- Çam fıstığı toplamak.

huzuhtas- Birlikte fıstık toplamak.

huzuhtas Fıstık toplama.

huzuhtat- Fıstık toplatmak.

huzuruh Kuyruk: “*Tört çastıg mal, huzuruh altınañ çıkseen polğan.*” N.Domojakov (Dört yaşındaki hayvan, kuyruk altından huylanırmış.) “**Sım çatçathan çilanniñ huzurıgına paspa.**- Atasözü (Sakince yatan yılanın kuyruğuna basma.) **at huzurii** at kuyruğu. **hus huzurii** kuş kuyruğu. **palıh huzurii** balık kuyruğu. **hoy huzurii** koyun kuyruğu. **kögenek huzurii** elbise kuyruğu. **samolyot huzurii** uçak kuyruğu. **huzuruh orhazi** kuyruk sokumu. **huzuruh tolğa-** kuyruk sallamak. **huzuruh pulğa-** kuyruk sallamak.

hıl huzuruh zool. Kılkuyruk.

hara huzuruh zool. Kakım, as.

uzun huzuruh zool. Kurt, börü.

huzuruhta- 1.Kuyruğundan yakalamak. 2.Kuyruğuyla vurmak.

huzuruhtıg. Kuyruklu: “*Paskirniñ altındağı nışkecek azahtıg, pözık pastıg, uzun huzuruhtıg pora mal.*” İ.Kostyakov (Paskir’in altındaki ince bacaklı, yüksek başlı, uzun kuyruklu bora at.) **sodañ huzuruhtıg** kuyruksuz. **huzuruhtıg kögenek** kuyruklu elbise. **altı azahtıg, iki pastıg, iki hurlıg, pır huzuruhtıg.**-Bilmece, atlı kişi. (Altı ayaklı, iki başlı, iki kemerli, bir kuyruklu.)

ıdara- (elbise) Eskimek.

ıdaraan Eskimiş, yıpranmış. **ıdaraan kögenek** eskimiş gömlek.

ıdığan Şaman kadın.

ıdıram s. Sinirli, öfkeli. **ıdıram kızı** sinirli kişi.

ıdırban bot. Kuşburnu, it burnu, yaban gülü: “*İbire hoostalğan uluğ közenekteri alında ıdırbannar, çahayahtar hızarıs-sağılıshlapça, ipti sidennel partırlar.*” N.Tyukpiyekov (Etrafi süslenmiş büyük pencereleri önünde yaban gülleri, çiçekler kızıyorlar, evi çevreliyorlar.)

ıgğıra- Gıcırdamak.

ıgıl- Yığılmak, toplanmak. **pustar pır çirde ıgılbıstılar** buzlar bir yerde yığıldılar.

ıgıldıra zf. Toplanarak, yığılarak: “*Tanıcaa çoh nimee çağın ıgıldıra çamaras parğannarında...*” N.Domojakov (Tanınmayan nesneye yakın toplanarak yapıştıklarında...)

ıgılıs Toplanma, bir yere sıkışma.

ıgır Gıcırta.

ıgır- Uğuldamak, gıcırdamak: “*İgır turğan tolğalıp çillerneñ / Çacın kimeliğ çolım pastadım.*” M.Bainov (Uğuldayan dönen yellerle / Kağıt gemimle yola çıktım.)

ıgıra- Gıcırdamak, tıkırdamak: “*Hañaa ıgırap, terpekter sıgırıs sıhhandı, Fedor Pavloviç haybağınğan.*” N.Domojakov (Atlı araba tıkırdayıp, tekerlekler gıcırdadığında Fedor Pavloviç etrafına bakınmış.) **azah altında har ıgırapça** ayak altında kar gıcırıyor. **ızık ıgıra-** kapı gıcırdamak.

ıgıras- Gıcırdamak: “*Ol tusta Torkanıñ hañaalarımıñ, ıgırazıp, odıñ tartıp, naa çitkenneri istilgen.*” V.Kobyakov (O sırada Torka'nın atlı arabalarının gıcırdayarak odun çekip yeni geldikleri duyulmuş.)

ıgırat- Gıcırdatmak. **tısterin ıgıathan** dişlerini gıcırdatmış.

ıgıros Gıcırdayan, gıcırta **ıgıros izer at hulağına tıs pırbes, iki çabal pırık parza, il çoğa çadıg pırbes.** -Atasözü (Gıcırdayan eyer at kulağına rahat vermez, iki kötü bir olsa, halka yatı vermez.)

ih- Rüzgâr yönünde gitmek

ihçım Dar.

ihaan Sebepsiz çıkışma.

ihanna- (sebepsiz) Çıkışmak

ihır- Rüzgâr yönünde sürmek, göndermek, kaçırmak.

u Ağlama, ağlayış: “İpçi çon, uların pazın polbin, plat uçuhartınañ harah çastarın çışçalar.” F.Burnakov (Kadınlar, ağlamalarına engel olamayarak, mendil uçlarıyla gözyaşlarını siliyorlar.)

uh Keman. **uh tart-** keman çalmak.

ula- Vızıldamak, uğuldamak: “Hañaa terpekteri açığ suttığı la çili ulasçalar.” N.Domojakov (Atlı araba tekerlekleri acı acı ağlar gibi uğulduyorlar.)

ulas- Uğuldaşmak, vızıldaşmak: “Hara seek tobın çili hayınça, iray çili ulasça.” N.Domojakov (Kara sinek böcek gibi kaynıyor, sivri sinek? gibi vızıldıyor.)

ulat- Uğuldatmak, vızıldatmak.

un- İkinmek, çabalayıp durmak.

ur Düşmanlık.

ura- Hırlamak, mırıldamak: “Üzincî çılı parir. -Mn, n-a-a, -uluğ tımbızıp, uzun tabısınan urabışan payağı kızı.” V.Kobyakov (Üçüncü yıl oluyor. -İşte, derin nefes alıp uzun sesele hırlamış deminki kişi.)

uran- İrlamak, hırlıdamak: “-Ayool, noo nime kirekiir sağaa, - izennespin dee, uranğan çili, nandırça Arkadiy.” V.Tatarova (Ayool, ne gerekiyor sana, selâmlaşmadan da, hırlar gibi, cevaplıyor Arkadiy.)

uranıs Hırlama: “SooH uranızın anıñ istip, Kİçİğ añnar annañ pök turğan.” N.Tinikov (Soğuk hırlamasını onun duyup / Küçük hayvanlar onunla konuşmamış.)

urcı Düşman, hasım: “Amdı Yakın Aydonıñ na urcızı nimes, çe ol Çohırahtıñ daa hınmas çabal urcızı pol parğan.” V.Kobyakov (Artık Yakın sadece Aydo'nun düşmanı değil, aynı zamanda Çohırah'ın da sevmediği kötü düşmanı olmuş.)

urlas Düşmanlık.

urlas- (birbirine) Düşman olmak, kavgalaşmak, hırlaşmak: “Paza tudışah, çe ülgüdegilerneñ urlaspinçam.” V.Şulbayeva (Yine kavgacı, fakat iktidardakilerle hırlaşmıyorum.)

urlastır- Düşman etmek.

urlıg s. Düşmanlı.

u-sıt Ağlama sızlama: “Ol sösterni iste, Ağlona, palaların tasti, u-sutta çide salğan.” N.Nerbişev (O sözleri işiterek Ağlona, çocuklarını bırakarak, ağlaya sızlaya kaybolmuş.)

ilaba Dürbün.

ilaçın Lâçin: “Ölİg ilaçınnañ harğalarını horğıtpinçalar.” V.Şulbayeva (Ölü lâçinle kargalar korkutulmaz.)

ilama bk.ilaba

ilapça bk.ilapsı (u.)

ilapsı (ı.) Erişte. **ilapsı ügre** erişte çorbası.

ilapsı (u.) 1.Küçük saçma torbası. 2.Av çantası.

ilay Çamur, balçık: “Astih çörİp, pat parğam ilayğa / Özelgen çili, küüleen halın tayğa / Tübi çoh ayas minİ tİrletçetken / Harahtarğa harashı tüşçetken.” İ.Kapçıgaşev (Yolumu kaybedip battım balçığa / Hüzünlenmiş gibi, uğuldadı sık orman / Dipsiz ayaz beni terletiyor / Gözlere karanlık düşüyor.)

ilaylıg s.Çamurlu, balçıklı.

ilbañ Bataklık.

ilbañna- Sallamak, ırgalamak.

ilbañnat- Sallatmak, ırgalatmak.

ilbıra- 1.İyice pişmek. **ilbirap parğan it** iyi pişmiş et. 2.Yara su toplamak. **palıgları ilbirabısır** yaraları su toplamış. 3.Yumuşamak, çamurlaşmak, vıcık vıcık olmak.4.Meyve olgunlaşmak.5.Yorulmak. **çolğa ilğırıp pardım** yolculuktan yoruludum.

ilbirat- 1.İyice pişirmek. 2.Yarayı sulandırmak. 3.Lâpa haline getirmek, vıcık vıcık etmek, yumuşatmak.4.Yormak, bitkin düşürmek.

ilbirt Uçuk, uçuklama.

ilcır 1.Cıvık, vıcık, çamurumsu, yumuşak.2.Zayıf, güçsüz. 3.Uyuşuk, mıymıntı, beceriksiz.

ilcıra- 1.Yumuşamak, çürümek 2. *mec.* Çürümek, kokuşmak: “Nimee çarabas çon!. Ilciraan çon! Minİ sañay ürettİler.” N.Nerbişev (İşe yaramaz halk! Çürümüş halk! Beni bütünüyle yıprattılar.)

ilcırat- Yumuşatmak, cıvıklaştırmak, çürütmek.

ilcırba Zincir.

ilğa- Ağlamak: “Ol örİngenİneñ, tura sal kilİp, külin tee polbin, ilğap taa polbin turça.” V.Kobyakov (O mutlulukla, durarak indirip, gülemiyor da ağlayamıyor da.) **Odırça öreken çüs tonniğ, kem ağaa teer, pozı ilğabızır.**-Bilmece, soğan (İhtiyar kadın oturuyor, yüz elbiseli, kim ona değerse kendisi ağlar.)

ilğaah Ağlamsık, çok ağlayan.

ilğaancı Gözü sulu, çok ağlayan

ilğamzıra- Gözleri yaşarmak, ağlamaklı olmak.

ilğamzırah s. Ağlamaklı.

ilğamzırat- Ağlamaklı etmek.

ilğaña Koyun bağırsağında kabarcık.

ilğanalıg s.Bağırsağında kabarcık olan.

ilğañna- Ağlamaklı olmak.

ilğaños Ağlamaklı: “Pabañ, toopçam, sooh, pabañ,- ilğaños ünneñ tapsaan Zoyka.” N.Domojakov (Babacığım donuyorum, soğuk babacığım, -ağlamaklı sesle konuşmuş Zoyka.)

ilğañzıra- Ağlamaklı olmak: “Anda Çohırah Aydoğa pozınıñ pabazı-ıcezi oshas ayastıg pol turadır, ol anıñ hırına oylap kilgende, pozı am daa ilğañzırap turadır.” V.Kobyakov (Orada Çohırah, Aydo'ya kendi anne babası gibi acıyor, o onun yanına koşup geldiğinde, bkendi hâlâ ağlamaklı duruyor.)

ilğas Ağlama, ağlayış.

ilğas- Ağlaşmak.

ilğat- Ağlatmak. **hol azağı çoğıl, kizini ilğatça.**- Atasözü (Eli ayağı yok kişiyi ağlatır.)

ımay İlâhe, umay.

ımil-sımul tekr. Kötü ruhlar. **çir altınañ sıhhan ımil-sımul** yer altından çıkan kötü ruhlar.

ımir Ok yapımında kullanılan ağaç.

ımis Çam fıstığından yapılan çorba.

ıma- 1.İstemek arzu etmek: “İt purun çaynı smeten hadıp İskende, tir sığara sabılça, Zoyka pır dee nime çirge inabaan.” N.Domojakov (Kuşburnu çayını kaymak katıp içince, ter çıkıp yayılıyor, Zoyka hiçbir şey yemek istememiş.) 2.Onamak, uyuşmak, mutabık olmak.

ıñacah sag, Yeni doğmuş bebek.

ınağ 1.Dost: “Honçihnañ inag polarğa kirek.” V.Tatarova (Komşuyla dost olmak gerek.) **ınağ söske inagnañoh nandırarğa kirek** dost sözüne dostça cevap vermeli. 2.Sakin, huzurlu: “Çalbah tıgeyniñ paarına haraçhay uyazı çili çapsın parğan uluğ kizek aal, tastınañ körzeñ, uğaa amır, inag pıldırçe.” N.Domojakov (Geniş tepenin bağına kırlangıç yuvası gibi yapışan büyük bir köy, dışından bakılınca çok sakın, huzur içinde görünüyor.) **ınağ pol-** âşık olmak. 3. *zf.* Dostça: “Inag çoohtazıg ür parğan.” N.Domojakov (Dostça konuşma uzun sürmüş.) 4. Sevgili, âşık: “Annaniñ hınışçathan oolgi, par - Samoy. Olar uğaa inaglar.” N.Tyukpiyev (Anna'nın sevdiği oğlan var, Samoy. Onlar birbirlerini çok seviyorlar.)

ınağcı Dost, arkadaş: “Vaska, tudışa sabılıbızıp, anı kistİneñ İzetİg nimes inagcı Keşke Kolkadañ azıra tartıp tur polar İp, holınañ Kolkaniñ moydrıgın salıbizabas, munzuriınañ pazın azıra saphan, munzuruğı abıstıñ purnuna teñen.” A.Kuzugaşev

(Vaska, kapışmaya girip, onu arkasından güvenilmez dostu Keşke, Kolka'dan çekip ayırır diye, elinden kolka'nın yakasını bırakınca, savurduğu yumruğu başından aşarak papazın burnuna değmiş.)

inağlas Dostluk.

inağlas- Dostlaşmak, birbiriyle dost olmak: “*SİRERNEŇ, ÇİTTERNEŇ, İNAĞLAZARĞA KİREK.*” V.Şulbayeva (Sizinle, gençlerle dostlaşmak gerek.)

inan- 1.Vakit bulmak. **ol pismo pazarğa inaminça** onun mektup yazmaya vakti yok. 2.İsteyerek yapmak.

ınarcah Eyer ağacı, ağaç eyer: “*HOLA HAZAĞLIĞ IRGI AĞAS İNARCAHTIN ÜSTÜNDE OL PİR HURINA HUYIN ARAH ODİRİBİŞHAN KİLİR.*” V.Kobyakov (Tunç işlemeli eski ağaç eyerin üstünde o bir yanına yatık oturmuş.)

ınarhas Dostluk: “Çalañ kiziniñ adı ınarhas ünni ispeen, parğanda, küreñ attıñ niske moyınına tımıbışhan.” N.Domojakov (Eyersiz ata binmiş kişininin atı dostluk sesini duymamış, giderek, yağız atın ince boynuna yapışmış.)

ınarhas- Dostluk kurmak, kardeşleşmek, iki düşman kardeş olmak.

ınat- 1.Onatmak, razı etmek. 2.İstetmek.

ıncih (ı.) 1.Uğursuz, şanssız. 2.Şeytan, kötü ruh. **ıncih kır-** kötü ruh girmek.

ıncih (ıı.) *belt.* Cenaze töreninde kesilen hayvan. **kızı üreze, ıncih mal moyın hıyıp, han ağışçalar** biri ölünce, malın boynunu kesip kan akıtırlar.

ıncihtan- Belâ habercisi olmak, önceden sezmek.

ındırt 1.Sezgi. 2.Eğilim, temayül. 3.Huy, bünye.

ır- Yirmek, yırtmak

ır Şarkı, türkü: “*AAL ARAZINDA IR TABIZI YAŇILAN TURADIR.*” V.Kobyakov (Köy içinde türkü sesi yankılanıyor.) **ır ırla-** şarkı söylemek.

ıra Yetenek

ıra- Uzaklaşmak.

ırağa Güğüm, testi.

ırağı bk.ırağa

ırağıcah ot *bot.* Benç.

ırah Uzak: “*AYDO AMDI POZINIŇ MAL HADARIP ÇÖRCEŇ TANIS ÇİRLERİNEŇ İRAH, PASHA-PASHA PÜDİSTİĞ ÇİRLERGE KİRİZİP ODİRÇA.*” V.Kobyakov (Aydo şimdi kendi mal otlatıp gittiği tanıdık yerlerden uzak, başka başka yapılı yerlere girip gidiyor.) **ırah sağıstığ** uzak görüşlü: “*HIZIĞİSTI KÖRGEN KIZI İRAH SAĞİSTIĞ POL PARADIR.*” N.Domojakov (Darlığıören kişi uzak görüşlü olur.) **ırah sağın pılbes** uzak görüşlü olmayan.

ırah nimes uzak değil, yakın. **ırahı ırten** sabahın çok erken vakti. **ırahı tañ** tanın ilk attığı zaman. **ırah nimes** yakın.

ırahsın- 1.Kendini uzak saymak. 2. Çekinmek, kaçınmak.

ırahta- Atı kementle yakalamak.

ırahat- Atı kementle yakalatmak.

ıralanı- Uzaklaşmak: “*HİSHI KÜN, OÇI HORIM TAĞNIŇ OŇ İNNİNEŇ AZIBAZARĞA MAŇIRABIN, TİĞİR ALNIN HIZIL ÇALINNAŇ KÖYGİZİBİŞKEN, ANIŇ SUSTARI ÇUĞA İRALANIS SİHHANAR.*” N.Nerbişev (Kış güneşi Oçı Horım dağının sağ yanından aşmak için acele etmeden, göğün ufkunu kızıl alevle yakarak, ışıkları uzaklaşmaya başlamış.)

ıralığ s. Karakterli, huylu: “*AMDİĞİ TÖL HAYDAĞ-DA ÇABAL İRALIĞ POL PARDI, İRGI KİBİRLER PRAY UNDUŇ PARIR.*” V.Tatarova (Şimdiki nesil kötü karakterli oldu, eski gelenekler hep unutuluyor.)

ıram Önsezi, kahinlik. **krş.ırım**

ıramcıl Önsezisi güçlü, kahin. **ıramcıl pala** basiretli çocuk.

ıramcıla- Önceden sezmek, kahinlik yapmak.

ırat- Uzaklaştırmak.

ırbay Kadın bezi, bağı.

ırbay- Surat asmak, ekşitmek: “*AYOOL, NOĞA ÇALĞIZAN İŞÇEZİŇ, -PASTIR KILGEN ARKADİY, -URDAH MAĞAA. -ÇOĞİL, TYU-TYU, -ÇOON İRNİLERİNEŇ İRBAYA, HOLLARIN ÇALBAH TUTÇA MITYUHA.*” V.Tatarova (Ayoğul, niçin yalnız içiyorsun, -yürüyüp gelmiş Arkadiy, -bana da koy. – Yoktur, öhe, öhe, kalın dudaklarını ekşitip, kollarını genişçe açıyor Mityuha.)

ırcañ Diş gösterme.

ırcaña- Sırtıtmak, dişlerini göstermek: “*AHSIN ULUĞ AZIP, İRCAŇNAP ARINA PETROVNA HAYDAĞ-DA ÇAHIĞ İTKENİN SİZİNGEN, ÇE HAYDAĞ ÇAHIĞIN PİLBEEN.*” N.Domojakov (Ağzını büyükçe açıp, dişlerini göstererek Arina Petrovna'nın ne tembihlediğini düşünmüş, fakat ne dediğini bilememiş.)

ırcañaas s. Dişlek, sırtıtmak: “*A PU İRCAŇNAAS GURÇENKONİ NOYMAA MUNDA HİS SALĞAZIN? PİREE SİLİĞ ARAH OOLNI ODİRTİP SALARCİHSİŇ.*” V.Şulbayeva (Peki bu dişlek Gurçeko'yu niçin buraya astın? Herhangi bir yakışıklı genci assaydın.)

ırcay- Ağzını yayarak gülmek.

ırcı Şarkıcı, türkücü: “*İZEN-MİNDİ PİRÇEM MİN SAĞAA, İZİL PARİR İRCİNİŇ ÇÜREE.*” S.Kadışev (Selâm veriyorum ben sana / Dalgaları türkücünün yüreği.)

ırğa- (ı.) Takılmak, ilişmek.

ırğa- (ıı.) Hareket ettirmek, yerinden oynatmak.

ırğağ Şaman olacak kişiye ruhlara etki etme.

ırğağlığ s. Ruhların etkisinde olan.

ırğah 1.Çengel, kanca: “*İR KIZINIŇ İSTİ TALAY OSHAS İLBEK POLARĞA KİREK, A SİNİŇ MİNA MUNDAĞ İRĞAH.*” V.Şulbayeva (Er kişinin içi deniz gibi geniş olmalı, fakat senin için işte şöyle çengel.) 2.Çelme, bağda. **ırğah suğıp tastırğa** çelme atıp yıkmak.

ırğahta- Çengele, kancaya asmak, çengellemek, kancalamak.

ırğahtal- Takılmak, bir noktaya dönmek: “*PİR-İKİ ÇİRÇE AMZABISSA, TİZEŇ, HİNMAAN KİZİZER ÇOOĞI İRĞAHTALIP SİHÇA, SİDIR KİZİDEŇ TUDIZARĞA DAA TİMDE.*” A.Çerpakov (Bir iki kadeh talsa konuşması sevmediği kişiye takılıyor, üstesinden gelebileceği kişiyle tutuşmaya da hazır.)

ırğat- Hareket ettirmek, yerinden oynatmak.

ırğay Bir tür çalı.

ırıh Apış arası, perine. **ırıh söögü** leğen kemiği.

ırıl- 1.(kumaş) Yırtılmak. 2.(toprak) Çatlamak.

ırım Kehanet, önsezi. krş.ıram

ırındı Deri şeridi.

ırıs 1.Saadet, mutluluk: “*İS MİNİŇ ÇURTİMA AMUR-HAZİH ÇURTAS, PALALARİMA İRİS PİR.*” V.Şulbayeva (Benim yurduma sağlık huzur gönder, çocuklarıma mutluluk ver.) 2.Baht, talih. **ırızı çoh** bahtsız, talihsiz. 3.Başarı.

ırışhakaç. Yaban horozu, çalı horozu.

ırıstığ s. 1.Mutlu, mesut: “*HAYDA KÖRGEZİŇ TADAR KIZI BELORUSKANAN İRİSTİĞ POLĞANIŇ?*” V.Şulbayeva (Nerede gördün Hakas kişinin Beyaz Rus'la mutlu olduğunu?) 2.Başarılı: “*ÇALĞIS ADINA MÜNİP, ÇİİT ULUSTU AL ÇÖRCEŇ; ÇORİH İRİSTİĞ POLİP, ÇÖRİS TİKKE POLBACAŇ.*” P.Ştıgaşev (Biricik atına binip / Genç insanları götürmüş / Yolculuk başarılı olup / Gidiş boşa olmamış.)

ır-kög Şarkı türküsü.

ırıla- 1.Şarkı, türkü söylemek: “*OL AMDI, SAĞIZINA NİME KİRZE, ANI TAHPAHHA KİRİP, İRLAP ÇÖRÇE.*” V.Kobyakov (O şimdi, aklına ne gelirse, onu türkü edip söylüyor.) 2.Kuş ötmek.

ırılan- Kendi kendine türküsü, şarkı söylemek: “*OL KÜN AYDO, MALIN SIĞARIP, HAZINIŇİĞ TAĞNI OLİĞİ İRLANIP PARİĞANDA, ÇOHİRAH HAZİŇ AĞASTAR ARAZINA KİRE OYLABİŞHAN.*” V.Kobyakov (O gün Aydo, malını

çıkartıp, akağaçlı dağın yamacından türkü söyleyerek giderken, Çohırah akağaçlar arasına doğru koşmuş.)

ırlas- 1. Birlikte şarkı söyleşmek. 2. Kuşlar ötüşmek: “Çazınıñ üstün çilit tur, Hoos tabıstıg torğayahtar, Çılıg çirdeñ kilibizip, örinizip, ırlasçalar.” V.Kobyakov (Yazının üstünü ısıtıyor /Güzel sesli toygar kuşları / Sıcak ülkelerden gelip, sevinçle ötüşüyorlar.)

ırlat- Şarkı söyletmek.

ıro Nehir yatağı.

ıro sarıg zool. Bozkır bülbülü. **ıro sarıg tapsasça** bozkır bülbülü ötüyor.

ırsañna- Gülümsemek, sırtmak.

ırsay- 1. Sivrilme, bir şey ileri doğru çıkmak. 2. Dişlerini göstermek, sırtmak.

ırsayt- Sırtmak, geniş geniş gülmek: “Türçe polarınañ Çohırah, çitig tüsterin ırsaytıbzıp, pora attıñ tumzuğına segiribisken.” V.Kobyakov (Çok geçmeden Çohırah, keskin dişlerini sırtıp, bora atın burnuna seğirmiştir.)

ırsı 1. İz, işaret. 2. Nazar, göz değmesi. 3. Davranış, hareket.

ırsılıg s. Hareketli, davranışlı. **çahsı ırsılıg pala** davranışları düzgün çocuk.

ıs İs, duman, tütün: “Sağday tigirge siri turıbıshan küreñ istıñ soonca Oğlah tağlarzar çügürte halğan.” N.Domojakov **ıs tara-** duman. sis dağlamak.

ıs- Göndermek: “Çashızın, hacan tashıllar suğların ıs turza, Çobat, çarların azıp, tüs çazılarğa kümüstelip çayıladır.” N.Domojakov (Baharda zirveler sularını gönderdiğinde, Çobat ırmağı, kıyılarını aşıp düz yazılara gümüş gibi yayılıyor.) **toğışa ıs-** işe göndermek. **pismo ıs-** mektup göndermek. **çolabit ıs-** selâm göndermek. 2. Anlatmak. **nımah ıs-** masal anlatmak. 3. Yardımcı fiil olarak kendisinden önceki fiillerle kaynaşarak fiilin gerçekleştiğini ifade eder: “Yakınıñ azırabımbızarınañ horıgıp..” V.Kobyakov (Yakın’ın beslemeyeceğinden korkup...). **hışırıbızarım kilçe** bağıracığım geliyor. **çüis salıbizim** yemek koyayım.

ışanah Fare.

ışın- Düşmek.

ışındır- Düşürmek.

ısta- Duman çıkarmak, tütme, islemek.

ıstal Halka, yüzük.

ıstal- Dumanlanmak, tütme, islenmek, duman yükselmek: “Sağday, oñarılıp, körer polza, çilğilar çörgeñ çirde küreñ pulut la ıstalça.” N.Domojakov (Sağday, kendine gelip baktığında yilkuların gittiği yerde koyu bulut gibi duman yükseliyor.)

ıstan Pantolon.

ıstannıg s. Pantolonlu: “Çayılcah uzun hara sastıg ool paza halbah hızıl ıstannıg his, tüziire segirip, oolgi hızın, toldıra çırçeni çaybañnatpin aparıgan çili, siberli holtihtap, çol kizire çügürize halğannar.” A.Çerpakov (Dağınık uzun kara saçlı oğlan ve geniş kırmızı pantolonlu kız, çabucak inip, oğlan kızını dolu fincanı çalkalamadan götürür gibi, özenle koltuğına girip, yolun karşısına koşuvermişler.)

ıstas- (brlikte) Dumanlamak, tütürmek.

ıstat- Tütürmek, dumanlandırmak, islendirmek.

ısti 1. Hediye. 2. At etinin güzel yeri.

ıstiğ s. Dumanlı, tütünlü, isli: “Apsah, arıg daa polbaza, orıstap sala-sula çoohtan pilçetken, annañar ıstiğ ibde, sala çal sıgarıp köyçetken ot hazında, pu orıstarnañ tıl alızıp pastaan.” N.Domojakov (İhtiyar, temiz olmasa da, Rusça az çok konuşmasını biliyordu, bu yüzden dumanlı evde, biraz alevlenip yanan ateş başında, bu Ruslarla sohbet etmeye başlamış.)

ıstıh (ı.) Çömlek.

ıstıh (ıı.) Deri işleme yeri.

ıstıh- Hasta iyileşmek. **ağırıg ıstıgıbıstır** hastalık iyileşmiş.

ıyğañna- Sallanmak. **kime suğda ıyğañnap pari** gemi suda sallanıyor.

ıyğañnas- Sallanmak, ırgalanmak, yalpalamak: “İrgek hastar, öörlerin ızertine, Çobatsar toozilbas çooħ-çaahnañ ıyğañnasçathannar.” N.Domojakov (Erkek kazlar arkadaşlarını takip ederek, Çobat ırmağına doğru bitmez tükenmez vaklamalarla yalpalayarak gidiyorlar.)

ıymal- Keçeleşmek.

ızaa Deri işleme mayası.

ızaalıg s. Sepilenmiş. **ızaalıg teer** sepilenmiş deri.

ızıban sag. Ağaç kova.

ızıg Sürme, sürgüne gönderme.

ızıgıszool. İskete, baştankara.

ızılı (ıı.) Rüzgârdan korunan yer.

ızılı (ııı.) Kutsal (yer, hayvan, bitki.)

ızılata- Atmak, fırlatmak **tas ızıladıbıshan** taş atmış.

ızılıgı padej Yönelme hâli (gr.)

ızım Kıldan yapılmış tuzak.

ızıña İskete, baştankara.

ızır zool. Kartal. **tigirde ızır hus ayastança** gökte kartal kuşu süzülüyor.

ızır- Isırmak. **segirtkes ızırğanı** pire ısırması.

ızıraacı Isırıcı.

ızırğa Küpe. **uluğ ızırğa** büyük küpe.

ızırılı Tütsüleme, kötülüklerden korumak için tütsüye tutma.

ızırın- 1. Isırılmak: “Yakın, tızın ızırınıp, iki izene tur kilip, Çohırahtı piçikneñ sabadır.” V.Kobyakov (Yakın, dizini ısırtıp, iki üzenği üzerine kalkıp Çohırah’a çubukla vuruyor.) 2. Dişlerini sıkmak: “Pu turğan hara sıraylıg orıs, tızın ızırınıp: -Sırer miniür aldandırarğa sağıncazar ba?” V.Kobyakov (Bu duran kara yüzlü Rus, dişlerini sıkıp: -Siz beni uzun süre kandıracağınızı mı düşünüyorsunuz?)

ızırınna- Mütemediyen ısırmak: “Altındağı ırnın ızırınnap, harahtarın ağınañ körçe.” V.Tatarova (Alt dudağını ısırtıp, gözlerinin akıyla bakmış.)

ızırt- Isırtmak.

ib 1. Ev: “Anıñ ıcezi, nap-naa torğı kögenek kizip, torğı plat tartınıp, ibinde çir as-tamah timnep çörçe.” V.Kobyakov (Onun annesi, yepyeni ipek elbise giyinip ipek şal örtünüp evinde yiyecek yemek hazırlıyor.) **Ala saashan aaldañ sıh polbinça, ızırık ır ibin pılınminçe.** -Atasözü (Ala saksığan köyden çıkamaz, esrik er evin bilmez.) **ağas ib** ağaç ev. 2. Çadır: “Tadar ib niñrezin / Çathanım köglezin.” N.Tinikov (Hakas çadırı titresin / Yatığım söyleyin.) **sigis puluñnıg ib** sekiz köşeli çadır. 3. Evsel, evle ilgili, eve ait. **ib huzi** evcil kuş, evde beslenen kuş. 4. *mec.* Mezar. **üzilbes parbas ibi** ebedî evi.

ibek 1. Çalışkan, çevik. **İbektiñ ırnı çağlıg, erinçektñ pazı hağdannıg.** -Atasözü (Çalışkanın dudağı yağlı, erinenin başı kepekli.) 2. Çevik. “Sarıg tayıñ ibek pe?” V.Kobyakov (Sarı tayın çevik mi?) **Attıñ ibegin çol parçatsañ pilerziñ, kiziniñ çahsızın çol parar alında pilerziñ.** -Atasözü (Atın çeviğini yol gidersen bilirsin, insanın iyisini yola çıkacakken anlarsın.)

ibeke Eski, geçmiş zaman. **pozınıñ ibekzin pılgen kizi** kendi geçmişini bilen kişi.

iben Masum, masumluk.

ibenniğ Zararsız, ziyansız. **ibenniğ kizi** zararsız kişi.

ibes 1. Parça. **teer ibezi** deri parçası. 2. Ruble. **pır ibes** bir ruble. 3. Az, küçük. **ibes çon** az halk.

ibeste- Parçalamak, bölümlere ayırmak.

ibestel- Yırtılmak, parçalanmak: “*İs tovarnañ, tikken çollıg hara stanınıñ sol pudı maymah türeyiñe çitkençe ibestel halğan.*” V.Kobyakov (Kumaştan dikilen çizgili kara elbisesinin sol ayağı çizme konçuna kadar parçalanmış.)

ibî çoh 1.Kullanışsız, biçimsiz. 2.Özensiz, düzensiz, dikkatsiz.

ibîr- 1. Bir şeyin etrafını dolaşmak, çevirmek, ablukaya almak, çevrede dolanıp durmak: “*Çazağ-çalaas söl çazını ibîr çöredir, mal hadarip.*” V.Kobyakov (Yayan yapıldak çölü ovayı dolaşıp duruyor, mal otlatıp.) 2. Ters yüz etmek, içini dışına çevirmek.

ibîrçek Ağaç kap.

ibîre zf. Çevre, etraf: “*Ol, kinetın uluğ tınubızıp, ibîre harabışan.*” V.Kobyakov (O, aniden derin nefes alıp, etrafa bakınmış.)

ibîre-sibîre tekr. Etraf, çevre: “*Aydo, harahtarın çizınıp, ibîre-sibîre körıp odırğanda, Yakınıñ çorğa pora adı munda taytañnap kilir.*” V.Kobyakov (Aydo, gözlerini ovalayıp, etrafa baktığında, Yakın'ın yorga bora atı işte yalpalayarak geliyor.)

ibîrîg Ölü gömüldükten sonra verilen yemek.

ibîrik Kavis, zikzak.

ibîril- 1.Dönmek, dönüp durmak: “*Saraaşır, iircek çili ibîrile tüsken.*” N.Nerbişev (Sarı aygır kirmen gibi dönüvermiş.) 2.Etrafı çevrilmek.

ibîrîlçek Viraj.

ibîrîlis- Kuşatılmak, çevrilmek.

ibîrîn- Çevrilmek, kendi etrafında dönmek: “*Pıçon, anañ nımahtağı çoy tülgu çili, ibîrîn sıhhan.*” N.Domojakov (Pıçon, sonra masaldaki yalancı tilki gibi, dönmeye başlamış.)

ibîris Çevirme, döndürme, ablukaya alma.

ibîris- Dönmek, çevrilmek.

ibîrîstür- Döndürmek, döndürüp dolaştırmak: “*Sin, Paara, ibîrîstürgebin çoohtap pir: nime it salğan Paynuş?*” V.Şulbayeva (Sen, Paara, döndürüp dolaştırmadan söyle, ne etmiş Paynuş?)

ibîrkî s.Çevredeki, etraftaki

ibîrt İma, imalı söz.

ibîrt- Döndürmek, çevirtmek, etrafını dolaşmak: “*Püün parhacaam köl ibîrtpeen odır, hamıstar arazi irtçee çoğıl, kîrlel partır.*” G:kazaçinova (Bugün çocuğum gölün etrafına gitmemiş, kamışların arasından geçmek mümkün değil, kirlenmiş.)

ibîrtkî Ölü ruhu.

ible- Eve gitmek: “*Anañ, iblep çöröp, kızılerini ‘yolkada’ aralazarğa çöptep alğannar.*” N.Nerbişev (Sonra eve gidip, insanları “Noel ağacı yanında” buluşmaya çağırılmışlar.) 2.Evlendirmek. **oolnı ible-** oğlanı evlendirmek.

iblen- 1.Evlenmek: “*Amdı anı uğaa çarış körgeñ, olar iblengen tus amğızına çitire sarılama köringen.*” A.Çerpakov (Şimdi onu çok açık görüyor, onların evlendiği zamandan şimdiye kadar apaçık görünüyor.) 2.Ev sahibi olmak.3.Etrafı halkayla çevrilmek.

iblendîr- 1.Ev sahibi yapmak. 2. Evlendirmek.

iblig s. 1.Ev sahibi, evi olan: “*Kızı kîrbes ibligbîn, Köök ushurbas uyğulıgbin.*” N.Tinikov (İnsan girmez evim var /Guguk uyandırmaz uykum var.) 2.Yeri yurdu olan.

ibre Etraf, çevre.krş.**ibîre**

ice Anne: “*Pabam ürep parğan, icem am daa izen.*” V.Kobyakov (Babam öldü,annem hâlâ yaşıyor.) **icezi çabalnıñ palazın alba, iziği çabalnıñ törine**

odırba-Atasözü (Annesi kötünün kızını alma, kapısı kötünün baş köşesine oturma.) **tay ice** anneanne. **ice-paba** ebeveyn, anne baba. **ööy ice** üvey anne.

icege Bağırsak. **uzun icegeler** uzun bağırsak. **çoon icegeler** kalın barsak.

icelig s. Anneli, annesi olan: “*Peer olar icelig ooldañ purnadoh çittiler.*” F.Burnakov (Buraya onlar anneli oğlandıktan önce ulaştılar.)

iceñ (*hitap sözü*) Anneciğim: “*Pîr amzor daa, iceñ, pîr dee amzor.*” N.Domojakov (Bir yudum anneciğim, bir yudum.)

îç- İçmek: “*Çeyni çirçeniñ hurinañ, sooda üriş, üstüne-üstüne oortap içipçe.*” V.Kobyakov (Çayı fincanın kenarından üfleyerek soğutup, üst üste yudumlayıp içiyor.) krş. **îs-**

îçeeçi İçici, alkolik.krş.**îzeeçi**

îçege Bağırsak.

îçigey Aşırı soğuk.

îçigeylen- Soğuktan içi ürpermek, titremek.

îçigeylendîr- Soğuktan titremek, içi ürpermek: “*Nañmurnıñ çoon tamcıhtarı, ağas pürlerin tuçırathlap, çuğacah tonanğan hıstı içigeylendîr sıhhan.*” N.Tyukpiyev (Yağmurun iri damlaları, ağaç yapraklarını çıtırdatıp, incecik giyinen kızı titretiyor.)

îçil- İçilmek. krş. **îzil-**

îçir- İçirmek. krş.**îzir-**

îçirt- İçirtmek. krş.**îzirt-**

îçis İçme, içiş. krş.**îzis**

îçis- Birlikte içmek. krş.**îzis-**

îçörî Astar, iç etek.

îde- Mezarı parmakla işaret etmek. **söökterge holnı** **îdebeer** mezarları elle işaret etmeyiniz.

ideal İdeal, ülkü.

ideal'nay s.İdeal, uygun.

idealist İdealist, ülkücü.

idealistiçeskay s. idealizmle ilgili.

idealizirovat' pol- idealleştirmek.

idealizm İdealizm, ülkücülük.

idee 1.Yoğun faaliyet. 2.İlham. **ideezi tudıbıstır** ilham gelmiş. 3.Gayret, çaba.

ideel- Yapmağa muvaffak olmak.

ideelbes Beceriksiz, muvaffak olamayan.

ideelig Güçlü, muktedir. **ideelig kızı** güçlü kişi, pehlivan.

ideet (ı.) İğrenç.

ideet (u.) 1.Güçlü. 2.Çok büyük. **tirge ideet a)** çok güçlü. b) çok büyük.

idek 1.Etek: “*Kibiniñ idekeri çazılıp, olğannarzar attıhhan, sastañ haap alıp, azır sıhhan.*” A.Kuzugaşev (Elbisesinin etekleri yayılıp, çocuklara doğru atılmış, saçlarından kapıp ayırmış.) **İdeeiñ kizee çappa, pozniña daa çitpes.** –Atasözü (Eteğini başkasına örtme, kendine de yetmez.) **alın idek** ön etek. **kızın idek** arka etek. **tonniñ idegi** elbise eteği. 2.Dağ eteği: “*Aylah tağniñ idegiñe çağdibas, nandıra aylanabas, ol, pozniñ kilgen çirîn köröp, turça.*” V.Kobyakov (Aylah dağının eteğine yaklaşarak, geri dönüp o, kendi geldiği yere oğru bakıyor.)

idekte- Eteğine almak.

idekten- Eteğine alınmak.

idektiğ s. Etekli. **idektiğ ton** etekli elbise.

ideeligbk.**ideelig.**

ideolog İdeolog.

ideologiya İdeoloji.

ideologičeskay s. İdeolojik.

ideya Fikir, düşünce.

ideyalıg İdeolojik.

idi Öyle, böyle: “*Anıñ idi tapsap izen pirgeni Aydonıñ istine nay daa hınıstıg çılıg tınus polıp çayıla*

kilgen.” V.Kobyakov (Onun öyle seslenip selâm vermesi Aydo'nun içine pek hoş sıcak nefes olup yayılmış.)

İdig İtme.

İdil- Edilmek, yapılmak.

İdil- İtinmek, itinerek gitmek: “*Kiri palih çili İdilip / Kİstep, at çili tulğap tur.*” S.Kadışev (Yaşlı balık gibi itinip / Kişneyip, at gibi şaha kalkıyor.)

İdilis- İtilişmek, birbirini itelemek: “*Köp öñniğ çuruhtarnañ sırap tikken çorğan çili İdilize halğannar.*” N.Domojakov (Çok renkli kumaş parçalarıyla dikilen yorgan gibi birbirlerini itelemişler.)

İdilliya İdil.

İdin- Edinmek.

İdin- İtinmek.

İdincek 1.Edinmeyi seven. 2.Çalışmayı seven.

İdiom Mecaz.

İdioma bk. **idiom**

İdiomatiçeskay gr. s. Mecazî

İdir- (sütü indirmek için) Buzağıyı salmak. **İnekke pızo idir-** ineğe buzağıyı bırakmak.

İdirgek s. Sinirli, kızgın: “*Ol, pora attıñ tumzuğına seğırip, idirgek tabısnañ ürip, irlen sıhhan.*” V.Kobyakov (O, bora atın burnuna seğırip, sinirli sesle havlayıp ırlamış.)

İdirgekten- Sinirlenmek, öfkelenmek: “*Çohirah ulamoh çaptanıp idirgekten sıhhan.*” V.Kobyakov (Çohirah, daha da vahşileşip sinirlenmiş.)

İdirgen- 1.Sinirlenmek. 2. Tiksinmek.

İdis 1.Kap kakak: “*Arina Petrovna pray daa İdisterine suğ urğlap alğan.*” N.Domojakov (Arina Petrovna bütün kaplarına su koymuş.) 2.Küçük fiç: “*Hañaada tözelgen nımzah otta çöget İdisterineñ hosti tegilek küreñ sıraylığ, sürmestig his.*” N.Tyukpiyekov (Atlı arabada döşenmiş yumuşak ota katran fiçilerinin yanında yuvarlak yağız yüzlü, belikli kız.)

İdis- (birlikte) Yapmak, etmek.

İdis 1.Ediş, yapış. **İiben İdis** kötü yapma. 2.Yardım. **kiri kızıe İdis pir-** yaşlıya yardım etmek.

İdis- İtişmek.

İdis-hamis tekr. Kap kakak: “*Tayağınañ stolnı, peestı, uzun sireeni, İdis-hamis tashağın teertklep çörgeñ.*” A.Çerpakov (Bastonuyla masayı, sobayı, uzun divanı, kap kakak rafını dağıtıp yürümüş.)

İdistig s. Yapılan, edilen.

İdistig s. Kap kakak sahibi.

İdizek Küçük fiç, varil.

İdö El değirmenin altına konan deri örtü.

İdök 1.De, da: “*Kilbezeñer İdök pas pirñer.*” V.Şulbayeva (Gggelmezseniz de yazıverin.) 2.Öyle: “*Aydo pastap haydi tüsken pozı, sah İdök halın uyğu alıp uzupçathan polğan.*” V.Kobyakov (Aydo başta nasıl düştüyse, tam öyle derin uykuya dalıp uyumuş.) **Malmı haydi azırazañ, sütti İdök alarziñ.** Atasözü (Malı nasıl beslersen, sütü öyle alırsın.) **Haydi aahtazañ, İdök yañlanar.** Atasözü (Nasıl bağırsan öyle yankılanır.)

İerarhiya Hiyerarşi.

İerogrif Hiyeroglif.

İgben sag. Bayan elbisesinin omzundaki nakış.

İge- Testereyle kesmek. **odıñ ige-** ağaç kesmek.

İgeçi Görümce.

İgek Eğe

İgendı Talaş. **ağas İgendızi** ağaç talaşı.

İger Zağar, av köpeği.

İges- Testereyle birlikte kesmek.

İget Kılavuz, rehber.

İget- Testereyle kestirmek.

İgi- Başıyla selâmlamak. krş. **iki-**

İgir s. 1.Eğri, eğik, bükük: “*Pir kirı hazıñniñ İgir çoon salaazı küñ sığızınzar közütçe.*” G.Kazaçinova (Bir yaşlı akağacın eğri kalın dalı doğuyu gösteriyor.) 2.Eğiklik: “*Anıñ püdzı, azahtarınıñ İgiri Aydoğa hayda- da körgeñ çili pıldire tüsken.*” V.Kobyakov (Onun duruşu, ayaklarının eğriligi Aydo'ya bir yerlerden tanıdık gibi görünüyor.)

İgirek s. Eğri, eğik, bükük, zikzaklı.

İgirelcik s. Kolay eğilir, kolay bükülür.

İgirelis Eğrilme, bükülme.

İgireñne- Kıvrılmak, bükülme.

İgirle- 1. Eğrilme, bükülme: “*Çalğıs azah çolıcah toozulcaa-parcaa çoh pıreede oñ sarına İgirli subalıp parça.*” V.Kobyakov (Patika yolu bitip tükeneceği yok, bazen sağ yanına eğrilip uzanıyor.) **İgirleen İki honcañ, toğırlaan toğıs honcañ.** –Atasözü (Eğrileyen iki gün kalır, doğrulayan dokuz gün kalır.) 2.Kıvrırmak, eğiltmek.

İgirlen- Kıvrılmak, eğrilme, bükülme.

İgmen Bayan elbisesinin omuz kısmındaki nakış.

İi (ı.) Yaban horozu, çalı horozu.

İi (u.) İğ, ip örmek için çengel. **hıl pağnı İrcen İi** kıl ipi öreceğ çengel.

İik İğ, kirmen.

İiñ süri Sığırın bel kemiğindeki sinir.

İip kız. Zamk.

İir Akşam: “*İrten sığıp, İirde le aylança.*”

V.Kobyakov (Sabah çıkıp, ancak akşam dönüyor.) **İir pol-** akşam olmak **hışıda İir irte polıbısa** kışın akşam erken oluyor. **hızıl İir** akşam kızılığ.

İir- Eğirmek.

İinilig s. 1.Omuzlu, geniş omuzu olan. 2.mec. Güçlü, kuvvetli. **İinilige pastırba, irgektige sirtetpe.** – Atasözü (Omuzluya ‘güçlüye’ ezdirme, baş parmaklıya şaklattırma.)

İircek İğ, kirmen: “*“Saraashır, İircek çili İbirile tüsken.”*” N.Nerbişev (Sarı aygır kirmen gibi dönüvermiş.)

İirçik bk. **İircek**

İit belt. şor. Girdap.

İke Keçe yapmak için yün sarılan kumaş. **İke çohta**

kiis çoh yünün sarıldığı kumaş yoksa keçe yapılamaz.

İkere bk. **İki ara**

İkert- Hıçkırarak ağlamak.

İkeste- Başını sallamak: “*Pazın İkestep, adım pıshırça.*” M.Kilççekov (Başını sallayıp, atım piskırıyor.)

İki- Başını sallamak: “*Kolka, parar çirın közİdİp, pazın İkiççe, pozınıñ pazoh parıp körege hınmaanın sizİndİrip.*” A.Kuzugaşev (Kolka, gideceği yeri gösterip, başını sallıyor, kendinin yeniden gitmek istemediğini sezdirerek.) krş. **İgi-**

İki İki: “*Hayran adımıñ İdi çilii İki çodamı çıldıp kilçe.*” M.Kilççekov (Sevgili atımın etinin sıcaklığı / İki bacağıma ısıtıyor.) **İki çabal pİrikİp çurtaza, tabıstıg polcañ; hosti honçhtarğa çurt çoh polcañ.** –Atasözü (İki kötü birlikte yaşasa patırtılı olur, yakın, komşulara yaşamak haram olur.) **İki le** sadece iki. **İki toçka** iki nokta. **İki sağıstıg** ikiyüzlü, riyakâr. **İki sıraylıg** iki yüzlü. **İki çüstİg** iki yüzlü: “*Sin İki çüstİgziñ, Antip.*” V.Şulbayeva (Sen iki yüzlüsün, Antip)

İki ara İkiz. **İki ara harındastar** ikiz kardeşler.

İkinci İkinci: “*Adımı atırİboh, pozım pağıladıboh, munda İkinci küñin astap çadırİbın.*” V.Kobyakov (Atımı vurdular, kendim yaralandım, burada ikinci gündür aç yatıyorum.)

İkincile- İkiriciklenmek, şüphelenmek, tereddüt etmek: “Orta teñenin ol ikincilebinçe.” N.Domojakov (Vurduğundan şüphelenmiyor.)

İkinciles İkiricik, şüphe: “Pu çohur adaynuñ toğızı polçathanğa ikinciles çoh polğan.” N.Domojakov (Bunun ala köpeğin işi olduğu şüphesizdi.)

İkincileceg Şüphe, tereddüt: “Abahay tegilek ah sıraynañ paza çitig hoor harahtırnañ hakas polçathanı ikincilecee çoh pildistig.” İ.Kotyuşev (Güzel yuvarlak ak yüzünden ve keskin ela gözlerinden Hakas olduğu tereddütsüz anlaşılıyor.)

İkincilestig s. Kusşkulu, şüpheli.

İkincilig s. Şüpheli, kuşku: “Yakınnıñ ižeñedeği azağınñ maymağı azağınñ suurunıp azırıl halbaan polza, anıñ, tiriğ dee haları ikincilig polğan.” V.Kobyakov (Yakın’ın üzengideki ayağının çizmesi, ayağından sıyrılıp çıkmasaydı, onun canlı kalması da şüpheli idi.)

İkir- Hıçkırmak: “Aal çağdabışanda, haraa çilğuların körbin pos salıbışan çitit ool Yaşka, kinetiñ küşlede ikir kilip, ulğap salıbışan.” N.Nerbişev (Köy yaklaşınca, geceleyn yılklarına bakmayarak serbest bırakmış yiğit oğlan Yaşka, aniden gürültüyle hıçkırp, ağlamaya başlamış.)

İkis İkiz.

İköleñ İkisi birlikte, ikisi: “İköleñ amdı, udur-tödür aylanzıp, çirge nannana çadıp aldılar.” V.Kobyakov (İkisi şimdi, karşılıklı dönüp, yere yanlamasına yattılar.)

İkse- Sallamak, sarısmak.

İkseğ sallama, ırgalama.

İksel- Sallanmak: “Anna, aarlıg sıyıin köksine tudına, hanaada iksel parıp odırça, sürmesterindeği kümüs ahçalar la sığdırashlapça.” N.Tyukpiyev (Anna, kıymetli hediyesini göğsüne tutarak, arabada sallanıp oturuyor, beliklerindeki gümüş paralar şingirdiyor.)

İksen- Sallanmak, ırgalanmak.

İksii sag. Ağız kenarı. **İksii suu saalaanca toğındı** ağzının kenarından su akıncaya kadar çalıştı.

İl- 1.Asmak: “Mında, ižeñ, Kustuktı ilibök alğannar.” V.Kobyakov (Burada, ise, Kustuk’u asmışlar.) 2.İlmek, kanca atmak.

İl Halk.

İlbek 1.Ulu, yüce. 2. Büyük: “Nince le par aymah is-payıñ / Ada çir-suuma ilbek küs hosça.” M.Kilççekov (Ne kadar varsa zenginliklerin / Ata yurduma büyük güç katar.) 3.Geniş, bol.

İlbeñe- Sallanmak, salınmak: “Pozi, ornında turbin, annañ andaroh muzıkaa kilistire ilbeñnepeç.” V.Tatarova (Kendi, yerinde duramayarak, oradan oraya müziğe uygun olarak sallanıyor.)

İlbı Hokus pokus, sihir, büyü.

İlbı-silbı tekr. 1.Sihir, büyü. 2.Çaprazlama, çapraz.

İlbik İlmik, düğüm.

İlbikte- İlmikleme, düğüm etme.

İlcı 1.Elçi.2.İşçi. **çöreen ilcı** işçi.

İlcır 1.Pelte, pıhtı. 2.Sakin, yavaş: “Apsahtıñ hoh uğaa ilcır üze tudıbışadağ.” A.Çerpakov (İhtiyarın eli çok yavaş tutunca kopacak gibi.)

İlcırbe Zincir: “İziktı aza sazıp, sıh kilip, ilcırbedeği aday çili, aahiti tüşken çoon tadar.” N.Domojakov (Kapıyı hızla açıp, çıkıp, zincirli köpek gibi, bağırmağa başlamış iri Hakas.) **timir ilcırbe** demir zincir. **ças ilcırbezi** saat zinciri, köstek.

İlcırbelig s. Zincirli.

İl-çon tekr. Halk: “İrten irte turadır, il çonnı tibirededir.” N.Tinikov (Sabah erken kalkıyor, halkı hareket ettiriyor.) **İğiros izer at hulağına tıs pirbes, iki çabal pırık parza, il çonğa çadığ pirbes.** –Atasözü

(Gıcırdayan eyer at kulağına rahat vermez, iki kötü bir olsa, halka yatı vermez.)

İldi-sildi tekr. Çok zayıf. **ir kızı ildi-sildi pol parğan** er kişi bir deri bir kemik kalmış.

İldir- 1.Astırmak. 2. İlmek attırmak, kanca attırmak, bağlatmak: “Minı ildirip alarğa sağaa timir ilcırbe kirek.” V.Şulbayeva (Beni bağlatmak için sana demir zincir gerek.)

İldirbe Düğüm, ilmik.

İldirges Çengel, kanca.

İldirgestig s. Çengelli.

İldirilgen s. Asma, asılı. **İldirilgen tahta** asma köprü.

İle- Acı çekmek, ıstırap çekmek: “Kızı ağas arazınañ ulam ile sıh kilgen.” V.Kobyakov (İnsan ağaç arasından çok acı çekerek çıkıp gelmiş.)

İle zf. Açık, sarıh, vazih: “Çazı odında hañaa izi ile halıp odırğan.” N.Domojakov (Yazını otu üzerinde araba izi açıkça kalmış.)

İlebeste bağ. Eğer, şayet, veya.

İle-çuda- tekr. Acı çekmek, ıstırap çekmek: “Minıñ alında ökis halğan ipçiler kızı pazıncağı polıp ilep-çudap çurtacañnar.” A.Çerpakov (Bundan önce dul kalan kadınlar insanların baskısı altında acı çekip yaşarlarmış.)

İledik s. Tembel, avare. **İledik pol-** başıboş olmak.

İledikten- Boş gezmek, işsiz dolaşmak.

İleede zf. Çok: “Aydo Torkabıñ, tört atha ot taarlaan arazında, ileede nime çoohtashan.” V.Kobyakov (Aydo, Torka ile, dört ata ot yükleme sırasında çok şey konuşmuş.)

İleg 1.Acı, ıstırap. 2.İstırap, acı çekme.

İlekte- Eğlenmek, alay etmek.

İleñne- 1.Bir yandan öbür yana yalpalayarak gitmek: “Ol küreñ atha münze, anı ileñni tüşçe.” N.Domojakov (O doru ata binice, at sallanmaya başlıyor.) 2.Sallanmak, ırgalanmak: “İlonanıñ sırlaan uzun sazı la kiide oop parğan sarıg çalınnañ çalbañnapça, toldıra köksileri ileñnepe.” V.Tatarova (İlona’nın boyanmış uzun sarı saçları havada sararan sarı alevle dalgalanıyor, iri göğüsleri sallanıyor.)

İleñnet- Sallamak.

İler- Belli belirsiz görünmek: “Olarnıñ alındağı turanıñ hırı, közenekterı iler pastabıstı.” A.Çerpakov (Onların karşısındaki evin çatısı, pencereleri belli belirsiz görmeye başladı.)

İlergen Mal, varlık, servet

İles- 1.Acı çekmek, ıstırap çekmek. 2.Yoksulluk çekmek.

İles 1.Acı, ıstırap. 2.Yokluk, sıkıntı.

İles 1.Olta iğnesi. 2.Olta.

İlestig s.Oltalı.

İlet- Acı çektirmek, eziyet etmek: “Ağırığ, kızını ilederge - çürek çoh polarğa kirek.” V.Şulbayeva (Hasta kişiye eziyet etmek için kalpsiz olmak gerek.)

İlge- Elemek: “Nañmur Soonda halın pulut, çüs kilip / Kün haraan tulğabıstı / Köölbek ilgep nañmurın / Hara çirni suğardı.” N.Tinikov (Yağmur sonunda kalın bulut göçerek / Gün ışığını kapattı / Berketli eleyip yağmurunu / Kara yeri suladı.)

İlgek Elek. **hıl ilgek** kıl elek. **timir ilgek** demir elek. **sıt ilgek** sag. sık elek.

İlge- Elenmek.

İlger 1.İleri. 2.Doğu. **İlgerki çir** doğudaki ülke.

İlges- (birlikte) Elemek.

İlget- Eletmek, elenmesini sağlamak.

İlgezek bk.İlgezik

İlgezik s. Becerikli, hamarat. **İlgezik pala** çabuk öğrenen çocuk.

ilgis 1.Askı. 2.Portmanto. 3.Vestiye. 4.Çengel, kanca. **timir ilgis** demir kanca.

ilgiştig s. Askılı.

ilgit- Hayvanları bir yerden başka yere sürmek.

ilgör Raf: “*Poskon, ib eezî ipçi, ilgörneñ stol arazında çapçañ aylahtanıp, ayah-hamıstı turğızıp, çiceñ nime timnep çör.*” G.Topanov (Poskon, evin sahibi kadın, rafla masa arasında hızla dönüp, kap kacağı koyup, yiyecek hazırlıyor.)

ilgörlig s.Rafılı.

ilg Elli, 50: “*İlig vagonniğ paravoz İzerlig adım çili, ün salça.*” S.Kadışev (Elli vagonlu lokomotif / Eyerli atım gibi, ses çıkarıyor.)

ilg (ı.) İki parmak genişliği.

ilg (u.) Askı. **ilgde turğan huyah** askıda duran zırh.

ilg (uu.) İçki alemi.

ilık zool. Karaca, dağ keçisi: “*Sıstaan çüreemniñ ağıriına / Sıdap polbin pazoh ilğim / Han tigir soolada iliimni / Sol iñnim azıra ilim.*” M.Bainov (Sızlayan yüreğimin ağrısına / Dayanamayıp yine ağlayayım / Han göğün uğuldattığı karacımı / Sol omzum üstünde asayım.)

ilık- Alışmak. **alğan his naa çurtha ilik pardı** gelin yeni eve alışı.

ilil- Asılmak, takılmak, iştirilmek: “*Appağas stenelerde somnar ililtir.*” N.Tyukpiyekov (Bembeyaz duvarlarda resimler asılmış.)

ilim-hulum tekr. Yalnızlık. **ilim-hulum pol-** yalnızlık çekmek.

ilin- Asılmak, ilinmek, tutunmak: “*Yakın, at üstünde ilin polbin, at habırğazınzar nandığıp parğan.*” V.Kobyakov (Yakın, at üstünde tutunamayıp, atın kaburgasına doğru yana yatmış.)

ilincek Çengel, kanca.

ilindir- Kendine bağlamak: “*Pireezin ilindirip alarziñ.*” Matilda.” V.Şulbayeva (Birini kendine bağlarsın.)

ilinis İlinme, asılma.

ilirges Acıma, merhamet.

ilirgestig s.Acıklı, acı verici: “*Anı körıp odırabas, Aydoğa ayastığ daa paşa ilirgestig dee pildirgen.*” V.Kobyakov (Onu görüp oturmak Aydo’ya hüznü ve acı verici gelmiş.)

ilispe kız. Zincir.

ilispelig kız. s. Zincirli. **ilispelig huyah** zincirli zırh.

illyuminatsiya Işıklandırma, ışıklarla donatma.

illyuminirovat’ pol- Işıklandırmak.

illyustratsiya Resimleme.

illyustratsiyalıg s. Resimli.

illyustrirovat’ pol- Resimlemek.

illyziya İllüzyon.

ilör Ütü.

iltek şor. Eldiven. **tükteñ sohhan iltek** yün eldiven.

iltik (ı.) (kürkün yan tarafında işlemeli) Çanta. **idektig ton iki holtığına iki iltik ilçeler** Etekli paltonunun iki yanına iki çanta dikerler.

iltik (u.) Küçük kap, kâse.

im İlâç: “*Tohtañar, ağañ, im iziribizim.*” N.Domojakov (Durun, ağabey, ilâç içireyim.)

imcek Meme.oñ **imcegi kinetin sistaza, ir pala ağırar** sağ memesi aniden sızlarsa, erkek çocuk hasta olur. **palanı imcekteñ sıgar-** çocuğu memeden kesmek.

imcek tas Kuvars.

imcekte- (çocuğa) Meme vermek.

imcektet- (çocuğa) Meme verdirmek.

imci Doktor: “*İce-pabazı oolahtarın imcee köziderge kirek polçathanın pıl turğannar.*” İ.Kotyuşev (Anne babası çocuklarının doktora gösterilmesi gerektiğini anlamışlar.) **tis imcizi** diş doktoru. **harah imcizi** göz doktoru. **mal imcizi** veteriner hekim.

imdi- 1.Toplamak.2.İçinden seçmek.

imdıs Keten torba.

imekte- Emeklemek. **pala imektepçe** çocuk emekliyor.

imektet- Emekletmek.

imis Tane, tohum.

imis- (giysiye) Keserek kısaltmak.

imiskek 1.Kumaş. 2.Giysiye kesip kısaltma.

imitatsiya Taklit etme, taklidini yapma.

imitirovat’ pol- Taklit etmek.

imker- bk.inker-

immanentnay s.İçkin.

immigrant Muhacir, göçmen.

immigratsiya Muhaceret, göç etme.

immigrirovat’ pol- Göçmek, göç etmek.

immunitet Bağışıklık.

imne- Tedavi etmek: “*Haydi imnepçeler?*”

Payapan: *Pir salçalar mındağ marhacahtar.*” V.Şulbayeva (Nasıl tedavi ediyorlar? Payapan: Şöyle haplar veriyorlar.)

imneg turazi Hastahane: “*İlskecek olarnıñ imneg turazınzar kil turarğa söleen.*” İ.Kotyuşev (İlskecek, onlara hastahaneye gelmesini söylemiş.)

imneg Tedavi: “*Oolañarnı ças salar üçün, imneg kiree holımdağı pray nimeni iderbis.*” İ.Kotyuşev (Çocuğunuzu iyileştirmek için, tedavi adına elimden ne gelirse yaparız.)

imnegci Doktor.

imnel- Tedavi edilmek.

imnen- Tedavi olmak: “*Köp çon çörıp imnenceñ, Köbizi pray çazılcañ.*” P,Ştıgaşev (Çok halk gidip tedavi olmuş / Çoğu bütünüyle iyileşmiş.)

imnet- Tedavi ettirmek.

imnik s. Huysuz, hırçın, yabanî. **arğümci**

körbeen imnik at kement görmemiş vahşi at.

imperativ gr. Emir kipi.

imperator İmparator.

imperatorskay s. İmparatorla ilgili.

imperiya İmparatorluk.

imperialist Emperyalist.

imperialiteçskay s. Emperyalist, yayılmacılıkla ilgili.

imperializm Emperyalizm.

import İthalât, dışalım.

importnay s. Dış alımsal, ithal.

importirovat’ pol- İthal etmek.

improvizator Doğaçlama.

improvizirovat’ pol- Doğaçlama yapmak.

impul’s İçten gelen dürtü.

impul’stig s. İçten gelen dürtüyle hareket eden.

im-tom tekr. İlâç.

imze- 1.Galamak. 2 Otlanmak.

iñ En: “*Vaska ortızında odırçadır, Kolkani partanıñ iñ hurına his salğan.*” A.Kuzugaşev (Vaska ortasında oturuyor, Kolka’yı sıranın en ucuna sıkıştırmış.) **iñ ne pözik** en yüksek. **iñ uluğ** en büyük. **iñ çahsı** en güzel. **iñ pastap** en başta, başlangıçta.

iñ Omuz.

iñ (ı.) 1.İm, işaret. 2.Kopya.**pu pala siniñ iniñ** bu çocuk senin kopyan.

iñ (u.) En, genişlik.

iñ İn: “*Olar suğ hazında, pözik çarda iñ hazıp, uya çazaşçalar.*” N.Domojakov (Onlar su kıyısında,

yüksek yarda in kazıp, yuva yapıyorlar.) **añ inî** vahşi hayvan ini.

in- İnmek: “*Tağniñ ozari hurında in parğan sarsıh çol çadır.*” V.Kobyakov (Dağın karşı yamacında inen ince yol duruyor.)

inci Çeyiz. **ipçizi üreze, incizin nandıra pirçeler** kadın ölünce çeyizini geri verirler.

indeets Kızıldarılı, Amerikan yerlisi.

indeg 1.Zarar, ziyan. 2.Yanlış, hata. **indeg it saldības** yanlış yaptık. 3.Hata, kusur.

indeks Endeks.

iñdet- Zihni karışmak.

indeyka Hindi: “*İdi adapçalar, küsküdegi indexkalar çili sarnahtanıp, saray üstünde honçathan apsahtı.*” N.Domojakov (Böyle adlandırıyorlar, güz hindilerinin ötmesi gibi, kümes üstünde yatan ihtiyarı.)

indikator Gösterge, gösterici.

indir- (ı.) İndirmek.

indir- (ıı.) Tutuklamak, hapisanede tutmak.

indire zf. Aşağıya: “*Aydo anı la sağıngan, çabal toncaan iñnine tastap, tağdañ indire pastıra halğan.*” V.Kobyakov (Aydo sadece onu düşünmüş, kötü elbisesini omzuna atıp, dağdan aşağı yürümeye başlamış.) **suğ indire çüs-** su aşağı yüzmek.

indirge Sağıldıktan sonra ineğin memesinde kalan süt. **pızo indirgezin imzin** buzağı kalan sütü emsin.

indirig İndirme.

indirıs İndiriş, indirme.

indirki s. Aşağıdaki: “*Küdetiñ hayiin indirki Kıçığ hıyığ tağ paarı aylandır tur.*” F.Burnakov (Küdetin dikkatini aşağıdaki Kıçığ Hıyığ dağ yamacı çekiyor.)

individual'nay s. Bireysel, ferdi.

individualist Bireyci, ferdiyetçi.

indiets s. Hintli.

indus Hindu.

industrializatsiya Sanayileşme, endüstrileşme.

industriya Endüstri, sanayii.

ine- İşaretlemek.

ine Anne: “*Min inem naa la tik pirgen halın tüktiğ hoy teerizi tonniğ oynaam.*” M.Çebodayev (Ben annemin yeni diktiği kalın tüylü koyun derisi elbisemle oynadım.)

pala inezî Eş, son.

iñe İğne. **aarniñ inezî** arı iğnesi. **iñeni tükçetken nimee hazap salarğa** iğneyi dikilen şeye batırmak **çipti iñe saptap salarğa** ipi iğneye saptamak. **tibe iñe** çuvaldız. **iñe hulağı** iğne deliği.

inek İnek: “*Odiñ tüzirzeñ, sin irgi çurtsar inek odına par kil!*” V.Kobyakov (Otu indirdikten sonra, sen eski yurda inek otuna gidip gel!) **Aba inekke harındas nimes.** –Atasözü (Ayı ineğe kardeş değil.) **Ölgen inek süttiğ polcañ, ölgen kızı çahsı polcañ.** Atasözü (Ölen inek sütlü olur, ölen kişi iyi olur.) **inek çılı** inek yılı, hayvan takviminin ikinci yılı.

inel- Acı çekmek, ıstırap çekmek: “*İzelibisken toncahtı / İñniceene sal salğan. / İrgilebisken maymağastı / İnelgenneñ kis salğan.*” A.Topanov (Yıpranan elbiseyi / Omzuna salıvermiş / Eskiyen çizmesini / Acı çekerek giyivermiş.)

iñeldirik İğnelik.

iñelik bk.iñeldirik

inertnay Atıl, hareketsiz.

inertsiya Atalet.

iñeski Kayak bükme tezgahı. **sana pazın pükçen ineski** kayağın ucunu eğen tezgah.

iney 1.İhtiyar kadın, nine: “*Pacah iney, ürbeñnebineñ, ürükken harahtarınañ honcığınzar körgen.*” M.Kokov (Paçah nine ürpererek, ürkek

gözlerle komşusuna bakıyor.) 2.Zevce, karı. **tas iney** taş heykel.

iney-apsah s. İhtiyar karı koca.

ineyek Nine, ihtiyar kadın. **Hırh hadıl tonniğ hır ineyek.**-Bilmece, lahana (Kırk kat giysili kır nine.)

infeksionnay tıp.s. Enfeksiyonlu.

infeksiya tıp.Enfeksiyon.

infinitiv gr. Mastar.

informator Haber veren, bilgi veren.

informatsiya Enformasyon, haberleşme.

informirovat' pol- Bilgi vermek.

infuzoriya zool. Haşlamalı, enfüzvar.

inge bk. iñe

inıs İniş: “*Toraat, hılağay huzurii çayılp, inıske kire subay çorihnan çorta halğan.*” V.Kobyakov (Doru at seyrek kuyruğu yayılıp inişe girerek adı yürüyüşle tırıs gitmiş.)

inistig s. İnişli, inişi olan dağ, nehir.

initsial Baş harfler.

initsiativalğ s. Girişimci, inisiyatif sahibi.

initsiativa İnisiyatif, teşebbüs, girişim.

injener Mühendis: “*Par andar, min injenerni ushurarğa parım.*” S.Çarkov (Git oraya, ben mühendisi uyandırmaya gideyim.) **tağ injeneri** maden mühendisi.

injir İncir.

inker- Elbiseye astar dikmek, kenar dikmek.

inkubator Kuluçka makinesi.

inkubatsiya 1.Kuluçka devri. 2.Kuluçka makinesiyle civciv çıkarma.

inkvizitor Engizisyon hâkimi.

inkvizitsiya Engizisyon.

iñme şor.Balık ağı.

iñmen 1.Omuz. 2. Bayan elbisesinin omzundaki şerit.

inne- İşaretlemek.

iñnen- Omzuna koymak, omzuda taşımak, omzuna almak.

iñnes Saka sırtığı.

innig (ı.) Enli.

innig (ıı.) İşaretli, imli. **hulağı innig hoy** kulağı işaretli koyun.

iñniğ s. İnli, ini olan. **Pis harından pır iñniğ.** – Bilmece, eldiven (Beş kardeş bir inli.)

iñnilig s. Omzu geniş, güçlü, kuvvetli.

inostrannay s.Yabancı, ecnebi.

inspektor Müfettiş.

instenirovka Sahneye koyma.

instinkt İçgüdü, insiyak.

instinkttig s. İçgüdüsel.

institut Enstitü: “*Pistiñ institutta ügrençem.*” V.Şulbayeva (Bizim enstitüde öğrenciyim.)

instruktaj Talimat.

instruktivnay Talimat mahiyetinde.

instruktor Öğretici.

instruksiya Talimat, direktif.

instrument Alet, enstrüman.

instrumental'nay s.Aletsel.

integral mat. İntegral.

integral'nay mat. s. İntegralla ilgili.

integratsiya Tamamıyla hesap etme.

intellekt Anlık.

intellekttig s. Anlık, fikri.

intelligent Aydın, münevver: “*İpçilerneñ dee, çoohtas pıbinçezniñ, a pot siniñ harındaziñ ı-im haydağ intelligent, irdek ir.*” V.Şulbayeva (Kadımlarla da, konuşmasını bilmiyorsun, peki ya senin kardeşin immm.. ne aydın kişi.)

intelligentsiya Aydınlar, aydınlar sınıfı.

intendant Levazımcı.

intendantsvo Levazım dairesi.
internat 1.Yatılı okul. 2.Öğrenci yurdu.
internatsional Enternasyonal.
internatsional'nay s. Milletlerarası, uluslararası.
internatsionalizm Enternasyonalizm.
interval Ara, fasıla.
intervent Askerî müdahalede bulunan.
interventsiya Askerî müdahale.
intervyu Mülakat, görüşme.
intimnay Mahrem.
intonatsiya gr.Ton, tonlama.
intriga Entrika, desise.
intrigan Entrikacı, dessor.
intsident Hadise, olay.
intuitsiya Sezgi.
invalid Malul.
inventar' Demirbaş, envanter.
inventarla-Envantere geçirmek.
inversiya Devrikleme, evirtim.
iñzek sag.s. Dar, sıkı.
inzer- Yıkmak.
inzeril- Yıkılmak.
inzi Balta ağzı yanı.
iñzi- Seğirmek.
ip (ı.) İp: "Sol holında hahpahtıg irgi tüüs paza ödik kipteceñ ip tudın saltır." A.Çerpakov (Sol elinde kapaklı eski ağaç kap ve çizme dikecek ip tutuyor.)
ip (ıı.) Özen, itina. **ibi çoh** özensiz.
ipçek Ağaç kap.
ipçi 1.Eş, zevce, karı: "Ol Torkanıñ ipçizi poltır." V.Kobyakov (O, Torka'nın eşi imiş.) **Çabis taa polza, adım par, homay daa polza ipçim par.** –Atasözü (Kısa da olsa atım var, kötü de olsa karım var.) 2.Kadın: "Azahtarında uluğ, ultii çoh ipçi kızınıñ maymahtarı holtañnas çörçe." V.Kobyakov (Ayaklarında büyük, tabanı olmayan kadın çizmesi sallanıyor.) **Arağanı amır iziñer, apsahtıg ipçiñ pırıkpeñer.** –Halk sözü (İçkiyi sakın içiniz, evli kadınla birlikte olmayınız.)
ipçilig s. Evli, karısı olan: "Saraptıñ daa töli Toray kilze üzilbes, alay ipçilig, palalıg çide salcañ ma." A.Çerpakov (Sarap'ın da soyu Toray gelse kesilmeyecek, yoksa evli, çocuklu mu kayboldu.)
ipek bk **ipek**.
ipek is. Ekmek: "Hollarında çarımđıñ ipek paza timir ayağastıg süt tudınıp, kİR kilgen." V.Kobyakov (Ellerinde yarım ekmek ve demir kasede süt tutarak girmiş.) **ipek tayna-** ekmek çiğnemek. **kizek ipek** ekmek dilimi, parçası. **çağban ipek** yavan, katıksız ekmek. **puğday ipek** buğday ekmeği. **ipek tilimi** ekmek dilimi.
ipektig s. Ekmekli.
ippodrom Hipodrom.
iprit kim.İperit, hardal gazı.
ipsek bot. Devedikeni.
ipsekte- Devedikeni toplamak.
ipte- Çabucak yapmak, düzene koymak, akıllıca yapmak, yoluna koymak: "Çe, iptep tüzip, tigi çağın turçathan sınıbı uzurıbis, — tıpçe." M.Çebodayev (Haydi, uygunca in, şu yakında duran fidanı kes, -diyor.)
ipteg Düzeltme.
ipteglig s. Düzenli, düzgün: "Orğannarnuñ pırsı ipteglig, körinçe: anda pİR dee kızı çatpinça." V.Şulbayeva (Yataklardan biri düzgün görünüyor, orada hiç kimse yatmıyor.)
iptel- Düzelmek, uygun hâle gelmek.
ipten- Düzelmek, uygun hâle gelmek, yola girmek.
iptet- Düzelttirmek.

ipti zf. Uygun olarak, düzgünce: "Anıñ azahtarı attıñ ikı muhtızına ipti, önetin egen nime çili, hoyralğlap partır." V.Kobyakov (Onun ayakları atın iki yanına uygun olarak, bilerek eğilmiş gibi kıvrılmış.)
iptig s. 1.Düzgün, biçimli, güzel: "A sİrernıñ adınar kem?-sunğan ol Paskazar sırlaan tırğahtıg iptig holın." V.Tatarova (Peki sizin adınız ne? –Uzatmış o Paska'ya ojetlenmiş tırnaklı düzgün elini.) 2.Özenli, dikkatli: **İl çonnıñ arazında iptig pol.** –Halk sözü (Halk içinde özenli ol.) **iptii çoh** beceriksiz. **iptig sıray** düzgün, güzel yüz. **iptig çoohtas-** düzgün konuşmak.
ir 1.Erkek: "İrge küsteñ pırılceñmİs / İnek, hoyğa sadılıp / İbde, tashar toğıncañmİs / Hul küñin küñnenİp." M.Kokov (Kocaya zorla verilmişiz / İneğe, koyuna satılıp / Evde, dışarda çalışmışız / Köle hayatını yaşayıp.) 2.Erkek, koca: "İrahtın çadap la çiçetken iriñni tarıgıstıg üñi." N.Domojakov (Uzaktan güçlkle ulaşmış kocasının sinirli sesi.) **irge par-** kocaya varmak. **İrge pararı ooy polcañ, irgek hazırı sidik polcañ.** –Atasözü (Kocaya varmak güç olur, eldivene baş parmak dikmek zor olur.) **ir sinine çit-** erginleşmek.
ir taban yiğit, kahraman.
ir- Eğirmek.
iranets s. İranlı.
irbek Söz, lâf. **irbek irbektirge** söz söylemek.
irbekte- (söz) Söylemek.
irben bot. Kekik: "Adam çurtaan Ah üüzek Ah irben öşceñ çir polğan." S.Kadışev (Atamın yaşadığı Ak Üüzek / Ak kekik yetişen yer idi.)
irbenne- Tütsülemek için kekik yakmak.
irci-hurcu tekr. Şüphe, kuşku.
irdem Sperm. **irdem ağız-** seks yapmak.
irdeñne- Horozlanmak.
irdir- Eğirtmek.
iree İstirap, acı: "İstig adın izerlep / İmnegcİlernİ pastaan / İree çolda köp körİp / İmñig suğa ol çitken." P.Ştıgaşev (Güzel atını eyerleyip / Doktorlara rehberlik etmiş / Acıyı yolda çok görüp / Şifalı suya o ulaşmış.)
ireele- İstirap çektirmek: "Paylarnı köp al çörİp, PİR dee nime albacañ; Pos adın çoo ireelep, Polis çir dee körbeceñ." P.Ştıgaşev (Zenginleri çok götürüp / Hiç ücret almamış / Kendi atına çok sıkıntı verip / Yardım hiç de görmemiş.)
ireeleg İstirap, acı.
ireelen- İstirap çekmek: "Anañ çobalçam, uzup polbin ireelençem pozımnı saldapçam." V.Şulbayeva (Sonra sıkıntıya giriyorum, uyuyamayarak acı çekiyorum kendimi eritiyorum.)
ireelenİs İstirap, acı çekme.
ireelenİstİg s. Acılı, ıstıraplı.
ireelestİg s. Acılı, ıstıraplı: "Anıñ soonda çol uğaa uzah paza ireelestİg pİldİrgen." A.Çerpakov (Onun arkasında yol çok uzak ve ıstırap verici görünüyor.)
ireelig s. Acılı, ıstıraplı.
ireldey 1.Barut koyacak demir çubuk.2.Barut ölçeği. **kiik müüzineñ idilgen ireldey** geyik boynuzundan yapılmış barut ölçeği.
irem (ı.) Masallarda kahramanı bağlayan kemer.
irem (ıı.) İri, cüsseli. **irem hulun** iri kulun.
iren Erkek.
irepçi Eşler, karı koca: "İliskecek ortılap parğan daa irepçilerdeñ ileede uluğ oshas polibİshan." İ.Kotyuşev (İliskecek kendine geldiğinde karı kocadan çok büyümüş gibi davranmış.) **İrepçi kızınıñ arazına kırbe.** –Atasözü (Karı koca arasına girme.)
irepen s.Dağınık, düzensiz.
ires (ı.) sag.koyb. Vida.
ires (ıı.) Çadır kirişi.

iret (ı.) Dağın güney yamacı.

iret (ıı.) (kadehte) Şarap: “*Artih iretter arıǵ hanımnı / Oolıǵ suǵ çılı, örteceñ polǵan.*” M.Kilçiçekov (Keskin şaraplar temiz kanımı / Zehirli su gibi, yakıyordu.)

irgek 1.Baş parmak. 2. Eldivenin baş parmağı
irgek haza- eldivene baş parmak dikmek.

irgek Erkek: “*İrgek hastar, öörlerñ izertñe, Çobatsar toozilbas çooħ-çaahnañ ıyǵaınasçathannar.*” N.Domojakov (Erkek kazlar, arkadaşlarını takip ederek, Çobat ırmağına doğru bitmez tükenmez bağırtıyla paytak paytak gidiyorlar.) **irgek-tızı çoh** cinsiyetsiz.

irgektig s. Erkekli. **iki pala irgektig tizilig** **poltır** iki çocuğu varmış, biri erkek biri kız.

irgektig s. 1.Tuttuğunu koparan.2.El işinde becerikli.

irgeyek Cüce.

irgi- Ekşimək, bozulmak.

irgi 1.Eski: “*Toraat, ol çathan iköleñniñ hırında irgi ottı ottap, halıh parǵan çörçe.*” V.Kobyakov (Doru at, o yatan ikisinin yanında eski otu otlayıp, adımıyor.)

Pir irgi nancı, iki naa nancıdañ artıh. -Atasözü (Bir eski arkadaş, iki yeni arkadaştan iyidir.) 2.Eski, yıpranmış. **irgi kögenek** eski elbise. 3.Eski (zaman) **irgi tus** eski zaman. **irgide** eskiden, eski zamanda.

irgil- Eskimək: “*İrgilip, çırtılıp, kirge çaba hathan holis kögenegı le anıñ iñninde.*” V.Kobyakov (Onun sırtında olan sadece eskiyip, yırtılıp, kire bulanmış keten gömleği.)

irgilen- Eskimək, yıpranmak. **kip-azah irgilen pardi** giysiler eskidi.

irgi-purunǵı tekr. Evvelki, eskiden olan: “*Pistiñ irgi-purunǵılabıs, palaa ayna-çik sunmazın tıp, ağaa pıree homay arah, çuhpas arah at taap alarǵa küstenceñner.*” G.Kazaçinova (Bizim eski insanlarımız, çocuğa kötü ruh musallat olmasın diye, ona biraz kötüce ad vermek isterlermiş.)

iri- 1.Süt ekşimək, bozulmak. 2.Çürümək, bozulmak: “*Polınıñ puluñnarı iriglep, hayzı çirde ötire köringlepçe.*” S.Çarkov (Salonun köşeleri çürümüş, bazı yerlerde duvarın arkası görünüyor.)

iri- Erimek.

irig s.Erimiş, eriyik.

irik- 1.Usanmak, bıkmak. 2.Canı sıkılmak, üzümek: “*Zoyka tiñnir polza, andağ tabıstar ibire köp istilışçe, olarnı istip, irik parǵan.*” N.Domojakov (Zoyka dinlediğinde, öyle sesler etrafta çok işitiliyor, onları duyup canı sıkılmış.)

irik (ı.) Çürük, çürümüş: “*Suǵlıǵ potolok irik polcañ, - çoohtan salǵan ol, - Çiri oyılıp tüs parar.*” S.Çarkov (Sulu tavan çürümüş, - demiş o,- Yeri delinip düşer.) **irik ağas** çürümüş ağaç.

irik (ıı.) İğdiş edilmiş üç yaşında koç. **irik, çimkeen huça polcan** “irik” enenmiş koçtur.

irik İstek, arzu, iştah: **irik çoh** isteksiz, arzusuz: “*Olarǵa irik çoh imci polisçızı polarǵa kirek pol parǵan.*” İ.Kotyuşev (Onlara istemeseler de doktor yardımcısı olmak gerekmiş.)

irikte- Çürümək: “*A hara tal, annañ hal parıp / İriktep tüsken, kirip parıp.*” N.Tinikov (Fakat kara söğüt, ondan geri kalıp / Çürüyüp düşmüş, yaşlanarak.)

iriktig 1.Tanrı. **iriktigniñ alında ir kızı pöriktig turbacañ** Tanrının karşısında er kişi börklü durmaz.2.s. İradeli, azimli.

iril- Eğrilmek.

irımcık (ı.) zool. 1.Örümcek: “*irımcık söziñbezi çarbanglap partır.*” A.Çerpakov (Örümcek ağı yapışmış.) **irımcık uyazı** örümcek ağı. 2.mec.Örümcek:

“*Hacan sarıpça pıstı / İs-pay irımcıǵınıñ hılı.*”) V.Mayneşev (Ne zaman sarsa bizi / Zenginlik örümceğinin ağı.)

irımcık (ıı.) Kaymak ve yemiş karıştırılarak yapılan bir Hakas yiyeceği.

irin Dudak: “*Ol, at üstünde külımzırep, irni çidispin odırça.*” V.Kobyakov (Onun, at üstünde gülümseyip, dudakları kavuşmayarak oturuyor.)

Erincek kızınıñ irni huruǵ, erinmes kızınıñ irni çağlıǵ. -Atasözü (Erinenin dudağı kuru, erinmez dudak yağlı.) **üstindeǵi irin** üst dudak. **altındaǵı irin** alt dudak. 2. gr. Dudaksıl. **irin glasnayı gr.** dudak ünlüsü.

irin- Erinmek, üşenmek.

iriñ İrin, cerahat: “*Kök iriñ kizeǵıneñ kibine çağlı parǵan.*” A.Kuzugaşev (Yeşil irin parçası elbisesine yapışmış.)

irınçek s. Erincek, üşengeç. **Erincek kızınıñ irni huruǵ, erinmes kızınıñ irni çağlıǵ.** -Atasözü (Erinceğin dudağı kuru, üşenmez dudak yağlı.)

iriñne- İrinlenmek, cerahat bağlamak.

iriñnet- İrinlendirmek, cerahat bağlattırmak.

iriñniǵ s. Dudaklı.

iriñniǵ s. İrinli, cerahatlı.

iris- (ı.) Sataşmak, huylandırmak, kışkırtmak.

iris- (ıı.) Birlikte eğirmek, eğişirmek.

iris Sıklıma.

iristig s. Sıkıcı, sıkıntı verici: “*Tastabısham, Köññime pır dee kırbeen. Nay la iristig.*” V.Şulbayeva (Bıraktım, gönlüme hiç girmedim. Pek de sıkıcı.)

irit- Eritmek.

irit- (sütü) Ekşitmek.

iritki bk.iritpek

iritpek 1.Süzme yoğurt. 2.Ayran çökeltisi, lor peyniri.

iritpektig s. Süzme yoğurtlu. **iritpektig ayran** yoğurt ayranı.

irke s. 1.Güzel, iyi: “*Piriktirgen irke mallar / Pır hazaadañ sıhçalar / Prayzı köni çazı, pükser / Pik azıralǵa parçalar.*” P.Ştıgaşev (Birleştirilen güzel mallar / Bir ahırdan çıkıyorlar / Hepsi doğruca yazıya, çayıra / İyi otlanmaya gidiyorlar.) 2.Sevgili, sevimli: “*Çe, animcoħ, irkem. Hazıh çörçet.*” V.Kobyakov (Haydi, hoşça kal, sevgili ‘yavrum’ Sağlıcakla git.) “*İrke icemniñ izig holları / Am daa pildırçe minñ idimde.*” M.Kilçiçekov (Sevgili annemin sıcak kollarını / Hâlâ hissediyorum vücudumda.) **irke pala** sevgili, şımarık çocuk.

irkecek s. Sevimli, sevgili.

irkele- Şefkat göstermek, sevmek, okşamak: “*Ol pozın idi irkelep adaan kızını am na kördi.*” V.Kobyakov O, kendisini böyle şefkatle çağırın kişiyi ancak şimdi gördü.)

irkelen- Sevimlileşmek, okşanmak, nazlanmak.

irkeles- (birbirini) Sevmek, okşamak.

irkelestig Sevgiyle, sevimlilikle: “*Tur, oolaam! Tur! İcezi, sah ol la saap, köbıktel turǵan süttig könektig oolağınıñ hırınca irtip parırıp, pabazınıñ tonın çabınıp, polda uzupçathan Vaskanı irkelestig teebısken.*” A.Kuzugaşev (Kalk, oğlum! Kalk! Annesi, ta o sırada sağılıp, köpüklenen süt dolu kovayla oğlunun yanına varıp, babasının paltosunu örtünüp zeminde uyuyan Vaska’ya sevgiyle dokunmuş.)

irkelet- Sevgi, şefkat göstermek: “*Pabazı mini irkeletpeen, hada toğındırǵan.*” N.Tyukpiyekov (Babası bana şefkat göstermeden, birlikte çalıştırdı.)

irkelig s. Sevgili, şefkatli, sevecen.

irkin 1.Eşik. 2.Kapı pencere çerçevesi “*İliskecek lampanı közenek irkinine turǵızıbıshan, stol üstüne ah is*

çazıbışan, sumkadañ ah çayındılığ tinteler sıgarğlap kilip, salğlap, ahsuların ashlabışan.” İ.Kotyuşev (İliskecek lambayı pencere çerçevesine koymuş, masa üzerine ak bez sermiş, çantadan ak kaplamalı tenekeler çıkarıp koyarak ağızlarını açmış.)

irkinnig s. Çerçeveli, pervazlı.

irilen- 1.Kocaya varmak. 2.Yiğitlenmek, erkelenmek: “*Yakın, pır harağın hıza körbineñ, irlene tüsken.*” V.Kobyakov (Yakın, bir gözünü kısarak bakıp, yiğitlenmiş.)

irliğ s.Kocası olan, evlenmiş kadın.

irlik 1.Şeytan 2. *mec.* Şeytan, kötü: “*Nimee kistesçeler pu irlikter?*” N.Domojakov (Niçin kişneşiyor bu şeytanlar?)

İrlik mit. Erlik.(Kamlık inancında yer altı Tanrısı.) **soshanı İrlik han çayağan** domuzu Erlik han yaratmış. **ayna-çik İrlik hannıñ çonu** şeytan iblis Erlik hanın halkındandır.

İRÖN Balık sürüsü.

irös 1.Zincir halkası. 2.Demirden tüfek çubuğu. 3.Tornavida. 4.*mec.* Atık, çevik. **iröstün irni çağlığ** çeviğın dudağı yağlı.

irrigatsiya Sulama, sulama işleri.

irt- Geçmek: “*Haraağızı irtip, kök tañ kögerip, çarıp kilgen.*” V.Kobyakov (Gece geçip, mavi tan ağıarıp ışıldamış.) **izig çayğı irtip pardi** sıcak yaz geçti. **künner irtipçeler** günler geçiyor. **hatap irt-** tekrar etmek, tekrarlamak.

irte 1.Erken: “*Ol polğan irte çashıda.*” V.Kobyakov (Bu olmuş ilk yazda.) **İRte turğan hushacah nimiske tüzedir, irte turbaan hushacah harağın çuhçıp odıradır.**-Atasözü (Erken kalkan kuşçuk yemişe düşer, erken kalkmayan kuşçuk gözünü ovalar.) 2.Sabah. 3.Vakitsiz, vaktinden önce. **irte öl par-**vaktinden önce ölmek, vakitsiz ölmek.

irteci s. Erkenci. **İrteci kızı iki ülüstig.** – Atasözü (Erkenci kişi iki ülüştü.) krş.**irteeçi, irteçil**

irteeçi s. Erkenci, erken kalkan: “*İrtteeçi ipçiler inekterin sağlap hayınısçathannar.*” N.Domojakov (erkenci kadınlar ineklerini sağıp koşuşturuyorlar.) krş.**irteeçi, irteçil**

irteçil s.Erkenci, erken kalkan: “*Küdet irteçil, püün ol kün naa la çacırapçathanda ushun kilgen.*” F.Burnakov (Küdet erkenci, bugün o güneş daha yeni doğduğunda uyandı.) krş.**irteeçi, irteçil**

irten zf. Sabah: “*Künniñ-taıñniñ irahhi irtenneñ harashi çitkençe, pu la öör hoynıñ soonan çörp, üzünçi çılı parir.*” V.Kobyakov (Gece gündüz sabahın erkeninden karanlık düşünceye kadar, sadece bu koyun sürüsünün arkasından gideli üçüncü yılı dolduuyor.) **irten irtök turıp aldım** sabah erken kalktım.

irtengı s. Sabahki.

irtengizın zf. Sabahleyin.

irtün- 1.Kendini beğenmek. 2. Şımartmak.

irtündür- Böbürlendirmek, şımartmak “*Hacan ağaa çoyırhap, Ulam na irtündürçebis.*” V.Maynaşev (Ona ne zaman yaltaklansak /Daha da böbürlendiriyoruz.)

irtir- Geçirmek: “*Çalgıs adı par polip / Çorih annañ itçeñ / Çarih künni irtirip / Çacırah aıñı hadarcañ.*” P.Ştıgaşev (Bircik atı varmış / Onunla yola gitmiş / Parlak günü geçirip / Çok avı beklemiş.) **kün irtir-** gün geçirmek.

irtire zf. İleri, ileriye: “*Sarap horihçañ, Payusanı kör salğanına pır dee çapsıbin paza örınmin, irtire pastırarğa tirñibisken.*” A.Çerpakov (Sarap korkmuş, Payusa'ya gördüğüne şaşırmadan ve sevinmeden, ileri yürümeye hazırlanmış.)

irtis Geçme, geçiş.

irtis- Geçişmek: “*Hay pıreeleri huzuh hazıp ala, aar-peer irtisçetkenner.*” N.Tyukpiyekov (Bazıları fındık kırarak, oraya buraya geçiyorlar.)

irtken Geçmiş. **irtken tus** gr. geçmiş zaman. **naada irtken tus** gr. yakı geçmiş zaman. **irtken çil** geçen yıl.

is (ı.) 1.İç: “*Anı istip, Aydo istinde sağın salça.*” V.Kobyakov (Onu duyup, Aydo içinden düşünüyor.)

tılıñ uzun sunma, tiziñ istinde tut.-Atasözü (Dilini uzatma, dişinin içinde tut.) 2.Mide **Hıs kızınıñ isti- huzıl**

çırçe.-Atasözü (Kız kişinin midesi, kızıl fincan.) 3. İç: “*Aydo pazoh ah çazınıñ istinde çalgızaan tura haldı.*” V.Kobyakov (Aydo yine ak ovanın içinde yalnız kaldı.)

4. İç: “*Turacahtıñ isti harashi.*” V.Kobyakov (Evin içi karanlık.) 5.Karın içi: “*Am ağırıı pabazı kiler pazına pazoh tudıbışan, alındağızınañ tıñ polğan, isti, tizeñ, hatıpçathandağ.*” İ.Kotyuşev (Şimdi ağrısı, babası gelmeden önce yine başladı, eskisinden daha şiddetli, karnı ise sertleşmiş gibi.) 6.Karın: “*Oolahtıñ istin çarıbışannar.*” İ.Kotyuşev (Çocuğun karnını kesmişler.)

İstin kimir- içini kemirmek, içi içini yekmek. **İsti köy-** içi yanmak. **anıñ istin kem piler?**

Ne düşündüğünü kim bilir? **İsti çoh** haset. **İsti çohtan-** haset etmek, gıpta etmek.

is (ıı.) İz: “*Saraashır çoğıl. Püürler le İsteri haltırlar!*” N.Nerbışev (Sarı aygır yok. Sadece kurtların izi kalmış.) **hozan İsteri** tavşan izleri. **İs sür-** iz sürmek.

2.İz: “*Nince le par çobağlarını pilçem, Çe prayız minde is halğışan.*” M.Kilçiçekov (Var olan acıların hepsini biliyorum / Ve hepsi bende iz bıraktı.)

İs (ııı.) İş, güç. **Çiit kilze İs horapça, kirı kilze as horapça.** –Atasözü (Genç gelse iş azalır, yaşlı gelse yemek azalır.)

İs- İçmek: “*Aydo, İpeğın aram-aram taynap, izig çeyni porlada oortap, işçe.*” V.Kobyakov (Aydo, ekmeğini yavaş yavaş çiğneyip, sıcak çayı höpürterek içiyor.) **suğ la çili İs-** su gibi içmek. **aday İspes** köpek içmez, çok kötü içecek. 2.İçki içmek: “*Ayool, noğa çalgızaan işceziñ, -pastır kilgen Arkadiy.*” V.Tatarova (Ayol, niçin yalnız içiyorsun, - yürüyüp gelmiş Arkadiy.)

İs (ıııı.) İs, duman: “*Is tarap parğanda, körzeler, hara hustar tigir köğinde andar-mındar la pıtırtaşalar.*” N.Domojakov (Duman dağıldığında bakmışlar ki kartallar göğün maviliğinde oraya buraya uçuşuyorlar.)

İs (ııııı.) Mal, varlık. **Pay kızınıñ izi halar, hıyğa kızınıñ adı halar.** -Atasözü (Zengin mal kalır, iyi insanın adı kalır.) **İs-pay** varlık, zenginlik. **İs-mal** varlık.

İs (ıııııı.) Us, akıl. **San sanırğa sağıs kirek, sağınıp pögınerge is kirek.**-Atasözü (Sayı saymaya düşünce gerek, hesap yapmaya akıl gerek.)

İs (ııııııı.) (av hayvanı için) Eş.

İs (ıııııııı.) Kumaş, bez: “*İliskecek lampanı közenek irkinine turğızıbışan, stol üstüne ah is çazıbışan.*” İ.Kotyuşev (İliskecek lambayı pencere kenarına koymuş, masa üstüne ak bez sermiş.)

İs (ııııııııı.) İnek süt vermek.

İs (ıııııııııı.) 1.Çekip almak, çekmek: “*Anıñ pır holtiicaa altına kızı idiniñ iziin sineceñ gradusnikti suğıbışan, anañ istip tuthlap körgen.*” İ.Kotyuşev (Onun bir koltuğuna insan ateşini ölçen dereceyi sokmuş, sonra çekip bakmış.) 2. Kürek çekmek. 3.Suyu çekerek almak.

İs (ııııııııııı.) Dinlemek, duymak: “*Uhañ atırğan teenñ, alında uluğlardañ na işçeñ.*” V.Kobyakov (Kurşunla vurulmayı, daha önce sadece büyüklerinden duymuş.) **İspeske çoohtaba, çitibestı pilebe.** –Atasözü (Dinlemeyene konuşma, kesmeyi bileme.) **sös İspes**

söz dinlemez. **iste le** duyar duymaz. **tılaas is-** haber duymak. **tabıs is-** ses duymak. **sös ispes** söz dinlemez.

is-hut Akıl, zeka, bilinç: “*Aydonñ, anı la körgende, is-hut çoğıl.*” V.Kobyakov (Aydo’nun onu görürnce bilinci kayboluyor.)

isıt- İştirmek, dinlemek. **Püür san pile çoğıl, sağızı çoh sös iste çoğıl.** -Atasözü (Kurt sayı bilmez, akılsız söz dinlemez.)

isker 1.Ön, ileri: 2.Doğu: “*Aydo, on çastıg oolah, ah oleñ ottıg ah çazıca, çaya tastaan hazıh çılı, iskerki tağzar tari sıh parğan hoyññ soonañ pastır parça.*” V.Kobyakov (Aydo, on yaşında oğlan, ak otlı ak yazıya, atarak dağıtılan aşık kemikleri gibi, doğudaki dağa doğru çıkararak dağılan koyunlarının ardınca yürüyor.) “*Harassam, naukanı isker çörgızem.*” G.Topanov (İstesem, bilimi doğuya getiririm.) krş. **ilger**

iskerek (ı.) Uysal, uslu. **iskerek tadar taban** uysal Hakas.

iskerek (ıı.) İyi işlenmiş (deri). **iskerek hoy teerizi** iyi işlenmiş koyun derisi.

iskerkı s. Doğudaki, doğuya ait.

isket Asalet, soyluluk.

iskettig s. Soylu, asil. **iskettig kızı** soylu kişi.

iskı 1.Kürek: “*Sarıs polbadım sañay pu küsterneñ -Molat iskı holğa tudındım.*” M.Bainov (Mücadele edemedim bütün bu güçlerle / Çelik kürek elimde tutarak.) 2.Kürek, kayık, sandal küreği: “*İskızın kimeniñ pırde pır sarındağı suğa tüzirip le mañnanminibışan.*” İ.Kotyuşev (Küreğini kayığın bir yanına bir diğer yanına indirip acele etmemiş.)

iskı 1.İçki.2.İçkicilik. **iskee kır parğan** içkiciliğe düşmüş.

iskilig s. İçkili.

iskilik (ı.) 1.Düşük, erken doğmuş hayvan. 2.Erken doğmuş hayvan yarusu postu. **pızo iskiligindeñ idilgen tulup** buzağı postundan yapılan kap, torba.

iskilik (ıı.) Köpeğin bastığı yerde kalan pençe izi.

iskın bk.**iskit(ı.)**

iskındı İneğin memesinde kalan süt.

iskındilig s. Memesinde süt olan (inek)

iskır- 1.Bildirmek, ilân etmek: “*Ölgen kızı söögine / Öödı açıp iskirçe: / «Öskebıs pıs pır çirde / Ööre polıp pos posha / Ölip, homdaa kiringence / Öçes sağıs tutpasha.*” M.Kokov (Ölen kişi cesedine / Ödü acıyı bildiriyor: ‘Büyüdük biz aynı yerde / Dost olarak birbirimize / Ölüp mezara girene kadar / Kötü niyet beslemeden.) 2.Haber vermek: “*Orta surğan suriına Ohsanıp min nandırğam, Oloh küñ kür pabama Örinmineñ iskirgem.*” M.Kokov (Doğru sorduğu soruya / Sevgiyle ben cevap verdim / Tam o gün sinirli bamama / Mutlulukla haber verdim.)

iskirig Bülten, tebliğ, bildiri.

iskirim bk.**iskındı**

iskit (ı.) 1.Kurt veya köpeğin eştığı yer. **aday iskit tartça** köpek yeri eşeliyor.2.Kurdeşen, ürtiker

iskit (ıı.) bot.Çakal eriği: “*Añdarıl parıp, sıbıcah, har üstünce kömes çıl parıp, iskit ağazına ilin pardı.*” M.Çebodayev Devrilip, fidancık, kar üstünde biraz yuvarlanıp çakal eriği ağacına takıldı.) **iskit çisteği** çakal eriği yemişi.

iskopaemıy Yer altı zenginliği.

iskusstvo Sanat: “*Tilekeyni, min sağınçam, Vanya, iskusstvo silig araçılap halar.*” V.Şulbayeva (Dünyayı düşünüyorum Vanya, sanat iyi kurtarır.)

ispanets İspanyol.

is-pay Zenginlik, servet, bolluk: “*Aaldañar, mındağı çirniñ, suğniñ is-payınañar ileede nimeler pılıp alğan Fedor Pavloviç pu apsahtañ.*” N.Domojakov (Köy hakkında, buradaki toprağın, suyun zenginliği

hakkında çok şeyler öğrenmiş Fedor Pavloviç bu ihtiyardan.)

ışpelçik (dağ keçisinin) Bacak kemiği iliği. **añ ışpelçigi, uluğ im nime, palğa sürçten.** bacak kemiği iliği yaraya sürülen güçlü ilâçtır.

ışpes Söz dinlemez. **İşpeske çoohtaba, çitübesti pilebe.** -Atasözü (Dinlemeyene konuşma, kesmeyeceği bileme.)

ışpitanie Sınav, tecrübe, imtihan.

ışpik (ı.) 1.Maşa, pense. 2.Cımbız.**kırpıktı çulcañ ışpik** kırıpkı alma cımbızı.

ışpik (ıı.) Çocuk bir yaşını doldurduğunda saç kesme toyu.

ışpolkom İcra komitesi: “*Noğa sin ışpolkomzar harahsınçazıñ? Partiya püün aarlasta nimes, ülgüzin çidır salğan.*” V.Şulbayeva (Niçin sen icra komitesine göz diktin? Parti bugün karışmıyor, ülküsünü yitirdi.)

ışpolnitel’ İcra eden, yerine getiren.

is-sağıs Akıl fikir, akıl us: “*İs-sağızı taybalıp, çirde tonı pazına pürgele parğan nimeniñ Çohırah anañ na pazoh çoon putha haphlap parğan.*” V.Kobyakov (Akıllı fikri bozulup, yerde elbisesi başına geçmiş şeyi Çohırah sonra yine kalın butlarından kapmaya başlamış.) **is-sağıstañ as-** aklını yitirmek: “*Ol is-sağıstañ asça, ilğaptır, oolaan ügdeñ-minnañ sıybasturğlapça, köölce aldi çoohtanğlapça.*” İ.Kotyuşev (O, aklını yitiriyor, ağlamış, oğlunu şurasından burasından sıvazlıyor, sakince tesselli ederek konuşuyor.)

ışsırek İş sever, işten hoşlanan.

ışsledovatel’ Araştırmacı, araştırma uzmanı.

ışt- Dinlemek, işitmek: “*Aydo, ıştıp, köğiske alınıp alğan.*” V.Kobyakov (Aydo, onu dinleyip aklında tutmuş.)

ışte- 1. Yapmak, imal etmek. 2. (deri) Sepilemek, işlemek: “*Tiği oyıhta örekenimneñ hada tuup ısteceñmiş.*” N.Nerbişev (Şu çukurda karımla birlikte deri işledik.)

ışte- İzlemek, takip etmek, izinden gitmek.

ışteg İzleme, takip, peşinden gitme.

ıştegeci İzleyen, takip eden.

ıştel- (deri) İşlenmek, imal edilmek.

ışten- (ı.) (deri) İşlenmek, sepilenmek.

ışten- (ıı.) 1.Sakinleşmek. 2.Alışmak, bağlanmak: “*Torayniñ daa çoriği pıree çirde ibıne çitkeleкке üzil parbas kirek—iñ oçı, in irke öşken ool polğan, pasha çirde kadıp, ol hacan daa istenmes.*” A.Çerpakov (Toray’ın da yolu bir yerde kesilmeden evine ulaşmalı, en küçük, en sevgili büyüyen oğul idi, başka yerde yaşayıp, hiçbir zaman alışmaz.)

ışten-İş sahibi olmak, çalışmak: “*İrtenneñ ala, astap / İрге teere ıstencen.*” P.Ştıgaşev (Sabahtan başlayarak acıkıp / Akama kadar çalışmış.)

ıştençi İşçi: “*Hakasiya aarlapça Pray mirdegi ıştençilerneñ hada Siniñ çiton çazıñni.*” M.Arşanov (Hakasya ağırılıyor / Bütün dünyadaki işçilerle birlikte / Senin yetmiş yaşını.)

ıştendir- 1.Sakinleştirmek. 2.Alıştırmak.

ıştendir- Çalıştırmak.

ıştenis- (birlikte) Çalışmak.

ıştenis Çalışma, iş: “*Anda, ısteniste, alıp ool / Aniñ sıltaanda la toğınılça.*” İ.Kotyuşev (Orada, işte, alp oğlan / Onun sayesinde çalışılıyor.)

ıştenistig s. İşli, işi olan.

ıştes İzleme, takip.

ıştes- Yardımlaşarak izlemek, takip etmek: “*Nimee kilgeziñ peer? Noğa sin miniñ ıstes çörçeziñ? Tayka.*” V.Şulbayeva Niçin geldin buraya? Niçin beni izliyorsun? Tayka.)

izemcık 1.Kese, para kesesi. 2.Avcı çantası.3.Mücevher kutusu. 4.İri boncuk. 5.İnci.

izeñ- Usanmak, bıkmak: “*Hapıñnıñ Toñ oolğı at üstünde izeñmes, çalañmas tıstanmin odırçathanın tanaan.*” N.Domojakov (Hapın’ın Ton oğlunun at üstünde usanmaz bıkmadan dinlenmeden oturduğunu anlamış.)

izen 1.Sağlıklı, sağlam, hayatta: “*Pabam ürep parğan, içem am daa izen.*” V.Kobyakov (Babam öldü, annem hâlâ sağlıklı.) 2.Selâm: “*İzen saġaa, çarılı küñniñ suzı / Alğıs saġaa, çurtastıñ tını.*” M.Kilçiçekov (Selâm sana, parlak gün ışığı / Teşekkür sana, hayatın tını.) **izen polzam** sağlığım yerinde olursa. **izen mindi!** Sağlıkla! sağlıcakla! **izen pir-** Selâm vermek: “*Çe pudurğı kızı, Aydonı kür tabısnañ köksebizern ornına, aġaa hunıstıġ izen pirgen.*” V.Kobyakov (Fakat az önceki kişi, Aydo’yu gürlü sesle azarlamak yerine, ona sıcak selâm vermiş.) **izen** Merhaba, selâm!: “*Hara talay, izen! / Hara harahtıġ hakastañ / Hara talay, saġaa izen.*” S.Kadışev (Kara Deniz, selâm! / Kara gözlü Hakas’tan / Kara Deniz sana selâm!)

izen- (ı.) İnat etmek, direnmek, dinlememek.

izen- (ıı.) Beklemek, ummak, güvenmek: “*Aġaa izençetkennerin sisçetken.*” İ.Kotyuşev (Ona güvendiklerini sezmiş.) **izenen taġda kiik çoh polcañ.** Atasözü (Güvenilen daġda geyik olmaz.)

izencı İki kez işlenmiş (deri.)
izencık İnatçı, direngen. **izencık at** inatçı at.
izendir- Güvendirmek, umut vermek, inandırmak.

izeñe Üzengi: “*Yakın, tızın ızırınıp, iki izenee tur kilgen.*” V.Kobyakov (Yakın, dizinden ısırtıp, iki üzengi üzerine kalkmış.)

izeñeliġ s. Üzengili. **izeneliġ hañaa** atlı araba.
izenis- (birbirine) Güvenmek, inanmak.

izenisGüven: “*Traktor kilerineñ, kirek sañay hubul parğan, Kolhoztañ sıhhan kizilerniñ hayzıları nandıra kirgenner, kolhozha izenis aylanġan.*” M.Kokov (Traktörün gelmesiyle her şey değişmiş, Kolhozdan çıkanların bazıları geri girmiş, kolhoza güven gelmiş.)

izenistıġ s. Güvenilir, itimat sahibi.

izenmes s. Güvenilmez.

izen-mindiles- Selâmlaşmak.

izenne- Selâmlamak.

izenner Selâmlar! Merhabalar!

izennes- Selâmlaşmak: “*Aday palazı Hara Husnañ / Pos pilgenince izennesçebis.*” M.Kilçiçekov (Köpek yavrusu Kara Kuş’la / Kendi bildiğimizce selâmlaşıyoruz.)

izennestir- Selâm verdirmek, selâmlatmak.

izenök Merhaba!

izep 1.Hesap 2.Akıl, fikir, düşünce. 3.Sayı. **izebi çoh mal** sayısız mal.

izep Cep: “*İzebıneñ appaġas hol pladı sıġarġan.*” A.Çerpakov (Cebinden bembeyaz mendil çıkarmış.)

izepçi Anlatıcı. **nımahtı izepçi le kızı piledir** masal anlatmayı sadece anlatıcılar bilir.

izepte- Plân yapmak, hesaplamak.

izer Eyer: “*Soonzar izerdegı kızı körinibisken.*” F.Burnakov (Arkasından eyer üzerindeki kişi görünmüş.) **izer hamaġı** eyer kaşı: “*Aydo, izer hamaġına tunıp, öñeye arah odırıbishan.*” V.Kobyakov (Aydo, eyer kaşına tutunup, öne doğru oturmuş.) **izer oyi** eyer çukuru: “*Kinetin izer oyınañ azırl parğanın na sizingen.*” N.Domojakov (Aniden eyer çukurundan ayrıldığını sezmiş.) **izer çoh** eyersiz.

izer suġ İçme suyu. **Müner atha hum artpa, izer suġa han urba-**Atasözü (Binek atına kum yüklemek, içme suyuna kan dökme.)

izere zf. Arka arkaya, peş peşe.

izeristire zf. Birbiri ardına, sırayla: “*Pastaġı partadañ izeristire surıp pastaan.*” A.Kuzugaşev (Baştaki sıradan itibaren sormaya başlamış.)

izerle- Eyerlemek: “*İstıġ adın izerlep / İmneçilerni pastaan.*” P.Ştugaşev (Güzel atını eyerleyip /Doktorlara rehberlik etmiş.)

izerliġ s.Eyerli: “*İliġ vagonniġ paravoz İzerliġ adım çili, ün salça.*” S.Kadışev (Elli vagonlu lokomotif / Eyerli atım gibi kişiyor.)

izert- Arkasından çekmek, peşinden götürmek.

izertine zf. Arka arkaya, birbiri ardınca: “*İrgek hastar, öörlerin izertine, Çobatsar toozilbas çooħ-çaaħnañ iyġaħnasçathannar.*” N.Domojakov (Ekek kazlar, arkadaşlarının peşinden Çobat ırmaġına doğru bitmez tükenmez vaklamayla paytak paytak yürümüşler.)

izertis Nizam, düzen, sıra.

izes Ümit. **izes çoh** ümitsiz ol **izes çoh ağırça** ümitsiz hastalığa yakalanmış.

izestıġ s. Emniyetli, güvenilir: “*Çohırah çazıda çörçe, Aydonıñ izestıġ arġızı.*” V.Kobyako (Çohırah yazıda geziyor, Aydo’nun güvenilir arkadaşı.)

izi- 1. Isınmak. **ügre izipçe** çorba ısınıyor. 2. Ateşi yükselmek: “*Tañari tusta pabamniñ idı uġaa tıñ izibisken.*” V.Kobyakov (Tan vakti babamın ateşi çok fazla yükseldi.) **edi izipçe** ateşi yükseliyor.

iziçoh zf. Rahatsız. **iziçoh odırıp alġam** rahatsız bir şekilde oturdum.

izig 1.Sıcak: “*İzig tınısnañ iki tanaa / Kömes tee çoldañ hiya paspinça / Siberlep sıhça taġ sırtına / Tört azaġın pir tiñe pazıp.*” M.Kilçiçekov (Sıcak nefesle iki burun / Çok da yoldan dışarı basmıyor / Düzgünce çıkıp daġ sırtına / Dört ayağını denk basarak.) **izige sıdabınça** sığağa dayanamıyor. 2.Sıcak. **izig çayġı** sıcak yaz. 3.Sıcak. **izig çay** sıcak çay. **kıçig izig kız.** Mayıs (ayı). **uluġ izig kız.** Haziran.

izigle- Sıcaklaşmak, ısınmak: “*Hızara pes iziglepçe / Hınıġ çiliġ çayıdıp.*” A.Topanov (Kızarıp soba ısıtıyor / Güzel sıcaklık yayarak.)

izik (izik) Kapı: “*İziktin sol sarında tasnañ salġan soolda uluġ çis çaynik pulazıp haynap turça.*” V.Kobyakov (Kapının sol yanında taşla yapılan ocakta büyük bakır çaydanlık buharlaşarak kaynıyor.) **icezi çabalnuñ palazin alba, izigi çabalnuñ törine odırba-** Atasözü (Annesi kötünün kızını alma, kapısı kötünün baş köşesine oturma.) **izigde, harġa çili, aħsın aspa.** Atasözü (Kapıda, karga gibi ağzını açma.) **izik tudazı** kapı kolu. **izik tart-** kapı çalmak. **izik naaġı** kapı pervazı.

iziktıġ s. Kapılı, kapısı olan.

izil- İçilmek.

izil- Erimek, ezilmek.

izilcek s. Çabuk eriyen.

izildir- Eritmek.

izin- sag. Isınmak

izindı Kalan, artık. **inek izindizin pizozına artısça** inek memesinde kalan sütü bızaġısına bırakıyor.

izinek Dalga kabarma.

izinekte- Dalgalandırmak, çalkalandırmak.

izinekte- Dalgalanmak, kabarmak.

izinekte- Dalgalanmak, dalga kıyıya vurmak. **talay salġahtarı izinekte-** denizin dalgaları kıyıya vuruyorlar.

izir- Esrimek, sarhoş olmak, **izirgence is-** esriyinceye kadar içmek.

izir- İçirmek: “*Ol arada honçıhtarıbıstıñ ileede iziribiskeni ile, amır nimes, araġaa subarabışan tabıstarı hay pıree çoohtarın piske çitürçe.*” V.Tatarova

(O sırada komşularımızın çok içtikleri açıkça, sakin olmayan, içkiden ölçüsü kaçan konuşmalarının her bir sözlerini bize ulaştırıyor.)

izire Çekirdek içi, ceviz içi.

izirek Deri işlemek için kullanılan ağaç sopa.

izirgen- Sıcaklık hissetmek.

iziriges Biraz sarhoş, esrik: “*Aniñ iziriges polğanı çörizineñ pildistiğ.*” V.Kobyakov (Onun sarhoş olduğu yürüyüşünden anlaşılıyor.)

izirik Esrik, sarhoş: “*Aniñ izirik çoohtaan tili sürnügip istilçe.*” V.Kobyakov (Onun sarhoş konuşan dili sürçüyor.) **Ala saashan aaldañ sıh polbinça, izirik ir ibin pilinminçe.** –Atasözü (Ala saksığan köyden çıkamaz, esrik er evin bilmez.)

iziröñ 1.Yemişi çevreleyen yaprak. 2.Küpeyi çevreleyen yaprak.

iziröñniğ s. Etrafı yaprakla çevrili küpe. **kümüs iziröñniğ ızırğa** kenarı gümüş yaprakla çevrili küpe.

izirt- 1.İçirtmek: “*Hirinda orıs iççi, hayınıp, haydağ-da nime izirtçetken.*” N.Domojakov (Yanında Rus doktor, dönüp bir şey içirmiş.) 2.İçki içirtmek: “*Sin mağaa Naa çil çitkelekkök arağa izirtibisçezñ noza.*” N.Tinikov (Sen bana Yeni yıl gelmeden içki içirdin ne de olsa.)

izirtki İçki, alkol.

izirkilig s. Alkollü. **izirtkilig arağa** alkollü içecek.

izis İçiş, içme.

izis- İçişmek.

izit- Isıtmak: “*Harah çazı, sırayın mañat izidip, ahça.*” A.Çerpakov (Gözyaşı, yüzünü ısıtıp akıyor.)

izmena Hıyanet, ihanet.

izmennik Hain.

izobretatel' Mucit.

izolyator Yalıtkan, izolâtör.

izolyatsiya Yalıtma, izole etme.

izvinit pol- Affetmek, bağışlamak.

izvyostka Kireçleme, badanalama.

izvyostkalıg s. Badanalı, kireçli.

izvozçik 1.Arabacı, kupa arabacısı. 2. Payton kupa arabası.

izyum Kuru üzüm.

-j-

jaket Ceket.

jandarm Jandarma.

jandarmeriya Jandarma kuvvetleri.

janr Tür, janr.

jargon Argo.

jar-hus Anka kuşu.

jarovnya Mangal

jasmin bot. Yasemin.

jatka Orak makinesi.

jelatin 1.Jelatin. 2.Jelatin(den).

jele Jöle, pelte.

jeleza Bez, gudde.

jeleznyak Demir filizi.

jeludoçek Karıncık.

jeludok Mide.

jemçug 1.İnci.2.İnci tanesi.

jemçujina İnci (tanesi.)

jestyanşçik Tenekeci.

jeton Jeton.

jilet 1.Yelek.2.Yelekle ilgili. **jilet izebi** yelek cebi.

jimolost' bot.Hanmeli.

jiraf zool. Zürafa.

jivopisets Ressam.

jmih Küspe, posa.

jneyka Orak makinesi.

joglirovat' pol- Hokkabazlık etmek

jonglyor Hokkabaz.

jrebiy Kura.

jrets Papaz, rahip.

jritsa Rahibe.

jurnal 1.Dergi.2.Dergiyle ilgili.

jurnalist Gazeteci.

jurnalistka Bayan gazeteci.

jyuri Jüri.

-k-

kabaçok bot.Kabak.

kabak Meyhane.

kaban zool.Yaban domuzu.

kabardinets Kabardalı, Kabardin.

kabel' tek. Kablo.

kabina Kabine, kabin, loca.

kabinet 1.Oda, kabin, ofis: “*Apçay, sazın oyda tastabızıp, kabinetteñ sıh çörıbısken.*” G.Topanov

(Apçay, saçını arkaya atıp, ofisten yürüyüp çıktı.) **tıs**

imneceñ kabinet diş doktoru muayenehanesi.

minstrlerniñ kabinedı bakanlar kurulu. 2.Ofisle ilgili.

kabinet şkaflı ofis dolabı.

kaçalka Sallanan koltuk.

kaçayla- Sallamak.

kaçestvennay s. Kaliteli, nitelikli. **kaçestvennay analiz** nitelikli analiz.

kaçestvo Kalite, nitelik. **toğıstıñ kaçestvosı** çahsı işin kalitesi iyi.

kaçestvolıg s. Kaliteli, nitelikli.

kadr sinem.Kare, resim.

kadrı Kadro, personel.

kadril' Kadril (oyunu).

kadrlar Kadro, personel. **kadrlarını timneeni** kadro hazırlamak.

kadrovay s. ask. Kadrolu, daimi. **kadrovay ofitser** muvazzah subay.

kafe Kafe, kahvehane.

kafedra Kürsü, bölüm.

kaftan Kaftan.

kakao Kakao.

kaktus Kaktüs.

kal'kala- Hesaplamak, hesap etmek.

kal'kulyator Hesap memuru.

kal'kulyatsiya Hesaplama, hesap etme.

kal'son İç çamaşırı, don.

kal'tsiy kim. Kalsiyum.

kalança Kule.

kaldovşik Ambar memuru.

kalendar' Takvim.

kalendarlıg s.Takvime bağlı, takvimsel.

kalendarlıg çil takvim yılı. **kalendarlıg plan** yıllık plân.

kalibr Kalibre, çap.

kalibrlıg s. Kalibreli. **uluk kalibrlıg tirig** büyük kalibreli silâh.

kaliy kim. Potasyum.

kaliylıg s. kim. Potasyumlu.

kalligrafiya Güzel yazı sanatı, kaligrafi.

kalligrafiyalıg s. Güzel yazılı. **kalligrafiyalıg poçerk** güzel yazı.

kalorifer Kalorifer.

kalorimetr Kalorimetre.

kaloriya Kalori.

kaloriyalıg s. Kalorili.

kaloşa Galoş, ayak lâstığı.

kamçat zool. 1.Kunduz. 2.Kunduzla ilgili. **hara kamçat pörık** kara kunduz postundan börk.

kamenşçik Duvarcı.

kamera 1.Oda. hücre. 2.Kamera. **bagaj salcañ kamera** emanet yeri. **harib kamerazi** hapisane hücre. **futbol kamerazi** futbol topunun iç lâstığı.

kamernay müz. Oda. **kamernay muzıka** oda müziği.

kamfara Kâfur.

kampaniya Kampanya.

kamzol Bir tür yelek.

kanal Kanal: “*Adın töldeñ tölge kanal aparar.*” İ.Kapçıgaşev (Adını nesilden nesile kanal olur.)

kanalizatsiya 1.Kanalizasyon. 2. Kanalizasyonla ilgili. **kanalizatsiya trubazi** kanalizasyon borusu.

kanareyka Kanarya.

kanat Halat, organ.

kanava Hendek, su yolu.

kandala kız. Tahtakurusu, tahtabiti.

kandidat Aday. **deputatha kandidat** milletvekili aday. **filologičeskay naukalar kandidadı** filoloji bilimleri uzmanlık aday.

kandidatskay s. Adayla ilgili. **kandidatskay minimum** yeterlik sınavı.

kandidatura Adaylık. **kandidatura sıgar-** aday göstermek.

kanifol' Kalafon.

kanikul Tatil.

kanonada ask. Top ateşi, top atımı.

kantata müz. Kantat.

kantselyariya Kalem, kalem odası.

kanun Arife.

kanva Kanaviçe.

kapilyar anat. Kılcal damar.

kapital Kapital, sermaye. **promışlennay kapital** sanayi sermayesi. **aylancañ kapital** döner sermaye. **kapital stranaları** kapitalist ülkeler.

kapital'nay s. Esaslı, başlıca, temel.

kapital'nay toğıs temel iş.

kapitalist Kapitalist.

kapitalističeskay Kapitalist. **kapitalističeskay stroy** kapitalist düzen.

kapitalizatsiya Sermayeye çevirme, sermaye yapma.

kapitalizirovat' pol- Sermaye yapmak.

kapitalizm Kapitalizm.

kapitan 1.Kaptan. 2.Yüzbaşı. 3.Yüzbaşıyla ilgili.

kapitulirovat' pol- Teslim olmak.

kapitulyant Teslim olan, aciz.

kapitulyatsiya Teslim (olma).

kapot 1.(motorlu araçta) Kaput. 2. Kılıf kapağı.

kapsula Kapsül.

kapsyul' ask.Kapsül.

kapusta bot.1.Lâhana: “*Sin nime hınzañ, anı çipçeziñ, a mağaa kapusta kirek.*” N.Tinikov (Sen neyi seviyorsan onu yiyorsun, fakat bana lâhana gerek.) 2.Lâhananayla ilgili. **kapusta püri** lâhana yaprağı.

kapustalığ s. Lahana(lı.) **kapustalığ ügre** lâhana çorbası.

kapyuşon Kapüşon, başlık.

kar'er Ocak, taş ocağı.

kar'era Kariyer, yükselme: “*50 çasha çağdap pariğanda, karyera itpinçeler.*” V.Şulbayeva (Elli yaşına yaklaşınca kariyer yaptırıyorlar.)

kar'erist Kariyerist, mevki düşkünü.

karakalpak Karakalpak. **karakalpak tili** Karakalpakça.

karakul' 1.Astragan. 2.Astragan kürkü.

karamel' Karamelâ.

karandaş Kurşun kalem: “*Oñ holınañ salaalarınıñ arazına karandaş hustırıp alğan.*” A.Kuzugaşev (Sağ elinin parmaklarının arasına kurşun kalem kıstırmış.)

karantin Karantina.

karat Kırat.

karatel'nay s. Tenkil. **karatel'nay otryad** tenkil müfrezesi.

karaul Karakol.

karavan Kervan, kabile: “*Naa talayca karavannar parçalar.*” İ.Kapçıgaşev (Yeni denize kervanlar gidiyor.)

karavay Somun

karbolka Fenol. **karbolovoy kislota** asit karbolik.

kardinal Kardinal.

karel Kareyalı.

karelka Kareyalı kadın.

karel'skay Karelya'yla ilgili. **karel'skay til** Karelya dili.

karikatura Karikatür.

karikaturalğ s. Karikatür(lü.)

karikaturist Karikatürist

karikatürala- Karikatür yapmak.

karip Gemi.

karkas Karkas, iskelet, çerçeve.

karlik Cüce, bodur, bücür.

karman Cep. **tös karmanı** iç cep. **nan karmanı** yan cep. **karman çazı** cep saati.

karnaval' Karnaval.

karniz Korniş.

kart 1.Kart, oyun kâğıdı. **kart üle-** kart dağıtmak. 2.İskambil. **kart oyını** iskambil oyunu.

karta Harita. **geografıçeskay karta** coğrafi harita.

karteç' Misket, hartuç.

kartel' Kartel.

karter Karter.

kartina Tablo, resim: “*Sirerge dee korındes kirek. A stenederde kartınalar hus salarğa.*” V.Şulbayeva (Size de ayna gerek, ve duvarlara resimler asmak.)

kartinalğ s. Tablolu, resimli. **kartinalğ galereya** resim galerisi.

kartočka Kart, fiş.

kartoçkalğ s. Fişli, kartlı.

kartogramma Kartogram

karton Karton, karton kutu, mukavva.

kartoteka Fiş takımı, kartotek.

kartuz Kasket.

kartyojnik Kumarbaz.

karusel' Atlı karınca.

kaska Miğfer, kask.

kassa Kasa, vezne.

kassatsiya huk. Temyiz. **kassatsiya pir-** temyize vermek.

kasseta Kaset: “*Harlan salğan sumkazınañ kasseta sığarıp, stolğa salça.*” V.Şulbayeva (Karlanmış çantasından kaset çıkarıp masaya koyuyor.)

kassir Kasiyer.

kassırşa Bayan kasiyer.

kastelyanşa Çamaşırcı kadın.

kastorka ecz. Hint yağı.

kastryulya Tencere.

kaşa Bulamaç: “*Samnahtañ ahsına kaşa suhça.*” V.Şulbayeva (Kaşıkla ağzına bulamaç koyuyor.)

kaşemir teks. Keşmir kumaşı.

kaşne Boyun atkısı.

katalog Katalog.

katanka Keçe çizme.
katastrofa Musibet, belâ, felâket.
katastrofalıĝ s. Belâlî, fecî.
kategoriya Kategori.
kater Bot.
katet *mat.* Katet, dılı, kenar.
katod *fiz.* Katot, menfi kutup.
katolik *din.* Katolik.
katorga Kürek, kürek cezası.
kauçuk Kauçuk.
kauçuktıĝ s. Kauçuk(lu). **kauçuktıĝ agas** kauçuk ağacı.

kavaler Nişan sahibi. **altın çıltıstıñ kaveleri** Altın Yıldız nişanı sahibi.

kavalerist *ask.* Süvari: “*Samdar ağa, turazartın sıh kilip - am soldat, kavalerist polıbıstır noo pıstıñ ool.*” F. Burnakov (Samdar dede, evinden çıkmış, - şimdi asker, süvari olmuş bizim oĝlan.)

kavaleriya Süvari(ler), süvari. **kaveleriya atakazi** süvari hücumu.

kaverna *tp.* Kafes, kafes boşluğu.
kaviçka *gr.* Tırnak işareti. **kaviçka turĝis-** tırnak işareti koymak.

kaylo Külünk, küskü.

kayuta Kamara.

kazah Kazak, Kazakistanlı. **kazah tili** Kazak dili.

kazak Kazak, Rus kazaĝı: “*Ancada hara sıraylıĝ orıs kazaktarına çarĝı-çahaan pıribısken.*” V. Kobyakov (O sırada kara yüzlü Rus kazaklarına hükmünü vermiş.)

kazarma *ask.* Kışla.

kazarmadaĝı s. *ask.* Kışladaki. **kazarmadaĝı polojeni** Kışladaki durum.

kazaşka Kazakistanlı kadın.

kazemat *esk.* Hücre, tek kişilik oda.

kazn' İdam.

kazna Hazine.

kaznaçey 1. Hazine. 2. Hazineyle ilgili.

kazyonnay s. Devlete ait, devletle ilgili.

keçek s. Çekingen, çekinen. krş. **kitencek**

keçekte- Çekilmek, çekilmek, kendini geri çekmek.

keçekten- Çekilmek, kendi kendini çekmek: “*Nince dee idi keçektenze, ol huzıcah sıñulos sarının tohtapınçathan.*” N. Domojakov (Ne kadar da öyle çekilse, kuşçaĝız çınlayan sesini bitirmemiş.)

kee Kapisra, naz, cilve.

keecil bk. **keelig**

keelig s. Kaprisli, nazlı, cilveli.

keen 1. Çok güzel, şahane. 2. Güzel, iyi.

keer bk. **ker**

keerçik Küçük ahşap köprü. **keerçikti çazaĝ**

kisçeler köprüyü yaya geçiyorlar.

keergen *zool.* Sedir kuşu.

keerik bk. **kerçik**

keerk bk. **körık (ı.)**

keerke- Heyecanlanmak.

keerkes Heyecan, coşku.

keerkestıĝ s. 1. Heyecan verici. 2. İlginç.

keerket- Heyecanlandırmak, hayret vermek: “*Pöziinde öörlıĝ çıltıstarnıñ Çüreemni keerkede tapsaan.*” M. Bainov (Yükseĝinde bir sürü yulduzun /Yüreĝimi heyecanlandırarak seslendi.)

kees- (şaman) Gezmek, seyahat etmek.

keestir- (şamanı) Gezdirmek.

kezecei Gezgin, seyahat eden.

keezıĝ (şaman) Gezme, seyahat etme.

keküük bk. **köök**

kem (ı.) zm. Kim: “*Sin kemniñ çılĝızın hadarçazıñ?*” V. Kobyakov (Sen kimin yilkısını otlatıyorsun.) **adıñ kem** adın ne? **kemni** kimi. **kemniñ** kimin. **kemner** kimler. **kemneñ** kimden. **kemge** kime. **kemmın** kimim. **kemziñ sin** kimsin sen. **kemdır** kimdir. **kem-de** biri, herhangi biri: “*Kem-de hannu harnañ çaba kürep salarĝa huntır.*” A. Kuzugaşev (Birisî kanı küreyip karla kapatmak istemiş.) **kem dee** a) herkes: “*Kem dee pılçe, Tit haydaĝ ağas, Artıh sös munda kirek nimes.*” N. Tinikov (Herkes bilir / Akaĝacın nasıl bir ağaç olduĝunu / Fazla söze burda gerek yok.) b) hiç kimse. **kemni-de** a) herkesi. b) hiç kimseyi.

kem (ıı.) Ölçü. **sinı- kemı çoh** ölçüsüz.

kemçet bk. **kamçat**

kenguru *zool.* Kanguru.

kenün Arife.

ker 1. Kestane renginde. **ker saraat** kestane dorusu. 2. *mec.* Kurt. 3. *mec.* Ayı.

kerbek bk. **kirtpek**

kerben Ağ kurutma askısı. **kerbenge azıp hurut-** askıya asıp kurutmak.

kerik Küçük köprü.

kerikte- Köprüden geçmek.

kerim 1. Kol kemiĝi. 2. Dirsek ölçüsü. **kerim sunı** dirsek boyu.

kerip Küçük gemi.

kerosin 1. Gaz yaĝı. 2. Gazla ilgili. **kerosin lampazı** gaz lambası. **kerosin çızı** gaz kokusu.

kerosinniĝ s. Gaz, gazlı: “*Stol üstünde kerosinniĝ le lampa köyçe.*” İ. Kotyuşev (Masa üstünde sadece gaz lâmbası yanıyor.)

kestek bk. **köstek**

kestük (ı.) *zool.* Guguk. krş. **köök, keekük**

kestük (ıı.) Yazlık yurt.

keyleñ kız. Şiş, çıban.

kibee Raşitik. **kibee pol parĝan pala** raşitizm hastalığına yakalanamış çocuk.

kibek Kabuk (yumurta, ceviz .vb.) **nımırtha**

kibegı yumurta kabuĝu.

kibel- Şiir şeklinde söylemek.

kibele- Nikah kıymak.

kibelis 1. Şiir. 2. Şaman alkışı.

kiben (ı.) s. Çirkin.

kiben (ıı.) Kefen. **kirtken azın çip sıh, kiben kibin**

kizip sıh Kıyılmış etini ye çık, kefenini giyip çık.

kibik Kasnak, kenar, çerçeve.

kibir 1. Gelenek, görenek: “*Postıñ tiliñ pılbeen ulustar Çon kibirin çir dee pıl polbas.*” M. Kilçiçekov (Ana dilini bilmeyen toplumlar / Halk geleneĝini hiç de bilemez.) 2. Huy, mizaç, karakter: “*Ügredıĝlıĝ kıziniñ kibiri dee kızinine tööy nimes çi tısçeler.*” G. Topanov (Öğrenimli kişinin huyu da başkalarına benzemez ki diyorlar.)

kibirek s. Gevrek, kolay kırılır: “*Kibirek say, humnu kimirip, Puĝa mustaanañ orlap tur.*” S. Kadışev (Kolay kırılır taşı kumu kemirip / Boĝa sesiyle böĝrüşüyor.)

kibiren- Mırıldanmak: “*Zamoktı sizin salıp, nime-de kibirenip ala, tart körgen.*” A. Çerpakov (Kilidi düşünüp, bir şey mırıldanarak, çekmiş.) **kibiren sal-** mırıldanmak.

kibirilen- Büyüklenmek, kendini büyük gibi görmek: “*Aydo, uluĝoh kizee kibirilenip, Çabustan surça.*” V. Kobyakov (Aydo, büyük kişi gibi görünüp, Çabus'tan soruyor.)

kibirliĝ s. Alımlı, bakımlı, sempatik, şık, hoş görünüşlü.

kibis 1.Halı: “*Ah öleñ ottıg ah çazı, ala kibis tarthan çili nayrap turça.*” V.Kobyakov (Ak otlu ak yazı, ala kilim serilmiş gibi ırgalanıp duruyor.) 2.Halı gibi: “*Kibis çazıların çaya tözengen, Kögılbey Kimni sari hurçanğan Töreen çiribis — Hakasiyabis.*” M.Kilççekov (Halı gibi yazıları yayıp döşenmiş / Gövüsmü Kim ırmağını sarıp kuşanan / Ana yurdumuz, Hakasyamız.)

kibr Kenar, kıyı: “*Kemniñ anda ölgenin / Kizi pır dee pılbinçe / Kibri çızaan homdızın / Kilkim tastar köletçe.*” M.Kokov (Kimin orada öldüğünü / Hiç kimse bilmiyor / Kenarı çürümüş lâhiti / Geniş taşlar gölgeliyor.)

kibrek bk.kibirek

kibren- bk.kibiren-

kibrencik Boş konuşan, homurdanan.

kicee zm. Dün: “*Kicee iirde, orayda Vasiliy Sterefoniç kilgen.*” A.Kuzugaşev (Dan akşam, geç vakitte Vasili Sterefoniç gelmiş.) **kiceegideñ sıgara** dünden beri. **kiceedeñ peer** dünden beri.

kiceegi s. Dünkü.

kicege Belik, saç örgüsü: “*Alcıbay kicegeziniñ çaçahtarın na kör halğan.*” S.Çarkov (Alcıbay, sadece beliklerinin püsküllerini görmüş.)

kicegey zool. Tepeli kuş.

kıcek Kukla. **kıcek oyna-** kukla oynamak.

kıçe Çaba, gayret.

kıçelig s. Çalışkan, gayretli.

kıcenmes s. Kaygısız, tasasız, gamsız.

kıçir (ı.) Yumurta akı. **nımrıhanıñ kıçiri** yumurta akı.

kıçir (ıı.) Kıkırdak.

kıçirliğ s.Kıkırdaklı.

kıçee- Dikkat etmek.

kıçeen s. Dikkatli. **kıçeen hıgırıgı** dikkatli okuyucu.

kıçen- 1.Endişe etmek, merak etmek. 2.Direnmek.

kıçes 1.Çaba, gayret. 2.Ders, ödev.

kıçes- Gayret etmek, çaba göstermek. **kıçezıp iderge** gayretle yapmak.

kıçecek s.1.Küçük. **kıçecek tusta** küçüklük çağında. **kıçecek botinkalar** küçük çizmeler. 2.Azıcık.

kıçig s. 1.Küçük: “*Çiti harındas, polğannar olar, üzi kıçigök uluğ aalçı ağırıgdañ çöribisken.*” A.Çerpakov (Yedi kardeş imişler onlar, üçü küçüklüğünde çiçek hastalığından ölmüş.) **Ada çirine ay-tıs pırbes; uluğnı uludar, kıçignı kisteder.** Atasözü (Ata yerine huzur vermez, büyüğü uludur, küçüğü kışnetir.) **uluğnı uluğla, uzada kün körerziñ; kıçignı kıçigle-kistede kün körerziñ.** -Atasözü (Büyüğü ulula, uzun gün görürsün, küçüğü koru, gelecekte gün görürsün.) **hara kıçigdeñ sıgara** küçüklüğünden beri. 2.Küçük, yaşça küçük. **kıçig oolğım** küçük oğlum.

kıçig Geçit, nehir geçidi: “*Piske pır dee kizi / Timnep salbaan kıçig.*” M.Ugdijekov (Bize hiç kimse / Hazırlamadı geçit.) **kıçignı kizerde kizin azaanıñ körip al.** -Atasözü (Geçidi geçerken arka ayağına bak.) **Tireñ suğmıñ kıçii çoğıl, söske kırbestiñ sağızı çoğıl.** -Atasözü (Derin suyun geçidi yoktur, söze gelmeyenin akli yoktur.)

kıçigle- Korumak. **Uluğnı uluğla, uzada kün körerziñ; kıçignı kıçigle-kistede kün körerziñ.** -Atasözü (Büyüğü ulula, uzun gün görürsün, küçüğü koru, gelecekte gün görürsün.)

kıçim Eyer altına konan deri, post: “*Sağday, oy adın üs azahtañ tuzap salıp, töñde üçürgüzin*

kıçimge salıp, izer poduşkazin çastanıp, kün haraana sistenip, uzupçathan polğan.” N.Domojakov (Sağday, kula atını üç ayağından bukağılayıp, tepecikte eyer altlığını serip, eyer yastığına yaslanıp, güneşin ışıklarında ısınıp yatıp uyumuş.)

kıçir- Giydirmek krş.**kızır-**

kıçire s.Arasından, içinden.

kıçker Ekim (ay). **kıçig suğnı toñdırcañ kıçig soohtig kıçker** küçük suyu donduran küçük soğuklu Ekim ayı.

kigde bk.kinde

kiden 1.Keten.2.Keten(den) : “*Kiden kögeneginin altınca içigey çimreze halça.*” N.Domojakov (Keten gömleğinin altından soğuk titretiyor.)

kider Batı: “*İrten sıhhan kün harağı, iirgi tusta çabırılbas, kider turğan aram ağastıg tağniñ pazına kölenibisken.*” V.Kobyakov (Erken doğan güneş, akşam vakti inerek, batıda duran seyrek ağaçlı dağın başına yaslanmış.) **Kidertin kiis kilir, iki pudı çoh kilir.** -Bilmece, bulut (Batından keçe gelir, iki ayağı yok gelir.)

kiderki s. Batıdaki, batıya ait olan.

kidey s. 1.Cimri, hasis 2.İçine kapanık, münzevi: “*Haydağ kideydır, - sağıñ salğan Alcıbay, - kizineñ dee çoohtazarğa hınminça.*” S.Çarkov (Ne içine kapalı, düşünmüş Alcıbay, biriyle konuşmayı da sevmiyor.)

kideylen- Cimrilik etmek .

kıdır s.Pürüzlü, pürtüklü.

kıdire- Gürlemek, gürüldemek.

kıdiret- Gürüldetmek

kıgir- Geğirmek.

kıgirik Geğirme.

kıgirt- Geğirtmek.

kii 1.Gökyüzü: “*Halın kiiniñ tobirçadır / Hatıg hanattıg samolet.*” M.Arşanov (Geniş gökyüzünün içinden geçiyor / Sert kanatlı uçak.) 2.Hava: “*Anıñ, çazıda, tağda çörıp, çazı kiiziniñ amırın saybap çörceñ tügdür Çohırahtañ pasha pır dee arğızı çoğıl.*” V.Kobyakov (Onun yazıda, dağda yürüyüp, ova havasının huzurunu bozan tüylü Çohırah’tan başka hiç arkadaşı yok.) **arıg kii** temiz hava. **sooh kii** soğuk hava.

kiik zool. 1.Karaca: “*Uzun huzuruhtıg pora mal, kiik le çili, çapçañ pasçathan.*” İ.Kostyakov (Uzun kuyruklu bora at, karaca gibi, hızlıca adımlıyordu.) 2.Bir oyun adı. **kiik morçozi** bir tür çiçek.

kiikçin zool. Kartal: “*Zoykanı küreñ atha altandır salğanda, irah nimes turgan pözik kürgen kistüneñ çalañ kizi, kiikçin çili, sığa salğan.*” N.Domojakov (Zoykayı yağız ata bindirdiğinde, yakındaki yüksek kurgan arkasından eversiz ata binmiş kişi kartal gibi çıkıvermiş.)

kiikte- Karaca avlamak.

kiiktig s. Karacası bol olan yer. **kiiktig tayga** karacalı tayga.

kiis 1.Keçe 2.Keçeden: “*Pazına ah kiis pörık, hollarına söölcek salaalıg sarıg meleyler kizibisken.*” İ.Kotyuşev (Başına ak keçe börk, ellerine uzun parmaklı sarı eldivenler giymiş.) **kiis ödik** keçe çizme. **kiis tözek** keçe döşek. **kiis maymah** keçe çizme. **kiis pas-** keçe yuvarlamak, dövmek. **kiis ib** keçe yurt. **kiis ton** kepenek. **kiis izik** keçe kapı.3.mec. Rus.

kiistig s. 1.Keçeli, keçeden. 2. Keçesi olan.

kii-tülük tekr. (Beklenmedik) Dert, iş, hastalık.

kik 1.Öç, intikam.2.Düşmanlık, hasımlık.

kiklös bk.kilegey

kikte- Kin duymak, hasmane davranmak.

kikteg Hasım olma, kin duyma.

kiktig s.Öçlü. **kiktigden kik al-** öçluden öç almak.

kil- Gelmek: “*Naa kilgen torğayahtar çazı üstün köglendirip sarnasçalar.*” V.Kobyakov (Yeni gelen çayır kuşları ovanın üstünü şenlendirip ötüşüyorlar.) **toğsha kilze, kör turbacañ.** –Atasözü (İşe gelince, bakıp durulmaz.) **attıg kıldım** atla geldim,. 2. Gelecek **kiler ülükünde** gelecek Pazar. 3.Gelmek. **uzirım kilçe** uyukum geliyor. 4. Kılışım o anda olduğunu ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır: “*İrten tur kilze, tañ naa çarıp odr.*” V.Kobyakov (Sabah kalktığında, tan yeni aydınlanıyor.) “*Çabus, multıgın tayanıp, azah üstüne tur kilgen.*” V.Kobyakov (Çabus, tüfeğine dayanıp, ayağa kalkıyor.) “*Soonañ sürizip, sağamoh tut kilñer! - olarğa hara sıraylıg kızı kürlep tapsabışan.*” V.Kobyakov (Ardından takip edip, hemen yakalayın – onlara kara yüzlü kişi şiddetle seslenmiş.) “*Torka öriñiştig tabısnañ çoohtap kilçe.*” V.Kobyakov (Torka sevinçle bir sesle konuşuyor.) **çöpke kil-** razı olmak, mutabık olmak.

kilbek s. Dar, sıkı (elbise). **kilbek kögenek** dar elbise.

kilcör bk.külcör

kıldır- Getirmek.

kile- 1.Dilemek, istemek. 2.Sormak. 3.Merak etmek, endişelenmek: “*Abızınah, kilebe, Ağurnıñ hılıgın am na körçezñ me*” A.Çerpakov (Elticiğim merak etme, Agur’un huyunu yeni mi görüyorsun.)

kilebes Kaygısız, tasasız.

kileg Endişe, kaygı, telâş: “*Payusa kilñ ökis tee polza, kileg dee çoğıl, aalcı sıylap odrça.*” A.Çerpakov (Payusa gelin dul da olsa, telâş da yok, misafirlerini ağırdayıp duruyor.)

kilegey s.Kekeme. **aba tilin kilegey kizee pirçeler** ayı dilini kekeme kişiye yediriler.

kilegeylen- Kekelemek: “*Çaadañ aylanıp odr! - mañnança hozarğa Kolazı, kilegeylenip ala, çalañzar udur oyli.*” F.Burnakov (Savaştan dönüyor! – acele ediyor birleşmeye Kola’sı, kekeleyerek, atlıya oğru koşup.)

kilemök Ahır, ağıl. **hoynıñ kilemögü idilbeen** koyunun ahırını yapılmamış.

kilen- 1.Sormak, araştırmak. 2.Dilenmek.

kilencik 1.Fakir, yoksul.2.Dilenci, dilenen

kilendir- Sordurmak, araştırmak, istemek.

kiles- (birlikte) Soruşturmak, araştırmak, istemek: “*Payusa hadoh kilesken.*” A.Çerpakov (Payusa da birlikte araştırmış.)

kiles İstek, dilek.

kileski Kertenkele.

kilet- Soruşturmak, araştırtmak.

kilgeyek bk.kilbek

kilñ Gelin: “*Sarap apsahıñ hada töreen oçı harındazınıñ kilñ Payusa sidenge tayan turıbışan.*” A.Çerpakov (Sarap ihtiyarın küçük kardeşinin gelini Payusa çite yaslanmış duruyor.) **uluğ kilñ** büyük gelin. **kıçig kilñ** küçük gelin.

kilñ (ı.) Kadife.

kilñ (u.) s. 1.Parlak. 2.Kaygan.

kilñnig s. Kadife, kadifeli, kadifeden.

kilir- Getirmek: “*Ol kün Aydo, malın hadarıp, iirde ibzer malnañ hada aylanıp kilirip, kör salğan.*” V.Kobyakov (O gün Aydo, malını otlatıp, akşam eve malla birlikte dönüp geldiğinde, bakmış.)

kilis- (ı.) Gelişmek, birlikte gelmek: “*İsken çoohti pilerge İmcilerge kilisken.*” P.Ştıgaşev (Duyduğu haberi öğrenmeye / Doktorlara gelmişler.) 2. Razi

olmak. 3. Uygun olmak, uymak: “*-Ya, sağam idi çurtırğa kilisçe çı, -Torka Aydonıñ ol çooğına tügede kirtñip paza ayap taa tapsağlapça.*” V.Kobyakov (-Evet, şimdi böyle yaşamak uygun ya, -Torka Aydo’nun o anlattıklarının hepsine inanıyor ve acıyarak sesleniyor.) **paazi kilisçe** fiyatı uygun olursa. **ol kostyum ağaa kilisçe** o elbise ona uyuyor.

kilis Geliş, gelme.

kiliskek s. Uygun, münasip: “*Am, hacañ olar iköleñ ne polğannarında, Alcıbayğa mañat, kiliskek oñday çili pıldırgen.*” S.Çarkov (Şimdi, onlar ne zaman birlikte olurlarsa, Alcıbay’a güzel, uygun gibi gelmiş.)

kilistig s. Uygun, münasip: “*Aydoğa daa anıñ idi teeni külkee kilistig pol parğan.*” V.Kobyakov (Aydo’ya da onun öyle demesi gülmek için uygun olmuş.)

kilistir- 1.Uyuşturmak, anlaştırmak. 2. Uygun yapmak. **kilistire çoohta-** uygun konuşmak. **kögnı kilistire oyna-** şarkıyı bestesine uygun çalmak.

kilkim s.1.Çok, büyük, bol: “*Hara hustar, ooh kilkimnerineñ hada, ol nimezer kizekti uçugızıp, pastırızıp, pray sarınañ sunçalar.*” N.Domojakov (Kartallar büyüklü küçüklü o nesneye doğru uçuşup yürüyüp yapıyorlar.) **kilkim ahça** bol para. 2.Tam. **kilkim sannar** tam sayılar.

kilo Kilo.

kilogramm Kilogram.

kilometr Kilometre: “*Çobattıñ çarların, çalbağı onarça kilometr çirge çayıladr.*” N.Domojakov (Çobat ırmağının yarlarının, genişliği onlarca kilometre yere yayılıyor.)

kilovatt Kilovat.

kiltegey Ayrı, kenarda, bir tarafta. **kiltegey kızı** umarsız, kayıtsız kişi.

kiltigey Şablon, örnek.

kiltik Güç, kudret. **kiltigi üzil pardı** gücü tükendi.

kiltigi üzilgence toğındı gücü bitene kadar çalıştı.

kim 1.Eksik, kusur. **kim çoh** kusursuz, defosuz.

kim çoh kip defosuz elbise.

kimçik s. Çenesi, dudağı öne çıkık olan.

kime 1.Gemi. 2.Kayık: “*Kimeni suğa kire sazıbışannar, anıñ ikı pazında pırsı pırsına aylana odrıp alğannar.*” İ.Kotyuşev (Kayığı suya itmişler, onun iki ucunda birbirine dönüp oturmuşlar.)

kimege 1.Soba. **itpek itçeñ kimege** ekmek yapılan soba. 2.Votka yapımında kullanılan fırın.

kimel bot. Şerbetçi otu.

kimelig Gemiyle: “*Çacın kimelig çolım pastadım.*” M.Bainov (Kağıt gemiyle yola çıktım.) **suğni kimelig kiskebis** suyu gemiyle geçtik.

kimir- Kemirmek: “*Pazoh la unducaa çoh suhsas istün kimir turğan.*” N.Domojakov (Yeniden unutamadığı susama içini kemirmeye başlamış.)

kimircek zool. Kemirgen.

kimirkı Kemik iliği, ilikli kemik.

kimnig s. 1.Eksik, kusur. 2.Sakat. **kimnig kızı** sakat (kişi). **kimni kizee külbecen** sakat kişiye gülünmez.

kimzik bk.kimçik

kın bk. **kındik**

kince (ı.) 1.Bir yılda iki kez doğuran koyun veya keçinin ikinci kuzu veya oğlağı, güz oğlağı veya kuzusu.2.Kuzu veya oğlak postu. **kince ton** posttan palto.

kince (u.) s. Sevgili, sevimli. **irkem-kincem** sevgilim.

kinci (i.) Zincir: “*Aday, anı körüp, açırğança / Kincide odurup, ulupça.*” N.Tinikov (Köpek onu görüp, acı çekiyor / Zincirde bağlı uluyor.)

kinci (ii.) (küçük çocuğa) Söz kesme, beşik kertmesi.

kincile- Zincire vurmak.

kinde 1.Kağıt. **kinde oshas çuğacah teer** kağıt gibi ince gök. 2.Kitap.

kinde tura Kütüphane.

kinde ahça Kağıt para

kindik ice Göbek ebesi.

kindik Göbek. **kirdim sıhtım kindikteñ** **haptım.** –Bilmece, kapı kolu (Girdim çıktım göbekten tuttum.)

kindikte- Göbeğini bağlamak.

kindir 1.Kendir, kenevir. 2.Kendirten ip: “*Hoñaltah maymahtarın türeyineñ kindir pañnan poostanğlap salğan.*” V.Kobyakov (Tabansız ayakkabılarının konçundan kendir ipiyle sıkıştırarak bağlamış.)

kine- Sakatlanmak.

kinek Özür, sakatlık: “*Pozıñar daa çarım kinekser, Sañay çürekke çük pirerge.*” M.Kilçiçekov (Kendiniz de yarım sakatlıkla / Bütün yüreklere yük vermeye.) **Homay kiptig kizi körzeñ, kibineñ çoohtaba; kizideñ kinek kizi körzeñ, kineeneñ çoohtaba.** –Atasözü (Kötü elbiseli kişi görürsen, elbisesinden konuşma, özürü kişi görürsen, özüründen konuşma.) **kinekter turazı** huzur evi, bakım evi: “*Min anı kinekter turazına piribizem.*” V.Şulbayeva (Ben onu huzur evine vereyim.)

kinektig s.Özürü, sakat.

kinematograf Sinema makinesi.

kinematografiya Filmcilik.

kinen 1.Belâ, felâket. 2.Başarısızlık, fıyasko. krş. **kintek**

kinetin zf. Birdenbire, ansızın: “*Sağızına undulğan nime kirkendegı çili, kinetin pazın ködirip, Aydodañ surça.*” V.Kobyakov (Aklına unuttuğu bir şey gelmiş gibi, aniden başını kaldırıp, Aydo’dan soruyor.)

kıñire- (davul) Gümllemek, gümbürdemek.

kıñirees Davul. **kıñirees kıñirepçe** davul gümlüyor.

kinjal Hançer, kama.

kino 1.Film. 2.Sinema: “*Pılçeziñ, Tireek, mindaa kinoğa hada kirkgebister hayza, tülgü pöriktig.*” A.Çerpakov (Biliyorsun Tireek, buradaki sinemaya birlikte gittik ya, tilki borklü.)

kinoapparat Sinema makinesi.

kinoartist Sinema sanatçısı.

kinofabrika Film fabrikası.

kinofestival’ Film festivali.

kinofil’ m Sinema filmi.

kinohronika Aktüalite filmleri.

kinooperator Kameraman.

kinoperedvıjka Seyyar sinema.

kinoplyonka Sinema filmi, film şeridi.

kinorejıssyor Film rejisörü, yönetmeni.

kinoseans Film seansı, gösterimi.

kinostsenary Senaryo.

kinostudiya Film stüdyosu.

kinoteatr Sinema, sinema salonu.

kıñires- Mırıldanmak, alçak sesle konuşmak: “*Tiñnap turçatsa, anda kıziler kıñiresken oshas.*” V.Kobyakov (Dinlediğinde orada insanlar mırıldanıyor gibi.)

kıñre- Çınlamak, tınlamak.

kıñren- Mırıldanarak şarkı, türük söylemek: “*Aydo istinde le kıñren salğan.*” V.Kobyakov (Aydo kendi içinden şarkı mırıldanmış.)

kıñret- Çınlamak, tınlamak.

kintek 1.Zarar, ziyan. 2.Ölüm. 3.Kaza. **kirem-kintek** belâ, felâket.

kıñze Zincir.

kıñzele- Zincire vurmak.

kıñzet- Kam olmak.

kıñzig s. Yanık, yanmış. **kıñzig ügre** yanmış çorba.

kiosk Kulübe, dükkân, büfe.

kip (i.) Elbise: “*Anañ körerbis, kibim çoğul tıp çör.*” V.Kobyakov (Sonra bakarız, elbisem yok diye çalış.) **Hamaañ tirleze, harnıñ toh polar; holıñ hiymıraza, kibıñ püdün polar.** –Atasözü (Alnın terlese, karnın tok olur, kolun kimildasa, elbisen bütün olur.) **Çabal kızini kip çazacañ, çabal attı çağ çazacañ.** –Atasözü (Kötü kişiyi elbise süsler, kötü atı yağ süsler.) **istine kisceñ kip** iç giyim, iç çamaşırı. **kip çuğ-** elbise yıkamak. **kip suur-** elbise çıkarmak. 2.Kumaş **kizi holnañ kös tutpa, kizi küzineñ kip kisp-**Atasözü (Kişi eliyle köz tutma, kişi gücüyle kumaş biçme.) **pala kibı** eş, etene, son. **çılan kibı** yılan derisi. **köksine kisceñ kip** bluz.

kip (ii.) Şekil, form.

kip (iii.) Kalıp, kundura kalıbı.

kip (iv.) Gelenek, görenek.

kiparis zool. Servi.

kip-azah tekr. 1.Çamaşır **kip-azah şkafi** çamaşır dolabı. 2.Elbise, giyim kuşam: “*Mağaa kip-azah taa pirbinçe pır dee.*” V.Kobyakov (Bana elbise de vermiyor hiç.) 3.Pılıpırtı, paçavra.

kip-çoo tekr.1.Hikâye, rivayet. 2. Atasözü. 3.Efsane.

kipki Deri asacak askılık. **tülgü teerizin kibitçeñ** **kipki** tilki postunu asacak askılık.

kipse Eyer örtüsü.

kipsee Alt çene. **hoynıñ kipseezin iki kizee çirge çarabas** koyunun alt çenesini iki kişi yememeli.

kipsen- Geviş getirmek, otlamak, yemlenmek.

kipsis s. 1.Kılıksız, çirkin.2.Şekilsiz, biçimsiz.

kipsö bk.kipsee

kipte- Kalıba geçirmek: “*Sol holında hahpahtıg irgi tüüs paza ödik kipteceñ ip tudın saltır.*” A.Çerpakov (Sol elinde kapaklı eski ağaç kap ve çizme kalıplayacak ip tutuyor.)

kipten- 1.Çevrilmek, dönmek. 2.Değişmek, başkalaşmak. 3.Benzemek, gibi olmak.

kiptes bk.kiptezek.

kiptet- Kalıba geçirtmek.

kiptezek Avcı şapkası. **tükteñ palğan kiptezek** yünden avcı şapkası.

kiptig s. 1.Elbiseli: “*Ol çaacı kiptig ir polğan.*” F.Burnakov (O, asker elbiseli kişi imiş.) **Homay kiptig kizi körzeñ, kibineñ çoohtaba; kizideñ kinek kizi körzeñ, kineeneñ çoohtaba.** –Atasözü (Kötü elbiseli kişi görürsen, elbisesinden konuşma, özürü kişi görürsen, özüründen konuşma.) 2.Kalıba sokulmuş.

kır- 1.Girmek: “*Tağ azıra parçathan çolğa kiribisken.*” A.Çerpakov (Dağı aşan yola girmiş.) “*Sin Antip, suğaa kırbeende, maymaañ suurbassiñ.*” V.Şulbayeva (Sen Antip, suya girmeden, çizmeni çıkarmazsın.) **Tigirge sıgarğa tigir pözik, çirge kırerge çir hatıg.** –Atasözü (Göge çıkmaya gök yüksek, yere girmeye yer katı.) **söske kır-** söz dinlemek. **sağızına kır-** aklına düşmek. hatırlamak. 2.Düşmek. **Açıg nimee kırbeende, tadılıg nime**

tanımbassın.-Atasözü (Acıya düşmeden, tatlıyı tanımazsın.) **kire toğılahta-** yuvarlana yuvarlana girmek. **futbol myaçı halhaa kire toğılahtan parğan** futbol topu kaleye yuvarlana yuvarlana girdi. 3.Geçmek **törtüncü klassha kirdi** dördüncü sınıfa geçti. 4.Basmak, girmek. **üske kirdi** üç yaşına bastı. 5.Başlamak. **toğışa kirdi** işe başladı. işe girdi. **alnına kİR-** önüne geçmek. **köölge kİR-** gönlüne girmek, hoşlanmak **mılçaa kİR-** hamamda yıkanmak **çöpke kİR-** uyuşmak, anlaşmak. **suğa kİR-** suda yüzmek **kün kİR-par-** güneş batmak. **piçikke kİR-** yazıya geçmek.**ayna kİR-** (içine) şeytan girmek.

kİR Kir. Çoynıñ harağında söp çoğıl, kİrbİğİNde kİR çoğıl. -Atasözü (Yalanın gözünde çöp yoktur, kirpiğinde kir yoktur.)

kİR (ı.) Ön kol kemiği.

kİR (ıı.) s. Dev, iri, kocaman.

kİR- Sıralamak, dizmek.

kİRbeñ Köstekleme.

kİRbeñne- Kösteklemek. **tört azağın kİRbeñne-** dört ayağını kösteklemek.

kİRbeyt- Yayı germek.

kİrbİK Kirpik: “*Çalbah kömiskeleri, uzun kİrbİkteri, sırayı kilistire hoostap la salğan oshas.*” N.Tyukpiyev (Geniş kaşları, uzun kirpikleri yüzüne uygun nakşedilmiş gibi.) **Çoynıñ harağında söp çoğıl, kİrbİğİNde kİR çoğıl.** -Atasözü (Yalanın gözünde çöp yoktur, kirpiğinde kir yoktur.)

kİrcİL s. Kılıksız, kıyafetsiz.

kerçek Kertik

kİRcek Deri asma aracı.

kİRçekte- Kertiklemek.

kİRçektel- Kertiklenmek: “*Odiñ toorcañda paltınañ kİRçektelgen irgİ torıspahta odır salğan.*” A.Çerpakov (Odun doğrarken baltayla kertiklenen eski kütükte oturmuş.)

kİrdİ 1.Enfeksiyon. 2.Hastalık nüksetme.

kİrdİlen- Hastalık nüksetmek.

kİrdİR- Girdirmek.

kİre (ı.) zf. Kadar, değın. **Ana Ağbanğa kİre ahça** Ana nehri Abakan'a kadar akıyor.

kİre (ıı.) Şekil, tarz.**oma-kİre** şekil, görünüş. **oma-kİrezİneñ palazın tanıdım** dış görünüşünden çocuğunu tanıdım.

kİreçİ Şahit, tanık: “*Haraçaylar alahtırbaan, -sağınça Fedor Pavloviç, - kİreçİ çohır aday.*” N.Domojakov (Kırlangıçlar şaşırtmadı, düşünüyor Fedor Pavloviç, şahit ala köpek.)

kİrek 1.Gerek “*Amdı tañdağı künneñ sığara İnek hadarıp pastırğa kİrek.*” V.Kobyakov (Şimdi, yarından itibaren inek otlatmaya başlamak gerek.) **Sıdamahha kİrek küstİ tarınıhha ügretpeceñ.**-Atasözü (İhtiyacı olana gerekli gücü, zalime öğretme.) **kİrek çoh** gereksiz. **kİrek çoh çoh** gereksiz söz. 2.İhtiyaç. **kİreem köp** ihtiyacım çok. 3.-malı, -meli: **sağa ügrenerge kİrek** öğrenmelisin. **ımağ söske ımağnañoh nandırarğa kİrek** güzel söze güzel cevap vermeli. 4. İş, şey: “*Haydağ-da uluğ kİrek sağınıp, töbİN köre söyleyip odırça.*” V.Kobyakov (Herhangi büyük bir iş düşünüp aşağı bakarak söylenip duruyor.) **Çahsı kİrek pozı pozın mahtapça.** -Atasözü (İyi iş kendi kendini yüceltir.) 5.Olay, vakia: “*Mına pu, pu adaylar kİrektİ pastapçathan.*” V.Kobyakov (İşte bu, bu köpekler olayı başlatmışlar.) 6.Gerekli: “*Hırıñ hadıl çada daa / Kİrek nandırığ pİrebİs!*” M.Kokov (Kırk katlı savaşta da / Gerekli cevabı veririz.) **kİrek çoh** gereksiz: “*Köp çirge suğ çaydırıp / Kİrek çoh ottu çulıñar.*” P.Ştıgaşev (Çok yere su yayıp / Gereksiz otları yolunuz.) **hazına kİregİ** devlet işi. **tügencİ**

kİregİ son görev, ölüyü gömdükten sonra gerekli işler. **kİrek-çarah** ölü gömüldükten sonra yapılan ayın. **tİL kİregİ** dilcilik. **nımah kİregİ** folklor.

kİree 1.Küçük testere. 2. Eğe, törpü. **hol kİreezİ** törpü, eğe.

kİrees 1.Haç. 2.Vaftiz. krş.**kİrös**

kİreksİ- Gereksinim, ihtiyaç duymak: “*Ol mal hadarar kİzİ kİrekseen oshas pol çörgen.*” V.Kobyakov (O, mal otlatacak kişiye ihtiyaç duyuyor gibiydi.)

kİreksİL- İhtiyaç duymak, gereksinmek: “*Tamir etmek: “Tura tİhtırına kİreksİLçetken nİmelernİ alıp alğan.”* S.Çarkov (Ev tamirinde gerek olan şeyleri almış.)

kİreksİN- Gereksinmek.

kİrekte- İhtiyaç duymak, gereksinmek.

kİrekteL- Gerek olmak, ihtiyaç duyulmak.

kİrektİğ s. Gerekli.

kİreldey bk.**kİrİLde**

kİrem bk.**kİremet**

kİremet 1.Sakat, özürlü. 2.Eksiklik, noksanlık.

kİremettİğ s. 1.Eksik. noksan. 2.Özürlü, sakat.

kİren bot. Karapazı, kazayağı.

kİrennİğ s. Kazayağı bulunan yer. **kİrennİğ hıra** kazayağı tarlası.

kİres Vaftiz **kİreske tüzİR-** vaftiz etmek.

kİresten- Tapınmak, dua etmek, haçın karşısında çöküp yalvarmak: “*Kİçİğdeğİ çİli kİrestenmespİN, çe kİRİ İcemnİ min hucahtapçam.*” V.Maynaşev (Küçüklüğümdeki gibi dua etmiyorum, fakat yaşlı annemi kucaklıyorum.)

kİrgeyek İlaç olarak kullanılan bir bitki.

kİrgİ bk.**kİrgİcek**

kİrgİcek 1.Kazma, külünk. 2.(eğri saplı) Balta. **İzer İtçeñ kİrgİcek paltı** eyer yapacak eğri saplı balta.

kİrgİN Evlâtlık, besleme. 2.Başka soy ismi alan.

kİrgİs 1.Gergef, kasnak. 2.Esnek

kİrgİz Kırgız.

kİRİ- 1.Eskimek, köhneleşmek. 2.Yaşlanmak, ihtiyarlamak: “*Çüreğ kİreenİñ surığların / Pökçeñ uhancı külİğİN.*” M.Bainov (Yürek yaşlanmasının suallerini / Çözen akılcı yiğidini.) **Köp nİmenİ pİLzeñ, tabırah kİRİp pararzn.**-Atasözü (Çok şeyi bilirsın, çabuk ihtiyarlarsın.)

kİRİ 1.İhtiyar. yaşlı: “*SİN, kİRİ aday, çeen nİmeñe dee turbassın, malnı ırte sığardırıp, oray ağıldırbin, ol huruğ harınnı uzudıp, İsker tüzİR çörzİN!*” V.Kobyakov (Sen, yaşlı köpek, yediğinle de kalmıyorsun, malı erkenden çıkarttırıp geç getirtmeyerek, o kuru karınlıyı uyutup, içerde yatırıyorsun.) **KİRİ malnıñ söğİ kİmİrtkİlİğ, kİRİ kİZİNİñ çoğİ sİN.** -Atasözü (Yaşlı malın kemiği haşlamalık, yaşlı kişinin sözü gerçek.) 2.Eski, köhne.

kİRİ-huru tekr. Yaşlı, ihtiyar: “*KİRİ-hurular çİİternİñ soonca çolca subalızbİshannar.*” M.Kokov (Yaşlılar gençlerin ardından yola dizilmişler.)

kİRİL- Gerinmek, gerilmek: “*KİRİLİp ahhan kİçİğ suğları, Kİmge hozılıp, çİR toburçalar.*” M.Kİlçİçekov (Gerilip akan küçük dereleri /Kim ırmağına katılıp, akıyorlar.) **KİRİLİp kİp kİspeen, sÜİLİNİp suğ suspaan.** -Atasözü (Gerinip elbise biçmemiş, uzanıp su almamış.)

kİRİLde Pulluk oku.

kİRİM Yaşıt, akran.

kİRİN- sağıs **kİRİN-** kendine gelmek, doğrusunu düşünmek: “*Anañ sağıs kİRİNİp alıp, tİğİ çacırap parğan palazın haap alğan.*” N.Domojakov (Sonra kendine gelip, uzağa sıçrayan çocuğunu kapmış.)

kirindî bk.kirgin
kirindî Peş. **ıstannn iki pudına tikken kirindî**
pantolonun iki ayağına dikilen peş.

kiris- 1.Girişmek: “*Mayih parğam sireede odırarğa, kürezerge, kirizerge, talazarğa.*” V.Şulbayeva Yoruldum koltukta oturmaktan, mücadele etmekten, girişmekten, dalaşmaktan.) 2.Karışmak, el sokmak: “*Par, tuñma, kızı kirispe surıǵlar.*” V.Şulbayeva (Git, kardeşim, insanın karışmayacağı meseleler.) 3.Karışmak, araya girmek: “*Aca, sin ara kirispe.*” V.Şulbayeva (Anne sen araya girmek.)

kiris (ı.) Kiriş.kiris paa yayın iki ucu arasındaki bağ.

kiris (u.) 1.Giriş. **kün kirizi** 1.Batı: “*Hamcı sabınañ kün kirizınzer közütken.*” N.Tyukpiyev (Kamçı sapıyla batıyı göstermiş.) 2.Güneşin batması.

kiriste- Yayı germek.

kirıt bk.kiris (u.)

kirka Külünk.

kirke- Bozulmak, üzülmek, perişan olmak.

kirkes s. Üzgün.

kirkestig s. Üzücü.

kirkı Barut sıkıştırma çubuğu.

kirlek Topaç.

kirlel- Kirlenmek: “*Hamıstar arazi irtçee çoǵıl, kirlel partır.*” G.Kazaçınova (Kamışların arası geçilmeyecek şekilde, kirlenmiş.)

kirle- Kirlenmek. **kisken kibim kirlendi** giydiğim elbise kirlendi.

kirleñik s.Kir tutar, çabuk kirlenen.

kirleñdir- Kirlletmek.

kirles Eşik: “*Hızapıya Sofonovna, kirleske sıh kilip, püün kem haydaǵ odıñnañ pes odınçathanın kör turıbishan.*” N.Nerbişev (Hızapıya Sofonovna, eşige çıkıp, bugün kimin, nasıl odunla soba yaktığına bakmış.)

kirliǵ s. Kirli: “*Kipti nince çıl kis parir? Kögenek kirliǵ.*” N.Tyukpiyev (Elbiseyi kaç yıldır giyiyor? Gömlek kirli.) **kirliǵ kip** kirli elbise. **ıstıneñ kirliǵ nimeni arıǵ it polbassıñ.** -Atasözü (İçindeki kirliliği temizleyemezsin.) **kirliǵ suǵ** kirli su.

kirös 1.Vaftiz. **kiröske tüzir-** vaftiz etmek: “*Kiçigde anı pu uluǵ aalda ice-pabazı, olǵan hazıh azırıp polbin, orıstı kum idip, kiröske tüzirtirler.*” N.Tyukpiyev (Küçükken, bu büyük köyde, anne babası çocuklarına bakamayarak, Rus’u vaftiz babası edip, vaftiz ettirdiler.) **kirös paba** vaftiz babası. **kirös ice** vaftiz annesi. 2.Haç.

kirpe Buzağı ahır. **bir kirpee toldıra ah hastar.** -Bilmece, dişler (Bir ahır dolusu ak kazlar.) krş.**kirtppe**

kirpis Kerpiç: “*Payusa, közenek çariinañ tisker ahsılıǵ kirpis peeske tayanıp, apsahtıñ soonca törzerök irtken.*” A.Çerpakov (Payusa, pencere ışığıyla kuzeye bakan kerpiç sobaya dayanıp, ihtiyarın ardından başkõşeye doğru geçmiş.) **kirpis stene** kerpiç duvar. **kirpis çay** kerpiç şeklinde sıkıştırılmış çay. **kirpis halıbı** kerpiç kalıbı.

kirse (ı.) **sag.**1.Üstün yetenek, kaabiliyet **kirse pala** üstün yetenekli çocuk. 2.Akıllı.

kirse (u.) 1.Göğüs kemiği. 2.Hayvan göğsü.

kirsee İstidat, yetenek. **kirseezi par** yeteneği var.

kirsek bk.kirse (u.)

kirsen (ı.) bk.kirse (u.)

kirsen (u.) belt. Kertik, çentik.

kirsi- Yanık kokmak: “*Andartın haydar-da kirsip parǵan çıs sabıl kilgende, paza apsañ andar, pahlap alıp, kire halǵanda, Payusa ürügibisken.*” A.Çerpakov (Oradan belirsiz bir yanık kokusu

yayıldığında ve ihtiyar oraya bakıp girdiğinde Payusa ürkmüş.)

kirspek 1.Kan pıhtısı. **kirspek han** pıhtılaşmış kan.2.Ayran çökeltisi.

kirt- 1.Kertmek. 2. Kemirmek. 3. Ufalamak, parçalamak. 4. Doğramak. **tamkı kirt-** tütün doğramak.

kirtik Kertik.

sirtik bk.kirtik

kirtiksi- İnanmak: “*Paza Hoortay apsañ pu semyalıǵ orıstı ‘hashı’ teenge kirtiksibin odırǵan.*” N.Domojakov (Yine Hoortay ihtiyar bu aileli Rus’a “eşkiya” denmesine inanmak istemeyerek oturuyor.)

kirtim Parça, parçacık. **pır kirtim kirpis çay** bir atımlık sıkıştırılmış çay.

kirtin- 1.İnanmak, güvenmek: “*Öliǵ, paza holın kize saap saltırlar,- Vaska tañnap parǵan, kirtinminçe.*” A.Kuzugaşev Ölü ve kolunu kesmişler, - Vaska şaşırılmış, inanmıyor.) **Kızı sösterine kirtinme, pozıñnıñ harahtarıña la kirtip çör.** -Atasözü (Kişi sözüne inanma, kendi gözüne inan.) 2.Tapınmak. **hudayǵa kirtinminçetken kızı** tanrıtanımaz, Allahsız.

kirtinçek s. Kolay inanan, saf: “*Hakas aallarında olañay çon andaǵ-mındaǵ saǵıs tutpinça, kizee kirtinçek ulus.*” N.Domojakov (Hakas köylerinde sıradan halk hile hurda bilmez, insana kolay inanan halk.)

kirtineeci s. Tanrıya inanan, iman eden.

kirtinıs 1. İnan, inanç, umut. 2. Güven, güvenme: “*Alcibay andaǵ uluǵ kirtiniske türger le nandır polbaan.*” S.Çarkov (Alcibay böyle büyük bir güvene çabucak cevap vermemiş.)

kirtinıs- 1.Birbirine inanan. 2.Birbirine güvenmek.

kirtinısıǵ s. İnanıdırıcı, ikna edici **kirtinısıǵ ün** inandırıcı ses (tonu.)

kirtür- 1.Kerttirmek. 2.Ufalatmak. 3.Doğratmak.

kirtıs 1.İnanma, inanç. 2.Güvenme, güven.3.Kıza hediye verme, nişan için verilen hediye.

kirtıstıǵ s.1.İnanılır. 2.Güvenilir.

kirtkilcek 1.Desen yapma aracı. 3. Baskı tarzında yapılmış desen.

kirtpe 1.Buzağı ahır. 2.Küçük kutu, sandık. 3.Tahıl ambarı veya odada tahıl bölmesi.

kirtpek Kertik.

kis- (ı.) Geçmek, aşmak: “*Çohırah, sidenge çide le, çol kizip, azaǵın ködirip, türçe turıp, anañ üs-tört hatap çirni tödir teep-teebizip, siden ibire oylabıshan.*” V.Kobyakov (Çohırah, çitin yanına ulaşır ulaşmaz, yolu geçip, ayağını kaldırıp biraz durduktan sonra üç dört kez yere eğilip çitin etrafında koşmuş.) **Kiçignı kizerde kizin azaañnı körıp al.** -Atasözü (Geçidi geçerken arka ayağına bak.)

kis- (u.) Giymek: “*Anıñ icezi, nap-naa torǵı kögenek kizip, torǵı plat tartıp, ibinde çir as-tamah timnep çörçe.*” V.Kobyakov (Onun annesi, yepyeni ipek elbise giyip, ipek şal takıp, evde yiyecek hazırlayıp duruyor.) **kisken kögenegın, kizibisken polça** giydiği elbiseyi kesiyormuş. **Pozı kiçicek pozınañ uluǵoh pörık kisçe.** -Bilmece, mantar. (Kendi küçücük boyundan büyük börk giyiyor.)

kis- (u.) 1.Kesmek: “*Olarnıñ pirsinde kiziniñ aǵırıǵ çirni kisçeñ pıçhtar polǵannar.*” İ.Kotyuşev (Onların birinde insanın hasta organını kesecek bıçaklar varmış.) **Aǵastı pır hati saap andara kis polbassıñ.** - Atasözü (Ağacı bir defa vurmakla kesip yıkamazsın.) **Çabas pastı hılıs kispes.** -Atasözü (Yumuşak başı kılıç kesmez.) **ipek kis-** ekmek kesmek. 2.Bıçmek. **Kirilip kip kispes, süülinip suǵ suspaan.** -Atasözü

(Gerinip elbise biçmemiş, uzanıp su almamış.) **as kis-** ekin biçmek. 3. Kırmak, doğramak. **odun kis-** odun kırmak, doğramak **kize toğır** kabaca.

kis (ı.) Gençlik: “*Apsah-iney kisteñ kireence / Çir dee pala azırap polbaan.*” M.Bainov (Karı koca gençlikten yaşlanıncaya kadar / Hiç çocuk yetiştirmemiş.) **kis tuzi** gençlik zamanı.

kis (ıı.) 1.Çaydanlıkta, semaverde kireç.2.Yemek yanığı, kapta kalan yemeğin dip kısmı.

kis (ııı.) Okun arka ucu.

kıs zool. 1.Samur.2.Samur kürkü. **hara kis ton** kara samur palto.

kiskek (ı.) Eğri, eğrilmiş.

kiskek (ıı.) Hastalık, enfeksiyon hastalığı.

kiskekte- Hasta olmak.

kiskı 1.Ok ucu. 2.Keski (aleti)

kiskılık Samur derisinden örtü, battaniye. **altın orğanga çadıp, altın kiskılığın çabınğan** altın döşeğe yatıp, altın samur kürkünü örtünmüş.

kislorod Oksijen.

kislorodtıg s. Oksijenli.

kislota Asit.

kispe bk.kiskı

kispek (ı.) Ayran çökeltisi, kesmik.krş.**kirspek**

kispek (ıı.) Kesinti, parça.**kispek çil** hafif rüzgâr.

kispek (ııı.) Kozalak temizleme aracının alt kısmı.

kispektig s. Ayran çökelek hâline gelme. **ayran**

kispektig pol parça ayran çökelek haline geliyor.

kıspık Kakül, perçem.

kıspikte- Perçem kesmek. **pala sös ispeze, kıspiktürge kirek** çocuk söz dinlemezse, saçlarını perçem kesmeli.

kıste Gelecek. **uluğnı uluğla, uzada kün körerzñ; kıçignı kıçigle-kıstede kün körerzñ** büyüğü ulula, uzun gün görürsün, küçüğü koru, gelecekte gün görürsün.

kıste- Kişnemek: “*Aran-çula açığ ökpelenıste sñırada kıstep çöre, çalgızaan harbas pariğan on püürneñ.*” N.Nerbişev (Yiğit at acı öfkeyle çınlatarak kişneyip, tek başına kapışmış on kurtla.) **Ada çirine ay-tıs pirbes; uluğnı uludar, kıçignı kısteder.**-Atasözü (Ata yerine huzur vermez, büyüğü uludur, küçüğü kişnetir.)

kısteg Kişneme.

kistem 1.Kısa (süre, ömür) 2.Kararsız.

kıstes- Kişneşmek: “*Sıhtaan çili, kısteze tüskenner horih parğan hulunuçahtar.*” N.Nerbişev (Ağlar gibi, kişneşivermiş korkan kuluncuklar.) **At kıstezıp tanışça, kızi- çooh tazıp.** -Atasözü (At kişneşip tanışır, insan konuşup.)

kıstes Kişneme: “*Andağ kıstes çashı künnerde poladır.*” N.Nerbişev (Böyle kişneme güzel günlerde olur.)

kıstet- Kişnetmek.

kıstı s. 1.Arka taraf, arka. **tağ kıstineñ hara pulut sıh kildı** dağ ardından kara bulut çıkıp geldi, **stol kıstinde** masa arkasında: “*Ol stol kıstinde uluğ aalcı çili, odırıp, azıranıp, tozınıp odırçathan polça.*” V.Kobyakov (O, masa başında büyük misafir gibi oturup, yemek yiyip doyarak oturuyor oluyor.)

kıstik Küçük bıçak.

kıstım 1.Kul, köle.2.Uydu, peyk. **kıstım çonı** uydu millet.

kıstır- “*Han pol parğan, holın kıstır salğan.*” A.Kuzugaşev (Kan olmuş, kolunu kestirmiş.)

kıstoçka Firça.

kıştım bk.kıstım

kit Balina. **kit ödirceñ** balina öldürür. **kittñ çaa** balina yağı.

kitayets Çin(li).

kite-

1.Sessizce yaklaşmak: “*Çıldıñ çılğa ol añnap / Çıs tayğanı pray pılceñ / Çapçañ añnarnı kitep / Çoo athlap ol alcañ.*” P.Ştıgaşev (Yıldan yıla o avlanıp / Sık ormanı hep bilirmiş / Hızlı avları sessizce yaklaşıp / Çok avlayıp o almış.) 2. Gizlice seyretmek.

kiteg 1.Sessizce yaklaşma. 2.Gizlice seyretme.

kiten- Sakınmak, korunmak.

kitencek s. Çekingen

kitencekte- Korumak, sakınmak.

kitencekten- Çekinmek, sakınmak.

kites- Gizlice gözetlemek: “*Çazı añın tut polbazañ, aal malın kites sıhçazıñ!*” (Yabanî hayvanları yakalayamazsan, evcil hayvanları gözetliyorsun.)

kitet- 1.Gizlice yaklaştırmak. 2.Gizlice seyrettirmek.

kizeges Parça, küçük parça.

kize Kabuk, soyuntu. **köçe kizezi** arpa kabuğu.

kizek 1.Parça, bölük, kısım: “*Anda-mında kizek kömek harlarnıñ altınañ, çirdeñ kök odıcahtar köriñlep odırçalar.*” V.Kobyakov (Şurada burada kar kümelerinin altından, yerden gök otlar görünüp duruyor.) **kizek çurtıcah** bir bölük oymak, **kizek buluttar** öbek öbek bulutlar. 2.Kalıp, parça, dilim: “*Çolda taynanğan arıs ipekteñ pır kizek halğan polğan.*” N.Domojakov (Yolda yenen çavdar ekmeğinden bir dilim kamış imiş.) 3.Ot yığını, ot kümesi. **pır inekke hışıda pır kizek kirek** bir inek için kışın bir balya ot gerek. **sabın kizegi** sabun kalıbı.

kizek mal az sayıda mal.

kizekte- 1.Böülmlere ayırmak. 2. Yağmur atıştırmak.

kizekti z. Bölünmüş olarak, parça olarak.

kizen 1.Tuzak. 2.Bukağı.

kizen- Korkmak, gözü korkmak.

kizenis- Birbirinden çekinmek.

kizenne- 1.Zincire vurmak. 2.Bukağılamak. 3. Tuzak kurmak.

kizer Yiğit, kahraman.

kizer- Süt, yemek yanmak.

kizert- Sütü, yemeği yakmak.

kizet- (kam) Ruhlara hükmetmek. **ham tösterine kizetçe** kam ruhlarına hükmediyor.

kizi Kişi: “*Apsahtañ hada köp kizi parğan.*” A.Çerpakov (İhtiyarla birlikte çok kişi gitmiş.) **Çazağ kizinñ ülüzin attıg kizi albas.**-Atasözü (Yaya kişinin ülüşünü atlı kişi almaz.) **ipçi kizi** bayan. **ir kizi** erkek.

hakas kizi Hakas. **oris kizi** Rus. **haydağ-da kizi** her türlü kişi. **pır kizi** bir kişi. **pır dee kizi** hiç kimse. **niik kizi** konuşkan. **kizi al-** evlenmek.

kizig Yağlı, besleyici (yemek). **kizig tamah** yağlı yemek.

kizik Saadet, mutluluk, baht.

kiziktig s. Mutlu, bahtiyar, talihli.

kizil- 1.Kesilmek. 2. Ekin biçilmek.

kizim 1.Salgın, epidemi. **kizim ağırıklar** salgın hastalıklar. 2.Tifo. **kizim aalcı** tifo hastalığı.

kizın s. Arka: “*Pır kizın azaanañ ças han sıhçathan, çohır aday ol azağınañ çadap la tömençetken.*” N.Domojakov (Bir arka ayağından taze kan akan, ala köpek o ayağıyla güçlülükle yere basmış.) **Kiçignı kizerde kizın azaaını körıp al.** Atasözü (Geçidi geçerken arka ayağına bak.) **attñ kizın azağı** atın arka ayağı. **kizın terpekter** arka tekerlekler. **kistı** arka, arkası.

kizın- (ı.) Kesilmek.

kizın- (ıı.) Giyinmek.

kizindi Kesinti (kumaş, deri parçası.)
kizir- (ı.) Geçirmek: “*İköleñni kizirbinbızerge harashan çili, suğ üstüne kilip alğannar.*” İ.Kotyuşev (İkisini geçirmemeye kararlı gibi, su üzerine gelmişler.)
kizir- (ıı.) Giydirmek.
kizire zf. Geçerek, aşarak: “*Hara sözırbee kırge çili / Çayğı haraanı kizire çüşem.*” M.Kilçiçekov (Kara ağa girmiş gibi / Yaz gecesini geçerek yürüyorum.) **suğ kizire par-** suyu geçerek gitmek.
2.Ötesinde, karşısında: “*Aaldañ toğır suğ kizire çaspañ arah hırlıg Kirim tıp adalçathan tağ turça.*” A.Çerpakov (Köyün karşısındaki suyun öbür yanında düz zirveli Kirim adında dağ duruyor.)
kizirt- (ı.) Geçir(t)mek.
kizirt- (ıı.) Giydirmek: “*Anaň çaacı pu alıptı izer oyiınzar altandırbışan, pazına pozınıñoh furajkazın kizirtibışken.*” F.Burnakov (Sonra savaşçı bu yiğidi eyer çukuruna bindirmiş, başına kendi kasketini giydirmiş.) **Adı çoh kizee at mündir, kibı çoh kizee kıp kizirt.** Atasözü (Atsız ata bindir, elbisesize elbise giydir.)
kizis- 1.Birlikte kesmek, kesmesine yardım etmek. 2. Birlikte biçmek. 3.Birlikte testereyle biçmek.
kizis 1.Kesme. 2.Biçme.
kizö Güveyi, damat.krş. **küzee**
kizölüg s. Güveyili, damatlı.
kizörke- (çocuk) Ailesini yadırgamak. **pala kuzörkep parça** çocuk ailesini yadırgıyor.
klad Gömü; yer altı zenginliği.
kladovoy Ambar, kiler.
kladovka Mahzen, depo.
kladovçik Ambar, depo memuru.
klapan Valf, supap.
klarnet müz. Klârnet
klarnetist Klârnetçi
klass 1. Sınıf, öğrenim yapılan yer: “*Pozınıñ klazına çügür pardı, pır dee kızı çoğıl, huruğ.*” A.Kuzugaşev (Kendi sınıfına yürüdü, hiçkise yok, boş.) **üğretçiler klasstañ sıhhannar** öğrenciler sınıftan çıkmışlar. 2. Sınıf, grup. **toğınçı klass** işçi sınıfı. **klasstar kürezii** sınıf mücadelesi. **klass çoh** sınıfsız. 3. Sınıf. **pızıncı klasstañ üğrencizi** beşinci sınıf öğrencisi. 4. Sınıf, aile, grup. **özimner klazı** bitkiler âlemi. **hustar klassı** kuşlar âlemi.
klassıçeskay s. Klâsik.
klassifikatsiya Sınıflama, sınıflara ayırma, bölümlenme.
klassifitsirovat’ pol- Sınıflandırmak.
klassik Klâsik.
klassnay s.Sınıf, sınıfsal.
klassovay s.Sınıfsal.
klavişa Tuş, diş.
kletçatka Selülöz.
kletka 1.Kafes. 2.Hücre. 3.Kare, dama.
kletkalıg s. Kareli. **kletkalıg tetrad’** kareli defter.
klever Yonca.
kley Yapıştırıcı, tutkal, zambak.
kleyle- Yapıştırmak, tutkallamak, zambaklamak.
kleyonka Muşamba.
kleyster Çiriş, kola.
klient Müşteri.
klientura Müşteri, müşteriler.
klika Klik, gürh.
klimat İklim.
klimateçeskay s.İklim, iklimsel.
kliniçeskays. Klinikle ilgili.
klinika Klinik.
klişe Klişe.

klop Tahtakurusu.
kloun Palyaço, soytarı.
klub 1.Kulüp: “*Çurtaçathanıbıstı pozıñ daa körçeziñ: klub par, köglig, pray nime çitkil.*” S.Çarkov (Hayatımızı kendin de görüyorsun: Kulüp var, neşeli, her şey yeterli.) 2.Kulüple ilgili. **klub toğızı** kulüp işi.
kluben’ bot.Yumru kök. **yablah kuluben’neri** patetes yumruları.
klumba Çiçeklik, tarh.
klük Fırın kancası, ateş kancası.
klüs Anahtar.
klyatva Ant, yemin.
klyon bot. 1.Akçaağaç, isfendan.2.Akağaç(tan).
klyukva Frenk üzümü.
knes 1.Prens. 2.Prenslük.
kniga Kitap **pu kniga naukaa uluğ hozım** bu kitap bilime büyük katkı. **hıgırcañ kniga** okuma kitabı.
knigalıg s. Kitap, kitapla ilgili.
knijka Küçük kitap, defter.
knopka Düğme, tuş.
knö Mahmurluk.
knöle- Mahmurlaşmak.
koalitsiya *polit.* 1.Koalisyon.2.Koalisyonla ilgili.
koçan Lâhana koçanı.
koçanıñ s. Koçanlı. **koçanıñ kapusta** baş lâhana.
koçegar Ateşçi.
koçegarka Ocak dairesi.
kodeks Kanunlar mecmuası. **zakon kodeksı** kanunlar mecmuası
koefitsientKatsayı, emsal.
kofe 1.Kahve.2.Kahveyle ilgili. **kofe plantatsiyazı** kahve tarlası.
kofeynik Cezve.
kojevnik Sepici, debbağ.
koka kız. Yumurta.
kokain ecz. Kokain
kokainniñ s.Kokainli.
koklyuş tip. Boğmaca. **ol koklyuşnañ ağırça** o boğmaca olmuş.
kokon Koza. **torğı kokomı** ipek kozası.
koks Kok, kok kömürü.
kok-sağız bot. Sakız ağacı.
kokstandır- Kok yapmak. **kokstandırcañ pis** kok yapma fırını.
kokteyl’ Kokteyl.
kolba kim. Tüp.
kolbasa Sucuk: “*Sumkazınañ kolbasa sığar pırçe.*” V.Şulbayeva (Çantasından sucuk çıkarıyor.)
kolbasnik Sucukçu.
kolçedan Pirit.
kolenkor Kalikot, kalkiot.
kolhoz Kolhoz: “*Haydağ külük polcañ poldı, kireence kolhoz çilgızın hadarğan.*” A.Çerpakov (Ne yiğit idi, yaşlanana kadar kolhoz yılıksını otlattı.)
kolhoznik Kolhozcu, kolhozda yaşayan.
koliçestvo Nicelik.
koliçestvennay s. Kemiyet, nicelikle ilgili.
koliçestvannay çislitel’naylar gr. asıl sayılar.
kollegiya Heyet, kurul.
kollektiv Topluluk, heyet: “*Annañar pıstıñ kollektiv çütterniñ brigadazın iderge çarattı.*” S.Çarkov (Bu yüzden bizim heyet gençler ekibini kurmayı kararlaştırdı.)
kollektivizatsiya Kolektifleştirme.
kollektivizatsiyala- Kolektifleştirmek.
kollektivizm Kolektivizm.
kolleksioner Koleksiyoncu.

kolleksiya Koleksiyon.
kolleksiya- Koleksiyon yapmak. **karkalarını**
kollektiyala- pul biriktirmek.
kollokvium Kollokviyum.
koloda Yalak, kütük.
kolodtsa Kuyu.
kolonial'nay s. Sömürge, müstemleke.
kolonist Kolonist, kolonili, kolonide oturan.
koloniya Sömürge, müstemleke.
kolonizator Sömürgeci, müstemlekeci.
kolonizatorskay s.Sömürgecilik,
müstemlekecilik.
kolonka Kolon, sütun.
kolonna Direk, sütun.
kolonnalıg s. Sütunlu, direkli. **kolonnalıg tura**
sütunlu ev.
kolonok zool.Kolonok, yırtıcı bir hayvan.
kolontitul Sayfa başlığı.
kolontsifra Sayfanın başındaki rakam.
koloratura müz.Rulâd, tril.
kolos Başak krş.**pazah**
kolosnik tek.Ocak ızgarası.
kolpak Kalpak.
komanda 1.Komut. **komanda pir-** komut vermek.
komanda al- komut almak. 2.Takım, ekip, grup. **futbol**
komandazı futbol takımı.
komandarm Ordu komutanı.
komandır Komutan.
komandirovat' pol- Görevle göndermek.
komandirovka Memuriyet, görev, misyon.
komandirovoçnay Memuriyet.
komandnay Komut, komuta.
komandovaniye Komut etme, komuta etme.
komanduyuşçay s. Komutanla ilgili, kumandanla
ilgili. **armiyaniñ komanduyuşçayı** ordu komutanı.
kombayn 1.Kırma ve öğütme makinesi **taskömür**
kombaynı taş kömürü öğütme makinesi. 2.Biçerdöver.
kombaynnañ as kizeri biçerdöverle ekin biçmek.
kombayner Kırma makinesi makinisti,
biçerdöver makinisti.
kombinat Kombina, fabrika: "İt kombinadında
toğınmaan polzañ, haydi pisti azırırçıhsıñ?"
V.Şulbayeva (Et kombinesinde çalışmasaydın, bizi
nasıl beslerdin?)
kombinatsiya 1.Kombinezon, düzenleme,
tertip.2.Kombinezon, kadın elbisesi.
kombinezon Kadın elbisesi, kombinezon.
kombinirovannay s. Birleşik, birleşmiş.
kombinirovat' pol- Birleştirmek.
komediya Komedi.
komediyalıg s.Komik, komedi.
komendant Kumandan.
komendatura Kumandanlık.
kometa astr.Komet, kuyruklu yıldız.
komfort Konfor, rahat.
komforttıg s. Konforlu.
komissar Komiser.
komissariat Komiserlik.
komissionnay s.Komisyonla ilgili.
komissiya Komisyon.**uçastkovay** **tabıg**
komissiyazı yerel seçim komitesi.
komitet Komite: "Sağaa, Alcıbay, komsomol
komitedi izençe." S.Çarkov (Sana, Alcıbay, komsomol
komitesi güveniyor.)
kommentariy Yorum, tefsir.
kommentator Yorumcu.
kommersant Tüccar.
kommertsiya Ticaret.
kommuna Komün.

kommunal'nay s.Komünle ilgili.
kommunikatsiya Komünikasyon, bağlantı, temas.
kommunikatsiyalıg s. Bağlantılı, iletişimli,
komünikasyonla ilgili.
kommunist Komünist: "A mına pular,
kommunistter, ülgüdegi tabannar, strananı pray odap
parırlar." V.Şulbayeva (İşte bunlar, komünistler,
iktidardaki köpekler, ülkeyi bütünüyle yakıyorlar.)
kommunistka Bayan komünist.
kommunistiçeskay s.Komünizm, komünizmle
ilgili.
kommunizm Komünizm.
kommutator Komütatör, çevirgeç.
kommyunike Komünike, resmî bildiri.
komnata Oda: "Ol komnataniñ istince çörıp tee
pastabışan." S.Çarkov (O odanın içine yürümeye de
başlamış.) **çibirge metr komnata** yirmi metre oda.
komnatada oñday çoğıl odada düzen yok. **uzucañ**
komnata yatak odası.
kompartiya Komünist partisi.
kompas Pusula.
kompensatsiya Tazmin, tazminat, zarar
ödentsi.
kompetentsiya Yetki, salâhiyet.
kompleks Kompleks, mecmu, bütün.
kompleksnay s. Karışık, karma, mecmu.
komplekt Takım, komple.
komplektovat' pol- Takım yapmak. **şkolalarını**
komplektovat' pol- okulları derleme, takım yapma.
komplektsiya Yapılış, yapı.
kompliment Kompliman.
kompot Komposto.
kompozitor Besteci, bestekâr, kompozitör.
kompozitsiya Kompozisyon. **müzika**
kompozitsiyazı müzik bestesi. **romanıñ**
kompozitsiyazı romanın kompozisyonu.
kompress tıp. Kompres.
kompressor tek. Kompresör.
kompromiss Uyuşma, uzlaşma.
kompromisстіg Uyuşma, uzlaşmayla ilgili.
kompromisстіg çaradıg uzlaştırıcı çözüm.
komsomol Komsomol, Komünist Gençler Birliği:
"Annañ hada komsomol komitediñiñ haçızı Çaptıkov
polğan." S.Çarkov (Onunla berlekte Komsomol
komitesinin başkanı Çaptıkov vardı.)
komsomol'skay Komünist Gençler Birliğiyle
ilgili.
komsomolets Komsokol, komsomolcu
Komünist Gençler Birliğinin üyesi.
komsorg Komsomol kurulu başkanı.
komsostav ask. Subaylar heyeti.
kon'ki Paten.
kon'yunktura Konjonktür, durum.
konditerskay Şekerleme, pasta.
konduktor Kondüktör.
konevod At üreten, haracı.
konevodçeskay Hara ile ilgili.
konfederatsiya Konfederasyon.
konferentsiya Toplantı, konferans.
konfet Şeker, bonbon: "Çey izirtken torttañ,
çoh, şokolod konfetteñ." V.Şulbayeva (Çay içirtmiş,
pastadan, hayır, çikolatadan şekerden.)
konfetti Konfeti.
konfiskatsiya Müsadere, toplatma.
konfiskovat' pol- Haczetmek.
konflikt İhtilaf, anlaşmazlık.
kongress Kongre, kurultay.
konkretnay s.Sarih, açık: "Köñi, haydi
tıpçeler filosoftar, konkretno surıg turğızarbis."

V.Şulbayeva (Doğru, nasıl söylerler, filozoflar, meseleyi açıkça ortaya koyalım.)

konkurent Rakip.

konkurensiya Rekabet.

konkurs Müsabaka, yarış.

konkurstıg s. Müsabakalı, yarışmalı.

konnitsa Süvari.

konserva Konserve: “*Alay harahha çitiğ nimespın me? - tıp, payağı ool irah nimes pözik çirdegi konserva bankazar orta atça.*” V.Tatarova (Yoksa, gözlerim keskin değil mi? – deyip, deminki genç uzak olmayan yükseklikteki konserve kutusuna isabetli ateş ediyor.)

konservativnay s. Muhafazakâr, tutucu.

konservatizm Muhafazakârlık.

konservator Muhafazakâr.

konservatoriya Konservatuvar.

konsilium Konsültasyon.

konspekt Özet, hulasa.

konspekta-Özetlemek.

konspirator Gizli çalışan.

konspiratsiya Gizli olarak çalışma.

konstitutsiya Anayasa.

konstruktor Proje mühendisi.

konstruktsiya Yapı, yapı tarzı.

konsul Konsolos.

konsul'tant Danışman.

konsul'tatsiya Danışma, iştişare.

kontakt Kontak, temas.

kontekst Tam, asıl metin.

kontinent Kara, kıta.

kontinental'nay s. Karasal, kıtasal.

kontingent Miktar, sayı, kontenjan.

kontora Ofis, büro: “*Olar aal azaanda çurtaannar, kolhoz kontorazınañ irah nimes.*” F.Burnakov (Onlar köyün alt tarafında yaşıyorlardı, kolhoz bürosundan uzak değil.)

kontrabanda Kaçakçılık, kaçak mal.

kontrabandist Kaçakçı.

kontrabas müz. Kontrbas.

kontrakt Kontrat.

kontraktatsiya Kontrat, sözleşme.

kontral'to müz. Kontralto.

kontramarka tiy. Davetiye, parasız bilet.

kontrataka ask. Kontratak, karşı atak.

kontributsiya Tazminat, zarar ödentisi.

kontrastuplenie ask. Karşı saldırı.

kontrol' Kontrol. **gosudarstvonıñ kontrolı** devlet kontrolö.

kontrol'la- Kontrol etmek.

kontrol'nay s. Kontrol, denetimle ilgili.

kontrolyor Kontrolör, kontrolcu.

kontrrazvedka ask. Gizli polis teşkilatı.

kontrrevolyutsioner Karşı devrimci, devrim karşıtı.

kontrrevolyutsionnay s. Karşı devrimle ilgili, devrim karşıtlığıyla ilgili.

kontrrevolyutsiya Karşı devrim hareketi.

konsentrat Konsantre yem, yemek veya maden.

konsentratsiya Konsantrasyon, toplama, yığma.

kontseptsiya Kavrayış, idrak.

kontsern ekon. Konsorsiyum.

konsert Konser: “*Konsert toozil pardı.*” V.Şulbayeva (Konser bitti.)

konserttıg s. Konserle ilgili.

konsessiya İmtiyaz antlaşması.

konslager' Toplama kampı.

konus mat. Koni, mahrut.

konvert Zarf: “*Pastağı köölenis piçiniñ, Tirlep, konvertin çapsırğan.*” M.Bainov (İlk aşk

mektubun / Terleyip, zarfını yapıştırıyor.) **pis'moni konvertke suh salarğa** mektubu zarfa sokmak.

konveyer Zincir, silsile, konveyör.

konveyerliğ s. Zincirli, bağlantılı.

konvoir Muhafız.

konvoy Konvoy.

konvoynay s. Konvoy, konvoyla ilgili.

konyuşnya Tavla, at ahır.

koop Hendek, su yolu, kanal: “*Sança, könegineñ hoşdırıp ala, hıra hırınça ahçathan koopsar çügürgen.*” İ.Topoyev (Sança, kovasıyla tangırdatarak, tepenin yanında akan kanala doğru koşmuş.) **suğ çaycañ kooptar** su dağıtma kanalları.

kooperativ Kooperatif: “*Pastağızı Kooperativterge haçan hayıg salarzar?*” V.Şulbayeva (Öncelikle kooperatiflere ne zaman ilgi göstereceksiniz?)

kooperator Kooperatifçi.

kooperatsiya İş ortaklığı, birlikte çalışma.

kooptatsiya Bir meclisin kendi üyesini seçmesi.

kooperirovat' pol- Kooperatifleştirmek.

koordinatı Koordinatlar.

kopi Maden ocağı, maden.

kopirovat' pol- Kopyalamak.

kopiya Kopya, kopye, suret. **kopiya suur-** kopya çıkarmak.

korabl' 1.Gemi. 2.Gemiyle ilgili. **korabl' püdiri** gemi yapımı. **korabl' uzi** gemi ustası. **korabl' püdirgi** gemi işçisi.

korall Mercan.

kordon ask. Kordon.

koreyets Koreli.

koreyskay s. Koreyle ilgili.

koridor Koridor: “*Tashar parañ, çoohtazıp alarbis, -tıp, koridordañ sıgar parıbışan.*” İ.Topoyev (Dışarı çıkalım, konuşuruz, deyip, koridordan çıkarmış.)

koridorlıg s. Koridorlu.

korifey Üstad, dahi. **naukanıñ korifeyleri** bilimin üstadları.

korneplod bot. Yumru kök.

korobkacah Küçük kutu.

korobok Kutu. **spıçkanıñ koroboğı** kibrit kutusu.

korol' 1.Kral.2.(satrançta) Şah. 3.(oyunda) Papaz.

koroleva Kraliçe.

korona Taç, kral tacı.

koronalğ s. Hükümdarlıkla ilgili.

koronatsiya Taç giyme.

koronka Kuron. **tis korokazı** diş kuronu.

korporatsiya Lonca, cemiyet, birlik.

korpus 1.Bina, yapı. **fabrika korpuzu** fabrika binası. 2.Kolordu. 3.Kolorduyla ilgili. **korpus komandiri** kolordu komutanı.

korrektirovat' pol- Düzeltmek, tashih etmek.

korrektor 1.Düzeltmen. **korraktör toğızı** düzeltmen işi.

korrektura Tashih, düzeltme.

korrespondent Muhabir.

korrespondentsiya Yazışma.

korzina Sepet, sele.

kosekans mat. Kosekant.

kosinka Üç köşeli baş örtüsü.

kosinus mat. Kosinüs.

kosmopolit Kozmopolit.

kosmopolitizm Kozmopolitizm.

kostyor Ateş.

kostyum Elbise, kostüm: “Çulğan çonniñ arazında stol puliina çölen salğan küreñ öñniğ naa kostyum kis salğan çit ool odır.” G.Topanov (Toplanan halkın arasında masanın köşesine yaslanan kahverengi renkli yeni elbise giyen oğlan oturuyor.)

kostyumna- Kostüm giydirmek.

kostyumniğ s.Elbiseli, kostümlü.

kosvennay Dolaylı, vasıtayla, kinayeli. **kosvennay çoo** ed. Kinayeli söz.

kotlet Pirzola.

kovşik Kepçe.

kozır' (iskambide)Koz.

kozırnay s.(iskambilde) Kozla ilgili.

kozıryok Siperlik, şapka siperliği: “Soldattar çili holin kozıryokka ködirip.” V.Şulbayeva (Askerler gibi elini siperliğe götürüp.)

köbee 1.Elbisede kenar dikişi. 2.Ayakkabı veya çizmede nakış.

köbeele- Elbisenen altına etek dikmek.

köbeelig s. Kenarı nakışlı, dikişli **köbeelig maymah** kenarı nakışlı çizme.

köbeñ (ı.) 1.Yumuşak. **köbeñ tözek** yumuşak döşek. 2. Gevşek, yumuşak. **köbeñ kös** yumuşak kömür.

köbeñ (ıı.) Koyu gri.

köbiğ 1.Şiş, şişkinlik. 2.Ur.

köbiğey Yemiş. **hızıl köbiğey** kırmızı yaban Mersini. **hara köbiğey** siyah yaban Mersini. **turna köbiğey** mec. sopa. **kök köbiğey** yaban Mersini.

köbik 1.Köpük: “Ah la köbik, pozı harahtarın çazırça.” N.Domojakov (Ak köpük gibi gözlerini saklıyor.) 2.Şişlik,kabarıklık.

köbiktel- Köpüklenmek: “Köbiktel turğan süttig könektig oolağınñ hırınca iritip parırıp, pabazınıñ tonın çabınıp, polda uzupçathan Vaskanı irkelestig teebisken.” A.Kuzugaşev (Köpüklenen süt dolu kovayla oğlunun yanına geçip, babasının paltosunu örtünüp salonda uyuyan Vaska'ya sevgiyle dokunmuş.)

köbikten- Köpüklenmek.

köbiktendir- Köpüklendirmek.

köbiktig s. Köpüklü: “Apsah, ahsın sala azın salıp, ipçizer hızıl köbiğlig harahtarın suğlandıra körgeñ.” A.Çerpakov (İhtiyar, ağzını biraz açıp, kadına kızıl köpüklü gözleri sulanarak bakmış.)

köbin- Şişmek, kabarmak.

köbir- 1.Köpürmek, kabarmak. 2.mec.Kabarmak: “Çayğızı çitse, apsahtıñ çüreği köbir kilçe.” A.Çerpakov (Yaz gelince, ihtiyarın yüreği kabarıyor.)

köbir (ı.) Körük, demirci ocağı.

köbir (ıı.) (ağaç) Kömürü.

köbir (ııı.) Zayıf koyunun bir önceki yıldan kalan yünü.

köbirgen Yabanî soğan.

köbirgenne- Yabanî soğan toplamak.

köbirgennig s. Yabanî soğanı bol olan yer.

köbirgi bk.köbirtki

köbirtki Tahta köprü.

köbiskek Bir tür Hakas paltosu.

köbiz Çoğu. **köbiz kilgen** çoğu gelmiş.

köç- bk.kös-

köçe 1.Arpa: “Kök çazaa toldıra, Köçe, puğday çayıbıstım.” İ.Kostyakov (Gök yazı dolusu / Arpa, buğday yaydım.) 2.Arpa, arpadan. **köçe ügre** arpa çorbası.

köçiges sag. Enik, köpek yavrusu.krş.küçüges

köçik (hayvanda) Arka taraf. **hoy köçigi in aarlıga sanalça** koyunun arka kısmı en kıymetli kabul edilir.

köçir- 1.Göçürmek. 2.Kopya etmek.

köçiris- 1.(birlikte) Kopye etmek. 2.(birlikte) Göçürmek.

köçis Göçme, göçüş.

köçis- Göçmek.

ködee (atın bynunda) Şişlik.

ködek Yumru kök, bitki kökü.

ködekte- Yumru kökü kesmek.

ködektö Yumru kök kesme bıçağı.

ködes Çanak, çömlek, dökme kap, tencere. **toy**

ködes saksı. **Ködezime ügre haynadıp işsem, tos polbinçam.** –Bilmece, sigara (Tenceremde çorba kaynatıp içsem doymuyorum.)

ködeş bk.ködes

ködür- (ı.) 1.Kaldırmak: “Kinetin pazın ködirip, Aydodañ surça.” V.Kobyakov (Aniden başını kaldırıp Aydo'dan soruyor.) 2.Götürmek, taşımak: **Köpke haraspa, ködirerge aar polar.** –Atasözü (Çoğa göz dikme, götürmeye ağır olur.) **Pir apsahtooza nimeni ködiredir.** Bilmece, askı. (Bir ihtiyar her şeyi götürüyor.) 3. Tartmak.

ködürges 1.Bir pud, 16.3 kg.lık ağırlık ölçüsü.2. Tartı.

ködürig 1.Götürme, kaldırma. 2. Tartma.

ködüril- 1.Kaldırılmak, götürülmek. 2. Tartılmak. 3.mec. Kabarmak, yükselmek: “Çürekeri ködirilgennerineñ hakas tiline kırızibiskenner.” A.Kuzugaşev (Yüreklere kabardığından Hakasça konuşmaya başlamışlar.)

ködürilçik s.Kendini öven, palavracı.

ködürilis İlham, coşkunluk: “Ol kiceegı tañnastıg iirniñ ködirilizinde polğan am daa.” N.Nerbişev (O, çünkü şaşırtıcı akşamıncoskunluğunda idi hâlâ.)

ködirim 1.Ağırlık. **ürig ködirimi** canlı ağırlığı. 2.Kaldırma, yükseltme.

ködirimniğ s. Ağır: “Naa hıl plattıg, tadar kögenektı / Körizi ködirimniğ, kömes hatıg.” V.Maynaşev (Yeni yün elbiseli, Hakas gömleklili / Görünüşü ağır, biraz sertçe.)

ködürin- 1.Kaldırılmak, götürülmek. 2.Övünmek. 3.Tartılmak.

ködüris- 1.Birbirini götürmek. 2.Birbirini tartmak.

ködüris 1.Kaldırma, götürme. 2.Tartılma.

ködirmek bk.ködürges

ködirt- 1.Kaldırtmak, götürmek: “Anañ malları ködirtip öglepçetse, kızı ürep parğandağı, çili piçellep, moonıbızarğa çügürceñ.” N.Tyukpiyekov (Sonra malları götürüp öldürse, insan ölmüş gibi üzülüp, kendini öldürmek ister.) 2.Tarttırmak.

ködirtpek (ı.) bk.ködürges

ködirtpek (ıı.) sag. Elbisenin kenarına dikilen kuzu kürkü.

ködirtim Kötürüm, zayıf düşmüş hayvan. **kök çazınıñ porçozi ködirtim hoynı oyladar** gök ovanın çiçeği kötürüm koyunu koşturur.

ködre Batak, bataklık.

ködö 1.Hamuttan dolayı atın boynunda oluşan yara. 2.Sıracı (hastalığı)

kög 1.Neşe, şenlik. 2.Şarkı: “Çahsı köggen köglençezin / Çir sinnarınıñ arazında.” A.Topanov (Güzel şarkıyla neşeleniyorsun / Yerin dağın arasında.)

kögbe (ı.) anat. 1.Diş eti. 2.Jant, kasnak.

kögbe (ıı.) bot. Ter otu.

kögben Yeni yağmış kar.

kögcı Şarkıcı: “Kögcı haraçhayım Mini çir tastabas.” N.Tinikov (Şarkıcı kırılancım / Beni hiç bırakmaz.)

kögçil zool. Bir tür kuş.

kögder- kaç. Acı vermek, azap çektirmek.

kögdik bk. **köglig**
kögenek Elbise, gömlek: “*Anıñ ıcezi, nap-naa torğı kögenek kızıp...*” V.Kobyakov (Onun annesi, yepyeni ipek elbise giyip...). **Ağas nimes pürliğ, kögenegi çoğıl tıgılgen.** –Bilmece, kitap.(Ağaç değil yapraklı, elbisesi yok dikilmiş.) **ıstıne kisceñ kögenek** iç giyim

kögenektig s. Elbise, giysi: “*Uzun hızıl kögenektig alçah ipçi.*” N.Domajakov (Uzun kırmızı elbiseyi kısa kadın.)

köger- 1.Gövmek “*Çazınıñ ıstında tüdünnig kii kögerip...*” V.Kobyakov (Yazının içinde dumanlı gökyüzü göverip...) 2.Morarmak: “*İbdeñ aar-peer pozıtpacañ / İki harah kögerceñ.*” M.Kokov (Evden dışarı çıkarmamış / İki gözü morarmış.) 3.Filizlenmek, yeşermek.

kögeris- Göverişmek, yeşillenmek: “*Kögeris turğan tanıs tağlar pildiripin çağınnas turlar.*” N.Tyukpiyev (Göverip duran tanıdık dağlar bildirmeden yaklaşıyorlar.)

kögert- Gövertmek, yeşertmek.
kögılbey s.Gövümsü: “*Haydağ kögılbey tıgır püün.*” M.Kilçikev (Ne göğümsü gök bugün.)

kögıldı Su çuluğu.
kögim Gov. **kögın örtek** yeşil ördek.

kögımdık bk. **kögılbey**
kögıs (ı.) Göğüs: “*Aydo, sit tayağına köksıneñ çölenip, çalañ kızıdeñ harağın albin kör tur.*” V.Kobyakov (Aydo, melez ağacı sopasına göğüsüyle dayanıp, çıplak ata binmiş kişiden gözünü almadan bakıyor.)

kögıs (ıı.) Düşünme, düşünüş.
kögıspek (ı.) Yelek, bluz. **hırna kögıspek** deri yelek.

kögıspek (ıı.) Ağ çemberi.

kögıstıg s. 1.Gögüslü, göğsü geniş olan, güçlü: “*Çar oshas pözık kögıstıg ashır küstıg çortıp kilçetken.*” N.Nerbişev (Yar gibi yüksek göğüslü aygır güçlüce koşup geliyor.) **Tillige tıdırtpe, kögıstıge pastırba.** –Atasözü (Dilliyeye söyletme, göğüslüye ‘güçlüye’ ezilme.) 2.Gögüslü, yamaçlı: “*Çis kögıstıg tağlarım Çobalı halçathan oshas.*” S.Kadışev (Bakır göğüslü dağların / Acı çekiyor gibi.)

kögızek zool. İskete, baştankara: “*Tıgılgen haahıtapçatsa, kögızekter ün sığarbinçalar.*” V.Şulbayeva (Çaylak ötünce, isketeler ses çıkarmaz.)

kögıle- 1.Şarkı söylemek. 2.Eğlenmek, şenlenmek, neşelenmek. 3.Cıvıdamak.

kögıleğir- Eğlendirmek, neşelendirmek, şenlendirmek: “*Naa kilgen torğayahtar çazu üstün kögıleğirip sarnasçalar.*” V.Kobyakov (Yeni gelen çayır kuşları ovanın üstünü şenlendirip ötüşüyorlar.)

kögıle- 1.(birlikte) Şarkı söylemek. 2.Eğlenmek, keyif çatmak. 3.Kuşlar ötüşmek: “*Anı ibıre çulıshan añ-hustar idök kögıleğip çöredir.*” N.Tinikov (Onu çevreleyen kuşlar da onun gibi ötüşüyorlar.)

kögılg s. Neşeli, keyifli: “*Kögılg naa çıl çitkende / Halın uyğudañ ushındım.*” N.Tinikov (Neşeli yeni yıl gelince / Derin uykudan uyandım.)

kögılg tapsas neşeli sesleniş.

kögımen bk. **kögben**

kögör 1.Deri matara. 2.Tulum. 3.Deri çuval.

kök (ı.) s. 1.Yeşil. **tañ atsa, kün sığadır, köök tapsaza, kök ot özedir.** Atasözü (Tan atarsa gün çıkar, guguk ötsen, göy ot büyür.) 2.Mavi. **kök tıgır** mavi gök. 3. Yeşilden. **Közenegi çoh kök tura.**Bilmece, karpuz. (Penceresi yok yeşil ev) 4.mec.Gök, gökyüzü. **ah kök** açık mavi. **kök pas** kırılmış baş. **kök at** kır at. **kök çazu** yeşil ova.

kök (ıı.) Deri şerit.

kök (ııı.) Kök, ata, cet. **tödır kök** anne tarafına çekmiş çocuk. **ısker kök** baba tarafına çekmiş çocuk.

kökçıl Köküne çekmiş, atasına benzer.

kökçın Yaşlı. **ıney kökçın** yaşlı kadın. **ır kökçın** yaşlı erkek.

kökėsım Kendini beğenmiş, kibirli. **kökėsımñıñ külgi çoh polcañ** kendini beğenmişin akıllı olmaz.

kökı- 1.İnat etmek, dediğinden dönmek.2.Titiz olmak.

kökımer bk.kökėsım

kökıs Kendini beğenmişlik, krumlanma, kurum, kibir.

kökıt- Saldırtmak, kıskırtmak.

kökıö Kukla.

kökse- Azarlamak, paylamak: “*Abıs, pashısta turıp / Aponnı tıñ kökseceñ.*” P.Ştıgaşev (Papaz merdivende durup / Apon’ı çok azarlamış.)

köksel- Küfretmek, bağırarak, haykırmak: “*Yakın, kilebes, anı kür tabısnañ köksel-kürlep parıbıshan.*” V.Kobyakov (Yakın,, gelerek, ona küfredip bağırarak gitmiş.)

kökse Küfretme, bağırma, haykırma: “*Yakınñ ol köksesterın sağın çörçe, ol sohıpas nimes, sınap taa soğar.*” V.Kobyakov (Yakın’ın o küfürlerini düşünüyör, dövmez değil, gerçekten de döver.)

kökset- Küfrettirmek, bağırarak.

kökсі Göğüs.

köksö Verem.

köksölg s. Veremli. **öksölg kızi** veremli.

köksön Testi, güğüm. **arağa urcañ köksön** içki konan testi.

köksöre- Zaman zaman öksürmek.

kökte- (ı.) Atasına benzemek, çekmek: “*Tireek tuñma ıcezin tıñ kökteptir, andağoh tapsabas, çooğı sıhpınça.*” A.Çerpakov (Tireek kardeş annesine çok benziyor, onun gibi konuşmaz, sesi çıkmıyor.) **ashırın kökti at töridir** aygır soyundan at olur.

kökte- (ıı.) Koşumu kayışla bağlamak.

kökteğ bk.kök (ıı.)

kökıtet- Koşumu kayışla bağlatmak.

kökıtg s. Mavili, maviden, mavimsi.

kökıtır Bozkurt.

kökıtır Boz köpek.

köl Göl: “*Ol köl anda turğan malnıñ suğadı polça.*” V.Kobyakov (O göl, orada duran malın sulağı oluyor.) **Hurup taa parza, kölnıñ odı halar; öl tee halza, hıyğanıñ adı halar.** -Atasözü (Kurusu da gölün otu kalır, ölse de iyi kişinin adı kalır.)

köl- (atı) Koşmak: “*Soorğa köl salğan attıñ hırında nime-de idip.*” A.Kuzugaşev (Kızağa koşulmuş atın yanında bir şeyler yapıp.)

kölbe Yalak, ağaç tekne. **Soshanıñ çaa kölbede.** –Atasözü (Domuzun yağı yalakta.)

kölbek (ı.) sag. Koşumlu at.krş.**kölgek**

kölbek (ıı.) Pusu, gizli yer. **kölbet it salça** o pusu kuruyor.

kölbeñe- 1.Güzel elbiseyle dimdik yürüme. 2. Salınarak yürüme.

kölbeñnet- Sallatmak, çalkalamak: “*Kümüs ayahtıg azıñnı / Kölbeñnetpin dee iskeyziñ.*” M.Bainov (Gümüş kadehteki içkini / Sallamadan içsin.)

kölbes bk.kibıs

kölbeske Deri battaniye. **kölbeske çoorğan** deri yorgan.

kölbey- 1.Yayılmak, serilmek: “*Talay çılı kölbeyçetken / Tobırğan çirni porçolıg ot.*”

M.Arşanov (Deniz gibi yayılan / Kaplamış yeri çiçekli ot.) 2.Yayılarak, süzülerek yürümek.

köldir- Atı koşuma bağlatmak, koşturmak.

köleçke 1.Suluk zinciri: “*Toraat, suğluh köleçkezi sığdırazıp, hılağay huzurii çayılıp...*” V.Kobyakov (Doru at, suluk zinciri şingırdayıp, seyrek kuyruğu yayılıp...) 2.Halka.

köleçkeli z.f. Halka halka, dalga dalga: “*Çe polca köleçkeli tarpaçathan sooh kii oolahtı tonnañ pazoh ipti çabınarğa küsteen.*” A.Kuzugaşev (Fakat salona halka halka yayılan soğuk hava oğlanı paltıyla daha iyi örtünmeye itmiş.)

köle- 1.Gölgelemek. 2. Siper olmak.

kölede Noel bayramı.

köleg Siper.

kölek Gölge: “*Örtep turza izig öiğ / Kölek itçeñ çolım üstün / Haydağ çahsı polarçih / Püdir salzam tura-stih.*” M.Ugdijekov (Yakıp dursa sıcak, keskin / Gölge edecek yolum üstün / Ne de güzel olurdu / Yapabilsem evden şiiir.)

kölektig s. Gölgesi.

kölem Geniş, büyük.

kölemnig s. İri, cüsseli. **kölemnig ipçi** gebe kadın.

kölemelig s. Gölgesi.

kölen- 1.Saklanmak: “*Kün tağ kistüne hacanoh kölen parğan.*” S.Çarkov (Güneş dağ arkasına çoktan saklandı.) 2.Gölge etmek.

kölendir- 1.Gizlemek, saklamak. 2.Gölge ettirmek.

kölenis- (birbirine) Gölge etmek: “*Çaspañ tağlar paza olarnıñ sırtındağı kizek ağastar, çayhalıza tüzip, pirsı pirsine kölenizip, çide hal turğannar.*” A.Çerpakov (Geniş dağlar ve onların sırtındaki seyrek ağaçlar sallanarak, birbirine gölge ederek, kayboluyorlar.)

köler- sag. (at) Ürkmek.

kölercik s. Huysuz, ürkek (at.)

kölet- 1.Gölge etmek, gölgelemek: “*Kibri çızaan homdızın / Kilkım tastar köletçe.*” M.Kokov (Kenarı yıpranmış lâhdini / Geniş taşlar gölgeliyor.) 2. Gizlemek, saklamak.

köletki (ı.) bk.kölek

köletki (ıı.) Gölgecik. siperlik, kalpak.

köletkilig s. Gölgesi.

köley Bor, terk edilmiş tarla. **köley odı** çim. **köley tarthıs** yaban keteni.

kölge kız. İçki yapımında kullanılan içi su dolu kap.

kölgek Koşumlu (at.) **kölgekтегі at** koşumlu at.

kölgın Yaban keçisi veya geyik avlamaya yarayan çit.

kölçek Gölçük, küçük göl: “*Altınzarında uluğ nimes köliçek.*” V.Kobyakov Alt tarafında büyük olmayan gölçük.)

kölüg Koşum: “*Pıldistig, kölçe siñi, pır köliğde halıhtırğa.*” V.Şulbayeva (Bellı koşuyor seni, aynı koşumda adımlamak için.)

köliglig s. Koşumlu, koşulmuş: “*Köp san köliglig attarı Şirazar gosudarstvaa pırceñ as tölirge tartıpçalar.*” M.Kokov (Çok sayıda koşumlu atları Şira'ya devlete verilecek tahılları ödemek için taşıyorlar.)

kölil- Koşumları takılmak: “*Sağamoh parbaspın, pozırah at am daa kölilbeen.*” A.Kuzugaşev (Hemen gitmem, boz at henüz koşumlanmamış.)

költek s. Şişman.

költey- Şişman, kaba görünmek.

köm bk.köñ

köm- Gömmek: “*Çe hacan anı kööm sıhannar, Anda la oñarğan oshas polğam: Uucamı oymahha suhpañar!*” V.Maynaşev (Fakat ne zaman onu gömmeye başladılar / O zaman meseleyi anlar gibi oldum / Ninemi çukura koymayın!)

kömdir- Gömdürmek.

kömdirt- Gömdürtmek.

köme (ı.) 1.Aç gözlü. 2.Tedarikli **köme harın** pisboğaz, obur.

köme (ıı.) Kovma, sürme.

kömek Kar birikintisi, kar yığını: “*Anda-mında kizek kömek harlarnıñ altınañ, çirdeñ kök odıcahtar köriñlep odırçalar.*” V.Kobyakov (Orada burada kar birikintilerinin altından, yerden gök otlar görünüp duruyorlar.)

kömele- Kovmak, sürmek, atmak. **eaynanı kömelepçedir** şeytani kovuyor.

kömerle- (hayvanın erkeği dişisinin etrafında) Dolaşmak.

kömerlen- Tamahkârlık göstermek. **kömerlengen kızı** tamahkâr, aç gözlü kişi.

kömes 1.z.f.Az, biraz: “*Anıñ kömes halğanın Azıhha la tut salcañ.*” P.Ştıgaşev (Onun azıcık kalanını / Azık için saklamış.) 2.s. Az, biraz. **Köpke harassa, kömes tee çoh polar** –Atasözü (Çoğu isteyen, azı da bulamaz.) **Par nimeni çoh itpe, kömesti köp it.** – Atasözü (Varı yok etme, azı çok et.)

kömür Kömür, köz: “*Tas kömürlig / Hara tas gorod / Talayca çüsçe siniñ küziñ.*” M.Kilçiçekov (Taş kömürlü Kara taş şehri / Denize doğru yüzer senin gücün.)

kömüs- Gömdürmek, gömmek.

kömiske Kaş: “*Sol kömiskezinde oyih çir, sol harağınañ hannıg ças sığılça.*” N.Domojakov (Sol kaşında açılma, sol gözünden kanlı yaş akıyor.)

kömiskelig s. Kaşlı. **hara kömiskelig** kara kaşlı.

kömne- Deriyi gön hâline getirmek. **teerini kömnedim** deriyi tabaklayıp gön yaptım.

kömzee 1.Tedarik. 2.Kışlık yiyecek stoğu, deposu. 3.Zenginlik, servet. 4.Gömü.

kömzeelen- 1.Kışlık yiyecek stoklamak, depolamak. **hışızına küske kömzeelengen** kışa fare yiyecek depolamış. 2.Tedarikli olmak. **kömzeelengen kızı** tedarikli kişi.

kömzer- Kırmak, tahrip etmek, yok etmek: “*Arthan-halğanın kömzerceñner anıñ.*” M.Arşanov (Artıp kalanını yok etmişler onun.)

köñ Gön. tabaklanmış deri. **köñ ödik** gön çizme.

köñ hap deri çanta, valiz.

köñde 1.Eğitmek. 2.Terbiye etmek.

köñde- Ölen kimsenin elbisesinin yakasını kesmek.

kjp moydırıgın köñdepçe (ölen kişinin) elbise yakasını kesiyor.

köñdel- Ölen kişinin elbiselerinin yakası kesilmek.

köñdelbeen kipti üreen kızı kispinçe yakası kesilmemiş elbiseyi ölen kişi giyme.

köñdele- bk.köñde-

köñdelet- Eğitmek, terbiye etmek. **imnik attı köñdelet-** vahşi atı eyeye alıştırmak.

köñdey 1.Boş, bomboş. 2.Boşluk.

köne sag. Su çevrintisi, çevrinti, eğrim.

palıhtıg köne balıklı su çevrintisi.

köneges Kova(cık.)

köneç Kova: “*Oolah köneçke suğ sustıp, çayınadıp ala Timurzar mañzıraan.*” I.Topoyev (Oğlan kovaya su alıp, çalkalayarak Timur'a doğru koşmuş.) **nañmır köneçteñ ne urğan çili çaapça** yağmur kovadan (bardaktan) boşalırcasına yağıyor. **ağas köneç** ağaç kova. **timir köneç** demir kova.

könektig s. Kovalı, kovayla: “*Köbiktel turğan süttig könektig oolağınñ hırınca irtip parıbışan.*” A.Kuzugaşev Köpüklenen süt dolu kovayla oğlunun yanına geçmiş.)

könetke Cadı, cadaloz.

köni 1. s. Doğru, düz, üzgün: “*Köni söziñni tñ köp ispedim.*” M.Kilçiçekov (Doğru sözünü çok iyi dinlemedim.) **köni nimes** yanlış. 2.zf.Doğruca, doğrudan: “*Anı köniñeñ kızı ödırceñ tirge çarıçih.*” İ.Kotyuşev (Ona doğrudan adam öldüren denebilir.) **köni çoohtas-** doğru konuşmak.

könik- Alışmak, benimsemek: “*Hacan çarıh küñ harağı çabis tağnuñ pazına tüskende, nanıp könikken inek-mallar uluğ çolca köölce subalızıp sıhannar.*” V.Kobyakov (Parlak gün ışığı alçak dağın başına indiğinde, dönmeye alışkın inekler büyük yola doğru yavaşça dizilmişler.) **aktyor pozınıñ rol’una könik parğan** aktör kendi rolünü benimsemiş. **klımatha könik-** iklimle alışmak.

köniktir- Alıştırmak.

könül- Doğrulmak, düzelmek.

könüldir- Doğrultmak.

könülen- Doğrulmak.

köñni Gönül, istek, arzu: “*Aydo, ağaa paza daa köp nime çoohtap, pozınıñ köñniñ alğıdarğa köölengen.*” V.Kobyakov (Aydo, ona başka da çok anlatım, kendi gönlünü ferahlatmak istemiş.)

köñnibisçe gönlümüze: “*Köñnibisçe idi öskirip / Köp urojay alaañar!*” P.Ştıgaşev (Gönlümüzce böyle ürün yetiştirip / Çok ürün alalım!) “*Köñnime pır dee kırbeen.*” V.Şulbayeva (Gönlüme hiç girmiyor, içeme sindiremiyorum) **köñniñ ködir-** Gönlünü kabartmak keyiflendirmek. **köñnime kirdi** gönlüme girdi, hoşuma gitti. **köñnim albinça** gönlüm almıyor. **hara köñniñeñ** yok yerden. **köñnim pulgalça** midem bulanıyor. **köñni par** istekli, arzulu, gönüllü. **köñni tol-** hoşnut olmak, hoşuna gitmek. **köñni çat-** gönlü yatmak, beğenmek. **köñni pol-** istekli olmak, istemek. **köñni çarı-** içi açılmak, rahatlamak. “*Kemniñ toğızı köñniñerge kirdi?*” V.Şulbayeva (Kimin işini beğendiniz?) **köñniñen** gönüllü olarak.

köñnilig s. Gönüllü, arzulu, istekli: “*Çarıh köñnilig tura hona, körçem.*” V.Maynaşev (Azulu olarak otura kalka bakıyorum.) **çalahay köñnilig** iyi yürekli.

köö Neşe, ümit: “*Oollarnıñ prayzınıñ daa köö tüs parğan.*” S.Çarkov (Oğlanların hepsinin de neşesi kaçmış.) **köö çoh** ümitsiz, neşesiz, keyifsiz: “*Vaskanıñ pazına köö çoh sağıstar kirdi be haydağ.*” A.Kuzugaşev (Vaska’nın başına keyifsiz düşünceler girdi mi ne.)

köödelen- kaç.Rast geleceğini ummak.

kööges Guguk: “*Pükte kööges tapsapça / Miniñ çazım sanapça.*” V.Şulbayeva (Çayırdı guguk ötüyor / Benim yaşımı sayıyor.) krş. **köök, köögizek.**

köögis- Öykünmek, taklit etmek.

köögiskek s. Taklitçi, öykünen.

kööğizek Guguk, gugukçuk: “*Oy, köögizek, sarnaba, Köñniceemni sayğaba.*” V.Şulbayeva (Oy gugukçuk şarkı söyleme / Gönlüceğimi kırma.) krş. **köök, kööges.**

köök Guguk kuşu: “*Ol pıreede, köök küñniñ arazında çayğan suğnuñ ortızında turğan çili, körinibisçe.*” V.Kobyakov (O bir yandan, guguk kuşunun gökyüzünde yayılan suyun ortasında durmuş gibi görünüyor.) **Tañ atsa, küñ sığadır, köök tapsaza, kök ot özedir.** –Atasözü (Tan atarsa gün çıkar, guguk otse, göy ot büyür.) krş. **kööges, köögizek.**

köök- Taklit etmek.

kööktir- 1.Taklit ettirmek. 2.Teşvik etmek. **anı postarınıñ tabıstarınañ kööktirip, hathırışannar** onu kendi seslenişleriyle teşvik edip gülüşmüşler.

kööll 1.Arzu, gönül: “*Keşke paza pisçe olğan, köölleri tüzip, közenekser pastırıs parğannar.*” A.Kuzugaşev (Keşke ve beş kadar çocuk arzuları yitip, pencereye doğru yürümüşler.) 2.İstek. 3.Sevgi, aşk.

köölbek s. Dost canlısı, iyi kalpli, sevecen, merhametli: “*Halıñ pulut, çüs kilip / Küñ haraana tulğabıstı / Köölbek ilgep nañmırın / Hara çirni suğardı.*” N.Tinikov (Kalın bulut, geçerek /Gün ışığını kapattı / Sevgiyle eleyip yağmurunu / Kara yeri suladı.)

köölce zf.1.Sakince, sessizce, yavaşça: “*Oolaan tğdeñ-munnañ sıybastırğlapça, köölce aldi çoohtanğlapça.*” İ.Kotyuşev (Oğlunu orasından burasından sıvazlıyor, yavaşça teselli ediyor.) 2. Sakin, sessiz.

köölen- 1.Gönlünü kaptırmak, tutulmak, âşık olmak: “*Palam, his köölenze çüreeneñ, haydar parar.*” M.Bainov (Yavrum, kız âşık olsa yüreğiyle, nereye gider.) 2. İstemek, arzulamak: “*İstinde çarılızarğa daa köölenmin arah tapsaan, çе anı pozında la sağıñ salğan.*” V.Kobyakov (İçinden ayrılmak da istemez gibi seslenmiş, fakat bunu sadece içinden düşünmüş.)

köölencik s. Şıpsavdi, tez âşık olan.

köölendir- Sevdirmek, âşık ettirmek.

kööleneceği bk.köölencik.

köölenenim Aşkı, sevdiğim.

köölenis Sevgi, âşk: “*Alcıbay ol köölenisti çaaada, okop istinde, odırçadıp taa sağızında tutçañ.*” S.Çarkov (Alcıbay o sevgiyi savaşta, siper içinde, oturuken de aklında tutmuş.)

köölenis- (birbirini) Sevmek, âşık olmak.

köölenistig s. Sevgili, sevgiyle **köölenistig** argıs sevgili arkadaşı.

kööllig s. Sevecen, sevgili: “*Kööllig çüregim ködirile tüze / Köö haraamni çastandırça.*” S.Kadışev (Sevgili yüreğim kabara ine / Gözümü yaşlandırıyor.)

köörtip. Kızamık.**köört aalcı tañma salça** kızamık yüzde iz bırakır.

kööre- Mutlu olmak, sevinmek.

kööret- Sevindirmek, mutlu etmek.

kööres- (birlikte) Mutlu olmak, sevinmek.

kööres Mutluluk, sevinç: “*İstindegi köörezineñ hada sıhçañ.*” N.Nerbişev (İçindeki mutlulukla birlikte çıkmış.)

köözi- Teyellemek.

köözıt- Teyelletmek.

köp s. Çok: “*Kemniñ hoyı polcañdır mıñca köp?*” V.Kobyakov (Kimin koyunu oluyor bu kadar çok?) **Köpke harassa, kömes tee çoh polar.** –Atasözü (Çoğu arzularsa, az da yok olur.) **Köpke hınzañ çahsını körbessıñ.** –Atasözü (Çoğu seversen güzeli görmezsin.) **Köl ibire köp ağas.** –Bilmece, kirpik (Göl etrafında çok ağaç.) 2.Fazla: “*Kömes tee polza, argıstarımañ / Köni söziñni tñ köp ispedim.*” M.Kilçiçekov (Az da olsa arkadaşlarımdan / Doğru sözü çok fazla işitmedim.) **köp öñniğ** çok renkli.

haydağ köp ne çok. **köbizi** çoğu. **köp arah** biraz çok, çokça. **köbö** daha çok. **köp san** gr. çokluk. **köp toçka** gr. üç nokta. **köp nimes** az, çok değil.

köpthe köp çok fazla. **köp çahsı** çok güzel.

köp- Kabarmak, şişmek.

köp azah zool. Kırkayak.

köpçek sag.Kepçe.

köpen Ot, ot yığını: “*Köpen uliınca Yakın, at üstünde ilin polbin, at habırğazınzar nandığıp parğan.*”

V.Kobyakov (Ot yığını büyüklüğündeki Yakın, atın üstünde tutnamayıp, atın yanına doğru yatmış.)

köpennig s. Ot yığını olan. **köpennig çazı** ot yığınları olan ova.

köppeges s.1.Yemyeşil: “*Andağ kistes çashı künnlerde poladır, hacan köppeges otha çılığ kün süzındağı pükter çahayahtan turibıssalar.*” N.Nerbişev (Öyle kişneme bahar günlerinde olur, yemyeşil ota sıcak güneş altındaki çayırklar çiçeklenirse.) 2.Masmavi: **köppeges tıgırde pır dee puldıcah körinmin turğan** masmavi gökte hiç bulut görünmüyordu.

köpsek s.1.Patlak göz. 2.Şişkin somun. 3.Yumuşak yastık.

köpseme Sebze çabuk bozulma, solma.

köpsı- Sebze solmak, bozulmak.

köpsüs lenok (balık türü.)

köptel- Artmak, çoğalmak: “*Suğ köptelıbızer, nasos turğızarğa kirek, — teen Alcıbay.*” S.Çarkov (Su çoğalır, tulumba yapmalı, demiş Alcıbay.)

köpteldır- Çoğaltmak.

köpteldıre zf.Çoğaltarak.

köptır- 1.Şişirmek. 2.Kabartmak.

köptırgeş 1.Pide, çörek. **köptırgeş itçe** pide yapıyor. **kömgen köptırgeş** bazlama. 2.Av ininin çevresindeki toprak.

kör 1.Çığ. **tağdan kör çıлча** dağdan çığ iniyor.

kör irkin Eşik altı. **kör irkinin altı** ağaç eşiğın alt kısmı.

kör- 1.Görmek. **Çahsı attı çörizineñ pılceler, çahsı kızıñı toğızınañ körceler.** –Atasözü (Güzel at yürüyüşünden bilinir, güzel insan doğuşundan görülür.) 2.Bakmak: “*Ol, pozınıñ kilgen çırın körıp, turça.*” V.Kobyakov (O, kendi geldiği yerine bakıp duruyor.) 3.Bakmak, göz kulak olmak. **palalar kör-** çocuklara bakmak. **mal kör-** mala göz kulak olmak: “*İdi ağılza, Çornapha ipçizineñ hada kilerge kirek polarcıh, hazaadağı hoyları körceñ kızı çoh halarcıh.*” İ.Kotyuşev (Öyle getirse, Çornap’a eşiyile birlikte gelmek gerekecekti, ağıldaki koyunlara bakacak kimse kalmayacaktı.) 4. Görüp geçirmek, yaşamak: “*Hızığıstı körgeñ kızı irah sağıstığ pol paradır.*” N.Domojakov (Darlığı gören kişi, uzak görüşlü olur.) **ol pray nime körgeñ** o her şeyi yaşamış. 5. Çocuk doğurmak, çocuk sahibi olmak: “*Tatya on üs olğan körgeñ polğan Hoortaydañ, çe tırig pır le hızı halğan.*” N.Domojakov (Tatya on üç çocuk doğurmuş Hoortay’dan, fakat hayatta sadece bir kızı kalmış.) 6. Deneme ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır **sınap kör-** denemek, sınamak. **tadiin kör-** tadına bakmak. **kis kör-** kesmek. **odır kör-** oturmak. **harahha körege çahsı** dış görünüşü güzel. **pu harahnañ körbinçe** görüşü yok. **körceñ saam çoğıl** bakacak gücüm yok. **hılcañnap kör-** etrafına veya arkasına bakmak. **töbin kör-** yere bakmak, yere doğru bakmak. **kör sal-** bakıvermek. **harah albin kör-** gözünü kırpmadan bakmak, devamlı bakmak. **çahsı kör-** a) iyice bakmak: “*Olar çohır adayzar çahsı körgeñ polzalar, pıree nime uğarcıhtar.*” N.Domojakov (Onlar iyi baksalardı, bir şeyler anlardardı.) b) iyi görmek: “*Harahtarı çahsı körbeze dee, ah hus palaçaan pik ızırın parçathan.*” N.Domojakov (Gözleri iyi görmese de, ak kuş yavrusu, sert ısırılmış.)

körbe 1. Güzün doğmuş tay. 2.*belt*. Kısır koyun.

körbeecik Görmezden gelen.

körçik Sütü yiyecek, içecek. **körçik idip iç-** süt karıştırıp içmek.

kördır- Göstermek.

köreñe 1.Maya. 2.Mayalayacak kadar kalan yoğurt, ayran. **ayran köreñezin tilep körege** mayalayacak ayran aramak.

köreñ ot Osoka, bir tür sazlık bitkisi: “*Mal çıbes köreñ ottar, tohçah küreñ pastığ hamıstar.*” N.Domojakov (Malın yemediği sazlık otları, iri kahverengi başlı kamışlar.)

körgek Bakan, bakıcı. **tödır körgek ipçi** dikiş bilmez kadın. **ısker körgek pala** becerikli çocuk. **tödır körgek maymah** çarpık ayakkabı.

körgeñek Torun çocuğu. **körıp irikpes körgeñekterim** görüp doyamadığım torunumun çocukları.

körğıs- 1.Göstermek, baktırmak. 2.Muayene ettirmek. **körğızıp ayt-** ifşa etmek, açığa vurmak.

körğıstır- Göstertmek.

körğize zf. Açık, sarıh

körig 1.Bakma, seyretme.2.Görünüş.

körıgci 1.Bilgili. 2.Falcı, fal bakan.3.Seyirci: “*Kirek polza, pıs tee körıgciılerniñ adınañ pıçıges sıı tartıbzarbis.*” V.Şulbayeva (Gerekirse biz de seyirciler adına mektup yazdırırız.)

körık (ı.) zool. Burunduk, sincaba benzer bir hayvan adı. **uluğ körık ayı** Mart. **kıçig körık ayı** Nisan.

körık (ıı.) Körük, demirci körüğü.

körıkte- Burunduk avlamak.

körım 1.Görünüş, manzara: “*Pazoh pudurğı körım irtıpçe -pazoh ibıre sarınañ çulısçalar, idi nince-nince hatı polğan.*” N.Domojakov (Yine az önceki manzara oluyor, yine etraftan toplanıyorlar, bu tekrar tekrar oluyor.) **talaynıñ körımı** denizin görünüşü. **tura tastınıñ körımı** evin dışardan görünüşü. 2.Bakış. **olarnıñ körımerı pasha** onların bakışı farklı. 3.*gr.* Görünüş, kılınış. 4.Tiyatro oyununda sahne. **pızıncı körım** beşinci sahne.

körımcıl Basiretli, öngörülü.

körımgı padej gr. İsmın yükleme hâli

körımnıg s. 1.Boyu posu yerinde, endamlı, görünüşü iyi, alımlı: “*Çoh, körımnıg, iptıg hıs.*” V.Şulbayeva (Hayır alımlı, düzgün kız.) **kıçig körımnıg** yaşından küçük gösteren. **uluğ körımnıg** yaşından büyük gösteren. 2.Örnek, örnek alınabilir. 3.Sahneli: **pıs körımnıg** beş sahneli (oyun).

körın- 1. Görünmek: “*Ağastıñ altında haydağ-da hara nime körınçe.*” A.Kuzugaşev (Ağacın altında kara bir nesne görünüyor.) **Hızıl kıik körınze, atıp alarğa çörçem; hıs pala urunza, hudalırğa çörçem.** – Atasözü (Kızıl geyik görünse, vurup almaya giderim, kız bala dövünse, düğün yapmaya giderim.) **ırahta tağlar körıngenler** uzakta dağlar göründüler. 2.Ortaya çıkmak, belli olmak. **Çahsı at hulunda körınçe, çahsı kızı kıçigde pıdırçe.** –Atasözü (İyi at kulunken belli olur, iyi kişi küçükken belli olur.) 3.Bakınmak **körınçekke körın-** aynaya bakınmak.

körındes 1.Ayna: “*Körındeske körınıp alıp, stol kistinde pazoh pasça.*” V.Şulbayeva (Aynaya bakınıp, masa başında yine yazıyor.) 2.Parlak, ayna gibi: “*Mal pasçaa çoh patıg sastar, körındes oshas terpek köller.*” N.Domojakov (Mal giremez balıklı sazlıklar, ayna gibi yuvarlak göller.) **suğnıñ üstı körındes oshas** suyun üzeri ayna gibi.

körındestıg s.Aynalı. **körındestıg şkaş** aynalı dolap.

körındıre zf.Açık, sarıh: “*Tarıncah polıbıshanınañ na nimes, harahha körındıre uluğ çastan pastaan.*” N.Nerbişev (Kolay darıldığınan da değil, göze görünecek şekilde yaşlanmaya başlamış.)

körinīs- (birlikte) Görünmek: “*Kustuktıñ ogradazınıñ istinde mlıtuhtıg çalañnar körinize tüskenner.*” V.Kobyakov (Kustuk’un duvarının içinde tüfekli atlılar görünmeye başlamışlar.)

körinmes s.1.Görünmez: “*Hıri körinmes Baykal köl.*” S.Kadişev (Ucu görünmez Baykal gölü.) 2.Görünmez, ruh. **körinmez kızınıñ palazı** görünmeyen ruhun çocuğu.

körıs 1.Bakış, nazar: “*Oollar anı surıgılıg körısneñ üdeskenner.*” S.Çarkov (Çocuklar onu soran bakışlarla uğurluyorlar.) 2.Fikir, görüş **körizı ötüg** keskin görüşlü.

körıs- Görüşmek: “*Hırt körısçeler, çaballasçalar, kızı kizee ayabinça.*” V.Şulbayeva (Nefretle bakıyorlar, birbirleriyle kötü oluyorlar, kimse kimseye acımıyor.)

körıstıg s. Bakışlı, görünüşlü: “*Anıñ küreñ, sineen arah sırayı paza çılıg körıstıg hoor harahtarı Yakın oshastarnına pır dee tööyü çoğıl.*” V.Kobyakov (Onun yağız, ölçülü gibi yüzü ve sıcak bakışlı konur gözleri Yakın gibilerinkine hiç de benzemiyor.)

körıstır- Görüştürmek.

körліg s. Çıgılı.

körtıges Dolama hastalığı ruhu.

körtık Kürtün, kar yığını: “*Pıs, şkoladañ kilip, olğannarnañ hada solaas siden tözindegi pözık körtıkterde, okop oshas oymahtar hashlap alıp, harnañ çaalazıp oynapçathabis.*” M.Çebodayev (Biz okuldan gelip, çocuklarla birlikte çitin dibindeki yüksek kürtünlerde, siper gibi çukurlar kazıp, karla savaşçılık oynuyoruz.)

körtıs- Göstermek. **çol körtıs-** yol göstermek.

kös (ı.) 1.Köz: “*Sastarı altın sarıg, sırayı izig kös oshas hızıl.*” N.Domojakov (Saçları altın sarısı, yüzü sıcak köz gibi kızıl.) **Kızı holmañ kös tutpa, kızı küzineñ kip kispe.** –Atasözü (Kişi eliyle köz tutma, kişi gücüyle kumaş biçme.) 2.Kömür: “*Çıplama hara çayğı haraa / Harahha hara kös çayğan oshas.*” M.Kılççekov (Zifiri karanlık yaz gecesi / Göze kara kömür sürmüş gibi.) **izig köske pas-** elini ateşe sokmak, taşın altına elini sokmak.

kös salcañ Kömür küreği.

kös tartçañ Ateş kancası.

kös hısçañ Maşa.

kös (ıı.) 1.Göz: “*Añcılar çolın kösteñ çazırıp / Nañmır suu ahça, çulattar polıp.*” M.Kılççekov (Avcıların yolunu gözden gizleyip / Yağmur suyu akıyor, dereler olup.) 2.Delik. **tüürde altı kös polarğa kirek** teftede altı delik olmalı. 3.İmge, hayalet. **kösteñ köske** göz göze, baş başa. **ınge közi** iğne deliği. **marha közi** düğme deliği.

kös (ııı.) 1.Göç.**kös tartçalar** göç ediyorlar. 2.Göçebe 3.mec. Aile. **közimneñ çurtapça** ailesiyle yaşıyor. 4.Bir göçümlük mesafe, uzaklık..

kös- Göçmek: “*İliskecek ortımah ügredıgı toos salğanda, harındazın timırlıg tas hasçañ çırde toğınarğa ızıbishannarında, kızileri andar kös parıbishan.*” İ.Kotyuşev (İliskecek orta öğrenimini bitirdiğinde, kardeşini taş kömürü kazma yerine gönderdiklerinden, ailesi oraya göç etmiş.) **paarı kös-** kendinden geçmek: “*Paarım köskence hathur parım, pu palalarını körıp.*” N.Tinikov (Kendimden geçene kadar gülüyorum, bu çocukları görüp.)

köskın Göçebe.

köspe (ı.) 1.Sihirli ayna. 2.mec. Televizyon.

köspe (ıı.) Kanca, eğri demir.

köspek Öngörme, kehânet

köspekçi Öngörülü, geleceği gören, kâhin.

köste- 1.İşaret etmek: “*Kustuk, pağdağı kızilernıñ alınına oylap kilip, olarzar salaanañ köstep, çoohtapça.*” V.Kobyakov (Kustuk, bağlı kişilerin karşısına koşarak gelip, onlara doğru parmağıyla işaret ederek konuşuyor.) 2.Nişan almak. 3. Gözetlemek, gizlice takip etmek, gözlerini dikmek: “*Hızıl çağalar minı köstep çörçeler.*” V.Şulbayeva (Polisler beni takip ediyorlar.)

kösteg Nişan alma.

köstek Yazlık mutfak.

köstel- Közlenmek, kömürleşmek, köz gibi olmak. **köstelip sıhhan çarılı kün** köz gibi doğan parlak güneş. 2.Kızarmak: “*Kün harağı kölenıbısse / Köstelbineñ sıhçalar.*” A.Topanov (Gün ışığı gölgelense / Kızarak çıkarlar.)

köstelis Közlenme.

kösten- Közlenmek.

köstes 1.İşaret etme. 2.Gözetleme. 3.Nişan alma.

köstıg (ı.) s.Közlü: “*İlbek Volğaniñ im suunda / İki hanadım çuup alıp / Köstıg odımnı kööm salıp / Köglezer için kilgebin.*” M.Bainov (Bereketli Volga’nın şifalı suyunda / İki kanadımı yıkayıp / Közlü ateşimi gömüp / Şarkı söylemeye geldim.)

köstıg (ıı.) Keskin, iyi gören (göz). **körgen haraañ köstıg polzıñ!** gören gözün keskin olsun.

köstık 1.Sihirli, küre ayna. 2.Gözlük. **altın arçolın sistıbıskın, ay köstıkneñ kün köstık sıgarğan** altın bohçasını çözmüş, ay gözlükle güneş gözlüğünü çıkarmış. 3. mec. Televizyon. krş. **köspe**

köstır- Göçürmek.

köş bk.kös (ıı.)

köt Göt, arka. **köölbektıñ ködi çalaas** merhametlinin götü çıplak.krş. **köten**

kötek (ı.) Kuyruk tüyünden (küpe). **kötek ızırğa** kuyruk tüyünden küpe. **hıs pala kötek palğap salğan** kız çocuğu kuyruk tüyünden küpe takmış.

kötek (ıı.) Atın kuyruğunun altına konan keçe parçası.

köten Göt, arka. **köten habı** külot.krş. **köt**

köten habı Külot.

köy- 1.Yanmak: “*Semenniñ kışicek turacağı tooza köy parğan.*” V.Kobyakov (Semen’in küçücük evi bütünüyle yanmış.) 1.Yanmak, ışık vermek: “*Stol üstünde kerosinnıg le lampa köyçe.*” İ.Kotyuşev (Masa üstünde sadece gaz lâmbası yanıyor.)

Çalğıs turun köyerin dee köybes, is taa sıgararın sıgarbas, çalğıs kızı çurt taa tudarın tut polbas honıh taa honarın hon polbas. – Atasözü (Yalnız öksü yanarın da yanmaz, is de çıkarmasını çıkarmaz, yalnız kişi yurt da tutarını tutamaz, hayat da yaşayışını yaşayamaz.) 3.İşık vermek: “*Çıltıstar, harashı haraa tur parza / Harah oynadıp köyçeler.*” A.Topanov (Yıldızlar, karanlık gece olunca / Göz kırıp yanıyorlar.) 4. mec. Yanmak, çok sevmek: “*Uçuraan kıziler hayhazar prayları / Postañ oollarınıñ istileri köyer.*” V.Mayneşev (Karşılaşan kişilerin şaşırır hepsi / Bekar gençlerin içleri yanar.)

Çazıda ot köyçe. –Bilmece, kurt gözü (Ovada ateş yanıyor.) **künge köy-** güneşte yanmak, **ıstı köy-** gıpta etmek, içi yanmak **tözi köy-** içi yanmak, mideşi ekşimek.

köydır- Yakmak.

köydirt- Yaktırmak, yandırmak.

köye bk.köyee

köyee 1.Kurum, is. **hazan köyeezi** kazanın kurumu. 2.Tahıl. 3.Kömür.

köyele- İşlemek, kurumla kirletmek.

köyeelen- Kurumlanmak, islenmek.

köygere- İmrenmek, gıpta etmek.

köygis- Yakmak.
köyi 1.Teyze. 2.Yenge. **uluğ köyim** büyük yengem. **kiçig köyim** küçük yengem.
köyig 1.Yanma, yanış.2.Yanık, yanmış. **köyik ağas** yanmış ağaç.
köyirke- İmrenmek, gıpta etmek, kıskanmak.
köyirkös s. Gıpta eden, imrenen, kıskanç.
köykenek zool. Bozdoğan.
köyтік 1.s.Kurnaz: “*Köyтік sadıgcaa sadıp / Küciür çoh üleşçeñner.*” P.Ştıgaşev (Kurnaz tüccara satıp / Hilesiz bölüşmüşler.) 2.Kurnazlık. 3.Kurnazca.
köyіtken- Kurnazlık etmek.
közee 1.Dikili taş. 2.Kutsal sayılan yerde kümelenmiş taş yığını.
közeeк- 1.Sertleşmek, katılaşmak. **közeeкence**
hathır- katılaşmıncaya kadar gülmek. 2.(el, ayak) Uyuşmak. **azah közeekçe** ayak uyuşuyor.
közeg zool. Soroga (bir balık türü.)
közеge 1.Perde. **közenekte közege** pencere perdesi **stsenanın közegezi** sahne perdesi .krş.**közеñe**
közеgele- Perdelemek, perde çekmek.
közегеліg s. Perdeli. **közегеліg közenek** perdeli pencere.
közеñe (ı.) Perde: “*Törzerki pölіgіñin izik közeñezin çalbastandıra pulğabızıp, andar saburıla halğan.*” A.Çerpakov (Başköşe tarafındaki kapı perdesini dalgalandırarak kıvrıp, oraya savrulmuş.) krş.**közеge.**
közеñe (ıı.) Ayna.
közeneк Pencere: “*Anıñ közenegіne tohlathanda, Kolkamıñ ıcezi söleen, ol şkolaa parıbıshan tıp.*” A.Kuzugaşev (Onun penceresine vurduğunda, Kolka'nın annesi o okula gitti demiş.) **közeneктеñ kır parıbızargа** pencereden girmek. **közeneк harağı** pencere bölümü. **Közeneğı çoh kök tura.** –Bilmece, karpuz. (Penceresi yok yeşil ev) **közeneк as-** pencere açmak.
közeneğіg s. Aynalı. **tört közenelіg sunduh** dört aynalı sandık.
közenektіg Pencere, penceresi olan: “*Üstün çaphan ah közenektіg uluğ tura.*” V.Kobyakov (Üstü çatılı ak pencere, büyük ev.)
közeres s. İnatçı.
közерке- Gururlanmak.
közеркек Mağrur, gururlu.
közes Ateş kancası.
közet- Göstermek, işaret etmek.
közeyin (<Rus. hozyain) Sahip, efendi, hizmetçinin efendisi: “*Pіstіñ közeyinbіs uğaa hazır kızı.*” V.Kobyakov (Bizim efendimiz çok sert kişi.)
közі- (ı.) Teyellemek, çatmak, gözemek, örerek kapatmak. **közіp tükken çik** gözeyerek dikilmiş.
közі- (ıı.) Katılaşmak, sertleşmek. **paarı közeen pala ür çurtabas** bağırtı sertleşen bebek çok yaşamaz. 2.(el, ayak) Uyuşmak.
közі- (ııı.) Ateşi karıştırmak.
közіdіg 1.Örnek. 2.Gösterme, gösteriş. 3.Uyarıma, uyarış. 4.Belirti emare.
közіdіglіg s. Tipik, karakteristik, örnek.
közіdіm Örnek.
közіdіs- Birlikte göstermek, işaret ederek göstermek: “*Pashazı harah sığınışlapça, hollarınañ közідіslepçeler.*” A.Çerpakov (Diğeri göz kırpmıyor, elleriyle gösteriyorlar.)
közіgіs Hayal, sanrı, karabasan.
közіk- 1.Görünmek, görünür gibi olmak. 2.Gibi gelmek, benzemek.
közіkpey Kâhin

közіne 1.Bütün. **çonnıñ közіne çoylança** bütününüyle yalan söylüyor. 2.Birlikte **ol mağa at pırgeñ kümüs izeri közіneñ** o bana at verdi gümüş eyeriyle birlikte.
közіr- 1.Göçürmek. 2. Kopya etmek, kopyasını çekmek.
közіrim Pılı pırtı, gereksiz eşya. **harın daa pu közіrimni sadıbıstar** iyi ki bu pılı pırtıyı sattınız.
közіris- Birlikte göçürmek.
közіt- Göstermek: “*Çol közідіp çörgeñ üçün, ‘Çol vojagı’ pol teenner.*” P.Ştıgaşev (Yol gösterip gittiği için / ‘Yol lideri’ ol demişler.) **Payğa paarsaba, çohha çol közіt.** –Atasözü (Zengini sevmek, fakire yol göster.)
közö (ı.) Budak, dal.
közö (ıı.) bk.közee
közök- bk.közeeк-
közör 1.Demir kanca, çengel. 2.İğdiş edilen hayvanın testisini yakmak için kullanılan araç.
közörkös s. Mağrur, gururlu krş. **közörkek.**
közös Ateş kancası. **tımір közös** demir kanca.
krab Çağanoz.
kraevedeniye Yurt bilgisi.
krahmal 1.Nişasta. 2.Nişastayla ilgili. **krahmal zavodı** nişasta fabrikası.
krahmalla-Nişastalamak.
krahmallıg s.Nişastalı.
kran (ı.) Musluk. **samovar kranı** semaver musluğu. **suğ ağıscañ kran** su musluğu.
kran (ıı.) Vinç. **nime ködірceñ kran** yük kaldırma vinci.
krasnogvardeyets Kızıl muhafız eri.
kray Bölge, il: “*Feofan çatça kray bolnitsazında.*” V.Şulbayeva (Feofan bölge hastanesinde yatıyor.)
kre Küçük ege. **hol krezi** el egesi.
kredit Kredi, taksit **kreditke sadıp pır-** krediyle satın almak.
kreditor Alacaklı.
kreditte- Kredi vermek, kredi açmak.
kreditteğ s.Kredili.
krem 1.Krem. 2.Krema. 3.Ayakkabı boyası.
 krematoriy Ölülerin yakıldığı yer.
 krematsiya Ölü yakma, kremasyon.
kreml’ 1.Kale. **kreml’ stenaları** kale duvarları. Kremlin: “*Harap körzem, aylanıp / Kreml çiltızı çarıp tur.*” S.Kadışev (Dönüp baktığımda / Kremlin yıldızı yanıyor.)
krepedşin Krepdöşin, Çin krebi.
krepost’ Kale, müstahkem yer.
krepostniçeskay s.Kölelikle ilgili.
krepostniçestvo Toprak köleliği, kölelik.
krepostnik Kölelik taraftarı.
krepostnoy 1.Toprak köleliği.2.Toprak kölesi.
kresen Köylü.krş.**krest’yan**
kreslo Koltuk.
krest 1.Haç, istavroz. 2.Haç çıkarma.
krest’yan Köylü. krş.**kresen**
kreste- Vaftiz etmek. **kresteen ice** vaftiz annesi. **kresteen paba** vaftiz babası.
kresten- Vaftiz edilmek.
kreşçenie Vaftiz.
kreysер Kruvazör.
krısa Sıçan, fare.
krinka Kilden su kabı.
kristall Billür, kristal.
kristalla- Kristalleştirmek, billürleştirmek.
kristallan- Kristalleşmek, billürleşmek.
kristallıg s. Kristal(li), billür.

kristop Paskalya.
kriteriy Kriteriyum, miyar, kriter.
kritik Eleştirmen, münekkit. **literatura kritigi** edebiyat eleştirmeni.
kritika Eleştiri, kritik, tenkit: “*Homay toğınça tıp kritikaa alçalar.*” V.Şulbayeva (Kötü çalışıyor diye tenkit ediyorlar.) **kritikaa al-** tenkit etmek.
kritikala- Eleştirmek, kritik etmek.
kritikalıg s. Eleştirel, tenkitli.
krizis Kriz, buhran, bunalım.
kroket sp. Kroke.
krokodil zool. 1.Timsah, krokodil.2.Krokodille ilgili. **kokodilnñ teerizi** krokodil derisi.
krolık zool.1.Ada tavşanı. 2.Ada tavşanı ile ilgili. **krolık idi** ada tavşanı eti. **krolık teerzineñ** ada tavşanı postundan.
kross sp.Kros.
krossvord Bulmaca.
krovat' Karyola, yatak.
krujeva Dantel, dantelâ.
krujevalıg s. Dantelli.
krujok Dernek, grup. **dramatiçeskay krujok** tiyatro topluluğu.
krupçatka Has un.
kryuk Çengel, kanca.
kub Küp.
kubanka Börk, kalpak.
kubatura Hacim.
kübiçeskay s. Kübik. **kubiçeskay koren'** küb kök.
kubik 1.Kübik, küp biçiminde olan. 2.mat.Kübik, santimetre küp. 3.Küplerle oynanan çocuk oyunu.
kubok sp. Kupa.
kubometr Metreküp. **pır kubometr odıñ** bir metreküp odun.
kudryavay Kıvrık, kıvrımlı.
kuharka Aşçı kadın.
kuhnya Mutfak: “*Aylanıp, kuhnyazar aldıra parça.*” V.Şulbayeva (Dönüp mutfağa doğru yöneliyor.)
kukla Kukla, oyuncak bebek: “*Haydağ çurtas sağıpça ni pu üriğ kuklanı?*” N.Tyukpiyekov (Nasıl bir hayat bekliyor bu canlı kuklayı.)
kukuruza 1.Mısır. 2.Mısır(dan) **kukuruza ipegi** mısır ekmeği.
kukuyak kaç. Yumurta.
kul't Kült.
kul'tivator Kültivator.
kul'tura Kültür.
kul'turalıg s. Kültürlü. **pözik kul'turalıg kızı** yüksek kültürlü kimse.
kul'turnay s.1.Kültürle ilgili, kültür. 2.Ekilen, yetiştirilen. **kul'turnay özimner** kültür bitkileri.
kulak Ağa, köy ağası, zengin köylü.
kuliç Bir çeşit tatlı börek.
kulinar Usta aşçı. **kulinar kursu** aşçı okulu.
kulinariya Aşçılık.
kulısı tiy. Kulis, perde arkası.
kum Çocuğun vaftiz babası: “*Am daa ilig ahça hos pirzeñ, kum.*” N.Tyukpiyekov (Elli akçe daha ekleyersen, vaftiz baba.)
kuma Çocuğun vaftiz anası.
kumacah Vaftiz annesi.
kumaç tekst. Al bez, al basma, al renkli dokuma.
kumaçtıg s. Al bezden, basmadan.
kumaznik Para kesesi.
kumık Kumuk. **kumık tili** Kumukça.
kumis bk.hımıs
kumir Put, sanem.

kupe Kompartıman.
kupelıg s. Kompartımanlı.
kuplet Kuplet, şarkı veya şiir dörtlüğü.
kupon Kupon.
kupol mim. Kubbe.
kuporos Sülfat, vitriyol.
kuprostiğ s. Sülfat, sülfatlı.
kupyura 1.Kupür. 2.Kâğıt para.
kur'yer Hizmetçi, odacı.
kuraga Kayısı kâkı, çekirdeksiz kâk.
kurant Çalar kule saati. **Kreml' kurantı** Kremlin kulesinin çalar saatleri.
kurçatka Kıvrıcık: “*Tadii kurçatkani la oshas polar.*” M.Kokov (Kadı kıvrıcık gibi olur.)
kurgan bk.kürgen
kurka Tavuk.
kuruk Silâhta horoz.
kurort Kaplıca, ılıca: “*Köp çon çörıp innenceñ / Köbizı pray çazılcañ / Kurort oshas ol polcañ / Kögneñ çon çör turcañ.*” P.Ştıgaşev (Çok halk gidip tedavi olmuş / Çoğu bütünüyle iyileşmiş / Kaplıca gibi o olmuş / Neşeyle halk gitmiş.)
kurs 1.Kurs. 2.Sınıf: “*Min kursta starostabın, Matilda lektsiyaa çörbinçe.*” V.Şulbayeva (Ben sınıfta başkanım, Matilda derse gelmiyor.) 3.Kitap. 4.Kur, rayiç.
kursant 1.Öğrenci.2.Askerî okul öğrencisi.
kursiv İtalik.
kursivtıg s. İtalik.
kur'er Hizmetçi, odacı, hademe
kur'erskay poezd Ekspres treni.
kustar' Esnaf, zanaatçı.
kuvşin Güğüm, kap.
kuznets 1.Demirci. 2.Nalbant.
kuznitsa Demirci dükkânı, demirhane.
kuzov Karoser: “*Tigı attıñ kuzovina odırıp alañ?*” S.Karaçakov (Şu atlı arabanın karoserine oturalım.)
kübe 1.Metal halka. 2.Toka.
kübür (ı.) s. Yumuşak: “*Küstıg pıstıñ kolhoztar / Köglıg sıgıp çazızar / Kür 'hara attı' çidıne / Kübür çirni talaañar.*” P.Ştıgaşev (Güçlü bizim kolhozlar / Neşeyle çıkıp yazıya / Güçlü 'kara atı' iterek / Yumuşak yeri kazınız.) **kübür har** yumuşak kar.
kübür ot yumuşak ot.
kübür (u.) kız. Yosun.
kübürlüg s. Yosunlu.
kübürt- Kabartmak.
kücügen Kartal.
kücügen ayı Şubat.
kücüges Enik, köpek yavrusu krş.**köçiges.**
küce bk.kücü
kücü 1.Yonca. 2.Nohut.
kücük bk.kücüges
küçen- Güçlenmek.
küçün 1.Yiğit, pehlivan. **alıp küçünner** kahramanlar. 2.Şaman gücü, ruhu. **küçün tas** granit.
kücür 1. Hile, dalavere: “*Köytik sadıgcaa sadıp / Kücür çoh ülesçeñner.*” P.Ştıgaşev (Kurnaz satıcıya satıp / Hilesiz bölüşmüşler.) 2.Dolandırıcı, hilekâr.
kücürke- Kendine güvenmek, böbürlenmek.
külükpın tıp kücürkebe, küstıgbin tıp alahpa kudretliyim diye güvenme, güçlüyüm diye aptallaşma.
kücürle- Kandırmak. **Oğırlap alganca, tılenıp al, kücürlep alganca, surıp al.** –Atasözü (Hırsızlık edeceğine, isteyip al, zorla alacağına, rica edip al.)
kücürlees s. Dolandırıcı, dalavereci.

küçürles- Birbirini kandırmak, kavga etmek.
külükneñ küçürlespe, küstigneñ kürespe yiğitle kavgalaşma, güçlüyle güreşme.

küçürles Kandırma, dolandırma.

küde bk.köde

küdeeliğ Sıraca hastalığına yakalanmış. **küdeeliğ kızı** sıracaya olmuş kişi.

küdeg Ziyafet.

küdel Didilmiş kendir veya kenevir elyafı.

küden bk.küdeg

küdrede zf. Gürültüyle, yüksek sesle. **küdrede hathır-** Yüksek sesle gülmek.

küdün- Tırmalamak **küske küdünce** sıcan tırmalıyor.

küdür bk.küdür

küdür 1.Karışık, dağınık saç: “*Abistiñ sarığ küdür sazın / Çilbep, at çili salğahtaan.*” M.Bainov (Abis’in sarı dağınık saçını / Savurup, at gibi dalgaladılmış.) 2.Kıvrık, karışık (tüy). **küdür tüğ** kıvrık yün.

küdüret- Karıştırmak, dağıtmak.

kügeer bk.kögör

kügeerçik Deri matara.

kügüre- Gürülmek.

kügre- Gürülmek.

kügürt Gürültü, gök gürültüsü: “*Sağın hazırdañ hazır paza pashadañ pasha sağılıp odırğan, idök kügürt küzürepçetken.*” İ.Kotyuşev (Şimşek çok şiddetli ve çok farklı çakıyor, aynı şekilde gök gürlüyor.) **kügürt odı** çayır otu: “*Kün harağı kölenibisken / Kürdek tashıl pazına / Kügürt odı pürülibisken / Küskü salım sooğına.*” A.Topanov (Gün ışığı saklanmış / Yüksek dağın başına / Çayır otu kaplanmış / Güzün çiğ soğuğuyla.) **kügürt çolı** ebemkuşağı, gökkuşağı, eleyimsağma. **kügürt küzüre-** gök gürlmek. **kügürt sap-** yıldırım çakmak.

kügürtiğ s. Gürültülü, gök gürültülü: “*Çayğı harashızı pol parğan tusta, pözik çar üstündeği aalda kügürtiğ nañmur çaabışhan.*” İ.Kotyuşev (Yaz karanlığı olduğu zaman, yüksek yar üstündeki köyde gök gürültülü yağmur yağmış.)

kükür 1.Kükürt. 2.Kibrit.

küksee bk.köksö

kükseeliğ bk.köksöliğ

küksüün bk.köksön

kül Kül: “*Apsah, kül aralı porastal parğan oshas, pora öñniğ harahtarın hızıl köbiğlerineñ sığara körüp, uduroh hol sunğan.*” A.Çerpakov (İhtiyar, külün içinde grilemiş gibi, boz renkli gözlerini kızıl köpüklerinden çıkararak bakıp, karşılık olarak el uzatmış.)

kül- Gülmek: “*İtpeze, hormaçı ineyler külerler: Hoortay apsañ odırçaa siskeñçe uzupça, -tizerler.*” N.Domojakov (Yoksa, nüktedan nineler gülerler: Hoortay ihtiyar poposu şişene kadar uyuyor, -derler.) **Külükpin tıp külbe, artıhpın tıp mahtanma.** –Atasözü (Güçlüyüm diye gülmek, daha iyiyim diye övünme.)

külbe Balık avlama takımı.

külbüre- Mırıldanmak: “*İleede polğanda, pu külbürepedir.*” A.Çerpakov (Uzun süre geçtikten sonra, bu mırıldanıyor.)

külbüs Yabanî teke: “*Hır üstünde hızıl külbüster / Udur-tödür ün alışçalar.*” M.Kilçiçekov (Tepe üstünde kızıl yabanî tekeler / Karşılıklı birbirine sesleniyorlar.)

külcör Gerdanlık, kolye.

küldür- Güldürmek.

küldürt- Güldürmek: “*Artistka polam, Pana, sini küldürtem.*” V.Şulbayeva (Artist olayım, Pana, seni güldüreyim.)

küle- Bir ayağını kaldırıp durmak.

küler Bronz. **küler izer** bronz eyer. **toğıs hulahtığ küler hazan** dokuz kulplu bronz kazan. **çazıhtığ kızı küler hazanda haynapça** günahlı kişi bronz kazanda kaynatacak.

küleçi s. Komik, gülünç:

kület Gezinti, gezerek eğlenme.

kületçi Eğlence düşkünü: “*Min dee kületçi hoosha polam.*” V.Şulbayeva (Ben de eğlece düşkünü domuz oluyorum.)

külette- Eğlenmeye gitmek, gezmeye gitmek: “*Prayzınañ hada çurtap, toshanca külettep aldım.*” A.Çerpakov (Hepsiyle birlikte yaşayıp, doyana kadar gezindim.)

külgecek bk.külgeyek

külgeyek Külde pişirilen bazlama, gözleme. **külge pızırğan külgeyek** külde pişirilen bazlama.

külgün bk.kölgün

külmüzire- 1.Gülümsemek: “*Miniñ adım Çabus teen kızı polça, -külmüzirep tapsapça.*” V.Kobyakov (Benim adım Çabus denen kişidir, - gülümseyerek sesleniyor.) 2.mec. “*Çashi künniñ harağı, çılığ tınzın çayıp, külmüzirep turça.*” V.Kobyakov (Bahar gününün ışığı, ılık nefesini yayıp, gülümsüyor.)

külmüziren- Gülümsemek, kendi kendine gülümsemek: “*Künde, hara çirni harap / Külmüzirenip turçalar.*” A.Topanov (Güneşte, kara yere bakıp / Gülümsüyorlar.)

külmüzires Gülümseme: “*Küreñ sırayınañ çılımsırık külmüzires çayıp turğan.*” V.Kobyakov (Yağız yüzünden sıcak gülümseme yayılıyor.)

külin- Gülmek, kendi kendine gülmek: “*At üstüneñ tanıñ nimes kızı külinip arah suulana tüşken.*” V.Kobyakov (At üstünden tanış olmayan kişi gülümseyerek gülmüş.)

külinis Gülmüş, gülüşme: “*Olarğa paba-ıcelerniñ kömes tee açih-çarıñ külinisteri uluğ sıyih oshas poladır.*” N.Tinikov (Onlara anne babalarının az da olsa gülüşmeleri hediye gibi geliyor.) **kögliğ külinis** neşeli gülüşme.

külinis- Birlikte gülmek, gülüşmek: “*Külinisçeler, in ulı la kızizer çapsıp parğan çili körgen.*” A.Çerpakov (Gülüşüyorlar, sadece en büyüğü insana şaşırmış gibi bakıyor.)

külis Gülüş, gülme.

külis- Gülüşmek.

külki Gülme, gülüş: “*Torka, çalahay külkizineñ külinip, tapsapça.*” V.Kobyakov (Torka, hoş gülüşüyle gülüp, sesleniyor.) **sıltağ çoh külki** sebepsiz gülmek.

külkici s. Gülünç.

külki-hathı tekr. Gülme, gülüş.

külkis Gülme, gülüş.

külkiştig s. Gülünç, gülünecek: “*Annañar Sanpir apsahtıñ çöbi Alcıbayğa külkistiğ dee pıldır parğan.*” S.Çarkov (Bu yüzden Sanpir ihtiyarın yardımı / Alcıbay’a gülünç de gelmiş.)

kül-tozın tekr. Toz toprak.

külük 1. Çalışkan, becerikli: “*Kemniñ peziñeñ hoyığ is sıhça, anızı huruğ tit odıñ -külük ireñni.*” N.Nerbişev (Kimin sobasından koyu duman çıkıyorsa, onunki kuru akağaç oduun, çalışkan erkeğinki.) **Arğasha kün uzun, külükke kün çitpinçe.** -Atasözü (Tembele gün uzun, çalışkana gün yetmiyor.) 2.Yiğit: “*Uğaa külük poltırziñ! Aalda par sağat, anıñ ünü*

mağat.” N.Tinikov (Çok yiğit imişsin! / Köyde var saat, onun sesi güzel.) 3.Akıllı, bilge.

külüksırke- Yiğit, mert görünmek.

külükten- Yiğitlenmek, yiğitleşmek.

külüm bk. **kömzee**

küme bk. **kübe**

küme **hazan** bk. **kündeyek**

kümet Obur, pisboğaz.

kümüs 1.Gümüş: “*Hadıl-hadıl turada altın,*

kümüs köp kirek.” V.Maynaşev (Kat kat evlerde

altın gümüş çok gerekli.) 2. Gümüşten, gümüş:

“*Sürmesterindegi kümüs ahçalar la sıgdırashlapça.*”

N.Tyukpiyekov (Sadece beliklerindeki gümüş paralar

şingirdiyor.) 3.Gümüş gibi: “*Kümüs hıro tüspeen pazım*

Noğa la pidi huralça?” S.Kadışev (Gümüş kırağı

düşmeyen başım / Niçin böyle kırlaşıyor?) **pıstın alıp**

traktorıbis, kümüs oshas bizim güçlü traktörümüz

gümüş gibi. **kümüs samnah** gümüş çay kaşığı. **kümüs**

tüktig at kır at. **kümüs çüstük** gümüş yüzük. **arığ**

kümüs saf gümüş. **arğan kümüs** sahte gümüş. **sın**

kümüs hakiki gümüş.

kümüstel- Gümüş rengini bürünmek, gümüş gibi

parlamak: “*Çobat, çarların azıp, tüs çazularğa*

kümüstelip çayıladır.” N.Domojakov (Çobat ırmağı

yarlarını aşıp, düz yazılara gümüş rengiyli yayılıyor.)

kümüste- Gümüşle kaplamak.

kümüstet- Gümüşle kaplatmak.

kümüstig s. Gümüşlü.

kün 1.Güneş. **Çabızah taa polza attıg pol,**

azaan çirge teñmes; çabal daa polza, kibtiñ polzın,

idiñ künge köybes. Atasözü (Boysuz da olsa atlı ol,

ayağın yere değmez, kötü de olsa elbisen olsun,

vücudun güneşte yanmaz.) **künge köy parğan** güneşte

yanmış. **kün harağı** gün ışığı. **kün sıgızı:** a) güneşin

doğuşu. b) doğu. **kün kirizi:** a) güneşin batışı. b) batı.

kün sıh- güneş doğmak. **künde** güneş ışığında. **kün**

köstelip sıh- güneş kızarıp doğmak. **kün hon-** güneş

batmak. 2. Gün, 24 saatlik zaman dilimi. **pu künerde**

bu günlerde, yakın zamanda. **pastağı kün** birinci gün.

tügenç kün sonuncu gün. **toğıncañ kün** iş günü.

tınancañ kün dinlenme günü, tatil günü. **undulbas**

kün unutulmaz gün. **künneñ künge** günden güne.

künniñ her gün. **pırsı kün** yarın değil öbür gün, öbürsü

gün. **alındağı kün** bir önceki gün, dün değil evvelsi

gün. **töreen küni** doğum günü. **homay kün** kötü gün.

ayas kün ayaz gün. **kün kör-** gün görmek. **Uluğni**

uluğla, uzada kün körerziñ; kiçignı kiçigle-kıstede

kün körerziñ. -Atasözü (Büyüğü ulula, uzun gün

görürsün, küçüğü koru, gelecekte gün görürsün.) **kün**

köstik ayna. **aar kün** zor gün. **künnerni niik it-**

hayatımı kolaylaştırmak. **çobağlıg kün** acı, zor gün. **ol**

künneñ sıgara o günden beri, o günden sonra. **oloh**

kün tam o gün. **hınıg küner** güzel günler. **künneñ**

künge günden güne. **kün say** her gün. **kün tooza** gün

boyunca. **pos kün** izin günü, boş gün. **tınağ kün**

dinlenme günü. **hara kün** kara gün, kötü gün. **künniñ-**

tañniñ tan vaktinden gün boyunca. 3.Hayat.

kirtüngenniñ küni hısha kolay inananın hayatı kısa.

4.Ölüyü anma günü. **kizi künerinde holnañ**

izennezer çoğıl ölüyü anma zamanı elle tokalaşıp

merhabalaşılmaz.

kün (ı.) Halk, topluluk. **ir-kün** erkek. **iri küni**

çoh tul ipçi kocasız dul kadın.

künci Kiskanç.

kündes (ı.) 1.Gündüz. 2.Günde, bir günlük.

kündes (ı.) Dağın güneye bakan yamacı.

kündeyek Dökme demir kazan.

kündük (ı.)Baca.

kündük (ı.) *sag.* Günlük. **pır kündük** çol bir günlük yol.

kündüs Gün ortası, öğle vakti. **kündüske çitire**

toğınça öğle vaktine kadar çalışıyor.

künet Dağın kuzey yamacı.

küngen Testi, güğüm. **çis küngen** bakır testi.

küñmes *bot.* Çuha çiçeği, herdemtaze. **küñmes**

sıhtıg çirde ösçe çuha çiçeği nemli yerde yetişir.

künne- Kiskanmak.

künneg Kiskanma, kıskanış.

künnegci Kiskanç.

künnes- Birbirini kıskanmak.

künnes Kiskanma, kıskanış..

künnet- birbirini kıskandırmak.

künnig s. 1.Güneşli. 2.Günlük.

künniñ-tañniñ Gece gündüz.

künörte *zf.* Güpegündüz: “*Mahaçı kizi kiikçin*

polip uçugar, erinçek kizi tasha polip uyazında künörte

uzup odırar, açih-çarıh kizi, torğayhtarğa hozılıp,

silig sarınnar sarnır.” V.Tatarova (Gaddar kişi kartal

olup uçar, üsengeç kişi baykuş olup yuvasında gündüz

uyuyup durur, iyi kişi toygat kuşlarıyla birlikte güzel

şarkılar söyler.) **haraa künörte** *tekr.* gece gündüz.

künörtki 1.s. Gündüzkü: “*Hıs, künörtkizın*

azıranarğa parçadıp, anı ibine huğır parıbishan.”

İ.Kotyuşev (Kız, öğle vakti yemeğe gidip, onu evine

çağırması.) 2.Günlük **künörtki toğıs** günlük iş.

künü bk. **künnes**

künücil Kiskanç. **künücılniñ küni çoh** kıskanç

güzel hayat yaşamaz.

künüle- Kiskanmak.

künüür 1.Boş, boşluk. 2.Oyuk, çukurluk. **künüür**

ağas içi kovuk ağaç. 3.Döl yolu.

künüre- Gürültü etmek, homurdamak,

gürlemek: “*Sıgıp alıp, pır-iki haalağ itkence, avtobus,*

izikterin çaba tartınıp, kidireme tunuh tabısnañ küñüri

tüzıp, tağ azıra parçathan çolğa kiribisken.”

A.Çerpakov (Çıkıp, bir iki adım atana kadar, otobüs,

kapılarını kapatıp, boğuk sesle gürlüyor dağı aşan yola

girmiş.)

künüree (ı.) 1.Timbal. 2.Davul.

künüree (ı.) *anat.* Hayvanların kuyruk sokumu

yanındaki çukurluk.

künürede *zf.* Gürültüyle: “*Noo, küreñ at, noo,*

hayranah! — küñürede tapsap salıp odırğan ir kizi.”

N.Domojakov (Haydi yağız at, haydi, güzelim! –

gürültüyle seslenip durmuş er kişi.)

künürek Davul. **künürek tabızı** davul

sesi.krş. **künirees**

künürtek bk. **künüür**

küp (ı.) s. Yumuşak. **hustıñ kübi** kuş tüyü. **küp**

tözek kuş tüyü döşek.

küp (ı.) Küf. **küp par-** çürümek. **küp pas-**

çürümek: “*Harağı hızarbınañ, haydağ-da küp*

pas parğan çızı purlabınañ, çide saldı.” A.Çerpakov

(Gözü kızarıarak, herhangi bir çürük kokusu yayılarak,

geliyor.)

küpçik Alt tarafı geniş kap.

küpe ton bk. **küppe**

küpeyke Bir tür kadın paltosu. **plis küpeyke**

kırmalı kadın paltosu.krş. **küppe**

küple- Gümlmek: “*İdi has pariğanda, potoloktañ*

uluğ kizek haya oyılıp, anıñ üstünzer küpli halğan.”

S.Çarkov (Böyle kazarken, tavandan büyük bir kaya

parçası kopup, onun üzerine doğru gümlemiş.)

küpleme Yumuşak yün. **küpleme çastih** yumuşak

uzun yünden yastık.

küplet- Gümlmek, gümbürdetmek. **tas**

küplede tüsken taş gümbürdeyerek düştü.

küppe Bir tür kadın paltosu. **torğı küppe** ipek palto.

küpsür bk.kübür

kür s. 1.Gür, fazla, şiddetli: “*Yakın, kilebes, anı kür tabısnañ köksel-kürlep parıbishan.*” V.Kobyakov (Yakın, gelerek, ona gür sesle bağırıp küfredip gitmiş.) 2.Çevik (at). 3.Kaba, küstah. **kür tabıs** gür ses. **kür ot** gür ot.

kürcek (ı.) 1.Kürek: “*Kürcek taap, ogorodtar kistindegi hrazar çügürgen.*” (Kürek bulup duvarların arkasındaki tarlaya koşmuş.) İ.Topoyev 2. Kürek gibi, küreğe benzer: “*Hızıl sıraylıg, hıral parğan naah sağallıg çoon orıs iren, örinip, kürcek le oshas holın sunğan.*” N.Tyukpiyev (Kırmızı yüzlü, kırılmış sakallı iri yarı Rus kişi, mutlu olup elini uzatmış.) 3.Kürek, ekmek küreği: “*Pacah iney, ipek tastacañ kürcegin tudına, sıgara oylaan.*” M.Kokov (Pacah iney, ekmek pişirdiği küreğini çıkarıp koşmuş.)

kürcek (ıı.) Deri üzerine desen yapma demiri.

kürcekte- Deri üzerine desen yapmak.

kürcektig s. Kürekli: “*Ulitsaca peer aldıra könektig, kürcektig kıziler mañzıraannar.*” İ.Topoyev (Sokaktan buraya doğru kovalı, kürekli kişiler koşmuşlar.)

kürdek Kabarık, çıkık, kabartılı: “*Kün harağı kölenibisken / Kürdek tashıl pazına.*” A.Topanov (Gün ışığı yaslanmış / Sivri zirve başına.)

kürdeñne- Kabadaylık taslamak, horozlanmak.

küre- 1.Küremek: “*A kıziler postarınzar la, postarınzar la kürepeçeler.*” V.Şulbayeva (Fakat başkaları sadece kendilerine, sadece kenidlerine küreliyor.) kürekle bir tarafa atmak. **har küre-** kar küremek. 2. *mec.* Harcamak: “*Hança sağaa çoohtapçam: ahçañm pu porçolarğa kürebe.*” V.Şulbayeva (Kaç kez sana söyledim: Paramı bu çiçeklere harcama.)

küree 1.Şerit, zıh. **küreezi çoh plat üreen kizee palğapçalar** şeritsiz giysiyi ölen kişiye sararlar. 2.Çentik, kertme. 3.Çivi başı.

küreele- Kenar, şerit dikmek

küreeliğ s.1.Siperlikli. **küreeliğ pörık** siperlikli börk. 2.Şeritli, kenarlı. 3.Kertikli. **küreeliğ izer** kertikli eyer.

küreg Küreme, küreyiş.

kürel bk.küler

kürel- Kürenmek, bir taraftan başka yere atılmak.

küreldir- Küretmek: “*Har küreldire söglinize tüskenner açın añnar.*” N.Nerbişev (Karı küreterek çöküşmeye başlamış vahşi hayvanlar.)

kürelig bk.küreeliğ

kürelis- Hücum etmek, akın etmek, koşuşmak: “*Kıziler, püürdeñ ürükkeni hoy çili, oñar-tisker kürelis tur, attarın is-hut çoğıl.*” M.Kokov (İnsanlar, kurttan ürken koyun gibi, oraya buraya koşuşuyor, atlarda kıpırtı yok.) **çon ploşçad’sar kürelisken** halk meydana hücum etti.

kürel bk.küler

küremcik sp.1.Kros. 2.Hokey **küremcik oyun** kros.

küremdik 1.Kozalak artığı. 2.Kuşun sakladığı kışlık yiyecek. 3.Toprak set. **hutuh hırında küremdik** kuyu kenarındaki toprak yığını.

küren Odun kömürü yapılan yer.

küreñ s. 1.Kahverengi: 2.Yağız, esmer: “*Ah sırayı, çayğı iziglerge, çillerge, toğısta tırlap, küreñ ide pis parcañ.*” N.Tyukpiyev (Ak yüzü, yaz sıcaklarında, rüzgârlarda, işte terleyip yağızlaşmış.) **küreñ hızıl** vişne rengi. **küreñ it** güneşte yanmış yağız

beniz. **küreñ ittig** koyu tenli. **hara küreñ tülgü** koyu kızıl tilki. **küreñ hızıl** bordo. **küren at** yağız at.

küreñci Dağ iyese, ruhu.

küremcik bk.küremcik

kürendi s. Kürenmiş, süprüntü.

kürendik Küllük, kül dökülen yer. **kürendikke** **paspasha kirek** küllüğe basmamak gerek.

küres 1.Güreş: “*Pırsın muzıka şkolazına pır salğam, paza pırsın küresneñ ayğastırçam.*” V.Şulbayeva (Birini müzik okuluna verdim, diğerini güreşle uğraştırıyorum.) 2.Mücadele 3.Savaş, harp.

küres-(ı.) 1.Güreşmek. **Pazınañ sağın, köğisneñ küres.** –Atasözü (Başınla düşün, göğüsle güreş.) 2. Mücadele etmek, yarışmak. **mir üçün küres-** barış için mücadele etmek. 2.Mücadele etmek: “*Mayıh parğam sıreede odırarğa, kürezerge, kirizerge, talazarğa.*” V.Şulbayeva (Yorulduğum koltukta oturmaktan, mücadele etmekten, girişmekten, dalaşmaktan.) 3.Savaşmak: “*Köytik urcı holın sunza / Kürezerge timde polça.*” M.Kokov (Kurnaz düşman elini uzatsa / Savaşmaya hazırdır.)

küres-(ıı.) Birlikte küremek.

küresçi Güreşçi.

kürestir- 1.Güreştirmek. 2.Mücadele ettirmek.

küret- Küretmek.

kürezig 1.Mücadele: “*Kürezignı aparçadır / Küstig honiın tudarğa.*” P.Ştıgaşev (Mücadeleyi yapıyor / Güçlü hayatı kuvvetlendirmeye.) **klashtarın kürezii** sınıf mücadelesi. **mir üçün kürezig** barış için mücadele. 2.Muharebe, savaş.

kürezigci Mücadeleci.

kürgen (ı.) Ocak ayı.

kürgen (ıı.) Kurgan: “*Pıstıñ aal tastında, tağ ideene çitire, çüsçe dee kürgen turça.*” G.Kazaçınova (Bizim köyün dışında, dağın eteğine kadar yüz kadar kurgan var.)

kürgennig s. Kurganlı: “*İbire kizek hıralıg, kürgennig çazılar ırach çaya tastal parıbıstır.*” N.Tyukpiyev (Etrafdaki seyrek tarlalı, kurganlı yazılar uzaklara uzanıyor.)

kürke Yatağın yanında güzel örtü.

kürken bk.kürgen

kürkü zool.Yaban horozu, çalı horozu.

kürküle- Yaban horozu avlamak.

kürle-(ı.) Bağırarak, gürlmek: “*Yakın, kire sal kilip, pabama kürlebök turadır.*” V.Kubyakov (Yakın, giriverip, babama bağırıp duruyor.) **Sıbıraanğa sunma, kürleenneñ tispe.** –Atasözü (Fısıldayana yanaşma, gürlendenden kaçma.)

kürle-(ıı.) Oraya buraya uçuşmak, uçuşmak.

kürlen- 1.Bağırarak: “*Paska tarıncah ünneñ kürleñçe.*” V.Tatarova (Paska sinirli sesle bağırıyor.) 2.Azarlamak, yersiz çıkışmak. 3.Yaramazlık yapmak.

kürleñcik Yaramaz, terbiyesiz.

kürleñci Bağırarak, çığırarak.

kürleñis Bağırma, yersiz çıkışma.

kürles zool. Çil.

kürne Nadasa bırakılmış toprak.

kürsle- Yürek çarpmak, gümbürdemek.

kürsek (köpek, kurt) Çiftleşme zamanı.

kürspek Pürüzlü, çıkık, pürtüklü.

kürsüle- (kalp) Çarpmak, atmak.

kürsüleme Kalp atışı, çarpması.

kürteñe tıp. Lüpüs.

kürtkü zool. Yaban horozu, çalı horozu.

kürülük bk.küler

kürümdük (ı.) İn, vahşi hayvan ini.

kürümdük (ıı.) bk.küreñdik

kürümdük (ııı.) Süs için dikilen tunç pul.

kürümdüktig s. Süs için dikilen tunç pullu.
kürümdüktig çügen tunç pullarla süslü dizgin.

kürüncik bk.küremcik

kürüp (ı.) Kuşları yakalamak için yapılan engel, tuzak.

kürüp (u.) Yer altına yapılan tavuk veya domuz evi.

kürüspek 1.Camdan veya kilden matara.
2.Yuvarlak, büyük şişe. **kerosin urcan ulug kürüspek** gaz ağı konan büyük şişe.

kürüste Didilmiş kendir veya kenevir elyafı.

küs (ı.) Güç, kuvvet: “*Mal palazında am daa köp küs / Azah üstüne tura uzupça.*” M.Kilçiçekov (Hayvan yavrusunda hâlâ güç çok / Ayakta durarak uyuyor.) **küs sağışha aldirıtça** güç akla yenilir. **küzi çoh** güçsüz, beceriksiz. **par çoh küzineñ** var gücüyle. **küs hos-** güç katmak. **küs sıda-** güç yetmek. **küs sina-** gücünü denemek.

küs (u.) Güz.

küs- (hayvan) Yeri eşelemek: “*Çorğa pora at, iki hulahtarın pisteldirip, hohırıp, anañ na küs salğan.*” V.Kobyakov (Yorğa bora at, iki kulaklarını dikip, piskırıp, sonra yeri eşelemiş.)

küske zool. Fare: “*Ol örke, küskelerni irtenneñ taynaan.*” N.Domojakov (O, sıçanları, fareleri erkenden çignemiş.) **Küsküde küske dee pay polcañ.** –Atasözü (Güzün fare de zengin olur.) **küske çılı** fare yılı, hayvan takviminin birinci yılı. **küske örti** bahar meltemi. **küske odı** bahar meltemi. **küske örti oyna-** bahar meltemi esmek.

küskecek Küçük fare.

küskelig s. Fareli.

küskin- Erinmek, üşenmek.

küskineçi Üşengeç, erinen, üşenen.

küskincek Üşengeç, erinen.

küskü Güz, güzün: “*Küsküde niñnerine hızıl sübürektek hazağlap salğan haydağ-da soldattar kilgenner.*” A.Kuzugaşev (Güzün yenlerine kızıl bezler bağlayan birtakım askerler gelmişler.) **Küsküde küske dee pay polcañ.** –Atasözü (Güzün fare de zengin olur.) **Küskü kün his tooza azrapça.** –Atasözü (Güz günü kış boyunca besler.)

küskünis Üşenme, erinme.

küskünistig s. Zahmetli: “*A çuruhtar, pala kibı o tatay, haydar küskünistig nimeler! Amdi meditsina küstig, üs le kün.*” V.Tatarova (Ya paçavralar, çocuk elbisesi o iğrenç, ne zahmetli iş! Şimdi tıp güçlü, sadece üç gün.)

küsküs zool. Lenok, bir balık türü.

küsküzin zf. Güzün.

küs-sahğ tekr. Güç, kuvvet.

küssin- Güç olduğunu düşünmek.

küste- (ı.) 1.Güçlendirmek. 2.Zorlamak: “*SooH kii oolahtı tonnañ pazoh ipti çabınarğa küsteen, harahtarı postarı çabil parğannar.*” A.Kuzugaşev (Soğuk hava oğlanı paltoyla yeniden iyice örtünmeye zorlamış, gözleri kendiliğinden kapanmış.)

küste- (u.) Güzü geçirmek, güzlemek.

küsteceñ nakloneniye gr. Emir kipi

küsteg (ı.) 1.Güçlendirme. 2. Zorlama, icbar.

küsteg (u.) Güzlek. **küsküde soohtalğanca küstege kırceñner.** güzün soğuk olana kadar güzleğe göçerler.

küsteglig s. Zorlamalı, ısrarlı.

küstel- Güçlenmek.

küsten- 1.Güç sarf etmek: “*Kolhoz çomı küstençedir Köp aymah as taarırğa.*” P.Ştıgaşev (Kolhoz halkı güç harcıyor / Çok çeşitli ürün ekmeye) 2.Güçlenmek

küsteñ zf. Zorla: “*İrge küsteñ pirılceñmiş, İnek, hoyğa sadılıp.*” M.Kokov (Kocaya zorla verilmişiz / İneğe, koyuna satılıp.)

küstencik Dirayetli, ısrarlı.

küsteneçi Dirayetli, çalışkan, ısrarcı.

küstendir- Güçlendirmek.

küstenis Çaba, gayret.

küstet- 1.Güçlendirmek, kuvvetlendirmek.
2.Zorlatmak.

küstig s. Güçlü: “*Andağ küstig kızını Aydo am na kördi.*” V.Kobyakov (Öyle güçlü kişiyi Aydo ilk kez görüyor.) **Külükneñ küçürlespe, küstigneñ kürespe.** –Atasözü (Yığıtle kavgalaşma, güçlüyle güreşme.)

küt bk.köt

kütin- Uğraşmak, meşgul olmak.

küü (ı.) Güve.

küü (u.) kız. 1.Peynir kurutma hasırı. 2.Örölmüş sepet.

küüle- Uğuldamak, gürlüdemek: “*Tügede ağas küülepeçedir / Tügenç pürni tüzirip / Tüülip hustar çazınçadır / Türger-türger tapsazıp.*” A.Topanov (Bütün ağaçlar uğulduyor / Son yapraklarını döküp / Üşüyüp kuşlar saklanıyor / Hızlı hızlı ötüşüp.) **maşına küülepeç** araba gürlüdüyor. **ağastar pazı küülepeç** ağaçların başı uğulduyor.

küüle

küüles Gürleme, uğultu. **çil küüleeni** rüzgâr uğultusu.

küüles- Uğuldaşmak, gürlüdemek.

küület- Uğuldatmak.

küülgek İlkbahar rüzgârı ruhu.

küülgen Bahar rüzgârı.

küye Gübre böceği, mayıs böceği.

küze- (ı.) Kötülemek, karalamak.

küze- (u.) Kösteklemek, bukağılamak: “*Püün çılğılarımni tappinibissam, haydi la küzedip hongay ni ze.*” V.Kobyakov (Bugün yılklarımı bulamazsam, nasıl köstekleyip geceyi geçireceksem.)

küzedig Köstekleme, bukağılama: “*Kicee haraa küzedigden pozıdıbışam.*” V.Kobyakov (Dün gece köstekten çözdüm.)

küzee Damat, güveyi. **küzee aallat-** damat tarafını ağırlamak. **küzee tonı** damatlık.

küzees bk. közös

küzeg Köstekleme, bukağılama.

küzen- sag. Haber vermek, bildirmek.

küzen zool.Kokarca.

küzer Karınca yuvası.

küzerget bot. Kuşkirazı.

küzet Bekleme, koruma.

küzet- Kösteklemek, bukağılamak: “*Haraağızın mal küzetken kızı, Sağday, oy adın üs azahtañ tuzap salğan.*” N.Domojakov (Geceleyin mal köstekleyen kişi Sağday, kula atını üç ayağından bukağılamış.)

küzetçi Koruyucu, çoban, bekçi.

küzirem bk.közirim

küzüg Dokuma tezgahında sıkıştırma ağacı. **küzüg ağazı** (dokuma tezgahında) berkitme ağacı.

küzügle- Dokuma tezgahında ipleri dokuyup berkitmek.

küzür tas Granit.

küzüre- Gürlüdemek, gürlemek: “*Anıñ soonañ kügürt küzürebisse, Çornap oolaan iñnilerineñ haap alardağ pol parçathan.*” İ.Kotyuşev (Onun ardından gök gürleyince, Çornap oğlunun omuzlarından kapıp alır gibi olmuş.) **parıs çili satrapça, kügürt çili küzürepeç** pars gibi kükrüyor, gök gibi gürlüyor.

küzüres Gürültü: “*Turna tabıstarın traktor küzürezü alıstırışın.*” M.Kokov (Turna seslerinin yerini traktör gürültüleri almış.)

küzüret- Gürletmek, kütürdetmek: “*Ah azahtıg toraat, timir suğliin küzürede taynap, tohti tüsken.*” V.Kobyakov (Ak ayaklı doru at, demir gemini kütürdeterek çığneyip, durmuş.)

küzürt-hazırt *tekr.* Paldır küldür.

kvadrat Dördül, dörtgen, kare.

kvadrattıg s.Dördül, dörtgen şeklinde, kareli.

kvalifikatsiya 1.Tavsif, nitelendirme, sınıflandırma. 2.İhtisas

kvalifikatsiyala- Nitelendirmek, vasıflandırmak.

kvalifikatsiyalıg s.Nitelikli, vasıflı.

kvartal Mahalle, semt.

kvartet *müz.* Kuartet.

kvartira Daire, apartman daresi: “*Sin kemneñ küresçeziñ? Keres Prayzınañ. İrim polğanda, irimneñ, hazinemneñ, rejisserñañ rol için, kvartira için, hınızım için.*” V.Şulbayeva (-Sen kiminle mücadele ediyorsun? Payapan: Hepsiyile. Kocam varken kocamla, kaynanamla, yönetmenle rol için, daire için, aşkım için.)

kvartirant Kiracı.

kvarts Kuvars.

kvitantsiya Alındı, makbuz.

L

la, le e. Sadece, ancak, yalnız, tam: “*Min tiñ üzeen kiziniñ anda la körgem.*” V.Kobyakov (Ben çok üşüyen kişiyi sadece o zaman gördüm.) “*Kirge çaba hathan holis kögenegı le anıñ iñninde.*” V.Kobyakov (Kırle kaplanmış keten gömleği sadece omzunda.) krş. **na, ne**

labaz Buğday ambarı, uncu dükkânı.

labirint Lâbirent. **ulitsalar labirintı** sokak lâbirentleri.

laborant Laborant.

laborantka Bayan laborant.

laborantskay s. Laboratuvarla ilgili.

laboratoriya 1.Laboratuvar. **himiçeskay**

laboratoriya kimya laboratuvarı. 2.Laboratuvarla ilgili.

laboratoriya toğınçı laboratuvar çalışanı.

lager 1.Kamp. **voennay lager** askerî üs.

pionerler lageri izcciler kampı. 2.Kampla ilgili. **lager** sbori kamp toplantısı.

laguna Deniz kulağı.

lak Vernik, lâka.

lakirovannay s.Vernikli, lâkalı.

lakmus kim. Turnosol. **lakmusovay çacın** turnosol kâğıdı.

lakonizm Lâkoniklik.

lakta- Verniklemek, lâkalamak.

laktıg s. Vernikli, lâkalı.

lampa 1.Lâmba: “*Stol üstünde kerosinnıg le lampa köyçe.*” İ.Kotyuşev (Masa üzerinde sadece gaz lambası yanıyor.) **kerosin urcañ lampa** gaz lâmbası. **elektriçeskaya lampa** elektrik lâmbası, ampül. 2.Lâmbayla ilgili. **lampa süleykezi** lâmba camı.

lampacah Küçük lâmba.

lampas Şerit.

lampoçka Elektrik lâmbası, ampül: “*İbiniñ işti pray çaltırapça, radiozi par, elektriçeskay lampoçka köyçe.*” S.Çarkov (Evin içi parıldıyor, radyosu var, elektrik lâmbası yanıyor.)

landış bot. İnci çiçeği. **landış cızı** inci çiçeği kokusu.

landşaft Peyzaj.

lapşa Erişte. **lapşa haynat-** erişte pişirmek.

lapşalıg s. Erişteli. **lapşalıg ügre** erişte çorbası.

landtset Neşter, bisturi.

lapta Bir top oyunu. **lapta oynapçalar** top oynuyorlar.

lar Sandık.

laryok Küçük dükkân, koltuk.

latin Lâtince.

latış Leton, Letonyalı.

latun Pirinç

laureat Armağan kazanan. **pianistter konkurzınıñ**

laureadı piyanistler yarışmasının ödül kazananı.

lava (ı.) Lâv.

lava (ıı.) Galeri, kömür damarı.

lavka (ı.) Sıra, peyke. **lavkada odırça** sırada oturuyor.

lavka (ıı.) Kantin, dükkân.

lavr *bot.* 1.Defne. 2.Defneyle ilgili. **lavr pürı** defne yaprağı.

layka (ı.) Eskimo köpeği.

layka (ıı.) Glâse deri.

lazaret Revir.

lazutçık *ask.* Hafiye, casus.

le bk. **la.**

lebyodka Çıkrık, vinç.

leçebnitsa Klinik.

ledokol Buzkıran.

legalnay Meşru, yasal, legal.

legkoatlet *sp.* Atlet.

leksişeskay gr. Kelime bilimi. **tılınıñ leksişeskay payı** dilin kelime zenginliği.

leksika *gr.* Kelime hazinesi. **hakas tılınıñ**

leksikazı Hakasçanın kelime hazinesi.

leksikograf Sözlükçü.

leksikografiya Sözlükçülük.

leksikologiya Sözlük bilimi.

lektor Konferansçı, konuşmacı.

lektsiya Ders, konferans: “*Matilda lektsiyaa çörbinçe.*” V.Şulbayeva (Matilda derse gitmiyor.)

lemeh Kulak demiri, demin.

leninets Leninci.

leninizm Leninizm.

lenta Kurdela, şerit. **torğı lenta** ipek kurdela

leopard zool. Leopar. **leopard teerizi** leopar postu.

lepestok bot. Taçyaprağı.

lepyoşka Pide, çörek.

lesniçestvo Orman müdürlüğü.

lesniçay Orman müdürü.

letopis Vakayiname.

leyka Süzgeçli kova. **leykanañ suğla-** süzgeçli kovayla sulamak.

leytenant Teğmen.

lezgin Lezgi.

l'gota Muafiyet, kolaylık, avantaj.

l'gotalıg s. Avantajlı, muafiyet sağlayan.

liberal Liberal

liberalizm Liberalizm.

liberal'nay s. Liberal.

liçinka zool. Kurtçuk, lârva.

liçnay nimes *gr.* Öznesiz.

lider Lider.

lif Korsaj.

lift Asansör.

liftyor Asansörcü.

liliput Cüce.

liliya bot. Zambak.

limit Limit.

limitte- Sınırlamak, limit koymak.

limittig s. Limitli, sınırlı.

limon Limon. **limon sogı** limon suyu.

limonad Limonata.

lineyka Çizgi.

lineyklġ Çizgili pır **lineykalıġ tetrad'** tek çizgili defter.

lingvist Dil bilimci.

liniya mat. Çizgi.**könġ liniya** doğru çizgi. **iġir liniya** eğri çizgi. **sınıf liniya** kırık çizgi. **liniya süp sal-** çizgi çizmek.

linkor Savaş gemisi, zırhlı.

lipa bot. İhlamur. **lipa ağas** ihlamur ağacı.

lirik Lirik şair.

lirika Lirik şiir.

list (defterde, kitapta) Yaprak. **kiniga listtarı** kitap yaprakları.

listaj (kitapta) Forma sayısı.

listovka Beyanname.

lišaynik bot. Liken.

litennay Döküm. **litennay tseh** dökümhane, döküm atelyesi.

liteyşçik Dökümcü, dökmeçi.

litera Matbaa harfi, basım harfi.

literator Edebiyatçı, edip.

literatura Edebiyat: "A pot pos tġlin, literaturazın pġlerge kirek." V.Şulbayeva (Fakat kendi dilini ve edebiyatını bilmek gerek.) **olġannar literaturazi** Çocuk edebiyatı.

litetarnay s. Edebî. **hakas literaturnay tġli** Hakas edebî dili.

litovets Litvanya(lı.)

litr Litre. **litr süt** bir litre süt, **çarım litr** yarım litre.

lobogreyka Orak makinesi.

logika Lojik, mantık.

logıçnay s. Mantıklı, makûl.

loja Loca.

lokomotiv Lokomotif.

lom Küşkü.

lombard Rehin sandığı.

losos' Som, som balığı.

lososina Somon eti.

lotereya Piyango.

loto Loto. **loto oyna-** loto oynamak.

lotoreynay Piyango. **lotoreynay bilet** piyango bileti.

lotsman Gemi kılavuzu.

lupa Büyüteç.

lyamka Askı, bretel.

lyapis Cehennem taşı.

lyon Keten. **lyön tara-** keten taramak. **anıñ sazi lyön oshas** onun saçı lepiskadır. **lyönniñ hayaġı** keten yaġı.

lyotçik Pilot, havacı.

lyuk Lombar.

lyustra Avize.

lyutserna bot. Kaba yonca.

M

ma (ı.) ün. Ha, hı!

ma (u.) e. Mı?, soru edatı. "Sin tamkı tartçaziñ ma, ay-ool? V.Kobyakov (Sen sigara içiyor musun ey oġul?)

maa bk.maġaa

maah- Yağmur altında ıslanmak.

maan (ı.) Ruhî durum.

maan (u.) 1.Özen, ilgi. **malġa maan kirek, kġzee arġıs kirek** mala bakım gerekir, insana arkadaş. 2.Bakma, besleme.

maan- İlgi, ihtimam göstermek.

maancıl İdareli, tasarruflu

maara Ak koyunun başındaki kara leke. **maara pastıh ah sġleke** kara başlı ak koç.

maara- Melemek: "Ool, naa töreen huraġanah çġli, sala maarap salġan." N.Domojakov (O, yeni doğan kuzu gibi azıcık melemiş.)

maas zool. 1.At sineġi. 2.Sinek.

macar Macar. **macar pig** macar beyi.

maçañ Bir ayakkabı türü. **tahası çoh maçañ** **maymah** öksesiz ayakkabı.

maçta Direk.

maçtoviy Direklik.

maçu 1.Totem, kutsal hayvan. **in uluġ maçu** **moġalah polġan** en büyük totemi hayvan totemi ayıdır. 2.Fetiş. **ham maçuları** kam fetişleri.

magariç İçki ziyafeti.

magazin 1.Mağaza. 2.Şarjör

magazinnıġ s. Şarjörlü. **magazinnıġ miltıh** şarjörlü tüfek.

magistral' Anayol, ana hat. **timir çol magistralı** ana demiryolu hattı.

magnat Magnat.

magnezit kim. Magnezit.

magneziya kim. Manyezi.

magnit fiz. Mıknatıs.

magnitofon Kasetçalar "Magnitofondaġı küzüresterni hızırıbışça." V.Tatarova (Kasetçalardaki güdültüleri kısıyor.)

magnitta- 1.Mıknatıslamak. 2.mec.Kendine çekmek, celbetmek.

magnittiġ s. Mıknatıslı, manyetik. **magnittiġ strelka** mıknatıslı iġne.

magniy kim. Magnezyum.

magnoliya bot. Manolya.

magometanin Müslüman.

maġaa Bana: "Maġaa kip-azah taa pırbınçe pır dee." V.Kobyakov (Bana elbise de vermiyor hiç.)

maġan (ı.) 1.Kır donlu at. 2.sag. Akıtma, hayvanın alnındaki beyaz leke.

maġan (u.) sag. Kör.

maġat 1.Güzel, hoş. 2. Doğru, dürüst. 3. Çok güzel, çok hoş. 4.Adil, adaletili. krş.mañat

maġatta- 1.Güzel yapmak, iyi yapmak. 2.Doğru yapmak. 3.Dürüst, doğru davranmak.

maġayah Oġlak. **öskiniñ palazın maġayah tıp adıdırılar** keçinin yavrusuna oġlak derler.

mah (ı.) 1.Şan, şöret, ün, nam. **mahha sıh-şöhret** kazanmak, ünlenmek. 2.Övme, metih, sitayiş: "Mayıhhanca toġmıp / Mah abıstañ ispeceñ." P.Ştıġaşev (Yoruluncaya kadar çalışmış / Övgü papazdan duymamış.)

mah (u.) Dört nal. **mah pazittiġ at** dört nala giden at.

maha 1.Öç, intikam. **maham handı** öcüm alındı. 2.Kin, garaz.

mahaçı (ı.) 1.s. Cesur, yiġit. 2.zf. Cesurca, yiġitçe.

mahaçı (u.) esk. s. 1.Kızgın, kötü yürekli. 2.Çapulcu, yağmacı.

mahaçılan- (ı.) esk. 1.Azma, gözü kızmak. 2.Çapulculuk etmek, yağmalamak.

mahaçılan- (u.) Cesurlaşmak, yiġitleşmek.

mahalıġ Övülecek, düzgün, uygun: "Yakınnañ pozıp kilebes, mında daa mahalıġ çirge urunmaanoh." V.Kobyakov (Yakını bırakıp gelerek, burada da düzgün yere düşmemiş.)

mahan- Emeklemek, emekler gibi durmak.

mahay 1.Deri ayakkabı. 2.Terlik.

mahayah (ı.) 1.Aşık, aşık kemiġi. 2.Ayak bileġine kadar giyilen çizme. **hara mahayah ödik** kara

mahayah (u.) Çam kozalaġı. krş.mahpayah.

mahayah (u.) bk.maġayah.

mahla- Kederlenmek, üzülmek, yanıp yakılmak.
mahlan- Kederlenmek, yanmak, üzülmek.
mahorka Mahorka, kalitesiz tütün.
mahpayah Aşık, aşık kemiği. krş.**mahayah.**
mahta- Övmek, yüceltmek: “*Apsahtiñ it purun çayın mahtap salıp odırğan, hol pladınañ tirin çızınıp.*” N.Domojakov (İhtiyarın kuşburnu çayını övüp oturmuş, el mendiliyle terini silip.) **Çahsı kirek pozı mahtapça.** Atasözü (İyi iş kendi kendini yüceltir.)
mahtağ 1.Övme, yüceltme. 2.Övünme, şeref.
mahtağ doska şeref tablosu.
mahtağlıg s. Övgüye değer. **mahtağlıg gramota** fahri diploma.
mahtal- Övülmek. **anıñ toğızı mahtalça** onun işi övülüyor.
mahtan- Övünmek: “*İcem sıyladı! - mahtan tur ol.*” G.Topanov (Annem hediye etti! övünüyor o.) **Çaağa parçatsañ, mahtanma, çaadañ nañçatsañ mahta.**-Atasözü (Savaşa gidersen övünme, savaştan dönersen övün.)
mahtancih s. Kendini öven, övüngeç.
mahtanis Övünme, övünüş.
mahtas- (birbirini) Övmek.
mahtat- Takdir ettirmek, övdürmek.
mahtıg s. Tanınmış, bildik, şöhretli.
mais Mısır. **mais pothu** mısır lapası.
mak Haşhaş. **mak pazı** haşhaş kapsülü.
makaron Makarna. **makaron fabrikazı** makarna fabrikası.
makaronniğ s. Makarnalı. **makaronniğ ügre** makarnalı çorba.
maket Maket, model. **zdanieniñ makedi** binanın maketi.
makintoş Yağmurluk.
makler Simsar, tellal.
maklerstvo Simsarlık, tellallık.
maksimum Maksimum.
makulatura Hurda kâğıt.
mal Mal, hayvan: “*Ol köl anda turğan malniñ suğadı polça.*” V.Kobyakov (O göl, orada duran malın sulağıdır.) **Hazıra malnı hatlatpaam tibe, his palanı hışırtpaam tibe.** -Atasözü (Düve malı böğürtmeyeyim deme, kız çocuğu bağirtmayayım deme.) **müüstig mal** boynuzlu mal. **çilgi mal** yıllık hayvanı. **ças mal** genç hayvan. **mal hadar-** hayvan otlatmak. 2.Malla ilgili **mal hazazı** mal ahır. **mal imcizi** veteriner hekim.
mala kaç. Turuncu. **mala porço** bir tür çiçek.
mala- Korumak, saklamak.
malahit Malakit, bakır taşı.
malan kız. Beyaz, ak. **malan hoy** ak koyun.
malan- Homurdanmak.
malayets Malay, Malezyalı.
malcañ Çıplak, dazlak. **malcañ tağ** çıplak dağ.
malcaj- 1.Aşınmak, şemlini kaybetmek. 2.(ökçe) Aşınmak.
malcı Çoban.
malçah sag. Balçık.
malğadaçı Kibirli, kaprisli.
malğat- 1.Çalım satmak, kurumlanmak.**kemge malhat turziñ?** kime çalım satıyorsun? 2.Nazlanmak, cilvelenmek.
malğatçı bk.malğadaçı.
mal-hus tekr. Mal, hayvan.
malni kız. Akağaç kabuğunun altındaki tatlı madde.
mallan- Mal sahibi olmak.
mallıg s. Mallı, malı olan.
malsırah Hayvan sever.
maltam Adım (ölçü birimi)

maltırha- Her şeyi bildiğini sanmak.
malyar 1.Boyacı. 2.Badanacı. **malyar toğıstarı** boya, badana işleri.
mam bk.mamay
mamay 1.Anne memesi. 2.Mama. **mam it-** çocuğu beslemek.
mamont Mamut. **mamont söögi** mamut kemiği.
mañ (ı.) Boş zaman: “*Çazı çapsih çıstança / Çadarga mañ çoh tıpçe.*” P.Ştıgaşev (Yazı güzel kokuyor / Yatmaya vakit yok diyor.) **mağaa mañ çoğil** boş zamanım yok.
mañ (ıı.) e. -le, -la **multih mañ** tüfekle.
mana- Çevrelemek, çit içine almak. **manaan çir** çit içine alınmış yer.
mañat krş.1.Çok iyi, daha iyi: “*Çohırağı daa hayda köp örkeliğ, küskeliglerni mañat piledir.*” V.Kobyakov (Çohırah’ı da nerede çok sıçan, fare olduğunu çok iyi biliyor.) **Maldañ mañat, kızıdeñ çahsı.** Atasözü (Malın iyisi, kişinin güzeli.) **mañattañ mañat** mükemmel. 2.Pürüzsüz, kusursuz, güzel. krş.**mağat**
mancı 1.Şaman giysisinde kurdele. 2.Kutsal sayılanyerlere bağlanan kurdele. 3.*mec.* Tören giysisi.
ah mancı Burkancıların tören giysisi.
mandarin bot. Mandalina. **mandarin ağazı** mandalina ağacı.
mandat 1.Belge, kart. **depudattıñ mandatı** milletvekilinin belgesi. 2.Manda. **mandat komissiyazı** yetki denetleme komisyonu.
mandatnay s. Manda. **mandatnay territoriya** manda bölgesi.
mañdih bk.mannih
mandolina Mandolin.
manej Manej.
maneken Manken.
manevr Manevra.
mangaziy 1.Depo, ambar. **artih tamah salcañ mangaziy** artan tahılın konduğu depo. 2.Morg. **üreen kızıni tutçañ mangaziy** ölünün konduğu morg.
mañhan Soluk sarı.
mañırsın Yabanı sarımsak: “*Andada pastarın pözik sun turğan çazı mañırsınnarın haphlap halarcih küreñ at.*” N.Domojakov (O zaman başlarını yüksekte tutan yabanı sarımsakları kapıp alırdı yağız at.)
mañırsınna- Yabanı sarımsak toplamak.
mañırsınnıg s. Yabanı sarımsağı bol olan yer.
manifest Manifesto, beyanname.
manifestatsiya Gösteri, nümayiş.
manikyur Manikür
manikyurşa Manikürçü.
manit 1.Gümüş para. 2.Madeni para.
manna- 1.Korumak, esirgemek. 2.Dikkatli olmak.
mañnan- 1.Boş zamanı olmak: “*Aydo hañaanıñ pırde alınzar, pırde, soonzar sıgıp la mañnanminça.*” V.Kobyakov (Aydo, atlı arabanın bir önüne bir arkasına geçerek boş durmuyor.) 2.Uğraşmak, meşgul olmak: “*Ot tüzirip mañnanğanda, Torka Aydonı, çalğıs turacaşsar hıgırıp, kir parğan.*” V.Kobyakov (Ot indirip uğraşırken, Torka Aydo’yu tek duran eve çağırıp girmiş.)
mannan- Korunmak, esirgenmek, dikkatli olmak.
mannancıhs. 1.Korunan, kendine dikkat eden. 2.Tutumlu.
mañnanıs Başarı, muvaffakiyet. **ügrençilerniñ mañnanıstarı çahsı** öğrencilerin başarısı güzel.
mañnanıstıg 1.zf.Aceleyle, çabucak.
2.s.Çabuk.
mañnanmas s. Meşgul, boş zamanı olmayan.

mannat- 1.Korutmak, muhafaza ettirmek.
2.Sakındırmak, dikkat ettirmek.
mannay İrmik.
mañniğ s. Boş, meşgul olmayan.
mañnih (ı.) *koyb.* İşlemeli cep, yan cep.
mañnih (u.) İpek. **ala mañnih tonın iñnine çaba**
tastadı ipekli paltosunu omzuna attı.
manometr *fiz.* Manometre, bası ölçer.
mañtis *koyb. kaç.* Sakinlik, huzur, rahat.
manto Manto.
manufaktura 1.Manifatura, kumaş.
manufaktura mağazını manifatura mağazası.
2.Manifaktür.
manyovr *ask.* Manevra.
mañzay *sag. zf.* Durmadan, sık sık, her zaman.
mañzıra- Acele etmek: “*Ol kızı, pozınıñ pariğan çirine mañzırap, timnenibispeen polza.*” V.Kobyakov (O kişi, kendi gideceği yere acele edip, hazırlanmasaydı.) **As işkence mañzırabacañ, atha müngence saadabacañ.**-Atasözü (Yemek yerken acele edilmez, ata bininceye kadar ivilmez.) **Suğ kizer alında mañzıraba.**-Atasözü (Suyu geçecekken acele etme.)
mañzıraaçı 1.Hızlı, süratli. 2.Aceleci, telâşlı.
mañzıras Acele etme.
mañzıras- (birlikte) Acele etmek.
mañzırat- Acele ettirmek.
mañziros bk.manzıraaçı
mañzit 1.Acele, ivedi. 2.Telâş.
mañzıtta *zf.* Çok acele, ivedilikle: *Aydo, uluğ mañzıtta oylap parıp, Torkaa çoohtapça.*” V.Kobyakov (Aydo çok aceleyle koşup Torka’ya anlatıyor.)
mañzıttığ s. Acil, ivedi: “*Ol, püün mañzıttığ ider nime par pol pardı.*” İ.Kotyuşev (Onun bugün yapılacak acil bir işi çıktı.) **mañzıttığ kirek** acil iş.
mañzum Baldız.
mara- Melemek.
maraçı Tuzlak arazi: “*Mañzıranmin timnenceñ / Maraçızına çör sıhçañ.*” P.Ştıgaşev (Acele etmeden hazırlanmış / Tuzlağına yürüyüp çıkmış.)
marat- Meletmek.
marça tös Yakasına tilki derisi dikilmiş erkek gömleği.
marganets *kim.* Manganez, mangan.
margantstıg s. Manganezli.
margarin 1.Margarin. 2.Margarinli.
margaritka *bot.* Koyungözü.
marğa *kız.* 1.Bahis. 2.Yarış.
marğaa Büyük baş hayvanın haşlanmış göğüs kısmı.
marğıs- 1.Yarışmak: “*Kadus as palğaan arğızınañ marğıs çörıp hañalcaan.*” M.Kokov (Kadus ekin demetleyen arkadaşıyla yarışıp şakalaşmış.) **Paynañ marğısba, külükneñ kürespe.**-Atasözü (Zenginle yarışma, güçlüyle güreşme.) 2.Bahse girmek.
marğızıg 1.Yarışma, mücadele etme. 2.Bahse girişmek.
marha Düğme. **holth marhazı** koltuk düğmesi.
marhala- Düğmelemek, ilikleme.
marhalan- Düğmelenmek, iliklenmek.
marhalandır- Düğmeletmek, ilikletmek.
marhalas- (birlikte) Düğmelemek.
marhalıg s. Düğmeli: “*Ah pörıktıg, çiltırah marhalıg, hilis suğınğan pır hara sıraylıg orıs.*” V.Kobyakov (Ak böklü, parlak düğmeli, kılıç kuşanmış kara yüzlü bir Rus.)
marıg 1.Kavga. 2.Mücadele. 3.Yarışma.

marıgılas- 1. Bahse girişmek. 2. Yarışmak, mücadele etmek.
marıgılas 1.Mücadele. 2.Yarışma.
marıgılas- 1.Yarışmak. 2.Mücadele etmek.
marıets Mari
marınad Turşu.
marinovannay s. Turşu, turşu yapılmış.
marinovat pol- Turşu kurmak.
marionetka Kukla, başkasının güdümünde olan.
marka 1.Pul. 2.Damga. 3.Mark (Alman parası.)
markalıg s. Pullu, pulu olan.
markizet *teks.* Markizet. **markizet kögenek** markizet elbise.
marksist Marksist.
marksizm Marksizm.
marla- Feryat figan etmek.
marlaaçı s. Feryat figan eden.
marlya Gaz bezi.
marmelad Marmelât.
marodyor Çapulcu.
mars (ı.) Mars.
mars (u.) Şaman sopasının tutacak yerindeki resim, süs.
marşa- Merhamet etmek, sevgi göstermek, sevmek.
marsı Tef tutamağı.
marsıh *kız. zool.* Sığırcık krş.
marş (ı.) Marş! **şagom marş!** adı adım marş!
marş (u.) Marş.
marşal Mareşal.
marşevay Yürüyüş, marş.
marşirovat pol- Yürümek.
marşirovka Yürüyüş.
marşrut Yürüyüş, marş yolu.
mart (ı.) Mart.
mart (u.) bk.marsı
mart (u.) Önemli, mühim. **mart hılıhtıg kızı** önemli kişi.
marten Marten. **marten moladı** marten çeliği.
marten pes marten soba.
martha *sag.* Düğme. krş. **marha**
martıška *zool.* Örümcek maymun.
mas On ikiden vurma.
masha Çekiç, tokmak.
mashacah Küçük çekiç.
maska Maske.
maskalıg s. Maskeli. **maskalıg kızı** maskeli kişi.
maskarad Maskeli balo. **maskarad kostyumu** maskeli balo elbisesi.
maskirovat pol- Maske takmak.
maskirovka Maskeleye, kamuflej.
maspah (ı.) Bağdaş. **maspah suğın-** bağdaş kurmak.
maspah (u.) 1.Ayakkabı. 2.Terlik
maspahta- Bağdaş kurmak.
massa *fiz.* Kütle
massaj Masaj. **massaj it-** masaj yapmak.
massiv Alan, saha.
massovka Miting.
massovik Miting organizatörü.
masştab Ölçek, çap.
mast' Renk.
masta- On ikiden vurma.
master Usta, uzman. **ças masterı** saat ustası.
sport masterı spor uzmanı.
masterskoy Atölye, dükkân. **maymah tükçeñ masterskoy** ayakkabı atölyesi.

maşına Araba: “*Moskvaniñ ulitsalarınca maşınalar uluğ suğniñ çashıda halın puzı, tibirep, tıhtalıp, ah turğandağ poladır.*” G.Topanov (Moskova'nın caddelerinde arabalar büyük ırmağın baharda kalın buzları derleyip toplayıp götürmesi gibi gidiyor.) **maşınadañ uluğ-kıçığ sıhçalar** arabadan büyük küçük çıkıyorlar. **üren tarıcañ maşına** ekim makinesi. **azahnañ tikceñ maşına** dikiş makinesi. **aar maşına** ağır vasıta. **maşına püdirceñ zavod** otomobil fabrikası.

maşinalığ s. Arabalı, arabası olan.
maşinist Makinist.
maşinistka Daktilo yazan.
maşinizirovat' pol- makineleştirmek.
mat (ı.) Mat, satrançta mat.
mat (ıı.) Mat, donuk.
mat (ııı.) bk. **mart (ııı.)**
mata- İtinayla, özenle yapmak: “*Matap çazap aparğan / Mahtap, anı çon isken.*” P.Ştıgaşev (İtinayla yaşamaya başlamış / Övüp onu halk duymuş.)
matap 1.zf. Çok, pek: “*Apon matap toğınça / Arığdañ ağas tartıpça.*” P.Ştıgaşev (Apon çok çalışıyor / Ormandan odun çekiyor.) 2.s. Çok. **matap sooh** çok soğuk.
matematiçeskay s. Matematikle ilgili.
matematik Matematikçi.
matematika Matematik.
material Materyal, malzeme.
materialist Materyalist.
materializm Materyalizm.
materialnay s. Maddî, özdeksel, maddesel.
materik coğ. Kıta, anakara.
materikovay s. Kıtasal, karasal. **materikovay ostrovtar** kara adaları.
materiya fel. Madde, özdek.
matır Kahraman, bahadır, yiğit. **çaağa çörceñ matırlar** savaşa giden bahadırlar.
matırha- Kendini güçlü görmek. **paybın tıp matırhaba** zenginim diye kendini güçlü görme.
matırhan- Kendini güçlü zannetmek.
matırlan- Övünmek.
matka Mertek, tavan kirişi.
matlama Düzgün, dürüst (insan)
matpah Düztabanlılık. **matpah azan** a) çarpık ayaklı. b) *mec.* Ayı.
matpay 1. Aşık kemiği. 2. Baş parmak.
matras Şilte, minder.
matros Tayfa, gemi tayfası.
mauzer Mavzer.
mavzoley Mozole.
may (ı.) Mayıs: “*Pastağı la may ülükünge tööy polibışan.*” F. Burnakov (Mayıs bir bayramına benzer olmuş.)
may (ıı.) 1. Yağ. **çağni irgide may adacañnar** yağa eskiden ‘may’ derlermiş. 2. Balık sütü. **irgek palihtıñ südi** balık sütü.
mayah bk. **mayat**
mayak Fener, deniz feneri.
mayat 1. Simurg. **altın tüktıg mayat hus** altın tüylü simurg kuşu. 2. Tavus. **altın mayattıñ çügi** altın tavusun tüyü.
mayatnik Saat maşası, sarkaç.
mayıgaçı s. Çabuk yorulan.
mayıgıs Yorulma. **mayıgıs çoh** yorulmaz yorulmadan, usanmadan.
mayıh s. 1. Bitkin, tükenmiş 2. Ağır yavaş: “*Fedor Pavloviç tamırların tutça, mayıh sabılışça tamırlar.*” N. Domojakov (Fedor Pavloviç, damarlarını tutuyor, yavaş atıyor damarlar.)

mayıh- Yorulmak: “*“Mayıhhanca toğınıp / Mah abıstañ ispeceñ.”* P.Ştıgaşev (Yoruluncaya kadar çalışmış / Övgü papazdan duymamış.)
mayıhpas s. Yorulmaz, dayanıklı.
mayıl- Yorulmak. **mayıl par-** bitkin düşmek.
mayılıstıg s. Yorucu.
mayılt- Yormak.
mayıñ 1. Zayıf, dermansız. **anıñ hazıgı mayıñ** onun bünyesi zayıf. 2. Ağır, yavaş.
mayka Mayo, sporcu fanılası.
mayla- Miyavlamak.
maymah (ı.) 1. Ayakkabı.: “*Azahtarında uluğ, ultıı çoh ipçi kızniñ maymahtarı holtañnas çörçe.*” V. Kobyakov (Ayaklarında büyük, tabanı olmayan kadın çizmeleri sallanıyor.) 2. Çizme. **nımzah maymah** yumuşak çizme. **tuup maymah** deri ayakkabı. **kiis maymah** a) keçe ayakkabı. b) *mec.* Rus.
maymah (ıı.) Parmak. **pas maymah** baş parmak.
maymah-azah *tekr.* Ayakkabı.
maymahtıg s. Çizmeli, potinli.
mayor ask. Binbaşı.
maytıh (atın) Kuyruk çıkıntısı, kuyruk dibi.
maytıh- Yorulmak: “*“Çe maytıgıbışan azahtar sösterge sah idi hınıhsıbin kilçeler.”* V. Kobyakov (Fakat yorulan ayaklar söz dinlemeye tam da istekli değiller.)
mazurka Mazurka.
mazut Mazot.
mazuttıg s. Mazotlu.
me e. Mi? Soru edatı. **körçeziñ me?** görüyor musun?
mebel' Mobilya. **mebel' magazını** mobilya mağazası.
medal' Madalya. **ügrençi altın medal alğan** öğrenci altın madalya almış.
medalist Madalyalı, madalya alan.
medik Tıp adamı, tıbbiyeli.
medikament İlaç(lar.)
meditsina tıp. Tababet, tıp, hekimlik: “*Amdı meditsina küstıg.*” V. tatarova (Şimdi tıp güçlü.)
meditsinskay s. Tıbbî.
medosmotr Tıbbî muayene, sağlık muayenesi.
medpunkt Sağlık merkezi, sıhhi yardım merkezi.
medsestra Hemşire.
meduza zool. Denizanası.
meespek 1. Deri top. **tük mispek** içi yün dolu top. 2. (masalda) Sihirli küre. **tınnıg altın meespek** canlı altın küre.
meet At yarıştırmaya mesafesi, menzil: “*Ol tusta attar pas meetke tiñ çağdap sıhannar.*” İ. Kostyakov (O sırada atlar yarışın başlangıç noktasına birlikte yaklaşmışlar.) **pas meet** yarışın başlangıç noktası, start. **azah meet** yarışın bitiş noktası, finiş. krş. **met**
meh Körük.
mehaniçeskay s. Mekanik, mekaniksel.
mehanik 1. Makinist. 2. Makine uzmanı.
mehanika Mekanik.
mehanzator Makineli tarım uzmanı.
mehanzatsiya Makineleştirmek.
mehanzirovannay s. Makineleştirilmiş.
mehanzirovat' pol- Makineleştirmek.
mehanizm Mekanizma.
meja Tarla sınırı.
mejdometie gr. Ünlem.
mejdunarodnay s. Uluslararası, milletler arası.
meksikanets Meksikalı.
meksikanka Meksikalı bayan.
meksikanskay s. Meksika'ya ait, Meksikalı .

mel Tebeşir.
melçek bk. **milçek**
mel'nik Değirmenci.
mele Destan söyleyen haycıyı teşvik etmek için söylenen söz. **mele tübeen kızının palazı pazu tas polzin** ozana 'mele' demeyenin çocuğunun başı kel olsun.
meley Eldiven: "Hollarına söölcek salaalığ sarığ meleyler kızibisken." İ.Kotyuşev (Ellerine ince parmaklı sarı eldivenler giymiş.) **hoostaan meley** işlemeli eldiven. **tuup meley** deri eldiven. **tük meley** örgü eldiven.
meliorativnay s. Toprak ıslahıyla ilgili.
meliorativnay toğıstar toprak ıslah işleri.
meliorator Toprak ıslah uzmanı.
melioratsiya Toprak ıslahı.
membrana Dıyafram.
memorandum Memorandum, muhtıra.
memorialnay s. Anıtsal, anıt **memorial'nay**
daska hatıra plakası.
meninek Doğum günü. **ir pala törize çılnıñ**
meninek itçeñ erkek çocuk doğunca her yıl doğum günü kutlanır.
meñne Kayak, kızak.
mere attıg mere hüner, sihir.
men'sevik Menşevik.
men'sevizm Menşeviklik.
menyu Mönü, yemek listesi.
merçik Futbol topu.
merek Tepe.
meridian coğ. Meridyen.
merinos zool. Merinos. **merinos hoy** merinos koyunu.
meropriatie Spor faaliyetleri.
mestkom Sendika komitesi.
mestoimenie gr. Zamir.
meşçanın Küçük burjuva.
meşçanskay s. Küçük burjuvazi.
meşke kız. Mantar.
met bk. **meet**
metafizik Metafizikçi.
metafizika Metafizik.
metall Maden, metal.
metalliçeskay s. Madenî.
metallist Madenci.
metallurg Madenci, metalürji uzmanı.
metallurğiya Madencilik, metalürji.
metan Metan.
metateza gr. Metatez, göçüşme.
meteor Gökteşi.
meteorit Gökteşi, meteor taşı.
meteorologičeskay s. Meteorolojik.
meteorologiya Meteoroloji.
metis biy. Melez, metis.
metod Metot.
metodičeskay s. Metot, yöntem.
metodika Metotlar, yöntemler.
metodist Metodoloji uzmanı.
metodologičeskay s. Metodolojik, yöntem bilimiyle ilgili.
metodologiya Metodoloji, yöntem bilimi.
metpecek Körebe, körebe oyunu.
metr Metre: "Olar Paskirneñ hada tügenci metrnñ hasçathannar." S.Çarkov (Onlar Pasker'le birlikte son metreyi kazmışlar.)
metraj Metraj, uzunluk.
metrika (ı.) Doğum kağıdı.
metrika (u.) ed. Ölçü, vezin.
metro Metro.

metropoliten Metropolitan.
micıra- Çatırdamak, çitirdamak.
micıras- (birlikte) Çatırdamak, çitirdamak: "Anañ škola turazınıñ kistinde micıras sıhannar." İ.Topoyev (Sonra okul binasının arkasında çatırdatmışlar.)
micırat- Çatırdamak, çitirdamak.
micırt-macırt tekr. Çatır çitir.
mihtı Atın iki yanı, böğrü: "Anıñ azahtarı attıñ iki mihtızına ipti, önetin egen nime çili, hoyralğlap partır." V.Kobyakov (Onun bacakları atın iki yanına uygun, bilerek eğilmiş gibi, yamulmuş.)
mut Tat, lezzet. **tamağının mudın alğan** yemeğinin tadına bakmış.
mılça Hamam, banyo. **mılça küni** hamam günü.
multa- Yaban keçisi avlamak. **añcıl kükke mıltap çörçe** avcı yaban keçisi avlamaya gidiyor.
multıh 1. Tüfek: "Pabalarınıñ multıh haba tartıp alğanın körbin halğannar." N.Domojakov (Babalarının tüfeği çekip almasını görememişler.) **multıh at-** tüfekle ateş etmek, silâh atmak. 2. Tüfekle ilgili: "Sınap hulah üstünde uzun hamcınıñ suuh haazı multıh çili tarsılabaan polza." N.Domojakov (Gerçekten kulak üstünde uzun kamçının soğuk kayışı tüfek gibi patlarsa.) **multıhtıñ atızı** tüfeğin atışı. **hurlıg multıh** yivli tüfek.
multıhtıg Tüfekli, tüfeği olan: "Hayhapçathan polça multıhtıg ool." V.Tatarova (Şaşırmış tüfekli oğlan.)
mına ünl. İşte: "Min, mına pu, Parpustağı Ertemeyniñ çilğızın hadarçam." V.Kobyakov (Ben, işte, şu Parpus'daki Ertemey'in yilkısını otlatıyorum.)
munca s. Bu kadar, bunca: "Kemniñ hoyı polcañdır munca köp?" V.Kobyakov (Kimin koyunu oluyor bu kadar çok) **muncağa çitire** şimdiye kadar.
mında 1.zf. Burada: "Mında, mındabın, -ırahtın çadap la çitçetken iriniñ tariğistiğ üni." N.Domojakov (Burada, biradayım, -uzaktan güçlkle ulaşmış erkeğin sinirli sesi.) 2.zm. Bunda.
mındağ s. Böyle: "Aalrı mındağ çar üstünde nimee püdürdiler ni." İ.Kotyuşev (Köyü böyle yar üstüne niye inşaa ettiler ki.)
mındar s. Böyle: "Pot min tiputat polğanda, mındar çurtas polbaan." V.Şulbayeva (Hey, ben milletvekili iken böyle hayat yoktu.)
minı zm. Bunu: "Halıh çon, minı istiğ, Hada-pırge homzıncañ." P.Ştıgaşev (Halk bunu duyup / Birlikte sızlanmış.)
miniñ zm. Bunun. **miniñ alında** bundan önce.
miniñ soonda bundan sonra.
minınañ zm. Bununla. **minınañ hada** bununla birlikte.
minnañar zf. İleride, bundan sonra
minnañarhı s. Gelecekteki, bundan sonraki.
minnañ zf. 1. Buradan: "Minnañ ol kiççek çiriniñ aarhı sarin harap turadır." F.Burakov (Buradan o küçük yerin kuzey tarafına bakıyor.) 2. zm. Bundan: "Nince sağıstıñ çoli / Sıhhan minnañ sığara." M.Ugdijekov (Nice düşüncenin yolu / Çıkış bundan sonra.)
mıra zool. Bir balık türü.
mırçah 1. Nohut. 2. Bezelye.
mırğı Kaval. krş. **pirğı**
mırs sag. Biber.
miş'yak Arsenik.
micir Akağaç kabuğu, akağacın kabuğuk kısmındaki yumru. **hazıñ micirineñ itken hañza** akağaç yumrusundan yapılan pipo.

miçel Gelişmemiş, raşitik çocuk. **tılı sıhpaan miçel pala** konuşmaya başlayamamış raşitik çocuk.

mıçık *sag.* 1.Mektup. 2.Yazılı belge.3.Okuma yazma: “*Hayda kördiñ, his palanı mıçikke ügretçetenin, ibde kem toğınar?*” N.Tyukpiyekov (Nerede gördün kız çocuğuna okuma yazma öğretildiğini. evde kim çalışır?) **mıçikke ügret-** okuma yazma öğretmek. krş.**piçik**

mıçıkçı *sag.* Okuryazar, okuma yazma bilen.krş.**piçıkçı**

miçman *ask.* Deniz asteğmeni.

miçurinets Miçurin.

miçurinskay Miçurinle ilgili. **Miçurinskay biyolojiya** Miçurin biyolojisi.

midee Bilinç, şuur. **mideezi çoh** bilinçsiz, şuursuz, anlayışsız..

mideelen- Bilinçlenmek, şuurlanmak. **pala mideelen pardır** çocuk büyümüş.

mideeliğ s. Bilinçli, şuurulu. **mideeliğ pala** bilinçli çocuk.

midenek İvir zıvır, öteberi. krş.**mindelek**

mif Mit, efsane.

mifiçeskay s. Mitsel, efsanevî.

mifolojiya Mitoloji.

mige 1.Eski, kurumuş ot. 2.Keçeleşmiş yün.**küsküde mige hırıhçalar** güzün yün kırkarlar.

miger Toynak ucu. **tuygah migeri** toynağın oka benzer ucu.

mii 1.Beyin. **Miiliğ pasha ügrediğ kirek çoğıl.**-Atasözü (Beyinli başa öğretmek gerekmez.) 2.**arğa miizi** omurilik. **miizi çoh** akılsız, beysiz.

miiliğ s. Beyinli.

miis Yüz, çehre. **kün miizi** gün yüzü. güneş altı. **tözek miizi** döşek yüzü.

miüstig s. Çehreli, yüzü. **tulğu miüstig ir** dolgun yüzü kişisi.

mike 1.Yalan. 2.Hile. **mikee al-** kandırmak, aldatmak: “*Çe çohır adayını mikee al polbassar.*” N.Domojakov (Fakat ala köpeği kandıramazsın.)

mikele- 1.Hile yapmak. 2.Aldatmak, kandırmak.

mikeleeçi s. Hilekâr, yalancı, dolandırıcı.

mikelen- Kandırılmak, aldatılmak, aldanmak: “*Anan ol, pozınıñ tüzine mikedip, aar-peer körglep odırça.*” V.Kobyakov (Sonra o, kendi rüyasına aldanıp oraya buraya bakarak oturuyor.)

mikelet- Dolandırmak, aldatmak, hile yapmak.

mikelig s. Yalancı, dolandırıcı. 2.Kurnazlık.

mikeyek *bot.* Bir tür ot.

mikrob Mikrop.

mikrofon Mikrofon.

mikroskop Mikroskop.

mikstura *tip.* Şurup.

milces- Yarışmak, cebelleşmek, tartışmak.

milcestes- Rast gelmek, karşılaşmak.

milçek 1. Tütün kesesi. 2.Deri torba, dağarcık.

milegir *bot.* Yabanî havuç. **milegirdeñ ügre itçeler** yabanî havuçtan çorba yaparlar.

milegirle- Yabanî havuç toplamak. **milegirlep çörceñ** yabanî havuç toplamaya gitmiş.

militarist Militarist.

militarizm Militarizm.

militarizovat’ pol- Askerîleştirmek.

militsioner Polis, polis memuru.

militsiya Polis: “*Aca, pıste militsiya, Panadañ, surağ alçalar.*” V.Şulbayeva (Anne, bizde polis var, Pana’yı sorguluyorlar.)

milliard Milyar.

milliarder Milyarder.

milligramm Miligram.

millimetr Milimetre.

million Milyon: “*Künge köp million harıcahtar çaltırasçalar.*” A.Kuzugaşev (Kardan milyonlarca kar parıldıyor.)

millioner Milyoner: “*Pıs am daa, millioner Rokfeller nimespıs.*” V.Şulbayeva (Biz henüz milyoner Rokfeller değiliz.)

millionıg s. 1.Milyonluk. 2.Milyonuncu.

min *zm.* Ben: “*Miniñ huñan hızım polğan, armıyaa parçathanda, sağırbın sinı teen.*” V.Şulbayeva (Benim sevdiğim kız vardı, askere giderken beklerim seni dedi.)

miniñ benim. **mağaa** bana. **mini** beni. **minde** bende. **minzer** bana doğru.

minneñ benden. **minneñ** benimle.

mın Bin.

miñ Ben, vücuttaki leke.

mina *ask.* Mayın.

minala- Mayınlamak.

minçet 1.Taç giyme. 2.Düğün töreni.

mindal’ *bot.* Badem, badem ağacı.

miñde- Acele etmek. **haydar miñdep parırzıñ?** nereye acele ediyorsun?

mindeg s. *zf.* Böyle.

mindelek Ufak tefek eşya, öteberi, İVİR ZIVIR. **miñeñ kiçig mindelek mini tonandırdı.** –Bilmece, iğne (Benden küçük eşya beni giyindirdi.) krş.**mindenek**

mindı Selâm, merhaba. **irkın altap mindı pirçedir** eşik atlayıp selâm veriyor. **mindı pir-** selâm vermek. **paza toğashanca izen-mindı** yeniden karşılaşıncaya kadar sağlıcakla kalın. **izen-mindı** merhabalar!

mindile- Selâmlamak.

mindiles- Selâmlaşmak, merhabalaşmak.

mindır (ı.) *zool.* Lota balığı.

mindır (u.) Dolu (yağış.) **uluğ mindır** iri taneli dolu.

mindırle- Lota balığı avlamak.

mineral Mineral.

mineral’nay s. Mineral(li). **mineral’nay udobrenieler** mineral gübreler.

mineralogiya Mineraloji.

mini Beni.

miniksın- Benimsemek.

miniksıneeçi s. Kolayca benimseyen, kabullenen.

miniksınis Benimseme.

minimum Minimum, asgarî.

miniñ *zm.* Benim.

ministerstvo Bakanlık.

ministr Bakan.

miniatura Minyatür.

miñniğ Benli, beni olan. **miñniğ töreen pala** benli doğmuş çocuk.

miñnik (bebekte) Bingıldak. **pala miñniği** bebek bingıldığı.

minomyot *ask.* Havan topu.

minomyotçik *ask.* Havan topçusu.

minonosetsTorpedo.

minus *mat.* Eksi.

minuta Dakika: “*Sah oloh minutalarda Yağor arğıstarınıñ nahlanıs kilçetkennerin, çooħha aralaspın, istip odırğan.*” N.Nerbişev (Tam o dakikada Yağor arkadaşlarının tartıştığını konuşmaya girmeden dinlemiş.)

minyor *ask.* Mayıncı.

minzer Bana doğru.

minzincek Bencil.

mir (ı.) Dünya: “*Pray mirdegi ğstençilerneñ hada...*” M.Arşanov (Bütün dünyadaki işçilerle birlikte...)

mir (ıı.) Barış.pray mirde mir için kürezig parça bütün dünyada barış için mücadele ediliyor.

mir (ııı.) sag. Sert, şiş.

mirceñ (ı.) 1.Sabırlı, inatçı, direngen. 2.Eskiye bağı.

mirceñ (ıı.) bk.micir

mirgen bk.milegır

mirge Değnek, sopa.

mirgecek kız. Kirpi.

mirgele- 1.Nişan almak. 2.Atmak, göndermek. 3. Keskenmek.

mirgelet- 1.Nişan aldırtmak. 2.Attırmak.

mirgen s. 1.İsabetli, keskin. **mirgen atıs** isabetli atış. **mirgen atıgıcı** keskin atıcı. 2.Becerikli, uz: “*Çe Timur mirgen tudıshan.*” İ.Topoyev (Fakat Timur ustaca tutuşmuş.) 3.İsabetli, doğru **mirgen çoohtaan** doğru söylemiş.

mirovoy Dünya ile ilgili . **mirovoy çaa** dünya savaşı.

mirsı tip. Beze, gудde.

mirt tip. Lenf bezi.

mis sag. Beyin.

miset pol- Engel olmak, karışmak.

miske bot. 1.Mantar. **cıcen miske** yiyecek mantar. **huruthan miske** kurutulmuş mantar. **harağay miskezi** sarı mantar. **hızıl miske** kızıl mantar. **ah miske** ak mantar. **nañmır miskezi** yağmur mantarı. 2.mec. Dik kafalı.

miskele- Mantar toplamak.

miskelet- Mantar toplatmak.

miskelig s. Mantarlı. **miskelig çir** mantarı bol olan yer. **miskelig ügre** mantar çorbası, mantarlı çorba.

mispek bk.meespek

missioner Misyoner.

missiya Misyon, görev.

mistirik (ı.) zool. Kuş adı.

mistirik (ıı.) anat. 1.Kas, adale.2.Kaslı et.

miting Miting.

mitingele- Miting yapmak.

mitkal' teks. Hasa.

mizee 1.(tarlada) Sınır. **mizee sal-** (tarlaya) sınır koymak. 2.Sınır işareti.

mobilizatsiya Seferberlik.

mobilizovannay s.Seferberlikle ilgili.

mobilizivat' pol- Seferber etmek.

mobilizovat'sya pol- Seferber olmak.

moda Moda: “*Pasha modaa min ügrenmeem.*” N.Tinikov (Başka modayı ben öğrenmedim.) **moda**

hoostira pol- modaya ygun olmak.

model' Model. **kögenek model'i** elbise modeli. **maşına model'i** araba modeli.

model'lig s. Model, modelle ilgili.

model'şçik Modelci, kalıpcı.

modernizirovat' pol- Modernleştirmek.

modernizm Modernizm.

modnay s. Moda, modaya uygun. **modnay ipçi** modaya uyan kadın.

moğaa Kızakta ağaçtan kayış halkası. **sanah moğaa** kızak halkası.

moğah bk.moğaa

moğalah Ayı. **moğalah ahsı** ayı ağzı.

moh bot. Yosun.

mohay bk.mohayah

mohayah 1.Ucube, ejder, öcü. **pohayah sinı tudıp alar** seni öcü yakalar. 2.Çok çirkin. 3.Kurt. **püürni** **mohayah tipçeler** kurda ‘mohayah’ derler. 4.Ayı

mohta- Yosun toplamak.

molat Çelik: “*Tuthan holi molat oshas pik.*” M.Arşanov (Tuttuğu eli çelik gibi sert.)

molatta- Çelikleştirmek.

molattıg s. Çelikli, içinde çelik bulunan: “*Toñ molattıg timir hasçabis.*” M.Kilççekov (Sağlam çelikli demir cevheri kazıyoruz.)

molca- Sözleşmek, anlaşmak.

molçağ 1.Sözleşme, anlaşma. 2.Mühlet, vade.

molçağlıg s. Anlaşılmış, kararlaştırılmış.

molcal- Anlaşılmak, mutkabik olunmak: “*Anı irtirer kün çetvergke molcal partır.*” N.Nerbişev (Onu yapacak gün olarak perşembede anlaşılmış.)

molcas Anlaşma, sözleşme krş. **molçağ.**

molcas- Sözleşmek, anlaşmak, uyuşmak, kararlaştırmak.

molçağ 1.Çarpık bacaklı. 2.Beceriksiz, hantal.

moldevanın Moldovalı.

moldovanka Moldovalı kadın.

moldavskay Moldovya ile ilgili. **moldavskay tıl** Moldova dili.

molekula 1.Molekül. 2.Molekül. **molekula aarı** molekül ağırlığı.

molitva Dua, kilisede toplu olarak okunan şarkı: “*Molitvanı ırlırın toosçalar.*” A.Kuzugaş (Dua okumasını bitirmişler.)

mollyusk zool. Yumuşakça.

molodes Güzel, harika: “*Sın molodes çurtapçazıñ - çoh çoos, pır nime çoh.*” V.Şulbayeva (Sen güzel yaşıyorsun, olmayan hiçbir şey yok.)

molotay El döveni. **sulanañ arıstı molotaynañ sapçañ** yulafla arpa el döveniyle dövülür.

molotilka Patoz, harman makinesi.

moltırıh (ı.) anat. Atlas kemiği. **pastağı hazanğa moltırıh söögın salçalar** ilk kazana atlas kemiğini koyarlar.

moltırıh (ıı.) Deri galoş.

momah (ı.) sag. 1.Kursak. 2.Guşa, cedre.

momah (ıı.) sag. Kadınların önlüklerinin üzerine astıkları göğüslük.

momahıtıg s. Kursağı geniş.

moñ Sakatlık, özür.

mon- bk.moon-

monarh Kral, hükümdar

monarhiçeskay s.Monarşiyle ilgili.

monarhist Monarşi taraftarı.

monarhiya Monarşi.

monarhiyalıg s. Monarşik, monarşi.

monarhizm Monarşi taraftarlığı..

monastr' Manastr.

moncih Boncuk, gerdanlık: “*Sın tanalıg, moncihtıg.*” N.Tinikov (Gerçek sedefli, boncuklu.)

mondıh z. Öyle, böyle. **Aar mondıh, peer mondıh, ıcezinde irke mondıh.** –Bilmece, küpe (Oraya öyle, buraya böyle, annesinde yumuşak böyle.)

mondıl- Hafif hafif sallanmak, ırgalanmak: “*Mondılıp öşçetken porço oshas.*” M.Arşanov (Igalanarak büyüyen çiçek gibi.)

moondır- Asarak idam etmek.

mondırğas Darağacı, idam sehpası.

mongol Moğol.krş.**mool**

moñniğ s. Sakat, özürlü. **ırgıde moñniğ töreen**

palalarnı örteceñner eskiden özürlü doğan çocukları yakarlarmış.

monopol'nay s. Tekel, tekelle ilgili.

monopolist Tekelci.

monopolistiçeskay s. Tekelcilikle ilgili.

monopoliya Tekel.

monopolizirovat' pol- Tekelleştirmek.

montyor Montajcı.
mooh Öcü. **parba, anda mooh** gitme, orada öcü (var).
mool Moğol. krş. **mongol**
moon- Kendini asmak: “*Kızı ürep parğandağı, çili piçellep, moonibizarğa çügürceñ.*” N.Tyukpiyekov (İnsan ölmüş gibi üzülüp kendini öldürmeye gider.)
moondır- 1.Asmak, asarak öldürmek. 2.Boğmak, boğarak öldürmek.
moos 1.Mitolojik yer altı kahramanlarından biri. **çiti irlıktıñ oolğı hara moos polcañ** Yedi Erlik’in oğlu Kara Moos’tur. 2.Ejder.
mor- (bağlayıp) Birleştirmek.
moral’ Ahlâk.
moral’nay s. Ahlâkî.
morcañ (ağaçta) Tabaka, kabuk. **haziñ morcañınañ itken ayah** akağaç kabuğundan yapılmış kâse.
morcañniğ s. Kabuklu, tabakalı. **morcañniğ ağas** tabakalı ağaç.
morça bot. Dügünçiçeği.
mordovskay s. Mordvin’le ilgili.
mordva Mordvinler.
mordvin Mordvin.
mordvinka Mordvin bayan.
morfema gr. Morfem.
morfologičeskay gr. Morfolojik.
morfologiya gr. Morfoloji, şekil bilgisi.
morğay sag. Saf çığneme kükürdü.
morhah Burunsalık, ağızlık.
morhahta- Ağızlık, burunsalık takmak.
morham Kolluk: “*Hacan apсах, hızıcahtıñ pazın nandıra çastıhha salıp, ırnılerindeğı sütti morkaminañ çizibışanda...*” N.Domojakov (İhtiyar kızcağısın başını döndürüp yastığa koyup, dudaklarındaki sütü kollukla sildiğinde.)
moriyah bot. Kardelen. **moriyah har soonda pastağı çahayah** kardelen kar sonundaki ilk çiçektir.
morj zool. 1.Mors. 2.Morsla ilgili.
morkov Havuç. **morkov öñniğ** havuç rengi.krş.
morkop
morkop Havuç. **morkop suu** havuç suyu. krş.
morkov
morojenay Dondurma.
mors Mors, mors alfabesi.
morsih Porsuk.
morsım Tat, lezzet.
morsımnığ s. Tatlı, lezzetli. **morsımnığ çooһ** tatlı söz.
morsın- Beğenmek, hoşuna gimek: “*Adınıñ çörizine morsınmin, hıshacah hayıs hamcızınañ arğa pastıra hıcladıbışça.*” N.Tyukpiyekov (Atının yürüyüşünü beğenmeyerek, kısa kayış kamçısını arkasına vurarak şaklatıyor.)
morşih kız. Porsuk krş. **porsih**.
morşo kız. bot. Çiçek, krş. **porço**.
morşolan- kız. Çiçeklenmek krş. **porçolan-**.
mortha Omur krş. **orha**.
moryak Denizci, gemici.
moskviç Moskovalı.
mosta sag. Köprü.
mostaa Gırtlak. **mal sohhan kizee mostaanı pirçeler** hayvanı öldüren kişiye gırtlakçı verirler. krş. **mosto**
mosto 1. Kesilmiş hayvan boynu. 2. Gırtlak. krş. **mostaa**
mot İçkiye dayanıklı kimse.
motor is. Motor: “*Kök tashılıñ ushunçadır / Küstıg motor.*” M.Kokov (Gök zirveyi uyarıyor güçlü motor.)

motorist Motorcu.
motorlıg s. Motorlu. **iki motorlıg** iki motorlu.
mototsikl Motosiklet.
mototsiklist Motosikletçi.
moydırıh Yaka, elbisede kenar, uç kısım: “*Kögenekteriniñ moydırıhtarın tolğap turlar.*” A.Kuzugaşev (Gömlerinin yakalarını kapıyorlar.)
moydırıgınañ hap- yakasından kapmak, yapışmak.
moyın anat. 1.Boyun: “*Pireede adınıñ moynın kızıbışkenneri körinçe.*” N.Domojakov (Bazen atının boynunu kesmeleri görünüyor.) **moynınañ hap-** boynundan yakalamak. 2.Boyunla ilgili. **moyın orhazı** boyun omuru. **hatiğ moyın mec. kaç** Kurt.
moyıncaһ Tasma, boyunluk.
moyınna- Yenmek, galip gelmek.
moyınniğ s. Boyunlu: “*Ol tabıstarnañ hada külkee kır halğan nıske moyınniğ irenniñ üstünzer kiis ödikter, poduşkalar uçuhhlap sıhhan.*” N.Nerbişev (O seslerle birlikte gülmeye başlayan ince boyunlu erkeğin üstüne deri çizmeler, yastıklar uçuşmaya başlamış.)
moyna- 1.Ayak diremek, kafa tutmak. 2.Hızla gitmek, yerinde durmamak, ileri atılmak.
moynah Boynu ak.
moyıncaһ Küçük boyun: “*Nıskecek moyıncağı, halbah pörıktıg pazın türep sıdabin...*” V.Kobyakov (İncecik boynucağı, geniş börklü başını götüremeyip...)
möge 1.s. Ebedî, sonsuz, ölümsüz. **möge suğ** abıhayat, ölümsüzlük suyu. 2.Ebediyen, daima.
mögı bk. **möge**
mögıs bk. **möñıs**
möke Bahadır, alp, yiğit.
mökey- (insan) Eğilmek: “*Anañ iki holınañ çirge tayanıp, turarğa mökeyzök, Çohurah, segır kilıp, hoñ itke tunabas pazoh odırta tartıbışça.*” V.Kobyakov (Sonra iki eliyle yere dayanıp, kalkmak için eğildiğinde, Çohurah, seğirerek gelip, kaba ete yapışarak yeniden oturtmak için çekiştiriyor.)
mökeyt- Eğdirmek: “*Ottarıñ taynaza, sala suhsun amırircih, arğa paa mökeytpinçe.*” N.Domojakov (Otları çığnese, birazcık susuzluğu geçirdi, paldımı eğilmesini engelliyor.)
mökezim bot. Yenilebilir bir bitki.
mökezın bk. **mökezim**
mönek s. Neşesiz, üzüntülü, sıkıntılı: “*Hızıcaam, suğ ashınah halğan, türçe tıstan, palam, — surınğan mönek ün.*” N.Domojakov (Kızcağızım, su azıcık kaldı, biraz dinlen yavrum, - yalvarmış sıkıntılı ses.)
möñı bk. **möge**
möñıs (ı.) 1.Keder, hüzün, sıkıntı. 2. s. Kederli, hüzünlü, sıkıntılı: “*Harool Abıstıñ çobağların / Ülesken möñıs ülüzın.*” M.Bainov (Harool, Abis’in acılarını /Bölüşmüş kederli ülüşünü.) 3. zf. Kederle, hüzünle, sıkıntıyla.
möñıs (ıı.) 1.(oyunda) Kura. 2.(oyunda) Kazanma.
möñıssıre- Hüzünlenmek, kederlenmek: “*Anı sizın salıp, apсах möñıssırep sıhhan.*” A.Çerpakov (Onu deşenep hüzünlenmiş ihtiyar.)
möñısten- Hüzünlenmek, kederlenmek.
möön Göden, rektum.
mööt Bal: “*Amdı tulubında huruğ-harığ la halastar paza mööt.*” A.Çerpakov (Şimdi torbasında kuruyup sertleşmiş ekmekler ve bal.)
mööttıg s. Ballı.
mörıy 1.Yarış, müsabaka. 2.Kazanma, zafer. **mörıy anı polar** yarışı o kazanacak. **nımahta, hıs alarda mörıy polar** masalda, kızı almak için yarış yapılır.

möte- Mutlu şekilde yaşamak: “*Anda mötep-çırğap çurtapça.*” V.Maynaşev (Orada mutlu şekilde yaşıyor.)

mramor 1.Mermer. 2.mermer, mermerden.

mucaý Hantal, iri.

mufta Manşon.

muğan- Acı çekmek, ıstırap çekmek krş.**muhan-**

muğuy 1.Yüksek, büyük: “*Muğuy tashullar tayan salğan / Kibis çazıların çaya tözengen.*” M.Kilçiçekov (Büyük zirvelere yaslanmış / Halı gibi yazıları serip döşenmiş.) 2.İri, büyük: “*Arabısta parlar muğuy munzuruhtar.*” V.Şulbayeva (Aramızda iri yumruklular var.)

muhah Aptal, ahmak. **pızodañ muhahpın** buzağıdan ahmağım.

muhal- Acı çekmek, ıstırap çekmek.

muhalan- Acı çekmek.

muhan- Acı çekmek ıstırap “*Amdı İcem haydi çurtap, toğınıp muhanapçadır ni ze.*” V.Kobyakov (Annem şimdi nasıl yaşayıp, çalışıp acı çekiyorsa.) krş.**muğan-**

muhanaacı s. Acı çeken, üzülen.

muhandır- Acı çektirmek.

muhanis Acı çekme, üzülme.

muhanıstıg s. 1.Acı verici, üzücü. 2.Acılı, üzüntülü.

muhas Acı, ıstırap.

muhur 1.Kısa karış. **ot pır muhur sıh parğan** ot bir kısa karış çıkmış. 2.Kısa. **muhur çul** kısa dere.

muksun Soğan.

mulçuñna- Sıkıntı çekmek, iş yapamamak.

muñ (ı.) Bin: “*Miniñ çabağa-hulunnañ hada pır muñ azıra polar.*” V.Kobyakov (Benimki tay kulunlarla birlikte binden fazladır.) **Pilbes kizee muñ çooñ, piler kizee pır çooñ.**-Atasözü (Bilmeze bin söz, bilene bir söz.) **pır muñ çarım** bin beş yüz.

muñ (u.) Üzüntü, keder.

muñ (ıı.) Özür, kusur.

muñıg s. Kusurlu, özürlü. **muñıg mal** özürlü mal.

muñar s. Biner.

muñarlap zf. Binlerce: “*Muñarlap çıl hada kilgen araçılans kibiri.*” N.Nerbişev (Binlerce yıl birlikte gelen korunma geleneği.)

mundştuk Ağızlık, çubuk.

muñnan- Acı çekmek, ıstırap çekmek.

munu- 1. Yaşlanmak: “*Min me munaan, Piçon? Kör! Kıs sınazarğa kilis parbazın.*” N.Domojakov (Ben mi yaşlandım Piçon? Bak! Güç yarıştıramazsın) 2.Bunamak “*Miniñ kızım! Kördek, munaan aynanı!*” M.Kokov (Benim adamım! Bak şu bunamış şeytana!) 2. Eskimek.

munzuruh Yumruk: “*Kolkani munzuruhañ çörgizibisken, anızı nandıra sappaan.*” A.Kuzugaşev (Kolka’yı yumrukla kovalamış, o cevap vermemiş.)

munzuruhta- Yumruklamak.

muskul Kas, adale.

muskullıg s. Kaslı, adaleli.

musta- Böğürmek: “*Puğa mustaanañ orlap tur.*” S.Kadışev (Boğa böğürmesiyle böğürtüyor.)

mustam Böğürme, böğürtü.

mustas- Böğürmek.

mustas Böğürme.

musul’manin Müslüman.

musul’manka Müslüman kadın.

musul’manskay Müslümanlıkla ilgili.

muur- bk. **mor-**

muyğah zool.Maral, dişi geyik.

muzey Müze: “*Pıstıñ aal tastında, tağ ideene çitire, çüşçe dee kürgen turça, muzey le oshas.*”

G.Kazaçınova (Bizim köyün dışında, dağ eteğine kadar yüz kadar kurgan var, tam müze gibi.)

muzika 1.Müzik: “*Balkonğa sıhçam, püün payram! Pray la çirde muzika.*” M.kilçiçekov (Balkona çıkıyorum, bugün bayram! Her yerde sadece müzik.) **djaz muzıkazı** caz müziği. 2.Müzik, müziğe ait, müzikle ilgili. **muzika şkolazı** müzik okulu.

muzikal’nay Müzik, müzikli, müzikal.

muzikalnay instrument müzik enstrümanı.

muzikant Müzikçi.

müçe bk.**müçel**

müçel (on iki hayvanlı) Takvim. **Tadar çonıñ ırgı müçeli** Hakasların eski takvimi.

müçire sag. Ekşi süttten yapılmış peynir.krş.**piçirö**

mügü sag. Ebedî, sonsuz krş.**möge.**

mükü bk.**möge**

mükü- Şahlanmak. **alıptı at müküp tastabıstı** yiğidi at şahlanarak üzerinden attı.

mülçü Kötü dikiş. **mülçü tıgılgen çik** sağlam dikilmemiş dikiş.

mültük İçinden üfleyerek sert cisim fırlatılan boru.

mün Çorba, bulyon. **Hozanahtıñ münı hoyıg, çabal kızıñıñ çüree hannıg.**-Atasözü (Küçük tavşanın çorbası koyu, kötü kişinin yüreği kanlı.) **palıh münı** balık çorbası.

mün- Binmek: “*Ah azahtıg hızıl toraat müngen, hıshacah sarıg tonniğ kızı.*” V.Kobyakov (Ak ayaklı kızıl doru ata binen, kısa sarı elbiseli kişi.) **atha münmeende, hamcı sappa.**Atasözü (Ata binmeden, kamçı vurma.)

münceñ Binit. **münceñ mal** binek hayvanı, binit.

müncük Logusa için hazırlanmış çorba. **müncük sıgar-** logusa için çorba hazırlamak.

mündür- Bindirmek. **Adı çoh kizee at mündür, kibı çoh kizee kip kızırt.** -Atasözü (Atsız ata bindir, elbisesize elbise giydir.)

mündürt- Bindirmek, üzerine oturtmak: “*Sança, partada anıñ hosti odrıçathan Leva, sigıs klasstağı Matpeyge añdara sastırıp, ağaa mündürtıp, suura tolgançathanda, andar çügür parıp, Matpeynı, nıtkızı moydırgınañ haap, tüzire tartıbishan.*” İ.Topoyev (Sança, sırada onunla birlikte oturan Leva, sekizinci sınıftaki Matpey’e yıkılıp, onu üzerine çıkarıp, çekip döndürüldüğünde, oraya koşup, Matpey’i ense boynundan tutup çekip düşürmüş.)

mündür hlk. Dolu (yağış.)

mündürbes bk.**mündürges.**

mündürges bot. Üvez ağacı.

mündüt Binit

mündüttig s. Binitli.

münsire- Canı çorba istemek.

müüre- Böğürmek.

müüreg Böğürme.

müüres- Böğürüşmek. **ah malı müüres haldı.** iyi malı böğürmeye başladı.

müüret- Böğürtmek.

müüs 1. Boynuz: “*Tazın müüzine har çuhpas, Tarıncah ipçee ir çuhpas.*” M.Bainov (Boynuzsuzun boynuzuna kar birikmez / Darılğan kadına er dayanmaz.) 2.Boynuzla ilgili, boynuzdan.

müüstig s. Boynuzlu. **müüstig çoon mal** boynuzlu büyükbaş hayvan.

müzik sag. Yüksek.**müzik tağ** yüksek dağ. krş. **pözik**

müZRük şor. Yatak. **ağas müZRük** ağaç yatak.

myaç Top, futbol topu. **futbol myacı halhaa kire toğılahtan parğan** futbol topu kaleye yuvarlana yuvarlana girdi.

myakina Kesmik, başak kalıntısı.
myatej İsyan, baş kaldırma.
myatejnik İsyankâr, asi, isyancı.
myod Bal. krş. **mööt**

N

na e. 1.Sadece, yalnızca, ancak. **mında ton na çatça** burada sadece elbise duruyor. “*Pozınıñ harnın na azıranar üçün.*” V.Kobyakov (Sadece kendi karnını doymak için.) 2. **polğan na her. polğan na nime** her şey. **irñcek kizee polğan na kün pozırah.**-Atasözü (Tembel kişiye her gün tatil.) krş. **la, le.**

naa s. 1.Yeni. **naa kögenek** yeni elbise: “*Aydo pozı andağoh naa kögenek kizibisken.*” V.Kobyakov (Aydo da onun gibi yeni elbise giymiş.) **naa tovar** yeni mal. **nap-naa tekr.** yepyeni. **naa çıl** yeni yıl. **naa har** yeni kar. 2.Taze. **naa palıh** taze balık. 3.Yakın zaman: “*Naa kilgen torğayahtar.*” V:kobyakov (Yeni gelen toygur kuşları.) **pu naadañ peer** yakın zamandır. 4.Genç, taze. **naa yablah** taze patetes. **naa ay** yeni ay. **naa çir** ham toprak, işlenmemiş toprak. **Naa çir pik, çe çüitter annañoñ pik.**-Atasözü (Ham toprak sert, fakat yiğitler ondan da sert.)

naacıla- Yenilenmek, onarılmak: “*Hazaa-hahpah naacılağlapça / Hazır soohti sağınıp.*” A.Topanov (Ev bark tamir ediliyor / Şiddetli soğuğu düşünüp.)

naacılan- Yenilenmek.

naacılal- Yeniletmek.

naah 1.Yanak: “*Naahtarı ortı tükplep parğan.*” V.Kobyakov (Yanaklarının ortası çökmüş.) **naahtarı oymar par-** yanakları çökmek. **naah söögi** elmacık kemiği.2.Yanak **izik naağı** söve, kapı pervazı: “*Kirip, pörigın suurıp, izik naağına çölene tur salğan.*” V.Kobyakov (Girip, borkünü çıkarıp, kapı sövesine yaslanmış.) **közenek naağı** söve, pencere pervazı. **mıltıh naağı** kabza.

naahta- Yanaklarına vurmak: “*Pana Taykanı oloh hoostıra naahtabişça.*” V.Şulbayeva (Pana, Tayka'ya onunla birlikte yanaklarından vuruyor.)

naahtıg s.Yanaklı: “*Tükpek naahtıg paza hıralıbışhan tuluñniğ Marğa tıp attıg ipçi.*” İ.Kotyuşev (Yuvarlak yanaklı ve kırılmış belikli Marğa adındaki kadın.) **çalbah naahtıg** geniş yanaklı.

naal- Yayılmak, serpilmek: “*Sabistıñ idı-söögı, sörtel pariğan uzınañ çabızah obaağa naalıp, çırçe çızıl pariğan oñ azaa obaağa habılıp, sol azaan izeñedeñ suura tart halğan.*” N.Domojakov (Sabis'in vücudu, sürüklenen yanından alçak taşa takılıp, yerde sürüklenen sağ ayağı taşa sıkışıp, sol ayağını üzengiden çekip çıkarmış.) 2. (Yıldırım) düşmek: “*Sınap taa, iköleñni kügürt tee naal parardañ horğıstıg polğan.*” İ.Kotyuşev (Gerçekten de ikisi de yıldırım düşmesinden korkarmış.)

naala- Yenilemek. **tonımnı naalap tiktım** paltomu yeniden diktım.

naalan- Yenilenmek.

naalat- Yeniletmek.

naanı- Serpmek (sütü, içkiyi tanrılara sunmak.)

naanıg 1.(içkiyi, sütü) Serpme, sunma. 2.Saçı, sunulan içki, süt vb. **hol ködirzem, naanıim çitsın** el kaldırsam saçım ulaşsın.

naanıgı Dinî törende saçıyı sunan kamin yardımcısı.

naanıglıg s. Dinî törende sunulan içki. **naanıglıg arağa** sunu içkisi.

naa pastah Genç kam. **pastapçathan hamnı** “**naa pastah**” tıp adapçalar yeni başlayan kama “naa pastah” derler.

naar- Bastırmak, sıkıştırmak: “*Kem kemñi naarça pıldızı çoğıl.*” İ.Topoyev (Kim kimi bastırıyor belli değil.)

naarpah Masal, hikâye. **Naarpah çooħha kirtünip, hattı hamcıdañ çırtpacañ.** -Atasözü (Masal söze inanıp, eşi kamçılammalı.) krş. **narpah**

nabaçı bk.namaçı

nabaçıla- bk.namaçıla-

nabis bk. **namıs**

nabor Dizgi, dizme. **naborga rukopıs'tı pırıbışkenner** el yazısını dizgiye vermişler.

nabornay s. Dizgiyle ilgili. **nabornay tseh** dizgi atölyesi.

naborşçik Mürettip, dizici.

naçal'nik Başkan, müdür, şef: “*Çarir, çarir, - teen naçalnik.*” S.Çarkov (Tamam, tamam, -demiş müdür.)

nadstroyka *fel.* Üst yapı. **polğan na bazıstıñ pozınıñ nadstroykazı par** her temelin bir üst yapısı var.

nadzıratel' Gözcü.

naftalin Naftalin.

nagan Nagant (tabancası): “*Soonañ Pıçon nagan ulap salğan sıhça.*” N.Domojakov (Ardından Pıçon nagan tabancasıyla nişan alıp çıkıyor.)

nagrada Ödül, nişan. **nagrada al-** ödül almak.

nagradiť **pol-** Ödüllendirmek. **Leninnıñ ordenınañ nagradit polğannar** Lenin nişanıyla ödüllendirilmişler.

nagruzka 1.Yükleme, tahmil. 2.Yük.

nağa 1.Vergi. 2.Elli sincap derisi kadar vergi.

nağag Elli sincap derisinden oluşan vergi. **pır nağag** elli sincap derisi (vergi). krş.**nağa, nahay**

nağal *hlk.* Tarla sınırı.

nağbır *hlk* bk.**nañmır**

nağı *hlk.* bk.**naa**

nağılan- *sag.* (ses) Yankılanmak krş. **yañılan-**

nağıs *kız.* Yalnız.

nağıshan *kız. zf.* Yalnızca.

nahay Vergi. **alban-nahayın ağıl keldın me?** vergini getirdin mi? krş.**nağa, nağag**

nahimovets Nahimov okulu.

nahlan- 1.Homurdanmak, mırıldanmak. 2.Üzölmek.

nahlancıh s. Homurdanan.

nahlandır- Homurdanmasına sebep olmak, mırıldandırmak, homurdatmak.

nahlanıs Homurdanma, mırıldanma.

nahlanıs- (birlikte) Homurdanmak, mırıldanmak: “*Yağor arğıstarınıñ nahlanıs kilçetkennerin, çooħha aralaspın, istıp odırğan.*” N.Nerbişev (Yağor arkadaşlarının homurdanmalarını, söze karışmadan, dinlemiş.)

nakladnoy İrsaliye. **naklodnay pas pır-** irsaliye senedi vermek.

naklonenie gr. Kip. **küsteceñ nakloneniye** emir kipi.

nakoval'nya 1.Örs. 2.Örs kemiği.

nal Yarımada.**nal istı** yarımada içi.

nalbay- Yassılmak.

nalbayt- Yassıltmak.

nalbayta *zf.* Yassı hâlde, sırtüstü, yanlamasına.

nalbır bk.**naptır**

nalog Vergi: “*Palalarğa şkola üçün ahça töle, nalog töle, sidik çurtas, ok, sidik.*” N.Tyukpiyekov (Çocukların okulu için para öde, vergi öde, zor hayat, ah, zor.) **nalog al-** vergi almak. **nalog sal-** vergi koymak. **nalog töle-** vergi ödemek.

nalpah s.Beceriksiz, hantal.

nam Süprüntü, kırıntı. **hımışha uyazınıñ otnamı** karınca yuvasının çerçöpü. **çir-nam** çerçöp, pislik. **ot-nam** ot kırıntısı, çerçöp.

nama bk.napa

nama- Yamamak. **namaçını namap saldım** yamayı yamadım.

namaçı Yama: “*Ahsah nimes azaanıñ pudında hara hus azağı, hara namaçı çılı, salbañnap pariğanın kör halğan Fedor Pavloviç.*” N.Domojakov (Sağlam ayağının budunda kartal ayağının, kara yama gibi, sallanarak gittiğini görüvermiş Fedor Pavloviç.)

namaçıla- Yamamak. **kip namaçıla-** elbise yamamak.

namaçilat- Yamalanmak: “*Hır obaalarnañ namaçılathan / Töreen çiribis - Hakasiyabis.*” M.Kilçiçekov (Tepelerle zirvelerle yamalanın / Ana yurdumuz Hakasyamız.)

namaçılığ s.Yamalı.

namağ (ı.) 1.Yamama, teyelleme. 2.Yama

namağ (ıı.) Sincap derisi.

namat- Yamatmak, teyelletmek.

namay Sincap derisi. krş. **namay**

namırt Kuşkirazi.

namıs ay Nisan.

namıs Plâenta. **inektiñ namızı** ineğin plâentası.

namıt (ı.) bk.namıs

namıt (ıı.) 1.Mil, alûvyon suğ **namıdı** su mili. 2.Set. **suğ hastada namıt salarğa kirek** su kıyısına set çekmeli. 3.mec. Kalabalık.

namzan- Homurdanmak, mırıldanmak.

namzançah hlk. s. Homurdanan, hırçın.

nan (ı.) Yan, taraf: “*Sağısiras çoh nanğa çathanda, uyğu daa tadılığ, anıñ habızı daa halın.*” N.Domojakov (Hiçbir şey düşünmeden yan üstü yattığında, uyku da tatlı, onun uykusu da derin.) **Paydañ tanıs pol, naniñda paltılığ pol.** –Atasözü (Zenginle tanış ol, yanında baltan olsun.) **sol nan** sol yan. **püürni nanni üstineñ palğlaannar** kurdu yan tarafından yaralamışlar. 2. Yan. **tonniñ nannarı tüzik** elbisenin yanları düşük.

nan (ıı.) Biçilen yerde açılan uzunca boşluk, yan, cep. **ot saapçathannar pır nan saap saldılar** ot biçenler bir cep açtılar.

nan- Dönmek, geri gitmek: “*Tüni naada ağıribızıp, nan paribışan pabazına.*” V.Kobyakov (Geceleyin hastalanıp, babasına dönmüş.) **Çağa parçatsañ, mahtanma, çaadañ nançatsañ mahtan.** – Atasözü (Savaşa gidersen övünme, savaştan dönersen övün.) **His haçadır, ool nanadır.** –Atasözü (Kız kaçar, oğul döner.)

nancı Arkadaş, dost: “*Tağ tağnañ urunspacañ, iki nancı toğaspin polbacañ teeni sin poltur.*” V.Kobyakov (Dağ dağa kavuşmaz dost dosta kavuşur dedikleri gerçek olmuş.) **Obal çohta, nancını pıl polbassıñ; hiyal çohta, honçıhtı pıl polbassıñ.** – Atasözü (Kötülük yokken, dostunu bilemezsin, belâ yokken, komşunu bilemezsin.)

nancı- Eğmek, bükmek. **ol timir alğaynı nancı tudıbıstı** o demir kovayı eğerek tuttu.

nancıh (ı.) Eğik, yatık, yamuk. **tura pır sarına nancıh** ev bir tarafına yatık.

nancıh (ıı.) Tütün kesesi: “*Apsah, tuup nançıhtañ hoostaan hañzazın sığar kilgen.*” N.Domojakov (İhtiyar, deri keseden nakışlı piposunu çıkarmış.)

nancıl- Eğilmek, bükülmek, yamuklaşmak.

nancılas- (ı.) Arkadaş olmak, dostluk kurmak.

Çahsınañ çaballaspa, çabalnañ nancılaspa. Atasözü (İyiyle kötüleşme, kötüyle dostlaşma.)

nancılas- (ıı.) Eğilmek, bükülmek.

nancılığ s. Arkadaşlı, arkadaşlı olan, eşi dostu olan.

nançığ sag. Kese, tütün kesesi. krş.**nancıh**

nandaa bk.nando

nandaas bk.nando

nandih (ı.) zool. Küçük su böceği.

nandih (ıı.)Dış cep, yan cep.

nandih (ııı.) bk.nandı

nandih- Yana yatmak: “*Yakın, at üstünde ilin polbin, at habırğazınzar nandığıp parğan.*” V.Kobyakov (Yakın, at üzerinde tutunamayarak atın kaburgasına doğru yana yatmış.)

nandı- 1.Döndürmek 2. Cevap vermek, karşılık vermek: “*Aydo numzah tabısnañ nandırgan.*” V.Kobyakov (Aydo yumuşak sesle cevaplamış.) **Inağ söske mağnañoh nandırarğa kirek.**-Atasözü (Dost sözüne dostça cevap vermeli.)

nandıra zf. Geriye, karşılık, cevap olarak: “*Aylah tağniñ ideğine çağdibas, nandıra aylanabas, ol, pozınıñ kilgen çirin körıp, turça.*” V.Kobyakov (Aylah dağının eteğine yaklaşarak, geriye dönerek o, kendi geldiği yere doğru bakıyor.) **nandıra pır-** geri vermek.

nandıriğ 1.Karşılık, cevap: “*Kirek nandıriğ pırebis!*” M.Kokov (Gerekli cevabı veririz.) **nandıriğ al-** cevap almak. **nandıriğ pır-** cevap, karşılık vermek. 2.Karşı, cevap olarak **nandıriğ sös** karşı söz.

nandırt- Döndürmek, geri vermek, karşılık vermek, cevap verdirmek.

nandı 1.Cevap, yanıt. 2.Karşılık olarak alınan hediye.

nando Çanta, cüzdan. **teer nando** deri cüzdan.

nanı- Bileğilemek. **saphını nanoşpınañ** **nanbızarğa kirek** orağı bileği taşıyla bilemek gerek.

nanıh Nüksetme.

nanıhta- (hastalık) Nüksetmek. **ağıriğ nanıhta** hastalık nüksediyor.

nanıs Dönüş, dönme, geri gelme.

nanıs- (tütün, şarap vb...) Tadı kaçmak, kokusu kaybolmak, özelliğini yitirmek.

nañmır Yağmur. **uluğ nañmır** yoğun yağmur. **ooñ nañmır** hafif yağmur. **çüze nañmır** sağanak yağmur. **nañmır tamçıhtarı** yağmur damlaları. **kügürttiğ nañmır** gök gürültülü yağmur. **nañmır suu** yağmur suyu: “*Nañmır suuna nince-nince hati sığıbas...*” V.Kobyakov (Yağmur suyunda tekrar tekrar islanarak...)

nañmırlığ s.Yağmurlu: “*Adaydañ sıhhan çılığ tınıstı / Nañmırlığ haraa çazır polbinça.*” M.Kilçiçekov (Köpekten çıkan sıcak nefesi / Yağmurlu gece gizleyemiyor.) **nañmırlığ kün** yağmurlu gün. **kinetiñ nañmırlığ çil** ani yağmurlu yel.

nanna- Yan yan bakmak.

nañna- Evlendirmek, evlendirmek istemek. **his palanı ağaa pırege nañnapça** kızı ona vermek istiyor.

nannana zf. Yanlamasına: “*İköleñ amdı, udur-tödır aylanızıp, çirge nannana çadıp aldılar.*” V.Kobyakov (İkisi birlikte şimdi, karşılıklı dönüp, yere yanlamasına yattılar.)

nanoş kız. Bileği taşı. **saphını nanoşpınañ** **nanbızarğa kirek** orağı bileği taşıyla bilemek gerek.

nañzah Palavracı, çenebaz. **nay nañzah kızı** çok palavracı kişi.

napa Lama.

napar Kayıtsız, ilgisiz, hantal erkek **pır dee çapçaa** **çoh napar** büsbütün hantal erkek.

napas Tekerlek delme aracı.

napçı Paçavra, çaput.

napla- Pat diye düşmek, yüz üstü düşmek: “*Anaň nimee-de naari napli tuskem -paza pılbinçem.*” M.Çebodayev (Sonra bir şeyin üzerine yuvarlanaak pat diye düştüp, başka bir şey hatırlamıyorum.)

naplada *zf.* Patırtıyla, kütürtüyle.

naplat- Pat diye düşürmek, yüz üstü yere yatırmak.

nap-naa *tekr.* Yepyeni.

napravlenie 1.Akım, cereyan, yön, istikamet, çıkış. 2.Yönelme. **tınancañ turazar napravlenie** dinlenme evine doğru yönelme.

napısı bk.napçı

naptır Yırtık, pırtık, yırtık pırtık.

naptıra- Yamanmak. **naptıraan kip** yamanmış elbise.

naraa Uyuşuk, tembel, zayıf. **naraa pızo** zayıf buzağı. **naraa kızı** uyuşuk kimse.

naraçie *gr.* Zarf.

narbı 1.Takoz.inişte **hañaa teerpeğine narbı suğarğa** inişte araba tekerleğine takoz koymak. 2.At bağlama kirişi.

narıh Destek, dayanak.

narıhtıg *s.* Destekli, takozlu.

narıtsatel'nay Cins, değer. **narıtsatel'nay at** *gr.* cins isim. **narıtsatel'nay paazi** nominal değeri.

narkom Halk komiseri.

narkomat Halk komiserliği.

narkoman Narkoman, narkotik tiryakisi.

narkomaniya Narkotik alışkanlığı.

narkotik Narkotik, uyuşturucu madde.

narkotizator Narkozcu.

narkotizatsiya Narkoz verme.

narkoz Narkoz, anestezi.

narodnik Halkçı.

narpah Masal, hikâye krş. **nımah, nartpah.**

narpahçı Masalçı, hikâyeci.

narpahta- Masal, hikâye anlatmak.

narpahtas- (birbirine) Masal, hikâye anlatmak.

narpahtat- Masal, hikâye anlattırmak.

narspah 1.(oturmak için) Kütük 2.Ağır, hareketsiz.

narspah çörüstig at hantal yürüyüşlü at.

nartpah Masal, hikâye. **çaalığ nartpah** savaş hikâyesi. krş. **nımah, narpah.**

nartpahçıl Masalçı, hikâyeci.

naryad 1.Emir, görev. **tarthısha naryad** yükleme emri. 2.Nöbet. **naryadta pol-** nöbet tutmak.

nas- 1.Dövmek, ufalamak. 2. Ezmek, ufalamak. **tus nas-** tuz dövmek. **sahar nas-** şeker dövmek. 3.Doğramak. **it nas-** et doğramak. 4.(birini) Dövmek.

naselenie Halk, sakin, nüfus. **gorodtıñ naseleniezi** şehrin halkı, nüfusu, sakinleri.

nashi Kıyma satırı.

nasıp' Toprak set. **timir çol nasıbı** demir yolu seti.

nasos Tulumba, pompa: “*Suğ köptelıbızer, nasos turğızarğa kirek.*” S.Çarkov (Su çoğalacak, pompa kurmak gerek.)

naspah (ı.) Bağdaş. **haspah suğına odır-** bağdaş kurarak oturmak.

naspah (u.) 1.Yulaf unundan Hakas yemeği. 2.Patates ezmesi.

naspah (ıı.) 1.Rende. 2.Kozalak ayıklama döveci.

torım saylacañ naspah kozalak ayıklama döveci.

naspahta- Bağdaş kurmak.

nasporah bk.natporah

nastır- 1.Dövdürmek, ufalatmak. 2. Ezdirmek, ufalatmak.

nastupat' pol- *ask.* Saldırmak, taarruz etmek

nastuplenie *ask.* Taarruz, hücum.

naşatır Nişadır.

naşatırnay s. Nişadır, nişadırılı. **naşatırnay spirt** nişadır ruhu.

nat Çok ağır.

natpır bk.naptır

natporah *belt.* Körebe oyunu.

natriy *kim.* Sodyum.

natsional'nay *s.* Millî, ulusal. **natsional'nay kostyum** millî kıyafet. **natsional'nay surıg** millî mesele. **natsional'nay politika** millî politika.

natsional'nost' Milliyet, ulusallık.

natsionalist Milliyetçi, ulusçu.

natsionalistiçeskey milliyetçilikle ilgili.

natsionalizatsiya Millileştirme, devletleştirme.

natsionalizirovat' pol- Uluslaştırmak.

natsionalizm Milliyetçilik, ulusçuluk.

natsist 1.Nazi. 2.Nazizmle ilgili.

natsiya Millet, ulus. “*Han tögılçe, natsiyalar tudısçalar.*” V.Şulbayeva (Kan dökülüyor, milletler kapışıyor.)

natsiyalıg *s.* Milletli, uluslu. **köp natsiyalıg** çok uluslu.

natural'nay s. Doğal, tabii, natural.

naturalist Naturalist, doğalcı.

nauçnay *s.* İlmî, bilimsel. **nauçnay toğıncı** bilim adamı.

nauka Bilim: “*Harassam, naukanı işker çörgızem.*” G.Topanov (İstersem bilimi de doğuya getiririm.) **pu knıga naukaa uluğ hozım** bu kitap bilime büyük katkı.

navaga *zool.* Navaga (bir balık türü.)

navigatsiya Denizcilik, seyrüsefer.

navodçik *ask.* Nişancı, top nişancısı.

nay Çok: “*Çoohtasçathanda, ağaa nay la hınıg pol turadır.*” V.Kobyakov (Konuşmak ona pek de güzel geliyor.) **nay köp** pek çok. **nay uluğ** çok büyük.

nay Şüphe, kuşku.

naydoba Leğen şeklinde kap.

nayhal- Sallanmak, ırgalanmak: “*Nayhalıp öşçetken porço oshas.*” M.Arşanov (Irgalanıp büyüyen çiçek gibi.)

nayıh Pek çok, fazla.

nayır Amaç, gaye.

nayıra- Kötüleşmek, sağlığı bozulmak: “*Pok, hastım apsañ, haydi nayırıp parğaziñ.*” A.Çerpakov (Vay, kayın pedirm ihtiyar, ne kadar kötülemişsin.)

nayırlıg *s.* Amaçlı, gayeli.

nayla- Şüphelenmek, kuşkulananmak. **oğır itkenine nayla-** hırsızlık ettiğinden şüphelenmek.

naylağ Şüphelenme, kuşkulananma.

naylan- Şüphelenmek, kuşkulananmak.

naylancıh *s.* Şüpheci.

naylat- Şüphelendirmek, kuşkulandırmak.

naylıg *s.* Şüpheli.

nayna- 1.Şikayet etmek. 2.Şüphelenmek.

naynan- 1.Şikayet edilmek. 2.Şüphelenilmek.

naynat- Şüphelendirmek.

nayra- 1.Irgalanmak, sallanmak: “*Ala kibis tarthan çılı nayrap turça.*” V.Kobyakov (Ala kilim sermiş gibi ırgalanıyor.) 2.Keyif çatmak, keyifle yatmak: “*Sin, Karbay, nime polıp amize tözekte nayrapçaziñ, toğızıña parbin.*” V.Kobyakov (Sen, Karbay, ne oldu da böyle döşekte yatıyorsun, işine gitmeyerek.)

nazaa Hantal, hareketsiz.

nazağay bk. nazaa

ne bk.na

nebeg *şor.* 1.Mezar, gömüt. 2.Cenaze alayı.

neçöpke *kız.* Tekne, hamur teknesi.

nedelya Hafta. **PİR künge parıp, tamahtı pİR nedelyağa al.**-Atasözü (Bir günlük yola, bir haftalık azık al.)

neeke e. Belki, muhtemelen, galiba, görüldüğü gibi. **ol sın çoottaan neeke** o görüldüğü gibi doğru söylemiş. krş. **neke**

neft' 1.Petrol. 2.Petrolle ilgili. **neft promişlennozi** petrol sanayii

neft'tig s. Petrollü.

neftyanik Petrol işçisi.

negativ foto. Negatif.

negr Zenci.

negrityanka Zenci bayan.

neke e. Belki, galiba. **püün, neke, nañmir çaar** bugün muhtemelen yağmur yağacak. krş. **neeke**

neme hlk. bk.nime

nemets Alman. **nemets tili** Almanca.

nenets Nenet. **nenets tili** Nenet dili.

nerv 1.Sinir. 2.Sinirle ilgili. **nerv sistemazi** sinir sistemi.

nervnay 1.s. Sinirle ilgili. **nervnay ağırığlar** sinir hastalıkları. 2.Sinirli. **nervnay kizi** sinirli kişi.

neytral'nay Tarafsız. **neytral'nay**

gosudarstvolar tarafsız ülkeler.

neytralitet Tarafsızlık.

neytralizatsiya Tarafsızlaştırma.

neytralizovat' pol- Tarafsızlaştırmak.

nıbiş şor. Akağaç kabuğundan yapılmış kap. **tamah urcan nıbiş** zanire konan kap.

nıhı- 1.Sıkmak, sıkıştırmak. 2.(el, ayakla) Güçle basmak. **haraan nıhıpça** gözünü ovmak.

nıhmar Alçak gönüllülük, tevazu.

nıhpar bk.**nıhmar**

nıhta Tıknaz: "*Fedor Pavloviç- salumıg, nıhta, tuustiğ ir.*" N.Domojakov (Fedor Pavloviç; ağır, tıknaz, yapılı er.)

nıhta- Tıkmak, bastırmak, güçle basmak.

nün- Yontmak; rendelemek.

nünğas Rende, yontma aracı. **sananı nünğasnañ** **nünça** kızığı rendeyele yontuyor.

nıra- (yemiş) Çok olgunlaşmak.

nıral 1.Kıl. **öskı nıralı** keçi kılı. 2. Yumuşak. **ot nıralı** otun yumuşak yanı.

nıral- Çok olgunlaşmak, fazla pişmek.

nıralıg s. Tüylü, yünlü.

nımah Masal, hikâye, destan: "*Mañnay ibde odırğan, Mañat nımahtar salğan.*" P.Ştıgaşev (Mannay evde oturmuş / Güzel hikâyeler anlatmış.)

nımah is- masal anlatmak. **alıptıh nımah** kahramanlık destanı. **tapçañ nımah** bilmece.

nımahçı Masalçı, destancı **nımahçı alıptıg** **nımahtı tañ alnına çitire ızıp toospadı** destancı kahramanlık destanını tan atıncaya kadar anlatıp bitiremedi.

nımahtıg s. Çok masalı, destanı olan.

nımalah Yuvarlak. **tüktıg nımalah** ip çilesi, kangalı. **tas nımalah** taş küre, top.

nımalahta- 1.Yuvarlamak.

boçkalarını **mostovoyzar sığara nımalahtaannar** fiçileri köprü üzerine yuvarladılar. 2. Yuvarlaklaştırmak.

nımalahtan- Yuvarlanmak.

nımalahtat- 1.Yuvarlatmak.

2.Yuvarlaklaştırmak.

nımbıs- Gözü kırmak. **pİR harağın nımbıshan** bir gözünü kırmış.

nımıl Vaaz, diniî konuşma. **abıstıñ nımılı** papazın vaazı.

nımıla- Vızıldamak: "*Fedor Pavloviç, tıp, paşa pİR sağıs hulaana sarıg seek çili nımılapça.*"

N.Domojakov (Fedor Pavloviç, diye, yine bir ses kulağına sarı sinek gibi vızıldıyor.)

nımılan- Homurdanmak, mırıldanmak krş. **kıbren-**

nımırha Yumurta: "*Hanca nımırham haap parızıñ, pozıñ daa sanabaan polarızıñ?*" N.Tinikov (Kaç tane yumurtamı kapıp kaçırdın, sayısını kendin de bilmiyorsun. **naa nımırha** taze yumurta. **ardaan nımırha** bozuk, çürük yumurta. **nımırha huruda pıs parğan** katı pişmiş yumurta. **nımırha sal-** yumurta koymak. **tañah nımırha tuupça** tavuk yumurtluyor. **tañahtı nımırhalarğa odırtarğa** tavuğu yumurtlamaya yatırmak. **haarğan nımırha** sahanda yumurta.

nımırhalıg s. Yumurtalı. **nımırhalıg tañah** yumurtalı tavuk.

nımırt 1.Kuş kirazı: "*Ol Toñzar, pıshan nımırt oshas, hara harahtarın hazi körıbısken.*" N:domojakov (O kuş kirazı gibi, kara gözlerini dikmiş.) 2.Kuş kirazıyla ilgili. **nımırt ağastarı** kuş kirazı ağaçları: "*Közenek altında, odırtıp salğan nımırt ağazı.*" A.Kuzugaşev (Pencere altına dikilen kuş kirazı ağacı.)

nımırtta- Kuş kirazı bulunan yere gitmek. **nımırt teer-** kuş kirazı toplamak.

nımırttat- Kuş kirazı toplamak.

nımırttıg s. Kuş kirazı bol olan. **nımırttıg çır** kuş kirazı bol olan yer.

nımıs 1.Yumuş, buyruk. 2. Küçük iş, görev. **nımısha çör-** hizmetinde bulunmak.

nımısçı Ayakçı, hizmetkâr, uşak.

nımıt- Saldırmak, yumulmak: "*Çohır aday hızız sarıg adaynıñ tamağın üze tıstebısken paşa, mahaçaa kır parıp, am daa nımıtçathan.*" N.Domojakov (Ala köpek kızıl sarı köpeğin boğazını dişleyip koparmış ve daha da sinirlenip daha da yumulmuş.)

nımza- (ı.) Emretmek, mecbur etmek.

nımza- (ıı.) Yumuşamak: "*Alcıbaynıñ ünı nımzap parğan.*" S.Çarkov (Alcıbay'ın sesi yumuşamış.) kabarmak.

nımzah s. 1.Yumuşak, okşayıcı, tatlı: "*Nımzah tabısnañ nandırgan.*" V.Kobyakov (Yumuşak sesle cevap vermiş.) **çüregı nımzah** yufka yürekli. 2.Yumuşak, katı karşıtı: "*Çe nımzah ot tözek, tadılıg uyğu Aydomı tabırah çaba pashan.*" V.Kobyakov (Fakat yumuşak ottan döşek, tatlı uyku Aydo'yu çabucak sarmış.)

nımzan- Emretmek: "*Anıñzar kem-de nımzanarğa hıshır halğan.*" F.Burnakov (Ona doğru birisi emrederek bağırmış.)

nımzas Yumuş, buyruk.

nımzat- 1.Yumuşatmak: "*Çılıg nañmir toolapçadır / Çırnıñ paarın nımzadıp.*" P.Ştıgaşev (Ilık yağmur dökülüyor / Yerin göğsünü yumuşatıp) kabartmak, belleyerek yumuşatmak. 2.mec.Yumuşatmak "*Kömes nımzadarğa köksımnı / Araçon azın kilep körçem.*" V.Maynaşev (Biraz yumuşatmak için göğsümü / Ayran içkisi arıyorum.)

nıñmah s. Yuvarlak, çember, tekerlek: "*Sarıg tay, pıs hulahtıg, nıñmah sağırlıg, tört çastıg mal.*" N.Domojakov (Sarı tay, sivri kulaklı, yuvarlak sağrılı, dört yaşında hayvan.)

nıñnah 1. zf. Rahat, uygun. **mında nıñmah odırarğa** burası oturmak için uygun. 2. s. Rahat, uygun.

nıñnahta- Uygun, rahat hâle getirmek.

nıñnahti zf. Uygun şekilde, uygunca, rahat olarak.

nıplät- hlk. Kırmak. **harahnañ nıplät-** göz kırmak. **ol haraan nıplätpin kör-turğan** gözlerini kırmadan baktı.

nırsla- sag. Gürlemek krş. **nızıra-**

nırsrah sag. Gürültü, patırtı krş. **nızırak**.
nırslat- sag. Gürültüden krş. **nızırat-**.
nıspah bk. **nıtpah**
nıtpah s. Kısa, alçak, engin.
nızıra- 1. Gürüldemek, gümbürdemek:
"Kızılerniñ aya sabıstarı, at tabanı nızıraannañ hada pırge nızırıp sıhhan." İ. Kostyakov (İnsanların alkış sesleriyle atın ayak sesleri birlikte gümbürdemiş.)
kügürt nızırıpça gök gürlüyor. 2. Gıcırdatmak.
"Nızırıp sındırılığ teerpekeri." M. Arşanov (Gıcırdayıp sağlam tekerlekleri.) **olğannar nızırıpçalar** çocuklar gürlüdü çıkarıyor. krş. **küzüre-**, **nñre-**.
nızırak 1. Gürültü. 2. Gıcırta. 3. Patırtı. 4. Ses.
nızıras 1. Gürültü. 2. Ses. 3. Patırtı.
nızırat- 1. Gürültü çıkartmak. 2. Gıcırdatmak.
ızık nızıratçalar kapıyı gıcırdatıyorlar.
nızırt Gürültü, patırtı. **nızırt-nazırt tekr.** patır-kütür.
ni e. Acaba, ki, ya: *"Aalmı mındağ çar üstünde nimee püdürdiler ni."* İ. Kotyuşev (Köyü böyle yar üstüne niçin kurdular ki.) **ol kilgen me ni?** o gelmiş mi acaba. **noğa la min parğam ni?** niçin sadece ben giyorum acaba?
nige 1. Nişanlı. 2. Yenge.
nigeci Yenge: *"Prayzı pılgenner: Payusa nigeci irin sağıp tudın çörgeñin."* A. Çerpakov (Hepsi anlaşlar, Payusa yengenin kocasını düşünüp destek aldığı.)
nii Yen, kol. **nii çoh kögenek** Yelek.
nübek Hantal, beceriksiz.
nüges bk. **nügezek**
nügezek Hafif. **artıncağım nügezek** yüküm hafif. **nügezek puh la oshas** tüy gibi hafif.
niik (ı.) 1. Hafif. **Argısnan ködirgen töge niik, argısnan itken toğıs niik**-Atasözü (Arkadaşla götürülen kütük hafif, arkadaşla yapılan iş hafif.) **niik artıncah** hafif yük. 2. Kolay: *"Aar künnerni niik idibizerine ol kızı polis pırgidek oshas poladır."* V. Kobyakov (Ağır günleri hafifletmesine o kişi yardım edecekmiş gibi görünüyor.) **niik zadaça** kolay problem. **niik çol** kolay yol. **niik çurtas** kolay hayat, rahat hayat. 3. Hoppa, düşüncesiz. **niik kizi** zıppır, hoppa, düşüncesiz. **niik artilleriya** hafif silâhlar. **niik promışlennost** hafif sanayii. **niik tun-** kolay nefes almak. **niik it-** kolaylaştırmak.
niik (u.) 1. s. Ucuz. **paazı niik** fiyatı ucuz. 2. z. f. Ucuz, ucuz. **niik al-** ucuz almak.
niike z. f. Hafif giyinmiş. **tashar niike sıhtı** dışarı hafif giyinik çıktı.
niikke z. f. Ucuzca, ucuz olarak.
niikte- (ı.) 1. Hafiflemek. **artıncahtı niiktep** sal-yükü hafifletmek. 2. Kolaylaşmak. **toğıs niikte-** iş kolaylaşmak.
niikte- (u.) Ucuzlamak.
niiktel- Kolaylaşmak.
niikten- Kolaylaşmak.
niiktet- Kolaylaştırmak.
nikel' Nikel.
nikel'le- Nikelâjla kaplamak.
nikel'lig s. Nikelli. **nikel'lig idis** nikelli kap.
nikelirovannay s. Nikelâjlı.
nikelirovka Nikelâj, nikelleme.
nilbeñne- Yalpalamak.
nilbeñnet- Yalpalatmak.
nilber İri, dolgun. **nilber pazahtıg tamah ösken** dolgun başaklı buğday yetişmiş.
nime z. m. 1. Ne, şey, nesne. **Sın nime haçan daa çinedir.** -Atasözü (Gerçek olan daima galiptir.) **pu nime?** bu ne? **nime kirek?** ne gerek? **noo daa nime**

her şey, her ne. **nime dee polza** her ne olsa. **nime dee** her ne. **pır dee nime çoğıl** hiçbir şey yok. **nimee** niye. **nimedey** neden. **Soona saldırgan nime soop parcañ.** -Atasözü (Sona kalan dona kalır.) 2. Nesne, eşya, mal. **pır nime** bir şey. **pala oynacañ nime** oyuncak. **çir nime** yiyecek. **nime üteceñ** vida. **nime çupçathan kızı** koleksiyoncu, koleksiyoner. **çazırçathan nime** sır, giz. **nimee çarabas** tembel, avare. **nime dee** hiç bir şey. **nime de** her şey, hiç bir şey. **anca nime** bu kadar mal, şey.

nimedey z. f. neden, niçin, ne hakkında.
nimekte- Emeklemek. **pala polca nimektepeç** çocuk zeminde emekliyor.
nimektet- Emekletmek.
nimelig Eşyalı, şeyli.
nime-noo Eşya, şey. **nime-noolarnı vokzalzar apar salarğa** eşyaları garaja götürmek.
nimes Değil. *"Altınzarında uluğ nimes köliçek."* V. Kobyakov (Alt taarında büyük olmayan gölcük.) **ol nimes** o değil. **ol anda nimes** o orada değil. **Aba inekke harındas nimes.**-Atasözü (Ayı ineğe kardeş değil.) **İbde dee nimes, tashar daa nimes.** Bilmece, pencere (Evde de değil, dışarıda da değil.) **pasha nimes** önemsiz, ne olursa olsun. **ür nimeste** yakın zamanda.
nimeze bağ. Ya da, öyleyse, veya, böylece. **min pararın nimeze sin** ben gideceğim veya sen.
nimis (ı.) 1. Yemiş: *"Hayda nimis tapsalar."* P. Ştıgaşev (Nerede yemiş bulsalar.) **İrte turğan hushacah nimiske tüzedir, irte turbaan hushacah harağın çuhçıp odıradır.**-Atasözü (Erken kalkan kuşçuk yemişe düşer, erken kalkmayan kuşçuk gözünü ovalar.) 2. Ceviz. 3. Avlamak için konan yem.
nimis (u.) sag. Yem.
niimiste- (ı.) Olgunlaşmak, tohumlanmak.
niimiste- (u.) sag. Avlamak için yem koymak.
niimistig 1. Yemişli. 2. Cevizli.
niimzeg 1. Yemiş gagalama. 2. Otu dişleriyle koparma. 3. Yem.
niimzegligh s. Yemli.
niimzen- 1. Kuş yemi gagalamak. 2. Hayvan ağızıyla otu koparmak. 3. Yürüyerek bir şeyler atıştırmak.
niimzendir- 1. Kuşa yem vermek. 2. Hayvanı otlatmak.
niin Bağırsakların içindekiler.
niin (ı.) kız. Buzların çözülmesi.
niin (u.) hlk. En. **niin uluğ** en büyük.
niin (ı.) Yen: *"Noni ündezer ornına, hol niini işüneñ hol çızıncah-pladı sığar kilgen."* A. Çerpakov (Noni seslenmek yerine, kolunun yeni içinden el kurulama havlusu çıkarmış.) **uzun niin** uzun yen. **niin çoh** yensiz. **hol sınza, niin istinde** kol kırılma yen içinde.
niin (u.) Buz kütlesi. **suğa niin kırçe** buz parçası suya giriyor.
niince Kaç? **niince kizi parça** kaç kişi gidiyor?
niince-niince çok, çok kere, sayısız.
niinci İnci, inci boncuk. **niinci çis-** inci dizmek.
niincineñ hoosta- inciyle süslemek, nakışlamak.
niindi- Aramak, üstünü karıştırmak.
niindig bk. **niindöl**
niindit- Karıştırmak, aratmak.
niindöl Arama, araştırma. **aal-künneñ niindölge** parçalar komşularla aramaya gidiyorlar.
niinire- Gürlmek. krş. **niinre-**
niinile- Çınlamak, çalmak. **çası niinile-** saat çalmak.
niinığ s. Yenli. **uzun niinığ** uzun yenli.

nñre- Gürlemek. **ır nñre-** şarkı söylemek.
krş.nñre-
nñret- Gürletmek.
ninzi Yedek.
ninziilen- Hazırlanmak, tedarik etmek. **ninziilen**
kızı tedarikli kişi.
ninziilg s. Tedarikli.
nir bot. Kırmızı yaban mersini. **nir suu** kırmızı yaban mersini suyu.
nirle- Yaban mersini toplamak.
nirlet- Yaban mersini toplatmak.
nirliĝ s. Yaban mersini bol olan yer **nirliĝ ön** kırmızı yaban mersini rengi.
nirsi- Küflenmek, bozulmak.
nirsig 1.Küf. 2.Küfsü. **nirsig saban** küfsü fiçı.
nirsig suĝ küfsü su.
nis Ağır, güç, zor. **nis sındırlıĝ kızi** ağır karakterli kişi.
niske (ı.) 1.İnce: “*Anñ niske söögıce muzıkaa kılıstıre nık eelçe.*” V.Tatarova (Onun ince vücudu müziĝe uygun olarak kolayca dönüyor.) **niske tetrad'** ince defter. **niske sınıĝ** ince boylu. **niske tabıs** ince ses. 2.Dar. **niske lenta** dar şerit.
niske (ıı.) Boĝaz. **niskem aĝırça** boĝazım aĝırıyor.
niskecek 1.İncecik: “*“Niskecek moynucaĝı, halbah pörıktıĝ pazın türep sıdabin...”* V.Kobyakov (İncecik boynucaĝı, geniş börklü başını götüremeyip...) **niskecek ünıĝ** ince sesli. 2.Daracık. **niskecek lentecah** daracık şerit.
niskeret- Daraltmak.
nispek (ı.) Pıhtı, çöküntü. **nispek han** pıhtı kan.
nispek (ıı.) Tabaka, katman.
nispek (ııı.) Uzun tüylü deri. **nispek ton** kürk manto.
hispekten- Pıhtılaşmak, tortulanmak. **çoor**
nispekten parça yoĝurt katılaşıyor.
nispektıĝ s. Pıhtılaşmış, tortulanmış. **nispektıĝ ayran** tortulanmış ayran.
nıtke Ense: “*Panarı, nıtkezıneñ haap alıp, ıcezınzer söörtepçe.*” V.Şulbayeva (Pana'yı ensesinden kapıp, annesine doĝru sürüklüyor.) **nıtke söögı** ense kemiĝi.
nıtkele- Ensesine vurmak: “*Hatıĝ hol, azıra tartıp, ızıkser sashan, anañ ızıkteñ tashar tıĝı çaçırada nıtkelebısken.*” N.Domojakov (Sert el, çekip ayırıp, kapiya doĝru savurmuş, sonra kapıdan dışarı ensesinden tutup fırlatmış.)
nıtkelet- Ensesine vurdurmak.
noĝa zf. Niçin, neden, ne sebeple, neden dolayı: “*Hol-azaañ noĝa pıdı aĝarĝlap parĝan?*” V.Kobyakov (Elin ayaĝın niçin böyle aĝarmış.) **noĝa-da** nedense, niçin, “*Örkeler noĝa-da körınmınçeler.*” İ.Topoyev (Fareler niçin çıkmıyorlarsa.) **sırer noĝa tınanarĝa parbinçazar** siz niçin dinlenmeye gitmiyorsunuz? **noĝa idi saĝınçazın** niçin öyle düşünürsünüz?
noĝan Yeşil: “*Noĝan toñ torĝı kögeneende / Köygen porçolıĝ hızıl een.*” M.Bainov (Yeşil palto ipek gömleĝinde / Yanmış çiçekli kızıl yazı.) **noĝan-kök** yeşil mavi.
nohçah Yulaf unu ekmeĝi.
nohi Kozalak düşürme sopası.
nohıla- Sopayla vurarak kozalakları düşürmek.
nohta 1.Yular, dizgin.**kümüs nohta** gümüş dizgin. 2. *mec.* Favori. **hara nohta saĝallıĝ** kara favorili.
nohtala- Yular vurmak, dizgin takmak..
nohtalat- Yular vurdurmak, dizgin taktırmak.

nohtalıĝ s.Yularlı, dizginli.
nol' Sıfır.
nol'lıĝ s. Sıfırlı.
nomadah 1.Erkelik organı. 2.Aygırın erkelik organı
noman zool. Köstebek.
nomer 1.Numara. **biletññ nomerı** biletin numarası. 2.Sayı. **jurnalnıñ tüĝencı numarı** derginin son sayısı. 3.Oda. **gostinitsada pos nomerlar par** otelde boş odalar var.
nomerla- Numaralamak.
nomerliĝ s. Numaralı.
nomza Elets, bir balık türü.
nomzan- Şarkı söyler gibi konuşmak.
noñniĝ bot. Yaban Mersini.
noñnıh bk.**noñiĝ**
noo s. Herhangi, nasıl, ne. **noo kızi** hangi insan. **noo daa kızi** herhangi bir kimse. “*Çurtasta noo nıme polbinça.*” M.Bainov (Hayatta ne olmuyor ki.) **noo nıme** her ne, ne: “*Ayool, noo nıme kirektır saĝaa.*” V.Tatarova (Ey oĝul, ne gerek sana.)
noo-noo tekr. Çok çok uzak. **noo-noo parıbışan** çok çok uzaklara gitmiş.
noortpas İneĝin aşık kemiĝine ok atma oyunu.
nooza 1.Ya, hani: “*Pabañ par poltır nooza, a sin çoĝıl teezññ.*” V.Şulbayeva (Baban varmış ya, sen yok demistin.) 2. Ne de olsa: “*Maĝaa öñnenerge kirek, aktrisabin nooza.*” V.Şulbayeva (Ben renklenmeliyim, ne de olsa artistim.)
norma Norm, oran, nispet.**normazın künnññ**
azıra toldırça normunu her gün fazlasıyla yapıyor.
norvejets Norveçli.
norvejka Norveçli kadın.
norvejskay s.Norveçle ilgili, Norveç.
noski Çorap.
nota müz.Nota. **notalaca oyna-** notaya göre çalmak.
nota müz. Nota. **notalarnañ alıs-** nota vermek.
notalıĝ müz. s. Notalı.
notarial'nay s. Noterle ilgili. **notarialnay**
kontora noter ofisi.
notarius Noter.
notha sag. bk. **nohta.**
noyabr' Kasım.
noza e. Ki, ne de olsa. **ol am daa aĝırıĝ noza,**
annañar çatça o hâlâ hasta ki, bu yüzden yatıyor. **ol pılçe noza** o biliyor ya.
nöös zf. Acaba! nasıl! yoksa! **nöös undıbıřazıñ** nasıl unutursun! “*Nöös sinneñ pasha hıs tabılbas maĝaa?*” V.Tatarova (Acaba senden başka kız bulunmaz mı bana?) “*Nöös haraañ körbinçe, nöös hulaañ ispinçe?*” V.Şulbayeva (Nasıl gözün görmüyor, nasıl kulaĝın işitmiyor?) “*Nöös sinññ pır dee kızi çoĝıl?*” V.Şulbayeva (Niçin senin bir de adamın yok?) “*Nöös hınĝan nımenı aĝılbas.*” V.Tatarova (Niçin sevdiğin şeyi getirmez?)
nuĝ- Gözleri kapatmak: “*Aydo, ikı haraĝın çıplada nuup, çirge tñndere tüzıp, çadıbıstı.*” V.Kobyakov (Aydo, iki gözünü kırpıştırarak kapatıp, yere dönerek yatmış.)
nuul- Yumulmak, kapanmak: “*Aydonıñ harahtarı postarı nuulup, sabıhsaan..*” V.Kobyakov (Aydo'nun gözleri kendiliĝinden yumulup, uyuklamış.)
nuzuruh Yumruk krş. **munzuruh.**
nuzuruhta- Yumruklamak krş.**munzuruhhta-**
nüĝ Yün minder.
nüñ 1.Yün. 2.Kuş tüyü. 3.Yünden minder.

nüñmes bot. Çim, çimen.

nüñniğ s. 1.Yünlü. 2.Yün sahibi.

nüñür 1.Boşluk, oyuk, kovuk. **ağas nüñürü** ağaç kovuğu.2.Mağara.

nüter Hastayı kurmak için ruhlara sunulan kurban.

nyan'ka Dadı, çocuk bakıcısı.

nyanya Dadı, çocuk bakıcısı.

O

o ün. oo! oy! **o, haydağ çahsı çir!** oo, ne güzel yer! **o, haydağ külküstü!** o, ne komik!

oazis Vaha.

obaa 1.Taş kurgan: “*Oñ azaa obaağa habılıp, sol azaan ižeñedeñ suura tart halğan.*” N.Domojakov (Sağ ayağı taş kurgana takıyıp, sol ayağını üzengiden sıyrıp çıkarmış.) 2.Dağ geçidinde taş yığını. 3.Kurgan, balbal.

obaala- Taşı kümelemek, yığmak.

obaalğ Taş yığını olan, höyük taşı olan: “*Tas obaalğ kök çazılarıñ / Talayğa çuunca, töreen çirim.*” M.Kilçiçekov (Taş höyükü gök yazıların / Denizde yıkanır ana yurdum.)

oba-çibe (kamin) Bütün vücudunun titremesi. **oba-çibe tartınıp, hamnap turadır** her tarafı titreyerek kamlıyor.

obağ 1.Felâket, belâ: “*Hazır obağ üzildî / Harool oshas ökisterge.*” A.Topanov (Gaddar belâ bitti/ Harool gibi öksüzlere.) 2.Zarar, zıyan.

obal 1.Kötülük. **Obal çohta, nancını pıl polbassıñ; hıyal çohta, honcıhtı pıl polbassıñ.** - Atasözü (Kötülük yokken, dostunu bilemezsin, belâ yokken, komşunu bilemezsin.) 2.Günah: “*Palalğ hustı hıyırtaanı obal, obal polçañ.*” N.Domojakov (Yavrulu kuşu incitmek günah, günahdır.) 3. Ceza. **obal huday!** Ey Tanrı!

oballan- 1.Günah işlemek. 2.Kötülüğün olacağını önceden sezme. 3.Yemin etmek.

oballancıh Günahkâr

oballığ s. 1.Acılı, acıklı. 2.Talihsiz.

obed Öğle yemeği: “*Obed çoh pır nidile!*” A.Kuzugaşev (Öğle yemeği yok bir hafta.)

ob'ekt Nesne, obje.

ob'ektiv Objektif.

ob'ektivnay Nesnel, objektif.

obelisk Dikili taş.

obez'yna 1.Maymun. **kızee tööy obezyana** insana benzer maymun. 2.Maymunla ilgili. **obez'yana megi** maymun kürkü.

obezlička Şahsi sorumluluk yokluğu.

obiras İkon, aziz tasviri: “*Obiras alında tıstenekti: ‘Çayaanım, hudayım, çazıhtan araçıladah! Pıstıñ aalğa ayna püdırgeñ nime kilçe.’ tıp sıbıranğanı tashar pos istılgen.*” M.Kokov (İkon önünde dizleri üstüne çöküp: “Tanrım, Hudam, yanlıştan koru! Bizim köye şeytanın işi geliyor.” diye dua etmesi dışarıdan da işitilmiş.)

obi (su üstünde) Seki, yükseklik. **obi polğan çirde köp kızı polğan** su yüksekliği olan yerde çok kişi varmış.

obırçı Çember, halka.

obırçılığ s. Çemberli, halkalı.

obkom Bölge komitesi

oblast' Bölge, alan, saha. **Hakasskay Avtonomnay oblast'** Hakas Özerk Bölgesi. **kolhoz püdırrii oblazında toğınarğa** kolhoz inşaatı sahasında çalışmak.

oblast'noy s. Bölge, bölgesel. **partiyanıñ oblast'noy komitedi** partinin bölge komitesi.

obligatsiya Tahvil.

oblitsevat' Kaplamak. **mramornañ oblitsevat** pol-mermerle kaplamak.

oblona Halk eğitim bölge şubesi.

obmundirovaniye 1.Askerî elbise giydirme, sağlama. 2.Askerî elbise.

oboi Duvar kağıdı.

oborona 1.Müdafaa, savunma. 2.Savunmayla ilgili. **oborona promışlennozi** savunma sanayii. 3.Savunma hattı. **oboronanı talabızarğa** savunma hattını yarmak.

oboronitel'nay s.Savunma, müdafaa.

oboritel'nay taktika savunma taktiği.

oboronnay Savunma, müdafaa.

oboronyat' pol- Savunmak, müdafaa etmek.

oborot Devir, tur, dolanım.

oborudovaniye Teçhiz, donatma.

oboyma Fişek bağı, şarjör.

oboyşçik Kaplamacı.

oboz Atlı araba katarı.

obrabotka İşleme. **metall obrabotkazı** metal işleme.

obras İkon.

observatoriya Gözlemevi, rasathane.

obstanovka Durum, şart.

obstoyatel'stvo Keyfiyet, ahval.

obşçay Genel, umumî.

obşçejitiye Yurt, talebe yurdu.

obşçestvennay Sosyal, içtimai.

obşçestvennik Toplumcu, toplumda aktif.

obşçestvennost' Toplumun ileri gelenleri.

obşçestvo Toplum, topluluk.

obyazannost' Mecburiyet, mükellefiyet, yükümlülük.

obyazatel'nay Mecburi, zorunlu.

obyazatel'stvo Taahhüt, vecibe.

obzor Özet, panorama.

ocañ Kam اساسı ruhu. **orba sapçañ ocañ** kamin tefiini döven tokmak ruhu.

oçağında Karşısında, karşı yakasında. **ol kölniñ oçağında** o gölün karşısında.

oçered' Sıra, kademe.

oçerednoy s. Olağan, mutat. **oçerednoy otpusk** yıllık izin.

oçi Küçük: “*Çe oçi oolğı Toray, çaanı toossa, çayğızın ibzer haydi daa aylanarbin tıp pis hati pıçık pashan.*” A.Çerpakov (Fakat küçük oğlu Toray, savaş bitince, yazın eve ne olursa olsun dönerim diye beş kez mektup yazmış.) **oçi pala çurtta haladır** küçük çocuk evde kalır. **oçi hızım** küçük kızım.

oçih Sacayağı: “*Pastağızın apсах tas çayniğın oçihha odirtıbishan.*” N.Domojakov (Öncelikle ihtiyar taş çaydanlığını sacayağıma koymuş.)

üs azahtığ tas oçih üç ayaklı taş sacayağı.

oçır Ocak: “*Öriñmee oçırğa tur salğam.*” V.Şulbayeva (Kaymağı ocağa koydum.)

oçki Gözlük.

oçkilig s.Gözlüklü. **oçkilig hıgır-** gözlükle okumak.

oçko Sayı, puan.

oda (bahçe veya tarlayı) Zararlı otlardan ayıklama. **hıra odazı tuzı** tarlayı yabanî otlardan ayıklama zamanı.

oda- (ı.) Zararlı otları ayıklamak. **hıra oda-** tarlayı zararlı otlardan ayıklamak.

oda- (ıı.) Yakmak: “*Srananı pray odap parirlar.*” V.Şulbayeva (Ülkeyi bütünüyle yakıyorlar.)

odağ 1.Alaçık. **ot odağ** ottan alaçık. 2.Avcı kulübesi, derme çatma kulübe. 3.*mec.* Avcı kulübü.

odağ pazı avcılık kulübü başkanı.

odala- Zararlı otları ayıklamak.

odar (ı.) Işıklı balık avlama.

odar (ıı.) Otlak.

odarla- Işıklı balık avlamak.

odarlan- Otlanmak. **odarlanğan at** otlanan at.

odas Otları ayıklama, yabancı ottan ayıklama.

ogorod odazı bahçeyi yabancı otlardan ayıklama.

odat- Yabancı otları temizletmek, ayıklatmak.

odekolon Kolonya.

odeyalo Battaniye. **sırlaan odehyalo** yorgan.

odin- 1.Ateş tutuşmak. 2. Erimek. 3. Yakmak:

“*Kem haydağ odıñnañ pes odınçathanın kör turıbishan.*” N.Nerbişev (Kimin hangi odunla soba yaktığına bakıyor.)

odiñ Odun: “*Köy parğan odıñnıñ külın hança daa pulğastır - köybes.*” V.Şulbayeva (Yanan odunun külünü ne kadar karıştırırsan da yanmaz.) **odiñ-salıñ** tekr. odun.

odındır- Tutuşturmak.

odınıs Tutuşma.

odınıs- Tutuşturmak.

odiñna- Oduna gitmek.

odır- Oturmak. **icezi çabalnıñ palazın alba,**

izgi çabalnıñ törine odırba.-Atasözü (Annesi kötünün kızını alma, kapısı kötünün başköşesine oturma.) **pağa**

odır- intihar etmek, kendini asarak öldürmek. 2.Yardımcı fiil olarak sürekliliği ifade eder: “*Çirdeñ kök odıcahtar köringlep odırçalar.*” V.Kobyakov

(Yerde gök otlar görünüp duruyor.)

odırçah bk.**odırtpas**

odırçih (ı.) Oturak, tabure.

odırçih (ıı.) bk.**odırtpas**

odırımçı bk. **odırımçı**

odırınıcı Kenarı işlemeli kadın elbisesi.

odırızah 1.Oturum, celse. 2.Bir çocuk oyunu.

odırt Yerleşik. **odırt kızı** yerleşik kişi.

odırt- 1.Oturtmak 2.Dikmek, yerleştirmek.

ağas odırt- ağaç dikmek.

odırta (ı.) bk. **odırçah**

odırta (ıı.) bk.**odırtpah**

odırçah Dar yassı fiç. **odırçah idis** içki fiçisi.

odırınıcı bk.**odırımçı**

odırınıcılığ s. Kenarı işlemeli kadın elbisesi.

odırtpa bk.**odırta**

odırtpah Kürk paltonun kesik kısmı.

odırtpahtıg s. Sirtında işleme olan kürk palto.

odırtpahtıg ton sirtında işleme olan kürk palto.

odırtpas Güzün balık yakalamak için derenin dar bölümüne konan çöten, kirtil. **küsküde palih inçetse,** **odırtpas suhçalar** güzün balıklar inerken çöten koyarlar.

ofitser Subay, zabıt: “*Levaniñ ofitser polçathan açazı, Vladimir.*” İ.Topoyev (Leva'nın subay olan babası Vladimir.)

ofitsial'nays. Resmî.

ofitsiant Garson.

oglavlenie Fihrist, içindekiler. **kiniganiñ**

oglavleniezi kitabın fihristi, içindekiler kısmı.

ogloblya Araba oku.

ognemyot Alev makinesi, alev cihazı.

ogorod Bostan, sebze bahçesi: “*Kürcek taap, ogorodtar kistindegi hirazar çügürgen.*” İ.Topoyev

(Kürek bulup, bahçelerin arkasındaki tepeye koşmuş.)

ogorodta öseñ özimner bahçede yetişen sebzeler.

ogorodnik Bahçeci, bostancı.

ograda 1.Duvar, bahçe duvarı: “*Kustuktıñ ogradazınıñ istinde multıhtıg çalañnar körinze tüskenner.*” V.Kobyakov (Kustuk'un duvarının içinde tüfekli çıplak ata binmiş kişiler görünmeye başlamış.) 2.Çit.

oğaa Çok, pek.

oğı- 1.Günah çıkarmak. **abis oğıp tur.** papaz günah çıkarıyor. 2.Cenaze töreni yapmak. **oğıtpaan kizini ööbi ibde hal tur** cenaze töreni yapılmayan kişinin ruhu evde kalır.

oğır 1.Hırsızlık: “*Oğırnañ çurtap polbassıñ.*” N.Tinikov (Hırsızlıkla yaşayamazsın.)

oğır it- hırsızlık etmek. **Çoy polğan kızı oğır idedir.** - Atasözü (Yalan söyleyen kişi hırsızlık eder.) 2.Hırsız: “*Pu oğır eynezin habar polzam.*” A.Çerpakov (Bu hırsız şeytanı yakalarsam.) **Çoy polğanca oğır polarğa, oğır polğanca öl pararğa.** -Atasözü (Yalancı olacağına hırsız ol, hırsız olacağına ölüver.)

oğıran- Kışnemek: “*Hula at, Küdeti kör saldoh, oğıranğlaan.*” F.Burnakov (Kula at, Küdeti görünce kışnemiş.)

oğırla- Hırsızlamak, çalmak: “*Anañ mal oğırlap tut salzañ, kızilerni açığa tüzirçezñ.*” N.Tinikov (Sonra mal hırsızlayıp yakalasan, insanları acıya düşürüyorsun.) **Oğırlap alğanca, tilenip al, küçürlep alğanca, surıp al.**-Atasözü (Hırsızlık edeceğine, dilenip al, zorla alacağına, sorup al.)

oğırlaan Hırsızlık, hırsızlıkla alınan.

oğırlas- Birlikte hırsızlamak.

oğırlat- Hırsızlatmak, çaldırmak.

oğla- Ağlamak, bağırmak.

oğlah Oğlak.

oğlo Yeni doğmuş, genç. **oğlo kiik** genç yabancı keçi.

oğnan- Anlamak, hissetmek.

oğnan- 1.Anlaşılmak. 2.Hissedilmek.

oğnañah Anlaşılır.

oğran- Kışnemek.

oğro Sinek lavrası.

oh (ı.) 1.Ok. **çaacah oğı** yay oku. 2.Mermi. **oh**

ağazı kiriş.

oh (ıı.) e. da **parıboğışhan** o da gitmiş, **andoh**

orada da.

oh (ııı.) *ünl.* Oh! ah!

ohras 1.Horoz. 2.Bir çocuk oyunu.

ohsa- Öpmek.

ohsan- Öpmek: “*Aydonı ahsına pır hati ol ohsanğan.*” V.Kobyakov (Aydo'yu dudağından bir kez öpmüş.)

ohsandır- Öptürmek.

ohsanıs Öpme.

ohsanıs- Öpüşme: “*Ohsanıñnar, ohsanıñnar, sïrerge çir ohsanarğa kilzıp parbazın.*” A.Kuzugaşev (Öpüşün, öpüşün size toprak okşamaya gelmesin.)

ohsanıstır- Öpüştürmek.

ohsa- Silâhı doldurmak.

okean 1.Okyanus. 2.Okyanusla ilgili.

okis' *kim.* Oksit.

okisel *kim.* Oksit.

okkupant İşgalci, müstevli.

okkupatsiya İşgal, işgal etme, işgal altında tutma. **ırcınıñ okkupatsiyazi** düşmanın işgali.

oklad Maaş.

okop Siper: “*Pılçezñ me, çüreem, sooh hışhıda / Suğlıg okopta uzaanıbıstı.*” M.Kilççekov (Biliyor musun yüreğim, soğuk kışta / Sulu siperde uyuduğumuzu.)

okoptar has- siper kazmak.

okorok But, kol.

okrug Bölge, daire, çevre. **tabıǵ okruǵı** seçim çevresi. **voennay okrug** askerî bölge.

okrujeniye Çevirme, kuşatma, sarma.

oktava Oktav.

oktyabr' Ekim, Ekim ayı.

oktyabrskay Ekim'le ilgili. **oktyabrskay revolyutsiya** Ekim Devrimi.

okulist Göz doktoru.

ol *zm.* 1.O, üçüncü şahıs. 2. O, işaret sıfatı. **ol küneñ sıǵara** o gündün beri, **anıñ** onun, **aǵaa** ona, **anı** onu, **anda** onda, **annañ** ondan, **anıñzar** ona doğru, **annañ** onunla, **oloh** o da, o bile.

ol'ha *bot.* Kızılağaç.

olañay Olağan, tekdüze, sade, basit şekilde, yalın: "*Hakas aallarında olañay çon andaǵ-mundaǵ saǵıs tutpinça, kizee kirtinçek ulus.*" N.Domojakov (Hakas köylerinde sade vatandaş kurnazlık bilmez, insana kolayca inanır.) **olañay predlojeniye** yalın cümle (gr.), **olañaydan pasha** olağandışı, olağanüstü, alışılmamış, sıradışı.

oladya Bir tür gözleme.

olanday Kürkten aykkabı, çizme. **moltırıhtıǵ** **olanday** kürklü deriden çizme.

olañna- Yalpalamak, sallanmak.

olañnas- Sallanmak, yalpalamak.

olañnat- Sallandırmak, yalpalatmak.

olar *zm.* Onlar. **olarıñ** onların. **olarǵa** onlara. **olarıñı** onları. **olarda** onlarda. **olardañ** onlardan. **olarzar** onlara doğru. **olarnañ** onlarla.

olbıh Keçe minder.

olǵan 1.Çocuk, yeniyetme. **Ças aǵastı huraalahha eg, olǵanı tuzında ügret.**-Atasözü (Yaş ağacı kurumadan eǵ, çocuǵa zamanında öǵret.) 2. **ir olǵan** genç. 3. **his olǵan** genç kız. **olǵan-uzah** çoluk çocuk. çocuklar. **olǵan pörıǵı** bebek şapkası, başlıǵı. **olǵan tus** çocukluk zamanı. **olǵan tusta** çocukluk zamanında, çocukken.

olǵanah *tıp.* Gözbebeǵi.

olıǵ Yamaç, daǵ yamacı: "*Oyar kilip tañ atsa / Olıǵ çoǵar oylasçalar.*" A.Topanov (Yükselip tan atsa / Yamaca doğru koşuşurlar.)

olǵlı *zf.* Yamaçtan: "*Hazıñıǵ taǵnı olıǵlı ırlanıp pariǵanda...*" V.Kobyakov (Akaǵaçlı daǵ yamacından türkü söyleyerek giderken...)

olıt İskemle, sandalye. **olıdı çoh pala** yerinde durmaz çocuk.

olıtçılıh Tabure.

olıt hap Deri kap.

olifa Bezir (yaǵı.)

oligarhiya Oligarşi.

olimpiada Olimpiyat.

oloh 1.Onun gibi, tam öyle 3.Tam: "*Postarınıñ kireksip kilgen nimelerin püdir salıp, oloh kün çörglep parǵannar.*" V.Kobyakov (Kendi geldikleri ihtiyaçlarını görüp tam o gan gitmişler.) **oloh tus** tam o zaman. **oloh kün** tam o gün.

oltırıh Ada. **çarım oltırıh** yarım ada. **puluñ oltırıh** coǵ. burun.

olturuh bk.oltırh.

oma 1.Yüz çizgileri, yüz görünüşü, hatları: "*Palaları olarınıñ közine hubulcañ omalarını itpeenner, a çazıtıǵ itkenner.*" N.Tinikov (Çocukları onlara deǵıştirdikleri yüzlerini göstermemişler, onu gizlemişler.) 2.Kılık, görünü, görünüş: "*Aymah-pasha añ omazın kis salǵan olǵannar sıbıcah ibire köglep çörgenner.*" N.Tinikov (Türlü hayvan kılıǵına bürünmüş çocuklar fidanın etrafında şarkı söylemişler.) 3.Maske

omah 1.Dinç, çevik, canlı karakter. 2.Dayanıklı, canı pek (at.)

omalıǵ *s.* Benzer. **pabazına omalıǵ** babasına benzer. **iney tas kazah omalıǵ polǵan** taş heykel Rus tipine benziyor.

omar 1.Utanç, ar. 2.Utanış, utanma.

omas Kör, keskin olmayan: "*Pıçaǵı omas arah pıldırībızıp, ol anı tinte istine sıñırada tüzirībısken.*" İ.Kotyuşev (Bıçaǵı kör gibiymiş, o onu teneke içine tıgırtıyla atmış.)

omastan- Körlenmek. **pıla pısterı omastan pardı** testerenin dişleri körlendi.

omastıǵ *s.* Kör, kesmez.

omastır- Keskin bir şeyi körleştirmek.

omastırıs Körleştirme, kesmez hâle getirme.

omaş *kız. şor.* Kaşık. **omaş-hap** kap kakac.

omıh At göǵsü.

omır (ı.) At göǵsü.

omır (ıı.) bk.oma.

omırha Omur, omurga.

omırıh Göǵsün üst kısmı. **at omırıǵı** atın göǵsü.

omırıǵlıǵ 1.Geniş göǵslü at. 2.Güzel görünüşlü, duruşlu kimse.

omırılıǵ 1.Geniş at göǵsü. 2.Güzel duruşlu, görünüşlü kimse.

omırtha *tıp.* Omur, omurga.

omonim *gr.* Sesteş, eşsesli.

omzılıh Hayvan derisinin boyun kısmı. **teernıñ omzii** derinin omzu.

on On, 10 **on azıra** ondan fazla. **on çastıǵ** on yaşında. **on-on pis kün polǵanda** on onbeş gün olunca. **on kizek** on parça, on tane. **onarça kilometr** onlarca kilometre. **onca çastıǵ** yaşı on gibi.

oñ (ı.) Sağ: "*Çolıcah toozilcaa-parcaa çoh pıreede oñ sarına iǵirli subalıp parça.*" V.Kobyakov (Yol bitmek tükenmek bilmiyor, bazen sağ yana dönüp uzanıyor.) **oñ sarında** sağ tarafında. **oñ hol** sağ el.

oñ (ıı.) 1.Başarı, muvaffakiyet: "*Oñ polzın aǵaa toǵızında, çurtasta.*" V.Şulbayeva (Başarı olsun onun işinde, hayatta.) 2.Başarılı.

oñaǵı Olağan.

oñar- Anlamak: "*Hada ügrengebis, saǵınçam sin minı oñararziñ.*" V.Şulbayeva (Birlikte okuduk, düşünüyorum sen beni anlayacaksın.)

oñar Doğru, doğruca: **oñar-tisker** çarçabuk, alelacele: "*Kızıler, püürdeñ üriikkenı hoy çili, oñar-tisker kürelis tur, attarını is-hut çoǵıl.*" M.Kokov (İnsanlar, kurttan ürken koyun gibi, çarçabuk kaçışıyor, atlar kendilerini yitiriyor.)

oñarıl- 1.Anlaşılmak: "*Haydar daa pararǵa timnençetkennerin pır dee oñarılbaan.*" V.Kobyakov (Nereye gitmek için hazırlandığı hiç anlaşılmamış.) 2.Kendine gelmek: "*Saǵday, oñarılıp, körer polza, çilǵular çörgeñ çirde küreñ pulut la ıstalça.*" N.Domojakov (Saǵday, kendine gelip baktığında, yılıkların gittiği yerden koyu bulut yükseliyor.)

oñarılçılıh bk.onarılcah

oñarılcah 1.Anlayışlı: "*Çe min, Aydo, siniñ andaǵ nime oñarılcah polǵanıña tıñ örınçem.*" V.Kobyakov (Fakat ben, Aydo, senin böyle her şeyi anlayan biri olduğuna çok sevindim.) 2.Kolay anlaşılır.

oñarıldır- 1.Kendine getirmek: "*At üstüneñ palazınıñ tabızı Fedor Pavloviçti oñarıldırǵan.*" N.Domojakov (At üstünden çocuǵunun sesi Fedor Pavloviç'i kendine getirmiş.) 2.Anlaşılmak.

oñarılǵah 1.Anlaşılır. 2.Kolay anlayan.

oñarılıs Anlaşılma.

oñarılıstıǵ s. Anlaşılır, anlaşılır şekilde: “*Aydoǵa amdı ol kirek sala oñarılıstıǵ polbıshın.*” V.Kobyakov (Aydo’ya o iş biraz anlaşılır olmuş.)

onarlap zf. Onlarca: “*Onarlap tıster tazılazı hatıǵ tuyǵahtar sabızına haǵıs turadır.*” N.Nerbişev (Onlarca dışın gıcirtısı, toynakların gümbürtüsüne karışmış.)

oñartın Sağda, sağdan.

oncaa sag. 1.Kukla. 2.Fetiş.

oñday 1.Nizam, düzen, intizam: “*Pır oñdaynañ çadıp polbin, aylahtanıp la çat turadır.*” V.Kobyakov (Bir düzenle yatamayıp, dönüp durarak yatıyor.) **oñday çoh** nizamsız, intizamsız, düzensiz. 2.Adet, alışkanlık: “*Kadus argızınıñ oñdayın çahsı pilceñ, annañar tabıraǵınca sıǵara honǵan.*” M.Kokov (Kadus arkadaşının alışkanlığını iyi biliyordu, bu yüzden çabucak çıktı.) 3. Suret, tarz, usul.

oñdayla- Düzenlemek, düzene koymak: “*Çoohtança ipçi, pozi pala altındaǵı tözektı oñdaylapça.*” N.Domojakov (Konuşuyor kadın, kendisi çocuğun altındaki döşeği düzenliyor.)

oñdaylal- Düzelmek, yoluna girmek.

oñdaylan- 1.Düzelmek, nizama girmek. 2.Hayvan semirmek, şişmanlamak.

oñdaylıǵ s. 1.Düzenli, nizamlı, intizamlı. 2. Namuslu, dürüst. 3.Uygun, makul.

onıncı s. Onuncu.

oñna-(ı.) Anlamak, bilmek, tanımak: “*Çazıdaǵı çolca pariǵan çalañ kızıñı oñnap salabas, Çabus, multıǵın tayanıp, azah üstüne tur kilgen.*” V.Kobyakov (Yazıdaki yoldan giden çıplak ata binmiş kişiyi tanıyarak Çabus, tüfeğine dayanıp, ayağa kalkmış.)

oñna-(ıı.) 1.Sağdan bir şey yapmak. 2.Sağ elle yapmak.

oñnaǵ Anlama, anlayış, kavrama.

oñnan- Anlaşılmak.

oñnas Anlayış, kavrayış.

oñnastıǵ s. 1.Anlayışlı. 2.Anlaşılır.

onniǵ Onunda, on yaşında. **palam onniǵ** çocuğum on yaşında.

oñno Ruhların barındığı yer. **hamnar ölze, süneleri oñnozar parçalar** kamlar ölünce ruhları ‘onno’ya gider.

oñtaǵay 1.Belâ, musibet. 2.Tasa, keder.

oñtaǵaylıǵ s. 1.Belâli, musibetli. 2.Kederli, hüznü. 3.Kederli, hüznü.

oo Zehir: “*Toldıra idis medtı, oonı Tarthabın mın, ür saǵınmın.*” V.Maynaşev (Dolu ilâcı, zehiri /Çekiyorum çok düşünmeden.) **oo çayǵan uh** zehirli ok.

oodıh Kırık, parçalanmış: “*Çarın, oodıh çurttıñ ornına / Çöptıǵ, köǵlıǵ honıh pırgeziñ.*” M.Arşanov (Çatlak, kırık evin yerine / Güzel, neşeli hayat verdin.)

oodıl- Kırılmak, parçalanmak: “*Pır nime aǵaa kirek çoǵıl: kibis tozın çupça, hrustal oodıl parça, maşına çabal çıs sıǵarça.*” V.Şulbayeva (Ona hiçbir şeyin gereği yok, halı toz yığıyor, kristal kırılıyor, araba kötü koku çıkarıyor.)

oodıs- Kırılmak, parçalamak.

ooǵas s.Küçük: “*Anıñ sırayı ooǵas-ooǵas çurılıǵlap, saǵısırıp, çobalǵanı sırayınañ pıldıstıǵ pol turadır.*” V.Kobyakov (Onun yüzü ufak ufak kırışmış, dertlenip acı çektiği yüzünden belli oluyor.) **ooǵas ahça** bozuk para. **ooǵas aǵas** çalılık. **ooǵas-ooǵas** küçük küçük.

ooǵazah s.Küçük: “*Fedor Pavloviç çohır adaynıñ tüǵineñ ooǵazah, köp küǵürt çolları la toolashanın kör halǵan.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç ala köpeğin

tüyünden küçük, birçok ebemkuşağının yayıldığını görmüş.)

oohs. 1.Ufak, küçük. **ooh mal** küçük baş hayvan. **ooh say** küçük taş. 2.Hafif. **ooh nañmır** hafif yağmur. 3.Küçük. **ooh palalar** küçük çocuklar.

ooh-teek tekr. Ufak tefek.

ooh- Zehirlenmek.

oohcañ ot Yalancı altın mantar.

oohca-(ı.) 1.Kırmak, ufak parçalara ayırmak. 2.Doğramak.

oohca-(ıı.) 1.Böğürmek. 2.Yüksek sesle bağırarak.

oohca- 1.Ufalmak, küçük parçalara ayrılmak. 2.Doğranmak.

oohca- 1.Doğratmak. 2.Ufalamak, küçük parçalara ayırtmak.

oohca- Zehirlenmek.

oohca- s.Zehirli. **oohcañ gaz** zehirli gaz.

ool Oğlan: “*Oollar çabıdahha, hıstar, kiriler hañaalıǵ udur çüǵürtkenner.*” M.Kokov (Oğlanlar çıplak atla, kızlar ve yaşlılar atlı arabayla karılamaya koşturmuşlar.) **Alǵ oolǵa adazınıñ izi tuza nimes.**-Atasözü (Aptal oğlana babasının malı yardım etmez.) 2.Erkek. **ool tuñma** erkek kardeş. **oolǵı** oğlu. **palamnıñ oolǵı** erkek torun. 3.Genç: “*Oollar alǵıt pariǵan orınnıñ üstüneñ suǵ tamcılap pastaan.*” S.Çarkov (Gençlerin genişlettiği yerdin üstünden su damlamaya başlamış.)

oolah Oğlan, erkek çocuk: “*Aydo, on çastıǵ oolah.*” V.Kobyakov (Aydo, on yaşında oğlan.) **oolah pabazına uǵaa tööy** çocuk babasına çok benzer.

oolǵıcah Çocuk, küçük erkek çocuk. **oolǵım** oğlum.

oolǵ s. Zehirli: “*Artıh iretter arıǵ hanımnı / Oolıǵ suǵ çili, örteceñ polǵan.*” M.Kilççekov (Fazla kadehler temiz kanımı / Zehirli su gibi yakıyordu.) **Yılan teerizin çilniñ daa alıstırza, oolǵ tısteri pozında halça.**-Atasözü (Yılan derisini her yıl değiştirirse de, zehirli dişleri kendisinde kalır.)

oondah Kırıntı: “*Stol üstünde hurug butılkalır, stakannar, halas oondahtarı.*” V.Şulbayeva (Stol üstünde hurug butılkalır, stakannar, halas oondahtarı.” V.Şulbayeva (Masa üstünde boş şişeler, bardaklar, ekmek kırıntıları.)

oor Buhar. **kök talaynıñ oori** mavi denizin buharı. **izıǵ oor** mec. ikram.

oor tarthıs Lokomotif.

oor çüskıs Vapur.

oora bk. ora

ooral- 1.Derince çukurlaşmak. 2.Gözleri çökmek, çukurlaşmak. **harahtarı ooralıbıshın** gözleri çukurlaşmış.

oorçih İğ, kirmen.

oorha tp.1.Omurǵa. 2.Omur. **oorha sööǵim** sıstapça omur kemiğim sızlıyor.

oorım s. 1.Dik, sarp. **oorım haya** sarp kaya. 2.Geçilmez, sık. **oorım tayga** sık orman, cangıl.

oorla-(ı.) Hırsızlık etmek.

oorla-(ıı.) Hırlamak, gürlenmek, bağırarak: “*Aydonıñ hıshırıp oorlaan tabızın istıp, Yakinǵa hazırlanıbıshın.*” V.Kobyakov (Aydo’nun bağırıp yükselen sesini duyup, yakına sinirlenmiş.)

oorlan- Buharlaşmak.

oort anat. Avurt.

oorta- Avurtlamak, içine çekmek, yudumlamak. “*izıǵ çeyniñ porlada oortap, işçe.*” V.Kobyakov (Sıcak çayı hüpürdeterek yudumluyor.) **çay oorta-** çaydan yudum almak:

oortah Uzak, uzakta: “*Oortahtın ol küñge çarıp aǵarǵanǵa tööy.*” A.Çerpakov (Uzaktan o güneşten

parlayıp ağarıyor gibi.) **çoldañ oortah** yoldan uzak. **oortah tur-** uzaklaşmak. **aaldañ oortah** köyden uzak. **oortah par!** uzak dur!

oortam Avurt dolusu, büyük yudum.

oos (ı.) 1.Yumurta sarısı. 2.Ağız sütü, ilk süt.

oos (ıı.) Avuç. **oos çalbaşınca** avuç genişliğinde.

oosta- Avuçlamak, avucuna almak.

oostıg s. 1.Yumurta sarısı olan. 2.Ağız sütünden, ağız sütü olan.

oot- 1.Kırmak, parçalamak: “*Butilkadañ arağa urıp alıp, sıngara tartıbisça, stakanın çirge ooda tastabisça.*” V.Şulbayeva (Şişeden içki koyup alarak, tümünü içiyor, bardağı yere çalıp parçalıyor.) 2. Öğütmek. 3.Doğramak.

oottır- 1.Kırdırmak. 2.Parçalamak. 3.Öğüttürmek. 4.Doğratmak.

ooy zf.1.Kolay, hafif, yeğni: “*Olarğa çölene, naa çirde ornıgıp alarğa ooy polar.*” N.Domojakov (Onlara dayanarak, yeni yerde yerleşmek kolay olur.)

İrge pararı ooy polcañ, irgek hazırı sidik polcañ- Atasözü (Kocaya varmak kolay olur, ‘eldivene’ baş parmak dikmek zor olur.) 2.Kolayca, hafif bir şekilde.

oozup Çapa, kazma.

opera 1.Opera. 2.Operayla ilgili. **opera teatri** opera tiyatrosu.

operativnay s. Cerrahî.

operatsiya 1.Operasyon. 2. Ameliyat. **operatsiya it-** ameliyat etmek. **operatsiya itceñ stol** ameliyat masası.

operatsiyala- Ameliyat etmek.

operetta Operet.

opıt Deney, tecrübe.

opıtınay s. Deneysel, tecrübî. **opıtınay stanitsiya** deneme merkezi.

opıttıg Tecrübeli, görgülü. **opıttıg vraç** tecrübeli doktor.

opium Afyon.

oplot Kale.

opolçenets Gönüllü milis eri.

opolçenie Gönüllü milis kuvvetleri.

opponent Tezini savunana itiraz eden.

opportunist Oportünist.

opportunističeskey s.Oportünistik.

opportunizm Oportünizm, oportünistlik.

oppozitsioner Muhalif.

oppozitsionnay s.Muhalif, muhalefet.

oppozitsiya Muhalefet.

optičeskey s.Optikle ilgili. **optičeskey pribor** optik alet.

optika fiz. Optik.

optimist İyimser, nikbin.

optimističeskey s. İyimserlikle ilgili.

optimističeskey sağıs iyimser düşünce.

optimizm İyimserlik, nikbinlik.

optovay Toptan. **optovay sadıg** toptan satış.

or- (ı.) sag. Ekleminde bölme; parçalara ayırmak.

or- (ıı.) Kazmak.

ora 1.Alt kısım. 2. Bodrum, kiler. 3. Patates saklamak için kazılan çukurluk.

ora- 1. Sarmak, dolamak. **çibek hurın üs ori**

pilıne tartıp hurçancih ipek kemerini üç kez beline sarıp kuşanmış. 2. Bebeği kundaklamak.

oracah bk.**oramcih (ı.)**

orah sag. Patika, keçi yolu.

orahan hlk. Yar, dere.

orahta- Patikadan gitmek.

oral- 1.Dolanmak, sarılmak, kaplanmak. **altın oralğan** altın kaplanmış. 2.Kıvrılmak. **çılan çili oralğan** yılan gibi kıvrılmış.

oralcih Sarılan, sarmaşık.

oraldır- Sardırmak, dolamak, kıvrırmak, kaplamak.

oram (ı.) Sokak. **Ağban horımnıñ oramnarı** Abakan şehrinin sokakları.

oram (ıı.) 1.Hendek, siper. 2.Çukur.

oram (ııı.) 1.Lâbirent. 2.Kıvrım, büküm. **toğıs oram çibek hur** dokuz bükümlü ipek kemer.

oramcih (ı.) Makara. **çıp oracañ oramcih** ip saracak makara.

oramcih (ıı.) Bir Hakas yemeği.

oramıs bk.**oramcih (ıı.)**

orangutang zool. Orangutan.

orañmay Ayaklar üzerinde zıplayarak oynanan bir çocuk oyunu.

orator Konuşmacı, hatip.

oray (ı.) s. Geç: “*Sin, kirı aday, çeen nimeñe dee turbassıñ, malnı ırte sığardırıp, oray ağıldırbin, ol huruğ harınnı uzudıp, işker tüzir çörziñ!*” V.Kobyakov (Sen, yaşlı köpek, yediğinle de kalmıyorsun, malı erken çıkarttırıp geç getirtmeyerek, o kuru karını uyutup içeri sokuyorsun.) **oray daa polza** geç de olsa. **oray küskü** son güz. **oray pol-** geç olmak.

oray (ıı.) sag.1.Beşik. **oraynı haziñnañ tayızına ittirç** beşik akağaçtan dayıya yaptırılır. **oray toyı** yeni beşik toyu. 2.Küçük bebek. **oray çastıg pala** bir yaşından küçük bebek.

oraylat- 1.Geciktirmek: “*Ey, sin, ıren!*” *Şkolaa çı oraylat salarziñ.*” A.Kuzugaşev (Hey, sen, erkek! Okula geç kalacaksın.) 2.Akşam olmak.

oraylattır- Geciktirmek.

oraza Oruç. **oraza tut-** oruç tumka.

orba Şamanın tefini çaldığı tokmağı.

orbañ koyb. Titreşim sallantı.

orbañna- Korkarak, ürkererek titremek.

orbañnas- Birlikte ürkmek, titremek: “*Amır ottap çörgeñ sas çılğular, kinetın orbañnaza tüzıp...*” N.Domojakov (Sakince otlayan yılmalar, aniden ürküşüp...)

orbañnos Ürkek, korkak.

orbay- Şaşırarak, sersemlemek, şaşmak.

orbuk bot. Yenilebilir bitki kökü.

orçih İğ, kirmen. **küreñ at orçih çili oynal tur** yağız at kirmen gibi dönüyor.

orda sag.1.İn, yatak. **çılan ordazı** yılan ini. 2.Merkez. **haastıñ ordazı** Kaçın’lerin merkezi. 3.Saray. **hannıñ pignıñ uluğ ordazı** hanın beyin büyük sarayı.

orden Nişan. **pobede ordemı** zafer nişanı.

order Emir, ordino, düzen.

ordır- Kazdırmak.

ordinarets ask. Emir eri.

ordinata Ordinat.

orfografiya İmlâ.

organ (ı.) Organ. **iseñ organ** iştme organı. **körceñ organ** görme organı. **çıs pilceñ organ** koku alma organı. **çooñ organnarı** konuşma organları.

organ (ıı.) Organ, kuruluş, teşkilat. **partıynay organ** parti organı.

organıçeskey s.Organik. **organıçeskey himiya** organik kimya.

organizovat pol- 1.Düzenlemek, tertip etmek. 2.Organize etmek. 3.Kurmak, tesis etmek.

orgbyuro Organize komitesi.

orğah (ı.) Orak. **astı orğahnañ orğahnıs** ekini orakla biçtik.

orğah ayı Ağustos.
orğah (u.) Patika çığır.
orğahçı Orakçı.
orğan Yatak. **Ağırçathan kizee altın daa**
orğan tuza polbas. –Atasözü (Hasta kişiye altın yatak da yardım edemez.)
orğanah Küçük çoban yatağı.
orğı zool. Bir yaşında maral.
orğın bk.orğan
orğıs bk.orğah (ı.)
orha 1.Omur **moyın orhazı** boyun omuru.
köğıs orhazı göğüs omuru. **pil orhazı** bel omuru. **orha**
söögi omur kemiği. 2.Omurga. **orha söögi çoh**
omursuz.
orhah *hlk.* Burunsalık, burunluk.
orhala- Ekleminde bölmek, parçalara ayırmak.
orhalıg *s.* Omurgalı. **orhalıglar** omurgalılar.
orhañ Küfür, kaba söz.
orhañna- Küfretmek: “*Olarnıñ arazında Pacah iney, orhañnabınañ, ibıne kire sobışan.*” M.Kokov (Onların içinde Pacan nine, küfrederek, evine doğru koşmuş.)
orhañnos *s.* Küfürbaz.
orih 1.Toplanma yeri, pazar. 2. Sürü yatağı. **mal orıgı** malların toplanma yeri. **hustıñ orii** kuş pazarı.
hozan orıgı bir çocuk oyunu.
orihıta- (hayvan) Toplanmak. **añnar orihıtap**
salğın çir yabanî hayvanların toplandığı yer.
orın 1.Yer: “*Haas piçik pır orınğa tüben hatap teepçe.*” V.Kobyakov (Kayış kamçı bir yere binlerce dafa değişiyor.) 2.Yer, iz: “*Hışı soohtıñ tañmalaan orınnarı sırayında alınca pıldıstıg.*” V.Kobyakov (Kış soğuşunun bıraktığı izler yüzünde açıkça görülüyor.) **Uluğlarğa orın pır, kiçiglerge polıs pır.**–Atasözü (Büyüklere yer ver, küçüklere yardım et.)
toğıs orni iş yeri. **bagaj orni** bagaj yeri. **ot orni** ocak.
ornına yerine. **orıngı padej** *gr.* bulunma hâli.
orıncı Yardımcı, muavin.
orındağı Yerel. **orındağı promışlennost’** yerel sanayi.
orındıh 1.Sandalye. 2.Yatak.
orıngı padej *gr.* Bulunma hâli.
orınnan- Yerleşmek, bir yere alışmak.
orınnandır- Yerleştirmek, yerine alıştırmak.
orıs Rus: “*Ertemey ol pozı orıs kızı çı.*” V.Kobyakov (Ertemey’in kendisi Rus kişi ya.) **orıs imci çitken** Rus doktor ulaşmış. **orıs tili** Rusça.
orısta- Rusça konuşmak.
orıstap *zf.* Rusça. **ol orıstap çahsı çoohtanča** o Rusçayı güzel konuşuyor.
orientir Kertemiz noktası.
orientirovat’sya pol- Yönünü tayin etmek.
orientirovka Yönlendirme, yönünü tayin etme.
orientirovoçnay *s.* Tahminî. **orientirovoçnay plan** tahminî plân.
original Orijinal, asıl. **stat’yanıñ orginalı** makalenin aslı
original’nay *s.* Orijinal, asıl.
oriyentirovka Yöneltilim, cihetine koyma.
orkestr Orkestra.
orla- 1.Böğürmek. 2.Bağırarak: “*Ortı haraa pol parza / Orlap çörçe ol homdaa.*” M.Kokov (Gece yarısı olunca / Bağırıp koşuyor o mezara.)
orlah Hayatta yerini almak.
orlahıtan- Hayatta yeri bulmak. **orlahıtanıp aldıñ ma?** hayatta kendi yerini buldu mu?
orlas- 1.Böğürmek. 2.Bağırarak: “*Olğan-uzahıñ hışırışanı, orlashanı aalıñ amırın saybap*

turadır.” V.Kobyakov (Çocuk çocuğun çağırması, bağırması köyün huzurunu bozuyor.)

orlat- 1.Böğürtmek. 2.Bağirtmek.
ormah Ağlama, sızlama, ağlayış.
ormaş *kız.* Dokuma tezgahında ip berkitme yeri.
orna- Değişmek, değiş tokuş etmek.
ornağ Değişme.
ornah bk.**orğan**
ornament Bezek, tezyin.
ornamentıg *s.* Süslü, bezeli.
ornas 1.Değişme, mübadele. 2.Sarraf.
ornastıñ orni huruğ sarrafin yeri kuru.
ornas- Değiştirmek.
ornastır- Değiştirmek.
ornazıg Değişme, takas.
ornih- Bir yere alışmak, yerleşmek.
ornihtır- Bir yere alıştırmak.
ornına Yerine: “*Aydonı kür tabısnañ köksebizernına, ağaa hınıstıg izen pırgen.*” V.Kobyakov (Aydo’ya güre sesle küfretmek yerine, ona sıcak selâm vermiş.) **pıree kniganıñ ornına pasha kniğa alıp alarğa** bir kitabın yerine başka kitap almak.
oron (ı.) *hlk.s.* Ayrı, başka.
oron (u.) Ana yatak, seyir koridoru. **sal indirçetken çonğ oronni pilerge kirek** sal indiren kimsenin seyir koridorunu bilmesi gerek. **Kim suğni oroni** Yenisey’in yatağı.
orsah *sag.* Dişsiz.
orta *s.* 1.Doğru: “*Orta surğan suriına / Ohsanıp min nandırgam.*” M.Kokov (Doğru sorduğu soruya / Öperek ben cevap verdim.) **orta pazarı** doğru yazmak 2.Tarafsız. 3.Doğru, doğruca. **op-orta** dosdoğru. **orta nimes** yanlış, doğru değil. 4.Tam. **hap orta teñdi** tam on ikiden değdi. **orta ada-** doğru söylemek, doğru telâffuz etmek.
ortaahçın bk.**ortohçın**
ortah Ortak, genel. **ortahha üles-** eşit olarak bölmek.
ortı1.Orta: “*Ol çazınıñ ortızında kizek çurtıcah haralıp odır.*” V.Kobyakov (O yazının ortasında küçük yurt kararıyor.) **çir ortazı** yeryüzünün ortası. 2.Yarı. **ortı haraa** gece yarısı. **ortı çol** yolun yarısı, yarı yol. 3.Ara, mesafe. **iki aal ortızı** iki köy arası. **ortızında** ortasında. **ortızındağı** ortasındaki. 4.Dolu olmayan.
ortıla- Yaşı orta halli göstermek: “*İliskecek ortılap parğan daa irepçilerdeñ ileede uluğ oshas polibışan.*” İ.Kotyuşev (İliskeek orta yaşlı aileden daha büyük gibi davranmış.) “*Sağday, ortılap parğan, hara kırbe sağallıg iren, çoçibınañ tura honğan.*” N.Domojakov (Sağday, orta yaşlı, kara bıyıklı erkek, irkilerek kalkmış.)
ortımah *s.* 1.Orta: “*İliskecek ortımah ügredıgı toos salğanda...*” İ.Kotyuşev (İliskecek orta öğrenimi bitirdiğinde...) **töleg çoh ortımah ügredıg** ücretsiz orta öğrenim. 2.Orta. **ortımah pay** biraz zengin.
ortımahti *zf.* Ortaya kadar. **ortımahti ur-** bardağı ortasına kadar doldurmak.
ortın *s.* Ortanca, orta. **ortın oolgi** ortanca oğlu. **ortın salaa** orta parmak.
ortohçın 1.Kahraman yayı. **altın ortohçın** altın yay. 2.Sihirli ok.
orudie 1.Alet, vasita. **pozi çörceñ orudie** kendi kendine hareket eden vasita. 2. Top. **orudienıñ odı** top ateşi.
orujie Silâh.
os *bot.* Titrek kavak.
os- (ı.) Ağaçtan ağaca atlamak, zıplamak.

os- (II.) Kurtulmak: “*Mirgen tepsem, aba daa ospas.*” N.Tinikov (İyi tepersen, ayı da kurtulmaz.) **iki ölüm polbas, pırdeñ ospassiñ.** -Atasözü (İki ölüm olmaz, birinden kurtulamazsın.)

osadkalar (atmosfer) Hareketleri. **atmosfernay osadkalar** yağışlar.

osetin Osetin, osetyalı. **osetin tili** Osetçe.

osetrina Mersin balığı eti.

oshas e. 1.Gibi: “*Ah çazınıñ sıhhan odı çibek sashan oshas poladır.*” V.Kobyakov (Ak yazının biten otu ipek sermiş gibi oluyor.) **sin oshas** senin gibi. **pala oshas** çocuk gibi. **ibde çoh oshas** evde yok gibi. 2.Sanki, yani, adeta.

oshay zool. Mersin balığı.

oshır- Kurtarmak: “*Pis ol palanı ölümneñ oshır halğabis.*” N.Domojakov (Biz o çocuğu ölümden kurtardık.) **malların pürneñ oshırdı** mallarını kurtarıp kurtardı.

oshis *hlk. bk..oshas.*

osip bk ozup

osina Titrek kavak.

oskolok Kırık, parça, kırıntı. **snaryattıñ**

osmoloğı merminin parçası.

oskoloktığ s. Parçalı. **oskoloktığ bomba** parça tesirli bomba.

ospa Çiçek hastalığı.

ostal Araba oku: “*Ostalların arğa paanañ palğastırıp, çoğar ködir salğan.*” N.Domojakov (Arabaların oklarını ipele bağlayıp, yukarı kaldırmış.)

ostrog esk. Zindan, hapis.

osyotr zool. Mersin balığı.

ot (I.) Ateş: “*Anıñ sırayı ot çarığında, tos çili, ağarta tartıp parğan körin turadır.*” V.Kobyakov (Onun yüzü ateş ışığında, kabuk gibi, bembeyaz olmuş görünüyor.) **Suğnañ, otnañ oynaba.** -Atasözü (Suyla, ateşle oynama.) **ot sal-** ateş yakmak. **ot oymağı** ocak. **harah odı** gözbebeği. **ot hazına odır-** ateşin başına oturmak. **ot çiltura-** ateş parıldamak.

ot (II.) Ot: “*Ah çazınıñ sıhhan odı çibek sashan oshas poladır.*” V.Kobyakov (Ak yazının çıkan otu ipek yaymış gibi oluyor.) **Tañ atsa, kün sığadır, köök tapsaza, kök ot özedir.** -Atasözü (Tan atarsa gün çıkar, guguk ölse, göy ot büyür.) **kök ot** yeşil ot. **purtaht ottar** yabancı otlar. **tastaan ot** kurutulmuş ot. **ot sap-** ot biçmek. **ot sapcañ kızı** ot biçen kimse. **sahcañ ot** ısırğan otu. **hazalchih ot** diken. **oohcañ ot** benç. **poca ot** kuzukulağı. **ağbah ot** deve elması. **ot ayı** temmuz . **ot otta-** otlanmak. **ot tuzı** ot biçme zamanı. **im ot** ilâç, şifalı ot.

otah Alaçık.krş.**odağ**

otam 1.Otlak. **malnı otamğa sığararğa** malı otlağa çıkarmak. 2.Otlanma. **otamğa sıh-** otlanmaya çıkmak.

otamniğ s. Otlaklı. **otamniğ tağ** otlaklı dağ.

otandı bk.otam

otboy Pes etme. **otboy sap-** pes etmek.

otçestvo Baba adı. **at paza otçestvo** adı ve baba adı.

otçislenie Ödenek, tahsisat, kesinti.

otçislyat' pol- Çıkarmak, ayırmak.

otçizna Anayurt.

otçyot Rapor, hesap.

otçyotnay s.Raporla, hesapla ilgili. **otçyotnay doklad** çalışma raporu.

oteçestvennay s. Millî, vatanî.

oteçestvo Yurt, vatan. **oteçestvoga himis** vatan sevgisi.

othar- Yemlemek, ot yedirmek, otlatmak: “*Anı ol kicee Samdar ağanıñ sarayı altında otharğan, am daa anda tur, neke.*” F.Burnakov (Onu o akşam

Samdar ağanın kümesi altında otlatmış, hâlâ oradadır, belki.)

othart- Otlatmak, ot yedirtmek.

otih Çakmak. **otih tas** çakmak taşı: “*Otuh tazınañ hızıl hıbinnar çaçıraza tüşkenner.*” N.Domojakov (Çakmak taşından kırmızı kıvılcımlar sıçramış.)

otrıba Kepek.

otıs Otuz. **otıs çıllar mınıñ alında** bundan otuz yıl önce.

otıy- Kırışmak, buruşmak.

otliçie Fark, farklılık. **tıñ kirektiğ otliçie** çok önemli fark.

otliçenay s. Mükemmel, harika. **otliçenay kaçestvolıg brigada** üstün nitelikli birlik.

otliçno zf. Mükemmel, çok iyi. **otliçno ügren-** mükemmel öğrenmek.

otmetka Not, numara. **ekzamenda çahsı otmetka al-** sıvandan iyi not almak.

otpusk İzin. **dekratnoy otpusk** doğum izni.

otpusktağı s.İzinli. **otpusktağı tus** izin zamanı.

otrasl' Dal, branş.

otryad (I.) 1.Müfreze, kol: “*Hızıl gvardeets otryadı parıbışan soonda, ağırıp çat halğan, ol tıñ çalahay, çahsı kızı.*” A.Kuzugaşev (Kızıl müfreze grubu gittikten sonra, hastalanmış, o iyi kalpli, güzel insan.) 2.Takım, ekip.

otryad (II.) zool. Aile, grup.

otta- Otlanmak, otlamak, ot yemek: “*Sarığ taynı in ne pastap, pözik kürgen üstünde ottap çörgeñ saraashır kör salğan.*” N.Domojakov (Sarı tayı ilk önce, yüksek kurgan üstünde otlayan sarı aygır görmüş.) **Pozrah adım pır tağnı tooza ottap parıbıstı.** Bilmeye, yangın (Boz atım bir dağı bütünüyle otladı.)

ottat- Otlatmak.

ottıg (I.) s.Otlu: “*Aydo, nımzah ottıg çiricek tallap taap...*” V.Kobyakov (Aydo, yumuşak otlu yer seçip...)

ottıg (II.) s. Ateşli.

ottisk Prova, basım, baskı.

otvaga Cesaretlilik, yüreklilik. **otvaga üçün sıyıhtaannar** cesaretliliği için ödüllendirmişler.

otvetsvennay s.Sorumlu, mesul.

otvetsvennay toğısçı srumlu çalışan.

otziv Mütalaa, eleştiriy yazısı.

ovatsiya Şiddetli alkışlar.

ovtsevod Koyun yetiştiricisi.

oy (I.) Kula: “*Sağday, oy adın üs azahtañ tuzap salğan.*” N.Domojakov (Sağday, kula atını üç ayağından bukağılamış.) **Oy attı oylatpaam tibe, ool çüregin haynatpaam tibe.**-Atasözü (Kula atı koşturmayayım deme, oğul yüreğini kaynatmayayım deme.)

oy (II.) ünl. Oy!, oh!: “*Oy, kaydi ös parğan, kıs pol parğan.*” N.Tyukpiyekov (Oy, nasıl büyümüş kız olmuş.)

oy (III.) 1.Çukur: “*Kinetin izer oynañ azırıl parğanın na sizingen.*” N.Domojakov (Aniden eyer çukurundan ayrıldığını sezmiş.) 2.Girinti. 3.Derin 4.Vadi: “*Çalbah oy çazında hoy, inek, çilğı mallar çörçeler.*” M.Kokov (Geniş ova yazısında koyun, inek yülkü malları yaşıyor.) **izerniñ oyi** eyerin derinliği, çukurluğu.

oy- 1.Oymak: “*Alcıbay, alında turıp alıp, potoloktıñ çirin oyçathan.*” S.Çarkov (Alcıbay, önünde durarak tavanın yerini oymuş.) 2.Delmek, deşmek. **pus oy-** buz delmek. **çüregin oyıbıstı** yüreğini deldi.

oyanah s. Müşfik, şefkatli, yumuşak.

oyba (ı.) Kül. aday **tüğün örtep**, **palığa oybazın salçalar** köpek tüyünü yakıp yaraya külünü koyarlar.

oyba (ıı.) bk. **oyma**

oybalıĝ s. Küllü.

oybın Dünyada neler olduğunu gösteren sihirli başörtüsü. **oybınnı körzeñ**, **çir altında nime polçathanın körerzıñ** sihirli başörtüsüne bakarsan, yer altında neler olduğunu görürsün.

oyda 1.Sirt üstü: “*Kinetiñ huzıcah oyda aylana tüsken.*” N.Domojakov (Aniden kuşcağız sırt üstü dönmüş.) 2.Arkaya: “*Mini çoo hathırttı, — pazın pözık ködirip, oyda tastanıp, çoohtapça ool.*” G.Topanov (Beni çok güldürdü, -başını yukarı kaldırıp, arkaya atıp konuşuyor genç.) **oyda-töbın tüs-** sır üstü düşmek

oyda azah Köstebek. krş. **oydatamas**

oydarha- Kendini beğenmek, böbürlenmek: “*Ködırkıp, oydarhap çatçathan iren.*” N.Nerbişev (Kibirilenip, övünerek yatmış er kişi.)

oydas- Geriye eğilmek, geriye düşmek. **ol oydas pardı** o arkasına düştü.

oydatamas Köstebek. krş. **oyda azah**

oydır- 1.Oyduymak. 2.Deldirmek. 3.Çukurlaştırmak.

oydor Atlı araba dingili. **alın oydor** ön dingil. **kizın oydor** arka dingil. **hañaanıñ oydori** atlı araba dingili.

oyıĝ (ı.) Meyilli.

oyıĝ (ıı.) Desen, motif.

oyıĝlıĝ s. Desenli, motifli. **uluĝ oyınnıĝ torĝı** iri desenli ipek kumaş. **oyii çoh** desensiz, motifsiz.

oyıh Oyuk, çukur, açılmış yer: “*Sol kömıskezinde oyıh çir, sol haraĝınañ hannıĝ ças sıĝılça.*” N.Domojakov (Sol kaşında eçilmiş yer, sol gözünden kanlı yaş akıyor.)

oyıhta- 1.Çukur kazmak, oymak. 2.(elbisede) Açıklık yapmak.

oyıl- Oyulmak, çukurlaşmak: “*Çiri oyılıp tüs parar.*” S.Çarkov (Yeri oyulup düşecek.)

oyım Çukur, vadi, dere. **oyımĝa tüs-** çukura düşmek.

oyın 1.Oyun: “*Şkolada pır dee skandal, pır dee himĝ oyın, pır dee kilkim arah tudıs, Vaska aralaspanda, irtepeçñ.*” A.Kuzugaşev (Okulda hiçbir skandal, hiçbir güzel oyun, hiçbir kapışma Vaska karışmadan geçmiyor.) **futbol oyımı** futbol oyunu. **oyın pastacañ kızı** oyun başı. 2. Şaka. **oyın pazı** şaka.

oyıncı 1.Oyuncu: “*Sin andaĝoh oyıncıziñ.*” V.Şulbayeva (Sen de öyle oyuncusun.) 2.Şakacı.

oyındı Oyuntu, çukurluk. **nın oyındızı** elbisenin kol deliĝi, açıklıĝı.

oyıs- Birlikte oymak, çukurlaştırmak.

oyıs Oyma, kakma.

oyıstiĝ Oymalı: “*Aĝas oyıstiĝ hañaa hatıĝ segirestep odırĝan.*” N.Domojakov (Aĝaç oymalı araba sertçe zıplamaya başlamış.)

oyla- Koşmak, hızla yürümek, gitmek: “*Çohırah, anı körıp, aĝaa udur oylap, ürçetken poltır.*” V.Kobyakov (Çohırah onu görüp, ona karşı koşup havlamış.) **oylap kilgen maşınalar** hızla giden arabalar.

oylaña Koşucu. **oylaña at** yarış atı.

oylas- Koşuşmak: “*Pırsı pırsınıñ soonañ ibdeñ naa kilgleen olĝannar oylasçalar.*” A.Kuzugaşev (Birbiri ardına evden gelen çocuklar koşuyorlar.) **suĝzar oylasça** suya doğru koşuyor.

oylat- Koşturmak.

oyloba Araba oku.

oyma (ı.) Renkli işlemeli desen. **oyma ton** işlemeli elbise.

oyma (ıı.) Ocak. **çoon töge oymada** büyük kütük ocakta.

oymaĝas Küçük çukurluk: “*Aniñ pazı polĝan çirde pustal parĝan hızıl oymaĝas.*” A.Kuzugaşev (Onun başının olduğu yerde buzlanmış kızıl çukurluk.)

oymah 1.Çukur, girinti: “*Çornaptı orta çoohtadıñ teen çili, oymahtı köziğbisken.*” İ.Kotyuşev (Çornap’a doğru söyledin der gibi, çukuru göstermiş.) **harahtıñ oymaĝı** göz çukuru. **kül oymaĝı** ocak yeri. 2.Dere. 3.Çukurluk. **oymah-oshıl** çukur mukur.

oymah-oshılıĝ çukurlu mukurlu

oymalıĝ s. Renkli işlenmiş desenli. **oymalıĝ ah plat** işlemeli ak kumaş.

oymar- Çökmek, çukurlaşmak, çukur oluşmak.

oymar Çökük, çukurlaşmış.

oymart- Çukurlaştırmak.

oyna- 1.Oynamak: “*Kolka, Panok, Soroka paza pasha daa pular oshas olĝannarnañ haydı hunĝanni oynap alarziñ.*” A.Kuzugaşev (Kolka, Panok, Soroka ve başkaları da, bunlar gibi çocuklarla sevdiğin oyunu oynarsın.) 2.Şaka yapmak: “*Çahıscaam, oynapçam min.*” V.Şulbayeva (Güzelim, şaka yapıyorum ben.)

oynacah Oyuncak: “*Köksı ibıre anı altın-kümüıs öñniĝ oynacahtarnañ abahay ide çazap salĝannar.*” N.Tinikov (Göğsünün çevresini renkli oyuncaklarla süsleyip güzelleştirmişler.) **oyñacan nime** oyuncak.

oynah Oyuncak.

oynal- Oynanmak.

oynas- 1.Oynaşmak, eğlenmek. 2.Şakalaşmak.

oynas 1.Oynama, oynayış. 2.Oynaş, yosma, ahlâksız. **oynas hat** ahlâksız kadın.

oynasta- sag.1.Kendini eğlenceye, sefahate vermek. 2.Oynaşmak, flört etmek.

oynat- 1.Oynatmak, oynamasına müsaade etmek. 2. Eğlendirmek. **muzıka oynat-** müzik çalmak.

oyrat Mançur.

oy-tarba Küçük, ufak tefek. **oy tarba palıhtar** çeşitli balıklar.

ozah Vajına, döl yolu.

ozañ 1.İsırgan otundan kumaş. 2.Keten. **ozañ kögenek** keten elbise.

ozañ ot bot. Ter otu. **ozañ ot çul-** ter otu yolmak.

ozarlı Karşı yaka, nehrin karşı yakası.

ozari Karşı, karşı yaka: “*Çul ozarındaĝı kıziler aĝas arazına parıbıshannar.*” A.Kuzugaşev (Derenin karşısındaki kişiler ağaçların arasına gitmişler.)

ozınañ e. -dan beri. **ol ozınañ** o zamandan beri.

ozıp bk. **ozup**

ozırılı Osuruk.

ozırılıçı Osurukçu, osurgan.

ozon kim. Ozon.

ozop bk. **ozup**

ozup Küçük demir kürek. **ozubın tayan-** küreğine yaslanmak.

Ö

öbeke sag. 1.Soyadı. **öbekeñ kem?** soyadın ne? 2.Cet, ata.

öçes 1.İnat. 2.İnatçı 3.Öç, intikam: “*Öskebis pıs pır çirde / Ööre polıp pos posha / Ölip, homdaa kirgence / Öçes saĝıs tutpasha.*” M.Kokov (Büyüdük biz bir yerde / Dost olup birbirimize / Ölüp mezara girene kadar / Kinci düşünce beslememeye.)

öçes- 1. (birbirine) Kin beslemek. 2.(birbirinden) Öç almak. 3.İnatçılık etmek.

öçeske *hlk.* Aç karnına. **öçeske iy is-** aç karnına ilâç içmek.

öçeskek *s.* İnatçı, ayak direyen.

öçestig *s.* Öçlü, intikamlı, düşmanlı. **ayna kizee** **öçestig polcañ** şeytan insana düşmandır.

öçet- 1.Kin besletmek. 2.İnatçılık ettirmek.

öçezeeci 1.Kindar. 2.İnatçı.

öçezig 1.Kin besleme. 2.İnat etme.

öde 1.Yukarı, üst. 2..Refah, gönenç.

ödele- 1.Yukarı çıkmak. 2.Yükselmek: “*Mına hayı, ödelep / İbge toldıra çayıldı.*” M.Bainov (İşte destanı, yükselip / Ev dolusu yayılıyor.) **çalın ödelepçe** alev yükseliyor. 3.Büyüme.

ödelen- 1.Yukarı çıkmak. 2. Yükselmek. 3.Büyüme, gelişme: “*Kolhoz, pastağı çılđa çahsı ödelen polbaan.*” M.Kokov (Kolhoz, ilk yılda iyi gelişmemiş.)

ödelet- 1.Yukarı çıkarmak. 2.Yükseltmek: “*Olar zaboyların naa ödelet pariğan polğannar.*” S.Çarkov (Onların maden galerilerini yeni yükseltmişlerdi.) 3.Büyütmek, geliştirmek: “*Olarını haydi daa polza, sağam ödeletpin, çabıra pazarğa kirek.*” V.Kobyakov (Onları ne olursa olsun büyütmekten bastırarak gerek.)

ödik Çizme: “*Pirsiniñ tuup ödigi uzun türeyliğ polğan.*” İ.Kotyuşev (Birin deri çizmesi uzun konçlu imiş.) **Suğa kirgelekk ödik suurba, tağa sıhhalahha, tayah taynama.**-Atasözü (Suya girmeden çizme çıkarma, dağa çıkmadan asaya dayanma.) 2.Ayakkabı

ödör- Öldürmek: “*Postariniñ hinmaan kızilerin iledip ödirgennerin pozınıñ harağınan anda körgeñ.*” V.Kobyakov (Kendi sevmedikleri insanları acı çektirip öldürmelerini kendi gözüyle orada görmüş.) **Añni ödirip albaanda, terizin soybacañ.**-Atasözü (Av öldürülmeden, derisi yüzülmez)

ödiris Öldürme, öldürüş: “*Püürleriniñ ülükünüñ pır le - izig handa.*” N.Nerbişev Ödiriste toshanca çinip alarında.” N.Nerbişev (Kurtların bayramı tek bayramı sıcak kanda, öldürmede doyuncaya kadar galip gelmekte.)

ödiris- Birbirini öldürmek: “*Çalğıs Saraashır, alp mal, ödirisçe püürlerneñ.*” N.Nerbişev (Biricik Sarı aygır, yiğit mal, öldüresiye kapışıyor kurtlarla.)

ödirt- Öldürmek: “*Ol kızı ödirken çirzer çüireksip kör turça.*” A.Kuzugaşev (O, insanın öldürüldüğü yere doğru heyecanlanarak bakıyor.)

ödüs 1.Ödünç: “*İki nancıma çol pastaan üçün / Ödis tölebezem, obal polar.*” M.Kilççekov (İki arkadaşına yol gösterdikleri için / Ödünç ödemezsem, felaket olur.) 2.Borç. **ödüske al-** a) ödünç almak. b) borç almak. **ödüske pır-** a) ödünç vermek. b) borç vermek.

ödistes- Ödünçleşmek.

ödüstig *s.* Borçlu: “*Sin pılçezin, min siniñ alnında ödüstigbin.*” S.Çarkov (Sen biliyorsun ben sana karşı borçluyum.)

ödös *anat.* Gırtlak.

ögbe *anat.* Diş etleri.

ögbek ot *bot.* Deve elması.

ögeydım Hanımın büyük kız kardeşinin kocası. **örekenimniñ cistezin ögeydım ticeñmin** karımın eniştesine “ögeydım” derim.

ögis *zool.* 1. Erkek ayı. **alında ögisti soğannañ atçañnar** eskiden erkek ayıyı okla vururlarmış. 2.*kaç.* Öküz. **tazın- ögis** *tekr.* öküz(ler).

öjek *kız.* Kazık, küçük kazık.

öker *sag. s.* Güzel: “*Tigine pazın üstünde, kördek, haydağ öker huzıcah.*” N.Domojakov (Şu başının üstünde, bak, ne güzel kuşcağız.)

ökerek 1.Güzel. **haydağ ökerek porço!** ne güzel çiçek! 2.Sevimli, sempatik **sırayı ökerek** yüzü sempatik, sevimli.

ökersin- Güzel görmek, hayranlıkla bakmak.

ökersiniş Hayranlık: “*Ol ökersiniş Hızapıya Sofonovnanı, işkerki ah tashillarzar paza haralis turğan tayğalar istinzer körısneñ tartçañ.*” N.Nerbişev (O hayranlık Hızapıya Sofonovna’yı, doğudaki ak zirvelere ve kararan ormanların içine bakmaya çekiyor.)

ökis 2. Öksüz: “*İne südin sorbaan palalar / Ökis pas parıp, kür ös polbas / Postıñ tılın pılbeen ulustar / Çon kibirin çir dee pıl polbas.*” M.Kilççekov (Anne sütü emmeyen çocuklar / Öksüz büyüyp, güçlü yetişmez / Kendi dilini bilmeyen uluslar / Halk töresini hiç bilemez.) **ökis pala** öksüz çocuk. 2. **ökis ipçi** dul kadın. **ökis iney** dul kadın.

ökpe (ı.) anat. Akciğer: “*Ol sooh alın parğan, anıñ ökpeleri ağırızbar.*” N.Domojakov (O soğuk almış, onun akciğerleri hasta olacak.) **ökpe ağırızları** akciğer hastalıkları.

ökpe-cürek *tekr.* Ciğer.

ökpe-pahpa Teneffüs yolları.

ökpe (ıı.) Öfke, hiddet, kızgınlık. **ökpe tabıs** öfkeli ses.

ökpelen- 1.Öfkelenmek, gücenmek, kızmak, darılmak, sinirlenmek, cinleri başına çıkmak: **sin idi teenime ökpelenme** sen öyle söylememe öfkelenme. 2. At hırçınlaşmak. **iniste adıbis öpkelenibisken** iniste atımız hırçınlaştı. “*Hara at, tizeñ, ökpelenip, toğır parçathan.*” İ.Kostyakov (Kara at ise hırçınlaşıp yana gitmiş.)

ökpelencik *s.* 1.Öfkeli, sinirli, kızgın. 2.Harın, azgın (at.)

ökpelendir- 1.Öfkelenmek, kızdırmak. 2.Atı hırçınlaştırmak.

ökpelenis Öfkelenme, sinirlenme, kızma: “*Arançula açığ ökpeleniste sınırada kistep çöre, çalğızaan harbas pariğan on püürneñ.*” N.Nerbişev (Yiğit at acı öfkelenmeyle çınlayarak kişneyip, tek başına kapışmış on kurtla.)

ökpelenis- (birbirine) Öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak: “*Ökpeleniskennerineñ undubışannar şkolada pos tılneñ çoohtanarğa çaradılbinçathanın.*” A.Kuzugaşev (Öfkelenmelerinden unutmışlar okulda ana diliyle konuşmanın yasak olduğunu.)

ökpeliğ (ı.) Akciğeri olan, akciğerli.

ökpeliğ (ıı.) 1.Öfkeli, sinirli, kızgın. **türgün ökpeliğ** çok sinirli. 2.Azgın, harın (at.)

ökpeñ *sag.* Al.

öksiren- Öksüz kalmak.

öksiret- Öksüz bırakmak.

öksis *hlk.* Öksüz: “*Hatığ soohha sıdabaannañ Harool öksis halıtrapça.*” A.Topanov (Sert soğuşa dayanamadığından / Harool öksüz titiyor.)

öktem *s.* Hırçın, harın at: “*Öktem attığ çalañ Sıby aalzar kilir.*” F.Burnakov Hırçın atlı eyersiz / Sıby köyüne geliyor.)

öktemne- (at) Hırçınlaşmak.

öktemnen- (at) Hırçınlaşmak.

öktemnes- (at) Hırçınlaşmak.

öktemnet- (atı) Hırçınlaştırmak: “*Adınıñ ahsın tut kilip, adın öktemnede çağdap alıp, izen dee pırbin, tarıncah ünneñ orıstap tapsaan.*” N.Domojakov (Atının başını tutup, atını hırçınlaştırmakla yakınlaştırmak, sinirli sesle Rusça konuşmuş.)

ökte Anneden kardeş.
ökün bk. **öküney**
öküney Sunî beslenmiş kuzu.
öl s.1.Nemli, rutubetli: “*Öl tizek çızı tartıla tüsken.*” İ.Kotyuşev (Nemli tezek kokusu yayılmış.)
 2.İslak: “*Fedor Pavloviçün kögenee öl polibışan.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç’in gömleği ıslanmış.) **öl pol-** ıslamak, nemlenmek.
öl- Ölmek: “*Çornap öl parırıp tırilgendeg pola tüsken.*” İ.Kotyuşev (Çornap ölüp dirilmiş gibi olmuş.)
Ölgen inek süttig polcañ, ölgen kızı çahısı polcañ.- Atasözü (Ölen inek sütlü olur, ölen kişi iyi olur.)
ölbes s. Ölmez, ölümsüz **anıñ adı hacan daa**
ölbes onun adı hiçbir zaman ölmez.
ölces zool. Bir balık türü.
öldir- Öldürmek.
ölen sag. zool. Balık yavrusu. **Ölen çili örınme, örtek çili uçupha.-** Atasözü (Balık yavrusu gibi sevinme, ördek gibi uçma.)
öleñ bot. 1.Yumuşak bir ot. 2.Ter otu.
öleñci Otçu. **Palıhçıbın tıp mahtanma, öleñcibin tıp öörlenme.** –Atasözü (Balıkçıyı diyen övünme, otçuyum diye sevinme.)
ölig 1.Ölü, ölmüş, ölen: “*Tanı nimes çüt ool ölig çili pildirgen.*” N.Domojakov (Tanımadıkları genç ölü gibi görünüyor.) **Öligdeñ tiriğ törıpçe, tiriğdeñ ölig törıpçe.-** Bilmece, yumurta ve civciv (Ölüden diri doğar, diriden ölü doğar.)
ölüm Ölüm. **ölümneñ al hal-** ölümden almak, ölümden kurtarmak. **ölümü çoh** ölümsüz: “*Tooz nime de çurtapça ol / Anıñ ölimi pır dee çoh polça!*” İ.Kotyuşev (Her şeyde yaşıyor o / O hiçbir zaman ölmeyecek.)
ölümniğ s. Ölümcül, öldürücü. **ölümniğ palıh** ölümcül yara. **ölümliğ çir** ölüm tehlikesi olan yer.
ölis- Uğraşmak, meşgul olmak.
ölle- 1.İslatmak: “*Nañmur öllepçetken hollarına haya-tastardañ indire suğ urılçathan.*” İ.Kotyuşev (Yağmurun ıslattığı ellerine kayalardan inen sular dökülüyor.) **kip-azah ölle-** üst başı ıslatmak. 2. Sulamak. **çir ölle-** yer sulamak.
ölles- 1.(birlikte) İslatmak. 2. (birlikte) Sulamak.
öllet- 1.İslatmak. 2.Sulatmak.
öllig s. 1.İslak. 2. Nemli.
ölte Özgeci, diğerkam.
öltekte- Özgeci olmak, diğerkam olmak.
öme İmece usulü, birlikte, el birliğiyle: “*Kimeden tıs kilip, anañ anı ömeneñ çar üstüne sıgara tartıp salğannar.*” İ.Kotyuşev (Kayıktan inip, sonra onu birlikte kıyıya çekip çıkarmışlar.) **ömeneñ kürezerge** birlikte mücadele etmek.
ömele- Elbirliğiyle yenmek, üstesinden gelmek.
ömelet- Yendirmek, üstesinden getirtmek.
öñ (ı.) Renk: “*Kün harağı tüben-pasha öñnerneñ çaltıras tur.*” A.Kuzugaşev (Gün ışığı binlerce renkle parlıyor.). **öñ-pazı** rengârenk, çeşit çeşit: “*Stol üstünde öñ-pazı as-tamah salıp, Aydonı azırırğa ızezi mañızırıp çörçe.*” V.Kobyakov (Masa üstüne çeşit çeşit yemekler koyup Aydo’ya yemek vermek için annesi koşutuyor.) **öñ-pazı porçolar** rengârenk çiçekler. **öñ-pazı çazağlığ** süslü, bezekli. **çarıh öñ** parlak renk. **köp öñniğ** çok renkli.
öñ (ıı.) Derinin iç kısmı.
öñ-çül tekr. İçtenlik, samimiyet.
öñde sag. Pusu, pusuyeri.
öñdele- 1.Pusu kurmak, pusuya yatmak. 2.Sessizce yaklaşmak. 3.Gözetlemek. 4.Gizlice yürümek, kaçmak.

öñdelen- 1.Pusu kurulmak. 2.Sessizce yaklaşılma. 3.Gözetlenmek.
öñdelenis 1.Pusu kurma. 2.Sessizce yaklaşma. 3.Gözetleme. 4.Gizlice kaçma.
öñdelenistig s. 1.Sessizce, gizlice: “*Hızıcah, öñdelenistig sürküñnep, anañ nımzah paza söö tınbışan.*” N.Domojakov (Kızcağız sessizce hıçkırıp, sonra yumuşak ve uzunca nefes almış.)
öñdelet- 1.Pusu kurdurmak, pusuya yatırmak. 2.Sessizce yaklaştırmak.
öñdes 1.Aynı renkten, ahenkli, uygun. 2.Eş
öñdi- Sessizce yaklaşmak.
öñenneñ zf. Durup duruken, boşu boşuna.
öñer 1. Ayranın üstündeki yağ. **ayrannıñ öñeri** ayranın yağ tabakası. 2.Su üzerindeki yağ tabakası. 3.İneğin memesini yağlamak için kullanılan yağ. **könekke çapsırğan öñer** kovaya yapılmış yağ.
öñerlen- Yağlanmak. **ayran öñerlenibisken** ayranın üzeri yağlanmış.
öñerte- bk. **öñerlen-**
öñetin zf. Kasten, bilerek, özellikle, mahsus, isteyerek: “*Anı apsahtıñ çalgıs hızı Nona öñetin, çurt eenge tööy körinmezın tıp artıshan.*” A.Çerpakov (Onu intiyarın biricik kızı Nona kasten, ev ıssız gibi görünmesin diye bırakmış.) **sırerneñ çoohtazarğa min öñeti kildim** özellikle sizinle konuşmak için geldim.
öñgi- bk. **öñdi-**
öñmen 1.anat. Köprücük kemiği. **öñmenim ağırıbışan** köprücük kemiğim ağrıdı. 2.*kaç.* Hakas elbisesinin ön kısmı. **öñmeninde palanı çörgispeceñ** kucakında çocuk taşınmaz.
öñmes 1.Çimen, toprak tabakası. **at ibıñniñ hırın öñmesneñ çapçalar.** at evinin çatısını çim tabakasıyla kaplarlar.
öñne- Derinin iç yanını temizlemek.
öñnen- Renklenmek, güzelleşmek, gelişmek: “*Haydi öñnenmes Hakas çiri.*” M.Kilççekov (Nasıl renklenmez Hakas yurdu.)
öñnendir- Renklendirmek, güzelleştirmek, geliştirmek.
öñnenis Renklenme, güzelleşme.
öñniğ s.1.Renkli: “*Köp öñniğ çuruhtarnañ sırap tikken çorğan çili.*” N.Domojakov (Çok renkli çaputlar birleştirilip dikilmiş yorgan gibi.) **hızıl öñniğ** kızıl renkli. **pasha-pasha öñniğ** çeşit çeşit renkli. **öñniğ nimes** renksiz, diğerkam. **öñniğ televizor** renkli televizyon. 2.*mec.* Güzel. **sırayı öñniğ yüzü** güzel.
öñniğ-çüllig tekr. s. Sempatik, samimi.
öñ-pasha Çeşitli renkte. **öñ-pasha öñniğ maşine-mototskiller** başka başka renklerden araba, motosikletler.
öñ-pazı tekr. Ucu sonu.
öñzek Parlak. **öñzek çoh çurtaan kıziler** renksiz, fakir hayat yaşayan insanlar.
öñzi- hlk. bk. **öñnen-**
öö 1.Biçilmiş kumaşın düzgün olmayan yeri. 2.Biçinti, kırpıntı. **kiptiñ öözi** elbisenin biçintisi.
öödele- Ölünün giysisini kesmek. **ton moydırıgın öödelepçeler** ölünün elbisesinin yakasını kesiyorlar.
öök (ı.) Canlıların karın kısmı. **izer öökke tüstü** eyer (atın) karın kısmına kaydı.
öökte- Hayvanı karın kısmındaki deriyi kesip öldürmek.
ööle- 1.Biçilmiş kumaşı düzeltmek. **tonni ööllebin tükse, tükpek pol parça** biçilmiş kumaş düzeltmezse elbise çıkıntılı olur. 2.Çocuğu cezalandırmak. **ööy ıce palanı öölepçe** üvey anne çocuğu cezalandırıyor.
öön Lider, önden giden, baş: “*Sın, ol öön geroy, pray nimeni kem purun körgen - Kolka.*”

A.Kuzugaşev (Doğru, o baş kahraman, her şeyi kim önce gördü, Kolka.) **öön rol'** başrol. **öön huda** dünürücü başı. **öön çir** başkent. **öön tamah** baş yemek. 2.Asıl, ana, temel, hakiki. **öön zakon** anayasa. **öön paba** gerçek baba. **öön predlojeniye** gr. temel cümle, baş cümle. **predlojeniyeniñ öön çleni** gr. cümlenin ana ögesi, unsuru.

öönñ Ön, ön taraf. **kögenektñ öönñi** elbisenin ön kısmı. **izer öönñ** eyer takımı. **toraatñ izer öönñ** çüktengen doru atın eyer takımını yüklenmiş.

öönñ suğ Büyülü su. **öönñ suğnañ möñ suğ** büyülu suyla hayat suyu.

ööp Ölü ruhu. **ölgen kızınıñ ööbi** ölünün ruhu. **ham kızı ibde halğan ööbin** "söögine par" **tıp sıgarça**. kam ölünün evvde kalan ruhunu "cesedine git" diye çıkarıyor.

öör (ı.) Yukarı. **Ökisti öör tartcañ, çabıstı çarılıha tartcañ**. Atasözü (Öksüzü yukarı çekmeli, kısıyı ışığa çekmeli.) **öörki çayaannar** yukardaki tanrılar.

öör (ıı.) Sürü, bölük, grup: "Öör çılğı kilep parçam." V.Kobyakov (Bir sürü yılki arıyorum.) **öör pazı** sürü başı. **öör çon** kalabalık; kalabalık aile.

öörçi Neşe, sevinç. **öörçilğ** 1.s. Neşeli, sevinçli, mutlu. 2.zf. Neşeyle, sevinçle.

ööre (ı.) sag. Yukarı, yukarıya. **ööre (ıı.)** 1.Dost, sevgili: "Ööre polıp pos posha / Ölip, homdaa kîrgence." M.Kokov (Sevgili olup birbirine / Ölüp mezara girene kadar.) **mağ öörelor** âşık sevgililer. 2.Arkadaş. **ahhan suğ saylığ polcañ, arğıs-ööre çöptiğ polcañ** akan su taşı olur, arkadaş-dost geçimli olur.

öörki s. Yüksek. **öörki ülgü** yüksek otorite. **öörelor** Yukarı çıkmak. **öörle** Yukarı çıkmak, yükselmek: "Tuban, pulut polıp öörlepçe." M.Arşanov (Duman, bulut olup yükseliyor.) **kün sıgızınnañ parıp, kün öörleze le kilñer** güneş doğunca gidip, güneş yükselince geliniz.

öörleñ (ı.) Yükselmek, gururlanmak **Palıhçıbın tıp mahtanma, öleñcibin tıp öörleñme**. – Atasözü (Balıkçıyım diye övünme, otçuyum diye yükselme.) 2. Yukarı çıkmak, yükselmek **kün öörleñip sıhtı** güneş yükseldi.

öörleñ (ıı.) Toplanmak, yığılmak. **öörlet** Yukarı çıkartmak, yükseltmek: "Palaparhazın öörlet uçuhça." M.Kilççekov (Yavrularını yukarı uçurtuyor.)

öörliğ s. Sürülü, sürüsü olan. **üs öörliğ mallığ** çon üç sürü malı olan insanlar.

öös sag. anat. Göğüs kafesi. **ööziniñ ahsı anat**. göğüs kafesi çukuru. **öös paarı** elbisenin göğüs kısmı.

öös tartıs Boğmaca: "Hayzı öös tarthistañ üregleen." N.Domojakov (Bazısı boğmacadan ölmüş.)

ööt 1.Öd, safra: "Ölgen kızı söögine Öödi açıp iskîrçe." M.Kokov (Ölen kişi cesedine / Ödünü acıyıp içleniyor.) 2.Safra kesesi. **aba öödi in aarlığ im** ayı safra kesesi en kıymetli ilaç.

ööttiğ s. 2.Ödlü, safralı. 2.Zehirli.

ööy Üvey. **ööy ice** üvey anne. **ööy paba** üvey baba. **ööy his** üvey kız. **ööy pala** üvey çocuk.

ör Yılki. **Örge salza kistebeş, öleñe salza ottabas**. –Bilmece, kızak (Yılıya bıraksan kişnemez, otağa salsan otlamaz.)

örbe Nakış, işleme.

örbek 1.Kalın çuhadan üst giysi. 2. Çuha. 3.Kuş tüyünden küpe.

örbekey zool. Kelebek: "Otañ otha uçuşarğa / Örbekeyek polıbizam / Pözik, pözik öörliрге / Pözikteñ

sinî harirga." V.Şulbayeva (Ottan ota uçmaya / Kelebekçik olayım / Yüksek yüksek çıkmaya / Yüksekten sana bakmaya.) **Tört hanattığ hus nimes, tüktüğ añ nimes**. –Bilmece, kelebek. (Dört kanatlıdır kuş değil, tüylüdür yabanî hayvan değil.) **ham örbekey** gece kelebeği. **kapusta örbekeyi** lâhana kelebeği.

örbele- Nakış işlemek. **örbelep kikken hoos** nakış işlenerek yapılmış resim.

örbelet- Nakış işletmek. **örbeliğ** s. Nakışlı, işlemeli. **örbeliğ ton** işlemeli elbise.

örçü- Deriyi ayaklardan göğse doğru kesmek. **harnın sunğar örçipçe** karnını boylamasına kesiyor.

örçi Sevinç, neşe: "Çolım miniñ — çüzis pu talayca / Çobağları, örçi tobıra." M.Bainov (Yolum benim, yüzüş bu denize /Acıları sevinç arasından.)

örçilğ s. Neşeli, keyifli: "Anı mañat, örçilğ udurlaannar hayza!" S.Çarkov (Onu iyi, sevinçli karşılamışlar ne de olsa)

öreken 1.İhtiyar kadın, nine. 2.Eş, zevce: "Tıgı oyıhta örekenimneñ hada tuup isteceñmiş." N.Nerbışev (Şu çukurda eşimle birlikte deri işledik.)

öreme Süt kaymağı.

örge (ı.) 1.Saray. 2.Hükümdar çadırı. **ah küisneñ çaphan ah örge** ak keçeyle kaplı ak çadır. **altı azahtığ ah örge** altı köşeli ak saray.

örge (ıı.) Tarla faresi krş. **örke**. **örge odı** Yalgın, ilğim.

örgee bk. **örge (ı.)**

örgele- Tarla faresi avlamak, krş. **örkele-**

örgeñ (ı.) Kazık **Toñ çirge tıt örgeñ sappacañ**. – Atasözü (Don yere melez kazığı çakılmaz.)

örgeñ (ıı.) Havyar.

örgeñne- Kazıkla çit yapmak.

örgeñnet- Kazıkla çit yaptırmak.

örgey Sedir veya lâdin ağacı.

örin- Sevinmek, neşelenmek, mutlu olmak: "Künge öriniñ, aymah köp ün / Hayalığ hurda yañılan turar." M.Kilççekov (Güneşe sevinip, çok çeşitli ses / Kayalık zirvede yankılanıyor.) **Ölen çili örinme, örtek çili uçuhpa**. –Atasözü (Balık yavrusu gibi sevinme, ördek gibi uçma.) **çahıs habar istüp örinçe** iyi haber duyduğı için seviniyor.

örindir- Sevindirmek: "Kün sıлтаanda la çarıpça / Çirniñ idi dee örindirçe." N.Tinikov (Güneş sayesinde parlar / Yeri de bu yüzden sevindirir.)

örinıs Neşe, ümit, sevinç: "İris hozılça çooħha / Örinıs tutça köksimni." M.Kilççekov (Mutluluk katışıyor konuşmaya / Neşe güçlendiriyor göğsümü.) **uluğ örinıs** büyük sevinç, **örinıs çoh** neşesiz, ümitsiz .

örinıs- (birlikte) Sevinmek.

örinistüğ s. 1.Sevindirici. **örinistüğ habar** sevindirici haber. 2.Mutlu **örinistüğ çurtas** mutlu hayat.

örinme sag. Kaymak, süt kaymağı.

örinmecek sag. zool. Örümcek.

örinmelig sag. s. Kaymaklı. **örinmelig çay** kaymaklı çay.

örke Tarla faresi: "Örkeni kör salıp, soonca süris sıhhannar." İ.Topoyev (Tarla faresini görüverip, ardından kovalamaya başlamışlar.)

örkele- Tarla faresi avlamak.

örkelig s. Tarla faresi bulunan yer.

örle- 1.Yükselmek, yukarı çıkmak. 2.Irmak boyunca gitmek. 3.(güneş) Yükselmek.

ört Yangın: "Ört ulam horğüstüğ köringen." İ.Topoyev (Yangın çok korkunç görünmüş.) **çazıda ört köyçe** ovada yangın var. **ört üzür-** yangın söndürmek. **küske örti** sıcak esinti, meltem.

örte- Yakmak: “Halğan ottu pabazi örtebışken.” N.Tyukpiyekov (Kalan otu babası yakmış.) **Çabal kızı alımnıĝ halbacañ, çahısı itkenniñ ibin örteceñ.** –Atasözü (Kötü kişi borçlu kalmaz, iyilik edenin evini yakar.) **hazan örte-** kazanı yakmak.

örteg Yakma.

örtek zool. Ördek: “Öñdelep kilip atarĝa / Örtek polĝan ma min saĝaa.” M.Bainov (Pusuda yatıp vurman için / Ördek olayım mı ben sana.) **ırgek örtek** erkek ördek. **tizi örtek** dişi ördek. **örtek palazi** ördek yavrusu. **çazı örteĝi** yabanî ördek **hol örtek** evcil ördek.

örtek-hus Kuş(lar).

örtekte- Ördek avlamak.

örtekte- (birlikte) Ördek avlamak.

örtektet- Ördek avlatmak.

örtel- Yanmak: “Parçan örtel parĝan.” V.Şulbayeva (Bütünüyle yanmış.)

örtes Yakma, yakış.

örtes- Yakmak.

örtet- Yaktırmak.

örüñ Balta tersi.

ös- Büyümek, yetişmek: “Çoon tirekter ösklepçe.” G.Kazaçinova (İri kavaklar yetişiyor.) **Tabırĝı çortpaan taĝ çoĝıl, tarihpın ösken er çoĝıl.** –Atasözü (Geyik koşmayan daĝ yoktur, darlıĝa düşmeden yetişen er yoktur.) **Tañ atsa, kün sıĝadır, köök tapsaza, kök ot özedir.** –Atasözü (Tan atarsa gün çıkar, guguk ölse, yeşil ot büyür.)

ös (ı.) Öç. **ös nandır-** öç almak, **ös nandırĝ** öç alma **ös al-** öç almak: “Vaska tarımbızabas, ös alıp, Kolkaniñ habırĝazına çaçıbışan.” A.Kuzugaaşev (Vaska sinirlenerek öç alıp, Kolka'nın kaburgasına saldırmış.) **abaazınıñ üçün pıçahnañ ös alĝan** ağabeyi için bıçakla öç almış.

ös (ıı.) 1.İç, öz. 2.Mide. **ös aĝırĝ** mide hastalığı. 3. Kendi. **ös ara** kendi arasında.

öskı Keçi: “Hara öskiler çılı, ol arazın çoon hara hustar çaap saltır.” N.Domojakov (Kara keçiler gibi, orayı iri kartallar kaplamış.) **öskı hucazi** teke. **öskı palazi** oĝlak. **öskı çılı** hayvan takviminin on ikinci yılı. **öskı saĝallĝ** keçi sakallı

öskileñ 1.Uzun 2.Çabuk uzayan. **öskileñ pala** çabuk büyüyen çocuk.

öskır- 1.Büyütmek, yetiştirmek: “İbge toldıra pala-parha öskıercıkpın.” V.Tatarova (Ev dolusu çoluk çocuk yetiştirdim.) 2. Yetiştirmek. **çahısı urojay öskır-** iyi ürün yetiştirmek. 3.ilizlenmek. **üren azın öskır-** tohum filizlendirmek.

öskırt- Yetiştirtmek, büyüttürmek.

öste- İnmek, sızlamak: “İb istınzertın oolahtıñ östebışkenin istıp salĝannar.” İ.Kotyuşev (Evin içinden oĝlanın inleyişini duymuşlar.)

östeg İnleme, sızlama: “Ol haraĝızın pabam, nime dee çibin, uluĝ östegde honĝan.” V.Kobyakov (O gece babam, hiçbir şey yemeden, devamlı inleyerek geceyi geçirdi.)

östek (ı.) Ostyak. **tadarlar östek çonnañ çaalashan** Hakaslar Ostyaklarla savaşmış.

östek (ıı.) Hayvanların koltuk altındaki yumuşak deri.

östes İnleyiş, sızlama: “İstıneñ östes oshas tabıs sıĝarıbışan.” N.Nerbişev (İçinden inleme gibi ses çıkarmış.)

östes- İnleşmek.

östet- İnletmek, sızlatmak.

östıĝ s. İstekli, hoşlanan. **palihtırĝa östıĝ** balık avlamayı seven.

östüĝ şor. Düşman, hasım.

öt- 1.Delmek: “Haya-taĝlarını ötıpçe.” M.Arşanov (Kayaları daĝları deliyor.) **Çılhañ çitse, çirni dee öterziñ.** –Atasözü (Azmin varsa, yeri de delersin.) 2. Ekin bitmek. 3. (su) Geçmek: “Nañmur ötıpes çırge çittiler.” M.Kilçiçekov (Yağmur geçmez yere ulaşılar.) 4. Kalabalığın arasından geçmek 5. Geçmek: “Öt polbas tayĝa oshas, hoyıĝ as ös pargan.” M.Kokov (Geçilmez orman gibi sık buĝday yetişmiş.) **sooh ötıp pardı** soĝuk aldım.

öter Çiçek hastalığı ruhlarına sunulan kurban. **uluĝ aalcı polza, nüter iderge kirek** çiçek hastalığı olunca kurban etmek gerek.

ötıĝ 1.Keskin, sert **ötıh sooh** keskin soĝuk. 2.Sert: **ötıĝ tabıstıĝ** sert sesli,. 3. Keskin **ötıĝ harahtıĝ** keskin gözlü. 4.Sivri **ötıĝ tillig** sivri dilli. 5.Parlak: “Pır ötıĝ nimes çarıhtıĝ çılıtıs.” N.Domojakov (Bir parlak olmayan ışıklı yıldız.) 6.Keskin (ses): “Üñim miniñ ötıĝ sıhça.” N.Tinikov (Sesim benim keskin çıkar.) **ötıĝ p'esa** etkileyici piyes. 5. Yükses sesle.

ötık- Islanmak: “Çuĝa tonanĝan his ötik parĝan.” N.Tyukpiyekov (İncecik giyinen kız ıslanmış.)

ötıktır- İslatmak.

ötıre zf. İçinden, arasından: “Een çazını ötıre parça.” M.Arşanov (İssız yazı içinden gidiyor.) **ötıre körinçetken süleyke** saydam cam.

ötırke- Her şeyi anlıyormuş, biliyormuş gibi davranmak.

ötırkees s. 1.Boşboĝaz, çenesi düşük. 2. Çok bilmiş, ukalâ.

ötkın s. 1.Canlı, cesur, atak: “Kem prayzınañ ötkın? - Matilda.” V.Şulbayeva (Kim hepsinden atak, - Matilda) 2. Sokulgan,, kurnaz. **tıñ ötkın a)** atılğan b) kurnaz.

ötkın- 1.Öykünmek, taklit etmek. 2.Sataşmak, takılmak. **maĝaa ötkınçe** a) beni taklit ediyor. b) bana sataşıyor.

ötkıncek s. Taklitçi, öykünen.

ötкіs Delik.

ötıre bk. **ötıre.**

ötıtır- 1.Geçirmek. 2.Deldirmek. 3.İpliĝi iĝneye saptamak.

öze- Hayvanı baĝrından yarararak kesmek.

özek Kazık krş.**öjek, örĝen.**

özel- Üzülmek, sıkıntı duymak: “Özelĝen çılı, küüleñ halın tayĝa.” İ.Kapçıĝaşev (Üzülmüş gibi, uğuldadı sık orman.)

özelestıĝ s. Üzüntülü, hüzünlü: “Özelestıĝ pıldır halça: İdi töreen çırıneñ prayzı/ Öörліĝ ünneñ animcohtasça.” N.Tinikov (Üzüntülü görünüyor: Böyle doğum yerinden hepsi / Sürü hâlinde seslenip vedalaşılıyor.) krş.**özelistıĝ**

özelis Üzülmek, kasvet, hüzün, sıkıntı.

özelistıĝ s. 1.Üzüntülü, kasvetli, hüzünlü, sıkıntılı **özelistıĝ ün** hüzünlü ses. 2.Kasvetlice, hüzünlüce, sıkıntılı bir şekilde. krş.**özelestıĝ**

özen (ı.) Çukur: “Çardıh attarın kölıĝde tasti, özen istınzer çapçañ çıdıbışken.” V.Kobyakov (Atlarının yarısını koşumlu bırakarak, çukur içine çabucak ulaşmış.)

özen (ıı.) 1.Öz, iç. **aĝastıñ özenı** ağacın özü.

özenı çoh nimeğir. -Bilmece, taş (Özü olmayan nedir.) 2.Öz. **karandaş özenı** kurşun kalem kömürü, özü. **sıs özenı** çıban başı.

özennıĝ (ı.)s. Özlü.

özennıĝ (ıı.) Yarlı, çukurlu. **pu arada özennıĝ çırler** burada çukurlu yerler.

özik- Acıkmak, aç kalmak. **özgibistim** acıktım.

öziktir- Acıktırmak.

özim 1.Bitki, nebat: “İzen sağaa, çarılı künniñ suzı / Alğıs sağaa, çurtastıñ tını / Pray daa özimge sinneñ ne tuza / Sağaa örınçe tayğaniñ ünı.” M.Kilççekov (Selâm sana parlak gün ışığı / Teşekkür sana hayatın tını / Bütün bitkilere sadece senden yardım / Sana seviniyor ormanın sesi.) 2.(bitki) Büyüme.

özın Ön kol, arış. **özın idı** ön kol eti.

özögıs Açlık: “Çoh, min özögısteñ horıhpınçam.” V.Şulbayeva (Hayır ben, açlıktan korkmuyorum.)

özögıstıg s. Açlık: “Sooh tus, özögıstıg tus.” N.Nerbişev (Soğuk zaman, açlık zamanı.)

özök- Açlık çekmek.

özöle- Canı sıkılmak.

özölıs Üzüntü, keder.

P

pa e. Mı? Mi? Mu? Mü? **çabıs pa, pözık pe?** alçak mı, yüksek mi?

paapaha, fiyat, eder: “Min annañ hada arağa satham, aarlıg paazına.” V.Şulbayeva (Ben onunla birlikte içti sattım, fahiş fiyata.) **it paazi tüstı** et fiyatı düştü. **hayah paazın tüzır-** yağ fiyatını indirmek. **paazi uluğ** pahalı.

paah Kırç, kırağı. **ağas paagi** ağaç kırağısı.

paaktan- Kırığılanmak, kırılanmak. **ağas paaktançatsa tamah çahıs sıgar** ağaç kırığılanırsa tahıl iyi yetişir.

paala- 1.Fiyatını belirlemek. 2.Değer vermek. **anıñ toğızın uluğ paalapçam** işine çok değer veriyorum. 3.Dikkat etmek.

paalağ Değer, kıymet: “Mağaa paalağ pirdiñ, min dee sırederer chohtabızım.” V.Şulbayeva (Bana kıymet verdin, ben de senin hakkında konuşayım.)

paalal- Fiyatlandırılmak, fiyat biçilmek, paha biçilmek. **ürennestiñ kaçestvozi mañatha paalalğan** ekinin kalitesi yüksek notla değerlendirildi.

paalan- Fiyat biçilmek, paha biçilmek.

paalas- (birlikte) Fiyat belirlemek, değer biçmek.

paalas Paha biçme, değer biçme, kıymet biçme, fiyat belirleme.

paalat- Kıymet biçirmek, fiyat belirletmek, paha biçirmek.

paalıg 1.Kıymetli. 2.Değerli, önemli. **paalıg toğıs** değerli iş.

paar (ı.) 1.Karaciğer. **paar ağırıgları** karaciğer hastalıkları. **paar idı** diyafram. 2. Göğüs: “Kinetiñ huzıcah oyda aylana tısken, sarıg paarı künge, altın çılı, sağıla tısken.” N.Domojakov (Aniden kuşcağız sırtüstü dönüp düşmüş, sarı göğsü güneşte, altın gibi parıldamış.) **paar huru-** bağı yanmak, çok üzölmek: “Paarım hurup parir, oları la sağıp.” V.Şulbayeva (Bağrım yanıyor, sadece onları düşünüp.) **paarğa çılığla-** bağına basmak, birini koruyup esirgemek: “İney, tañah çılı, türeence Palanı paarğa çılığlaan.” M.Bainov (Yaşlı kadın, tavuk gibi, zayıflayana kadar / Çocuğu bağına basmış.) **paarı sista-** bağı sızlamak: “Söstiñ uçına alılbas adı çoh homzınıs paarım sisti haphan.” V.Tatarova (Sözle ifade edilemez acı bağırı sızlattı.) **kök baar** çürük, morluk. **hızıl paar** şakrak kuşu. **sarıg paar** iskete. **baştankara. hara paar** hamster. **ah paar** bir kuş türü. **hara paarım hurupça** içim yanıyor.

paar (ıı.) 1.Elbise eteği. 2.Dağ eteği, yamacı. **tağ paarı** dağ eteği. **tıgey paarı** tepe eteği, yamacı: “Çalbah tıgeyniñ paarına haraçhay uyazı çılı çapsın parğan uluğ kizek aal.” N.Domojakov (Geniş tepenin eteğinde kırırlangıç yuvası gibi yapışmış büyük köy.) **çır paarı** yeryüzü: “Çılıg nañmur toolapçadır / Çirniñ paarın numzadıp.” P.Ştıgaşev (Ilık yağmur yağıyor / Yeryüzünü yumuşatıp.) **tıgır paarı** gökyüzü.

paar (ııı.) 1.Çift **üs paar at kölgen** üç çift at koşmuş 2.Eş. **ol sağa paar nimes** o sana eş değil.

paarla- (ı.) 1.Dağın eteğine gitmek 2.Dağın eteğinden gitmek.

paarla- (ıı.) 1.Çiftlemek. 2.Çift olarak almak.

paarlıg (ı.) s.Karaciğerli.

paarlıg (ıı.)s.Çift, ikili.

paarlı zf. Yüzüstü. **paarlı çat-** yüzüstü yatmak.

paarsa- Sevgi, şefkat göstermek: “Ösken paza kireence çurtaan aalına çağınabıshanına, kıziler ağaa paarsaanına apsahıñ köñni çarıp kilgen.” A.Çerpakov (Doğduğu ve yaşlanıncaya kadar yaşadığı köyüne yaklaşmasına, insanların ona sevgi göstermesine ihtiyarın gönlü açılmış.)

paarsah s. Sevgili, sevimli, cana yakın, sevecen: “Çorih çörıp, ibzer aylan kilizeñ, olar irahıtnoh harahsınıp, sağıp turğan paarsah tuğan çılı körınçeler.” A.Çerpakov (Yolculuğa çıkıp, eve geri dönersen, onlar uzaktan gözleyen, bekleyip duran sevgili akraba gibi görünüyorlar.) “Ana ol la, tın paarsah arğızım / Holın sunıp, ölerdeñ al halğan.” İ.Kapçıgaşev (İşte o çok kıymetli arkadaşım / Elini uzatıp ölümden kurtardı.)

paarsas Sevgi, okşayış: “Çüreeme siip halğan pır hoozın / Paza pır paarsastıñ ırlım.” M.Bainov (Yüreğime işleyen bir resim / Ve bir sevgiyi söyleyeyim.)

paarsastıg s. Sevgili, okşayıcı: “Pıstiñ Hakasiya çestepçe Köp million sovet çonnañ hada Paarsastıg çiton çazıñni.” M.Arşanov (Bizim Hakasya onurlanıyor / Milyonlarca Sovyet halkıyla birlikte / Sevgili yetmiş ovanı.)

paayla- Bebeği ninni söyleyerek uyutmak. **pala paayla-** çocuk uyutmak.

paba Baba: “Pabam ürep parğan.” V.Kobyakov (Babam ölmüş.) **oolah pabazına uğaa tööy** çocuk babasına çok benzer. **kırösteen pabazı** vaftiz babası. **pabazına tööy** babasına benzer. **paba rodına kökte-** babasının soyuna çekmek.

pabalıg s. Babası olan: “Noğa min tırıg pabalıg kızı -paba çoh öskem?” V.Şulbayeva (Niçin benim babam varken babasız büyüdüm.)

paba-ıce Ebeveyn, anne baba. **pabam-ıcem çiri** yurdum, vatanım, doğum yerim. **paba-ıce oshas** anne baba gibi.

pabañ Babacığım: “Çe parañ, pabañ.” N.Domojakov (Haydi gidelim babacığım.)

pabila- Titremek.

pabırğan sag. zool.Uçar sincap.

paca Bacanak.

paçka Paket, deste, tomar: “Timur ızebıneñ papirostar paçkazin sıgar kilgen.” İ.Topoyev (Timur cebinden sigara paketini çıkarmış.)

padaanah Körebe (oyunu).

padacah 1.(yazmak için) Kuş tüyü. 2.Kalem ucu. 3.Yazı fırçası.

padah Göbekli. **padah harınıg** göbekli, karınlı.

padañ çürek İşaret parmağı.

padej gr. İsmi hâli. **padej hozimnari** gr. hâl ekleri.

padığ Batak, balçıklı.

padırbas (ı.) Gümüş haçta kabartma resim. **padırbas kİRÖS** kabartmalı haç.

padırbas (u.) 1.Ufak, küçük. 2.Yaramaz.

pado 1.Değerli taş. 2. Sihirli yumurta. **padon nımırhani çir de talabassıñ** sihirli yumurtayı hiç kıramazsın.

padon bk.**pado**

pağ 1.Bağ, bağlı. **Çabal aday pağda odırça, çabal kızı haribde odırça.** –Atasözü (Kötü köpek bağlı oturur, kötü kişi kilisede oturur.) 2. Bağ, ip: “*Poza paan ipçizine pirip, pozı multıgın tudınıp alğan.*” N.Domojakov (Dizgin ipini karısına verip, kendisi tüfeğini almış.) **Çızığ pağnañ attı tutpa, tayma sösneñ çoñga aylanma.** Atasözü (Çürük iple atı tutma, yalan sözle halka dönme.) **pakettiñ paan sis-** paketin bağını çözmek. **pağa odır-** kendini asmak. **pağda** bağlı. **harmah paa** olta ipi.

pağa Kurbağa. **pağa palazı** kurbağa yavrusu. **hodır pağa** kara kurbağası.

pağa hulağı Kavkı, kabuk.

pağa kibi Yumuşakça.

pağa-palçak tekr. Kurbağa.

pağa porçozi bot. Zambak.

pağayah 1.Ayak bileği, aşık. **pağayahça** hışhacah ödik aşığa kadar kısa çizme. 2. Deriden yapılmış terlik. **aday teerizineñ itken pağayah** köpek derisinden yapılmış terlik.

pağır (ı.) Bakır. **Pashan çiriñ pağır polzın, tepken çiriñ timir polzın.**-Atasözü (Bastığın yer bakır olsun, teptiğin yer demir olsun.)

pağır (u.) Ağaç gövdesinde sert tabaka. **pağır hanza** sert kabuktan yapılmış pipo.

pağır (u.) s. Pürüzlü, pürtüklü.

pağır- Gözünü dikerek bakmak.

pağıs Bağımlı. **pağıs çoh** bağımsız. **pağıs çoh hazınalar** bağımsız devletler.

pağıt Dakika. **pış pağıt** beş dakika.

pağlığ s. İpli, urganlı.

pah- (ı.) Çıkmak, tırmanmak, **pahışha pah-** merdiven çıkmak.

pah- (u.) Bakmak, gözetlemek, seyretmek: “*Torkanı alında körgenneñer, ağaa sunğar pah çöre halğan.*” V.Kobyakov (Torka’yı önde görmüşler, ona doğru bakıp yürümüş.)

pahan 1. Sütun, direk. 2.(masada, köprüde) Ayak. 3. Baca direği.

pahannığ s. Direkli, dayaklı. **üs pahannığ ah kiis ib** üç baca direkli ak keçe çadır.

pahça 1.(iskambilde) Deste, tomar . 2.İğnelik. **iñe suhçañ pahça** iğne sokacak iğnelik.

pahıstan- Kurnazlık etmek.

pahla- 1.Gizlice gözetlemek: “*Ol, tıstan polbin, puluñnañ puluña oylap, kölenip, pahlap çörçe.*” V.Kobyakov (O, sabredemeyerek, köşeden köşeye koşup, saklanıp gizlice seyrediyor.) 2.Gözden geçirmek, göz atmak. 3. Bakmak, gözetlemek: “*Aydo, közenek altına parıp, annañ köölce pahlap körçe.*” V.Kobyakov (Aydo, pencere altına gidip ordan yavaşça bakıyor.)

pahlas- (birlikte) Bakınmak, seyretmek. 2.(birlikte) Gözetlemek. 3. Uzanmak.

pahlat- 1.Gizlice baktırmak. 2.Gözden geçirtmek. 3.(dışarı) Uzatmak.

pahlor anat. 1.Gırtlak. 2.Hançere.

pahpa (ı.) Tuzak, kapan. **kürkü pahpazı** yaban horozu tuzağı.

pahpa (u.) Avcı ambarı. 2.Tuzlakta kurulan pusu. **ağasta pahpa idip kürkü anda atçalar** ağaçta tuzak kurup yaban horozunu orada vuruyorlar.

pahpayah Terlik. **ot sabar tusta pahpayah kisçeñner** ot biçme zamanı terlik giyerler.

pahpır Mahmur.**pahpır çasçañ nime** mahmurlaştırın içecek.

pahpır-la- Mahmurluğunu bozmak.

pahsı 1.Bakışı, okuma yazma bilen 2.*mec.* Kurnaz. **çoy pahsı** çok kurnaz

paket Paket, poşet.

pakgauz Hangar, ambar. **timir çolnıñ pakgauzi** demir yolu ambarı.

pakt Pakt, antlaşma. **mir paktı** barış antlaşması.

paküs Alçaklık, kötülük, fenalık: “*Anna paküsteñ sürçetkennerin sizingen.*” N.Tyukpiyekov (Anna fenalık için geldiklerini sezmiş.)

pal 1.Bal. 2.Yabanî bal, ormanda bulunan bal. **hobılığ pal** petek balı.

pala Çocuk: “*Palalarım, sırerneñ çoohtasçañ çooħ par.*” V.Şulbayeva (Çocuklarım, sizinle konuşacak bir konu var.) **ıcezi çabalnıñ palazın alba, iziği çabalnıñ törine odırba.**-Atasözü (Annesi kötünün kızını alma, kapısı kötünün baş köşesine oturma.) **ool pala** erkek çocuk. **hıs pala** kız çocuğu. **azıraan pala** evlâtlık. **ças pala** bebek, yeni doğan. **tun pala** ilk çocuk. **pala-parha** çoluk çocuk. **pala azırap al-** evlâtlık edinmek. **palaa alıp al-** evlâtlık edinmek, evlâtlık almak. **pala-parhalığ** çoluk çocuklu: “*Küstıg polğamoh, pala-parhalığ polğamoh.*” N.Nerbişev (Güçlüydüm, çoluk çocuğum vardı.) **pala toyı** çocuğun doğum eğlencesi: “*Min törıp parğanımda, pala toyına / Porço uucam kili pirtır.*” G.Kazaçinova (Ben doğunca doğum eğlencesine / Porço ninem gelivermiş.)

palaban bk.**palağır**

palabar bk.**palağır**

palağır Efsanevi bir kamin adı.

palalığ s. 1.Çocuklu, çocuğu olan. **Palğastığ çirde çörbe, palalığ hat alba; tlolığ çirde çörbe, tuluñnığ hat alba.**-Atasözü (Çamurlu yerde yürüme, çocuklu kadın alma, balçıklı yerde yürüme, dul kadın alma.) 2.Yavrulu. **palalığ hus** yavrulu kuş.

palancıh Torun.

palañna- hlk.bk.**paliña-**

palar Deniz yosunu, deniz otu, su yosunu.

palarlığ Su yosunu olan yer. **palarlığ höl** su yosunu olan göl. **palarlığ sas** yosunlu sazlık.

palata Meclis, kamara, oda: “*Palatada iki orğan, orğannarnıñ hirında tumboçkalar.*” V.Şulbayeva (Odada iki yatak, yatakların yanında komodinler.) **kniga palatazi** kitap odası. **orujeynay palata** silâh odası.

palatı Deriyi mayaya yatırmak. **hoy teerizin isteen soonda palatı kirek** koyun derisini tabakladıktan sonra mayaya yatırmalı.

palatka 1.Çadır: “*Pisteñ irah taa turğan palatkalar hirında kıziler hathlap parğanı körinçe.*” V.Tatarova (Bizden uzak olan çadırların yanında insanların güleştükleri görünüyor.) **palatka turğıs-** çadır kurmak. 2.Dükân. **hleb palatkazı** ekmek dükkânı.

palazın- (kadın) Çocuğu olmasını istemek.

palbora- (besili at) Yorulmak. **hatırbaan at palborapça** dinlendirilmemiş at yoruluyor.

palcañ 1.Seramik şişe. 2. Kilden çanak, çömlek. **süt urcañ palcañ** süt konan çanak.

palçah sag. Balçık.

paleontologiya Paleontoloji.

palğa- 1.Bağlamak: “*İb alında aran-çulamı / Altın çeçpee palğap salim.*” V.Maynaşev (Ev önünde yiğit atımı /Altın direğe bağlayayım.) 2.Örgü.

palğağ 1.Bağ, bağlam. 2.Bağlama.

palğal- 1.Bağlanmak. 2.Örülme.

palğalis Bağlanmış, irtibat, bağlantı: “*Püüingî tılaasnañ haydağ-mındağ palğalis taa çoh.*” N.Nerbişev (Bugünkü haberle herhangi bir bağlantı da yok.) **radionañ palğalis** radyoyla bağlantı. **podçinitelnay palğalis gr.** bağlı cümle.

palğalis- Birbirine bağlanmak, birlikte olmak: “*Kızınñ çurtastağı ülüzinde pıree tusta çımçılğa daa sin kışecek kirek uğaa uluğ alızıglarnañ hada palğalza halça.*” N.Nerbişev (İnsanın hayattaki payında bir çitnik büyüklüğündeki küçük bir iş büyük değişikliklerle bağlantılıdır.)

palğalıstıg s. Bağlantılı.

palğan- Bağlanmak, takınmak, örtünmek. **plat palğan-** başörtüsü bağlanmak.

palğas Çamur. **palğas hatıp partır** çamur kurumuş. **kızı palğastañ töreen** insan çamurdan doğmuş.

palğas- (birbirine) Bağlanmak.

palğasta- Çamurlamak, kirlenmek.

palğastan- Çamurlanmak, kirenmek.

palğastıg s. Çamurlu: “*Piske izirtçe açığ suğni, ağaa alaahurtıp, palğastıg oymahha tıssebıs.*” V.Maynaşev (Bize içiriyor içkiyi, ona aldanıp, çamurlu çukura düşsek...) **Palğastıg çirde çörbe, palalıg hat alba; tloıg çirde çörbe, tuluñnıg hat alba.** –Atasözü (Çamurlu yerde yürüme, çocuklu kadın alma, balçıklı yerde yürüme, dul kadın alma.) **palğastıg çol** çamurlu yol.

palğastır- Bağlatmak. **pağlarını palğastır-** ipleri bağlatmak.

palğastıra zf. Bağlı olarak, dolayısıyla.

palğat- Bağlatmak.

palıg Yara. **çektıg palıg** irinli yara. **palıg çektıpçe** yara irinleniyor.

palıgla- Yaralamak.

palıgla- yaralanmak.

palıglas- Birbirini yaralamak.

palıglat- Yaralamak. **çaada palıglathan** savaşta yaralanmış.

palıglıg s. Yaralı. **Ayırhan sös arıg polzın, athan uh palıglıg polzın.** –Atasözü (Söylenen söz temiz olsun, atılan ok yaralı olsun.)

palıh 1.Balık: **Ala puğa palıhtañ mün sıhpınça, alıg kızınñ ahsınañ hıyğa sös sıhpınça.** – Atasözü (Tatlı su levreğinden çorba olmaz, alık kişinin ağzından güzel söz çıkmaz.) **Palıh çohra rak taa palık** (Balık yoksa yengeç de balık - kadı olmayan yerde keçiye de evliya çelebi derler.), **çap palıhtar** yırtıcı balıklar. **ah palıh** bir cins somon, **hara palıh** yeşil sazan. **tul palıh** beyaz somon. **puğa palıh** tatlı su levreği. **palar palıgı** bıyıklı balık. **aday palıh** izmarit balığı. **kir palıh** balina. **sarıg palıh** çığa balığı. 2.s. Balık, balıktan. **palıh produktarı** balık ürünleri.

palıhçı Balıkçı: **Palıhçıbın tıp mahtanma, öleñcibın tıp öörlenme.** –Atasözü (Balıkçıyım diye övünme, otçuyum diye sevinme.)

palıhçı hus zool. Karabatak.

palıhta- Balık avlamak.

palıhtas- (birlikte) Balık avlamak.

palıhtas Balık avlama, balık tutma.

palıhtat- Balık avlatmak, balık tutturmak.

palıhtıg s. Balıklı. **palıhtıg suğ** balıklı nehir, ırmak.

palıña- 1.Parlamak. 2. (bayrak) Dalgalanmak. 3.Kızarmak.

palısadnik Küçük bahçe. **turanñ alında palısadnik** evin önünde bahçe.

pal'ma Palmiye.

paltah s. 1.Ağır, hantal, yavaş. 2.Şişman.

paltan bk. **paltah**

paltaña- Yavaş yavaş gitmek, hantalca yürümek.

paltañnat- Yavaş yavaş göndermek, hantalca hareket ettirmek.

paltı Balta: “*Pazın timir paltınañ üze sabısçañnar.*” G.Kazaçınova (Başını demir baltayla kesip koparıyorlar.) **paltı sabı** balta sapı.

paltılıg s.Baltalı, baltası olan **Paydañ tanıs pol, nanında paltılıg pol.** –Atasözü (Zenginle tanış ol, yanında baltan olsun.)

paltır Baldır **Pas ağırza, paltırğa nüik.** – Atasözü (Baş ağrısa baldıra hafif.) **paltır idı** baldır eti.

paltırğan bot. Melek otu, baldıran. **kiik paltırğanı** keçi baldıranı. **aba paltırğanı** ayı baldıranı.

paltırğanna- Melek otu toplamak.

pal'to Palto.

paluba Güverte.

pamyat' Hafıza, bellek **pamyat'ha al-** hafızaya almak .

pamyatnik Heykel, anıt. **pamyatnik turğıs-** heykel dikmek.

panicah 1.Kalem. 2.Arduaz parçası.

panika Panik, ürkü, telaş.

panorama Panorama.

pantera zool. Panther.

pantsır' Zırh, zırh gömleği

papiros Sigara: “*Timur sun pirgen papirostañ tamızibışan.*” İ.Topoyev (Timur'un verdiği sigarayı yakmış.) **papiros paçkızı** sigara paketi: “*Timur izebineñ papirostar paçkızın sıgar kilgen.*” İ.Topoyev (Timur cebinden sigara paketini çıkarmış.) **pır paçka papiros** bir paket sigara.

papka Dosya, karton, ciltlik. **anıñ kireğın papkaa sal** onun işini dosyaya koy.

paporotnikbot. Eğreltiotu.

papu (küçük) Pabuç, ayakkabı. **palam, papu kis** yavrum pabucunu giy.

papucah bk.**papu**

par (ı.) Çift. krş. **paar**

par (ıı.) 1.Var: “*Çalğıs adı par polıp / Çorıh annañ itçeñ.*” P.Ştıgaşev (Biricik atı var imiş / Yolculuğu onunla yapmış.) 2.Varlık. 3. Mevcut, eldeki. **Çabıs taa polza, adım par, homay daa polza ipçim par.** –Atasözü (Kısa da olsa atım var, kötü de olsa karım var.) **par-çoh** bütün. **par-çoh çügürizineñ oylap sıhhan** bütün gücüyle koşmaya başlamış. **par-çoh küzineñ sap-** bütün gücüyle vurmak.

par (ııı.) Dinlendirilen toprak. **hara par** kara toprak. **par ay** haziran.

par (ıv.) Yad, el.

par- 1.Gitmek: “*Odıñ tüzırzeñ, sin irgı çurtsar inek odına par kil!*” V.Kobyakov (Otunu indirdikten sonra, eski yurda inek otuna git gel.)

Çabal nimeniñ soonca parzañ, çahsı nimeni taap polbassıñ. –Atasözü (Kötünün peşinden gidersen, iyiyi bulamazsın.) 2.Sürekli içinde olmayı ifade eden yardımcı fiil olarak kullanılır: “*Min, iceme dee toğaspın, nay ür pol pardım.*” V.Kobyakov (Ben annemle karşılaşmayalı da çok uzun zaman oldu.) **sarğal par-** sararmak. **ol ös parğan** o büyümüş. **ol öl-parğan** o ölmüş. **hatıp par-** sertleşmek, katılaşmak.

para 1.Çöten, kirtil.2.Kuş veya balık yakalamak için örülmüş sepet.

paraan 1.Çadırdaki sandık konulan yer, yüklük. **üstünzarhı paraan** çadırın güney yanındaki yüklük. **altınzarhı paraan** çadırın kuzey yanındaki yük koyma yeri. **pas paraan** başköşe. 2.Mobilya.

parad 1.Geçit, geçit resmi, geçit töreni **voennay parad** askerî geçit töreni. 2.Geçitle, törenle ilgili. **parad formazi** geçit forması

paradnay s.Geçit resmiyle ilgili. **paradnay izik** tören, geçit kapısı.

paragraf Paragraf.

parahsan sag.bk. **parashan**

parallel' Paralel.

paran Sıra?, dizi?.

parançih zool.Çeçyotka, bir kuş.

parashan Zavallı, biçare: "*Çahsı sanan polbinçathan parashannı udaa hañirtip alcañnar.*" N.Tyukpiyekov (İyi hesap yapamayan zavallıyı devamlı kandırmaşlar.)

paraşyut Paraşüt. **paraşyut segir-** paraşütle atlamak.

paraşyutist Paraşütçü.

parazit Parazit.

parbah s. Dallı, budaklı. **parbah ağas** dallı ağaç.

parça (ı.) zf.Bütün: "*Parça nime aarın piške / Körege köp kilısken.*" M.Kokov (Bütün şeylerin zorunu / Yapmak bize uygun olmuş.) krş. **parçan**

parça (u.) Simli, altınlu kumaş: "*Aylanıp kilip, harabissa / Altın parça çaphan oshas.*" N.Tinikov (Dönüp gelerek bakıverse / Altın kumaş örtmüş gibi.)

parça kip kis salğan simli kumaş biçmiş.

parçan Bütün, hep: "*Pu habar, pray çayılp / Parçan çonğa istilgen.*" P.Ştıgaşev (Bu haber, hep yayılıp / Bütün halka duyulmuş.) **parçan çon** bütün halk. krş. **parça (ı.)**

parçih zool. Sığırcık: "*Parçih tar, olar kiligenine hınmaan çili, kizekti sathlaza tüzıp, piçhtas sihhannar.*" A.Çerpakov (Sığırcıklar onların gelmesinden hoşlanmamış gibi, yer yer civıllılaşmış, ötmüşler.) **hara parçih** sag. sığırcık. **huu parçih** ardıc kuşu. **parçih uyazı** sığırcık yuvası.

pardam 1.Varlık, zenginlik. **pardam çurtapça** varlıklı yaşıyor. **pardam kizi** varlıklı, zengin kişi. 2.Hazine. **hazına pardamı** devlet hazinesi.

pardır- Göndermek, vardırma.

parfyumeria Parfümeri.

parğaa (ı.) bk.marğaa

parğaa (u.) İri, kilolu. **parğaa pala** kilolu bebek. krş. **parğoo**

parğoo İri, kilolu. **parğoo pizo** iri buzağı. krş. **parğaa (u.)**

parha Torun. **pala-parha** Çoluk çocuk.

paris Kâr, kazanç.

paris- (birlikte) Gitmek, varmak.

parikmaher Kuaför, berber.

parikmaherskay s. Kuaförle ilgili.

parikmaherskaya Berber dükkânı, kuaför salonu.

paris Kâr, kazanç.

parista- Kazanmak, kâr elde etmek.

paristig s.Kârlı, kazançlı.

park Park. **traktornay park** traktör parkı.

kultura paza tinnancañ park kültür ve dinlenme parkı.

parla- Çiftlemek, çiftlere bölmek.

parlah zool.Karatavuk.

parlament Parlâmento, meclis.

parnak Yaramaz, afacan.

parnik Sera, camekan. **parnik ügürsileri** sera salatalıkları.

paro Cimri, hasis. **paro pay** cimri zengin.

parohod Vapur, nehir vapuru. **passajirskay parohod** yolcu vapuru.

parol' Parola.

parolan- Cimrileşmek. **ulam parolança** çok cimrileşiyor.

parom Feribot "*Ol arada çağın kicig çortum daa, parom daa çoh polğan, ibire pararğa, tizeñ, uğaa ür pol parar.*" İ.Kotyuşev (Oraya yakın küçük geçit de, feribot da yok idi, etrafı dolansın çok zaman geçecek.) **paromnañ kiskenner** feribotla geçmişler.

parovoy Buhar. **parovoy divigatel'** buhar makinesi.

parovoz 1.Lokomotif: "*Sanı çoh ibirçe parovoz / Soona üldirip vagonnarnı.*" M.Arşanov (Sayısız defa dönüyor lokomotif / Sonuna takarak vagonları.) 2.Lokomotifle ilgili. **parovoz brigadazi** lokomotif ekibi. **paravoz gudoğı** lokomotif sireni.

parsa- 1.Sevmek, merhamet etmek, sevgi göstermek. **icezi palazına parsapça** annesi çocuğuna sevgi gösteriyor, 2. Okşamak, bağrına basmak. 2.Sokulmak, sırnaşmak. **hızıcah pabazına parsapça** kızcağız babasına sokuluyor.

parsah s. Sevimli, sevecen, tatlı. **parsah pala** sevimli çocuk.

parsan- Keyfine bakmak.

parsas 1.Sevgi, okşama, okşayış. (birbirini) Sevmek, sevişmek.

parsas- Okşatmak, sevdirmek.

parta Sıra, okul sırası: "*Knigaların partaa çapçañ suğıbizabas, ograda iziğineñ çulzar çügürdi.*" A.Kuzugaşev (Kitaplarını sıraya çabucak sokarak, bahçe kapısından dereye doğru koşmuş.)

parson Paranın üstündeki resim. **ah han parsonı** paradaki Rus çarı resmi.

partaktiv Parti aktifleri

partbilet Parti cüzdanı.

partbyuro Parti bürosu.

parter tiy. Parter. **ornım parterda** yerim parterde.

partgruppa Parti grubu.

partiya Parti, siyasal organ. **partiya kir-** partiye girmek.

partiets Partili, parti üyesi.

partiynay s. Parti, partiyle ilgili.

partiynost' Partililik, partili olma.

partizan Partizan, gerillâ, çeteci.

partnyor Partner.

partorg Alt parti teşkilatı sekreteri.

partorganizatsiya Parti teşkilatı, parti örgütü.

partsyezd Parti kongresi, parti kurultayı.

partşkola Parti okulu.

parus Yelken. **parus ködir-** yelkenleri açmak.

pas (ı.) 1.Baş, kafa. **Çabas pastı hılıs kispes.** – Atasözü (Yumuşak başı kılıç kesmez.) **tas pas** kel, dazlak. 2.Baş, uç nokta. **volga suğniñ pazı** Volga nehrinin başı. **ağas pazı** ağaç başı. **tağ pazı** dağ başı. **haya pazı** kaya başı. **suğ pazı** su başı, pınar. 3.Ön, önce **Tilge külük polba, pastañ sağınp çoohta.** – Atasözü (Dile yiğit olma, önceden düşünüp konuş). 4. Uç, baş **İzer pazı iki polcañ, irniñ çooğı sın polcañ.** – Atasözü (Eyer başı iki olur, erin sözü gerçek olur.) 5.Baş, hayvan sayısı. 6.Baş, zamanın başlangıç noktası. **çıl pazı** yılbaşı. **pas küni** (bayramın) ilk günü. 7.Baş, lider. **halih çon pazı** halkın lideri. **aal pazı** köyün reisi. 8.Başla ilgili **pas miizi** beyin. **pastañ azıra** baştan aşkın. **kirekter pastañ azıra** işler baştan aşkın. **pazın ikeste-** başını sallamak. **pazın aylandır-** başını döndürmek: "*Kem oollarnıñ pazın aylandırça?*" V.Şulbayeva (Kim gençlerin başını döndürüyor?) **pazın**

siyba- başını sivazlamak. **pas meet** başlama noktası. **hara pastar** Hakaslar. **uluğ pas** anne veya baba. **tamah pazı** başak. **pas pıladı** baş örtüsü. **pas aylanıstığ** baş döndüren, baş döndürücü, **uçu-pazı çoh** yaramaz, haylaz. **kök pas** iskiye, baştankara. **hri-pazı çoh talay** uçsuz bucaksız deniz. **us-pas çoohtanarğa** saçmalamak, zirvalamak, saçma sapan konuşmak.

pas (ii.) 1. (top oyununda) Pas. 2. (kağıt oyununda) Pas.

pas (iii.) kız. Yer, döşeme. **pas altı** bodrum.

pas (iv.) Zaman. **tañ solbanı kirgen pasta** sabah yıldızının battığı zaman.

pas- (i.) 1.Basmak: “*Küreñ at, azahtarın çadap alıp, sörteldire pasçathan.*” N.Domojakov (Yağız at, ayaklarını güçlülükle kaldırıp, sürükleyerek basmış.)

Pashan çiriñ pağır polzin, tepken çiriñ timir polzin.

–Atasözü (Bastığın yer pağır olsun, teptiğin yer demir olsun.) 2. Yürümek, adım atmak: “*Vaska annañar pas sıhhan, mañzirirğa kirek, uroktar pastalğanca, am daa pır çasça polar.*” A.Kuzugaşev (Vaska bu yüzden yürümeye başlamış, acele etmeli, hâlâ derslerin başlamasına bir saat kadar var.) 3.Tartıda çekmek. **pu palıh üs kilogramm pasça** bu balık üç kilogram geliyor.

4. Yazı yazmak: “*Pasça sîrerge Nina Mitrofanovna, sîrerniñ apsaañarniñ Feofan Maksimoviçtiñ ipçizi.*” V.Şulbayeva (Yazıyor size Nina Miitrofanova, sizin kocanızın, Feofan Maksimoviç’in karısı.) 5.Daktilo etmek. 6. Sessizce yaklaşmak. **uya pas-** yuva yapmak. **hus pas-** kuluçkaya yatmak. **pala pas-** kuluçkaya yatmak. **hır pas-** saçları ağarmak, ihtiyarlamak.

pas- (ii.) Bulmak, yakalamak. **min anı pasmin haldim** ben onu bulamadım.

pasçı Baş, lider, şef. **çurt pasçızı** aile reisi.

pasçılığ s. Lideri, başı olan. **uluğlığ uspacañ, pasçılığ patpacañ** büyüklü çökmez, liderli batmaz.

pasçenik Arıcı.

paseka Arı kovanlığı.

pasha (i.) s.1.Başka, diğer: “*Çohırahtañ pasha pır dee arğızı çoğıl.*” V.Kobyakov (Çohırah’tan başka hiç arkadaşı yok.) **annañ pasha** bunun dışında: “*Annañ pasha ol arada uluğ açih hazaa.*” V.Kobyakov (Bunun dışında orada büyük açık ahır.) **pıree kniganiñ ornına pasha kniğa alıp alarğa** bir kitabın yerine başka kitap almak. **pasha pol-parğan** başkalaşmış, başka olmuş.

annañ daa pasha ondan da başka. **pasha-pasha** başka başka. **ön-pasha** çeşitli, çeşit çeşit. 2.Başka, yabancı

pasha tıldeñ alğan söster başka dilden alınan kelimeler. **pasha nimes** hepsi bir, hepsi aynı. **iki pasha parğan** kırılmak, paramparça olmak, bozulmak.

pasha (ii.) Çekiç.

pashacah Küçük çekiç.

pashacıl s. Mutat olmayan, alışılmadık, sıradışı, farklı: “*Fedor Pavloviçti çoçıdıp, oloh tusta ağaa sağıs habındırğan ol amır, haydağ-da pashacıl açihçarih ün.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç’i ürkütüp, tam o sırada aklını başına getirmiş o alışılmadık açık ses.) **hara pashacıl** çok farklı, çok garip, tuhaf.

pashala- Yadırgamak.

pashalan- 1.Başkalaşmak, değişmek. 2.Çekinmek.

pashalandır- 1.Başkalaştırmak,

değiştirmek.2.Çekindirmek.

pashalanıs 1.Başkalaşma, değişme. 2.Çekinme.

pashalat- Başkalaştırmak, değiştirmek.

pashı (i.) Kapak.

pashı (ii.) Kalem, kurşun kalem. **pos pasçañ ruçka** dolma kalim.

pashı (iii.) Kayakta ayaklık.

pashıcah bk. **pashı (ii.)**

pashıncah Basamak, merdiven basamağı.

pashıs Merdiven: “*Abıs, pashısta turıp, Aponni tiñ kökseceñ.*” P.Ştıgaşev (Papaz, merdivende durup / Apon’a çok öfkelenmiş.) **aylancıh pashıs** burma merdiven.

paspa 1.Basma (kumaş) **paspa tavar** basma kumaş.2.Basma kumaştan.

paspah (i.) Kapan, tuzak: “*Küske paspahha pastırğan çili, çirge pastırarğa ba?*” S.Çarkov (Farenin kapana yakalanması gibi, toprağın altında kalmaya mı) krş. **paspanah**

paspah (ii.)sag. El değirmeni.

paspah (iii.) Bağdaş kurarak oturmak: “*Olar iköleñ, paspah suğına odırıp, çis çeynikten çey urıp, azıranıp odırlar.*” V.Kobyakov (Onların ikisi, bağdaş kurup oturarak, bakır çaydanlıktan çay koyup, yemek yiyorlar.)

paspah (iv.) Kalem, kurşun kalem.

paspanah Kapan. **küske pastırcañ paspanah** fare yakalama kapanı. krş. **paspah (i.)**

pasport Pasaport. **pasport çoh** pasaportsuz.

pasportnay s. Pasaport, pasaportla ilgili

pasportnay stol pasaport masası (idaresi.)

passajir Yolcu: “*Hıgırığca passajir poyezdiñiñ vagonınıñ közenegineñ, hunza, harah puliinan daa Tarğı çul çazızınzar hayığ tastırğa kilisken polar.*” M.Kokov (Okuyucu, yolcu treninin vagonunun penceresinden, isterse göz ucuyla da, Tarğı Çul ovasına doğru göz atmak uygun olur.)

passajirskay s. Yolcuyla ilgili. **passajirskay poezd** yolcu treni.

pasta- 1.Başlamak: “*Kinetiñ pazoh Çohırah, nimeniñ-de sağbazın alıp, pırkek ürip pastaan.*”

V.Kobyakov (Aniden yine Çohırah, bir şeyin işaretini alıp, yavaşça havlamaya başlamış.) **ol pastapça, prayzı ırlaşçalar** o başlıyor, hepsi birlikte şarkı söylüyor.

2.İdare etmek, yönetmek: “*Ol nimeniñ siniñ kızıñ pastapçathan oshas.*” M.Kokov (O işi senin kocan yönetiyor gibi.) 3.Kılavuzluk etmek: “*İstıg adın izerlep / İmnegcileriñ pastaan.*” P.Ştıgaşev (Güzel atını eyerleyip / Doktorlara kılavuzluk etmiş.) **çol pasta-** rehberlik etmek, yol göstermek.

pastaan 1.Bayan şaman öğretmen. 2.şor. Dügün anası **ice pastaan icezi naa palağa tulup ürçe** dügün anası yeni gelinin beliğini örüyor.

pastaan paba 1.Erkek şaman öğretmen. 2. Sağdıç, dügün babası.

postağ Başlama, baş, başlangıç. **ustağ-postağ toğınçılar** ustalar, yöneticiler.

postağcı Kılavuz, rehber. 2.Yenilikçi. **proizvodsvoniñ postağcıları** üretimin yenilikçileri.

postağı s.1.İlk, birinci: “*Aydo, postağı sabıstıñ it açiına sıdabin...*” V.Kobyakov (Aydo, ilk vuruşun acıbına dayanamayıp...) **postağı urok** ilk ders. **postağı klass** birinci sınıf, ilk sınıf. **nedelyaniñ postağı küni** haftanın ilk günü. **postağı sıray** gr. birinci kişi. **postağı sort** birinci sınıf. 2.Bölüm, başlık: **otis altıncı postağ** otuz altıncı bölüm.

postağızın zf. İlk olarak: “*İñ postağızın, pır urok hızirılıp parça.*” A.Kuzugaşev (İl önce bir ders kısaltılıyor.)

pastah 1.Yaramaz, şımarık. 2. Oyun, düzen.

hamniñ postağı kamin oyunu.

pastahant- Şımartmak, yaramazlık etmek.

pastahantdır- Şımartmak, yaramazlık ettirmek.

pastal- Başlamak: “*Aydoniñ çiniş payramı pu küñneñ sığara pastalğan.*” V.Kobyakov (Aydo’nun zafer bayramı bu günden itibaren başlamış.) **Suğın pastalğanı tağlarda, partiyaniñ küzi çonda.** –

Atasözü (Suyun başlangıcı dağda, partinin gücü halkta.) **çir üstünde çurtas pastalğanı** yeryüzünde hayatın başlaması. **ekzamennar pastalıbıstı** sınavlar başladı.

pastalığ s. İlk **pastalığ škola** ilkokul.

pastan- (at) Dizgine uymak.

pastap zf. Önce: “*Aydo pastap haydi túsken pozı, sah idök halın uyğ alıp uzupçathan polğan.*”

V.Kobyakov (Aydo önce nasıl düştüyse, tam öyle derin uykuya dalıp uyumuş.) **Pastap sağınıp al, anañ çoohta.** –Atasözü (Önce düşün, sonra konuş.) **iñ pastap** en başta, en önce, ilk önce.

pastas- 1.(birlikte) Yönetmek, idare etmek.

2.(birlikte) Kılavuzluk, rehberlik etmek.

pastat 1.Biçilmiş ot. 2.Dövülmüş ekin.

pastat- 1.Başlatmak. 2.Yönettirmek.

3.Kılavuzluk ettirmek.

pastı Baldız. **ipçizi ürep parza, pastızın al salça** karısı ölürse baldızını alır.

pastıg 1.Başlı: “*Anı hır pastıg Kamat apsah ırahı tañnañoh ushurıbishan.*” V.Kobyakov (Onu kır başlı Kamat ihtiyar çok irken uyandırmış.) **sarıg pastıg saashan polba** sarı başlı saksagan olma. **çiti pastıg çılan** yedi başlı yılan. 2.Başlı, uçlu: “*Tamkıni çis pastıg hañzazına tıhtap çada parğan.*” V.Kobyakov Tütünü bakır başlı piposuna sıkıştırıp uzanmış.)

pastıh 1.Yönetici, müdür, idareci, reis: “*Olar, tohti tüzıp, hara sıraylıg pastıhtarına çoohtapçalar.*” V.Kobyakov (Onlar, durup attan inerek, kara yüzlü reislerine konuşuyorlar.) **Adazi çohta ool pastıh, icezi çohta his pastıh.** –Atasözü (Babası yoksa oğlu reis, annesi yoksa kız reis.) 2.Sorumlu: “*Ol hoyniñ daa pastıgı polğanına köñni sah oshas.*” V.Kobyakov (O koyunların da sorumlusu olmasına gönlü razı gibi.)

pastır- 1.Kendini ezdirmek. **Tillige tidirtpe, kögistöge pastırba.** Atasözü (Dilliye söyletme, güçlüye ezilme.) 2.Bastırmak, ayaklarıyla yürütmek. 3.Yakalanmak. **nañmırğa pastırdı** yağmura yakalandı. **hazır soohha pastır-** sert kışa yakalanmak. 4.Yazdırmak: “*Hoortay pu orıstar hañazında nime parın pılbeen, paza, piçikke dee pastırıp, holğa aların sağısta tutpaan.*” N.Domojakov (Hoortay bu rusların atlı arabasında ne olduğunu anlamamış, ve kağıda yazdırıp eline almayı da aklına getirmemiş.) 5. Tarttırmak. 6.Daktilo ettirmek 7.Yürümek: “*Aydo aniñ soonañ pastır sıhhan.*” V.Kobyakov (Aydo onun arkasından yürümeye başlamış.) **uyğaa pastır-** uykusu gelmek.

pastıra zf. 1.-e doğru, içinden: “*Aydo anı la sağınğan, çabal tomcaan iñnine tastap, tağdañ indire pastıra halğan.*” V.Kobyakov (Aydo sadece bunu düşünmüş, kötü paltosunu omzuna atıp, dağ aşağı inmeye başlamış.) 2.Vasıtasıyla, yoluyla. **suriğlar pastıra** sorular yoluyla.

pastırğas Cendere.

pastırh 1.Baskı, ağırlık. **ot pastırhnañ pastır pardı** ot ağırlıkla sıkıştırıldı. 2.Sırık, sopa.

pastırın Dövenle dövülen ekin, ot.

pastırıs Yürüyüş, adımlama: “*Çe Vaska şkolaa çağdabıshanda, çügürgeñge mayıgıbzıp, anañ arınca eriniştig pastırışha kİR parğan.*” A.Kuzugaşev (Fakat Vaska okula yaklaşınca, yürümekten yorulup, sonra tümüyle uyuşuk adımlarla yürümeye başlamış.) **hatıg pastırıs** sert adım.

pastırıs- (birlikte) Yürümek: “*Keşke paza pişçe olğan, kööllerı tüzıp, közenekser pastırıs parğannar.*” A.Kuzugaşev (Keşke ve beş kadar çocuk, gönülleri kırılıp, pencereye doğru birlikte yürümüşler.)

pastıh Çoban. **Pastıh haydağ, hoylar andağoh.** –Atasözü (Çoban nasılsa, koyunlar da öyledir.)

pat Mitolojik katran kaynatılan kazan. **taahpı tartçañ kızı ottıg patta haynır** sigara içen kişi kaynayan kazanda yanacak. **hiyallıg çonni patha tastapçalar** günahlı kimseleri kaynayan kazana atarlar. 2.mec. Krematoryum.

pat- 1.Batmak, saplanmak: “*Astıh çörıp, pat parğam ılayğa / Özelgen çili, küüleñ halın tayğa.*” İ.Kapçıgaşev (Yolumu kaybedip batıverdim çamura / Yarılır gibi uğuldadı orman.) 2.Batmak, içine girmek. **Otha köybinçe, suğa patpinça.** –Bilmece, buz. (Ateşte yanmaz, suda batmaz.)

patefon 1.Gramofon. 2.Gramofonla ilgili. **patefon plastinkazi** gramofon plâğı. **patefon iñleri** gramofon iğneleri.

patent Patent.

patha Nikotin tortusu. **hanza pathazın arıgla-** pipo nikotinini temizlemek.

pathalıg s.Nikotin tortusu bulunan pipo.

patıg Batak, bataklik: “*Mal pasçaa çoh patıg sastar, körındes oshas terpek köller.*” N.Domojakov (Mal giremez bataklik sazlıklar, ayna gibi yuvarlak göller.)

patoka Melâs.

patolog Patolog.

patologiya Patoloji.

patriarh Patrik.

patriot Yurtsever, vatansever: “*Patriot polğam, çir-suuma, çonıma tuza ağılargğa sağınğam.*” V.Şulbayeva (Yurtsever idim, ülkeme, halkıma faydalı olmayı düşünüyordum.)

patriotizm Yurtseverlik, vatanseverlik.

patron 1.Fişek. **boevoy patron** harp fişegi. 2. Duy. **elektirçestvo patronı** elektrik sigortası.

patronniğ s.Fişekli.

patrontaş Fişeklik, palaska.

patrul' Devriye.

patrulirovat' pol- Devriye gezmek.

patsient Hasta.

patır- Batırmak, daldırmak.

pauza müz. Es, es işareti.

pavil'on Pavyon. **porço pavil'onı** çiçek pavyonu.

pavlin zool. 1.Tavus kuşu. 2.Tavus kuşula ilgili. **pavlin çügleri** tavus kuşu tüyleri.

pay (ı.) 1.Zengin, varlıklı: “*Pot min paylar daa hıstarın miçikke ügretkenin ispeem.*” N.Tyukpiyekov (Fakat ben zenginlerin de kızlarına okuma yazma öğrettiğini duymadım.) **Paydañ surba, çahsı kızıdeñ sur.** –Atasözü (Zenginden sorma, iyi kişiden sor.) 2.Zengin, verimli: “*Haydağ hayhastıg pay çir! — tirzer.*” M.Kilçiçekov (Ne şaşırtıcı verimli yer, -dersiniz!) **pay urojay** verimli ürün. 3.Zengin, gösterişli: “*Anna mundağ pay stol kistinde pastağızın na odırçathan.*” N.Tyukpiyekov (Anna böyle zengin masa başına ilk kez oturuyor.)

pay (u.) Pay, hisse. **kooperativ payı** kooperatif hissesi.

paya zf. Demin, az önce: “*Ol tabıstı paya çazıda toğashan oolnuñ ünine tööy isken Fedor Pavloviç.*” N.Domojakov (O sesi az önce ovada karşılaştığı gencin sesine benzer duymuş Fedor Pavloviç.) **payadañ peer** deminden beri. **hara payadañ** çok eskiden.

paya(a)ğı s. Deminki: “*Ol udur tudınmaşçih, sınap payağı aday aniñ ağırıg azaana tunmaan polza.*” N.Domojakov (O karşı gelmezdi, gerçekten deminki

köpek onun yaralı ayağına yapışmasıydı.) **payağı kızı** deminki kişi.

payatta- Lehimlemek.

payattat- Lehimletmek.

payattığ s. Lehimli **payattığ könek** lehimli kova.

payba hap Çuval. **tamah tartırcañ payba hap** zahire taşınacak çuval.

paybida zf. Salına salına (yürüme.)

paycı Zenginsever: “*Kustukpınañ Yakin kazaktarnıñ soonda, udur-tödir sıylazıp, inağ paycı polıp odır halğannar.*” V.Kobyakov (Kustuk’la Yakin Rusların arkasında karşılıklı saygı gösterip, sevgili zengin sever olmuşlar.)

payı- Zengin olmak, zenginleşmek: “*Toğın, azıran, kızı küzineñ payıba.*” N.Tyukpiyekov (Çalış, beslen başkasının sırtından zengin olma.)

payır 1.Hakas elbisesinin sol eteğindeki çıkıntı. 2. 53x53 ölçü birimi.

payıt- Zenginleştirmek: “*Püür abıstı payıdıp / Pozı tashar çat halğan.*” P.Ştıgaşev (Kurt papazı zengin edip / Kendi dışarda yatmış.)

payla- Zenginleşmek: “*Amğa teere paylap polbaanda, am paylacaam haltır ba.*” V.Şulbayeva (Şimdiye kadar zengin olmadım, şimdiden sonra mı olacağım.)

paylañ kız. bot. Sedir, dağ servisi.

payok Tayın.

payorha- Kendini beğenmek, gururlanmak, kurumlanmak.

payorhah s. Gururlu, kibirli, kendini beğenmiş, burnu havada.

payorhan- Kendini beğenmek, kurumlanmak, burnu büyümek.

payorhas- (birbirine) Çalım satmak, kendini beğenmişlik göstermek.

payorhas 1.Kendini beğenmiş, kibirli, burnu havada, gururlu. 2.Kibirlenme, gururlanma.

payorhat- Kibirlendirmek, gururlandırmak.

payorhos Gururlu, kibirli krş. **payorhah.**

payram Bayram: “*Balkonğa sıhçam, püün payram!*” M.Kilçiçekov (Balkona çıkıyorum, bugün bayram!) **suğ sasçañ payram** su saçma bayramı.

payramna- Bayram etmek, bayram yapmak.

paysan 1.Kap, çanak, çömlek. **paysan ayah** kil kap. 2.Kavanoz. **tinte paysan** teneke kavanoz. 3.Vazo. 4.Şişe. **süleyke paysan** cam şişe.

payşçik Ortak, hissedar, payı olan.

payzañ Saray, büyük çadır ev. **altı azır pastığ ah** **payzañ ib** altı çatılı ak saray.

paza 1. bag. Ve: “*Çon pray daa çul parğan tusta, apsah, ineyñ paza Paskirni odırtıp, ogradadañ sıhhan.*” İ.Kostyakov (Halkın bütünüyle toplandığı sırada, ihtiyar; karısını ve Paskir’i oturtup, bahçeden çıkmış.) 2. zf. Yine, gene, daha, başka: “*Min sispek nimah salim, tabarzar ba? - surğan pır oolah. -Çe, sal, - nandırğan paza pırsı.*” İ.Kostyakov (Ben bir bilmece sorayım, bulabilecek misiniz? –diye soruyor bir oğlan. –Haydi, sor, cevaplıyor başka biri.) 3.Artık, bundan böyle, bundan sonra.

pazağı s. Gelecek **pazağı çılda** gelecek yılda.

pazah (ı.) Başak. **pazah moynı** başak sapı.

pazah (ıı.) 1.Sandık, kutu. **toğıs aastığ hara pazah** dokuz ağızlı kara sandık. 2. Sandık kilidi.

pazah (ııı.) (atı) Bir köstekleme şekli.

pazahta- (ı.) Başak toplamak. **tamahtı pazahta-** ekinin başağını toplamak.

pazahta- (ıı.) Kösteklemek. **attı pazahta-** atı kösteklemek.

pazahtan- Başaklanmak.

pazahtığ (ı.) Kilitli. **pazahtığ pazah** kilitli sandık.

pazahtığ (ıı.) s. Başaklı: “*Kızı sınınañ pozığök sızırhğ, salaa uliınça pazahtığ paza, öt polbas tayğa oshas, hoyığ as ös pargan.*” M.Kokov (İnsan boyundan yüksek saplı, parmak büyüklüğünde başaklı ve geçilmez orman gibi, sık tahıl yetişmiş.)

pazar Pazar: “*Pazarda sañay la tas hara pastar odırğlapça, pır tadar la körbessıñ.*” V.Şulbayeva (Pazarda hep kara başlılar oturuyor, hiç Hakas gözremezsın.) krş. **bazar**

pazarı Yazı, yazma. **orta pazarı** imlâ.

pazığ Baskı, külfet, zulüm, yük.: “*Hızığlığ çurt çoh idilip / Hıya pazığ tastağın.*” M.Kokov (Baskıcı yurt yok edilip / Bir yana baskı atılmış.) **sıdaca çoh aar pazığ** dayanılamayacak kadar ağır külfet.

pazığlığ s. Baskıcı: “*Pazığlığ çurt polğan tusta / Pravobıs çoh polğan.*” M.Kokov (Baskıcı yurt var iken / Hakkımız yok idi.)

pazıl- 1.Basılmak, basmak: “*Olarınñ azahtarı altında suğ solbirapçathan, palğas pılçırpçathan, anıñ siltaanda azahtarı taylıhtıra pazıl parçathan.*” İ.Kotyuşev (Onların ayakları altında su şırıldıyor, bu yüzden ayakları kayarak basıyor.) 2.Bastırılmak: “*Suhsapçathan kızı uzuza, sala suhsunu pazıl parça.*” N.Domojakov (Susayan kişi uyusa, susuzluğu biraz bastırılır.) 2.Yazılmak: “*Pabam püürden turada / Pastağı çazığ stih / Pazılğan iñ purnada / Parar alında çorih.*” M.Ugdijekov (Babamın yaptığı evde / İlk günah şiir / Yazıldı ilk önce / Yola çıkmadan önce.)

pazım (ı.) Çile, tura, kangal.

pazım (ıı.) 1.Adım. 2.Gidiş, yürüyüş.

pazım (ııı.) Kendini tutabilme, ölçülü oluş.

pazımniğ (ı.) s. 1.Adımlı. 2.Yürüyüşlü. **amır pazımniğ** sakın yürüyüşlü.

pazımniğ (ıı.) s. Ölçülü, mütevazı, alçakgönüllü. **pazımniğ çon** mütevazı toplum.

pazın- 1.Zulmetmek, ezmek: “*Alay pazoh oloh malnı hadarıp, Yakınnıñ, añ çili, pazınğanına sıdacañ ma?*” V.Kobyakov (Yoksa yine o hayvanları otlatıp, Yakın’ın vahşi hayvan gibi, zulmetmesine dayanacak mı?) 2.Bastırmak, bastırılmak: “*Stenee çölenip alıp, ulğaanların çaba pazınıp, puluñda sürküñnes turlar.*” A.Kuzugaşev (Duvara yaslanıp, ağlamalarını bastırıp, köşede hıçkırıyorlar.) 3.Yazılmak, abone olmak. **gazetaa pazın-** gazeteye abone olmak.

pazına zf. Sonra, az sonra: “*Pabazı hoy hadar parıbıshan tusta ağırii tudıbıshan, anañ, kiler pazına, irtip parğan.*” İ.Kotyuşev (Babası koyun otlatmaya gideceği sırada ağrısı tutmuş, sonra, geldikten sonra, geçmiş.)

pazınañ zf. Sonra: “*20 miñuta pazınañ, minñ çülüğ.*” V.Şulbayeva (Yirmi dakika sonra benim taplantım ‘var’.) **pır ças pazınañ** bir saat sonra.

pazınca Ezilen, mazlum: “*Mimñ alında ökiş halğan ipçiler kızı pazıncağı polıp ilep-çudap çurtacañnar.*” A.Çerpakov (Bundan önce dul kalan kadınlar insanlara ezilip acı içinde yaşamışlar.)

pazıncıhta- Hâkim olmak, hükmetmek.

pazındır- 1.Ezdirmek, ezilmek **hamğa hamnadıp, haraşı çirge tıs parça, payğa pazındırza, parça küzi tik parça** şamana tedavi olan, karanlık yere düşer, zengine ezilenin bütün gücü yok olur. 2.Abone ettirmek.

pazınıs Abone olma.

pazır zool. Bir sazan türü.

pazır- (ı.) Basırmak, üzerini kapatmak **tasnañ pazır-** üzerini taşla kapatmak.

pazır- (i.) Mahkemeye vermek.
pazır- (iii.) Tapınmak, tapmak, ibadet etmek: “*Allıĝ iştülüg hudaýlardañ / Haziin surınıp pazırĝan.*” M.Bainov (Merhametli, iyi tanrılardan / Saĝlıĝını dileyip dua etmiş.) **hudaýĝa pazır-** dua etmek: “*Klanya hudaýĝa pazırĝa.*” V.Şulbayeva (Klanya Tanrıya dua ediyor.) **otha pazır-** ateşe tapmak.
pazırılıh- Kâbus görmek.
pazırıl- Örtülmek, üzeri kapatılmak, sıkıştırılmak.
pazırın- (i.) Tapınmak, dua etmek.
pazırın- (ii.) Eğilmek, yere yapışmak: “*Çil ködirilip, ağastar sala çirge çitişe pazırınmin turlar.*” N.Tyukpiyev (Rüzgâr çıkıp, ağaçlar neredeyse yere kadar eğiliyorlar.)
pazırındı Kadın elbisesinin kolunun üst kısmındaki süs.
pazırıs (i.) Basırma, üzerini kapatma.
pazırıs (ii.) Mahkemeye verme.
pazırıs (iii.) Tapınma, tapınış.
pazırıs- (i.) (birlikte) Basırtmak, üzerini kapattırmak.
pazırıs- (ii.) (birbirini) Mahkemeye vermek.
pazırıs- (iii.) (birlikte) Tapınmak.
pazırt- (i.) Basırtmak, üzerini kapattırmak.
pazırt- (ii.) Mahkemeye verdirmek.
pazırt- (iii.) Tapındırmak.
pazırthan ice Gelinin düşün anası.
pazırtıĝ 1. Tapınma. tapma. **ayĝa künge pazırtıĝ** aya güneşe tapınma. **otha pazırtıĝ** ateşe tapınma. 2.kız. Damadın gelinin yakınlarına verdiĝi hediye. **pazırtıĝ kızır-** damadın gelinin yakınlarına (genellikle giyisi) hediye vermesi.
pazırtpah Çadırı sarmaya yarayan ip, urgan.
pazıs Basma, basış.
pazıs- (i.) 1.(birlikte) Basmak, sıkıştırmak. 2.(birlikte) Yürümek, gitmek: “*Kızıler, kil, ulitsaca pazırlap çörçeler.*” V.Şulbayeva (İnsanlar gelip, caddede yürüşüyorlar.) 3. Yazışmak, birbirine yazmak.
pazıstıĝ s. Basışlı, yürüyüşlü: “*Anañ, odırĝan çirineñ aar pazıstıĝ azahtarına tura honĝan.*” V.Tatarova (Sonra, oturduĝu yerden ağır basışlı ayakları üzerine kalkmış.)
pazıt (i.) Adım, yürüyüş: “*Aylah taĝnıñ oliinca pır çalañ kızı sayır pazıtnañ taydırıp odr.*” V.Kobyakov (Aylah deĝinin yamacından bir atlı kişi rahvan yürüyüşle iniyor.)
pazıt (ii.) 1.Mektup. 2.Yazı. **pazıdı silig yazısı** güzel.
pazıtçı s. (hızlı) At.
pazıtçıl s. Yürüyüşlü, gidişli: **çorĝa pazıtçıl pora adın münip** yorga gidişli bora atına binip.
pazıttıĝ s. Yürüyüşlü, gidişli. **çorĝa pazıttıĝ** yoĝa gidişli. **siber pazıttıĝ** güzel yürüyüşlü.
pazoh zf. Yine, gene, yeniden, tekrar: “*Kün, tizik hara puluttar arazınañ pahlabızıp, pazoh çit parça.*” N.Tyukpiyev (Güneş aralıklı kara bulutlar arasından görünüp, yeniden kayboluyor.) krş. **paza**
pazor Yol kesme.
pazorla- Yolunu kesmek, önünü çevirmek: “*Sabis sarnahtan çörübisken çilĝını pazorlapça, horĝıstıĝ nime pır dee çoĝıl.*” N.Domojakov (Sabis serin meltemle giden yıldıyı döndürüyor, korkacak hiçbir şey yok.)
pe? e. Mi? “*Arıstıĝ nimes pe saĝaa pidi çohtanarĝa?.*” V.Şulbayeva (Utanmıyor musun böyle konuşmaya.)
pebecik bk.**pebeyek**

pebeyek Serçe parmak.
peçat’ 1.Mühür: “*Amdı peçat azıh, nime hunçazıñ - anı pas.*” V.Şulbayeva (Şimdi mühür açık, ne istiyorsan ona bas.) 2. Basın, matbuat. **peçat’ obzori** basın özeti. 3.Yayın, neşir. **peçetha timnen-** yayına hazırlanmak.
peçatat pol- 1.Basmak, neşretmek. 2.Daktilo etmek.
peçattıĝ Damgalı, mühürlü.
peçen’e Bisküvi. **tadıĝ peçen’e** tatlı bisküvi.
pedagog Pedagog. **opıttıĝ pedagog** deneyimli pedagog.
pedagogičeskey s.Pedagojik. **pedagogičeskey institut** pedagoji enstitüsü.
pedagogika Pedagoji.
pedal’ Pedal. **velosiped pedalı** bisiklet pedalı.
pedek 1.Gülbüz, saĝlam. 2.Şişman, iri. **harnı irimcikti oshas pedek** karnı örümceĝinki gibi şiş.
pedenek Minicik, küçücük.
pedeneges Minicik, küçücük. **Mineñ kiçik pedeneges mini ködirip tastadı.** –Bilmece, eyer. (Benden küçük, küçücük, beni götürür.)
pedey- Karnı şişmek: “*Harnı pedeygence çipleçe.*” N.Tinikov (Karnı şişene kadar yiyor.)
peduçiliçe Öğretmen okulu.
pedeñ-pedeñ tekr. Pıtır pıtır.
peelbek 1.(oyunda) Dönüş, dönme. 2.Dans, dönme.
peelbek oyını dönme, dans ederek dönme oyunu.
peelbekçin Dansör, oyuncu.
peelbekten- Dans ederek dönmek.
peep-peep tekr. Çıtır çıtır (yanarken çıkan ses).
peer zf. Beri, bura: “*Peer kilgenner mında ür turadırlar.*” A.Çerpakov (Buraya gelip, burada çok duruyorlar.)
peeris- Oynamak, uğraşmak. **Alıĝ kızıdeñ peerisseñ, poziñ alıĝ polarziñ.** –Atasözü (Alık kişiyle oynarsan, kendin alık olursun.) **otnañ peerispe** ateşe oynama.
peerki s. Beriki, yakındaki. **aal suĝnıñ peerki sariında** köy ırmaĝın beri yanında.
peerün zf. Buradan.
pehota Piyade sınıfı.
pehotinets Piyade eri.
pehotnay s. Piyadeyle ilgili, piyadeye ait.
pehotnay polk piyade alayı.
pekar’ Fırınacı.
pekarnya Fırın.
pezbek bk.**pezbek**
penal Kalemlik, kalem kutusu **karandaştar**
penalda kurşun kalemler kalemlikte.
pense Emekli aylıĝı: “*Miniñ pensem nimee çarapça.*” V.Şulbayeva (Benim emekli aylıĝım neye yarıyor.) krş. **pensiya**
pensioner Emekli.
pensiya Emekli maaşı. **pensiya al-** emekli maaşı almak. **pensiyaa sıh par-** emekli olmak. krş. **pense**
penya Para cezası. **penya al-** para cezası almak.
pep-pep bk.**peep-peep**
pepelnița Kül tablası, küllük.
perçatka Eldiven. **perçatka kis-** eldiven giymek.
İdi-söögı çoh pis salaa. –Bilmece, eldiven. (Eti kemiĝi yok, beş parmak)
peredovik Öncü. **peredoviktarĝa tiñnezıner!** Öncülerle birleşiniz!
peredovoy s.1.Öncü. **perevodoy kolhozlar** öncü kolhozlar. **peredovoy liniya ask.** ön hatlar. 2. İlerici.
peredovoy nauka ilerici bilim.
peregovorlar Müzakereler, konuşmalar.
mirnay peregovorlar barış görüşmeleri, müzakereleri.
pereñgi s. Avrupa. 2.Avrupalı.

pereñgi tamah kız. Patates.
pereplyot Ciltleme. **kniganı pereplyotha pir-** kitabı ciltletmeye vermek.
pereplyotçik Ciltçi, mücellit.
pereplyottğ s. Ciltli. **kolenkor pereplyottğ** kalikot ciltli.
peresadka Aktarma, aktarım.
perestroyka Yeniden kurma, yeniden yapılandırma: “*Nime için ködirerbis? Perestroyka için! Demokratiya için?*” V.Şulbayeva (Niçin yükselteceğiz? Yeniden kurma için! Demokrasi için!)
peret maymah esk. Topuksuz yumuşak tabanlı çizme.
perets Biber. **hızıl perets** kırmızı biber.
pereulok Ara sokak, dar sokak.
perevod Havale. **ahçanı perevodnañ is-** parayı havaleyle göndermek.
perevodnay s. Havaleyle ilgili. **perevodnay blank** posta havalesi.
perevorot Devrim, inkılâp.
perevoz Geçit. **perevoz hırında tur-** geçitte durmak.
perevozçik Salıcı, kayıkçı, geçiren. **paromniñ perevozçığı** feribotçu.
perevyazka Sargı, pansuman.
perin- 1.Dırdır etmek, homurdanmak, mırıldanmak: “*Çipke iñe pirsinde; çarhan parıp, perinçe: Min haydar, sin andar, mini le hoop çörçeziñ!*” N.Tinikov (İpe iğne bir gün usanıp, söyleniyor: Ben nereye sen oraya, beni takip edip duruyorsun.) 2.Küfretmek, verip veriştirmek.
perina Kuş tüyünden döşek, minder: “*Odircañ çiri dee / Nımzah perina oshas.*” V.Maynaşev (Oturacak yeri de / Yumuşak kuş tüyü döşek gibi.)
perincek s.1.Homurdanıp duran. 2.Küfürbaz.
period Periyot, süre, devir.
periodičeskay s. Periyodik, devri.
elementerniñ periodičeskay sistemazi kim. elementlerin periyodik sistemi.
peris- Alay etmek.
perlovay çarba bot. Nemse arpası.
pero Kalem ucu: “*Türçe le üs irgi peroların utır saldı, anañ ruçkazınañ naa perozın suurıp aldı.*” A.Kuzuğaşev (Çok geçmeden eski üç kalem ucunu uutturmuş, sonra kaleminden yeni ucunu çıkarmış.)
peroliğ s. Uçlu (kalem) **peroliğ ruçka** uçlu kalem.
perpendikulyar Dikey, dikit, amut.
perpendikulyarnay s. Dik, dikey, amudî.
perron Peron. **perron biledi** peron bileti.
pers Pers, Fars.
persidskay s. Fars’la ilgili. **persidskay tıl** Fars dili.
persik 1.Şeftali. 2.Şeftaliyle ilgili. **pensik ağazi** şeftali ağacı. **persik varen’ezi** şeftali reçeli.
personal Personel. **tehniçeskay personal** teknik personel.
personal’nay s. Özel, kişisel. **personalnay pensiya** özel emekli maaşı.
perspektiva Perspektif.
perspektivaliğ s. Perspektifli. **perspektivaliğ plan** gelecek için plân.
perviçnay Alt. **perviçnay partiynay organizatsiya** partinin alt komitesi.
pervoistoçnik Esas kaynak, ilk kaynak.
pervoistoçnikter hoostira ügren- asıl kaynağa uygun öğrenmek.
pes Ocak, soba: “*Timir pes üstündeği hazanahtı pestiñ ortızına tartıp çoohtanğan Marka.*” İ.Kotyuşev (Demir soba üstündeki kazanı sobanın

ortasına çekip konuşmuş Marka.) **Halas çiriñ kilçetse, pes üstünde odırba.** –Atasözü (Ekmek yemek canını istediye, ocak ‘soba’ üstüne oturma.)
pes (u.) Kızakta bağ.
peskay s.Kareli, damalı. **peskay kögenek** kareli elbise.
pesne Buzkıran, buz kırma aracı.
petle- Küt diye düşmek.
petuh Horoz: “*Sağam ol, saray altında tünepçetken hızıl petuğı pastağızın tapsırınañ, tura salğan.*” N.Domojakov Şimdi o, kümesin altında tüneyen kızıl horozun ilk ötüşüyle, kalkmış.)
haraağızın petuhtarğa çitiire otırğabıs geceleyin horozlar ötünceye kadar oturduk.
pey kız. bk. **pii**
picıra- (ı.) 1.Yara iltihaplanmak. 2.Ses yankılanmak.
picıra- (u.) Cıvıldamak, kaynaşmak.
picırama Kaplı, dolu: “*Çe çağınnañ habırğazi piçikke pray picırama.*” A.Çerpakov (Fakat yakından yanı yazıyla bütünüyle dolu.)
picıras Cıvıldaşma, kaynaşma.
picıras- Cıvıldaşmak, ötüşmek, kaynaşmak: “*İvan Petroviç, talaan minde muna pidi - picıraslaça.*” V.Şulbayeva (İvan Petroviç talih bende işte şöyle, kaynaşıyor.)
picırat- Cıvıldatmak.
piça tart- Sıkıca tutmak, bağlamak.
piça mündir- Kuyruğundan veya yelesinden tutarak suyu geçmek.
piçah Bıçak: “*Olarniñ pirsinde kıziniñ ağırığ çiriñ kisçeñ piçah tar polğannar.*” İ.Kotyuşev (Onların birinde insanın hasta organını kesecek bıçaklar varmış.)
omas piçah kör bıçak. krş. **pijah.**
piçah ta- Bıçaklamak, bıçakla yaralamak.
piçah tas- (birbirini) Bıçaklamak, bıçakla birbirini yaralamak.
piçah tat- Birini bıçaklatmak, birini bıçakla yaralamak.
piçığ Biçme, biçiş, biçki.
piçihta- Cıvıldamak.
piçihtas Cıvıldaşma.
piçihtas- Cıvıldaşmak: “*Tirekterge toldıra odır salğan parçih tar, olar kiligenine hunmaan çili, piçihtas sıhhannar.*” A.Çerpakov (Kavakları dolduran sığırçıklar, onların gelmesinden hoşlanmamış gibi cıvıldaşmışlar.)
piçıla- Şaklamak: “*Küreñ at izip alarğa itken, poza pağniñ oralğan pazı sağırızına piçılaan.*” N.Domojakov (Yağız atın içmek istemiş, dizgin ipinin kıvrılmış ucu sağırsında şaklamış.)
piçilğah Biçilmiş. **hazah piçilğah kögenek** Rus usulü biçilmiş elbise.
piçindi bk. **piçilğah**
piçıra- Cıvıldamak.
piçıs Biçme, biçiş, biçki.
piçıs- (birlikte) Biçmek.
pidaa bk. **pido**
pidılas- Toplanmak, yığılmak.
pidıra- (ı.) Budamak, dallarını ve budaklarını kesmek.
pidıra- (u.) Çok konuşmak, gevezelik etmek.
pidıral- Budanmak.
pido 1.İri, büyük. **pido mal** büyük baş hayvan. 2.Beceriksiz, hantal.
pidrö sag.zool. Kaya balığı.
piğil- Eğilmek, eğri olmak.
piğın- (ı.) Eğilmek.

pıgın- (u.) *hlk.* Karnı doymak.
pıgındırık *sag. cog.* Yarımada.
pıgır- (gövdeyi) Bir tarafa çekmek, eğmek.
pıgıra- Yükselmek, kıvrılarak yükselmek: “*Kemniñ pezineñ, hazan sıbapçathan hattarni oshas ağılbay ı pıgırap turça -anzı ças hazıñ.*” N.Nerbişev (Kimin sobasından, kazan sıvanan kadınlarınkı gibi beyaz duman yükseliyor, onunki yaş akağaç.)

pıgırı Kam ruhu. **ham pıgırızı çarıl pardi** hava değişti, bozuldu.

pıh- Bükme, kıvrım, katlamak.
pıh-pah *ünl.* Çuf çuf (lokomotifin çıkardığı ses)
pıhtı *anat.* Kasık.
pıjah kız. pıçah
pıjıy bk. **pızıy**
pıla- Çekip almak: “*Oloh taa aparıbizarğa çörgeñ ölimneñ pılap aldı.*” İ.Kotyuşev (O da götüren ölümden çekip aldı.)

pılas- 1.El uzatmak, çekip almak: “*Pısti nimes çirlerni / Pılaspaspis sala daa / Pozıbıstın kemge dee / Pırbespis harıs taa.*” M.Kokov (Bizim olmayan yerlere / El uzatmayız azıcık ta / Bizim olandan hiç kimseye / Vermeyiş bir karış ta.) 2.Gaspetmek: “*Çohır nime pılasçathan nimezine hustarnı tañ önetin çağdathan, tañ añarbin halğan.*” N.Domojakov (Çohır şey, gaspettiği nesneye kuşları bazen aniden yaklaştırmış bazen farkına varmamış.) **sös pılas-** sözü kaynatmak, uğuldamak: “*Olar, tohtabin, sös pılasa, suulas kilçeler.*” N.Nerbişev (Onlar durmadan, söz kaynatıp uğuldaşıyorlar.) **çooğ pılas-** uğultuyla konuşmak.

pılaspah Ele geçirme, zorla alma.
pılat Şal, baş örtüsü: “*Pas pıladı puliinañ sıbırızıp, apsañnañ hosti pastırğan.*” A.Çerpakov (Baş örtüsü köşesinden fışıldaşıp, ihtiyarla birlikte yürümüş.)

pılat- Elinden almak, çekip almak.
pılazıg Ele geçirme, zorla alma. **oyın pılazıg** bir oyun adı.

pılcıra- 1.Vıcık vıcık, yapış yapış olmak: “*Olarnıñ azahtarı altında suğ solbirapçathan, palğas pılcırapçathan.*” İ.Kotyuşev (Onların ayakları altında su şırıldıyor, çamur yapış yapış oluyor.) 2.*mec.* Saçmalamak, saçma sapan konuşmak.

pılcırah 1.Cıvık, yapışkan.2.*mec.* Uyuşuk, sünepe.

pılğa- Bulaştırmak, karıştırmak.
pılğah *hlk.* Heyecan, ruh karışıklığı.
pılğan- Bulaşmak: “*Pray malçahha pılğan parıp, çatçam.*” V.Şulbayeva (Bütünçamura bulaşıp yatırıyorum.)

pıltır *zf.* Bildir, geçen yıl: “*Pıltır çit polbaanda, püül çider, -izençe apsañ.*” A.Çerpakov (Geçen yıl gelmediyse bu yıl gelir, -güveiyor ihtiyar.)

pıltırğı *s.* Geçen yılki bildirki. **pıltırğı çılda** geçen yılda.

pır (ı.) 1.Küçük toz parçacığı.
pır (u.) Uyuz hastalığı.
pıra *kız.zool.* Kaya balığı.
pıraat (ı.) Buryat. **pıraat pastıg** üzer gümüş kaplamalı eyer.

pıraat (u.) Aplikasyon, süs.
pıraattıg Aplikasyonlu, süslü. **pıs pıratıg ton** beş dantelli elbise.

pıraçın 1.Deve tüyünden kumaş. 2. Çadırda sandık veya raf üzerindeki perde. **tashah altına tartçañ pıraçın** kanepenin altına çekilen perde. 3.Çul, kilim.

pıracıl bk. **pıraçın**
pırçih 1.*bot.* Nohut. 2.*mec.* Er bezi.

pırey *bot.* Çim, çimen.

pırğı (ı.) 1.Düdük. 2. Av hayvanını kandırmaya yarayan alet, düdük. **pırğı irgek sun çili tapsapça** ‘pırğı’ erkek geyik gibi ses çıkarır.

pırğı (u.) 1.Su pompası, tulumbası. **tamışan ottı uçurcañ pırğı** söndürücü, ekstenktör, yangın söndürücü 2.Püskürgeç, pülverizatör.

pırğır- Pıskırmak, aksırmak burnundan gürlütle soluk almak: “*Hañaa ıgırap sıhhan, küreñ at, tanaaların arıgılı, pırğırıp odırğan.*” N.Domojakov (Atlı araba gıcırdamış, yağız at, burun deliklerini temizleyerek pıskırmış.)

pırğırıs- (birlikte) Pıskırmak, aksırmak, burnundan gürlütle nefesalmak.

pırğırıs Pıskırma, hapşurma, burnundan gürlütle soluk alma.

pırğirt- Pıskırtmak, hapşurtmak, burnundan gürlütle soluk aldirmek..

pırın *sag.* Kurum.

pırıs *sag. zool.* Kedi.

pırıla- (ı.) 1.Toz uçuşmak. 2.Duman kıvrılıp yükselmek **Tılo pazınañ ı pırlapça.** –Bilmece, pipo (Tepe başından duman yükseliyor.)

pırıla- (u.) Uyuz hastalığına yakalanmak. **pırlacañ kızı** uyuz olmuş kişi.

pırlahtan- Fırl fırl örnek: “*Ol huyunda Paynuş ıirçe çili pırlahtança.*” V.Şulbayeva (O hortumda Paynuş kirmen gibi dönüyor.)

pırlan- (ı.) Toz içinde kalmak **çalañ kızı pray pırlan parğan** atlı kişi bütünüyle toz içinde kalmış.

pırlan- (u.) *sag.* Fır dönmek.

pırlat- Duman, toz yükselmek, kaldırmak.

pırlıg *s.* Tozlu.

pıro Suç, kusur, kabahat: “*Pılçem, çüreem, tasta pıromnı / Çurtas çobaana sürnükçeñ polğam.*” M.Kilççekov (Biliyorum, yüreğim, affet suçumu / Hayatın hüznüne takıldım.) **pırozı çoh** suçsuz, günahsız. **pırom tasta** beni affet. **pıroğa tartıl-** cezasını çekmek.

pırola- Suçlamak: “*Ho-oh, hooh! Püürni idi pırolabañar.*” N.Tinikov (Ha, ha ha. Kurdu öyle suçlamayın.)

pırolastıg *s.* Suçlanılan, suçluluk duyulan.

pırolat- Suçlatmak.

pırolıg *s.* Suçlu: “*Payapan pırolıg, çe ol am ağırıg, körçeñ kızı çoğıl.*” V.Şulbayeva (Payapan suçlu, fakat o şimdi hasta, bakacak kimsesi yok.) **pırolıg nimes** suçsuz.

pırosın- Suçluluk duymak.

pırosınıs Suçluluk duyma, suçlanma.

pırosınıstıg *s.* Suçluluk duygusu olan, özür dileyici: “*Min sinzer ulıg surınısnañ kıldım, -teen ol, pırosınıstıg ünneñ.*” S.Çarkov (Ben sana büyük bir rica için geldim, demiş o, özür dileyen sesle.)

pırsañay *zf.* 1.Çok, pek. **pırsañay çoohtanıbışan** çok konuşmuş. 2.Bütünüyle, temelli. **ol pırsañay parıbışan** o bütünüyle gitmiş.

pırsın- (Çocuk için) Gelişmek, büyümek, gürbüzleşmek. **pala pırsınbışan** çocuk gürbüzleşti.

pırsınıs (Çocuk) Fizikî olarak büyüme.

pırtah *s.* Pürüzlü.

pırtahant- Pürüzlenmek.

pıs- (ı.) 1.(meyve) Olgunlaşmak: “*Ol Toñzar, pıshan numurt oshas, hara harahtarın hazi körıbısken, oloh körızın Arına Petrovnazar tastaan.*” N.Domojakov (O paltoya, olgunlaşmış kuş kirazı gibi, kara gözleriyle yan bakmış, o bakışını Arına Petrovna’ya atmış.) 2.(güneşte) Yanmak: “*Ah sırayı, çayğı izıglerge, çillerge, toğısta tırlep, küreñ ide pıs*

parcañ.” N.Tyukpiyekov (Ak yüzü; yaz sıcaklarında, rüzgârda, işte terleyip yanarak yağtlaşmış.) 3. **Çooħha pis-** konuşmaya girişmek: “*Taynacañ nimezñ, mañzirabin taynap, azırıbishanda, annañ andar çooğına pisça.*” V.Tatarova (Çiğnediği lokmayı acele etmeden çiğneyip, aşırıdktan sonra konuşmaya başlıyor.) 4. (organ, vücut) Olgunlaşmak: “*İrtire pis parğan hustıñ toldıra tüüsteri anıñ tabırah siliginisterine tıñrep parça.*” V.Tatarova (Aşırı olgunlaşmış kızın kabalari onun hızlı silkinişleriyle titriyor.)

pis- (ıı.) Biçmek.
pişha sag. Gece balık avlarken ucuna ışık takılan sopa.

pişhah Hayvan pençesi derisi. **pişhah maymah** hayvan pençesi derisinden ayakkabı.

pişhahah 1.Henüz olgunlaşmamış, ham. 2.Henüz pişmemiş, çiğ.

pişhan s. 1.Pişmiş (yemek) 2.Olgunlaşmış (meyve.)

pişhi (ıı.) Karmaç, karıştırıcı, kepçe. **ayran pişçañ pişhi** ayran karıştırma kepçesi.

pişhi (ıı.) Burundan soluklanma. **pişhi tart-** burundan ses çıkaracak şekilde soluklanmak.

pişhir- Piskırmak, burundan gürültüyle soluklanmak.

pişhırıs Piskırış, burundan gürültüyle soluklanma.

piştir- Biçtirmek.

pişthal- Bulaşmak, sıvanmak.

piştura- Uçuşmak, dağılmak, ayrılmak: “*Pis pir ağastıñ salaalaribıs, pişke pıtırırğa çarabas.*” V.Şulbayeva (Biz bir ağacın dallarıyız, biz ayrılamayız.)

pişırağ Dağılma, saçılma.

pişiras- Dağılmak, ayrılmak, birbirinden kopmak: “*Pir holniñ salaaları pıtıraza çoğıl.*” V.Şulbayeva (Bir elin parmakları ayrılamaz.)

pişirat- Dağıtmak, saçmak, harcamak: “*Klanya çaca, ahça pıtıradarğa uğaa hınçam.*” V.Şulbayeva (Klanya abla, para saçmayı çok seviyorum.)

pişaa bk. **pişo**

pişizğ (ıı.) 1.Olgun (meyve, yemiş): “*Mno pişizğ çistek.*” V.Şulbayeva (İşte olgunlaşmış yemiş.)

2.Pişmiş. **pişizdi çitpeen ipek** iyi pişmemiş ekmek.

pişizğ (ıı.) Çalışkan, gayretli. **pişizğ oolah** çalışkan çocuk. **pişizğ kizi** çalışkan kişi.

pişizğla- Dikkatlice yapmak, özenle yapmak, titizlik göstermek.

pişizğlan- Titizlenmek, dikkatle yapmak.

pişizğna- Parıldamak, ağarmak, ışıldamak. **çazıda ot pişizğnapça** ovada ateş parlıyor.

pişizğnas Pırıldama, ışıldama.

pişizğnas- Parıldamak, pırıldamak.

pişizğnat- Parıldatmak, pırıldatmak, ışıtmak.

pişizir- 1.Pişirmek. 2.*mec.* Pişirmek, olgunlaştırmak: “*Haydağ çooħ iskenñ, nime körgeññ istinde pişizirip; çatırbinça, köñizineñ pashazına çitir pirçe.*” A.Çerpakov (Ne işittiğini, ne gördüğünü içinde pişirip, yatırmadan doğrudan başkasına ulaştırıyor.)

pişizirğan s. Pişmiş. **pişizirğan it** pişmiş et.

pişizirha- Her şeyi bildiğini sanmak.

pişizirhaacı s. Kendini beğenmiş.

pişizirhaas bk. **pişizirhaas**

pişizirhaas s. Kendini beğenmiş, çok şey bildiğini düşünen.

pişizirhas Kendini beğenme, kibirlenme.

pişizirim Bir pişirimlik.

pişiziris- (birlikte) Pişirmek.

pişizirt- Pişirtmek.

pişizıs Biçme, biçiş.

pişizıs- (birlikte) Biçmek.

pişizıt bk. **pişizğ (ıı.)**

pişizıy Avcının getirdiği av.

pişizlah Peynir.

pişizo 1.Buzağı. **irgek pişizo** erkek buzağı.

2.Buzağıyla ilgili. **pişizo teerizi** buzağı derisi.

pişiano Piyano.

pişianist Piyanist.

pişianistka Bayan piyanist.

pişice 1.Kız kardeş: “*Çarir, Yuracah, sin miniñ picemniñ oolğızıñ nooza.*” G.Topanov (Tamam, Yuracah, sen benim kız kardeşimin oğlusun ne de olsa.)

kıçig pişice küçük kız kardeş. **uluğ pişicem** ablam.

2.Hala. **kiri pişicem** büyük halam.

pişicel Üzüntü, keder.

pişicelen- Kederlenmek, hüzünlenmek.

pişicelendir- Üzmek, kaygılandırmak.

pişicelliğ s. Üzgün, kederli.

pişicen 1.Kuru ot. 2.*kız.* Ot ambarı.

pişicen ayı şor. Temmuz.

pişicet Damga, mühür.

pişicette- Damgalamak, mühürlemek.

pişicettig s. Mühürlü, damgalı.

pişicik 1.Okuma yazma. **pişicikke ügret-** okuma yazma öğrenmek. **pişicik pilbes** okuryazarlığı olmayan.,

2.Kitap. 3.Mektup: “*Pastağı köölenis pişiciniñ / Tirlep, konvertin çapsırğan.*” M.Bainov (İlk aşk mektubunu / Terleyip, zarfını kapatmış.)

pişicik pas- mektup yazmak. 4. Doküman, basılı kağıt. 5. Yazı: “*A Ninneñ çoğar ide, uluğ-uluğ hayalarda, purunğıda pişicem pişicikter taap altırlar.*” G.Kazaçinova (Fakat Nin’den yukarı, büyük büyük kayalarda, eskiden yazılmış yazılar bulmuşlar.)

pişicikçi Okuryazar. **pişicikçi kizi küñge tööy,**

pişicik pilbes kizi tüñge tööy. –Atasözü (Okuryazar güneşe benzer, okuryazar olmayan geceye benzer.)

pişicirö Ekşitilmiş süttten yapılan peynir: “*Pişiciröliğ ügüre haynatçan, pişiciröde it toğırabisçañ.*”

N.Tyukpiyekov (Pişicirölu çorba kaynatmış, bazen de et doğramış.) krş.püçüre.

pişida Belâ, felâket, afet: “*Pida, haydi çurtağlacañ polcañmus.*” V.Şulbayeva (Felâket, nasıl yaşar olduk.)

pişide- Kirlemek, pislemek: “*Sala mañzırı kirlig pladınañ çısça, ulamoh tiñ pişidep.*” A.Kuzugaşev (Aceleyle kirli mendiliyle siliyor, daha çok kirleterek.)

pişidel- Kirlenmek, pislenmek: “*Pasha çirlerde itteñ sıhhan çılığa har hayıla pişirip, pişidelgen pus hahpazıcağın pişidir salğan.*” A.Kuzugaşev (Başka yerlerde vücuttan çıkan ısıdan kar eriyip, kirli buz kütleleri oluşturmuş.)

pişiden- Kirlenmek, pislenmek.

pişider (ıı.) 1.Kertik, kalıp. 2.(kumaşta) Nokta, benek.

pişider (ıı.) Harf, yazı.

pişiderle- Noktalı, benekli dikmek. **pişidelep tikken**

çik noktalı dikilmiş dikiş.

pişiderlik s. Harfli, alfabeli, yazılı. **altın izerniñ hamaanda altın pişiderlik pastr** altın eyerin kaşına altın harfli yazı yazılmış.

pişidet- Kirletmek, pisletmek.

pişidi zf. Böyle, bu şekilde: “*Pir dee nime çibinçezñ, pişidi haydi çazılıp alarziñ.*” V.Şulbayeva (Hiçbir şey yemiyorsun, böyle nasıl iyileşirsin.)

pişidicin Ağaç kökünden yapılmış ip. **palgacañ pişidicin** bağlama ipi.

pişidir s. Pürtüklü, pürüzlü.

pïdrey- Pürüzlenmek, pürtüklenmek: “Çazı ortızındağı kizek çurtıcah küske örti oynaanına pïdreyip körinçe.” V.Kobyakov (Yazı ortasındaki küçük yurt meltem esmesinden pürüzlü görünüyor.)

pidjak Ceket. **pidjak kis-** ceket giymek.

pïdreñ s. Pürüzlü, pürtüklü. **pïdreñ salaa** pürtüklü dal, budak. **holları pïdreñ elleri pürüzlü.**

pig 1.Bey. 2.Bürokrat. 3.Müdür, direktör.

pïi Kısrak: “Huzuruğı çoh piige tööy.” V.Şulbayeva (Kuyruksuz kısrğa benzer.)

piilig s. Kısraklı.

pik s.1.Berk: “Pozi, haya üstünde pik tur salğan.” N.Nerbişev (Kendi, kaya üstünde berk durmuş.) **Azaañ pik pas, haraañ çitig kör.** –Atasözü (Ayağını berk bas, gözün keskin görsün.) 2.Sağlam: “Hudaydañ, çurtıbis amur polcañ, uyabıs pik turcañ.” V.Tatarova (Allahtan, evimiz huzurlu idi, yuvamız sağlam kaldı.) **Sağızıñ pik tut, tiliñ hışha tut.** – Atasözü (Aklını sağlam tut, sözünü kısa tut.) **molat oshas pik** çelik gibi sağlam. 3. Güvenilir, emniyetli. 4.Pek, çok: “Çe huba haraçaylarğa pik le izenerge ikincileen.” N.Domojakov (Fakat boz kırlangıçlara çok güvenmesinden şüphelenmiş.)

pikte- 1.Berkitmek, sağlamlaştırmak: “Pilgen anızı çüreende Piktep çonnañ çazırça.” M.Kokov (Biliyor onu yüreğinde / Berkitip halktan gizliyor.) 2.Kapatmak, kilit altına almak **zamoknañ piktep sal-** kilit altına almak.

pikteg 1.Berkitme, sağlamlaştırma. 2.Kapatma, kilitleme.

piktegliğ s. Kapalı, kilitli: “Ol ibinde çoh pol parğan: izigi piktegliğ turçathan.” İ.Kotyuşev (O evinde yokmuş, kapısı kilitli duruyor.)

piktegde Hapishanede, mahkum. **piktegde odırça** hapishanede yatıyor.

piktel- 1.Berkimek, sağlamlaşmak. 2.Kilitlenmek, kapatılmak.

pikten- 1.Berkimek, sağlamlaşmak: “Çalgıs Pacah la, piktenip alıp, obiras alında tistenektenen.” M.Kokov (Sadece Pacah, kendini sağlamlaştırıp, ikon karşısında dizleri üstüne oturmuş.) 2.Kilitlenmek, kapatılmak.

piktes- (birlikte) Sağlamlaşmak, berkimek. 2.Kilitlenmek, kapatılmak.

piktet- 1.Berkittirmek, sağlamlaştırmak. 2.Kilitletmek, kapatılmak.

piktig s. Kilitli: “Kilzem ne iziin piktig.” V.Şulbayeva (Her geldiğimde kapın kilitli.)

pil- 1.Anlamak: “Mişa ağanı ödır salğannarın pilip alğan.” A.Kuzugaşev (Mişa ağayı öldürdüklerini anlamış.) **Attıñ ibegin çol parçatsañ pilerziñ, kızınıñ çahsızın çol parar alında pilerziñ.** – Atasözü (Atın çeviğini yol gidersen bilirsin, insanın iyisini yola çıkmadan anlarsın.) **çurtas pil-** hayatı anlamak. 2.Bilmek: “Vaska, sin piledirziñ me kemdir anda?” A.Kuzugaşev (Vaska, sen biliyor musun kim oradkai?) **Obal çohta, nancını pil polbassıñ; hıyal çohta, honcıtı pil polbassıñ.** – Atasözü (Kötülük yokken, dostunu bilemezsin, belâ yokken, komşunu bilemezsin.) **ügrenmezeñ, nime pilbessıñ** öğrenmezsen, bir şey bilemezsin. **iki aymah tiliñ pil-** iki farklı dil bilmek. **nime iderın pilbin-** ne yapacağını bilmemek. **horğıs pilbes** korku bilmez, korkusuz. **haydañ pilim** nereden bileyim. 3.Tanımak: “Çornap İliskeektı pilceñ.” İ.Kotyuşev (Çornap, İliskecek’i tanıyormuş.) **pilbes** bilmez, bilgisiz, anlayışsız, **kem piledir** kim bilir!

pil (ı.) 1.Bel: “Paskirniñ pilin iki harçi hurçan salğan çibek hurınıñ çaçahtarı.” İ.Kostyakov

(Paskir’in belini iki kat kuşayan ipek kemerin püskülleri.) **pili niskecek** beli incecik. **pis kızınıñ pili pır.** –Bilmece, el ve parmaklar (Beş kişinin beli bir.) 1.Bel (dağda): “Türçe polarınañ, Tarğı çul pilin traktor aza tüsken.” M.Kokov (Çok geçmeden, Türgı Çul belini traktör aşır inmiş.) **harlıg sinnarnıñ pili** karlı zirvelerin beli. 3.Bel, belle ilgili **pil orhazı** bel omuru.

pil (u.) zool. Taymen, bir alabalık türü.

pila Testere, bıçkı. **hol pilazı** el testeresi. **mehaniçeskey pila** motorlu hızar.

pilbeeçik Bilmez gibi davranma. **pilbeeçik pol-** bilmezlikten gelmek.

pilbes s. Şuursuz, bilincini kaybetmiş: “Arina Petrovnanıñ pazınañ pilbeste çathan palanıñ suhsırı paza hızıcahtıñ, ür nimeste suhsap, sala mayıh parbaanı sıhpaan.” N.Domojakov (Arina Petrov’nanın başından bilincini kaybederek yatan çocuğun susaması ve kızcağızın susayıp çok yorulması çıkmamış.)

pıldır- 1.Bildirmek, belli etmek, haber vermek: “Halın toğıs toozilğlabıstı / Holğa niigi pıldırçe / Hazır ayas sooh polğlabıstı / Hara pulut hoyıpça.” A.Topanov (Yoğun iş bitiverdi / Kola hafifliği belli oluyor / Sert ayaz soğuk oldu / Kara bulut koyulaşiyor.) **Çahsı at hulunda körinçe, çahsı kızı kicigde pıldırçe.** –Atasözü (İyi at kulunken belli olur, iyi kişi küçükken belli olur.) 2.Hisssetmek, duymak: “Sidik çalgızaan pararğa, Kolkaniñ çooğın istip, horğıstıg pıldırıbisken.” A.Kuzugaşev (Zor yalnız gitmek, Kolka’nın konuşmasını dinlediğinden korku hissetmiş.) 3.Görünmek: “Tanıs nimes çitit ool ölig çili pıldırgen.” N.Domojakov (Tanımadıkları genç oğlan ölü gibi görünmüş.) **çili pıldır-** gibi gelmek, gibi görünmek.

pıldırbin zf. Sezdirmeden, belli etmeden, bildirmeden.

pıldire zf. Açık, belli bir şekilde, bariz: “Anıñ püdzizi, azahtarınıñ igiri Aydoğa hayda-da körgen çili pıldire tüsken.” V.Kobyakov (Onun duruşu, ayaklarının eğriliği Aydo’ya bir yerlerde görmüş gibi açık gelmiş.)

pıldirt- 1.Bildirtmek: 2.Belli etmek, farkına vardırarak: “Haydi çobalğanın pıldirtpin, ornınañ tur kilgen İliskecek.” İ.Kotyuşev (Nasıl acı çektiğini belli etmeden yerinden kalkmış İliskecek.)

pıldirte zf. Anlaşılır, açık.

pıldis Belli, bilinen, açık, ortada: “Kem kemni naarça pıldizi çoğıl.” İ.Topoyev (Kim kimi yıkıyor belli değil.) **pıldis çoh** belirsiz.

pıldistig s. Açık, sarıh: “Anızı, orıstı oshas, sarıg sastıg, çe abahay tegilek ah sırayınañ paza çitig hoor harahtarınañ hakas polçathanı ikincilecee çoh pıldistig.” İ.Kotyuşev (O, Rusunki gibi sarı saçlı, fakat güzel ak yüzünden ve keskin kahverengi gözlerinden Hakas olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık.)

pile- Bilemek, keskinleştirmek **İspeske çoohtaba, çitibesti pilebe.** –Atasözü (Dinlemeyene konuşma, kesmeyeni bileme.)

pile Bileği krş. **pilö.**

pileek- Uşumek, donmak.

pilees Donuk, mat. **harağı pilees** gözleri donuk.

pilege Hediye, armağan. **pigniñ izigi pik izik,** **pilege parda pos izik** beyin kapısı kapalı kapı, hediye varsa açık kapı.

pilek 1.Bilek, el: “Ol arada ir kızı oolahtıñ pilegindegi uzun haas hamcı kör salğan.” N.Domojakov (O sırada er kişi oğlanın bileğindeki uzun kayış kamçıyı görmüş.) 1.Bilekle ilgili. **pilek söögi** bilek kemiği

pileke bk. **pilege**

pilektees s. Bilezik.

pilektes Bileklik, bilezik. **pilektes kis-** bileklik takmak.

pilektös bk. **pilektes**

pilemdik bk. **pilemek**

pilemek Koyu ayran, katık.

pilen zf. Hazır: "Amdı anıñ ustağca nandırır *pilen.*" S.Çarkov (Şimdi onun yöneticiye cevabı hazır.) **hacan daa pilen** her zaman hazır. **pray nime pilen** her şey hazır.

piles (ı.) Günün çalışılan zamanı, mesai. **irtengiz piles** sabahki çalışma zamanı.

piles (ıı.) Donuk, mat krş. **püles.**

pilet bot. (genç) Dağ servisi.

pilete- Hazırlamak, tedarik etmek **odın pilete-** odun hazırlamak.

piletek Hazırlık, tedarik.

piletel- Hazır olmak, tedarik edilmek.

pileten- Hazırlanmak, tedarik edinmek.

piletes- Birlikte hazırlamak, tedarik etmek.

piletes Hazırlama, tedarik.

piletet- Hazırlatmak, tedarik ettirmek.

pilgi Belgi, im, işaret.

pilgi (ı.) 1.Bilgi, bilim. 2.Bilme, öğrenme.

pilgi (ıı.) Kesici veya batıcı alet, silâh.

pilgici s. Erbap, ehil, bilgiç: "Abanah, *pilgici kizi polğan.*" F.Burnakov (Abanah, bilgiçlik taslamış.)

piliksire- Bilmek istemek.

pilin- 1.Bilmek **Ala saashan aaldañ sıh polbinça, izirik ir ibin pilinminçe.** –Atasözü (Ala saksagan köyden çıkamaz, esrik er evin bilmez.) 2.Hissetmek, farkına varmak: "Vaskaa *izig polibishan, tamağında hurupça, purnın paza naaharın çimcilapçathan soohıtı pilinminçe.*" A.Kuzugaşev (Vaska'ya sıcak olmuş, boğazı kuruyor, burnunu ve yanaklarını ısırın soğuğu hissetmiyor.) 3.Kendini bilmek, idrakinde olmak: "Sabis *paza nime pilinmeen.*" N.Domojakov (Sabis başka bir şey hatırlamıyor.)

pilinçek Bilinç, şuur. **pilinçeği çoh** şuursuz bilinçsiz: "Arina Petrovna, *çirçee suğ suzıp, çızınçahtı ölleen, anañ anı pilinçeği çoh oolnıñ hamağına salğan.*" N.Doomjakov (Arina petrovna, kaseye su alıp, havluyu ıslatmış, sonra onu bilinci yerinde olmayan oğlanın alınına koymuş.)

pilis 1.Bilme, biliş, bilgi: "Pozınuñ *pözik pilizineñ ügretçe uzun sastıg hus.*" V.Tatarova (Kendi yüksek bilgisiyle öğretiyor uzun saçlı kız.) **Sağıs talaydañ daa çalbah, pilis tağdañ daa uluğ.** –Atasözü (Fikir denizden de geniş, bilgi dağdan da büyük.) 2.Anlama, anlayış, kavrayış.

pilis- Bilişmek, tanışmak. **Püür kispeen köl par ba, pilispin ösken kizi par ba?** –Atasözü (Kurt geçmeyen göl var mı, tanışmadan büyüyen kişi var mı?)

pilistig s. 1.Bilgili, malumatlı. 2.Açık, anlaşılır, sarıh. **pilistig nimes sös** anlaşılmaz söz. 3.Anlaşılır, açık.

pilke Çatal.

pilkincek 1.Gövdenin arka kısmı. 2.Kuyruk sokumu. **hara inektin pilkincegi ah** kara ineğin kuyruk sokumu ak.3.Önlük, göğüslük.

pilot Pilot: "Pilip, *maşınanı al çörçeler / Pıstın sovetskay pilottar.*" M.Arşanov (Bilerek, uçağı uçuruyor / Bizim Sovyet pilotlar.)

pilotaj Pilotluk, pilotaj. **vıssay pilotaj** yüksek pilotaj.

pilö Bileği taşı.

pilteg Odun koyma, odun ekleme.

piltet Paldımın yan kayışı.

pilteglig s. Odunlu. **hazan pilteglig polcañ** kazanın altına odun konmalı.

piltir (ı.) Nehir ağzı: "Pu suğ *hastada söölindire çatçathan aal özen piltirindegi hispahtañ pastalıp alıp, suğ çolınca tolğalıp, indire ileede çalbah çayılbısça.*" A.Çerpakov (Bu ırmak kıyısında uzanan köy yarın ağzındaki kıvrımdan başlayıp su yolundan kıvranıp, aşağı doğru genişleyerek yayılıyor.)

piltir (ıı.) Alacalı. **piltir inek** alacalı inek.

pilyulya Hap, tablet.

pingvin zool. Penguen.

pintset Pens, pense.

pion bot.Şakayık çiçeği.

pioner 1.İzci. 2.Piyonerle ilgili. **pioner lageri** izci kampı. **pioner otryadı** izci grubu.

pionerka Bayan izci.

pionervojatay İzci başı, oba başı.

pir s. Bir, 1. **Çidiktig kiziniñ çüs çazıh, alğan kiziniñ pir çazıh.** –Atasözü (Kaybedende yüz hata, alanda bir hata.) 2.Bir, aynı, benzer: "Orıs *taa polzın, pos kizileri dee polzın -pirler.*" V.Kobyakov (Rus da olsa kendi insanları da olsa, aynı.) 3.Bir, herhangi bir: "Pir *iirde pabazı Annanı, ot tartarğa parañ tıp, hañaağa odirtıp alğan.*" N.Tyukpiyev (Bir akşam babası Anna'yı, ot çekmeye gidelim diye, arabaya oturtmuş.) **pir hatap** bir defe, bir kere. **pir hati** bir kez. **pir nime** bir şey. **pir dee nime** hiçbir şey. **pir dee** hiçbir, hiç: "Mağaa *kip-azah taa pirbinçe pir dee.*" V.Kobyakov (Bana elbise de vermiyor hiç.) **pir dee çoğil** hiç yok **pir dee nime albaandır** hiçbir şey almamış. **pir le** herhangi bir, sadece. **pir le atnañ** sadece bir atla. **pir muñ** bin. **pir muñ çarım** bin beş yüz. **pir ünge** bir ağızdan, hep birlikte söylemek. **pirdeñ-pirdeñ** birer birer. **pirsi pirsine** birbirine. **pir tööy** benzer.

pir- 1.Verme: "Kustuk *pirer polğan kip-azahtı am daa pirbinçe.*" V.Kobyakov (Kustuk, verecek olduğu giyim kuşamı hâlâ vermiyor.) **Çazıda püür honh pirbes, aalda pay tıs pirbes.** –Atasözü (Ovada kurt gece geçirtmez, köyde zengin huzur vermez.) 2.Tezlik veya başkası için bir şey yapmak anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: "Çabustiñ *harahtarı köglig pola pirgen, pozı külinbısken.*" V.Kobyakov (Çabus'un gözleri neşelenmiş, kendisi gülümsemiş.) "Min *inem naa la tik pirgen halın tüktig hoy teerizi tonniğ oynaam.*" M.Çebodayev (Ben annemin yeni diktığı kalın yünlü koyun derisi paltoyu oynadım.) **pas-pirdim** biri için yazdım. **izen pir-** selâm vermek. **çahıg pir-** emir vermek. **harğas pir-** beddua etmek. **sös pir-** söz vermek. **as pir-** ürün vermek. **çöp pir-** öğüt vermek, tavsiye etmek. **nandırıg pir-** cevap vermek. **sağba pir-** sinyal, işaret vermek. **habas pir-** ortaklaşmak. **polis pir-** yardım etmek. **mañ pir-** aman vermek. **tının pir-** canını vermek. **hol pir-** elini uzatmak, tokalaşmak. **paalağ pir-** değer vermek. **at pir-** ad vermek, ad koymak.

piramida Piramit. **piramida püdir-** piramit yapmak.

pirde zf. Bazen **pirde... pirde** bazen... bazen: "Anıñ *ayastıg, aldamıstıg tabızı pirde istilip, pirde istilbin parıbis turadır.*" V.Kobyakov (Onun acınacak, yalvarışlı sesi bazen duyuluyor, bazen duyulmaz oluyor.) **pirde ol añ çili ulupça, pirde ças pala çili ilğapça** bazen vahşi hayvan gibi uluyor, bazen bebek gibi ağlıyor.

pirdeezi zm. Hiçbiri.

pirdir- Verdirmek.

pirdirt- Verdirtmek.

pireçi Verici, veren.

pıree s. Bir, herhangi bir: “*Pıree hulun ma, cabağa ba aña-nimee kırıp, alay çidip pe noo parza, annañ çahsı la kün körceñ çoğil.*” V.Kobyakov (Bir kulun veya tay bir yere girse veya kaybolsa ondan sonra güzel gün göremezsin.) **pıree kniganiñ ornına pasha knıga alıp alarğa** bir kitabın yerine başka kitap almak.

pıreede zf. Bazen, arada bir, ara sıra: “*Ol pıreede, köök kiiniñ arazında çayğan suğniñ ortızında turğan çili, körinibişçe.*” V.Kobyakov (O arada bir, guguk kuşunun göğün ortasına yayılan suyun ortasında kalması gibi görünüyor.) **ol pıreede pısser kiredir** o bazen bize girer.

pıree-pıree tekr. zf. Bir bir, birer birer: “*Anıñ harahtarınıñ çazı pıree-pıree çiltüñnazıp sıhhlapça.*” V.Kobyakov (Onun gözyaşları bir bir parlayıp çıkıyor.)

pıregen 1.Hanımın ağabeyinin eşi. 2.Büyük amcanın oğlunun eşi. 3.Hanımın büyük kız kardeşi. 4.Hanımın annesinin büyük kız kardeşi.

pırel Vergi, haraç. **hara kistı sohsam, hanğa-pıge hayral-pırel salcañmın** kara samuru öldürürsem, hana beye haraç gönderirim.

pırer s. Birer: “*Ol pazoh pırer hatap sıraylarına hamcınañ saphlabışan.*” V.Kobyakov (O yine birer kez yüzlerine kamçıyla vurmuş.)

pıret 1.Ambar kapısının üstündeki raf. 2. Evlerde tavana yakın yapılan tahta yataklık.

pırge zf. Birlikte, beraber: “*Pırge çurtap, kün alıp / Pılbepis, teen, çobağni.*” M.Kokov (Birlikte yaşayıp gün geçirip / Bilmeyiz, dedi, acıyı.)

pırger zf. 1.Beriye, buraya. **pırger tur** yana çekil! 2.Öteye: “*Paskir, çoo tarınğan çili, pırger aylana, hañaadañ tüzire segirgen.*” İ.Kostyakov (Paskir, çok sinirlenmiş gibi, öteye dönüp, arabadan inip koşmuş.)

pırigil- Birikilmek, bir araya gelmek.

pırigilgen s. Birleştirilmiş, bir araya getirilmiş.

pırigis Birikme, bir araya gelme.

pırigis- Birikilmek, toplanılmak.

pırık s. Zor, çetin: “*Ahtarbınañ atushabis, -tidir Çabus, tın pırık, çurtas aarlıg.*” V.Kobyakov (Beyazlarla çatıştık, demiş Çabus, çok zor, hayat ağır.) **pırık çar** derin uçurum, yar. **pırık tashıl** yalçın zirve. **çoriği pırık pol-** yolu geçilmez olmak.

pırık- Bir araya gelmek, birleşmek, katışmak: “*Pistiñ arada daa andağ adaylar, partizannarğa pırığip, haytı tayğaa sıhhlap parğannar, -Yakın çoohtap tur.*” V.Kobyakov (Bizim orada da öyle köpekler, Partizanlara katılıp, bazıları dağa çıkmışlar, -Yakın konuşuyor.) **Arağanı amır iziñer, apsahtıg ipçideñ pırıkpeñer.** –Atasözü (İçkiyi sakın içiniz, evli kadınla birlikte olmayınız.) **İki çabal pırıkıp çurtaza, tabıstıg polcañ; hosti honcihtarğa çurt çoh polcañ.** –Atasözü (İki kötü bir araya gelip yaşasa patırtılı olur, yakın komşulara yaşamak haram olur.) **Iğiros izer at hulağına tıs pırbes, ikı çabal pırık parza, il çoñga çadıg pırbes.** –Atasözü (Gıcırdayan eyer at kulağına rahat vermez, iki kötü bir araya gelse, halka yatı vermez.)

pırık Aşılmaz, geçilmez (yer.)

pırıktır- Biriktirmek, bir araya getirmek, toplamak: “*Pırıktırın irke mallar / Pır hazaadañ sıhçalar / Prayı köni çazı, pükser / Pik azıralğa parçalar.*” P.Ştıgaşev (Toplanan güzel mallar / Bir ahırdan çıkıyorlar / Hepsini doğruca yazıya, çayıra / İyi otlanmaya gidiyorlar.)

pırıktırıs Biriktiriş, bir araya getiriş.

pırıktırıtıg s. Birleştirilmiş.

pırıktırıtıg soyuz gr. Bağlama edatı.

pırıl- Verilmek: “*Irge küsteñ pırılceñmıs.*” M.Kokov (Kocaya zorla verilmişiz.)

pırılgi padej gr. Yönelme hâli.

pırin- Verilmek.

pırinci s. Birinci, ilk. **pırincizinde** ilk olarak.

pırıs- Verişmek, birlikte vermek.

pırıs 1.Verme, veriş. 2.Verim. **pırıs çoh** verimsiz. **alıs-pırıs** alış veriş.

pırler s. Aynı, benzer.

pırles- Birleşmek, bir araya gelmek: “*Aleksey Dmitriyeviçneñ pırles parğazıñ.*” V.Şulbayeva (Aleksey Dmitriyeviç’le birleşmişsin.)

pırog Börek. **tadılg pırog** tatlı börek.

palıhtıg pırog balıklı börek. **ittıg pırog** etli börek.

pırojnay Pasta.

pırsı zm.1.Biri. **köpterniñ pırsı** çoğun biri.

pırsı pırsineñ birbiriyle. **olar pırsı pırsineñ surdular** onlar birbirine sordular. 2.Diğeri. **pırsı: “parañ” tıpçe, pırsı: “çadañ” tıpçe.** –Bilmece, su ve taş. (Biri: “gidelim” diyor, diğeri: “yatalım” diyor.)

pırsinde zm. Bir defa, bir keresinde, bir gün: “*Pırsinde hıshıda, uluğ soohta, miniñ pabamni Yakın toğışa sürübisken.*” V.Kobyakov (Bir gün kışta, sert soğukta, benim babamı Yakın işe göndermiş.)

pırtık Sakatlık. (kırık, çıkıkla ilgili.)

pırtıktıg s. Sakat, özürlü.

pırtın- Vücutta bir organ çıkmak, burkulmak.

pır-tööy Benzer, aynı.

pıs (ı.) zm. Biz: “*A kim pıske açınğan? Çoohta, kem?*” V.Şulbayeva (Peki kim bize acıdı? Söyle kim?)

Çarğıcı pıske ülüs nimes pıspıs ülüstıñ eezı. – Atasözü (Yargıç bize kader yazmaz, kaderimizi yazan biziz.) **pıstıñ** bizim. **pıske** bize. **pıstı** bizi. **pısteñ** bizden. **pısser** bize (doğru). **pısneñ** bizimle. **pısteg** bizim gibi. **pıske çoohta-** bize söyle. **pıstı** bizimki. **pısneñ hada** bizimle birlikte.

pıs (ı.) Beş: “*Stenelerde, tizeñ, Sarap apsahtıñ pis oolğınıñ portretterı.*” A.Çerpakov (Duvarlarda ise Sarap ihtiyarın beş oğlunun portreleri.) **Pıs aday pır inde çurtaçalar.** –Bilmece, eldiven parmakları (Beş köpek bir inde yaşıyor.) **pısteg** bizim gibi.

pıs (ıı.) 1.Biz, ucu sivri alet **Pıstı hafta çazır polbassıñ.** –Atasözü (Bizi çuvalda saklayamazsın.) 2.Keskin **pıçah pızı** bıçak keskinliği. 3.Sivri: “*Sarıg tay, pıs hulahtıg, nınmah sağırlıg, tört çastıg mal.*” N.Domojakov (Sarı tay; sivri kulaklı, yuvarlak sağrılı, dört yaşında hayvan.)

pıs (ıı.) Soba. **timır pıs** demir soba.

pıs çüs Beş yüz.

pıske Balık ağı örmekte kullanılan ağaç iğne.

pıs’mennost 1.Yazı. 2.Yazılı, yazılmış.

pıs’mo Mektup: “*Hıgır, aca, pu pısmoñı.*”

V.Şulbayeva (Oku ağabey bu mektubu.) **pıs’moñı konvertke suh salarğa** mektubu zarfa sokmak. **pıs’mo al-** mektup almak. **pıs’mo is-** mektup göndermek. **zakaznoy pıs’mo** taahhütlü mektup. **açih pısmo** açık mektup.

pısatel’ Yazar: “*Miniñ hada ügrenen arğıstarım pısateller, sablıg artister, uçenaylar.*” V.Şulbayeva (Benim birlikte öğrendiğim arkadaşlarım; yazarlar, sanatçılar, bilim adamları.) **sablıg pısatel’** ünlü yazar.

pısteldır- Sivriltilmek: “*Çorğa pora at, ikı hulahtarın pısteldırıp, anañ na küs salğan.*” V.Kobyakov (Yorga bora at, iki kulağımı sivriltilip, sonra ayaklarıyla yeri kazmış.)

pıstıg s. Beşinde, beş yaşında. **palam pıstıg** çocuğum beş yaşında.

pistolet Tabanca.
piston Ateşleme kapsülü, kapsül.
pît Bit. **Çabal tonnuñ pidi açığ, çabal kızınıñ tili açığ.** –Atasözü (Kötü elbisenin biti acı, kötü kişinin dili acı.)
pitte- Bitlenmek.
pittig s. Bitli.
pituk zool. Horoz: “*Min hızıl çalaalığ pitukpın / Min tapsazam, prayzı ushunça.*” N.Tinikov (Ben kızıl ibikle horozum / Ben ötünce, herkes uyanır.)
krş.petuh.
pivo Bira. **pivo haynat-** bira yapmak.
piyavka zool. Sülük. **piyavka turğis-** sülük koymak.
piye Kısırak.krş. **pii**
piye sag. Demin, az önce.krş. **paya**
piyegî sag. Deminki, az önceki. krş. **payağî**
pize- 1.Bilemek, keskinleştirmek 2.mec. Sivriltilmek: “*Sınap taa, noyma sîrer anda tîllerîniñ le pîzepçezzer.*” V.Şulbayeva (Gerçekten de, niçin siz orada sadece dillerinizi sivirliyorsunuz.) 3. Taşa yazı yazmak, kakmak: “*Ninneñ çoğar ide, uluğ-uluğ hayalarda, puruñıda pizeen piçikter taap altırlar.*” G.Kazaçinova (Nin’den yukarıya, büyük büyük kayalarda, eskiden yazılmış yazılar bulmuşlar.)
piziben El kantarı.
pizik Beşik: “*Sariğ tonniğ çılğı hadarçızı at üstünde, uluğ pizikteğî çili, abidila tıs halğan.*” V.Kobyakov (Sarı paltolu yıldı çobanı at üstünde, büyük beşikteki gibi sallanıyor.)
pizinci s. Beşinci. **pizinci klass** beşinci sınıf.
pizöleñ zf. Beşi birlikte.
plakat Pankart, levha.
plan 1.Plân: “*Süt hozılar ornuna hızırılça, itteñ plan tolbinça.*” V.Şulbayeva (Süt artacağı yerde azalıyor, et plânlandığı kadar üretilmiyor.) **plan çoh** plânsız, **pis çilniñ planı** beş yıllık plân. 2.Plânla ilgili.
planerizm Plânörcülük.
planeta astr. Gezegen, seyyare.
planetariy Plânetaryum.
planna- Plânlamak. **toğıstı** **planna-** işi plânlamak.
plannıg s.Plânlı.
planovik Plâncı.
plantatsiya Büyük çiftlik, tarla. **çaynay plantatsiya** çay bahçesi.
planyor Plânör.
plastır’ tip. 1.Yara yakısı. 2.Palet.
plastik p Lâstik.
plastika Plâstik sanatlar.
plastinka Levha, plâk.
plastmassa Plâstik madde.
plaşç Yağmurluk. **rezina plaşç** muşamba yağmurluk.
plat 1.Baş örtüsü, şal, boyun atkısı: “*Anıñ içezi, nap-naa torğı kögenek kızıp, torğı plat tartınp, ibinde çir as-tamah timnep çörçe.*” V.Kobyakov (Onun annesi, yepyeni ipek gömlek giyip, ipek şal atıp, evde yiyecek yemek hazırlıyor.) 2.Mendil: “*Sala mañziri kirlig pladınañ çısça, ulamoh tñ pîdep.*” A.Kuzugaşev (Aceyle kirlili mendiliyle siliyor, daha çok kirleterek.)
platforma Plâtförm, küçük istasyon..
platina Plâtin.
platsdarm Harp alanı, muharebe alanı.
platskarta Yer numarası makbuzu.
platskartalıg s. Numaralı. **plastkartalıg**
vagon numaralı vagon.

plattıg s. Şallı, boyun atkısı olan: “*Alınzartın aylanğan pır hoos plattıg ipçi.*” A.Çerpakov (Önüme dönmüş bir desenli şal tekmiş kadın.)
plebistsit Plebisit.
plege Matara. **arağalıg plege içki matarası.**
plemennoy s. Damızlık. **plemennoy puğa** damızlık boğa.
plemya Kabile, boy.
plen Esirlik, esaret. **plenge kîrgen kızı** esir düşen kişi.
plenernay s. Genel, umumî. **plenernay zasedaniye** genel oturum.
plenum Genel toplantı. **obkomniñ plenumı** bölge komitesinin toplantısı.
pleset Oyun, dans: “*Köglig muzıka oynadıbisça, iñnîne plat tastabısça, holların çaza tastap, pleset sal sıhça.*” V.Şulbayeva (Neşeli müzik çalıyor, omzuna şal atıyor, kollarını yayıp dans etmeye başlıyor.)
pleten Çit, parmaklık: “*Siden pleteniñ ağıbay turğan sıriptarı.*” A.Kuzugaşev (Çit parmaklıklarının ağaran çubukları.)
plevrit Satlıcan, göğüs zarı iltihabı.
pline Rus yufkası.
plis Pli, kıрма: “*Sarap apсах sovhoz fermazınıñ uzançıları: it pirgen ibire hara plisteñ hazabışhan homdıda çathan.*” A.Çerpakov (Sarap apсах sovhoz çiftliğinin yöneticilerinin yaptığı çevresi kara pliyle süslenmiş tabutta yatıyor.)
plita Kaldırım taşı.
plomba Kurşun mühür.
plombala- Kurşunla mühürlemek.
plombalıg s. Kurşunla mühürlenmiş.
plombir Dondurma türü.
ploskost’ mat. Düzlem. **ploskost’tağı liniya** mat. doğru çizgi.
ploşçad’ Meydan: “*Vaska ploşadha çitken.*” A.Kuzugaşev (Vaska meydana ulaşmış.) **çon ploşçad’sar kürelisken** halk meydana hücum etti. **hızıl ploşçad’** Kızıl Meydan.
ploşçadka Alan, saha, meydan **samolyot odırcañ ploşçadka** hava meydanı.
plotina Baraj, bent, su bendi.
plotnik Dülger, doğramacı.
plyaj Plâj.
plyonka Bant, film bandı. **çoohtı plyonkaa pas sal-** konuşmayı banda almak.
plyus mat. Artı.
plyuş Pelüş, pelür.
plyuşç bot. Sarmaşık.
plyuşevay Pelüş, pelüşten. **pelyuşevay palto** Pelüş palto.
pobah bk. **poğo**
pobiy Naz, cilve.
pobılan- Nazlanmak, cilve yapmak.
pobilanaaçı s. Nazlı cilveli, kaprisli.
pobilıg s. Nazlı, cilveli.
poca Posa, tortu. **as arağazınıñ pocazı** tahlil içkisinin tortusu.
poçünl. Oh!, Hey, Ay! : “*Poç, sin, palam, tahpı nay tartpa.*” V.Şulbayeva (Hey, sen yavrum, hiç sigara içme!)
poçerk Yazı, el yazısı.
poçop Çobanın ücreti. **hoj hadarğanınıñ poçobın**
pirgen koyun çobanının ücretini vermek.
poçta 1.Postahane: “*Levanañ Sança aal ortızındağı poçtazar çügürğenner.*” İ.Topoyev (Leva’yla Sança köyün ortasındaki postahaneye doğru

koşmuşlar.) 2.Posta **poçtaca pis'mo is-** postayla mektup göndermek.

poçtal'on Postacı, müvezzi.

poçtamt Posta merkezi, postahane.

poçtovay s. Posta ile ilgili. **poçtovay marka** posta pulu. **poçtovay harçah** posta kutusu.

poçyot Şeref. **poçyot doskazi** şeref levhası.

poçyotnay s. Onursal, fahrî. **poçyotnay gremota** fahrî diploma.

poçyotığ s. Şerefli, onurlu.

pod'yezd Giriş, giriş kapısı. **min ikinci**

podyezd'ta çurtapçam ben ikinci kapıda yaşıyorum.

poddannay Uyruk, tebaa.

poddanstvo Tabiiyet, uyruklu.

podgotovitalnay s. Hazırlıkla ilgili.

podgotovitalnay klass hazırlık sınıfı.

podkoptığ s. Nallı: "*Kadustiñ pazına kürcektiñ tazılaanı hatıg çirde podkoptığ at çorthandağı çili istilgen.*" M.Kokov (Kadus'un başına küreğin çinlaması sert yerde nallı atın koşması gibi işitilmiş.) krş. **podkovalığ.**

podkova Nal.

podkovalığ s. Nallı.

podlejaşçay grb Özne, fail.

podmaster'e Kalfa.

podnos Tepsi.

podohodnay s. Gelir. **podohodnay nalog** gelir vergisi.

podova At arabası.

podpaska Çoban yardımcısı.

podpilka Ege.

podpisat' pol- İmzalamak.

podpisçik Abone. **gazetaniñ** **polpisçikleri** gazetenin aboneleri.

podpol'nay İlegal, gizli. **podpol'nay**

organizatsiya gizli teşkilat.

podpol'ye İlegalite, gizlilik.

podpolkovnik ask. Yarbay.

podrazdeleniye ask. Küçük askerî birlik.

podsvetnik Şamdan.

podşipnik Rulman, yatak.

podtyajka Pantolon askısı.

poduska Yastık krş. **poduşka.**

poduşka Yastık: "*Ol tabistarnañ hada külkee kİR halğan niške moyınnıg çügürİK harahtıg irenniñ üstünzer kiis ödikter, poduşkalar uçuhhlap sıhhan.*" N.Nerbişev (O seslerle birlikte gülmeye başlayan ince boyunlu, keskin gözlü erkeğin üstüne doğru deri çizmeler, yastıklar uçuşmaya başlamış.) krş. **poduska**

podval Bodrum, mahzen.

podvodnay Su altı. **podvodnaya kime** denizaltı.

podvodnik 1. Denizaltında görevli. 2. Dalgıç.

poema Manzume: "*Tan solbanında toğaziğ poemadan üzik.*" M.Bainov (Tan Çoypan'ında karşılaşma, manzumeden bölüm.)

poet Şair: "*Pasha çirdeñ kilgen poetter dee / Ağaa stiharin çarıçalar.*" V.Maynaşev (Başka yerden gelen şairler de / Ona şiirlerini sunuyorlar.)

poetiçeskey Şiir, şiir şeklinde, şiirsel, manzum.

poezd Tren: "*Tabiraanda poezd parçatsa / Tağlar, suğlar, tayğalar / Tiplathan harahtı ašanca / Tur halçalar ay soonda.*" M.Arşanov (Çabucak tren gidince / Dağlar, ırmaklar, ormanlar / Kırılan gözü açana kadar / Hemen arkasında kalıyor.) **poezd par-mec.** Tren kaçmak, zamanı geçmek: "*Külbe mağaa, Paynuş, miniñ poezdım parıbışhan.*" V.Şulbayeva (Gülme bana Paynuş, ben treni kaçırdım.) **poezdke odır-** trene binmek.

poeziya Nazım, şiir: "*Toozılcaa çoh çolzar hıgırçalar / Poeziyanıñ hazır hucaanzar.*" M.Bainov (Uzun ince bir yolca çağırıyorlar / Şiirin hırçın kucağına.)

pogoda Hava.

pogon Apolet. **ofitser pogoni** subay opoleti.

pograniçnik Sınır muhafızı.

pogreb Bodrum. **sütü pogrebsar turğıs-** sütü bodruma koymak.

poğ- 1.Boğmak. 2.(torba çuval ağzı) Bağlamak.

poğana kız. anat. Birinci kaburga.

poğbah (ı.) Tırmıkta ağaç halka.

poğbah (ıı.) Kaz veya ördek tüyünden yapılmış süs şeklinde küpe.

poğda 1.Şişman, iri. 2.Yiğit, cesur, yaman. 3.Güzel, alımlı: "*Aalcı kızı, ol arazına poğda adınañ tüzıp, şinelı ideen çayıldır çör.*" F.Burnakov (Misafir kişi o sırada alımlı atından inip, kaput eteğini yayıp yürüyor.)

poğdarha Gurur, iftihar: "*Saraashırnı, pray aalniñ poğdarhazın, ol hazna hazaazınañ alğan polğan.*" N.Nerbişev (Sarı aygırı, bütün köyün gururunu, o devlet üretme çiftliğinden almış imiş.)

poğdarha- Gururlanmak, kibirlenmek, böbürlenmek.

poğdarhas Gururlanış, gururlanma, kibirlenme.

poğday- Çalım satmak, kurum satmak.

poğı 1.Yığın, deste. **pİR poğı ot** bir deste ot. 2.Buket, demet. **çoon poğı çahayah** büyük demet çiçek.

poğır- 1.Ezmek, boğmak, sıkıştırmak. 2 Bağlamak, eşyayı ağzından sıkıştırarak bağlamak, boğmak.

poğır Pürtüklü, pürüzlü, eğri: "*Çikim çarnı hastı in parıbışhan çalğıs azah çolniñ üstü-altındağı poğır-pağır haya-tastarğa urungli, salğahtala ahhlabişçathan.*" İ.Kotyuşev (Sarp yarım kıyısından inen patika yolun altı üstündeki pürtüklü kayalara taşlara vurarak dalgalanıp akıyor.)

poğıra- Kıvrılmak, pürtüklenmek: "*Yağorniñ pezineñ haca daa ah is poğırıp turça.*" N.Nerbişev (Yağor'un sobasından her zaman ak duman kıvrılarak yükselir.)

poğla- Paslanmak, küflenmek.

poğlağ Paslanma, küflenme.

poğo (ı.) 1.Kursak. 2.Guşa, cedre.

poğo (ıı.) Boncuklarla işlenmiş kadınların göğüslerinin üzerine taktıkları süs eşyası, gerdanlık.

poğohğ (ı.) s. Kursaklı.

poğohğ (ıı.) s. Poğo takmış, gerdanlık takmış

poğor Ayakkabının çıkıntısı. **ödiktüñ poğori** çizmenin çıkıntısı.

poğran- (at) Ağzında çiğnemek.

poh Bok. **ças palanıñ poğı** bebek kakası. **timİR poğı** cüruf.

poh-söp tekr. 1.Pis. 2.Çöp, süprüntü, moloz.

poh-sah tekr. 1.Pis. 2.Çöp, süprüntü, moloz.

pohayah 1.Çok çirkin. 2.Öcü, hortlak. **anda pohayah siniñ tudıp alar** orada hortlak seni yakalar.

pohça 1. Mide. **palanıñ pohçacağın toldır saldı** bebeğin karnını doyurdu. 2.Torba. **çoon malniñ teerizineñ idilgen pohça** büyük baş hayvan derisinden yapılan torba.

pohçalığ s. Mideli. **tolbas pohçalığ kızı** açgözlü, doymaz kişi.

pohla- (kalp) Vurmak, çarpmak.

poh-pah tekr. ün! Oh ah.

pohsaan bk. **pohsıg**
pohsağ bk. **pohsıg**
pohsah 1. Çerçöp, süprüntü. 2. Pılıpırtı.
pohsahta- Çöp atmak.
pohsıg Çizme başının konçla birleştiği yer. **ödiktñ**
pohsii çizme başının konçla birleştiği yer. 2. Halka.
pohtarğa Üst tarafı dar altı geniş ağaç kova.
pohtarğanıñ tübi kidegay, ahsı niskecek
“pohtarğa”nın alt tarafı geniş, üst tarafı dar.
pojaluy *zf.* Belki, belki de.
pojaluysta Lütfen, buyurunuz.
pojar Yangın. **pojar uçur-** yangın söndürmek.
pojarnay s. Yangınla ilgili. **pojarnay komanda** Yangın söndürme ekibi.
pojarnik İtfaiyeci
pok *ünl.* Oy, hey.
pokas Yaramaz.
pokos Çayır, çayırılık.
pokupatel' Müşteri.
pol Parke, döşeme, zemin: “*Çe polca kölekelı tarapçathan sooh kii oolahtı tonnañ pazoh ipti çabınarğa küsteen.*” A. Kuzugaşev (Fakat, zemine halkalanarak yayılan soğuk hava oğlanı paltoyla daha iyi örtünmeye zorlamış.) **tas pol** taş döşeme. **pol töze-** zemin döşemek.
pol- 1. Olmak: “*körgem, aniñ pray idı pus la oshas polğan.*” V. Kobyakov (Gördüm, onun bütün vücudu buz gibi olmuş.) **Ölgen inek süttiğ polcañ, ölgen kızı çahsı polcañ.** – Atasözü (Ölen inek sütlü olur, ölen kişi iyi olur.) **harashı polcañ** karanlık olmuş. 2. Olmak, durmak. 3. –ebil- yeterlik anlamında kullanılır: “*Ol icemni hıgırğan, pozı çalaastan polbin.*” V. Kobyakov (O, annemi çağırdı, kendisi soyunamayarak.) **olar kil-polbaannar** onlar gelememişler. 4. –imek fiili yerine kullanılır: “*Sin kemniñ palazı pol pardiñ, ay-ool?*” V. Kobyakov (Sen kimin çocuğu idin, ay oğul? “*Aspah ozarina as parğan polğan.*” V. Kobyakov (Geçidin öte yanına aşip gitmişmiş.) 5. –dır anlamında yardımcı fiil: “*Siniñ adıñ kem polcañ?* – *Miniñ adım Çabus teen kızı polça.*” V. Kobyakov (Senin adın nedir? – Benim adım Çabus denen kişidir.) **polar polbas nime** olur olmaz şey. **polar polbas nimee tarınça** olur olmaz şeye kızıyor. **polar!** yeter, kafi, tamam. **polğanı la** her şey. **polğan na** her, bütün. **Erincek kizee polğan na kün –pozirah.** – Atasözü (Erinen kişiye her gün, tatil.) **türçe polarınañ** çok geçmeden, hemen sonra. **ür dee polbin** çok geçmeden. **andağ daa polza** öyle olsa da.
polas Nahiye, kasaba: “*Anıñ hırınañ polassar tari-tari çorihnañ hırhıça kazaktar irtip parğannar.*” A. Kuzugaşev (Onun yanından nahiyeye doğru dağınık dağınık giderek kırk kadar Rus geçmişler.)
poldir- Oldurmak, yaptırmak, gerçekleştirmek: “*Andada sağın, imcee iñ kirek tusta çarış poldırarğa hınçathan çili, harashı közenektı tobira çalbıran sıh parçathan.*” İ. Kotyuşev (O sırada şimşek, doktora en gerekli zamanda ışıklandırmak ister gibi, karanlık pencereyi bütünüyle parılatmış.)
poleno Odun. **puruğ poleno** kuru odun.
polevod Ekincilik uzmanı.
polevodçeskey s. Ekincilikle ilgili.
polevodçeskey brigadalar ekincilik ekipleri.
polevostvo Tarlacılık, ekincilik.
polğa- Sezmek, anlamak.
polğaam 1. Sezgi, sezme. 2. Anlayış, anlama. 3. Hafıza.
polğaamcıl s. Hafızası iyi.
polğaamna- Aklında tutmak, iyi dinlemek.

polğaamnıg s. Hafızası iyi. **polğaamnıg kızı** unutmayan, aklında tutan kişi.
polğaamın Bellek, hafıza.
polil- Olunmak, yapılmak.
polilgi bk. **polıs (ı)**
polıs (ı) 1. Oluş, olgu. 2. gr. İsim.
polıs (ıı) Yardım: “*Ol kızı polıs pirgidek oshas poladır.*” V. Kobyakov (O kişi yardım edecek gibi görünüyor.) **Uluğlarğa orın pir, kiçiglerge polıs pir.** – Atasözü (Büyüklere yer ver, küçüklere yardım et.)
polıs- Yardım etmek: “*Aday adayğa polısça ba?*” V. Kobyakov (Köpek köpeğe yardım mı ediyor?)
polısçı Yardımcı: “*Olarğa irik çoh imci polısçızı polarğa kirek pol parğan.*” İ. Kotyuşev (Onların mecburen doktor yardımcısı olmaları gerekiyormuş.)
polızıg Yardım: “*Polızıg kirek piske.*” V. Şulbayeva (Yardım gerek bize.) **praktičeskey polızıg** pratik yardım. **polızığa hıgır-** yardıma çağırarak.
polızıg sös gr. Edat
polızıg glagol gr. Yardımcı fiil.
polızıg tapsağ gr. Yardımcı ses.
polızıg zalogı gr. İşteş fiil.
poligon Poligon, atış alanı.
poligrafiya Poligrafi, matbaacılık. **poligrafiya promışlennozi** matbaacılık sanayii.
poliklinika Poliklinik.
polis Poliçe.
polisemantizm gr. Çokanlamlılık.
politbyuro Politbüro, politik büro.
politehniçeskey s. Politeknik.
politeizm Çoktanrıcılık.
politekonomiya Ekonomi politik, siyasal ekonomi.
politçeskey s. Politik, siyasal, siyasî. **politçeskey ködirim** siyasî yükseliş.
politika Politika, siyaset.
politotdel Politik şube.
politseyskay s. Polisle ilgili, polisiye.
politsiya is. Polis.
polk is. ask. Alay, askerî birlik. **gvardetskay polk** muhafız alayı.
pol'ka (ı) Polonyalı kadın.
pol'ka (ıı) Polka dansı.
polkovnik ask. Albay.
polkovodets ask. Başkomutan, başbuğ.
polojenie is. Durum, hâl, vaziyet **mejdunarodnay polojenie** uluslararası durum. **voenney polojenie** savaş hâli. **sotsialnay polojenie** sosyal durum, içtimai vaziyet.
polotno is. Keten. **torğı polotno** ipekli.
polpred is. 1. Delege, murahhas. 2. Elçi.
polpredstvo is. Elçilik.
pol'skay s. Polonya, Poloyayla ilgili. **pol'skay tıl** Leh, Polonya dili.
poluşubok is. Gocuk. **poluşubok kis-** gocuk giymek.
polyak Leh, Polonyalı.
polyarnay s. Kutupla ilgili. **polyarnay ekspeditsiya** kutup araştırma gezisi. **polyarnay zona** kutup bölgesi.
polyarnay tasha zool. Kutup baykuşu.
polyarnik is. Kutup kaşifi.
polyus is. 1. Kutup. **yujnay polyus** güney kutbu. **severnay polyus** kuzey kutbu. 2. fiz. Kutup iki **polyus** iki kutup.
polza bağ. Eğer, şayet.
pomeşçenie Lokal, bina, lojman.

pomeşçik Büyük çiftlik sahibi.
pomidor 1.Domates. **pomidorlar pıs parğan** domatesler olgunlaşmış. 2.Domatesle ilgili. **pomidor suu** domates suyu.
pomol Öğütme. **unah pomol unı** ince öğütülmüş un.
ponedel'nik Pazartesi.
pooh *sag.* Gözün iç açısı.
poolbah (ı.) 1.Düğüm. 2.Kalin, şişkin.
poolbah (ıı.) 1.İçerik, muhteva. 2.Anlam, mana.
poolbahtıg (ı.) *s.* Zengin, muhteviyatlı. **poolbahtıg nımah** zengin masal.
poolbahtıg (ıı.) *s.* Düğümlü. **poolbahtıg çip** düğümlenmiş ip.
poolcah Düğümcük, düğüm..
poolta 1.Engel, mania. 2.Olay, vaka. 3.Konu, mevzu. **nımahtıñ pooltazı** masalın konusu.
pooltalıg *s.* 1.Olaylı, vakalı. 2.Maceralı, serüvenli. **nımahtıñ uci-pazı uzun polzın, ortızında pooltalıg polzın** hikâyenin başı sonu uzun olsun, ortası maceralı olsun. **poltalıg çol** maceralı yolculuk.
poom (ı.) Engel, mania. **Huu Hattar poom salçalar** Cadılar (kahramana) engel çıkarıyorlar.
poom (ıı.) 1.Demet, bağlam. **köbirgeniñ poomu** yabanî soğan demeti. 2.(bir) Kucak.
pooma tip. Sibirya yarasa. **poomadan hırılğan malnıñ teerizın soydırbaşı** Sibirya yarasından ölen hayvanın derisi yüzdürmemeli.
poomna- Demetlemek, buket olarak almak, destelemek. **orğahnañ as kızıp poomnırğa** kirek orakla ekin biçip destelemek gerek.
poomniğ *s.* Demetlenmiş, buket yapılmış, destelenmiş..
pomol Öğütme.
poon (ı.) 1.Eklem, mafsalsal. **poonu hathan ir pala** eklemeleri sertleşmiş erkek çocuk.
poon (ıı.) Çocuk zarı, bebek doğduğunda üzerinde bulunan zar.
poon- Kendini asmak. krş. **moon-**
pooncah (ı.) Düğüm. **pooncahtı sis-** düğümü çözmek.
pooncah (ıı.) Kötü ruh. **pooncahtarnı ham hamnap, piltiri çoh hara suğa tüzirceñ** kötü ruhları Kam kamlayarak, kavşağı olmayan kara suya dökmüş. **pooncahha pastır-** kötü ruhlar tarafından öldürülmek.
poondır- Kendini astırmak.
poonniğ (ı.) *s.* Eklemli, mafsallı, boğumlu. **üs oonniğ ah ot** üç boğumlu ak ot.
poonniğ (ıı.) *s.* Zarlı, zarı bulunan bebek. **pala poonniğ törıptır** çocuk zarıyla doğmuş.
poorsah 1.Yağda kızartılmış küçük hamur yiyecek. 2.Puf böreği. 3. Et suyuyla pişirilmiş. **poorsah ügre** et suyuyla pişirilmiş çorba.
poos (ı.) Bağlama, takı takma. **sas poos** bağlanmış saç. **ninci poos** incilerle süslenmiş süs. **çaçah poos** çiçek bağlanmış saç.
poos (ıı.) Gebe (hayvan). **poos inek** gebe inek.
poosta- Sararak bağlamak, boğazından bağlamak: “*Sol azaanda poostap salğan, tahazı çoh çabal tuup ödik, oñ azaa çalaas.*” N.Domojakov (Sol ayağında sarılıp bağlanmış topuksuz, kötü deri çizme, sağ ayağı çıplak.)
poostaa anat. (hayvanın) Boğazı, boğaz kısmı. **mal sohhan kizee sıyihha poostaazın pırçeler** hayvanı kesen kişiye hediye olarak boğaz bölgesini verirler.
poostan- (boğaz bölgesinden) Bağlanmak: “*Hoñaltah maymahtarın türeyineñ kindır pağnan poostanğlap salğan.*” V.Kobyakov (Geniş çizmelerinin konçundan kendir iple bağlayıvermiş.)

poputçik Yol arkadaşı. **pozına poputçik körlep çör** kendine yol arkadaşı arıyor.
por (ı.) Eritilmiş yağın posası. **hayah porınañ hanaa çügetteceñ** kaymak tortusuyla atlı arabayı yağlarlar.
por (ıı.) Kil. **ah por** ak kil.
pora 1.Bora, boz, kır: “*Sizindıñ me, hozannar çaygızın pora teerilig polğannar, am hushuda ah tonniğlar.*” İ.Topoyev (Düşündün mü, tavşanlar yazın boz renkli idiler, şimdi kışın ak tüylüler.) 2.Bulanık. **pora suğ** bulanık su. **pora adımıñ soonañ** kır atın arkasından. **hara pora** kara kır. **ah bora** ak kır.
pora- İlâve etmek, eklemek, katmak **çayğa süt** **pora-** çaya süt katmak.
poraan Boran, kar fırtınası: “*Talaylar kizire irah sülip / Harlıg poraannı tobirça.*” M.Arşanov (Denizler geçerek uzaklarda süzülüp / Karlı boranı yarıyor.)
poraanna- Kar fırtınası esmek, boranlamak, boran çıkmak. **tashar püün poraannapça** dışarıda bugün kar fırtınası esiyor.
poraatay zool. Serçe.
porağ İlâve etme, ekleme, katma, karıştırma.
porağlıg *s.* Katışık, karılmış.
pora-hara Yağsız, yavan (yiyecek). **pora-haranañ azırapça** kuru yiyeceklerle besliyor. **pora-harabis par, çarır.** kuru yiyeceğimiz var, yeterli.
porahat bot. Bektaşi üzümü.
pora kürkü zool. Yaban tavuğu.
poral- Karışmak, katışmak: “*Kolya, haydadır? - poral parğan tabısnañ surça.*” A.Kuzugaşev (Kolya nerede? – karışık sesle soruyor.)
poralis- Karışmak, katışmak: “*Oñ holınıñ polğan çirinde harnañ poralis parğan.*” A.Kuzugaşev (Sağ kolunun durduğu yer karla karışmış.)
poramdıh 1.Bulanık. **poramdıh suğ** bulanık su. 2.Mat, donuk.
poramzıh bk.poramdıh
poran- Kirlenmek, pislenmek, bulanmak.
porañ *s.* Bulanık, kirli.
porana Tırmık.
poranala- Tırmıklamak.
poraña- Bulanmak, kirlenmek. **suğ porañnap parğan** su bulanmış.
porañnat- Kirletmek, bulandırmak.
pora söök Avam, alelade halk.
porasta- Bulandırmak.
porastal- Bulanmak, bulaşmak, karışmak: “*Arağaa porastal parğan Arkadiyniñ harahtarınzar orta körçe.*” V.Tatarova (İçkiye bulanmış Arkadiy’in gözlerine dimdik bakıyor.)
porastan- Kirlenmek, pislenmek, bulanmak: “*Çalğıs albiğa la pöriimneñ porastanğam.*” V.Tatarova (Biriçik samur borkümle kirlendim.) “*Çe, porastanma, silibis, -çoohtanğan Timur, andar körıp.*” İ.Topoyev (Haydi, kirlenme, atıver, -konuşmuş Timur, ona bakıp.)
porat Bora at.
porbah 1.Kaz veya ördek tüyünden yapılmış küpe, süs. **has porbağınañ idilgen ızırğa** kaz tüyünden yapılmış küpe. 2.Yumak.
porbıy şor. Deri su kabı.
porça Kurutulmuş yağ. **porça ügre** kurutulmuş yağ çorbası.
porçaña Kayalıklı sıradağ.
porço Çiçek: “*Kırçe Keres, amñ holında porçolar.*” V.Şulbayeva (Giriyor Keres, onun ellerinde çiçekler.) **porço çili** çiçek gibi. **porçonañ çabın-**

çiçekle kaplanmak. **kün porçozi** bot. ateş çiçeği. **ay porçozi** bot. ay çiçeği.

hoyporçozi bot. 1.Kardelen. 2.Düğün çiçeği.

porçolan- Çiçeklenmek, çiçek açmak: “*Kün altında porçolançathan / Kök çazıda, tağlarda çörçe ol.*” İ.Kotyuşev (Güneş altında çiçeklenen / Gök yazıda, dağlarda geziyor o.)

porçolandır- Çiçeklendirmek.

porçoliğ s. Çiçekli: “*Tobırğan çirni porçoliğ ot.*” M.Arşanov (Kaplamaş yeri çiçekli ot.)

porham 1.Kolluk. 2.Kol kapağı.

porih- Üzülmek, kederlenmek. **porihhanımı** ças üzüntümü dağıt.

pori Karışık, karma. **harnañ pori nañmır** karla karışık yağmur, **ot ah porço pori** ak çiçekle karışık ot.

porla- 1.Boğmak. 2.Çuval ağzı bağlamak.

porlğ s.Yağ çöküntüsü olan.

poroda Soy, cins. **inek porodazi** inek cinsi. 2.Tabaka. **tağ porodalari** dağ tabakaları.

porodalğ s. Cinsli, soylu: “*Çahsı porodalğ mal öskürgen.*” M.Arşanov (İyi cins mal yetiştirmiş.)

poroşok Toz. **tis poroşoğı** diş tozu.

porsih (ı.) zool. Porsuk. **porsih üzi** porsuk yağı.(ilâç olarak kullanılır.)

porsih (u.) kaç. zool. Kirpi.

porşen' Piston. **nasostağı porşen'** pompalı piston.

port (ı.) Liman. **talay porti** deniz limanı.

port (u.) Dayanıksız, kırılğan. **port idis** dayanıksız mutfak malzemesi. **port material** dayanıksız malzeme.

portağı 1.Süt kovası. **portağıca imcektig** Çikçeekey huu hat Süt kovası kadar memeli Çikçeekey cadı. 2.Küçük ağaç kap. 3.Petek. **aar portağıları** arı petekleri.

portfel' Çanta.

portla- (ı.) sag. koy. 1.Yürek hızlıca çarpmak. 2.Yorulmak, yorgun düşmek.

portla- (u.) 1.Fokurdamak. 2.mec. Mırıldanmak, homurdanmak 3.Boş konuşmak, gevezelik etmek.

portniha Terzi kadın.

portnoy Terzi. **ipçilerinñ portnoy** bayan terzisi.

portret 1.Portre, resim: “*Sarap apsahtuñ pis oolğınuñ portretteri, minüñ alında haydı turğan, am daa idök turğlapçalar.*” A.Çerpakov (Sarap ihtiyarın beş oğlunun portreleri, bundan önce nasıl duruyorsa, şimdi de öyle duruyor.) **portret hoosta-** resim çizmek. 2.Portreyle, resimle ilgili. **portret galeriyazi** resim galerisi

portsigar Sigara tabakası, sigara kutusu.

portsonnay s. Spesyalite, özel yemek.

portsiya Porsiyon.

porttiğ s. Limanlı. **porttiğ gorod** limanlı şehir.

portugalets Portekizli.

portugalkaPortekiz bayan.

portugalskay s. Portekiz'le ilgili.

portugal'skay tıl Portekizce.

portupeya ask. Kılıç kemeri, silâh kayışı.

portveyn Üzüm şarabı.

poruçenie Vazife, ödev, iş, görev. **partiynay** **poruçenie** parti görevi.

poruçik esk. ask. Poruçik (eski Rus ordusunda teğmen.)

poryadok Düzen, nizam: “*Tayka arğıs, tank çastarında poryadok...*” V.Şulbayeva (Tayka yoldaş, tank birliklerinde düzen.)

pos (ı.) s. 1. Boş, dolu olmayan. **pos könek** boş kova. 2. Rahat, sıkıntısız. **pos çurtas** rahat hayat.

3.Boş, serbest: “*Am pos tus köp polar.*” V.Şulbayeva (Şimdi boş zaman çok olacak.) **pos tus** boş zaman. **pos salğan tın** boş bırakılmış dizgin. **pos sal-** serbest bırakmak.

pos (u.) zm. 1.Kendi: “*Olar postarı çoohtazıp alarlar, pis tee çoh.*” V.Şulbayeva (Onlar kendileri konuşurlar, biz de olmadan.) 2.Gövde, beden. **iki postiğ pol parğan** gebe kalmış. (iki gövdeli olmuş.)

1.Boy, endam. **pozım kördim** kendim gördüm. **poziñ** kendin. **pozi** kendisi. **Çahsı kirek pozi pozın mahtapça.** –Atasözü (İyi iş kendi kendini yüceltir.) **pos alınca** kendi başına. **pos oñday** kişilik, karakter. **pos oñdayı çoh kızı** karaktersiz, şahsiyetsiz kişi. **pozında sağın-** içinden düşünmek. **pozi pozına** kendi kendine.

pos tili gr. Ana dili.

pos (uu.) (kumaş vb. boyamak için) Boya. **tavarnıñ pozi sıhça** kumaşın boyası çıkıyor.

posha Küçük ağaç fiçi: “*Poshacahtarzar közidip, nime-de surğan.*” N.Tyukpiyevov (Küçük fiçileri gösterip bir şey sormuş.) **tus poshazı** tuzluk.

poshi bk.**posha**

poshın- Boşalmak, boşanmak, kurtulmak, serbest kalmak.

posilka Gönderi. **posilka ı-** koli göndermek.

poslelog gr. Ek, edat.

posol Büyük elçi, sefir.

posol'stvo Büyük elçilik, sefaret. **posol'stvonıñ** **haçızı** elçilik baş katibi.

posparçih zool. Çobanaldatan, kuyruksallayan.

post (ı.) Karakol. **postta tur-** karakolda nöbetçi olmak.

post (u.) Oruç.

posta- (çocuk) Yürümek.**pala skameyka** **hrında postap çör** çocuk peykeye tutunarak yürüyor.

postament Kaide, taban.

postañ Ergen, genç: “*Postañ oollarnıñ istileri köyer.*” V.Mayneşev (Ergen gençlerin içi yanar.)

postañ his genç kız.

postanovka tiy. Sahneleme, sahneye koyma.

postanovlenie Karar, hüküm.

postanovşçik tiy. Sahneye koyan, yönetmen.

postañzıra- Olgun olmak, olgun davranmak.

postañzıraah Olgun

postarğay zool. Çayır kuşu, toygar.

postiğ s. 1.Boylu, boyunda. **algayca postiğ** tencere boyunda. 2.Bedenli, gövdeli. **iki postiğ** gebe.

postoyannay s. Mütemedi, aralıksız, devamlı.

postoyannay komited daimi komite.

posyolok Kasaba, büyük köy. **toğınçılar**

posyoloğı işçiler kasabası.

potensial'nay fiz. tek. s. Potansiyel.

potensial'nay energiya potansiyel enerji

pot ün! Vay! Hay! “*Pot min tiputat polğanda, mindar çurtas polbaan.*” V.Şulbayeva (Vay, ben milletvekili iken, böyle hayat yoktu.)

pothı Lapa, hamur (un ve yağdan.)

poth Kadın cinsiyet organı.

pothıhtığ s. Kadın cinsiyet organlı. **çir çarığı** **pothıhtığsıñ** yer yarığı (kadar) kadın cinsiyet organlısın

potolok 1.Tavan: “*Potoloktı alğit sıhhannar.*” S.Çarkov (Tavanı genişletmeye başlamışlar.) 2.Tavanla ilgili. **potolok arhazı** tavan kirişi.

potrebitel' Müstehlik, yoğaltıcı, tüketici.

potrebitel'skay s.Istihlâk, tüketim.

potrebitel'skay kooperatsiya tüketim kooperatifleri.

potreblenie Tüketme, tüketim. **allğ**

potreblenienıñ nimeleri yaygın tüketim maddeleri.

povar Aşçı.

povest' Hikâye, uzun hikâye. **povest'tar sbornig** hikâye antolojisi.

povestka İhbarname, celpname. **çarğaa parcañ** **povestka** mahkeme ihbarnamesi.

povidlo Marmelât, meyve ezmesi.
povinnost' Mükellefiyet, yükümlülük. **İstenİstİg** **povinnost'** çalışma yükümlülüğü.

povozka Atlı araba. **pİr attıg povozka** bir atlı araba.

poynl. Oy! Ay!
pozas coğ. Kuşak, kemer. **sooh pozas** soğuk kuşak. **İzİg pozas** sıcak kuşak.

poyli zf. Özgür, hür, serbest: "Keres pos poyli huzıcah, uçuh çörçe çir ibİre." V.Şulbayeva (Keres kendi özgür kuşcağız, uçup durur her yerde.)

poytah Deriden dikilmiş çorap.
poza (İ.) Dizgin. **poza tart-** dizginlemek, dizgin çekmek.

poza (İİ.) Arpa posası.
pozaçı Arabacı.

poza pağ Dizgin: "Hızapıya Sofonovna soondağı attıñ poza paan tut kilçetken." N.Nerbişev (Hızapıya Sofonovna arkasındaki atın dizginin tutuup gelmiş.)

pozi zm. Kendi. **Çahsı kirek pos pozın mahtapça.** –Atasözü (İyi iş kendi kendini över.)

pozi- 1.Kurtulmak, serbest kalmak: "Timİr hollarıñ pozıp polbazın pİlİnİp..." V.Tatarova (Demir gibi kollardan kurtulamayacağını anlayıp...) 2.(Vida vb.) Gevşemek. 3.Boşalmak.

pozıdıg 1.Kurtulma, serbest kalma. 2.(vida vb.) Gevşeme. 3. Boşalma.

pozıg (İ.) Boya.
pozıg (İİ.) Çivi: "Pana, tapsabin, stenedeği pozıgıñı suurıbışça." V.Şulbayeva (Pana, sesini çıkarmadan, duvardaki çiviyi çıkarıyor.) **pozıg haza-** çivi çakmak.

pozıg tamazı çivi başı. **pozıg uçı** çivi ucu.
pozıgla- Çivilemek, çivi çakmak: "Maymağın suurıp, tashahtı pozıglaşça." V.Şulbayeva (Ayakkabısını çıkarıp, rafı çiviliyor.)

pozıgılg s. Çivili, içinde çivi kırıntısı kalmış parça.
pozım Kendim.
pozıñ Kendin.

pozında par Gebe, hamile.
pozırah (İ.) Boz: "Sağamoh parbasın, pozırah at am daa kölİlbeen." A.Kuzugaşev (Hemen gitmiyorum, boz at henüz koşumlanmamış.)

pozırah (İİ.) 1.Tatil, pazar günü. **Erİncek kİzee polğan na kün pozırah.** –Atasözü (Erinen kişiye her gün, tatil.) 2.Hafta.

pozıt- 1.Bırakmak, salıvermek: "İvan Petroviç, pu ipçi minİ pozıtpınça." V.Şulbayeva (İvan Petroviç, bu kadın beni bırakmıyor.) **holdañ pozıtpa** elden bırakma. 2. (kap) Boşaltmak. 3. (vida vb.) Gevşetmek. 3.Kurtarmak: "Pİs çoh-çoostarnı paylardañ pozıdar üçün küreşebİs." V.Kobyakov (Biz fakirleri zenginlerden kurtarmak için mücadele ediyoruz.)

pozıtv foto.Pozitif.
pozıtsiya 1.Pozisyon, durum.2.ask. Mevzi.

peredevooy pozıtsiyalar ileri mevziler,
pozni tıp.Süt hastalığı, pamukçuk. **pozni pol-** pamukçuk hastalığına yakalanmak.

pozrah (İ.) Pazar, tatil. krş. **pozırah (İİ.)**

pozrah (İİ.)Boz. krş **pozırah (İ.)**

pöbİyke Bir tür kumaş.

pöge Kemik oyununda kemiğin çukur yanının gelmesi.

pöge alızah Kemikle oynanan bir çocuk oyunu.

pögerİ (problem) Çözme. **pazıp pögerİ** yazarak çözmek. **paspın pögerİ** yazmadan çözmek.

pögİn Sayma, hesap.
pögİn Hesap, hesaplama. **pögİn pİçİk** aritmetik.

pögİn- Hesap etmek, düşünmek: "Hayzınıñ pazoh nımırhazın / Haba halcañ tİp pögİngen." N.Tinikov (Hangisinin yine yumurtasını / Kapacağımı hesap etmiş.) **San sanırğa sağıs kirek, sağıñıp pögİnerge is kirek.** –Atasözü (Sayı saymaya akıl gerek, hesap yapmaya us gerek.)

pögİs (problem) Çözme, çözüş.
pögİs- Sorunu birlikte çözmek.

pök- (İ.) 1.Hesaplamak. 2. (sorun) Çözmek: "Pu surıgıñı pöger alınında çahsaadin üzürİp alarğa kirek." V.Şulbayeva (Bu sorunu çözmeden önce iyice değerlendirmek gerek.) **pray surıgılarını pök-** bütün sorunları çözmek. **kirektİ posha pögerge kİlİs-** sorunu kendi kendine çözmek. **hazna surıgıların pök-** devlet sorunlarını çözmek.

pök- (İİ.) Susmak, (konuşma) durmak. **harashı polıbİshanoh hushacahtar pöklebİskenner** karanlık olur olmaz kuşlar susmuşlar.

pöke bk.möke

pökter- Yükleme. **üreen kİzİnİñ kibİn kİzİn tİrgİzİne pökter salğan.** ölen kişinin elbisesini arka terkesine yükleyivermiş.

pökterge Eyere atılmış yük.

pöl- 1.Bölmek: "Anı İkİ pöle, ağaaoh adalış çarİh ünnİg uluğ nİmes suğ ahça." F.Burnakov (Onu ikiye bölerek, onunla adaş parlak sesli küçük dere akıyor.) 2.Ayırmak, tecrit etmek.

pölçek zool. Kurt yavrusu. **pölçek aday polbas** kurt yavrusu köpek olmaz. **püür-pölçek** kurt.

pöldİr- 1.Böldürmek. 2.Ayırtmak, tecrit ettirmek.

pöle Amcazade, halazade, kuzen. **pölenİ pörtİbİsse, holı tİtİrös pol parar** kuzene vurulusa eller tİtİrer. **pöle pİce** kuzen. **pöle harındas** kuzen.

pöle- Belemek, kundaklamak. **palanı pİzİkke** **pöle-** bebeği beşİge belemek.

pöle- sag. Bozmak, berbat etmek. **Pothını hayahnañ pölep polbassıñ.** –Atasözü (Lapa yağla karıştırılarak berbat edilemez.)

pölekçİn İki kız kardeşin çocukları. **pölekçİnİnİñ palaları "hara pöle" tİp adalçalar** iki kız kardeşin çocukları "hara pöle" diye adlandırılır.

pölençİk bk.pölekçİn

pölerter kö- Kurt gibi bakmak, dik dik bakmak.

pöles- (birlikte) Belemek, kundaklamak.

pölig Bölme, ayırma.

pölig tanıgılar gr. Ayırıcı işaretler.

pölik 1.Kol, brans, şube. **kadrlar pöligİ** personel dairesi. 2.Bölme, duvar: "Közenek azıh polğan, Payan pozınıñ pöligİnde knıga hıgırça." S.Çarkov (Pencere açık imiş, Payan kendi bölmesinde kitap okuyor.) 3.Bölüm. **pastağı pölik** birinci bölüm.

pölikte- Bölmek.

pölıl- Bölünmek.

pölılbes s. Bölünmez.

pölılbes san mat. Asal sayı.

pölıs Bölme, bölüş.

pölıstİg s. Bölümlü.

pölıstİg sannar gr. Üleştirme sayı sıfatları.

pölıstİg soyuztar gr. Beraberlik ve karşıtlık bağlaçları.

pöö 1.Düşman kalabalığı. 2.Saldırı, hücum. **çaağa çaalatçam, pööge pööletçem** savaşta savaştırıyorum, saldırıya uğruyorum.

pöök 1.Cin, hortlak. **haraa közenekke körege çarabas, anda pöökter** geceleyin pencereye bakılmaz, orda cinler (vardır.) 2.Korkuluk. **pöök pol pardım.** çok korktum, korkuluk gibi oldum. **ayna-pöögü** korkuluk.

pöölet- Saldırıya uğratmak.

pöön *anat.* Bağırsak. **inek pöönü** inek bağırsağı. **tuyuh pöön** körbağırsak. **açık pöön** on iki parmak bağırsağı.

pörü ay pörü saadah ay şeklinde sadak.

pörig Dağın kuzey yanındaki küçük koru. **mal pörige kırışken** mal koruya girmiş.

pörük Börk, şapka: "*Pörükü suurup alıp, sol holına tudımbışan.*" F.Burnakov (Börkü çıkarıp, sol elinde tutmuş.) **hulahtıg pörük** kulaklı börk. **kamçat pörük** kunduz börk. **tülgü pörük** tilki börk.

pörüküg *s.* Börklü, şapkalı: "*Hara hurusha pörüküg, simıs sıraylıg kızı turça.*" V.Kobyakov (Kara kuzu börklü, semiz yüzlü kişi duyruyor.) **Tört harındas pır pörüküg.** –Bilmece, masa (Dört kardeş bir börklü)

pörök- 1. (çocuk, yavru ailesini) Yadırgamak, yadsımak. **pala pörök parğan** çocuk ailesini yadırgar olmuş. 2.(avcı) İnsanlara yabancılaşmak.

pört- Yarasına dokunmak, incitmek, acıtmak.

pörtük 1.Acı, sızı. 2. *tip.* Dolama, etyaran. 2.Öfkeli, kinli.

pörtüküg *s.* Acılı. **pörtüküg kızı** acılı kişi. (yakını ölmüş kişi.)

pörtüges bk. **pörtük** 2..

pös Bez, kumaş. **pösteñ aarlıg kögenek tükçeñ** kumaştan kıymetli elbise dikilir.

pöselçik Hakas topraklarına göçen Rus. **pöselçikter peer kilip, tadar histarın tuthılap çurtabışannar** Rus göçmenler buraya gelerek Hakas kızlarını alıp yaşamışlar.

pözük (ı.) 1.Uzun: "*Kızı sınanañ pözügök sıızılıg, salaa uliınça pazahtıg paza, öt polbas tayga oshas, hoyıg as ös pargan.*" M.Kokov (İnsan boyundan uzun saplı, parmak büyüklüğünde başaklı ve geçilmez orman gibi sık buğday yetmişmiş.) **pözük kızı** uzun adam. **pözük sınıñ** uzun boylu. 2.Yüksek: "*Pır küsküde ol, çörüp, Pözük çirde 'suğ' taphan.*" P.Ştıgaşev (Bir güz o gidip / Yüksek yerde "su" bulmuş.) **pözük dağ** yüksek dağ. **tigirniñ pözii** göğün yüksekliği. **pözük çar** yüksek yar, uçurum. **pözük hırlıg tura** yüksek çatılı ev. **pözük pashıs** yüksek merdiven. **pözük hamah** yüksek alın. **pözük pılıs** yüksek bilim. "*Hulah hamahıtañ pözük öspınçe.*" V.Şulbayeva (Kulak alından yükseğe büyümez.) 3.Yüksek. **pözük paa** yüksek fiyat. 4.Yükseklik, tepe: "*Aal hırındağı pözükte iki kızı köriñe tüskenner.*" İ.Kotyuşev (Köy yanındaki tepede iki kişi görünürmüşler.)

pözük (u.) Şubat. **pözük şuurcan pözük** şapka uçuran (çıkarıcı) şubat (ay). **kün uzatçañ pözük** günleri uzatan şubat.

prazool. Sazan balığının bir türü.

praçın Çadırda raf perdesi.

praktičeskay *s.* Pratik, tatbikî olarak. **praktičeskay zanyatieler** pratik dersler.

praktik Pratisyen.

praktika Pratik, tatbikî. **praktigada ügren-** pratik olarak öğrenmek.

praktikant Stajyer.

praktikantka Stajyer bayan.

praktikovat pol- Uygulamak, tatbik etmek.

prat Kürkün sırtındaki aplikasyon.

pravilo Kaide, kural. **arifmetika praviloları** aritmetik kuralları.

pravitel'stvennay *s.* Hükümet, hükümete ait, hükümetle ilgili. **pravitel'stvennay komissiya** hükümet komisyonu.

pravitel'stvo Hükümet **pravitelstvonıñ çleni** hükümet üyeleri.

pravlenie Yönetim, yönetim kurulu. **pravlenie çleni** yönetim kurulu üyesi.

pravo Hak, hukuk, yetki, salahiyet: "*Pazıglıg çurt polğan tusta / Pravobıs çoh polğan.*" M.Kokov (Baskıcı yurt var iken / Hakkımız yok imiş.)

pravolıg *s.* Hakkı, hukuku olan: "*İpçi amdı sablıg kızı, İrlerneñ tiñ pravolıg.*" M.Kokov (Kadın şimdi ünlü kişi/ Erkeklerle eşit hukuklu.)

pray *zm.* Bütün, hep, tüm: "*Kün pray tırg nimeni iziineñ çazındır salğan oshas.*" N.Domojakov (Güneş bütün canlıları ısıcağıyla saklandırıyor gibi.)

pray ünineñ bütün sesiyle. **pray sari** enine boyuna. **prayı munda** hepsi burada. **pray nime** her şey.

prayı *zm.* Hepsi, tümü, bütünü: "*Nince le par çobağlarını pılçem, Çe prayı minde iş halğışan.*" M.Kilçicekov (Ne kadar varsa acıları biliyorum / Fakat hepsi bende iz bıraktı.)

predatel' Hain, döneke.

predlog *gr.* Önek, öntakı.

predlojeniye *gr.* Cümle. **olañay prodlejeni** *gr.* basit cümle. **slojñay predlojeniye** *gr.* birleşik cümle. **öñ predlojeniye** *gr.* ana, asıl cümle.

predlojenieniñ kizekteri *gr.* cümle unsurları. **pridatoçñay predlojenie** *gr.* yan cümle.

predmet 1.Konu, mevzu. 2. Ders, branş, alan.

predpriyatie İşletme, müessese. **uluğ** **predpriyatie** büyük işletme.

predsedatel' Başkan, reis. **çılığñıñ**

predsedatel'i toplantının başkanı.

predstavıt' pol- Takdim etmek, sunmak.

predstavitel' Temsilci, mümessil.

prefiks *gr.* Önek.

prem'era *tiy.* Prömye, ilk temsil.

prem'er-ministr Başbakan.

premiya Prim, ödül.

prenie Tartışma. **dokladdañar prenie** bildiri üzerine tartışma.

preparat *kim.* Preparat, karışım, bileşim.

prepodavatel' Öğretmen, öğretim üyesi.

opıtıg prepodavatel' deneyimli öğretim üyesi.

press Pres, cendere.

press-konferetsiya Basın toplantısı.

pressa Basın.

prestupnik Cani, mücrim.

pretenziya İddia, talep.

prezident Başkan, cumhurbaşkanı.

prezidium Prezidyum, başkanlık heyeti. **prezidium tabarı** başkanlık seçimi.

prıstaş kız. Yoğurt.

pribıl' Kâr, gelir, kazanç. **pribul' al-** kâr etmek.

pribor Alet, cihaz, takım. **sineceñ pribor** ölçme aleti. **sanacañ pribor** hesap makinesi. **pasçañ pribor** yazı takımı.

prıçastie *gr.* Zarf-fiil.

prıçastñay *s.* Zarf- fiille ilgili. **prıçastñay forma** zarf fiil şekli.

pridatoçñay *s.* Bağımlı, yan. **pridatoçñay predlojeniye** *gr.* yan cümle.

prigovor Hüküm, karar. **prigovor sığar-** karar çıkarmak. **sud prigovor sığararğa parıbışan** mahkeme karar oturumunda.

prıisk Maden, maden ocağı. **altın prıisktar** altın madenleri.

prikaz Emir, ikaz. **boevoy prikaz** askerî emir.
prikaz toldır- emri yerine getirmek.
prikazıvat pol- Emretmek.
priklad Dipçik.
prikladnoy Tatbikî, amelî, pratik. **prikladnoy**
naukalar pratik bilimler.
priklyuçenie Macera, serüven.
prilagatel'nay gr. Sıfat.
prilavok Tezgâh, satıcı tezgâhı.
primeçanie Açıklama, şerh, not. **primaçenieler**
kniganıñ soonda pirilgen açıklamalar kitabın sonunda
verilmiş.
primer 1. Örnek, misal. **primer al-** örnek
almak. 2. *mat.* İşlem. **primerlerni pök sal-** işlemleri
çözmek.
primus Gaz ocağı.
printsip Prensip, ilke, esas.
printsipal'nay Prensip olarak, esas itibariyle.
printsipal'nay surıǵı prensip meselesi.
priroda 1. Tabiat, doğa 2. Tabii, sunî olmayan,
doğal.
pristan' İskele. **parahod piristanı** vapu iskelesi.
pristavka 1. Ek, ilave. 2. *gr.* Ek, önek.
prisyaga Ant, yemin. **prisyaga al-** ant içmek.
privilegiya Ayrıcalık, imtiyaz.
privilegialıǵ s. Ayrıcalıklı, imtiyazlı, üstün.
priyom Kabul, alma.
priyomnay s. Kabul, almayla ilgili. **priyomnay**
kün kabul günü.
priyomnik Radyo, alıcı, ahize. **lampalıǵ**
priyomnik lâmbalı radyo.
prizivnik Askerlik sırası gelen, kurası gelen.
prizivnoy s. Çağırma, askere almayla ilgili
prizivnay ças askere alma yaşı.
prizma *mat.* Prizma.
pro Suç. **prozi çoh** suçsuz.
probirka Tüp.
probka Mantar, tıkaç, tıpa.
problema Problem, sorun.
prodavets Tezgâhtar, satıcı.
produktivnay s. Verimli, semereli.
poduktivnay mal verimli mal.
produktsiya Mahsul, istihsalât, ürün.
produktsiyamıñ kaçestvozi ürünün kalitesi.
proekt Proje, plân, tasarı. **proekt it-** proje
yapmak.
proffilet Sendika karnesi.
professional Profesyonel.
professional'nay s. Profesyonel, profesyonellekle
ilgili. **professional'nay organizatsiya** profesyonel
organizasyon.
professiya Meslek. **professiya attarı** meslek
adları.
professor Profesör. **üniversitetiñ professorları**
üniversitenin profesörleri.
profilaktika Tedbir, hastalık için önlem.
profkom Sendika komitesi. **institutiñ profkomı**
enstitünün sendika komitesi.
proforg Sendika yöneticisi.
proforganizatsiya Sendika teşkilatı.
profsoyuz Sendika. **profsoyuz çulii** sendika
toplantısı.
programma Program. **istoriya**
programmazi tarih programı.
progress Terakki, gelişme, ilerleme.
progressiv İlerici, gelişmeci.
progressivnay s. İlerici, ileri, gelişmeye
meyyal.
progul İşe gitmeme.

progul'şçik Devamsız işçi.
progulka Gezinme, gezinti. **irtengi progulka**
sabah gezintisi.
proizvedenie 1. Eser. **hudojestvennay**
proizvedenie sanat eseri. 2. *mat.* Çarpım.
proizvoditel' Müstahsil, üretici.
proizvoditel'nay s. Müsmir, verimli.
proizvoditel'nay iştenis verimli çalışma.
proizvoditel'nost Verimlilik, randıman. **ıştenis**
proizvoditel'nozi iş verimliliği.
proizvodstvennik İstihsal işçisi, üretici.
proizvodstvo İstihsal, üretme.
projektor Projektör, ışıldak.
proklamatsiya Beyanname.
prokuratura Savcılık.
prokuror Savcı.
prola- Suçlamak.
prolan- Suçlanmak.
prolat- Suçlatmak.
proletariat Proletarya. **proletariat diktaturazi**
proletarya diktatörlüğü.
proletarskay Proleter, proletarya.
proleterskay revolyutsiya proletarya devrimi.
prolıǵ s. Suçlu.
polyot Kuşların göçü.
promfinplan İstihsal ve finansman plânı.
promışlennik Sanayici.
promışlennost' Sanayi, endüstri. **aǵas**
promışlennozi kereste sanayii.
promptovarlar Sanayi malları.
promptovarlıǵ s. Sanayi mallarıyla ilgili.
promptovarlıǵ magazin bonmarşe, market.
propaganda Propaganda. **propoganda pöliǵi**
propaganda grubu.
propagandist Propagandacı.
propeller Pervane.
propisat' pol- (ikamet) Defterine yazmak.
propisat'sya pol- (ikamet) Defterine yazılmak.
propiska İkamet belgesib.
proporsional'nay s. Orantılı, uygun.
proporsional'nost' Orantılılık, uygunluk.
proporpsiya Nispet, oran.
propusk Permiye, izin belgesi
prorab Şantiye şefi.
prosa Darı.
prostas *sag.* Yoğurt.
proşevenie Kültür ve bilgi verme, eğitim.
protest Protesto.
protez Protez. **tıs protezi** diş protezi.
protivogaz Gaz maskesi.
protivovozduşnay s. Havaıyla ilgili.
protivovozduşnay oborona hava savunması.
protokol 1. Tutanak: "*Oyhın İvanoviç, çulıǵ*
çubızam, üzürerbis, protokol it salarbis, amoh."
S. Karaçakov (Oyhın İvanoviç, tohlantı düzenleyeyim,
düşünürüz, tutanak tutarız, şimdi.) 2. Protokol.
protravlivat pol- *tarım.* İlâçlamak.
protsent Yüzde.
protsess Proses, seyir, süreç.
provintsiya Taşra.
provodnik Kondüktör.
provokator Provokatör, kışkırtıcı.
provokatsiya Provokasyon, kışkırtma.
proza Nesir.
prozaik Nesir yazarı, nâsır.
prujina Yay, zemberek. **ças prujinazi** saat
zembereği.
prujinalıǵ s. Zemberekli, yaylı. **prujinalıǵ matrats**
yaylı yatak.

pryajka Toka. **çis pryajka** bakır toka.
pseudonim Müstear ad, takma ad.
psihiceskay s. Psikolojik olarak, ruhsal.
psihiceskay ağırıklar psikolojik hastalıklar.
psiholog Psikolog.
psihologiya Psikoloji.
pu zm. Bu: “*Mında sin ürdeñ ala hadarçazıñ ma pu malnı?*” V.Kobyakov (Burada sen çok zamandır olatıyor musun bu malı?) **pu irtken haraadağı çili, tübine teere izip albascıhpın** bu sabah geceki gibi dibine kadar içmeyeceğim. **pular** bunlar. **mınıñ** bunun.
puğaa buna. **mını** bunu. **mında** burada. **mınnañ** bundan. **puzar** buraya doğru, buraya.
puba bk. **pubay**
pubay Beşik krş. **pizik**.
publicñay s. Açık, aleni.
publikovat’ pol- Basılmak, neşredilmek, yayımlanmak.
publitsist Gazeteci.
publitsistika Gazetecilik.
pucura- (ı.) hlk. bk. **puzura-(ı.)**
pucura- (ıı) hlk. bk. **puzura-(ıı.)**
pod 16.3.kg’lık ağırlık ölçüsü, pud: “*Annañ ol çılñıñ nince-nince pud altın oshas holarba as alça.*” M.kokov (Ondan o, her yıl nice nice pud, altın gibi seçkin buğday alıyor.)
podal- kaç. (saçlar) Karışmak.
podra Pudra. **podra sas-** pudra sürmek.
podrala- Pudralamak.
podur Pürtüklü, pürüzlü, düz olmayan.
podur- Acı çekmek, ıstırap duymak: “*Hoy hadarçızı pudurıp nañmır çaar alında la imcını ibine hıgır kilerge parğan.*” İ.Kotyuşev Koyun çobanı acı çekip yağmur yağmadan önce doktoru evine çağırılmaya gitmiş.)
podurçun zool. Bildircin krş. **püdürçün**.
podurğı s. Yakındaki, yakında: “*Pütün çılğılarımnu tappinbissam, haydi la küzedip honğay ni ze, tip çobalıp çoohtança pudurğı kızı.*” V.Kobyakov (Bugün yılmaları bulamazsam, nasıl köstekleyip geceleyeceksem, -diye ıstırap çekerek konuşuyor yakındaki kişi.)
podurun zf. Yakında, yakın zamanda.
puğ kız. Peynir kurutmak için ocağın üzerine geçirilen sırik. **puğda hurut ıstapçalar** sırik üzerinde peynir kurutuyorlar.
puğa zool. 1.Boğa: “*Puğa müüzine har çuhpas.*” M.Bainov (Boğa boynuzuna kar birikmez.) 2. Boğa gibi: “*Kibirek say, humnu kimirip / Puğa mustaanañ orlap tur.*” S.Kadışev (Heybetli taş, kumu kemirip / Boğa gibi böğürüyor.)
puğacah zool. Küçük boğa.
puğba sag. Bir yaşında tay.
puğday bot. 1.Buğday, buğday bitkisi **Hızıl puğdayım pusha çayıl partır.** –Bilmece, yıldızlar (Kızıl buğdayım buza yayılmış.) 2.Buğday, buğdaydan (yapılan). **puğday un** buğday unu. **puğday ipek** buğday ekmeği: “*Çe ana tadılığ çıstığ ças süt, ah, tadılığ puğday ipektñ uluğ tılımı.*” A.Kuzugaşev (Fakat ona mis gibi kokan süt, ak, lezzetli buğday ekmeğinin büyük dilimi.) **pızığ puğday** olgunlaşmış, biçme zamanı gelmiş buğday. **puğday hılı** buğday başağı. **puğday çay-** buğday ekmek.
puğdur 1.Çok zengin kişi. **puğdur pay** çok zengin. 2.Kamların başı. **hamnar pazi puğdur ham** kamların başı ‘puğdur’ kamdır. 3.Delege
puğlan- Kızmak, darılmak, öfkelenmek.
puğlancıh s. Kırılğan, kaprisli, alingan krş. **puğlığ.**

puğlığ s. Kırılğan, kaprisli, alingan.
krş.puğlancıh.
puh (ı.) Tüy.
puh (ıı.) Kötü ruh. **ham puh tastapça** kam kötü ruhu kovuyor.
puhovay s. Tüylü, tüyden. **puhovay paduşka** tüy yastık.
puhsı- Bozulmak, kokmak.
pula- (duman, buhar) Yükselmek, buğulanmak, kıvrılarak yükselmek: “*Turacahtıñ ıstinde sala-sula itken tas soolda çalğıs turun, köyze-köybin, idi le tırsızıp pulapça.*” V.Kobyakov (Evin içinde kara düzen yapılan taş ocakta biricik odun, yanmasını da yanmayarak, öylece çitirdayıp duman çıkarıyor.)
pulağ 1.Duman yükselmek 2.Haşlanan kurban etinden yükselen kutsal buğu.
pulah-salah tekr. Fal bakarken meditasyon hâli.
pulah tas Yakut (taşı).
pulan Mus. **Pulan çortpaan tağ çoğıl, puzuhpin ösken ir çoğıl.** –Atasözü (Mus koşmayan dağ yoktur, bunalmadan büyüyen er yoktur.)
pulañna- Sallanmak, sarsılmak, çalkalanmak, oraya buraya yalpalamak.
pulañnat- Sallatmak, çalkalatmak, yalpalatmak.
pulas- 1.Buharlaştırmak, buhar çıkarmak: “*İziktñ sol sarında tasnañ salğan soolda uluğ çis çaynik pulazıp haynap turça.*” V.Kobyakov (Kapının sol yanında taşla yapılan ocakta büyük bakır çaydanlık buharlaşarak kaynıyor.) 2.Tütmek, duman çıkarmak: “*Semennıñ kışicek turacağı tooza köy parğan, anıñ ornında çitire köybeen turunnar la pulazıp çatlap turğan.*” V.Kobyakov (Semenin küçücük evi bütünüyle yanmış, evin yerinde sadece bütünüyle yanmamış odunlar tüterek duruyor.)
pulat- Buharlaştırmak, dumanını yükseltmek.
pulay- Dini yasağı yapmadığı için aniden ölmek.
pulaysı- Dinî yasağı çiğnediği için hasta olmak. **mal hazaazi üstüne ipçi sıhsa, mal pulaysıbızar** hayvan ahırının üstüne kadın çıkarsa, hayvanlar hasta olur.
pulbıra- Guruldamak, mırıldanmak, şırıldamak
pulbıran- Şırıldamak, gürüldemek: “*Suğ andar, pulbıranıp, horhılap ala, çide halğan.*” İ.Topoyev (Su oraya, şırıldayıp, gürüldeyerek kaybolmuş.)
pulçurhay Beze.
pulemyot Mitralyöz, makineli tüfek.
pulemyotçik Mitralyözcü, makineli tüfek eri.
pulğa- 1.Bulamak, karmak, karıştırmak. 2.Sallamak: “*Eeziñe pulğa huzurıñ matap / Andada, arsa, körer çahsı.*” N.Tinikov (Sahibine salla kuyruğunu güzel / O zaman, belki iyi bakar.)
pulğaas Karmaç, karıştırıcı.
pulğağ Bulama, karma, karıştırma.
pulğah 1.Karmaç, karıştırıcı. 2.Karışıklık, kalkışma. **uluğ pulğah polıbıstır** devrim olmuş.
pulğal- 1.Bulanmak. 2.Karışmak: “*Sağday am çügürtip çör / Hadıl tozınıñ tuban / Soonca la pulğal tur.*” V.Maynaşev (Sağday şimdi koşturuyor / Çift katlı toz duman / Arkasından karışıyor.) **köñnim pulğalça** midesi bulanmak: “*Hoortay apsahtıñ köñni pulğalibışan.*” N.Domojakov (Hoortay ihtiyarın midesi bulanmış.)
pulğalcıh hlk. İşi karıştıran, işten anlamaz.
pulğas- 1.Karışmak. 2.Sallanmak. 3.Birbirine karışmak.
pulğas Bulama, karma, karıştırma.
pulğastal- 1.Karışmak. 2.Sallanmak: “*Hamçızı pileğinde pulğastal çörgeñ.*” N.Domojakov (Kamçısı bileğinde sallanıyormuş.)

pulğastır- Karıştırmak: “*Köy parğan odınıñ külin hança daa pulğastır - köybes.*” V.Şulbayeva (Yanmış odunun külünü ne kadar karıştırırsan da yanmaz.)

pulğat- Karıştırmak.

pulğor bk. **pulğaas**

pulğos bk. **pulğaas**

pulhuncah İçki kabı

pultah Biçimsiz geniş elbise.

pultaına- Sallanmak, yalpalamak.

puluñ pazı Açı köşesi.

puluñ 1.Köşe: “*Ol, tıstan polbin, puluñnañ puluña oylap, kölenip, pahlap çörçe.*” V.Kobyakov (O, dinlenemeyerek, köşeden köşeye koşup, saklanıp, bakıyor.) **tura pulii** evin köşesi. **puluña toğas parğannar** köşede karşılaştılar. **harah pulii** göz ucu: “*Torka, anıñ soonañ aldıra harah puliinañ körıbizip:— Ana ol Kustuk.*” V.Kobyakov (Torka onun ardından göz ucuyla bakıp: İşte o Kustuk.) 2.cog. Burun, çıkıntı.

puluñniğ s. Köşeli. **üs puluñniğ** a) Üç köşeli. b) Üçgen.

pulut Bulut: “*Turalarnıñ hazır tüdünneri çoğar puluttarğa siri atıhhlap turadır.*” V.Kobyakov (Evlerin yoğun dumanları yukarı bulutlara doğru azalarak yükseliyor.) **pulut çoh** bulutsuz. **puluttar tara-** bulutlar dağılmak. **pulut halınna-** bulut koyulaşmak. **pulut olabinça** bulut kıvıldamıyor.

pulutta- Bulutlanmak. **tiğir puluttap pardi** gökyüzü bulutlandı.

puluttıg s. Bulutlu.

pun Mafsal, eklem.

punkt Nokta, yer. **komandnay punkt** kumanda noktası.

punktuatsiya Noktalama.

pur *tip.* Konjoktivit, bir göz hastalığı.

pur-par *tekr.ünl.* Paldır küldür! **pur-par çorıhtıg** paldır küldür gidişli.

pur- Döndürmek: “*Pir çalañ kızıñ Aydozar pura tartıbishan adın.*” V.Kobyakov (Bir atlı kişi Aydo’ya doğru çekip döndürmüş atını.)

pura sap- Kötü kokmak.

purba *sag.* Burma bilezik.

purday- Kızmak, öfkelenmek.

purdayt- Kızdırmak, öfkelenmek.

purğah Burunsalık, ağızlık, dişindirik.

purğı bk. **purğun**

purğun Boran, kar fırtınası: “*Hatıg soohtar pastalbishan / Harlıg purğun haynapça.*” A.Topanov (Sert soğuklar başladı / Karlı boran esiyor.)

purğunna- Boranla kar yağmak.

purğunniğ s. Boranlı. **purğunniğ kün** boranlı gün.

purğus (ı.) 1.Burunsak, burunsalık. 2.Matkap, delgi, burgu. **purğusnañ hanza üteceñ** matkapla pipo delinir.

purğus (u.) Haraketsiz, durgun olma.

purğusta- Burunsak takmak. **aday ahsın purğustap sal** köpeğin ağızına burunsalık tak.

purhan 1.Tanrı, Burkan. **ças pala üreze purhanğa öörlepçe** küçük çocuk ölürse Tanrıya yükseliyor. **arıg purhanğa sıh parğan** Tanrıya yürümüş, ölmüş. 2.Kutsal insan. 3.Günahsız insan. 4.Melek. **çaziğı çoh ças pala üreze, hanattıg purhan pol parça** günahsız küçük çocuk ölürse katalı melek oluyor. 5.İnzivaya çekilmiş. **ah sınniñ üstünde purhan polip, anda çurtım** ak zirvenin başında inzivaya çekilip orada yaşayayım.

purhan çiri Cennet.

purhla- Fokurdamak, fıkrdamak.

purla- 1.Toz, duman yükselmek: “*Hayzi iblerdeñ ağılbay kök ıstar sıhhlapçathannar, çe iki le ibdeğ hara kök ıst purlapçathan.*” N.Domojakov (Bazı evlerden beyazımsı mavi dumanlar çıkıyor, sadece iki evden koyu mavi duman yükseliyor.) 2.(ter) Akmak: “*Tırsılama soohtarda tir purlaanca toğınarğa küsteneñ.*” N.Tyukpiyekov (Dondurucu soğuklarda ter akıncaya kadar çalışmaya girişmiş.)

purlat- Toz yükseltmek, duman tütürmek: “*Çis pastıg hañzazın tartıp, purladıp odırça.*” V.Kobyakov (Bakır uçlu piposunu çekip, tütürüp oturuyor.)

purlada *zf.* Savurarak, dağıtarak: “*Sidenni tur salğan piiler, alın azahtarınañ toñ çirni har purlada toorıp, körçeler mahaçı harbazıgı.*” N.Nerbişev (Çit gibi duran kısıraklar, ön ayaklarıyla don yeri karı savurarak kırıp, bakıyorlar yaman kapışmaya.)

purlıgıs Boğutuculuk, bunaltıcılık.

purlıgıstıg s. Boğucu, bunaltıcı hava.

purluh- Bunalmak, boğulmak: “*Çüs - küzn par polza çoh polza - purluh par.*” V.Şulbayeva (Yüz, gücün varsa, yoksa boğul.)

purluhtır- Boğmak, nefesini kesmek.

purmahta- Dönmek, dönüp durmak.

purna- Önüne geçmek, önce davranmak.

purnada *zf.* Öncelikle, önce. **Purnada sağınıp al,**

anañ çoohta. -Atasözü (Önce düşün sonra konuş.)

purnat- Önüne geçirmek.

purtah 1.Bulanık. 2.Kirli, pis. **Arığa purtahtı hossa, portah polar.** -Atasözü (Temize kirliyi katarsan kirli olur.)

purtah ottar *bot.* Yabanî otlar: “*Hıra purtah ot çoh polbinça.*” V.Şulbayeva (Tarla yabanî otsuz olmaz.)

purtah-sartah *tekr.* Çeşitli pislik.

purtahta- 1.Bulandırmak. 2.Kirletmek.

purtahtan- 1.Bulanmak. 2.Kirlenmek.

puru- 1.(yemek) Yanmak. 2. Kötü kokmak.

puruğıs Can sıkıntısı, kasvet, hüznün.

puruh- (ı.) 1.Canı sıkılmak: “*Palam, noğa idi puruhçazın?*” V.Şulbayeva (Yavrucuğum niçin öyle sıkılıyorsun?) 2. Acele etmek.

puruhan bk. **purhan**

puruhtır- Canını sıkmak: “*Nandıra sağınıp alar ol, sidiksınıster anı puruhtırça.*” V.Şulbayeva (Yeniden düşünür o, güçlükler onun canını sıkıyor.)

purun (ı.) 1.Burun: “*Pozınıñ purun hamıstağı sooh suğnañ çayıp alabas...*” A.Kuzugaşev (Kendi burnunu çanaktaki soğuk suyla yıkayarak...)

Puzuhhanğa tuzıhpa, purnıña suğ kİRER. -Atasözü (Bunalana hiddetlenme, burnuna su girer.) **purun üdi** burun deliği. **purun hoolı** burun boşluğu. **it purun** *bot.* itburnu, yaban gülü, kuşburnu. **it burun çey** kuşburnu çayı. **purnıña sirte-** burnuna fiske vurmak. **purun suu** burun suyu. **izig purun** *mec.* at veya koyun. **sooh purun** *mec.* a) inek. b) Musevi. **oñ purnıñ polzın!** çok yaşa! (aksırana söylenir.)

purun (u.) *zf.* Önce, evvel: “*Pray nimeni kem purun körgen -Kolka.*” A.Kuzugaşev (Her şeyi kim önce gördü, -Kolka.) **Purnada sağınıp al, anañ çoohta.** -Atasözü (Önce düşün sonra konuş.) **hacan purunnañ peer** çok eskiden beri.

purunğı s. Eskiden, önceki: “*Purunğı kürgennerni dee.*” G.Kazaçinova (Eski kurganları da.)

purunğı kıziler eski insanlar. **purunğı tus** eski zaman. **purunna-** Öne geçmek: “*Fedor Pavloviç çohır adayını undup salğan polğan: ol payaoh purunnabışan.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç ala köpeği unutuvermiş, o çoktan öne geçmiş.)

pus- Bozmak, kırmak.

pus (ı.) Pus, buğu.

pus (u.) 1.Buz: “*Harlar, pusta hayılçalar / Hatıĝ hıshı toozılça.*” P.Ştıgasev (Karlar, buzlar eriyor /Kara kış bitiyor.) 2. *mec.* Buz gibi, çok soĝuk: “*Anıñ pray idı pus la oshas polĝan.*” V.Kobyakov (Onun bütün vücudu buz gibi olmuş.) **pus toına-** buz tutmak. **pus hahpazi** buz parçası, buz kütlesi.

pushah s. 1.Pasaklı, şapşal. 2.Enkaz yığıntı, kırıntı. **caanıñ pri-pushahı halĝan** savaşın yıkıntısı kalmış.

pushun bk.**pushah**

pushuncah bk. **puhuncah**

pusta- (ı.) Böĝürmek.

pusta- (u.) Buz tutmak, buzlanmak.

pustal- 1.Buzlanmak: “*Harda tündere çathan kızı idiniñ izi çatça, anıñ pazı polĝan çirde pustal parĝan hızıl oymaĝas.*” A.Kuzugaşev (Karda dönüp yatmış insan vücudunun izi var, onun başının olduĝu yarda buzlanmış küçük çukurluk.) “*Kali köygen, pustalĝan soohta / Çüzı hızarĝan, hazarĝan.*” M.Bainov (Kali, yanmış buzlayan soĝukta / Yüzü kızarmış, ağarmış.)

pustas- Böĝürmek, baĝrışmak.

pustas Böĝürme, böĝürtü.

pustıĝ s. Buzlu.

pustınya Çöl, sahra.

pustyak Önemsiz bir şey, önemsiz miktarda.

puşka ask. Top, uzak menzilli top.

put But, kalça: “*Çohırah anañ na pazoh çoon putha haphlap parĝan.*” V.Kobyakov (Çohırah sonra yine kalın buda yapışmış.) **put sööĝi** kalça kemiĝi. **nıske put** ince kalça. **çoon put** büyük kalça. **put kibı** külot. **put habı** kadın pantolonu, şalvarı.

putevka Dinlenme belgesi: “*A haydañ olar çıl say putevka alıp alçalar.*” İ.Topoyev (Peki nereden onlar her yıl dinlenme belgesi alıyorlar.)

puteşestvennik Seyyah, gezgin.

putha- Karıştırmak: “*Pot haydi puthap saldı pıstı pu perestroyka teen nimee.*” V.Şulbayeva (Vay, nasıl karıştırdı bizi bu perestroyka denen şey.) **Pır çahsı kızı aal çazıdır, pır çabal aal puthıdır.** – Atasözü (Bir güzel kişi köyü güzelleştirir, bir kötü köyü karıştıtır.)

puthal- 1.Karıştırmak. 2. (saçlar) Karışmak: “*Saĝam anın siliineñ pır dee nime halbadı - irnileri sırsleşçe, sastarı puthal parĝan.*” V.Tatarova (Şimdi onun güzelliğinden hiçbir şey kalmadı, dudakları titriyor, saları karışmış.)

puthalıstıĝ s. Karışık.

puthalıstıra zf. Karışarak: “*Zoykanıñ nıskecek sudı ipçiziniñ açıĝ tabızınañ hada hañaa hoĝdıraannañ puthalıstıra aralaşçathanı istıl halĝan.*” N.Domojakov (Zoyka'nın incecik ağıdı karısının acı sesiyle birlikte araba gıcirtısının karışarak birbirine girdiĝi duyulmuş.)

puhuncah 1.Deriden içki kabı. 2.İçki fiçısı. 3.Matara. 4. İki litrelik içki koyma şişesi.

putpas s. Karışık, daĝınık.

putpastan- Karışmak, karma karışık olmak: “*Tükpeygen nimeniñ hirında uzu-pazın pilcee çoh hara tilo oshas nime puthastançathan.*” N.Domojakov (Tümseklenen nesnenin yanında ucu başı ilinmeyen kara tepe gibi şey karışmış.)

putul Büyük şişe.

putyovka bk.**putevka**

puyĝan bot. Akçam: “*Ças tayĝanıñ puyĝannarı / Çarılı suuña körinçeler.*” A.Topanov (Yaş ormanın akçamları / Parlak suyunda görünüyor.)

puun bk.**poon (ı.)**

puurah Kurutulmuş balık.

puursah bk.**poorsah**

puyla anat. Diş eti.

puzar zm. Buraya doĝru.

puzıĝıs Dert, sıkıntı: “*Yaĝor, apsahtıñ puzıĝıstarına teñmeske tıp, anı istıp, sim odırıbishan.*” N.Nerbişev (Yaĝor, ihtiyarın sıkıntılarına dokunmamalı diye, onu dinleyip, sessizce oturmuş.)

puzıryok Küçük şişe. **çernilalıĝ** **puzıryok** mürekkep şişesi.

puzuĝan Pankreas bezi.

puzuh- (ı.) Bozulmak, daĝılmak.

puzuh- (u.) Bunalmak, sıkışmak, üzülmek: “*İliskecek tee tıñ puzuhhan.*” İ.Kotyuşev (İliskecek de çok bunalmış.) **Puzuhhanĝa tuzıhpa, purnıña suĝ kırıer.** -Atasözü (Bunalana hiddetlenme, burnuna su girer.) **Pulan çortpaan taĝ çoĝıl, puzuhpin ösken ir çoĝıl.** –Atasözü (Mus koşmayan daĝ yoktur, üzülmeden büyüyen er yoktur.)

puzuhtır- Bunaltmak, sıkıştırmak, üzmek: “*Çobaĝlıĝ küñner anıñ olĝan çüregiñ puzuhtırçalar.*” V.Kobyakov (Acılı günler onun yüreğini sıkıştırıyor.)

puzul- Bozulmak.

puzult- Bozmak, yıkmak.

puzun Sodyum sülfat. **hıshıda tustıĝ köllerde pus altınañ puzun alcañ** kşın tuzlu göllerde buz altından sodyum sülfat alınır.

puzur (ı.) 1.Elektrik yükü. **küĝürt küzüreze puzur çaçırapça** gök gürleyince elektirik yükü sıçrar. 2.Kam ruhu

puzur (u.) Soya çekim. **anıñ puzuru tartıpça** o soyuna benziyor.

puzur (u.) 1. Kar taneciĝi, düĝürcük kar: “*Sooch hıyan-çılınıñ ne tınızı, harbazıĝ irtken isterdeĝi tamcılı hannarnı monçıhtar ide toortıp salıp, amdı olarnıñ üstünce puzur harlarını sürektep çörçetken.*” N.Nerbişev (Soĝuğun nefesi, kapışmanın bıraktığı izlerdeki kan dalacıklarını boncuklar gibi dondurup, şimdi onların üzerine kar parçalarını sürüklüyor.) 2.Öĝütölmüş, tanecikli. **puzur çarba** öĝütölmüş yarma.**puzur tartıl parĝan un** tanecikli öĝütölmüş un.**puzur tus** tanecikli tuz.

puzur- Duygulanmak.

puzura- (ı.) Cıvıldaşmak.

puzura- (u.) Yankılanmak, (yara) iltihaplanmak.

puzuran- Cıvıldaşmak.

puzurañ sag. s. Pürüzlü, pürtöklü.

puzurĝan bk.**puzuĝan**

pücüre Ekşitilmiş süttten yapılan peynir.

püdik İnşaat, yapı: “*Solbırap ahhan suĝlarıñnañ / Sallar inçe püdiĝe.*” M.Kokov (Çaĝıldayıp akan sularından / Sallar iniyor inşaata.)

püdir- 1.Meydana getirtmek, vücuda getirtmek, inşa etmek, yapmak: “*Pabam püdirgen turada / Pastaĝı çazıĝ stih / Pazılĝan in purnada / Parar alında çorih.*” M.Ugdıjekov (Babamın inşa ettiĝi evde /İlk günah şiir / Yazıldı en önce /Çıkmadan yolculuĝa.) 2.Hazırlatmak. 3.Sona erdirmek, ikmal etmek.

uya püdir- yuva yapmak.

püdirges sag. s. Zeki, anlayışlı, iş bilir. krş.**püdirges**

püdirĝi padej gr.Vasıta hâli.

püdirĝ 1.Yapı, inşaat: “*Min saĝaa toĝıs çoohtas salĝam, püdirĝde, Pana.*” V.Şulbayeva (Ben senin için iş konuştum, inşaatta, Pana.) **naa püdirĝler** yeni yapılar. 2.Yapıyla, inşaatta ilgili **püdirĝ mateiallar** yapı malzemeleri.

püdirĝci İnşaatçı: “*Çe pozımnıñ spetsialnozınañ toĝınminçam, 250 salkovay alarĝa hınminçam, kooperativtebin, püdirĝci.*” V.Şulbayeva (Fakat kendi

uzmanlık alanımda çalışmıyorum 250 ruble almaktan hoşlanmıyorum, kooperatifteyim, inşaatçı.)

püdürl- Yapılmak, meydana getirilmek, oluşturulmak, inşa edilmek: “*Pastap anı önetin püdürlgen çılığ hazaada tuthannar.*” N.Nerbişev (Önce onu özel olarak yapılan sıcak ahırda tutmuşlar.)

püdüris- (birlikte) Yapmak, meydana getirmek, oluşturmak.

püdüris Yapma, meydana getirme, inşa etme.

püdürt- Yaptırmak, inşa ettirmek: “*Çazı holda hazaalar püdürtkebis.*” V.Şulbayeva Çazı Hol’da hayvan barınakları yaptırdık.)

püdis Yapı, oluş: “*Aniñ pray sıray püdüzinde...*” V.Kobyakov (Onun bütün yüz yapısında...)

püdistig s. Yapılı, bünyeli: “*Pu nimeni kör salğan kilkim püdistig Paska tarıncah ünneñ kürlençe.*” V.Tatarova (Bu olayı gören iri yapılı Paska kızgın sesle azarlıyor.)

püdü 1.Tam, bütün: “*Pray ol huyunda pükül paza püdin haları.*” A.Çerpakov (Bütün bu karmaşada bütün ve sağlam kalmak.) 2.Tam: “*Çağdi pirip körze, sinaboh pirsı püdin, pirsı çarımına çitire talaan ottıg siden tur.*” V.Kobyakov (Yaklaşıp baktığında, gerçekten biri tam, diğeri yarısına kadar dağıtılmış çitle çevrili ot kümesi duruyor.) **püdü** sannar tam sayılar.

püdürcün Bildircin krş.pudurçun.

püdürges 1.Yapı, bünye. 2.Zeki. **püdürges pala** zeki çocuk. krş.püdürges

püdürgi bk.püdürges

püdü Yapı, bünye. **hazına püdüzi** devlet yapısı.

pügde 1.Bir tür av silâhı. 2. Hançer, kama.

püdüstig s. Yapılı, bünyeli. **alp püdüstig** alp yapılı. **püdüstig at yapılı at.**

pügil- Bükülmek: “*Eelcek çit horba çili, iptig pügilçe.*” V.Tatarova (Esnek vücutlu genç fidan gibi düzgün eğiliyor.)

pügileci s.Kolay bükülen, kıvrılan.

pügilcek bk.pügülcik

pügülcik s. Çabuk bükülen, eğilen.

pügüls- Birlikte bükmek.

pügüls Bükülüş.

pügir Eğri, eğri büğrü.

pügrek bk.püürek (1.)

pügür s.1.Kambur: “*Hastarnı uzun halattıg çoon pügür ineyek simuhnañ huydır pariğanı körin parça.*” N.Tyukpiyev (Kazları uzun elbiseli iri kambur ninenin çubukla topladığı görünüyor.) 2.Eğri. **igir-pügür** eğri büğrü.

pügürek bk.püürek

pügürel- Kamburlaşmak: “*Harool, kirip, pügürelibisken, sırayında tırışahtar hoyıp, ulam haral parğan.*” N.Tyukpiyev (Harool, yaşlanıp kamburlaşmış, yüzündeki kırışıklıklar derinleşip iyice kararmış.)

pügürey- Bükülmek, eğilmek.

pügüreyt- Eğmek, bükmek.

pügürt 1.Çadırdan duman deliği kirişi. 2.Kubbe.

pügürttig s. Kubbeli. **altın pügürttig ib** altın kubbeli ev.

pük- Bükmek, eğmek.

pük Çayır: “*Hınçam körege turnalar / Ot sapçañ pügime tüsseler / Çashıda olarnañ toğaşçam / Küsküde, tizeñ, üdesçem.*” N.Tinikov (Seviyorum turnaları görmeyi / Ot biçtiğim çayıma konsalar / Baharda onlarla karşılaşıyorum / Güzün ise uğurluyorum.) **kök pük** yeşil çayır.

püklee zf. Bütün olarak, tam olarak, bütünüyle.

pükpecek bk.pükpeyek

pükpeyek Beşiğin yay şeklindeki baş mısırmı.

püksün Kuşlarda lâdes kemiği. **hus püksünün tastabacañ ırıs polça** kuşun lades kemiği atılmaz, mutluluk getirir. **püksük söögün ibniñ ireezine ilceñ** lâden kemiği evin çatısının altına asılır.

pükte- Bükmek, katlamak, eğmek: “*Çurt eezî apсах pır turazınañ püktep salğan hızıl çahayahtıg tovar, irgî kniğa, tudın kilip, Annaa pırgen.*” N.Tyukpiyev (Evin sahibi ihtiyar bir odadan katlanmış kırmızı çiçekli kumaş, eski kitap getirip Anna’ya vermiş.)

pükte- Bükülmek, eğilmek.

pükte- Kolay bükülen, bükülebilir.

püktem Genişli çift kat olan kumaş. **püge tastaan püktem tavar** genişliği ikiye katlanmış, bükülmüş kumaş.

pükül Bütün, tam: “*Pray ol huyunda pükül paza püdin haları.*” A.Çerpakov (Bütün bu karmaşada bütün ve sağlam kalmak.) 2.Hakas takvimine göre altmış yol 3.Ömür.**pükülümni toldırdım** zamanımı doldurdum, ömrüm tamamlandı. krş.**pükül**

pükür bk.pükürt

püle- Pırıldamak, ışık matlaşmak, mat görünmek

pülerke- Sönmek, ışığı kaybolmak: “*Kök tigirniñ çiltustarı pülerkep çitklebisken.*” V.Kobyakov (Mavi göğün yıldızları sönüp kayboluyor.)

püles s. Donuk, mat: “*Tördegi turadañ polzartın püles çarış tüsçe.*” A.Çerpakov (Başköşedeki evden zemine mat ışık düşüyor.) krş. püles.

püles-palas tekr. Şöyle böyle, iyi kötü yanma, ışık verme: “*Minin odım püles-palas köyip odırça, a pot çılıncañ kızı çoğıl.*” V.Şulbayeva (Benim ateşim şöyle böyle yanıyor, fakat ısınacak kimse yok.)

pültek İyi yapılmamış dikiş.

pür- Bükmek, tutup çevirmek, dürmek, katlamak.

pür Yaprak: “*Pürleri künge çaltırasçathan oshas, sarnasçalar, postarınzar hıgırçalar.*” A.Çerpakov (Yaprakları güneşten parıldıyor gibi, şarkı söylüyorlar, kendilerine çağırıyorlar.)

pürbeñ Üst tarafı geniş kap.

pürbes Dar. **pürbes kögenek** dar elbise.

pürçük Pürçek, pürçük.

püre Böbrek.

pürge- Örtmek, kapatmak.

pürge Duman. **pürgek kün** dumanlı gün. **çir üstine pürgek tartılça** yeryüzünü duman kaplıyor.

pürgektel- Hava kapanmak.

pürgel- Kapanmak, kaplanmak: “*Çirde tom pazına pürgel parğan nimeni Çohırah anañ na pazoh çoon putha haphlap parğan.*” V.Kobyakov (Yerde paltosu başına kapanan insanı Çohırah sonra yine kalın budundan kapmış.)

pürgencik 1.Bebeğin içinde doğduğu zar. 2.Sargı, sargı bbezi. 3.Duvak, gelin başlığı.

pürgüncik bk.pürgencik

pürgür- Püskürtmek.

pürü Yaprak **pürü çoh ağas** yapraksız ağaç.

pürkeer bk.pürtper

pürkek s. 1.Donuk, boğuk: “*Çohırahtıñ pürkek tabızı istile tüsken.*” V.Kobyakov (Çohırah’ın donuk sesi işitilmiş.) 2.Donuk, mat: “*Pustiğ közenekte oynanıp, Pürkek sveçi çarıpça.*” A.Topanov (Buzlu pencerede oynayıp / Mat lâmba gibi parlıyor.)

pürkeñne- Mat yanmak, yanıp söner gibi görünmek.

pürlen- Yaprakla kaplanmak, yaprak açmak .

pürlendir- Yapraklandırmak.

pürlig s. Yapraklı.
pürnükün zf. Önceki gün.
pürtper belt. Masa veya tahtayı silmek için bez.
pürüñki s. Alaca karanlık: “*Aal üstünde pürüñki çadibishan polğan.*” N.Domojakov (Köyün üzerine alaca karanlık çökmüş.)
püt- (yara) Kapanmak, iyileşmek.
püt- Olmak, vücuda gelmek **arığ itteñ üs sıhpaan, arğaasnañ toğıs pütpeen** zayıf etten yağ çıkmaz, tembelle iş olmaz.
püt- Y yapmak, vücuda getirmek **pütken aalicahtar turğılabışça.**
pütken Türemiş, müştak **pütken söster** gr. türemiş kelime.
pütkül Bütün, tam. krş. **pükül**
pütkülli zf. Bütün olarak, tam, baştan başa.
pütpek (kıçta) Tümseklik. **köteniniñ pütpegi çoğıl** onun arkası yok, poposu düz.
püü kaç. Balık ağı.
püül zf. Bu yıl: “*Añ pıldırçe be? Kiik par ba püül?*” N.Nerbişev (Av görünüyor mu? Geyik var mı bu yıl?) **püülgü** bu yılki.
püülengen kip belt. Maskeli kostüm.
püün zf. 1.Bugün, içinde bulunulan gün: “*Tañda naa çıl pastalça, püün haraa anı udurlırğa kirek nooza.*” M.Çebodayev (Yarın yeni yıl başlıyor, bugün gece onu karşılamak gerek ne de olsa.) 2.Bugün, son zamanlarda: “*Püün hızılçabıs, tañda, Ogas uuca, mina pidi çırğırıs.*” V.Şulbayeva (Bugün sıkışıyoruz, yarın, Ogas nine, işte şöyle seviniriz.) **püüngü** bugünkü. **püünneñ sığara** bugünden sonra.
püür Kurt: “*Tülgü surınmaza daa, püür anı polisçaa turğışhan.*” N.Tinikov (Tilki istemese de, kurt onu yardımcısı yapmış.) **Püür uhancel, çir hulahtıg polcañ.** –Atasözü (Kurt duyarlı, yer kulaklı olur.) **Püürdeñ horıhsañ, arıgzar çörbe.** –Atasözü (Kurttan korkuyorsan ormana gitme.) **püür çili kör-** kurt gibi bakmak. **ırgek püür** erkek kurt. **tizi püür** dişi kurt. **püür palazı** kurt yavrusu.
püürek (ı.) Böbrek. **çağ istindegi püürek** yağ içinde böbrek (tatlı, latif kız.)
püürek (ıı.) Hendek, ark.
püürle- Kurt avlamak.
pyatiletka Beş yıllık, beş yıllık plân.
pyatnitsa Cuma.
p’esa Piyes, tiyatro oyunu.

R

rabfak İşçi üniversitesi.
radiator tek. Radyatör.
radio Radyo: “*İbñde pray nimezi çitkil, ibñniñ isti pray çaltırarça, radiozı par, elektriçeskey lampoçka köyçe.*” S.Çarkov (Evinde her şey yeterli, evinin içi parıldıyor, radyosu var, elektrik lâmbası yanıyor.)
radioaktivnay s. Radyoaktif. **radioaktivnay sustar** radyoaktif ışınlar.
radioaktivnost’ Radyoaktivite.
radioapparat Radyo cihazı.
radiogramma Radyogram.
radiola Pikap.
radiopriyomnik Radyo alıcısı.
radiostanitsiya Radyo santrali.
radiostudiya Radyo stüdyosu.
radiotekhnika Radyo teknisyeni.
radiotekhnika Radyo tekniği.
radiotelegraf Telsiz telgraf.
radiouzel Radyo merkezi.
radist Radyotelgrafçı.

radius Yarıçap.
radiy kim. Radyum. **radiyneñ imniri** radyumla tedavi.
radiyhğ s. Radyumlu.
rahit tp. Raşitizm.
rak (ı.) Yengeç. **palih çohta rak taa palık-** Atasözü (Balık yoksa yengeç de balık.)
rak (ıı.) tp. Kanser
raketa ask. Roket. **raketa pozit-** roket fırlatmak.
raketka Roket.
rama Çerçeve. **közenek ramazı** pencere çerçevesi. **kartına ramazı** resim çerçevesi.
ramka Küçük çerçeve. **portret süleykelig**
ramkada resim camlı çerçevede.
ranets Sırt çantası.
raport Rapor. **raport pir-** rapor vermek.
rasa Irk.
rashod Masraf, sarfiyat, gider. **nakladnoy rashod** genel masraflar.
rasist Irkçı.
rasizm Irkçılık.
rasovay s. Irkçılıkla ilgili.
raspisanie Tarife, cetvel. **lektsiya raspisaniezi** ders cetveli.
raspiska Makbuz, alındı. **raspiska pir-** makbuz vermek.
rasada Fide.
rasşifrovka Deşifre.
rasşifrovivat’ pol- Deşifre etmek.
rastrata İsrif.
rastratçik Muhtelis, üzerine para geçiren.
ratifikatsiya Onaylama, tasdik.
ratifitsirovat’ pol- Onamak, onaylamak.
ratsionalizator Rasyonalleştirici.
ratsionalizatsiya Rasyonalizasyon.
ratsionalizirovat’ pol- Rasyonelleştirmek.
rayispolkom Bölge icra komitesi.
raykom Bölge komitesi: “*Raykomda orın polğan, surıngam: kir sal minı andar, kirbeeziñ, arıstıg polğan sağaa pos kızizñ ködirerge.*” V.Şulbayeva (Bölge komitesinde yer vardı, rica ettim beni oraya sok diye, sokmadın, uymadı sana kendi insanını yükseltmek.)
rayon Mıntıka, bölge, ilçe: “*Aaldağı çoh-çoostar postarınıñ çulıglarında rayonda iñ pastağı kolhozu töstirge çarathannar.*” M.Kokov (Köydeki fakirler kendi toplantılarında ilçede ilk kolhozu kurma kararı almışlar.)
rayonnay s. Bölgeyle ilgili.
raysovet Bölge meclisi.
raz’ezd Küçük istasyon.
razmer Ölçü, miktar. **maymah razmerı** ayakkabı numarası. **stih razmerı** şiir ölçüsü.
razryad’ Sınıf, kategori, derece. **sportivnay razryad’** sportif derecesi.
razvedçik 1.Keşifçi. 2.İstihbaratçı.
razvedka Keşif, araştırma. **razvedka otryadı** keşif ekibi.
reaktivnay Reaktif, tepkimeli. **reaktivnay samolyot** tepkimeli uçak.
redaktirovat’ pol- Düzeltke. taashih etmek.
red’ka bot. Beyaz turp.
redaktor Redaktör, editör. **gazetaniñ redaktori** gazetenin redaktörü.
redaktsiya Düzeltme, redaksiyon işleri.
rediska bot. Turp.
redkollegiya Yazı işleri heyeti.
reforma Reform. **ahça reformazı** para reformu.
registratura Resepsiyon.

registrirovat' pol- Kaydetmek.
reistrivat'sya pol- Kayıt olmak. **pray kilgen kiziler registrirovat'sya polzinnar** bütün gelenler kayıt olsunlar.
rejim Rejim.
rejissyor Rejisör: “*Sin bar teatrzar, çoohtas kör rejissyornañ, arsa, sinap taa sinñ alıp alarlar.*” V.Şulbayeva (Sen git tiyatroya, rejisörle konuş, belki seni gerçekten alırlar.)
reklama Reklâm.
rekomentatsiya 1.Tavsiyename, referans. **çahsı rekomentatsiya al-** iyi referans almak. 2.Tavsiye etme.
rekonstruksiya Yeniden yapılandırma.
rekord Rekor. **naa rekord turğıs-** yeni rekor kırmak.
rekordsmen Rekortmen.
rekordtığ s. Rekor(lu.)
rektor Rektör. **universitetiñ rektori** üniversitenin rektörü.
rel's Ray. **timir çol re'saları** demiryolu rayları.
religioznay Dinsel, dinî. **religioznay predrassudkalar** dinî hurafeler.
religiya Din.
remeslennay s.Zanaatla ilgili. **remeslennay uçiliçe** meslek okulu.
remeslennik Zanaatçı.
remeslo Zanaat.
remilitarizatsiya Yeniden askerîleştirme.
rentgen Röntgen. **rentgen kabinedi** röntgen odası.
reostat fiz. Reosta.
repa Şalgam. **kormovoy repa** yem şalgamı.
reparatsionnay s. Tazminatla ilgili.
reparatsiya Tazminat.
repatriant Tekrar kendi ülkesine dönen.
repatriatsiya Kendi ülkesine iade etme.
repetirovat' pol- Prova etmek.
repetitsiya Repetisyon, prova. **general'nay repetitsiya** genel prova
reproduktor Hoparlör.
respublika Cumhuriyet. **Hakas Respublikası** Hakas Cumhuriyeti.
respublikanskay s. Cumhuriyetle ilgili.
restoran 1.Restoran. 2.Restoranla ilgili: “*Restoran direktoriniñ orıncızı polçathaniñ haydi undudıbısham.*” S.Karaçakov (Restoran müdürünün yardımcısı olduğunu nasıl unuttum.)
reşyotka Parmaklık, kafes.
retsenzent Eleştirmen, münekkit.
retsenzirovat' pol- Eleştirmek, tenkit etmek.
retsenziya Eleştiri, tenkit yazısı.
retsept Reçete. **retseptnañ im al-** reçeteyle ilâç almak.
reviziya Kontrol, revizyon. **kassanıñ reviziyazi** kasanın kontrolü.
revizyonnyay Revizyon.
revizor Müfettiş, kontrol memuru.
revol'er Rövolver, tabanca.
revolyutsionnay s. Devrimle ilgili.
revolyutsionnay küreziğ devrim mücadelesi.
revolyutsiyaya İnkılâp, devrim: “*Ol irenerge revolyutsiyadañar, çaalardañar uzun hıshı üirlerde tiñ hınıstığ çoohtacañ, çe kinetiñ, han pol parğan, holin kistır salğan.*” A.Kuzugaşev (O erkeklere devrim hakkında, savaşlar hakkında uzun kış gecelerinde çok güzel hikâyeler anlatmış, fakat anien kangren olan kolunu kestirmiş.)

revolyutsioner Devrimci, inkılâpçı.
revtribunal Devrim mahkemesi.
rezerv Rezerv, yedek. **rezervta halğıs-** rezerve bırakmak.
rezervuar Hazne, rezervuar. **benzin tutçañ rezervuar** benzin rezervuarı.
rezina Lâstik. **rezinadañ idilgen** lastikten yapılmış.
rezinka Lâstik. **çernila arıtçañ rezinka** mürekkep temizleyen silgi.
rezinovay s. Lâstikle ilgili. **rezinovay myaç** lâstik top.
rezolyutsiya Karar. **rezolyutsiya sığar-** karar çıkarmak.
rezul'tat Sonuç, netice. **çahsı rezul'tattarğa çitkebis** iyi sonuçlara ulaştık.
rıçag Manivelâ. **rıçagnañ ködir-** manivelâyyla kaldırmak.
rinok Pazar, çarşı, piyasa: “*Am rinokka kırçebıs.*” V.Şulbayeva (Şimdi piyasaya giriyoruz.)
rifma Kafiye, uyak. **istindeğ rifma** iç kafiye.
ris Pirinç.
risk Risk.
rod Soy, şecere: “*Hapıñ paynuñ rodınañ nimes.*” N.Domojakov (Hapın, zengin soyundan değil.)
Atı tañmazınañ tanıpça, kıziniñ rodınañ pılçe. – Atasözü (At damgasından tanınır, kişi soyundan bilinir.) **pistiñ rodtañ** bizim soydan. **rodına kökte-** soyuna çekmek.
rodina Vatan, anayurt. **rodinabısha hınçabıs** vatanımızı seviyoruz.
rogatka Sapan. **rogatkanañ at-** sapanla atmak.
rol Rol: “*Rol çahsı oynabısham - çaskalığbın, hınğan kızime toğas parğam - çaskalığbın.*” V.Şulbayeva (Rolü iyi oynadım mutluyum, sevdiğim kişiyle karşılaştım, mutluyum.)
roman ed. Roman. **roman hığır-** roman okumak.
romans müz. Romans.
rota ask. Bölük: “*Tayka Todanova, sîrerñiñ rotada haydağ habarlar?*” V.Şulbayeva (Tayka Todanova, sizin bölükte haberler nasıl?)
royal' Kuyruklu piyano.
roza bot. Gül.
rozisk huk. Araştırma, arama. **ugolovnay rozisk** cinayet masası.
rtut' kim. Civa.
rubaha Gömlek (giysi).
rubanok Rende.
rubasha Gömlek (giysi).
ruçka 1.Kalem. 2.Mürekkepli tükenmez kalem: “*Peroların utır saldı, anañ ruçkazınañ naa perozın suurıp aldı.*” A.Kuzugaşev (Kalem uçlarını utturdu, sonra mürekkepli tükenmez kaleminden yeni kalem ucunu çıkardı.)
ruda Filiz, maden cevheri: “*Toğınçathan tirıglerni, ruda tartıpçathan vagonetkaları sınıhtap pastaan.*” S.Çarkov (Çalışılan araç gereçleri, maden cevheri taşıyan vagonetleri denemeye başlamış.)
rudnik Maden ocağı: “*Köksiñ sinñ çazançadır Kolhoz, sovhoz, rudnikke.*” M.Kokov (Göğsün senin süsleniyor / Kolhoz, sovhoz, aden ocağıyla.)
rul' 1.Direksiyon. **avtomobil' rul** i otomobil direksiyonu.2.Dümen.
ruletka Rulet.
rumın Rumen, Romanyalı.
rumınka Romen bayan.
ruminskay Romenle ilgili. **ruminskay tıl** Romen dili, Romence.

rupor Megafon, borazan.
russkay Rus. **russkay çon** Rus halkı. **russkay tîl** Rusça.
ryadovoy Sırdan, alelâde, bayağı. **ryadovoy slujaşçay** sıradan memur. **ryadovoy sostav** ask. er birliği.
ryumka Kadeh.

S

saa Başak tüyü, başak bıyığı. **saa çoh** as başağında kılçığı olmayan buğday.

saa çit- Gücü yetmek **sağızı çidip**, **saa çitpeen** akli ermiş, gücü yetmiyor.

saabis- Vuruşmak, bahse girişmek.

saada- Gecikmek, geç kalmak: “*İbzer haydi daa aylanarbin tîp pis hati pîçik pazıp, amğaa çitire saadabıstı.*” A.Çerpakov (Eve nasıl olsa dönerim diye beş kez mektup yazdığı hâlde şimdiye kadar gecikti.)
As iskence mañızrabacañ, atha müngence saadabacañ. –Atasözü (Yemek yerken acele edilmez, ata binince geç kalınmaz.)

saadah Sadak, ok kılıfı. **ir çahsız saadah haphan, çaacah suurğan** er yiğidi sadağını kapmış, okunu çıkarmış.

saadal- Durmadan gitmek, tutulmamak, gecikmemek.

saah 1.Aşık kemiği. **sın saağı** geyik aşığı. **saah oyna-** aşık oynamak. **inek saahтары** inek aşıkları. 2.Aşık oyunu. 3.Aşık oyununda kazanma.

saah- Ayılmak, kendine gelmek.

saahta- Keskin çılgınlık koparmak.

saal Sağım, sağma. **pîr saal sût** bir sağımlik sût. **saalğa tutçan könek** sût kovası.

saala- Çağlamak, gürlemek: “*Kün harağı kölenibisse / Köstelbineñ sıhçalar / Küülep, saalap çir dee tüsse / Külümzîrep turçalar.*” A.Topanov (Gün ışığı saklansa /Közlenerek çıkıyorlar / Gürleyip, çağlasa yeryüzü / Gülümseyip duruyorlar.)

saalat- 1.Gürültü etmek. **Saradım saalada sîlîğîn tur.** –Bilmece, harman savurma. (Sarı atım gürültüyle silkiniyor.) 2. Çağlatmak.

saalda bk.**saalta**

saalîğ s. Başak kılçığı olan. **saalîh tamahtar** yazlık bitkiler.

saalta Yakmak için söğüt dalı yığını.

saaltı bk.**saalta**

saam sag. Saç örgüsüne bağlanan boncuk dizisi. **sürmeske palğan çaçahta altı saam polça** belige bağlanan süste altı boncuk dizisi var.

saan Sağmal, sağılan. **saap içerge saan pirgen** sağıp içmeye sağmal vermiş. **saan çoh kızılgerge paylar saap içerge pızolğ inek pircenner** sağmal hayvanı olmayana zenginler sağıp içmek için buzağılı inek verirler.

saancı Sağıcı, sût sağan.

saanniğ s. Sağmal hayvanı olan. **köp saanniğ kızı** çok sağmal hayvanı olan kişi.

saap- Saat çalmak.

saar (ı.) Tek, çiftin biri: “*Avtobustañ tüzer alnında, tayağın çirge iptep tîrep alğan, anañ saar azağın çirge tüzirgen, soonca ikincizin turğışan.*” A.Çerpakov (Otobüsten inmeden önce, bastonu yere sağlamca koyup sonra bir ayağını yere indirmiş, ardından ikincisini basmış.) **saar azahtîğ** tek ayaklı.

saar (ıı.) Şehir, kent. **ah saarli aal odurğan poltır** güzel şehre benzer köy varmış.

saarbah Orta ölçekte. **saarbah ayah** orta ölçektekadeh. **saarbah niñci** orta büyüklükte inci.

saarpah bk.**saarbah**

saarsıh bk.**sarsıh**, **saar**

saas- Sağmak, birlikte sağmak.

saas bk.**sağıs (ı.)**

saas Sakız, akındırık. **iirde saastı taynirga çarabas** akşamleyin sakız çiğnenmez. krş.**sağıs (ıı.)**

saashan zool. Saksagan: “*Tañahha Saashan toğashanda, Sirt-mart çooğın urıp odır.*” N.Tinikov (Saksagan tavukla karşılaşınca / Cık cak konuşmaya başlıyor.) **Ala saashan aaldañ sıh polbinça, izirik ir ibin pîlinminçe.** –Atasözü (Ala saksagan köyden çıkamaz, esrik er evin bilmez.)

saas huhhayah Körebe oyunu.

saasta- Akındırık toplamak, ağaç gövdesinden sakız çıkarmak.

saastat- Sakız toplatmak, çıkarttırmak.

saat (ı.) 1.Durak. 2.Duraklama. **çolda paza saat çokta çurtına çitken** yolda durmadan (giderek) evine ulaşmış. 3.tiy. Ara, antrakt.

saat (ıı.) 1.Sibir Tatarı. **saat ayağı** ağaç çorba kasesi. 2.Müslüman. **saat abızı** molla. **saat kibiri** İslâm inancı.

saay 1.Felâket, musibet, belâ, afet.: “*Zaboyda pîree saay pol parza çi?*” S.Çarkov (Galeride bir kaza olursa peki?) 2.Kaza. **saay çoh** kazasız, arızasız, hasarsız. **saay çoh uçuş** kazasız uçuş. **saay çoh toğıs** kazasız iş.

saaylan- Kazaya uğramak, belâya düşmek. **suğa saaylançathan parohod pozına polizîğ hığırça** suda kaza geçiren feribot kendine yardım çağırıyor.

saaylığ s. Belâlı, uğursuz: “*Sini sanacañnar saaylığ hus / Anzına kirtinmes amğı ulus.*” V.Maynaşev (Seni saymışlar uğursuz kuş / Ona inanmaz şimdiki halk.)

sab Ün, şan, şöret. **alıp sabı ay altınca parğan** alpin şöreti ay altında yayılmış.

saba 1.Hata, yanlış. 2. Yanlış, hatalı. 3.(atışta) karavana, isabet ettirememe.

sabaa Yün dövme sopası. **tüktî sabacañ sabaa** yün dövülen sopa.

sabağa (ı.) 1.Yaprak fidesi. 2.Küçük fidan. 3.Dal, budak.

sabağa (ıı.) Çerçeve, kaş.

sabağacah Çerçeve, küçük kaş. **aarlığ tastıñ sabağacağı** kıymetli taşın küçük kaşı.

sabağacahtîğ s. Çerçeveli, kaşlı. **hola sabağacahtîğ sur** mercan kaşlı bronz.

sabah (ı.) Sap, gövde, dal: “*Künniñ altın harağında aylandıra ösken tallarnıñ sabahtarında hannıñ toop parğan tamçıtarı çap-çarış hızarçalar.*” A.Kuzugaşev (Güneşin altın ışığında ters dönmüş söğütlerin dallarında kanın donmuş damlacıkları parlayıp kızarıyor.)

sabah (ıı.) Deri düğme. **taspadañ itken sabah** deri şeritten yapılan düğme.

sabah (ııı.) Keçe çadır örtüsü.

sabahtîğ s. Keçeyle örtülmüş, kaplanmış. **altınañ altı sabahtîğ, üstüneñ üs sabahtîğ örgee** altından altı keçe örtüyle, üstünden üç keçe örtüyle örtülmüş ak saray.

sabal İğne yapraklı ağaç dalı: “*Pîr kün Yağor, kineñ Solomeyniñ tamağı tıñ ağırıbishanda, sıbı sabalın haynadıp izirtse, çarap parça tîp istip alğan.*” N.Nerbişev (Bir gün Yağor, aniden Solomey’in boğazı çok ağrıdığına, lâden yaprağını kaynatıp içirse iyi geliyor diye duymuş.)

saballığ s. İğne yapraklı. **saballığ ağastar** iğne yapraklı ağaçlar.

saban (ı.) Ağaç yayık, ağaç fiçı. **uluğ sabannı pulğa** büyük fiçısını karıştırmış.

saban (II.) 1.kaç.Karasaban. 2.kız.Saban demiri.

saban tizi saban demiri.

sabdal Örgünün dışında kalan saç. **sabdali çoh** uzun saçlı, örülmemeiş saçlı.

sabdar Gri, kirli beyaz, kır: "Minñ adım muna pu sabdar at." V.Kobyakov Benim atım işte şu kır at.)

ah sabdar ak kır.

sabıg (I.) Peş.

sabıg (II.) 1.Darbe, vurma. 2.Muharebe, çarpışma.

sabıgla- (I.) Yünü sopayla kabartmak.

sabıgla- (II.) Peş takmak.

sabıgılıg s. Peşli. **sigis sabıgılıg ton** sekiz peşli elbise.

sabih- Ünlenmek, şöhret bulmak: "Ağın suğlarını indire / Ahça tayğanın ağazı / Ağasnañ sabihçathanı / Adı silig Hakasiya." M.Arşanov (Coşkun suların aşağı / Akiyor ormanın kerestesi / Ağacıyla meşhur olması / Adı güzel Hakasya.)

sabihs- Uyuklamak: "Aydonıñ harahtarı postarı nuulıp, sabihs talazıp, hara çirzer saba pastribişhan." V.Kobyakov (Aydo'nun gözleri kendi kendine kapanıp, uykusu gelip, kara yere kapanmış.)

sabihsis Uyuklama: "Arina Petrovna suhsas sabihsıznañ azırıla tüşken, sah andoh hışırışhan." N:domojakov (Arina Petrovna susama uyuklamasından kendine gelmiş, tam o sırada bağırlı.)

sabil- (I.) 1.Vurmak, çarpmak, vurulmak, çarpılmak: "Aydonıñ çüregi sabil pastaan." V.Kobyakov (Aydo'nun yüreği çarpmaya başlamış.)

çürek sabil- yürek çarpmak. 2.Dövülmek. 3. Zaman dönmek: "Ol küñ iirge sabılıbışanda, hacan çarış küñ harağı çabis tağın pazına tüşken." V.Kobyakov (O gün akşama döndüğünde, parlak güneş ışığı alçak dağın başına düşmüş.) 4. Yayılmak, dağılmak: "İt purun çaynı smeten hadıp işkende, tir sığara sabilça." N.Domojakov (Kuşburnu çayını kaymak katıp içince, ter çıkıp yayılıyor.) **izig tınıs sabil-** sıcak nefes yayılmak. **çis sabil-** koku yayılmak.

sabil- (III.) Ünlenmek, şöhret kazanmak.

sabilis- Atışmak, vuruşmak, çarpışmak: "Fedor Pavloviç tamurların tutça, mayıñ sabilışça tamurlar." N.Domojakov (Fedor Pavloviç damarlarını tutuyor yorgun çarpıyor damarlar.)

sabın (I.) (ot) Biçme. **sabınını iki hatı sappacañ** ot iki kere biçilmez.

sabın (II.) kız. Hedef, nişan tahtası. **sabın at-** hedef tahtasına ateş etmek.

sabın (III.) 1.Sabun **sabın kizegi** sabun kalıbı. **çıstıg sabın** kokulu sabun. 2.mec. Altın külçesi. **sarıg sabın** sarı altın külçesi. **at pazında ah sabın** at başında ak altın külçesi.

sabın- 1.(kanat) Çırpma: "Suğ solbıraanı, palıgılıg hus hanattarın sabın kilip talbañnap pariğan çili." İ.Kotyuşev (Su çağlaması, yaralı kuşun kanatlarını çırpıp gitmesi gibi.) 2. Vurmak, çarpmak: "Çohır aday, suğ hastada oylağlap, çol uzada körglep hiñziğlap, huzuriınañ habırğaların sabıglaan." N.Domojakov (Ala köpek, su kıyısında koşuşturup, yolun uzaklarına doğru bakarak çenileyip, kuyruğuyla kaburgalarına vurmuş.) 3.(yürek) Çarpmak: "Hayran çüregim, köölce sistazıp / Pırge sabilça minneñ hada." M.Kilçiçekov (Zavallı yüreğim, yavaşça sızlayıp / Birlikte çarpıyor benimle birlikte.) **kistin sabın-** sırtına vurma. 4.(hamada) Dallarla kendi kendine vurma.

sabın- Dadanmak.

sabıncah Hamamda masaj için kullanılan dallardan yapılmış demet, süpürge.

sabıhcah tös Kötü ruh.

sabındı 1.Biçilmiş ot. 2.Söğüt dallarıyla kaplanmış çardak.

sabınna- Sabunlamak.

sabınnan- Sabunlanmak.

sabınnas- Birbirini sabunlamak.

sabınnas Sabunlama.

sabınnat- Sabunlatmak.

sabır 1.Kendir bezi. 2.Kendir bezinden palto. 3.Çadır bezi. 4.Kaba kumaştan avcı üstlüğü.

sabır- 1. Savurmak. **astı sabır-** harmanı savurmak.

2. Aktarmak, savurmak. **ayranı ködirip sabırarğa çarabacañ** ayranı kaldırıp savurmak (aktarmak) yasaktır.

sabıra Yazıt, kitabe. **sabıra piçik** kahramanlık yazısı. **izer hamağında sabıra piçik pazıl parğan polğan** eyerin kaşında kahramanlık yazısı yazılı imiş.

sabırl- Savrulmak: "Törzerki pöliginin izik közeñezin çalbastandıra pulğabızıp, andar sabırılı halğan." A.Çerpakov (Başköşedeki bölmenin kapı penceresinin kanadını açıp, oraya savrulmuş.)

sabis 1.(tokat vb.) Vurma: "Aydo, pastağı sabıstıñ it açiına sıdabin, çirge süspektene tüzüp, anan, çabal tonıcağın söziye, oylap sıhhan." V.Kobyakov (Aydo, ilk vuruşun acısına dayanamayıp yere serilip, sonra, kötü paltosunu sürükleyerek koşmaya başlamış.) 2. (el) Çırpma, alkışlama: "Kizilerniñ aya sabıstarı, at tabanı nızıraanañ hada pırge nızırıp sıhhan." İ.Kostyakov (İnsanların alkışları, at tabanlarının takirtisiyle birlikte gümbürdemiş.) 3.Ses. **tuyğah sabızı** toynak sesi. **aya sabızı** alkış sesi. **azah sabızı** ayak sesi. **baraban sabızı** davul sesi.

sabis- Vurmak, vuruşmak: "Pazın timir paltunañ üze sabışçañnar." G.Kazaçinova Başını demir baltayla vurup koparmışlar.)

sabit Dinî törenlerde kullanılan renkli kurdelelerle süslü akağaç dalı. **pazı aylahtanza sabıtnañ çilbetçeler** başı dönerse ağaç dalıyla yellerler.

sablan- Ünlenmek, şöhret kazanmak: "Ah tayğazınıñ añnarınañ / Arıglarınıñ hustarınañ / Algımğa irah sablançathan." M.Arşanov (Ak dağlarının avlarıyla / Ormanlarının kuşlarıyla / Geniş yerlerde ünlenmiş.)

sablanis Ünlenme, ünleniş, şöhret kazanma.

sablanıstıg s. Ünlü, şöhretli.

sablıg s.Ünlü, şöhretli, meşhur: "İpçi amdı sablıg kızı / İrlerneñ tiñ pravoliğ." M.Kokov (Kadın şimdi meşhur kişi / Erkeklerle denk hukuklu.) **sablıg hak** meşhur kam.

sabos Yün kabartma sopası.

sabotaj Sabotaj.

sabotajnik Sabotajcı.

sacı esk. Ceza.

saçok Balıkçı kepeçesi.

sad Bahçe, bağ. **gorod sadı** şehir bahçesi.

sadah (I.) Şiş karınlı, göbekli.

sadah (II.) zool. Senostav?

sadat- (gidişi) Yavaşlatmak, yolculuğa ara verdimek.

saday- (göbek) Şişmek, öne çıkmak.

sadıcah Küçük bahçe: "Bolnitsa hirındağı sadıcah." V.Şulbayeva (Hastahane yanındaki küçük bahçe.)

sadıg Satış, satma. **sadıg it-** satış yapmak.

sadıgı Satıcı: "Köyitk sadıgca sadıp / Kücüç çoh üleşçenner." P.Ştıgaşev (Kurnaz satıcıya satıp / Hilesiz bölüşmüşler.)

sadıg-tura Mağaza, dükkân.

sadıh 1.Sonuç, netice. 2.Kötü niyet. **izigniñ sarıi kiler** sıcaklığın acısı çıkacak (yağmur geliyor.)

sadıl- Satılmak: “İnek, hoyğa sadılıp / İbde, tashar toğıncañmis.” M.Kokov (İneğe, koyuna satılıp / Evde, dışarda çalışmışız.)

sadın- Satılmak. **sadıncañ tın** satılık can

sadıncah Satılık.

sadıp al- Satın almak.

sadır 1. Evi veya alaçığı kaplayan büyük keçe. **alaçıh çapçañ sadır** alaçıh kapatacak keçe.

sadıra 1.Benekli, çilli, çiçek bozuğu olan. **Sadıra sıraylığ, timir tayahtığ.** -Bilmece, yüksük ve iğne. (Benekli yüzü demir değnekli.) 2.Pürüzlü, pürtüklü. krş.**sadırañ.**

sadırah bk.**sadıra, sadırañ.**

sadırañ 1.Benekli, çilli, çiçek bozuğu olan. 2Pürtüklü, pürüzlü. krş.**sadıra.**

sadis- (birlikte) Satmak, (birbirine) satmak.

sadis Satma, satış.

sadıstr- Birbirine sattırmak.

sador Yiyecek kıtlığı, yetersizliği. **çiçeñ himeniñ sadori** yiyeceğin yetersizliği.

sadovod Meyvecilik uzmanı.

sadovodçeskey s. Meyvecilik, meyvecilikle ilgili.

sadovostvo Meyvecilik.

saf’yan 1.Maroken. 2.Marokenden. **saf’yan sapog** maroken çizme.

sağ (ı.) Güç, kuvvet: “Çe andağ daa polza, hanaazın sürizip oylir sağı taphadağ polğan.” N.Domojakov (Fakat öyle de olsa, arabasını sürüp gidecek gücü bulur gibi olmuş.) **saam çoğıl** gücüm yok. **körceñ saam çoğıl** görececek hâlim yok. **sağıs çitçe, sağı çitpınçe** akli eriyor, gücü yetmiyor.

sağ (ıı.) Savaş, muharebe, kapışma. **uluğ sağı pastalıbışan** büyük savaş başlamış. krş. **çaa.**

sağ- Sağmak: “İrteeçi ipçiler ineklerin sağlap hayınışçathannar.” N.Domojakov (Erkenci kdnlar ineklerini sağıp kaynaşıyorlar.)

sağaa zm. Sana: “Sağaa çarabas, min irah parim, Aydocah, uzu.” V.Kobyakov (Sana yaramaz, ben uzağa gidiyorum, Aydocuk uyu.) **sağaa nime!** sana ne!

sağal 1.Sakal: “Ol Torka parcañ turacahtıñ eezı, hara sağallığ kızı polğan.” V.Kobyakov (O Torka’nın gittiği evin sahibi, kara sakallı kişi imiş.) **sağal çoh** sakalsız **sağal öskir-** sakal bırakmak. **sağal hır-** tıraş olmak. **eek sağalı** çene sakalı. **aram sağal** seyrek sakal. **üstündeği sağal** bıyık: “Çabus, üstündeği sağalın sıvazlayıp söylüyor.” V.Kobyakov (Çabus, bıyığını sıvazlayıp söylüyor.) **kırbe sağal kaç.** bıyık. **kırbık sağal sag.** bıyık. **nohta sağal** favori. **sağalda sağıs çoğıl** sakalda akıl yoktur.

sağaldırırh Çene altından geçen ip.

sağaldırırhtığ s. Çene altından geçen ipli. **tülgü pörık sağaldırırhtığ** tilki derisinden börk çene altından bağlanan ipli.

sağallığ 1.Sakallı. 2.Bıyıklı. **hara kırbe sağallığ** kara bıyıklı.

sağam zm. Şimdi, hemen, şu anda: “Pozınıñ çüreginde Yakınnı sağam daa çoh idibizer çili polça.” V.Kobyakov (Kendi yüreğinde Yakın’ı hemen yok eder gibi oluyor.)

sağamğı s. Şimdiki. **sağamğı çurtas** şimdiki hayat.

sağamoh zf. Hemen, alelacele, hemencecik.

sağarhtı zool.Sakırğa, koyun kenesi.

sağat Saat, zaman gösteren alet: “Aalda par sağat, anıñ ünı mağat.” N.Tinikov (Köyde var saat, onun sesi iyi.) **altın sağat** altın saat. **tırığ sağat** horoz. 2.Saat, altmış dakika. **iki sağatta** iki saatte.

sağba 1.İkaz, haber verme, işaret etme: “Kinetiñ pazoh Çohırah, nimeniñ-de sağbazın alıp, pürkek ürip pastaan.” V.Kobyakov (Aniden yine Çohırah, bir şeyin işaretini alıp, boğuk sesle ürmeye başlamış.) 2.Sinyal. **çaa sağbazi** savaş alarmı.

sağbalan- 1. Meşhur olmak, ünlenmek. 2. İşaret edilmek, haber verilmek: “Harashı kladovkada sağbalanğamı pıldırçe.” A.Çerpakov (Karanlık amardan işaret edildiği anlaşılıyor.)

sağbalığ s. Meşhur, ünlü.

sağdır- Sağdırmak.

sağdıras- Gıcırdamak: “İzikterı sağdıraza azıl parğannar.” A.Çerpakov (Kapıları gıcırtyla açılmışlar.)

sağı- Beklemek, ummak: “Ol kızınıñ hatığ tabısnañ köksebizerin sağıp turça.” V.Kobyakov (O kişinin sert sesle küfretmesini bekliyor.) 2.Beklemek: “Ür sağıbaannar, türçe le polarınañ, at çügürceñ çolğa üs at sıhannar.” İ.Kostyakov (Çok beklememişler, biraz sonra yarış yerine üç at çıkmış.) 3.mec. Beklemek: “Haydağ kün sağıpça pıstı tañda?” V.Şulbayeva (Nasıl bir gün bekliyor yarın bizi.)

sağıl- Işıldamak, parıldamak: “Sañay la çarırh çiltıstar / Sağılıp, uçup tamılça.” A.Topanov (Bütünüyle parlak yıldızlar / Parlayıp, uçup sönüyor.) “Apsah çay ur salıp odırğan, örinistig sırayı otha sağıl parçathan.” N.Domojakov (İhtiyar çay koyup oturmuş, mutlu yüzü ateşte parıldamış.)

sağılcah bot. İsrigan.

sağıldır- Işıldatmak, parlatmak, parıldatmak.

sağılıs- Parıldeşmek, parıldamak: “Pazına haydağ-da hatığ nime teñeniñ isken, harahtarında çarırh ottar sağılıshan.” N.Domojakov (Başına sert bir cisim değdiğini işitmiş, gözlerinde kıvılcımlar parıldamış.)

sağın 1.Kıvılcım, şerare, parıltı, ısıltı. 2.Şimşek: “Sağın sağıl halza, anıñ çariında çoğartın urılçathan nañmir tobıra ol ibire çirdegı nimeler köringlep halçathannar.” İ.Kotyuşev (Şimşek çaktığında, onun ışığında yukarıdan dökülen yağmur, etraftaki her şey görünüyor.) **sağın pızıñna-** şimşek parıldamak. **sağın sağıl-** şimşek çakmak.

sağın- Düşünmek: “Anı istip, Aydo istinde sağın salça.” V.Kobyakov (Onu duyup, Aydo içinden düşünüyor.) **Pazınañ sağın, kögisneñ küres.** –Atasözü (Başınla düşün, göğüsle güreş.) **Purnada sağınıp al, anañ çoohta.** – Atasözü (Önce düşün sonra konuş.) **hara sağın-** kötü düşünmek. **istinde sağın-** içinden düşünmek. **sağın çör!, hatırla!, hatırda tut! onday sağın-** çare düşünmek. **nandıra sağın-** yeniden düşünmek. 2.Merak etmek, endişelenmek. 3. İhtimam göstermek. 4.Özlemek, hasret çekmek.

sağınçı bk.**sağıs**

sağındır- 1.Düşündürmek. 2.Merak ettirmek, endişelendirmek. 3.Özlem çektirmek.

sağınıs 1.Düşünüş, düşünme. 2.Endişe. 3.Özleme, özlem çekme.

sağınıs- 1.(birbirini) Düşünmek. 2.(birbirini) Merak etmek. 3.(birbirini) Özlemek.

sağır 1.(at) Sağrısı. 2.Sağırı derisinden yapılmış. **sağır maymah** sağrı derisinden ayakkabı.

sağıra- Saksagan ötmek.

sağırçı (atı dört nala) Süren, sürücü

sağırla- Atın sağrısına vurmak: “Anı çiksıde sağırlabışan Toyön, küreñ sıraylığ ool.” N.Domojakov (Onun sağrısına vurarak ürkütmüş Toyön, yağız yüzü oğlan.)

sağırlığ s. Sağrılı: “Sarığ tay, pıs hulahtığ, nunmah sağırlığ, tört çastığ mal.” N.Domojakov (Sarı tay, sivri kulaklı, dört yaşında hayvan.)

sağırthas *sag. zool.* Çekirgegillerden bir böcek.
krş. **sarısha**

sağırthı *zool.* Çekirge.

sağıs (ı.) 1. Akıl: “*Ol amdı, sağızına nime kırze, anı tahpahha kirip, ırlap çörçe.*” V. Kobyakov (O şimdi, aklına ne gelirse, onu türkü edip, söylüyor.) **Sağızın par polza, albahı polba.** –Atasözü (Aklın varsa, akılsızca davranma.) **sağısnañ sanazadır, kögisneñ kürezedir.** –Atasözü (Akılla hesap edilir, göğüsle güreşilir.) **sağızı çoh** akılsız, düşüncesiz. 2. Düşünce, fikir: “*Aydonıñ sağızına naa, hatıg, tırıg sağıs kire tüsken.*” V. Kobyakov (Aydo'nun aklına yeni, kesin, canlı fikir girivermiş.) **Sağızın çarlıh polzın, çazın uzah polzın.** –Atasözü (Düşüncen aydınlık olsun, yaşın uzun olsun.) **Sağıs talaydañ daa çalbah, pılıs tağdañ daa uluğ.** Atasözü (Fikir denizden de geniş, bilgi dağdan da büyük.) 3. Arzu, istek, dilek. **hıgırarğa sağıs par** okuma isteği var. **sağışa kır-** a) aklına gelmek b) ayılmak. **sağızı çit-** akli ermek. **sağızı çitpes** akılsız, aptal, akli ermez. **sağızı sıhhan kızı** delirmiş. **sağışa alınmas** anlaşılmaz. **ah sağıs** iyi düşünce. **hara sağıs** kötü düşünce. **çig sağıs** şüpheli düşünce. **tar sağıs** dar düşünce. **sağıp-pöğin-** düşünüp taşınmak. **sağıs habın-** aklını dermek, bir fikir düşünmek. **çiglenis sağısnañ küres-** şüpheli fikirle mücadele etmek. **sağısta tut-** aklında tutmak, aklına gelmek. **aymah sağıstar** çeşitli düşünceler. **orta sağıs** doğru düşünce.

sağıs (ıı.) Sakız, ağaç gövdesinde. krş. **saas**

sağısıra- Endişe etmek, kaygılanmak, telaşlanmak, rahatsız olmak: “*Anıñ sırayı ooğas-ooğas çurılığlap, sağısırıp, çobalğanı sırayınañ pıldıstıg pol turadır.*” V. Kobyakov (Onun yüzü çizgi çizgi kırışık, kaygılanıp acı çektiği yüzünden belli oluyor.) krş. **sağısıra-**

sağısırabas s. Kaygısız, tasasız, endişesiz.

sağısıras Kaygı, telaş, düşünce, gaille: “*Sağısıras çoh nanğa çathanda, uyğu daa tadılığ, anıñ habızı daa halın.*” N. Domojakov (Kaygısız yana yatınca, uyku da tatlı, onun uykusu da derin.) **sağısıras çoh** kaygısız, düşüncesiz.

sağısırat- Endişelendirmek, rahatsız etmek.

sağısıra- Merak etmek, endişelenmek: “*Şahadañar sağısıracañ nime çoğıl, sağaa çazılarğa kirek.*” S. Çarkov (Maden ocağında endişelenecek bir şey yok, senin iyileşmen gerek.) krş. **sağısıra-**

sağısırabas Meraksız, endişesiz.

sağısıras Kaygı, endişe: “*Anañ sah oloh tusta olarğa sınunda haydağ ağırıg pol parıp, anı haydi çazardañar sağısıras harılğan.*” İ. Kotyuşev (Sonra tam o sırada, onlara gerçekte hangi hastalık olduğu, onu nasıl iyileştirecekleri hakkındaki kaygı karışmış.)

sağısıros s. Kaygılı, endişeli.

sağıstıg s. Düşünceli, görüşlü, akıllı: “*Hızıgıstı körgen kızı irah sağıstıg pol paradır.*” N. Domojakov (Darlığı gören kişi uzak görüşlü oluyor.) **Çağban sağıstıg kizee çaballarıñ arazında çurtırğa sidik polcañ.** –Atasözü (İyi kalpli kişiye kötülerin arasında yaşamak güç gelir.) **ah sağıstıg** iyi kalpli, iyi niyetli, **hara sağıstıg** kötü kalpli, kötü niyetli. **irah sağıstıg** uzak görüşlü. **albah sağıstıg** çok akıllı; geniş düşünceli. **arıg sağıstıg** temiz düşünceli. **tar sağıstıg** dar görüşlü. **ilbek sağıstıg** geniş görüşlü.

sağıstır- *hlk.* Tokuşturmak, çakiştirmek.

sağıt (ı.) Çalılık, fundalık. **çılıgı çörceñ sağıttar** yılkinin otladığı çalılıklar.

sağıt (ıı.) (süreç avında) Pusu. **pozı sağıtha tur halcih** kendisi pusuya yatmış. **püürni ablaza, tağ say**

sağıtta turçalar kurt avlarken her dağda pusuya yatarlar.

sağıt- Ümitlendirmek, bekletmek.

sağlah (ı.) *kaç. zool.* 1. Kızböceği. 2. Çayır çekirgesi.

sağlah (ıı.) *zool.* Bıyıklı balık. **Tağ sağlağı.** – Bilmecce, kertenkele. (Dağ bıyıklı balığı.)

sağlan- 1. (hayvan) Yağlanmak, semirmek. 2. *hlk.* (top) Şişirilmek.

sağlandır- 1. Yağlandırmak. 2. *hlk.* (top) Şişirmek, kabartmak.

sağlas *hlk.* 1. Kızböceği. 2. Çayır çekirgesi, cırlak. krş. **sarlas**

sağlıh 1. Güçlü, kuvvetli. 2. Yağlı, besili (mal.)

sağol 1. Etrafi çitle çevrili yer. 2. Pusu.

sah (ı.) (köyün yakınındaki) Otlak, mera. **aal sağı** köyün otlağı.

sah (ıı.) *zf.* Tam, aynen: “*Aydo pastap haydi tüsken pozı, sah idök halın uyğu alıp uzupçathan polğan.*” V. Kobyakov (Aydo başlangıçta nasıl yattıysa, tam öyle derin uykuya dalıp uyumuş.) **sah andağ** tam öyle. **sah ol** tam o. **sah ol tusta** tam o zaman. **sah andoh** tam o sırada.

sah (ııı.) Ayık. **sap-sah** *tekr.* apayık.

sah (ıv.) bk. **sağol**

sah- (ı.) (böcek, arı, yılan) Isırmak, sokmak 2. *mec.* Isırmak, sokmak: “*İzig kündegı sas aarlar çili / Kırıp, sahçalar aymah sağıstar.*” M. Kilçiçekov (Sıcak gündeki yabanı arılar gibi / Girip sokuyor çeşitli fikirler.) **aar sahtı** arı soktu.

sah- (ıı.) (kıvılcım) Çıkarmak, çakmak.

saap bk. **sap-** Vurmak. **Ağastı pır hati saap añdara kis polbassıñ.** –Atasözü (Ağacı bir defa vurmakla kesip yıkamazsın.)

saha bk. **saah**

sahar 1. Şeker: “*Sahar oshas ah tısterı çapsınıs parğan oshastar.*” N. Domojakov (Şeker gibi ak dişleri birbirine yapışmış gibi.) **unah sahar** toz şeker. 2. Şekerle ilgili. **sahar zavodı** şeker fabrikası. **sahar haynathanı** şekerçilik. **kilkim sahar** kesme şeker. **unah sahar** toz şeker.

sahar ağırii *tp.* Şeker hastalığı.

saharlıg s. Şekerli. **saharlıg çay** şekerli çay.

saharnik Şeker kutusu, şekerlik.

sahayah oynı Körebe oyunu.

sahcañ aar Yaban arısı, şeker arısı.

sahcañ ot Isırgan: “*Sahcan ottar, sarıptar çili, haralıs halıp çathannar.*” N. Domojakov (Isırgan otları çalılık gibi kararıyorlar.) krş. **salğanah.**

sahı Payanda, dayanak, destek.

sahıl *zool.* Sincap.

sahpa Gelin şapkası. **altın sahpı pörık holtıhha hıstı, pazırçadır** altın gelin şapkasını koltuğuna kıstırıp dua ediyor.

sahpart bk. **sahpat**

sahpat (sağlık) İyileşme, düzelme. **sahpat polça** iyileşiyor.

sahpı Saç örgüsü krş. **sahpı.**

sahsarğa Kuzu postu. **sala mideelengen hurağannıñ tügı ös parza, anıñ teerizi sahsarğa tıp adalça** şayet yeni doğan kuzunun yünü biraz büyürse onun postuna “sahsarğa” adı verilir.

sahsın- Beklemek: “*Hal hıshını sahsınıp / Hazaa-hahpah naacılağlapça.*” A. Topanov (Sert kışı bekleyip / Ev bark tamir ediliyor.)

sahsınıs Bekleme, bekleyiş.

sahta- Beklemek, ummak: “*Nandırg daa sahtabin, multıhsar körgen.*” N. Domojakov (Cevap da beklemeden, tüfeğe doğru bakmış.)

sahtağ Bekleme.

sahtağcı Bekleyen.
sahtat- Bekletmek.
sahtır- (i.) Sokulmak, ısırılmak **Sım çathan**
çılannın huzuruğun passaın sahtırızarziñ, çabal
kiziniñ çoõğına kİRzeñ, çaptır salarziñ. –Atasözü
(Sessizce yatan yılanın kuyruğuna basarsan, ısırılırsın,
kötü kişinin sözüne girersen, yanılırsın.)

sahtır- (ii.) (çakmak taşı) Çaktırmak.
sal (i.) Sal: “*Solbirap ahhan suğlarıñnañ / Sallar*
inçe püdiğe.” M.Kokov (Çağlayıp akan sularından /
Sallar iniyor inşaata.)

sal (ii.) 1.Leke, katarakt. **haraana sal tartıp**
parğan gözüne ak leke (katarakt) düşmüş. 2.Çizgi. **tigir**
tözinde hızıl sal tartılıbıstı ufukta kızıl gurub çizgisi
oluştı.

sal (iii.) Melez. **pİrsİ hazah pİrsİ tadar polza**
sallar tİceñner (ebeveynden) biri Rus biiri Hakas
olursa “sallar” derler.

sal (iv.) 1.Maroken deride çiçekli şerit. 2.Çizgi,
çizgili. **sal is** çizgili kumaş.

sal (v.) (yayda) Kiriş.

sal- 1.Koymak: “*Alcibaynıñ hırınzar pas kilip, holın*
anıñ iñniñe sal salğan.” S.Çarkov (Alcibay’ın yanına
yürüyüp, kolunu onun omzuna koymuş.) **Çabalnıñ**
holına pİrgence, çahsınıñ çolına sal. –Atasözü
(Kötünün eline vereceğine, iyinin yoluna bırak.)
2.Sermek, salmak, atmak: “*İzelİbİsken tomıcahtı*
İñniçene sal salğan.” A.Topanov (Eskimiş paltosunu
/ Omzuna atıvermiş.) **tözek sal-** döşek sermek. 3.Atmak
ot sal- ateşe odun atmak. 4. Yükleme, üzerine atmak
arta sal- üzerine atmak. 5.Suya bırakmak. 6. Serbest
bırakmak, salmak: “*Çe Payusa anı salbaan, holtiinañ*
haap alğan.” A.Çerpakov (Fakat Payusa onu
bırakmamış, koltuğundan tutmuş.) 7. Sunmak, vermek
Tamah salcañ kızı tağ asçañ . –Atasözü (Yemek
sunan kişi dağ aşar)8.Eylemin yapılıp bittiğini gösteren
yardımcı fiil olarak kullanılır. **çölen sal-** yaslanmak.
çoohtan sal- konuşmak. **hos sal-** birleştirmek. **saap sal-**
vurmak. **tüzep sal-** rüya görmek. **toy sal-** düğün etmek.
nımah sal- masal anlatmak **at sal-** atı serbest bırakmak.
tölke sal- a)büyü yapmak. b) fala bakmak **pleset sal-**
dans etmek. **hayığ sal-** dikkat etmek. **sispek sal-**
bilmece sormak. **hıra sal-** ekin ekmek. **köl sal-** atı
koşmak, koşumlamak. **kög sal-** şarkı, türkü söylemek.

sal- z.f.Az, biraz: “*Apçaynıñ ah sırayı uyathanına*
sala hızar parğan.” G.Topanov (Apçay’ın ak yüzü
utandığından biraz kızarmış.) **sala sula** şöyle böyle,
üstünkörü, biraz. **ağastar sala sula suulaşçalar** ağaçlar
hafiften kimildiyorlar.

salaa 1.Dal, budak: “*Pİs pİr ağastıñ salaalarıbı,*
pİske pıtırığça çarabas.” V.Şulbayeva (Biz bir ağacın
dallarıyız, biz ayrılamayız.) **huruğ salaalar** kuru dallar.
2.Parmak: “*Kögeneginiñ appağas moydırıgına palğaan*
hara torğı galstugin, oñdaylaanni, iki salaazınan töle
tibiretçe.” G.Topanov (Gömleğini bembeyaz yakasına
bağladığı siyah ipek kravatını, iki parmağıyla devamlı
titretiyor.) 3.Filiz, sürgün. **çaçah salazı** çiçek filizi.
4.Meme ucu. **İnektiñ sızım salaazı** ineğin uzun meme
uçları. **salaa çoh** parmaksız. **uluğ salaa** baş parmak.
ustığ salaa işaret parmağı. **suh salaa** işaret parmağı.
ortın salaa orta parmak. **ortımah salaa** yüksük
parmağı. **çimalçih salaa** küçük parmak, serçe parmağı.

salaacı (i.) bk.salaacı
salaacı (ii.) (ağaç dallarından örülmüş) Masa.
salaalan- Dallanmak, budaklanmak.

salaalacı Yan yana koşulmuş iki ata bağlanmış
teskere, sedye. **hañaa çoh polğan tustarda nimelerni**
salaaçaa salıp attığ sözİrtİp köşceñner atlı araba

olmadığı zamanlarda eşyaları teskereye koyup atla
sürükleyerek geçiyorlarmış.

salaalığ s.1.Dallı, budaklı: “*Çoon salaalığ hazıñ*
körİniş pastapçalar.” G.Kazaçinova (İri dallı
akağaçlar görünmeye başlamış.) 2.Parmaklı. 3.Meme
uçlu.**sızım salaalığ İnek** uzun memeli inek.

salaas bk.siles
salaaş bk.salaalacı
salahay (saç örgüsünde) Püskül.
salam Selâm. **izen-salam aytışan** karşılıklı selâm
vermişler.

salañ bk.sarañ
salañır bk.sarañ
salañna- Sallanmak.
salañnat- Sallandırmak.
sala-pula tekr. Şöyle böyle, güçlkle: “*Olar*
palaların kip-azahtarınañ na sala-pula ikİncİli tanıp
turadırlar.” N.Tinikov (Onlar çocuklarını sadece
elbiselerinden güçlkle zor tanıyorlar.)

sala-sula tekr. Şöyle böyle, öylesine, üstünkörü:
“*Aydo, sala-sula hatığ-hutuğ nİmeneñ azıranabas,*
malnañ çazaa sıhhan.” V.Kobyakov (Aydo, üstünkörü
katıksız yiyeceklerden yiyip, malla birlikte ovaya
çıkılmış.)

salba sag. Sapan.
salbah-sulbah tekr. 1.Yamru yumru. 2.Aptal,
beceriksiz.

salbancih kız. Mercan dizisi bulunan küpe.
salbancıhtığ s. Mercanlı. **salbancıhtığ ızırğa**
mercanlı küpe.

salbañna- 1.Sallamak, ırgalamak: “*Hara hus azağı,*
hara namaçı çİli, salbañnap pariğanın kör halğan
Fedor Pavloviç.” N.Domojakov (Kartal ayağının, kara
yama gibi, sallandığını görüvermiş Fedor Pavloviç.)
2.Asılı kalmak.

salbañnas- 1.Sallanmak. 2.Asılı kalmak.
salbañnat- 1.Sallatmak, ırgalatmak **azahtarınañ**
salbañnadarğa ayaklarıyla sallamak. 2.Asılı bırakmak.
salbañnos 1.Salkım. 2.Sarkık, sarkan. **salbañnos**
pörİk bir kadın şapması.

salbı (i.) (hastalık) Şiddetlenme. **salbı tüstİR**
şiddetli hastalanmış.

salbı (ii.) Uzun (yol) : “*Toraat, suğluh köleçkezi*
sığdrızıp, hılağay huzurii çayılıp, salbı töbİn İnske
kire subay çorİhnan çorta halğan.” V.Kobyakov (Doru
at, suluk zinciri şıkırdayıp, seyrek kuyruğu yayılıp
uzun yoldan inişe doğru adı gidişle koşmaya başlamış.)

salbı (iii.) 1.Ağaçların kabukları altındaki tabaka.
2.Bu tabakadan yapılmış.

salbı (iv.) kaç. (dağda) İniş.
salbıh Su birikintisi.
salbılan- (hastalık) Şiddetlenmek. **kızı salbılança**
hastanın durumu kritikleşiyor.

salbır Dizgin eki. **salbır tİN** uzun dizgin.
salbıra- 1. Sallanmak. 2. Dağılmak, karışmak.
salbırañ hlk. s. Benekli, çilli.
salbırañnan- (hafif) Dalgalanmak. **suğ**
salbırañnança su hafiften dalgalanıyor.

salçı- Sebepsiz yere çıkışmak, kavga etmek.
salçih s.Hırçın, kızgın, kavgacı: “*Çooğım sağısha*
çir kİrbinçe / Sañay daa minİ salçih tİzİnner.”
M.Kilçiçekov (Konuşmam akıllara hiç girmiyor /
Tümüyle bana kavgacı desinler.)

salda 1.Pulluk. 2.Karasaban.
salda- 1.Kemirmek: “*Andada pİs huruğ söökter*
saldap öspesçİkpİs.” V.Şulbayeva (O zaman biz kuru
kemikler kemirerek büyümezdik.) 2.mec.Kendi kendini
yemek, kemirmek: “*Anañ çobalçam, uzup polbin*
ireelençem pozımnı saldapçam.” V.Şulbayeva (Sonra

yoruluyorum, uyuyamayıp acı çekiyorum kendi kendimi yiyorum.)

saldam 1. Peyke, sıra. 2. (sandık için) Dayanak, destek. 3. Zemin. **saldam altı** bodrum.

saldat- Kemirtmek.

saldı Kötü ruh.**iirde een turada saldı hamnapça** akşamleyin 1ssız evde kötü ruhlar kamlık eder.

saldıma bk.saldı

saldır- 1. Koydurmak, bıraktırmak: “*Altın ayahtığ azıñni / Salğıldırbin daa alğayzıñ.*” M.Bainov (Altın kadeli içkini / Koydurmadan alırsın.) 2. Yükleme, atmak. **pironı pasha kizee saldırıbishanı** suçu başkasına yüklemek.

salfetka Peçete.

salğah Dalga: “*Kök talaynıñ köbik salğahtarın / Çurtum çolında körbeebın min am daa.*” M.Bainov (Mavi denizin köpük, dalgalarını / Yurdum yolunda görmedim ben henüz.) **talay salğağı** deniz dalgası. **çurtas salğağı** hayatın gidişatı.

salğahta- Sallamak, kadarmak, dalgalanmak: “*Abistiñ sarığ küdir sazın / Çilbep, at çil salğahtaan.*” M.Bainov (Abis’in sarı karışık saçlarını / Dalgalandırıp at gibi sallamış.)

salğahtal- Dalgalanmak: “*Haya-tastarğa urungli, salğahtala ahhlabisçathan.*” İ.Kotyuşev (Kayalara taşlara vurarak, dalgalanarak akıyor.)

salğahtan- Dalgalandırmak: “*Sayrap ahhan çulattar Salğahtanıp ağıbışan.*” A.Topanov (Çağlayıp akan dereler / Dalgalanıp akmış.) **puğday talay çili salğahtança** buğday deniz gibi dalgalanıyor.

salğahtandır- Dalgalandırmak.

salğahtığ s. Dalgalı.

salğan Şalgam krş. **salgın**.

salğanah bot. Isırgan krş. **sahcañ ot.**

salğıl- Dalgalanmak, sallanmak .

salğıldır- Dalgalandırmak .

salgın bot. Şalgam. **hızıl salgın** pancar. **açığ salgın** beyaz turp. krş. **salğan.**

salğıs 1. Tuzluk. 2. (dokuma tezgahında) Mekik.

salğış kız. bk. **salğıs**

salhuzuh bot. Ayçiçeği, günebakan.

salğ (ı.) (kurutulmuş) Et.

salğ (u.) Avcıyı koruyan ruh. 2. Fetiş, put. **añ teerizneñ itken salğılar** av derisinden yapılmış putlar.

salğıla- Eti kurutmak için ince ince kesmek.

salıh 1. Solmak: “*Çil ibire anıñ söğinde / Çahayah salıhpinça, tişçeler.*” M.Kilçiçekov (Yıl boyunca onun mezarında / Çiçek solmuyor, diyorlar.) **suğ çoh çahayahtar salıhça** susuzluktan çiçekler soluyor. 2. Sararmak: “*Salıhçathan polarlar.*” V.Şulbayeva (Sararmış olmalılar.)

salıl- Konulmak, konmak, bırakılmak, salınmak: “*Stolda çiiştiñ aymağı salıltır.*” N.Tyukpiyekov (Masaya yemeğin çeşitleri konmuş.)

salılğı Sıfat.

salım (ı.) Çiy, çiy damlası: “*Kügürt odi pürülibişken / Küskü salım sooğına.*” A.Topanov (Çayır otu kaplanmış / Güzün soğuk çiyiyle.) **salım huraanca irge partır** çiy kuruyana kadar ere varmış.

salım (u.) Kurutulmuş et. **pır salım it** bir pişirimlik et.

salım (u.) s. Ağır.

salımna- (ı.) Çiy düşmek, çiylenmek.

salımna- (u.) Ağırlaşmak.

salımnığ (ı.) s. Çiyli.

salımnığ (u.) s.1. Ağır: “*Aydonıñ pazın arta aar salımnığ haas pişik sıñılı tüşken.*” V.Kobyakov (Aydo’nun başı üstünden ağır kayış kamçı şaklamış.) 2. Şişman, semiz. **salımnığ mal** semiz hayvan.

salın- 1. Bırakmak, koymak, salmak: “*Hacan oolah, iki-üs hati östep, holların köksınzer istig ide salınıp alğanda, anda la Arina Petrovna suğzar ikincizın oylaan.*” N.Domojakov (Oğlan iki üç kez inleyip, kollarını göğsüne doğru rahat bıraktığında, Arina Petrovne suya doğru ikinci kez koşmuş.) 2. Güvenilmek, inanılmak.

salıncah Hayvan yavrusunun içinde doğduğu zar.

salıncahtığ s. Zarlı. **hurağanah salıncahtığ töreen** kuzucuk derisinde zarıyla doğmuş.

salıs- 1. (birlikte) Koymak. 2. (birlikte) Serbest bırakmak. 3. (birlikte) Yerleştirmek.

salıstr- Gevezelik etmek, palavra atmak, dedikodu yapmak: “*Agur tuñma, tizeñ, haydi saba salıstr sıhça, anıñ için ulam na pırosınıstığ.*” A.Çerpakov (Agur kardeş, ise, nasıl gevezelik ediyor, bu yüzden de daha çok suçlanıyor.)

salı tart- (ipi) Sararak bağlamak.

salkovay Ruble: “*250 salkovay alarğa hınmınçam.*” V.Şulbayeva (250 ruble almak istemiyorum.) **üs salkovay paalığ** fiyatı üç ruble.

salplat Şal.

salıyut Top atışıyla selâmlama: “*Çiñisteñer iskırgeñner salıyuttar.*” İ.Kapçıgaşev (Zaferi haber vermişler top atışları.)

salıyutovat’ pol- Top atışıyla selâmlamak.

sam (ı.) 1. Kendi kendine atan yay. 2. Üç yüzeyli ok.

sam (u.) (hastalık) Şiddetlenme, artma. **ağırığ sam polar** hastalık şiddetlenecek.

samaan s. Gürültücü, sivri dilli. **samaan hat** dırdırcı kadın.

samcı- Kabarmak, şişmek.

samnah Kaşık: “*Oolnın, ahsına üs-tört samnah suğ ağıshan.*” N.Domojakov (Oğlanın ağzına üç dört kaşık su akıtmış.) **çay samnağı** çay kaşığı.

samnan- 1. Yara iltihaplanmak. **palıh soohha samnança** yara soğuktan iltihaplanıyor. 2. Ağrımak, sızlamak.

samoderjaviye Mutlakıyet, otokrasi.

samoderjavnay s. Saltlık, mutlakıyet.

samodeyatel’nay s. Amatör, gönülden yapan.

samodeyatel’nost’ 1. Girişkenlik, girişimcilik. 2. Amatörlük, amatörce.

samok 1. Kilit. **samok palazı** anahtar. 2. Sürgü.

samoğı çoh mılth sürgüsüz silâh.

samokritiçnay Kendi kendini tenkit.

samokritika Kendi kendini tenkit, öz eleştiri.

samolıyot 1. Uçak: “*Halın kiini tobırçadır / Hatığ hanattığ samolıyot.*” M.Arşanov (Derin göğü yarıyor / Sert kanatlı uçak.) 2. Uçakla ilgili. **samolıyot püdürii** uçak sanayii.

samoopredelenie Kendi kaderini tayin.

samorodok Külçe. **altın samorodoğı** altın külçesi.

samovar 1. Semaver: “*Çarım könek kırceñ hola samovarnı çalgışan izibisçeñ kızı.*” N.Domojakov (Yarım kova su alan tunç semaveri tek başına içen kimse.) 2. Semaver, semaverle ilgili.

san 1. Hesap. 2. Sayı. **San sanırğa sağıs kirek, sağınıp pögınerge is kirek.** –Atasözü (Sayı saymaya akıl gerek, hesap yapmaya us gerek.) **sanı çoh** a) sayısız. b) sayılamayacak kadar çok. **adalçathan san mat.** doğal sayı. **hatapçathan san mat.** çarpan. **hatalçathan san mat.** çarpılan. **pır san gr.** teklik, tekil. **köp san gr.** çokluk, çoğul.

sañ Çan; zil: “*Pastap mında pastağızın / Sığarğam sañ ünımnı.*” M.Ugdıjekov (Önce burada ilk kez / Çıkarayım çan sesimi.) **sañ sap-** zil çalmak, çan vurmak. **sañ sığdırapça** çan çalıyor. **sañ sıñura-çañ,** zil şingırdamak. **sañ tapsa-** zil çalmak.

san pasha Tuhaf, garip, acayip, kendine has.

sana Kayak, kızak.

sana- 1.Saymak, olduğunu düşünmek, farz etmek, addetmek: “*Alcibay pozın iñ çaskalığ kizee sanapça.*” S.Çarkov (Alcibay kendini en bahtlı kişi sayıyor.) **Athalah aını athanğa sanaba.** –Atasözü (Vurmadığın avı vurdum sayma veya dereyi görmeden paçayı sıvama) 2.Saymak, hesaplamak: “*Hanca nımrham haap pariziñ / Pozıñ daa sanabaan polarziñ?*” N.Tinikov (Ne kadar yumurtamı kapıp gittiğini / Kendin de saymamış olmalısın.) **ahça sana-** para saymak. **orta sana-** doğru saymak.

sanacih Hesaplı. **Sağıstıg sanacih, sağızı çoh sögüncik.** –Atasözü (Akıllı hesaplı, akılsız küfürbaz.)

sanağ Hesap: “*Apar ibiñzer! - noğa-noğa idi surınğanına sanağ pirbin çoohtanğan Fedor Pavloviç.*” N.Domojakov (Götür evine! –niçin öyle istediğini hesap vermeden konuşmuş Fedor Pavloviç.)

sanah Ren geyiği veya köpek koşulan kızak.

sanaka bk.salahay

sanal- 1.Sayılmak. 2.Hesaplaşmak: “*Çazıda çörze, sağısnañ sanalıp, çobal çörçe.*” V.Kobyakov (Yazıda giderken, kendi kendine hesaplaşıp acı çekiyor.)

sanalğı gr. Sayı sıfatı.

sanalıg s.Kayaklı, kızaklı. **sanalıg kross** kayak krosu.

sanan- Saymak, kendi kendine saymak: “*Çahsı sanan polbinçathan parashannı udaa hañırtıp alcañnar.*” N.Tyukpiyev (İyi sayamayan zavallıyı devamlı kandırmışlar.)

sanas Sayma, sayış, sayım, hesap.

sanas- 1.Sayışmak, ödeşmek: “*Paynuş, min siniñ için ünim pirgem, ya? Am minneñ haydi sanazar.*” V.Şulbayeva (Paynuş, ben senin için çok çalıştım, ya? Şimdi benimle nasıl ödeşeceksin?) 2.Sayışmak, hesaplaşmak. “*Pot, Klanya, sanasçam min uzi-pazi çoh çurtazım için.*” V.Şulbayeva (Vay, Klanya, hesaplaşıyorum ben ucu başı olmayan hayatım için.)

sanat- (sayı) Saydırmak.

sanatoriy Sanatoryum, tedavi ve dinlenme evi.

sanatornays.Sanatoryumla ilgili, sanatoryuma ait.

sanatornay imneg sanatoryum tedavisi.

sanattır- Saydırmak, hesaplatmak.

sañay zf. Bütünü, tamamıyla: “*Pazarda sañay la tas hara pastar odırğlapça.*” V.Şulbayeva (Pazarda tamamıyla kara başlılar ‘Rus olmayanlar’ oturuyor.) **sañay parıbishan** temelli gitmiş. **sañay çahsı** çok güzel.

sanazah Bir çocuk oyunu.

sanbat ask. Tabur doktoru.

sancı Muhasebeci, sayman.

sañdal bk.sañzar

sañday 1.Niyet, dilek, arzu. 2.Plân. 3.İma.

sañdayla- 1.Niyetlenmek, arzusunda olmak. 2.Plânlamak.**hızın oolğa al pirerge sandaylapça** kızını oğluna almayı plânlıyor. 3.İma etmek.

sañdı Sert, katı. **sañdı haas** sert kayış. **sañdı teer** sert deri.

sañdı bk.sañdı.

sañıltah hlk.s. 1.Çınlayan. **sañıltah kızı** çınlayan sesli kişi. 2.Parlak.**sañıltah tavar kirı kizee çarabas** parlak kumaş yaşlı kişiye uymaz.

sañıs bot. Kartopu. **aba sanızı** bir kartopu türü.

sanıtar Hasta bakıcı, sıhhiye eri.

sanıtarнай s.Sıhhiyeyle ilgili, sıhhi. **sanıtarнай komissiya** sağlık komisyonu.

sanktsiya Tasdik, onaylama.

sañmal Sütün ekşitilmesiyle elde edilen bir tür içecek.

sañmarah Serap, ilğim.

sañmay 1.At alnı. 2.Kakül, perçem. **sañmaydañ pastap hıralğan kızı sağızı çoh polar** perçeminden başlayarak saçını kırıştıran kişi düşüncesizdir.

sañmırah 1.Bebeğin beşiğinin baş altına konulan boyunluk. 2.Alaçığın üzerine kapatılan kumaş.

sañna- Çan çalmak, zil çalmak, çınlamak: “*Olğannarıñ har uhtarınañ min horihpinçam: olar teñze dee, miniñ tonımañ sañnap parçalar.*” M.Çebodayev (Çocuklarının kar toplarından ben korkmuyorum; onlar değse de, benim paltomdan çınlayıp geçiyorlar.)

sañnat- Çan çaldırmak, zil çaldırmak, çınlatmak.

sannıg s. 1.Sayı. 2.Sayı, az. **tariğ toğıstarına teere sannıg la küñner haldı** ekim günlerine sadece sayılı günler kaldı. 3.Hesaplı

sañniğ s. Çanlı, zilli: “*Hayzı kıziler, uluğ ülükündeğ çili, hostaan attıg, sañniğ, tarantas hañaa kölglep alıp kilgleenner.*” I.Kostyakov (Bazı kişiler, büyük bayramdaki gibi, süslenmiş atlı, çanlı, araba koşup getirmişler.)

santimetr Santimetre.

sañzar Zayıf, kemikli. **sañdal sööktig mal** derisi kemiği kalmış mal. **sañzar hat** a) cadı. b)*mec.* zayıf kadın.

sap (ı.) 1.(bitkide) Sap. 2.(araç gereçte) Sap: “*Hamcı sabınañ kün kirizınzer köztken.*” N.Tyukpiyev (Kamçı sapıyla batıyı göstermiş.) **paltı sabı** balta sapı.

sap (u.) Sertleşmiş ur, tümör. **sap tur partır** tümör sertleşmiş.

sap- 1.Çarpmak. **çürek saphanı** yürek çarpması. 2.Dikmek, ekmek. **Toñ çirge tit örgeñ sappacañ.** – Atasözü (Donmuş yere yapraklı ağaç dikilmez.) 3.Vurmak, çarpmak: “*Ol pazoh pırer hatap sıraylarına hamcınañ saphlabışan.*” V.Kobyakov (O yine, birer kez yüzlerine kamçıyla vurmuş.) **Atha münmeende, hamcı sappa.** –Atasözü (Ata binmeden, kamçı vurma.) 4.Dövmek: “*Hınçam körege turnalar / Ot sapçañ pügime tüsseler.*” N.Tinikov (Seviyorum görmeyi turnaları / Ot dövdüğüm çayıma inseler.) **huzuruhnañ sap-** kuyrukla vurmak. **oda sap-** kırmak parçalamak. **çara sap-** yarmak, parçalamak. **ot sap-** ot öğütmek, dövmek. **as sap-** ekin biçmek. **tan sap-** rüzgâr uğuldamak, esmek. **hol sap-** a) el sallamak. b) el çırpmak, alkışlamak. **hus hanadın sabın-** kuş kanat çırpmak. **pura sap-** kötü koku yaymak. **hır sap-** kırılmak, kır düşmek. **hara senee sap-** çok zayıflamak.

sapçah Varil. **ayran açıthan sapçah** ayran ekşitme kabı.

saphı Tırpan, orak: “*Saphılar pır ünneñ sulas sıhsa, soonda köpen oshas ottar iretti halıp odrıça.*” N.Tyukpiyev (Tırpanlar bir sesle uğuldadığında, ardından küme gibi otlar yığılıp kalıyor.) **ört oshas çitig saphı** çok keskin tırpan.

saphılan- Çırpınmak. **suğda saphılan-** suda çırpınmak.

saphın Süvari müfrezesi. **saphın pazı** süvari başı.

saphıncı Hizmetçi. **alnında çörege saphıncıñ polam** senin sadık hizmetçin olayım.

saphıt bk.sahpat

sapog Çizme: “*Hıshacah türeyliğ ipçiler sapoğı.*” İ.Kotyuşev (Kısacık konçlu kadın çizmesi.)

sapogtıg s. Çizmeli: “*Soldat kızı sapogtıg polarğa kirek polğan.*” F.Burnakov (Asker kişi çizmeli olmalı idi.)

sappa Balta.

sappacah Nacak.

sap-sarığ *tekr.* Sapsarı.
sapta- 1.Saplamak, sap takmak,. 2.Saplamak, geçirmek **çipti inee saptap salarğa** ipi iğneye saplamak. 3.Beşik kermesi yapmak. **İçigde saptap salğan** küçükken beşik kertmesi yapmış.
saptat- 1.Saplatmak, sap taktirmek. 2.Saplatmak, ipliği iğneye taktirmek.
saptığ *s.* Saplı, sapı olan.
saptır- Çarpılmak: “*Anıñ simşkelig küreñ sırayı, çashi çilge saptırıp, torılğlap parğan.*” V.Kobyakov (Onun sivilceli yağız yüzü, bahar üzgârına çarpılıp, pürüzlenmiş.)
sapyor İstihkam eri.
sar *zool.* Balık kartalı. krş. **sathıs**
sara 1.Ağaç fincan. 2.Büyük kâse. 3. Tas. **alıptar işceñ ala sara** alpların içtiği ala kâse. **ölgen kızını çuğcañ sara** ölen kişiyi yıkayacak tas.
saraamcın 1.Maymun. **kızı sıraylığ saraamcın** insan yüzü maymun. 2.Yer altında mitolojik yaratık. **tügençi çılda çir altınan saraamcın sığar** kıyamet yılında yer altından ‘saraamcın’ çıkacak.
saraashır Sarı aygır.
sarahay bk. **sarañhay**
sarañ *s.* Güçsüz, çabuk yorulan. **sarañ at** güçsüz at.
sarañhay Sık olmayan, aralıklı.
sarapçı 1.Güneş gözlüğü. 2.Şapka siperliği. **kartuz sarapçı** kasket siperliği.
sarapsan *bot.* Revent, buğdaygillerden çok yıllık bir bitki. **sarapsan saptarı** reven saptarı.
saray Ambar, odunluk, ahır: “*Sağam ol, saray altında tünepeçetken hızıl petuğı pastağızın tapsırınan, tura salğan.*” N.Domojakov (Şimdi o, ambar altında tüneyen kızıl horozunun ilk ötüşüyle, kalkmış.)
sarbah (ı.) *s.* Yaramaz, haşarı.
sarbah (u.) *sag.* 14-16 yaşlarında kız.
sarbah (uu.) *zool.* Sincap.
sarbazan *ask.* Top. **sarbacannarnıñ tabızı istilgen** topların sesi işitilmiş.
sarçın At bağlama direği. **ibiniñ alında at palğacañ altın sarçın turçadır** evinin karşısında at bağlayacak altın direk duruyor.
sardam İnce bir kumaş türü. **Hıdattañ ağılğan sardam tavar** Çin’den getirilen ince kumaş.
sardıh 1.Yiyecek veya içecek kalıntısı. **arağaniñ sardığı** içkinin artığı. 2.Ruhlara sunulan içkini artanı. **ham otha naanıp, sardığı ağırığ kizee pirçe** kam ateşe sunup, içkinin kalanını hastaya veriyor.
sarğa- Elemek, savurmak.
sarğa *zool.* Bir somon türü.
sarğaas Elek, kalbur.
sarğahta- Elekte elemek, kalburdan geçirmek.
sarğal- 1.Sararmak: “*İRte çashıda, aniñ odi, hıshi soohtı tobirğanda, huurta tartıp sarğal parğan.*” V.Kobyakov (İlk yazda, onun otu, kış soğuşunu yarararak, kuruyup sararmış.) **Hara pazıñ hazarğanca, hasha tiziñ sarğalğaca çör.** –Atasözü (Kara başın kırılıncaya kadar, ak dişin sararincaya kadar yaşa.) 2.Solmak. 3.Eskimek.
sarğalt- 1.Sarartmak. 2.Soldurmak. 3.Eskitmek.
sarğamdıh bk. **sarğamzıh**
sarğamzıh Sarımsı krş. sarğamdıh.
sarğay *bot.* Sarana, zambakgillerden bir bitki.
sarğaydan halas itceñ saranadan ekmek yapılır.
sarğayah *sag.* Maslenitse. (Eski bir bayram.)
sarğıcah Buzlanmış inek dışkılarından yapılan kızak.
inek arığnañ idilgen sarğıcah inek tezeğinden yapılan kızak.
sarğlah *sag.zool.* Köstebek.
sarğos bk. **sarğaas**

sarhıncah *anat.* Kırkbayır.
sarı *sag.* Çift olan şeyin teki.
sarı- Sarmak: “*Çabus, sol pudına irgi holıstı sarıbas, tastınan nıske pağıcahnañ palğap saltır.*” V.Kobyakov (Çabus, sol buduna eski ketenle sararak, dışından ince iple bağlamış.)
sarığ (ı.) 1.Sarı: “*Ah azahıtığ hızıl toraat mungen, hıshacah sarığ tonniğ kızı çadı kiligen.*” V.Kobyakov (Ak ayaklı doru ata binmiş, kısa sarı paltolu kişi yaklaşmış.) **sarığ pastığ saashan polba** sarı başlı saksagan olma. **ah sarığ** açık sarı. **hızıl sarığ** kızıl sarı. **altın sarığ** altın sarısı. **sañmal sarığ** çok sarı. 2.Sarışın. **sarığ suğ** süt suyu.
sarığ (u.) 1.Kuş ve hayvan dilinden anlayan. 2.Erlik Hanın hizmetçisi.
sarığ aalcı *tip.* Sıtma.
sarığ hayah 1.Eritilmiş yağ. 2.Maslenitsa, eski bir bayram.
sarığmay Eritilmiş yağ.
sarığ seek Sivrisinek: “*Paza pır sağıs hulaana sarığ seek çili nımlapça.*” N.Domojakov (Yine bir fikir kulağına sivrisinek gibi vızıldıyor.)
sarığ suğ Süt suyu.
sarıh (ı.) Yan, taraf. **pır sarıhtağı** bir taraftaki. krş. **sarı.**
sarıh (u.) Terlik, pabuç. **çayğıda kisceñ türeyi çoh sarıh** yazın giyilen konçsuz terlik.
sarıhtır- Sıkmak.
sarıh bk.sarığ (u.) 2.
sarıh- Sarılmak.
sarım Sırım, ip, deriden ip. **öökteñ sarım idip hamcı ürceñ** hayvanın karnından sıırım yapılıp kamçı örülür.
sarımdıh bk. **sarımsıh**
sarımsıh Sarımsı.
sarın 1.Şarkı, türkü **sarın sarna-** şarkı söylemek. 2.Kuş ötüşü: “*Pırdeñ-pırdeñ ot arazına tüklep, sarınların tohtathlapçalar.*” V.Kobyakov (Birer birer ot arasına inip, ötüşlerini kesiyorlar.)
sarın- Sarılmak.
sarıncah Atkı, şal.
sarınçı Şarkıcı, türkücü: “*Köñni mañat sarınçı hıs, pabazınan arınmacañ polza, pu çalbah çazılarğa toldıra sarnap odıracıh.*” N.Tyukpiyekov (Gönlü güzel şarkıcı kız, babasından utanmasaydı, bu geniş ovalar dolusu şarkı söylerdi.)
sarıñmay bk. **sarığmay**
sarıp (ı.) Çalı, çalılık: “*Sahcan ottar, sarıptar çili, haralı halıp çathannar.*” N.Domojakov (Isırgan otları, çalılar gibi kararıp duruyorlarmış.)
sarıp (u.) Ağaç köklerinden yapılmış ip.
sarıs Kavga, münakaşa.
sarıs- Kavga etmek, tartışmak: “*Ür sarıshan soonda, kolhozha ‘Altın çul’ at pırılgen.*” M.Kokov (Uzunca tartıştıktan sonra, kolhoza “Altın Çul” adı verilmiş.)
sarısha *zool.* 1.Kızböceği. 2.Çayır çekirgesi, cırlak.
sarıstığ *s.* Kavgalı, tartışmalı.
sarıt- Sardırmak: “*Mağaa, tizeñ, pazım sübürekneñ dee sarıt salğan polza, ‘pu sıbını ol ağılğan’ tip olğannarnıñ suulashanın isterge uğaa çahsı polğan.*” M.Çebodayev (Bana, ise, başım bezle sarılmış olsa da, ‘bu fidanı o getirmiş’ diye çocukların konuşmasını işitmek çok iyi geldi.)
sarı Taraf, yan. **sol sari** sol taraf. **pray sarınañ** bütün yönlerden. **ol sarında ooldar, pu sarında hıstar.** –Bilmece, tarak (O yanında oğlanlar, bu yanında kızlar.)

sarındağlar Taraf olanlar, yandaşlar. **mir sarındağlar** barış yanlıları.

sarlah zool.Kokarca.

sarlıh zool. Tibet öküzü, yak. **sarlıh puğa** erkek yak. **sarlıh tazın** enenmiş Tibet öküzü.

sarmay sag. Yağ; tereyağı.

sarna- Şarkı, türük söylemek: “*Sarna sin, nancicaam / Kööñ üzilbes polzın / Tadar ib niñrezin / Çathanım köglezin.*” N.Tinikov (Söyle sen, arkadaşım / Şarkınbitmez olsun / Hakas evi inlesin / Yatığım söylesin.) 2.(kuş) Ötmek: “*Min sarnazam, çir çazança / Ağın suğ daa köglig.*” N.Tinikov (Ben ötünce, yeryüzü güzelleşir / Akarsular da neşeli.)

sarnah Esinti, serin rüzgâr: “*İziğ künde sarnah abıtça noza.*” N.Domojakov (Sıcak günde esinti uyuklatıyor ne de olsa.)

sarnahtan- Serinlemek: “*İdi adapçalar, küsküdeği indeykalar çili sarnahtanıp, saray üstünde honçathan apsahtı.*” N.Domojakov (Öyle adlandırıyorlar, güzün hindileri gibi serinleyip, ambar üzerinde yatan ihtiyarı.)

sarnan- Kendi kendine şarkı söylenmek.

sarnas- 1.Eğlenmek, birlikte şarkılar söylemek **sarnazarğa çat çahsı, çobalıbissañ, tuğan çahsı** eğlenirken yad güzel, kötüleşince akraba güzel. 2.(kuşlar) Ötüşmek: “*Kilgen torğayahtar çazı üstün köglendirip sarnasçalar.*” V.Kobyakov (Gelen çayır kuşları ovanın üstünü neşelendirip ötüşüyorlar.) 3. Ötmek, ses çıkarmak: “*Terpektek sarnas pastaannar, hañaa ıgırap sıhhan.*” N.Domojakov (Tekerlekler ötmeye başlamış, araba gıcırdamış.)

saro Öd, safra. **saro polıp çayılb** safra olup yayılma.

sartlama zf.Apaçık: “*Amdı anı uğaa çarılı körgeñ, olar iblengen tus amğızına çitire sartlama köringen.*” A.Çerpakov (Şimdi onu çok aydınlık görüyor, onların evlendiğinden bugüne kadar apaçık görünmüş.)

sarsıh Tek, çift olmayan: “*Sarsıh azağı İzeñedeñ suurunıp, pazınañ çirge çaçıla parğan.*” V.Kobyakov (Bir ayağı üzengiden sıyrılıp, başıyla yere yayılmış.) **sarsığı** teki, çiftin biri. **sarsıh könektig** tek kovalı. **sarsıh harahtıg** tek gözlü. **sarsıh harahtıg iney tooza nime itçe.** – Bilmece, iğne (Tek gözlü nine her şeyi yapıyor.)

sartah (I.) Ağaçta ölü konulan yer. **ürde üreen kizini sartahha salcañnar** yaşlı ölen kimseyi ağaçta hazırlanan yere koyarlar.

sartah (II.) 1.Sibirya’da bir boy adı. 2.Özbek

sartıh bk.sardıh

sart-kispe Yarı yarıya, yarısı kesilmiş.

sart-mirt tekr. bk.sart-kispe

sas (I.) Yabanî, evcil olmayan: “*Amır ottap çörgeñ sas çilğilar, kineñin orbañnaza tüsken.*” N.Domojakov (Sakince otlayan yabanî yılkılar, aniden ürkererek birbirine girmişler.) **sas örtektek** yabanî ördekler. **sas aar** kızgın arı. **sas at** yabanî at. **sas harahtıg** yabanî gözlü. **sas hılıhtıg** vahşî tabiatlı.

sas (II.) Saç: “*Olğannarnıñ hulahtarın tolğırğa paza sastarın çularğa mañnan halğan.*” A.Kuzugaşev (Çocukların kulaklarını çekmeye ve saçlarını yolmaya acele etmiş.) **sas çoh** kel. **uzun sas** uzun saç.

sas (III.) 1.Saz, batak. **irtçee çoh sas** geçidi olmayan bataklık. 2.Sazlık, bataklık.

sas- (I.) Dürtmek, itmek, batırmak, sokmak, deşelemek: “*Hadarçalabın, -tıp, tayağın çir sashlap, töbün körübizip, nandırğın Aydo.*” V.Kobyakov (Otlattıyorum, deyip, sopasıyla yeri eşeleyip, yere bakarak cevap vermiş Aydo.)

sas- (II.) 1.Saçmak, dökmek, serpmek, yaymak: “*Ah çazınıñ sıhhan odı çibek sashan oshas poladır.*”

V.Kobyakov (Ak yazının çıkan otu ipek saçmış gibi oluyor.) 2.Fırlatmak, atmak: “*Hatıg hol, azıra tartıp, izikser sashan.*” N.Domojakov (Sert el, çekip ayırarak kapağa fırlatmış.)

sas-oyda tekr. Sırt üstü, arka üstü.

sasha- Bozmak, dağıtmak.

sashah (I.) zool. At sineği.

sashah (II.) Bühtan, iftira, kara çalma.

sashahta- İftira atmak, karalamak.

sashıs 1.Zıpkın. 2.İtici, itecek.

sashla- Dürtüklemeye, sarsmak: “*Klanya Ogastı sashlapça.*” V.Şulbayeva (Klanya, Ogas’ı dürtüklüyor.)

sastıg (I.) s.Saçlı: “*Ağbah sastıg kiziniñ sastarı çili.*” V.Kobyakov (Dağınık saçlı kişinin saçları gibi.)

sastıg (II.) s.Sazlık, bataklık: “*Zaimkanıñ alını hiri paza üstünzari hiri tilolig, sastıg çir.*” V.Kobyakov (Çiftliğin önü yanı ve üst tarafı bataklık, sazlık yer.)

Sastıg çirge paspa, çabal kizideñ pırıkpe. –Atasözü (Sazlık yere basma, kötü kişiyle münasebet kurma.) **sastıg çir** sazlık yer.

sastır- (I.) 1.İttirmek 2.Çekişmek, kapışmak.

sastır- (II.) Saçtırmak, dağıtırmak, döktürmek.

sat- Satmak: “*İnegin sadarğa çaratpaam, çe tün hızıhsam, sadarğa kirek polıbizar.*” G.Topanov (İnegini satmasına müsaade etmedim, fakat çok sıkıştırsam, satmak için gerek olur.) **sadıp al-** satın almak. **sadıp pır-** başkası için satın almak.

satellit Peyk, uydu.

sathıs zool.Balık kartalı.krş.sar

satıra- Gürlemek: “*Pis, tigir satıraan çili, kineñin nızırı tüsken djaz muzıkazına tun parğan odırçabis.*” V.Tatarova (Biz, gök gürlemesi gibi, aniden bağırarak caz müziğinden kulağımız tıkanmış şekilde oturuyoruz.)

satırma Un ve yağın katılmasıyla yapılan milli yemek.

satın 1.Saten. 2.Satenden **satın kögenek** saten elbise.

satırt Gürültü, gök gürültüsü. **tigirniñ satırtı** gök gürültüsü.

satıra ed.Hiciv, yergi.

satirik Hiciv yazarı, hicivci.

satıra- Böğürmek, bağırarak.

sattır- Sattırmak.

say (I.) 1.Çakıl, say: “*Ağban hazındağı say.*”

İ.Kostyakov (Abakan ırmağı kıyısındaki çakıl.) 2.Sığ, sıklık. **kime sayğa turdı** gemi sıklıkta durdu.

say (II.) s..Her: “*Çe min kilgen say dollar çoh hacan daa nanminçam.*” V.Tatarova (Fakat ben her gelişimde dolarsız hiç dönmüyorum.) **çıl say** her yıl. **kün say** her gün. **polğan na say** her sefeerinde.

say (III.) Sedir kabuğu.

say (IV.) Sinir krizi. **say hat** histerik kadın.

say (V.) Küçük kemik. **say söögim saylaannarım** küçük kemiğimi sayanlarım.

saya- 1.Çözmek. 2. Açmak. 3.Serbest bırakmak.

sayağ 1.Çözme. 2.Açma. 3.Serbest bırakma.

sayağlıg s.1.Çözülmüş. 2.Açılmış. 3.Serbest bırakılmış.

sayah 1.Seyrek: “*Sayah öskı sağalın pırde pirsınzer sarbayt salça.*” A.Çerpakov (Seyrek keçi sakalın bir birine bir diğerine döndürüyor.) 2.Seyrekçe.

sayal- 1.Çözülmek. 2.Açılmak. 3.Serbest bırakılmak.

sayan- 1.Çözülmek. 2.Açılmak. 3.Serbest bırakılmak.

sayas 1.Süyek, cebire. 2.şor. Çadır kazığı.

sayaş bk.sayas

sayat- 1.Çözdürmek. 2.Açtırmak. 3.Serbest bırakırmak.

sayba- 1.Kırmak, parçalamak, yıkmak, zarar vermek. 3.Dağıtmak, bozmak: “*Aday-hustiñ ürışkeni, olğan-uzahitiñ hıshırışanı, orlashanı aalniñ amırın saybap turadır.*” V.Kobyakov (Köpeklerin havlaması, çocukların bağrıışması köyün sessizliğini dağıtıyor.) **arağa ardatça, ağıl sağıstı saybapça** içki yorar, akli fikri dağıtır.

saybağ 1.Zarar, ziyan, kötülük 2.Kötü, zaralı: “*Köp saybağ hılıhtarın tüzetken çohır adayniñ pu hamcı.*” N.Domojakov (Çok kötü huylarını düzeltilmiş ala köpeğin bu kamçı.) **saybağ çoh** zararsız, ziyansız. **saybağ it-** zarar vermek. krş.**saybah**

saybağcı Zarar veren.

saybah Kötü, huysuz: “*Pashazı Agurniñ saybah hılığınañar suulas sıhhan.*” A.Çerpakov (Başkaları Ağur’un kötü huyu hakkında fısıldaşmaya başlamış.) krş. **saybağ**

saybal- Kırılmak, bozulmak, dağılmak: “*Uluğ aalniñ pazına çağdap kilip kör kilize, aalniñ amırı saybalıp, pazoh haydağ-da çon horılışça.*” V.Kobyakov (Büyük köyün başına yaklaşıp baktığında, köyün sakinliği bozulmuş ve halk koşuyor.) **saybalbas oñday** bozulmaz düzen, tavır.

saybır Rahvan: “*Aylah tağniñ oliinca pır çalañ kızı saybır pazıtmañ taydırıp odır.*” V.Kobyakov (Aylah dağının yamacından bir atlı rahvan gidişle iniyor.)

saybırla- Rahvan gitmek.

saydan Şeytan. **aynamı köni adabin saydan tıpçeler** şeytani doğrudan söyleyerek ‘saydan’ diyorlar.

sayğa- Üzmek, moralini bozmak: “*Pükte kööges tapsapça / Miniñ çazım sanapça / Oy, köögizek, sarnaba / Köñniceemni sayğaba.*” V.Şulbayeva (Çayırda guguk ötüyor / Benim yaşımı sayıyor / Oy, kuğukcuk şarkı söyleme / Gönülcüğümü üzme.)

sayğah (ı.) 1.İftira, bühtan. 2.Müfteri, iftira atan. 3.Kavgacı, çatak.

sayğah (ıı.) Kamın yardımcıruhu.

sayğahçı 1.İftiracı, karalayıcı. 2.Kışkırtıcı.

sayğahta- 1.İftira atmak. 2.Kışkırtmak.

sayğahtas- 1.Birbirine iftira atmak. 2. Birbirini kışkırtmak.

sayğahtastır- 1.İftira attırmak. 2.Kışkırttırmak.

sayğahtat- 1.İftira attırmak. 2.Kışkırtmak.

sayğar- (kam) Ruhları incelemek.

sayğot Bakan.

sayğot-tura Bakanlık.

sayka Küçük francala.

saylama bk.**saylandı**

saylan- Sinir krizi geçirmek.

saylandı (çatı yapımında) Üste konulan tahta.

saylığ s.Say taşı olan yer. **ahhan suğ saylığ polcañ** akarsu say taşı olur.

sayra- (ı.) Saksığan ötmek. **saashan sayrapça** saksığan ötüyor.

sayra- (ıı.) Karaya oturmak.

sayra- (ııı.) 1.Ağaç kap kurumak, kuruyup çatlamak. 2.Kurumak: “*Sayrap ahhan çulattar Salğahtanıp ağıbışan.*” A.Topanov (Kuruyup akan dereler / Dalğalanıp akıvermiş.)

sayrah hlk. s. Seyrek.

sayral- Çökmek, yıkılmak harap olmak.

sayram Sığ, suda sığılık yer.

saytah Taze (süt) **saytah süt** taze süt.

sayzan (ı.) bot. Bir tür mantar.

sayzan (ıı.) hlk. Güzel, hoş.

sazan (ı.) (büyükbaş hayvanın) Sırım, ham derisi. **sazan meley** ham deriden eldiven. **sazan hap** deri çuval, torba.

sazan (ıı.) zool. Sazan.

sazıcah İnce saç.

sazıl- (ı.) Dürtülmek, itilmek: “*Türçe polğanda, kime çarğa sazıl sıh parğan.*” İ.Kotyuşev (Kısa süre sonra kayak kıyıya itilmiş.)

sazıl- (ıı.) Saçılmak, dökülmek.

sazın sag. Kağıt.

sazıs- (ı.) Dürtüşmek, itişmek.

sazıs- (ıı.) Saçılmak, dökülmek.

sberegatel’nay s. Tasarrufla ilgili.

sberkassa Tasarruf sandığı.

sberknijka Tasarruf sandığı cüzdanı.

sbornik Antoloji, seçki.

sçyot Hesaplama, muhasebe.

sçyotovod Muhasebeci.

sçyotçik Sayman, sayım memuru.

sdaça Para üstü.

sdel’şcina Parça başına işçilik.

sdobnay s. Tereyağlı yumurtalı. **sdobnay ipek** tereyağlı yumurtalı ekmeç.

seans Seans.

seçka (ı.) Kıyma satırı.

seçka (ıı.) Samanla yapılan yem.

se(e)dem Ayrana benzer içecek.

sedok Cokey, yarış atı binicisi: “*Olarnıñ pırsın sablığ sedok Paskir Sartıkov çügürter.*” İ.Kostyakov (Onların birini ünlü cokey Paskir Sartıkov koşturuyor.)

seek Sinek: “*Mañzıraan seek sütke tıs pardı ba, ool?*” İ.Kostyakov (Acele eden sinek süte mi düştü, oğul?) **hara seek** karasinek. **sarığ seek** sivrisinek. **kül seek** böcek.

seel bot. İnce melez ağacı.

seenek Hangar, sundurma: “*Köni seenek izğınzer parğan.*” A.Çerpakov (Doğruca hangar kapısına gitmiş.) krş. **serey**

seep s. Zayıf, cılız.

seer Sundurma, çardak. **pora attı seer altına palğaptır** bora atı çardak altına bağlamış.

seereñ 1.Kötü ruh, şeytan. 2.*mec.* İhtilâflı kişi.

seet 1.Sık orman. **uluğ seetke kır parğabıs** sık ormana girdik. 2.Çulum’da orman adı. **seet kızı** Çulum Hakas’ı.

segir- 1.Atılmak, seğırtmek, fırlamak: “*Min am otha daa seğirbizem!*” S.Çarkov (Ben şimdi ota da seğırtirim.) **Seğirbeske seğirbe, harıspasha harıspa.** –Atasözü (Seğırtmeyeceğine seğırtme, karışmayacağına karışma.) 2.Oyun oynamak, dans etmek.

seğireñe Seğırtten, bir dakika yerinde durmayan.

seğires Oyun, dans.

seğiresçi Oyuncu, dansçı.

seğireste- Hızla hareket etmek: “*Ağas oyıstığ hañaa hatığ seğirestep odırğan.*” N.Domojakov (Ağaç işlemeli araba sertçe hareket etmiş.)

seğiris- (birlikte) Seğırtmek.

seğiris Seğırtme, zıplama.

seğiristes- Seğırtişmek: “*Haydağ köp çoon hustar seğiristesçe.*” N.Domojakov (Ne çok iri kuşlar seğırtişiyor.)

seğırt- Seğırtmek.

seğırtkes 1.Yay, zemberek 2..*mec.* Pire.

sekpen kız. Mide.

sekpenek bk.**sekpen**

sekret Sır. **sekret sığar-** sır vermek.

sekretariat Sekreterlik.

sekretnay s. Gizli, mahrem. **sekretnay slujba** gizli görev.

sektor 1.Sektör. 2.mat.Daire kesmesi, sektör.
seksiya Seksiyon, kısım.
sekunda 1.Saniye: “*Pazağı sekundada Vaska tashar polğan.*” A.Kuzugaşev (Az önceki saniyede Vaska dışarda idi.) 2.Saniye ile ilgili. **sekunda strelkazi** saniye ibresi.
selek Çadır. **suğ hazında selek tarthan** su kıyısında çadır kurmuş. 2.Cibinlik. 3.Çocuğun göbek bağının saklandığı torbacık. **seleki pizikke palğapçalar** göbek bağının bulunduğu trbayı beşiğe bağlarlar.
seleksioner 1.Islah uzmanı, tohum uzman.
 2.Seçici (seçme.)
seleksionnay Islah, islahla ilgili.
seleksionnay stanitsiya islah istesyonu.
seleksiya Islah işleri.
seley (daha) Uzun: “*Ooğım sinneñ seley çi.*” V.Kobyakov (Oğlum senden biraz daha uzun.)
selim bk.selek
selmey 1.Kılıç. 2.Silâh.
selo Köy.
sel’sovet Köy ihtiyar heyeti: “*Ol selsovetke parar, pray nime ornında polar.*” N.Domojakov (O köy ihtiyar heyetine gidecek, her şey yerinde olacak.)
selyodka zool.Ringa balığı.
sem’ya Aile. **sem’yanıñ çleni aile ferdi.**
sem’yalıg s.Aileli.
sem’ya-uyalıg tekr. Ailesi olan, aileli.
semafor Semafor.
semantika gr. Semantik, anlam bilimi.
semestr Sömestre, yarı yıl tatili..
seminar Seminer. **propagandisttar seminari** propagandacılar semineri.
senek (ı.) 1.Antre, sofa. **açih senek** veranda, taraça.
 3.Ot yığını.
senek (ıı.) Ağaçtan içki mayalama kabı.
separatnays.Ayrı, münferit. **seperatnay mir** ayrı dünya.
separator Separatör, ayırıcı.
sera kim.Kükürt.
serey Hangar, sundurma: “*Min tashar serey üstünde honadırbin, ibde köksim husça.*” N.Domojakov (Ben dışarda hangar üstünde yatıyorum, evde içim daralıyor.) krş. **seenek**
sergey sag.Tuzak, kapan.
seriya Seri, dizi.
serjant ask. Çavuş.
serp Orak.
sessiya Toplantı, toplantı oturumu: “*Pu surıglarnı sessiyaa sıgararbis.*” V.Şulbayeva (Bu sorunları toplantı gündemine alırız.)
sestra Hemşire: “*Anıñ hirında sestra odırçathan.*” S.Çarkov (Onun yanında hemşire oturmuş.)
setka File, ağ.
sever Kuzey. **severdegı çonnar** kuzeydeki halklar.
severnay s.Kuzeydeki.
sevoobrot Almaşık ekim, nöbetleşe ekim.
sevryuga zool.Mersin balığı.
seyalka Mibzer, ekme makinesi.
sezon Sezon, mevsim. **teatr sezoni** tiyatro sezonu.
sfera Alan, saha. **vliyanie sferazi** etki alanı.
shema Şema, kroki.
shodka Toplantı.
sholastika Skolâstik.
siba- (ı.) Sıvamak: “*Kemniñ pezineñ, hazan sibaçathan hattarni oshas ağılbay ı pıgırap turça - anızı ças hazıñ.*” N.Nerbişev (Kimin sobasından, kazan

sıvayan kadınları gibi ak duman çıkıyorsa, onunki yaş akağaç.) **tura siba-** ev sıvamak.
siba- (ıı.) Süzmek, (içkiyi) imbikten geçirmek, damıtmak. **arağa siba-** içki damıtmak. **pos sibaan arağa** ev işi votka.
siba Lâden ağacı krş.**sıbi.**
sıbal- (ı.) Sıvanmak.
sıbal- (ıı.) Süzölmek, imbikten geçirilmek.
sıbandı Sıvama, sıvalama.
sıbar Alçak, rezil. **hara sıbar istilg kızı** çok kötü niyetli kişi.
sıbarlan- Kudurmak, azmak.
sıbat- (ı.) Sıvatmak.
sıbat- (ıı.) Süzdürmek, imbikten geçirtmek.
sıbattır- (ı.) Sıvatmak.
sıbattır- (ıı.) Süzdürmek, imbikten geçirtmek.
sıbay şor. Devamlı giyilen giysi.
sıbdıh Uysal. **sıbdıh pala** uysal çocuk.
sıbdıra- Hışırdamak.
sıbdırağ Hışırdama.
sıbdıras- Hışırdamak.
sıbi Lâden ağacı: “*Irah la çir pu, sıbi hayda öşçetkeniñ dee kör kilzın.*” M.Çebodayev (Uzak da yer, lâden ağacının nerede yetiştiğini de görüp gelsin.) krş.sıba.
sıbıh 1.Dedikodu. **sıbit itpe** dedikodu etme.
 2.Konuşma, sohbet. 3.Söylenti. 4.Mırıltı, fısıltı.
sıbıh-çabıh tekr. Hırgür.
sıbıhta- Mırıldamak, fısıldamak.
sıbıhtan- Mırıldanmak: “*Ek, huday, - sıbıhtamp, Sarap apsahtıñ hada töreen oçı harındazınıñ kilni Payusa sidenge tayan turıbıshan.*” A.Çerpakov (Ey, Tanrım, - mırıldanıp, Sarap ihtiyarın küçük kardeşinin gelini Payusa çite yaslanmış.)
sıbir- Süpürmek, silmek: “*Pıldırtpin, pas pıladı puliinañ sıbirıbzıp, apsahtıñ hosti pastırğan.*” A.Çerpakov (Belli etmeden, şalının ucuyla silip, ihtiyarla birlikte yürümüş.)
sıbıra- Fısıldamak, mırıldanmak **Sıbirap çoohtaan çooch- hop çooch, hatıg çoohtaan çooch- sın çooch.** –Atasözü (Fısıltıyla söylenen konuşma, yalan konuşma, sert söylenen konuşma, doğru konuşma.)
sıbıra zf. Her zaman, ebedî olarak.
sıbırağ 1.Fısıltı, mırıltı. 2.(hastaya) Üfürük.
sıbırağçı Cadı, efsuncu, üfürükçü: “*Ubet soonañ sıbırağçı ipçi kiler.*” V.Şulbayeva (Öğleden sonra üfürükçü kadın gelecek.)
sıbiran- Mırıldanmak, fısıldamak: “*Pıstıñ aalğa ayna püdirgen nime kilçe, -tıp sıbiranğanı tashar istilgen.*” M.Kokov (Bizim köye şeytan işi bir şey geliyo, diye mırıldanması dışarıdan işitiliyor.)
Sıgırzañ, çil polar, sıbiranzañ, hop polar. –Atasözü (Islık çalsan yel olur, mırıldansan, yalan olur.)
sıbiras- Fısıldaşmak, birbirine mırıldamak.
sıbiras Mırıldanma, fısıldama.
sıbirğan sag. (deride) Döküntü.
sıbirğas bk.sıbirği.
sıbirği Süpürge krş.**sıbirğas.**
sıbirıs- (birlikte) Süpürmek.
sıbirt- Süpürtmek.
sıbıshı (avı kandırmak için) Avcı düdüğü. **sıbıshı kiik palazı çili tapsapça** avcı düdüğü dağ keçisi yavrusu gibi ses çıkarır.
sıbit bk.sıbıh
sıda- 1. Katlanmak, dayanmak: “*Anıñ niskecek moynıcağı, halbah pörıktıg pazın tırep sıdabin, hoyralarğa hınçathan çili körinçe.*” V.Kobyakov (Onun incecik boynu, geniş börklü başını taşımaya dayanamayıp, bükülür gibi görünüyor.) 2. Başa çıkmak,

üstesinden gelmek, gücü yetmek. **sıdap polbin** dayanamayarak.

sıdabas s.Sabırsız, tahammülsüz.

sıdamah Tahammül, sabır, metanet, direnç, güç: “Çalgıs ipçi le kızı pik sıdamağın közitken.” N.Domojakov (Sadece kadın sağlam direncini göstermiş.) **Sıdamahha kirek küsti tarınıhha üretpeceñ.** –Atasözü (Tahammül için gereken gücü, kızınla harcama.)

sıdamahtıg s.İstemli, azimkâr, sabırlı, tahammüllü.

sıdan- Gücü yetmek, dayanmak: “Yakın, idiniñ ağırğanına sıdanmin, harahtarın alas-sulas körıp, abağırça.” V.Kobyakov (Yakın, vücudunun ağrısına dayanamayıp, gözlerini ağartıp, bağıyor.)

sıdas- (birlikte) Dayanmak, mukavemet göstermek.

sıdat- Sabır göstermek, tahammül ettirmek, dayandırmak.

sıdırban kaç.Küçük bitki yetişen yer.

sıg (ı.) Peynir sıkma ızgarası. **piçirö hurğatçañ sıglar** peynir kurutma ızgarası.

sıg (u.) Dikiş, dikiş uzunluğu.

sıg (m.) Ayıyı uyandırmak için inine sokulan çubuk. **kürgen ayında aba inine sıg tastapçalar** ocak ayında ayı inine çubuk sokarlar.

sıga tut- Sıkı tutmak. 2.Sıkıp suyunu çıkarmak.

sıganah sag.Dirsek krş.**çıganah**

sıganahta- Dirseklerini dayamak.

sıgar- 1.Çıkarmak **hara suğni haynadıp, hayah sıgar polbassiñ** kara suyu kaynatmakla, yağ çıkaramazsın. . 2.Atmak, çıkarmak: “Min sïrerni çoo soğıp, sıgara sürebñ!” V.Kobyakov (Ben sizi çok dövüp, işten çıkarıp atarım!) **toğistañ sıgar-** işten çıkarmak. 3.Yayımlamak, neşretmek **piçik sıgar-** kitap yayımlamak. 4. Bırakmak **ülüs sıgar-** miras bırakmak. 5.Yukarı kaldırmak, yükseltmek: “Prayzıbis Yuraa habazıp, uluğ ügredıge sıgardıbis anı.” G.Topanov Hepimiz Yura’ya yardım edip, yüksek öğrenim yaptırıldı.) 6.(para) Çekmek. 7. (yumurtadan yavru) Çıkarmak: “Olar amdı, uya çazap, palaların sıgarıp öskırçeler.” V.Kobyakov (Onlar şimdi, yuva yapıp, yavrularını çıkarıp büyütüyorlar.) **arağadañ sıgar-** içkiyi bıraktırmak. **tamkıdañ sıgar-** sigarayı bıraktırmak. **söök sıgar-** ölüyü götürmek, cenazeyi kaldırmak.

sıgara e. Beri: “Ol iirdeñ sıgara haydağ sağıs kırbeen?” S.Çarkov (O, akşamdan beri neler düşünmedi ki?) **gorodtañ sıgara maşinalık kilgebis** şehirden beri arabayla geldik

sıgardır- Çıkarttırmak: “Malnı irte sıgardırıp, oray ağıldırbin...” V.Kobyakov (Malı erken çıkarttırıp, geç getirtmeyerek...)

sıgarıl- 1.Çıkarılmak. 2.İşten atılmak, çıkarılmak. 3. Neşredilmek, yayımlanmak. 4.(miras) Bırakılmak. 5.(yukarı) Kaldırılmak. 6.(para) Çekilmek.

sıgarıs- 1.(birlikte) Çıkarmak. 2.İşten birliktelikte atılmak, çıkarılmak. 3.(birlikte) Yayınlanmak. 4.Miras bırakılmak. 5.(birlikte) Yukarı kaldırmak. 6.(birlikte para) Çekmek.

sıgarıs 1.Çıkarma, çıkarış. 2.Üretim.

sıgarızah Bir iskambil oyunu.

sıgart- 1.Çıkartmak. 2.İşten çıkartmak, attırmak. 3.Yayımlatmak. 4. Miras bıraktırmak. 5. Yukarı kaldırtmak. 6.Para çektiirmek.

sıgba bk.**sıgbin**

sıgbin 1.Dağ keçisi sürüsü. **alton kiiktin sıgbinı** altmış dağ keçisinin sürüsü. 2.kız. İki yaşında dağ keçisi.

sıgda Ok uçu kılıfı, kını. **pağır sıgdalar** bakır ok ucu kını.

sıgdağan bk.**sıg (m.)**

sıgdıh Tıngırdayan demir parçası, kamın sırtında ses çıkaran halkalar.

sıgdıhtas bk.**sıgdıh**

sıgdıra- Şingırdamak, tıngırdamak telefon, kapı zili çalmak. **telefon sıgdırapça** telefon çalıyor. **ızık sıgdıra-** kapı zili çalmak.

sıgdıras- Şingırdamak: “Toraat, suğluh köleçkezi sıgdırazıp, hılağay huzurii çayılp...” V.Kobyakov (Doru at, suluk zinciri şingırdayıp, seyrek kuyruğu yayılıp.)

sıgdıras 1.Şingırdama. 2.Zil. **tüür istinde sıgdıras sıgdırap odırça** tef içinde ziller şingırdayıp duruyor.

sıgdıros bk.**sıgdıras**

sıgdırat- Şingırdatmak, tıngırdatmak, telefonu çaldırmak: “Kirek polza, sıgdırat, mına minñ telefonum.” V.Şulbayeva (Gerekirse şingırdat, işte benim telefonum.)

sıgı- Nemlenmek, ıslanmak: “Nañmır suuna nince-nince hati sıgıbas...” V.Kobyakov (Yağmur suyunda tekrar tekrar ıslanarak...)

sıgıl-(ı.) Solmak, renk atmak.

sıgıl-(u.) Akmak, süzülme: “Sol kömıskezinde oyih çir, sol harağımañ hannıg ças sıgılça.” N.Domojakov (Sol kaşında açılma, sol gözünden kanlı yaş çıkıyor.)

sıgım 1.Ürün. **öskırgeñ çir tamağının sıgımı ilbek poltır** yetiştirilen tahıl ürünlerinin verimi gazel olmuş. 2.Ürün kalitesi. 3.Tiraj.**kindenñ sıgımı** kitabın tirajı.

sıgım- Kırpmak, kırpışmak: “Çiit ool, apsañnañ çoohtashan arazında, pozınzar harah sıgım salıp odrıgan.” N.Domojakov (Genç oğlan, ihtiyarın konuşması sırasında, kendine göz kırpıp oturmuş.)

sıgındı Posa, küspe. **sıgındı husha pırceñ** posa kuşa verilir.

sıgıngı padej gr. Çıkma hâli.

sıgınıs- (birlikte) Kırpmak, kırpışmak: “Ooğas tastar suğ ötıre üzıgı çoh harah sıgınısçalar.” N.Domojakov (Küçük taşlar suyun içinden durmadan göz kırpıyorlar.)

sıgır 1.Mitolojik dev. **purunda çathan çiti sıgır holında polğan** eskiden yatık (müzik enstrümanı) yedi devin elinde imiş. 2.Tepegöz, tek gözlü dev. **sıgır huu hat** tek gözlü cadı.

sıgır- 1.İslık çalmak 2.Çınlamak, inlemek, 3.Cik cik ötmek: “Zoyka paza isse, huzıcah çolnıñ sol sarında sıgır parça.” N.Domojakov (Zoyka yeniden dinlediğinde, kuşcağız yolun sol yanında ciklıyor.) **Sıgırzañ, çil polar, sıbırzañ, hop polar.** –Atasözü (İslık çalsan yel olur, mırıldansan, yalan olur.)

sıgıray zool.Şakrak kuşu.

sıgırcah zool. Çekirge.

sıgırıg 1.İslık. 2.Gıcirtı

sıgırıs- 1.Gıcırdaşmak, (birbirine) islik çalmak: “Terpekter sıgırıs sıhında, Fedor Pavloviç haybağınan.” N.Domojakov (Tekerlekler gıcırdamaya başladığında, Fedor Pavloviç,etrafına bakınmış.) 2.(birlikte) İslık çalmak.

sıgırıs İslık, gıcirtı. kkrş.**sıgırıs**

sıgırt- İslık çaldırmak.

sıgırtas Düdük. **pala sıgırtazi** çocuk düdüğü.

sıgırtos bk. **sıgırtas**

sıgıs (ı.) Verim, bereket **sıgıs çoh** verimsiz, çorak. krş.**sıgım**

sıgıs (u.) 1.Çıkış, çıkma. 2.(güneş) Doğma, doğuş **kün sıgızı** a) güneşin doğuşu. b) doğu: “Hoortay ağa

kün sığızınzar haya odırğan.” N.Domojakov (Hoortay ihtiyar doğuya doğru bakarak oturmuş.)

sığıs- (birlikte) Çıkmak: “*Hashı holı polbaza, adınar haytpas - irten uzı-pazı sığızar.*” N.Domojakov (Eşkiya eli yoksa atınız, farketmez, sabah ne olduğu ortaya çıkar.)

sığıt-(ı.) Gözleri yaşarmak.

sığıt-(ıı.) Islatmak; nemlendirmek. **kip azah sığıt-** elbiseyi ıslatmak.

sığıtır- Islattırmak, nemlendirmek.

sıgla- Seyrek dikmek.

sıglal- Seyrek dikilmek.

sıglat- Seyrek diktirmek.

sıgrıs 1.Gıcirtı: “*Hacan hañaa terpekterı kürgen habırğazında sıgrıstarın tohtadıbıshannarında, anda kızı horğıstıg üstıg pala çathan.*” N.Domojakov (Araba tekerlekleri kurgan yamacında gıcirtılarını durdurduklarında, orada insanı korkutan yüzü çocuk yatıyormuş.) 2.Islık. krş.**sıgrıs**

sıh 1.Nem, rutubet. 2.s.Islak, nemli. 3.zf. Islak olarak.

sıh-(ı.) 1. (tohum vb.) Çıkmak, uç vermek **taaraan çırıme as sıhsın; tas pazıma tük sıhsın** ektiğim yerde ekin bitsin, kel başımda kıl çıksın. 2.Çıkmak, yola koyulmak **Añnap-hustap sıgarda, izestig arğıs taap al.** –Atasözü (Ava çıkarken, güvenilir arkadaş bul.) **hırğa sıh-** dağa tırmanmak. **çorihha sıh-** yolculuğa çıkmak. 3. Ortaya çıkmak, peyda olmak. **haydañ sıhtıñ** nereden çıktın? **kün sıh-güneş** doğmak: “*Kün köstelip sıgarınañ, pray çırnıñ üstü çıltrama çarihnañ çabınıbıshan.*” S.Çarkov (Güneşin kızarıp çıkmasıyla, bütün yeryüzü parlak ışıkla kaplanıyor.) 4.Bırakmak, vazgeçmek. **tamkidañ sıh-** sigarayı bırakmak. **arağadañ sıh-** içkiyi bırakmak. 5.Dil açılmak. **tıl sıh-** çocuk konuşmaya başlamak **oolamniñ tılı sıhtı** oğlum konuşmaya başladı. 6. Doğmak: “*Yuranañ pis iki harındañ sıhhan tuñmalarbis.*” G.Topanov (Yura ile biz iki kardeşten doğan kardeşleriz.) 7.Koyulmak, başlamak anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır: “*Çe oloh tusta pırosınıstıg körısneñ körıp, çoohtap sıhhan.*” S.Çarkov (Fakat tam o sırada mahcup bakışla göz atıp, konuşmaya başlamış.) “*Çabal tomcağın sözıre, oylap sıhhan.*” V.Kobyakov (Kötü paltosunu sürükleyerek, koşmaya başlamış.)

sıh-(ıı.) Sıgımak, almak.

sıh-(ııı.) Kısmak, kırmak, sıkmak. **harah sıh-** göz kırmak.

sıhar- Çıkarmak.

sıhsar-(ı.) (kolu.) Sıvamak, sıyırmak. **iki pileen sıhsarıp, ol toğın sıhtı** iki bileğini sıvayıp işe koyuldu.

sıhsar-(ıı.) Eritmek: “*Albahı paylar sıhsarcañnar çonnu / Arıhan-halğanın kömzerceñner anıñ*” M.Arşanov (Aç gözlü zengiınler eritmişler halkı / Kalanlarını yok etmişler.)

sıhsın- Eteği sıvamak, toplamak. **tonıñ ideğın sıhsındı** paltosunun eteğini topladı.

sıhta-(ı.) Ağlamak. **Çayğızın hathır çöredırzıñ, hışızın sıhtap çöredırzıñ.** –Atasözü (Yazın gülersen, kışın ağlarsın.)

sıhta-(ıı.) Sulamak, ıslamak, nemlendirmek: “*Hıra sıhtırğa çayılçathan / Arıg suğda körınçe çaacı ool.*” İ.Kotyuşev (Tarla sulamaya akan /Temiz suda görünüyör savaşçı oğlan.)

sıhtaah Ağlamsık, gözü sulu, sulugöz, çok ağlayan.

sıhtağ Ağlama.

sıhtal- Islanmak, nemlenmek.

sıhtas bot.Süsen. krş.**sımışa.**

sıhtat- Ağlatmak.

sıhtıg 1.s.Islak, nemli: “*Nince dee hassalar, sıhtıg la çır uçurapça.*” S.Çarkov (Ne kadar kazsalar da sadece sulu yer çıkıyor.) 2.Islak, nemli olarak.

sı (ı.) 1.Saygı, hürmet. 2. Güven, itimat, takdir. **erınmeen kızı suğa kırçe** üşenmeyen kişi takdir edilir.

sı (ıı.) Çadır kafesi çitası.

sı (ııı.) bk. **sıg (ı.)**

sıdañ Sıvı (içecek). **sıdañ ügre** sıvı çorba.

sı sap- Kesmek, kırmak: “*Çiit püürniñ pilñ sañay su saphan polğan Saraashır.*” N.Nerbişev (Genç kurdun belini bütünüyle kırmış olmalı Sarı aygır.)

sığa kır- Kariyer yapmak.

sıh 1.Çember, halka. **hañaa suğızı** poyra. 2.Tekerlek, tekerlek lâstıgı. **teglek sıgı** tekerlek lâstıgı. 3.Jant. 4.Kasnak.

sıh-saah tekr. Islık sesi.

sıhta- 1.Hıçkırarak ağlamak. 2.Ciyaklamak, cıvıdamak.

sıhtaas 1.Hıçkırarak ağlama. 2. Ciyaklama, cıvıdama.

sıhtat- 1.Hıçkırarak ağlatma. 2.Ciyaklatmak, cıvıdatmak.

sıla- 1.(yılan) Tıslamak. 2.(böcek) Vızıldamak, uğuldamak. 3.Vızırdaşmak.

sılas- Vızırdaşmak, uğuldaşmak: “*Hacan iki hıba harahçay at alınça sulaspınañ irtkende.*” N.Domojakov (İki boz kırlangıç vızırdaşarak atın önünden geçtiğinde...)

sın zool. 1.Sığın, ala geyik. 2.Sığınla ilgili. **sın müüzı** sığın boynuzu.

sın-(ı.) Sebepsiz yere çıkışmak .

sın-(ıı.) Sığınmak, yaşamak, ilişmek: “*Olğannar sunçalar surağlap.*” A.Kuzugaşev (Oğlanlar yaşıyorlar sorarak.) **Sıbıraanğa sunma, kürleenneñ tispe.** – Atasözü (Fısildayana yaşama, gürlayenden kaçma.)

sınañ e. -den beri, -den bu yana **min sinı pıltrıgı** **sınañ körbeem** men seni geçen yıldan beri görmedim.

sıncahtal- Yararak girmek.

sıncah Çivi, takoz **sıncahtı** **sıncahnañ sıgara sapçañ** çivi çiviye söker.

sınıs- (birlikte) Yaklaşmak, yaşamak: “*Pasha hara hustar pazoh la sunıs sıhannar ol nimezer.*” N.Domojakov (Başka kartallar yine yaklaşmışlar o nesneye.)

sınna- Sığın avlamak.

sır- Sıgdırmak, bir yere yerleştirebilmek, sıgdırabilmek: “*Oolahtı, tar hañaaga haydi polza surıp, palıgların seekteñ çazıra çızıncahnañ çaaş salğan.*” N.Domojakov (Oğlanı dar arabaya bir şekilde sıgdırıp, yaralarını sinekten korumak için bezle örtmüş.)

sıra- (sudan dolayı ağaç) Kabarmak, şişmek. **ağas könek sırap parğan** ağaç kova şişmiş.

sırah 1.Sert, sağlam. 2.İri yapılı, cüsseli kişi: “*Anıñ suğdır harahtarı hostı turçathan irenniñ sırah inñilerin sıybaan çili körıbıskenner.*” V.Tatarova (Onun oynak gözleri yanında duran erkeğın geniş omuzlarını sıvazlıyor gibi görünmüş.)

sıras Yarık aralık. **ıb sırazı** evin duvarlarındaki yarık.

sırat (ı.) 1.Mezarlık: “*Anzı am tıgı hara kürgen hırındağı sıratlarda çatça.*” N.Domojakov (O şimdi, şu kara kurgan yanındaki mezarlıkta yatıyor.) **tadar sıradı** Hakas mezarlığı. **sırat arıg, een tura aynalıg** mezarlık temiz, ıssız ev şeytanlı. 2.Mezar **sırat üstünde odırbaçañ** mezar üzerinde oturulmaz.

sırat (ıı.) Alçak, namussuz. **sırat sağıstıg** alçak düşünceli.

surattığ s. Mezarlı. **sırrattığ hır** mezarlı tepe.
surih- Donmak, buz tutmak, soğuktan titremek.
surihtir- Tir tir titretmek.
sursah anat. 1. Ön kol kemiği. 2. Bacak. **hoys sursağı** koyun bacağı.
sursahta- Öndeki eliyle tutmak. **sırlap itken sır çöbezin sırsahti tudıbishan** boyanıp yapılan okunu öndeki eliyle tutmuş.
surt- Sıgdırmak.
sut Ağıt, ağlama: “*Hañaa terpekeri açığ suttağı la çili ulaşçalar.*” N. Domojakov (Araba tekerlekleri acı ağlama gibi gıcırıyorlar.) **sut tabızı** ağlama sesi. **açığ sut** acı ağıt. **u-sut tekr.** ağlama sızlama.
sutçıl s. Ağıtçı.
sıla- (at üzerinde) Yorulmak. **uluğ alıptar atha sılap çider çir** büyük alpların at üzerinde yorulacağı kadar uzak mesafe.
sılağay Boyca gelişmiş, uzun, yüksek: “*Aniñ alında hara harahı külmzirep, sılağay sinniğ his kızı turça.*” S. Çarkov (Onun karşısında kara gözleriyle gülümseyen uzun boylu kız duruyor.) **sılağayı par, çilhazı çoğıl** boyu var, faydası yok. **sılağay ağas** yüksek, düzgün ağaç krş. **sılañay.**
sılañay bk. **sılağay**
sılarçih 1. (av hayvanında) Bacak kemiği. 2. Bacak kemiği iliği. **paltır istindegi çılarçih çarçabınça** baldır içindeki kemik donmaz.
sılay Az yiyen. **sılay kızı** iştahsız kişi.
sılbah 1. *tip.* Trahom. 2. Çapaklı (göz).
sılbahtan- (göz) Çapaklanmak. **harah sılbahtanza, kīrpis çayın haynadıp, hoyığ suğnañ çuğcañnar** göz çapaklanırsa, kerpiç çayı kaynatıp koyu suyuyula (gözleri) yıkarlar.
sılbih bk. **sılbah**
sılğadah s. Güçlü, kuvvetli. **alıptıñ soondağı kizini külük tee polza sılgadah ticeñner** alpın arkasındaki kişi yiğit de olsa ‘sılğadah’ derler.
sılğay Çok sert (deri) **sılğay teer** işlenemez derecede sert deri. 2. Çiğ, ham, pişmemiş. **ügrezi sılgay** çorbası pişmemiş.
sılğaylığ s. Pişmemiş. **sılğaylığ ipek** pişmemiş ekmek.
sılı bk. **sılay**
sılı- İyice kemirmek. **habırğanı sılibacañ** kaburgayı iyice kemirmemeli.
sıltaanda -den dolayı, yüzünden, için, o sebepten: “*Paza parcañ çir çoğıl, Yakın tik azırırğa hınmaan sıltaanda.*” V. Kobyakov Yine gidecek bir yer yok, Yakın’ın bedava beslemekten hoşlanmamasından dolayı.)
sıltağ Sebep, neden, bahane, saye, vesile: “*İzığdegi çilgi malğa sarnahtan çügürerge sala la sıltağ kirek.*” N. Domojakov (Sıcakta yıkların serin rüzgarda koşması için azıcık bir sebep gerektir.) **sıltağ çoh** sebepsiz.
sıltağlığ s. Sebep, bahaneli.
sıltan- Bahane etmek, sebep bulmak: “*Palaa sıltamp, hıgırtça polar.*” V. Şulbayeva (Çocuğu bahane edip, çağırıyor olmalı.)
sıltancih s. Bahane eden, sebep bulan.
sım (ı.) 1. s. Sakin, rahat, yavaş, ağır. 2. z. Sessizce, sakince “*Har sım çatça sooh hışıda.*” M. Kilçicekov (Kar sessizce yatıyor soğuk kışta.) **Sım çatçathan çılannıñ huzurıgına paspa.** –Atasözü (Sakince yatan yılanın kuyruğına basma.)
sım (ıı.) zool. Çil (kuşu.)
sımalçih sag. Serçe parmak.
sımay 1. Sıvı kan. **sımay hannı niske içegee urçalar** sıvı kanı ince bağırsağa doldurular. 2. Sıvı kan sucuğu.

sımaydih bk. **sımaylıh**
sımayka kız. Ev ruhu, ev cini. **sımaykanıñ üs salaazı la körin tur.** ev cininin sadece üç parmağı görünüyor.
sımaylıh Bayramlık (giysi). **sımaydıhha kisçeñ kip** bayramda giyilecek elbise.
sımdah Gayretli, işçimen. **Sımdah azah toh poladır.** –Atasözü (Gayretli ayak tok olur.)
sımih Çubuk, sopa: “*Çohır aday, sımihha saptırıp alıp, pırger ahsañnaanda, hızıl sarığ aday hulaplaşathan.*” N. Domojakov (Ala köpek, çubukla dövülüp, öbür yana aksayarak gittiğinde, kızıl sarı köpekırlamış.)
sımihta- Çubukla, sopayla vurmak.
sımihtiğ s. Çubuklu, çubuğu olan: “*Urusçathan adaylarzar sımihği mañziraan.*” N. Domojakov (Kapışan köpeklere doğru çubukla koşmuş.)
sımil Kötü ruh, şeytan. **hızıl iürde hışırısparañar, sımillar istip salarlar** kızıl akşamda bağırsımayın, şeytanlar duyar.
sımışa sag. bot. Süsen. krş. **sıhtas.**
sımışı bk. **sıbışı**
sımna- Çil kuşu avlamak.
sımna Çil kuşu krş. **sım.**
sımo Ayak teri kokusu.
sımolığ s. Ayak teri kokan. **sımolığ azahtiğ** ayak teri kokan.
sımsızırh Sessizlik, sakinlik, sükunet. **sımsızırh pol-** sessizleşmek, suspus olmak: “*Pray klass sımsızırh pol parğan.*” A. Kuzugaşev (Bütün sınıf suspus olmuş.)
sın (ı.) Gerçek, doğru: “*Anda la Çohırah Aydonıñ sın habasçızı polğan.*” V. Kobyakov (O zaman sadece Çohırah, Aydo’nun gerçek yardımcısı olmuş.) **Sın nime haçan daa çineğir.** –Atasözü (Gerçek daima galip gelir.) **sın nimes** gerçek dışı, yalan. **sınğa tur par-** gerçekleşmek, vuku bulmak. **sala daa sın çoğıl** gerçekle ilgisi yok. **sın çirge parğan çon** gerçek dünyaya gidenler (ölenler). **sın ayah** porselen kâse.
sın (ıı.) 1. Boy: “*Kızı sınınañ pözığök sızırılığ, sala uliınça pazahtiğ.*” M. Kokov (İnsan boyundan uzun saplı, parmak büyüklüğünde başaklı.) **anıñ sın uluğ** onun boyu uzun. 2. Uzunluk. 3. Zirve, sıradağ: “*Çazıñ tayğa halında Çahsı kögnen köglenceziñ, Çir sinnarınıñ arazında Çip çili sülip subalçazıñ.*” A. Topanov (Baharda ormanın sıklığında / Güzel şarkılar söylersin / Yerin dağın arasında / İp gibi süzülüp gidersin.)
sın- Kırılmak.
sıñ- Sıgmak **nimelerim çemodanğa sıñminça** eşyalarım çantaya (valize) sıgmıyor.
sıña 1. Azimli, ısrarlı. **sıña kiziniñ hulağı kiçicek** azimli kişinin kulağı küçük. 2. Canlı, hareketli. **sıña huragan** hareketli kuzu.
sına- Sınamak, denemek, tadına bakmak: “*Sınap köriñer,- apsañ hoostaan hañza sunça.*” N. Domojakov (-Deneyin, - ihtiyar işlemeli pipo uzatıyor.)
sınaacı s. Kırılğan, çabuk kırılan.
sınaan s. Sınanmış, denenmiş.
sınağ Sınama, deneme.
sınap z. f. Gerçekten. **sınap taa** gerçekten de. 2. Şayet: “*Sınap pıreezi hazih çohtanıbıssa, İliskecek olarnıñ imneg turazınzar kil turarğa söleen.*” İ. Kotyuşev (Şayet biri hastalanırsa, İliskecek, onların hastahanesine gelmelerini söylemiş.)
sınas (ı.) Hücum. **ırcınıñ sınazı** düşman hücumu.
sınas (ıı.) Koşum, at takımı.
sınas- (Birbirini) Sınamak, denemek: “*Min me munaan, Pıçon? Kör! Kūs sınazarğa kilis parbazın.*”

N.Domojakov (Ben mi, bunak, Pıçon? Bak! Güç yarışına girip girmemeyi.)

sınat- Sınatmak, denetmek.

sıncıh Dirayetli, sebatkâr: “*Min toğınarğa hınçam çe am noo daa toğısta, noo daa sidikte sıncıh, çaltanmas polarğa sös pirçem!*.” S.Çarkov (Ben çalışmayı seviyorum ve şimdi hiçbir güçlükten, işten kaçmayacağıma, dirayetli olacağıma söz veriyorum.)

sıncıhta- Dirayet etmek, sebat göstermek.

sındır (ı.) Huy, karakter.

sındır (u.) Eritilmiş yağ, ince yağ.

sındır- Kırmak, parçalamak

sındırıs- Birlikte kırmak, doğramak.

sındırlan- Ciddileşmek: “*Anıñ çalahay sırayı hatıg sındırlana tudıbıshan.*” İ.Kotyuşev (Onun güzel yüzü ciddileşmiş.)

sındırlıg (ı.) s.Huy, karakterli: “*Pılçe anı çalğıs la Pik sındırlıg hıs pala.*” M.Kokov (Biliyor onu sadece / Sağlam karakterli kız çocuğu.) **hatıg sındırlıg kızı** sert karakterli kişi.

sındırlıg (u.) s. Yağlı: “*Nızırıp sındırlıg teerpekteri.*” M.Arşanov (Gıcırdayıp yağlı tekerlekleri.)

sındırt- Kırdırtmak: “*Hayda çohır sırlıg tanktar köp köygen / Hayda urcı orha-pilın sındırthan.*” İ.Kapçıgaşev (Nerede ala boyalı tanklar çok yanmış / Nerede düşman belini kırdırılmış.)

sınğar Uzunlamasına.

sınıh (ı.) 1.Kırık, çatlak. 2.Kırıntı, yıkıntı. 3.Kırma, parçalama.

sınıh (u.) Ölü, cenaze.**ol ibde sınıh pol partır** o evde cenaze varmış.

sınıh (u.) Nitelik, keyfiyet, kalite. **sınıh hıl** kaliteli yün. **örñme sınıh polğan** kaymak güzel olmuş.

sınıhta- Sınamak, denemek: “*Çılıg suğrı sınıhtap / Çürekke çarir teenner.*” P.Ştıgaşev (Sıcak suyu deneyip / Yüreğe iyi gelir demişler.)

sınıhtağ Kontrol, denetleme, teftiş: “*Sınıhtağ polğan şkolada, çitpester köp taaptırlar.*” V.Şulbayeva (Okulda kontrol yapmışlar, çok eksiklikler bulmuşlar.)

sınıhtağcı Kontrolör, denetçi, müfettiş: “*Sınıhtağcılar çide tüskenner.*” İ.Topoyev (Denetçiler gelmişler.)

sınıhtal- Denenmek: “*Sapyordañ halbas çol sınıhtalça / İzig tınısnañ ikı tanaa.*” M.Kilçiçekov (İstihkamdan geri olmayan yol dedeniyor / Sıcak nefesli iki burna.)

sınıhtas Sınama, deneme, sınavı, deneyiş, kontrol.

sınıhtıg (ı.) s.Kırıklı, kırık.

sınıhtıg (u.) s. Ölülü, cenazesi olan. **sınıhtıg ibge huruğ kırbecen** cenaze evine eli boş girilmez.

sınıla- Çınlamak, çenilemek: “*Hañaanıñ oolah çathan sarına ahsaınap kilip, sınılada huñızızıp, suun pıtrada siligibisken, hulahtarı la naahtarına tohlaza halğan.*” N.Domojakov (Arabanın çocuğun yattığı tarafına gelip, çınlayarak çenileyip, suyunu patırtıyla silkinmiş, kulakları yanaklarına tok tok vurmuş.)

sınılos Çınlayan, inleyen: “*Nince dee idi keçektenze, ol huzıcah sınılos sarının tohtatpınçathan.*” N.Domojakov (Ne kadar çekinse de, o kuşcağız çınlayan şarkısını kesmemiş.)

sınır 1.Zirve, doruk. **tağ sınırındağı ağas** dağ zirvesindeki ağaç. 2.Çatı, dam. **sınırğa sıgıbıshan** çatıya çıkmış.

sınıra- Çınlamak, şingirdamak.

sınırat- Çınlamak, şingirdatmak: “*Pıçağı omas arah pıldiribizıp, ol anı tinte iştine sınırada tüziribisken.*” İ.Kotyuşev (Bıçağı kör gibi gelmiş, o onu teneke içine şingirdatarak atmış.)

sınında Gerçekte.

sınırah bk. **sınıraah**

sınımah (ı.) sag.Kolluk, pazubant.

sınımah (u.) belt. Pli.

sınıniğ s.Boylu: “*Pözik sınıniğ ah tirekterniñ.*” M.Kilçiçekov (Uzun boylu ak kavakların.) **çabis sınıniğ** alçak (kısa) boylu.

sın-postıg tekr. Boylu, boylu boslu. **niskecek sını-postıg** ince boylu.

sınıra- Şingirdamak, çınlamak.

sınıraah s.Çınlayan, şingirdayan.

sını-saın tekr. Çın çün.

sınızalağ hlk. zool. Su çulluğu, bekasın.

sınızi- sag. Cıvıdamak.

sınızis sag. Cıvıltı, cıvıldayış.

sıp Bir yaşında tay.

sıp-sılağay tekr. Upuzun: “*Sorkay, sıp-sılağay sınıniğ çitit ool.*” S.Çarkov (Sorkay, upuzun boylu genç oğlan.)

sıp-sım tekr. Suspuz, sessiz: “*Prayzı sıp-sımnar, çe postarı tiği ooh obaalıg kürgende irtipçetken uğaa çapsıstıg kirekte polğannar.*” N.Domojakov (Hepsi suspuzlar, kendileri uzakta küçük taşlı kurganda olan çok ilginç olayı takip ediyorlar.)

sır (ı.) Boya: “*Aymah sırlarnañ sırlanğan çili / Alğım stranam irtışçe.*” S.Kadışev (Çeşitli boyalarla boyanmış gibi / Geniş yurdun geçiyor.)

sır (u.) Peynir. **hoş sıru** koyun peyniri.

sır (u.) kaç.Ok. **sır tabızı** ok sesei.

sıra (ı.) sag. Sırık, çubuk: “*Uzun sıra huzuruhtıg / Çirken ala kiptıgıñ.*” N.Tinikov (Uzun sırık kuyruklu / Çirkin ala elbiseliyim.) **uzun sıranañ siden tuthan** uzun sırıkla çit yapmış.

sıra (u.) 1.Şıra. 2. Bira. **sıra açıt-** bira hazırlamak. **poza par, sıra par, içer polzar pısser par!** boza var, şıra var içeceksen bize var(git)!

sıra (u.) kız. bot. Sedir. **altın pürlig pay sıra** altın yapraklı kutsal sedir (ağacı).

sıracah Körebe (oyunu). **sıracah oyunda harah palğapçalar** körebe oyununda gözler bağlanır.

sırah kız.Çıra. **sırah hurut-** çıra kurutmak.

sırah müüs İki yaşında yabanî keçi.

sıranah anat. Kuyruk sokumu. **mal sıranağın ipçilerge çidirtipinçeler** malın kuyruk sokumunu kadımlara yedirmezler.

sırañma bk.**sırıñma**

sıray 1.Yüz, çehre: “*Apçaymıñ ah sırayı uyathanına sala hızar parğan.*” G.Topanov (Apçay'ın ak yüzü utanmasından biraz kızarmış.) **ah sıraylıg** ak yüzlü, beyaz yüzlü. **sırayğa çahıs** yüzü güzel, güzel yüzlü. **sırayğa homay** yüzü çirkin, çirkin yüzlü. **sırayı çoh** yüzsüz, utanmaz, hayasız. 2.gr. Şahıs. **sıray orındızı** şahıs zamiri.

sıray- Göz önünde bulunmak, dikilip durmak.

sıray-çüs tekr. Yüz, çehre, surat.

sırayıs- (birlikte) Dimdik durmak.

sıraylıg s.Yüzlü. **ah sıraylıg** ak yüzlü. **çalbah sıraylıh** geniş yüzlü. **küreñ sıraylıg** esmer, yağız. **sadıra sıraylıg** çilli, yüzünde çilleri olan. **ikı sıraylıg** iki yüzlü. **hooray sıraylıg** Hakas yüzlü. **sooh sıraylıg** soğuk yüzlü.

sırba- Karışmak, sarpa sarmak.

sırbağ 1.Karıştırma. 2.Sebepsiz çıkışma.

sırbağa bk.**sabağa**

sırbal- 1.Karışmak: “*Am subyekt pıske sırbalça.*” V.Şulbayeva (Şimdi fail bize karışıyor.) 2. Sebepsiz çıkışmak: “*Noğa idi çoohtandı ol? Pıldıstıg, pıldıstıg, postarı it salıp, mağaa sırbalarğa, mağaa sastırızarğa.*” N.Domojakov (Niçin öyle konuştu o?)

Belli, belli, kendileri yapıp, bana çıkışıp benimle tartışmak için.)

sırbalıh s. Bahaneli, bahanesi olan, sebepsiz çıkışan. **sunup odırğan kızı sırbalıh polça** yanaşıp oturan kişi bahaneli olur.

sırbañ s.1.Riyakâr, ikiyüzlü. 2.Ayıp, kusur.

sırbañna- 1.Horozlanmak, hindi gibi kabarmak. 2.Cilvelenmek, nazlanmak.

sırbat-Karıştırmak: “*Sihşalar, palalarınıñ üçün min sırbadam, ol pala haydi-pidi pol parza, körçezer, uluğ pilbeste çatça.*” N.Domojakov (Çıkarlarsa, çocukları için ben karıştırıyım, o çocuk nasıl böyle olduysa, görüyorsunuz, kendini kaybetmiş yatıyor.)

sırbattır- Karıştırmak: “*Çabal nimes sırbattır saldıñ, Fedor Pavloviç, tıp, paza pır sağıs hulaana sarığ seek çili nımılapça.*” N.Domojakov (Kötü değil karıştırdım, Fedor Pavloviç, diye, başka bir düşünce kulağına sivrisinek gibi vızıldıyor.)

sır çılan 1.Ejderha. **çiti pastığ sır çılan uçığıp odır** yedi başlı ejderha uçuyor. 2.Mitolojik ok yılanı.

sırğan 1.Mızrak. 2.Avlanırken ine kokulan sırık.

sırğancılıh sag Pantolon paçasının alt kısmı. **ipçi kızı stan sırğancılıh hastına közıtpeceñ** kadın kişi pantolonun (geniş) paçasını kayın pederine göstermemeli..

sırğanna- Avlanırken ine sırık sokmak. **aba inine sırğannap sal-** ayı inine sırık sokmak.

sırğay (ı.) Kozalak indirmeye yarayan sopa.

sırğay (ıı.) Şaşı. **sırğay harahtığ** şaşı gözülü.

sırğayah sag.Küçük çubuk.

sırğıy kaç. Kökü kurumuş ağaç, çalı.

sırhaa (sürüde) Veba, salgın. **hadarğan malğa sırhaa kırbeen** otlatılan mala salgın grmemiş.

sırı- Sırmak, seyrek dikmek: “*Köp öñniğ çuruhtarnañ sırip tikken çorğan çili idilize halğannar.*” N.Domojakov (Çok renkli bez parçalarıyla sırilıp dikilmiş gibi edilmişler.)

sırığ Seyrek dikişle dikme. **sırığ namaçı** seyrek dikişle yapılmış yama.

sırılıh ıslıklı ok. **sırığı tabızı sısti tüstü** ıslıklı oku vızıldadı.

sırılcah 1.bot.Dulavrat otu. 2.Yapışkan.

sırıñ Salgın (hastalık).

sırıñma bot. Bir tür yosun.

sırıñna- Salgın hastalığa yakalanmak.

sırıp (ı.) 1.Çırpı, çalı, çubuk, dal: “*Tal ağastarnıñ çalaas sıriptariñ hıya tuthlap, siberlenip ağas arazınca pastır sıhhan, hronı pozınıñ üstüne tooladıp.*” A.Kuzugaşev (Söğüt ağaçlarının çıplak dallarını yana çekip, dikkat edip ağaç arasına yürümüş.) 2.Sopa, değenek, çita: “*Siden pleteniniñ ağbay turğan sıriptarı.*” Bahçe çitinin ağaran çitaları.)

sırıp (ıı.) (findık, fıstıkta) Kabuk. **huzuh sıribı** çam fıstığı kabuğu.

sırıp-sarıp tekr. Çalı çırpı: “*Sırıp-sarıptar pır çirge salçam.*” M.Kilçiçekov (Çalı çırpıyı bir yere koyuyorum.)

sırısipa bk.sırıtpa

sırıtpa Küçük saç örgüsü. **sırıtpa sürbes sinine çitken his pala** saçları küçük örgü olabilecek çağa gelmiş kız çocuğu.

sırıla- (ı.) Boyamak: “*Hushun hoohtabaan / Hoybal çazızın / Hızıl puğdaynañ sırlapçabıs.*” M.kilçiçekov (Kuzgun gaklamayan / Koybal ovasını / Kızıl buğdayla boyuyoruz.) **sas sırıla-** saç boyamak. **tırğah sırıla-** tırnak ojelemek.

sırıla- (ıı.) 1.Kişnemek. 2.Bebek bağırarak. **sırlal-** Boyanmak:

sırlan-Boyanmak: “*Aymah sırlarnañ sırlanğan çili / Alğım stranam irtışçe.*” S.Kadişev (Çeşitli boyalarla boyanmış gibi / Geniş yurdun geçiyor.)

sırlas- (ı.) Boyanmak.

sırlas- (ıı.) 1.Kişneşmek. 2.Bebekler bağırarak.

sırlat- (ı.) Boyatmak.

sırlat- (ıı.) Bağırarak.

sırlığ s. Boyalı: “*Hayda çohır sırlığ tanktar köp köygen / Hayda ırcı orha-pilın sındırthan.*” İ.Kapçıgaşev (Nerede ala boyalı tanklar çok yanmış / Nerede düşman belini kırdırılmış.)

sırsah Bacak kemiği, kaval kemiği.

sırsı- (et) Kötü kokmak.

sırt 1.Bir şeyin dış tarafı. 2.Sırt, arka: “*İzikteñ közenekser aar-tödür pastır çörgeñ abıstıñ olarzar sırtınañ aylan pararın sağıp alıp...*” A.Kuzugaşev (Pencereden kapıya doğru gidip gelen papazın onlara sırtını dönmesini bekleyip...) 3.Dövdü, balta tersi.

4.Sırt: “*Sırtınıñ tüği, sosha hılı çili, turğlabışhan.*” V.Kobyakov (Sırtının tüyü, domuz kılı gibi dikleşmiş.) 5.Sıra dağ.

sırtah s.Alacalı (hayvan.)

sırtay- Gözleri dışarı fırlamak, fal taşı gibi açılmak.

sırtayt- Gözlerini dışarı fırlatmak, fal taşı gibi açılmak. **harahtarın sırtayta körçe** gözlerin fal taşı gibi açmış bakıyor.

sırtılığ s. Sırtlı: “*Çalbah sırtılığ kölbeygen çirni / Sanı çoh ibirçe parovoz.*” M.Arşanov (Geniş sırtlı yayılan yeri / Sayısız kez çeviriyor lokomotif.)

sırtın 1.Görünüş, biçim. **sırtını pasha** görünüşü başka.2.Duruş.

sırtınıñ s. Görünüşlü, biçimli. **pastıh sırtınıñ** yönetici görünüşlü. **piğ sırtınıñ** bey görünüşlü.

sırtıs Vahşî, yabanî. **sırtıs sıraylığ kızı** vahşî yüzlü kişi.

sırtıpa Küçük saç örgüsü, belik.

sırtıpah El ayak kemikleri. **sırtıpahtañ hamcı sabın itceñ** ayak kemiklerinden kamçı sapı yapılır.

sıs (ı.) Ağrılı hastalık. **amdı sırtın-sıs köp** şimdi hastalıklar çok.

sıs (ıı.) Pınar, su kaynağı.

sıshar- Süzgeçten geçirmek.

sıstaa bk.sırılıh

sısta- Sızlamak: “*Çe çohır adaynıñ sıstapçathan azaana hızıl sarığ adaynıñ hatığ tısteri hazalğanda...*” N.Domojakov (Fakat ala köpeğin sızlayan ayağına sarı köpeğin sert dişleri saplandığında...)

sıstas Sızlama, sızlayış.

sıstas- Sızlamak: “*Hayran çüregim, köölce sıstazıp / Pırge sabılça minneñ hada.*” M.Kilçiçekov (Zavallı yüregim, yavaşça sızlayıp / Birlikte atıyor benimle.)

sıstastığ s.Sızılı.

sıstat- Sızlatmak.

sısti bk.sıs (ıı.)

sıt bk.sıtıh

sıtıh 1.Katı, sert. 2.Sıkı, yoğun. **sıtıh ot** yoğun ot.

sıy 1.Ödül, mükafaat, hediye. 2.Saygı, ağırlama, hürmet: “*Payusa kilni çağın çurtağlapçathan iriniñ tuğannarın tooza hıgırğlap alıp, as-tamah çazap, açığı as turğızıp, uluğ sıy salğan.*” A.Çerpakov (Payusa gelini, yakında yaşayan ihtiyarın akrabalarının hepsini davet edip, yemek hazırlayıp, içki koyup, büyük hürmet göstermiş.krş. **sıyih**

sıyam Dolandırıcı, yankesici. **sıyam kilbedi hañırtıp pardı** dolandırıcı gelmedi, kandırıp gitti.

sıyat Ölü ruhlar alemindeki ruh. **çiti tam çir altındağı sıyat çonı** yedi kat yer altındaki ruhlar halkı.

sıyba- 1.Sıvazlamak, okşamak: “*Pabazı, hızıcahtıñ pazın sıybaçça.*” N.Domojakov (Babası kızın başını sıvazlıyor.) 2. Ovmak.

sıybağ 1.Okşama, sıvazlama. 2.Ovma, masaj yapma.

sıybağcı Masajcı.

sıyban- Sıvamak, sıvazlamak **sağalın sıyba-** sakalını sıvazlamak.

sıybas- Birbirini okşamak, sıvazlamak.

sıybas Sıvazlama, okşama.

sıybastır- Sıvazlamak: “*Çıltırama hara sazın ol tigeýınzer sol holınañ sıybastırışhan.*” G.Topanov (Parlak kara saçını o, yukarı doğru sol eliyle sıvazlamış.)

sıybat- Okşatmak, sıvazlatmak, ovdurmak.

sıyıcı İkramesever, konuksever.

sıydam (hayvan sürececek) Sopa, çubuk. **at hacılacañ sıydam** at sürececek çubuk.

sıyih Mükafaat, ödül, hediye: “*Alğıstapçam, -teen Alcıbay, his sıyığın alıp.*” S.Çarkov (Teşekkür ederim, - demiş Alcıbay, kızın hediyesini alıp.) **sıyih pir-** hediye vermek, ödül vermek. **sıyih al-** hediye almak. krş. **sıy**

sıyhta- 1.Saygı göstermek. 2.Hediye vermek, ödüllendirmek. 3.Ağırlamak.

sıyhtağ 1.ödüllendirme, mükafaatlandırma. 2.Ağırlama, saygı gösterme.

sıyła- 1.Saygı göstermek. 2. Hediye etmek, hibe vermek: “*İcem sıyladı! - mahtan tur ol.*” G.Topanov (Annem hediye etti! –övünüyo o.) 3. İkram etmek, ağırlamak: “*Çir nime idibizip, aalcızın sıylaan.*” İ.Kotyuşev (Yemek yapıp, misafirini ağırlamış.)

sıyłağ 1.İkram.2.Saygı gösterme. 3.Ödüllendirme.

sıyłağcı İkramesevr, konuksever.

sıyłas- 1.(birbirine) Saygı göstermek. 2.(birbirini) Ağırlamak. 3.(birbirine) Hediye vermek: “*Çil ibire, ülükünnerde dee tınanmin, toğıncañ, pırdeezineñ sıylaspacañ.*” N.Tyukpiyekov (Her yıl, tatil günlerinde de dinlenmeden çalışır, hiç kimseyle hediyeleşmez.)

sıyłas 1.Saygı gösterme. 2.İkram etme, ağırlama.

sıylat- 1.Birine saygı göstermek. 2.Birini ağırlatmak. 3. Birini ödüllendirmek.

sızığan Kronik, müzmin. **sızığan ağırlıg kızı** kronik hastalıklı kişi.krş.**sızih (ıı.)**

sızih (ıı.) Çatlak.

sızih (ıı.) Kronik hastalık. **sızih ağırlıg** kronik hastalıklı.

sızih (ııı.) Dedikodu. **sızih sıh-** dedikodu çıkmak. krş.**sızığan**

sızih (ıv.) Eritilmiş yağın üzerindeki güzel tortu.

sızıhta- Çatlamak.

sızıhtal- Çatlamak.

sızıhtat- Çatlatmak.

sızım 1.Kam tokmağının ucundaki şerit. **orba sızımı** kam tokmağının ucundaki şerit. 2.*mec.* Kam elbisesi.

sızın Kaynak, su kaynağı, pınar. **harah imneceñ sızın** göz ilâçlayacak kaynak suyu.

sızır- Sıyırmak, kazımak.

sızır 1.Saman: “*Anañ hıradağı sızırını örtep sıhhannar.*” İ.Topoyev (Sonra tarladaki samanı yakmaya başlamışlar.) 2.Hasır: “*Hazaa çaphızınıñ sızırı.*” A.Kuzuğaşev (Ahır çatısının hasırı.) **sızırnañ çabilğan hır** hasırla kaplanmış çatı.

sızıra kökte- Çok benzer olmak.

sızırbah Bir düğüm çeşidi. **sızırbahti palğa-** düğüm şeklinde bağlamak.

sızırıl- Sıyırılmak, soyulmak.

sızıro kaç. Yaba. **timir sızıdoğa hınmacañnar** demir yabayı sevmezler.

sızirt- Sıyırtmak, sürüklemek, soydurmak: “*Apsah, nımzah maymahtarınañ ibniñ çir polın sızirta pastırğlap, çabızah stol timneen arazında çoohtan çörçe.*” N.Domojakov (İhtiyar, yumuşak ayakkabılarıyla evin zeminine sürükleyerek basıp, alçak masayı hazırlarken konuşuyor.)

sıbdırkey bk.**silbirkey**

sıbe 1.Kale.2.Dağda doğal kale. 3. Keçi avında kullanılan çit. 4.Yırtıcı hayvan kafesi.**timir sıbeeniñ iziği** demir kafesin kapısı. 5.Sürek avı. **sıbeeye kıziler turçalar** sürek avı için halka oluşturmuşlar.

sıbekçi *hlk.*Hizmetkâr, uşak. krş. **süneğin**

sıbe- Dikkatlice, özenle yapmak: “*Min anıñ azahtarın paза holların sıbep körgem, anıñ pray idı pus la oshas polğan.*” V.Kobyakov (Ben onun ayaklarına ve ellerine dikkatlice baktım, onun bütün vücudu buz gibi idi.)

sıbeldey 1.İnce, zayıf, kuru. (insan, hayvan). 2.Cadı. **çis tumzuhtıg sıbeldey** bakır burunlu cadı.

sıber 1.İtina, özen, ihtiyat, ihtimam. 2. Tasarruf, tutumluluk. 3.Derli toplu, düzenli, uz, mahir. **Sıber holğa sin kirek çoh, sızıktıg kızıe tıl kirek çoh.** – Atasözü (Mahir ele ölçek gerekmez, sezgili kişiye dil gerekmez.) 4.zf. İtina ile, özenle: “*Çornap, İliskecektıñ holları haydi sıber hıymırıpçathanın körıp, hayhaan.*” İ.Kotyuşev (Çornap, İliskecek’in ellerinin nasıl ustaca hareket ettiğini görüp şaşırmış.) 5.Derlice, topluca.

sıberle- 1.İtina ile yapmak: “*Sıberlep sıhça tağ sırtına.*” M.Kilçiçekov (İtinayla çıkıyor dağ sırtına.) 2.Düzenlemek, derleyip toplamak.

sıberlen- 1.İtina göstermek, özen göstermek, ihtimam göstermek. 2.Düzenlemek, derleyip toplamak.

sıberlenis İtinalı olma, özen gösterme.

sıberlet- 1.İtinayla yaptırmak. 2. Düzene sokturmak, derleyip toparlatmak.

sıberliğ s. İhtimamlı, itinalı, özenli, tutumlu.

sıbet Cüce.

sıbet hazıñ Bodur akağaç.

sıbet aday Ev köpeği.

sıbir- 1.Konuşmaya hazırlanmak. 2.Konuşup anlaşmak. **purnada tıl sıbir salarğa kirek** önce konuşup anlaşmalı. **pala tıl sıbirçe** çocuk dilini geliştiriyor.

sıbir- (ıı.) Patronun kenarını dikmek. **sıbirip tıgerge** patronun bir kenarını dikmek.

sıbirək Pürçek, kıvrıkcık. **çıltañ sıbirək tıktıg hurağanah** parlak kıvrıkcık tüylü kuzucuk.

sıbirğı Süpürge.

sıbirğı bk.**silbirkey**

sıbirik bk.**sıbirək**

sıbirskay s. Sibirya’yla ilgili, Sibirya’ya ait. **inek sıbirskay porodadañ** inek sibirya ırkından.

sıde- İşemek, sidiklemek.

sıdelka Hastabakıcı.

sıdem arazı Çok yakın ara, çok yakın mesafe.

sıden Çit, avlu duvarı: “*Sıdeniñ çardı iziğiniñ hırında tohtadıbışhannarında.*” N.Domojakov (Duvarın ağaç kapısının yanında durduklarında.)

sıdenne- Çitle, duvarla etrafını çevirmek: “*Kiri piiler, terpekti ibire turıbizıp, hulunnarnı, çiiit taylarını pik sıdennebiskenner.*” N.Nerbişev (Yaşlı kırsaklar, çember oluşturarak, kulunları, genç tayları çember içine almışlar.)

sıdennel- Çitle, duvarla çevrilmek.

sıdennen- Çitle, duvarla çevrilmek.

sıdennes- (birlikte) Çitle çevirmek.

sıdennet- Çitle çevirtmek.

sıdenniğ s. Çitle çevrili.

sidik Zor, ağır, güç, çetin: “*Çikim çardağı çalğıs azah çol oshas çirde pararğa uğaa sidik polarcih.*” İ.Kotyuşev (Sarp yardaki patika yol gibi yerde yürümek çok güçmüş.) **İrge pararı ooy polcañ, irgek hazırı sidik polcañ.** -Atasözü (Kocaya varmak güç olur, eldivene baş parmak dikmek zor olur.) **sidik surıg** zor soru.

sıdik Sidik, idrar.

sıdikçi s. Sidikli.

sıdısın- Zorsunmak, güç olduğunu düşünmek: “*Çazağ, hol uzında al kilerge sıdısınıp tee tura parğannar, oñday daa taap polbin sıhannar.*” İ.Kotyuşev (Yaya, elde alıp getirmeyi zorsunmuşlar, başka çare de bulamamışlar.)

sıdikten- Zorlaşmak, güçleşmek.

sıdiktendir- Zorlaştırmak, güçleştirmek.

sig- (ı.) Çizmek **altınañ sii tart-** altından çizgi çekmek.

sig- (u.) (sıvıyı) Emmek, içine çekmek.

sigara Puro, yaprak sigara.

sigareta Sigara.

sigben Besleyici, gıdalı. **sinñn çoogñnañ istime sigben pol pardı.** senin konuşmanla içim rahatladı.

sigbin bk.sigben

sigdir- Çizdirmek.

sigdirt- Çizdirtmek.

sigedek Bayramlık kadın yeleği. **hıs kızı irge parbaanda sigedekti kispes** kız evlenmeden “sigedek”i giyemez. **torğı sigedek** ipek kadın yeleği.

şigen 1.Kuru ot: “*Çazı odı sarğalıbışan / Çayhalıp turça şigenner.*” A.Topanov (Ovanın otu sararmış / Sallanıyor kuru otlar.) 2.(ot) Sapı.**küsküde ot şigeni le haldı** güzün otun sadece sapı kaldı. **şigen oshas** ot gibi, ince, çok zayıf.

şigennig s. Kuru otlı, kuru ot bulunan yer.

şigis S.k.ş., cinsel temas. **şigiske küs kızı** cinsel yönden güçlü kişi..

şigis s.Sekiz.

şigizinci s. Sekizinci.

şigizon s.Seksen.

şigizöleñ s. Sekizi birlikte, sekizer.

signal Sinyal, işaret. **signal pir-** sinyal vermek.

signal'şçik İşaretçi, flâmacı.

sii (ı.) 1.Örme şişi. 2. Askı: “*İziktñ oñ sarında, stenedegı ağas siilerde, at tirigleri toldıra.*” V.Kobyakov (Kapının sağ yanında, duvardaki ağaç askılarda, at koşumları dolu.)

sii (u.) Sade, basit düğüm. **sii palğa-** basit düğüm atmak.

sii (u.) Peynir sıkıştırma ızgarası. **pızılaz pasçañ sii** peynir sıkıştırma ızgarası.

siik bk. **siin**

siil- 1.Çizilmek: “*Çıp çili siilip subalçazıñ.*” A.Topanov (İp gibi, çizilip uzuyorsun.) 2.Süzülmek: “*Irah taa parbin, tigr köginde çitig pulun ide siilip, hustar nandroh, payağı nimezer tartıp, çirge tüşklepçeler.*” N.Domojakov (Uzağa da gitmeden, gökte keskin bir kavis çizerek süzülen kuşlar, dönerek deminki nesneye doğru yere iniyorlar.)

siilte 1.Lirik, şiirsel. 2.Dokunaklı, hoş.

siiltelig s.Dokunaklı, duygulandırıcı. **siiltelig ır** dokunaklı türkü. **siiltelig ün** dokunaklı ses.

siin Çizik, çizgi. **törtkil siik** kare çizgi.

siinnig s.Çizgili. **siinnik mespek** çizgiler üzerinde oynanan bir çocuk oyunu.

siip bk.**seep**

siir (ı.) Sinir. **Pir ah püdeñ çüs ah pii törpçe.** – Bilmece, sinir. (Bir ak kısraktan yüz ak kısrak doğar.) **iin siiri** sırt siniri. **malnñ iin siirin ipçi kizee çirge**

çarır, çaçı uzun polar sırt sinirini kadının yemesi iyidir, saçları uzun olur.

siir (u.) kız. (kaplar için) Raf.

siir- (ı.) Çizdirmek.

siir- (u.) bk.**sibir-**

siir- (u.) (sıvıyı) Emdirmek, içine çekirmek.

siirt- Çizdirmek.

siis- (birlikte) Çizmek.

siit bk.**siilte**

siittig bk.**siiltelig**

sik (ı.) Leş: “*Arsa, sik sıh pardı polcañ?*” N.Domojakov (Yoksa, leş mi ortaya çıktı ki?)

sik (u.) sag.Sinek. krş.**seek**

sik- S..mek

sikpe sag.Çil, benek.

sikpelig s.Çilli, benekli.

sikpen 1.Çuha. 2.Çuhadan. **siken ton** çuha palto.

sikte- Leş yemek. **aday siktep çörçe** köpek leş yiyor.

sil- Atmak, fırlatmak: “*Çe, porastanma, silibis, - çoohtanğan Timur, andar körıp.*” İ.Topoyev (Haydi, boğulma, atıver, -demiş Timur, ona doğru bakıp.)

silbek bk.**sirbek**

silbi (ı.) Giysinin yakasına dikilen gümüş çerçeve.

silbi (u.) Taş sapanı. **silbi tasta-** sapanla taş atmak.

silbilig s. Gümüş çerçevesi. **üttig marhacah, anıñ üstünde silbizi** delikli düğme, onun üzerinde gümüş çerçevesi.

silbirge Gerdanlık üzerinde boncuk dizisi. **poğonıñ silbirgezi** gerdanlığın boncuk dizisi.

silbirkey 1.Kaburganın ucundaki kıkırdak kemiği. 2.Göğüs kemiği.

sildeñ s.1.Kuru, cılız: “*Fedor Pavloviçtiñ harah alnında payağı oolah çada tüsti. Hara daa, sildeñ dee.*” N.Domojakov (Fedor Pavloviç’in gözü önünde deminki oğlan görünmüş. Kara da kuru da.) 2.Katı, sert. **sildeñ teer** kuru deri.

sildi bk.**sildeñ**

sile kız.Şeytan. krş.**silee**

sile- Lânet etmek, beddua etmek, kötü söylemek.

silee (ı.) Kötü ruh, şeytan. krş.**sile**

silee (u.) Paldım: “*Hayran at aar tınastapça, silee hoostira, ah köbik tartılıbıstır.*” N.Tyukpiyev (Zavallı at derin nefes alıyor, paldım yanından, ak köpük çıkıyor.)

silegey Salya.

silegeylik s. Salyalı.

silek (ı.) 1.Kaymak koyacak ağaç kap. 2. Peynir tulumu.

silek (u.) bk. **selek** 3.

sileke zool. İğdiş edilmiş koç.

silemir bk. **silee**

silepe Şapka.

siler Siz krş.**sirer.**

siler- (inek) Kırdı buzağılamak.

siles Ağaç kepçe, kaşık. **ügre pulğacañ üs azırlıg** **siles** çorba karıştırarak üç çatalı kepçe.

siley zool. Dişi çalı horozu.

silig 1.Güzellik, letafet. 2.s.Güzel: “*Adı silig Hakasiya.*” M.Arşanov (Adı güzel Hakasya.)

siligñ- Silkinmek, silkelemek: “*Aday siligñenge Arina Petrovna suhsas sabıhsıznañ azırıla tüsken, sah andoh hushırbışan.*” N.Domojakov (Köpeğin silkinmesine Arina Petrovna susama uyuklamasından uyanmış, tam o zaman bağırması.) **adım siligñdi** atım silkindi.

siligñis Silkiniş: “*İrtire pis parğan hustıñ toldıra tüüsteri anıñ tabırah siligñisterine tüürep parça.*”

V.Tatarova (Erken olgunlaşmış kızın dolu kabalari onun hızlı silkinislerinden titiyor.)

silgle- Güzelleştirmek, bezemek, süslemek.

silglen- Süslenmek, bezemek.

silik- Silmek, sarsmak, silkelemek: “*Abis ür sohhān olğannarnı, tğder-mundar silikkenine, közenekter pırde oñ, pırde sol sarılarında çaltıras halçalar.*” A.Kuzugaşev (Papaz uzun zaman dövmüş çocukları, oraya buraya silekelemsinden, pencereler bir sağda bir solda parıldaşıp duruyor.)

silikat Silikat.

silikatnay s.Silikat.**silikatnay kirpıs** silikat kerpiç.

siliker kaç. Mayıs (Hakas takviminin beşinci ayı.)

silker bk.**siliker**

silos 1.Silos, doğranarak mayalanmış yem. 2.Silosla ilgili. **silos oymağı** silos çukuru.

silosovat’ pol- Kuyuda mayalayarak yem hazırlamak.

siluet Silüet.

sim tıp. Ciğerde sert ur. **mal ökpezinde sim tur pardı** hayvanın akciğeri urlandı.

simceen s. Enenmiş, kısırlaştırılmış.

sımcı- (ı.) sag. Hadım etmek, enemek.

sımcı- (u.) sag. Çitnikle almak.

sime bot. Meyan kökü.

simeer- bk. **simser-**

simekçin *hlk.* Hizmetçi, uşak.

simer- Sessizce oturmak: “*Ağas pazındağı tashaçah çili simer parıp odırıp odr.*” V.Şulbayeva (Ağaç başındaki baykuş gibi sessizce oturuyor.) krş.siber.

simetke *hlk.* Zeyrek.

simfoniçeskay s. Senfonik.

simfoniçeskay

muzıka senfonik müzik.

simfoniya Senfoni.

simir- Semirmek, şişmanlamak: “*Sosha çör polbas ide simırçe.*” N.Tinikov (Domuz yürüyemeyecek şekilde semiriyor.) **Çügürp, çügürp simir parça.** – Bilmeye, iğ. (Koşup, koşup semiriyor.)

simir- Şapırdatarak içmek: “*Küreñ at, arğa paa mökeytpinçetkende, hurlap-hurlap, tızekke tüzıp, suğrı suğluh azıra, açırğastığ ashınah amzap, simirgen.*” N.Domojakov (Yağız at, sırtının ipi eğilmesine engel olunca, hırlayıp, diz üstü çöküp, suyu gemden aşırarak öfkeyle azıcık tadıp şapırdatmış.)

simiris Semirme, şişmanlama, şişmanlayış.

simirt- Şişmanlatmak, semirtmek.

simirtis Semirtme, şişmanlatma.

simis Semiz, şişman: “*Simis sas çılğılar uğaa tñ çoçıp parğannar.*” N.Domojakov (Semiz yabancı yılkılar çok fazla ürkmüşler.)

simiske 1.Sivilce. 2.Haç üzerinde çıkıntı, süs.

krestñ simiskezi haçın süsü.

simiske bk.**simiske**

simiskelig s.1.Sivilceli: “*Anıñ simiskelig küreñ sırayı...*” V.Kobyakov (Onun sivilceli yağız yüzü...) 2.(haç için) Süslü. **simiskelig kırös** süslü haç.

simiskelig bk.**simiskelig**

simki Çil.

simkilig s.Çilli.

simmetriya Simetri, bakışım, tenazur.

simnig s. Urlu. **simnig paar** urlu karaciğer. **simnig paarı çirge çarabas** urlu karaciğer yenmez.

simnen- (ciğer) Uurlanmak. **ökpezi simnen parğan** akciğeri urlanmış.

simser- Cevap vermek. **minñ tabızıma simserbedi** benim seslenmeye cevap vermedi.

simserig Tepki, reaksiyon.

simulirovat’ pol- Sayımsamak.

simulyant Sayımsak.

simulyatsiya Tasannu.

sin (ı.) 1.Boyut, beden, büyüklük, kapasite, istiap: “*Çoon pızo sinınçe polar, çohır nime, segürp, hustarzar atıhça.*” N.Domojakov (İri buzağı büyüklüğünde olmalı, ala nesne, seğirip, kuşlara doğru atılıyor.) 2.Ölçek, ölçü aleti. **Siber holğa sin kirek çoh, siziktig kizee tıl kirek çoh.** –Atasözü (Uz ele ölçek gerekmez, düşünen kişiye dil gerekmez.) 3.Ölçü, miktar. **Arağanı sinince is, as-tamahtı toshanca çı.** – Atasözü (İçkiyi ölçüsünde iç, yemeği doyuncaya kadar ye.) 4.Zaman, çağ, devir. **inek saar sinı çit kildı** inek sağacak çağa (yaşa) geldi. 5.Düzye, seviye.

sin (u.) zm. Sen: “*Pis sinı, İliskecek, pray sin pozibisnañ alğıstapçabis.*” İ.Kotyuşev (Biz sana, İliskecek, bütün yüreğimizle teşekkür ediyoruz.) **sinin** senin. **sağa** sana. **sinı** seni. **sinde** sende. **sinneñ** senden. **sinzer** sana, sana doğru. **sinneñ** seninle. **sindeg** senin gibi.

sin- Sinmek, (su) azalmak, eksilmek.

sindikat Sendika.

sine- 1.Ölçmek: “*Anıñ küreñ, sineen arah sırayı paza çılığ körüstig hoor harahtarı Yakın oshastarnına pır dee tööyü çoğıl.*” V.Kobyakov (Onun yağız ölçülü gibi yüzü ve sıcak bakışlı kahverengi gözleri Yakın gibilerinkine hiç benzemiyor.) **kızı idiniñ iziin sine-** insan vücudunun ateşini ölçmek. 2.Denemek, prova yapmak.

sineg 1.Ölçme, ölçüsünü alma. 2.Deneme, prova etme.

sinegci Ölçen.

sinegle- Ölçmek: “*Aydonıñ azahtarı çalğıs azah çolıcahça tñ haalağastar sineglep kilçe.*” V.Kobyakov (Aydo’nun ayakları patika yolda denk adımları ölçerek geliyor.)

sinek Kapaklı ağaç kap. **ayran urcañ sinek** ayran koyacak ağaç kap.

sinel- 1.Ölçülmek. 2.Denenmek **Çirı sinelbeen, hoyu sanalbaan, pastuğı müüstig.** –Bilmeye, gök, yıldızlar, ay (Yeri ölçülmemiş, koyunu sayılmamış, çobanı boynuzlu.)

sinemci 1.Ağırbaşlı, vakar. 2.İlman **sinemci klimat** ılıman iklim.

sinince Gereği kadar, yeterince, ölçüsünde.

sinür- Sümürmek: “*‘E-E’ teenge tööy ün sığarıbzıp, tuda sinürgen.*” A.Çerpakov (“Öhö” der gibi ses çıkarıp yüksek sesle sümürmüş.)

sinürrik Sümük.

sinürt- Sümürtmek.

sinmın Besleyici, gıdalı.

sinmın s.Besleyici, gıdalı krş.**sırgın.**

sinmınnig s. Besleyici, gıdalı. **sinmınnig ügre** besleyici çorba.

siñne bot. Yabanî şakayık. **siñne pazı** şakayık tohumu.

sinnig s.Ölçülü.

sinonim gr.Sinonim, anlamdaş.

sintaksis gr.Cümle bilgisi, sentaks.

sintez Sentez.

sip (ı.) Küçük koy. **sip hazındağı çurt** koy kıyısındaki yurt.

sip (u.) Zambak. **ah sip** ak zambak. **sarığ sip** sarı zambak.

sip (u.) Mal, varlık. **isti-sipti hapha suğıp, atha artıpçadadır** varlığını torbaya koyup, ata yüklüyor.

sip ayı belt. Haziran.

sipki Çil, benek.

sipset- Korumak, saklamak.

sipsin Semavere kömür koyacak maşa.

şipsir- Örmek. **hamcını şipsirçe** kamçıyı örüyor.
şıpte- Zambak kökü toplamak.
şıptet- Zambak kökü toplatmak.
şıptığ (ı.) s.Zambaklı (yer).
şıptığ (u.) s. Varlıklı, zengin. **şıptığ kızı** zengin kişi.
şir İşlenerek yumuşatılmış deri.
şir 1.Akciğerde oluşan yara. 2.Kuru öksürük.
köksime şir odırça kuru öksürük tutuyor.
şir- (ı.) Bütününüyle yutmak.
şir- (u.) (kam) Ayinine son vermek. **ham şir kildi** kam ayinini bitirdi.
şirbek (bir yaşında çocuğun ilk saç kesiminde bırakılan) Perçem.
şirbek bk.**şirbek**
şirbekte- (bir yaşına basan çocuğun saçını keserken) Perçem bırakmak. **pır çasta palanıñ sazın hırıgıp, şirbekteceñ çirni artıscalar** bir yaşındaki çocuğun saçını keserken perçem yerini bırakırlar.
şire- Diremek, dayak koymak, altından desteklemek: “*Sağday tigirge şiri turıbışan küreñ istñ soonca Oğlah tağlarzar çügürte halğan.*” N.Domojakov (Sağday göge yaslanan koyu dumanın arkasından Oğlah dağlarına doğru koşturmuş.)
şirebe (ı.) 1.(mal sayısının yazıldığı) Tabela. 2.mec.Anlaşma. **şirebe itkeziñ me?** anlaşma yaptın mı?
şirebe (u.) 1.Kertik. 2. Kapı tahtalarını berkiten çapraz tahta.
şirebele- 1.Kertik atmak. 2.Kapıya çapraz tahta çakmak. **ızıktı şirebelepeçe** kapıyı çapraz tahtayla berkiliyor.
şirebey Kızağın tabanını eğen ağaç tezgah. **soorniñ tabanın şirebeyneñ pıhça.** kızağın tabanını “şirebey”le kısıyor.
şiree 1.Divan: “*Tayağınan stolnı, peesti, uzun şireeni, idis-hamis tashağın teertklep çörgeñ.*” A.Çerpakov (Bastonuyla masayı, sobayı, uzun divanı, kapı kacak rafını yoklayarak yürümüş.) 2.Koltuk. 3.Peyke. 4.Taht. 5.Koltuk, makam, mevki: “*Andağda pıstın oolları hay pıree şireelerge odırtnar.*” V.Şulbayeva (Öyleyse bizim gençleri herhangi bir koltuğa oturtun.)
şireñ bot.1.Leylâk: “*Kök porçoliğ şireñ ağastar / Anıñ üstünde mökeyçeler.*” M.Kilçicekov (Gök çiçekli leylâk ağaçları / Onun üzerinde eğiliyor.) 2.Leylâki.
şiren sag. 1.Serin 2.Serinlik, serin hava.
şiren- 1.Dayanmak, yaslanmak: “*Naa sarığ kostyumuñın marhazın sistip, oyda şirenibisken odır.*” G.Topanov (Yeni sarı elbisesinin düğmesini çözüp, arkaya yaslanmış oturuyor.) 2.Direnmek, dayanmaya çalışmak: “*Şiren turbıs, - nandırğan Sanpir apsañ.*” S.Çarkov (Direniyoruz, -cevap vermiş Sanpir ihtiyar.)
şirena Siren.
şirendir- Dayamak, yaslamak: “*İlcir holın pazoh tayahha şirendirip alğan.*” A.Çerpakov (Uyuşuk elini yeniden bastonuna dayamış.)
şirenis- (birlikte) Direnmek, dayanmak.
şirenis Dayanma, direnme, mücadele.
şirenne- sag.Serinlemek
şirennen- sag.Serinlenmek.
şirenstığ s.1.Direşken, direngen, azimli., 2.Devamlı, sürekli .
şirep Orak.
şirer zm. Siz: “*Min şirerni çoo soğıp, sığara şirerbin!*” V.Kobyakov (Ben sizi çok dövüp, çıkarıp atarım!) krş.siler, **şirerniñ** sizin. **şirerni** sizi. **şirerde** sizde. **şirerdeñ** sizden. **şirerzer** size, size doğru. **şirerneñ** sizinle.
şiret- Dirmek, direşmek, direnmek.

şirge Sirke, bit sirkesi.
şirgek s.1.Dikkatli: “*Çe hınıstığ ‘tırni’ küreñ at, irtenneñ haydi daa şirgek tıñnaza, pır dee ispeen.*” N.Domojakov (Fakat güzel “durr” sesini yağız at, sabahtan beri ne kadar dikkatli dinlese de, hiç duymamış.) **şirgek tutçam** dikkatli tutuyorum.
2.Uyanık, gözü açık.
şirgekten- 1.Dikkatli, duyarlı olmak, hassaslaşmak. 2.Uyanık olmak, gözü açık bulunmak: “*Sabiğa tüsken añ-hustar / Şirgektenip çadıbışan.*” A.Topanov (Uyuklayan av kuşlar / Dikkatlice yatıyorlar.)
şirgele- Sirke düşmek, sirkelenmek.
şirgey zool. Bağırıklak, bir tür ördek.
şirgey Bir tür tuzak. **tiin şirgeyi** sincap kapanı.
şirgeyek bk.**şirgey**
şirgeyek bk.**şirgey**.
şirgin Besleyici, gıdalı krş.**şinmın**.
şiri zf. Yanında, yanı başında.
şiri 1.Büyükbaş hayvanın işlenmiş derisi. 2.Bu derinin sertleşmesi. **teeri şiri pol parğan** Deri sertleşmiş.
şirig 1.Asker. **Hırğıstañ kilgen hannıg şirig** Hakasya’dan gelen kanlı asker. **şirige parğan çitler** askere giden gençler 2.Ordu. 3.Kam ruhları. **ham şirigleri** kamın (ruh) askerleri.
şirke- Uyumak, pinekleme.
şirkı- bk.**şirke-**
şirle- 1. Titremek. 2.Sızmak: “*Türçe polarınañ, ol suğ şirlep sıhhan.*” S.Çarkov (Çok geçmeden, o su sızmaya başlamış.)
şirlen- Akciğerde yara oluşmak. **ökpezi şirlen parğan.** akciğerinde yara oluşmuş.
şirleñe s.Titrete, titreten.
şirles Titreme.
şirles- Titremek, titreşmek: “*Tiñ şirleskeni irtip pardı.*” A.Kuzugaşev (Çok titretilmesi geçiverdi.)
şirlestir- Titretmek: “*Harahtarın suğlandıra körüp, tiñ şirlestirip, pır le tınışa tibisken: -Toray çitpedi be?*” A.Çerpakov (Gözleri sulanarak bakıp, dilini titretilip, bir nefeste söylemiş: -Toray gelmedi mi?)
şirlet- Titretmek.
şirop Şurup.
şirt Ant, yemin. **şirt çı-** ant içmek.
şirte- Fiske atmak, parmaklarıyla dokunmak: “*Çathan hulların şirtedi / Köksin çarıda çidilip / Köölce haylap pastadı.*” M.Bainov (Yatık tellerine dokundu / Göğsünü öksürüp açarak / Yavaşça söylemeye başladı.)
şirtek Küçük tuzak.
şirten- Ant içmek, yemin etmek.
şirteñne- Cilvelenmek, kendini beğendirmeye çalışmak.
şirtes- (birbirine) Fiske atmak, çimdik atmak.
şirtes Fiske atma.
şirtet- Fiskeletmek **iñnilige pastırba, irgektige şirtetpe** omuzluya ezdirme, baş parmaklıya fiskeletme .
şirtey- 1.Dik durmak: “*Hulahtarı la şirteyişçeler.*” İ.Topoyev (Sadece kulakları dikleşiyor.) 2.Cilvelenmek, kırıtmak, nazlanmak.
şirteyte zf.1.Doğru olarak, dik olarak **at hulahtarın şirteyte tuthan** at kulaklarını dik tutmuş. 2.Kırıtarak, doğru olarak.
şirtik (ı.) 1.Fiske. 2.Kertik atılan tabelâ. **hoş sanın sanacañ şirtik** koyunların sayısının yazıldığı tabelâ.
şirtik (u.) Küçük kar yığını.
şirtle- Atmak, çarpmak. **tamırı şirtlepeçe** nabızı atıyor.
şirtpe Kozalak dövme sopası.
şirtpes bk.**şirtpe**

şis (ı.) Çıban, şiş.
şis (ıı.) Şiş, kebab şişi.
sis- (ı.) Sezmek, hissetmek: “*Ağaa izençetkennerin sisçetken, olarnıñ tikke le idi pol pararları istin uğaa tñ açadıbışan.*” İ.Kotyuşev (Ona güvendiklerini sezmiş, onların boşuna öyle olmaları için çok acıtmış.)
sis- (ıı.) Çıkarmak, çözmek: “*Hosti turıp, hollağnı sisçem / İbirip çörıp, izerim alçam.*” M.Kilçiçekov (Yanına durup, kolanı çözüyorum / Etrafında dönüp, eyerimi alıyorum.) **haptın ahsın sis-** çuvalın, torbanın ağzını çözmek.
şis- Şişmek, kabarmak: “*Hoortay apсах odırçaa siskençe uzupça, -tizerler.*” N.Domojakov (Hoortay ihtiyar kabası şişene kadar uyuyuyor, derler.) **harahtarı sis-** gözleri şişmek.
siskir- Fıskırmak, püskürmek.
sispe Kazık. **sispe hazaa** kazıklı çit. **aran-çula attı kirceñ sispe hazaa irgeptir** meğer yiğit atı sokacak kazıklı çit imiş.
sispek Bilmece: “*Min sispek nımah salım, tabarzar ba? - surğan pır oolah.*” İ.Kostyakov (Ben bilmece sorayım, bulacak mısınız? – sormuş çocuklardan biri.) **sispek sal-** bilmece sormak.
sispekçi Bilmececi, çok bilmece bilen.
sispekte- Bilmece sormak.
sispicek Küçük maşa.
sispın bk.sipsın
sist- Çözmek: “*Naa sariğ kostyumınıñ marhazın sistip, oyda sirenibisken odr.*” G.Topanov (Yeni sarı elbisesinin düğmesini çözüp, arkasına yaslanmış oturuyor.) krş. **sis-**
siste- 1.Isıtmak. 2.İşe tutmak, islemek. 3.Ateşte şiş çevirmek.
sisteg Şiş, şişlik, şişmiş: “*Mındağ sisteg nime haydi ağırtpas sa.*” İ.Kotyuşev (Böyle şişlik nasıl ağırtmayacaksa.)
sistema Sistem. **tabıǵılıǵ sistema** seçim sistemi. **nervay sistema** sinir sistemi. **kartoçnay sistema** kart sistemi.
sistematiçeskay s.Sistematik.
sisten- 1.Sıcakta ısınmak: “*Sağday, izer poduşkazin çastanıp, kün haraana sistenip, sarnahnañ soröçilene uzupçathan polğan.*” N.Domojakov (Sağday, eyer yastığına yaslanıp, güneş ışığında ısınıp, serin esintide serinleyip uyumuş.) **Küreñ adım küñge sistençe.** Bilmece, ot yığını. (Kızıl atım güneşte ısınır).
sistet- 1.Isıtmak. 2.Ateşte kurutmak.
sistik Dirgen. **sistik tart-** dirgen vasıtasıyla toplamak.
sistil- Çözülme.
sistin- Çözülme, bağdan kurtulmak.
sistir- (ı.) Sezdirmek.
sistir- (ıı.) 1.Çözdürmek. 2.Koşumundan ayırtmak.
sistis- (birlikte) Çözmek.
sit bot.Genç melez ağacı.
sittse Basma (kumaş.) **sittse kögenek** basma giysi.
sitki 1.s.Güzel, hoş. 2.zf.Güzelce, iyice.
sitkiğ 1.Dikkat. 2.Dikkatli. **sitkiğ pala** dikkatli çocuk.
sitkim kız.Pire krş.segirtkes.
sitper kız. Büyük çuval. **hızillar uluğ haptı sitper**
tip adacañnar Kızıllar büyük çuvala “sitper” derler.
sitse Basma kumaş **sitse kögenek** basma kumaştan gömlek.
sizğ (ı.) Halletme, çözme **tapcañ nımahtıñ sizğ** bilmececinin çözümü.
sizğ (ıı.) Emare, iz.

sizik 1.Tahmin, sezi, zan, şüphe. 2.Anlama, kavrama, sezme. 3.Duygu, duyu.
sizik Şiş, şişmiş, şişlik: “*Haydağ-da çabal, uğaa hahastıǵ nime saǵınıp alğan odr pu sizik sıraylıǵ, iki eektig, terpek hazan tündergen oshas pastıǵ tadar.*” N.Domojakov (Ne de kötü, çok şaşırtıcı şey düşünüp duruyor bu şiş suratlı, iki çeneli, yuvarlak kazan döndürülmüş gibi kafalı Hakas.) **sizik naah** şişmiş yanak.
siziktig s.1.Düşünceli, anlayışlı: “*Zoyka suğ çoğın pilgen, paza ol siziktig on çastıǵ hızıcah polğan, çe andağ daa polza, paza sıdacaа çohta, pabazın hışhan.*” N.Domojakov (Zoyka su olmadığını biliyordu ve on yaşında anlayışlı bir kızdı, fakat öyle de olsa, dayanacak gücü kalmadığından babasını sıkıştırdı.)
sizin- 1.Fark etmek, farkına varmak, anlamak, kavramak. 2.Hissetmek, duymak, sezinmek: “*Ol pray çiglenen paza sizingen nimeleriniñ sinğa tur parğanın pil salğan.*” İ.Kotyuşev (O bütün şüphelendiği ve sezddiği şeyerin gerçek olduğunu anlamış.)
sizin- Şişmek, kabarmak: “*İrtin pabamıñ sırayı paza azah-holları kizi tanıcaa çoh pola sizinglep parğan.*” V.Kobyakov (Sabah babamın yüzü, elleri ve ayakları tanınmayacak şekilde şişti.)
sizindir- Hissettirmek, sezdirmek: “*Kolka, parar çirin közidip, pazın ikipçe, pozınıñ pazoh parıp körege hınnaanın sizindirip.*” A.Kuzugaşev (Kolka, gideceği yeri gösterip, başını sallıyor, kendinin yeniden gidip görmek istemediğini sezdirerek.)
sizinis Seziş, sezgi.
sizinis- Birlikte hissetmek, sezinlemek, fark etmek, kavramak, anlamak.
sizis- (birlikte) Duymak, sezmek, hissetmek.
skameyka Sıra, peyke: “*Sumkalar stol alınzarhu skameyka üstüne salıl parğan.*” İ.Kotyuşev (Çantalar masanın karşısındaki sıraya bırakılmış.)
skandal Skandal: “*Şkolada pır dee skandal, pır dee hınığ oyun, pır dee kilkim arah tudıs, Vaska aralaspanda, irtpeceñ.*” A.Kuzugaşev (Okulda herhangi bir skandal, güzel bir oyun, çaplıca bir kapışma Vaska girişmeden geçmiyor.)
skat zool. Kedi balığı.
skatert' Masa örtüsü, sofrta örtüsü.
skazuemay gr.Yüklem.
skelet İskelet.
skipidar Terementi.
sklad Depo: “*Alcibay irtengizindök skladañ çardılar, pozıǵ paza annañ daa pasha tura tıhtırına kireksilçetken nimelerni alıp alğan.*” S.Çarkov (Alcibay sabahleyin depodan kalaslar, çivi ve başka da ev tamirinde gerekli olan şeyleri almış.)
skleroz tip. Skleroz, doku sertleşmesi.
sklonenie gr. Çekim.
skorpion zool. Akrep.
skotovodçeskay s. Hayvancılıkla ilgili.
skotovodstvo Hayvan yetiştiriciliği.
skovorodka Tava.
skripaç Viyolonist, kemancı.
skripka Viyolon, keman.
skul'ptor Heykeltıraş.
skul'ptura 1.Heykel. 2.Heykelcilik.
skumbriya zool. Uskumru.
skver (küçük) Şehir bahçesi.
slagaeman mat.Toplanacak sayı.
slañay İri ve yüksek ağaç. **slañay harağayah** uzun ve düzgün çam.
slanets Şist.
slavyanın Slav.

slavyanska Slav kadın.
slavyanskay Slav, Slav'a ait, Slav'la ilgili.
slavyanskay tiller Slav dilleri.
sledovatel' Sorgu hâkimi, sorgu yargıcı.
sledstvie Tahkikat, soruşturma.
slesar' Tesviyeci, çilingir.
slesarnay Tesviye, çilingirle ilgili. **slesarnay instrument** çilingir aleti.
slog Hece. **söster slogtarğa pölilçeler** kelimeler hecelere bölünür.
slon Fil. **slon palazı** fil yavrusu. **tızi slon** dişi fil.
slon söögi fil kemiği.
slovar' Sözlük, lûgat.
slujaşçay Memurluk.
slujba Hizmet, memurluk.
slujebnay Memuriyet, hizmet.
slujit pol- Hizmet etmek, memurluk yapmak.
slyot Kongre, toplantı. **demokratiçeskey çitterniñ slodı** demokratik gençler toplantısı.
smala- Atmak, fırlatmak.
smalas- Birbirine atmak, fırlatmak **olğannar harnañ smalashannar** çocuklar birbirlerine kar atmışlar.
smalat- Attırmak, fırlatdırmak.
smena Vardiya. **haraağı smenada toğın-** gece vaardiyasında çalışmak.
smenalıg s.Vardiyalı. **iki smenalıg** iki vardiyalı.
smeta Gelir gider hesabı. **smeta püdir-** gelir gider hesabı yapmak.
smetana Kaymak.
sno Ayak teri.
snaryad 1.Alet, araç gereç **gimnastiçeskey snaryadtar** jimnastik aletleri. 2.Mermi. **artilleriyskay snaryad** top mermisi.
snayper Keskin nişancı.
snek Çok zayıf, kuru.
snop Demet, bağlam.
sntyabr' Eylül.
sobay Geyik derisiyle örtülü Tunguz veya Ostyak çadırı.
sobır- 1.Savurmak. 2.Karıştırmak, dağıtmak. 3.Esmek.
sobıs- Savrulmak, fırlayıp gitmek: "*Pacah iney, orhañnabinañ, ibiñe kire sobışan.*" M.Kokov (Pacah nine, küfrederek, eve doğru fırlamış.)
sobıra Kavak kabuğu.
sobırıl- 1.Savrulmak. 2. Dağılmak, karışmak. 3.Esmek.
sobitie Olay, hadise. **mejdunarodnay sobitieler** uluslar arası hadiseler.
sobolek *bot.* Bir ot adı.
sobra bk.sobıra
sobranie Külliyyat.
sobstvennost' Mal, mülkiyet.
soçinenie Yazma, el yazması.
soda Soda. **işceñ soda** içecek soda, **kip çuğcañ soda** elbise yıkayacak soda.
sodağa *hlk.* bk.sodañ.
sodañ 1.Dar, kısa. 2.Kesik kuyruk: "*Süs minnañ! A to sodañ huzuriiñni üze tolgabızam.*" V.Şulbayeva (Defol buradan! Yoksa şu kesik kuyruğunu kesip dolarım.)
sodañna- Yaltaklanmak.
sodañnaas Dalkavuk, yaltakçı.
soldañnos bk.soldañnas
soderjanie İçerik. **kniganiñ soderjaniezi** kitabın içeriği.
soderjanielıg s.İçerikli, muhtevalı.
soglasnay *gr.* Ünsüz, sessiz.

soğ Köz, kor.
soğa (ı.) *anat.* Aşık kemiğinin tümsek yanı.**soğa-pöge tabızah** kemikle oynanan bir oyun.
soğa (ıı.) Karasaban. **soğa tut-** çift sürmek.
soğah Havan, döveç. **tus nasçañ soğan** tuz dövülen döveç. **soğah palazı** havaneli.
soğan 1.Ok: "*Pırde, atılğan soğan çili, añnarnı soona halğışhan.*" N.Nerbişev (Bazen, atılan ok gibi, vañşi hayvanları arkada bırakmış.) **Hızıl soğanım hır azıra attım** –Bilmece, güneşin batması. (Kızıl okumu tepe üzerinden attım.) 2.Asker. **soğanğa çibırgı –ilıg çastıg ir kıziler sanalcañ** asker olarak yirmi ile elli yaş arasındaki erkekler sayılır.
soğarı *sag.anat.* Köprücük kemiği.
soğıl- (ı.) 1.(hayvan) Kesilmek, öldürülmek. 2.Vurulmak, dövülmek, dövüp kabuğundan ayırmak. **köçe soğılça** arpa dövülüyor.
soğıl- (ıı.) Örülmek, (nakış) işlenmek: "*Tura istıg, arıg, alğım, hoostap soğılğan kidenner tözel partır.*" N.Tyukpiyekov (Ev refah, temiz, geniş, nakış işlenmiş ketenler döşenmiş.)
soğım 1.Kesilmek için hazırlanan hayvan. **soğımğa malnı öskır-** malını kesmek için beslemek. 2.Kış için hazırlanmış et.
soğın s.Çirkin, yakışsız, sevimsiz: "*Pozı, haya üstünde pik tur salıp, aar, çobalıstıg soğın körısneñ ibırkını pır sañay kör pariğan.*" N.Nerbişev (Kendi, kaya üstünde sağlam durup; ağır, acılı çirkin bakışıyla bütün çevreyi gözetlemiş.)
soğın- (ı.) Kendini dövmek, dövünmek.
soğın- (ıı.) Dua etmek. **hudayğa soğınça** Tanrıya dua ediyor.
soğın-mağın *tekr.* Çirkin, sevimsiz, eski püskü: "*Ağa-uuçalar çüs çıl minñ alnında püdirgen ırgı soğın-mağın turalarda.*" V.Şulbayeva (Büyüklerimiz bundan yüz yıl önce yapılan eski sevimsiz evlerde.)
soğırı bk.soğarı
soğıs Vuruş, dövüş, kavga, kapışma.
soğıs- Vuruşmak, dövüşmek, kapışmak.
soğla- Alay etmek, gülmek.
soğlağ Alay, istihza.
soğlan- Işık, ateş sönmek, yanıp sönmek: "*Çıltıstar kök tigırniñ iñniñ çazap, köyıp soğlançadırlar.*" A.Topanov (Yıldızlar mavi göğün genişliğini süsleyip, yanıp sönüyorlar.)
soğlas- Alay etmek, gülmüşmek.
soğlas Alay etme, istihza.
soğlat- Alay ettirmek, küçümsetmek.
soğlıg s. Köz, közü olan. **Köygen odiñ soğlıg polzın, ahhan suuñ tabrah polzın.** –Atasözü (Yanan ateşin köz, közü olsun, akarsuyun hızlı olsun.) **haraağı ottıg, hamağı soğlıg** gözü ateşli, alnı korlu.
soğran- (çocuk) Kendini kötü hissetmek.
soh (ı.) s.Terbiyesiz, yaramaz. **soh pala** yaramaz çocuk.
soh (ıı.) Havan, döveç.
soh- (ı.) 1.Vurmak, dövmek: "*Ol sohpas nimes, sinap taa soğar.*" V.Kobyakov (O dövmez değil, gerçekten de döver.) **Sökklep ügretpe, sölep ügret, soğıp ügretpe, çoohtap ügret.** –Atasözü (Söverek öğretme, söyleyip öğret, döverek öğretme, konuşup öğret.) 2.Öldürmek, kesmek, bıçakla öldürmek: "*Haydi ol, kilip, pıstıñ çalğıs puğabıstı soh parıbışan.*" V.Şulbayeva (Nasil o, gelip, bizim biricik boğamızı kesmiş.)
soh- (ıı.) (çorap vb.) Örmek.
soha (ı.) Karasaban.
soha (ıı.) (okta) Ağaç uç.**soha pastıg soğan** ağaç uçlu ok.

sohaçı Ciğer şiş. **çonğa toshanca çiiir sohaçı ittim** halka doyana kadar yiyecek ciğer kebab yaptım.

sohır *sag.* Ala, alaca. krş. **çohır**

sohır añ Pars.

sohla- Yemi galamak.

sohlas- 1.Yemi galamak. 2.Çenesi birbirine vurmak: “*Payusaniñ udur nandırarin, eegi sohlazıp, sağaan.*” A.Çerpakov (Payusa'nın cevap vermesini, çenesi birbirine vurarak beklemiş.)

sohlat- Yemi galamak.

sohpa *kız.* Havan döveç.

sohpa kaç. Kapan, tuzak.

sohpah 1.Küme, yığın. 2.Yığıntı. **sohpah obaa** taş yığıntısından kurgan. 3.Ağaç tabakası. **haziñ sohpağınan ayah itçeñ** kayın tabakasından kâse yapılır.

sohpar *kız.*(buz üzerinden vurarak balık avlamaya yarayan) Tokmak.

sohparla- *kız.*(buz üzerinden balığı avlamak için) Tokmaklamak.

sohsodır 1.Skandal. **sohsodır çoh çurtapça** sakin yaşıyor. **sohsodır pol-** skandal olmak.2.Onursuzluk, namussuzluk **sohsodır it saltır** namussuzluk etmiş.

sohta- Galamak.

sohtan- Yaramazlık etmek: “*Oristarniñ sohtanğani daa titem istilbeceñ.*” N.Tyukpiyev (Rusların yaramazlık ettikleri de hiç duyulmamış.)

sohtancih Yaramaz, şımarık çocuk.

sohtandır- Yaramazlık yaptırmak.

sohtanı- Birlikte yaramazlık etmek, şımarık.

sohtanı Yaramazlık etme, şımarık.

sohtır- 1.Dövdürmek, dövülmek: “*İlya abışa sohtırğan Vaskanaiñ Kolkazar, köölceen oylas parıp, aldapçalar.*” A.Kuzugaşev (İlya papaza dövülen Vaska'yla Kolka'ya doğru sessizce koşup yalvarıyorlar.) 2.Kendini bıçaklatmak.

sohtırba *kız.* Kapan, tuzak.

sol Sol: “*Tiñ at pazınan sol hırına azıra tastabızıp, tüze hondı.*” V.Kobyakov (Dizginini atın başından sol yanına atarak, iniverdi.) **çolnıñ sol sarında** yolun sol tarafında. **sol hol** sol el, kol. **sol sari** sol taraf.

sola Lâkap, takma ad, ad. **adiñ solañ kem polcañ?** adm, lâkabin nedir?.

solaas Çit: “*Hoortay ağa solaas sideniñ iziği hırında.*” N.Domojakov (Hoortay ihtiyar bahçe çitinin kapısı yanında.)

solabanah Meyhane.

solağay s.Solak.

solağayla- Solak olmak, sol eliyle yapmak.

solala-Lâkap takmak, adlandırmak.

solalat- Lâkap taktırmak, adlanmak: “*Nince le par añnar, hustar İdök tooza solalatçalar.*” M.Kilççekov (Ne kadar varsa av hayvanları, kuşlar / Onların hepsi adlandırılıyor.)

solban 1.Yıldız. 2.Çulpan: “*Pray çirlerge Solban çili çarıp...*” M.Arşanov (Her yeri Çolpan gibi aydınlatıp...) **tañ solbanı** sabah yıldızı. **iir solbanı** akşam yıldızı. **solban çıltıs harahtıg, sulu mañan sıraylıg** Çulpan (Venüs) yıldızı gözlü, çok ak yüzlü. (çok güzel yüzlü.)

solbı (ı.) (balığı ağdan almak için) Kepçe.

solbı (ıı.) (aşık oyununda) Kazanamama durumu.

solbıra- Şarıldamak, şırıldamak, çağlamak: “*Solbırap ahhan suğlarıñnan / Sallar inçe püdiğe.*” M.Kokov (Çağlayıp akan sularından / Salalr iniyor inşaata.)

soldat 1.Asker: “*Küsküde niñnerine hızıl sübüreker hazağlap salğan haydağ-da soldattar kilgenner.*”

A.Kuzugaşev (Güzün yenlerine kızıl bezler bağlayan bazı askerler gelmişler.) **Toğıs hadıl ibniñ istinde toğızon soldat.** –Bilmece, arılar. (Dokuz kat evin içinde doksan asker.) 2.Askerî: “*Ol soldat tonına tööy polğan.*” M.Çebodayev (O asker elbisesine benzer idi.)

solıcah *sag.* Zeminlik, toprak dam.

solğam (ı.) Uzun mesafe. **solğam çörüstig at** uzun yol giden at.

solğam (ıı.) (gebe kadın için) Karnı küçük. **solğım istilig ipçi** karnı küçük gebe kadın.

solğım (ı.) bk.solğam (ı.)

solğım (ıı.) bk.solğam (ıı.)

solıh- Solmak.

solın- Avare avare dolaşmak. **ol kün tooza gorod arazınca solın çörgeñ** gün boyu şehir içinde avare avare dolaşmış.

solidarnost' Dayanışma. **istenişçileriñ**

solidarnozi işçilerin birliği.

solist Solist.

solo Solo.

solonka Tuzluk.

solovey *zool.* Bülbül.

som (ı.) *zool.* Yayın balığı.

som (ıı.) 1.Siluet, suret, görüntü. **somı pasha tağları asça** görüntüsü farklı dağları aşıyor. 2.Resim, fotoğraf: “*İren kızı mundağ somnu ile kör salğan.*” N.Domojakov (Er kişi böyle bir resmi iliştiirmiş.) **som il-** resim, fotoğraf asmak. **som hısı-** resim yapıştırmak.

som (ııı.) Som, saf. **som altın** som altın. **som kümüs** som gümüş.

som- 1.(suda) Yüzmek: “*Sidik tayğanı ütep / Somcañ kurort püdiçe.*” P.Ştıgaşev (Sık ormanı aşarak / Yüzecek kaplıca yapıyor.) 2.Suya dalmak. **somcañ kip** mayo .

soma (ı.) s.1.Açıkgöz, becerikli. 2.Bencil.

soma (ıı.) Ayak teri krş.smo.

soma bk.som (ıı.)

somah (ı.) Geniş ağaç kap.

somah (ıı.) Derin kar.

somahta- Kara batmak, bulanmak. **pala somahtap par kilgen** çocuk kara batmış.

sombır Harbi, tüfek temizleme çubuğu.

somdır- 1.(suda) Yüzdürmek. 2.(suya) Daldırmak.

somğı *zool.* Gürlü kuşu.

somı bk.som (ıı.)

somıs- 1.Suda birlikte yüzmek. 2.Suya birlikte dalmak.

somışan *zool.* Solucan.

somna- Resim yapmak, resim çizmek.

somnah Kaşık. **pır somnah mün oortap polbaan** bir kaşık çorba içememiş. krş.**samnah.**

somnal- Resmedilmek: “*Çaspañ tağlar paza olarnıñ sırtındağı kizek ağastar, somnalıza, çayhalıza tüziş, pırsi pırsine kölenizip, çide hal turğannar.*” A.Çerpakov (Geniş dağlar ve onların sırtındaki seyrek ağaçlar, resimlenip, sallanıp, birbiri ardına saklanarak kayboluyorlar.)

somniğ s. Resimli: “*Lenin somniğ orden.*” M.Kilççekov (Lenin resimli madalya.)

somzilğas bk.somzilğay

somzilğay *bot.* Soğanlı bir bitki.

soñ 1.Son, sonra. **siniiñ soñda** senden sonra. 2.Gelecek **soñ çilda** gelecek yıl.

soñah *sag.* Topuğu arkaya kaymış çizme.

soñar 1.Gelecekte. 2.Gelecek yıl.

soñas bk.soñıs (ı.)

sondar bk.sondır.

sondır Görüntü, görünüş. **sondırı pasha suğlar polğan** görünüşü başka ırmaklar imiş.

soñdol (geyikte) Aşık kemiği. **ah kiiktñ sondohi** geyiğin aşık kemiği.

soñnah 1.Öne doğru eğik. 2.Uçarı kıvrık. **soyannar soñnah ödiktğ çörçeler** Tuvalar ucu yukarı kıvrık çizme giyerler.

soñhay- (öne) Eğilmek, meyletmek.

soñıs (ı.) Aşık oyununda oyun dışı kalma durumu. **soñıs atıbıstı** (aşık oyununda) oyun dışı kaldı.

soñıs (ıı.) hlk. *zool.*Hamster.

soñ it Kemiksiz et. **soñ it, aarlığ it nimes** kemiksiz et kıymetli et değildir.

soñla- Zil çalmak, çınlamak, şingırdamak.

soñlas- Şingırdaşmak. **ıdıs-hamıs soñlaspinañ polğa tús parğan** kap kacak şingırdatarak zemine düşmüş.

soñmah Derin kadeh, kâse, fincan. **soñmah çırçeneñ çey işçeñ** derin fincanla çay içmiş.

soñnıh hıra Geç ekilen tarla.

soo 1.Son **iñ soona halğan** en sona kalmış. 2.Arkası, peşi sıra, sonu **Çabal nimeniñ soonca parzań, çahıs nimeni taap polbassiñ.** –Atasözü (Kötünün peşinden gidersen, iyiyi bulamazsın.) **kök inektñ soonañ ah inek kilir.** –Bilmece, iğne ve iplik (Boz ineğin peşinden ak inek gelir.) **ay soonañ** hemen sonra, hemen arkasından. **anıñ soonda** ondan sonra.

soo- 1.Soğumak: “*Süt soo pırgende, palaçahıtñ pos tús parğan pazın ködirip, ağas çırçeniñ tinastapçathan aassar tut pırgen.*” N.Domojakov (Süt soğuduğunda, çocuğun düşen başını kaldırıp, ağaç kaseyi nefes alan ağza tutuvermiş.) 2.*mec.*Soğumak.

soodam (ı.) Kötü yer, uğursuz yer. **ibni soodam çirge turğushan** evi uğursuz yere kurmuş.

soodam (ıı.) s. Güzel, sevimli. **uğaa soodam tavar** çok güzel kumaş.

soodığ Soğukluk, soğuk. **soodığ alğan çir** soğuk vurmuş yer (bitki, ağaç vd..)

sooh 1.Soğuk: “*Hishi soohtñ tañmalaan orınarı sırayında alınca pıldistiğ.*” V.Kobyakov (Kış soğuşunun bıraktığı izler yüzünde apaçık görülüyor.) 2.*mec.* Soğuk, sevimsiz: “*Arkadiyniñ payağı sooh sösterine açırğan parğanın köziñpeske, kögliğ polarğa haraşça İlon.*” V.Tatarova (Arkadiy’in deminki soğuk sözlerine sinirlendiğini göstermeyecek, neşeli olmaya çalışıyor İlon.) **harahtarı sooh kör-** gözleri soğuk bakmak. **uğaa tñ sooh** müthiş bir soğuk. **soohha alın-soğuk** almak, üşütmek: “*Ol sooh alın parğan, anıñ ökpeleri ağırızar.*” N.Domojakov (O soğuk almış, onun ciğerleri hastalanır.) **soohha haptır-** soğuğa yakalanmak. **kıçığ sooh** Ekim (ay), **uluğ sooh** Kasım (ay). **sooh kii** soğuk hava. **sooh suğ** soğuk su. **sooh taa, iziğ dee nimes** fark etmez, önemsiz. **hishi sooh** kış soğuğu. **uluğ sooh** sert soğuk. **hatığ sooh** sert soğuk. **salım sooh** ağır soğuk.

sooh sag.bk.**soğah**

soohsın- 1.Soğuk olduğunu düşünmek, soğuk hissetmek 2.*mec.* Soğuk, ilgisiz olduğunu düşünmek: “*Amdı, tizeñ, olarzar soohsınıp ala çağınnap parir Todıl.*” A.Çerpakov (Şimdi ise onlara soğuk olarak yaklaşıyor.)

soohal- Soğuklaşmak. **künniñ soohalça** her geçen gün soğuklaşıyor.

soohtığ s. Soğuklu: “*Ol pılgen, mındağ açığ soohtığ, amır haraalarda ças hulunniğ çilğilar hıralar ornında honadır.*” N.Nerbişev (O biliyor, böyle acı soğuklu, sakın gecelerde genç kulunlu yilkılar ekin yerlerinde geceliyor.)

sool (ı.) Düz bacalı soba: “*İziktñ sol sarında tasnañ salğan soolda uluğ çis çaynik pulazıp haynap turça.*” V.Kobyakov (Kapının sol yanında taşla yapılan sobada büyük bakır çaydanlık buharlaşıp kaynıyor.)

sool (ıı.) 1. Parmaklık, tahta perde: “*Anıñ ornında çitire köybeen turunnar la pulazıp çathlap paza çarımı izel parğan sool körin turğan.*” V.Kobyakov (Onun yerinde yeterince yanmayan köşegiler duman çıkarıyor ve yarısı yanmış parmaklık görünüyor.) 2. *kız.* Kurt kapanı.

sool- 1.(su) Soğulmak, çekilmek, azalmak **çayğıda suğlar sool parçalar** yazın sular soğulur. **inek sool pardı** ineğin sütü çekildi. **süt soola haynap pardı** süt kaynatarak azaldı. 2.Gözü akmak **iki haraañ soolızın, iki azañ huruzın.** –Beddua (İki gözün aksın, iki ayağın kurusun.)

soola- Uğuldamak, gürüldemek: “*Yañı tağdañ tağa atıhça, Eelep, soolap, ol soñ halça.*” M.Arşanov (Yankı dağdan dağa vuruyor / Uğuldayıp, gürüldeyip o sonlanıyor.)

soolas Gürültü, çağlama, coşma: “*Hıgırıp la kniga habarların / Talay soolızın işçeñmin hacan daa.*” M.Bainov (Sadece kitap haberlerini okuyarak / Denizin coşmasını işittim her zaman.)

soolat- Hışırdatmak, uğuldatmak.

sooldır- Soğultmak, azaltmak.

soolih Susuz kanal.

soom par- Hızla yükselmek, göklere çıkmak.

soon Arka, son, sonra. **soon sür-** ardından gitmek, takip etmek. **soon aldıra** arkasından, peşinden.

soona zf. Ardına, arkasına. **soona saldır-** geciktirmek, sonraya bırakmak. **soona hal-** ardında kalmak.

soon süre zf. Arkasından, ardından **pis'moni soon süre ızıbizarğa** mektubu arkasından göndermek.

soonca zf. Ardınca. **adınıñ soonca** atının ardınca **inekteriniñ soonca pastır sıhhan** ineklerin ardınca yürümeye başlamış.

soonañ Ardından, arkasından. **Çabal kızı çağadañ habadır, çabal aday soonañ habadır.** – Atasözü (Kötü kişi yakadan tutar, kötü köpek arkadan kapar.) **adınıñ soonañ oylap sıhhan** atının arkasından koşmaya başlamış. **soonañ-soona** ardı ardına. **soonañ çör-** peşinden gitmek. **soonañ süris-** peşinden takip etmek.

soonda zf.Sonunda, sonra: “*Soonda, ür dee polbin, pabam amır çadıbishan.*” V.Kobyakov (Sonunda, çok geçmeden babam vefaatt etti.) **anıñ soonda** ondan sonra. **ıdi ür be, as pa polğan soonda** böyle bir zaman geçtikten sonra.

sooni Şaşırtıcı, tuhaf. **sooni çir** dikkate değer, görülecek yer.

soonzar zf. Ardından, arkasından.

soor Kızak: “*Aar soorlar sin salıp, attarnı tirletçeziñ.*” P.Ştıgışev (Ağır kızaklar koşup, atları terletiyorsun.)

soorah Küçük kızak.

sooshan Solucan krş.**somishan.**

soot- 1.Soğutmak: “*Apsah, köölce pas parıp, ah samnahnañ sooda übürüp, iki samnah sütti ahsına salıbishan.*” N.Domojakov (İhtiyar, yavaşça yürüyüp, ak kaşıkla üfürüp soğutarak, iki kaşık sütü ağzına koymuş.) **Sona saldırğan nime soop parğan.** –Atasözü (Sona bırakılan soğur.) 2.Atı dinlendirmek, soğutmak.

soottır- Soğutturmak.

sopçır sag.Harbi, tüfek çubuğu.

soplat- Tırıs gitmek, tin tin gitmek: “*Turacahha çit parğannarında, adaylar nandıra*

soplada halğannar.” İ.Kotyuşev (Eve ulaştıklarında, köpekler dönerek tin tin gitmişler.)

soplattır- Tırs sürmek.

soprano müz.Soprano.

sor (ı.) Belâ, şansızlık, bahtsızlık, talihsizlik.

sor (u.) anat. Bağırsak çeperindeki sümüksü tabaka.

hartınıñ sorı halbazın tıp, matap sooh suğa çuurgâ kirek gödenin sümüksü tabakası kalmaması diye soğuk suda iyice yıkamak gerek.

sor (ıı.) sag. Şor. **sorlar azii** Şorlar geçidi.

sor- 1.Emmek: “*İrniñ ustayta arah tuttah, köpkeniñ çidire sorıbizim!*” M.Kokov (Dudaklarını düzgün tut da, işkinliklerini yeterince emeyim!) **iñe südün sor-** anne sütü emmek. 2.İçine çekmek, içmek: “*Par, sor hañzañnu, künge sistenip odır, paza nimee sıdırziñ?*” V.Tatarova (Git, çek piponu, güneşe yaslanıp otur, başka ne yapabilirsin?)

soraal bk.sorol

soraallğ s. Çubuklu (pipo). **uzun saraallğ hañza** uzun çubuklu pipo.

sorah 1.Sivri. **sorah tağ** sivri dağ. 2.*mec.* Erkeklik organı. 3.Uzunca. **sorah pörık** koni şeklinde uzun börk.

sorañna- Dışa doğru kaymak, fırlamak: “*Pıçahtı tutsa, anıñ çımalçığı, eelip, mindar, holnañ hıya sorañnapça.*” G.Topanov (Bıçağı tutunca, onun küçük parmağı eğilip, şöyle, elinden dışarı kayıyor.)

soratnik Silâh arkadaşı.

soray- Dimdik durmak, ileri doğru çıkmak.

sorayt- Dik durdurmak, ileri doğru çıkarmak.

sorba (ispirotodan yapılmış) İçki. **arağa-sorba** içki.

sordır- Emdirmek, emzirmek.

sorğa Burun (eşyada), semaverde musluk.

sorğah (kam hastalığı) Emerek tedavi etme.

sorğahta- (kam hastalığı) Emerek tedavi etmek.

sorğay 1.Saçak buzu. 2.Körebe oyunu.

sorğayah bk.sorğay

sorğay saas Ağaç sakızı, akındırık.

sorğis (ı.) sag. Çizme dilciği.

sorğis (u.) 1.Zamk. 2.Mühür mumu.

sorğis (ıı.) Emzik, biberon. **süttig sorğis** sütlü biberon. **sorğis pala** emzik çocuğu, emzik emen çocuk.

sorğis (ıv.) Tulumba, pompa. **suğ sorcañ sorğis** su emme tulumbası.

sorhla- Burun çekmek.

soriğ (ı.) 1.İradeli, azimli. **soriğ kızı** azimli insan. 2.Fevkalade, harikulâde: “*Pray çir üstüneñ kilgen maşınalar pırsı pırsineñ silğ, pırsı pırsineñ soriğ, üzigi çoh çılışçadadrlar.*” G.Topanov (Bütün yeryüzünden gelen arabalar birbirinden güzel, birbirinden harikulâde, bitip tükenmeden kaynaşıyorlar.)

soriğ (ıı.) Doğal tuzla. **kiik kilceñ soriğ** yabanî keçi gelen tuzla.

sorındı imcek sorındızı süt hakkı, damat tarafından kaynanaya verilen para veya hediye.

sorip Yara izi: “*Sırayındağı sorıptı közıtçe.*” V.Şulbayeva (Yüzündeki yara izini gösteriyor.)

soriptig s. Yara izi bulunan. **soriptig sıray** yara izi olan yüz.

sorla- Şorlamak, şırlamak.

sorlaas Ark, kanal, su yolu.

sorlah Çatıdan sarkan buz.

sorokin bot. Devedikeni çiçeği. **sorokin hal tüzirçe** devedikeni çiçeği tat kaçırır.

sorol Ağızlık, çubuk: “*Sah andoh hızılğat sabı sorolu ahsında polğan, otih tazınañ hızıl hıbinnar çağıraza tüşkenner, haboniñ tadılığ ızı tunçuhha saphan.*” N.Domojakov (Tam o sırada kırmızı Frenküzümü çubuğu ağzında iimiş, çakmak taşından

kızıl kıvılcımlar sıçramış, kavın güzel kokusu burnuna gelmiş.)

sorollğ s. bk.soraallğ

sort Çeşit, tür, sınıf: “*Mini toğışha albinçalar, minneñ aar aylançalar, min ikinci sort kızibin.*” V.Şulbayeva (Beni işe almıyorlar, benden kaçıyorlar, ben ikinci sınıf insanım.) **postağı sort** birinci sınıf.

sortah 1.Kâse. **sortah ayah** derin kâse. 2.Büyük vazo

sortah çılan Mitolojik ok yılanı.

sortan zool.Turna balığı. **sortan tös palğı** turna balığı fetiştiir.

sortih s. Çukurlaşmış, çökük: “*Munda la Klanya oolğınıñ sortih sırayına hayığ salça.*” V.Şulbayeva (Burada Klanya oğlunun çökük yüzüne dikkat ediyor.)

sortih naah çökük yanak.

sortih- Çökmek, çukurlaşmak. **sırayı sortih parğan** yanakları çökmüş.

sortin bk.sırtın

sortirovat’ pol- Cinslerine ayırmak.

sortirovka Çeşitlerine göre ayırma.

sortirovşçik Ayırıcı.

sortıg s.Cins, kaliteli.

sosha 1. Domuz: “*Sırtınıñ tüği, sosha hılı çili, turğlabışan.*” V.Kobyakov (Sırtının tüyleri domuz kılları gibi dikilmiş.) **Soshanıñ çaa kölbede** .-Atasözü (Domuzun yağı yalakta.) **ırgek sosha** erkek domuz.2.Domuzla ilgili. **sosha palazı** domuz yavrusu. **sosha idı** domuz eti.

soshalıg s.1.Domuzlu. 2.Domuzla ilgili.

sosıska Sosis.

soslagatel’nay naklonenie gr. İstek kipi.

sostav 1.Kadro, heyet. **komıssiya sostavı** komisyon heyeti. 2.Düzen.**obşçestvonıñ sostavı** toplumsal düzen.

3.Muhteva, içerik. **im sostavı** ilâç içeriği.

sot Petek.

sot paltı Yuvarlak ağızlı balta. **kime itçeñ sot paltı** gemi yapılan yuvarlak ağızlı balta.

sotsial-demokrasiya Sosyal demokrasi.

sotsial-demokrat Sosyal demokrat.

sotsialist Sosyalist.

sotsialiteçeskay s.Sosyalistik, sosyalist.

sotsialiteçeskay Hakasiya sosyalist Hakasya.

sotsializm Sosyalizm.

sotsial’nay s. Sosyal. **sotsial’nay sreda** sosyal ortam.

sotsialno-ekonomiçeskay ts.Sosyal ekonomik.

sotsialno-politiçeskay s. Sosyal politik.

sotsiolog Sosyolog.

soveşçanie Müşavere, müzakere, danışma.

soveşçatel’nay s. İstişari, danışma.

sovet 1.Kurul, heyet, konsey. 2.Şura, meclis.

sovetskay s. Sovyet: “*Sanap tospas payınañ anıñ / Sovetskay çon tuzalança.*” M.Arşanov (Sayıp bitmez zenginliğinden onun / Sovyet halkı faydalaniyor.)

sovhoz Sovhoz, devlet çiftliği: “*Sıreñniñ pastiiñnar, sovhozha agronom polarğa hıgırıp, mini çoo hathırttı.*” G.Topanov (Sizin yöneticiniz, sovhoza tarım uzmanı olmam için çağırarak beni çok güldürdü.)

soy- (deriyi) Yüzmek, soymak: “*Ah tashıllarca çörıp / Aymah añnar atçañnar / Andoh teerizñ soyıp / Añniñ idin çiçeñner.*” P.Ştıgışev (Ak zirvelerde yürüyüp / Çeşitli avlar vurmuşlar / Orada derisini yüzüp / Onun etini yemişler.) **Añni ödırıp albaanda, teerizñ soybacañ.** –Atasözü (Av öldürülmeden, derisi yüzülmez.)

soyaltah İki yaşında dağ keçisi. **azır müüstig soyaltah** çatal boynuzlu dağ keçisi.

soyan (ı.) Kapak.
soyan (ıı.) Tuvalı.
soydır- Deriyi yüzdürmek, soydurmak.
soyedinenie 1.kim.Bileşim. 2.Birlik, askerî birlik.
soyğa Soymuk, ağaçların iç tabakası.
soyğah İnce buğ tabakası. **soyğahta at taylıhça** ince buğla kaplı yerde at yorulur.
soyğıç bk.soyğıs
soyğıs Kabuk soyma aleti.
soyığ (deriyi) Soyma, yüzme.
soyıl- (deri) Soyulmak, yüzülmek.
soyım 1.Dökme (demir). 2.Dökme demirden. **soyın pes** dökme soba. **soyın idis** dökme kap.
soyıs- Deriyi birlikte yüzmek, soymak.
soyla- Sürünmek: “*Anaň çılan çili soylaam.*” V.Şulbayeva (Sonra yılan gibi süründüm.)
soylaas 1.s. Sürünge. 2.Yılan
soylat- Süründürmek: “*Anaň min pashaların, naa kilgennerni, soylatham.*” V.Şulbayeva (Sonra ben başkalarını, yeni gelenleri süründürdüm.)
soyoh- İğdiş edildikten sonra hastaalanmak.
soyth bk.soyğah
soyuz Birlik, ittifak: “*Pray soyuzha sablançazıñ algıs sağaa.*” M.Kilçiçekov (Bütün birliğe tanınıyorsun, teşekkürler sana.)
soyuznay s.Müttefik, birlikle ilgili. **soyuznay respublika** birlik cumhuriyeti.
soyuzniçeskay s. Müttefik, müttefikle ilgili.
soyuzniçeskay voysakalar müttefik askerleri.
soyuznik s.Müttefik.
sozidatel'nay s.Yaratıcı, yapıcı.
soznetal'nay s. Bilinçli, şuurlu.
söbek bk.söp
söbire 1.Çocuk. **söbirezi köp** çok çocuğu var.2.Aile. **uya-söbire** aile.
söbirelig s.Aile. **söbirelig kızı** aileli insan.
sögil- Sökülmek. **kögeneem çikteñ sögildi** elbisem dikiş yerinden söküldü.
sögincik Küfürbaz. **Sağıstıg sanacih, sağızı çoh sögincik.** –Atasözü (Akıllı hesaplı, akılsız küfürbaz.)
sögim 1.İnce dallardan veya köklerden ip 2. Deriden yapılmış ip, sıırım. **çügen tağıracañ sögim** dizgin tamir edecek sıırım.
sögir- (doğumdan sonra) Sonu gömmek. **pala ineziñ sögir salğan** çocuk eşini (sonunu) gömmüş.
sögis (ı.) Sökme, söküş.
sögis (ıı.) Sövme, sövüş.
sögis- (ı.) (birlikte) Dikişi sökmek.
sögis- (ıı.) Sövüşmek, küfürleşmek.
sök- (ı.) Sökmek.
sök- (ıı.) Sövmek, kötü söylemek. **Sökklep ügretpe, sölep ügret, soğıp ügretpe, çoohtap ügret.** – Atasözü (Söverek öğretme, söyleyip öğret, döverek öğretme, konuşup öğret.)
sökle- Sövmek, kötülecek.
sökles Sövme, kötü söyleme, sövüş.
sökles- Sövüşmek, birbirine kötü söylemek.
söklettir- Sövdürmek, kötü söyletme.
sökpe Başın arka taarfi.
sökpecek Beyincik.
sökpek (ı.) Şıra. **poza sökpegi** boza şırası.
sökpek (ıı.) Kaban, gocuk.
söktes şor. Oduncu baltası. **odiñ çarcañ söktes** odun yaracak balta.
söktir- Söktürmek.
söl (ı.) 1.İrin, cerahat. 2. Lenf. 3.Yaşayan organizmadaki sıvı. **suğ-söl** sıvı. **süt-söl** süt yiyeceği.

söl (ıı.) Çöl. **hushun tüspes huba söl** kuzgun inmez boz çöl.
sölbek 1.Uzun etekli. **sölbek kip** eteği uzun elbise. 2.mec. Kurt.
söl çazı Bozkır: “*Çazağ-çalaas söl çazını ibir çöredir, mal hadarip.*” V.Kobyakov (Yalın yapıldık bozkırda geziyor, mal otlatıp.)
söle- 1.Söylemek: “*Ol, nimelerin çabızah stol üstüne salıp, Torkaa sölepeçe.*” V.Kobyakov (O, eşyalarını alçak masaya salıp, Torka'ya söylüyor.)
Sökklep ügretpe, sölep ügret, soğıp ügretpe, çoohtap ügret. –Atasözü (Söverek öğretme, söyleyip öğret, vurup öğretme, konuşup öğret.) 2.Evlenme teklif etmek.
söledig bk.söleg
söleg Söyleme, beyan etme.
sölem bk.sölek
sölen- Söylenmek.
söles- Söyleşmek.
sölet- Söyletme: “*İdi dee soğıp, olarnı pır dee nime sölet polbaan.*” V.Kobyakov (Öyle dövse de, onlara hiçbir şey söyletmemiş.)
sölgı bk.söygi
sölin- Genişlemek, açılmak, yayılmak, boy atmak.
sölinis Genişleme, açılma: “*Pır uğaa çoon hus, ol nimeniñ üstüne odırızıp, hanattarın nince çider sölinizineñ çaza tutan.*” N.Domojakov (Çok büyük bir kuş, o nesnenin üstüne oturup, kanatlarını olabildiğince açıp yaymış.)
sölkem Yüz kilometrelik at yarışma mesafesi. **pır at sölkemı** bir yarış mesafesi (yaklaşık yüz kilometre.)
söltir Seyrek. **söltir ürgen sürmes** seyrek örülmüş belik. **söltir hathan çip** seyrek örülmüş ip.
söö 1.Ağ örgülü kepeç. 2.Filitre.
sööder 1.Dinlenen yer. 2.mec. Kam tefi.
söö tart- Çekmek, uzatmak: “*Pıree-pıree tapsashannar, sağam na odırğani, söö tartıp, çoo piçirapçathan.*” N.Domojakov (Bir bir seslenmişler, azıcık oturması uzayıp, çok konuşmuş.)
söök (ı.) 1.Kemik: “*Hoolni algıdubışanda, körze le, kızı söökterı toldıra.*” G.Kazaçinova (Oyuğu genişletip baktığımda, insan kemikleri dolu.) **Kiri malnıñ söögi kimirtkilig, kiri kızınıñ çooğı sın.** –Atasözü (Yaşlı malın kemiği haşlamalık, yaşlı kişinin sözü gerçek.) **söök çoh** a) kemiksiz. b) mec.temelsiz, esassız: “*A-a, söögi çoh söster ol, iceñ, abstraktsiya.*” V.Şulbayeva (A,a-a, temelsiz sözler bunlar, anne, soyutlama.) **moyın söögi** boyun kemiği. **pas söögi** kafatası. **naah söögi** yanak kemiği. **söökterim sıstapça** kemiklerim sızlıyor. **huruğ söök** kuru kemik, bir deri bir kemik, çok zayıf. 2.Naaş, cenaze: “*Ölgen kızı söögine / Öödi açıp iskirçe.*” M.Kokov (Ölen kişinin cesedine / Ödüyü haber veriyor.) **söök sal-** cenaze defnetmek, gömmek. 3.Nesil, kuşak, göbek: “*Söökteñ söökke, tuğannañ tuğanga.*” N.Nerbişev (Nesilden nesile, akrabadan akrabaya.) 4.Kemik, kemikten yapılmış. **söökter** mezarlık, kabristan. **sooh söögime ötipçe** soğuk kemiğime işliyor, çok soğuk. 5.Mezar: “*Çıl ibire aniñ sööginde / Çahayah salıhpınça, tipçeler.*” M.Kilçiçekov (Yıl boyunca onun mezarında / Çiçek solmuyor, diyorlar.) 6.Vücut, iskelet: “*Aniñ niske söögicee muzıkaa kilistire niik eelçe.*” V.Tatarova (Onun ince vücudu müziğe uygun olarak kolayca eğiliyor.) **tirik söök** canlı cenaze: “*Surba, Klanya. Körçeziñ, min, tirik söökpin.*” V.Şulbayeva (Sorma, Klanya. Görüyorsun, ben, canlı cenazeyim.)
söök (ıı.) ün. Ruhlara seslenirken çıkarılan ses.
söök (ııı.) Uzun, uzunca. **söök kiis** uzunca keçe.
söök sıraylıg uzun yüzlü.
söökte- (ı.) Kemikleri toplamak, yığmak.

söökte- (n.) (ruhlara) Şarap serpmek.
söökten- Donakalmak, put kesilmek.
sööktet- Kemikleri toplatmak.
sööktüg s. Kemikli. **kıçğ sööktüg aday ölgence küçüges.** –Atasözü (Küçük kemikli köpek ölene kadar enik.)

sööl Siğil. **söölni naa ayğa közitçeñ** siğil yeni aya (tedavi için) gösterilir.

sööl- Uzamak, boy atmak, gerilmek.

söölbek bk. **söök (n.)**

söölindire zf. Uzunlamasına: “*Pu suğ hastada söölindire çatçathan aal.*” A.Çerpakov (Bu su kıyısında uzunlamasına duran köy.)

sööllig s. Siğilli.

söölmek bk. **söök (n.)**

sööm Karış. **ustüg sööm** uzun karış. **muhur sööm** kısa karış.

söörte- Sürüklemek: “*Panani, nıtkezineñ haap alıp, ıceñzer söörtepe.*” V.Şulbayeva (Pana’yı ensesinden yakalayıp, annesine doğru sürüklüyor.)

söörtel- Sürüklenmek: “*Maşına tadıraçça, söörtelçe, çe oylap polbinça.*” V.Şulbayeva (Araba çalışıyor, sürükleniyor fakat hızlı gitmiyor.)

söörtene zf. Sürükleyerek: “*Tirlig toraat aal arazındağı hatıg çolca aar hañaanı söörtene toğdirat pariğan.*” N.Tyukpiyev (Terli doru at köyün içindeki sert yoldan ağır arabayı sürükleyerek tıkkırdatıp gitmiş.)

sööt Söğüt: “*Ol, aaldağı pasha uluzoh çili, sööt odına üzürlep, aralı arıh odınadır.*” N.Domojakov (O, köydeki başka kimseler gibi, söğüt odunundan tasarruf edip, arada bir yakıyor.)

sööttig s. Söğütlü, söğütlük.

söp 1.Çöp. **Çoyınñ harağında söp çoğil, kırıbiginde kır çoğil.** –Atasözü (Yalanın gözünde çöp yoktur, kirpiğinde kir yoktur.) 2.Hayvan yeminden kalan artık. **atıñ söbi halça** at yeminin çöpi kalıyor. 2.İp kalıntısı.

söpte- Çöp atmak.

söptel- Çöplenecek.

söptet- Çöpletmek.

sörge- Sarmak.

sörgek Kundak bezi, çocuk bezi.

sörgek kız. İlmikli dikiş.

sörget- Sardırmak.

sörön 1.Serin: “*Çazı İstindeğı iirgi sıhtıg kii, sörön tınstanıp, çayılıbıshan.*” V.Kobyakov (Ova içindeki akşamın nemli havası, serince eserek yayılmış.) **irtengı sörön** sabah serinliği. **sörön kün** serin gün. 2.Soğukkanlı. 3.Soğuk, serin. **tashar sörön** dışarı serin, soğuk. 4.mec. Serin, ferah, rahatlamış: “*Apçaynıñ harahtarı amdı sörön körglep tur.*” G.Topanov (Apçay’ın gözleri şimdi ferah bakıyor.)

sörönnen- 1.Serinlenmek. 2.Soğukkanlı olmak. 3.Soğuklaşmak.

sörönnet- Serinletmek.

sörte- Sürüklemek, çekip götürmek: “*Pir hus çohır nimeni sörtep pariğan oshas polğan.*” N.Domojakov (Bir kuş ala nesneyi sürükleyip götürür gibi olmuş.)

sörtel- Sürüklenmek: “*Sabistiñ sarsıh izeñede sörtel pariğanın köre turğan.*” N.Domojakov (Sabis’in üzenginin birinde sürüklendiğini görmüş.)

sörteldir- Sürüklemek: “*Küreñ at, azahtarın çadap alıp, sörteldire paşathan.*” N.Domojakov (Yağız at, ayaklarını güçlkle kaldırıp, sürükleyerek yürümüş.)

sörten- Sürüklenmek: “*Sabisti sarsıh izeñede sörtene, sarıg tay uluğ ala habıs çügüriste çilğularzar çidizip odırğan.*” N.Domojakov (Sabis’i üzenginin bir

yanında sürükleyerek, sarı tay büyük bir hızla yilkılara doğru koşmuş.)

sörtes- Birlikte sürüklemek.

sös Söz: “*Nandırar sös tappin turadır, harağastarın aar-peer çaltañnada körıp.*” V.Kobyakov (Cevaplayacak söz bulamıyor, gözlerini oraya buraya döndürerek.) **Ayıthan sös arıg polzın, athan uh palıglıg polzın.** –Atasözü (Söylenen söz temiz olsun, atılan mermi yaralı olsun.) **söske kır-** söz dinlemek **Tireñ suğnıñ kiçii çoğil, söske kırbestiñ sağızı çoğil.** –Atasözü (Derin suyun geçidi yoktur, söze gelmeyenin aklı yoktur.) **sös hubılızı** gr. kelimelerin değişmesi. **sös püdirizi** gr. kelime yapımı **sös çardihtarı** gr. söz bölükleri. **sös pir-** söz vermek. **sös söle-** söz söylemek. **sös alını** önsöz, söz başı. **sös istüçetken** söz dinler. **sös ispes** söz dinlemez. **oyın sös** şaka. **uhancılıg sös** kehanet. **sös alıs-** sohbet etmek, konuşmak. **sös pılas-** tartışmak, karşılıklı konuşmak. **hap-orta sös** çok doğru söz. **pir-iki dee sös pashan polza** birkaç kelime de olsa yazsa. **söstiñ uçına alılbas** söze gelmez, anlatılamaz, açıklanamaz.

söspek Atasözü: “*A min pilçem pasha söspek.*” V.Şulbayeva (Fakat ben başka atasözü biliyorum.)

söspekçi Çok atasözü bilen, atasözü söyleyen.

söste- 1.Söylemek. 2. Kulağına fısıldamak.

söstig 1.Sözlü (yazılı olmayan). 2.Konuşkan, gezece. 3.Sözlü.

söygi (sandall için) Sırık.

sözir- Sürüklemek: “*Anan, çabal tonıcağın sözire, oylap sıhhan.*” V.Kobyakov (Sonra, kötü paltosunu sürükleyerek, koşmaya başlamış.)

sözirbe Balık ağı: “*Hara sözirbee kırgeñ çili / Çayğı haraanı kızire çüşçem.*” M.Kilçiçekov (Kara ağa girmiş gibi / Yaz gecesini geçerek yüzüyorum.) **irımcık sözirbezi** örümcek ağı.

söziril- Sürüklenmek: “*Yakın, sarsıh azağın izeñedeñ suur polbin, talbah çili, sözirilip, küzüri halğan.*” V.Kobyakov (Yakın, bir ayağını üzengiden çıkaramayarak, post gibi sürüklenip, gümbürdemiş.)

sözirin- Sürüklenmek.

söziris- Birlikte sürüklemek.

sözirt- (ı.) Sürükletmek.

sözirt- (n.) Dügümleyerek dikmek. **sözirtip tikken** çık düğümleyerek dikilen dikiş.

sözirtig s. Dügümleyerek dikilen dikiş.

sözirtki bk. **salaacı**

spal’nya Yatak odası.

spasibo Teşekkürler: “*Harool, ‘spasibo, spasibo’ tıp, ahçanı türeyınzerök suh salğan.*” N.Tyukpiyev (Harool “teşekkürler, teşekkürler” diyerek parayı paçasına sokmuş.)

spektakl’ Temsil.

spektr Tayf.

spekulyant Spekülatör, vurguncu: “*Sirer spekulyant polğazar.*” V.Şulbayeva (Siz spekülatör oluyorsunuz.)

spekulyatsiya Speküstasyon.

spetsial’nost’ İhtisas, branş, dal, uzmanlık alanı: “*İñjener, çe pozımnıñ spetsialnoznıñ toğınminçam.*” V.Şulbayeva (Mühendisim, fakat kendi uzmanlık alanımda çalışmıyorum.)

spetsialist Uzman, mütehassıs.

spıçka Kibrit: “*İki hati spıçkızı çurli tüsti, anañ, nımee-de harlıhhan çili, köksereglep, nandıra sıhhan.*” A.Çerpakov (İki kez kibriti ııldadı, sonra, bir şeyden boğulmuş gibi, öksürerek geri çıktı.)

spid Aids.

spirt İspirto.

spirtovka İspirtoluk.

spisok Liste.

spitse Örme şişi, şiş: “*Terpekter spitseleri hoyiğ polibışan, küren attıñ azahtarınıñ arazı allığ azılıbışan.*” N.Domojakov (Tekerleklerin şişleri sertleşmiş, yağız atın ayakları geniş açılmış.)

sport Spor.

sportivnay Pportif.

sportsmen Sporcu.

spravka Rapor.

spravoçnay Danışma **spravoçnay** byuro danışma bürosu.

spravoçnik Kılavuz kitap, rehber (kitap.)

sreda Çarşamba.

sredstvo Araç, vasıta, çare.

sroda Her ne, ne olursa, hiç, hiçbir şey. **sroda çoohtabaspın** ne olursa olsun konuşmam.

srok Mühlet, vade, zaman. **toğıstı srok alında toldırırğa** işi zamanından önce bitirmek.

ssuda Ödünç alma, ikraz etme.

stabil'nay İstikrarlı, müstakar, değışmez.

staçka Grev.

stadion Stadyum, stad.

stadiya Safha, merhale, devre.

staj Staj, staj yapma.

stajyor Stajyer.

stakan Bardak: “*Amdı Mityuha ol stakanı kızı körbes arazında, aar aylanıbızıp, ahsınzar tünđeribışçe.*” V.Tatarova (Şimdi Mityuha o bardağı kimsenin görmediği sırada, öteye dönüp, ağzına götürüyor.) **stakanğa çay ur-** bardağa çay doldurmak.

stan (ı.) Lager.

stan (u.) Pantolon: “*İs tovarnañ, tıkken çollığ hara stanınıñ sol pudı maymah türeyıne çitkence ibestel halğan.*” V.Kobyakov (Kumaşla dikilen çizgili kara pantolonun sol ayağı çizme konçuna kadar yırtılmış.)

standart Standart, örnek.

standartnay s.Standart, tek tip.

stanitsa Büyük köy.

stanok Tezgâh, dokuma tezgâhı.

stantsiya İstasyon: “*Çe avtobus stantsiyazar irtip partır paşa tañda la irten polar.*” G.Topanov (Fakat otobüs istasyona doğru geçti, sonraki yarın sabah olur.)

starosta Baş, mümessil, temsilci.

starsay Büyük, baş. **starsay çaban** baş çoban.

start 1.Sporda depar, çıkış. 2.Sporda çıkış, başlangıç yeri.

stat'ya Yazı, makale: “*Paynuştanar gazetada statya sıh kilgen.*” V.Şulbayeva (Paynuş hakkında gazetede yazı çıkmış.)

statist Figüran.

statistik İstatistikçi.

statistika İstatistik.

statuya Heykel.

stene Duvar: “*Stenelerniñ iki sarında ornahtar.*” V.Şulbayeva (Duvarların iki yanında yataklar.) **stenee**

portret his- duvara portre asmak.

stengazeta Duvar gazetesi.

stenografistka Steno memuru.

stenografiya Stenografi, stene.

stenogramma Stenografi ile yazılmış metin.

stepen' Derece, paye.

stereoskop Stereoskop.

sterilizatsiya Sterilizasyon, mikropsuzlaştırma.

stih Şiir: “*Kilgen poetter dee ağaa stihtarın çarıtçalar.*” V.Maynaşev (Gelen şairler de ona şiirlerini sunuyorlar.)

stil' Stil, üslup, tarz.

stimul Dürtücü etken.

stipendiya Burs. **stipendiya al-** burs almak.

stol Masa: “*İzebıneñ çarımızı izil parğan butılka, sığarıp, stolğa turğışça.*” V.Şulbayeva (Cebinden yarısı içilmiş şişe çıkarıp masaya koyuyor.) **stol kistinde** masa başında. **teglek stol** yuvarlak masa. **çabızah stol** engin masa. **zakaz stolu** rezervasyon masası. **stol lampası** masa lâmbası.

stolb Direk, sütun: “*Hırığda turğan ibniñ hazaazımıñ puliına parıp, pır stolbaa çölenip, Aydo çilbirezıp turça.*” V.Kobyakov (Kenarda duran evin ahırının köşesine varıp, bir sütuna yaslanıp, Aydo titreyip duruyor.)

stolitsa Başkent.

stolovaya Lokanta, kafeterya, yemek salonu.

stolyar Marangoz.

stolyarnay Marangoz, marangoza ait.

stopa Deste, bir top (kağıt.)

storonnik Taraflı, taraftar.

strahovanie Sigorta.

strakta- Korkutmak.

strana Ülke, memleket: “*Stranani pray odap parirlar.*” V.Şulbayeva (Memleketi hep yakıyorlar.)

stranitsa Sayfa, yaprak.

strateg Strateji uzmanı.

strategičeskay s. Statejik.

strategiya Strateji.

straus zool. Devekuşu.

strelka İbre, iğne. **čas strelkazi** saat ibresi.

strofa Kıta, bent.

stroka (yazıda) Satır.

stroy Sistem, yapı. **gosudarstvennay stroy** hükümet sistemi.

strusta- Yontmak, rendelemek.

stsena Sahne.

stsenariy Senaryo.

student Öğrenci: “*Novosibirsk universitediñin filosofiya fakultediñin studentı polğam.*” V.Şulbayeva (Novosibirsk Üniversitesinin Felsefe Fakültesinin öğrencisi idim.)

studentka Kız öğrenci: “*Üzinci kurstiñ stutentkazi.*” V.Şulbayeva (Üçüncü sınıf öğrencisi.)

studiya Stüdyo.

stul Sandalye, iskemle.

suba Mancınık.

suba- 1.Açmak, çözmek. 2.Sermek, yaymak.

subada- Arka arkaya gitmek.

subağ 1.Açma, çözme. 2.Serme, yayma.

subağlıh s. 1.Çözülmüş, kösteği açılmış. 2.Serilmiş, yayılmış.

subal- Birbirinin ardından gitmek, uzanmak: “*Çalğıs azah çolıcah toozilcaa-parcaa çoh pıreede oñ sarına iğirli subalıp parça.*” V.Kobyakov (Patika yol bitmeyip tükenmeyerek bazen sağa bazen sol yana bükülüp uzanıyor.)

subala- Fırtatmak; mancınıkla atmak.

subaldır- Birbiri ardınca göndermek, izlettirmek.

subalı- Birbiri ardınca gitmek, dizilmek: “*Kiri-hurular çitterniñ soonca çolca subalıbışannar.*” M.Kokov (Yaşlılar gençlerin ardından yola dizilmişler.)

subalıstır- Birbiri ardınca göndermek.

subalıstıra zf.Sırayla, silsileyle.

subara- Karmakarışık olmak, dağınık olmak.

subaraan s. 1.Karışık, dağınık. 2.Paspal, pasaklı: “*Parçañar andağ homayzar, subaraannar, min sİRernİ, İdi polzañar, parçañarını obed çoh halğizarbın.*” A.Kuzugaşev (Hepiniz öyle kötüsünüz, paspallar, ben sizi, öyle olursanız, hepinize öğle yemeği vermem.)

subay 1.Kısır. **subay İnek** kısır inek. 2.Bekâr.

subay ipçi çocuksuz kadın.

subay çorih Adı adım yürüyüş: “*İniške kire subay çorihnan çorta halğan.*” V.Kobyakov (İnişe girirek adı adıyla koşmaya başlamış.)

subbota Cumartesi.

subjektivnay s. Sübjektif, öznel.

subyekt 1.gr.Özne 2.Fail: “*Kizi nimes ol subyekt.*” V.Şulbayeva (İnsan değil o fail.)

subyektivizm Öznelcilik, sübjektivizm.

sudak zool.Uzun levrek.

sudno Tekne, gemi.

sudur Kutsal yazı, kitap.

sud’ya Hâkim, yargıç.

suffiks gr.Sonek.

suflyor Süflör.

suğ (ı.) 1.Su: “*Paza ol suğniñ hazında tigde-mında ot çıltrashlapça.*” V.Kobyakov (Yine o suyun kıyısında orada burada ateş parıldıyor.)

haynaan suğ kaynamış su. **har suu** kar suyu. **tüülgen suğ** durgun su.

tustıg suğ tuzlu su. **tuzı çoh suğ** tatlı su. **sarıg suğ**

bahar suyu. **suğ aylançıgı** girdap, burgaç, su çevirisi.

suğ am daa pus la oshas sooh su hâlâ buz gibi soğuk

suğ çoh susuz. **suğ çoh çahayahtar salihça**

susuzluktan çiçekler soluyor **çir altındağı suğlar**

yeraltı suları. 2.Nehir, ırmak. **ağın suğ** akışlı nehir,

akımı yüksek nehir, akarsu. **suğ ahhlapçadadır** nehir

akıyor. **suğ kis pararğa kirek** suyu (nehri) geçmek

gerek. **suğa somçalar** nehirden yüzüyorlar. 3.Su, suyla

ilgili. **suğ terbeni** su değirmeni. **suğ transportı** su

taşımacılığı. **suğ harağadı** siyah Frenküzümü. **suğ**

ağazı kızılağaç. **ada-çir suu** atayurt, vatan, doğum yeri.

möge suğ ab-ı hayat, ebedi su, hayat suyu. **nañmır suu**

yağmur suyu. **çılıg suğ** ılık su. **suğ tamçıla-** su

damlamak. **suğ sus-** su almak. **suğ ur-** su koymak. **suğ**

hastada su kıyısında. **suğni oorta-** suyu avurtlamak,

yudumlamak.

suğ (u.) Çokluk, -gil anlamları vererek ikilemeler

kurar. **mal-suğ** hayvanlar. **tayğa-suğniñ kızıleri**

ormanların ruhları.

suğar- Su vermek, su içirmek: “*Min ani suğaram, iceñ.*” N.Domojakov (Ben ona su vereyim, anneciğim.)

suğaris- (birlikte) Sulamak.

suğart- Sulatmak, suvartmak.

suğat Suvat: “*Ol köl anda turğan malniñ suğadı*

polça.” V.Kobyakov (O göl, orada duran malın

suvadıdır.)

suğdur Düşüncesiz, havai, döneke, **suğdur**

harahtıg seksi bakişlı.

suğın- 1.Takmak, kuşanmak: “*Ah pörıktıg, çıltrah*

marhalıg, hılis suğınğan pır hara sıraylıg orıs.”

V.Kobyakov (Ak börklü, parlak düğmeli, kılıç kuşanan

bir yağız yüzlü Rus.) 2.Yutmak. 3.Dizilmek. **paspah**

suğın- bağdaş kurmak.

suğındı takma saç örgüsü. **naa palağa çiti suğındı**

suhçañ yeni geline yedi takma saç örgüsü takılır.

suğındılıg s. Takma saç örgülü. **suğındılıg ipçi**

takma saç örgülü kadın.

suğıs- 1.Sokuşturmak. 2.Dizmesine yardım etmek.

suğla- Sulamak.

suğlal- Sulanmak.

suğlan- Sulanmak.

suğlandır- Sulandırmak: “*Hızıl köbıglıg harahtarın suğlandıra körgen.*” A.Çerpakov (Kızıl köpüklü gözlerini sulandırarak bakmış.)

suğlas- (birlikte) Sulamak.

suğlas Sulama, sulayış.

suğlat- Sulatmak.

suğlıg s. Sulu: “*Pılçeziñ me, çüreem, sooh hıshıda / Suğlıg okopta uzaanıbtı.*” M.Kilçicekov

(Biliyor musun yüreğim soğuk kışta / Sulu siperde uyuduğumuzu.)

suğluh Gem: “*Ah azahtıg toraat, timir suğliin küzürede taynap, tohti tüsken.*” V.Kobyakov (Ak ayaklı doru at, demir gemini kütürdeterek çığneyip, duruvermiş.) **suğluh suh-** gem vurmak.

suğluh köleçkezı Suluk zinciri: “*Toraat, suğluh köleçkezı sıgdırızıp, hılağay huzurii çayılğan.*” V.Kobyakov (Doru at, suluk zinciri şingirdayıp, seyrek kuyruğu yayılmış.)

suğluhta- 1.Gem vurmak 2.mec.Gem vurmak, önün kesmek: “*Hır Ağbannı suğluhtap alıp / Huruğ Uybattu hubuldırçabıs.*” M.Kilçicekov (Kır Ağban nehrine gem vurup / Kuru Uybat ovasını değiştiriyoruz.)

suğluhtat- Gem vurdurmak.

suğ-sürbe tekr. Fakir fukara.

suh- Sokmak, koymak, yerleştirmek: “*Sabistiñ müngen adınıñ huzuruh altına suğıbzıp, anı çiksıde sağırlabışan.*” N.Domojakov (Sabis’in bindiği atın kuyruk altına sokmuş, onu sağrısına vurarak ürküütmüş.) **pis’momı konvertke suh salarğa** mektubu zarfa sokmak.

suhar’ Peksimet, galeta.

suhpa Yoksul giysisi. **suhpazı çoh kızı** elbisesi olmayan kimse.

suhsa- Susamak: “*Suhsabaan daa polza, küreñ at izıp alarğa itken, poza pağniñ oralğan pazı sağırızına pıçılalan.*” N.Domojakov (Susamamış olsa da, yağız at içmek istemiş, dizgin ipinin kıvrılmış ucu sağrısında şaklamış.) **Hada astap, hada suhsap çör, ce arğızıñni tastaba.** –Atasözü (Birlikte acık, birlikte susa, fakat arkadaşını bırakma.) **Suhsaan kizee suğ tadılıg.** –Atasözü (Susamış kişiye su tatlı.)

suhsah Açık, hafif içecek. **suhsah süt** yağsız süt. **suhsah arağa** hafif içki.

suh salaa belt. İşaret parmağı.

suhsas Susuzluk, susayış: “*Pazoh la unduca çoh suhsas istin kimir turğan.*” N.Domojakov (Yine unutamayacağı susuzluk içini kemirmiş.)

suhsat- Susatmak.

suh sırtı Derinin en sert kısmı.

suhsum Susuzluğu giderici içecek. **ayran suhsun iziñer** ayran içecek içiniz.

hastadağı ottarnı taynaza, sala suhsun amirircih.” N.Domojakov (Veya, bu yol kıyısındaki otları çiğnese, susuzluğu biraz geçirdi.) 2.Susuzluğu giderici içecek.

sula Yulaf: “*Oray kızılgen sula hırazı.*” N.Nerbişev (Geç biçilmiş yulaf tarlası.) **sula pothı** yulaf lapası.

sula (u.) Hafif içki. **sula arağa** hafif içki.

sulahıg s. Yulafli.

sulan (ı.) sag. zool. Balıkçıl kuşu krş.**sülen.**

sulan (u.) (hayvan) Barınağı, ahır. **at sulanı** at ahır.

sulan- (ı.) El kaldırmak, keskenmek.

sulan- (u.) Bir şeyi yapmak istemek, sulanmak. **pala pazarğa sulança** çocuk yazmak istiyor.

sulandır- El kaldırtmak, keskendirmek.

sulba Çocukların beliklerine bağlanan gümüş süs.

sulbıra- Karmakarışık olmak krş.**subara-**

sulğa- (ı.) Sarmak, dolamak, bürümek.

sulğa- (u.) Hayır duada bulunmak. **alğap sulğap** dua ederek.

sulğan- 1.Sarılmak, dolanmak, bürünmek 2. mec. Sarılmak, kuşanmak: “*Hañaa soonça oylap sıhhan, hañaa, tizeñ, irada la hoğdırıp odırğan, harashaa sulğana.*” N.Domojakov (Arabanın ardınca koşmaya

başlamış, araba ise, tıkırdatarak uzaklaşmış, karanlığa sarılarak.)

sulğancih Sarma çorap.

sulğandır- Dolandırmak, bürümek.

sulğanıs- Dolanmak, sarılmak, bürünmek.

sulu 1.Temiz, arı. **sulu pala** temiz çocuk. 2. Saf.

sulu aliğ tüm aptal, çok aptal.

sula habırğa anat. Yalancı kaburga kemiği.

sumka Çanta: “*Kirek nimeleñni timneglebışken, anañ sumkalarğa suhhlabışhan.*” İ.Kotyuşev (Gerekli eşyalarını hazırlamış, sonra çantalara koymuş.)

sumkacak Küçük çanta: “*Vaska, toncağın çapçañ kize tartıp alıp, knijkelerin tuup sumkacağına suhhlap alğan.*” A.Kuzugaşev (Vaska, elbisesini çarçabuk giyiniş, kitaplarını çantasına sokmuş.)

summa Toplam, meblağ, tutar.

sumusha Mantar, tıpa, tıkaç. **idıs ahsın çapçañ**

sumusha kabın ağzını tıkayacak tıpa.

sumushla- Tıkamak, kalafatlamak.

sun Uzunluk, boy. **arğamcı sunı** kendirin (sicimin) uzunluğu. **tın sunı** yular (dizgin) uzunluğu.

sun- Sunmak, uzatmak **soonañ hol suna çoğil** iş iştenden geçtikten sonra el uzatılmaz.**holın sun-** a) elini uzatmak. b) el uzatmak: “*Köytik urcı holın sunza / Kürezerge timde polça.*” M.Kokov (Murnaz düşman el uzatsa / Şavaşmaya hazır olur.)

sundur- El uzattırmak.

sunduh Sandık. **altı harahtığ ah sunduk** altı aynalı ak sandık.

sunğar zf. Boyunca, doğru: “*Çohırah, am na haydañ-da oylap kilip, pastap tura tüzip, anañ ol, Torkanı alında körgenneñer, ağaa sunğar pah çöre halğan.*” V.Kobyakov (Çohırah, şimdi bir yerlerden koşup gelerek, önce durmuş, sonra o, Torka’yı önceden gördüğünden, ona doğru bakıp yürümüş.)

sunınca zf. Boyunca, uzunluğunca. **arğamcı sunınca** kendir uzunluğunca.

supsah s.Yavan, tatsız (yemek).

sur Boncuk.

sur- 1.Sormak: “*Sin tamkı tartçazıñ ma, ay-ool? -surça Aydodañ.*” V.Kobyakov (Sen sigara içiyor muusn, ey oğul? –soruyor Aydo’ya.) 2.İstemek, rica etmek. **Oğırlap alğanca, tilenip al, küçürlep alğanca, surıp al.** –Atasözü (Hırsızlık edeceğine, dilenip al, zorla alacağına, isteyip al.)

sura Rahatsız.

surağ 1.Sorğu. 2.Sorma, sual 3.Rica istek: “*Haydağ surağ sirerñin minzer, Matilda?*” V.Şulbayeva (Hangi ricayla bana geldiniz, Matilda?) **surağ it-** sormak.

surağla- Sormak, sual etmek, soruşturmak: “*Aydodañ ol kızı idi, nime-noo surağlap, çoohtaşçathanda, ağaa nay la hınığ pol turadır.*” V.Kobyakov (Aydo’dan o kişi böyle çok şeyi sorup, konuştuğunda, ona çok iyi geliyor.)

surağlas Sorma, sual etme.

surağlas- Sormak, soruşturmak, hal hatır sormak: “*Anı-mini surağlaşan soonda, Payanzar örçilğ, çe oloh tusta pırosınıstığ körısneñ körıp, çoohtap sıhhan.*” S.Çarkov (Şundan bundan sorduktan sonra, Payan’a mutlu, fakat o sırada suçluluk duygusuyla bakıp, konuşmuş.)

surağlat- Soruşturmak, sordurmak.

surağlığ s.Sorulan, soruşturulan.

surağ-sap tekr. İzin: “*İñede halğan çip uçuğın daa surağ-sap çoh albaan.*” N.Domojakov (İğnede kalan ip ucunu dahi izinsiz almamış.)

suralan- Huysuzlaşmak, rahatsızlaşmak. **pala suralança** çocuk huzursuzlanıyor.

suras Evlilik dışı çocuk, piç: “*Kemziñ? Pireeziniñ suras eyneziziñ! - Sin pozıñ suras! - oolah Agurdañ tudızarğa habıshadağ.*” A.Çerpakov (Kimsin? Birinin piç şeytanısın! –Sensin piç! –Çocuk Agur’la tutuşup kapışacak gibi.)

surasta- Evlilik dışı doğurmak.

surdır- Sordurmak, soruşturmak.

surguç Mühür mumu.

surğun tas Kristal. **Çağınğı çirge kışecek hara tas, irahhi çirge surğun tas.** –Bilmece, göz bebeği. (Yakın yere küçücük kara taş, uzaktaki yere kristal.)

surıcah Küçük boncuk.

surığ 1.Soru: “*Turğışhan surığlarım nandırığ albadım.*” V.Şulbayeva (Sorduğum sorulara cevap almadım.) 2. Sorun. **surığ turğıs-** sorunu ortaya koymak. **tıl ügrediiniñ surığları** dil öğretimi sorunları. 3.İfade, sorgu. **surığ it-** ifade almak, sorguya çekmek.

surığ tanığ gr.Soru işareti.

surığlığ s.Soru, soruyla ilgili. **surığlığ predlojenie** gr.Soru cümlesi.

surıl- 1.Sorulmak. 2. Sorgulanmak.

surın- Dilemek, istemek, rica etmek, sormak: “*Apar ibiñzer! -noğa-noğa idi surınğanına sanağ pirbin çoohtanğan Fedor Pavloviç.*” N.Domojakov (Götür evine! -niçin öyle istediğini hesaplamadan konuşmuş Fedor Pavloviç.)

surıs Rica, dilek: “*Min sinzer uluğ surımsnañ kildim.*” S.Çarkov (Ben sana büyük bir rica için geldim.)

surıs- 1.Birbirine sormak. 2.birbirinden dilemek, istemek.

surıs Soruş, sorma.

surlama Boncuk gibi gözler.

surılığ s.Boncuklu.

surna- Tahsis etmek, hasretmek, ithaf etmek..

surnah Saçak buzu. **tizi çoh ineyek huzuh hazça** dişi yok nıncik kuyu kazar (bil.saçak buzu)

surtpa (söğütten) Sepet.

suru bk. **sur.**

surup 1.Vida. 2.Somun.

sus- (suyu) Çekmek, almak, su almak **kirilip kip kispeen, süülinip suğ suspaan** gerinip elbise biçmemiş, uzanıp su sunmamış.

sus Ziya, parlaklık, ışık. **kün suzi** gün ışığı: “*İzen sağaa, çarih künniñ suzi.*” M.Kilçiçekov (Selâm sana, parlak güneşin ışığı.) **tağ suzi** eko, yankı.

sus örtek zool. Bir ördek türü.

sushı 1.Kepeç. 2.Kürek. **çistek teerceñ sushı** yemiş derme küreği.

susta- Parıldamak, ışıdamak.

sustal-Parıldamak, ışıdamak: “*Ayğa-künge sustala / Ay-Petri, sin turziñ.*” S.Kadışev (Ayda güneşte parıldayıp / Ay Petri sen duruyorsun.)

sustan- Parıldamak.

sustır- Suyu çektiirmek, aldırmaq.

suşçestvitel’nay gr. İsim.

sutka 24 saat, bir gün. **ol pır sutka uzubaan** 24 saat uyumamış.

suu Sade giysi. **suu ton** sade palto.

suuda- Çok istemek, çok dilemek.

suudın bk.**suudun**

suudun Serserilik, başıboşluk.

suudıncil Serseri, başıboş.

suuh Sıvı, mayı, akışkan, kaygan: “*Sınap hulah üstünde uzun hamcıniñ suuh haazı multih çili tarsılabaan polza.*” N.Domojakov (Gerçekten kulağının üstüne uzun kamçının kaygan kayışı tüfek gibi patlamasaydı.)

suuh- Islanmak: “*Suğlığ-suğlığ nañmırlar / Solbırabinañ ağıbışan / Suuğıp, çuulıp puyğannar / Suğlan parğan turıbışan.*” A.Topanov (Sulu sulu yağmurlar / Şırıldayarak akıvermiş /Islanıp yıkanıp akçamlar / Sulanmış duruyorlar.)

suuh hılıhtan- Düşüncesizce davranmak.

suuh hılıhtıg Düşüncesiz.

suuhta- Sıvılaşmak, cıvıklaşmak, kayganlaşmak.

suuhtal- Sıvılaşmak, cıvıklaşmak.

suuhtat- Sıvılaştırmak.

suula- 1.Şarıldamak. 2.Çok gürültü çıkarmak.

suulaas s. 1.Konuşkan. 2.Gürültücü.

suulah s. Kalabalık, işlek **suulah ulıtsa** işlek cadde.

suulan- Gürültü, ses çıkarmak: “*E-ezen, ay-ool! - at üstüneñ tanıs nimes kızı külinip arah suulana tüsken.*” V.Kobyakov (Merhab-a-a, ey oğul! – at üstünden tanımadık biri gülümseyerek seslenmiş.)

suulas- 1.Gürültü patırtı çıkarmak: “*Naa tastaan ulam üstünde uzırğa çadıp, haraağa çitire uzubin suulasçathannar.*” I.Kostyakov (Yeni atılmış ot yığını üstünde uyumak için yatıp, geceye kadar uyumayarak gürültü etmişler.) 2.Yüksek sesele konuşmak: “*Kustuktıñ ibineñ sağam na suulasçathan kıziler pu ağılğan kızilerge udur sıhhlap kilgenner.*” V.Kobyakov (Kustuk’un evinden az önce yüksek sesle konuşan kişiler, getirilen insanları karşılamaya çıkmışlar.)

suulas Gürültü, patırtı.

suum-saam tekr. Gürültü, patırtı: “*Suum-saamğa aarhı komnatadañ apsah sıh kilgen.*” N.Domojakov (Gürültü patırtıya öteki odadan ihtiyar çıkıp gelmiş.)

suur bk.suu

suur- 1.Sıyırmak, çıkarmak: “*Yakın, sarsıh azağın izeñedeñ suor polbin...*” V.Kobyakov (Yakın, bir ayağını üzengiden çıkaramayıp...) **ton suor-** palto çıkarmak, **Suğa kirgeleкке ödik suorba, tağa sıhhalahha, tayah taynama.** –Atasözü (Suya girmeden çizme çıkarma, dağa çıkmadan asaya dayanma.) 2.Fotoğrafını çekmek.

suurdır- 1.Sıyırtmak, çıkarttırmak. 2.Fotoğraf çektiirmek.

suurğan 1.Budistlerde kutsal şeylerin konulduğu kap. 2.Budistlerde ölmüş din adamının yatırıldığı sehpa.

suurıl- 1.Sıyırılmak, çıkmak. 2.Fotoğraf çekilmek.

suurin- Sıyırılmak: “*Sarsıh azağı izeñedeñ suurınıp, pazınañ çirge açıla parğan.*” V.Kobyakov (Bir ayağı üzengiden sıyırılıp, başıyla yere yayılmış.)

suuris- 1.Sıyırmak, birbirinin elbisesini çıkarmak. 2.Birbirinin resmini çekmek.

suut 1.Utanç, utanma. **uyat-suut pılbes** utanma arlanma bilmez. **suudıñ par ba?** utancın var mı? 2.Ar, namus.

suverenitet Eğemenlik, hükümlanlık.

suverennay s.Eğemen, hükümlan.

suverennay respublika eğemen cumhuriyet.

suyal- (hayvan besin yetersizliğinden) Zayıflamak, hastalanmak.

suymah 1.Çorbaya konan baharat. 1.Koyu (yiyecek)

suymahtıg s. 1.Baharatlı (yiyecek). **tadar tamağı suymahtıg polcañ** Hakas yemeği baharatlı olur.

2.Koyu.**suymahtıg tamah** koyu yemek.

sübirek bk.sübirek

sübür Kadın pantolonu.

sübürek Paçavra, çaput: “*Küsküde niñnerine hızıl sübürekter hazağlap salğan haydağ-da soldattar*

kilgenner.” A.Kuzugaşev (Güzün yenlerine kızıl çabutlar bağlayan bazı askerler gelmişler.)

sübürekte- Bez, çaput bağlamak.

südiye 1.Fayans. 2.Cam **harah südiyezi** gözlük. krş. **süleyke**

südiyeke sag. Şişe.

südye bk.südiye

süg- Süzmek. **süt süg-** süt süzmek.

sügbe Süzgeç. 2.Balıkçı kepeçesi. 3.Elek

sügbecek Süzgeç, küçük süzgeç. **süt sügeñ sügbecek** süt süzecek süzgeç.

sügde 1.Koyun boynu. 2.Bu boynun derisi.

sügdek (çocuk doğduktan sonra) Eşi (sonu) toprağa gömme.

sügdekte- (çocuk doğduktan sonra) Eşini 8sonunu) toprağa gömmek.

sügdö bk.sügbe.

süge (Fal bakılan) 41 ağaç çubuk.

sügen Çöten, kirtil, balık avlama sepeti. **aal sügeni** mec.misafir gitmeyi seven.

sülbeereme Uzun elbise.

sülbür Kötü, kalitesiz (dikiş). **sülbür tıgılgen kögenek** kötü dikilmiş elbise.

sülek- Sıradan, alelade giyinmek.

sülen zool.Balıkçıl kuşu krş.**sulan**.

süleyke 1.Cam: “*Közenekteriniñ süleykeleri odılğlap partır, polınıñ puluñnarı ırıglep, hayzı çirde ötre körınglepçe, Alcıbay çaağa parıbışanda, ibinde ıcezi le halğan polğan.*” S.Çarkov (Pencerelerinin camları kırılıp, zeminin köşeleri çürmüştü, bazı yerleri delinmiş, Alcıbay savaşa giderken, evinde sadece babası kalmıştı.) 2.Şişe. **pır süleyke habah arağa** bir şişe votka. **sın süleyke** kristal. **arğan süleyke** fayans. krş. **südiye**.

sültek Cadı.

süm (ı.) Karış.

süm (u.) 1.Giysi. 2.Takım elbise. 3.Donanım, teçhizat.

süme (ı.) 1.Kurnazlık. 2.Zeyreklik.

süme (u.) Tapınak, mabet. **Izıh tağda süme polğan** Izıh dağında tapınak varmış.

süme (u.) Yemek suyu. **ügre sümezı** çorba suyu.

sümeğı beşik şişesi. 2. El değirmenin miline geçirilen boru. **teerben sümeğı** el değirmeni halkası. 3.Poyra.

hañaanıñ sümeğı atlı arabanın poyrası.

sümeğı Yardımcı, hizmetkar, uşak.

sümeğın Yardımcı, hizmetkar, uşak: “*Antihristiğ sümeğını polıbıstıñ ma?*” M.Kokov (Anti Hristiyanlık hizmetkârı mı oldun?)

sümele- 1.Kurnazlık etmek. 2. Uydurmak, yalan dolan çevirmek.

sümelen- 1.Kurnazlık etmek. 2.Dalavere çevirmek.

sümelendır- 1.Kurnazlık ettirmek. 2.Uydurtmak.

sümeles- 1. (birlikte) Kurnazlık etmek. 2. (birlikte) Uydurmak.

sümelıg 1.Kurnaz. 2.Yalancı, dalavereci: “*Mına pu Semen, İlek paza pu minıñ sümeliim, Torka.*” V.Kobyakov (İşte bu Semen, İlek ve benim dalaverecim Torka.)

sümnen- Uğraşmak.

sümnenıs Sürünceme, savsaklama **byurokratiçeskay sümnenıs** bürokratik sürünceme.

sümür (ı.) Kam elbisesi. **ham sümürı** kam elbisesi.

sümür (u.) s. Pürüzlü, pürtüklü.

sümzüg Fitneci, dedikoducu.

sümzük bk.sümzüg

süne Ruh: “*Taınnap taa parğan apsah, haydi minca irte pu ipçi mında pol parğanına, alay süne be?*” N.Domojakov (Şaşırmış da ihtiyar, bu kadar erken bu kadının nasıl burada olduğuna, yoksa ruh mu?)

süneğin Hizmetkâr, uşak krş. sibeği.

sünet Ölüyü anma töreninde kesilen atın derisi.

sünmen kız. Buz kırma aracı. 2.kaç. Ok ucu tıpası.

sünnig s. Ruhlu.

süñür (ı.) Kam tefinde uzun metal boru.

süñür (u.) Derin kap.

süñürtees Dizgine bağlı küçük zil, çan.

süptür Yırtık giysi.

süptüre- Giysi yırtılmak. **süptürep parğan kip** yırtılmış elbise.

sür- Sürmek, peşinden takip etmek: “*Vaskanı süre çidip, Çohırah anı harğa aındaribışan.*” A.Kuzugaşev (Vaska'nın peşinden yetişip, Çohırah onu kara devirmiş.) **uyğunu sür-** uykuyu kaçırmak.

sürbek Paçavra, çaput krş. **sübrek.**

sürben Kenarından dikme.

sürbes Belik.krş. **sürmes**

sürde- 1.Şaşırmak. 2.Sıkılmak. 3.Korkmak, ürkmek, ürpermek: “*Payusa, hacanoh üreen, çe tabılbin ür pol parğan kizniñ söögün körıp alarğa kırçetkenge tööy sürdep ala, apsahtıñ soonañ izikser kیرهge mökeygen.*” A.Çerpakov (Payusa, çoktan ölmüş, fakat uzun zaman bulunamamış kişinin cesedini görmeye giren kişi gibi ürperip, ihtiyarın ardından kapıya doğru girmek için eğilmiş.)

sürdestig s.1.Sıkılğan. 2.Korkunç, dehşetli.

sürdestig kizi korkunç adam.

sürdür- 1.Sürdürmek, takip ettirmek.

2.Kovalanmak, sürülme: “*Çe sağam aday hara husha kürgen azıra südür paribışan.*” N.Domojakov (Fakat şimdi köpek kartala kurgandan aşarak kovalanmış.)

süree zf. Sürekli, devamlı.

süreele- Sürekli giymek. **çabal kipti süreele-** **gen kizi** kötü elbiseyi devamlı giyen kişi.

süreele- s.1.Sürekli, devamlı: “*Pala-parhanı, ipçilerni süreeleğ horğıdıp, tiskindırçe.*” G.Topanov (Çoluk çocuğu, kadınları sürekli korkutup, tiksindiriyor.) 2.Çok, pek çok.

sürekte- 1.Ardından gitmek, takip etmek. 2.Kovmak, kovalamak: “*Pırde küstig azah sabızınañ çağınhı püürlerni sürektep.*” N.Nerbişev (Bazen güçlü çifte atışıyla yakındaki kurtları kovalayıp...)

sürekteg Sürek, takip, peşinden gitme.

sürektes- (birlikte) Takip etmek, kovalamak, peşinden gitmek.

sürektet- Takip ettirmek, peşinden göndermek.

sürelig bk. **süreele-**

süreñe İğrenç, berbat.

süreñkey bk. **süreñe**

süret Hortlak. **süret kilir!** hortlak geliyor! **süret oshas** hortlak gibi.

sürge- Sarmak krş. söрге-.

sürgek 1.Esaret. **sürgektegı çon** esaret altındaki halk. 2.Kaçırma. 3. (hayvanlarda) Göç.

sürgek ayı Ocak.

sürgi (ı.) Deri işlemede kullanılan ağaç alet.

sürgi (u.) Sürme, izleme, takip etme.

sürgün bk. **sürgünci**

sürgünci İz süren, takip eden.

sürig Sürek, takip: “*Sıbıra andağ toozilbas sürigdeler olar.*” N.Nerbişev Devamlı böyle bitmeyen sürekteler onlar.)

sürindi pala Küçük bebek.

süris- Birbirini takip etmek, sürüşmek, birbirinin peşinden gitmek: “*Uzi-pazın çitirbes uzah çolmı süris le*

parça.” N.Domojakov (Ucu bucağı bulunmaz uzak yolu takip edip gidiyor.) **ıs süris-** iz sürmek.

süris Sürüş, sürme, peşinden gitme.

sürize zf. Takip ederek, peşinden giderek: “*İpçi kizi, sooların sürize, sığara honğan.*” N.Domojakov (Kadın, peşlerinden takip ederek çıkmış.)

sürizig Sürme, takip etme, peşinden gitme.

sürkü 1.Sürme, sıvama. 2.Merhem.

sürküñne- Hıçkırmak.

sürküñnes- (birlikte) Hıçkırmak: “*İlğaannarın çaba pazınıp, puluñda sürküñnes turlar pıstıñ tudıçılarıbis.*” A.Kuzugaşev (Ağlamalarını bastırıp, köşede hıçkırıyorlar bizim kavgacılarımız.)

sürmes Belik.krş. **sürbes**

sürmestig s. Belikli: “*Tegilek küreñ sıraylıg, sürmestig hus, ibire sitkip körıp, odrçathan.*” N.Tyukpiyekov (Yuvarlak, yağız yüzlü, belikli kız, etrafa dikkatlice bakıp oturuyor.)

sürnük- 1.Sürçmek. 2.mec. Sürçmek: “*Pılçem, çireem, tasta piromni / Çurtas çobaana sürnükçeñ polgam.*” M.Kilççekov (Piliyorum, yüreğim, affet suçumu / Hayatın yorgunluğuna sürçmüş oldum.) **tili sürnük-** dili sürçmek.

sürnükür- Sürçtürmek: “*Ol - oymah-soñniğ, tastıg çollar / Çorihçıl attı sürnükürgen.*” M.Kilççekov (O, çukurlu taşı yollar / Yürüyüşlü atı sürçtürmüş.)

sürt- 1.Ovmak, ovuşturmak. 2. Sürtmek, sürmek, sıvamak: “*İliskecek, tizeñ, anıñ holına yod sürtkli tartılap, anzına im pozıdıbışan.*” İ.Kotyuşev İliskecek ise, onun koluna çekip iyot sürmüş, ona ilaç vermiş.)

sürtül- 1.Ovulmak, ovuşturulmak. 2.Sürtülmek, sıvanmak.

sürtün- 1.Ovulmak, ovuşturulmak. 2.Sürtünmek, sıvanmak.

sürtis 1.Ovuş, ovma. 2.Sürtüş, sürtme.

sürtis- Sürtüşmek, birbirine sürtmek, sıvanmak.

sürtke bk. **sürtki**

sürtkele- 1.Sürtmek. 2.Ovalamak.

sürtki 1.Merhem. 2.Kaymak.

sürttür- 1.Sürttürmek, sıvatmak. 2.Ovalatmak.

sürüg Şebeke, eşkıya.

sürüm şor. 1.Dönüm. (100x100) 2.Tarlanın dörtte biri.

sürün Ruh.

sürüncek s. Ayağı sürçen (at.)

süs- (ı.) Süsmek, tos vurmak.

süs- (u.) 1.Sallanmak, yalpalanmak. 2.(defolup) Gitmek: “*Süs minnañ, sodañ huzuruh!*” V.Şulbayeva (Defol buradan, kesik kuyruk!)

süsek Tahıl ambarı.

süsetke Rus masalarında cin.

süskici s. Tos vuran: “*Ashırağım minıñ, süskici puğaçığım.*” V.Şulbayeva (Aygırcığım benim, tos vuran boğacığım.)

süskile- Tos vurmak.

süskiles- Toslaşmak.

süskin Daltaban, serseri.

süsküyek Delgi.

süspek Uzun etekli giysi.

süspekten- Uzunlamasına, boylu boyunca uzanmak: “*Aydo, pastağı sabıstıñ it açiına sıdabin, çirge süspektene tüzip, anan, çabal tonıcağım söziye, oylap sıhhan.*” V.Kobyakov (Aydo, ilk vuruşun acısına dayanamayıp, yere boylu boyunca uzanmış, sonra kötü paltosunu sürükleyerek kaçmış.)

süspenek Yavan, tatsız.

süstür- 1.Tos vurdurmak. 2.mec. Avare avere gezmek: “*Toğıs çoh süstür çörçetken ipçi, huzuruğı çoh*

piige tööy.” V.Şulbayeva (İşsiz boş gezen kadın, kuyruksuz kısrağa benzer.)

süt Süt: “*iki samnah sütti ahsına salıbışan.*” N.Domojakov (İki kaşık sütü ağzına koymuş.)
Mañızraan seek sütke tüsceñ. –Atasözü (Acele eden sinek süte düşer.)
açaan süt ekşimiş süt, bozulmuş süt.
(mal) süt pir- hayvan süt vermek.
ças süt taze süt.
süt-söl süt ürünleri.

süttig s.Sütlü. **Ölgen inek süttig polcañ, ölgen kızı çahsı polcañ.** –Atasözü (Ölen inek sütlü olur, ölen kişi iyi olur.)

süül Siğil krş.sööl.

süül- Süzülmek: “*Hara torğı kögeneginiñ moydırıgımañ ah çohır galstuk süül tur.*” G.Topanov (Kara ipek gömleğinin boynundan ak ala kravat süzülüyor.)

süülin- Uzanmak
Kirilip kip kispeen, süülinip suğ suspaan. –Atasözü (Gerinip elbise biçmemiş, uzanıp su almamış.)

süülinđi Tortu, çökelti.
çey süülinđi çay tortusu.

süümek Dağarcık, küçük torba: “*Naa çılnañ alğıstap, harlan salğan süümeğineñ olarğa sıyhtar ülepçe.*” N.Tinikov (Yeni yıllarını kutlayıp, karlanmış torbasından onlara hediyeler bölüştürüyor.)

süürgis Ayırıcı. **süürgisneñ sütti çararğa** ayırıcıyla sütü ayırmak.

süü ton Hafif elbise.

süüzek Akağaçtan yapılmış kap.

süüzin 1.Özsu. **tıttıñ süüzini** melezin özsuyu. 2.İrin, cerahat.

süüzün bk.süüzin

süüzünnig s.Sulu.**süüzünnig ot** sulu ot.

süzis- Birbirine tos vurmak, vuruşmak, tolaşmak.

süzis Tos vurma.

süzük Kapalı. **kızın çoluñ süzük halzın!** arka yolun kapalı kalsın!

süzün bk.süüzin

süzürük Dua, yalvarma.

süzürükçi hacı, kutsal yeri ziyaret eden.

süzürin- Dua etmek, yalvarmak. **pazırınıp süzürinipçe** dua ediyor.

svastika Gamalı haç: “*Çıltısnañ svastika urunışanda / Hakas oolğı anda harbashan.*” M.Kilççekov (Yıldızla gamalı haç çarpışırken / Hakas oğlu orada savaşmış.)

svat Dünür: “*Hozannarı kördiñ me, harğa svat, -çoyrhos ünneñ iskirçedir ala saashan.*” İ.Topoyev (Tavşanları gördün mü, karga dünür, - yaltaklanan sesle bildiriyor ala saksagan.)

sveçi Mum: “*Pürkek sveçi çarıpça.*” A.Topanov (Donuk mum ışıyor.)

sveçka Buji, mum.

sverhuroçnay s.Fazla mesai. **sverhuroçnay toğis** fazla mesai.

sverlo Matkap, delgi

svetofor İşaret feneri, işaret lâmbası.

svidetel'stvo Rapor, şahadetname, belge
töreenneñer svidetel'stvo doğum raporu, doğum belgesi.

svinka 1.Ot yığını 2.tıp. Kabakulak.

svodka Bülten, haber, bildiri, rapor
svodkazı hava raporu.

svyaz' Muhabere, haberleşme.

svyazist 1.Posta memuru. 2.Haberci.

svyazçennay Mukaddes, kutsal.

svyokla Pancar.

syezd Kongre.

syomka Çekme, çevirme.

syujet Süje, konu, mevzu.

syurtuk Redingot.

Ş

şablon Şablon, kalıp.

şacı şor. Dokuma tezgahındaki kumaşın kenarındaki iplikler.

şadırah kız. s. Benekli, çilli.

şafrañ bot. Safran.

şağartıñ kız.. zool. Kene.

şağıñ kız. Kızıltı, kızılılık.

şahmat Satranç. **şahmat oyna-** satranç oynamak. **şahmat oyını** satranç oyunu.

şahmatist Satranççı

şahta Ocak, maden ocağı: “*Alcıbay şahta ustağcızınzar kilgen.*” S.Çarkov (Alcıbay maden ocağı yöneticisine gelmiş.)

şahtyor 1.Madenci. 2.Madenciyle ilgili.
şahtyornıñ lampoçkazı madencinin lâmbası.

şakal zool.Çakal.

şal' Şal.

şalanda Duba.

şalbü tös Kumaş parçasından fetiş.

şam hlk. Mum.

şampanskoe Şampanya.

şapka Manşet.

şar Küre. **çir şarı** yer küresi.

şar şor. Bileği taşı, masat. **piçah çitçeñ tudalığ şar** bıçak bileğileycek saplı masat.

şarf Atkı, boyun atkısı.

şarj Karikatür.

şarmanka Lâterna.

şanmahşçik Lâternacı.

şarnir Menteşe.

şarnirlig s. Menteşeli.

şaska 1.Dama. 2.Dama taşı. 3.Tahrip fişeği.

şashık Şiş kebabi.

şatun tek. Piston kolu, biyel.

şayba tek. Rondelâ, pul.

şayka Çete, şebeke. **oğırlar şaykazı** hırsızlık çetesi.

şçtyotka Fırça.

şedevr Şaheser.

şef Şef.

şefte- Şeflik yapmak.

şelkovitsa bot. Dut ağacı.

şep kız.Çöp.

şer kız.Yer.

şerbey bk.şerebe

şerebe şor. 1. Barut doldurulmuş. 2.Mermi.

şeviot Şevyot.

şifr Şifre.

şimpanze Şempanze.

şina Lâstik, çember.

şinel' Kaput : “*Adınañ tüzip, şinelı ideen çayıldır çör.*” F.Burnakov (Atından inip, kaput eteğini yayararak yürüyor.)

şiş kız. Su kabarcığı, fiske.

şkañ Dolap: “*Tattap parğan timir ornahtar, sıru arıp parğan ırgı ağas-sınahtar: etajerka, şkañ, komod.*” V.Şulbayeva (Paslanmış demir yataklar, boyası dökülmüş eski ağaç araçlar: Etajer, dolap, komodin.)

şkala 1.Kadran. 2.Cetvel.

şkola Okul: “*Şkolanıñ uluğ nimes zalında kök sıbıcañ, tayğadañ aallap kılıp, turıbışan.*” N.Tinikov (Okulun küçük salonunda yeşil lâden ağacı misafirlige gelmiş.)

şleya Paldım.

şlifoval'shik Perdahçı.

şlifte- Perdahlamak, taşlamak.

şlyupka Sandal.
şlyuz Alavere havuzu.
şobay *hlk.* Geyik postu kaplı çadır. **toñaza ipçileri**
tayğada şobayda çurtıdırlar Evenk aileler ormmada
geyik postu kaplı çadırdaki yaşıyorlar.
şofyor Şoför.
şoğay *şor.* Beyaz kil.
şoğayla- Beyaz kille badanalamak.
şokolad Çikolata: “Çey izirtken torttañ, çoh,
şokolod konfetteñ.” V.Şulbayeva (Çay içirtmiş,
pastadan, hayır, çikolata, şekerden.)
şompal Harbi, tüfek çubuğu.
şosse Şose.
şovinst Şoven, ırkçı.
şovinizm Şovenizm.
şöytek *şor.* 1.Makara. 2.Mekik.
şpagat Kınnap.
şpion Hafiye, casus.
şpionaj Casusluk.
şpionna- Casusluk yapmak.
şrapnel Şarapnel.
şrift Punto, karakter.
ştab Karargâh. **armiyaniñ ştabı** ordu karargâhı.
şstamp Mühür, mühür kalıbı.
şstampta- Mühürlemek.
ştat Kadro, personel.
ştempel Damga, mühür.
şstepel Fiş, priz.
ştraf Ceza. **ştraf al-** ceza almak. **ştraf sal-** ceza
kesmek.
ştukaturka Sıvama.
ştukaturla- Sıvamak. **stenalarnı** **ştukatula-**
duvarları sıvamak.
ş Sturm Hücum, saldırı.
şturman Seyrüseferci.
şturval Dümen çarkı.
şsuut *kız.* Sağanak.
şvabra İp süpürge.
şved *s.* İsveçli. **şved tili** İsveç dili.
şveytsar Kapıcı.
şürip *kız.* Tek başına, yalnız olarak.
şürüji *zf.* Arkasından, ardından.
şüüt- *kız.* Solmak, renk atmak. 2.Tüy dökmek.

T

taa (ı.) Yakın, akraba. **taa kızı** yakın kimse.
taa (u.) e. Dahi, da: “*Mal daa, aday-hus taa tabıs*
şığarbaan.” N.Domojakov (Mallar da kuşlar köpekler
de ses çıkarmamış.) **Çabis taa polza, adım par, homay**
daa polza ipçim par. –Atasözü (Kısa da olsa atım var,
kötü de olsa karım var.) **anda at taa inek tee**
hadarçalar orada at da inek de otlatıyorlar. **sınap taa**
gerçekten de.
taacah Dağcık, tepe: “*Aalniñ alında kizek tigeş*
taacah turça, amı Natpah tigeş dee tıp adıdırlar.”
F.Burnakov (Köyün karşısında zirveli dağ duuyor, ona
Natapah tepesi de diyorlar.)
taacır Bir atışta iki av avlama, vurma.
taah *hlk.* Tavuk krş. **tañah.**
taaha bk.taahi.
taahi Yapağı, tüy. **tük taahızı tüs parça** ilkbarda
tüyü dökülüyor.
taahılığ *s.* Yapağılı. tüylü. **taahılığ küçüges tüylü**
tüylü köpek yavrusu. **taahılığ çabağa** tüylü kulun.
taahpı Tütün. **taahpı tart-** tütün içmek. **sır çılan**
örtep çıgan çirde öşken çahayahtañ taahpı pastalğan
ejderhanın yakılıp gömüldüğü yerden çıkan çiçekten

tütün başlamış. **taahpı tarthan kızı çazılı itçe** tütün
içen kişi günah işler. krş.**tamkı**
taam (ı.) Tat, lezzet. **çeyniñ taamı** çayın tadı.
taam (u.) 1.Amaç, gaye, hedef. **miniñ taamım**
andağ benim amacım böyle. 2.Tarz, yol.
taamniğ *s.* Tatlı, lezzetli. **tamahtarınar taamniğ**
polzin! afiyet olsun! **taamniğ tamah** lezzetli yemek.
taan zool. Ala karga: “*Taan, parçılı öörleri, kizek*
hara pulut çili, kiide aylahtanıp, çazaa toldıra
harhılas-çülçüres turlar.” N.Tyukpiyev (Ala karga,
sığırcık sürüleri, kara bulut kümesi gibi gökyüzünde
dönüp, yazı dolusu gıklaşıp ötüşüp duruyorlar.)
taan ün! Hayır, bilmem! **taan, min**
pilbinçem! hayır, ben bir şey bilmiyorum.
taap bk. tap-
taar (ı.) 1.Pelerin: “*İrkın hurında uzucañ / İrgi*
taarın çabıncañ.” P.Ştıgaşev (Eşik yanında uyumuş /
Eski pelerini örtünmüş.) 2.Yağmurluk: “*İkizi dee*
pörkitiğ, ötkpeceñ taar kis saltırlar.” İ.Kotyuşev (İkisi
de börtülü, su geçirmeyen yağmurluk giymişler.) 3.Çuval
bezi. 4.Çuval bezinden dikilmiş bir tür palto.
taar (u.) bk.tar (ı.)
taar- Kesip kısaltmak: “*İbniñ eezı, hara*
sağallığ, kize taarğan sastiğ.” V.Kobyakov (Evin sahibi,
kara sakallı, kesip kısaltılmış saçlı.)
taara- Ekme: “*As taa köp taarıncañ.*”
N.Tyukpiyev (Tahılı da çok ekmiş.) **Taaraan çirime**
as sıhsın; tas pazıma tük sıhsın. –Atasözü. (Ektiğim
yerde ekin bitsen, kel başımda kıl çıksın.)
taarçılığ 1.Dağarcık. **tus urcañ taarçılığ** tuz dağarcığı.
tamkı suhçañ taarçılığ tütün kesesi. 2.(hayvanın husye
torbasından yapılan) Dağarcık. **çoon huça tübeğini**
kizip, kül tıhtap, hurup parza, taarçılığ pol parça.
büyük koç husye torbası kesilip, kül doldurulup
kurutulursa ‘dağarcık’ olur.
taarığ Ekme, ekim. **as taraan hıra** ekin ekilen tarla.
taarığcı Çiftçi, köylü.
taarığlığ *s.* Çiftçilik. **hırğıstar as taarığlığ çon**
Kırgızlar çiftçilik yapan toplum(muş.)
taarla- Yükleme: “*Taarla ol hañağa, al par,*
kör, pray nime ornında polzın.” N.Domojakov (Yükle o
arabaya, al götür, bak her şey yerinde olsun.) **hañağa**
odiñ taarla- arabaya odun yüklemek.
taarlağ 1.Yükleme. 2.Yük.
taarlağlığ *s.* Yüklü. **aar taarlağlığ** ağır yüklü.
(birlikte) Yükleme.
taarlas- Yükleme, üzerine koyma.
taarlat- Yükleme: “*Min siniñ ot taarlatpaspın,*
Aydocah.” V.Kobyakov (Ben sana ot yükletmem,
Aydocuk.)
taarlığ *s.* Pelerinli, pelerin giymiş: “*Pozanı hızamzılığ*
irgi taarlığ kiçicek hara sıraylığ iren, izep ala,
siliğibisçe.” N.Tyukpiyev (Dizgini, kırmızı eski
pelerinli, küçük yağız yüzlü erkek, çekiştirerek
silkeliyor.)
taart *zool.* Yelve, bildircin kılavuzu **taart**
tapsapça yelve ötüyor.
taa-tuğan *tekr.* Yakın akraba. **tügençi toyında taa-**
tuğanğa paar çirge çarabas cenaze töreninde yakın
akrabaların karaciğer yemesi yasaktır.
tabah Tabak.
taban (ı.) Boa yılanı: “*A mına pular,*
kommunistter, ülgüdegi tabannar, strananı pray odap
parırlar.” V.Şulbayeva (İşte bunlar, komünistler,
iktidardaki boa yılanları, ülkeyi bütünüyle yakıyorlar.)
taban (u.) 1.Taban: “*Kizilerniñ aya sabıstarı, at*
tabanı nızraannañ hada pırge nızrap sıhhan.”
İ.Kostyakov (İnsanların alkış sesleri, at tabanı

gümbürtüsüyle birlikte uğuldemiş.) **çalbah taban** *mec.* kurt. (geniş taban)

taban (m.) Becerikli, eli uz. **it taban** köpoğlu! **kücür taban** hilekâr, düzenbaz, dolandırıcı.

tabandırırh Ayak tabanlığı.

tabanğa *hlk. zool.* Kene, sakırğa.

tabaına- 1.Tabanlarıyla atın böğrüne tepmek. 2.Tıpiş tıpiş yürümek.

tabas (kızakta) Ayak yeri. **sana tabazı** kızakta ayak yeri.

tabel' Liste.

tabı 1.Kağıttan bir tür kumaş. 2.Bu kumaştan **naa tabı kögenek** yeni 'tabı' kumaşından elbise.

tabığ (i.) Seçim.

tabığ (ii.) 1.Buluş, bulma, keşif, keşfetme, çözme, ortaya çıkarma. 2.Kazanç. **altın toğınğan çonnıñ tabii** altın işçilerinin ücreti.

tabıgıcı Seçmen: "*Tabıgıcılar toğır polıbıshannar.*" V.Şulbayeva (Seçmenler karşı çıktılar.)

tabıglıg s.Seçimli, seçim. **tabıglıg komissiya** seçim komisyonu.

tabıl-(i.) 1.Bulunmak: "*Alcıbayğa polızar kızı tabılbaan.*" S.Çarkov (Alcıbay'a yardım edecek kimse bulunamamış.) 2.Keşfedilmek, bulunmak.

tabıl-(ii.) Seçilmek.

tabılğa *hlk. zool.* Kene.

tabılğat *sag. bot.* Erkek sakalı, çayır melikesi: "*Tabılğatha tudınıp alıp, töbın harahsın körçebis.*" M.Çebodayev (Erkek sakalına tsutunup, aşağıya bakıyoruz.) **ayna tabılğattañ horıhça** şeytan erkek sakalından korkar.

tabılğı bk.**tabılğat**

tabın- Bulmak: "*Torkadañ surar daa, ağaa çoohtır daa nimezın tabınmın turça.*" V.Kobyakov (Torka'dan soracak da, ona anlatacak da şey bulamayıp duruyor.)

tabır Damar krş.**tamır.**

tabırah 1.*is.* Hız, çabukluk, sürat. 2.*s.* Süratli, hızlı, seri, çabuk, çevik: "*Anıñ hırında tabırah pazıtnañ Keres irtıpçe.*" V.Şulbayeva (Onun yanından hızlı adımlarla Keres geçiyor.) 3.*zf.* Çabuk, süratle, hemen: "*Tabırah, minıñ sağaa çoohtır çooğım par.*" S.Çarkov (Çabuk, benim sana söyleyecek sözüm var.) **Köp nimenı pılzeñ, tabırah kirıp pararzıñ.** -Atasözü (Çok şeyi bilirsen, çabuk ihtiyarlarsın.) **tabırah poyezd** hızlı tren, **tabırah çürektıg** çevik, tez canlı. **tabırah hıgır-** hızlı okumak **tabırah agın** hızlı akım.

tabırah-tabırah *zf.* Çabuk çabuk: "*Küreñ at, suğuliin hocırada tabırah-tabırah taynanıp...*" N.Domojakov (Yağız at, gemini kütürdeterek çabuk çabuk çiğneyip...)

tabıram (eğrilmiş) Yün, kıl. **tabıramnardañ hıl arğamcı hatça** eğrilmiş iplerden kıl sicim (halat) örülür.

tabırandı bk.**tabıram**

tabırğa *sag.zool.* Dağ sıçanı.

tabırğan *zool.* Uçar sincap.

tabırğı *zool.* Geyik **Tabırğı çortpaan tağ çoğıl, tarihpın ösken er çoğıl.** -Atasözü (Geyik koşmayan dağ yoktur, darlığa düşmeden büyüyen insan yoktur.)

tabıs (i.) Buluş.

tabıs (ii.) 1.Ses, seda, ün: "*Olğannarıñ tabıstarı ür nimeske çit parğan, prayları sağıncalar.*" İ.Kostyakov (Çocukların sesleri birazcık kesilmiş, hepsi düşünüyor.) **Tabısnañ tağını talap polbassıñ, çonnı çaanañ horğıt polbassıñ.** -Atasözü (Sesle dağı yıkamazsın, halkı savaşla korkutamazsın.) **Pozı pır tudım, tabızı tağ talapça.** -Bilmece, tüfek. (Boyu bir tutum, sesi dağı yıkar.) **tabıs çoh** sessiz. **tabıs çoh külkı** sessizce gülümseme. **ötıg tabıs** keskin ses. **kür tabıs** gür ses. **nımzah tabıs** yumuşak ses. **pürkek tabıs** boğuk ses. **harlama tabıs** gürleyen ses. **açıg tabıs** acı

ses. **aldanıstıg tabıs** yalvaran ses. **ıdırgek tabıs** kızgın ses. **hatıg tabıs** sert ses. **çarım tabıs** yarım ses. **mlıth tabızı** tüfek sesi. **örınıstıg tabıs** neşeli ses. **aba tabızı** ayı sesi. **kügürt tabızı** gök gürültüsü sesi. **mönek tabıs** kaygılı ses. **huruğ tabıs** kuru gürültücü, yaygaracı.

tabıs- Buluşmak.

tabıs-tubıs *tekr.* Tapış tıpiş.

tabısta- Seslenmek, çağırarak.

tabıstan- Ses vermek, bağırarak.

tabıstıg s.1.Sesli. **ötıg tabıstıg pıtuğas** keskin sesli horoz. **çoon tabıstıg** kalın sesli. 2.Gürültülü, patırtılı, kavgalı. **İki çabal pırıkıp çurtaza, tabıstıg polcañ; hostı honcıhtarğa çurt çoh polcañ.** -Atasözü (İki kötü birlikte yaşasa kavgalı olur, yakın komşulara yaşamak haram olur.) **tabıstıg kirek** skandal.

tabıstır- Buluşturmak.

tabıs-tubus *tekr.* Ses, ses seda.

tabletka Tablet, hap: "*İcezi körbeen arazında İvan Petroviç tılı altına tabletka suhça.*" V.Şulbayeva (Annesi görmediği sırada İvan Petroviç dilinin altına tablet sokuyor.)

tablitsa Tablo, cetvel. **hatırınıñ tablitsa mat.** çarpım tablosu.

tabırah bk.**tabırah**

tabrat- Bükme, burmak, döndürmek.

tabun Sürü, tabun.

taburetka Tabure.

tacıra- Cızıramak.

tacıra-tacıra *tekr.* Cızırtılı.

tacırt 1.Bir atışta birde çok av vurmak. **kiıktı üs taçırt athan** bir atışta üç dağ keçisi vurmuş. 2.Aşık oyununda bir atışta birden çok aşığa dokundurmak.

tadar 1.Tatar. **hazan tadar** Kazan Tatarı.

hırım tadar Kırım Tatarı. **azay tadar** Asya Tatarı. 2. Hakas. **min toñ tadarbın** ben katışıksız hakasım. **hızıl tadar** Kızıl Hakası. **sağay tadar** Sagay Hakası. 2.Hakas, Hakaslara ait, Hakaslarla ilgili: "*Een ne çurttar çili, azırayışan tadar iblerı.*" N.Domojakov (İssız evler gibi, ayrılıyor Hakas evleri.) **tadar çeyı** (kaymaklı) Hakas çayı. **tadar kögenektıg** Hakas gömleklı. **tadar kıptıg** Hakas elbiseli.

tadarlap *zf.* Hakasça: "*Ol uğaa çapsaan, kırösteen pabazı tadarlap çoohtanıp, paarsapçathanın.*" N.Tyukçiyekov (O çok şaşırmış, vaftiz babasının Hakasça konuşup sevmesine.)

tadı- Tadında olmak: "*Tiñıs talaynı hastada çörzem / Hazır suğlarıñ tadii tadıpça / Humnıg çazıda uçuh parçatsam / Kök tayğalarıñ haraamda turça.*" M.Kilçiçekov (Denizin kıyısında yürüsem / Coşkun suların tadı tadında / Kumlu yazılarda uçup gitsem / Yeşil ormanların gözümde durur.) **tuzı tadıbinça** tuzu az.

tadıg Tat, lezzet: "*Andağ nımedeñ taaraan as özer be, öspes! Azınıñ tadii daa polar ba, polbas!*" M.Kokov (Bunula ekilen ekin büyür mü, büyümez! Tahılının tadı olur mu, olmaz!) **çıstek tadii** yemiş tadı.

tadıla- Ölünün giysisini parçalamak.

tadılg s.1.Tatlı. **Talıbtıçah kızıñın ülüzi tadılg** -Atasözü (Kaprıslı kişinin ülüşü tatlı. **tadılgdañ tadılg nımedır?** -Bilmece, uyku. (Tatlıdan tatlı nedir.) 2.Tatlı, lezzetli: "*Ças süt, ah, tadılg puğday ipektiñ uluğ tılımi.*" A.Kuzugaşev (Taze süt, beyaz, lezzetli buğday ekmeğinin büyük diliim.) 3.*mec.*Tatlı, hoş, rahatlatıcı, güzel: "*Çe nımzah ot tözek, tadılg uyğu Aydonı tabırah çaba pashan.*" V.Kobyakov (Fakat yumuşak ot düşek, tatlı uyku Aydo'yu çabucak sarmış.) "*Kıre salğan sooh kii paza ças süttiñ tadılg çızı ushurıbıshan.*" A.Kuzugaşev (Giren soğuk hava ve taze süütün güzel

kokusu uyandırmış.) **tadılığ** **ıs-** güzel koku. **tadılığ çurtas** tatlı hayat.

tadıra- 1.Hızlı ve çok konuşmak **tadırada** **hıgırçadır** hızlı okuyor. 2.Gürültü çıkarmak. **maşına** **tadırıpça** araba gürlüyor. 3.Takırdamak, tıkırdamak: “*Oraylat salğan çolcınıñ hañaazı tadırıpça.*” S.Çarkov (Geciken yolcunun arabası tıkırdıyor.) 4.Circir ötmek

tadırarah zool. 1.Circir. **tadırarah tadirasça** circir ötüşüyor. 2.*mec.* Gezeze.

tadiras (ı.) 1.Halka şeklinde çocuk oyuncağı. 2.İlkel araba. **tadiraştıg çörçe** basit arabayla gidiyor.

tadiras (u.) Gürültü, patırtı.

tadiras- Gürültü, patırtı çıkarmak.

tadirat- Gürültü, patırtı çıkartmak.

tadıros s.Gezeze, zevzek.

tadjik Tacik.

tağ Dağ: “*Tağ tağnañ urunıspacañ, iki nancı toğaspin polbacañ teeni sın poltur.*” V.Kobyakov (Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşmadan olmaz, denmesi gerçek olmuş.) **Tabırğı çortpaan tağ çoğıl, tarihpın ösken er çoğıl.** –Atasözü (Geyik koşmayan dağ yoktur, darlığa düşmeden büyüyen er yoktur.) **azağı holi çoğıl tağnı talapça.** –Bilmece, akarsu. (Ayağı kolu yok dağı dalar.) **tağ sırtı** dağ sırtı. **tağ kistı** dağ arkası. **eeliğ tağ** iyeli dağ. **tağ habırğazı** dağ yamacı. **tağ eezı** dağ iyisi. **pözik tağ** yüksek dağ. **tağ paarı** dağ eteği. **tağ pili** dağ beli. **tağ suu** dağ suyu. **tağ as-** dağ aşmak. **tağ hırı** dağ zirvesi, doruğu.**çalaas tağlar** çıplak dağlar. **tağ idee** dağ eteği. **tağ olii** dağ yamacı. **tağnıñ aarhı sari** dağın kuzey yamacı. **tağ indire** dağ aşağı. **tağ bazı** dağ başı. **çabıs tağ** alçak dağ. **tağa sığara** dağa yukarı. **tağ pözii** dağın yükseği.

tağah Tavuk.krş.**tañah**

tağayah Takkeye benzer şapka.

tağdı- kız. Kapris yapmak, nazlanmak. **ham polar kiziniñ töstüpteri tağdıpça** kam olacak kişinin ruhları nazlanıyor.

tağdır Defter.

tağı-1.(diş) Gevşemek, yerinden oynamak. 2.(kapı) Kırılarak açılmak. 3.Tersyüz olmak.

tağıl- 1.Gevşemek, yerinden oynamak.2.Kırılmak, bozulmak.

tağıra- Dikmek, söküğünü dikmek, onarmak, tamir etmek. **maymah tağır-** ayakkabı tamir etmek.

tağıran- Onarılmak, tamir olunmak: “*Tüğün tastınzar tikken aday teerizi meyelerin tağıranıp toozıp, olarnı hıya sal salıp, Vaskanıñ tonın tartıbishanın.*” A.Kuzugaşev (Tüyleri dışarı dikilmiş köpek derisi eldivenleri tamir edip, onları yana bırakmış, Vaska'nın paltosunu çekmiş.)

tağıras- (birlikte) Onarmak, tamir etmek.

tağıras Onarım, tamir.

tağırat- Onartmak, tamir ettirmek.

tağıs- (birlikte) Gevşetmek, yerinden oynatmak, zorlamak.

tağıt- 1.Gevşetmek, yerinden oynatmak. 2.(zorlayarak) Açılmak. 3.Söktürmek.

tağılg s.Dağlık: “*Çikim tağılg çahsı çirimni / Çiti çil çörıp, çir undubadım.*” M.Kilçiçekov (Yalçın dağlı güzel yurdumu / Yedi yıl görmeyip, hiç unutmadım.)

tah (ı.) Aşık kemiği.

tah (u.) (sertleşmiş) Toprak. **aba tah it saltır** ayı yeri çiğnemiş.

taha Ökçe: “*Sol azaanda poostap salğan, tahazı çoh çabal tuup ödik.*” V.Kobyakov (Sol ayağında iple sıkıştırılmış, ökçesiz, kötü deri çizme.)

tahalçih Kütükten yapılmış tabure.

tahalıg s. Ökçeli. **pözik tahalıg** yüksek ökçeli.

tahan Sacayağı. **tahannıñ hılğazı** sacayağının çengeli.

tahir (ı.) s.Çıplak, kıraç. **tahir çazı** çıplak ova.

tahir moyınnıg Boynu tutulmuş.

tahir tüg Kısa yün.

tahta- Öksürmek.

tahpah Türkü, koşma, genellikle iki dörtlükten oluşan Hakas halk türkülerinin genel adı. : “*Tahpağın sarnapça.*” N.Tinikov (Türküsünü söylüyor.) **tahpahha kır-** türkü bestelemek, türkü yakmak. **hushun tahpağı** tekerleme.

tahpahçı Türkü söyleyen, türkü besteleyen.

tahpah-ırlar *tekr.* Şarkı türkü.

tahpahta- Türkü söylemek.

tahpahtas- Karşılıklı türkü söylemek, atışmak.

tahpahtas Türkü söyleme.

tahpahtat- Türkü söyletmek.

tahpay 1.Yonga: “*Ah tahpay çili abıda, Al çörçeziñ katerler.*” S.Kadısev (Ak yonga gibi sallayıp / Götürüyorsun botları.) 2.*mec.* Tabut. **kızı tahpayı** tabut.

tahpı Sigara: “*Poç, sin, palam, tahpı nay tartpa.*” V.Şulbayeva (Hey, yavrum, sen sigarayı çok içme.) bk.**taahpı**

tahpayla- Yonga toplamak.

tahta 1.Köprü: “*Öön aalda şkola püdirerge kirek, Nimirttıgda tahta.*” V.Şulbayeva (Öön köyünde okul yapılmalı, Nimirtıg'da köprü.) **timir tahta** demir köprü. **tasnañ tahta sal-** taşla köprü yapmak.

tahta- Çiğnemek, ayaklarıyla ezmek. **mal tahtaan çir** malın çiğnediği yer.

tahtağ Sertleşmiş oyun oynama yeri.

tahtal- Çiğnenmek, ayaklarıyla ezilmek. **tahtalğan çol** (çiğnenerek) sertleşmiş yol.

tahtalah Sacayağı. **tahtalahtı turğıs-** sacayağı yapmak, koymak.

tahtan- 1.Yinelemek, tekrar yapmak: “*Min tahtanarğa hınmas kızıbın.*” V.Şulbayeva (Ben yinelemekten hoşlanmıyorum.) 2.Yerinde saymak: “*Min mındağlarınñ üçün pıs, alızığlar it polbin, pır çirde tahtançabıs.*” V.Şulbayeva (İşte bunlar gibilerin yüzünden biz, değişimleri gerçekleştirilemeyerek, olduğumuz yerde sayıyoruz.)

taytay (ı.) *sag.* Pantolon paçasına dikilen peş. **istan tübine kicig tahtay hos-** pantolon paçasına küçük peş eklemek.

tahtay (u.) (küçük) Kazan. **pır könek kırceñ tahtay hazan** bir kova su alacak küçük kazan.

tahtaylıg s. Peşli. **tahtaylıg istan** peşli pantolon.

taksi Taksi.

takt *müz.* Ölçü, ölçü çizgisi.

taktičeskay s.Taktiksel. **taktičeskay ügredigler taktik bilimler.**

taktika Taktik.

tal Söğüt: “*Künniñ altın harağında aylandıra ösken tallarnıñ sabahtarında hannıñ toop parğan tamçıhtarı çap-çarih hızarçalar.*” A.Kuzugaşev (Güneşin altın ışığında dönerek büyümüş söğüt dallarında kanın donmuş damlacıkları pasparlak kızarıyor.) **hara tal** kara söğüt: “*Tağ tözine çidip, attı hara talğa palğap salğabıs.*” M.Çebodayev (Dağ eteğine ulaşıp, atı kara söğüde bağladık.) **ah tal** ak söğüt. **huu tal** gri söğüt. **sarıg tal** sarı söğüt. **tal ağazı** söğüt ağacı: “*Anda tal ağastarı hurında kıziler köringlepçe.*” A.Kuzugaşev (Orada, söğüt ağaçları yanında insanlar görünüyor.) **tal sırbı** söğüt çubuğu.

tal- 1.Yorulmak. 2. (el ayak) Uyuşmak: “*Anıñ azah-holları talıp, sırtınıñ idı sirlazıp, ol Aylah tağnıñ üstüne çadap sıh kilgen.*” V.Kobyakov (Onun el ve ayakları uyuşup, sırtının eti sızlayarak Aylah dağının üstüne

güçlkle çıkmış.) 3.Bayılıp düşmek. **tal par-** dalmak, bayılmak.

tala 1.(eski evde) Köşe, duvar. 2.Bahçe duvarının her bölümü. **sidennin talazı** bahçe duvarının bölümü. 3. (börk) Peşi, eki. **pörük talazı** börk eki.

tala-(i.) Çift sürmek: “*Kübür çirni talaanar.*” P.Ştıgaşev (Yumuşak toprağı sürelim.)

tala-(u.) 1.Talan etmek, yağmalamak, yıkmak, tahrip etmek. **suğ terbenni dee talapça.** Atasözü (Su değirmeni de yıkar.) 2. Otopsi yapmak. 3.Dağıtmak: “*Pırsı püdn, pırsı çarımına çitire talaan ottıg siden tur.*” V.Kobyakov (Biri bütün, diğeri yarısına kadar dağıtılmış ot yığını duruyor.) 4.Patlamak, infilak etmek. 5.Zorlamak. 6.Yırtmak.

talaan 1.Talih, baht, devlet: “*Anda talaan kirek, Matilda.*” V.Şulbayeva (Orada talih gerek, Matilda.) **Horihpasha talaan polisça.** –Atasözü (Korkusuza talih yardım eder.) 2.Mufluluk, sadet.

talaannıg s.Talihli, bahtiyar, bahti açık.

talah 1.Yıkma, yıkım, talan. 2.Açma.

talal- 1.Talan edilmek, yağmalanmak. 2.Kırılmak, parçalanmak. 3.Yırtılmak

talalcıh Kırılğan, gevrek, sağlam olmayan.

talalıg s.Köşeli, duvarlı. **sigıs talalıg ağas ib** sekiz duvarlı ağaç ev.

talalıh s.1.Kırık. 2.Yırtık. 3.Yıkık.

talán bk.talaan

talandı Kırıntı, kırık.

talant İstidat, yetenek.

talanttıg s. İstidatlı, yetenekli.

talas Dalaş, dalaşma, kavga.

talas-(ı.) 1.Çekişmek, dalaşmak, münakaşa etmek. 2. Mücadele etmek: “*Aydonın harahtarı postarı nuulup, sabıhsı talazıp, hara çırzer saba pastırışhan.*” V.Kobyakov (Aydo'nun gözleri kendiliğinden yumulup, uyuklamayla mücadele edip, kara yere kapaklanmış.)

talas-(u.) Doğru gitmek: “*Tağ pöziine tañ atsa / Tağ altınan talasçalar / Oyap kilip tañ atsa / Ohıg çoğar oylasçalar.*” A.Topanov (Dağ zirvesine tan atsa / Dağ altından gidiyorlar / Çıkıp gelip tan atsa / Yamaç yukarı koşuyorlar.)

talas-(m.) Kırmak, parçalamak.

talasçıl s.Dalaşmaktan, çekişmekten hoşlanan.

talashah s.1.Dalaşmayı seven, kavgacı, şirret. 2.Edepsiz, terbiyesiz, kaba. 3.Rakip, muhalif.

talastıg s. Dalaşmalı, kavgalı, dövüşlü.

talat-(ı.) Çift sürdürmek.

talat-(u.) 1.Talan ettirmek, yağmalatmak. 2.Parçalatmak, kırdırmak. 3.Yağmalatmak.

talay 1.Deniz: “*Talayca çüşçe sinin küziñ.*” M.Kilççekov (Denize yüzer senin gücün.) **Sağıs talaydañ daa çalbah, pılıs tağdañ daa uluğ.** –Atasözü (Fikir denizden de geniş, bilgi dağdan da büyük.) **tiñis-talay** okyanus, büyük deniz. 2.Denizle ilgili. **talay salğahtarı** deniz dalgaları. **talay hazı** deniz kıyısı. 3.Büyük akarsu.

talazıg Dalaş, kavga, dövüş, dalaşma. krş.**talas**

talbaa bk.talbo

talbah 1.Buzağı veya tay postu. 2.Bu posttan yapılmış.**talbah ton buzağı** derisinden palto. **talbah pörük** buzağı derisinden börk. **talbah ödik** buzağı derisinden çizme.

talbah saashan zool. Bir saksarian türü.

talbañna- 1.Kanat çırpma: “*Suğ solbiraanı, palıglıg hus hanattarın sabın kilip talbañnap pariğan çili, udaa paza tabırah ıgırı istil kiligen.*” İ.Kotyuşev (Su çağlaması, kanatlı kuşun kanatlarını çırpıp gitmesi gibi, devamlı ve hızlı uğultuyla işitiliyor.) 2.Bebek kollarını hareket ettirmek.

talbah 1. Post: “*Sarsıh azağın izeñedeñ suur polbin, talbah çili, sözürilip, küzüri halğan.*” V.Kobyakov (Bir ayağını üzengiden sıyırarak, post gibi, sürüklenip gümbürdemiş.) **talbah pörük** kuzu postundan börk. 2.İşe yaramaz, haylaz kimse.

talbıra- 1.(kuş gökte) Uçmak, süzülme. 2.(yürek) Çarpma: “*Keres pu çirde kışecek kızıçek, anıñ talbirapçathan çüreece le.*” V.Şulbayeva (Keres burada küçük bir kişi, onun çarpan yüreği giib.)

talbırama Titreşme, patırdama.

talbırğa 1.(giyside) Fırfır. **kögenek talbırğazı** elbise fırfırı. **közeñe talbırğazı** perde fırfırı. 2.(balıkta) Solungaç kıvrımı.

talbit- Kapris yapmak, hırçınlaşmak.

talbitçah s. Kaprisli **talbitçah kızınıñ ülüzi tadılıg** kaprisli kişinin ülüşü tatlı.

talbitçi s.Kaprisli.

talbo 1.(ineğin boynunda) Deri kıvrımı. 2.*mec.*Serseri, düzenbaz.

talcah 1.Sara, epilepsi. 2.Nöbet, bayılma nöbeti krş. **tutçah.**

talcahtıg s.Nöbet, bayılma nöbeti olan krş. **tutçahtıg.**

talcih- Bayılmak, kendinden geçmek, his duygusunu kaybetmek.

talcihla- Bayılmak: “*Pu çağında ooh-teek hurt-hoostar talcihlap parğan çatçalar.*” V.Tatarova (Bu yakında ufak tefek kurtlar böcekler bayılmış yatıyorlar.)

talcihtır- Bayılmak, his duygusunu kaybettirmek.

taldır- 1.Bayıltmak. 2.Uyuşturmak.

taldıra zf.Bayılarak. **taldıra tús-** bayılarak düşmek.

talğah Sara. krş.**talcah**

talğahtan- Sara nöbeti tutmak.

talğahtıg Saralı. **talğahtıg kizee aba miizi tuza polça** saralı kişiye ayı beyni faydalı olur.

talğan Yulaf unu: “*Talğannı ayrıannañ alay ba abırthınañ haarıp, izip alzañ, haydağ daa aar toğısta tabırah suhsabassıñ, astabassıñ.*” N.Tyukpiyekov (Yulaf ununu ayrıyla veya ekşitilmiş sütle kavurup içersen, her türlü ağır işte susayıp acıkmazsın.)

talğı 1.Karmaç: “*Talğı çili aylahtanıbışça, hara çirni harbabıssa, holına pır dee nime uruna çoğil.*” V.Kobyakov (Karmaç gibi dönüyor, kara yeri avuçlasa da eline bir şey gelmiyor.) 2.Deri işleme makinesi.**teerni talğaa ibirçeler** deriyi makinede döndürürler.

talı 1.Seçkin. **as-tamahtıñ talızı** yemeğin seçkini. 2.Sevimli. **talı palam** sevgili yavrum.

talıgçı Kapı, pencereyi zorlayan, hırsız.

talıh Kapris, naz.

talıñcı bk.**talınma**

talıñma Pamuklu Çin kumaşı. **hızıl talınmadañ istan tikçeñ** kırmızı pamukludan pantolon dikilir.

talıhtan- 1.İnat etmek, ayak diremek, kapris yapmak. 2. Nazlanmak. **pala talıhtança** çocuk nazlanıyor.

talla- 1.Seçmek, ayırmak: “*Aydo, nımzah ottıg çirıçek tallap taap, çabal tonıcağın tözenip, tündere tüzıp, çatça.*” V.Kobyakov (Aydo, yumuşak otlı yer seçerek, kötü paltosunu serip, dönüp yatıyor.) 2.Titizce ayıklamak.

tallağcı s. Seçici, titiz.

tallama s.Seçkin, güzide, seçilmiş: “*Andağı tallama mallarınıñ köbizi Hızıl Armiyaa tanihtal parğan polğannar.*” N.Nerbişev (Oradaki sekin malların çoğu Kızıl Orduya seçilmişler imiş.)

tallan- Seçilmek.

tallandı Döküntü, süprüntü.

tallas- (birlikte) Seçmek, ayıklamak.

tallas Seçme, seçim, ayıklama.

tallat- Seçtirmek, ayıklatmak.

talmudizm Skolâstik, ezbercilik.

talmudist Skolâst, ezberci.

talo Şaşı. **talo harah polza, çiltisha pazırcañ** şaşı göz olursa yıldıza dua edilir. **talo mülig ir kızı** şaşı beyinli!

talon Koçan, kupon, fiş.

taltah s.Çarpık: “*Taltah azahtarına pik turıp, ol urcuların matap hayındırğan.*” İ.Topoyev (Çarpık bacakları üzerine sağlam durup, o düşmanları çok uğraştırmış.)

taltañ s.Hantal, beceriksiz.

taltañna- Hantalca yürümek.

taltay- Hantallaşmak, miymıntılaşmak.

tam (ı.) 1.Kat, katman: “*Kün tigir tamınıñ hazına tüzibisken, hacan iki huba harahçay at alnıñça sulaspınañ irtkende.*” N.Domojakov (Güneş gök katmanının kıyasına inmiş, iki gri kirlangıç atın önünden vızıldayarak geçtiğinde.) **çiti tam çir altında** yedi kat yer altında

tam (n.) Sıra, düzen.

tam (m.) bk.tamcı

tamah (ı.) 1.Yemek, aş, yiyecek: “*Anda pır dee nime: icezi dee çoğil, pozınıñ naa kögenegı dee paza ön-pazi çiceñ tamah taa çoğil.*” V.Kobyakov (Orada hiçbir şey; annesi de yok, yeni elbisesi de, işe yarar yiyecek de yok.) **tamah haynat-** yemek pişirmek. **tamah çi-** yemek yemek. **çir tamaa** sebze. 2.Gıda, besin. 3. Tahıl: “*Hara çirliğ çazızında / Hastayıp öşçe kolhoz tamaa.*” M.Arşanov (Kara topraklı yazısında / Yetişip büyüyor kolhoz tahılı.) 4.Ekmek.

tamah (n.) Boğaz: “*Söster Kolkaniñ tamağında turıbisçalar.*” A.Kuzugaşev (Sözler Kolka'nın boğazına takılıyor.) **Taynabin çibe, tamaaında turıbizar** – Atasözü (Çiğnemedi yeme, boğazında kalır.) **tamağı huru-** boğazı kurumak. **tamahha çapsin-** boğazına yapışmak.

tamahsına- Ev yemeği canı istemek.

tamahtığ s.Yiyecekli, yiyeceği olan. **Altanıp müner attığ pol, azıran çörer tamahtığ pol.** –Atasözü (Binip gideceğin atın olsun, yiyip gidecek azıklı ol.)

tamas hlk. (hayvanda) Ayak, pençe. **oyda tamas zool.** köstebek.

tambur Sahanlık.

tamcı Damla: “*Kiri huzuhtañ pır dee tamcı / Nañmur ötpes çirge çittiler.*” M.Kilççekov (Yaşlı çam ağacından bir damla da / Yağmur geçmez yere ulaşmışlar.)

tamcıh Damla, damlacık: “*Hannıñ toop parğan tamcıhtarı çap-çarıh hızarçalar.*” A.Kuzugaşev (Kanın donan damlacıkları pasparlak kızarıyor.) **tamcıhtar** damlacık, damla.

tamcıla- Damlamak: “*Oollar alğit pariğan orınıñ üstüneñ suğ tamcılap pastaan.*” S.Çarkov (Gençlerin genişlettiği yerin üstünden su damlamaya başladı.)

tamcılas- (birlikte) Damlamak.

tamcılas Damlama.

tamcılat- Damlatmak: “*Çar altındağı tıttar paza hazıñnar azırayızıbisçathannar anahtarınañ, pürlerineñ suğ tamcılatlabızarğa mañnanıbisçathannar.*” İ.Kotyuşev (Yar altındaki melez ağaçları ve akağaçlar ayrılıp dallarından, yapraklarından su damlatmaya acele ediyorlar.) **stakanğa im tamcılat pır** bardağa ilâç damlat.

tamğı Sigara krş.**tamkı, taahpı.**

tamı bk.tam (ı.)

tamıl- Tutuşmak, yanmak: “*Çarlıh çiltıstar sağılıp, uçup tamılça.*” A.Topanov (Parlak yıldızlar sağılıp, uçup yanıyor.)

tamır anat. 1.Damar, insan damarı: “*İliskecek anıñ holi tamırınıñ haydi sabılçathanın tutılap körıp, ol pray çiglenen paza sizingen nimeleriniñ sınğa tur parğanın pıl salğan.*” İ.Kotyuşev (İliskecek onun bilek damarının nasıl attığını tutarak görüp, bütün şüphelerinin ve sezgilerinin gerçek olduğunu anlamış.) **tamırı sap-** damarı atmak. **tamır tut-** nabzını tutmak. **kök tamır** toplardamar. 2.Damar, yaprak damarı: “*Ösken ottıñ tamırı uçunañ pastı hızarıp, ağastarnıñ pürı huri pılazıp sığdırarça.*” V.Kobyakov (Yetişen otun damarı ucundan başlayarak kızarıp, ağaçların yaprakları kuruyup dökülerek hışırıyor.) 3.Kök, bitki kökü. 4.Kök, insan soyu. **kızı tamırı talay kışken, ot tamırı talay kışpen** insan soyu deniz geçmiş, bitki kökü deniz geçmemiş. **tayı tamırı** anne soyu.

tamırıla- 1.Damar oluşmak. 2.mec.Kollara ayırmak: “*Yağor çurtastı pos sağızınañ tamırlap pırigen hayhastığ çoohtı isken.*” N.Nerbişev (Yağor hayatı kendi dünya görüşüyle bölümlere ayırdığı şaşırıktı konuşmayı dinlemiş.)

tamırılan- Damarlanmak, kök salmak.

tamırlığ s.Damarlı, lifli, telli.

tamıs- 1.Yakmak, tutuşturmak: “*Pirni paçkadañ sığara sirtıp, uluğlar çılı anı übürip alğan, anañ tamızıbishan.*” İ.Topoyev (Birini paketten çıkarıp, büyükler gibi ona üflemiş, sonra yakmış.) 2.mec.Kıvılcım çıkarmak: “*Harahta hıbın tamıstı.*” M.Bainov (Gözde kıvılcım çıkardı.) **lampama tamıs-** lâmba yakmak.

tamısçı Kışkırtıcı. **çaa tamısçıları** savaş kışkırtıcıları.

tamıştı 1.Mum. **tigirib tamıştı** kilise mumu. 2.Çakmak.

tamkı Sigara, tütün: “*Pabazı, hañzazınañ tamkı çırladıp ala, tözen kilgen odınañ adın azırap, hayın çörçetken.*” N.Tyukpiyev (Babası piposuyla tütün tütürerek, serilmiş otuyla yemleyip, uğraşmış.) **tamkı tartarın tohtat sal-** sigara içmeyi bırakmak. **tamkı tartçazıñ ma?** sigara içiyor musun? krş.**taahpı, tamhı.**

tamna- Sırayla yapmak. **üreen kızınıñ çirın hashanda, çon tamnazıp hasça** ölen kişinin mezarı kazılırken halk sırayla kazar.

tamnata- Büyülemek, kendine bağlamak. **oolnıñ sağızın his tamnat salğan** oğlanın aklını kız büyülemiş.

tamojennay s.Gümrük, gümrükle ilgili.

tamojnya Gümrük.

tam-tum tekr. Az, azıcık.

tan (ı.) 1.Esinti, meltem: “*İrtin-irde sooh tan Aydonıñ çabal tonıcağın tigdeñ-mınnañ tobıra saap çöredir.*” V.Kobyakov (Sabah akşam soğuk esinti Aydo'nun kötü paltosunun orasından burasından içine işliyor.) **İbge kırze, is poolbas, tashar sıhsa, tan polbas.** –Bilmece, gün ışığı (Eve girse is olmaz dışarı çıksa esinti olmaz.) **tiskerkı tan** doğudan esinti. 2. (esinti sonucu) İnme, felç. **tanğa saptır salğan** (esintiden) felç oldum.

tañ (ı.) Tan. **tañ at-** tan atmak. **Tañ atsa, kün sığadır, köök tapsaza, kök ot özedir.** –Atasözü (Tan atarsa gün çıkar, guguk ölse, gök ot büyür.) **tañ çarii** tan aydınlığı. **tañ çarı-** tan aydınlanmak. **tañ solbanı** tan yıldızı. **tañ köger-** tan yeri ağarmak. **tañdağı kün-** yarı. **tañ alnı** tan yeri: “*Tañ alnı hubar pastaan tustarda.*” N.Nerbişev (Tan yeri ağarmaya başladığında.) **tañ arii** tan vakti temizliği. **hızıl tañ kızıl tan. kök tañ** tan yerinin ağardığı vakit.

tañ (u.) ün. Şaşma, şaşırma bildiren ünlem: “*Miniñ nimem, ibiñe de aylanmin, hayda polza la hon çör tur! Ayna tañ hañırılıbıstı ba!*” M.Kokov (Benim adamım, evine de dönmeyerek, nerede olsa geceliyor! Şeytan kudurdu mu acaba!) *Hara-purunğı nımaamnañ / Harlap sıhtıñ ma tañ sin.*” S.Kadişev (Çok eski destanımdan / Bağırıp çıktın mı acaba sen.)

tañ (uu.) Derinin iç tabakasında leke.

tañ ... tañ tekr. Bir ... bir, bazen... bazen: “*Çohır nime pılasçathan nimeziñe hustarnı tañ önetiñ çağdathan, tañ añarbin halğan.*” N.Domojakov (Ala hayvan gasp ettiği şeye kuşları bazen bilerek yaklaştırmış, bazen farkına varamamış.) “*Tañ pozınañ, tañ küreñ atnañ çoohtazıp odırğan Fedor Pavloviç köölçe.*” N.Domojakov (Bazen kendi kendine, bazen yağız atla konuşup durmuş Fedor Pavloviç yavaşça.)

tana 1.Sedef düğme. 2.Sedef: “*Sın tanalığ, moncıhtığ, köp surlığ poğo la kis salğan oshas.*” N.Tinikov (Gerçek sedefli, boncuklu, çok renkli gerdanlık takmış gibi.)

tanaa Burun deliği: “*Pora attıñ tanaları tardayıp, anañ toğır tastaan.*” V.Kobyakov (Kır atın burun delikleri genişleyip, sonra yana doğru sıçramış.) **tanaaların arığla-** burun deliklerini temizlemek.

tañah Tavuk: “*Tañahha Saashan toğashanda / Sirt-mart çooğın urıp odır.*” N.Tinikov (Tavuğa saksagan rastlayınca /Çık cak konuşmaya başlıyor.) **krş.taah**

tañah çılı Tavuk yılı. (12 hayvanlı takvimin onuncu yılı)

tanalığ s.Sedef düğmeli.

tañari zf. Tan (vakti): “*Tañari tusta pabamnuñ idı uğaa tuñ izibısken.*” V.Kobyakov (Tan vakti babamın ateşi çok yükseldi.)

tañda Yarın: “*Tañdadañ toğınarğa sağınçam.*” S.Çarkov (Yarımdan itibaren çalışmayı düşünüyorum.) **Püüñgi toğıstı tañdağa haldırba.** – Atasözü (Bu günün işini yarına bırakma.) **tañdadi** bir gün öncesinde, arefesinde. **tañdağı** yarınki.

tañdürük Yarın değil öbür gün.

tanets Dans: “*Pray könniñ tanetske pir salıp, pozınıñ prayzınañ çahsı hıymıraanın piliñip, annañoñ artıñ körinerge haraşça.*” V.Tatarova (Bütün benliğini dansa verip, kendisinin hepsinden iyi oynadığının farkında olarak, daha iyi görünmeye çalışıyor.)

tañhay- Böbürlenmek, gururlanmak. **pay tanhayça** zengin böbürleniyor.

tañhayıs- (birlikte) Böbürlenmek, gururlanmak.

tanı- Tanımak, bilmek: “*Ol hıshacah sarığ tonniğ, iğir azahtığ, küreñ sırayınañ çılımsırık küilmziñes çayıl turğan Çabustı anda la tani kör salğan.*” V.Kobyakov (O, kısacık sarı paltolu, eğri ayaklı, yağız yüzünde sıcak gülümseme yayılan Çabus’u o zaman görüp tanımış.) **Açığ nimee kırbeende, tadılığ nime tanıbasıñ.** –Atasözü (Acıya düşmeden, tatlıyı tanımazsın.) **ol pasha pol-partır, anı tanıbasar** o başka bir kişi olmuş, onu tanımazsın. **tanıp sal-** tanıyıvermek. **tanıcaa çoh** tanınmayacak hâlde, tanınmaz, bilinmez.

tanıbas s.Tanınmaz, tanınmaz hâlde olan.

tanığ 1.İşaret: “*Çılığ suğ taphan üçün / Çis tanıhtı hazaannar.*” P.Ştıgaşev (Sıcak suyu bulduğu yere / Bakır işaret çakmışlar.) **tanığ it-** işaret koymak. 2.Emare, iz.

tanıhta- İşaretlemek, imlemek.

tanıhtal- İşaretlenmek, seçilmek: “*Andağı tallama mallarınıñ köbizi Hızıl Armiyaa tanıhtal parğan polğannar.*” N.Nerbişev (Oradaki seçkin malların çoğu Kızıl Ordu için işaretlenmişler.)

tanıhtığ s.İşaretli, imli. **pır tanıhtığ san** mat. tek haneli sayı. **köp tanıhtığ san.** mat. çok haneli sayı.

tanıl- Tanınmak.

tanıs Tanış, tanıdık, bildik: “*Anıñ sin oshas tanıstarı toldıra.*” V.Şulbayeva (Onun senin gibi tanışları çok.) **tanıs nimes** tanış değil, tanış olmayan, tanımadık, bilmedik.

tanıs- Tanışmak: “*Olar türçeniñ ne arazında tuñ çahsı tanızip alğannar.*” V.Kobyakov (Onlar kısa süre içerisinde çok iyi tanışmışlar.) **At kistezip tanısça, kizi çoohtazıp.** –Atasözü (At kişneşip tanışır, insan konuşup.)

tanıstığ s.Çok tanıdığı olan, tanışlı.

tanıstır- Tanıştırmak.

tanıstırığ . Tanıştırma.

tanıt- Tanıtmak.

tanızığ Tanışma.

tankTank: “*Hayda çohır surlığ tanktar köp köygen, Hayda urcı orha-pilın sıdırthan.*” İ.Kapçıgaşev (Nered ala boyalı tanklar çok yanmış / Nered düşman belini kırdırmış.) **aar tank** ağır tank. **tank atakazı** tank hücumu.

tankist Tankçı.

tañma Damga. **Attı tañmazınañ tanıpça, kizini rodınañ pilçe.** –Atasözü (At damgasından tanınır, kişi soyundan bilinir.) **tañma sal-** damgalamak. **tañmanı timir uzına ittirceñ** damga demirciye yaptırılır.

tañmah Dokuma tezgahında iplik bağlama yeri.

tañmala- 1.Damgalamak: “*Tigen ağaş kisçeñner / Tört hırlığ ide çazap / Tañmali turğışçañnar.*” P.Ştıgaşev (Akçam ağacı keserler / Dört köşeli ederek yontup / Damgalayıp bırakırlar.) 2.*mec.*Damgalamak, iz bırakmak: “*Hıshı soohtıñ tañmalaan orınnarı sırayında alınca pildistig.*” V.Kobyakov (Kışın soğğunun damgaladığı yerler yüzünde apaçık görülüyor.)

tañmalığ s.Damgalı.

tañmalıh Dağlanmış damğa yeri. 2.Gümrük. **tañmalıh pireli** gümrük resmi.

tañna Kanal, ark. **uluğ tañna** büyük kanal. **alında hashan tañna** eskiden kazılmış kanal.

tañna- Şaşırmak, hayret etmek: “*Miniñ çabağahulunnañ hada pır muñ azıra polar, -Pır muñ! Tañnap parğan Aydo.*” V.Kobyakov (Benimki tay kulunla birlikte binden fazladır, -Bin! Şaşırmış Aydo.)

tañnas Şaşma, hayret etme, şaşkınlık: “*Çe ağaa tañnas sun sıhhan: haydi anıñ multığı mıñça tastıh çirge orta teep parğan.*” N.Domojakov (Fakat onu şaşkınlık sarmış: Nasıl olmuş da onun tüfeği bu kadar uzak yere tam isabet etmiş.)

tañnas- Hayret etmek, şaşırmak: “*Anı körıp, ipçiler dee tañnasçalar; ügredilgiğ kiziniñ kibiri dee kizinine tööy nimes çi tışçeler.*” G.Topanov (Onu görüp, kadınlar da şaşıyorlar, öğrenimli kişinin alışkanlıkları da normal insaninkine benzemiyor ki diyorlar.) **tañnas par-** hayret etmek, şaşırmak.

tañnastığ s. Hayret verici, şaşırtıcı: “*Öörinzer haydağ-da tañnastığ nime kiligeniñ sizip, saraashır ötiğ ünneñ sarba pirgen.*” N.Domojakov (Sürüsüne doğru çok şaşırtıcı bir şeyin geldiğini sezip, sarı aaygır keskin sesle işaret vermiş.) **nimedir mında tañnastığ** bunda şaşılacak ne var?..

tañnat- Şaşırtmak.

tantsevat pol- Dans etmek: “*Muzıka oynadıñar, tantsevat polarbis.*” V.Şulbayeva (Müzik çalınız, dans edeceğiz.)

tañnığ s. Lekeli (deri). **tañnığ teer** iç tarafında leke olan deri.

tap (ı.) Perçin.

tap (u.) Yonga. **homdı tabın ibge kirbecen** tabut yongası eve sokulmaz.krş.**tapçih.**

tap- (i.) Seçmek.

tap- (u.) 1.Aramak. 2.Bulmak: “*Püün çilğularımı tappinbissam, haydi la küzedip honğay ni ze.*” V.Kobyakov (Bugün yıklarımı bulamazsam, nasıl bağlayıp yatacaksam.) **Añnap-hustap sığarda, izestig argıs taap al.** –Atasözü (Ava çıkarken, güvenilir arkadaş bul.) **çoohtir sös tappaan** söyleyecek söz bulamamış. 3.Servet edinmek. 4.(çocuk) Doğurmak: “*Miniñ annañ taphan pala çoğıl.*” V.Şulbayeva (Benim ondan doğurduğum çocuğum yok.)

tapçaçı bot. Süsen çiçeği.

tapçı 1.s.Dar, sıkı (elbise) **kögenegim tapçih** elbisem dar. 2.zf.Dar şekilde, daracık krş. **tar.**

tapçih Yonga krş. **tap (u.)**

tapçor (silâh) Kılıfı.

tapçorla- Kılıfına sokmak. **mlıhtı tapçorla-** tüfeği kılıfına sokmak.

taphıçı s. Hazırcevap, zihni çevik.

taphışıl bk.**taphışı**

taphıs Hazır cevaplık, zihin çevikliği.

taplada Basma, basılı. **taplada pashan pıçık** basılı kağıt.

tapoçka Pabuç.

tapsa- 1.Söylemek, ses çıkarmak, konuşmak: “*Ya, ol, -çarım tabısnañ tapsaan Aydo.*” V.Kobyakov (Evet, o – yarım sesle konuşmuş Aydo.) **Sın nimes nimeni çoohtaanca, tapsabaza artıh polar.** –Atasözü (Gerçek olmayanı konuşmaktansa, susmak daha iyi.) **ağırın tapsa-** yavaşça seslenmek. 2. (kuş) Ötmek. **Tañ atsa, kün sığadır köök tapsaza, kök ot özedir.** – Atasözü (Tan atarsa gün doğar, guguk ölse, gök ot büyür.) **pituk tapsa-** horoz ötmek. **tapsabinça** ses çıkarmıyor. **tapsabin kör-** ses çıkarmadan bakmak.

tapsaacı s.Çınlayan. **tapsaacı haya** çınlayan kaya.

tapsaas Çınlama, çınlayış.

tapsabas s. Sessiz, sakin.

tapsağ Ses, seda: “*Tashıl ıstı amırabışhan / Tapsağ, yañı çayılbas / Tashıl uyğaa abılıbışhan / Taña teere ushunmas.*” A.Topanov (Orman içi sakinleşmiş /Ses, yankı yayılmaz /Orman uykuya dalmış / Yarına kadar uyanmaz.) **tapsağ alızığı** gr. ses değişmesi, **tapsağnıñ tüşkeni** gr. ses düşmesi.

tapsa- 1.(birlikte) Seslenmek, konuşmak: “*Prayları pır ünge tapsashannar.*” İ.Kotyuşev (Hepsi birlikte seslenmişler.) 2.(kuşlar) Ötüşmek: “*Olar daa ‘suğ-suğ’ teen çili tapsashannar.*” N.Domojakov (Onlar da “su su” der gibi ötüşmüşler.)

tapsat- 1.Söyletmek. 2.(kuşu) Öttürmek.

tapta- 1.Dövmek. **timirni izige tapta** demiri tavında döv. 2.Bilemek, yontmak. **saphı tapta-** orağı bilemek. 3.Ayaklarıyla basarak düzeltmek. 4. Ayaklarıyla çiğnemek. 4.Perçinlemek.

taptal- 1.Dövülmek. 2.Bilenmek. 3.Ayakla basarak düzeltmek. 4.Ayak altında çiğnemek.

taptan- 1.Tadına bakmak. 2.Bebek dudakları oynatmak.

taptanı Tadına bakma, tatma: “*Hızıcah, nanni aylanıp, üs-tört hati taptanısnan taynanıp, uyğaa kırıbisken.*” N.Domojakov (Kızcağız, yana dönüp, üç dört kez tadına bakarak çiğneyip, uykuya dalmış.)

taptañna- Paldır küldür gitmek.

taptat- 1.Dövdürmek. 2.Biletmek. 3.Ayaklarıyla çiğnetmek. 4.Ayaklarıyla düzeltmek.

taptır- 1.Buldurmak. 2.Bilmece söyletmek. 3.Servet indirmek.

taptırğas 1.Bilmece 2.Bulmaca 3. (kitapta) İçindekiler.

taptırğastıg s.Bulmaca gibi, bilimeyen: “*İren, adın tüzede tartıp, taptırğastıg nimezer çörgis sıhhan.*” N.Domojakov (İhtiyar atını çekip düzelterek, bilmece gibi nesneye doğru yürütmeye başlamış.)

tar (ı.) 1.Barut. **ıs çoh tar** dumansız barut. 2.Baruta ait. **tar tūdini** barut dumanı.

tar (u.) 1.Dar: “*Anıñ üçün açırğaçam, pu çir üstü dee tar polça.*” N.Tinikov (Bu yüzden sinirleniyorum, bu yeryüzü de dar oluyor.) “*Hacan oolahtı, tar hañaaga haydi polza sırup, palıgların seekteñ çazıra çızıncahnañ çaap salıp, Zoykanı küreñ atha altandır salğanda, irah nimes turgan pözik kürgen kistıneñ çalañ kızı, kiiqçin çili, sığa salğan.*” N.Domojakov (Oğlanı dar arabaya bir şekilde sığdırıp, yaralarını sinekten korumak için bezle kapatıp, Zoyka’yı yağız ata bindirdiklerinde, yakındaki yüksek kurgan arkasından bir atlı kartal gibi çıkıvermiş.) **mında tar** burası dar. **tar çir** dar yer. **sapoğım tar** çizmem dar 2.mec.Dar: “*Tar sağınp, homzınıp çörzem / Am daa çasharça hyğa sösteri.*” M.Kilççekov (Dar düşünüp, öfkelensem / Hâlâ yatıştırır güzel sözleri.) krş. **tapçı.**

tara- 1.Dağılmak, birbirinden ayrılmak: “*Köp hoy pray tarabışhan çörçe.*” V.Kobyakov (Çok koyun bütünüyle dağılmış gidiyor.) **puluttar tarap parğan** bulutlar dağılmış **Suğa kirze tarap parça, suğdan sıhsa pırık parça.** –Bilmece, at kuyruğu (Suya girse dağılıyor, sudan çıksa birleşiyor.) **horıhhanı tarap parğan.** korkusu dağılmış 2.Yayılmak, dağılmak: “*Tübı körınmes Baykal köl / Kök tuban çili körınçe / Tübınde öşçetken palıhtarı / Tügede çirge tarapça.*” S.Kadışev (Dibi görümez Baykal gölü / Gök duman gibi görünüyor / Dibinde yetişen balıkları / Her yere yayıyor.) **ıs tara-** duman dağılmak. 3.Taramak **sas tara-** saç taramak.

tarañhay s.1.Yayılmış, yaygın. 2.Yaygın şekilde.

tarağay zool.Çulluk.

tarakan zool.Hamam böceği.

taral- 1.Dağılmak, yayılmak. 2. Taranmak.

taram Sinirden yapılmış ip. **añ saranı** av hayvanı sinirinden yapılmış ip. **siirdeñ taram itken** sinirden ip yapmış.

taran Darı. **sarıg taran** darı. **ah taran** pirinç. **tarannıñ habıgı hatıg** darının kabuğu sert.

taran- 1.Dağılmak. 2.Taranmak. **sas taran-** saç taramak.

tarandı bk.**taram**

tarantas Üstü çadırlı at arabası: “*Hayzı kıziler, uluğ ülükündegı çili, hostaan attıg, sañnıg, tarantas hañaa kölglep alıp kilgleenner.*” İ.Kostyakov (Bazı kişiler, büyük bayramdaki gibi, süslenmiş atlı, kayaklı, atlı araba koşup getirmişler.)

tarantastıg s.At arabalı.

tarap bk.**taram**

taras- Dağılmak: “*Olğannar iblerine tarasçalar.*” A.Kuzugaşev (Çocuklar evlerine dağılıyorlar.)

tarat- 1.Dağıtmak, yaymak **olğannarı kanikulğa taradıbışannar** çocukları tatile dağıtmışlar. 2.Taratmak. **çooħ-çaah tarat-** dedikodu yaymak.

taratayka İki tekerlekli yaysız araba.

tarbağ Büyü, sihir.

tarbağan zool.Dağ sıçanı.

tarbah s.1.Açık, aralı, aralanmış. 2.Dimdik. 3.Dallı, budaklı.

tarballıg s.Büyülü, sihirli, efsunlu.

tarbañna- Horozlanmak.

tarbas 1.Parmak. 2.Tırmık. 3.Pençe.**saashan tarbazi** saksagan pençesi.

tarbasta- Tırmıklamak, tırmıkla toplamak.

tarbastıg s. 1.Parmaklı. **tarbastıg meley** parmaklı eldiven. 2.Pençeli.

tarbay- Açılmak, aralanmak (parmaklar, ayaklar.)

tarbayah s. Seyrek, aralıklı: “*Tağ tözine çidip, attı tarbahay hara talğa palğap salğabis.*” M.Çebodayev (Dağ yamacına ulaşip, atı seyrek kara söğüde beğladı.)

tarbayt- Açmak, aralamak: “*Anaň ol, salaazın tarbayt / Titha kün çariin közipteen.*” N.Tinikov (Sonra o, dallarını yayıp / Melez ağacına gün ışığını göstermemiş.) **iki holın tarbaytıp** iki kolunu açıp.

tarbı 1.Büyü, sihir. 2.Hipnoz.

tarbil 1.Keşiş, manastırda yaşayan din adamı.

tarbil tura Manastır.

tarbıs bk.tarbı

tarbısçıl Büyücü, sihirci.

tarbısta- Büyü, sihir yapmak.

tarbit bk.tarbı

tarbita- Büyü, sihir yapmak. **pir tazor arağanı pir çirçee tarbitap pirgen** bir tulum içkiyi bir kadehe büyüyle sıgdırmış.

tarça Nestoriyan.

tarça ot İlâç olarak kullanılan bir ot türü.

tarçı bk.tarça

tarçih Dağarcık, torba. **tarçihtağı tazımnı tastap toospadım.** –Bilmece, düşünce. (Torbadaki taşını atıp bitiremedim.)

tardah s.Dimidik bir yana çıkmış, açılmış.

tarday- Açılmak, aralanmak, genişlemek: “*Pora attıñ tanaları tardayıp...*” V.Kobyakov (Kır atın burunları genişleyip...)

tardayt- Açmak, aralamak, genişlemek. (ayakları, parmakları) krş. **tarbayt-**

tarelka Tabak.

tarğa bk.tarğan

tarğah Tarak: “*Anıñ pazında silig-silig öñniğ pörük polğan, tarğahtarı, kil, çiltirashan.*” F.Burnakov (Onun başında güzel güzel renkli börk gibi tarakları parıldaşıyor.) **altın tarğah** altın tarak.

tarğan Tarkan.

tarğınah s.Dar, daracık: “*Çebokçinov rodi ot sabarğa sıhsa, pükte tarğınah???, Çebokçinov rodi stol kistıne odırza, stol kistinde köglig.*” V.Tatarova (Çebokçinov ailesi ot biçmeye çıksa, çayır daracık, Çebokçinov ailesi masa başına otursa, masa başında neşeli.) krş.tar, targıncah.

tarğıncah s.Dar, daracık. krş. **tar, tarğınah.**

tarhın Tarih. **çonımnıñ tarhındağı çurtas çoli** halkımın tarihteki hayat yolu.

tarhıncı Tarihçi.

tarhınnıg s. Tarihî. **tarhınnıg çoo** tarihî hikâye.

tari- (ekin) Ekmek.

tariğ Ekme, ekim. **tariğ ploşadi** ekim tarlası.

çashı tariğ bahar ekimi.

tarih- (ı.) Acele etmek. **As ceence, tarihpä; atha altanıbıssañ, tohtaba.** –Atasözü (Yemek yiyinceye de acele etme, ata binmişsen durma.)

tarih- (u.) Darılmak, kızmak: “*Tıt ağaa pir dee tapsabınça / Tarihsa daa, sıdap tıstança.*” N.Tinikov (Melez ağacı hiç ses çıkarmıyor / Darılsa da, dayanıp sabrediyor.)

tarih- (u.) Sıkışmak, darlığa düşmek. **Tabırğı çortpaan tağ çoğil, tarihpın ösken er çoğil.** –Atasözü (Geyik koşmayan dağ yoktur, darlığa düşmeden büyüyen er yoktur.)

tarihtir- Darılmak, kızdırmak, üzmek krş. **tarındır-**

tarın- (ı.) Dağılmak.

tarın- (u.) Darılmak, kızmak, sinirlenmek: “*Oyañni köre, Paskir, çoo tarınğan çili, pirger aylana, hañadañ tüzire segirgen.*” İ.Kostyakov (Oyan’ı görerek Paskir çok darılmış gibi öteye dönerek, arabadan indirmeye koşmuş.) **Tarınıp çoohtazañ, alcaazarziñ.** –Atasözü (Kızıp konuşursan, yanılırsın.) **Tayğada polzañ, tarınma.** –Atasözü (Ormanda isen sinirlenme.)

tarınca s.Öfkeli, kızgın: “*Tazın müüzine har çuhpas / Tarınca ipçee ir çuhpas.*” M.Bainov (Boynuzsuzun boynuzuna kar yapışmaz / Sinirli kadında er durmaz.) **sırayı tarınca** yüzü öfkeli.

tarındır- Kızdırmak, darılmak, öfkelenmek: “*Çohırah, ol kizee kürlenip, tarındırıp, ulam kirekti ardadıbizarınañ Aydo sizinçe.*” V.Kobyakov (Çohırah’ın, o kişiye havlayıp, sinirlendirip, her şeyi bozacağını Aydo seziyor.) krş.tarihtir-

tarınıh s.Zalim. **Sıdamahha kirek küsti tarınıhha üretpceñ.** –Atasözü (İhtiyacı olana gerekli gücü, zalime öğretme.)

tarınıs Darılma, öfkelenme, kin besleme, **tarınıs çoh** kinsiz.

tarınıs- Bozuşmak, birbirine darılmak.

tarıp Leş. **malnıñ tarıbı la halğan** hayvanın sadece leşi kalmış.

tarıs- (birlikte) Ekmek.

tarıspa (ı.) Deri şerit, sırım.

tarıspa (u.) Yeni doğmuş buzağı veya tay derisinden yapılmış kap.

tarıspala- Sırımla dikmek. **tarıspalap tikken ton** sıırımla dikilmiş palto.

tarıt- Ektirmek.

tarıftarife.

tarıftıg s.Tarifeli.

tarlağ Tarla. **tarlağnañ homhtıg çon** çiftçilikle geçinen halk.

tarlağ ayı belt. Mayıs.

tarlağcı Çiftçi.

tarlan 1.Alnında akı olan (hayvan) **tarlan inek** alnında ak olan inek. 2.Alacalı.

tarlıh s. Darlık, kıtlık, yokluk. **tarlıh kün** zorluk, kıtlık günü.

tarpa Kenar. krş.**taspa.**

tarsıh Torba.

tarsıla- Şaklamak, patlamak: “*Sınap hulah üstünde uzun hamcınıñ suuh haazı miltıh çili tarsılabaan polza.*” N.Domojakov (Gerçekten kulağının üstünde uzun kamçının soğuk kayışı tüfek gibi patlamasaydı.)

tarsılah Çatırtı, şaklama.

tarsmas bk. **tartmas**

tart- 1.Çekmek **Ökisti öör tartcañ, çabıstı çarıhha tartcañ.** –Atasözü (Öksüzü yukarı çekmeli, kısıyı ışığa çekmeli.) **at ahsın tart-** at ağızını çekmek. **izik tudazın tart-** kapı kolunu çekmek. 2.Seğirmek. **oñ haraam üstı tartıpça** sağ gözümün üstü seğiriyor. 3.Çekmek, taşımak.: “*Sas attarğa izer dee çoh münibisçeñ, odiñ-ot tartıp alarğa at taap la, pirceñ, polis la pirerge harasçañ, am haydağ.*” A.Çerpakov (Yabanî atlara eyersiz binmiş, odun ot çekmek için at bulup vermiş, yardım etmek için çalışmış, şimdi nasıl.) **odin tart-** odun taşımak. **köpen tart-** ot çekmek 4.(ağırlık) Çekmek, gelmek. **nince tartıpça** ne kadar geliyor. **pu palıh iki kilogramm tartça** bu balık iki kilogram geliyor. 5. Çekmek **stulnı pozınzar tart-** sandalyeyi kendine doğru çekmek. 6.Çekmek, azalmak. **suğ tartıp parğan** su çekilmiş (azalmış). 7.Çekmek, daralmak. **kögeneem tartıp parğan** elbisem çekmiş (daralmış) 8. İshal kesilmek, durmak, **hıyma tart-** kıyma çekmek., eti ufak parçalara ayırmak. **it tart-** et çekmek. **aylandıra tart-** geri döndürmek. **spıçka tart-** kibrit çakmak.

garmon' tart-armonika çalmak. **çara tart-** parçalamak, yarmak. **üze tart-** çekip koparmak. **hıra tart-** çift sürmek. **un tart-** un öğütme. **kire tart-** a) eksik saymak (parayı). b) eksik tartmak, tartıda hile yapmak **sırayı huba tartıp parğan** benzi solmak, benzi ağarmak. **iirzer sooh tartılıbışan** akşam soğuk oldu. **kös tartcañ** ateş kancası. **tartcañ nime** tütün. **öös tart-** iç çekmek, göğüs geçirmek. **aza tart-** çekip açmak. **aylandıra tart-** çekip döndürmek. **sırayı huu tart-** yüzü solmak, ağarmak. **tahpı tart-** sigara içmek. **çarğaa tart-** sorguya çekmek. **hañza tart-** pipo içmek. **huurta tart-** kurumak.

tarthı (ı.) Kabuk soyma aleti. **hazıñ hazıracañ iki tudalıg tarthı** akağaç kabuğu soyacak iki saplı keski aleti.

tarthı (u.) Kolan. **izer tutcañ tarthı** eyer tutan kolan.

tarthin Soya çekim.

tarthınıg s. Soya çekimli. **tayı tamırı tarthınıg** ana tarafı sya çekim açısından daha güçlü.

tarthis 1.Çengel. 2.Bağ, halka. **ızırğa tarhızı** küpe halkası. **eek tarthızı** (şapkanın) boyun ipi.

tartih- 1.Su çekilmek, azalmak.

tartıl- 1.Çekilmek: "*Közeneklerde kök çahayah hoostıg közeneleler tartılır.*" A.Çerpakov (Pencerelere mavi çiçek işlemeli perdeler çekilmiş.) 2. Taşınmak **as aınmarğa tartıl parğan** tahıl ambara taşınmış. 3.Dolmak. **harahtarına ças tartıl parğan** gözlerine yaş dolmuş. 4.Yükselmek, çekilmek **tıgırge pulut tartıl parğan.** (Bulutlar göğe yükselmiş. 5.Et kıyılmak, çekilmek.

tartılıgı padej gr.İsmin ilgi hâli.

tartılıs- Çekişmek.

tartılıs Çekme, çekiş.

tartım Çekim, çekimlik. **pır tartım tamkı** bir içimlik (çekimlik) sigara.

tartın- 1.Çekilmek, daralmak. 2.Çekilmek, önünden tutup götürülmek. **Harnı çoğıl azırapça, moynı çoğıl tartınça.** –Bilmece, traktör (Karnı yok besleniyor, boynu yok çekiliyor.) 3.Çekmek, kendi kendine çekmek: "*Şığıp alıp, pır-iki haalağ itkençe, avtobus, izikterin çaba tartınıp...*" A.Çerpakov (Çkıp, bir iki adım atana kadar, otobüs, kapılarını çekip kapatarak...) **plat tartın-** üzerine şal almak.

tartıncah (ı.) 1.İnatçı, direngen (at). 2.İdareli, tutumlu. 3.Mal canlısı.

tartıncah (u.) 1.Bir araba yükü. **hañaalıg tartıncah** bir (atlı) araba yükü. 2. Atlı araba.

tartıncahtıg s. Yüklü.

tartır- 1.Çektirmek. 2.Taşıtmak, naklettirmek. 3.Et çektirmek, kıyma yaptırmak.

tartıs- 1.Birlikte çekmek. 2.Çekişmek, kavga etmek, tartışmak. 3.Mücadele etmek. 4.Birlikte çekmek, taşımak. 5. Et çekmesine (kıymasına) yardım etmek.

tartıs 1.Çekme. 2.Çekişme, tartışma. 3.Gürültü, patırtı.

tartıstır- Çekiştirmek.

tartmas 1.Devedikeni çiçeği. 2. Yabanî soğan sapı.

tartpa kırıs (yayda) Çekilmiş, gergin kiriş.

tas- (su) Taşmak, kabarmak, dökülmek, kabarmak.

tas (ı.) 1.Kel, dazlak. **taaraan çırime as sıhsın;**

tas pazıma tük sıhsın ektiğim yerde ekin bitsin, kel başımda kil çıksın. 2.Boynuzsuz, kabak.

tas (u.) 1.Taş: "*Ooğas tastar suğ ötre üzıgı çoh harah sıgınışçalar.*" N.Domojakov (Küçük taşlar suyun içinden devamlı pırılđıyor.) **Çabal tilge tas taa çarılğan.** –Atasözü (Kötü dile taş da yarıılır.) 2.Taş, taştan: **aarlıg tas** Kıymetli taş, değerli taş, maden: "*Ah tashılını ibırıp / Aarlıg tastar körgenner.*" P.Ştıgaşev

(Ak zirveyi çevirip / Değerli taşlar görmüşler.) **hara tas** taş kömürü. **otıh tas** çakmaktaşı. **iney tas** taş cadı. **çıp tas** asbest.

tas (m.) Kul, köle.

tas (ıv.) Dış: "*Min tastında la sağaa çaballançam, isümde sinı ayapçam.*" V.Şulbayeva (Ben sana sadece dışımdan kızıyorum, içimde sana acıyorum.)

tas (v.) Kul, köle.

tas hat Cadı. **çiti sarıg histıg tas hat** yedi sarı kızılı cadı.

tas harın Atın midesinde bir bölüm.

tas hodır tıp. Tuzlu balğam.

tas sool Taşla yapılmış ocak, soba: "*İzıktın sol sarında tasnañ salğan soolda uluğ çis çaynik pulazıp haynap turça.*" V.Kobyakov (Kapının sol yanında taşla yapılan sobada büyük bakır çaydanlık buharlaşarak kaynıyor.)

tas tura Taş bina.

tas kömür Taş kömürü.

tas obaa Taş yığını, taşların kümelendiği ziyaret yeri, kutsal kabul edilen taşların kümelendiği yer.

tastındağı kip Dış giyim.

tas-hara tekr. Kapkara. **tas-hara sastıg** simsiyah saçlı. **tas-hara harah** kapkara göz.

tas mindir Dolu (yağış) krş. **toñdol.**

tasha zool.Baykuş. **tasha çili kör-** gözlerini fal taşı gibi açmak.

tashacah zool. Baykuşçuk: "*Ağas pazındağı tashaçah çili simer parıp odrıp odr.*" V.Şulbayeva (Ağaç başındaki baykuşçuk gibi uyuklayarak oturuyor.)

tashağas Küçük raf: "*Ornahıarnıñ üstünde knıgalıg tashağastar, anda artistternıñ somnarı hızıl parğan.*" V.Şulbayeva (Yatakların üzerinde kitaplı küçük raflar, orada artistlerin resimleri yapıştırılmış.)

tashah 1.Raf, bölme: "*Tayağınañ stolını, peestı, uzun sireeni, idis-hamıs tashağın teertklep çörgeñ.*" A.Çerpakov (Bastonuyla masayı, sobayı, uzun divanı, kap kacak rafını karıştırarak yürümüş.) 2.Ölen hayvanın konduğu dösşeme.

tashar Dışarı, dışarıya, dışarda: "*Tashar küskü haraa.*" V.Kobyakov (dışarıda güz gecesi.) **İbde dee nimes, tashar daa nimes.** –Bilmece, pencere (Evde değil dışarıda da değil.) **tashar toğın-** dışarıda çalışmak.

tasharla- Dışarı çıkmak, dışarda durmak, bulunmak: "*Ornah altındağı tasharlacañ idisti sığarça.*" V.Şulbayeva (Yatağın altında dışarda duran kapları çıkarıyor.)

tashartın zf. Dışarıdan: "*Tashartın çit ipçi kızı, hollarında çarımđıh ipek paza timir ayağastıg süt tudınıp, kır kilgen.*" V.Kobyakov (Dışarıdan genç kadın, ellerinde yarım ekmek ve demir kasede süt tutarak girip gelmiş.)

tashıl 1.Zirve. 2.Yüksek dağ: "*Ah tashıllarca çörıp / Aymah aınar atçaınar.*" P.Ştıgaşev (Ak dağlara gidip / Çeşili avlar öldürmüşler.) 3.Dağ silsilesi. 4.Ormanlık dağ.

tashın Taşkın, taşma, sel: "*Çüregim mında, Paynuş, tashın çili tıgılça.*" V.Şulbayeva (Yüreğim burada, Paynuş, taşkın gibi atıyor.)

taskoy (kabın dibinde) İçki kalıntısı. **taskoy işken kızı çonni ibınzer hığrar** içkinin sonunu içen kişi halkı evine davet eder.

taspa Zıh, kenarlık, şerit. **ton taspazı** palto kenarlığı. krş. **tarpa.**

taspalıg s. Zıhlı, şeritli: "*Kıçecek sürmezektıg, olarnıñ uzına palğalğan ah torğı taspalıg hızıcach çügür çörceñ.*" İ.Kotyuşev (Küçük belikli, onların ucuna bağlanmış ak ipek şeritli kızcağız yürüyordu.)

tasta- 1.Atmak **Tas tastaan çirde, his parğan çirde.** –Atasözü (Taş atılan yerde, kız vardığı yerde.) **Aarlıg tazım irah çirge tastadım.** –Bilmece, düşünce (Kıymetli taşımı uzağa attım.) 2.Bırakmak: “*Aydo amdı, hadarcañ halih malnı çazıda tasti, uzun çolca çörigci polibishan.*” V.Kobyakov (Aydo şimdi, otlattığı malını ovada bırakarak, uzun yolun yolcusu olmuş.) **Hada astap, hada suhsap çör, çe argızıñni tasta.** – Atasözü (Birlikte acık, birlikte susa, fakat arkadaşımı terk etme.) 2.Bırakmak, terk etmek, sonlandırmak: **tamkı tartarin tatabızarğa** sigara içmeyi bırakmak. **harah tasta-** göz atmak. **toğır tasta-** yana sıçramak, ileri fırlamak. **iññine tasta-** omzuna atmak. **çoğar tasta-** yukarı atmak, fırlatmak. **alınzar tasta-** öne doğru atmak. **tasta piromni** beni affet!. **kürcekeñ tasta-** kürekle atmak. **çurtın tasta-** evini terketmek.

tastah bk.tashah

tastal- 1.Atılmak: “*İb istı kirlig, kip-azahtar anda-mında tastal parğan.*” V.Şulbayeva (Evin içi kirli, elbiseler oraya buraya atılmış.) 2.Bırakılmak, terk edilmek: “*Hızıglıg çurt çoh idilip / Hıya pazıg tastalğan.*” M.Kokov (Baskıcı ülke yok edilip / Hor görme bırakılmış.)

tastan- Atmak, atılmak: “*Pazın pözik ködirip, oyda tastanıp, çoohtapça ool.*” G.Topanov (Başını yukarı kaldırıp, arkaya atıp konuşuyor.)

tastandı Döküntü, süprüntü, çöp.

tastas 1.Atma, atış. 2.Bırakma, bırakış.

tastas- Birbirini atmak. **olar harnañ tastaştılar** onlar birbirlerine kar attılar.

tastat- Attırmak, atılmak.

tastı Dış, dışı: “*Payağı kızı siden tastında alındağı adın tohtadibishan.*” V.Kobyakov (Deminki kişi çitin dışında öndeki atını durdurmuş.) **ol tastınañ hazıhha tööy** o dışından sağlama benziyor. 2. Cilt, kapak. **kniga tastı** kitap kapağı. **tastınañ** dışından.

tastıg s.Taşlı: “*Ol oymah-soñniğ, tastıg çollar / Çorıhçıl attı sürnükürgen.*” M.Kilççekov (O çukurlu, taşlı yollar / Yola giden atı sürçtürmüş.) **tastıg çir** taşlık, taşlı yer.

tastıh Uzak, kıyı, kenar : “*Homdı çatça tastıhta / Kemniñ anda ölgenin / Kızı pır dee pilbinçe.*” M.Kokov (Mezar durur uzakta / Kimin onda yattığını / Hiç kimse bilmiyor.) **olar tastıg çurtapçalar** onlar uzakta yaşıyorlar.

tat Pas. **timir tadı** demir pası.

tatarin Tatar.

tatarskay Tatar, Tatarlarla ilgili **tatar til** Tatarca, **tatarskay literatura** Tatar edebiyatı.

tatay ünl.(Ürkme, korkma bildiren ünlem.) Vay! Berbat!. **tatay-ara** Vay canına!

tathın Tat. **suğ tathını** su tadı. 2.mec. Tat: “*Çohur aday ol hamcınıñ tathının çahsı pılçe.*” N.Domojakov (Ala köpek o kamçının tadını iyi biliyor.) **tathını çoh** tatsız. krş. **tadıg**

tathınıg s. Tatlı, lezzetli. **tathınıg ügre** lezzetli çorba.

tator Eyerin berkitilmesi için kullanılan kayış kemer. **ipçi kızını tatornañ saap hamnacañ** kadın kişi eyer berkitme kayışıyal vurularak kamlanır.

tatta- Paslanmak: “*Çip ana nandırça min çoh polğan polzañ, çadıp tattap pararcıhsıñ.*” N.Tinikov (İp ona cevap veriyor; ben olmasaydım, durduğun yerde paslanırdın.)

tattıg s.Paslı.

tay Tay. **hoor tayım hoyıg talnıñ arazına kır-parcılıh.** –Bilmece, tavşan (Doru tayım sık söğüt içine girdi.)

tay ağa Dede(annenin babası.): “*Sabistñ tay ağazı, üs aylıgdañoh sığara umçulap pastaan polğan.*” N.Domojakov (Sabis’in dedesi, üç aylıktan itibaren beslemeye başlamış imiş.)

tay ice Anneanne.

tayah 1.Asa, baston, dayak, dayanak: “*Aydo, sit tayağına köksineñ çölenip, çalañ kızideñ harağın albin kör tur.*” V.Kobyakov (Aydo, melez sopasına göğüsüyle dayanıp, atlı kişiden gözünü almadan duruyor.) **Suğa kirgeleкке ödik suurba, tağa sıhhalahha, tayah tayanma.** –Atasözü (Suya girmeden çizme çıkarma, dağa çıkmadan asaya dayanma.) 2.Dört ayaklı hayvanın bir ayağı. **malnıñ pır tayağı** malın bir ayağı.

tayahtıg s.Dayaklı, asalı, bastonlu.

tayan- Dayanmak, yaslanmak: “*Anañ iki holnañ çirge tayanıp...*” V.Kobyakov (Sonra iki eliyle yere dayanıp...)

tayandır- Dayandırmak.

tayanıs Dayanış.

tayanıs- Dayanışmak.

tayba Yalan krş. **tayma.**

taybal- Bozulmak, kırılmak, dağılmak: “*İs-sağızı taybalıp, çirde tonı pazına pürgele parğan nimeni Çohırah pazoh çoon putha haphlap parğan.*” V.Kobyakov (Akli fikri dağılıp, yerde paltosu başına bürünmüş kimseyi Çohırah yeniden kalın budundan kapmış.)

taybas bk.tayğah

tayce bk. **tay ice.**

taycı Prens. **matır taycı** yiğit prens.

taydır- Kaydırmak: “*Tañ alnı hubar pastaan tustarda Saraashır, püürlerini öörineñ ileede tastıh taydır parıbizıp, tügencizin oñar halğan ah çazınıñ siliin.*” N.Nerbişev (Tan yeri ağarmaya başladığı sırada Sarı aygır, kurtları sürüsünden çok uzağa kaydırıp, son kez idrak etmiş ak yazının güzelliğini.)

tayğa Tayga, orman: “*Tağlar, suğlar, tayğalar / Tıplathan harahtı ashanca / Tur halçalar ay soonda.*” M.Arşanov (Dağlar, sular, ormanlar / Kırpılan göz açana kadar / Kalıyorlar çok arkada.) **Abadañ horıhsañ, tayğaa daa par polbassıñ.** –Atasözü (Ayıdan korkarsan, ormana da gidemezsin.) **çıs tayğa** sık orman. **öt polbas tayğa** geçilmez orman. **tayğa halını** ormanın sıkı. **tayğa eezı** orman iyesi.

tayğacı Taygada yaşayan veya avlanan.

tayğah Paten. **timir tayğah** demir paten.

tayğala- Ormana gitmek.

tayğam Yünlü hayvanları avlamaya yarayan fetiş.

taygım bk.tayğam

tayı Dayı: “*Anı çasharıp, çashar polbin, Arkıp tayızı...*” N.Nerbişev (Onu yatıştırıp, ikna edemeyen Arkıp dayısı...) **uluğ tayım** büyük dayım. **kıçık tayım** küçük dayım.

tayı- (ı.) 1.Kurban etmek, kurban sunmak. **tigir tayaanı** göge kurban etme. 2.Yukarı atmak, fırlatmak. 3.Sallamak, sarsmak.

tayı- (ıı.) (bebeğin göbek bağı) Düşmek. **pala kını tayıbaanda, kizee ibden pır dee nime pırbester** bebeğin göbek bağı düşmeden evden hiçkimseye bir şey vermezler.

tayıg Kurban. **tayıg idı** kurban eti.

tayıgla- Kurban etmek.

tayıs 1.Sıg, derin olmayan. **Yarnıñ tübi tayıs, çarğınıñ tübi tireñ.** –Atasözü (Yarın dibi derin değil,yarğının dibi derin.) 2.Çok az.

tayızah 1.Çok küçük dere, çay. 2.Çok az.

tayla Ampiyesman.

taylah 1.Üç yaşında binit. **taylah at** üç yaşında binek atı. **taylah tibe** üç yaşında binek devesi. 3.Üç yaşında ağaç. **taylah hazın** üç yaşında akağaç.

taylıh- Kaymak, kızak yapmak.

taylıh (ı.) Kayma, kızakla gitme.

taylıh (u.) bk.taylah

taylıhtır- Kaydırmak: “*Aniñ siltaanda azahtarı taylıhtıra pazıl parçathan.*” İ.Kotyuşev (Bu yüzden ayakları kayarak basıyormuş.)

tayma Yalan: “*Pilbinçem, sın ma, tayma ba.*” G.Kazaçinova (Bilmiyorum, gerçek mi yalan mı.) **Çızığ pağnañ attı tutpa, tayma sösnen çonğa aylanma.** – Atasözü (Çürük iple atı tutma, yalan sözle halka dönme.)

tayma sağın- yanlış düşünmek.

taymacıl Yalancı. **taymacılıñ tanızu köp** yalancının tanışı çok.

tayna- (ı.) Çiğnemek: “*Ah azahtıg toraat, timir sugliin küzürede taynap, tohti tüsken.*” V.Kobyakov (Ak ayaklı doru at, demir gemini kütürtüyle çiğneyip, durvermiş.) **Taynabin çibe, tamaañda turıbzıar.** – Atasözü (Çiğnemenen yeme, boğazına takılır.)

tayna- (u.) Dayanmak, yaslanmak **Suğa kırgeleкке ödik suurba, tağa sıhhalahha, tayah taynama.** – Atasözü (Suya girmeden çizme çıkarma, dağa çıkmadan asaya dayanma.)

taynal- Çiğnenmek.

taynam Çiğnem, lokma, çiğnemlik. **pır taynam** bir azır polbaan bir lokma et yememiş.

taynan- Çiğnenmek: “*Çolda taynanğan arıs ipekteñ pır kizek halğan polğan.*” N.Domojakov (Yolda çiğnenen çavdar ekmeğinden bir parça kalmış imiş.)

taynas Çiğneme, çiğneyiş.

taynat- Çiğnetmek.

taytañna- Yalpalayarak gitmek: “*Yakınnıñ çorğa pora adı munda taytañnap kilir.*” V.Kobyakov (Yakın'ın yorga bora atı işte yalpalayarak geliyor.)

taz Tas.

tazaas Balık ağı ağırlığı. **sözırbe tazacañ tazaas** balık ağı ağırlığı.

tazah anat. Taşak.

tazar- Kel, dazlak olmak.

tazart- Kelleştirmek.

tazarta (ı.) zf. Dazlak şekilde, kel gibi **sazın tazarta hırh salğan** saçını dazlak şekilde kestirmiş.

tazarta kör- Gözlerini fal taşı gibi açmak.

tazay- Ayaklar açık vaziyette ayakta durmak.

tazı 1.Tacık. 2.İranlı.

tazı- Taşımak: “*Kırpister tazırğa kirek.*” V.Şulbayeva (Kerpiçler taşımalı.) **suğ tazıpça** su taşıyor.

tazıcah Küçük taş.

tazıg Taşıma.

tazıl- Taşınmak.

tazıla- Gümbürdemek. **kügürt tazıla-** gök gürlmek. **mlıth tazılaan** tüfek gümlenmiş.

tazılas- Gümbürdemek: “*İrtenneñ iirge çitire olarnıñ paltıları la tazılasça.*” S.Çarkov (Sabahdan akşama kadar, sadece onların baltaları gümbürdüyor.)

tazılas Gümbürdeme, gıcırıtı: “*Onarlap tıster tazılası hatıg tuyğahtar sabızına hağıs turadır.*” N.Nerbişev (Onlarca dişlerin gıcırıtısı, sert toynakların sesine karışıyor.)

tazılat- Gümbürdetmek.

tazılğa sag. Köküyle yıkılmış ağaç.

tazın Enenmiş boğa, öküz.

tazın- Kendisi için taşımak.

tazıra- Dazıramak, cıvıldaşmak.

tazıs Taşıma.

tazıs- Yardımlaşarak taşımak.

tazıt- Taşıtmak.

tazor Tulum, kırba.

tazos bk.tazaas

teatr Tiyatro: “*Vanya, noğa teatrğa çörbinçezñ?*” V.Şulbayeva (Vanya, niçin tiyatrya gitmiyorsun?)

tebig 1.Tepme, tepiş. **kün tebi** güneş çarpması.

tebil- Tepilmek: “*Çaa poltır, a. Çaa! - pazoh hayhas sıhçalar irenner haralta tebil halıp, hannar ah halğan isterni körıp.*” N.Nerbişev (Savaş olmuş, ha. Savaş! yine şaşıyorlar erkekler, tepilerek kararır kalan, kanların aktığı izleri görüp.)

tebin- Tepinmek: “*Pırde oyda turıp, pırde tisker tebinıp, tıgey habırğazında tarap parğan çılğılzarzar üküis salğan.*” N.Domojakov (Bir arkaya sıçrayıp, bir yana tepinip tepe yamacına dağılan yıldırlara doğru dörtlünela koşmuş.)

tebincek kız.Üzengi krş. **izeñe.**

tebindi Tepelenmiş yer.

tebindile- Tepelemek, tepeleyerek sertleştirmek. **çılğı mal, hoy mal tebindilepçe** yıldı, koyun tepeliyor.

tebis- Tepişmek.

tebis Tepiş, tepme.

tebiy kız.bot. Bir tür yosun.

tee De, dahi: “*Üs tee çıl hadarğam. -Çe, çarır.*” V.Kobyakov (Üç yıl da otlattım. –Peki, tamam.)

teedeg e. Kadar: “*Tañ azıra, teedeg, aal istı küülep, soolap irttı.*” N.Nerbişev (Tan açılana kadar köyün içi uğuldayıp, gürelemiş.) **suğa teedeg** suya kadar krş.**teere.**

teediğı s.Şuradaki, oradaki: “*Poç, min teediğı Apçanay aalına la çit polbinçam.*” V.Şulbayeva (Vay, ben şuradaki Apçanay köyüne de ulaşamıyorum.)

teek (ı.) At bağlama direği. **izerleen adın altın teekke palğadı** eyerli atını altın direğe bağladı krş.sarçın.

teek (u.) sag.zool. Çekirgegiller.

teek (uu.) 1.Çalgının tellerinin altına konan destek, köprü. **homıs teegi** kopuz köprüsü. 2. Yay kertiği. **aya kırızın tartçañ teek** aya girişini çekecek kertik. 3.Kapı sürgüsü. **ızık teegi** kapı sürgüsü. 4.Çember, halka.

teekte- (kapıyı) Sürgülemek. **ızıkü teekte-** kapıyı sürgülemek.

teel- Değirmek, dokunulmak: “*Keres, surınçam, surba minneñ pır dee nime, teelbeeñer pu surığa. -A min teelerim, min sim polbasın.*” V.Şulbayeva (Keres, rica ediyorum, benden bir şey sorma, dokunmayın bu soruna. –Fakat ben dokunurum, ben susmam.)

teele bk.teek (u.)

teen (<ti-gen) bk. ti-

teencek Düşün töreninde kızların yaptığı eğlence. **teencekteñ naa palanı toyğa çidektepçeler** eğlenceden gelini düşüne götürürler.

teencek (u.) kız. Grip. **teencekke haptır-** grip olmak.

teep (<teñ-ıp veya tep-ıp) bk. **teñ-, teg-** veya **tep-**

teer 1.Deri, post. “*Aymah añnar atçañnar / Andoh teerizñ soyıp / Añnıñ idñ çiceñner.*” P.Ştıgaşev (Çeşitli avlar öldürmüşler / Oracıkta derisini yüzüp / Onun etini yemişler.) **Añnı ödırıp albaanda, teerizñ soybacañ.** –Atasözü (Av öldürülmeden, derisi yüzülmez.) **teerı iste-** deri işlemek, deri sepilemek. **teerizñ soy-** derisini yüzmek. 2.Deriden. **hoy teerizineñ tikken pörık** koyun derisinden dikilen börk. “*Çabınarğa teer çorğan al pirgen.*” N.Domojakov (Örtünmek için deri yorgan alıp vermiş.) **teer meley** deri eldiven.

teer- (ı.) Değdirmek: “*Oolahtıñ istñ çarıbıshannar, İliskecektñ hotı huzuruğın çahsı kızıbizerge holları kilispinibizerdeg polibıshan, pıçaan*

pıree nimezine teeribizerineñ, annañ han daa ağıbızarınañ çaltanibışan.” İ.Kotyuşev (Oğlanın karnını kesmişler, İliskecek’in apadisiti güzel kesmeye elleri uygun gelmiyor gibi olmuş, bıçağını bir organına değdirmekten, ondan kan da akmasından korkmuş.). **teere at-** ateş ederek vurmak.

teer- (II.) Dermek, toplamak. **çistek teer-** yemiş toplamak.

teerben bk. **terben**

teerbis Zahire koyacak dörtgen şeklinde ağaç kap.

teerçik Topaç. **küreñ at teerçik çili tartıl tur** yağız at topaç gibi dönüyor.

teerçikten- Topaç gibi dönmek.

teerdır- (I.) Değdirtmek.

teerdır- (II.) Derdirmek, toplatmak.

teere e. Kadar: “*İrtenneñ ala, astap / İirge teere istencen.*” P.Ştıgaşev (Sabahtan başlayarak acıkıp / Akşama kadar çalışmış.) **pu tusha teere** şimdiye kadar. **amğa teere** şimdiye kadar. krş. **teedeg.**

teergin 1. Kurum, müessesese. 2. Çiftlik. **hannın uluğ teergini** hanın büyük çiftliği. 3. Hayvanın sinekten korunduğu yer. **izikte mal seek-maastañ çaltanıp teerginde turar** sıcakta hayvanlar sineklerden kaçıp, korunmakta durur.

teeri bk. **teer**

teerig Toplama, derme.

teerigci s. Derleyen, devşiren, toplayan.

teerilig s. Derili, postlu: “*Hozannar çayğızın pora teerilig polğannar, am hışhıda ah tonniğlar.*” İ. Topoyev (Tavşanlar yazın kır derili idiler, şimdi, kışın ak renkliler.)

teeris Derişme, deriş, derme, toplama.

teeris- Derişmek, toplamak, birlikte derlemek, toplamak.

teermes bk. **teerbis**

teert- Değdirmek, dokundurmak: “*Olar üstündeği haya-tastarğa holların teert par kilçetkenner, nañimır öllepçetken hollarına haya-tastardañ indire suğ urılçathan.*” İ. Kotyuşev (Onlar yukardaki kayalara taşlara elleriyle dokunarak gitmişler, yağmurun ıslattığı ellerine kayalardan taşlardan inen sular dökülüyor.)

teertpek s. 1. Yuvarlak, çember. 2. Tekerlek: “*Hayzı kıziler at azağında, hanaa teerpeginde hal turlar.*” M. Kokov (Bazı kişiler at altında, araba tekerleğinde kalıyorlar.)

tees (I.) Sıra, kuyruk: “*Annañ andar kemdir teeste?*” S. Karaçakov (Ondan sonra kim sırada?)

tees (II.) Değiş, değme, dokunuş, vurma. **milıhtıñ teezi** tüfeğin vuruşu.

tees- Uğraşmak, meşgul olmak.

teestes- Değişmek, değiştirmek: “*Çornapnañ Marğa oolahtarın çirde çuğannarınca, annañ tastındağı kipterin teesteze alıstırğannarınca, İliskecek lampanı közenek irkinine turğızibışan.*” İ. Kotyuşev (Çornap’la Marğa oğullarını yerde yıkayana ve dış elbiselerini değiştirene kadar, İliskecek lâmbayı pencere kenarına koymuş.)

teestes Değiştirme, değiştiriş.

teestig s. Vuruşlu, değişli: “*Aydo ol tusta, soonzar hılçañnap, açığ teestig piçikteñ hutularğa, tağnıñ oliınca oylapça.*” V. Kobyakov (Aydo o sırada, arkasına bakıp, acı degen kırbaçtan kurtumak için, dağın yamacına doğru koşuyor.)

teezig Gömme veya düğün töreninden sonra yapılan ziyaret, taziye. **teezige par-** taziyeye gitmek.

teezigle- Taziyeye gitmek.

teg- Değmek, dokunmak: “*Çashı künniñ çılığ tegeñi paşa torğayahtarınıñ çoğar ırlashlaanı Aydomı uzudarğa abıtçathan çili, istilgen.*” V. Kobyakov (Güzel güneşin

sıcak dokunuşu ve toygak kuşlarının yukarda ötüşmesi Aydo’yu uyutmak için sallıyor gibi işitilmiş.) krş. **teñ-**

teğilek s. 1. Yuvarlak, çember: “*Anzı, orısti oshas, sarığ sastiğ, çe abahay teğilek ah sırayınañ paşa çitiğ hoor harahtarınañ hakas polçathanı ikincilece çoh pildistiğ.*” İ. Kotyuşev (O, Rusunki gibi, sarı saçlı, fakat yuvarlak ak yüzünden ve keskin kahverengi gözlerinden Hakas olduğu apaçık anlaşılıyor.) 2. Tekerlek: “*Çolda hanaa teğilekleri le toşlaşça.*” N. Tyukpiyekov (Yolda sadece atlı araba tekerlekleri gıcırıyor.) krş. **teglek**

teğilekten- Yuvarlaklaşmak.

teğilektenis- (birlikte) Yuvarlaklaşmak

teglek s. Tekerlek, yuvarlak, daire: “*Künni aylandıra küğürt çolunıñ öñnerineñ pütken teglek turça.*” A. Kuzugaşev (Güneşi çevreleyen gökkuşağı renklerinden oluşan çember duruyor.) krş. **teğilek.**

teglekte- 1. Yuvarlaklaşmak, daire şekline girmek. 2. Yuvarlamak, çevirmek, döndürmek.

teglekten- 1. Yuvarlaklaşmak. 2. Dönmek, yuvarlanmak.

teglektendir- 1. Yuvarlaklaştırmak.

2. Döndürtmek, yuvarlatmak.

tehniceskay s. Teknik, tekniksel, teknikle ilgili.

tehnik Teknisyen. **tis tehniği** diş teknisiyeni.

tehnika Teknik: “*Naa tehnika paşa us hol.*”

M. Arşanov (Yeni teknik ve uz el.)

tehnikum Teknik lise **industrial’nay tehnikum** endüstri meslek lisesi.

tehnologiya Teknoloji.

tekst Metin.

tekstil’ Tekstil.

telefon 1. Telefon, telefon cihazı: “*Andarda paşa çooğım çoğıl, - pastıh kızı tığdırıp turğan telefonğa tuna haldı.*” G. Topanov (Öyleyse başka sözüm yok, - yönetici çalan telefonu kapmış.) 2. Telefon, telefon numarası: “*Mına minıñ telefonum.*” V. Şulbayeva (İşte benim telefonum.)

telegraf Telgraf.

telegrafirovat ‘**pol-** Telgraf çekmek.

telegrafist Telgrafçı.

telegramma Telgraf.

teleñer şor. Kalay. **idıs-hamıstı teleñerneñ** **ıstepçeler** kap kacağı kalayla kalaylarlar.

teleskop Teleskop.

televizor Televizyon. **öñniğ televizor** renkli televizyon.

telgi bk. **teek (II.)**

telik s. Ahmak, beyinsiz, et kafalı.

tema Tema, konu.

tematika Konular, mevzular.

tembr Ton, ses tonu.

temperatura Sıcaklık derecesi, haraet.

teñ- 1. Değmek, dokunmak, temas etmek: “*Kolkaniñ moydırığın salıbizabas, munzuriınañ pazın azıra saphan, munzuruğı abıstıñ purnuna teñen.*” A. Kuzugaşev (Kolka’nın yakasını bırakarak, yumruğuyla başının üzerinden vurmuş, yumruğu papazın burnuna değmiş.) **Çabızah taa polza attığ pol, azaañ çirge teñmes; çabal daa polza, kiptiñ polzın, idiñ küñge köybes.** –Atasözü (Boysuz de olsa atlı ol, ayağın yere değmez, kötü de olsa elbisen olsun, etin güneşte yanmaz.) 2. İsbet etmek, rars gelmek: “*Anıñ multığı munça tastıh çirge orta teep parğan.*” N. Domojakov (Onun tüfeği bu kadar uzak yere tam isbet etmiş.) 3. mec. Dokunmak, ilişmek: “*Olar mağaa teñminçeler.*” V. Şulbayeva (Onlar bana dokunmuyorlar.)

tendentsiya Fikir, tez, ide.

tender Tender.

teñdir- Değdirmek.

tendire- 1.(gözler) Sağa sola dönmek. 2. Oraya buraya dolaşmak.

teñe şor. Dügme deliği.

teñnet- Denkletmek, denkletmek krş. **tiñnet-**

tennis Tenis.

tenor Tenor.

teorema Teorem.

teoreticeskay s. Teorik.

teoretik Teorici.

teoriya Teori, nazariye.

tep- 1.Tepmek, çifte atmak: “*Mirgen tepsem, aba daa ospas.*” N.Tinikov (İyi tepersem, ayı da kurtulamaz.) 2.Tepmek, tepiklemek: “*Arğamcınañ daa palğanmin, mañzitta tüzüp, azahnañ tepkem.*” M.Çebodayev (İple de bağlanmayarak, aceleyle inip, ayakla teptim.) **Pashan çiriñ pağır polzın, tepken çiriñ timir polzın.** –Atasözü (Bastiğın yer bağırsun, teptiğın yer demir olsun.)

tepkici Tepici, çifte atan (at.)

tepkis 1.(horozda) Mahmuz. 2.Kürek. 3. Çatı kirişi.

tepkistig s. Mahmuzlu: “*Min tapsazam, prayzi toğınça, azaam çitig tepkistig.*” N.Tinikov (Ben ötersem herkes çalışıyor, ayağım keskin mahmuzlu.)

teple- Tepmek.

teplen- Tepmek, çifte atmak (at.)

teptirges 1.(beşikte çocuğun ayaklarını bağlayacak) İlmik. 2. Takoz. 3.Pedal.

ter-ahsah zool. Yelve, bildircin kılavuzu.

terapevt tıp. Dahiliye uzmanı, iç hastalıkları doktoru.

terben Değirmen. **Suğ terbenni dee talapça.** – Atasözü (Su değirmeni de yıkar.) **hol terbeni** el değirmeni. **suğ terbeni** su değirmeni. **çil terbeni** yel değirmeni. **terben tazı** değirmen taşı.

tereze kız. 1.Pencere camı. 2.Hayvanın karın zarından yapılmış pencere. **inek harnındañ idilgen tereze** inek karın zarından yapılmış pencere.

termin Terim. **meditsina terminı** tıp terimi.

terminologiya Terminoloji **nauçnay**

terminologiya bilimsel terminoloji, **terminologiya slovarı** terminoloji sözlüğü.

termometr Termometre.

termos Termos.

terpek 1.Tekerlek, atlı araba tekerleği: “*Hañaa terpekeri açığ suttığı la çili ulaşçalar.*” N.Domojakov (Atlı araba tekerlekleri acı acı ağlar gibi gıcırdayıyorlar.) 2.Yuvarlak, çember: “*Mal pasçaa çoh patıg sastar, körindes oshas terpek köller.*” N.Domojakov (Mal basmaz balçık sazlıklar, ayna gibi yuvarlak göller.)

terpekti zf. Çember şeklinde, yuvarlak: “*Kiri piiler, terpekti ibire turıbzıp, hulunnarnı, çit taylarnı pik sidennebiskenner.*” N.Nerbişev (Yaşlı kısraklar, çember şeklinde durup, kulunları, genç tayları sağlam çit içine almışlar.)

terrasa Teras.

territoriya Toprak, arazi, saha, alan.

terror Terör.

terrorist Terörist.

terroristiceskay s. Terörsel, terörle ilgili.

terse kız. İnanç, din. **kirees tersezi** Hristiyanlık inancı. 2.Gelenek, görenek. **çabal terse** kötü gelenek.

tes'ma Şerit.

teste Harç.

testir kız. bk. **terse**

tetrad' Defter.

tezis Tez.

tıbh Burunluk, burunsalık. **pızo purnına suhçañ tıbh** buzağı burnuna takılan burunluk.

tıcıra- Çatırdamak, çitirdamak: “*Tayğadağı ot köglig poladır / Salaaca oylap tıcırıpça.*” M.Kilççekov (Ormandaki otlar neşeleniyor / Yaprakları kımıldayıp çitirdiyor.) **odıñ tıcırıp köyçe** odun çitirdayarak yanıyor.

tıcırat- Çitirdatmak, çatırdatmak: “*Nañmirniñ çoon tamçıhtarı, ağas pürlerin tıcırathlap...*” N.Tyukpiyekov (Yağmurun iri damlaları, ağaç yapraklarını çitirdatıyor.)

tıçih-tıçih tekr. Çatur çitir.

tıdancı Yırtık, parçalanmış. **tıdancı it-** yırtmak, parçalamak: “*Su-yt, añ palazı, tooza idimni tıdancı iderge çör!*” V.Kobyakov (Oştı, kurt yavrusu, bütün vücudumu parçalayacak!.)

tıdır tadır tekr. Çatır çutur.

tıdıra- 1. Çitirdamak, çatırdamak 2.Dırdır etmek, hızlı konuşmak.

tıdırah (kemik oyununda) Bir taşla iki hedefi vurmak.

tıdıros s. Geveze, çenebaz.

tığdıra- 1.Tıngırdamak, tıkırdamak: “*Hayda-hayda harashı hoyiında tığdırap pariğan hañaamı is halıp, çabal, ürügistig ünneñ hıshırubıshan.*” N.Domojakov (Uzaklarda koyu karanlıkta tıkırdayıp giden atlı arabayı duyup, kötü, ürkütücü sesle bağırılmış.) 2.Şingirdamak, zingirdamak: “*Pastih kızı tığdırap turğan telefonğa tuna haldı.*” G.Topanov (Yönetici zingirdayan telefonu kapmış.)

tığdıras 1.Tıkırtı, takırtı: “*Çe hañaa tığdırazı pır dee istilbeen.*” N.Domojakov (Fakat atlı araba tıkırtısı hiç duyulmamış.) 2.Şingirtı, zingirtı

tığdıros 1.Tingirtı, takırtı. 2.Zangirtı, şingirtı.

tığıl- 1.Saplanmak. 2.Birikmek, toplanmak, yığılmak. **pustar pır çirde tığılıs parğannar** buzlar bir yerde birikmiş.

tığın- 1. Tıkamak, sokmak. 2. Tıkınmak, gövdeye indirmek: “*Arağanı nimee ide tığınçalar? Köriñer, pu hayhastıg hızıl iirniñ dee siline haybinçalar.*” V.Tatarova (İçkiyi niçin tıkıyorlar? Bakın, bu şaşırtıcı kızıl akşamın güzelliğine de aldırıyorlar.)

tığın 1.Buz kütlesi, yığını: “*Ol, çardañ azıra sabınçathan tığın çili, hılığın pazın polbaadağ.*” V.Tatarova (O, yardan aşağı inen buz kütlesi gibi, mizacına engel olamıyor.) 2.Buzların erimesi.

tığır- (ı.) Ayakkabı ayağı sıkmak.

tığır- (u.) Yatıştırmak, teskin etmek: “*Çaadağı kızı, mında haydañ polıbzır tıp, tığırğlapçathan.*” F.Burnakov (Savaştaki kişi, burada nasıl olacak deyip teselli etmiş.)

tığırama zf. Dolu, dopdolu, tıka basa: “*Püün avtobusta parçam, çon tığırama.*” V.Şulbayeva (Bugün otobüste gidiyordum, halk tıka basa.)

tığıs Tıkama, sokma.

tığıy s. Sık, sıkı. **tığıy tuktig hoy** ssık tüylü koyun.

tıhta- 1.Toplamak. 2.Tamir etmek: “*Turam tıhtap alarğa polis piriñer, - surınğan ol.*” S.Çarkov (Evimin tamir etmeme yardım ediniz. –rica etmiş o.) 3.Gömmek.4.Sıkıştırmak, bastırmak, tıkmak: “*Soshalar kırıp çilegelerin haspas ide, sidenni dee tıhtap salarcıh.*” A.Çerpakov (Domuzlar girip köklerini kazılmaz ederek, otu da bastırırdı.)

tıhtağ 1.Bir araya toplama. 2.Onarım, tamir. 3.Sıkıştırma, bastırma.

tıhtağlıg s. Tamir edilmiş, tamirli: “*İbi amdı tıhtağlıg daa polza, ibiniñ istinde pır nime çoğıl.*” S.Çarkov (Evi şimdi tamir edilmiş olsa da, evinin içinde hiçbir şey yok.)

tihtal- 1.Bir araya toplanmak: “*Moskvaniñ ulitsalarınca maşınalar uluğ suğniñ çashıda halın puzi, tibirep, tihtalıp, ah turğandağ poladır.*” G.Topanov (Moskova'nın sokaklarında arabalar, coşkun suyun baharda iri buzları derip toplayarak götürmesi gibi oluyor.) 2.Onarılmak, tamir edilmek.

tihtaldıra zf. Hincahınç, ağzına kadar: “*Mına çoğarhı aalzarın iki hañağa tihtaldıra odırğan çon kilçe.*” F.Burnakov (İşte yukardaki köyden iki atlı arabayı hincahınç doldurmuş insanlar geliyor.)

tihtan- 1.Toplanmak, derlenmek: “*Timke tihtança, ağaa ıcezi polisça.*” V.Şulbayeva Timke derleniyor, annesi ona yardım ediyor.) 2.Tamir olunmak.

tihtandır- Bir araya toplattırmak.

tihtas- 1.Bir araya toplaşmak. 2.Birlikte onarmak.

tihtat- 1.Bir araya toplatmak. 2.Tamir ettirmek.

tihti sap- Kabartmak.

tu- Güçlenmek, sağlamlaşmak: “*Ös, ös küñneñ küñge turğa / Öler ölüm pilbeske!*” M.Kokov (Büyü, büyü günden güne güçlenmeye / Ölecek ölüm tanımamaya.)

tuda zf. Sıkı, sık: “*Homzınma, çüream, tuda sabıl.*” M.Kilççekov (Sızlanma yüreğim, sıkı çarp.) 2.Yüksek sesle, gürültüyle: “*Tıda istil hal turcañ.*” N.Nerbişev (Yüksek sesle işitilmiş.)

tudarah (aşık oyununda) Oyun dışı kalma durumu.

tudin- Destek almak: “*Köglep, honiin tudınça, Köytik urcı holın sunza, Kürezerge timde polça.*” M.Kokov (Neşelenip, hayatını destekliyor / Kurnaz düşman el uzatsa / Savaşmaya hazır oluyor.)

tudıs gr. Pekiştirme.

tudıs ulağ sözi gr. Pekiştirme edatı.

tul- Sertleşmek, katılaşmak: “*Zoyka, pilbeske kırıp, ağas la çili tul parğan çathan.*” N.Domojakov (Zoyka, kendini kaybedip, ağaç gibi sertleşip yatmış.)

tun Çit: “*Tayağınan tura alınadağı tal sırbınan çis salğan tunnu saphan.*” A.Çerpakov (Bastonuyla evin önündeki söğüt çubuğuyla örülmüş çite vurmuş.)

tun- (ı.) 1.(köpek) Kapmak, yakalamak, yapışmak: “*Çohırah, segir kilip, hoñ itke tunabas pazoh odırta tartıbişça.*” V.Kobyakov (Çohırah, seğirip, kalın ete yapışarak yeniden çekip oturtuyor.) 2. İkiye bölmek. 3.Yapışmak, bir şeye asılmak: “*Aydo, izer hamağına tunıp, odırıbishan.*” V.Kobyakov (Aydo, eyer kaşına yapışıp oturmuş.)

tun- (u.) Kesmek. **Tögee tunmas paltı, töske sıhpas at.** –Atasözü (Kütüğü kesmez balta, tepeye çıkmaz at.) **tunar pıçah** keskin bıçak. **tunmas pıçah** kör, kesmez bıçak.

turah (ı.) (arka eteği) Kısa elbise. **turah kögenek** arka eteği kısa elbise.

turah (u.) Sağlıklı, sağlam. **tiñ turah** çok sağlam.

tustal- Acımak, ağrımak.

tustan- Gerilmek, gergin bir hâl almak.

tut- 1.Yüreği hızlandırmak, göğsü kabartmak. **çürektiñ toğzın tutıhanı** yürek atışını hızlandırmak. 2.

Sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek: “*Kolhoz, sovhoz, fabrikaları / Küresçebis tudarğa.*” M.kokov (Kolhoz, sovhoz, fabrikaları / Mücadele ediyoruz sağlamlaştırmaya.) **tup pararğa** soğuktan donmak.

tkıva bot.Kabak.

til ask. Geri, cephe gerisi.

tılaas 1.Haber: “*İneyegı bolnitsadoh, oñdaylanza, pu tılaas ağaa istiler.*” A.Çerpakov (İhtiyar karısı hastahanede, iyileşirse haber ona duyurulacak.) 2.Şayia, rivayet, söylenti: “*İr pala çalğıs-subay çörze, pıree homay daa tılaasha kır parar.*” V.Şulbayeva

(Erkek çocuk yalnız bekâr yaşarsa, kötü bir şayiye da karışır.) **tılaas çayıl-** a) haber yayılmak. b) söylenti yayılmak. **tılaasti is-** haberi duymak.

tılaas-habar tekr. Haber: “*Apsah tılaas-habar daa surbaan.*” A.Çerpakov (İhtiyar haber de sormamış.)

tilah Makat, anüs. **tılaana tit hazalzın!** makatına melez (ağacı) çakılsın!

tilbira- Mırıldanmak, kem küm etmek..

tilbiros s.Geveze.

tildağı s.Cephe gerisindeki.

tılo Tümsek, tepe: “*Paroh pa ni pu çir tılozı / Siber çorğa adı sürniğer.*” M.Bainov (Var mı bu yerin tümseği / Dikkatli yorga atı sürçtüreceğ.)

tılohğ s. Tümsekli, tepeli: “*Zaimkaniñ alnı huri paza üstunzari huri tılohğ, sastığ çir.*” V.Kobyakov (Çiftliğin önü yanı ve üst tarafı tepeli, sazlık yer.) **Palğastığ çirde çörbe, palahğ hat alba; tlohğ çirde çörbe, tuluñnığ hat alba.** –Atasözü (Çamurlu yerde yürüme, çocuklu kadın alma, tümsekli yerde yürüme, dul kadın alma.)

tım 1.s.Sakin, uysal, sessiz. 2.Sessizlik, sükunet.

tımih 1.s.Sakin, uysal. 2.Sessizlik, sükunet: “*Hashılar, pır çılğı hadarçızın çoo soğıp, adın pılap partırlar, tıpçeler, pır tımih, pır amır çoğıl.*” N.Domojakov (Eşkıyalar, bir yıllık çobanını çok dövüp, atını zorla almışlar, diyorlar, bir sükunet, bur huzur yok.)

tımıl- 1.Sakinleşmek, uysallaşmak. 2.Susmak: “*Kıziler kır kilgende, tımıl parğan oshastar.*” A.Çerpakov (İnsanlar gelince susmuş gibiler.) **tımıl par-** susmak, konuşmayı kesmek.

tımo 1.Hastalık. 2.Salgın (hastalık)

tımora- Hasta olmak, hastalanmak.

tımo-tushah tekr. Hastalık.

tın 1.Can: “*Harbazığ tunnañ tınğa, ölümneñ ölümge.*” N.Nerbişev (Kapışma candan cana, ölümden ölüme.) **tın çoh** cansız, ölümsüz. **tın çoh söök** ceset. **tını sıh-** canı çıkmak, ölmek. 2.Nefes, soluk **tının alın polbinça** nefes alamıyor. **tını üzil-** nefesi kesilmek. **tın habın-** soluk almak. **tın habınıs** soluklanma, soluk alma. **tınıma çetti** canıma yetti, bıktım, usandım.

tiñ s.1.Çok, pek: “*Püün Aydo malnañ tiñ ırte çazaa sıhhan.*” V.Kobyakov (Bugün Aydo malla birlikte çok erken ovaya çıkmış.) 2.Sert, sağlam: “*Granitsa tiñ holda / Kirek tirig timinde.*” M.Kokov (Sınırlar sağlam elde / Gerekl malzeme hazırda.) **tiñ sooh** çok soğuk **tıp-tiñ** çok sert, çok güçlü. **tiñ asta-** çok acıkmak. **tiñ çahsı** çok güzel. **tiñ hızız-** çok sıkışmak.

tın- 1.Nefes almak: “*Tınınça, toozil partır Paynuş.*” V.Şulbayeva (Nefes almıyor, ölmüş Paynuş.) **mında tınarğa aar** burada nefes almak zor. **tireñ tın-** derin nefes almak. **uluğ tın-** derin nefes almak. **niik tın-** derin bir nefes almak, rahatlamak. 2.İç çekmek, ah çekmek.

tınağ Dinlenme, rahat, huzur: “*Açazı Vladimir tınağa kilgen.*” İ.Topoyev (Babası Vladimir dinlenmeye gelmiş.)

tınan- 1.Dinlenmek, rahat bir nefes almak: “*Tapsabin, tınanıp odırğanmıs.*” V.Maynaşev (Ses çıkarmadan dinlenip oturduk.) 2.Yatışmak, rahatlamak.

tınancañ s. Dinlenme. **tınancañ kün** tatil günü **tınancañ tura** dinlenme evi, yazlık.

tınandır- Dinlendirmek, rahatlatmak.

tınanıis Dinlenme, rahata erme.

tınanıis- Birlikte dinlenmek.

tınas Nefes darlığı, tiknefes.

tınasta- 1.Nefes darlığı çekmek, soluğu kesilmek, tiknefes olmak. 2.Sık sık nefes almak.

tındır- Nefes aldırmaq.

tınıs (ı.) 1.Nefes, soluk. 2.mec. Nefes: “*Sooh hıyan-çilniñ ne tınızı, harbazığ irtken ısterdeğı tamcılı*

hannarnı moncıhtar ide toortıp salğan.” N.Nerbişev (Sadece soğuk kuzey rüzgârının nefesi, kapışmanın geçtiği damla kanları boncuklar ederek dondurmuş.) “*Çaşı künniñ harağı, çılığ tınzın çayıp, külimzirep turça.*” V.Kobyakov (Güzel güneşin ışığı, sıcak nefesini yayıp, gülümsüyor.) 3. Nefes alma.

tıña- Dinlemek: “*Tıñap turçatsa, anda kıziler küñresken oshas.*” V.Kobyakov (Dinlediğinde, orada insanlar mırıldanıyor gibi.)

tıñağ Dinleme, işitme.

tıñağcı Casus, ajan.

tıños Kulaklık.

tıñnat- Dinletmek, işittirmek.

tıñnıg s.Canlı: “*Pray çir üstüdegi tıñnıg nime, tuzı çitse, pasha nimee hubulıp, pazoh hatap çurtapça.*” V.Tatarova (Bütün yeryüzündeki canlılar, zamanı geldiğinde, başka kılığa bürünüp, yeniden dünyaya geliyor.)

tıpladı Göz kırpma: “*Sağday pır tıpladışa sağıs habın polbin turğan.*” N.Domojakov (Sağday bir göz kırpmı kadar ne olduğunu anlayamıyor.) **tıpladı** **arazında** çok kısa sürede.

tıplama s. Çalışkan, gayretli.

tıpla- Göz kırpmak: “*Iren harağın udaa-udaa tıplap sıhhan.*” V.Şulbayeva (İhtiyar gözlerini sık sık kırpmaya başlamış.)

tıplat- Gözlerini kırpmak: “*Tağlar, suğlar, tayğalar / Tıplathan harahtı ašanca / Tur halçalar ay soonda.*” M.Arşanov (Dağlar, ırmaklar, ormanlar /Kırılan göz açılana kadar /Çok uzaklarda kalıyorlar.)

tırapça Alaşım.

tırba- 1.Taramak. 2. Tırmalamak. 3. Tırmıklamak. **ot tırba-** ot tırmıklamak.

tırbaas bk.**tırbos**

tırbağ 1.Tarama. 2.Tırmıklama. 3.Tırmalama.

tırbah Tırmak.

tırbahta- 1.Tırmalamak. 2.Kaşımak.

tırbahtan- 1.Kaşınmak, kaşımak: “*Ol ibde arğaaas iren arğazın tırbahtan odrça polar.*” N.Nerbişev (O evde tembel erkek sırtını kaşıyıp oturuyor olmalı.) 2.Tırmalamak: “*İb üstünzer hoosha tırbahtançathan.*” N.Domojakov (Ev üstüne doğru kedi tırmalayarak tırmamış.)

tırbah- 1.Taranmak. 2.Tırmıklanmak. 3.Tırmalanmak.

tırbahıs- Birbirini taramak.

tırbas- 1.Birlikte taramak. 2.Birlikte tırmıklamak.

tırbas Tırmık.

tırbat- 1.Taratmak. 2.Tırmıklatmak.

tırbay- Dikleşmek, dimdik durmak: “*Sañay daa tırbayzın sazım.*” V.Maynaşev (Bütünüyle dikleşsin saçım.)

tırbayt- Dikleştirmek: “*Kiçig salaacaan tırbayt salğan.*” V.Tatarova (Küçük parmağını dik tutmuş.)

tırbos Tırmık. **ağas tırbos** ağaç tımık.

tırğah 1.Tırmak.2.Pençe. **hara hus tırğaharı** kartal pençeleri.

tırğahta- Tırmalamak.

tırğahıtğ s.Tırmıklı: “*Sunğan ol Paskazar sırtaan tırğahıtğ iptig holın.*” V.Tatarova (Uzatmış o Paska'ya ojelenmiş tırmıklı düzgün elini.)

tırğahıtğ añ zool.Vaşak.

tırhıldah zool. Domuz.

tırhun 1.Sansasyon. 2.Söylenti.

tırıs sag.1.Kırma, pli. 2. Buruşuk.

tırıs- Kırışmak, buruşmak: “*Anıñ tırışlabışan küreñ sırayında...*” İ.Kotyuşev (Onun kırışmış yağız yüzünde...)

tırışah s.Buruşuk, kırışik: “*Sırayınca tırışahtar çolları siilglel partırlar.*” N.Nerbişev (Yüzünde kırışikliklerin izleri çizgiler oluşturmuş.)

tırıstıg s.Kırışiklı, buruşuklu.

tırıstır- Buruşturmak, kırıştırmak. **sırayın tırıstırıp** yüzünü buruşturup.

tırıla- Gürlemek.

tırılas Kısarak.

tırlos Topaç. (oyuncak)

tırs Gıcır. **tırs-tars idilçe** gacur gucur ediyor.

tırsılama s. Sert, şiddetli: “*Hışı uzun haraalarda teeriler istep, tıgıp, irten tırsılama soohta pabazınañ hada tayğazar çörübışçe.*” N.Tyukpiyekov (Kışın uzun gecelerinde deriler işleyip, dikip, sabah şiddetli soğukta babasıyla birlikte ormana gidiyor.)

tırsılas- Çıtırdamak: “*Tas soolda çalgıs turun, köyze-köybin, idi le tırsılazıp pulapça.*” V.Kobyakov (Taş sobada biricik odun, yanmayarak, öylece çıtırdayıp tütüyor.)

tırsla- Çıtırdamak.

tırslat- Çatırdatmak.

tırtıs s.Kötü, kızgın.

tırtıstan- Kızmak, öfkelenmek.

tıs Rahat, huzur. **tıs pilbes** huzursuzluk veren.

tıs- Söz dinlemek, yatışmak, sakinleşmek. **Çitübesti çitit polbas, tıspastı tızıp polbas.** –Atasözü (Kesmez keskinleştirilemez, söz dinlemeze söz dinlettirilemez.) **tıs pır-** dinlendirmek. **Iğıros izer at hulağına tıs pırbes, iki çabal pırık parza, il çoŋa çadıg pırbes.** –Atasözü (Gıcırdayan eyer at kulağına rahat vermez, iki kötü bir olsa, halka yatı vermez.)

tıspa- (kötü ruh) Çocuk ruhu yemek. **ayna tıspapça** kötü ruh çocuk ruhu yiyor.

tıstan- Direnmek, dayanmak, mukavemet göstermek **ol ilğabasha pray küzineñ tıstanğan** o ağılamamak için bütün gücüyle dayanmış .

tıstanıs Dinlenme.

tıstanmas s.1.Sabırsız, tahammülsüz, canı tez, aceleci. 2.Yaramaz.

tışla- kız.Çatırdamak.

tıt bot.1.Melez (ağacı): “*Çar altındağı tıttar paza hazıñnar.*” İ.Kotyuşev (Yar altında melezler ve akağaçlar.) 2.Melez ağacından: “*Anıñ hurında tıt hahpazınañ çaphan añmarah tur.*” V.Kobyakov (Onun yanında melez kabuğuyla kapatılmış ambar duruyor.) **tıt odıñ** melez odunu. **tıt ağas** melez ağacı. **tıt hahpas** melez ağacı kabuğu. **tıt örgen** melez kazık. **Toñ çirge tıt örgen sappacañ.** –Atasözü (Donmuş yere melez kazık çakılmaz.)

tıt- Ditmek, yün kabartmak.

tıtıhıs s.Tırmalamaktan hoşlanan.

tıttıg s.Melez ağacı olan yer.

tızıl-Sakinleşmek, yatışmak, durulmak.

tızın- Kendini tutmak, kendini zaptetmek: “*Payusa, tızeñ, tızınar ornına ulam na ilğap sıhhan.*” A.Çerpakov (Payusa ise, kendini tutmak yerine daha çok ağlamaya başlamış.)

tızınıs Sabır.

tızrah Çatırtı, çıtırtı.

tı- Demek, söylemek: “*Sarap apsahtıñ oolları tıceñner.*” A.Çerpakov (Sarap ihtiyarın oğulları derler.) **Ah hoy “parañ” tıpçe, hara hoy “çadañ” tıpçe.** – Bilmecce, kar ve yer, (Ak koyun “gidelim” diyor, kara koyun “yatalım” diyor.) **idi tıbe** öyle söyleme. **pıdi tıbeñ** böyle dememiş. **pır le tınışa tı-** bir solukta söylemek.

tıbe Deve. **arğazında iki töneyektig tebe** iki hörgüçlü deve, **tıbe palazı** potuk, deve yavrusu. **tıbe tügündeñ idilgen tavar** deve tüyünden yapılan kumaş.

tibe iñe (iñge) Çuvaldız.
tibee 1.Ev çevresi. 2.Avlu. 3.Hayvanların tepeleyerek sertleştirdiği yer.
tibeg Cihaz, alet.
tibin- Tepinmek.
tibinge Çuvaldız.
tibire- 1.Çene çalmak, gevezelik etmek. 2.Kımıldamak, yerinden oynamak **suğdağı pus tibirebisti** sudaki buz yerinden oynadı. **çüregi tibire-yüreği** çarpmak.
tibiren- Kımıldamak: “*Çükte tükter tibireniskenner.*” N.Domojakov (Kanattaki tüyler yerinden kımıldamış.)
tibires- Titreşmek: “*Altın sazıcahtarı tibireze tüskenner tirlig hamaanda.*” N.Domojakov (Altın saçları titreşmiş terli alnında.)
tibiret- 1.Yerinden oynatmak, kımıldatmak: “*Ol pır hanadın sala tibiret salçathan çili körinçe.*” N.Domojakov (O, bir kanadını biraz kımıldatmış gibi görünüyor.) 2.Hareket ettirmek: “*Parıp, taap körimde, -tip, adın tibiredibisken.*” V.Kobyakov (Gidip bulayım, deyip, atını hareket ettirmiş.)
tibis- Tepişmek.
tidim Sebat, azim, irade. **tidimi çoh** iradesiz, azimsiz, sebatsız.
tidimniğ s.Azimli, kararlı, sebatlı, cesaretli.
tidimzirek s.Kararsız: “*Pala tabızın istip salıp, apсах tidimzirek pol parğan.*” N.Domojakov (Çocuğun sesini iştirip, ihtiyar kararsız kalmış.)
tidin- Cesaretlenmek, cesaret etmek: “*Payanğa sağın çörge sağızın çoohtirğa tidinmeen.*” S.Çarkov (Payan’a düşündüğü fikrini söylemeye cesaret edememiş.) **tidinmin** cesaret edemeyerek, cesaretsizce.
tidindir- Cesaretlendirmek, yüreklendirmek, teşvik etmek.
tidineci s..Cesur, cesaretli, azimli, kararlı.
tidinis Kararlılık, azim, sebat: “*Sirerge hatig hılınıs çitpinçe: tidinis, maturlanis.*” V.Şulbayeva (Size sert tavır yetmiyor, azim, cesaret.)
tidinistig s.Cesur, cesaretli, azimli, sebatlı, kararlı.
tidinmes s.Sebatsız, azimsiz, kararsız, cesaretsiz.
tidirt- Dedirtmek, söyletmek **Tillige tidirtepe, kögüstige pastırba.** –Atasözü (Dilliyeye söyletme, güçlüye ezilme.)
tif Tifo, kara humma.
tig- Değmek, dokunmak krş.teñ-.
tigde zf.Orada.
tigdegi s. Oradaki.
tigde-mındatekr.Orada burada: “*Aalnıñ arazında tigde-mında köygleen turalarnıñ hazır tüdüneri çogar puluttarğa siri atıhlap turadır.*” V.Kobyakov (Köyün arasında orada burada yanan evlerin yoğun dumanları yukarı bulutlara doğru yükseliyor.)
tigdeñ-minnañ tekr. Oradan buradan: “*İrten-ürde sooh tan Aydonıñ çabal tonıcağın tigdeñ-minnañ tobira saap çöredir.*” V.Kobyakov (Saban akşam soğuk rüzgâr Aydo’nun kötü paltosunun orasından burasından geçiyor.)
tigder zf. Oraya doğru.
tigder-mındar tekr. Oraya buraya: “*Çalañ kıziler tigder-mındar çügürtklep tura parğannar.*” V.Kobyakov (Atlı kişiler oraya buraya koşturup duruyor.)
tigdertin zf. Oradan.
tigen Akçam, köknar ağacı: “*Tigen ağas kisçeñner.*” P,Ştıgaşev (Köknar ağacı kesmişler.) **tigen sıbı** könar fidanı. **it tigen** yaban gülü.
tigenek (ı.) 1.Diken. 2.Yaban gülü.

tigenek (ı.) tıp. Dolama, etyaran.
tigenektig s.1.Dikenli. 2.Yaban gülü olan yer.
tiges s.Rahatsız, huzursuz..
tigesten- Rahatsız, huzursuz olmak.
tigey 1.Zirve, doruk. **tağ tigeysi** dağ zirvesi
2.Tepe, tümsek: “*Anañ oolah tigeysi indire oylaan.*” F.Burnakov (Sonra oğlan tepeden aşağı koşmuş.) 3.Baş, tepe: “*Haragına tuu tüs parğan çılırama hara sazin ol tigeysiñer sol holınañ sıybastırışhan.*” G.Topanov (Gözlerini düşüp kapatan parlak siyah saçlarını tepesine doğru sol eliyle sıvazlamış.) **paltı tigeysi**.balta tersi.
tigeylig s. 1.Tepeli 2.Çatılı. **çalaas tigeyslig çurttar hırında.** çıplak çatılı evler yanında.
tigi zm. Şu, o : “*Huu hırnıñ tigi sarınzar kistezip uçuhçalar.*” N.Domojakov (Boz tepenin şu yanına doğru kişneşip uçar gibi gidiyorlar.) **tiginin** şunun, onun. **tiginin** şunu, onu, **tigee** şuna, ona. **tiginin** şunun, onun. **tigide** şurada,orada. **tigideñ** şuradan, oradan. **tigizer** şuraya, şuraya doğru, oraya, oraya doğru, **tigineñ** şurayla, orayla.
tigil- Dikilmek.
tigilek 1.Yuvarlak. 2.Tekerlek, atlı arba tekerleği.
tigilgen zool.Çaylak: “*Tigilgenner, küikçinnet, harğalar açırğasnañ hışırıs halğannar.*” N.Domojakov (Çaylaklar, kartallar, kargalar acıyla bağrıışmışlar.)
tigin Sıradan, bayağı. **tigin kizi** sıadan insan.
tigine İşte, şurada: “*Tigine pazın üstünde, kördek, haydağ öker huzıcah.*” N.Domojakov (İşte başının üzerinde, bak, ne güzel kuş.)
tigir 1.Gök: “*Tigirde çalgıs taa pulut oylabinça.*” N.Domojakov (Gökte yalnız da bulut kımıldamıyor.) 2.Hava, iklim. **tigir hurupça** hava kuruyor. **tigir nımzapça** hava yumuşuyor. **ayas tigir** açık hava. **ilbek tigir** gökyüzü. **tigir hoynı** gökyüzü. **tigir hurı** gök kuşağı. **tigir hurın ötire parıbıssa, ir kizi ipçi pol parar** gök kuşağının altından geçerse, er kişi kadın olur. **han tigir** yüksek gök. **tigir çazını** yıldırım. **tigir alnı** doğu. **tigir soo** batı. **tigir kögi** gök mavisisi. **tigir tözi hazar-** tan yeri ağarmak. **tigir tamı** gök kubbe. **tigir küzüre-** gök gürlemek
tigires- Tıkırdamak, kütürdemek: “*İki attıñ tabanı irahlı çirde tigreze parıbışhan.*” V.Kobyakov (İki atın tabanı uzak yerde tıkırdarak gitmiş.)
tigirib Kilise: “*Tigirib ogradazınıñ puliin irtibizebes, ol tohtabışhan.*” A.Kuzugaşev (Kilise duvarının köşesini geçince, o durmuş.)
tigirt (at tabanı sesi) Tıkırtı: “*Taban tigitir, tuyğah tohlazı, tanaalar hoolazı.*” N.Domojakov (Taban tıkırtısı, toynak gürültüsü, burun hışırtısı.)
tigis Dikiş.
tigis- (birlikte) Dikmek.
tigr zool. Kaplan.
tiin zool.Sincap: “*Küskü çitse, tiin atıp / Köpti olar tabıncañnar.*” P.Ştıgaşev (Güzgeline, sincap avlayıp / Çoğu onlar buluyorlar.) **tiin teerizi** sincap derisi.
tiingadı (<tiin hadı) bot. Kırmızı yaban mersini.
tiinne- Sincap avlamak.
tiinnes- (birlikte) Sincap avlamak.
tiinnet- Sincap avlatmak.
tiirgin bk.teergin
tik- (ı.) Dikmek: “*Am Hızına ödik tee tigeysi sızır ba?*” A.Çerpakov (Şimdi Hızına çizme dikebilecek mi.) **iñeni tikçetken nimee hazap salarğa** iğneyi dikilen şeye batırmak. **hatap tik-** yeniden dikmek, söküp dikmek.
tik- (ı.) Yemeği ocağa koymak. **mün tik-** ocağa çorba koymak.

tik 1.Bedava, ücretsiz. 2.Boş, boşuna: “*Aydoniň öringeni tik polbindir.*” V.Kobyakov (Aydo'nun sevinmesi boşa çıkmamış.) 3.Normal sıradan, vasıfsız: “*Pu suğ tik suğ polbas*” P.Ştıgaşev (Bu su sıradan su değil.) **tik par-** yok olmak. **tik çirdeň** boşuna, sebepsiz yere. **tik halğis-** boşu çıkarmak. **tik çirge** boşuna, sebepsiz.

tikke *zf.* Boşuna, beyhude yere: “*Tikke le timnengen Fedor Pavloviç.*” N.Domojakov (Boşuna hazırlanmış Fedor Pavloviç.) **tikke par-** boşu gitmek. **tikke le** boşu boşuna: “*Hızılçarzar par kıldım, tikke le.*” V.Şulbayeva Kızılyar'a gidip geldim, boşu boşuna.

tikpe (ı.) Keman köprüsü.

tikpe (ıı.) Göktaşı. **tikpe tas çastıhtıg pol, çalbah haya çadınniğ pol!** göktaşı yastığın olsun, geniş kaya yatağın olsun!

tikper *sag.* Kırağı, kırç. **hışızın halın ağasha tikper tüsse, as çahsı sıgar** kışın büyük ağaç üzerine kırağı düşerse, bitkiler iyi yetişir.

tikperlig s. Kırağılı. **tikperlig ağas** kırağılı ağaç.

tiksı 1.*s.* Bütün, hep, tüm: “*Hatıg hanattıg samolyot / Tiksi çirni ibirçedir.*” M.Arşanov (Sert kanatlı uçak / Tüm yeryüzünü çeviriyor.) **krş.tilem tiksı halıh** bütün halk, **tiksı çirde** her yerde.2.*zf.* Bütünyle, tümüyle: “*Aalni harashi tiksı dee çaaş salğan.*” N.Domojakov (Köyü bütünyle karanlık kaplamış.)

tiksilen- Yayılmak. **ağıriğ tiksilençe** hastalık yayılıyor.

tiktür- (ı.) Diktirmek: “*Sandır payniñ kızıleri ağaa la kip-azahtar tiktürçe.*” N.Tyukpiyekov (Sandır zenginini adamları sadece ona giyim kuşamlarını diktiriyor.)

tiktür- (ıı.) Yemeği ocağa koydurmak.

tiktürbe *zool.* Hani balığı.

tıl 1.Ağızdaki organ, dil: “*Harahtarın suğlandıra körıp, tılın sırlestürıp, pır le tınışa tıbısken.*” A.Çerpakov (Gözleri sulanarak bakıp, dilini titretip, bir nefeste söylemiş.) 2.Dil, lisan. **Çabal tonniñ pidi açıg, çabal kıziniñ tili açıg.** –Atasözü (Kötü elbisenin biti acı, kötü kişinin dili acı.) **Sağıziñ pik tut, tılın hışa tut.** – Atasözü (Aklını sağlam tut, sözünü kısa tut.) 3.Haber: “*Törtüneñ, Arap, Markis, Karapın, Kabris oollarınañ, öl haldılar tıp, tıl kilgen.*” A.Çerpakov (Dördünden; Arap, Markis, Karapın, Kabris oğullarından, öldüler diye haber gelmiş.) 4.*mec.* Dil: “*Künniñ izig tili huurta çalğan çazi odında hañaa izi ile halıp odırğan.*” N.Domojakov (Güneşin sıcak dili yalayarak kuruttuğu yazının otunda sadece arabanın izi kalıyor.) **pos tili** ana dili: “*Mında kilzeler, pos tiline ügren pararlar.*” A.Çerpakov (Buraya gelirlerse, ana dilini öğrenirler.) **töreen tıl** ana dili. **tılı çoh** dilsiz. **tılı sıhpaan pala** henüz konuşamayan bebek. **tıl tut-** a) sitem etmek. b) söz tutmak. **tılı açıg** dili acı. **huruğ tıl** çenebaz, geveze, boşboğaz. **tılı aylan-** dili dönmek. **tıl alıs-** sohbet etmek, konuşmak. **tılge çuural-** dile dolanmak, dile düşmek. **tıl pize-** dilini sivirtmek. **hus tili** kuş dili. **tılı sürnük-** dili sürçmek. **tılın sor-** dilini emmek.

tıl (ı.) *çoğ.* Küçük koy. **suğniñ tili** ırmağın koyu.

tıl (ıı.) İyi beslenmiş hayvan yavrusu. 2.Varlıkta büyümüş.

tıl- 1.Dilmek. 2. Koparmak. 3. Yırtmak. 4. Kesmek.

tıl- Buzda delik açmak.

tılbes 1.Çeviri, tercüme. 2.Çevirmen, mütercim. **tılbes piçik** konuşma kılavuzu.

tılbesçi Mütercim, çevirmen, tercüman.

tılbeste- Tercüme etmek, çevirmek.

tılbestet- Tercüme ettirmek, çevirtmek.

tılбіre- Söylemek, demek: “*Pırsinde Çirge ol pidi tılбіreen.*” N.Tinikov (bigün Yeryüzüne o şöyle demiş.)

tılбіzek *sag.zool.*

Çobanaldatan,

kuyruksallayan.

tılбіzek *zool.* Su çulluğu, bekasin.

tılden- Yalvarmak, dilemek: “*Körbessñ me, haydi tildençe ol hızcıhtıñ alında.*” V.Şulbayeva (Görmüyor musun, nasıl yalvarıyor o kızın karşısında.)

tile- 1.Aramak: “*Kem sini surğan mağaa toğis tilerge?*” V.Şulbayeva (Kim senden rica etti bana iş araman için.) 2. Dilemek, istemek: “*Çacazınañ arıg çışıs tilep alıp, irniñ, salaaların çışlap odr.*” G.Topanov (Ablasından temiz bez isteyerek alıp, dudaklarını parmaklarını siliyor.)

tile- İyi beslemek. **tileen pızo** semirmiş buzağı.

tileg 1.Arama. 2.Dilek, istek.

tilekey (ı.) Keke, kekeme, pepe, pepeme *krş.kilegey.*

tilekey (ıı.) Dünya: “*Tilekeyni, min sağıncam.*” V.Şulbayeva (Dünyayı ben düşünüyorum.) “*Pireede miniñ parçan tilekeyge hışırubızarım kilçe.*” V.Şulbayeva (Bazen bütün dünyaya haykırırım geliyor.)

tilem Hiç: “*İpçizi, ibde çurtap / İrin tilem körbeceñ.*” P.Ştıgaşev (Karısı, evde yaşayıp / Erini hiç görmemiş.) “*Hışıda turabıstıñ pashızınañ ol hazıñni tilem kör tappassıñ.*” G.Kazaçinova (Kışın evimizin merdiveninden o akağacı hiç göremezsin.) *krş.tiksı.*

tilen- Dilenmek, istemek. **Oğırlap alğanca, tilenip al, küçürlep alğanca, surıp al.** –Atasözü (Hırsızlık edeceğine, isteyip al, zorla alacağına, rica edip al.)

tilen.sag. anat. Dalak *krş.tölön.*

tılencik Dilenci.

tıles- 1.Aramasına yardım etmek. 2.(birlikte) Dilenmek.

tılet- 1.Aratmak. 2.Diletmek, istetmek.

tılgek Biçkici, biçici. **tılgek ipçi** biçici kadın.

tılı- (yavruyu) Başka bir anneye alıştırmak. **tileen hurağan** başka anneye alıştırılmış kuzu.

tılik Esnek: “*Tiksı çirni ibirçedir / Tılik hanattıg samolyot.*” M.Arşanov (Bütün yeryüzünü çeviriyor / Esnek kanatlı uçak.)

tılım Dilim: “*Tadılg puğday ipektiñ uluğ tılımi.*” A.Kuzugaşev (Lezzetli buğday ekmeğinin büyük dilimi.)

tılıt- Sağlaştırmak. **köölni tılıtçe** duygularını sağlaştırtıyor.

tılle- 1.Konuşmaya başlamak. 2.Biri hakkında konuşmak, kovuculuk etmek, iftira atmak.

tılle- 1.Konuşmaya başlamak, dillenenmek. 2.*mec.*Konuşmak, dile gelmek: “*Çiti hullıg gitaram / Çiton ünneñ tıllezin.*” V.Maynaşev (Yedi telli gitarım / Yetmiş sesle dillensin.) 3. Biri hakkında konuşmak, söylenmek: “*Erincek, açın paylarğa hırtañnapçathan tılleñçe.*” M.Bainov (Üşengeç, açgözlü zenginlere kırılıp söyleniyor.)

tılles- 1.Biriyle konuşmak. 2.Birbirini çekiştirmek, kovuculuk etmek, birbirine iftira atmak.

tılles 1.Dillenme, konuşmaya başlama. 2.Birini çekiştirme, dedikodu etme, kovuculuk, iftira.

tıllet- 1.Konuşmaya başlatmak. 2.Birini konuşturmak. 2.Dedikodu ettirmek, iftira attırmak.

tıllig *s.* 1.Dilli: “*İlig aymah tıllig çonniğ.*” N.Tinikov (Elli çeşit dilli, halklı.) **Tıllige tıdırtepe, kögıstige pastırba.** –Atasözü (Dilliyeye söyletme, güçlüye ezilme.) 2.Dilbaz, güzel konuşan. **açıg tıllig** acı dilli. **ças tıllig** r, l harflerini g gibi söyleyen **tuhur tıllig** peltek. **uzun tıllig** dili uzun.

tılıt Buzda oyuk, delik. **pus tılıp tılıt ötre nandıh tüzırçeler** buzda delik açıp delikten (balık avlamak için) böcek sarkıtlar

tim (ı.) 1.Hazırlık. **timî çoh** hazırlıksız. 2.Hazır.
tim (u.) Zaman, süre: “İleede tim irtkende / İstıl parğan Minsuğa.” P.Ştıgaşev (Çok zaman geçince / İşitilmiş Binsu’ya) **tim aylan-** devir değişmek, zaman geçmek.

tım 1.İşlenmiş deri. 2.Bu deriden. **tım maymah** yumuşak deriden çizme.

timde Hazır: “Minñ üttig timir nime pray timde.” V.Kobyakov (Benim silâhım falan hepsi hazır.) **hacan daa timde** her zaman hazır.

timeer zf. Oldukça, çok, haddinden fazla.

tımel- (insan) Homurdanmak, söylenmek.

tımel Ev işi içki.

tımelcık s.Homurdanan, söylenen.

timir 1.Demir: “Pashan çirñ pağır polzın,

tepken çirñ timir polzın. –Atasözü (Bastığın yer bakır olsun, teptiğin yer demir olsun.) 2.Demir, demirden: “Ah

azahtıg toraat, timir suğliin küzürede taynap, tohti tısken.” V.Kobyakov (Ak ayaklı doru at, demir gemini

kütürtüyle çiğneyip, duruvermiş.) 3.mec.Demir gibi, sert:

“Timir hollardañ pozıp polbazın pılñip, pos

salınıbışça.” V.Tatarova (Demir gibi kollardan serbest

kalamayacağını anlayıp, kendii bırakmış.) **ah timir**

alüminyum. **timir-tis** hırdavat. **timir uzı** demirci. **ködes**

timiri maşa. **timir könek** demir kova. **üttig timir**

delikli demir, silâh. **timir pes** demir soba. **timir ornah**

demir karyola, yatak. **timir orğan** demir karyola, yatak.

timir töge demir kütük, örs. **timir ustuh** temren.

timireg Temren “Hıptını paza çaacah timireen haap

alğan.” G.Kazaçinova (Makası ve ok temrenini kapıp

almış.)

timirlig s. Demirli, içinde demir olan: “Harındazın

timirlig tas hasçañ çirde toğınarğa ızıbishannar.”

İ.Kotyuşev (Kardeşini demirli kömür kazılan yere

çalışmaya göndermişler.)

timirö tıp. Liken.

timne- 1.Hazırlamak: “İbñde çir as-tamah

timnep çörçe.” V.Kobyakov (Evinde yemek hazırlıyor.)

urok timne- ders hazırlamak. **azıral timne-** yemek

hazırlamak. **sıgarğa timnen-** (dışarıya) çıkmaya

hazırlanmak. **stol timne-** masa kurmak, masaya yemek

koymak. 2.Toplamak, derlemek.

timneg Hazırlık: “Noğa çulıgñı uluğ mañzıtta,

timneg çoh irtürgezer?” V.Şulbayeva (Niçin toplantıyı

çok acele, hazırlıksız yaptınız.)

timnen- 1.Hazırlanmak: “Ol kızı, pozınıñ

parığan çirñe mañzırıp, timnenibışpeen polza.”

V.Kobyakov (O kişi, kendi gideceği yere acele edip,

hazırlanmamış olmasaydı.) **ekzamenğa timnen-** sınava

hazırlanmak. **çolğa timnen-** yola hazırlanmak.

2.Toplanmak, derlenmek.

timnendır- 1.Hazırlandırmak.

timnenis 1.Hazırlanma. 2.Derlenme, toplanma.

timnenis- (birlikte) Hazırlanmak.

timnig s. 1.Hazır. 2.Donanımlı.

tim odağ Avcı oymağının baş çadırı.

tımzın- Diyar diyar dolaşmak, amaçsız

dolaşmak.

tiñ 1.s. Denk, eşit. **çastarı tiñ** yaşları denk. **tiñ**

pravolğ eşit haklı, hukuklu. 2.s. Düz. **tiñ haalağas** düz

adım. 3.zf. Düz. **tiñ kis-** düz kesmek. 4.zf. Denk, eşit,

birlikte: “Ol tusta attar pas meetke tiñ çağdap

sıhhannar.” İ.Kostyakov (O sırada atlar çıkış noktasına

birlikte yaklaşmaya başlamışlar.)

tiñ Dizgin: “Pabazı adın tññeñ ogradazar kire

çidingen.” N.Tyukpiyev (Babası atını dizgininden

bahçe duvarının içine çekmiş.) **açlıh tiñ** iki ucu birbirine

bağlı olmayan dizgin. **tuyuh tiñ** iki ucu birbirie bağlı,

kapalı dizgin. **hos tiñ** boş bırakılmış dizgin. **tiñ pazı** dizgin ucu.

tiñ- Zil zurna sarhoş olmak.

tiñderli zf. Eşit olarak, denk olarak: “Çe tiñderli olar

öspeenner / Hara tal tuttañ pözik öörleen.” N.Tinikov

(Fakat onlar eşit olarak büyümemişler. Kara söğüt,

melez ağacından yüksek büyümüş.)

tiñe 1.zf. Beraber, birlikte, denk: “Tört azağın pır

tiñe pazıp / Kinetin adım turıbishan.” M.Kilçiçekov

(Dört ayağını birlikte basıp / Aniden atım duruverdi.)

2.Yaşı, akran: “Çe Todıl ortın oolğınan Sarapinneñ

tiñner, hada oynacañ kızı, ol daa pılbeen, körbeen, kem

odırthanın.” A.Çerpakov (Fakat Todıl ortanca oğluyla,

Sarapin’le akran, birlikte oynamışlar, o da bilmemiş,

görmemiş kimin diktiğini.)

tiñis Deniz, okyanus.

tiñis-talay tekr. Deniz: “Tiñis talaynı hastada

çörzem.” M.Kilçiçekov (Deniz kıyısında gezsem.)

tiñne- 1.Denklemek.2.Kıyaslamak, mukayese

etmek: “Anañ, mökeyip, oolahtıñ tirge, kİRge haral

parğan kögeneen tudıp, pozınıñ kögenegineñ tiñni körİp,

icezine sıbirança.” N.Domojakov (Sonra eğilip, oğlanın

terden, kirden kararmış gömleğini tutup, kendi

gömleğiyle kıyaslayıp, annesine mırıldanıyor.)

tiñnel- Denkleşmek.

tiñnen- Denklenme.

tiñnes- Denklenme, denkleşme.

tiñnes- Denkleşmek, eşit olmak: “Amdı,

Timurnañ tiñnezerge polıp, tamkını tartıbishan.”

İ.Topoyev (Şimdi, Timur’la eşit olup, sigarayı içmiş.)

tiñnestir- Kıyaslatmak, karşılaştırmak: “Pasha

daa nimee tiñnestirer / Çooğım sağısha çir kİRbinçe.”

M.Kilçiçekov (Başka da şeyle karşılaştıracak söz aklıma

hiç gelmiyor.)

tiñnestirig Denkleştirme.

tiñnet- Denkletmek.

tiñteTeneke: “Sumkadañ ah çayındılığ tiñteler

sıgarğlap kilip, salğlap, ahsıların ashlabıshan.”

İ.Kotyuşev (Çantadan ak kaplamalı tenekeler çıkarıp,

birakarak ağızlarını açivermiş.)

tiñ-tin tekr.. Tın tın.

tiñzile- (boş) Gezmek, dolaşmak: “Siden ibİre

tiñzilep oylabıshan.” V.Kobyakov (Çitin etrafında

dolaşıp koşmuş.)

tiñzilen- (oraya buraya) gitmek, (boş) gezmek,

dolaşmak: “Çohırah, tiğder-mındar tiñzilenip oylap,

polğan na nimenİ çıstağlap çortır çörçe.” V.Kobyakov

(Çohırah oraya buraya koşup, her şeyi koklayarak

gidiyor.)

tiñzın- Yağma etmek, soymak.

tiñ zf. Diye: “Pozınañ horığıbishan tiñ sağınar.”

S.Karaçakov (Kendinden korkmuş diye düşünür.)

Külükpın tiñ külbe, artıhpın tiñ mahtanma. –Atasözü

(Yiğidim diye gülme, daha iyiyim diye övünme.) –**arğa**

tiñ –mak için: “İlek teen tanızıma honarğa tiñ kilgem.”

G.Topanov (İlek adlı tanışımda konaklamak için

geldim.)

tiñ- Tekme atmak, tepmek krş.tep-.

tiñiçnay s. Tipik.

tiñograf 1.Basım işçisi. 2.Baskı makinesi.

tiñografiya Matbaa, basım evi.

tiñovoy Model, tip.

tiñse- 1.Ayakları altına almak, ayağıyla

çiğnemek, tepelemek: “Köyçetken ottı tiñsepe

sıhhannar.” İ.Topoyev (Yanan ateşi tepelemeye

başlamışlar.) **at tiñsep parğan** at tepelemiş. 2.Ezmek.

tiñsel- 1.Ayak altında çiğnenmek, tepelemek:

“Har aylandıra tiñti tiñsel parğan.” A.Kuzugaşev (Kar

iyice tepelenip sıkıştırılmış.) 2.Ézilmek.

tipses 1.Ayaklar altında çiğnenme, tepelenme.
2.Ezilme.
tipses- 1.Ayaklar altında çiğnenmek, tepelenmek. 2.Ezilmek.
tipsset- 1.Ayak altında çiğnetmek, tepeletmek.
2.Ezdirmek.
tipsi- İğneyle tutuşturmak.
tipsincek Toplu iğne, çengelli iğne.
tiputat Milletvekili: "Pot min tiputat polğanda, mindar çurtas polbaan." V.Şulbayeva (Vay, ben milletvekili iken, böyle hayat yoktu.)
tir Ter: "Anañ, mökeyip, oolahtıñ tirge, kırge haral parğan kögeneen tudıp..." N.Domojakov (Sonra, eğilip, oğlanın terden, kirden kararmış gömleğinden tutup...) **hara tiri tüskence** kara teri düşünceye kadar. **tir sıh-** ter çıkmak. **tirin çızın-** terini silmek.
tir- (<tî-r) **tî-** (demek) fiili geniş zaman eki -r'yi aldığımda fiil tabanı normmal 'i' ile yazılır. bk. **tî-**
tîr- Çevrilmek, kıvrılmak, kıvrılarak yükselmek: "Kögim Horımnar aal tüdünerin tigirge tiri hazağlabışhan turğan." N.Nerbişev (Kögim Horımnar köyünün dumanlarını göğe yükselterek bağlamış.)
tir- Dermek, toplamak krş.teer-.
tiraj Tiraj.
tiran Tiran, müstebit.
tirbe sag.Liken.
tirdeñne- Horozlanmak.
tire- Diremek, dayamak, destek koymak: "Avtobustañ tüzer alında, tayağın çirge iptep tirep alğan." A.Çerpakov (Otobüsten inmeden önce, bastonunu yere düzgünce dayamış.)
tire gr.Tire.
tirees bk.türös
tireñ Derin: "Marğa, çüree açi tüskenine sidap polbinbizıp, sırayınıñ tırishahtarı ulamoh tireñ kırıgılep, huya körıbisçetken." İ.Kotyuşev (marğa, yüreğinin acımasına dayanamayıp, yüzünün kırışıklıkları daha da derinleşip, yana bakmış.) **Çarnıñ tübi tayıs, çarğınñ tübi tireñ.** -Atasözü (Yarın dibi sığl, yargının dibi derin.) **tireñ suğ** derin su. **tireñ har** derin kar. **tireñ oymah** derin çukur.
tiren- Derlenmek, hazırlanmak: "İliskecek anda poltur, naa la toğızın toozıp, ibine pararğa tireñçettir." İ.Kotyuşev (İliskecek orada imiş, işini yeni bitirmiş, evine gitmeye hazırlanmış.)
tiren Dayanmak, yaslanmak, destek almak: "İki sarınañ anı Klanyanañ Ogas tutçalar: -Tiren pişke." V.Şulbayeva (İki yanından onu Klanya ile Ogas tutuyorlar: -Dayan bize.)
tireg Direk, destek, dayak: "Tireglerni çu arah turğızıp, hazarğa kirek, sağırğa mañ çoh polğan." S.Çarkov (Direkleri sık koyup, kazmalı, baklayacak vakit yoktu.)
tirek bot.Kavak, kavak ağacı: "Çe aalınıñ iñ pazında kizek tirekter kör salğan." A.Çerpakov (Fakat köyün en ucunda seyrek kavakları görüvermiş.) **ah tirek** ak kavak: "Ol odırthan ah tirekter / Turadañ pözik ös parğannar." M.Kilçiçekov (Onun diktiği ak kavaklar / Binadan yüksek büyümüşler.)
tirektiğ s. Kavaklı, kavak ağacı olan: "Tirektiğ een turazar çidip alarğa eringen çili harahsınğan." A.Çerpakov (Kavaklı ıssız eve gitmeye üşenir gibi bakıvermiş.)
tirgi Terki: "Yağornıñ adı, Pasik Vladimiroviçtiñ tirgizindegi pürniñ çızını hipçihtanıp, toğır-toğır çaçırada tartıl kilip odıradır." N.Nerbişev (Yağor'un atı, Pasik Vladimiroviç'in terkisindeki kurdun kokusundan huylanıp, yan yan gidip sıçrayıp duyruyor.) **alın tirgi** ön terki. **kızın tirgi** arka terki.

tirgile- Terkisine almak.
tirgilet- Terkisine aldirmek.
tirgıs- Diriltmek. 2.mec.Diriltmek, canlandırmak: "Aalğa hustar çidışçeler / Aymah çirdeñ aylanıp / Aarlğ ünner istülçeler / Arığ, suğnu tirgizip." P.Ştıgaşev (Köye kuşlar geliyorlar / Çeşitli yerlerden dönüp / Güzel sesler işitiliyor / Ormanı, suyu diriltir.)
tiri Deri(si) krş.teer.
tirig 1.Diri, canlı: "Oolğına la sabıl çörgeñ tirig çüregi tıs çatırbinça parashannı." A.Çerpakov (Sadece oğlu için atan canlı yüreği rahat yatırmıyor zavallıyı.) **tirig nimes** ölü. **tirik söök** canlı cenaze. **tirig nime** canlı. **tirig kletka** canlı hücre. **tirig hal-** canlı kalmak. **tirig sağıs** canlı fikir, taze fikir. 2.mec.Canlı, güçlü: "Ol çağın kır polbas tirig hazaanı ibire Saraashur - aran-çula açığ ökpeleniste sıñırada kistep çöre, çalğızaan harbas pariğan on püürneñ." N.Nerbişev (O yaklaşılmaz canlı ahırın etrafında Sarı aygır, yiğit at şiddetli öfkeyle uğultuyla kışneyip, tek başına kapışmış on kurtla.) 3.Canlı, parlak: "Tirig tigir hurı oshas sırlıglar." V.Maynaşev (Canlı gök kuşağı gibi renkliler.)
tirig 1.Alet, edevat: "Toğınçathan tiriglerni, ruda tartıpçathan vagonetkalarını sıñıhtap pastaan." S.Çarkov (Çalıştıkları aletleri, maden filizi çeken vagonetleri denetlemeye başlamış.) 2. Silâh: "Granitsa tıñ holda / Kirek tirig timinde." M.Kokov (Sınırlar sağlam elde / Gerekli silâhlar hazırda.) **atomnay tirig** atom silâhı. 3.Koşum, at takımı: "İziktiñ oñ sarında, stenedeği ağas sıilerde, at tirigleri toldıra." V.Kobyakov (Kapının sağ yanında, duvardaki ağaç askılarda at koşumları dolu.) 4.Teçhizat, takım.
tirige zf. Diri olarak.
tiril- Dirilmek: "Pazoh tiril parğan oshas pildir pardı." A.Çerpakov (Yeniden dirilir gibi göründü.)
tirin- Derlenmek, toparlanmak, hazırlanmak krş. timnen-.
tirindir- Hazır hâle getirtmek, derletmek, toparlatmak.
tirinis Derinme, deriniş, toplanma.
tirinis- Derişmek, toplaşmak.
tirle- Ağız kavgası yapmak, demek, söylemek.
tirle- Terlemek: "Pastağı köölenis piçiniñ, Tirlep, konvertin çapsırğan." M.Bainov (İlk aşk mektubunun / Terleyip, zarfını kapatmış.) **Tamah par polzin tip, tirleence toğın.** -Atasözü (Yiycek var olsun diye, terleyene kadar çalış.)
tirlekten- Dönmek, çevrilmek, dolanmak: "Min aniñca irten çuunarğa inis indire tirlektene le halçam." G.Kazaçinova (Ben ona doğru sabah yıkanmak için iniş aşağı dönerek iniyorum.)
tirleñe Terleyen.
tirleñes Topaç.
tirleeci s.Terleyen.
tirlekten- Dönmek, dönüp durmak, yerinde dönmek.
tirles Terleyiş, terleme.
tirlet- Terletmek: "Aar soorlar sin salıp; attarnı tirletçeziñ!" P.Ştıgaşev (Ağır kızaklar koşup, atları terletiyorsun.)
tirliğ s. Terli: "Altın sazıcahtarı tibireze tüskenner tirliğ hamaanda." N.Domojakov (Altın saçları titreşmişler terli altında.) **tıñ tirliğ** çok terli.
tirme Parmaklık, çit, çadır kafesi.
tirmeliğ s.Parmaklıklı, çitle çevrili.
tirös Dayanak, payanda.
tirsek (ı.) Arpacık, itdirseği.
tirsek (u.) Dirsek.

türtey- Dikkatle bakmak, gözlerini dikerek bakmak.

tis (ı.) Diş: “*Tis parda - ızır, hol parda- holla.*” V.Şulbayeva (Diş varken ısır, el varken tut.) **Tiliñ uzun sunma, tiziñ üstünde tut.** –Atasözü (Dilini uzatma, dişinin içindi tut.) **tisçoh** dişsiz, **tizi sıh-** dişi çıkmak. **alın tister** ön dişler. **tis emcizi** diş doktoru. **hasha tisteri hazar-** yaşlanmak, çok yaşamak. **tister tazıla-** dişler gıcırdamak. **çitiğ tis** keskin diş. **tisterin ırsayt-** dişlerini sırtıtmak.

tis (u.) Diz: “*Aydo, tis pastana tura honıp, hoynınañ çarımni kiskan ipek tübi sıgar kilgen.*” V.Kobyakov (Aydo, diz üstüne kalkıp, koynundan yarısı kesilmiş ekmeğe parçası çıkarmış.) **tis kize pas-** diz üstü oturmak: “*Adam-ıcem humarthuların / Tis kize pazıp tıñaanıbıstı?*” M.Kilççekov (Anne babamın vasiyetlerini / Diz üstü oturup dinlediğimizi.) krş.**tistenek**

tis (ı.) 1.Maden cevheri. 2.Maden ocağı.

tis (u.) sag.Tuzak, kapan.

tis (m.) (çaydanlık içinde) Pas.

tis- (ı.) Kaçmak: “*Tastıhti arığda toğas parza, çistek-miskelerin, huzuhtarın tasti, ay-hut çoh tisçeñner.*” N.Tyukpiyekov (Uzaktaki ormanda karşılaşsa, yemişlerini mantarlarını, çam fıstıklarını atarak, sessizce kaçarlar.) **sıbıraanğa sunma, kürleenneñ tispe** fıssıldayana yanaşma, gürleyenden kaçma. , **çahsı idip tispe, çabalnı itpe** güzel yapıp kaçma, kötüyü yapma .

tis- (u.) Deşmek, yırtmak, delmek.

tis- (ı.) Dizmek.

tis- (u.) (birlikte) Demek, söylemek: “*Ügrediglig kıziniñ kibiri dee kızinine tööy nimes çi tisçeler.*” G.Topanov (Öğrenimli kişinin karakteri de normal insanlara benzemiyor ki diyorlar.)

tisken Kaçkın, firari.

tisker 1.zf.Tersine, zıttına: “*Suğlar tisker ahcañ polza, haytsın.*” V.Şulbayeva (Sular tersine akarsa, aksın.) **oñar tisker** aceyleyle, özensiz.

tisker azah zool.Köstebek.

tiskerle- 1.Dizgini çekip atı durdurmak. 2.Tahrif etmek, bozmak.

tiskerlen- Geri gelmek, geri dönmek.

tiskerlet- 1.Dizginletmek. 2.Tahrif ettirmek, tahrip ettirmek, yanıltmak.

tiskertin zf.1.Karşıdan, tersten. 2.Kuzeyden. **çil tiskertin ürçe** yel kuzeyden esiyor.

tiski İğne, delgeç.

tiskin Kaçak, kaçkın. **hashın-tiskin** haydut, eşkıya.

tiskin- Aklını kaybetmek: “*Haarğan sınnañoh tiskin çör polar!*” M.Kokov (Melun gerçekten aklını yitirmiş olmalı!)

tiskincek 1.Şizofreni. **tiskincek törelı** şizofren soylu. 2.Kam hastalığı.

tiskindir- Aklını oynattırmak, aklınıyitirtmek.: “*Ool, polğan-polbaan nimelerni pırtırıp, külkistig çoohtağlap, istip odrğan çonni hathırtıp alay ba kızı horğıstıg nimelerni iskırıp, pala-parhanı, ipçilerni süreelig horğıdıp, tiskindirçe.*” G.Topanov (Oğlan, olan olmayan şeyleri toplayıp, gülünç konuşup, dinleyen kimseleri güldürüp veya insanı korkutacak şeyler anlatarak, çocukları, kadımları çok korkutup, akıllarını oynattırıyor.)

tiskir- Kaçırarak: “*Çe tanıs hamçı pazoh tiskirgen.*” N.Domojakov (Fakat tanış kamçı yine kaçırılmış.)

tispek (ı.) Yonga. **tispek teer-** yonga toplamak.

tispek (u.) Top, yuvarlak, topak. **tispek hayah** (dondurulmuş) yağ topağı. **unni ügrede pulgabaza,**

tispek pol parça un çorba içinde karıştırılmazsa topaklanır.

tispen s. Sebatlı, ısrarlı, dişli. **toğışha tispen** işte sebatlı. **tispen at** çalışkan at.

tiste- Dişlemek, dişleyle ısırarak: “*Çohır aday hızıl sarıg adayniñ tamağın üze tistebisken.*” N.Domojakov (Ala köpek, kızıl sarı köpeğin boğazını koparacak şekilde dişlemiştir.)

tistenek Diz. **tistenekti tıs-** diz üstü düşmek. krş.**tis (u.)**

tistenekte- Dizleri üstünde durmak: “*Çalğıs Pacah la, piktenip alıp, obıras alında tistenekti: «Çayaanım, hudayım, çazıhtan araçıladah!»*” M.Kokov (Sadece Pacah, sağlamca durup, ikon önünde diz üstü durup: ‘Yaratıcım, Tanrım, günahından kolu!’)

tistenekten- Dizleri üzerine durmak.

tistenektet- Dizleri üzerinde yürütmek.

tistenekti zf.Dizleri üzerine durarak.

tistig s.Dişli, dişi olan **hırh tistig ineyek (hol terbeni)** kırk dişli ninecik (bil.el değirmeni) **üstünde tistig kızı** birine karşı dişli.

tistür- (ı.) Kaçtırmak.

tistür- (u.) Deldirmek. **pıs tistür-** buz deldirmek.

titan 1.Dev. 2.kim.Titan.

titires- Titreşmek, titremek: “*Pozınıñ irinneri tütires tur.*” A.Kuzugaşev (Kendi dudakları titriyor.)

titre- Titremek: “*Anıñ tabırah siligimisterine tütirep parça.*” V.Tatarova (Onun hızlı silkinişlerinden titriyor.)

titreñne- Titremek.

tıtires- Titreşmek.

tıtires Titreyiş, titreme.

tıtrestig s.Titreşimli.

tıtret- Titretmek.

tıtul Unvan, titr.

tıtul'nay s.Unvanla ilgili. **tıtulnay list** başlık sayfası.

tizeñ İse: “*Çe oolğı, tizeñ, andar pır dee haybin, harıg polba teen çili, hya soylabışça.*” V.Tatarova (Fakat oğlu ise, hiç orali olmayarak, karışma der gibi, yana ilerliyor.) “*Purunğı ulus habahtı hircunañ üleceñner, amdıgılar, tizeñ, suğ la çili işçeler.*” V.Tatarova (Eski insanlar içkiyi yüksükle sunarlarmış, şimdikiiler ise su gibi içiyorlar.)

tizek Diz: “*Çoh, tügencı çıl poldı polar, tıp, iki tizekke tısken.*” M.Kokov (Hayır, son yıl oldu olacak, deyip, iki dizinin üstüne düşmüş.)krş.**tistenek, tis.**

tizek Tezek: “*Öl tizek çızı tartıla tısken.*” İ.Kotyuşev (Islak tezek kokusu yayılmış.) **hus tizegi** kuş pisliği.

tizektig s. Tezekli.

tizen- Birine çıkışmak, bir şeyi bahane etmek.

tizenek Diz krş.**tizek, tistenek. tis.**

tizenekte- Diz üzerinde durmak, yürümek.

tizi Dişi, erkek karşıtı: “*Hat sini polar, tizi öskı sini polar.*” N.Domojakov (Kadın senin olacak, dişi keçi senin olacak.)

tizigci Göçmen, muhacir.

tizik Deşik, delik: “*Pır ötg nimes çarıhtıg çılus tünügök tiziineñ pahlapçathan.*” N.Domojakov (Bir parlak olmayan yıldız baca deliğinden bakıveriyor.) **Tigeyi tizik, tübi tizik, otnañ suğ pır çirde haynapça.** –Bilmece (Üstü delik, altı delik ateşle su bir yerde kaynıyor.)

tiziktig s.Delikli.

tizil- Deşilmek, delinmek.

tkaç Dokumacı.

tkan' Dokuma, mensucat.

tkatskay s.Dokuma, dokumacılık, dokumayla ilgili.

tobañ bk.tobın (u.)

tobih Sertleşmiş kül. **odin odınçatsa, kirpīs oshas hat parğan külnī tobih tıdırler.** odun yakılınca kerpiç gibi sertleşen külüne 'tobih' derler.

tobın (ı.) 1.Ot kırtısı: "*Hara seek tobın çili hayınça, iray çili ulasça.*" N.Domojakov (Kara sinek toz kırtısı gibi kaynıyor, sivrisinek gibi vızıldıyor.) 2.Kepek. 3.Kesmik, başak kalıntısı. 4.Badıç, soyuntu.

tobın (u.) Böcek, böcekler.

tobınah bk. tobın (u.)

tobıncı 1.İtibar, saygı. 2.Nüfuz. **ilge ilee çoh, çonğa tobıncı çoh poldı** il için kayıtsız, halkta nüfuzu yok.

tobıncılığ s. 1.İtibarlı, saygın.2.Nüfuzlu. **çoogı tobıncılığ** konuşması etkili.

tobınnıg s.Böcekli, böcekli yer.

tobır- 1.Arasından geçmek, bir uçtan diğerine gitmek: "*Halın kiiniñ tobırçadır / Hatıg hanattıg samolyot.*" M.Arşanov (Derin göğü bir uçtan bir uca geçiyor / Sert kanatlı uçak.) 2. (bitki) Yerden çıkmak, uç vermek: "*Ah çazınnıñ sıhhan odı çıbek sashan oshas poladır, çe amdı, irte çashıda, anıñ odı, hıshı soohı tobırğanda, huurta tartıp sarğal parğan.*" V.Kobyakov (Ak yazının çıkan otu ipek sermiş gibi oluyor, fakat şimdi, baharda, onun otu, kış soğuşunu yardığında, çekilip kuruyarak sararmış.)

tobıra zf. Bir uçtan bir uca, arasından, içinden: "*Aydonıñ çabal tonıcağın tıgdeñ-mınnañ tobıra saap çöredir.*" V.Kobyakov (Aydo'nun kötü paltosunun arasından burasından geçip giriyor.) **ızık tobıra tıñnap turza** kapı arasından dinlediğinde. **pulut tobıra uçuhçabıs** bulut içinden uçuyoruz.

tobırah Toprak. **ah tobırah** ak toprak. **hara tobırah** kara toprak. **hızıl tobırah** kızıl toprak. krş. **tobrah**

tobırahtıg s. Topraklı: "*Hızıl tobırahtıg çazım / Hızıl sıraylıg his çili.*" S.Kadışev (Kızıl topraklı ovam / Kırmızı yüzlü kız gibi.)

tobırah-tozın tekr. Toz toprak.

tobırçih Kamçı. **tolğap itken tom tobırçihtı toñ pılekke tüzir parir** örülüp yapılan sağlam eline alıyor. krş.**tobırçım.**

tobırçın Kamçı krş.**tobırçih.**

tobırğı zool. Ağaçkakan. **tobırğı sohhan ağas** ağaçkakanın deldiği ağaç.

tobırıl- (ı.) Sertleşmek, pürtüklenmek, kayış gibi olmak. **hollarım tobırıl parğan** ellerim pürüzlendi.

tobırıl- (u.) Bir uçtan diğerine gidilmek, arasından geçilmek.

tobıron İri, iri yarı. **tobıron kızı** iri yarı kişi. krş.**tübürön**

tobıt Dama oyunu veya taşı. **tobıt hoostıg** kare şeklinde.

tobrah Yer, toprak. **hara tobrah** kara toprak.krş.**tobırah**

toçı- Teyellemek, seyrek dikmek. **toçıp tıkken çik** teyelleyerek dikilmiş dikiş.

toçılas zool. Küçük ağaçkakan.

toçılday Kam kürkü. **toçılday teen tonım par, toñzam daa kispepın** 'toçılday' denen paltom var dınsam da giymem.

toçilo 1.Bileği taşı. 2.Bileği makinesi.

toçka gr.Nokta. **toçka turğıs-** nokta koymak,

toçkanañ zapatoy gr. noktalı virgül. **pulematnay toçka** makineli tüfek noktası.

toçnay Tam, doğru.

todah zool. Toy kuşu.

todırthay Katı, sert (deri). **todırthay sıraylıg** sert yüzlü.

toğ Üç yaşında (hayvan) **toğ inek** üç yaşında inek.

toğa 1.Toka. 2.Metal yaprak. 3.Plâka, levha.

toğalıg s.Tokalı. **kümüs toğalıg at çügeni** gümüş tokalı at dizgini.

toğas- Karşılaşmak, buluşmak, görüşmek, rastlaşmak: "*Min, iceme dee toğaspin, nay ür pol pardım.*" V.Kobyakov (Ben annemle görüşmeyeli de çok uzun zaman geçti.) "*Hınğan kızıme toğas parğam çaskalıgın.*" V.Şulbayeva (Sevdiğim kişiye rastladım, mutluyum.) **harahtar toğas-** göz göze gelmek. **paza toğashanca!** yeniden karşılaşmak üzere, hoşça kalın!

toğastır- Karşılaştırmak, buluşturmak.

toğazıg Buluşma, karşılaşma, görüşme **örinistıg toğazıg** mutluluk verici karşılaşma.

toğcor 1.Ucunda inek boynuzu olan ok. 2.Tokmak.

toğcorla- (buz altındaki balıkları avlamak için buzun üzerinden) Tokmakla vurmak.

toğdır Dokuz Erlik Han'ın kızlarının en küçüğünün adı. **toğıs tam çir altındağı toğıs ırliktıñ oçı hızı toğdır huu hat** dokuz kat yer altındaki dokuz Erlik'in küçük kızı Toğdır cadıdır.

toğdıra- Tıkırdamak.

toğdırat- Tıkırdatmak: "*Tırlıg toraat aal arazındağı hatıg çolca aar hañaanı söörtene toğdırat pariğan.*" N.Tyukpiyev (Terli doru at köyün içindeki sert yolda ağır arabayı sürükleyip tıkırdatmış.)

toğılah bk.toğlah.

toğılahtandır- Yuvarlamak.

harda

toğılahtandır- karda yuvarlamak.

toğılan- Yuvarlanmak.

toğılanıs- (birlikte) Yuvarlanmak: "*Min olarnı ıspindeeçem, çastıh altında toğılanısçalar.*" V.Şulbayeva (Ben onları içmiyorum da, yastık altında yuvarlanıyorlar.)

toğım 1.Topak. **hayah toğımı** yağ topağı. 2.Top. **inek tügineñ idilgen toğım** inek tüyünden yalınmış top.

toğın- Çalışmak: "*Çider, Ağlona, paza toğınmaspın.*" N.Nerbişev (Yeter, Aylona, yeniden çalışmayacağım.) **Tamah par polzın tıp, tırleence toğın.** -Atasözü (Yemek var olsun diye, terleyene kadar çalış.) **motor tohtağ çoh toğınça** motor arızasız (durmadan) çalışıyor. **ibde toğın-** evde çalışmak, ev işleri yapmak. **matap toğın-** çok çalışmak, iyi çalışmak. **pırge toğın-** birlikte çalışmak. **at çili toğın-** at gibi çalışmak, çok çalışmak. **hada toğın-** birlikte çalışmak. **toğınathan kün** iş günü.

toğıncı İşçi, memur, çalışan. **nauçnay toğıncı** bilim adamı. **timir çol toğıncı** demir yolu işçisi.krş.**toğısçı**

toğındır- Çalıştırmak: "*Sıbıra, inorodetster çili, hada toğındırğın.*" N.Tyukpiyev (Devamlı, yabancılar gibi, birlikte çalıştırdı.)

toğımıl- Çalışılmak: "*Anda, istenıste, alıp ool / Anıñ sıлтаanda la toğımılça.*" İ.Kotyusev (Orada, işte, yiğit genç / Onun sayesinde çalışılıyor.)

toğır 1.Karşı: "*Ircaa toğır horıhpın turar.*" M.Arşanov (Düşmana karşı korkmadan durur.) **top-toğır** tekr. dosdoğru. 2.En, enine. 3.Yan, yana: "*Çe çapcañ Çohırah toğır segırıbisçe.*" V.Kobyakov (Fakat Çohırah çabucak yana sıçıyor.)

toğıra zf. Boyunca. **çol toğıra** yol boyunca. **toğıra kör-** sag. başını çevirmek. **toğıra sös** karşılık, mukabele.

toğıra- Doğramak, kesmek, ufak parçalara ayırmak: "*Pıçırölıg ügüre haynatçan, pıreede it toğırabisçañ.*" N.Tyukpiyev (Peynirli çorba pişirmiş, bazen de et doğramış.) **ıt toğıra-** et doğramak. **ipek toğıra-** ekmek doğramak.

toğıramcı Doğram, doğranmış, doğranmış et.
toğıramcını ügree salçalar doğranmış et çorbaya konur.
toğıran- Doğranmak, kesilmek, ufak parçalara ayrılmak.
toğıras- (birlikte) Doğramak.
toğıras Doğrama, doğrayış, kesme, ufak parçalara ayırma.
toğırat- Doğratmak, ufak parçalara ayırtmak.
toğırhı- Genişlik, en. **toğırhızın hızır-** genişliğini daraltmak.
toğırhılığ s. Bodur, tıknaz, geniş omuzlu krş.**toğırthılığ.**
toğırta- 1.Doğrulamak, doğru gitmek **İğırleen iki honcañ, toğırtaan toğıs honcañ.** –Atasözü (Eğri giden iki gün geceler, doğru giden dokuz gün gecler.) **Toğırtaan kızı toğıs honcañ, iğırleen kızı ilğ honcañ.** –Atasözü (Doğru giden dokuz gün kalır eğri giden elli gün kalır.) 2.Aksini söylemek, karşı gelmek.
toğırta- Karşı gelmek, itiraz etmek: “*Noğa-da toğırtaan, iññineñ multıın suur pirgen.*” V.Tatarova (Hiçbir şeye karşı gelmemiş, omzundan tüfeğini indirmiş.)
toğırtaıs Karşı gelme, itiraz etme.
toğırtaıs s. Halim, yumuşak, muti.
toğırthılığ s.Bodur, tıknaz, geniş omuzlu krş.toğırthılığ.
toğırtaın zf.Yandan, dışarıdan.
toğıs (ı.) s. Dokuz **toşan çırde toğıs honmacañ.** – Atasözü (Doğduğun yerde dokuz gün kalma.)
toğıs (u.) 1.İş, uğraş: “*Ustağcı poları ipçi kızıñıñ toğızı nimes.*” N.Nerbişev (Yönetici olmak kadın işi değil.) 2.İş, eser: “*Hakas pisatelleriñ toğıstarınañ tanızıp aldı polarzar?*” V.Şulbayeva (Hakas yazarlarının eserleriyle tanışmış olmalıyız?) **Arğısnañ ködirgen töge niik, arğısnañ itken toğıs niik.** – Atasözü (Arkadaşla götürülen kütük hafif, arkadaşla yapılan iş hafif.) **Çahsı attı çörizineñ pılceler, çahsı kızıñı toğızınan körceler.** –Atasözü (Güzel at yürüyüşünden bilinir, güzel insan işinden görülür.) **toğıs çoh** işsiz, avare. **ağas toğızı** ağaç işi. **aar toğıs** ağır iş. **toozılbas-parbas toğıs** bitmez tükenmez iş. **toğışha par-** işe gitmek. **halın toğıs** yoğun iş. **toğıs toozıl-** iş bitmek. **toğıs tap-** iş bulmak. **toğıs tile-** iş aramak, iş istemek. **toğışha kır-** işe girmek. **toğışha al-** işe almak. **püdirig toğızı** inşaat işi. **toğıstañ suur-** işten çıkarmak. **ağaa kiliskek toğıs** ona uygun iş.
toğışcı İşçi, memur, çalışan: “*Vasilıy İvanoviç, pastap toğışcılarnañ çoohtazıp, pray nimeni surağlap alğan.*” S.Çarkov (Vasilıy İvanoviç, önce işçilerle konuşup her şeyi soruvermiş.) **hara toğışcı** kalifiye olmayan, vasıfsız işçi. krş.**toğımcı**
toğıstığ (ı.) s. Dokuz yaşında. **oolğım toğıstığ** oğlum dokuzunda.
toğıstığ (u.) s. İşli, işi olan.
toğızıncı s. Dokuzuncu.
toğızolañ zf. Dokuzu birlikte, dokuzar.
toğızon s. Doksan. **toğızon çastığ apsağas** doksan yaşında ihtiyar.
toğlah s.1.Yuvarlak **top-toğlah** yusyuvurlak.
harah toğlağı göz bebeği. **çır toğlağı** yer yuvarlağı. 2.Yumak.
toğlahta- 1.Yuvarlaklaştırmak. 2.Yumak haline getirmek.
toğlahtan- 1.Yuvarlaklaşmak. 2.Yumak haline gelmek.
toğlahtandır- 1.Yuvarlaklaştırmak. 2.Yumak haline getirtmek.
toğlahtanı- 1.Yuvarlaklaşmak. 2.Yumaklanmak.

toğlahtat- 1.Yuvarlaklaştırmak. 2.Yumak haline getirtmek.
toğlas- (buzağı) Hoplayıp zıplamak.
toht (ı.) 1.Tokluk. 2.Tok: “*Çohır aday toht polğan.*” N.Domojakov (Ala köpek tok imiş.)
“Hamaañ tırleze, harnıñ toht polar; holiñ hiymıraza, kibıñ püdüñ polar. –Atasözü (Alın terlese, karnın tok olur, kolun kımıldasa, elbisen bütün olur.) **Çırge tüspes çiti tırek, çılnep tuğbas toht inek.** –Bilmece, yediğir ve ay (Yere düşmez yedi direk, buzağılamaz tok inek 3.Besleyici, gıdalı.
toht (u.) belt. Ağaç kap kapağı. **tüüs toğı** ağaç kap kapağı.
tohta hlk. Baş aşağı, baştan aşağı krş.**toñhar.**
tohay koy. (suda) Derin yer. **palıh hışızına tohayda turça** balık kışın suyun derin yerinde yaşar.
tohçah (ı.) sag. Kalın, iri, büyük: “*Çolda tohçah tıolar udaa polğlabıshan.*” N.Domojakov (Yolda iri tümsekler sıklaşmış.)
tohçah (u.) sag. Kenevir tohumu.
tohçahta- Katlayıp yuvarlaklaştırmak: “*Çastıhha tonnar tohçahtaan, çabınarğa teer çorğan al pirgen.*” N.Domojakov (Yastık olarak paltoları katlamış, örtünmek için deri yorgan getirmiş.)
tohçın esk. Beylik unvanı.
tohum Eyer altına konan deri veya keçe. **pıçık tohumca uluğ poladır** mektup eyer altlığı kadar büyük olur (masalda)
tohladı Vurma, tokmaklama.
tohladı- (birlikte) Tokmaklamak, vurmak.
tohlah Tok tok vurma, takırdatma, toklatma
tohlas Gümbürtü, tıkırtı: “*Taban tıgırtı, tıyğah tohlazı, tanaalar hoolazı.*” N.Domojakov (Taban tıkırtısı, toynak gümbürtüsü, burun hışırtısı.)
tohlas- Tok tok ses çıkarmak: “*Pıtrada silğibısken, hulahtarı la naahtarına tohlaza halğan.*” N.Domojakov (Patırtıyla silkinmiş, kulakları yanaklarına tok tok vurmuş.)
tohlat- Tıkırdatmak, tıkladmak: “*Anıñ közenegine tohlathanda, Kolkaniñ ıcezi söleen, ol şkolaa parıbıshan tıp.*” A.Kuzugaşev (Onun penceresine tıkladığında, Kolka'nın annesi okula gittiğini söylemiş.)
ızık tohlat- kapı tıkırdatmak, vurmak.
tohlattır- Toklattırmak, tok tok vurdurmak.
tohpah (ı.) 1.Tokmak. **Çar altında çağlığ tohpamız çatça.** –Bilmece, porsuk. (Yar altında yağlı tokmağım yatar.) 2.Topuz. **çıs tohpah** toplu iğne.
tohpah çilin baldır kemiği.
tohpah (u.) Şiş, kabarık. **tohpah huzuhtığ** kesik kuyruklu (at.)
tohpahata- Tokmakla, sopayla vurmak.
tohpahatat- Sopayla dövdürtmek, vurdurtmak.
tohpahanah hlk. Şişko.
tohpay- Şişmek, kabarmak.
tohta- 1.Durmak: “*Traktor tohtabıshan.*” M.Kokov (Traktör durmuş.) **As çence, tarihpa; atha altanıbıssañ, tohtaba.** –Atasözü (Yemek yiyinceye dek acele etme, ata binmişsen durma.) 2.Durma, kesilme **nañmır tohtadı** yağmur durdu. 3.Duraklamak, duralamak **çolda tohtabaabis** yolda durmadık.
tohtabas s.1.Durmaksızın, aralıksız, sürekli, mütemadi: “*At çarışcañ çırde ür tohtabas aya sabızı çayılğan.*” İ.Kostyakov (At yarıştırlan yerde uzun süre bitmeyen alkış sesleri yayılmış.) 2.Karşı konulmaz, zapt edilmez.
tohtadın- Durdurulmak.
tohtağ Durak, durma, ara verme **tohtağ çoh** durmadan, ara vermeden: “*Öörin körtikter azıra tohtağ*

çoh aparçathan.” N.Nerbişev (Sürüsünü kürtünleri aşırarak durmadan götürmüş.)

tohtal- Bitmek, tükenmek.

tohtan (süt ürünleri konan) Tulum, kap. **ıgırt-soğırt çorihitiğ, iki tohtan azıhtığ** –Bilmece, beşik ve kadın memesi. (Gıcır gıcır gidiyor, iki tulum azıklı.)

tohtat- 1.Durdurmak: “*Payağı kızı siden tastında alınadağı adın tohtadıbishan.*” V.Kobyakov (Deminki kişi çitin dışında öndeki atını durdurmuş.) 2. Bırakmak, kesmek: “*Pırdeñ-pırdeñ ot arazına tüşklep, sarınnarın tohtathlapçalar.*” V.Kobyakov (Birer birer ot arasına inip, şarkılarını kesiyorlar.) **tamkı tartarın tohtat salarğa** sigara içmeyi bırakmak **tohtat sal-** bırakmak. 3.Ara vermek.

tokar’ Tornacı.

tokarnay s.Tornayla ilgili. **tokarnay stanok** torna tezgâhi.

tol- 1. Dolmak: “*Tamağına ças tol kilgen.*” N.Domojakov (Boğazına yaş dolmuş.) **Tas üstünde as öspeen, paynıñ haraana is tolbaan.** –Atasözü (Taş üstünde tahıl yetişmez, zenginin gözüne mal dolmaz.) **könekke suğ toldı** kovaya su doldu. 2. Dolmak, tamam olmak: “*Mağaa alton iki tolğan, sin pit sala kiçig.*” N.Tyukpiyekov (Ben altmış iki yaşımı doldurdum, sen biraz küçüksün.) **ağaa on altı ças toldı** o on altı yaşını doldurdu. 3.mec. Dolmak, girmek: “*Torkanıñ ol çoohtarı pray Aydonıñ köñnıne tolğıdağ polça.*” V.Kobyakov (Torka’nın o konuşmaları bütününle Aydo’nun gönlüne girer gibi oluyor.) **çaskanañ tol-** mutlulukla dolmak.

tolaaçah zool. İki yaşındaki düveden doğan buzağı.

tolaat bk.tolañat

toladay Tepe, höyük: “*Toladaydañ na çılğayah çıl pariğan oshas.*” M.Çebodayev (Tepeden kızak kayıyor gibi.) **toladay çonı** mit. mitolojik halk. **tas toladay** piramit.

tolamır Adsız parmak, yüzük parmağı. **pastağı iretke tolamır suhpın işpeçñ** ilk kadehe yüksük parmağı sokulmadan içilmez.

tolañat Balık avlama aleti. **ulbañ tuzında tolañat itçeñner** kışın (balıklar bir bölgeye toplandığı vakit) tolanat’la balık avlarlar.

tolanday (Boğanın husye torbasından yapılan) Torbacık. **tospas-parbas tolanday oshas** içi dolmaz torba gibi. (gözü doymaz kişi.)

tolañay bk.tolanday

tolarsıh (ı.) anat. Ayak tarağı, ayağın üst kısmı. **hazıranıñ hazıgın da pırbespın, torbahtıñ tolarsıgın daa pırbespın** düvenin aşık kemiğini de vermem, buzağının ayak kemiğini de vermem.

tolarsıh (ıı.) (koçun husye torbasından yapılmış) Aşık kemiklerini saklama torbası.

tolay (ı.) kız. 1.Bölük, grup. 2.Halk, tebaa. **tolay palazı** halkın çocuğu.

tolay (ıı.) Tavşan.

tolayah Küçük tavşan. **tolayahtıñ münı hoyıh** tavşanın çorbasi koyudur.

tolay hooray Hakasların eski ismi.

tolaysı- (kötü ruhlardan) Hastalanmak.

tolba 1.Kır (at donu). 2. (yüzde) Leke.

toldır- 1.Doldurmak. 2.Gerçekleştirmek, yapmak: “*Ol pozınıñ toğızın nince dee harazıp toldırçatsa, Kustuk pırer polğan kip-azahtı am daa pırbınçe.*” V.Kobyakov (O kendi işini ne kadar da iyi yapıp gerçekleştirse de, Kustuk verecek olduğu giyim kuşamı hâlâ vermiyor.) **plan toldır-** plânı gerçekleştirmek. **köñnın toldır-** hoşuna gitmek, memnun olmak. **sözın toldır-** sözünü yerine getirmek.

toldıra 1.s.Dolu: “*İziktıñ oñ sarında, stenedegı ağas siilerde, at tirıglerı toldıra.*” V.Kobyakov (Kapının sağ yanında, duvardaki ağaç askılıklarda, at koşmaları dolu.) 2.zf.Dolu olarak, tam, dolu bir şekilde: “*Mına hayı, ödelep, İbge toldıra çayıldı.*” M.Bainov (İşte destanı, yükselip / Ev dolusu yayıldı.)

toldırıg (ı.) 1.Doldurma. 2.Gerçekleştirme, yapma. 3.gr. Tümleç.

toldırıg (ıı.) 1.Elle işlenen nakış. 2.İcra. **toldırıg komitedı** icra komitesi.

toldırıl- 1.Doldurulmak. 2.gerçekleştirilmek, yapılmak.

toldırıs- 1. (birlikte) Doldurmak. 2.Gerçekleştirmek, birlikte yapmak.

toldırt- 1.Doldurtmak. 2.Gerçekleştirtmek, yaptırmak.

tolğa- 1. Döndürmek, çevirmek. 2. Dolamak. 3. Burmak, kıvrırmak: “*Olğannarıñ hulahtarın tolğırğa paza sastarın çularğa mañnan halğan.*” A.Kuzugaşev (Çocukların kulaklarını çekmeye ve saçlarını yolmaya atılmış.) 4.(yakasına) Yapışmak: “*Kolkanañ Vaska udur-tödır kögenekterınıñ moydırtıhtarın tolğap turlar.*” A.Kuzugaşev (Kolka ile Vaska birbirlerinin gömleklerinin yakalarına yapışmışlar.)

tolğaas (bükülerek yapılmış) İp, sicim.

tolğabıs bk.tolğamıs

tolğaına- Dönmek, dönüp durmak, yerinde duramamak.

tolğah (ı.) 1.Dolambaç, zikzak. 2.İçiçe, birbirine geçmiş.

tolğah (ıı.) Doğum sancısı. **tolğah kirçetse, ineci sıybapça** doğum sancısı başlayınca, ebe masaj yapar.

tolğal- Kıvrılarak gitmek, akmak, yükselmek: “*Tolğalıp ahhan suğlarım / Toğır çatılap tur çolumda.*” S.Kadışev (Dolanıp akan ırmaklarım / Uzanıyor yolumda.) 2.Zikzak yapmak. 3. Yerinde dönmek: “*Tura honıp pır orında hurçağ ibırgen çılı tolğalça.*” V.Şulbayeva (Kalkıp bir yerde çember çevrilir gibi dönüyor.)

tolğalcıh s. Burma, burulmuş.

tolğalı- Doluşmak.

tolğamıs Bisküvi, çörek.

tolğan- 1.Dolanmak, dönmek, çevrilmek: “*Kineñ, pır orında turıp alıp, tolğan sıhça.*” V.Şulbayeva (Aniden, bir yerde durup, dönmeye başlıyor.) 2.Kıvrılmak, zikzak yapmak.

tolğancıh s. Oynak, yerinde durmaz, kıvırtan.

tolğas (ı.) 1.Dolayış, dolama. 2.Burma, döndürerek sıkma 3.Çevirme, döndürme.

tolğas (ıı.) bir kuş adı.

tolğas- 1.Dolaşmak, yerinde duramamak. 2.Burmak. 3.Çevirmek, döndürmek.

tolğat- 1.Dolatmak, oynatmak. 2.Çevirtmek, döndürtmek. 3.Burdurmak.

tolğay 1.Dolambaçlı, zikzaklı. 2.Karşılıklı birbirine geçmiş.

tolğor Anahtar.

tolğorlıg s. Anahtarlı. **toğıs tolğorlıg hara pazah** dokuz anahtarlı kara sandık.

tolı- Fidyeye, kurtulmalık vermek: “*Tappadar, tolınar, pazoh min salçam.*” İ.Kostyakov (Bulamadınız, kurtulmalık veriniz, yeniden ben soracağım.)

tolıg 1.Fidyeye, kurtulmalık: “*ÜR dee polbaanda olğannarıñ hayzı-da teen -Pırınçebıs, al tolıg!*” İ.Kostyakov (Çok geçmeden oğlanlar hep birlikte: - Veriyoruz, al kurtulmalık -demiş.) 2. (şaman ruhlarına verilen) Kurban.

tolıh şor. Köşe.

tolhtığ *şor.s.* Köşeli. **sigis tolhtığ ib** sekiz köşeli ev.

tolım Değer, değerlilik. **tolım kızı** değerli kişi. **ildeñ alğan ipçi ib tolımı poladır** halktan alınan kadın, evin değeri olur.

tolis- 1.Doluşmak. 2.Yerine gelmek, gerçekleşmek, olmak.

tolis (i.) Dolma, doluş. **ay tolızı** dolunay.

tolis (ii.) bk.toliğ

tolka 1.Mana, anlam. 2.Fayda, yarar, kâr: “*Pir oolnu ügretken, ügretken, tolka çoğıl.*” N.Tyukpiyekov (Bir oğlanı okutmuş, okutmuş, fayda yok.) **tolkazı çoh** faydasız, yararsız, kârsız.

tolkalığ 1.Faydalı, yararlı. 2.Anlayışlı: “*Çolğa kırıp alar ol, tolkalığ his toğas parza.*” V.Şulbayeva (Yola gelir o, anlayışlı bir kız rastlasa.)

tom (i.) 1. İlâç. **im-tom tekr.** ilâç. 2.İksir.

tom (ii.) (ucunda metal halka bulunan) Kamçı.

tom (iii.) Toz, toz toprak. **çirge-tomğa tüspes poldı** toza toprağa düşmez oldu. (pehlivanlar güreşirken söylenir.)

tom (iv.) *sag.* Ölünün giysisini kesme töreni.

tomah (i.) *hlk.* Diz kapağı krş. **tomih.**

tomah (ii.) bk.tobih

tomat Salça.

tomayah *bot.* Tomurcuk. **haziñ tomayağı** akağaç tomurcuğu.

tombir Kôr, kesmez, küt krş. **tuhur.**

tomih (i.) Diz kapağı krş. **tomah.**

tomih (ii.) bk.tobih

tomih (iii.) bk.toğım

tomih (iv.) 1.Tokat, sille. **sol sarinañ saphan tomii, oñ sarina ötipçe** sol yanından vurduğu tokat, sağ yanından çıkıyor. 2.Ceza.

tomır 1.Küt, kôr, kesmez. 2.*mec.* Rus.

tomırlarğa aylan parğan (dili) Ruslara benziyor. krş. **tombir, tuhur.**

tomırah *sag.* Sustalı bıçak krş. **toñarah.**

tomırçih bk.tobırçih

tomırsih (buzağı derisinden) Heybe. **azih-tülük suhçañ tomırsih** erzak heybesi.

tomışan zool. Tavşan. **tomışan idin çibeceñ** tavşan eti yenmez.

tomna- (i.) Tedavi etmek, ilâçlamak.

tomna- (ii.) Ölen kişinin giysisini kesmek. **üreen kızıñın kibi moydıriin tomnap sal-** ölen kişinin elbisesinin yakasını kesmek.

ton Palto, kürk: “*Pabazıñın tonın çabınıp, polda uzupçathan.*” A.Kuzugaşev (Babasının paltosunu örtünüp, zeminde uyumuş.) **teer ton** deri palto. **idektığ ton** Uzun palto. **ton moydıriğı** palto yakası. **hırna ton** deri palto.

toñ (i.) Saf, som: “*Töö pazınañ toñ molattığ timir hasçabis.*” M.Kilççekov (Töö başından saf çelikli demir kazıyoruz.)

toñ (ii.) 1.Don, donmuş. **Toñ çirge tıt örgeñ sappacañ.**-Atasözü (Donmuş yere yapraklı ağaç dikilmez.) 2.Sert soğuk **toñ na sur polğan** her şey buz tutmuş, donmuş. 3.Sağlam, dayanıklı: “*Noğan toñ torğı kögeneende / Köygen porçoliğ hızıl een.*” M.Bainov (Yeşil sağlam ipek gömleğinde / Yanmış çiçekli kızıl ova.) “*Çiit kızıñın çüregi hatıg, toñ.*” N.Nerbişev (Genç kişinin yüreği katı, sert.)

toñ (iii.) Dügüm. **pağa toñ kirek söske sım kirek** bağ düğümlü olmalı, söz gerçek olmalı.

toñ- 1.Donmak. 2.Çok üşümek: “*Apanıñ holları soohha toñan çili titiresken.*” N.Domojakov (Apan'ın elleri soğukta çok üşümüş gibi titremiş.) **soohha toop**

parım soğuktan donuyorum, **tonmas parbas Toodı köl.** -Bilmece, göz. (Donmaz Toodı göl.)

tona (hikâyede) Sihirli ok. **hırh harahtığ hannığ tonazı pas çastih altında çathan** kırk gözlü kanlı oku baş yastık altında duruyor.

tona- Yağma etmek.

tonağ Yağma, soygun.

tonağcı Yağmacı, soyguncu.

tonah *sag.* Akdiken.

toñalçih Oturmak için kütük, tabure.

tonan- Elbise giymek: “*İbde üs-tört irenner tonanğanınañ odırlar.*” V.Kobyakov (Evde üç dört erkek giyinmişler oturuyorlar.) **çuğa tonan-** ince giyinmek.

tonancih Giysi, elbise.

tonancihtığ s.Giyimli, giyinik.

tonandır- Giydirmek: “*Min sinı çı, sinı uzudar üçün azırap, tonandırçam ma?*” V.Kobyakov (Ben seni ki, seni uyutmak için mi besleyip giydiriyorum.)

toñarah Bıçak, ustura. **pozi kızıleñ molat**

toñarah kendiliğinden kesen çelik bıçak. krş. **tomırah.**

toñarçah s.Tepen, çifte atan (at).

toñarçahtan- (at) Tepmek. **at toñarçahtança** at tepiyor.

toñas 1.Tane, tohum. 2.Hububat, tahıl.

tonat- Yağma ettirmek.

toñaza Tungus, Evenk. **toñaza hamı küstığ polcañ** Tungus kamı güçlü olur.

toñcar Halatta düğüm

toñcarla- (halatı) Düğümlemek.

toñ-çar *sag.* Zıpkın.

toñdah Donmuş yer, sert yer. **çuğa tabanığ at**

toñdahta çör polbinça ince tabanlı at don yerde yürüyemiyor.

toñdır- Dondurmak.

toñdol Dolu (yağış)

toñha Baş aşağı, baştan aşağı.

toñhar- Alt üst etmek, karıştırmak.

toñhar Baş aşağı, baştan aşağı.

toñhay- 1.Emekler gibi durmak. 2.Başı yere doğru eğmek.

toñho 1.Çaydanlık. **çey sığarcañ tonho çay yapılacak çaydanlık.** 2.*mec.* Aptal, ahmak. **çooñ pilbes tonho** konuşmasını bilmez ahmak.

toñhon bk.toñho

toncah Kötü elbise: “*Anıñ iñninde çabal çirtih toncah.*” V.Kobyakov (Onun sırtında kötü, yırtık palto.) **toncaan iñnine tastap** elbisesini omzuna atıp.

tonıg 1.Anlam, mana. 2.İtibar, saygı: “*Hacan daa honih tonıgın toldırazınañ körbeen ipçiniñ sağıstarın kem dee pilçe ni?*” N.Nerbişev (Hiçbir zaman konuk itibarını iyi yerine getirmeyen kadının düşüncesini herkes bilir ya?)

toñılcah (kış uykusu sırasında ayının makatında oluşan) Tıkaç. **toñılcah istı sürdirgenine çarapça** tıkaç mide ishal olunca işe yarıyor.

toñmar Avda kullanılan ok.

tonna Ton.

toñna- (buz) Tutmak: “*Sağallarına pus toñnap parğan, prayları har polğlap parğannar.*” A.Kuzugaşev (Sakalları buz tutmuş, hesi karla kaplanmış.)

toñna- Sıkı bağlamak.

toñnah (üzerinde kayılan) İnce buz tabakası.

tonniğ s.Paltolu, kürklü: “*Ah azahtığ hızıl toraat müngen, hışacah sarıg tonniğ kızı.*” V.Kobyakov (Ak ayaklı kızıl doru ata binen, kısa, sarı paltolu kişi.)

toñzor (buz üzerinden vurarak balık avlamaya yarayan) Tokmak.

toñzorla- (tokmakla buz üzerine vurarak) Balık avlamak.

too (ı.) *bot.* Akdiken meyvesi **too ağazı** akdiken.

too (ıı.) *şor.* Sayı, hesap. **sanı-toozi çoh** sayısız.

too- 1.Önem vermek, dikkat etmek: “*Miltih tabızına nimeni nınee toobas küreñ at taa çoçıp parğan.*” Domojakov (Tüfek sesinden, kolay etkilenmeyen yağız at da ürkmüş.) 2.Dikkate almak, itaat etmek.3.Sözünü dinlemek: “*Ötiğ tabıstığ pituğastı / Çalğıs min ne toobınçam.*” N.Tinikov (Keskin sesli horozcuğu /Sadece ben dinlemiyorum.)

toobas s.Söz dinlemez, itaatsiz, haylaz.

toodah *zool.* Deve kuşu. **toodahtı at salza, pızomı sıylapçalar** deve kuşu avlanırsa, hediye olarak buzağı verilir.

tooh hara tooh (yeni doğanın) İlk dışkısı. **ças palanıñ hara tooğı** bebeğin ilk dışkısı.

toola- (ı.) 1.Dağılmak, yayılmak, serpilmek. 2.Ufalanmak, parçalanmak. 3.Damlamak, akmak: “*Çılığ nañmur toolapçadır / Çirniñ paarın nımzadıp.*” P.Ştıgaşev (İlık yağmur dökülüyor / Yerin bağırını yumuşatıp.) **harah çastarı toolap sıhhannar** gözyaşları damla damla akmış.

toola- (ıı.) Akdiken meyvesi toplamak.

toolas- (birlikte) Dağılmak, yayılmak: “*Hıbin sığara çaçırasça / Hızarbinañ toolazıp.*” A.Topanov (Kıvılcım çikarıp sıçırıyor / Kızararak yayılıp.)

toolat- (ı.) 1.Dağıtmak, yaymak, serpiştirmek: “*Hironı pozınıñ üstüne tooladıp.*” A.Kuzugaşev (Kırağıyı kendi üzerine döküp.) 2.Ufalamak, parçalamak: “*Haphan çirdeñ haap, çuruh-çarığın tooladıp odırça.*” V.Kobyakov (Kaptığı yerden kapıp elbiselerini parçalayıp duruyor.) 3.Gözünden yaşlar damlatmak.

toolat- (ıı.) Akdiken meyvesi toplatmak.

toolı- Satın almak.

toolğ- Kurtulmalık.

toolın- Satın alınmak, fidye vererek kurtarılmak.

toolıt- Satın aldirmek, fidye vererek kurtarmak.

toomcı Otorite, saygı, itibar.

toomcılığ s. Saygın, otoriteli. **kızınıñ çahsız**

toomcılığ insanın iyisi saygın olanı.

toop (<toñ-ıp) **hanını toop parğan tamcıhtarı** kanın donan damlacıkları **bk. toñ-**

toor- (ı.) Dondurmak.

toor- (ıı.) Doğramak, kesmek, kırmak: “*Odiñ toorcañda paltımañ kırçektelgen irgı torıspahta odır salğan.*” A.Çerpakov (Odun doğrarken baltayla tırtıklanan eski kütüğe oturmuş.) **odin toor-**odun kırmak.

toorçah s.Kısa. **toorçah ton** kısa palto.

toordır- (ı.) Dondurtmak.

toordır- (ıı.) Kestirmek, doğratmak, kırdırmak.

toorha İlik, düğme.

toorıl- Bürünmek, kaplanmak: “*Ağaa pozınıñ harala toorılğan holın sunçadabas.*” V.Kobyakov (Ona kendi karaya kesmiş elini sunuyor.)

toorım (ı.) Kürk eteğinin alt tarafı. **idektiğ tonını toorımı** etekli paltonun alt kısmı.

toorım (ıı.) Ayırma, bölme, dağıtma. **tuthan palıntıñ toorımı** tutulan balığın dağıtımı.

toorım (ııı.) 1.Donmuş ürün. **toorım nımırt** dondurulmuş yemiş. **toorım hayah** donmuş yağ. 2.Dondurma.

tooris (ı.) Dondurma, donduruş.

tooris (ıı.) Kırdırma, kestirme, doğratma, kırdırış, kestiriş, doğratış.

tooris- Birlikte doğramak, kesmek, kırmak.

toort-(ı.) Dondurtmak, soğutulmak: “*Tamçih hannarnı monçhtar ide toortıp salğan.*” N.Nerbişev (Damla kanları boncuklar ederek dondurumuş.)

toort-(ıı.) Doğratmak, ufalamak: “*Payapannıñ ahsına hayahnan toorthan talğan suhça.*” V.Şulbayeva (Payapannın ağzına yağla doğranmış yulaf sokuyor.)

toortpah 1.Kütük. 2.Eğе.

toos- Bitirmek, sona erdirmek, tüketmek, tamamlamak: “*Min inek hazaazınıñ arığın am daa tooza ardaalahpın, parıp, toos kilim.*” V.Kobyakov (Ben inek ahırının temizliğini henüz bitirmedim, gidip bitirip geleyim.) **Sarığ hoyım sanap toospadım.** –Bilmece, arpa (Sarı koyunumu sayıp bitiremedim.) **ortumah ügredigü toos salğan** orta öğrenimi bitirmiş. **toğzın toozıp ibine parğan** işini bitirip evine gitmiş.

toot Sert soğuk, ayaz

tooza *zf.* Boyunca: “*Pis icemneñ haraa tooza uzubaabis.*” V.Kobyakov (Biz annemle gece boyunca uyumadık.) **Küskü kün his tooza azırıpça.** –Atasözü (Güzünki gün kış boyunca besler.) **kün tooza** gün boyunca. 2.s. Bütün, tüm, hep: “*Tooza idimni tidancı iderge çör!*” V.Kobyakov (Bütün vücudumu parçalayacak.)

toozıl- 1.Tükenmek, bitmek, sona ermek: “*Halin toğıs toozılğlabıstı.*” A.Topanov (Yoğun iş bitiverdi.) “*Ol tabıs toozılğalahtoh, Aydonıñ pazın arta aar salımnığ haas piçik sıñılı tüsken.*” V.Kobyakov (O ses bitmeden, Aydo'nun başı üzerinden ağır kayış kamçı şaklamış.) **Üzilbes çurt polzın, toozılbas honih polzın.** –Dua. (Uçsuz bucaksız yurt olsun, bitmez tükenmez hayat olsun.) 2.Ölmek: “*Doktor kirek, kızı toozıl parır.*” N.Domojakov (Doktor gerek, biri ölüyor.) “*Apsah ol haraağzın toozıl parğan.*” A.Çerpakov (İhtiyar o gece ölmüş) **toozılcaa-parcaa çoh** bitmez tükenmez.

toozılbas s.Bitmez, tükenmez. **toozılbas çooah-çaah** bitmez tükenmez konuşma.

toozılbas-parbas *tekr.* Bitmez tükenmez: “*Aydonıñ alında pazoh naa, toozılbas-parbas toğıs turıbishan.*” V.Kobyakov (Aydo'nun önünde yine bitmez tükenmez iş car.)

top 1.Top. 2.Yuvarlak.

topay- Dimdik durmak, öne çıkmak, ucu ileri fırlamak.

topçı 1.Düğme. 2.İri mercan düğmesi.

topçıl müz. Kılı bir enstrüman.

topır Kör, kesmez, küt.

toplat- Ayaklarıyla yere vurmak.

topograf Topograf.

topografiçeskay s.Topografik.

topografiya Topografya.

toptağ Yuvarlak. **toğıs naada ay toptah turıbıstı** dokuz günlüğünde ay yuvarlak oldu.

toptay- Yuvarlaklaşmak.

toptığ s. Yuvarlak. **toğıs çastığ ay toptığ polar** dokuz günlük ay yuvarlak olur.

tor (ı.) Komet, kuyruklu yıldız.

tor (ıı.) Oyuk, kertik

toraat (<toru at) Doru at: “*Tırlığ toraat aal arazındağı hatığ çolca aar hañaanı söörtene toğdırat pariğan.*” N.Tyukpiyekov (Terli doru at, köyün içindeki sert yolda ağır arabayı sürükleyerek takırdatıyor.)

torañmay s. Hareketli, canlı (kişi)

toraña- Yerinde durmamak, hareket etmek. **torañmay torañnapça** Hareketli (kişi) yerinde duramıyor.

torap (erimiş yağda) Tortu. **hayah torıbu** yağ tortusu.

toraptığ s. Tortulu.

toras Sepet. **çistek teerceñ toras** yemiş derme sepeti.

torşa *kız.* Balık sepeti, kirtil, çöten. **palh salcañ**
torşa balık koyma sepeti.

torba Torba. **at tirgizine palğacañ torba** at terkesine bağlanan torba.

torbah Dana, düve iki yaşında buzağı. **torbah puğa** tosun.

torbas Yosun: “*Çatçathan tas torbasha pastur parça*” V.Şulbayeva (Yatan taş yosunla kaplanır.) **Çatçathan tasha torbas ös parça.** –Atasözü (Yatan taşa yosun yetişir.)

torbastan- Yosunla kaaplanmak: “*Pis torbastanarğa pirbepis.*” V.Şulbayeva (Biz yosun kaplanması için vermiyoruz.)

torbay- Dimdik durmak, öne çıkmak.

torbı bk.torba

tor-çar *tekr.* 1.Haber, havadis. 2.Skandal.

torçih Bülbül.

torda *kız.* Eritilmiş yağ tortusu.

torf Turba.

torğa bk. **torım**

torğay *zool.* Toygar, çayır kuşu krş. **torğayah.**

torğayah *zool.* Toygar, çayır kuşu: “*Torğayahtarğa hozılıp, silig sarınnar sarnir.*” V.Tatarova (Toygar kuşlarına katılıp, güzel şarkılar söylüyor.) krş.**torğay.**

torğı 1.İpek **Çathan çiriñ çağlığ polzın, çabınğanıñ torğı polzın.** –Dua (Yattığın yer yumuşak olsun, örtündüğün ipek olsun.) **Aynıñ altınañ altın torğı tarttım.** –Bilmece, duman (Ayın altından altın ipek çektim.) 2.İpekli, ipekten: “*Közenekterde oyih hoostıg aar torğı körkiler.*” V.Şulbayeva (Pencerelerde nakışilemeli ağır ipek perdeler.) 3.İpek gibi, kıymetli: “*Hıra salcañ çiri, çashıda kök torğımañ çabınıp, küsküde holarba as pirgeni altın nimes pe?*” M.Kokov (Ekin ektiği yeri, baharda gök ipekle kaplanıp, güzün seçkin ürün vermesi altın değil mi?) **torğı kögenek kis-** ipek gömlek giymek.

torhilaas Yıpranmış tırpan.

torhlaas bk.torhlos

torhlos 1.Oyuncak tüfek. 2.Üfleyerek ok atılan boru.

3.*mec.* Tüfek.

torıg Doru: “*Öör pastarı pora, hara, torıg, küreñ ashurlar.*” N.Domojakov (Sürü liderleri kır, kara, doru, yağız aygırlar.)

torih Kötü deri. **torih tonniğ kizi** kötü koyun postu giymiş kişi (fakir)

torıl- Çukur oluşmak, pürüzlenmek, çatlak oluşmak: “*Anıñ simiskeliğ küreñ sırayı, çashı çilge saptırıp, torılğlap parğan.*” V.Kobyakov (Onun sivilceli yağız yüzü bahar rüzgârına çarpılıp pürüzlenmiş.)

torım *bot.* Servi kozalağı.

torımna- Servi kozalağı toplamak.

torımnat- Servi kozalağı toplatmak.

torıp bk.torap

torispah Kütük, tomruk: “*Arina, çay izip, torispahıta odırğan.*” N.Domojakov (Arina çay içerek, kütüğün üzerine oturmuş.) **odin çarcañ torispah** üzerinde odun kırılan kütük.

torjestvnnay Törenle, merasimle.

torjestvo Tören, merasim.

torlaña *zool.* Keklik **Torlaña idine tospassıñ, keergen idine simirbessıñ.** –Atasözü (Keklik etine doymazsın, sedir etine semirmezsin.) krş.**torlağın.**

torlağın *zool.* Keklik krş.**torlaña.**

torlas- (kuş) Ses vermek, ötüşmek.

torlas (kuş) Ötme, cıvıldaşma.

torlat- Tıkırdatmak, patırdatmak.

tormoz Fren.

tormozta- Fren yapmak.

torpeda Torpil, torpido.

torpedalıg s.Torpidolu .

torsih 1.Tulum, kırba, dağarcık. 2.(balıkta) Hava kesesi. **palh torsıgı** balık hava kesesi.

torsıla- Nasırlaşmak, şişmek, kabarmak: “*Toğınçıbis, torsılaan, hatıg pashan holliğbis.*” N.Domojakov (İşçiyiz, nasırlaşmış, sert elliyiz.)

torslah (balıkta) Hava kesesi.

torslas Mürver.

torspah s.Şiş, kabarık, dışa doğru çıkık.

torspay- Şişmek, kabarmak, dışa doğru çıkmak.

torspayt- (gözlerini) Fal taşı gibi açmak: “*Palalar, tizeñ, harahtarın torspayta körıp, ol oolnuñ ahsına daa kیرهr oshastar.*” G.Topanov (Çocuklar ise gözlerini fal taşı gibi açıp, o oğlanın ağzına girer gibiler.)

torşlaah bk.torhlos

torşlağ Nasır.

tort Pasta: “*Çey izirtken torttañ, çoh, şokolod konfetten.*” V.Şulbayeva (Çay içirmiş, pastadan, hayır, çikolota şekerden.)

tos (ı.) Buz tabakası.

tos (ıı.) Akağaç kabuğu: “*Ot tuzında çut künnerr polıbıssa, tos hastap, çöget haynat sıhça.*” N.Tyukpiyev (Ot zamanı kıtlık olsa, akağaç kabuğu soyup, katran kaynatıyor.) **ah tos oshas sıray** ak kabuk gibi yüz.

tos ayı Haziran.

tos- Doymak: “*Kırlıg salaanıñ sorıp odırzañ, tozarzuñ ma?*” İ.Topoyev (Kırlı parmağını emince doycak mısınız?) **Toshan harın ügredirge tunuh.** – Atasözü (Doymuş karın öğretmeye sağlar.)

tosha Akağaç kabuğundan tabaka. **tamkı salcañ tosha** tütün konan tabaka.

toshaar bk.toshor

toshah Tohum kabuğu.

toshala- (toz, duman) Yükselmek.

toshalal- (toz, duman) Yükselmek: “*Naa künniñ harah ayıstıg sustarına tozin aralazıp toshalal tur ba tañ.*” F.Burnakov (Yeni günün göz kamaştırıran ışıklarında toz karışıp yükseliyor mu acaba.)

toshanah bk.tosha

toshanca *zf.* Doyuncaya kadar: “*Arıg kiineñ toshanca tınp alam, kök tayğaca pas çörıp alam.*” V.Şulbayeva (Temiz havasından doyana kadar nefes alayım, yeşil ormana gideyim.)

tos harah Maske.

toshır- Doyurmak.

toshın Tokluk, doyunluk.

toshınnıg s. Doyurucu. **toshınnıg tamah** doyurucu yemek.

toshor 1.Tekne. 2.Dolap. 3.Raf.

tospah s. Şiş, kabarık, patlak (göz) krş.**tospah.**

tospanah Küçük dolu. **tospanah çaabıstı** küçük dolu yağdı.

tospas s. Doymaz: “*Duşmannarnı, ol hanğa tospas hushunnarnı.*” V.Şulbayeva (Düşmanları, o kana doymaz kuzgunları.)

tospas harah s. Aç göz: “*Sağaa, tidir, pray nime as, tospas harah.*” V.Tatarova (Sana, dedi, her şey az, aç göz.)

tospayah Kabuktan yapılmış kutu. **tostañ itken tospayah** akağaç kabuğundan yapılmış kutu.

tospiyah bk.tospayah

tosta- Akağaç kabuğu hazırlamak. **kıziler tostop çörceñner** insanlar akağaç kabuğu hazırlamaya gittiler.

tostaa Akağaç kabuğundan yapılmış kap.

tostır- Doyurmak.

tostoo bk.tostaa

toşla- kız. Nasırlaşmak, kabarmak, (dudaklar) uçuklamak.

toşlañ Kabarcık.

toşpah s. Şiş, kabarık, patlak.

toşpanah kız.bk.**tospanah**

toşpay- (gözler) Şişmek, kabarmak, patlamak.

total'nay Topyekun, genel, total olarak.

tothanah zool.Gelincik.

tovar 1.Mal, emtia: 2.Kumaş: “*Çurt eezi apsah pır turazinañ püktep salğan hızıl çahayahtıg tovar, ırgı kniğa, tudın kilip, Annaa pirgen.*” N.Tyukpiyekov (Evin sahibi ihtiyar bir odasından katlanmış kızıl çiçekli kumaş, eski kitap tutup gelerek Anna'ya vermiş.)

tovarooborot Mal tedavülü, mal sürümü.

toy (ı.) Killi toprak, balçık: “*Uyacaan püdirçe / Kırpisneñ ne çili / Toy çahça hadılli.*” N.Tinikov (Yuvacağını yapıyor / Kerpiçle yapar gibi / Kil sıvıyor kat kat.) **ah toy** ak balçık. **toy ayah** toprak, kil fincan.

toy (ıı.) Toy, şölen, düğün: “*Haziñnar, ostar, sulazıp ala, toydağı hıstar çili, çayhals turlar.*” N.Tyukpiyekov (Akağaçlar, titrek kavaklar, düğündeki kızlar gibi sallanıyorlar.) **pala toyu** çocuk toyu: “*Min törıp parğanımda, pala toyına Porço uucam kili pirtır.*” G.Kazaçınova (Ben doğunca çocuk olma düğününe Porço ninem gelivermiş.) **sas toyu** saç (kesme) toyu. **toygá hıgır-** düğüne davet etmek. **toy it-** düğün yapmak.

toyla- Toy etmek.

toylat- Toy ettirmek.

toylıg s. Gebe, hamile.

toyma Bir tür et yemeği.

toyman s. Boynuzsuz: “*Pır toyman hara ahsah hoyıcah.*” V.Kobyakov (Bir boynuzsuz, kere, aksak koyun.)

toyraña- 1.Ayak üzerinde zıplattmak. 2.Tek ayağı aksayarak gitmek.

toysih s.Tok.

toyzah (akağaç kabuğundan) Kap.

toza- Meydana gelmek, oluşmak.

tozar- Ağarmak, beyazlaşmak: “*Sırayı tozarta tart parğan.*” N.Domojakov (Yüzü beyaza kesilmiş.)

tozın- (ı.) Toz çıkmak.

tozın- (ıı.) Doymak: “*Paza ol stol kistinde uluğ aalçı çili, odırıp, azıranıp, tozınıp odırçathan polça.*” V.Kobyakov (Yine o masa başında saygın misafir gibi oturup, beslenip doyarak oturuyor.)

tozın 1.Toz, küçük toprak parçacığı: “*Tartılıp tozın ködirilçe.*” A.Topanov (Çekilip toz yükseliyor.) 2.Toz, küçük parçacık: “*Sooñ kiide hıbiñnançathan harnıñ tozını turça.*” A.Kuzugaşev (Soğuk havada savrulan karın tozu duruyor.)

tozınna- Tozlanmak.

tozınıñ s.Tozlu: “*Hadıl tozınıñ tuban / Soonca la pulğal tur.*” V.Maynaşev (Kat kat tozlu duman / Arkasından yükseliyor.) **tozınıñ çol** tozlu çol.

tozırat- (gözlerini) Patlatarak, çıkararak bakmak: “*Tozırada körgen harahtarınañ Arkaşanıñ holındağı halın butılkanı körgen.*” V.Tatarova (Çıkararak baktığı gözleriyle Arkaş'ın elindeki büyük şişeyi görmüş.)

töbek (hayvanda) Husye, taşak.

töbel (at alnında) Akıtma.

töbeldirik (koçun çiftleşmesini önlemek için bağlanan) Önlük.

töbellig s.Akıtmalı. **hamağında töbellig** alını aıtmalı.

töbin 1.s.Aşağı, aşağıya, aşağıda: “*Suğ töbin köbizñ pözik, sılağay, çoon tirekter ösklepçe.*” G.Kazaçınova (Irmak aşağı çoğunlukla yüksek, düzgün, kalın kavaklar yetişiyor.) **pazın töbin tut-** başını öne

eğmek. **töbin kör-** aşağı bakmak. **inıs töbin oyla-** aşağıya doğru koşmak. 2.s.Alçak, basık, düşük. 3.s.Ucuz

töbin tüs- 1.Aşağı inmek. 2.Fiyatı ucuzlamak.

töbinkı s. Aşağıdaki, alt taraftaki. **töbinkı çir** yer altı dünyası. **töbinkiler** yer altı dünyasındakiler.

töde 1.Temel. 2.Kabza, sap. **piçah tödezi** bıçak sapı. 3.Çubuk

tödır 1.s.Ters, zıt, geri. **Tört hanattıg hus, tödir tüktig añ.** –Bilmece, kelebek. (Dört kanatlı kuş, ters tüylü av.) 2.zf.Tersine, aksine, geri: “*Tödır aylanıbizıp, pazoh multiin iñnine ködirçe.*” V.Tatarova (Geri dönüp, yine tüffeğini omzuna alıyor.) **tödır aylan kil-** geri dönüp gelmek. V.Tatarova **udur tödir** karşılıklı.

tödır azah zool. Köstebek.

tödırle- 1.Geri çekilmek, geri dönmek. 2.Direnmek, ayak diremek, inat etmek, karşı gelmek: “*Şahıada on pis çılga çitire toğın salğan Sanpir apsah taa tödirlepçe.*” S.Çarkov (Madende on beş yıl kadar çalışan Sanpir ihtiyar da karşı çıkıyor.)

töge 1.Kalas, kütük: “*A sın timir tögede, sın timir paltınañ pastarın üze kistirercikter.*” G.Kazaçınova (Ve gerçek demir kütükte, gerçek demir baltayla başlarını kesip koparırlarmış.) **Abaa pirzeñer, abaa param; tögee pirzeñer, tögee param.** –Atasözü (Ayıya verirsiniz, ayıya varayım kalasa verirsiniz, kalasa varayım.) **Çobağlıñnıñ alında çoon töge.** –Atasözü (Mustaribin önünde kalın kütük.)

tögde Kısa mızrak.

tögil- Dökülmek: “*Hayda pıstıñ hanıbis köp tögilgen.*” İkapçıgaşev (Nerede bizim kanımız çok döküldü.)

tögın- Mideye indirmek, fazla içmek.

tögıs Dökme, döküş, serpme.

tögıs- Karşılıklı dökmek, serpiştirmek.

tögüg 1.Ölü için kesilen kurban. **tögüge sohan mal** ölüye kurban edilen mal. 2.Bu kurbanın eti.

tök- 1.Dökmek: “*Min pu nimenı tögıbis kilim.*” V.Şulbayeva (Ben bunu döküp geleyim.) **suğ tök-** su dökmek. 2.Dökmek, akıtmak **harah çazı tök-** gözyaşı dökmek. **han tök-** kan dökmek.

tökem 1.Destek dayanak. 2.Dayanışma. 3.Vasi. **tadar ondayınañ tökem kızı tayızı polcañ** Hakas geleneklerine göre vasi dayıdır.

tökpes Kütük, ağaç kütüğü: “*İrik tökpes pol parğan çili pıldırceñ.*” A.Çerpakov (Çürük kütük olmuş gibi hissetmiş.) **Tökpes ibire altın ot ös partır.** – Bilmece, parmak, yüksük ((Kütük etrafında altın ot bitmiş.)

tökpeste- Yakıt için kütük kesmek.

tökpeştig s.Kütüğün çok olduğu yer, kütüklü.

töktür- Döktürmek, akıttırmak.

töl 1.Nesil: “*Adın tölden tölge kanal aparar.*” İ.Kapçıgaşev (Adını nesilden nesile kanal eder.) **tölden tölge pis mında çurtabis** nesilden nesile biz burada yaşıyoruz. 2.Çocuk, döl: “*Purunğı çon pu aday işpes açıg suğnu ikı tölge çitire amzirğa çaratpacañnar.*” V.Tatarova (Eskiler bu köpek içmez içkiyi ikinci çocuk oluncaya kadar tatmaya bile izin vermemişler.) **töl çoh** çocuksuz, kısır. **aday töli** köpoğlu. **tölge tudıdamızlık** olarak beslenmek.

töle- Ödemek: “*Ödis tölebezem, obal polar.*” M.Kilçiçekov (Ödünç ödemezsem, felâket olur.)

töle Aralıksız, fasılasız, mütemadiyen.

töleg 1. Ödeme, ücret. 2.Ceza. **kvartıra üçin töleg** daire için ödeme. **töleg çoh** ücretsiz. **töleg al-ücret** almak.

tölege Bir yaşında kuzu.

tölel- Ödenmek.

töles- Birlikte ödemek.
tölet- Ödetmek.
tölettir- Ödetmek **nalöğ tölettir salarğa** vergi parasını ödetmek.
tölke Büyü, fal. **tölke sal-** fal açmak.
tölkeci Büyücü, falcı.
tölkele- Fal bakmak, büyü yapmak: “*Öör pazu haydağ-da çazıt öndaylarınan tölkeleen.*” N.Nerbışev (Sürü lideri, gizli hisleriyle fal bakmış.)
töllen- Döllenmek, çoğalmak.
töllig s. Döllü, döllenme kabiliyeti olan.
tölön Dalak krş. **tilen.**
tömeg 1.Komite, meclis. **uluğlar tömee** büyükler meclisi. 2.Temel, esas.
töñ Tepe, yükseklik: “*Ol munnañ irah nimes, töñde.*” A.Çerpakov (O, buradan uzak olmayan tepede.)
töñercik (koçun husye torbasından) Torba, dağarcık.
hazih salcañ töñercik aşık kemiği konan torba.
töñey Tepe, tepecik.
töñeyek Hörgüç **arğazında iki töñeyektig tebe** iki hörgüçlü deve.
töñeyektig Hörgüçlü **arğazında iki töñeyektig tebe** iki hörgüçlü deve.
töñicek Tepecik: “*Kör odırğan töñicekti dee hucaptap polarzın ma?*” N.Nerbışev (Bak şu duran tepeciği de kucaklayabilir misin?)
töñnig Tepeli, tepelik yer.
töñis Soylu kişi.
töñmel bk.töñ
töö Un eleme teknesi. **un ilgeceñ töö** un eleme teknesi.
tööy s.Benzer, gibi: “*Sınap taa, Kazar hustar tilin pılçetkenge tööy.*” V.Tatarova (Gerçekten de Kazar, kuşların dilini biliyormuş gibi.) **töp-tööy** çok benzer, tıpkı. **oolah pabazına uğaa tööy** çocuk babasına çok benzer. **töleenî alğanına tööy bolcañ** ödenen alınana benzer (ne ekersen onu biçersin.)
tööyle- Benzemek, benzeşmek.
tööyles Benzeşme.
tööyles- Benzeşmek.
tööylet- Benzetmek.
töp Zirve, şahika. **kün töp turıbıstı** güneş zirveye çıktı.
tör (ı.) Baba evi.
tör (ıı.) Köşebaşı, başköşe: “*Marğa tıp attıg ipçi, tördegi tözek alında turçathan.*” İ.Kotyuşev (Marğa adındaki kadın, başköşedeki döşek önünde durmuş.) **İcezi çabalnıñ palazın alba, izigi çabalnıñ törine odırba.** –Atasözü (Annesi kötünün kızını alma, kapısı kötünün başköşesine oturma.) **izik isker, tör kider.** –Atasözü (Kapı doğuda, tör batıda.) **tört çastıg** dört yaşında.
töre Töre, düzen.
töre- Doğmak: “*Hul polarğa törebeebis.*” V.Maynaşev (Kul olmaya doğmadık.) krş.**töri-**
törel 1.Soy, köken. 2.Akraba
töremil 1.Günlük, olağan, rutin **normaların töremil azıra toldırçalar** günlük iş normlarını fazlasıyla gerçekleştiriyorlar. 2.Fasilasız, arsız, devamlı: “*İcezi töremil as çarbazınan, ügüre haynatçan.*” N.Tyukpiyev (Annesi devamlı buğday yarmasıyla çorba kaynatıyormuş.)
törgin
töri- 1.Doğmak. **Alğ töreennî sağıstıg it polbassın.** –Atasözü (Budala doğanı, akıllı yapamazsın.) **Ah piideñ çüs ah pii törıpçe,** -Bilmece, sınırlar (Ak kısırdan yüz ak kısırdak doğar.) 2.mec.Doğmak, ortaya çıkmak: “*Min körgende, anıñ pozında haydağ-da sağıs törıp parğanı ile.*” V.Tatarova (Ben gördüğümde, onda

herhangi bir düşünce doğduğu açık.) **naa ay töri-** yeni ay doğmak. **töreen çir** anayurt, doğum yeri **töreen til** ana dili. **hada töreen harındas** öz kardeş.
törık Yazgı, kader.
törıkçin Yaratık, mahluk.
törıt- Doğurmak: “*Ol turada ipçizi Hızına pis ool paza pır hus törıt pirgen.*” A.Çerpakov (O evde karısı Hızına, beş oğul ve bir kız doğurmuş.)
tört s. Dört: “*Tört attı hañaağa kölip.*” V.Kobyakov (Dört atı arabaya koşup.) **tört azahıtıg** dört ayaklı. **tört terpektig** dört tekerlekli. **tört hırlıg** dört köşeli.
törtünci s.Dördüncü. **törtünci glava** dördüncü bölüm.
törtkil s.Dörtgen, dört köşeli: “*Aaldañ tastıhti arah, töñde törtkil siden istinde pözik ah tas turça.*” A.Çerpakov (Köyden dışarda, tepede dört köşeli çit içinde yüksek ak taş duruyor.) **törtkil çollıg** kareli, damalı.
törtöleñ zf.Dördü birlikte.
törttig s.Dördünde, dört yaşında **palam törttig** çocuğum dördünde.
tös (ı.) 1.Döş, göğüs: “*A-a, - töş tarta ün sıgar salğan ol.*” A.Çerpakov (Ah-a, ha – göğüs çekerek ses çıkarıyor o.) 2.Dağ yamacı: “*Abañ, attı noğa töşke husçazın?*” N.Tyukpiyev (Babacığım atı niçin yamaçta sıkıştırıyorsun.) **Tögee tunmas paltı, töşke sıhpas at.** –Atasözü (Kütüğü kesmez balta, yamaca çıkmaz at.)
tös (ıı.) Ruh. **arıg töster** iyi ruhlar, **hara töster** kötü ruhlar. 2.Tılsım. 3.Kök, öz, esas?
töste- Temelini atmak, kurmak: “*Rayonda in pastağı kolhoztı töstirge çarathannar.*” M.Kokov (İlçede ilk kolhozu kurma kararı almışlar.)
tösteg Temel, esas, baz, dayanak.
töstegci Kurucu, müessis, banı.
töstel- Kurulmak, temeli atılmak: “*Ol polğan Altın çulnıñ pastap töstelgen tuzi.*” M.Kokov (O Altın Çul’un ilk kurulduğu zaman olmuş.)
tösten- Kurulmak, inşa edilmek.
töstes- 1.Birlikte temellenmek, esasa bağlanmak, tesis etmek. 2.Birlikte dağa çıkmak.
töstet- Kurdurmak, tesis ettirmek, temeğe bağlamak, bir esasa bağlatmak.
töstig s.Yamaçlı.
töstik (ı.) gr. Kök.
töstik (ıı.) Göğüslük, döşlük.
töstüp Kam ruhu.
töylek Zar, kabuk.
töze- Döşemek, sermek: “*Hızı, ças ottı hañaağa tözeglep, saphılarını ipti salğlaan.*” N.Tyukpiyev (Kızı, yaş otu arabaya döşeyip, tırpanları düzgünce koymuş.) **skatert töze-** masa örtüsü sermek, **tözek töze-** döşek sermek, **tas töze-**(caddeye) taş döşemek.
tözek (ı.) Döşek: “*Üstünde kiden hıptıg tözek.*” A.Çerpakov (Üstünde keten kılıflı döşek.) **küp tözek** yumuşak döşek,
pağa tözeği su yosunu, deniz yosunu.
tözek (ıı.) Zemin, fon.
tözel- Döşenmek: “*Hañaada tözelgen nımzah ot.*” N.Tyukpiyev (Arabaya döşenmiş yumuşak ot.) **kibis tözelgen tör** halı döşeli (saygınların oturduğu) yer.
tözen- Döşenmek: “*Tözen kilgen odınañ adın azıraan.*” N.Tyukpiyev (Döşenen otuyla atını yemlemiş.)
tözendi Zemin.**ib tözendizi** evin zemini.
tözet- Döşetmek.
tözetür- Döşettirmek.

traditsiya Gelenek, âdet.
traditsiyalıg s. Geleneksel.
trafaret Resim kalıbı.
traferattıg s. Resim kalıbıyla yapılmış: resim kalıbıyla ilgili..
tragediya Trajedi, facia.
tragediyalıg s. Trajik.
trahoma Trahom.
trahomalıg s. Trahomlu.
trakt Büyük yol.
traktat Tez.
traktor Traktör: “*PİR kün kolhozha örnıştığ habar kilgen, - traktor kilçe!*” M.Kokov (Bir gün kolhoza mutlu haber gelmiş, - traktör geliyor!)
traktorist Traktörcü, traktör şoförü: “*Traktorist traktorın serey altına çörgizerge hışurtubışanda, çon oñar-tisker atıhhan.*” M.Kokov (Traktörcü traktörünü ambar altına götürmek için çalıştırdığında, halk oraya buraya kaçışmış.)
tral’şçik Mayın tarayıcısı.
tramplin Trampelen.
tramvay Tramvay.
transformator Transformator.
transkribovat pol- Transkripsiyon yapmak.
transkriptsiya Transkripsiyon.
translirovat pol- Yayınlamak.
translyatsiya Yayınlama, naklen verme.
transmissiya Transmisyon tertibatı.
transparant 1. Pankart. 2. Çizgili kağıt.
transport Ulaşım. **suğ transportı** su ulaşımı, **timir çol transportı** demir yolu ulaşımı.
transportir Açıölçer, iletke, minkale.
transportyör Zırhlı araba.
tranşeya Siper.
tranzit Transit.
tranzittıg Transit, transit olarak.
trapetsiya Trapez.
trassa Hat, yol.
traur Yas, matem.
traurlıg Yaslı, matemli.
travma Travma.
trebovaniye Belge, sipariş belgesi.
trener Antrenör.
trenirovat pol- Antrenman yaptırmak.
trenirovka Antrenman, idman.
trest Tröst.
trevoga Alârm.
tribun Hatip ve gazeteci.
tribuna Tribün: “*Manoñ Petroviç tribunadañ iskîrgen: - Amdı üs at çüğüner.*” İ.Kostyakov (Manon Petroviç tribünden duyurmuş: - Şimdi üç at koşacak.)
tribunal Mahkeme.
trigonometriya Trigonometri.
trikotaj Trikotaj.
trillion Trilyon.
trilogiya Triloji.
trimuftıg Zafer, zaferle ilgili.
triumf Zafer.
trofey Ganimet.
tropiçeskay s. Tropikal.
tropik Tropik.
tros Halat.
trotuar Kaldırım: “*Trotuarca parçathan çon arazına kırzeñ, sıhçañ oñdayı çoğıl.*” G.Topanov (Kaldırımında yürüyen insanların arasına girsene çıkamazsın.)
truba Boru.
trudoden’ İş günü.
truppa Trup.

tryum Sintine, gemi ambarı.
tryumo Büyük ayna.
tsarizm Çarlık,
tselluliod Selüloit
tsellyuloza Selüloz.
tsement Çimento. **tsement zavodı** çimento fabrikası.
tsementa- Çimentolamak.
tsementner Kental.
tseentr Merkez.
tseentral’nay Merkezî.
tseentralizatsiya Merkezileştirme.
tsenzura Sansür.
tsıgan Çingene.
tsikl Çağ, devir, devre.
tsilindr Silindir.
tsink Çinko.
tsirk Sirk.
tsirkul’ Pergel.
tsitadel Kale.
tsitata Alıntı, iktibas.
tsitrus bot. Turuçgiller.
tsivilzatsiya Uygarlık.
tsivilizovannay Uygur.
tualet 1. Giysi. 2. Tuvalet masası. 3. Tuvalet.
tualetnay s. Tuvalet. **tualetnay sabın** tuvalet sabunu.
tuban Duman, sis, pus: “*Kök tuban çili körine tüze / Köglıg gorodtar hol saapça.*” S.Kadışev (Gök duman gibi görünerek / Neşeli şehirler el sallıyor.) **sıs tuban** soğuk pus. **hoııg tuban** koyu duman.
tubanañ sag.zool. Sivrisinek krş. **sarıg seek.**
tubanna- Dumanlanmak, sislenmek, puslanmak.
tubannan- Dumanlanmak, dumanı tütme: “*ızıkteñ ah tubannanıp, kire salğan sooh kii.*” A.Kuzugaşev (Kapıdan ak duman olup giren soğuk hava.)
tubanıg s. Dumanlı, sisli, puslu.
tubay zool. İspinoz. **tubay aalğa kilibisse hatıg çıl polar** ispinoz köye gelirse zor yıl olur.
tuberkulyoz tıp. Verem, tüberküloz.
tuberkulyoztıg s. Veremli, tüberkülozlu.
tubulğa Toynaktaki aşık kemiği.
tuçah tıp. Epilepsi, sara nöbeti krş. tutçah.
tuçahtıg s. Epilepsili, sara nöbeti olan krş. tutçahtıg.
tuda Tutacak, kulp, kol: “*ızık tudazın harbalap azıbışan.*” A.Çerpakov (Kapı kolunu yoklayıp açmış.) **köneges tudazı** kova kulpu. **ızık tudazı** kapı kolu.
tudam Tutam. **pır tudam ot** bir tutam ot. krş. **tudım tudan** 1. Sıtma, malarya. **tudan ağırlıg kızı** sıtmalı kişi. 2. Sıtma nöbeti.
tudıg 1. Tutma, yakalama, avlama. 2. Durma, ara verme **tudıg çoh** durmadan, ara vermeden: “*Kii çitpinçetken çili, tuñ alıp polbinça, anañ tudıg çoh turaa toldıra eerep sıhça.*” V.Şulbayeva (Hava yetmiyormuş gibi, nefes alamıyor, sonra durmadan ev dolusu katıla katıla gülüyor.)
tudıl- 1. Tutulmak, yakalanmak, ele geçmek **holğa tutılmas uzun ool** elle tutulmaz uzun oğlan (bil.lota balığı). 2. Sıkışma, sıkılma. 3. Tutunmak: “*At üstünde tudılarğa sidik.*” F.Burnakov (At üstünde tutunmak güç.)
tudılıs 1. Engel, mania. 2. Tutulma, tutuluş.
tudılıs- Birlikte engel çıkarmak, mani olmak.
tudım Tutam, bir avuç, demet **sağalaa sap-sarıg pilecee pır tudım** sakalı sapsarı salkımı bir tutam (bil.arpa.) krş. **tudam**

tudin- 1.Tutunmak: *Tabılğatha pik tudınıp alıp, ol sibını uzurıp aldım.*” M.Çebodayev (Erkeç sakalina tutunup, o lâden ağacını kesiverdim.) M.Çebodayev 2.*mec.* Tutunmak, direnmek, dayanmak: “*Sidikteñ sîrer prayziñar horihpaazar, pik tudinğazar, çe min, min ne çalğışhan horihham.*” S.Çarkov (Güçlükten siz, hiçbiriniz korkmadınız, iyi tutundunuz, fakat ben, sadece ben korktum.) 3.Tutmak: “*Holında porçolar tudın salğan Payan kîr kilgen.*” S.Çarkov (Elinde çiçekler tutan Payan girip gelmiş.)

tudincah El çantası.

tudincahtıg s.(el) Çantalı, çantası olan: “*Holında uluğ tudincahtıg kîrçe Klanya.*” V.Şulbayeva (Elinde büyük çantayla giriyor Klanya.)

tudıms- Tutuşmak, birbirini tutmak: “*Ağın suğlar, horımnar urunza / Holıbıstı tudınızıp irtçeñmiş.*” İ.Kapçıgaşev (Akarsular, kayalıklar rastlasa / El ele tutuşup, geçiyorduk.)

tudıs- 1.Tutuşmak, birlikte tutmak. 2.Tutuşmak, kapışmak, dövüşmek, vuruşmak: “*Sıdır kızıdeñ tudızarğa daa timde.*” A.Çerpakov (Gücünün yetebileceği kişiyle tutuşmaya da hazır.) 3.Savaşmak: “*Han töğilçe, natsiyalar tudısçalar.*” V.Şulbayeva (Kan dökülüyor, milletler savaşıyor.)

tudıs 1.Mücadele, tutuşma, mücadeleye tutuşma: “*Hada, pîrge tudızarğa kîrek.*” V.Şulbayeva (Birlikte mücadele etmek gerekir.) 2.Muharebe, savaş: “*Hacan ol çaada, urcınañ harbazıp, tudıs çörgende.*” S.Çarkov (O savaşta, düşmanla kapışıp savaştığında.) 3.Güreş.

tudışah s. Kavgacı, dövüşken: “*Paza tudışah, çe ülgüdegilerneñ urlaspinçam.*” V.Şulbayeva (Yine kavgacı, fakat iktidardakilerle düşman olmuyorum.)

tudus 1.Tüm, hep, bütün, tamamen, büsbütün. 2.Aralıksız, fasılasız.

tuflya İskarpın, ayakkabı.

tuğ (ı.) Gölcük, havuz krş. **tuğor.**

tuğ (u.) Kısır (hayvan.)

tuğ (uu.) Tuğ, bayrak.

tuğ- 1.Yavrulamak. 2.Yumurtlamak **tört azahtıg nımırha tuupça.** –Bilmece, uçar sincap (Dört ayaklı yumurtluyor.)

tuğa sag. Boyunduruk krş. **tüge.**

tuğan Akraba: “*Annañ hada pray tuğannarıbıs.*” G.Kazaçınova (Onunla birlikte bütün akrabalar.) **Sarnazarğa çat çahsı, çobalıbıssañ, tuğan çahsı.** –Atasözü (Eğlenirken yad güzel, kötüleşince akraba güzel.) **çağın tuğan** yakın akraba. **ırahı tuğan** uzak akraba.

tuğannas- Akraba olmak: “*Tilem oolnıñ uluğları, haram Haroolnıñ hıznı hudalap, tuğannazarğa tıdımıncetken.*” N.Tyukpiyev (Tilem oğlanın büyükleri, cimri Harool’un kızını alıp, akraba olmaya kararlıymış.)

tuğanıg s. Akrabalı, akrabası olan.

tuğansıras Akrablaşma, akraba olma.

tuğba Doğum. **tuğba çalaas** yeni doğmuş, yeni doğan.

tuğbas Kısır.

tuğla- 1.Sönmek, sönmekleşmek. 2. Birini gölgede bırakmak, önüne geçmek. 3.Yolunu kesmek, önünü almak. 4. Suya bent çekmek krş. **tuğla- (u.)**

tuğma Yeni doğmuş, bebek: “*Konsar aahtap ulğapçathan tuğmazın çasharça.*” S.Karaçakov (Konsar bağırıp duran bebeğini yatıştırıyor.)

tuğula- bk. **tuğla-**

tuhur Küt, kör, keskin olmayan krş. **tombır.**

tujurka Ceket.

tul (ı.) zool. Beyaz somon.

tul (u.) 1. Matem, yas. 2. Dul. **tul hat** dul kadın.

tula sag. Balçık krş. **tlo.**

tulaa Tümsek, tepe. **abanıñ tulaazı** ayının başı.

tulağa (ı.) Tolga, miğfer, yüz zırhı.

tulağa (u.) Yatak altı.

tulağalıg s. Miğferli.

tulban Dul erkek.

tulbar Yügarak at, tolpar.

tulğa- (ı.) Kaplamak, bürümek, örtmek: “*Sin tulğazañ daa kün haraan.*” N.Tinikov (Sen kapatsan da gün ışığını.) **hara pulut tigir kögin tulğadı** kara bulut mavi göğü kapladı. 2. Kapatmak, engel olmak: “*Miniñ çolımnı tulğapça ol.*” V.Şulbayeva (Benim yolumu kapatıyor o.)

tulğa- (u.) 1. Şahlanmak. 2. Çırpınmak **Sügen İstinde sortan tulğapça.** –Bilmece, yürek. (Kirtil içinde turna balığı çırpınıyor.) 3. *mec.* Şahlanmak: “*Kıstep, at çili tulğap tur.*” S.Kadışev (Kışneyip, at gibi şahlanıyor.)

tulğal- Kaplanmak, örtülmek, kapanmak, çevrilmek: “*Astıh halğan, çoli tulğalğan alay mikee tüsken kıziler am daa kilibışçe.*” A.Çerpakov (Kaybolan, yolu kapatılan veya kandırılan kişiler hâlâ geliyorlar.) **tigir pulutnañ tulğal-pardı** gök bulutla kaplandı. **tamarı tulğal-** damarı tıkanmak.

tulğat- Şahlandırmak, şaha kaldırmak.

tulğor Gölcük, havuz krş. **tuğ.**

tuluñ Belik, iki saç örgüsü (kadının evli olduğunu gösterir.): “*İrniñ holi hatıg polcañ / İgır tuluñ çulılcañ.*” M.Kokov (Erin eli ağır imiş / Kıvrık belik yolunmuş.)

tuluñniğ s. 1. Belikli: “*Tükpek naahtıg paza hıralıbışhan tuluñniğ Marğa tıp attıg ipçi*” İ.Kotyuşev (Tombul yanaklı ve kırılmış belikli Marğa adındaki kadın.) 2. **Tulunniğ hat** Dul kadın. **Palğastıg çirde çörbe, palalıg hat alba; tlohğ çirde çörbe, tuluñniğ hat alba.** –Atasözü (Çamurlu yerde yürüme, çocuklu kadın alma, balçıklı yerde yürüme, dul kadın alma.)

tulup (ı.) Tulum, dağarcık, torba: “*Amdı tulubında huruğ-harıg la halastar.*” A.Çerpakov (Şimdi torbasında kuru ekmekler.)

tulup (u.) sag. Hediye, armağan.

tuma Demircilik ruhu.

tumağa bk. **tulağa**

tumah 1. Duvak, gelinin yüz örtüsü.. 2. Kadın şapkası.

tumahtan- Yüzünü duvakla örtmek.

tumara- Uyumlamak krş. **tunara-**
tumay s. Sessiz, sakin, konuşmayan, içe kapanık.

tumbah 1. İplik ucu. 2. İplikte düğüm.

tumpah bk. **tumbah**

tumboçka Komodin: “*Orğannarıñ hırında tumboçkalar.*” V.Şulbayeva (Yatakların yanında komodinler.)

tumzuh 1. Burun: “*Küreñ attıñ tumziina çapsınıbışhan.*” N.Domojakov (Yağız atın burnuna yapışmış.) 2. Gaga: “*Tükpeyçetken nimeni tumzuğınañ hağıbışhan.*” N.Domojakov (Tümseklenen şeye gagasıyla vurmuş.)

tun İlk, birinci. **tun oolğım** ilk oğlum, **tun pala** ilk çocuk: “*Tun palamniñ tun palazı.*” V.tatarova (İlk çocuğumun ilk çocuğu.)

tun- Sağır olmak: “*Pis, tigir satıraan çili, kineñ nıziri tüsken dıaz muzıkazına tun parğan odırçabıs.*” V.Tatarova (Biz, gök gürleri gibi, aniden bağırılmaya başlayan caz müziğinden sağır olup oturuyoruz.)

tunara- Uyumlamak krş. **tumara-**

tuncuh Burun: “*Habonñ tadılığ ızı tunçuha saphan.*” N.Domojakov (Kavın tatlı kokusu burna çalınmış.) krş. **tumzuh.**

tuncuhtıg s.Burunlu.

tundır- Sağır etmek.

tundra Tundra.

tunğus (ı.) Evenk.

tunğus (u.) (çadırdı duman deliği) Kapağı. **tündük çapçañ tungus** baca kapatma kapağı.

tunğus (ıı.) 1.İlk defa doğuran. **tungus ipçi** ilk doğumunu yapan kadın. 2.İlk defa yumurtlayan. **tunğus nımırha** ilk yumurtlanan yumurta.

tun ipçi Henüz doğurmamış kadın.

tuñma Küçük kardeş: “*Tireek tuñma ıcezin tuñ kökteptir, andağoh tapsabas, çooğı sıhpınça.*” A.Çerpakov (Tireek kardeş annesine çok çekmiş, onun gibi sessiz, konuşmaz.) **hıs tuñma** küçük kız kardeş.

tunnel Tünel.

tunuh 1.Sağır. **Toshan harın ügredirge tunuh.** -Atasözü (Doymuş karın öğretmeye sağır.) **tunuh tabıs** boğuk ses. **tunuh soglasnay gr.** sağır (boğuk) ünsüz. 2. Issız, تنها **mında tunuh çir** burası issiz bir yer.

tunustıg s.Sağır edici.

tur- 1. Durmak, kalmak. **Taynabin çibe, tamaañda turıbizar.** -Atasözü (Çiğnemedi yeme, boğazına takılır.) **min alarda turğam** ben onlarda kaldım. 2. Kalkmak, uykudan uyanmak: **İRte turğan hushacah nimiske tüzedir, ırte turbaan hushacah harağın çuhçıp odıradır.** -Atasözü (Erken kalkan kuşuk yemişe düşer, erken kalkmayan kuşuk gözünü ovalar.) 3.Kalkmak, yerinden doğrulmak: “*Ködürinerge itçe, ce tur bolbinça.*” V.Şulbayeva (Doğrulmak istiyor, fakat kalkamıyor.) 4.Fiyatında, değerinde olmak. **nincee turça?** ne kadar, fiyatı ne?. 5. Şimdiki zaman bildiren ek: **kil tur** geliyor. **kör tur** bakıyor. 6.Hareketin sürekliliğini ifade eder: “*Paynuş minñ hırımında külin turça.*” V.Şulbayeva (Paynuş benim yanımda gülüyor.) “*Sirer odır turıñar.*” V.Şulbayeva (Siz oturunuz.)

tura (ı.) 1.Ev: “*Min anı turaa kirbessim!*” V.Şulbayeva (Ben onu eve sokmam!) **ağas tura** ağaç ev. 2.Oda: “*Tura ortızında stol.*” V.Şulbayeva (Oda ortasında masa.) 3.Bina 4.şehir.

tura par- Yorulmak.

turañhay At yorgunluktan durma.

turacah Küçük ev.

turay Çizme konçu krş. **türey.**

turbina Türbin.

turçathan s.Durgun, akmayan **turçathan suğ** durgun su, akışsız su.

turğıs- 1.Dikine koymak, kaldırmak, dikmek. **pamyatnik turğıs-** heykel dikmek. 2.Kaldırmak, uyandırmak.3.Koymak: “*İzebıneñ çarımız ızıl parğan butılka, sığarıp, stolğa turğısça.*” V.Şulbayeva (Cebinden yarısı içilmiş şişe çıkarıp, masaya koyuyor.) **suriğ turğıs-** soru sormak: “*Suriğni köni turğısçam: alay ol, alay pıs.*” V.Şulbayeva (Soruyu doğru sorayım: Ya o, ya biz.) 4.Yapmak: “*Ağas kirtip, turacah turğızıp alarğa.*” V.Şulbayeva (Ağaç yontup, küçük ev yapmak için.) **toğışha turğıs-** işe sokmak.

turğıstır- 1.Diktirmek, kurdurmak. 2.Kaldırtmak, uyandırtmak.

turğızıl- 1.Dikilmek, kurulmak. 2.Uyandırılmak, kaldırılmak.

turğızıs- 1.(birlikte) Dikmek, kurmak. 2. (birlikte) Kaldırmak.

turğızıs 1.Dikme, dikiş, yükseltme. 2.Uyandırış, uyandırma, kaldırma .

turğuspa 1.Hamur teknesi. 2.Küçük ağaç fiçı.

turıs- 1.(birlikte) Durmak, beklemek. 2.(birine) Arka çıkmak, savunmak: “*Min oolğımniñ üçün turızam.*” V.Şulbayeva (Ben oğlum savunuyorum.)

turısçı Savunucu, savunan, müdafî.

turist Turist.

türkmen Türkmen.

turlaah- 1.İhtiyarlamak, yaşlanmak. 2.Bir yere alışmak.

turlağ 1.İn, yatak. 2.Yerleşik, bir yerde oturma.

turna Turna. **turna çılı** turna yılı (hayvan takviminin 11. yılı.)

turnik İdman için sabit yatay çubuk.

turnir Turnuva. **şahmat turnırı** satranç turnuvası.

turtuh s.Kararsız, mütereddit, ürkek, çekingen.

turtuh- Ürmek, çekinmek, mütereddit davranmak, kararsız kalmak: “*Ol Timurnı pır dee nımedeñ turtuhpazınıñ üçün uluğlacañ.*” İ.Topoyev (O, Timura, hiçbir şeyden çekinmediği için saygı gösteriyor.)

turtuhpas s.Cesur, gözüpek, kararlı, korkusuz.

turum (ı.) Kesilmiş büyük baş hayvan. **turum idı** büyük baş hayvan eti.

turum (ıı.) Çok büyük. **turum haya** devasa kaya.

turum Öksü: “*Anıñ ornında çitire köybeen turunnar la pulazıp...*” V.Kobyakov (Onun yerinde yeterince yanmayan öksüler tütüp...) **Çalğıs turun köyerin dee köybes, ısı taa sığararın sığarbas, çalğıs kızı çurt taa tudarın tut polbas homih taa honarın hon polbas.** -Atasözü (Yalnız öksü yanarın da yanmaz, is de çıkarmasını çıkarmaz, yalnız kişi yurt da tutarını tutamaz, hayat da yaşayışını yaşayamaz.) **çalğıs turun çada köybeen.** -Atasözü (Yalnız öksü yanmaz.)

turuncı kız.Sonuncu (çocuk) **turuncı pala** sonuncu çocuk.

tus (ı.) 1.Tuz. **tus sal-** tuz koymak. **Açıına tus salba, ayranına süt urba.** -Atasözü (Acısına tuz ekme, ayranına süt dökme.) 2.Tuzla ilgili. **tus zavodı** tuz fabrikası. **tus tartarğa parıbışhan** tuz çekmeye gitmiş (ölmüş). **as-tus** tuz ekme.

tus salcañ Tuzluk.

tus (ıı.) 1.Zaman: “*İrgi tustıñ soonda, pıstıñ tustıñ alında.*” V.Tatarova (Eski zamanın sonunda, bizim zamanın başında.) **Ças ağastı huraalahha eg, olğannı tuzında ügret.** -Atasözü (Yaş ağacı kurumadan eğ, çocuğa zamanında öğret.) **çarıh tus** gündüz. **amır tus** sakin zaman. **çaa tuzında** savaş zamanı. **sooh tustarda** soğuk zamanlarda. **pastağı tusta** önce, ilk önce. **sidik tus** zor zaman.2.gr. Zaman. **polçathan tus** şimdiki zaman. **polar tus** gelecek zaman. **polğan tus** geçmiş zaman.

tushah (ı.) 1.s.Yaramaz. 2.zf.Yaramazlık.

tushah (ıı.) Hastalık.

tusta zf. Sırada, o zaman: “*Çon pray daa çul parğan tusta.*” İkostyakov (Halkın bütünüyle toplandığı sırada) **ol tusta** o sırada, o zaman. **sah ol tusta** tam o sırada. “*Ol tusta pabazı ıcezıneñ, hada stol kistinde çey ızıp odırğan polğannar.*” O sırada babası annesiyle birlikte masa başında çay içip oturuyorlarmış.)

tusta- Tuzlamak:

tustaan Tuzlanmış, salamura, turşu: “*Tustaan üğürsünü hıcvrada taynap...*” A.Kuzugaşev (Salatalık turşusunu kütürtüyle çiğneyip...)

tustal- Tuzlanmak.

tustas (ı.) Karşılaşma, karşılama, karşı gelme.

tustas (ıı.) Tuzlama, tuzlayış.

tustas- (birlikte) Tuzlamak.

tustat- Tuzlatmak.
tustıg s.Tuzlu. **tustıg daa köl adidırlar** tuzlu göl olarak da adlandırıyorlar.
tuş' Çin mürekkebi.
tut- 1.Tutmak, elinde bulundurmak: 2.Tutmak, avlamak "*Çazı aının tut polbazañ, aal malın kites sıhçazıñ!*" N.Tinikov (Ovanın vahşi hayvanlarını yakalayamazsan, köyün mallarını gözetliyorsun!) 3.(ayakkabı ayağı) sıkmak. 4.(bahse) Tutuşmak: "*Marka tudarğa haraşam.*" V.Şulbayeva (Bahse girmeye hevesleniyorum.) 5.Tutmak, alıkoymak: "*Sağam daa ol ıezine parıbizar, anı pır dee kızı tutpas.*" V.Kobyakov (Şimdi o annesine gidecek, onu tutacak hiçkimse yok.)
pazında tut- aklında tutmak: "*Alcıbay, ol sağıstı pazında tudıp, prayzın istip alıp, çoohtaan.*" S.Çarkov (Alcıbay, o fikri aklında tutup, hepsini dinleyip, konuşmuş.)
çol tut- yola koyulmak. **çurt tut-** ev yapmak. 6. (mal) Beslemek: "*Mal hazaada tutpacañ.*" P.Ştıgışev (Malı ahırda beslememiş.)
ırah tut- uzak tutmak. **hıpçah tut-** siniri tutmak. **öçes tut-** kin, öç tutmak. **çabalı tut-** kötülüğü tutmak. **ağırıı tut-** hastalığı nüksetmek. **sığa tut-** sıkmak. **çağın tut-** yakın tutmak.
tutçah 1.Sara, epilepsi. 2.Nöbet, epilepsi nöbeti, bayılma nöbeti krş. **talcah**.
tutçahtıg s.Bayıлма nöbeti olan krş. **talcahtıg**.
tuthın 1.Kız kaçırma. 2.Esir.
tuthınçı Kız kaçırıcı.
tuthınna- Kız kaçırıcı
tuthıs (ı.) Tutacak.
tuthıs (u.) Bebeğin ilk giysisi. **ırgı nımedeñ itken**
tuthıs eski kumaştan dikilen ilk giysi.
tutpacah Elde tutulan oyuncak. **ças pala holnañ tudarğa çitse ahsına suhcañ tutpacah itçeñner** küçük bebek eliyle bir şeyi tutacak çağa gelince ağzına sokacağı "tutpacah" yaparlar.
tutpah (hastalık) Nöbeti.
tutpas Tutmaç, hamun parçası.
tutpastıg s. İçinde hamur olan. **tutpastıg ügre** içinde hamur parçası olan çorba
tut(t)ır- Tutturmak, tutuşturmak: "*ıezıññ holına ahça tutırıp.*" V.Şulbayeva (Annesinin eline para tutuşturup)
tuu 1.zf. Tamamıyla, bütünüyle: "*Harağına tuu tıs parğan çılıtırma hara sazın.*" G.Topanov (Gözünü bütünüyle kapatan parlak siyah saçını.) **tıgır tuu puluttıg** gök tamamıyla bulutlu. 2.s.Tüm, hep, bütün: "*Tura oymahtarın tuu ot ös partır.*" G.Kazaçınova (Ev çukurlarında bütünüyle ot bitmiş.)
tuup 1.Tabaklanmış, sepilene, sepili deri. 2.Deri, deriden: "*Knıjkelerin tuup sumkacağına suhhlap alğan.*" A.Kuzugaşev (Kitaplarını deri çantasına sokmuş.) **tuup meley** deri eldiven. **tuup ödik** deri çizme.
tuur Ergenliğe ulaşmış dişi hayvan.
tuus Yapı, bünye, cüsse.
tuushan Yakın, akraba.
tuuspaan Akraba olmayan.
tuustıg s.Yapılı, bünyeli: "*Pır çoon, tuustıg ıren mağaa pıdi-çaba çadıp alğan.*" V.Şulbayeva (Bir iri yapılı erkek, bana şöyle üzerime yattı.)
tuuzah Doğum, doğuş. **pala tuuzah** bir oyun adı.
tuyğah Toynak: "*Taban tıgırtı, tuyğah tohlazı, tanaalar hoolazı.*" N.Domojakov (Taban tıkırtısı, toynak gümbürtüsü, burun hişirtisi.) **tuyğah tabızı** toynak sesi.
tuyğah tohlazı toynak sesi.
tuyğahtıg s.Toynaklı. **tuyğahtıg mal** toynaklı mal.

tuyuh Gizli, saklı. **tuyuh çır** dört yanı kapalı alan. **tuyuh tın** dizgin, iki ucu kapalı dizgin. **tuyuh poon** kör bağırsak. **tuyuh söş** mırıltı. **tuyuh habar** gizli haber. **tuyuh hazaa** üstü kapalı ahır.
tuyuh- Gizlenmek, saklanmak: "*Harah çazın çizıp, ılığır tuyuhhan.*" M.Bainov (Gözyaşını silip, ağlıyor gizlenmiş.)
tuyuhha zf. Gizli olarak, gizlice, el altından.
tuyuhla- Gizlemek, etrafını çevirmek, kapamak.
tuyuhhtal- Gizlenmek, etrafı çevrilmek., kapamak.
tuyuhhtan- Gizlenmek, etrafı çevrilmek, saklanmak
tuyuhhtat- Gizletmek, etrafını çevirtmek.
tuza Yardım, yarar, fayda: "*Çonğa sıylazabıs / Ol polar tuzabıs.*" M.Ugdıjekov (Halka hediye etsek / O olur faydamız.) **Alıg oolğa adazıñ ızı tuza nımes.** -Atasözü (Aptal oğlana babasının malı yardım etmez.) **tuza pol-**yardım etmek. **tuza çittır-** faydalı olmak, fayda vermek. **tuzazı çoh** faydasız, yararsız.
tuza- Kösteklemek, bukağılamak: "*Sağday, oy adın üs azahtañ tuzap salıp...*" N.Domojakov (Sağday, kula atını üç ayağından bukağılayıp.)
tuzag Köstekleme, bukağılama.
tuzah 1.Bukağı, köstek. 2.İlmikli kapan, kuş kapanı.
tuzahhta- 1.Bukağılamak, kösteklemek: "*Çe çoo horih parğan ipçızı paza palazı anı tuzahhtaan at çılı tuthannar.*" N.Domojakov (Fakat çok korkan karısı ve çocuğu onu bukağılanmış at gibi yakalamışlar.). 2 (kuş için) Tuzak kurmak, kuş kapanı hazırlamak.
tuzahhtat- 1.Bukağılatmak, köstekletmek. 2.kuş kapanı hazırlattırmak, tuzak hazırlattırmak.
tuzahhtıg s.1.Bukağılı, köstekli. 2.Tuzaklı.
tuzal- Kösteklenmek, bukağılanmak.
tuzala- Yardım etmek, yarar sağlamak.
tuzalan- Faydalanmak, yararlanmak: "*Hazıp olarnı tuzalançathanı.*" M.Arşanov (Kazıp onları faydalanması.)
tuzalıg s.Faydalı, iyi, hayırlı.
tuzalıh Kadın giysisinde büzgü.
tuzamah 1.Köstek, bukağı. 2.İlmikli kapan, kuş kapanı.
tuzamahtıg s.Bukağılı, köstekli.
tuzas- Birlikte bukağılamak, kösteklemek.
tuzat- Bukağılatmak, köstekletmek.
tuzızh- Hiddetlenmek, sinirlenmek **puzuhhanğa tuzızhpa, purnıña suğ kırer** bunalana hiddetlenme, burnuna su girer.
tübel 1.Donanım, teçhizat. 2.Cihaz, aygıt.
tüben 1.On bin 2.Çok, sayısız, çok fazla: "*Haas piçık pır orınğa tüben hatap teepçe.*" V.Kobyakov (Kayış kamçı bir yere sayısız değıyor.) 3. Ruhlar ordusu. **tüben hatap** binlerce kere. **tüben-pasha** çeşit çeşit: "*Hironıñ hırbihtarında küñ harağı tüben-pasha öñnerneñ çaltıras tur.*" A.Kuzugaşev (Kırağının taneciklerinde güneş ışığı çeşit çeşit renklerle parlıyor.)
tübenge Avcının koruyucu ruhu.
tübürön İri, iri yarı. **tübürön çılıg** iri at. krş.
tobiron
tüde- Tütmek.
tüdet zool. Hüthüt kuşu.
tüdet- Tüttürmek.
tüdüñ Duman: "*Hara tüdüñ puluttarnañ pırıkken.*" İ.Kapçığaşev (Kara duman bulutlarla birleşmiş.) **hazır tüdüñ** yoğun duman.
tüdüñne- Tütmek.
tüdüñnet- Tüttürmek.

tüdünnig s.Dumanlı: “Çazınıñ işinde tüdünnig kii kögergen.” V.Kobyakov (Yazının içinde dumanlı hava göndermiş.)

tüg- Dügme, düğüm etmek: “Klanyaa sübüreкке түüp salğan ot pirçe.” V.Şulbayeva Klanya’ya bez parçasına düğülmüş ot veriyor.)

tügdür s.1.Tüylü, tüyleri çok, sık olan: “Aydonıñ soonca tügdür tüktig Çohurah, tıgder-mundar tıñzilenip oylaan.” V.Kobyakov (Aydon’un ardından sık tüylü Çohurah, oraya buraya giderek koşmuş.) 2.Kıllı. 3. Yünlü **tügdür huça** yünlü koç

tügdüre- Saçlar, tüyler karışmak.

tügdüret- (saç, tüy, yün) Karıştırmak.

tügdürey- Tüyleri dik dik olmak: “Tügdüreygen pörükterine ah-noğan sübüreкter hazap salğan.” A.Kuzugaşev (Tüyleri karışan börklerinde ak yeşil şeritler dikilmiş.)

tügdüreyt- Saçları, tüyleri karıştırmak.

tügee Boyunduruk: “Pırsı sala pözik, at tügeezıneñ tıñ dee polar, neke.” M.Çebodayev (Biri birazcık uzun, at boyunduruğuyla denk olur belki.) krş. **tuğa**

tügede zf. Bütünüyle, tümüyle: “Torka Aydonıñ ol çooğına tügede kirtinip paza ayap taa tapsağlapça.” V.Kobyakov (Torka, Aydo’nun o konuşmasına bütünüyle inanıyor ve acıyarak sesleniyor.)

tügel- Tükenmek.

tügen- Tükenmek.

tügen Efsunla tedavi etme gücü?.

tügenic s.Son: “Tügenicı taynamın azırızıp, Çabus, üstündegı sağalın çızırızıp, söleen.” V.Kobyakov (Son lokmasını aşırıp Çabus, bıyığını silerek söylemiş.) **nedelyanıñ tügenicı küni** haftanın son günü **çılınıñ tügenicızinde** yılın sonunda.

tügenek tp.Dolama, etyaran: “Küreñ at tügenek polıbıstır.” N.Domojakov (Yağız at etyaran olmuş.)

tügenmes s.Tükenmez, bitmez **tügenmes küs** tükenmez güç.

tüget- Tüketmek, bitirmek.

tük 1.Saç. 2.Tüy: “Tırbay parğan sırtınıñ tügi.” N.Tinikov (Dikleşmiş sırtının tüyü.) 3. Yün: “Köp san malları hayah, süt, түk pirgenneri çi?” M.Kokov (Çok sayıdaki malların yağ, süt, yün vermeleri ne?) 4.Kıl **taaraan çirime as sıhsın; tas pazıma түk sıhsın** ektiğim yerde ekin bitsen, kel başımda kıl çıksın.

tük- Küt küt vurmak: “Fedor Pavloviçin çiree ‘suğ-suğ, suğ-suğ’ teen çili tükklep sıhhan.” N.Domojakov (Fedor Pavloviç’in yüreği “su-su, su-su” der gibi atmaya başlamış.)

tükle- Küt küt vurmak, yürek çarpmak, gümbürdemek: “Püiler kistezi kübür çirniñ köksi tükleenineñ pırığıp.” N.Domojakov (Kısrakların kişnesmesi yumuşak yerin gümbürdemesiyle birleşip.) **hulahtarım tüklepçe** kulaklarım çınılıyor.

tükle- Gümbürdetmek: “Aynadañoh tıp çoylanıp, tüürin tüklet kilip hamnacañıh pa?” İ.Kotyuşev (Şeytandandır diye yalan söyleyip, tefini gümbürdetip kamlayacak mu?)

tükles- Gümbürdetmek, takırdamak: “Tabannarı la tükleze halğan Tonniñ adınıñ tizektiğ çolça.” N.Domojakov (Sadece tabanları takırdamış Ton’un atının tezekli yolda.)

tükpek Şiş, kabarık, tombul: “Çornaptıñ ipçizi, hara haris plat tartın salğan түkpek naahıtıg paza hıralıbıshan tuluñıg Marğa tıp attıg ipçi.” İ.Kotyuşev (Çornap’ın karısı, kara kaşmir şal atmış, tombul yanaklı ve kırılmış saçlı Marğa adındaki kadın.)

tükpey- Tümseklenmek, kabarmak: “Pır çabızah obaanıñ tözinde, haydağ-da nime түkpeyce.”

N.Domojakov (Bir alçak taş yığınının dibinde, bir şey tümsekleniyor.)

tükten- 1.Tüylenmek. 2.Kıllanmak. 3. Yünlenmek.

tüktig ts.1.Tüylü: “Aydonıñ soonca tügdür tüktig Çohurah, tıgder-mundar tıñzilenip oylaan.”

V.Kobyakov (Aydon’un ardından sık tüylü Çohurah, oraya buraya giderek koşmuş.) **kızı polza attıg polar kiik polza tüktig polar** kişi atlı olur, geyik tüylü olur. 2.Kıllı. 3.Yünlü: “Min inem naa la tıg pirgen halın tüktig hoy teerizi tonniğ oynaam.” M.Çebodayev (Ben annemin yeni diktiği kalın yünlü koyun postundan paltomla oynadım.)

tüktig aar Eşek arısı.

tükür- Tükürmek: “Tfu sağaa, - kilkim tükürikneñ çaba tüküribısken ağaa Arina Petrovna.” N.Domojakov (Tfu, sana –bol tükülikle tükürmüş ona Arina Petrovna.)

tükürük Tükürük: “Tfu sağaa, - kilkim tükürikneñ çaba tüküribısken ağaa Arina Petrovna.” N.Domojakov (Tfu, sana –bol tükülikle tükürmüş ona Arina Petrovna.)

tükürin- Tükürülmek.

tüküris- Birbirine tükürmek.

tükürt- Tükürtmek.

tüle- Tülemek, tüy dökmek.

tüleg Tüleme, tüleyiş.

tülgü 1.Tilki: “Çohır añ soonda tülgü kilgen.”

N.Tinikov (Vaşağın arkasından tilki gelmiş.) **Hızıl tülgü ahçaa turcañ, his kızı halıña turcañ.** –Atasözü (Kızıl tilki para için durur, kız kalın için durur.) **tülgü huzurii** tilki kuyruğu. **tülgü palazı** tilki yavrusu. **haraküreñ tülgü** kara kızıl tilki. **tülgü çılı** tilki yılı (hayvan takviminin üçüncü yılı) **tülgü pörük** tilki derisinden börk. 2.mec.Kurnaz.

tülük Erzak, iaşe, yiyecek.

tün 1.Gece: **tün haraa** gece karanlığı. **tünde** geceleyin. 2.Karanlık.

tündük Baca krş.**tünük.**

tüne- Tünemek, geceyi geçirmek (kanatlılar.): “Aalcı hustar anda tüneze, Andaroh kırlerin tök turça.” N.Tinikov (Misafir kuşlar orad tünese / Oraya kırlerini döküyor.)

tüne zf.Yakında, geçenlerde: “Tüneegi çap-çarıh aylıg ürde çörgenneri sağızına kır parğan.” S.Çarkov (Yakın zamandaki apaydınlık aylı akşamda yürüdükleri aklına gelmiş.)

tüneg Tüneme, tüneyiş.

tünder- Döndürmek: “iki eektig, terpek hazan tünndergen oshas pastıg tadar.” N.Domojakov (İki çeneli, yuvarlak kazan döndürülmüş gibi başlı Hakas.)

tünder zf.Dönerek: “Tonıcağın tözenip, tünder

tünderil- Döndürülmek, çevrilmek: “Çırçeler çili, tünnderilçeler / Timir hurçağlıg tört tuyğah.” M.Kilçiçekov (Fincanlar gibi çevriliyorlar /Demir nallı dört toynak.)

tünürcek Keçeden yuvarlak dağarcık, kap.

tüner- Döndürmek: “Zoyka, appağas sastıg, on çastıg hızıcah, huruğ butilkani, hup-huruğ, nıskeçek irnülerine tünnerip, sorçathan.” N.Domojakov (Zoyka, bembeyaz saçlı, on yaşında kız, boş şişeyi, kupkuru, ipince dudaklarına döndürüp emmiş.)

tüni Geceleyin: “Çe tüni, ür nimeste, Yakın, kilebes, anı kür tabısnañ köksel-kürlep parıbıshan.” V.Koyakov (Fakat geceleyin, çok geçmeden, Yakın gelerek, ona yükek sesle bağırıp küfretmiş.)

tünük Baca: "Tünük ötre, haçan ottıñ çalını us parğanda, tigir kögi harahtarına tüsken Fedor Pavloviçtiñ." N.Domojakov (Baca içinden, ateşin alevi söndüğünde, gökyüzü gözlerine görünmüş Fedor Pavloviç'in.) **tüniği çoğıl, iziği çoğıl, istinde kızı toldıra** bacası yok kapısı yok içi kişiyle dolu (bil.karpuz) krş.tünük.

tüp Dip: "Hoynıñañ çarımni kiskan ipek tübi sığar kilgen." V.Kobyakov (Koyundan yarımı kesilmiş ekmeğe dibi çıkarmış.) **Çarnıñ tübi tayıs, çarğınıñ tübi tireñ.** -Atasözü (Yarın dibi sığ, yargının dibi derin.) **tüp çoh** dipsiz: "Tübi çoh ayas mini tirltetken / Harahtarğa haraşı tüşçetken." İ.Kapçıgaşev (Dipsiz ayas beni terletti / Gözlere karanlık düştü.) **Tübi çoh hazannı suğnañ daa toldır- polbassıñ.** -Atasözü (Dipsiz kazan suyla da doldurulamaz.) **izebiniñ tübi** cebinin derinliği. **suğ tübi** su dibi. **tübi çoh örinis** derin mutluluk.

tüpçek Çuval gibi (giyecek.)
tüpçük Şiş, kabarik.
tüpte- Diplemek, bir şeye alt yapmak.
tüptig s.Dibi olan, dipli.
tür- Dürmek, katlamak, yığmak **Tüktig kibizim türüp toospadım, çalaas kibizim çazıp toospadım.** - Bilmece, yer ve gök. (Tüylü halımı dürüp bitiremedim, düz halımı serip bitiremedim.)

türçe 1.Hızla, anında, hemen 2.Az, biraz: "Anañ türçe tohti tüzip, ol uluğ çolca pastır sıhtı." V.Kobyakov (Sonra biraz durup, büyük yoldan yürümeye başlamış.) **türçe sağı** az bekle. **türçe polarınañ** çok geçmeden: "Çorğa pora attıg Yakın türçe polarınañ Aydonıñ tuzına çide tüsken." V.Kobyakov (Yorga bora atlı Yakın çok geçmeden Aydo'nun yanına ulaşmış.)

türçedeñ zf. Aniden: "Türçedeñ pabam haydar-da pararğa idibisken." M.Çebodayev (Aniden babam bir yere gidecek oldu.)

türdür- Dürdürmek, katlatmak, yığdırmak, toplatmak.

türe- Zayıflamak: "İney, tañah çili, türeence / Palanı paarğa çılığlaan." M.Bainov (Nine, tavuk gibi, zayıflayınca kadar / Yavruyu bağrında ısıtmış.)

türeñmey s. Zayıf, cılız: "Çolca irt pariğan türeñmey pözik iren, tohtadıp..." N.Tyukpiyev (Yoldan geçen zayıf uzun erkek, durdurup...)

türey Çizme konçu: "Hoñaltah maymahtarın türeyineñ kindir pağnan poostanglap salğan." V.Kobyakov (geniş çizmelerin konçundan kendiri ipiyle sıkıp bağlamış.) krş. **turay.**

türeyliğ s. Konçlu: "Ödiği uzun türeyliğ polğan." İ.Kotyuşev (Çizmeli uzun konçlu imiş.)

türgek 1.Makara 2.Rulo.

türgekte- Yuvarlamak.

türgektel- Yuvarlanmak: "Oolağazı polda türgektel par tüzip, ün sığarbin ilğap sıhhan." A.Çerpakov (Oğulcuğu zeminde yuvarlanıp, sessizce ağlamaya başlamış.)

türger zf. Çabucak, hızlıca: "Türger le haydañ anıbizarziñ anca nimeni!" S.Çarkov (Çabucak nereden elde edecekse bu kadar şeyi.)

türil- Dürülmek, toplanmak, yığılmak, toparlanmak: "Çohurah anıñ hirında, halas çili, türil tüş parğan." V.Kobyakov (Çohurah onun yanında, ekmeğe gibi, dürülüp yatmış.)

türis- Birlikte dürmek, toplamak, yığmak.

türis Dürme, toplama, yığma, dürüş, toplayış, yığış.

türle- (kuş) Oraya buraya uçmak.

türsile- Yürek çarpmak, küt küt etmek.

türsiles- (yürek) Küt küt vurmak, çarpmak: "Anıñ çüregi türsilezip, nandırar sös tappin turadır." V.Kobyakov (Onun yüreği küt küt atıp, cevaplayacak söz bulamıyor.)

türüm Çile, tura, kangal, yumak.

tüs- 1.İnmek: "Çe, iptep tüzip, tigi çağın turçathan sıbını uzurıbis." M.Çebodayev (Haydi, düzgünce inip, şu yakın duran lâden ağacını kes.) **attañ tüs-** attan inmek. **samolyot aerodromda tüsti** uçak hava alanına indi. 2.Kalmak. **olar pıste tüşkenner** onlar bizde kaldılar. 2.Düşmek: "Pırde töñe sıgıp, pırde oyımğa tüzip, pırde kürgennerni hurçi oylap..." N.Domojakov (Bazen ümseğe çıkıp, bazen çukura düşüp, bazen kurganların çevresini dolanıp koşarak.) **Mañzıraan seek sütke tüşceñ.** -Atasözü (Acele eden sinek süte düşer.) 3.

Rastlamak **İRte turğan hushacah nimiske tüzedir, ırte turbaan hushacah harağın çuhçıp odıradır** erken kalkan kuşçuk yemişe rastlar, erken kalkmayan kuşçuk gözünü ovalar. 4. Yatmak: "Aydo pastap haydi tüşken pozi, sah idök halın uyğu alıp uzupçathan polğan." V.Kobyakov (Aydo önce nasıl yattıya, tam öyle derin uykuya dalıp uyumuş imiş.) 5.(rüzgâr) Çıkmak, esmek: "Kün say çiller tüşkebisti." A.Topanov (Her gün yeller esiyor.) 6.(yağmur) Yağmak, inmek: "Nañmurnıñ çoğartın tüşçetkeni." İ.Kotyuşev (Yağmurun yukarıdan inmesi.) 7.(ışık) Vurmak: "Tördegi turadañ polzartın püles çarh tüşçe." A.Çerpakov (Başköşedeki odadan zemine mat ışık düşüyor.) 7.mec.(hisse, pay) Düşmek:

"Palaa homay at sağın taap alğan kizee hatig çarğı tüşceñ." G.Kazaçinova Çocuğa kötü ad koyan kişiye sert hüküm düşürmüş.) 8. Yardımcı fiil olarak fiilin tezliğini ifade eder. **tura tüs-** duralamak, ara vermek, mola vermek, **çoohtan tüs-** konuşmaya başlamak, **har çap tüşken** kar yağmış. **tohti tüs-** duruvermek. **harashi tüs-** karanlık çökmek. **hiro tüs-** kırağı düşmek. **avtobustañ tüs-** otobüsten inmek. **tohti tüs-** duruvermek. **nımzi tüs-** yumuşayıvermek. **sağışa tüs-** düşünceye dalmak. **sabığa tüs-** uyuklamak. **tüstenekti tüs-** diz üstü çökmek. **hiyin tüs-** yana yatmak. **azağına tüs-** ayağına düşmek, yalvarmak. **ködirole tüşe** düşse kalka. **hiro tüs-** kırağı düşmek. **köö tüs-** keyfi kaçmak. **harashi tüs-** karanlık çökmek.

tüs (ı.) Düz: "Nañmur suu tüs çirde çayılğan." İ.Kotyuşev (Yağmur suyu düz yerde yayılmış.) **tüs ağas** düz ağaç. **tüs çazi** düz ova.

tüs (ıı.) Düş, rüya: "Tüzinde Aydo ıceziñ kör salğan." V.Kobyakov (Düşünde Aydo annesini görmüş.) **Uygucu tüzinde dee uzupça.** -Atasözü (Uykucu düşünde de uyur.) **tüs kör-** düş görmek: "Aydo, halın tüş tüşep, uzup salıbıshan." V.Kobyakov (Aydo, derin düş görüp, uyuyuvermiş.) **tüşke kır-** düşse girmek.

tüşkin 1.Hayvan telefati. 2.Dökülmüş, düşmüş (kozalak), **tüşkin huzuh** dökülmüş kozalak.

tüül- (ı.) 1.Düğülmek. 2.mec. Düğülmek: "Aydonıñ, sağınıp, tüülip çörceñ çobağları." V.Kobyakov (Aydo'nun düşünerek düğümlenmiş dertleri.) 3.Birikmek, toplanmak: "Zaboyıñ istinde suğ tüül partır." S.Çarkov (Galerinin içinde su birikmiş.)

tüül- (ıı.) Karşı gelmek, hayal kırıklığına uğramak.

tüüldir- Karşı getirmek, karşı çıkarmak.

tüüncek Düğüm, düğümçük.

tüüncekte- Düğümlenmek: "Puluñnarında tüüncektep salğan habın." A.Çerpakov (Köşelerinden düğümlenmiş kabını...)

tüür Şaman tefi: "Aynadañoh tıp çoylanıp, tüürin tüklet kilip hamnacañçih pa?" İ.Kotyuşev

(Şeytandandır diye yalan söyleyip, tefini gümbürdetip kamlayacak mı?)

tüüs Akağaçtan yapılmış kap: “*Sol holında hahpahtıg ırgı tüüs paza ödik kipteceñ ip tudın saltır.*” A.Çerpakov (Sol elinde kapaklı eski kap ve çizme diyecek ip tutuyor.)

tüüt tüüt tekr.Bili bili.

tüze- (düş) Görmek. **tüs tüzedim** düş gördüm.

tüzedig Düzeltme: “*Hayzın mahtaan, hayzına çitpes çirlerin közidip, andoh tüzedigler pirgen.*” S.Çarkov (Bazılarını övmüş, bazılarını eksikliklerini gösterip, öyle düzeltmeler vermiş.)

tüzel- (ı.) Düş görmek.

tüzel- (ıı.) 1.Düzelmek, düzgün olmak.

2.Düzelmek, doğrulamak.

tüzet- 1.Düzeltilmek: “çadap la tüzedip alçathandağ pol halçathannar.” İ.Kotyuşev (Güçlülükle düzeltir gibi olmuşlar.) 2.mec.Düzeltilmek, doğrultmak:

“*Ölim ne anı tüzeder / Haydar iisın ırgı hılığın?*” N.Tinikov (Ölüm ancak onu düzeltir / Ne yapsın eski huyunu?)

tüzetür- Doğrultmak, düzeltmek.

tüzik s.Düşük, sarkık. **kögenektñ pır sari**

tüzik elbisenin bir yanı düşük.

tüzim 1.Ürün, mahsul. 2.Verim, bereket.

tüzimniğ s.Verimli, bereketli: “*Hastayıp öşçe kolhoz tamaa / Halın tüzimniğ urojaylıg.*” M.Arşanov (Gürleşip büyüyor kolhoz tahılı / Bol verimli, ünlü.)

tüzir- 1. İndirmek: “*Oolahtı at üstüneñ pozı tüzirçe.*” F.Burnakov (Oğlanı at üstünden kendisi indiriyor.) 2. Düşürmek: “*Noğa ol andağda piske tigırdeñ pıree nimes altın tüzir pirbeen.*” V.Şulbayeva (Niçin öyleyse o bize gökten bir altın falan düşürüp vermedi.) 3.Kaybetmek, yitirmek. **ahçazın tüzir saldı** parasını kaybetti (düşürdü.) **açığa tüzir-** acıya düşürmek.

tüziril- 1.Düşürülmek. 2.İndirilmek.

3.Kaybedilmek.

tüziris- 1.Birlikte düşürmek. 2.Birlikte indirmek.

tüziris 1.Düşürme. 2.İndirme. 3.Kaybetme.

tüzirt- 1.Düşürtmek. 2.İndirtmek.

3.Kaybettirmek. **kıröske tüzirt-** vaftiz ettirmek: “*Kiçigde anı pu uluğ aalda içe-pabazı, olğan hazıh azırap polbin, orıstı kum idip, kıröske tüzirtirler.*” N.Tyukpiyev (Küçükken onu bu büyük köyde anne babası, çocuk çocuk büyütemeyerek, Rusu vaftiz babası seçip, vaftiz ettirmişler.)

tvorçeskay Yaratıcılık.

tvorçestvo Yaratıcı.

tvoroğ Süzme yoğurt.

tyul'pan Lâle.

tyulen' Ayı balığı.

U.

uç Uç: “*Ottıñ tamırı uçunañ pastı hızarıp...*” V.Kobyakov (Otun yaprakları ucundan başlayarak...) krş. **us (ıı.)**

uç- Sönmek: “*Sañay la çarıh çiltustar / Sağılıp, uçup tamılça.*” A.Topanov (Bütün parlak yıldızlar / Sağılıp, sönüp kayboluyor.) krş. **us-(ı.)**

uça Sırt, arka: “*Kögenegın suura tartınıp, uçazınca tur pırçe.*” V.Şulbayeva (Gömleğini sıyırıp çekerek, arkasını açıyor.)

uçastnik İştirakçi, katılımcı.

uçastok Bölge, alan, saha.

uçebnik Ders kitabı.

uçenay Bilim adamı: “*Minñ hada ügrenen argıstarım pisateller, sablıg artister, uçenaylar.*”

V.Şulbayeva (Benim birlikte öğrenim gördüğüm arkadaşlarım yazarlar, meşhur sanatçılar, bilim adamları.)

uçıgıs Uçuş, uçma: “*Tigırde çalğıs la hara nime, hanattarın çalbayıp, ağırın uçıgısta hıcalanar nime harap tur.*” V.Tatarova (Gökte yalnız kara bir kuş, kanatlarını yayıp, ağır uçuşa arzu ettiği bir şey arıyor.)

uçır-(ı.) (ateşi) Söndürmek.

uçır-(ıı.) Yıkma, devirmek.

uçirt- Söndürtmek.

uçitel'skay Öğretmen, öğretmenle ilgili **uçitelskay institut** öğretmen enstitüsü.

uçra- Rastlamak, karşılaşmak.

uçras Karşılaşma.

uçras- Karşılaşmak.

uçrastır- Karşılaştırmak.

uçrat- Karşılatmak.

uçrejdeniye Kurma, tesis etme.

uçu- Üşümeğe krş. **üzü-**

uçuğıs Havalanma, havaya kalkma.

uçuğıs- Uçuşmak.

uçuh- Uçmak, uçuşmak: “*Uçuğ çörçe çir*

ıbirre.” V.Şulbayeva (Uçuyor yeryüzü etrafında.) **Azağı**

çoh çügürçedir, hanadı çoh uçuhçadır.-Bilmece, bulut (Ayağı yok yürüyor, kanadı yok uçuyor.)

uçuh (ıı.) 1.Uç: “*Plat uçuhıtarınañ harah çastarın*

çısçalar.” F.Burnakov (Şalının uçlarıyla gözlerini siliyorlar.) 2.İp ucu: “*İñede halğın çip uçıgın daa surağ-sap çoh albaan.*” N.Domojakov (İğnede kalan ip ucunu da istemeden almamış.)

uçuhıta- Ucunu keskinleştirmek.

uçuhıtg (ı.) Kuyruklu.

uçuhıtg (ıı.) Uçlu, keskin tarafı olan.

uçuhıtır- Uçuşturmak, uçurtmak.

uçura- Karşılaşmak: “*Uçuraan kıziler hayhazar*

prayları / Postañ oollarıñ ıstıleri köyer.” V.Mayneşev (Karşılaşan kişiler şaşırır hepsi / Ergen oğlanların içleri yanar.) krş. **uçra-**

uçuras- Rastlamak: “*Alay pır dee uçuraspas pa.*”

N.Domojakov (Yoksa hiç rastlamayacak mı.)

uçyonay Bilgili, bilgin.

uçyot Hesap, sayım.

udaa 1.Devamlı, sıklıkla: “*Min sinı udaa*

tüzimde körçem.” V.Şulbayeva (Ben seni devamlı düşümde görüyorum.) **udaa at-** seri ateş etmek. **udaa kiledir** devamlı geliyor, sık sık geliyor. 2.Sık sık, devamlı surette.

udarenie Vurgu. **udareniezi çoh sloğ** vurgusuz hece.

udarnay Vurucu, öncü. **udarnay brigada** öncü kol.

udarnik Öncü, vurucu.

udav Boa yılanı.

udobrenie Gübre. **himiçeskay udobrenieler**

Kimyasal gübreler.

udur Karşı: “*Ağaa udur Ogas uuca kırçe.*”

V.Şulbayeva (Ona karşı Ogas nine giriyor.) **udur çil**

ürçe karşıdan rüzgâr esiyor. **udur çügür-** karşı yürümek. **udur çoohta-** karşı konuşmak.

udur-tödır tekr. Karşılıklı: “*İköleñ amdı, udur-tödır aylanızıp, çirge nannana çadıp aldılar.*” V.Kobyakov (İkisi şimdi karşılıklı birbirine dönüp, yan üstü yantmışlar.)

udurla- Karşılamak: “*Homay udurlapça polarız.*” V.Şulbayeva (Kötü karşılamış olmalısınız.)

naa çılını udurla- yeni yılı karşılamak.

udurlağ Karşılama.

udurlan- Karşı gelmek, karşı koymak.

udurlal- Karşılanmak: “*Naa çıl hacan daa, neke, pidi udurlalbaan polar mında.*” N.Nerbişev (Yeni yıl hiçbir zaman, belki, böyle karşılanmamıştı burada.)

udurlas- 1.Birbirine karşı gelmek. 2.Birbirini karşılamak.

udurlas Karşı gelme, karşı koyma.

udurlastır- Karşı getirtmek, karşı koydurtmak.

udurlat- Karşılatmak.

uglaba Ok, araba oku.

uglekislota Karbonik asit.

uglerod Karbon.

ugolovnay Ceza, cezai. **uglovnay kodeks** ceza kanunu.

uğ- (ı.) Güneşten rengi solmak.

uğ- (ıı.) Ovmak, mincıklamak.

uğaa ts. Pek, çok. **uğaa çahsı** çok güzel. **uğaa**

tıñ çok fazla, pek fazla.

uğus- Bildirmek, haber vermek, rapor vermek, bilgi vermek.

uğus Çöp, atık.

uğusta- Çöp atmak.

uğza- Eğmek, buruşurmak.

uğzal- Ezilmek, buruşmak.

uğzalcıh Ezilmiş, çökmüş: “*Uğzalcıh poroda uçurap parza çı?*” S.Çarkov (Çökmüş toprak tabakası karşılaşırsa peki?)

uh- 1.Duymak, dinlemek, işitmek. **sös uhpas** söz dinlemez. 2. Anlamak: “*Çornap İliskecektiñ annañ çazırçathan nimeziñ uhçathan.*” İ.Kotyuşev (Çornap, İliskecek’in ondan sakladığı şeyi anlamış.)

uh (ı.) 1.Mermi, kurşun: “*Klanya, athan uh aylancañ polza.*” V.Şulbayeva (Atılan kurşun dönecek olsa.) 2. Ok: “*Ûr nımeşte le Kay ibınzer purunğı çaacahtıñ uğınuñ tattap parğan timır ustun al kilgen.*” G.Kazaçinova (Yakın zamanda Kay evine eski yay okunun paslanmış temrenini getirmiş.) **Ayıthan sös arığ polzın, athan uh palıǵı polzın.**-Atasözü (Söylenen söz temiz olsun, atılan mermi yaralı olsun.)

uh (ıı.) Çorap.

uhacıl Duyarlı. **Püür uhancıl, çir hulahtıǵ polcañ.** -Atasözü (Kurt duyarlı, yer kulaklı olur.)

uhancı s.Duyarlı, anlayışlı: “*Pökçeñ uhancı küliǵın.*” M.Bainov (Çözmüş anlayışlı yiğitliğini.)

uhsum bot. Soğan.

uhta- (silâhı) Doldurmak.

uhtal- Doldurulmuş, dolu **uhtalǵan miltıh** dolu tüfek.

uhtıǵ s.Dolu, mermili (tüfek, tabanca.)

uhvat Maşa.

ukaz Karar, emir, ferman.

ukazatel’ Katalog, fihrist.

ukazenie Emir, direktif.

uklon Meyil, eğilim, istidat **oñ uklon** sağcılık.

ukol İğne. **ukol it-** iğne yapmak.

ukomplektovat Takımı tamamlamak, komple yapmak.

ukrainets Ukraynalı (erkek.)

ukrainka Ukraynalı (kadın.)

ukrainskay Ukrayna’ya ait.

uksus 1.Sirke. 2.Sirkeli.

ul- Ulumak: “*Anıñ tamaǵı, ularǵa itçetken çili, tartılıza tüsken.*” N.Nerbişev (Onun boğazı, ulurken yaptığı gibi, çekilmiş.)

ula- (ı.) (parmağıyla) Göstermek, işaret etmek: “*-E, tiǵine, tiǵine! - salaazımañ ulap, hıshıra tüsken Timur.*” İ.Topoyev (-Hey, işte, işte! - parmağıyla gösterip, bağırlı Timur.)

ula- (ıı.) Ulamak.

ulaar- Saçmalamak, sayıklamak .

ulaǵ Atlı araba, at arabası.

ulaǵa Çadır kurma.

ulaǵcı Atlı arabacı, faytoncu.

ulam (ı.) Daha çok, daha güçlü: “*Hacan tın alınıp polbin, Ulam tireñ patçabıs pıs.*” V.Mayneşev (Ne zaman nefes alamayıp / Daha da derine batıyoruz.) **ulamoh horihhan** daha çok korkmuş, **at ulamoh kisteptir** at daha çok kişniyor.

ulam (ıı.) Tınaz.

ular- Yorulmak, yorgunluk hissetmek: “*Aar tınıp, ularçathan.*” N.Domojakov (Derin nefes alıp, yorulmuş.)

ularsı- Yorgunluk duymak, kendini yorgun hissetmek.

ulastır- 1.Uzatmak. 2. Bağlamak, birleştirmek: “*Aydo pozınıñ çooǵın annañ andar ulastırbohça.*” V.Kobyakov (Aydo konuşmasını bir konudan diğerine bağlıyor.)

ulastıra Ardı ardına, müteakiben: “*Ağaa toǵır ulastıra hısha arah stol.*” V.Şulbayeva (Onun yan çaprazında kısa masa.)

ulastırıǵ 1.Uzatma. 2.Bağlatma.

ulastırıl- 1.Uzatılmak. 2.Bağlatılmak.

ulastırıs- 1. Birlikte uzatmak. 2.Birlikte bağlatmak.

ulastırt- 1.Uzattırmak. 2.Bağlatmak.

ulay s.Büyük, iri **uzun ağas pazında ulay hus odırçair.** -Bilmece, çekiç (Uzun ağaç başında büyük kuş oturur.)

ulǵaat- Şidetlenmek, güçlenmek, (hastalık) ağırlaşmak.

ulǵaatır- Ağırlaştırmak, şiddetlendirmek.

ulıtsa Cadde, sokak: “*Sala nıme polzah, min, parıp, ulıtsada odır tastabızam.*” V.Şulbayeva (Ufak bir şey olsaben gidip sokakta oturvereyim.)

ultuñ Ayakkabı tabanı, pençesi: “*Azahtarında uluǵ, ultıı çoh ipçi kiziniñ maymahtarı holtañnas çörçe.*” V.Kobyakov (Ayaklarında büyük, tabansız kadın çizmesi sallanıyor.)

ultur- Ayakkabı pençesi dikmek.

ulturuh Ayakkabı pençesi dikme.

ulu- Ulumak (köpek, kurt.)

uluǵ s.1.Büyük, geniş: “*Annañ pasha ol arada uluǵ açıh hazaa.*” V.Kobyakov (Ondan başka orada büyük açık ahır.) **tıñ uluǵ** çok büyük, **uluǵdañ uluǵ** en büyük.

2. Yaşlı: “*Uhañ atırǵan teeniñ, alında uluǵlardañ na işçeñ.*” V.Kobyakov (Kurşunla vurulma denen şeyi, daha önce sadece büyüklerden inlemişti.) 3.mec. Büyük:

“*Çiitler püün uluǵ küs.*” V.Şulbayeva (Gençler günümüzde büyük güç.) **uluǵ çastıǵ** büyük yaşlı, **uluǵ abam** dedem. **ıñ uluǵ** en büyük. **uluǵ omalıǵ** geniş çehreli. **uluǵ harındazım** büyük kardeşim. **Uluǵlarǵa orın pir, kiçiglerge polis-çör.** -Atasözü (Büyüklere yer ver, küçüklere yardım et.) **ulug ice** babaanne, **uluǵ pis** büyük soba, kuzine, **uluǵ harın** mide. **uluǵ tın-** iç geçirmek, iç çekmek, derin nefes almak. **Saǵıs talaydañ daa çalbah, pılıs taǵdañ daa uluǵ.** -Atasözü (Fikir denizden de geniş, bilgi dağdan da büyük.) **uluk bukva** büyük harf. **uluǵ nimes** küçük. **uluǵ sooh** karakış. **uluǵ alcaas** büyük yanılğı. **uluǵ hınıs** büyük aşk. **uluǵ mañzıtta** çok aceleyle, çok acele. **uluǵ ügredig** yüksek öğretim. **uluǵ aalcı** çiçek hastalığı.

uluǵa- Büyümek.

uluǵaat- Ağrı fazlalaşmak, hasta ağırlaşmak.

uluǵat- Büyümek, büyütme.

uluǵla- Ululamak, yüceltmek, saygı göstermek: “*Pastıhtı uluǵlırǵa kirek.*” V.Şulbayeva (Yöneticiye saygı göstermek gerek.) **Uluǵnı uluǵla, uzada kün körerziñ; kiçignı kiçigle-kıstede kün körerziñ.** -

Atasözü (Büyüğü ulula, uzun gün görürsün, küçüğü kuru, gelecekte gün görürsün.)

uluğlas Saygı, hürmet: “*Aarlas, uluğlas çoğul.*” V.Şulbayeva (Saygı, hürmet yok.)

uluğlat- Saygı göstermek, hürmet ettirmek, saydırtmak.

uluğladıs Saygılık, itibar: “*Kirek, Varya, uluğladistañ nimes, toğın polar ba ol anda?*” V.Şulbayeva (Mesele, Varya, saygınlıktan değil, o, orada çalışabilir mi?)

uluğzıras- Çalım satmak, kibirlenmek, gururlanmak.

uluğzıras s.Gururlu, kibirli, mağrur.

uluğzırha- Gururlanmak, kibirlenmek.

ulus- Ulaşmak: “*Hızıl iirde ulusçalar / Hışu soohha hıstır turıp.*” A.Topanov (Kızıl akşamda uluşuyorlar / Kış soğuşunda sıkışıp.)

ulus (ı.) Uluma, uluyuş.

ulus (u.) Ulus, millet, halk: “*Amği ulustan nime le polza sağı.*” V.Şulbayeva (Şimdiki halktan her şey beklenir.)

ulut- Ulutmak **ada çirine ay-tıs pirbes;** **uluğni uludar, kışğni kisteder** ata yerine huzur vermez, büyüğü uludur, küçüğü kişnetir .

umah Masal krş. **nimah.**

umcu Emzik.

umcula- 1.Emzirmek 2.Bebeği beslemek: “*Sabistı Hoortay apсах -Sabistıñ tay ağazı - üs aylığdañoh sığara umculap pastaan polğan.*” N.Domojakov (Sabis’i Hoortay ihtiyar, Sabis’in dedesi-üç aylıktan itibaren beslemeye başlamış.)

umculat- Emzikle verdirmek.

umdu- Unutmak krş.undu-.

umırt Kuşkirazı krş. **nımırt.**

umuh Balta tersi: “*Pıçonñ pazınañ paltı umuğınañ na saphan çili teñen.*” N.Domojakov (Pıçon’un başına balta tersiyle vurmuş gibi gelmiş.)

un Un. **puğday un** buğday unu. **un habı** un torbası, kabi.

una- (ı.) Onamak.

una- (u.) Ufalanmak, kırılmak.

unañ s.Pek, çok krş. **uğaa.**

unah s.Ufak. **unah drob’** ufak saçma.

unal- Ufak parçalara ayrılmak, ufak parçalar şeklinde doğranmak **çolğa unal pardım** yolda çok yoruldum.

unat- 1.Kırıp parçalamak, ufak parçalara doğramak 2. Kırıp geçirmek, öldürmek: “*Hargalğan çabal urcılarını / Unadıp, hanın töge çat salğan.*” İ.Kotyuşev (Lânetlenmiş kötü düşmanları / Kırıp geçirerek kanını dökmüş.)

undar s.Pek. **undar köp** pek çok.

undu- Unutmak: “*Palam, sağısha kirbe anı, undubıs.*” V.Şulbayeva (Yavrum, düşünme onu, unutuver.)

undubas s.Unutulmaz **undubas küñner** unutulmaz günler.

undudul- Unutulmak: “*Ah hır pashanca çir undudulbas.*” M.Kilçiçekov (Ak kır basana kadar hiç unutulmaz.)

undul- Unutulmak: “*Türçe polarınañ, payağı kızı, sağızına undulğan nime kışğendeğ çili, kineñ pazın ködirip, Aydodañ surça.*” V.Kobyakov (Çok geçmeden, deminki kişi, aklına unuttuğu bir şey gelmiş gibi, aniden başını kaldırıp Aydo’dan soruyor.) **hacanoñ undul parğan** çoktan unutulmuş.

undut- Unutmak: “*Undut polbinçam, iceñ.*” V.Şulbayeva (Unutamıyorum, anne.)

undutçı Unutkan.

unifikatsiya Bir modele göre yapma.

unifitsirovat Bir modele göre yapmak.

univermag Bonmarşe, büyük mağaza.

universal’nyay s.Evrensel.

universitet 1.Üniversite: “*Novosibirsk universitediñin filosofiya fakultediñin studentı polğan.*”

V.Şulbayeva (Novosibirsk Üniversitesininin, Felsefe Fakültesininin öğrencisi idim.) 2.Üniversiteye ait, üniversiteyle ilgili.

unnuğ s.Faydalı. **unnuğ nime çoğul** faydalı bir şey yok.

upakovka Ambalaj, paketleme, balya yapma.

upolnomoçennay Temsilci, delege, murahhas.

upravleniye İdare, yönetim.

upravlyat’ İdare etmek, yönetmek.

ur- Dökmek, akıtmak: “*İnzer suğni ur sıhhan.*” İ.Topoyev (İnin içine suyu dökmeye başlamış.) **çey ur**

pirgen çay koyup vermiş. **imni stakanğa urubızarğa** ilâci bardağa akıtmak(koymak) **Açıına tus salba, ayranına süt urba** –Atasözü (Acıya tuz ekme, ayranına süt dökme.)

uran Uranyum. **uran rudazı** uranyum cevheri.

uranniğ s.Uranyumlu. **uranniğ ruda** uranyumlu cevher.

uravnenie Denklem, muadele.

uravnilovka Eşit ücret.

urdir- Döktürmek, akıttırmak.

urıl-Dökmek: “*Haya-tastardañ indire suğ urılçathan.*” İ.Kotyuşev (Kayalardan taşlardan aşağı su dökmüş.) **çoğartın urılçathan nañmır** yukarıdan dökülen yağmur.

urıs- Birlikte dökmek.

urıs Dökme.

urna Kap, teneke, vazo.

urojay Rekolte, ürün, mahsul: “*Köññibisçe idi ösktirip, Köp urojay alaañar!*” P.Ştıgaşev (Gönlümüzce böyle yetiştirip / Çok ürün alalım.) **pay urojay** zengin rekolte.

urojaylığ s. Ürünlü, mahsullü, rekolteli.

urojaynost Verim, mahsul.

urok 1.Ders, bir ders saati: “*Urok tooza sim odırğan.*” İ.Topoyev (Ders boyunca sesizce oturmuşlar.) 2. Ders, ödev: “*Sança ibzer pirgen uroktarıni ügrenerge timnençetken.*” İ.Topoyev (Sança ev için verilen derleri öğrenmeye hazırlanıyor.) 3.Ders, ibret. **ol ağaa çahısı urok polğan** o ona iyi ders olmuş.

ursen Su sıçanı krş. noman, ustan.

uruh Urgan, kendir, ip.

uruhta- Urganla yakalamak (atı.)

urun- 1.Dövünmek, vurunmak, çarpınmak, birbirine vurmak: “*Ol, tısterin urunistıra tazıladıbızıp, istineñ östes oshas tuyuh tabıs sığarıbıshan.*” N.Nerbışev (O, dişlerini birbirine vurarak gıcırdatıp, içinden inleme gibi boğuk ses çıkarmış.) 2.Rastlamak: “*Anda-mında urun parçathan ooh-teek tırığ nimeles hursah tübine dee çit hala çoğıllar.*” N.Nerbışev (Orada burada rastlayan ufak tefek canlılar kursak dibine de ulaşmıyorlar.)

uruncah Aniden hastalanma, çarpılma.

urundır- Vurdurmak, çarptırmak.

urunıs Vuruşma, dövüşme, çarpışma.

urunıs- Vuruşmak, dövüşmek, çarpışmak, kapışmak: “*Uluğ urcılar çili urunıshannar.*” İ.Topoyev (Büyük düşmanlar gibi kapışmışlar.) **tağ tannañ urunısacañ** dağ dağa vuruşmaz.

urus- 1.Dövüşmek, vuruşmak, çarpışmak, tutuşmak, kapışmak.

urus Vuruş, dövüş, savaş, kavga: “*Nince urustar köredir Çobat suğ.*” N.Domojakov (Nice savaşlar görüyor Çobat ırmağı.)

urushah s.Dövüşken, kavgacı.

uryuk Kayısı kakı.

us-(ı.) (ateş, yıldız için) Kaybolmak, sönmek: “*Haraazi irtip, tañ atsa / Hazarızıp usçalar.*” A.Topanov (Gece geçip, tan atsa / Ağarıp sönyörlar.) 2.mec.Yanmak: “*Köygem hacan-da, Varya, am us parğam.*” V.Şulbayeva (Yandım her zaman Varya, ve şimdi söndüm.) **çiltstar pızıñnazıp uzıp parçalar** yıldızlar parlayıp sönyörlar. krş. **uç-**

us (ı.) Uz, usta: “*Tayğadañ as par çörçetken çiiit hıstı, taap kiltir añcı paza ağas-timür uzı küstig Sapon.*” N.Nerbişev (Ormandan aşan genç kızı, bulup gelmiş avcı ve ağaç, demir ustası güçlü Sapon.) **timür uzı** demirci. **ağas uzı** dülgere, doğramacı. **Polğan na kirek ustañ horihça.** –Atasözü (Her iş ustadan korkar.) **us hol** usta el, uz el, eli uz.

us-(ıı.) Uçmak, yıkılıp düşmek. **kim kiçire tirek uçıp pardı** Yeniseyi geçerken kavak yıkıldı (bil.kirpiklerin kapanması.)

us (ıı.) 1.Uç. **ağas uzında** ağaç ucunda, **azah uçında pas çör** ayak ucunda yürüyor. 2. Son. krş. **uç**

us-pas tekr. Belli, belirgin, belli başlı, uç baş: “*Pıree pasha us-pas toğışa turğızıñar.*” V.Şulbayeva (Başka bir iyi işe sokunuz.)

ushas- Terkileşmek. **kistimzer ushas** ardıma terkileş.

ushastr- Terkisine bindirmek.

ushum bot. Soğan krş. **muksun.**

ushun- Uyanmak: “*Hıshurçadıp, ushun parğam.*” V.Şulbayeva (Bağırarak uyandım.)

ushur- Uyandırmak.

uslovie Şart, koşul.

uslovnay Şartlı, koşullu **uslovnay naklonenie** gr. şart kipi.

usta-(ı.) (kalem ucu) Sivriltilmek, açmak.

usta-(ıı.) Yönetmek: “*Yağorniñoh ustaanınañ aaldağı çiiit ulus pastağızın na kolhoz çonına, şkoladağı olğannarğa çili, ‘yolka’ irtirdiler.*” N.Nerbişev (Yağor’un idaresinde gençler, ilk kez kolhoz halkına, okul çocuklarına yaptırır gibi, Noel ağacı süslettiler.)

ustağ Yönetme, idare etme: “*Minneñ dee hay-hay purun olar / Naa ustağları oñnaptır.*” V.Maynaşev (Benden çok çok önce onlar / Yeni yönetimleri anlamış.)

ustağcı Rehber, önder, lider, yöneten, idareci: “*Surıñı pöğñer, ustağcı polzañar.*” V.Şulbayeva (Sorunu çözünüz, yönetici iseniz.)

ustağ-pastağ tekr.Yönetme, idare.

ustal- Sivriltilmek, keskinleşmek, açılmak.

ustan Su sıçanı krş.noman, ursen.

ustas- Keskinleştirmek, sivriltilmek.

ustat- Keskinleştirmek, sivriltilmek.

ustav Tüzük, nizamname.

ustay- 1.(yukarı) Dikilmek, yükselmek: “*Uçuhañ nime çoğar ide köstel parğan çili, ustay turçattır.*” İ.Kotyuşev (Uçan şey yukarı doğru ışık saçarak gibi yükseliyor.) İ.Kotyuşev 2. Surat asmak.

ustayt- (yukarı) Dikmek, yükseltmek. 2.(öne,dışarı doğru) Çıkartmak, büktürmek: “*İrniñ ustayta arah tuttah.*” M.Kokov (Dudaklarını bükerek tut.)

ustiğ s.Sivri, keskin, **ustiğ pastığ** sivri uçlu, **ustiğ salaa** işaret parmağı.

ustuh Dirsek.

ut- Utmak, kazanmak.

uthuş Utuş, utma.

utiğ Utuş, utma.

utır- Utturmak, kaybetmek: “*Haydi ider ze utır salğanda.*” M.Kokov (Ne yapacaksa kaybettiğinde.)

utıs Utuş, utma.

utızığ Galibiyet **utızığ çoh** beraberlik, berabere, kimsenin galip gelememesi.

util’-sıryö Hurda.

utopiçeskay s.Ütopik, hayali.

utopiya Ütopya, hayal.

utrennik Matine.

uttır- Utturmak.

uttırıs- Birlikte utturmak.

uttırıs Utturuş, utturma.

uttirt- Utturtmak.

utuh 1.Kuyu. 2.Kuyuya ait .

utyug Ütü.

uuca (<uluğ ice) Babaanne: “*Uucam miniñ paza pısser haybas.*” V.Maynaşev (Babaannem benim yeniden bize .akmaz.)

uucañ Babaanneciğim (çocuk dili.)

uul-(ı.) Ovulmak.

uul-(ıı.) Güneşten rengi solmak.

uura- Eskimek, yıpranmak (ayakkabı vb.)

uustan- Küfretmek, ağzını bozmak.

uustancih s.Küfürbaz, ağzı bozuk.

uvertyura Uvertür.

uvol’nyat’ Terhis etmek.

uy- Uymak.

uya (ı.) 1.Yuva, kuş evi: “*Olar amdı, uya çazap, palaların sığarıp öskirçeler.*” V.Kobyakov (Onlar şimdi, yuva yapıp, yavrularını çıkarıp büyütüyorlar.) 2.Yuva, ev: “*Hudaydañ, çurtıbis amır polcañ, uyabıs pik turcañ.*” V.Tatarova (Tanrıdan yurdumuz sakın idi, yuvamız sağlam kaldı.) **uya çaza-** yuva yapmak. **hus uyazı** kuş yuvası. **tañah uyazı** tavuk tüneği. **aday uyazı** köpek kulübesi. **himisha uyazı** karınca yuvası. **aarlar uyazı** arı yuvası veya kovanı.

uya (ıı.) Mafsal, eklem.

uyaat- Düşmek, devrilmek, yıkılmak.

uyadı çoh s.Utanmaz, küstah.

uyadis Utanma, sıkılma, arlanma.

uyadistğ s.Utanç verici: “*Uluğ uyadistğ kirek pastalıbıstı.*” N.Domojakov (Büyük utanç verici iş başladı.)

uyala- Yuva yapmak.

uyalan- Yuvalanmak.

uyalas- Yuva yapmak.

uyalat- Yuva yaptırmak.

uyalğ s.Yuvalı .

uyañ s.İstidatsız, kuvvetsiz, zayıf, çelimsiz: “*Hay pıreeleri hoptançalar: Haydağ tiñ uyan, çoh tıl pıstıñ.*” M.Kilççekov (Bazıları şikayet ediyorlar: Ne çok zayıf, yok dilimiz.) 2.Kıt, cüzi, az.

uyat Utanma, sıkılma: “*Miniñ uyadım am daa par, haydağ harahnañ olarzar körem?*” V.Şulbayeva (Benim utancım hâlâ var, hangi gözle onlara bakacağım.)

uyat- Utanmak, sıkılmak: “*Çoo uyatham.*” V.Tatarova (Çok utandım.)

uyatçı s.Utangaç, sıkılğan.

uyattır- Utandırmak: “*Uyattıra sıhhan apsahtıñ ünı.*” A.Çerpakov (Utandırır gibi çıkmış ihtiyarın sesi.)

uyezd Kaza, ilçe.

uyezdnay s.İlçeye ait, ilçeye ilgili.

uyğu Uyku: “*Anı Kamat apsañ uyğuzı hanğanca daa uzudarcıh.*” V.Kobyakov (Onu Kamat ihtiyar uykusu kandan kadar da uyuturdu.) **halın uyğu** derin uyku, **uyğu-çadın çoh** uykusuz, **uyğum han pardı** uykuya kandım, **sağızıñ pik tutsañ, çadıp amır uzırzıñ; sağızıñ saybi tutsañ, uyğu-çadın çoh çadarzıñ** fikrini

sağlam tutarsan, yatıp rahat uyursun, fikrin dağınıksa, uykusuz yatarsın .

uyğucu s.1.Uykucu, çok uyuyan: “*Uyğucu kızıleri oray turğannañ sizinçem.*” N.Tinikov (Uykucu kişileri geç kalkmalarından anlıyorum.) **uyğuci tüzinde dee uzupça** uykucu düşünde de uyur. 2.Uykucu, uyu sever.

uyğulıg s.Uykulu: “*Anıñ uyğulıg harağına pastap pır dee nime körinmin...*” V.Kobyakov (Önce onun uykulu gözlerine bir şey görünmeyip...)

uyğumzıra- Uyuklamak.

uyğumzıras- Uyuqlaşmak **uyğumzırızıp odırğannar** uyuqlaşıp oturmuşlar.

uyğumzırat- Uyuqlatmak.

uyıhu Uyu krş.uyhu.

uysta- Köpeği kıskırtmak, birine saldırtmak.

uzaan süt Yoğurt.

uzada 1.Uzunlamasına, boyunca. 2.Uzun **uluğ çooğın isseñ uzada künni körerziñ** büyük sözünü dinlersen uzun gün görürsün .

uzah (ı.) Yonga **kisçem kisçem uzağı çoğil** kesiyorum kesiyorum yongası yok (bil.demir kesmek) krş.tap, tapçih.

uzah (ıı.) s.1.Uzun, uzun zaman: “*Çe anıñ irtengı öriniñi uzah polbaan.*” N.Nerbişev (Fakat onun sabahki mutluluğu uzun sürmemiş.) **Sağıziñ çarih polzın, çaziñ uzah polzın.** Dua (Düşüncen aydınlık olsun, yaşın uzun olsun.) 2.Uzak **uzah çolğa par-** uzak yola gitmek.

uzahıta- Yonga toplamak.

uzan- Bir şeyi öğrenmeye çalışmak.

uzancih (kizi) Usta.

uzandır- Ustalaştırmak.

uzara- Uzamak, uzunluğuna durmak.

uzarat- 1.Uzatmak 2.mec. Uzatmak: “*Ür nimes tapsabin odırıp, pazoh çooğın uzarat sıhhan.*” V.Tatarova (Azıcık ses çıkarmadan oturup, yeniden konuşmasını uzatmış.) **çurtastı uzarat-** hayati uzatmak

uzat- Uzatmak.

uzbek Özbek.

uzı Ucu: “*Klanya, sanasçam min uzı-pazı çoh çurtazım için.*” V.Şulbayeva (Klanya, hesaplaşıyorum ben ucu başı olmayan hayatım için.) **uzı-pazı çoh kizi** dağınık kimse.

uznik Mahpus, esir.

uzu- 1.Uyumak: “*Uzup parizamoh, hıgırçalar.*” V.Şulbayeva (Uykuya dalınca, çağırıyorlar.)

Uyğucu tüzinde dee uzupça –Atasözü (Uykucu düşünde de uyur.) 2.Yatmak, biriyle yatmak: “*Noğa min annañ uzım?*” V.Şulbayeva (Niçin ben onunla yatayım?) 3.Donup kalmak. 4. (yoğurt) Oluşmak.

uzun s.1.Uzun: “*Uzun odırçıhta İvan Petroviç gazeta hıgırıp odırça.*” V.Şulbayeva (Uzun oturakta İvan Petroviç gazete okuyarak oturuyor.) **Sağalı pozımañ uzunoh.** –Bilmece, ip ve iğne. (Sakalı boyundan uzun.) 2.Uzun, uzak **çol uzun** yol uzun. 3.Uzunluk **stol uzumı** masa uzunluğu. **uzun hollıg, uzun tillig** uzun dilli.

uzur- Yere yıkmak, devirmek, keserek yıkmak: “*Arıg kiide ağas uzurarğa alay ba hıra tartarğa.*” V.Şulbayeva (Temiz havada ağaç kesmeye veya ekin çekmeye.)

uzus- Birlikte uyumak.

uzut- 1.Uyutmak: “*Anı Kamat apsah uyğuzı hanğanca daa uzudarcih.*” V.Kobyakov (Onu Kamat ihtiyaç uykusu kanan kadar da uyuturdu.) 2.Bayıltmak: “*Marğa, oolahtarınıñ pazı hirında turıp, ağaa uzutçañ nime çıstandırğannar.*” İ.Kotyuşev (Marğa, oğullarının başı ucunda durup, ona bayılıcı nesne koklatmışlar.)

Ü

übdür s.Karmakarışık (saç.)

übür- 1.Üfürmek: “*Uluğlar çili anı übürüp alğan, anañ tamızibışan.*” İ.Topoyev (Büyükler gibi onu üflemiş sonra yakivermiş.) **ot übür-** ateşe üflemek. 2.(rüzgâr) Esmek: “*Çil, kil, aalzar übürçe.*” İ.Topoyev (Yel, rüzgâr köye doğru esiyor.)

übürdür- Üfürmek.

üçinci s.Üçüncü krş.üzüncü.

üçöleñ zf. Üçü birlikte krş.üzöleñ.

üçün e.İçin: “*Mında toğınar için Moskva da akademianı tooshan tıpçe.*” G.Topanov (Burada çalışmak için Moskova’da akademiyi bitirmiş diyor.) **çurtas için kürezig** yaşam için mücadele. **knıga için pis salkovay töledim** kitap için beş ruble ödedim.

üçürgü Eyerin altına konan keçe: “*Töñde üçürgüzin kiçimge salıp..*” N.Domojakov (Tepede eyer altlığını derinin üstüne serip.) **pozrah adım çügürübisti, üçürgüzi çat haldı.**–Bilmece, ateş ve kül (Boz atı koşup gitti, eyer keçesi yatıp kaldı.)

üdesUğurlama.

üdes- Uğurlamak: “*Çashıda olarnañ toğasçam / Küsküde, tizeñ, üdesçem.*” N.Tinikov (Baharda onlarla karşılaşıyorum / Güzün ise uğurluyorum.)

üdestir- Geçirmek, uğurlamak.

üdir- Öldürmek.

üg- Yığmak, kümelemek, toplamak: “*Çiceñ nimeleñi Apçaynıñ alına üüp le tur.*” G.Topanov (Yiyecekleri Apçay’ın önüne yığıp duruyor.) **harnı pır çirge üg-** karı bir yere yığımak. **üüp salğan nime** küme, yığın.

ügbek s.Karmakarışık (saç.)

ügdere- (saç) Karmakarışık olmak: “*Közenek azıbışanda, anıñ alında ügderep parğan sastıg Sanpir apsah turçathan.*” S.Çarkov (Pencereyi açtığında, onun karşısında karışık saçlı Sanpir ihtiyar durmuş.)

ügdereen s. (saç) Karmakarışık.

ügderet- Saçları, tüyleri karıştırmak.

ügreÇorba: “*Çarbalıg la ügre polza, paza piske pır dee nime kirek çoğil.*” V.Şulbayeva (Yarmalı çorba olsa, bize başka bir şey gerekmez.) **kapustalıg ügre** lahana çorbası.

ügreğig Öğrenim, öğretim: “*Abakannañ ol çıl ügreğig toos kilgen, Abis.*” M.Bainov (Abakan’dan o yıl öğrenimini bitirip gelmiş, Abis.) **Miilig pasha ügreğig kirek çoğil.**–Atasözü (Beyinli başa öğretmek gerekmez.) **naa ügreğig çıl** yeni öğretim yılı. **uluğ ügreğig** yüksek öğrenim.

ügreğiglig s.Öğretimli, öğrenimli: “*Sindeg uluğ ügreğiglig kizi pisneñ hada nime ider mında.*” G.Topanov (Senin gibi yüksek öğrenimli kişi, bizimle birlikte ne eder burada.)

ügreğil- Öğretilmek, öğrenim yapılmak: “*Şkolada amdı ügreğilbes, tıpçe.*” A.Kuzugaşev (Okulda şimdi öğrenim yapılmaz diyor.)

ügren- 1.Öğrenmek: “*Mında kilzeler, pos tilin ügren pararlar.*” A.Çerpakov (Buraya gelseler, kendi dillerini öğrenirler.) 2.Öğrenim görmek, okumak: “*Min agronomğa daa ügrenzem, olañay toğısta polbassım.*” G.Topanov (Ben ziraat okusam da, sıradan işte çalışmam.) **Ügrenmezeñ, nime pılbessıñ.** –Atasözü (Öğrenim görmezsen, bir şey bilmezsin.) 3.Alışmak: “*Çarir, Yuracah, sin miniñ picemniñ oolğıziñ nooza, ügren parğam Apçay tıp adap.*” G.Topanov (Tamam, Yuracık, sen benim kız kardeşimin oğlusun ne de olsa, alışmışım Apçay diye söylemeye.) **tamkaa ügren-**

sigaraya alışmak. **uroktı ügren-** dersi öğrenmek, çalışmak.

üğrenci Öğrenci. **pızıncı klasstıñ üğrencizi** beşinci sınıf öğrencisi.

üğreniş Öğrenme, öğreniş.

üğret- 1.Eğitmek, yola getirmek: “Paza pabañarğa sölim, üğret salbazalar, şkoladañ sığara sürbızerbis.” A.Kuzugaşev (Yine babanıza söyleyeceğim, yola getirmeyeceklerse okuldan çıkarıp atacağız.) 2.Okutmak, okula göndermek: “*Ool öskir pirgen, üğret salğan.*” A.Çerpakov (Oğlan büyütmiş, okula göndermiş.) 3.Tembihlemek: “*Maymah paza kögenek-stan çoohtazarzıñ, üğretçe Torka.*” V.Kobyakov (Ayakkabı ve elbiseyi konuşmasını tembihliyor, Torka.)

üğretçi Öğretmen: “*Olarını peer üğretçileri Alisa Pavlovna ishan.*” F.Burnakov (Onları buraya öğretmenleri Alisa Pavlova göndermiş.)

üğü zool.Puhu kuşu.

üğürsü bot.1.Salatalık, hıyar. **üğürsünü hıçırada taynap alıp** salatalığı kütürtüyle çiğneyip 2. Salatalıklı, hıyarlı.

üküs- 1.Dörtmala gitmek. **adına altancıh, hamcı saap üküş salcıh** atına atlamış, kamçı vurup kaçmış.2.Kaçıp gitmek: “*Ol ibınzer nandıra üküş salarğa itken.*” N.Domojakov (O, dönüp evine kaçmak istemiş.) **üküş sal-** kaçmak.

üküş 1.Dörtmala. 2.Sıçrama, sıçrayıp gitme.

ül- Yatağından taşmak. 2.mec.Taşmak: “*Ülip sıhhan hayı pastıra / Hazır Mool hanı pu kıldı.*” M.Bainov (Taşıp çıkan destanı yolundan / Gaddar Moğol hanı işte geldi.)

ülce Babaanne.

ülceñ Nine, haminne.

ülces zool.Balık adı.

üle- 1.Bölmek. 2.Dağıtmak: “*Harlan salğan süümegineñ olarğa sıyıhtar ülepçe.*” N.Tinikov (Karlanmış torbasından onlara hediyeler dağıtıyor.)

ülel- 1.Bölünmek. 2.Dağıtılmak.

ülen zool. Balık yavrusu krş. **ölen.**

üles Bölme, bölüştürme, taksim.

üles- Bölüşmek, üleşmek: “*Pis anınañ, kömesti dee polza / As-tamahtı, ülezıp köp çeebis.*” İ.Kaçığışev (Biz onunla, az da olsa / Yiyeceği bölüşüp çok yedik.)

ülestir- Bölüştürmek, üleştirmek.

ülestirig Üleştirme, bölüştürme.

ület- Böldürmek, dağıttırmak.

ülgen mit. Ülken.

ülger Ülker.

ülgü (ı.) 1.Egemenlik, hâkimiyet, iktidar: “*Am Sovet ülgüzinde anıñ adı ‘Sovetskay Hakasiya’.*” M.Arşanov (Şimdi Sovyet egemenliğinde onun adı “Sovyet Hakasya”) 2.Adet, alışkı, töre. 3.Kanun, nizam.

ülgü (u.) Patron, biçki modeli, kalıp **Söögı çoh kızı çoh polcañ, ülgüzi çoh ödik çoh polcañ.**-Atasözü (Soyu olmayan insan olmaz, kalıbı olmayan ayakkabı olmaz.)

ülgülig (ı.) s.1.Egemen, hâkim olan. 2.Kanunlu, nizamlı.

ülgülig (u.) s..Kalıplı, patronlu, biçki modeli olan.

üliri mat.Bölme.

ülükün 1.Bayram: “*Küdetke ülükün polbışhan, sıray-çüzü anıñ pu tusta çaraan.*” F.Burnakov (Küdet’e bayram olmuş, yüzü onun bu sırada parlamış.) 2.Tatil günü, pazar günü. 3.mec.Bayram, sevinçli gün: “*Püün pistin ülükün: Pana toğıs taap alğan.*” V.Şulbayeva (Bugün bizim için bayram, Pana iş bulmuş.)

ülükünne- 1.Bayram yapmak. 2.Tatil yapmak.

ülükünnes- 1.Bayramlaşmak. 2.Birlikte tatil yapmak.

ülükünnet- 1.Bayram ettirmek. 2.Tatil yaptırmak.

ülüş Pay, hisse, ülüş: “*Annañar tööy nimes ülüşibis.*” N.Tinikov (Bu yüzden eşit değil ülüşümüz.) **Çazağ kızıñın ülüzin attıg kızı albas.**-Atasözü (Yaya kişinin payını atlı kişi almaz.)

ülüstig s.Hisseli, paylı: “*A min irte le turçam, iki ülüstig polçam!*” N.Tinikov (Ve ben erken kalkıyorum, iki ülüşlü oluyorum!) **İrtecı kızı iki ülüstig.**-Atasözü (Erkeni kişi iki ülüşlü.)

ümekte- Emeklemek.

ün 1.Ses: “*Öörlig ünneñ anımcohtasça.*” N.Tinikov (Sürü hâlinde sesle vedalaşılıyor.) **çahsı ün** güzel ses. **ötig ün** tiz ses. **ün pir-** seslenmek. 2.Ton, ses tonu.

ün paarlıg İyi kalpli, yumuşak huylu.

ünde- Sessizce yaklaşmak.

ündes Seslenme.

ündes- Seslenme, cevap vermek: “*Noni ünder ornuna, hol niiniñ iştiñ hol çızıncah-pladı sıgar kilgen.*” A.Çerpakov (Noni cevap vermek yerine, kolunun yeni içinden el havlusu çıkarıp gelmiş.)

ündezig Cevap, seslenme: “*Tit ağaa ünderig çoh halbaan.*” N.Tinikov (Melez onu cevapsız bırakmamış.)

ünne- Seslemek, seslenmek.

ünnen- Seslenmek: “*Amoh ittirerbister ağaa, - çoyurhos ünnengen çoon kızı.*” N.Domojakov (Şimdi yaptırırız ona, - yaltaklanarak seslenmiş iri bir kişi.)

ünnenđir- Seslendirmek: “*Hacannañ halın uyğuda polğan Tarğı çul çazızı ushuna çaçıraan, anıñ köksin ünnendırceñ püür.*” M.Kokov (Ne zamandır derin uykuda olan Targı Çul ovasını sıçratıp uyandırmış, onun bağırmı seslendirmiş kurt.)

ünnet- Seslendirmek, gürültülü hâle getirmek: “*Çarış ünneñ çoohtan tur Ças tayğanı ünnettıñ.*” A.Topanov (Parlak sesle konuşuyor / Yaş ormanı gürlettin.)

ünniğ s.1.Sesli: “*Ağaa çoon ünniğ aday ür sıhhan.*” N.Tyukpiyekov (Oraya kalın sesli köpek ürüp çıkmış.) “*Nımzah ünniğ hakas çooğı.*” A.Kuzugaşev (Yumuşak sesli hakas konuşması.) 2.Ünlü, sesli, tonlu **ünniğ soglasnaylar** tonlu ünsüzler (gr.)

ür zf. Uzun (zaman): “*Kris oolğı, amır hılıhtıg, çaban polıp ür toğın parir.*” A.Çerpakov (Kris oğlu, sakın huylu, çoban olarak uzun zamandır çalışıyor.) **ürde** eskiden. **ürde nimes** yakında: “*ÜR nimeste pir pastıhha kırım.*” G.Topanov (Yakın zamanda bir yöneticiye girdim.) **ürdeñ peer** eskiden beri.

ür-(ı.) Örnek. **arğamcı ürege** ip örnek. **sürmes ür-** saç örnek, belik örnek.

ür-(u.) 1.Ürmek, havlamak: “*Çohurah, anı körıp, ağaa udur oylap, ürçetken poltır.*” V.Kobyakov (Çohurah, onu görüp, ona karşı koşup, havlamış.) **Çahsı aziraan aday eeziñe udur ürçe.**-Atasözü (İyi beslenen köpek sahibine karşı ürer.) 2. Esmek. **uluğ nimes çil ürçe** hafif rüzgâr esiyor.

ür-(u.) Üflemek: “*Çeyni çırçeniñ hırınañ, sooda ürıp, üstüne-üstüne oortap içipçe.*” V.Kobyakov (Çayı fincanın kenarından, üfürüp soğutarak, üst üste yudumluyor.)

ürbe Eldiven başparmağındaki nakış.

ürbeñne- Ürmek, irkilmek: “*Pacah iney, ürbeñnebeñneñ, ürükken harahtarınañ honcığınzar körgen.*” M.Kokov (Pacah nine, irkilerek, ürkek gözlerle komşusuna bakmış.) krş. **ürgü-, ürük-**

ürdeñ ala Çoktan beri.

ürđir-(u.) Ürdürmek, havlatmak.

ürdir- (III.) Estirmek.

ürdir- (I.) Ördürmek.

ürdün Örs kemiği.

üre- 1.Eskimek, yıpranmak. 2. Ölmek: “Pabam çat halğan çaada / İtsem astañ astap üreen.” M.Bainov (Babam dönmemiş savaştan / Belki de acından ölmüş.) 3. Yoksul düşmek.

üredig Yıkım, yağma.

üredigci Barbar.

üreg Zarar, ziyan: “Hanca nımırham haap pariziñ / Pozıñ daa sanabaan polarziñ?! Mağaa üreg le itçeziñ.” N.Tinikov (Ne kadar yumurtamı kapıp gittin / Kendin de saymamış olmalısın? / Bana sadece zarar veriyorsun.)

üreken İhtiyar kadın.

ürel Belâ, felâket, afet.

üren (I.) 1.Tane, tohum: “Çahsı üren oray sıhçañ.” V.Şulbayeva (İyi tohum geç çıkar.) **üren sal-** tohum ekmek. 2.Meyve.

üren (II.) Balta tersi, dövdü.

ürenne- f. Ekmek.

ürennes- Birlikte ekmek.

ürennes Ekim.

ürennet- Ektirmek.

ürenniğ s.1.Tohumlu, tohumu olan. 2.Meyveli, meyvesi olan.

üret- 1.Eskitmek, yıpratmak. 2.Bozmak, yıkmak. 3.Yoksullaştırmak.

ürgen- Öğrenmek krş. **ügren-**.

ürgü- Ürmek, korkmak.

ürgün- Ürmek.

ürgüncek Ürkek.

ürgüs Ürkme.

ürgüs- Ürkütmek.

ürgüt- Ürkütmek.

ürügistiğ s.Ürkütücü: “Paza pazında ön-pazi ürügistiğ sağıstarnı hiymırat sıhannar.” N.Domojakov (Yine başında çeşitli ürkütücü düşünceler kaynamaya başlamış.)

ürin- (I.) Kendi saçlarını örmek.

ürin- (II.) Sevinmek, hoşnut olmak, keyiflenmek, krş.örin-.

ürindir- Sevindirmek, neşelendirmek, keyiflendirmek, hoşnut etmek krş.örindir-.

üris- (I.) Birbirinin saçlarını örmek.

üris- (II.) Havlaşmak, ürüşmek: “Tigde-mında aday ürışkeni istiledir.” V.Kobyakov (Oradan buradan köpek havlamaları işitiliyor.)

üris Ürüş, ürme, havlama. **adaylarınñ ürizi** köpeklerin ürmesi.

ürke zool..Dağ sıçanı.

ürte- Yakmak krş.örte-.

ürtek zool.Ördek. **irgek ürtek** erkek ördek.

tizi ürtek dişi ördek. **has ürtek** gri ördek krş.örtek.

ürtün Harman: “Tañ alındoh ürtünnerde tartılıp tozın ködirilçe.” A.Topanov (Tan vakti harmanlarda toz çekilip yükseliyor..)

ürüğüş Ürkme, ürküntü: “Pray öör ürüğüşke habıla tüzer.” N.Nerbişev (Bütün sürü ürküntüye kapılır.)

ürügme Kaymak.

ürük- Ürmek: “Pahlap alıp, kire halğanda, Payusa ürügibisken.” A.Çerpakov (Bakiverip girdiğinde Payusa ürkümü.) krş.ürgü-.

ürükpey s.Delişmen, zıprı: “Harahtar ürükpey toçıraşçalar.” İ.Topoyev (Gözler delice fir dönüyorlar.)

ürüktür- Kokutmak, heyecanlandırmak, ürkütmek.

ürüktür- Ortalığı karıştırmak.

üs- 1.Kesip koparmak. 2. Plâni, anlaşmayı bozmak. 3.Sözü kesmek.

üs (I.) Üç: “Payaağı üs oolah am daa hada çörçeler.” F.Burnakov (Deminki üç oğlan hâlâ birlikte yürüyorlar.) **üs hatap** üç kere. **üs çillig plan** üç yıllık plân. **üs muyğa** Orion takım yıldızı

üs (II.) Yağ. **arığ itteñ üs sıhpaan, arğaaasnañ toğıs pütpeen.**-Atasözü (Zayıf etten yağ çıkmaz, tembelle iş olmaz.) **palh üzi** balık yağı.

üs (III.) zool. Vaşak krş. **çohır añ.**

üskür- Hırıldamak.

üskür- Öksürmek.

üste- Yağ sürmek.

üstir- Kestirmek: “Min arğañardañ tudıp alım, - tabızıp kügürt küzüreeniñe üstiribisken İliskecek.” İ.Kotyuşev (Ben arkanızdan tutayım- sesini gök gürlemesine ketstiriyor İliskecek.)

üstü Üst, üstü: “Torğayahtar çazı üstün köglendirip sarnasçalar.” V.Kobyakov (Toygur kuşları ova üstünü şenledirip ötüşüyorlar.) **Tas üstünde as öspeen, payniñ haraana is tolbaan.**-Atasözü (Taş üstünde ekin yetişmez, zenginin gözüne mal dolmaz.) **çir üstü** yeryüzü. **üstindegi** üst, üstteki. **üstindegi irin** üst dudak. **üstindegi sağal** bıyık.

üstinsarhı s.Güney, güneydeki.

üstinsarh Güney.

üstük- Acele etmek: “Çulışhan çonğa, sös pilaza, üstük turlar.” F.Burnakov (Toplanan insanların sözünü kesip acele ediyorlar.)

üstün haptıra Üstünkörü, gelişigüzel.

üt (I.) Delik. **hulah üdi** kulak deliği. **ine üdi** iğne deliği.

üt (II.) Öd krş. **ööt.**

üte- Delmek, yarmak: “Kiini tobıra ütepeçeler.” M.Arşanov (Göğü ortadan yarıyorlar.) **hulah üfırge** kulak delmek.

ütert- 1. Oyalamak, eğlendirmek. 2. Teselli etmek: “Ütertip, sös pirgenge tööy tabıs sığarıbışan İliskecek.” İ.Kotyuşev (Teselli edip, söz verir gibi ses çıkarmış İliskecek.)

ütertig Teselli: “Anañ ütertip pirip.” N.Domojakov (Sonra teselli edip...)

ütes- Birlikte delmek.

ütet- Deldirmek.

ütte- Matkapla delmek.

üttes Matkap, delgi.

üttig s.Delikli.

üttig timir Tüfek, silâh: “Minñ üttig timir nime pray timde.” V.Kobyakov (Benim tüfek erzak hepsi hazır.)

üükte- Bağırmak, seslenmek.

üül- Yığılmak, kümelenmek.

üüldir- Yıgdırmak, kümeletmek.

üze sap- Kesip koparmak. **üze toor-** doğrayıp ayırmak. **üze tart-** çekip koparmak.

üzek Kazık.

üzik 1.Kesinti, kırıntı. 2.Yırtık, lime lime **üzigi çoh** fasılasız, arasız, biteviye. 3.Bölüm, parça: “Tan solbanında toğazığ’ Poemadan üzik” M.Bainov (“Tan Çolpanında Karşılaşma” hikâyesinden bölüm)

üzil- Kesilmek, kopmak, sınırlanmak: “Torayniñ daa çoriği pıree çirde ibiñe çitkeleкке üzil parbas kirek.” A.Çerpakov (Toray’ın da yolu bir yerde, evine ulaşmadan kesilmemeli.) **Üzilbes çurt polzin, toozilbas honih polzin.** -Atasözü (Uçsuz bucaksız yurt olsun, bitmez tükenmez hayat olsun.) **tnı üzil par-** ölmek. **üzilbes arğamcı** kopmaz (sağlam) organ. **töli üzil-** nesli tükenmek.

üzüncü Üçüncü: “*Pu la öör hoyniñ soonaň çöröp, üzüncü çılı parir.*” V.Kobyakov (Bu koyun sürüsünü otlatmaya başlayalı üç yıl oluyor.)

üzöleñ zf. Üçü birlikte.
üzü- 1.Üşüme: 2.Donmak, çok üşüme “*Anaň pabam pray üzüp parğan kilgen.*” V.Kobyakov (Oradan babam çok üşüyerek gelmiş.) krş. uçu-.

üzür- (ı.) 1.Ölçüp biçmek, görüşmek, müzakere etmek: “*Üzürçeler, pökçeler, kirek çaradıg sığarçalar.*” S.Karaçakov Müzakere ediyorlar, çözüyorlar, gerekli kararı çıkarıyorlar.) 2.Seçmek: “*Oblastta hınğan na sovhoztı, kolhoztı üzürip al, anzın daa çaratçam.*” G.Topanov (Bölgede sevdiğin sovhozu, kolhozu seç, buna rıza gösteriyorum.) 3.Değerlendirmek: “*A pu surıgıno pozı daa üzürip alar, nimee kızılernı tik çirge toğıstarınaň çara tartar.*” S.Karaçakov (Bu sorunu kendisi değerlendirir, niçin insanları boş yere işlerinden çıkaracak.)

üzür- (ıı.) Söndürmek: “*Ört üzürceñnernı hıgırızbarğa kirek!*” İ.Topoyev (Yangın söndürenleri çağırarak gerek.) **ört üzürceñ maşına** yangın söndürme aracı.

üzür Tutumlu, ekonomik.
üzürgen Havyar.
üzürig 1.Seçme. 2.Müzakere etme, görüşme: “*Ol üzürigde olğan-uzah taa, kiri-huruğ daa huruğ halbinçathan.*” N.Nerbişev (O görüşmede çocuk da, yaşlı ihtiyar da boş durmamış.)

üzüriglig s.1.Seçimli. 2.Müzakereli.
üzüril- 1.Seçilmek. 2.Müzakere edilmek, görüşülmek.

üzüris Müzakere etme, görüşme.
üzüris- Müzakere etmek, görüşmek.
üzürle- Ekonomik davranmak, tasarruf etmek, idareli davranmak.

üzürles Tasarruf, ekonomi.
üzürlel- Ekonomik olmak.
üzürlet- Ekonomik yapmak, idareli davrandırmak, tasarruf ettirmek.

üzürlig s. Ekonomik, tasarruflu.
üzüt (ı.) Yara, çıban, uçuk. **irnıne üzüt odırışhan** dudığında uçuk oluşmuş.

üzüt (ıı.) Ruh, ölen kimsenin ruhu.
üzüt- Üşütmek.

V

vagon Vagon: “*Soona ıldırıp vagonnarnı.*” M.Arşanov (Arkasına alıp vagonları.)

vagonniğ s. Vagonlu: “*Alton vagonniğ paravoz / Aran-çula çili kıştepeçe.*” S.Kadışev (Altmış vagonlu lokomotif / Yiğit at gibi kişniyor.)

vagonetka Vagonet: “*Ruda tartıpçathan vagonetkalarını snıhtap pastaan.*” S.Çarkov (Maden filizi çeken vagonetleri denemeye başlamış.)

vagonovojatay Vatman.
vahta Vardiya. **vahta tur-** vardiyaya kalmak.
vakansiya Münhal yer, açık memurluk.
vakantnay Münhal, açık, açık bulunan. **vakantnay orın** münhal yer.

vaksa Kundura boyası.
vaksına Aşı.
val's Vals.
valentnost' kim. Birleşme değeri.
valer'yana Kediotu.
valyuta Döviz. **valyuta kurzi** döviz kuru.
vanna Banyo.

vannalığ s.Banyolu **vannalığ komnata** banyolu oda.

var Zift.
varenye Reçel: “*Çayğa, hunzañ, mööt, varenye, sahar salıp al.*” N.Tyukpiyekov (Çaya, istersen; bal, reçel, şeker koy.)

variyant Varyant.
variyatsiya Varyete, varyasyon.
varvar Barbar.
varvarskay Barbarca.
vassal Bağımlı derebeyi.

vata Pamuk.
vatalıg s. Pamuklu. **vatalıg çorğan** pamuklu yorgan.

vatın Vatka astar.
vaza Vazo.
vazelin Vazelin. **vazelin hayağı** vazelin yağı.

vedomost' Bordro .
vedomstvennay s.Genel müdürlüğe bağlı.
vedomstvo Genel müdürlük.

veer Yelpaze.
vegetativnay Bitirici.
vegetatsiyonnay Vejetasyon.

vek Yüzyıl, asır, çağ, devir: “*Harashı vekternı tobıra İrgiler çurtı körındı.*” M.Bainov (Karanlık çağlar boyunca / Eski hayat yaşandı.) **tas vegi** taş devri. **ortın vektör** orta çağ. **çibirginci vek** yirminci asır. **atom vegi** atom çağı.

veksel' Senet, bono.
velikay Ulu, yüce.
velosiped Bisiklet.
velosipedist Bisikletçi.

vengerets Macarlar.
vengerka Macar.
vengerka Macar dansı.
venok Çelenk.

ventilatsiya Havalandırma.
veranda Veranda.
verf' Tersane.
verhovnay Yüksek.

vermişel' Tel şehriye.
vermişel'lig s.Şehriyeli. **vermişel'lig ügre** şehriye çorbası.

versiya Rivayet, versiyon.
versta Verst: “*Çarım verstaca polar.*” İ.Topoyev (Yarım verst kadardır.)

verstak Tezgah.
verşok Verşok.
vertka Sayfa bağlama.
vesı Terazi, tartı.

vestibyl' Vestibül, dalan.
vestnik Haberci.
vetçina Jambon.
veteran 1.Gazi. 2.Emekli, emektar.

veterinar Veteriner, baytar.
veyalka Kalbur makinesi.
vıbirat Seçmek.
vıbor Seçim.

vıkluçatel' Elektrik düğmesi.
vımpel Flâma.
vıstavka Sergi. **Vıstavkaa par polbazañ, hozınma, harazıp toğınzañ pararziñ.** Atasözü (Sergiye gidemezsen, gücenme, iyi çalışırsan gidersin.)

vıstavka Sergileme.
vıveska Levha, tabela.
vıbratsiya Titreşim.

vilka Çatal.
villa Villa.
vinegret Sebze salatası.

vinogradnik Bağ, üzüm bağı.
vinograd Üzüm. **vinograd suu** üzüm suyu.
vint Pervane.
viskoza Viskoz.
vişiya Vişne. **vişiya varenyezi** vişne reçeli.
vitamin Vitamin.
vitrina Vitrin.
vitse-admiral Tümamiral.
vitse-prezident Başkan yardımcısı.
viyolonçel' Viyolonsel.
viyolonçelist Çellist, viyolonsel çalan.
viza Vize. **viza al-** vize almak.
vizala- Vize ettirmek.
vizit Vizite.
vodolaz Dalgıç, **vodolaz kostyumu** dalgıç elbisesi.
vodorod Hidrojen.
vojd Önder, rehber.
vojak Rehber, yol gösteren: "Çol közidip çörgeñ için, 'Çol vojagi' pol teenner." P.Ştıgasev (Yol gösterip gittiği için "Yol rehberi" ol demişler.)
vozkal Gar.
vol't Volt.
vol'tmetr Voltmetre.
voleybol Voleybol. **voleybol myaçı** voleybol topu.
voleybolist Voleybolcu.
voleybolistka Bayan voleybolcu.
volokita Sürünceme, savsaklama.
volokno Lif.
volost Volost, nahiye.
voronka Huni.
voska Bal mumu: "A sin voska oshas nımzahsññ." V.Şulbayeva (Fakat sen bal mumu gibi yumuşaksın.)
vospitaniye Eğitim, terbiye.
vostok Doğu.
voyenaçalnik Baş komutan.
voyenizatsiya Askerileştirme.
voyenkom Askerlik şubesi başkanı.
voyenkomat Askerlik şubesi.
voyennay Askeri.
voyennoplenniy Savaş esiri.
voysko Ordu.
vozduşnay Hava, havayla ilgili: "Kirek polza, pıstññ vozduşnay flot / Iırcaa toğır horıhpın turar." M.Arşanov (Gerekirse bizim hava filomuz / Düşmana korkmadan karşı koyar.)
vrač Doktor: "Pıske vraç kirek." N.Domojakov (Bize doktor gerek.)
vratar' Kaleci.
vtornik Salı.
vulkan Volkan.
vuz Yüksek okul: "Pılıs hozıp ügrençebıs Pray škola, vuztarda." M.Kokov (Bilgi koşup öğreniyoruz / Bütün okul, yüksek okullarda.)
vvedenie Kitapta giriş, önsöz.
vznos Ödeme, yatırma.
vzriv İnfilak, patlama.
vzrivatel' Tapa.
vzrivçatay s.Patlayıcı.
vzvod Takım.
vzyatka Rüşvet.

Y
ya (ı.) Evet!, Öyle: "Ya, sini sın poldı!" S.Çarkov (Evet, seninki gerçek oldu!) **ol ügretçi be? ya ügretçi** o öğrenci mi? evet öğrenci.
ya (ıı.) Ünl. Ha?, Öyle mi? "Hoy hadarıp haalap tur odırzıñ, ya?" V.Kobyakov (Koyun otlatıp, yürüyorsun ha?)

yañlan- Yankılanmak **Haydi aahtazañ, ıdök yañlanar.** -Atasözü (Nasıl bağırırsan öyle yankılanır.)
yablah 1.Patates. **yablah has-** patates kazmak.
yablah arıla- patates soymak. 2.Patatesten **yablah unı** patates unu.
yablahtıg s. Patatesli. **yablahtıg ügre** patates çorbası.
yabloko Elma: "Tsellofan hapçıtta yablokolar pırçe." V.Şulbayeva (Selo fan pakette elmalar veriyor.) **huruthan yablokolar** elma kurusu.
yablonya Elma ağacı. **sas yablonya** yabancı elma ağacı.
yadro Çekirdek. **atomnıñ yadrozı** atom çekirdeği.
yağala- Küfretmek.
yağalan- Küfredilmek.
yak Yak.
yakor' Çapa demiri.
yakut Yakut, Saha.
yama Çukur, kuyu.
yamşçık Arabacı.
yañ Yankı: "Yañı tağdañ tağa atıhça." M.Arşanov (Yankı dağdan dağa vuruyor.)
yañıla- Yankılamak.
yañılan- Yankılanmak: "Çohırahtıñ tabızı yañılanıp istılgen." V.Kobyakov (Çohırah'ın sesi yankılanıp işitilmiş.)
yañılat- Yankılandırmak.
yantar' Kehribar.
yanvar' Ocak ayı.
yapon Japon: "Horıhpa, pu yapon nımecekneñ min ür ayğaspasın." V.Tatarova (Korkma bu Japon'la ben çok uğraşmam.)
yarhla- 1.Havlamak. 2.Köstebek ses çıkarmak.
yarlık Yafta, etiket.
yarmarka Fuar.
yarmo Kölelik boyunduruğu.
yarus Galeri.
yasli Kreş.
yaşçık Kutu, sandık, çekmece.
yavleniye Olay, belirti.
yavoçnay Gizli.
yedinitsa Bir (not), kötü not.
yefreytor Onbaşı.
yegiptanın Mısırlı.
yegiptanka Mısırlı bayan.
yenot Rekun.
yestestvennay Tabii, doğal.
yevrey Yahudi.
yevreyka Yahudi bayan.
yevreyskay Yahudilikle ilgili.
yevropeyets Avrupalı.
yevropeyskay s.Avrupa'ya ait.
yiftyor Asansörcü.
yo Hayır: "Yo, palam, yo, Sabızım, -oylap parğan apsañ." N.Domojakov (Hayır, yavrum, hayır, Sabisim, -koşarak gitmiş ihtiyar.)
yod İyot, tentürdiyot: "Anıñ holına yod sürtkli tarthlap, anzına im pozıdıbışan." İ.Kotyuşev (Onun koluna tentürdiyot sürerek, oraya ilâç koymuş.)
yoj Kirpi.
volka Yılbaşı ağacı.
yomkost' Hacim istiabi.
yubiley Jübile.
yubka Etek.
yug Güney.
yumor Mizah.

yumorist Mizahçı, mizah yazarı: “*Pot yumorist. Körgezer be andağ analog?*” V.Şulbayeva (Vay, mizahçı. Gördünüz mü böyle analog.)

yumorlġ s.Mizahı olarak.

yunga Miço.

yuridiceskay s.Hukukla ilgili.

yurist Hukukçu.

yustitsiya Adalet, adliye.

yuvelir Kuyumcu.

Z

za (ze) e. İse, -se: “*Hara kicġideñ sıġara at üstünde çörgende, azah taa hoyralbin haydar parar za.*” V.Kobyakov (Çok küçüklüğünden beri at üstünde yaşadığından, bacakları da çarpıklaşmayacak da nasıl olacak.) “*Haydi la küzedip honġay ni ze.*” V.Kobyakov (Nasıl köstekleyip geceyi geçirecekse.) **kilzeñ ze hada pararbis** gelir isen birlikte gideriz. **haydi za** nasılsa?

zabastovka Grev. **tiksı zabastovka** genel grev.

zabastovoçnay s. Grevle ilgili. **zabastovoçnay komitet** grev komitesi.

zabastovşġik Grevci, grev yapan.

zaboy Maden galerisi: “*İdi zaboynu ibire çör kilip, Alcıbaynu pozınzar hıġırıp alıp, teen.*” S.Çarkov (Böylece maden galerisini gezerek, Alcıbay’ı yanına çağırıp demiş:)

zaboşġik Madenci: “*Toġınarın Alcıbay pabazı 30 çılġa çitiire toġınġan şahhada zaboşġik polip pastaan.*” S.Çarkov (Alcıbay işe, babasının otuz yıl kadar çalıştığı maden ocağında madenci olarak başlamış.)

zaçyot Sınav, imtihan. **zaçyot al-** sınavı geçmek.

zaçyotnay s. Sınavla ilgili. **zaçyotnay knijka** öğrenci karnesi.

zadaça Problem.

zadaçnik Problemler kitabı.

zadatok Pey, kaparo. **zadatok pir-** kaparo vermek.

zaimka Çiftlik: “*Yakın payniñ hoyı turcañ zaimkazi - ‘Çazı köl’ polça.*” V.Kobyakov (Yakın zenginlik koyununun durduğu çiftlik “Yazı Göl” dür.)

zakaz İsmarlama, sipariş. **zakaz it-** ismarlamak, sipariş vermek.

zakaznoy Taahhütlü. **zakaznoy pis’mo** taahhütlü mektup.

zakon Kanun: “*Paska zakon polar.*” N.Tyukpiyekov (Başka kanun olacak.) **zakon çoġıl** kanun yok. **diyelektika zakonu** diyalektik özellik.

zal Salon: “*Koridorda daa, uluġ zalda daa pır dee kızı çoġıl.*” A.Kuzugaşev (Koridorda da, büyük salonda da hiçkimse yok.) **hıġırcañ zal** okuma salonu.

zalog Çatı (gr.) **teelis zalog** edilgen çatı. **aylanıs-teelis zalog** edilgen dönüşlü çatı. **udur-tödirlġg zalog** işteşlik fiili.

zametka İşaret, nişan.

zamok Kilit: “*Zamoktu sizin salıp, nime-de kibirenip ala, tart körgeñ, azıl çörıbısken.*” A.Çerpakov (Kilidi düşünüp, bir şeyler mırıldanarak çekmiş, kapı açılmış.) **zamokka çap-** kilitlemek.

zamşa Güderi.

zanyatiye Dersler. **pastığı sentyabr’da şkolalarda zanyatiyeler postalça** eylülün başında okullarda dersler başlıyor.

zapad Batı: “*Hayda-da irah Zapadta / Hakas oolġı çatça, tıpçeler.*” M.Kilççekov (Çok uzaklarda Batıda / Hakas oġlu yatıyor diyorlar.)

zaponka Yaka düğmesi.

zaplot Kurşun çatı: “*Pır zaplotnañ itken turacah paza anıñ hirında tut hahpazınañ çaphan añmarah tur.*” V.Kobyakov (Çatısı kurşunla kaplanmış bir ev ve yanında melez kabuġuyla kaplanmış ambar duruyor.)

zarabotok Ücret, kazanç.

zatvor Sürgü **milth zatvorı** tüfek sürgüsü.

zavedenie Kurum, kuruluş. **üġredġg zavedenie** öğretim kurumu.

zavod Fabrika: “*Hazır tiidün sıhçathan zavodta.*” İ.Kotyuşev (Yoġun duman çıkan fabrikada.)

zayom Tahvil.

zebra Zebra.

znaçok Rozet.

zona Bölge, mıntıka.

zond Sondaj.

zontik Şemsiye.

zoolog Zoolog.

zoologiya Zooloji.

zoopark Hayvanat bahçesi.

zootehnik Zooteknik uzmanı.

zvonok Zil